

ALEKSZEJ TOLSZTOJ

GOLGOTA

Regénytrilógia

Fordította
LÁNYI SAROLTA

TARTALOM

ELSŐ KÖNYV

A nővérek

MÁSODIK KÖNYV

Ezerkilencszáztizennyolc

HARMADIK KÖNYV

Borús reggel

ELSŐ KÖNYV

A nővérek

1

Aki valahonnét isten háta mögül, egy hársakkal benőtt vidéki utcácskából került Pétervárra, azt a szemlélődés elmélyedt perceiben a szellemi felbuzdulás és lelki levertség kusza érzése fogta el.

Az egyenes, ködlepte utcákon csatangolva - a sötét ablakú komor házak sorai közt s a kapukban bóbiskoló portások előtt -, hosszan elnézegetheti a bővizű Néva szürkellő tükrét, a hidak halványkék íveit a már alkonyatkor kigyúló lámpákkal, a rideg, kényelmetlen paloták oszlop-sorait, a Péter-Pál székesegyház nem oroszos, kirívóan magas tornyát, a sötét vízen elvesző szegényes ladikokat, a gránitrakpart mentén a temérdek teherhajó nedves farakományát, a gondterhelt, sápadt arcú járókelőket - szemük színe akár a város szennye -, a jóindulatú szemlélő ilyenkor még jobban behúzta a nyakát a gallérjába, de az elkeseredett arra gondolt, milyen jó is volna ezt az egész kövé meredt varázslatot pozdorjává zúzni.

Nagy Péter idejében, a Szentháromság-híd melletti - még ma is meglevő - Szentháromság-templom diakónusa egy sötét estén, a harangtoronyból lejövet, egy sovány, kibontott hajú parasztasszonyt kísértetnek nézett, ezután a halálra ijedt egyházfi elkiáltotta az ivóban, hogy „Rontás pusztítandja el Péternek városát”, amiért elfogták, a titkos kancellárián kínvallatásnak vetették alá, és kegyetlenül megkorbácsolták. Talán azóta tartja magát az a hiedelem, hogy Péterváron tanyát vert a gonosz. Szemtanúk látták, amint a Vasziljevskij-sziget egyik utcáján végigkocsizott az ördög. Mások azt látták egy zivataros éjjélkor, amikor a vihar magasra korbácsolta a folyó vizét, hogy a bronzcár leugratott gránittalapzatáról, és körüllovagolta a teret. Máskor meg egy erre kocsizó titkos tanácsos hintájához odatolakodott egy halott alantasa, aki kikelt a sírjából, és bekandikált a kocsiablakon. Sok efféle történet járt szájról szájra a városban.

Csak nemrégiben egy költő, Alekszej Alekszejevics Besszonov, amikor éjszaka a sziget felé kocsizott, a kis púpos hátú hídon, a tépett felhők között, a mennybolt mélyén, könnyein át egy csillagot látott, és úgy érezte, hogy a kocsi, az ívlámpák fényfonala és háta mögött az egész alvó Pétervár csak álom, látomány, amely az ő bortól, bánattól és szerelemtől elködösödött agyában született.

Két évszázad álomként röpült el: Pétervár valahol a világ végén, a sivár, mocsaras pusztaságon határtalan dicsőséget, hatalmat áhított; palotaforradalmak, cárgyilkosságok, diadalok és véres kivégzések látományaival rémített; gyenge nőknek félisteni hatalmat adott; forró nyoszolyáin népek sorsa dőlt el, tagbaszakadt, földtől fekete kezű legények emelkedtek fel, egészen a trónusig, hogy osztozzanak a hatalmon, a nyoszolyán és a keleti pompán.

A szomszédos nemzetek borzalommal szemlélték a fantázia e vad kitöréseit. Maguk az oroszok csüggedt félelemmel figyelték fővárosuk tombolását. Az ország vérrel táplálta, de sohasem győzte jóllakatni pétervári kísérteteit.

Pétervár fergeteges, dőzsölő, éjjeli életet élt. Tébolyodott, villódzó, kéjes nyári éjszakák és télen a zöld asztalnál átvirrasztott éjjelek, aranycsengés, zene, keringő párok az ablakok fénykeretében, veszett kocsikázások, cigányok, hajnali párbajok - és katonai parádék a jeges

szélben, rézfűvók rivalgásában, a cár düledt szemének borzalomkeltő tekintete előtt... Így élt a város.

Az utolsó évtizedben gomba módra nőttek a gigászi vállalatok. Milliós vagyonok támadtak jóformán semmiből, egymás után épültek üvegből és betonból a bankok; hangversenytermek, korcsolyapályák, pompás mulatók, ahol az embereket muzsikával, tükrök fényével, pezsgővel, csillárokkal s félmeztelen nőkkel részegítették. Egymás után nyíltak a kártyaklubok, találkahelyek, színházak, mozik, mutatványosparkok. Mérnökök és nagytőkések egy új főváros tervén dolgoztak, amely Pétervár mellett, egy lakatlan szigeten mesebeli fényűzéssel épült volna fel.

Járványos lett az öngyilkosság. A törvényszéki tárgyalótermeket zsúfolásig megtöltötték a hisztérikus asszonyok, akik mohón figyelték a véres, izgalmas bűnpörök menetét. Pénzért minden kapható volt: luxus és asszony egyaránt. A kicsapongás járványa mindenüvé elhatolt, és megfertőzte a cári udvart.

Egy örült pillantású, hatalmas férfierejű, tanulatlan paraszt eljutott az udvarba, el egészen a cár trónusáig, és hetykén, csúfondárosan Oroszország nyakára telepedett.

Pétervárnak is, mint minden nagyvárosnak, megvolt a maga sajátos, feszült, gondterhelt élete. Mozgását a város szellemétől idegen központi erő irányította: a központi erő rendet, nyugalmat akart teremteni, célszerűsége törekedett - a város szelleme ellenszegült ennek az akaratnak. A rombolás szelleme behatolt mindenhová; halálos mérge éppúgy átjárta a hírhedt Szaska Szakelman örületes tőzsdemanipulációit, mint az acélöntőde munkásának komor dühét, vagy annak a divatos költőnőnek kifinomult ideáit, aki hajnali öt órakor még a Vörös Csörgősipka bohémpincéjében tanyázott. S még azok is, akiknek küzdeniük kellett volna a rontás ellen, akaratlanul mindent elkövettek, hogy fokozzák és kiélezzék.

Ez volt az az idő, amikor a szeretet, a jóság, az egészség közönségesnek, elavultnak számított. Senki sem volt szerelmes, de mindenki szomjúhozott, és mohó szenvedéllyel vetették magukat mindenre, ami kábított, s bensejüket elzsongította.

A lányok titkolták szüzességüket, a hitvestársak a hűségüket. A rombolás jó ízlésről tanúskodott, a neuraszténia a kifinomultság jele volt! Ezt hirdették a divatos írók, akik egyetlen szezonban a semmiből bukkantak fel. Az emberek inkább vállalták a bűnök s fajtalanságok látszatát, semhogy „ízléstelennek” tekintsék őket.

Ilyen volt Pétervár ezerkilencszáztizennégyben. Álmatlan éjszakáktól elgyötörtén, bánatát borba, aranyba, szerelem nélküli szerelembe fojtva, a tangónak - a haldoklás himnuszának - tehetetlenül érzéki, idegszaggató hangja mellett a város szinte várta a végzetes, a rettenetes napot. Az előjelek megvoltak: minden résen az Új, az Érthetetlen tört elő.

2

- Mi semmire sem akarunk emlékezni. Mi azt mondjuk: elég volt, fordíts háttal a múltnak. Ki az ott a hátam mögött? A milói Vénusz? Mi az, valami ehető? Vagy valami hajnövesztő szer? Nem értem, mire jó nekem ez a kőbe faragott hájtömeg? Művészet? Brr! Művészet! Hát még mindig nem elégtették meg, hogy ezzel a fogalommal csiklandozzátok magatokat? Nézzetek csak körül, s nézzetek előre, a lábatok alá. A lábatokon amerikai cipő van. Éljen az amerikai cipő! Igen, ez művészet; vérvörös autó, gumikerék, egy pud benzin és óránként száz kilométer. Ez étvágyat csinál, hogy felfaljam a távolságot. Vagy: egy tizenhat méteres plakát, rajta

elegáns fiatalember, cilindere tündököl, mint a nap. Igen, ez művészet - a szabó művészete, a ma génuszáé. Én habzsolni akarom az életet, ti meg engem impotenciában szenvedőknek szánt cukros vízzel traktáltok...

A keskeny terem végén, a széksorok mögül - ahol az egyetemi, főiskolai fiatalság szorongott - nevettek, tapsoltak. A felszólaló Szergej Szergejevics Szapozskov, nyálas szájjal nevetett, lecsúszott szemüvegét visszatolta nagy orrára, és ruganyos léptekkel elhagyta a széles tölgyfa dobogót.

Oldalt, két ötgyertyás kandeláberrel megvilágított, hosszú asztalnál ültek a „Filozófiai esték” egyesület tagjai. Itt volt az egyesület elnöke, Antonovszkij, a teológiaprofesszor, valamint a mai est előadója, Veljaminev történész, nemkülönben Borszkij, a filozófus, és Szakunyin, a rosszmájú író.

A „Filozófiai esték” egyesületét ezen a télen szünet nélkül csépelte a fiatalok egy kevésbé ismert, de harapós csoportja. Olyan dühvel támadták a hírneves írókat és tekintélyes filozófusokat, olyan arcátlan, botrányos dolgokat vágtak a fejükhöz, hogy a Fontanka menti ódon palota, ahol az egyesület székelt, szombatontként, a nyilvános üléseken zsúfolásig megtelt.

Akárcsak ma is. Mialatt Szapozskov a lassan gyérülő taps közepette eltűnt a tömegben, egy kis termetű férfi lépett az emelvényre, nyírott, dudoros koponyája és fiatal, csontos, sárgás arca volt: Akungyinnak hívták. Nemrég tűnt fel az egyesületben. Óriási sikere volt, különösen az állóhelyek közönségénél, és ha valaki megkérdezte, ki ő és honnan került elő, a beavatottak rejtélyesen mosolyogtak. Akungyin semmi esetre sem az igazi neve volt, külföldről jött, és szavai rejtett célokat fedtek.

Akungyin ritkás szakállát simogatva, egy pillantással áttekintette a termet, vékony szája széle mosolyra húzódott, és megszólalt.

A középső bejáratnál, a harmadik zsöllyesorban, fiatal leány ült, magas nyakú, fekete posztóruhában, állát kicsiny öklére támasztva. Finom szálú, tompa fényű, szőke haját füle mögött felfésülve, hátul nagy kontyba csavarva és fésűvel megerősítve viselte. Mozdulatlanul, komoly arccal szemlélte a zöld asztalnál ülőket, s pillantása olykor hosszasan pihent a gyertyalángokon.

Amikor Akungyin a tölgyfa emelvény karfájára ülve azt kiáltotta, hogy a világgazdaság vasökle méri az első csapást a templomkupolákra - a lány halkan felsóhajtott, és elvéve öklét kipirosodott álla alól, cukorkát tett a szájába.

Akungyin tovább beszélt:

- Az önök képzelete még mindig a földi mennyország ködös ábrándján ringatózik. A nép pedig, az önök erőfeszítéseinek ellenére, még mindig alszik. Vagy talán azt remélik, hogy mégis felébred és megszólal, mint Bálám szamara? Igen, felébred, de nem az önök költőinek fuvolahangjára, nem is a tömjénfüstre. Egyes-egyedül a gyárak szirénái fogják felébreszteni. Felébred és megszólal, és a hangja nem lesz kellemes. Vagy önök talán a pusztáik, erdőségeik népében reménykednek? Ezek talán még elszuszoghatnak vagy ötven esztendeig, megengedem. De akkor ne nevezzék ezt messianizmusnak. Mert ez nem az eljövendő, hanem az, ami már múltóban van. Az orosz parasztot itt Pétervárott, ebben a pompás teremben agyalták ki. Száz meg száz kötetet írtak, operákat komponáltak róla. Attól tartok, hogy ez a szórakozás egyszer vérbe fül...

Itt azonban az elnök félbeszakította a szónokot. Akungyin, halványan mosolyogva, előhúzott kabátzsebéből egy nagy zsebkendőt, és megszokott mozdulattal megtörölte arcát és koponyáját. A terem végéről közbekiabáltak:

- Halljuk! Halljuk!
- Disznóság, belé akarják fojtani a szót!
- Aljasság!
- Csend legyen ott hátul!
- Inkább maguk fogják be a szájukat!

Akungyin folytatta:

- Az orosz paraszt: eszmék lerakodóhelye. Ez igaz. De ha ezek az eszmék nincsenek szerves összefüggésben évszázados vágyaival s az igazságról meg az emberiről alkotott kezdetleges fogalmaival, akkor az eszme falra hányt borsó. Mindaddig, amíg az orosz parasztban nem látnak mást, csak éhes bendőjű, munkában meggörnyedt embert, s nem hántják le róla végrevalahára a messiás-köntöst, amit valami nagyúr aggatott rá egykor, addig két tragikus szélsőség áll egymással szemben: az önök íróasztalánál született nagyszerű eszmék és a nép, amelyről semmit sem akarnak tudni... Tulajdonképpen mi itt nem is kritizáljuk önöket. Furcsa is volna időt vesztegetni olyan sajátságos valaminek kifürkészésére, mint aminő az emberi fantázia. Nem. Mi azt mondjuk: meneküljenek, amíg nem késő, mert különben az önök eszméi, az önök kincsei könyörtelenül a történelem szemétdombjára kerülnek...

A fekete ruhás lánynak nem volt kedve elgondolkozni azon, amiről a tölgyfa emelvényen beszéltek. Úgy vélekedett, hogy ezek a szónoklatok és viták természetesen nagyon fontosak, és sokat jelentenek, de a legfontosabb mégis másvalami, amiről itt senki sem beszél...

Ekkor új alak jelent meg a zöld asztalnál. Nem sietett, leült az elnök mellett, jobbra-balra bólintott, hidegtől kipirosodott kezével végigsimította behavazott, vörös haját, és kezét az asztal alá rejtve, felegyenesedett ültében. Rendkívül feszes, fekete kabát volt rajta... fénytelen, sovány arc, sapkaként homlokba fésült haj, ívelt szemöldök, alatta mélyen árnyékolt, nagy, szürke szempár... Pontosan ilyennek mutatta Alekszej Alekszejevics Besszonovot egy hetilap legutóbbi száma.

A fiatal leány ettől fogva csak ezt a szinte visszataszítóan szép arcot nézte. Csaknem borzalommal itta magába a különös vonásokat, amelyek a szeles pétervári éjszakákon annyit kísértették álmában.

Most itt látta maga előtt, amint fülével szomszédjához hajolva, mosolygott. Mosolya kissé közönséges volt, de orrcimpáinak finom rajzában, a túl nőies szemöldökívben, az egész arcnak sajátságosan gyöngéd erejében volt valami álnokság és gög, s még valami, amit a lány nem értett, de ami mindennél jobban izgatta.

Ezalatt Veljaminev, az est előadója - vörös képű, szakállas, arany szemüveges ember, akinek nagy koponyája körül szőkés-ősz fürtök röpködtek - így felelt meg Akungyinnak:

- Igaza van önnek, mint ahogyan a lavínának is igaza van, amikor lezúdul a hegyről. Már régóta várjuk egy szörnyű század közeledtét, és sejtjük az ön igazának diadalát... Önök rendelkeznek az elemi erővel, nem mi. De mi tudjuk, hogy a legmagasabb igazság, amelynek kivívására önök a gyárszirákat szólaltatják meg, romhalmaznak, káosznak bizonyul majd, és az ember elbódultan gázol majd át rajta. „Szomjazom” - fogja mondani, mert őbenne egy cseppje sem lesz az isteni nedűnek. Vigyázzanak! - És Veljaminev felemelte ceruzavékony ujját, s szemüvege zordan villant a közönség soraira: - Abban a mennyországban, amelyet önök áhítanak, és amelynek nevében az emberből számmal ellátott élő gépezetet, ilyen és ilyen számú embert akarnak csinálni... ebben a borzalmas édenkertben új forradalom fenyeget, minden forradalmak legszörnyűbbike, a Szellem forradalma.

Akungyin hidegen közbeszólt:

- Ez a szám-ember már megint csak idealizmus.

Veljaminov széttárta karját az asztal felett. A gyertyafény sugárnyalábokat vetett kopasz fejére. A világ bűnbeeséséről és a bekövetkező szörnyű bűnhődésről kezdett beszélni. A teremben köhécseltek.

Szünet alatt a fiatal lány a büfé ajtajához állt, komor arccal, elkülönülten. Ismert nevű ügyvédek teáztak ott feleségükkel, és zajos társalgásuk mindent túlharsogott. Csernobilin, a híres író, a kályha melletti asztalnál halat evett áfonyával, és részeges szeme dühös pillantással döfködte az arra menőket. Két középkorú irodalmárhölgy szendvicset rágsált a büféemelvény tövében. Nyakuk piszkos volt, hajukban nagy szalag. Az egyházi előkelőségek félrevonultak, s nem vegyültek a világiak közé. Egy őszbe csavarodott, szándékosan felborzolt hajú férfi - Csirva, a kritikus - a cipősarkán hintázva, a csillár alatt várta, hogy valaki csatlakozzék hozzá. Megjelent Veljaminov is, az irodalmár-hölgyek egyike nyomban rávetette magát, s kabátujjába csimpaszkodott. A másik hölgy hirtelen abbahagyta a falatozást, lerázta magáról a morzsákat, fejét felszegte, szemét kimeresztette: jobbra-balra csendesén bólingatva, Besszonov lépett hozzá.

A fekete ruhás lány a bőrén érezte, hogyan húzza ki derekát fűzője alatt az irodalmárnő. Besszonov lusta mosollyal mondott neki valamit. A nő párnás kezét összezsápmva kacagott, és a szemét meresztgette.

A lány vállat vonva kifelé indult. Valaki a nevén szólította. Bársonyzubonyos, sovány, fekete fiú törekedett hozzá a tömegben keresztül, örvendezve bólogatott, örömeiben orrát ráncolta, és megfogta a lány kezét. A tenyere nedves volt, a haja is csapzottan hullt homlokába, és hosszúkás, nedves fényű, fekete szeméből vizenyős gyöngédség áradt. Alekszandr Ivanovics Zsirovnak hívták.

- Ejnye, mit csinál itt maga, Darja Dmitrijevna?

- Ugyanazt, amit maga - felelte a lány, kezét kiszabadítva és muffjába dugva, ahol megtörölte a zsebkendőjében.

A fiú vihogott, és még gyengédebben pillantott rá.

- Lehetséges, hogy ma sem tetszett magának Szapozskov? Pedig úgy beszélt, mint egy próféta. Magát bizonyosan az ő éles és sajátságos kifejezőmódja ingerli. De vajon nem ugyanaz az ő gondolatainak a veleje, mint amit titokban mindnyájan akarunk, csak nem merjük kimondani? Ő meri. Hallgassa csak:

*Mindenki fiatal! Hol a vénség?
Gyomrokban dörömböl az éhség.
S nyelvük a nyálunk...*

Nem érzi, Darja Dmitrijevna, milyen szokatlan, új és merész ez? Valami teljesen újszerű! A miénk! Váratlan, mohó és vakmerő. Akungyin is ilyen. Ő talán túl logikus, de mennyire fején találja a szöveget! Még egy-két ilyen tél, és minden megrendül, eresztékeiben esik szét. Nagyon jó!

Halk hangon beszélt, s édesen, gyöngéden mosolygott. Dása úgy érezte, hogy minden porcikája bizsereg, mintha szörnyű izgalom remegtetné. Nem bírta tovább hallgatni, egy fejbólintással elköszönt, és a ruhatárnál tolongó tömegbe furakodott.

A hadiérmekekkel teleaggatott, dühös ruhatáros nagy halom bundát, hócipőt cipelt, és ügyet sem vetett Dása feléje nyújtott ruhatári számára. A lánynak sokáig kellett várnia, s közben a szél csapkodta a lábát az előcsarnok folyton nyíló-csapódó ajtajából, ahol ázott, kék köpenyükben tagbaszakadt bérkocsisok ajánlkoztak tolakodó vidámsággal a kijövőknek:

- Fürge a lovam, parancsoljon a nagyságos úr...

- Tessék, elviszem a Peszkire, tudok egy jó mulatót...

Dása háta mögött váratlanul hidegen és tagoltan megszólalt Besszonov:

- Ruhatáros, a bundámat, sapkámat és a botomat!

Dása hátán könnyed borzongás futott végig. Gyorsan hátrafordította fejét, és egyenesen Besszonov szemébe nézett. A férfi nyugodtan viszonyozta a pillantást, mint ami kijár neki, de aztán pillája megrebbent, s szürke szemében eleven, szinte egész-magát odaadó fény villant fel. Dása szíve megremegett.

- Ha nem tévedek, már találkoztunk a nővérénél -, mondta a férfi hozzáhajolva.

- Igen, találkoztunk - felelte Dása gyorsan és érdesen.

Kirántotta bundáját a ruhatáros kezéből, és a kijáráshoz sietett. Az utcán nedves, hideg szél kapott a ruhájába, s rozsdás esőcseppek szitáltak rá. Dása szeméig felhúzta prémgallérját. Valaki, aki mögötte jött, elhaladva mellette, a fülébe mormogta:

- Jaj, micsoda szempár!

Dása sietve lépdelt a vizes aszfalton, a villanyfény remegő sávjában. Egy étterem felpattanó ajtajából hegedűszó hangzott, keringő zenéje. És Dása, nem nézve sem jobbra, sem balra, muffjának bolyhos szőrméjébe dúdolta:

- Jaj, de nehéz a szívem, de nehéz!...

3

Nedves bundáját kigombolva, Dása megkérdezte a szobalányt az előszobában:

- Ugye senki sincs itthon?

A Nagymogul - mert így nevezték el Lusát, a nagy csontú, bálványszerűen széles arcú, erősen kipúderezett szobalányt - a tükörbe nézett, s vékony hangon azt felelte, hogy a nagyságos asszony csakugyan nincs itthon, de a nagyságos úr a szobájában van, és egy fél óra múlva fog vacsorázni.

Dása bement a szalonba, leült a zongorához, lábát keresztbe rakta, és átfogta térdét.

A sógora, Nyikolaj Ivanovics, egyedül van otthon, tehát összeveszett a feleségével, most duzzog és panaszkodni fog. Tizenegy óra, és ő, Dása, három óráig, amíg el nem alszik, nem tudja, mit csináljon. Olvasson? De mit? Nincs is kedve. Jobb így ülni, gondolkozni, nem érdemes vesződni semmivel! Igazán, milyen rideg néha az élet!

Dása sóhajtott, kinyitotta a zongora fedelét, és oldalvást ülve, fél kézzel egy Szkrjabin-motívumot kalimpált. Bizony nehéz az embernek tizenkilenc évesnek lenni, ha az ember lány, és éppenséggel nem buta, s ráadásul valami félszeg tisztaságérzetből túlságosan rátart azokkal

szemben, akik - s ilyen éppen elég akadt - hajlandóságot mutattak, hogy elúzzák lányos mélabúját.

Dása tavaly jött fel Szamarából Pétervárra, a jogi tanfolyamra, és nővéréhez, Jekatyerina Dmitrijevna Szmokovnyikovához költözött. Kátya férje eléggé jónevű ügyvéd volt, s zajosan, nagy lábon éltek.

Dása öt évvel volt fiatalabb nővérénél. Amikor Jekatyerina Dmitrijevna férjhez ment, Dása még kislány volt. Az utóbbi években a nővérek ritkán találkoztak, s most új viszony alakult ki köztük. Dása valósággal szerelmes volt nővérébe, Jekatyerina Dmitrijevna pedig gyöngéd szeretettel vette körül hűgát.

Dása az első időben mindenben nővérét utánozta. Elbájolta Kátya szépsége, ízlése, s ahogyan az emberekkel bánni tudott. Dása a nővére ismerősei előtt félszegen viselkedett, s néha, éppen ezért, gorombaságokat mondott nekik. Jekatyerina Dmitrijevna arra törekedett, hogy háza mintaképe legyen az ízlésnek és minden új divatnak, ami még nem vált közönségessé; nem mulasztott el egyetlen tárlatot sem, és futurista képeket vásárolt. A futurizmus miatt különben az utóbbi évben viharos vitái voltak férjével, mert Nyikolaj Ivanovics az eszmét kifejező festészetet pártolta, Jekatyerina Dmitrijevna viszont egész asszonyi hevével inkább vállalta a szenvedést az új művészetért, semhogy ósdiak tartsák.

Dása el volt ragadtatva ezektől a szalonjuk falain lógó modern képektől, bár olykor keserűen gondolt arra, hogy a szögletes figurák, amelyeknek több kezük és lábuk volt a kelleténél, a mértani ábrákra emlékeztető arcok, a fejfájdítóan tompa színek, ez az egész végletes, cinikus művészet nagyon is magas az ő gyenge képzelőtehetségéhez.

Szmokovnyikovék haboskőris ebédlője minden kedden lármás, vidám társaságot látott vendégül vacsorára. Böbeszédű ügyvédek jöttek, akik szerették a nőket, és figyelemmel kísérték az irodalmi irányzatokat, aztán két-három újságíró, akiknek a kisujjukban volt a bel- és külpolitika. Állandó vendég volt Csirva, az idegbeteg kritikus, aki a legközelebbi irodalmi katasztrófa előkészítésén fáradozott. Olykor, hajnaltájt, megjelent egy-egy fiatal költő is, összegyűjtött verseit az előszobában hagyva, a kabátzsebében. Közvetlenül vacsora előtt lépett a szalonba valamelyik divatos nevezetesség, s körülményesen és méltósággal telepedett le a háziasszony melletti karosszékre. Vacsora közben pedig behallatszott az előszobából, amint valaki lerúgja a prémmel bélelt hócipőt, s bársonyos baritonján így szól: „Légy üdvöz, ó, Nagymogul” - s utána egy petyhüdtlen megereszkedett, borotvált arc, a divatos bonviván arca hajolt a háziasszony széke fölé:

- Kátyusa, add a praclidat!

Dása szemében e vacsorák főszereplője Kátya volt. Mérgelődött, ha valaki nem volt eléggé figyelmes a kedves, a jó, a nyíltszívű Jekatyerina Dmitrijevnához, ha pedig valaki túlságosan figyelmes volt hozzá, arra féltékeny és dühös pillantásokat vetett.

Lassan-lassan tájékozódni kezdett ebben a sokadalomban, amelyben elszédül, aki nincs hozzászokva. Az ügyvédbojtárokat például már lenézte: nem volt azokon a világon semmi egyéb, csak a bolyhos szövetből készült divatos zsakett, hozzá lila nyakkendő, és kínosan simára kefélt hajukban nyílegyenes választék. A bonvivánt azért gyűlölte, mert az ő testvérét röviden Kátyának, s a Nagymogult Nagymogulnak merte hívni. És vajon milyen alapon hunyorgatott táskás szemével Dására, mikor lehajtott egy pohár konyakot: „Ürítem poharam a virágzó mandulaágra!”

Dása ilyenkor majd megpukkadt dühében.

Az arca ugyanis pirospozsgás volt, ezt az átkozott mandulavirág-színt semmivel sem lehetett lekoptatni róla, és ezért Dása afféle parasztbábunak érezte magát.

A nyáron nem utazott haza apjához a poros és füledt Szamarába, hanem boldogan meg-egyeezett nővérével, hogy Szesztroreckbe megy vele a tengerpartra. Ott ugyanazok voltak körülöttük, akik télen, csakhogy itt gyakrabban találkoztak; fürödtek, délután fagyaltotztak a fenyvesben, esténként zeneszó mellett vacsoráztak az üdülő verandáján, a csillagos ég alatt.

Dásának Jekatyerina Dmitrijevna sima, fehér hímzett ruhát, s nagy, fehér tüllkalapot csináltatott. A kalapon fekete szalag lengett, a ruhán széles selyemöv, amelyet hátul nagy masniba kötöttek, s erre hirtelen, mint akinek hályog esik le a szeméről, a sógor ügyvédbojtárja, Nyikanor Jurjevics Kulicsok beleszeretett Dásába.

Csakhogy ez a fiú a „megvetendőkhöz” tartozott. Dása fel volt háborodva. Elhívta az erdőbe, s ott, anélkül hogy a fiú szóhoz juthatott volna (csak agyongyűrt zsebkendőjével törölgette magát szegény zavarában), megmondta neki: ő nem engedi, hogy úgy nézzenek rá, mint afféle „nőstényre”, ő igenis fel van háborodva, a fiút romlott fantáziával megvert egyéniségnek tartja, s még aznap be fogja panaszolni a sógoránál.

Csakugyan be is panaszolta még aznap este. Nyikolaj Ivanovics jól ápolt szakállát simogatva végighallgatta, csodálkozva nézett Dása felháborodástól kitüzesedett arcára, dühösen rezgő fehér kalapjára és Dása végtelenül karcsú fehér alakjára, aztán leült a parti homokra, és elkezdett hahotázni, a szemét törölgette nevében, és úgy rimánkodott:

- Eredj, Dása, eredj innen, mert meghalok!

Dása elment, mérgesen, értetlenül, lehangoltan. Kulicsok ezek után rá sem mert nézni, lesóványodott s kerülte a társaságát. Dása becsülete meg volt mentve. De az egész história hirtelen felriasztotta lányosan szunnyadó érzéseit. Megzavarta finom egyensúlyát, amely oly tökéletes volt egész testében, tetőtől talpig. Második énje volt születőben, füledt, álmodozó, megfoghatatlan énje, s ettől undorodott. Dása egész valójában érezte, és úgy szenvedett tőle, mint valami tisztátalanságtól, szeretete volna lemosni magáról ezt a láthatatlan pókhálót, hogy újra friss, hűvös, könnyű legyen.

Most óraszám teniszezett, naponta kétszer fürdött, korán kelt, mikor még nagy harmatcseppek gyöngyöztek a lombokon, a tenger lilás tükre felett pára gomolygott, az üres verandán a nedves székeket rakosgatták, s az utak harmatülte homokját sepergették.

De mihelyt a napon sütkérezett, vagy éjszaka puha ágyában feküdt, ez a második én életre kelt, óvatosan a szívéhez lopakodott, és puha mancsába szorította. Nem lehetett ellökni, nem tudta lemosni magáról, mint ahogyan a vért sem lehet lemosni a Kékszakáll bűvös kulcsáról.

Az ismerősök, de elsősorban a nővére, úgy találták, hogy Dása ezen a nyáron nagyon megszépült, s jóformán mindennap szebb lesz. Egyik reggel Jekatyerina Dmitrijevna bement a hűgához, és így szólt hozzá:

- Mi lesz velünk, kicsim?

- Miért, Kátya?

Dása egy szál ingben ült az ágyon, és kontyba csavarta a haját.

- Már nagyon is szép kezdesz lenni; mit csináljunk?

Dása szigorú, szúrós szemmel nézett testvére és elfordult. Fülég elvörösödött.

- Kátya, nem akarom, hogy ilyeneket beszélj nekem. Ez kellemetlen. Érted?

Jekatyerina Dmitrijevna az ágyra ült, arcával Dása meztelen hátához simult, és lapockái között megcsókolva, nevetett:

- Ugyan, milyen állathoz hasonlítunk mi? Nem hasonlítunk se harcsához, se sündisznóhoz, se vadmacskához...

A tenispályán egyszer megjelent egy angol fiú, sovány, borotvált képű, erős állú és gyerekes nézésű. Olyan kifogástalanul volt öltözve, hogy Jekatyerina Dmitrijevna körül néhány fiatal-ember egészen elcsüggedt. Az angol meghívta Dását egy teniszpartira, és úgy játszott, mint egy gép. Dása megfigyelte, hogy egész idő alatt egyetlenegyszer sem nézett rá, csak melléje. Dása vesztett, és revánsot ajánlott. Hogy jobban menjen, felgyúrte fehér blúza ujját. Pikésapkája alól kiszabadult egy hajfűrt, nem simította vissza. Mialatt nagy lendülettel közvetlenül a háló fölött vágta vissza a labdát, ezt gondolta: „Lám, így játszik egy fiatal orosz lány! Minden mozdulata csupa grácia, és jól áll neki, ha kipirul.”

Az angol ezt a játszmát is megnyerte, igen kimérten meghajolt Dása előtt, rágyújtott egy illatos cigarettára, és leült a közelben. Limonádét rendelt.

Mialatt Dása egy ambiciózus gimnazistával a harmadik partit játszott, több ízben az angol felé sandított. Az ott ült a kisasztal mellett, átfogta térdén keresztbe vetett, selyemharisnyás bokáját, tarkójára tolta szalmakalapját, és mozdulatlanul bámulta a tengert.

Dása éjszaka az ágyban visszaemlékezett minderre, világosan látta saját magát a tenispályán: kipirulva szökdécselt, hajfűrtjei kiszabadultak; és sírva fakasztotta sértett önérzete, s még valami, ami erősebb volt ő magánál is...

Ettől kezdve nem járt többé teniszezni. Jekatyerina Dmitrijevna egy napon rászólt:

- Dása, Bayles úr mindennap kérdezősködik utánad, miért nem még játszani?

Dásának a szája is nyitva maradt ijedtében. Aztán mérgesen azt felelte, hogy semmi kedve ostoba pletykára hallgatni, hogy semmiféle Bayles urat nem ismer, és nem is akar ismerni, és nagyon szemtelen az az úr, ha azt hiszi, hogy miatta kerüli azt a buta tenispályát. Nem ebédelt aznap, kenyeret és pöszmétét vitt magával az erdőbe, és ott, a forró gyantaszagot árasztó fenyvesben, a susogó sudarú, karcsú fák közt barangolva rájött, hogy tovább nem tudja titkolni maga előtt a szomorú valót: menthetetlenül beleszeretett az angol fiúba.

Így ütötte fel fejét s nőtt egyre Dásában a második énje. Eleinte undorította, mint a tisztátalanság, mint valami bomlasztó betegség. Aztán hozzászokott ehhez a bonyolult állapothoz, mint ahogyan a nyaralás, a friss szél, a hideg víz után hozzászokik az ember télen a szoros fűzőhöz és a posztóruhához.

Két hétig tartott hiú szerelme az angol fiú iránt. Dása közben gyűlölte is önmagát, és haragudott a másokra. Olykor messziről figyelte az angol lusta és ügyes teniszjátékát, vagy amint orosz tengerészekkel vacsorázott, és elkeseredve állapította meg, hogy a legelbájolhatóbb férfi a világon.

Aztán megjelent mellette egy nagyon sovány, fehér flanelruhás angol lány - a menyasszonya -, s azzal elutaztak. Dása egész éjjel le nem hunyta a szemét, undorodott önmagától, és reggelre kelve elhatározta, hogy ez volt életének utolsó tévedése.

Ebben megnyugodott, és később nagyon csodálkozott, milyen gyorsan és könnyen túlesett rajta. De egészen nem múlt el mégsem. Érezte, hogy az a bizonyos második énje összeolvadt vele, feloldódott, eltűnt benne, és ő maga egészen másmilyen lett: könnyű és friss, mint azelőtt, de egyben lágyabb, gyöngédebb, talányosabb. S mintha még a bőre is megfinomodott

volna. Nem ismert magára, ha tükörbe nézett. Különösen a szeme változott meg, gyönyörű lett. Elszédül, aki belenéz.

Augusztus közepén Szmokovnyikovék Dásával együtt beköltöztek a városba, a Pantyelej-monovszkaja utcai nagy lakásukba. Megint megkezdődtek a keddi esti összejövetelek, a képtárlatok, a szenzációs színházi bemutatók és botrány-pörök, a képvásárlások, a régi állapotok idealizálása és az éjszakai kirándulások a „Szamarkand”-ba, a cigányokhoz. Újból megjelent a bonviván, akinek sikerült gyógyvízkúrával testsúlyából majdnem tíz kilót leadnia. S ezekhez a nyugtalan szórakozásokhoz hozzájárultak a rejtelmes, izgató és örvendetes híresztelések: hogy valami változás van készülőben.

Dása nemigen ért rá se érezni, se gondolkozni: délelőtt előadásra járt, délután sétálni ment a nővérével, este színház, hangverseny, vacsora, társaság, egyetlen nyugodt perce sem maradt.

Egyik keddi este, vacsora után, amikor már a likőrnél tartottak, belépett Alekszej Alekszejevics Besszonov. Jekatyerina Dmitrijevna, amikor meglátta az ajtóban, mélyen elpirult. A társalgás megszakadt. Besszonov a díványra ült, és Jekatyerina Dmitrijevna szolgálta fel neki a feketét.

Két ügyvéd, mind a kettő nagy barátja az irodalomnak, melléje ült, de Besszonov, hosszú, különös pillantást vetve a háziasszonyra, váratlanul arról kezdett beszélni, hogy művészet nincs, minden csak sarlatánság és fakír szemfényvesztés, mint amikor a majom kötélén kúszik fel az égbe.

- Költészet nincs. Meghalt réges-régen a művészet is. Az ember is. Oroszország: dögtetem, keselyűk lakmároznak rajta. És aki verset ír, pokolra kerül.

Csendes, tompa hangon beszélt. Haragos, halvány arcán két piros folt izzott. Puhagallérja összegyűrődött, tele lett szivarhamuval. Csészéjéből a kávé a szőnyegre csurgott.

Az irodalom barátai nagy vitába fogtak, de Besszonov nem ügyelt rájuk, és elsötétült szemmel nézett Jekatyerina Dmitrijevna felé. Aztán felkelt, odament hozzá, és Dása hallotta, amint így szólt:

- Nehezen bírom az emberek társaságát. Engedje meg, hogy távozzam.

Kátya szerényen kérte: olvasson fel valamit. De ő csak a fejét rázta, és búcsúzóban olyan soká szorongatta Jekatyerina Dmitrijevna kezét, hogy annak még a háta is belepirult.

Besszonov távozása után nagy vita kerekedett. A férfiak egyhangúan kijelentették:

- Mindennek van határa, mégsem lehet ilyen nyíltan fütyülni a társaságunkra.

Csirva, a kritikus, mindenkire külön odament, és ezt ismételte:

- Uraim, ez az ember elissza az esztétikát...

A hölgyek ezzel szemben leszögezték:

- Akár részeg Besszonov, akár csak különös hangulatban volt, bizonyos, hogy izgató ember, ezt mindenkinek el kell ismernie.

Másnap Dása ebéd alatt azt mondta, hogy Besszonov egyike azoknak az „őseredeti, igazi” embereknek, akiknek élményeiből, bűneiből, ízlésének utánzásából él például Kátya egész társasága is.

- Látod, Kátya, ez igen, egy ilyen emberbe csakugyan bele lehet bolondulni... - mondta aztán elgondolkozva.

Nyikolaj Ivanovics felbőszült:

- Ugyan, Dása, neked egyszerűen a fejébe szállt, hogy Besszonov híres ember.

Jekatyerina Dmitrijevna hallgatott. Besszonov pedig többé nem mutatkozott Szmokovnyikovéknál. Azt beszélték, hogy folyton Csarogyejeva öltözőjében ül. Kulicsok és barátai megnézték egyik szerepében ezt a bizonyos Csarogyejevát, és csalódottan jelentették, sovány, mint a deszka, az egész nő egy halom csipkeshoknya, semmi több.

Dása egyszer egy tárlaton látta Besszonovot. Az ablaknál állt, és közönyösen lapozgatott a katalógusban, előtte pedig, mintha csak panoptikumban gyönyörködne, két nagydarab diáklány bámult rá, merev mosollyal. Dása lassan elhaladt mellette, de már a szomszéd teremben le kellett ülnie, hirtelen úgy elfáradt és elszomorodott.

Ezek után megvette Besszonov fényképét, és kitette az asztalára. Versei, három kis fehér kötet, eleinte valósággal megmérgezték, néhány napig szinte magánkívül járt-kelt, mintha valami titkos gonoszságban volna bűnrészes. De amikor újra meg újra elolvasta, éppen ezt a beteges érzést kezdte élvezni, amely mintha azt sugdosná: „Feledj el mindent, jó így elernyedni, szélbe szórni azt, ami a legdrágább, áhítani azt, ami nincsen.”

Besszonov miatt kezdett járni a „Filozófiai esték”-re. A költő mindig későn érkezett oda, ritkán hallatta hangját, de olyankor Dása feldúltan jött haza, és örült, ha otthon vendégség volt. Hiúsága hallgatott.

És ma egyedül kell lennie, és Szkrjabint kalimpálnia a zongorán. A hangok, mint jéggolyócskák, lassan gördültek szívébe, e feneketlen, sötét tó mélyére. Hullámgyűrűt vertek, apályt, dagályt keltettek, és ott benn, a forró sötétségben, tompán, izgatottan dörömbölt a szív, mintha most, rögtön, ebben a pillanatban valami lehetetlennek kellene történnie.

Dása térdére ejtette kezét, és felszegte fejét. A narancsszínű lámpaernyő halvány világánál duzzadt, meredt szemű, vicsorgó arcok néztek rá a falakról, mint az őskáosz kísértetei, akik a teremtés első napján mohón leleselkedtek az édenkert kapuján.

- Bizony, tisztelt hölgy, rosszul megy nekünk - mondta Dása. Jobbról balra, gyorsan végigskálázott a billentyűkön, halkán becsukta a zongorát, a japán dobozból cigarettát vett elő, rágyújtott, köhögött tőle, és mindjárt el is oltotta a hamutartóban.

- Nyikolaj Ivanovics, hány óra? - kiáltotta úgy, hogy keresztülhallatszott a négy szobán.

A dolgozószobában leesett valami, de senki sem felelt. Belépett a Nagymogul, és a tükörbe pillantva jelentette, hogy a vacsora tálalva van.

Az ebédlőben Dása a virágváza elé ült, és a hervadt szirmokat kezdte az asztalra morzsolgatni. A Mogul beadta a teát, hozzá hideg sültet és rántottát. Végre megjelent Nyikolaj Ivanovics is új, kék öltönyében, de gallér nélkül. A haja fel volt borzolva, balra ferdült szakállán a díványpárna pelyheket hagyott.

Mogorván bólintott Dása felé, leült az asztal végére, és magához húzva a rántottás serpenyőt, mohón enni kezdett.

Azután az asztal szélére könyökölt, nagy, szőrös öklével végigszántott arcán, merev pillantást vetett a lemorzsolts virágszirmokra, és idegenül csengő hangon megszólalt:

- Tegnap éjjel a nővéred megcsalt engem!

Az ő édestestvére, Kátya, valami borzasztó, érthetetlen, sötét dolgot követett el. Tegnap éjszaka feje egy párnán feküdt, elfordulva mindentől, ami élő, ami meleg, ami hozzátartozik, a teste pedig kiterítve, legázoltan hevert ott... Dása ilyesminek érezte megrendülten azt, amit Nyikolaj Ivanovics megcsalásnak nevezett. S még hozzá Kátya nem is volt itthon. Mintha már nem is lett volna a világon.

Dása az első pillanatban egészen megdermedt. A szeme előtt elsötétült minden. Lélegzetét visszafojtva várta, hogy Nyikolaj Ivanovics sírva fakad vagy felüvölt. De a sógora egyetlen szóval sem mondott többet, és csak a szalvétagyűrűt forgatta az ujjja körül. Dása nem mert az arcába nézni.

Hosszú hallgatás után a férfi zajosan hátratolta a székét, és visszament a szobájába.

„Főbe lövi magát” - gondolta Dása.

De semmi sem történt. Pillanatokra élesen beléje nyilalló sajnálkozással emlékezett vissza, milyen nagy, szőrös volt a sógora keze az asztalon. Aztán eltűnt ez is lelki szemei elől, s már csak azt ismételte:

- Mit csináljak? Mit kellene tenni?

Zúgott a feje. Minden, de minden odavan. Minden romba dőlt.

A posztófüggöny mögül megjelent a Nagymogul a tálcával, és Dása rápillantva, hirtelen ráébredt, hogy ezentúl szó sem lehet többé holmi Nagymogulról. Könny öntötte el a szemét, fogait összeszorította, és beszaladt a szalonba.

Itt minden apróság elrendezése Kátya szerető kezére vallott. De Kátya lelke elköltözött innen, s most az egész szoba elvadult, sivár lett. Dása leült a díványra. Pillantása elidőzött egy nemrég vásárolt festményen. S most látta s értette meg először, mit ábrázol a kép.

Rothadó vörös színű, meztelen nő volt rajta, olyan, mintha a bőre le volna nyúzva. Szája ferde, s orra helyén csak egy háromszögű lyuk volt. A feje négyszögletes... ahhoz egy darab rongyot, igazi kelméből való rongyot ragasztott oda a művész. A két lába, mint sarokvason mozgó tuskó. Kezében virág. A többi is mind borzalmas rajta. A legszörnyűbb volt az a homályos és barna sarok, ahol a nő rútol szétvetett tagokkal ült. A kép címe: »Szerelem«. Kátya a modern Vénusznak nevezte.

Hát ezért tetszett úgy Kátyának ez az átkozott nőtárgy? Most aztán ő maga is ilyen... ül a virággal a sarokban. Dása arccal a párnára dőlt, s azt harapdálta, nehogy kiabáljon. Végül sírva fakadt. Kis idő múlva Nyikolaj Ivanovics lépett a szalonba. Szétvetett lábbal, dühösen dörzsölgetve az öngyújtót, a zongorához ment, és kalimpálni kezdett rajta. Váratlanul a »Kis csíz« nótája kerekedett ki az ujjai alól. Nyikolaj Ivanovics becsapta a zongorafedelelet, és így szólt:

- Ez, megjegyzem, előrelátható volt.

Dása magában többször megismételte ezt a mondatot: próbált rájönni, mit jelent. Hirtelen éles csengetés hallatszott az előszobából. Nyikolaj Ivanovics a szakállához kapott, de aztán leverten csak ennyit nyögött ki: „Ó... ó... ó...” - s nem csinált semmit, csak gyorsan befordult a szobájába. A Nagymogul, mintha patkókon ügetne, végigkopogott a folyosón. Dása felugrott a díványról, úgy vert a szíve, hogy egy pillanatra minden elsötétült előtte, aztán az előszobába szaladt.

Jekatyerina Dmitrijevna a hidegtől gémberegett ujjal bontogatta prémsapkájának lila szalagját, és félrehúzta orrocskáját. Hideg, rózsás arcát csókra nyújtotta, de mikor senki sem csókolta meg, megrázta a fejét, ledobta sapkáját, és szürke szemével átható pillantást vetett Dására.

- Történt köztetek valami? Összevesztetek? - kérdezte mélyen rezgő hangján, amely olyan kedves volt mindig.

Dása Nyikolaj Ivanovics bélelt hócipőjére nézett, amit maguk közt „motorcsónaknak” hívtak, és most olyan árván feketéllett ott... A lány állá remegett.

- Nem, nem történt semmi, csak én... valahogy...

Jekatyerina Dmitrijevna lassan kigombolta mókusbundájának nagy gombjait, fedetlen válla egy mozdulatával kibújt belőle, s most már csupa melegség, gyöngédség volt, de fáradtnak látszott. Mélyen lehajolt, hogy kigombolja bokavédőjét, s úgy mondta Dásának...

- Tudod, amíg autót találtam, átázott a lábam.

Ekkor Dása, továbbra is Nyikolaj Ivanovics hócipőjét nézve, szigorúan megszólalt:

- Kátya, hol voltál?

- Irodalmi vacsorán voltam, fiam, szavamra, azt sem tudom, kinek a tiszteletére rendezték. Mind egyforma. Halálosan elfáradtam, aludni akarok. - Bement az ebédlőbe. Kis börtáskáját az asztalra dobta, és zsebkendőjével orrát törölgetve, megkérdezte: - Ki tépte szét a virágot? És hol van Nyikolaj Ivanovics?

Dása nem tudta, hányadán áll: a testvére sehogyan sem hasonlított egy romlott nőszemélyhez, és nemcsak hogy nem lett idegen, hanem ma valahogy különösen közelállónak érezte, szinte szerette volna megsimogatni.

De aztán, ugyanazon a helyen kapargálva az asztalterítőt, ahol fél órával ezelőtt Nyikolaj Ivanovics rántottát evett, mégis erőt vett magán és megszólalt:

- Kátya!

- Mi az, drágám?

- Mindent tudok.

- Mit tudsz? Mi történt, az istenért?

Jekatyerina Dmitrijevna az asztalhoz ült, térde Dása lábához ért, és kíváncsian nézett rá.

Dása így felelt:

- Nyikolaj Ivanovics mindent elmondott nekem.

És nem látta, milyen lett nővére arca, mi ment benne végbe.

Csend lett. Olyan szörnyű, hosszú csend, hogy meg lehetett halni azalatt. Utána Jekatyerina Dmitrijevna dühösen megszólalt:

- Micsoda szörnyűséget mondhatott rólam Nyikolaj Ivanovics?

- Kátya, te tudod.

- Nem, nem tudom.

Úgy ejtette ki a száján ezt a „nem tudom”-ot, mintha jégdarab lett volna.

Dása a lába elé borult:

- Szóval talán nem is igaz? Kátya, drágaságom, kedves, szép testvérem, mondd, ugye hogy nem igaz? - És apró csókokkal becézte Kátya halványkék eres, gyöngéd bőrű, illatos kezét.

- Hát persze, hogy nem igaz - felelte Jekatyerina Dmitrijevna, és fáradtan behunyta szemét. - Te meg mindjárt sírsz nekem. Holnapra vörös lesz a szemed, és megdagad az orrod.

Magához emelte Dását, és ajkával hosszan a hajára tapadt.

- Látod, milyen bolond vagyok - suttogta Dása hozzásimulva.

Ekkor a szomszéd szoba ajtaja felől Nyikolaj Ivanovics hangosan és tagoltan kiáltotta:

- Ha-zu-dik!

A nővérek gyorsan arra fordultak, de az ajtó be volt téve, Jekatyerina Dmitrijevna ezt mondta:

- Eredj aludni, fiam. Én még bemegyek hozzá, hogy tisztázzam a helyzetet. Nagy élvezet, mondhatom... Alig állok a lábamon.

Elkísérte Dását a szobájáig, szórakozottan megcsókolta, aztán visszament az ebédlőbe, magához vette kis táskáját, megigazította fésűjét, és egy ujjal csendesen bekopogott:

- Nyikolaj, nyisd ki, légy szíves.

Semmi válasz. Baljós csend következett, majd szipogás, aztán a kulcs megfordult a zárban, és mikor Jekatyerina Dmitrijevna belépett, megpillantotta férje széles hátát; a férfi nem fordult feléje, az íróasztalhoz ment, beült a bőrfotelba, fogta az elefántcsont papírvágókést, és erősen végighúzta a nyitott könyvön, amit éppen olvasott: Wassermann »A negyvenéves férfi« című regényét.

Mindezt úgy tette, mintha Jekatyerina Dmitrijevna nem is volna a szobában.

Az asszony a díványra ült, eligazította lábán a szoknyát, és zsebkendőjét visszatette táskájába, amely kis kattanással becsukódott. Erre Nyikolaj Ivanovics üstöke megrezzent.

- Csak egyet nem értek - szólalt meg a felesége. - Gondolj rólam akármit, de kérlek, legalább Dását kíméld meg.

Erre a férfi élénken megfordult a fotelban, nyakát kinyújtotta, szakálla előremeredt, s a fogai között szűrte:

- Képes vagy ezt az én szeszélyemnek nevezni?

- Nem értelek.

- Nagyszerű! Nem érted? De ahhoz értesz, hogy úgy viselkedj, mint egy utcalány.

Jekatyerina Dmitrijevna szája erre a szóra kinyílt egy cseppet. Ránézett férje verejtékes, vörös, eltorzult arcára, és csendesen megszólalt:

- Mióta mersz velem tiszteletlenül beszélni, mondd?

- Legnagyobb sajnálatomra nem tudok más hangon beszélni. Egyszerűen, szeretném tudni a részleteket.

- Micsoda részleteket?

- Ne hazudj a szemembe!

- Vagy úgy? - Jekatyerina Dmitrijevna, mintha szörnyű fáradtság kínozná, kimeresztette nagy szemét. - Igen, tegnap mondtam valami effélet... Teljesen elfelejtettem.

- Tudni akarom, kivel történt a dolog?

- Tudom is én.

- Még egyszer mondom, ne hazudj...

- De nem hazudok. Eszemben sincs hazudni. Igen, igen, mondtam valamit. Az ember sok mindent mond mérgében. Mondtam és el is felejtettem.

Nyikolaj Ivanovics kőkemény arccal hallgatta Kátya szavait, de a szíve megdobbant, és felujjongott örömeiben: „Hála Istennek, csak rágalmazta magát!”

Most viszont nyugodtan megengedhette magának, hogy úgy tegyen, mintha semmit sem hinne, és kiönthette a lelkét.

Felállt a fotelból, járkálni kezdett a szőnyegen, közben megállt, és időnként a papírvágókéssel a levegőbe suhintva, hosszan beszélt arról, hogy a család szétzüllik, az erkölcsök elfajulnak... Beszélt a nő kötelességeiről, szent hivatásáról, amely mostanában már feledésbe merül, a nőről, aki gyermekeinek anyja, férjének segítőtársa. Üreslelkűnek minősítette Jekatyerina Dmitrijevát, azzal vádolta, hogy könnyelműen eltékozolja, amit ő véres verejtékével előteremt. („Nem véres verejtékkel, hanem azzal, hogy a szádat jártatod” - gondolta a felesége). Sőt, nem is véres verejtékével, hanem az idegei feláldozásával. Szemére hányt, hogy szertelenül választja meg társaságát, hogy háztartása rendetlen, hogy ragaszkodik ehhez az idiótához, a Nagymogulhoz, és azokhoz a borzalmas képekhez, „amiktől az ember gyomra felfordul a maga kispolgári szalonjában”.

Egyszóval, Nyikolaj Ivanovics kiöntötte a lelkét.

Három óra után, hajnalban, a férj már rekedtre beszélte magát és elhallgatott, ekkor Jekatyerina Dmitrijevna így szólt:

- Nincs a világon utálatosabb a kövér és hisztérikus férfiaknál. - Ezzel felkelt, és bement a hálósobába.

De Nyikolaj Ivanovics már meg sem sértődött e szavakra. Lassan levetkőzött, ruháját a szék támlájára akasztotta, felhúzta az órát, és könnyű sóhajjal lefeküdt a díványon megvetett, friss ágyba.

„Bizony, rosszul élünk. Meg kell változtatnunk egész életünket. Nincs ez így jól, nincs jól” - gondolta, és felnyitotta a könyvet, hogy elalvás előtt lecsillapítsa idegeit. De nyomban le is tette, és hallgatózni kezdett. Csend volt a házban. Valaki kifújta az orrát, és ettől a nesztől elszorult a szíve.

„Sír, szegény - gondolta. - Ejnye, ejnye, talán mégis többet mondtam a kelleténél.”

És amikor emlékezetébe idézte az egész szóváltást, és hogy Kátya hogyan ült ott és hallgatta őt, megsajnálta. Felkönyökölt, már majdnem kimászott a takaró alól, de mintha egész testére egyszerre sok-sok nap fáradtsága nehezedett volna, leejtette fejét és elaludt.

Dása, miután csinos, tiszta kis szobájában levetkőzött, kivette hajából a fésűt, egyet rázott a fején, hogy valamennyi hajtű egyszerre kirepült, lefeküdt fehér ágyába, és állig betakarózva, erősen lehunyta szemét: „Istenem, de jó! Csak most nem gondolni semmire. Aludni!”

Szeme sarkából előbukkant egy mulatságos kis arc. Dása elmosolyodott, felhúzta térdét, és átölelte párnáját. Sötét, édes álomba merült, ám hirtelen élesen belevágott tudatába Kátya hangja: „Hát persze, hogy nem igaz!”

Kinyitotta szemét. „De hiszen egy árva szót sem szóltam még Kátyának, csak kérdeztem: igaz vagy nem igaz? És ő mégis úgy felelt, mintha pontosan értené, miről van szó.”

Mint az éles tű, úgy szúrt beléje a felismerés: „Kátya félrevezetett”. Aztán eszébe idézte beszélgetésük minden apró részletét, Kátya szavait, mozdulatait, s már tisztán látta: igen, nővére becsapta. Megrendült. Kátya megcsalta a férjét. Bűnözött, hűtlenkedett és hazudott - de közben még elragadóbb lett. Új, különös, fáradt, gyöngéd báj áradt belőle. Csak a vak nem vehette észre. S úgy hazudik, hogy az embert magába bolondítja. De hiszen Kátya bűnt követett el! Érthetetlen!

Dása izgatott volt, teljesen kijött a sodrából. Vízet ivott, felgyújtotta, majd újra eloltotta a lámpát, reggelig ébren hánykolódott ágyában, s közben érezte, hogy nem képes Kátyát elítélni, de nem is tudja megérteni tettét.

Jekatyerina Dmitrijevna sem hunyta le a szemét ezen az éjszakán. Erőtlenül feküdt a hátán, kezét kinyújtva a selyempaplanon, és nem törölte le könnyeit. Sírt, mert zavaró tisztálatlanságot érzett maga körül, sírt, mert nem tudott ezen változtatni, sírt, amiért ő már sohasem lehet olyan, mint Dása, olyan heves és szigorú, és sírt azért is, mert Nyikolaj Ivanovics utcalánynak nevezte, és azt mondta az ő szalonjáról, hogy kispolgári. Keservesen zokogott, mert Alekszej Alekszejevics Besszonov tegnap éjfélkor száguldó fiákeren elvitte egy külvárosi szállodába, és ott - anélkül hogy ismerné, szeretné őt, anélkül hogy sejtelve volna arról, ami az ő szívének becses és drága - gyalázatosan és kényelmesen magáévá tette, mint egy bábút, afféle rózsaszínű bábút, aminő a Morszkaján, madame Duclet párizsi divatsalonjának kirakatában van kitéve.

5

A Vasziljevskij-sziget egyik utcáján, a tizenkilences soron, egy frissen épült ház negyedik emeletén, Ivan Iljics Tyelegin mérnök lakásában székelt a „Harci központ a nyárspolgári életmód ellen”.

Tyelegin olcsó áron egész évre bérelte ezt a lakást. Magának egy szobát tartott meg, a többiit bebútorozta vaságyakkal, fenyőfa asztalokkal és székekkel olyan lakók számára, akik „szintén függetlenek és okvetlenül jókedélyűek.” Volt osztálytársa és jó barátja, Szergej Szergejevics Szapozskov, hamarosan talált is ilyeneket.

Ott lakott Alekszandr Ivanovics Zsirov joghallgató, Antoska Arnoldov újságíró, Valet festőművész s egy fiatal lány, Jelizaveta Raszorgujeva, aki még nem talált magának kedvére való foglalkozást.

A lakók későn keltek. Tyelegin már a gyárból jött haza villásreggelizni, amikor ki-ki a maga mesterségéhez kezdett: Antoska elvillamosozott a Nyevszkijre, ott egy kávéházban megtudakolta, mi újság a nagyvilágban, aztán loholt a szerkesztőségbe. Valet rendszerint önarcképéhez ült. Szapozskov magára zárta szobája ajtaját azzal, hogy dolgozni fog: az új művészetről írt cikket, és előadásokra készült. Zsirov besurrant Jelizaveta Kijevnához, és lágy, kissé nyávogó hangon az élet problémáit tárgyalta meg vele. Verseket írt, de szégyellte volna bárkinek megmutatni őket. Jelizaveta Kijevna lángésznek tartotta.

Jelizaveta Kijevna azonkívül, hogy Zsirovval és a többi lakóval beszélgetett, tarka gyapjúfonalakkal bizonytalan rendeltetésű, hosszú sávokat szokott horgolni, miközben mélyről jövő, erős és hamis hangján ukrán dalokat énekelt, vagy különös hajviseleteket eszelt ki magának.

Olykor abbahagyta az éneklést, s kibontotta a haját, egy könyvvel a kezében ágyba feküdt, s addig olvasott, amíg a feje bele nem fájdult. Jelizaveta Kijevna szép, erős, pirospozsgás lány volt, a szeme rövidlátó, szabályos metszésű, és olyan ízléstelenül öltözködött, hogy még Tyelegin lakóit is felbőszítette.

Ha új ember jelent meg a lakásban, a lány mindjárt behívta magához, aztán megindult a szédületes beszélgetés. Csupa szellemes és mély dolgokról volt szó, miközben azt fürkészte, van-e hajlama az illetőnek a bűnözésre, például képes volna-e gyilkolni, s nem érzi-e önmagában önmaga ellenségét. Ezt a tulajdonságot tartotta ugyanis minden kiválóság netovábbjának.

Tyelegin lakói már ki is akasztották Jelizaveta szobájának ajtajára ezeknek a kérdéseknek táblázatát. Általában Jelizaveta kielégületlen, fiatal lány volt, aki folyton valami változást áhított, „lidérces eseményeket”, amelyek az életet olyan vonzóvá tennék, hogy azt habzsolhatná, és ne kellene itt kuksolnia az esőszürke ablaknál.

Maga Tyelegin sokat mulatott lakóin, akiket különcöknek, de egyébként kiváló embereknek tartott, csak nemigen ért rá, hogy részt vegyen a szórakozásaikban.

Egy napon, karácsony előtt, Szergej Szergejevics Szapozskov maga köré gyűjtötte a lakókat, és a következőket mondotta.

- Barátaim, elérkezett a cselekvés ideje. Sokan vagyunk, de szét vagyunk forgácsolva. Eddig csak úgy félénken, szórványosan jelentkeztünk. Falanxba tömörülten kell lecsapnunk a polgári társadalomra. E célból először is leszögezzük, hogy megalakult ez a szervező bizottság, aztán kiáltványt adunk ki. Itt van, már el is készítettem. „Mi vagyunk az új Kolumbusok! Mi vagyunk a lángeszű serkentők! Mi vagyunk az új emberiség magvetői! Követeljük az elhájásodott polgári társadalom minden előítéletének azonnali kiirtását. Mától fogva nincs erény! Az olyan társadalmi intézmények, mint család, házasság, társadalmi illem: megszűnnek. Ez a mi követelésünk. Az embernek - legyen az férfi, vagy nő - meztelennek, szabadnak kell lennie. A nemi élet közüggé válik. Ifjak, lányok, férfiak, nők, elő a kuckókból, ki a napra, meztelenül és boldogan, összefogózkodva, mint az őseemberek, mint az erdő vadjai...”

Aztán Szapozskov kijelentette, hogy futurista folyóiratot kell kiadni »Istenek eledele« címmel. A pénz egy részét Tyelegin adja, a többit - mindössze háromezer rubelt - a burzsujokból kell kivasalni.

Így jött létre a „Harci központ a nyárspolgári életmód ellen”. A társaság keresztapja Tyelegin volt, aki mikor a gyárból hazajött, halálra nevette magát Szapozskov tervén. Nyomban hozzáláttak az »Istenek eledele« első számának kiadásához. Néhány gazdag mecénás, ügyvédek és maga Szaska Szakelman is, összeadták a hozzávaló háromezer rubelt. Csomagoló papírosból készült körlevél-lapokra, érthetetlen okból, rányomtatták, hogy »Centrifuga«, aztán megkezdték a belső munkatársak összetoborzását és az anyaggyűjtést. Valet, a festő, azt ajánlotta, hogy Szapozskov szerkesztőségé átalakított szobáját pornografikus rajzokkal aggassák tele. Tizenkét önarcképet rajzolt a falra. Sokat törték a fejüket a bútorzaton. Végül mindent kivittek a szobából, csak egy aranypapírossal beragasztott asztalt hagytak benne.

Az első szám megjelenése után az egész város az »Istenek eledeléről« beszélt. Voltak, akiket felháborított, mások szerint viszont a dolog nem olyan egyszerű, és nem tartották lehetetlennek, hogy Puskin rövidesen lomtárba kerül. Csirva, az irodalmi kritikus, kissé zavarban volt. Az »Istenek eledele« ugyanis legazemberezte őt. Jekatyerina Dmitrijevna azonnal előfizetett a lapra egy egész évre, és legközelebbi keddjére meghívta a futuristákat.

A »Központ« Szergej Szergejevics Szapozskovot küldte ki Szmokovnyikovék vacsorájára. Piszkos, zöld pamutingben jelent meg, amit a »Manon Lescaut« jelmezeiből kölcsönöztek neki a színházi kellékesek. Tüntetően sokat s falánkul evett, és annyira visítva röhögött, hogy szinte utálta önmagát, és Csirvára pillantva, a kritikusokat „döghúson élő sakáloknak” nevezte. Aztán elernyedve rágyújtott, és megigazította izzadó orrán a szemüveget. Általában mindenki többet várt tőle.

A második szám megjelenése után elhatározták, hogy »Nagy istenkáromlás« címén estélyeket rendeznek. Az egyik ilyen istenkáromlásra Dása is elment. Zsirov nyitott neki ajtót, nagy buzgón szedte le róla kabátját, hócipőjét, még posztóruhájáról is valami rátévedt cérnaszálát. Dása csodálkozott, hogy az előszobában káposztaszag van. Zsirov féloldalt haladva, udvariasan végigkísérte a folyosón az istenkáromlás színhelyéig, és azt kérdezte:

- Mondja, milyen parfümöt használ? Nagyszerű illata van.

Különösen meglepte Dását, hogy milyen „háziütemű” volt ez az egész nagy hűhóval beharangozott pimaszkodás. Bár igaz, hogy a falakon hemzsegték a szemek, orrok, kezek, malacságok, dülőfélben levő felhőkarcolók, szóval mindaz, ami Vaszilij Venyaminovics Valet arcképéhez tartozott. Valet szótlanul állt ott, arcára színes cikcakkok voltak mázolva. Igaz, hogy a háziak és a vendégek - köztük csaknem valamennyi Szmokovnyikovék vacsoráira járatos fiatal költő - fatönkökön nyugvó gyalulatlan deszkán (Tyelegin ajándékán) ültek. Igaz, hogy hajmeresztően pimasz hangon verseket szavaltak „égbe mászó gépkocsikról”, arról, hogy „köpni kell az égben arra a vén szifilitikusra”, rikoltoztak a fiatal fogakról, amelyekkel a szerző úgy szétharapja a templomkupolát, mint a mogorót. Szó volt valami fejfájdítóan érthetetlen tücsökről is, amely koverkot felöltöben, kezében Baedekkerrel és messzelátóval kiugrik az ablakból a kövezetre - mégis Dása ezeket a szörnyűségeket valahogy mind szegényesnek érezte. Igazában csak Tyelegin tetszett neki, aki beszélgetés közben odament Dásához, és szerény mosollyal megkérdezte, akar-e teát vagy szendvicset.

- A teánk és sonkánk egészen jó, ízletes.

Napbarnított, egyszerű, simára borotvált arca volt Tyeleginnek, kedves kék szeme, valószínűleg okos és kemény pillantása, ha arra kerül a sor...

Dása úgy gondolta, hogy Tyelegin örül, ha elfogadja a kínálását, tehát felkelt, és átment vele az ebédlőbe. Egy horpadt szamovár és egy tányér szendvics volt az asztalon. Tyelegin gyorsan összeszedte a piszkos tányérokat, a szoba sarkában lerakta a földre, s szétnézett törlőt keresve, de aztán a zsebkendőjével tisztogatta le az asztalt, teát töltött Dásának, és kiválasztotta neki a „legízletesebb” szendvicset. Nagy, erős kezének minden mozdulata nyugodt biztonságra vallott, s közben lelkendező igyekezettel beszélgetett, nehogy Dása rosszul érezze magát ebben a piszkos környezetben.

- Kicsit rendetlen a háztartásunk, az igaz, de a tea és a sonka kiváló minőségű, a legjobb csemegeüzletből való. Volt édesség is, de felfalták, habár... - Ajkába harapva nézett Dására. Kék szeme előbb ijedtséget, aztán eltökéltséget tükrözött. - Parancsoljon... - És mellényzsebéből előhúzott két papírba csomagolt cukorkát.

„Az ilyennel elélsz a jég hátán is” - gondolta Dása, és hogy a másiknak örömet szerezzen, azt mondta, hogy épp ezt a fajta cukorkát szereti legjobban.

Aztán Tyelegin leült Dásával szemben, és figyelmesen szemügyre vette a mustáros csészét. Nagy, széles homlokán kidagadtak az erek a megfeszített figyelemtől. Óvatosan elővette zsebkendőjét, és megtörölte homlokát.

Dásának akaratlanul mosolyra nyílt a szája: ez a szép, nagydarab ember annyira híján van az önbizalomnak, hogy legszívesebben bebújna a mustáros csészébe. Biztosan van egy kedves, jó mamája valahol, talán Arzamaszban, legalábbis Dásának úgy tetszett, s onnan küldözi neki a szigorú leveleket, hogy „ne adogasd oda, fiam, az összes pénzed minden jöttmentnek”, meg hogy „csak szerénységgel és szorgalommal nyered el, fiam, az emberek becsülését”... És Tyelegin bizonyára nagyokat sóhajt a levelek olvasása közben, érezve, mily messze van a tökéletességtől. Dása gyengéd vonzalmat érzett iránta.

- Hol dolgozik? - kérdezte.

Tyelegin rögtön ráemelte tekintetét, és látva, hogy a lány mosolyog, ő is szélesen elmosolyodott.

- A Balti-gyárban.

- Érdekes a munkája?

- Nem tudom. Szerintem minden munka érdekes.

- Magát biztosan nagyon szeretik a munkások.

- Erre bizony még sohasem gondoltam. De őszintén szólva, nem hiszem. Ugyan miért is szeretnének? Szigorú vagyok velük. Azért, nem mondom, jó viszonyban vagyunk. Munkatársi viszonyban.

- Mondja, kérem, magának valóban tetszik mindaz, ami ma a másik szobában végbement?

Ivan Iljics homlokáról lesimultak a ráncok, s hangosan felkacagott.

- Kölykök! Elvetemült csibészek. De jó pofák. Én meg vagyok elégedve a lakóimmal, Darja Dmitrijevna. A munkám közben itt-ott előfordulnak súrlódások, s néha bizony idegesen jövök haza. Itt aztán feltálnak valami bolondságot, amelyen még másnap is nevetnem kell, ha eszembe jut.

- De nekem ezek az istenkáromlások nagyon nem tetszettek - mondta Dása szigorúan. - Egyszerűen mocskosak.

A fiú csodálkozva nézett a lány szemébe, ahonnan újra csak azt olvasta: „Nagyon nem tetszettek!”

- Természetesen, elsősorban magam vagyok a hibás - mondta elgondolkozva Ivan Iljics. - Én támogattam őket. Csakugyan: az ember vendégeket hív, s aztán egész este illetlenségekkel traktálja őket... Borzasztó, hogy ez magát ilyen kellemetlenül érintette.

Dása mosolyogva nézett rá. Képes lett volna bármit elmondani ennek az embernek, holott alig ismerte.

- Úgy képzelem, Ivan Iljics, hogy magának egészen más dolgok tetszenek. Azt hiszem, maga jó ember. Sokkal jobb, mint hiszi. Bizony, bizony.

Dása felkönyökölt, állát feltámasztotta, és kisujjával az ajkához ért. A szeme nevetett, de a férfi rémülten látta, milyen megdöbbenően gyönyörű ez a hűvös pillantású, nagy, szürke szempár. Ivan Iljics szörnyű zavarában a teáskanalat görbítgette a kezében.

Szerencsére belépett az ebédlőbe Jelizaveta Kijevna. Török sál volt rajta, két hajfonata kosszarvak módjára csavarodott a fülére. Dásának nyújtotta hosszú, puha kezét és bemutatkozott:

- Rasztorgujeva - mondta, aztán leült, és így szólt: - Zsirov már nagyon sokat beszélt nekem magáról. Ma tanulmányoztam a maga arcát. Undor látszott rajta. Ez jó.

- Liza, nem akar egy kis hideg teát? - sietett megkérdezni Ivan Iljics.

- Nem, Tyelegin, tudja, hogy sohasem teázom... Szóval, most persze azt gondolja magában, micsoda furcsa ember beszél magával. Én: senki vagyok. Egy nagy senki. Tehetségtelen és romlott.

Ivan Iljics, aki az asztalnál állt, kétségbeesetten elfordult. Dása lesütötte a szemét. Jelizaveta Kijevna mosolyogva nézett rá.

- Maga elegáns, jó alakja van, és nagyon szép. Ne mondjon ellent, hiszen maga is tudja, hogy így van. Persze a férfiak tucatszám szeretnek magába. Szomorú elgondolni, hogy mindennek a vége nagyon egyszerű: jön egy hím, maga gyerekeket szül neki, aztán meghal. Unalom.

Dásának remegett az ajka sértődöttségében.

- Én nem is akarok rendkívüli lenni - felelte. - És nem értem, miért izgatja úgy az én jövőm.

Jelizaveta Kijevna még derűsebben mosolygott, de a szeme továbbra is szomorú és alázatos maradt:

- Előre figyelmeztettem, hogy mint ember: nyomorult vagyok, és mint nő: undorító. Nagyon kevesen bírnak elviselni, azok is csak szánalomból, mint például Tyelegin.

- Mi az ördögöt beszél összevissza, Liza? - dörmögte a mérnök szemlesütve.

- Legyen nyugodt, Tyelegin, én semmit sem várok magától - és ismét Dásához fordult: - Volt már maga valaha viharban? Én már átéltem egy vihart. Volt egy ember, akit szerettem, ő persze gyűlölt. Akkor a Fekete-tenger partján laktam. Vihar kerekedett. Azt mondtam annak az embernek: szálljunk csónakba. Az dühében velem jött. Kisodródtunk a nyílt tengerre. Ó, de finom volt. Átkozottul szép volt. Letéptem magamról a ruhát, és azt mondtam...

- De, Liza, hallja, maga nem beszél igazat - szólt Tyelegin elhúzva száját s orrát fintorítva. - Egy szó sem igaz az egészből, tudom...

Erre Jelizaveta Kijevna furcsa mosollyal nézett rá, és hirtelen elnevette magát. Az asztalra borult, s telt vállát csak úgy rázta a kacagás. Dása felállt, s odaszólt Tyeleginnek, hogy hazamegy, de ha lehet, senkitől sem búcsúzik el.

Ivan Iljics olyan vigyázva adta föl Dására bundáját, mintha az a vendég lényének egy része volna, aztán lekísérte a sötét lépcsőn, egymás után gyújtogatva a gyufákat, és szörnyülködött, milyen sötét, huzatos és csúszós a lépcsőház. Elvezette Dását a sarokig, és ott szánkóba ültette. A kocsis öregember volt, lovacskáját belepte a hó. A fiú még soká állt ott sapka és kabát nélkül, s nézte, hogyan oszlott-foszlott el a ködben az alacsony szánkó a benne ülő lány alakjával együtt. Aztán lassan hazament, belépett az ebédlőbe. Jelizaveta Kijevna még mindig ott ült az asztalnál, kezébe temetve arcát. Tyelegin megdörzsölte állát, és összeráncolta homlokát.

- Liza! - kiáltotta, amire a lány gyorsan, túl gyorsan felnézett. - Liza, bocsásson meg, de mondja, miért beszél maga mindig olyanokat, hogy mindenki rosszul érzi és szégyelli magát?

- Beleszeretett - szólt csendesen Jelizaveta Kijevna, és nézte, nézte Tyelegint rövidlátó, éles metszésű, szomorú szemével. - Rögtön észrevettem. Milyen unalmas.

- Nem igaz! - Tyelegin elvörösödött. - Szó sincs róla.

- Akkor tévedtem. - A lány lustán felállt, és török sálját a padlón maga után húzva, kiment.

Ivan Iljics egy ideig elgondolkozva járt-kelt ide-oda, egy kis hideg teát ivott, aztán fogta azt a széket, amin Darja Dmitrijevna ült, és bevitte saját szobájába. Ott kipróbálta, melyik sarokba állítsa, aztán öklével homlokára csapva, a legnagyobb ámulat hangján megszólalt:

- No de ilyen örültet!

Dása számára ez a találkozás csak egy volt a sok közül. Találkozott egy roppant kedves emberrel és kész. Még abban a korban volt, amikor a fiatalok rosszul látnak, rosszul hallanak; a hallást a vér hullámverése zavarja, a szem pedig mindenben, még az emberek arcában is, mint tükörben, csak saját képét látja. A fiatal képzeletet csak torz dolgok izgatják. A szép embereket, az andalító tájakat, a művészet szemérmes szépségét a tizenkilenc éves királynők kíséretük mindennapos tartozékának tekintik.

Ivan Iljicsnél egész másként állt a dolog. Több mint egy hét telt el Dása látogatása óta, s ő még mindig azon csodálkozott, hogyan is jelent meg ez a lány az ő sivár lakásán olyan észrevétlenül, hiszen alig köszöntötte... csak bejött, leült, a muffját a térdére tette ez a bájos, gyöngéden rózsás arcú, fekete posztórúhás, magasra fésült hamvasszőke hajú, gögösen gyerekes szájú fiatal lány. Saját maga sem értette, hogyan is mert vele olyan nyugodtan beszélni a csemege sonkájáról.

És hogy merte megkínálni azzal az áporodott cukorkával, amit a zsebéből kotort elő! Arcátlanság!

Ivan Iljics egész életében - nemrég múlt huszonkilenc éves - összesen hatszor volt szerelmes. Még kazanyi reálgimnazista korában beleszeretett egy felnőtt lányba, Maruszja Hvojevába, egy állatorvos lányába, aki régóta eredménytelenül sétált mindig ugyanabban a plüsskabátban a négyórai korzón. De Maruszja Hvojeva nem ismert tréfát, és Ivan Iljics kosarat kapott; erre ő minden átmenet nélkül belehabarodott az ott vendégszereplő Ada Tille nevű színésznőbe, aki azzal ejtette bámulatba a kazanyiakat, hogy az operettekben, bármilyen korban játszódtak is, lehetőleg fürdőkosztümben jelent meg a színpadon. A színházigazgatóság a színlapon még külön fel is hívta erre az alakításra a figyelmet: „A lábszépségversenyen aranyérmet nyert Ada Tille vendégfellépésével...”

Ivan Iljics arra vetemedett, hogy elment a művésznő lakására, és csokrot vitt neki, amit a városi parkban szedett. De Ada Tille a virágot borzalmas pincsikutyájának adta szagolni, és azt mondta Ivan Iljicsnek, hogy a kazanyi kosztól állandó gyomorfájása van, és orvosságért küldte a patikába. Ezzel vége is lett az egész ügynek. Aztán, már pétervári diák korában, egy Vlbusevics nevű medikába habarodott bele. Még találkára is járt vele az anatómiai múzeumba, de valahogy ebből se lett semmi, és a lány elutazott, mert állást kapott vidéken.

Egy ízben Ivan Iljics örülten beleszeretett egy Zinocska nevű masamódlányba, aki egy nagy-áruház alkalmazottja volt. A fiú zavarában és lágyszívűségében a világon mindent megtett neki, amit csak kívánt, de azért mégis megkönnyebbülten lélegzett fel, mikor a lány a cég egyik osztályával együtt Moszkvába került, s ezzel megszűnt a lekötöttség kényelmetlen érzése is, amitől Ivan Iljics nem tudott szabadulni. Utolsó gyengéd érzése tavalyelőtt támadt, júniusban. Szobájának ablaka az udvarra nyílt, s a szemben levő ablakban mindennap, alkonyattájt megjelent egy véznácska, sápadt leány, s a nyitott ablakban gondosan kiporolta, kikefélté mindig ugyanazt a vörös-sárga ruháját. Aztán magára öltötte, és kiült a parkba.

Ott, a csendes parkban szólította meg Ivan Iljics egy este, s attól kezdve mindennap együtt sétáltak, együtt dicsérték a pétervári naplementét és beszélgettek.

Olga Komarova egyedülálló lány volt, egy jegyzői irodában dolgozott, és mindig betegeskedett, köhögött. Sokat beszéltek a köhögéséről, arról, hogy esténként milyen szomorú az

egyedüllét, aztán a lány elmesélte, hogy egy Kira nevű barátnője megszeretett egy derék embert, és utánautazott a Krímbe. Unalmas diskurzusok voltak ezek. Olga Komarova már annyira nem hitt a boldogságában, hogy restelkedés nélkül elmondta Ivan Iljicsnek minden rejtett gondolatát, sőt azt is, hogy néha arról ábrándozik, hátha egyszer csak feleszeret a fiú, feleségül veszi, és elviszi magával a Krímbe.

Ivan Iljics nagyon szánta és tisztelte, de megszeretni mégsem tudta, bár olykor beszélgetéseik után otthon, díványán fekve, a sötétben elgondolta, milyen önző, szívtelen, rossz ember is ő.

Ősszel Olga Komarova meghült, és ágynak dőlt. Ivan Iljics elvitte a kórházba s onnan a temetőbe. Halála előtt a lány így szólt hozzá:

- Ha meggyógyulok, elvesz feleségül?

- Becsületszavamra, elveszem - felelte Ivan Iljics.

Dása iránti érzése nem hasonlított az előzőkhöz. Jelizaveta Kijevna így mondta: feleszeretett!... Ugyan! Bele lehet szeretni valami elérhetőbe, de nem lehet például egy szoborba vagy felhőbe.

Dásához valami különös, eddig ismeretlen érzés fűzte, s amellet érthetetlen is, mert hisz alig volt alapja. Néhány percnyi beszélgetés meg a szék a sarokban...

Ez az érzés nem volt túlságosan heves, de Ivan Iljics most mégis szeretett volna valami különös, valami más lenni... Kezdt többet törődni magával. Gyakran elgondolta:

- Maholnap harmincéves leszek, és úgy éltem eddig, ahogy a fű nő. Borzasztóan hanyagul. Önző vagyok, közönyös az emberek iránt, össze kell szednem magam, amíg nem késő.

Március végén, azoknak az első tavaszi napoknak egyikén, amelyek olyan váratlanul törnek a melegen bebugyolált, hólepte városra, amikor a háztetőkön, ablakoromzatokon reggel megcsillannak, megcsendülnek a jégcsapok, megcsobban a víz az ereszcsonatokban, és kicsurog az alatt álló, zöld kádacsakból, az utcákról eltűnik a hó, párolog és itt-ott felszárad az aszfalt, amikor a nehéz bunda már csak úgy lóg az emberek válláról, amott meg lám, egy hegyes szakállú férfi már kiskabátban sétál, és mindenki mosolyogva néz utána, az ég pedig olyan mélységesen kék, mintha tisztára mosták volna - egy ilyen napon, fél négykor, Ivan Iljics kilépett egy műszaki irodából a Nyevszkijen, kigombolta nyestbundáját, és hunyorgott a napfényben: „Mégiscsak jó élni ezen a világon.”

Ebben a pillanatban meglátta Dását. A lány lassan lépkedett kék tavaszi kabátjában, az aszfalt szélén, bal kezében kis csomagot lóbált, kék kalapján fehér margaréták hajladoztak, s az arca tündő volt és szomorú. Arról az oldalról jött, ahol a kék végtelenségből tavaszi hévvel tűzött az izzó, boglyas, óriási napkorong a tócsákra, a villamossínekre, az ablaküvegekre, a járókelők hátára és lába alá, a kocsik hátuljára, rézveretére.

Mintha Dása ebből a kékségből és ragyogásból lépne elő és tűnne el a tömegben. Ivan Iljics soká nézett arra. A szívverése is megállt. Sűrű, fűszeres, szédítő volt a levegő.

Ivan Iljics lassan ment a sarokig, és a hátán keresztbe fonva karját, sokáig állt egy hirdetőoszlop előtt. „Jack, a hasfelmetsző legújabb szenzációs kalandjai...” - olvasta, s rájött, hogy semmit sem ért belőle, és olyan boldog, amilyen még sohasem volt életében.

S amikor elindult a hirdetőoszloptól, újra meglátta Dását. Visszafelé jött, még mindig ugyanúgy, margarétásan, kis csomagjával, a járda szélén. A férfi odalépett, s megemelte kalapját.

- Darja Dmitrijevna, milyen csodaszép idő van ma...

A lány alig észrevehetően megrezzent. Aztán ráemelte hűvös szemét - a fénytől most zöldes pontok villóztak benne -, kedvesen elmosolyodott, fehér glaszékesztyűs kezét odanyújtotta, és erősen, barátságosan megszorította Ivan kezét.

- Milyen jó, hogy találkoztunk. Még gondoltam is ma reggel magára... Igazán, de igazán. - Dása bólogatott a szavaihoz, és kalapján a margaréták vele bólogattak.

- A Nyevszkijen volt dolgom, Darja Dmitrijevna, és most egész nap szabad vagyok. Az idő is olyan... - Ivan Iljics összeszorította az ajkát, s minden erejével azon volt, nehogy széles mosolyra nyissa.

- Ivan Iljics, mondja, elkísérhetne hazáig? - kérdezte Dása.

Betértek egy mellékutcába, s most árnyékban mentek tovább.

- Mondja, Ivan Iljics, nem fogja furcsának tartani, ha megkérdek valamit? Szeretném megbeszélni magával. De feleljen rögtön. Feleljen gondolkodás nélkül és őszintén; ahogy kérdem, úgy válaszoljon. - A lány arca borús volt, szemöldökét összehúzta: - Azelőtt azt hittem - és a levegőbe legyintett -, gondoltam, hogy vannak tolvajok, hazugok, gyilkosok... Vannak valahol, távol, mint ahogy pókok, kígyók, patkányok is léteznek. De azt hittem, hogy az emberek, ha akadnak is gyengéik, bogaraik, mégis általában jók, derűsek... Mint például ott, látja, az a kisasszony, igen, igen, ő is olyan, amilyennek látszik. Az egész világot pontos körvonalakban, csodaszép színekben láttam. Érti?

- De ez így is van rendjén, Darja Dmitrijevna...

- Várjon. Csakhogy én most mögéje látok ennek a képnek, s mintha fullasztó sötétbe buktam volna... Látom, hogy lehet valaki bájos, sőt rendkívül elragadó, s amellettt rettentő vétkes, bűnös. Ne gondolja, nem süteményt csent el az illető a szekrényből, nem, igazi bűnt követett el: csalt. - Dása elfordult, az álla remegett. - Férjes nő, és házasságtörő... Mondja, hát lehetséges ez? Feleljen, kérem.

- Nem, nem lehetséges.

- Miért nem?

- Ezt most nem tudom megmondani, de érzem, hogy nem lehetséges.

- Azt hiszi, nem így gondoltam magam is? Két órája mászkálok bánatomban. Olyan csodaszép derült az idő, s én mégis úgy képzelem, hogy ezekben a házakban, a függönyök mögött, fekete lelkű emberek settenkednek. S nekem közöttük kell élnem. Érti?

- Nem, nem értem - felelte gyorsan a férfi.

- De igen, kell. Ó, ha tudná, hogy kínlódom. Egyszerűen, mert kislány vagyok. Ez a város pedig nem lányoknak, hanem felnőtt embereknek való.

Dása megállt a kapubejáratnál, és magas szárú cipője orrával ide-oda lökdösött az aszfalton egy üres cigarettadobozt; a dobozra zöld hajú hölgy volt festve, akinek a szájából füst gomolygott.

Ivan Iljics nézte Dása cipőjének lakkozott orrát, s úgy érezte, hogy a lány elolvad, szétfoszlik a szeme láttára. Szerette volna visszatartani. De hogyan? Milyen erővel? Van pedig ilyen erő benne, érezte, hogyan szorítja a szívét, s fojtogatja a torkát. De Dása számára az ő érzése: akárcsak az árnyék a falon... Mert hiszen ő maga sem egyéb, mint a „derék és jó Ivan Iljics...”

- Hát isten vele, Ivan Iljics, köszönöm, hogy elkísért. Maga nagyon jó és derék ember, igazán. Nem könnyebbültem meg, de azért mégis nagyon hálás vagyok magának. Ugye megértett engem? Lám, ilyen dolgok vannak a világon! Felnőtnnek kell lenni, hiába!... Nézzen el hozzánk, kérem, ha lesz egy szabad órája. - Mosolygott, kezét szorított Tyeleginnel, bement a kapun, s eltűnt a homályban.

6

Dása benyitott a szobájába, és álmélkodva állt meg a küszöbön: friss virágillat csapta meg, s nyomban meg is látta az öltözőasztalkán a kékszalagos virágkosarat. Odaszaladt és beletemette fejét. Gyűrött és nedves pármai ibolyák voltak.

Dása izgatott volt. Reggel óta bizsergette valami határozatlan kívánság, s most rájött, hogy épp ibolyára vágyakozott. De vajon ki küldte? Ki gondol ma őrá olyan figyelemmel, hogy kitalálta, ami még önmagában sem vált tudatossá? Csak ez a szalag nem illik sehogy sem ide. Mialatt lebontotta a kosár füléről, ilyesmit gondolt: „Izgága természetű, de nem rossz lány ez. Akármilyen bűnöket lásson is, ő megy a maga útján. Gondolják, talán nagyon is fönnhordja az orrát? Vannak emberek, akik megértik, sőt értékelik a fönnhordott orrokat.”

A szalagcsokorban vastag papírcédulára akadt, rajta ismeretlen, nagybetűs kézírással: „Szeressétek a szerelmet”. A kártya másik oldalán: „Nizza virágkertész”. Szóval ott, az üzletben írta rá valaki: „Szeressétek a szerelmet”. Dása fogta a virágkosarat, kiment a folyosóra, és onnan kiáltotta:

- Mogul, ki hozta ezt a virágot?

A Nagymogul megnézte a kosarat, és ártatlanul sóhajtott. Az ilyen dolgok őt egyáltalán nem érintették.

- Egy küldönc hozta Jekatyerina Dmitrijevának. De a nagyságos asszony beállíttatta a kisasszony szobájába.

- Mit mondott a fiú, kitől van?

- Nem mondott semmit, csak hogy adjuk át a nagyságos asszonynak.

Dása visszament a szobájába, és az ablakhoz állt. Az üvegen át bepiroslott az alkony, amely balról, a szomszéd ház téglafala mögül ömlött el az égen, mígnem zöldesre fakult. Ebben a fakózöld űrben megjelent egy tisztán ragyogó csillag. Lent, a keskeny s a most elködösödött utca egész hosszában egyszerre kigyúltak a még homályosan égő villanygömbök. A közelben felhorkant egy gépkocsi, és végigrobogott az esteledő utcán.

A már egészen sötét szobában édesen illatoztak az ibolyák. Az küldte a virágot, akivel Kátya bűnbe esett... Ez világos. Dása ott állt, és arra gondolt, hogy mint egy légy, úgy keveredett bele valami pókhálófélébe; csak ez finomabb és csábítóbb annál. Ez a „valami” benne volt a párás virágillatban, a cédula cikornyás és izgató szövegében - „Szeressétek a szerelmet” - és a tavaszi est egész bűbájában.

Hirtelen heves szívdobogás fogta el. Úgy érezte, mintha látna, szagolna, érintene valami tilosat, titkosat, amiből édesség árad. Mintha egyszerre csak egész lelkével feloldódna, felszabadulna. S érthetetlen módon egy szempillantás alatt történt mindez. A szigor, a jégkéreg elolvadt, szétfoszlott, mint az a finom pára az utca végén, amerre nesztelenül suhant el az autó két fehér kalapos nővel.

Csak egy kis szívdobogás, könnyű szédület... és egész testében vidám borzongással zsongott a zene: „Élek, szeretek. Enyém az öröm, az élet, az egész világ, enyém, enyém!”

- Hallja, lelkem - mondta hangosan Dása, és kinyitotta a szemét. - Hallja, maga szúzi lélek, maga egyszerűen lehetetlen természet...

A szoba tulsó végében leült egy nagy, puha fotelba, és lassacskán lefejtve a papirost egy tábla csokoládéról, átgondolta magában az utolsó két hét eseményeit.

A házban semmi sem változott. Sőt, Kátya rendkívül gyöngéden viselkedett Nyikolaj Ivanoviccsal, aki jókedvűen járt-kelt, és nyaralót készült építtetni Finnországban. Csak Dása szenvedte meg némán a két elvakult ember „tragédiáját”. Nem akart elsőnek szót ejteni az ügyről nővére előtt, Kátya pedig - aki máskor mindig olyan figyelemmel kísérte Dása hangulatát - ezúttal egyáltalán semmit sem vett észre. Magának meg Dásának húsvétra tavaszi toaletteket rendelt, folyton a varrónőjénél és divatszalonokban volt elfoglalva. Aztán részt vett holmi jótékony célú vásárokon, és Nyikolaj Ivanovics kívánságára irodalmi estélyt rendezett azzal a be nem vallott céllal, hogy gyűjtést indítson a baloldali szociáldemokraták, az úgynevezett bolsevikok bizottsága javára. A keddeken kívül most csütörtökönként is vendégeket fogadott, egyszerűen, egyetlen szabad perce sem maradt.

„Maga meg ezalatt gyáván elhúzódot, semmire sem tudta elszánni magát, és törte a fejét olyan dolgokon, amiken, maga buta liba, úgysem tudott eligazodni, és nem is fog tudni, amíg csak maga is meg nem pörkölődik” - gondolta Dása és elmosolyodott. Abból a sötét tóból, ahová jéggömböcskék hullottak, s ahonnan semmi jót sem lehetett várni, most is, mint a napokban nemegyszer, Besszonov borzongatóan gonosz alakja merült fel. Dása átengedte neki magát, és a férfi birtokba vette gondolatait. Elcsendesedett. A sötét szobában csak az óra ketyegett.

Aztán ajtó csapódott valahol messze, és meghallotta nővére hangját:

- Régen hazajött?

Dása fölkelt a fotelból, és kiment az előszobába. Jekatyerina Dmitrijevna rögtön megkérdezte:

- Miért vagy olyan piros?

Nyikolaj Ivanovics, mialatt levetette világos felöltőjét, élcet kockáztatott meg egy bonviván műsorából.

Dása gyűlölködve pillantott sógora nagy, puha szájára, és követte Kátyát a hálósobába. Ott leült a toalettasztalhoz, amely csinos és kecses volt, mint minden a nővére szobájában, és hallgatta azokat az apró pletykákat, melyeket Kátya séta közben ismerősöktől hallott.

Jekatyerina Dmitrijevna beszéd közben rendet teremtett a tükrös szekrényben a kesztyűk, csipkék, fátyolok, selyemharisnyák és a többi számtalan apróság között, amely mind az ő parfümjétől volt illatos.

- Kiderült, hogy Kerenszkij már megint elvesztett egy pört, és most pénz nélkül áll. Találkoztam a feleségével, tele van panasszal, hogy milyen nehezen élnek. Tyimirjazevéknél kanyaró van. Scheinberg már megint összeállt a hisztériájával, azt beszél, hogy a férfi lakásán öngyilkos akart lenni. Ez a tavasz! S micsoda idő van! Az utcán mindenki támolyog, mint a részeg. Ja igaz, még egy újság: találkoztam Akungyinnal, bizonyosra veszi, hogy hamarosan itt a forradalom. Érted? A gyárakban, a falvakban is mindenütt, nagy az izgalom. Jaj, bárcsak már itt volna! Nyikolaj Ivanovics úgy megörült, hogy becipelt Pivatóhoz, és megittunk csak úgy ukmukfukk egy üveg pezsgőt a leendő forradalomra.

Dása szó nélkül hallgatta nővérét, miközben a kis kristály üvegecskéket nyitogatta-csukogatta.

- Te, Kátya - szólt hirtelen -, tudod, én senkinek se kellek, úgy, ahogy vagyok. (Jekatyerina Dmitrijevna, kezén a kifeszített selyemharisnyával, feléje fordult, és figyelmesen nézett hűgára.) Ami a legfontosabb, nekem magamnak se kellek így. Úgy vagyok, mint aki eltökélte, hogy nyers répán fog élni, s azt hiszi, hogy ezáltal sokkal különb, mint a többi ember.

- Nem értelek - mondta Jekatyerina Dmitrijevna.

Dása megsimogatta nővére hátát és felsóhajtott:

- Senki se tetszik, mindeniben hibát találok. Az egyik buta, a másik undok, a harmadik piszkos. Csak én vagyok rendes. Idegen vagyok itt, és ez rám nehezedik nagyon. Téged is elítéllek, Kátya.

- Miért? - kérdezte halkan, meg sem fordulva, a nővére.

- Nézd csak, értsd meg. Itt járok, fontoskodom, ez az egész, amit elértem. Butaság, semmi más, és unom már, hogy idegen test legyek köztetek. Egyszóval, tudod, nekem nagyon tetszik valaki.

Dása lehajtott fővel mondta ezt. Az ujját egy kristályüvegcsébe dugta, és sehogy se tudta kihúzni.

- No és? Kislány, hálstennek, ha tetszik neked. Boldog leszel, meglásd. Ki más, ha te nem! - Jekatyerina Dmitrijevna könnyedén felsóhajtott.

- Látod, Kátya, ez azért mégse olyan egyszerű. Azt hiszem, mégsem szeretem.

- Ha már tetszik, majd meg is szereted.

- De hisz épp az, hogy nem tetszik!

Jekatyerina Dmitrijevna bezárta a szekrényajtót, és Dásához lépett:

- Ebben a percben mondtad, hogy tetszik... igazán... furcsa...

- Katyusa, ne okoskodj. Emlékszel az angol fiúra Szesztroreckben? Az, látod, tetszett. Sőt! Fűlig szerelmes voltam beléje. De hát akkor én is más voltam... Mérgelődtem, bujkáltam, éjszakákon át bögttem. De ez... Nem is tudom, ő-e az igazi. De igen, ő az... Megzavart... Most egészen más vagyok. Mint aki narkózisban van... Ha most bejönne a szobámba, meg se mozdulnék... csinálhatna velem, amit akarna...

- De, Dása, miket beszélsz?

Jekatyerina Dmitrijevna leült egy székre a hűga mellé, forró kezét a kezébe vette, megcsókolta a tenyerét, de Dása lassan elhúzta, sóhajtott, tenyerébe hajtotta fejét, és onnan nézte a kékre vált ablakot, a csillagokat.

- Dása, mondd meg a nevét.

- Alekszej Alekszejevics Besszonov.

Kátya ekkor átült egy másik székre, kezét a nyakára tette, és aztán nem mozdult. Dása nem látta az arcát. Árnyékban volt, de érezte, hogy valami borzasztót mondott Kátyának.

„Nos, annál jobb” - gondolta elfordulva. És ettől, hogy „annál jobb”, könnyű lett a lelke.

- Érdekes. Mondd, kérlek, miért ne tehetném én is, amit mindenki más? Két éve egyébről se hallok, csak holmi csábításokról, s egész életemben egyetlenegyszer csókolóztam, a jégpályán, egy gimnazistával.

Hangosan sóhajtott és elhallgatott. Jekatyerina Dmitrijevna meggörnyedten ült, kezét térdére ejtve.

- Besszonov nagyon rossz ember - szólalt meg. - Rettenetes ember. Dasenyka, hallod?

- Igen.

- Tönkre fog tenni.

- De hát mit csináljak?

- Én ezt nem engedem. Akárki másnak lehet... de neked nem, szívecském.

- Furcsa, hogy ilyen fekete lelkű szörnyetegnek tartod - mondta Dása. - Mit vétett ez a Besszonov, mondd?

- Nem mondhatom meg. Nem tudom... De borzadok, ha rágondolok.

- De hiszen neked is tetszett egy kicsit, azt hiszem...

- Soha!... Gyűlölöm!... Isten oltalmazzon meg tőle!

- Látod, Kátya, most aztán bizonyos, hogy a hálójába kerülök.

- Ugyan miket beszélsz?... Megőrültünk mind a ketten.

De Dásának éppen hogy nagyon tetszett ez a beszélgetés. Mintha lengő deszkán járna lábujjhegyen. Tetszett neki Kátya izgalma. Jóformán már nem is gondolt Besszonovra, de azért elkezdte mesélni, mit érez iránta. Leírta találkozásait vele, leírta, milyen az arca. Mind-
ezt még túlozta is, s úgy tetszett, mintha éjszaka folyvást miatta gyötrődne, és azon nyomban képes volna Besszonovhoz szaladni. Végül már önmagának is nevetnénekje támadt, szeretete volna megölelni, megcsókolni Kátyát: „Hát ha valaki kis bolond, akkor te vagy az, Katyusa...”, de Jekatyerina Dmitrijevna hirtelen lecsúszott a székről, a szőnyegre, átölelte Dását, térdéhez szorította arcát, és egész testében reszketve, szörnyű hangon felkiáltott:

- Bocsáss meg, Dása, bocsáss meg nekem!

Dása megijedt. Lehajolt a nővérehez, ijedtében, szánalmában maga is sírva fakadt, és szipogva kérdezgette, miről is beszél Kátya, miért is kért bocsánatot. De Jekatyerina Dmitrijevna összeszorította a fogát, és csak simogatta a húgát, és csókolgatta kezét.

Ebéd alatt Nyikolaj Ivanovics a két nővére pillantva így szólt:

- Nem kaphatnék felvilágosítást, mi okból bögték a hölgyek?

- Azért, mert én undok hangulatban vagyok - felelte azon nyomban Dása. - Légy nyugodt, úgysis tudom, a feleséged kisujja is többet ér nálam.

Ebéd után, a feketekávéra vendégek jöttek. Nyikolaj Ivanovics úgy vélekedett, hogy a családi ború eloszlatására legjobb, ha elmennek lumpolni. Kulicsok autóért telefonált, Kátyát és Dását elküldték átöltözni. Megjött Csirva is, és arra a hírre, hogy mulatni mennek, váratlanul felfortyant:

- Végül is mi sínyle meg ezt az örökös dáridót? Az orosz irodalom, uraim. - De aztán őt is betuszkolták az autóba.

Az „Észak csillagá”-ban tömérdék ember és szörnyű zsivaj volt, az óriási pincehelyiség kristálycsillárok fehér fényében úszott. A csillárok, a földszintről fölfelé gomolygó dohány-füst, a szorosan egymás mellé állított asztalok, a frakkos férfiak, a meztelen vállú nők zöld, lila, fehér parókákban, púderesen, a nyakukon, fülükben csillogó drágakövek narancsszín,

kék, rubintos ragyogásban, a sötétben elsuhanó lakájok, egy kiélt arcú férfi, felemelt kezében varázspálcájával, amellyel bíborszínű bársonyfüggöny előtt a levegőt hasítja, a trombiták tündöklő reze - a tükörfalak mindezt megsokszorozták, és mintha ebben a végtelen távlatban ott nyüzsgött volna az egész emberiség, az egész világ.

Dása szalmaszálon át szürcsölte a pezsgőt, és nézte a közönséget. Egy kis asztalnál kiborotvált, púderes arcú férfi ült, előtte párás pezsgőhűtő s tányérján rákmaradékok... Szemét félig lehunyta, s ajkát megvető fintorra húzta. Nyilván arra gondolt, hogy a villanyfény végül is kialszik, s minden ember előbb-utóbb meghal, tehát érdemes-e örülni valaminek?

A függöny most meglebbent, és kétfelé nyílt. Tragikus képű japán termett a színpadon, s máris röpködtek körülötte a tarka folyók, tányérok, fáklyák. Dása eltűnődött: „Vajon miért mondta Kátya, bocsáss meg, bocsáss meg?”

S hirtelen mintha abroncsba szorulna a feje... megállt a szívverése... S ha mégis... De megrázta fejét, mélyet sóhajtott, s nem akarta végiggondolni gyanúját. A nővére nézett.

Jekatyerina Dmitrijevna az asztal másik végén ült, olyan fáradtan, bánatosan és gyönyörűen, hogy Dása szeme könnybe borult. Ujját ajkához emelte, és észrevétlenül csókot intett feléje. Ez titkos jeladás volt köztük. Kátya észrevette, megértette és gyöngéden elmosolyodott.

Két óra tájt vita indult meg, hova menjenek innen, Jekatyerina Dmitrijevna hazamenést indítványozott. Nyikolaj Ivanovics azonban kijelentette, hogy ő a többiekkel tart. A többiek pedig még be akartak térni valahová.

Ekkor látta meg Dása a megritkult tömegben Besszonovot. Távolabb, előrekönyökölve ült egy asztalnál, és figyelmesen hallgatta Akungyint, aki egy félig elrágott cigarettával a szájában magyarázott neki valamit, miközben körmével élesen belerajzolt az abroszba. Ezt az ide-oda száguldó körmöt követte Besszonov. Arca sápadt volt és figyelmes. Dásának úgy tetszett, mintha a lármán keresztül ezt hallaná:

- Vége, mindennek vége!

De egy nagyhasú tatár pincér elébük állt, eltakarta a két férfit; Kátya meg Nyikolaj Ivanovics felálltak, és hívták Dását, akit még mindig odaszögezett a kíváncsiság és az izgalom.

Amikor az utcára léptek, frissítő, kellemes hideg csapta meg őket. A sötétlila égen szinte lobogtak a csillagok. Dása háta mögött valaki nevetve megjegyezte:

- Istentelenül gáláns éjszaka!

Autó gördült a járda elé; mögüle, a benzingőzből, előugrott egy rongyos ember, lekapta sapkáját, és a hidegben szaporán topogva, kitérte Dása előtt a gépkocsi ajtaját. Dása, amint beült, észrevette, hogy milyen sovány ez az ember, álla borostás, szája cserepes, és könyökét magához szorítva didereg.

- Válgék egészségükre ez a vidám éjszaka a fényűzés és az érzéki örömek csarnokában! - kiáltotta rekedten, de vígan, és ügyesen elkapva a feléje dobott pénzdarabot, rongyos sapkájához emelte kezét. Dása szinte a bőrén érezte dühös fekete szemének szúrását.

Későn értek haza. Dása, ágyában hanyatt fekve, nem tudott elaludni, csak kábultan, szinte testetlenül pihent, úgy ki volt merülve.

Hirtelen felnyögött, ledobta magáról a takarót, felült és kinyitotta a szemét. Az ablakból a parkettra verődött a napfény...

- Istenem, micsoda szörnyűség volt ez az imént!

Annyira meg volt rendülve, hogy szinte elsírta magát. Amint úgy-ahogy, rendbe szedte gondolatait, kiderült, hogy közben el is felejtette az egészet. Csak a szíve sajgott még az undorítóan borzalmas álomtól.

Reggeli után Dása előadásra ment, jelentkezett a vizsgára, könyveket vásárolt, és ebédig valóban komoly, munkás életet élt. De este megint csak selyemharisnyát kellett húznia (reggelenként cénaharisnyában ment el otthonról), be kellett púdereznie karját, vállát, s rendbe hoznia frizuráját.

„Ha legalább egyszerően kontyba csavarhatnám hátul, de nem hagynak békén: fészülködj divatosan... Csakhogy az én hajam, akármit csinálok is vele, mindjárt összeborzolódik”.

Rémes.

S az új, kék selyemruháján elől egy nagy pezsgőfolt éktelenkedett.

Dása egyszerre csak úgy elkeseredett e ruha meg egész tönkrement élete miatt, hogy a szerencsétlenül járt szoknyájával a kezében leült és sírva fakadt. Nyikolaj Ivanovics bekukkantott az ajtón, de látva, hogy Dása egy ingben ül és zokog, beküldte a feleségét. Kátya beszaladt, és fogta a ruhát:

- Ugyan, hiszen ez kimegy belőle! - kiáltotta, s a Nagymogul már jött is a benzinnel meg a forró vízzel.

A ruhát kitisztították. Dását felöltöztették. Nyikolaj Ivanovics az előszobában zsémbelt:

- Siessünk, hölgyeim, siessünk, premierről mégse lehet elkésni.

Persze, hogy megkésve érkeztek a színházba.

Dása a nővére mellett ült a páholyban, és nézte, amint egy jól megtermett, álszakállas férfiú - a szeme feltűnően nagy volt -, egy kopár fa alatt áll, és egy rikító rózsaszín ruhás lány kezét szorongatva, ezt hajtogatja:

- Szeretem önt, szeretem önt!

Bár a darab nem volt szomorújáték, Dása egész idő alatt sírni szeretett volna, sajnálta a rózsaszín ruhás lányt, és bosszankodott, mert a darab meséje másként alakult, mint ahogy várta. A lány ugyanis, mint kiderült, szerette is, nem is a férfit, s a vallomásra démoni kacagással válaszolt, és a gonoszhoz pártolt, akinek elegáns fehér nadrágja eddig csak a háttérben világított. A hős a fejéhez kapott, s kijelentette, hogy meg fogja semmisíteni életművét, valami kéziratot, s ezzel vége volt az első felvonásnak.

Ismerősök jöttek a páholyba, és megindult a gyors, eleven beszélgetés.

A kopasz kis Scheinberg, akinek borotvált, kiélt arca mintha minduntalan kiugrálna a keménygallérból, megjegyezte, hogy a darab magával ragadja a nézőt.

- Megint csak a nemi probléma, de eléggé élére állítva. Végre-valahára el kellene intézni az emberiségnek ezt az átkozott problémáját.

Erre a mogorva, nagydarab Burov, igen fontos ügyek vizsgálóbírója, az ismert liberális, akinek a felesége karácsonykor megszökött egy versenystállótulajdonossal, így felelt:

- Már akinek. Az én számomra a kérdés el van intézve. A nőnek már a pusztá létezése hazugság, a férfi pedig a művészetten keresztül hazudik. A nemi kérdés egyszerően fürtelem, s a művészet a büntetendő cselekmények egyike.

Nyikolaj Ivanovics a feleségére nézett, és elnevette magát. Burov komoran folytatta:

- Mikor a madárra rájön a fészekrakás, a hím tarka farkat ölt. Ez hazugság, csalás, mert természetadta tollazata szürke s nem tarka. A fa virágba borul. Ez is képmutatás, csalétek, mert a fa lényegét a föld alatti, rút gyökök alkotják. De legtöbbet az ember hazudik. Sem virága, sem tollazata nincsen, ezért a nyelve a hazugság eszköze. Az úgynevezett szerelem és ami sallang körülötte van, csupa szemenszedett, undorító hazugság. Ezekkel a számárságokkal, amelyek csak igen zsenge korú, fiatal hölgyek számára rejtélyesek (itt Dására sandított), manapság komoly emberek foglalkoznak, és ez a teljes elhülyülés tünete. Bizony, uraim, az orosz állam megterhelte a gyomrát.

Beteges fintorral hajolt egy doboz cukorka fölé, kotorászott benne, de nem vett ki egyet sem, aztán szeméhez emelte tengeri messzelátóját, amely vállán keresztbe vetett szíjon függött.

Majd a politikai élet pangására és a reakcióra terelődött a beszélgetés. Kulicsok izgatottan elsuttogta a legfrissebb udvari botrányt.

- Hallatlan, hallatlan - hadarta Scheinberg. Nyikolaj Ivanovics a térdére ütött.

- Forradalomnak kell jönnie, uraim, forradalomnak, de rögtön, különben megdöglünk. Olyan értesüléseim vannak - folytatta csendesebben -, hogy az üzemekben nagy a nyugtalanság.

Scheinbergnek mind a tíz ujja a levegőbe repült izgalmában:

- De mikor lesz az, mikor? Nem várhatunk a végtelenségig.

- Megérjük, Jakov Alekszandrovics - mondta Nyikolaj Ivanovics vidáman. - S akkor aztán maga igazságügyminiszter lesz, kegyelmes úr.

Dása már unta ezeket az örökös problémákat, forradalmakat, miniszteri tárcákat. A páholy bársonypárkányára könyökölt, másik kezével Kátya derekát átfogva nézett a földszintre, s mosolyogva bólogatott ismerősök felé. Dása tudta, látta, hogy ő és nővére tetszést arat. A tömegből feléjük áradó csodálat - a férfiak gyöngéd, a nők gonoszkodó pillantásai -, a szófoszlányok és mosolyok felpeszdtették, mint a részegítő, tavaszi levegő. Sírós hangulata elmúlt. Kátya hajfürtje csiklandozta nyakát a füle táján.

- Katyusa, szeretlek - suttozta kedveskedve.

- Én is téged.

- Örülsz, hogy nálad lakom?

- Nagyon.

Dása elgondolkozott, mit mondhatna még valami szépet Kátyának. Hirtelen meglátta a földszinten Tyelegint. Fekete kabátban volt, és kezében színlappal, sapkájával, már régóta nézegetett lopva Szmokovnyikovék páholya felé. Napégette, kemény vonásai nagyon elütöttek a többnyire sápadt vagy kiélt arcoktól. A haja sokkal világosabb volt, mint Dása képzelte: szőke, mint a rozs.

Amikor pillantásuk találkozott, meghajolt s aztán elfordult, de közben leesett a sapkája. Mialatt lehajolt érte, meglökött egy zsöllyében ülő kövér hölgyet, mentegetőzni kezdett, elpirult, s hátrálás közben rálépett »A múzsák kara« című esztétikai folyóirat szerkesztőjének a lábára.

- Kátya, nézd, az ott Tyelegin.

- Látom, nagyon kedves.

- Csókolnivalóan kedves. És ha tudnád, Katyusa, hogy milyen okos ember.

- Látod, Dása...

- Mi az?

A nővére elhallgatott. Dása megértette, és ő is elcsendesedett. A szíve megint lassabban vert, érezte, hogy ott bent, a csigaházban baj van. Pillanatokra meg tudott feledkezni róla, de ha újra benézett oda, félelmetes sötétséget látott.

A nézőtér elsötétült, a függöny szétnyílt, Dása sóhajtva tört le egy darabka csokoládét, a szájába tette, s figyelni kezdte az előadást.

A ragasztott szakállú férfiú még mindig azzal fenyegetőzött, hogy elégeti a kéziratot, a lány pedig a zongoránál ült, és továbbra is csúfot űzött belőle. Nyilvánvaló volt, hogy ezt a leányzót a legjobb volna minél előbb férjhez adni, ahelyett, hogy három felvonáson keresztül folytassák ezt a nyavalygást.

Dása a terem mennyezetére emelte tekintetét, ahol egy félmeztelen, gyönyörű nő derült, boldog mosollyal lebegett a felhők között... „Istenem, hogy hasonlít hozzám!”... S nyomban meglátta magát, kívülről nézve: páholyban ül, csokoládét eszik, hazudik, tévelyeg, és várja, hogy magától történjék vele valami rendkívüli. De semmi sem történik... „Nem ér semmit az életem, amíg el nem megyek hozzá, amíg meg nem hallom a hangját, s nem érzékelem egészen. Minden egyéb hazugság. Egyszerűen arról van szó: becsületesnek kell lenni...”

Ettől az estétől kezdve Dása nem tépelődött többet. Tudta már, hogy el fog menni Besszonovhoz, csak félt ettől az órától. Egy időben arra is gondolt, hogy elutazik az apjához, Szamarába, de aztán belátta, hogy másfélezer kilométer nem menti meg a kísértéstől, és letett róla.

Egészséges lánysága lázadozott, de mit lehetett tenni azzal a „második énnel”, mikor annak minden a világon kezére járt. S végül is már elviselhetetlenül sértő volt ennyit vívódni, szenvedni Besszonov miatt, aki egyáltalán nem törődik vele, éli világát valahol a Kamennosztrovskij sugárúton, s verseket ír a csipkeszoknyás színésznőről. Dása meg színiültig vele, csak övele van tele.

Dása most azért is simára fésülte, hátul egyszerű kontyba csavarta a haját, s régi, még gimnazista korából megmaradt ruháját viselte, amit Szamarából hozott magával; bánatos dühvel magolta a római jogot, nem járt társaságba, és lemondott a szórakozásról. Úgy látszik, nehéz becsületesnek lenni. Dása egyszerűen gyáva volt.

Április elején, egy hűvös estén, amikor az alkony már ellobogott, és a zöldeslila ég foszforeszkáló fényében az árnyékok elmosódtak, Dása gyalog tért haza a szigetekről.

Otthon azt mondta, hogy előadásra megy, de ehelyett villamoson kiutazott a Jelagin-hídig, és egész este ott kószált a még kopasz fák közt, átsétált a hidakon, nézte a vizet, az alkony aranyszínű sugarával pászmázott lilás gallyakat, a szembejövők arcát, a mohos fatörzsek közt elsuhanó hintók lámpáit. Nem gondolt semmire, és nem sietett. Nyugalom volt a lelkében, és egész valóját szinte velejéig átjárta a tengerparti tavasz sós levegője. Elfáradt, de mégsem akarózott hazamennie. A széles Kamennosztrovskij sugárúton gyors ügetéssel röpítették a lovak a hintókat, sebesen surrogtak a hosszú testű gépkocsik, tréfákon kacarászva, csoportokba verődtek a sétálók. Dása befordult egy mellékutcába.

Ott csendes és néptelen volt minden. A háztetők felett az ég zöldellt. Minden házból muzsika szűrődött ki a leeresztett függönyök mögül. Itt egy szonátát gyakorolt valaki, ott egy elcsépelet keringő szólt, emitt meg az alkony bíborában tompán fénylő félelmeti ablakból hegedű dalolt.

Dását át- meg átjárták a hangok. Benne is minden énekelt, vágyakozott. Érezte, hogy teste könnyű és tiszta.

A sarkon befordult, megnézte a házszámot, elmosolyodott, és a főbejárathoz érve - ahol egy réz oroszlánfej alatt Besszonov névjegye volt kiszögezve -, erélyesen becsengetett.

7

A Bécs étterem portása, miközben lesegítette Besszonov kabátját, jelentős hangsúllyal mondta:

- Alekszej Alekszejevics, várják.

- Kicsoda?

- Az illető egy hölgy.

- De ki?

- Nem ismerjük.

Besszonov üres pillantással nézett el a fejek fölött, és a zsúfolt étterem legtávolibb sarkában foglalt helyet. Loszkutkin, a maître d'hôtel, ősz pofaszakállával a válla fölé hajolva, valami rendkívül finom báránysültet ajánlott.

- Nem vagyok éhes - mondta Besszonov. - Hozzon fehér bort, az én márkámat.

Szigorúan egyenes tartásban ült, kezét az abroszra tette. Mint ezen a helyen, ebben az órában rendszeren, most is megszállta komor ihlete. A nap benyomásai arányos, átgondolt formát öltöttek benne, és ott, a román hegedűk sikongásától, az asszonyi parfümtől, a népes terem fullasztó melegétől felizgatva, alakot öltött egy árny, és ez az árny az ihlet volt. Érezte, hogy valami belső, vak ösztön rátapint benne a dolgok és szavak rejtett értelmére.

Besszonov fölemelte poharát, és fogai közt szürcsölte a bort. Szíve lassan vert. Mámorítón, kellemesen érezte a zenében, zajban egész mivoltát.

Szemben, a tükör alatti asztalnál vacsorázott Szapozskov, Antoska Arnoldov és Jelizaveta Kijevna. Tegnap a lány hosszú levelet írt Besszonovnak, találkozót adott itt neki, és most pirulva, izgatottan ült az asztalnál. Fekete-sárga csíkos ruha volt rajta, a hajában ugyanilyen színű szalag. Besszonov beléptekor kicsit megsédült.

- Legyen óvatos - súgta Arnoldov, és kimutatta minden odvas fogát és aranykoronáját. - A színésznővel szakított, most nincs nője, és veszedelmes, mint egy tigris.

Jelizaveta Kijevna elmosolyodott, megrázta csíkos szalagjait, és az asztalok között elindult Besszonovhoz. Sokan nevetve néztek utána.

Az utóbbi időben Jelizaveta Kijevna egészen elcsüggedt: nap nap után, foglalkozás nélkül, a jobb jövő reménye nélkül, szóval: kutyául élt. Tyelegin nyilvánvalóan idegenkedett tőle, udvarias volt, de a találkozást, beszélgetést kerülte. A lány viszont kétségbeesetten érezte, hogy éppen őrá volna szüksége. Ha az előszobából behallatszott Tyelegin hangja, olykor Jelizaveta Kijevna mindig várakozón nézett az ajtóra. Tyelegin rendszeren lábujjhegyen járt a folyosón. A lány szívdobogva várt, az ajtó körvonalai szinte szétfolytak szeme előtt, de a léptek elhaltak odakint. Ha legalább gyufáért kopogtatott volna!

Zsirov bosszantására - aki macskaóvatossággal az égvilágon mindenkit szidalmazott - Jelizaveta Kijevna a napokban megvette Besszonov könyvét, hajtűvel felvágta, többször egymás után elolvasta, kávéval leöntötte, az ágyban összegyűrte, s végül ebéd közben kijelentette, hogy Besszonov zseni... Tyelegin lakói felzúdultak. Szapozskov azt mondta, hogy Besszonov penészgomba a rothadó burzsoázia testén. Zsirov homlokán kidagadtak az erek. Valet, a festő, összetört egy tányért. Csupán Tyelegin maradt egykedvű. Akkor a lányt elkapta az a bizonyos öngyűlölet, felkacagott, a szobájába ment, fellengősen ügyetlen levelet írt, amelyben találkozót kért Besszonovtól, visszament az ebédlőbe, és szó nélkül az asztalra dobta a levelet. A lakótársak felolvasták, és sokáig rágódtak fölötte. Tyelegin ezt mondta:

- Nagyon merész levél.

Erre Jelizaveta Kijevna odaadta a levelet a szakácsnőnek, hogy azonnal adja postára. Úgy érezte, hogy zuhan, rohan az örvénybe.

Most Besszonov asztalához lépve, Jelizaveta Kijevna merészen megszólalt:

- Én vagyok az, aki írtam magának. Köszönöm, hogy eljött.

És nyomban leült vele szemben, a lábát keresztbe vetve, és oldalvást az asztalra könyökölt. Erősen aláfestett szemével méregetni kezdte Besszonovot. A férfi hallgatott. Loszcutkin hozott még egy poharat, és bort öntött Jelizaveta Kijevnának. A lány megszólalt:

- Biztosan tudni szeretné, miért akartam magával találkozni.

- Nem, én nem kérdezek semmit. Igyon bort.

- Igaza van, nincs mit mondanom. Maga, Besszonov, él, de én nem. Egyszerűen unatkozom.

- Mivel foglalkozik?

- Semmivel. - Elnevette magát, s nyomban elvörösödött. - Kokottnak menni? Ugyan! Nem csinálok semmit. Várom, mikor szólalnak meg a harsonák. Várom a hajnalt. Furcsa, nem?

- Mi maga tulajdonképpen?

A lány jó ideig nem felelt, lehajtotta fejét, és még jobban elpirult.

- Egy agyrém - suttogta végül.

Besszonov savanyúan mosolygott. „Buta, egy buta liba!” De emellett olyan kedvesen lányos volt vörösseszőke hajában a választék, mélyen kívágott, telt válla olyan érintetlennek látszott, hogy Besszonov most már jóindulatúan mosolygott, fogai közé szűrt egy pohár bort, és hirtelen kedve kerekedett, hogy képzeletének fekete gőzét erre az egyszerű leányra zúdítsa. Arról kezdett beszélni, hogy Oroszországra elkövetkezett az utolsó ítélet éjszakája. Titokzatos, baljós jelekből érzi ezt:

- Látta azt a plakátot a városban: röhögő ördög száguld autókeréken egy gigászi lépcsőn lefelé... Érti, mit jelent ez?

Jelizaveta Kijevna nézte a férfi jéghideg szemét, nőies száját, felhúzott, vékony szemöldökét, nézte, hogyan reszket kezében a pohár, és milyen szomjasan, lassan iszik. A lány lassan meg-részegült. Szapozskov messziről integetett neki. Besszonov hirtelen megfordult, s elkomo-rodva kérdezte:

- Kik azok ott?

- A barátaim.

- Nem tetszik nekem ez az integetés.

Erre Jelizaveta Kijevna gondolkodás nélkül azt ajánlotta:

- Menjünk máshová. Akarja?

Besszonov fürkészőn nézett rá. A lány már kissé bandzsított, ajka gyöngé mosolyra nyílt, halántékán verejték gyöngyözött. És a férfit hirtelen mohó vágy fogta el ez után a rövidlátó, egészséges, fiatal lány után. Megfogta az asztalon nyugvó nagy, forró kezét, és így szólt:

- Vagy menjen el most rögtön... vagy hallgasson... és menjünk... Így legyen...

Jelizaveta Kijevna csak egy kurtát sóhajtott. Arca elhalványult. Nem érezte, hogyan keltek fel, hogyan fogta karon Besszonov, s vezette ki az asztalok között. És mikor bérkocsiba ültek, még a szél sem hűtötte le izzó bőrét. A kocsi rázkódott a köveken. Besszonov mind a két kezével botjára támaszkodott, s állát ráfektetve beszélt:

- Harmincöt éves vagyok, de az én életemnek vége. Engem már nem csal meg többé a szerelem. Mi is lehet annál keserűbb, mintha hirtelen ráébred az ember, hogy lovagi paripája közönséges faló? És lám, még sok-sok esztendeig kell az életet így, hullaként vonszolni... - Elfordult, ajka mosolyra rándult. - Úgy látszik, magával együtt arra kell várnom, hogy megfűjják a jerikói harsonákat. Nem is volna rossz, ha ebben a temetőben egyszer csak felharsanna a trombitaszó... tra-ta-ta-ta... és hajnalpír lepné be az eget... Bizony, lehet, hogy igaza van...

Egy külvárosi szállodánál állapodtak meg. Az álmos pincér egy hosszú folyosón át elvezette őket az egyetlen üres szobába. Vörös tapétás, alacsony helyiség volt, a falon foltok, repedések. A falnál, a fakó baldachin alatt, óriási ágy, az ágy lábánál bádorgmosdó. Áporodott dohszag és dohányfüst terjengett a szobában. Jelizaveta Kijevna az ajtóban állva, alig hallhatóan megszólalt:

- Miért hozott ide?

- Ne féljen, jó lesz minden - felelt sietve Besszonov.

Levette a lány felöltőjét és kalapját, és a törött lábú fotelra tette. A pincér egy üveg pezsgőt hozott, hozzá apró almákat és szőlőt, amelyhez apró papírdarabkák tapadtak. Megnézte a mosdót, és éppoly mogorván, ahogy jött, távozott. Jelizaveta Kijevna elhúzta az ablak függönyét. Künn, a nedves pusztaságban, egy árva gázláng pislogott. Óriási hordókat szállítottak arra, s a kocsikulák fölé ponyva volt kiterítve. A lány elmosolyodott, a tükörhöz ment, és új, saját maga előtt is új, szokatlan mozdulatokkal igazgatta meg a haját. „Ha holnap észre térek, beleőrülök” - gondolta nyugodtan, mialatt megigazította a csíkos szalagot.

- Akar bort? - kérdezte Besszonov.

- Igen, kérek.

Leült a díványra, a férfi a lány lába elé, a szőnyegre telepedett, és révedezve így szólt:

- Szörnyű szeme van magának: vad és alázatos. Orosz szeme van. Mondja, szeret?

A lány ekkor újra zavarba esett, s mindjárt el is gondolta magában: „Igen. Ez az örület!”

Átvette Besszonov kezéből a teli borospoharat, kiitta, feje elnehezedett és hátrahanyatlott.

- Félek magától, és azt hiszem, gyűlölöm is - mondta hangosan, és úgy hallgatta saját hangját, mintha messziről szólna. - Ne nézzen így rám, szégyellem magam.

- Furcsa lány maga.

- Besszonov, maga nagyon veszedelmes ember. Én szakadár családból származom, én hiszek az ördögben... Édes istenem, ne nézzon hát úgy. Tudom, miért kellettem magának... Félek magától.

Hangosan felkacagott. Egész testét rázta a nevetés, és a kezében tartott pohárból kilötyt a bor. Besszonov a lány ölébe hajtotta a fejét.

- Szeressen engem... könyörgök, szeressen... - szólt kétségbeesett hangon, mintha a lányban keresne menedéket. - Nehéz nekem nagyon, rettenetesen... rémes nekem egyedül... Szeressen... szeressen...

Jelizaveta Kijevna a kezét a férfi fejére tette, és behunyta a szemét.

A férfi elmondta, hogy minden éjszaka átszenvedi a halál kínjait. Kell, hogy valaki, egy élő, érző ember legyen mellette, aki megszanja, felmelegíti és odaadja magát neki. Rettenetes kinszenvedés ez...

- Igen, igen... ez rettenetes. Már egészen megdermedtem. Már elállt a szívverésem. Melegítsen fel. Nekem olyan kevés kell. Szánjon meg, különben elpusztulok. Ne hagyjon egyedül. Édes, kedves leánykám...

Jelizaveta Kijevna rémülten, izgatottan hallgatta. Besszonov egyre hosszasan csókolgatta a tenyerét. Már nagy, erős lábát kezdte csókolni. A lány még jobban összehúzta szemét, azt hitte, menten meghal, annyira szégyellte magát.

És egyszerre, mintha mécsvilág gyúlt volna a szívében, Besszonovot kedvesnek, szánivalónak látta... Magához emelte a férfi fejét, és erősen, mohón megcsókolta a száját. Ezután már minden szégyenkezés nélkül sietve levetkőzött és befeküdt az ágyba.

Mikor Besszonov a lány meztelen vállára hajtva a fejét, elaludt, Jelizaveta Kijevna még soká nézte rövidlátó szemével ezt a sárgásan halvány arcot... a halánték, a szemöldök s a száj-szögletek fáradt ráncait... nézte, nézte ezeket az idegen s mégis most már örökre rokon vonásokat.

Olyan szomorú látvány volt ez az alvó férfiar, hogy Jelizaveta Kijevna sírva fakadt.

Elgondolta, hogy Besszonov felébred, meglátja őt az ágyban, hogy milyen kövér, milyen csúf, s a szeme kibőgött, s akkor egykettőre lerázza a nyakáról... Őt már soha senki nem szeretheti, hanem mindenki biztosra veszi, hogy ő züllött, buta, aljas nőszemély, aki mindenképpen azt akarja elhitetni a világgal, hogy szeretett valakit, és mégis mással állt össze... s így az ő élete már csak merő szenny, zűrzavar és kétségbeesés. Jelizaveta Kijevna óvatosan, észrevétlenül álomba sírta magát...

Besszonov orrán át mélyet lélegzett, a hátára fordult, és kinyitotta szemét. Semmihez sem fogható, undok csömör zsongott egész testében. Undorította a gondolat, hogy új napra kell virradnia. Sokáig nézegette az ágy rézgombjait, aztán elszánta magát, és balra nézett. Egy nő feküdt mellette, szintén hanyatt, s arcát eltakarta meztelen karja.

„Ki lehet? - Akárhogy erőltette is zavaros fejét, nem tudott ráeszmélni. Óvatosan kihúzta párnája alól a szivartárcáját és rágyújtott. - Az ördög vigye el! Hát nem elfelejtettem? El én. Ejnye, de kellemetlen.” Tétován és hangosan rákezdte:

- Jó reggelt! Felébredt? - mondta színészkedve. A lány hallgatott, s nem vonta el a könyökét.

A férfi folytatta:

- Tegnap még idegenek voltunk egymásnak, s mára ez az éjszaka rejtélyes szálakkal fűz egybe minket. - Elkomorodott. Maga is érezte, milyen hitvány a beszéde. S zavarta a nő hallgatása

is. Nem tudta, mihez akar ez az ismeretlen némbor kezdeni. A bűnbánó Magdolnát fogja-e játszani, sírógörcsöt kap, vagy rokonszenvének rohamával fogja elárasztani?... Óvatosan megérintette a könyökét. A lány elhúzódott... „Ejnye, hogy is hívják? Ahá... Margaréta...” Bánatos hangon folytatta:

- Margaréta, haragszik rám?

Erre a lány egyszerre felült az ágyban és lecsúszó ingét melléhez szorítva, kidülledt, rövidlátó szemével Besszonovra bámult. Szemhéja dagadt volt, duzzadt ajka mosolyra ferdült. A férfinak nyomban eszébe jutott minden, és testvéri gyöngédséget érzett.

- Nem Margaréta a nevem, hanem Jelizaveta Kijevna - mondta. - Gyűlölöm magát. Menjen le az ágyról.

Besszonov azonnal kibújt a takaró alól, és az ágy végében, a rossz szagú mosdónál úgy-ahogy felöltözött, majd felhúzta a függönyt, és eloltotta a villanyt.

- Vannak felejthetetlen pillanatok - dünnyögte a férfi.

Jelizaveta Kijevna sötéten követte minden mozdulatát. Amikor a költő cigarettára gyújtva a díványra ült, a lány lassan megszólalt:

- Hazamegyek s megmérgezem magam.

- Nem értem... Mi történt?... Mi baja, Jelizaveta Kijevna?

- Bánom is én, ne értse. Takarodjék innen. Fel akarok öltözni.

Besszonov kiment a folyosóra, ahol erős huzat volt és szénigázzag. Sokáig kellett várnia. Az ablakpárkányra ült és cigarettázott, aztán a folyosó legvégére ment, ahol egy kis teakonyhából kihallatszott a pincér és két szobalány csendes beszélgetése. Teát ittak.

A pincér beszélt:

- De odavagy a faludért. Mintha ott volnának oroszok. Sokat is értesz te ehhez! Vedd sorra a szobákat itt, éjszaka... nesze neked Oroszország. Mind aljas. Aljasak és disznók.

- Ne mondjon ilyen csúnyákat, Kuzma Ivanics.

- Tizenhármas éve szolgálom itt, hát beszélhetek csúnyákat.

Besszonov visszament. A szobája ajtaját nyitva találta. A szoba üres volt. A kalapja a padlón hevert.

„Hát, istenem... Így is jó” - gondolta. Ásított, nyújtózkodott, hogy a csontjai ropogtak.

Ezzel kezdődött a napja, amely abban különbözött a tegnaptól, hogy reggel az esőfelhőket erős szél üzte észak felé, és ott óriási, fehér tömeggé gyúrta. A nedves várost üde napfény öntötte el. Szabad szemmel nem látható, nyúlós kis szörnyek gubbasztottak, sütkéreztek s aléltak el benne: a nátha, köhögés, rossz nyavalyák, a tüdővész melankolikus mikrobái, a fekete mélabú titokzatos bacilusai is mind ott nyüzsögtek a függönyök mögött, a szobák s a nedves pincelakások mélyén. Az utcán szél fújt, a házak ablakait kitárták, tisztogatták az üvegeket. Kék inges házmesterek söprögették a járdát. A Nyevszkijen penészvirág-arcú lányok kínálgattak olcsó kölnivízzel szagosított hóvirágcsokrokat. Az üzletekből sietve eltakarítottak minden téli holmit, s felbukkantak a kirakatok első fecskéi, az élénk színű tavaszi divatcikk.

A délutáni lapok ilyen címekkel jelentek meg: „Éljen az orosz tavasz!” És néhány vers eléggé kétértelmű célzásokat tartalmazott. Borsot törtek a cenzúra orra alá.

Végül pedig felvonultak az utcagyerekek füttytől és vihogásától kísérve a „Harci központ” futuristái is. Hárman voltak: Zsirov, Valet, a festő, és az akkor még teljesen ismeretlen Arkagyij Szemiszvetov, egy óriás növésű, lóarcú legény.

A futuristákon rövid, narancssárga színű, fekete cikcakkal díszített bársonyblúz volt, öv nélkül. A fejükön cylinder. Mindegyik monoklit viselt, és arcukra halak, nyilak és egy-egy „R” betű volt rápingálva. Öt óra tájt a Lityejnijen a rendőr megállította a menetet, és bérkocsin elvitte az őrszobára leigazoltatni. Az egész város az utcára özönlött. A Morszkaján, a rakparton és a Kamennooosztrovszkijon fényes fogatok robogtak, és nyüzsgöttek a járókelők. Sokan, igen sokan hitték aznap, hogy valami rendkívülinek kell történnie: vagy az, hogy a Téli Palotában aláírnak valami manifesztumot, vagy bombát dobnak a minisztertanácsra, vagy hogy egyáltalán: „kezdődik valami.”

De leszállt a kékes szürkület, az utcák és csatornák mentén kigyúltak a lámpák, és rezgő fénydárdáik messze nyúltak a sötét vízen. A hajógyárak mögül óriási, füstös-felhős alkonypír kápráztatta a Néva-hidakon álldogálók szemét. És semmi se történt. A Péter-Pál erődben a torony hegye utolsót csillant. Vége lett a napnak.

Besszonov aznap sokat és eredményesen dolgozott. Reggeli után aludt, és ez felfrissítette, utána sokáig olvasta Goethét. Az olvasás felizgatta s felvillanyozta.

Ide-oda járkált a könyvespolcok között, hangosan gondolkodott, közben az íróasztalhoz ült, hogy egy-egy szót vagy sort leírjon. A néni, aki legénylakását rendben tartotta, porcelán ibrikben párolgó kávét szolgált fel.

Ihletett percei voltak Besszonovnak. Arról írt, hogy Oroszországra éj borul, meglebben a tragédia függőnye, az istenes nép pedig, mint a »Szörnyű bosszú« kozákja, istentelen, rémítő lárva képét ölti. Az ország feketemisére készül. Az örvény megnyílt, s nincs, nincs menekvés többé...

Behunyta szemét, és maga elé képzelte a kihalt mezőket, az ősi sírok fejfáit, a viharvert tanyákat és messze, a sírhalmokon túl tűzvészek bíbor lángját. Két kezébe nyugtatta fejét, s elgondolta, hogy ő éppen ilyennek szereti ezt az országot, amelyet csak könyvekből és képekből ismert. Homlokát mély redők szántották, s szívét borzalmas előérzet szorongatta. Aztán a füstölgő cigarettával kezében, egymás után írta tele nagy betűivel a zörgő papírlapokat.

Szürkületkor nem gyújtott világot. Forró fejjel, izzadó kézzel, még mindig izgatottan a díványra dőlt. Munkanapja ezzel véget ért.

Szíve lassacskán elcsitult, s egyre egyenletesebben vert. Most azon tétovázott, hogyan töltse el az éjszakát. Brr... Senki se telefonált, senki se jött látogatására. Egyedül kell megbirkóznia a csüggedés rémével. Fölötte, ahol egy angol család lakott, zongoráztak, és ez a muzsika zavaros és képtelen kívánságokat ébresztett benne.

Egyszerre csak csöngettek. A néne papucsában az ajtóhoz csoszogott. Behallatszott egy gőgös női hang: - Beszélni akarok veled.

Aztán könnyű, gyors léptek torpantak meg ajtajánál. Besszonov mozdulatlan maradt. Elmosolyodott. Az ajtó kopogás nélkül felpattant, és az előszoba fényéből egy karcsú, finom leányalak lépett a szobába, nagy kalapján égnek álló margaréták.

A látogató a világosságból jött, s így nem tudott tájékozódni a félhomályban. Megállt a szoba közepén. Mikor Besszonov nesztelenül felkelt a díványról, a lány hátrahőkölt, de aztán dacosan megrázta fejét, és még mindig azon a fennhéjázó hangon megszólalt:

- Nagyon fontos ügyben jöttem.

Besszonov az asztalhoz lépett, és felgyújtotta a lámpát.

A könyvek és kéziratok közt a kék lámpaernyő nyugalmas félhomályba borította a szobát.

- Mivel szolgálhatok? - kérdezte Alekszej Alekszejevics, helyet mutatott látogatójának. Ő maga nyugodtan leült az íróasztalához, és karját a támlára helyezte. Arca áttetszően halvány volt, szeme alatt kékes karikák. Pillantását lassan emelte vendégére, de ekkor megrezzent, ujjai megremegtek:

- Darja Dmitrijevna - szólt halkán. - Nem ismertem meg az első pillanatban.

Dása ugyanolyan elszántan, mint ahogy belépett, leült egy székre, szarvasbőr kesztyűs kezét térdére tette, és komoran nézett maga elé.

- Darja Dmitrijevna, örülök, hogy eljött. Ez igazán nagy ajándék.

Dása nem is hederített a szavaira.

- Kérem, ne gondolja, hogy én is tisztelője vagyok. Némelyik verse tetszik nekem, némelyik nem tetszik, mert nem értem, és nem is szeretem. Egyáltalán nem azért jöttem, hogy versekről beszélgessek. Azért jöttem, mert maga engem meggyötört.

Mélyen lehajtottá fejét, s Besszonov észrevette, hogy piros lett a nyaka és a karja is, már ami kilátszott kesztyűje s fekete ruhája között. Mozdulatlanul hallgatta.

- Magának természetesen semmi köze hozzám. Én is nagyon szeretném, ha maga nem érdekelne. De látja, mégis nagyon kellemetlen pillanatokon kell átesni...

Gyors mozdulattal felemelte fejét, és szigorú, nyílt tekintettel nézett a férfi szemébe. Besszonov lassan lebocsátotta pilláit.

- Úgy ért ez utol, mint egy betegség. Folyvást azon kapom magam, hogy magára gondolok. Ez végül is erősebbnek bizonyult, mint én. El kellett jönnöm, hogy a szemébe mondjam. Ma rászántam magam. Látja, szerelmet vallottam.

Az ajka megremegett. Gyorsan elfordult, és a falra nézett, ahol összeszorított szájjal és csukott szemmel mosolygott rá Nagy Péter alulról megvilágított halotti maszkja, amit az akkori költők nagyon kedveltek. Az emeleten az angol lelkipásztor családja négyszólamú fugát énekelt:

Meghalunk.

De nem, felrepülünk

A kristálytisztá égbe,

Az örök üdvösségbe.

- Ha most el akarja hitetni velem, hogy maga is érez irántam valamit, rögtön elmegyek - folytatta Dása, lázasan hadarva. - Maga még csak nem is becsülhet engem, ez természetes. Rendes nő nem viselkedik így. De én semmit sem kérek, semmit sem kívánok magától. Csak meg akarom mondani, hogy gyötrelmesen és nagyon szeretem... Egészen tönkretett ez az érzés... Már a büszkeségem is odavan...

Most ezt gondolta: „Fölkelni s gögös főhajtással ki innen...” De ülve maradt, és tovább nézte a mosolygó maszkot. Olyan gyengeség fogta el, hogy a kezét sem tudta felemelni, s egyszer csak megérezte saját testének súlyát és melegét. „Felelj már, felelj hát” - gondolta szinte félálomban.

Besszonov tenyerébe rejtette arcát, és csöndesen, mint ahogy templomban beszélnek, kissé kenetesen így szólt:

- Lelkem mélyéből köszönettel tartozom ezért az érzésért. Az ilyen magasztos, tömjénes pillanatot, amivel maga megajándékozott, sohasem lehet elfeledni...

- Fölösleges, hogy emlékezzék rá - sziszegte Dása.

Besszonov hallgatott, aztán fölkelt, odább ment, és a könyvszekrényhez támaszkodott.

- Darja Dmitrijevna, mélyen meg kell hajolnom maga előtt. Nem vagyok méltó a szavaira. S talán még sohasem átkoztam úgy magam, mint e pillanatban. Elpocsékoltam, szétforgácsoltam, kiéltem magam. Mit felelhetek magának? Meghívjam egy szállodába? Darja Dmitrijevna, magához becsületes akarok lenni. Már nem tudok szeretni. Néhány éve még azt hittem, hogy örök ifjúság vár rám. Akkor nem engedtem volna el magát...

Dása a férfi minden szavát kínzó tűszúrásnak érezte. Szavaiból megejtő bánat áradt.

- Ma már eltékozlom a drága bort. Meg kell értenie, mit jelent ez nekem. Csak a kezem kellene kinyújtani és elvenni...

- Nem, nem - suttogta gyorsan Dása.

- De igen. S maga érzi ezt. Nincs édesebb bűn, mint a pazarlás, a tékozlás. Ezért is jött el hozzám. Kiönteni a lánysága kelyhét... Elhozta énnekem...

Lassan elkomorodott. Dása lélegzetét visszafojtva, borzalommal nézett rá.

- Darja Dmitrijevna, engedje meg, hogy őszinte legyek. Maga úgy hasonlít a nővéréhez, hogy én az első pillanatban...

- Mi? - kiáltott Dása. - Mit mondott?

Kitépte magát a karosszékből, és a férfi elé állt. Besszonov nem értette meg, és félre-magyarázta a lány izgatottságát. Érezte, hogy elveszti a fejét. Mohón szívta be a parfümillatot és a női test csaknem megfoghatatlan, szédítő és mindig egyéni illatát.

- Ez örület... tudom... nem bírom... - suttogta, és a lány kezét kereste. De Dása eliramodott, és a küszöbről vad pillantást vetve vissza rá, eltűnt. Az előszobaajtó erősen becsapódott. Besszonov lassan az asztalhoz ment, és a kristálydobozra koppantva, cigarettát vett elő. Aztán szemére szorította tenyerét, és képzeletének egész félelmetes erejével tört rá a gondolat, hogy a Jó Szellem döntő küzdelemre készen elküldte hozzá ezt a heves vérű, finom és vonzó leányt, hogy magához vonja, visszatérítse, megmentse. De ő már menthetetlenül a Gonosz kezében van, s onnan nem szabadul többé. És mint a vérben keringő méreg, egyre jobban égette az olthatatlan vágy és sajnálkozás.

8

- Dása, te vagy? Lehet. Gyere be.

Jekatyerina Dmitrijevna a tükrös szekrény előtt a fűzőjét húzta össze. Szórakozottan mosolygott Dására, és nagy gonddal tovább forgolódott a tükör előtt, szűk cipőjében topogva a szőnyegen. Könnyű, csipkés, szalagos fehérneműben volt, szép karja, válla púderesen, haja ékes koronába tűzve. Egy alacsony zsámolyon forróvizes csésze, körömollók, ráspolyok, pipereszerek szerteszét. Ma történetesen szabad estéje volt, Jekatyerina Dmitrijevna tehát „tollászkodott”, mint ezt maguk között mondogatták.

- Te tudod, hogy már nem hordanak a fűzőben egyenes halcsontot? - mondta, miközben harisnyát húzott. - Látod, ez új fűző, madame Duclet csinálta. A has sokkal szabadabb benne, sőt egy csöppet ki is emeli. Tetszik neked?

- Nem, nem tetszik - felelte Dása. Megállt a falnál, és hátratette kezét. Jekatyerina Dmitrijevna csodálkozva pillantott rá, és felhúzta szemöldökét:

- Igazán nem tetszik? Kár! Pedig olyan kényelmes.

- Mi kényelmes, Kátya?

- Neked talán a csipke nem tetszik rajta? Azt ki lehet cserélni. De mégis furcsa, miért nem tetszik?

És újra megnézte magát a tükörben. Dása így szólt:

- Kérlek, ne éntőlem kérdezd, hogy tetszenek-e a fűzőid.

- Ugyan, Nyikolaj Ivanovics nem ért az ilyesmihez.

- Nyikolaj Ivanovicsnak nincs semmi köze ehhez.

- Dása, mi van veled?

Jekatyerina Dmitrijevna a szája is nyitva maradt a csodálkozástól. Csak most vette észre, hogy Dása alig áll a lábán, a foga közt szűri a szót, arcán vörös foltok égnek.

- Azt hiszem, Kátya, jobb volna, ha nem forgolódnál a tükör előtt.

- De hát végül is rendbe kell hoznom magamat.

- Kinek?

- Furcsa vagy igazán... Hát saját magamnak.

- Nem igaz.

A két nővér sokáig hallgatott. Jekatyerina Dmitrijevna levette akasztójáról kék selyemre dolgozott teveszőr pongyoláját, magára öltötte, és lassan megkötötte övszalagját. Dása figyelmesen követte mozdulatait, aztán megszólalt:

- Eredj be Nyikolaj Ivanovicshoz, mondj el neki mindent őszintén.

Jekatyerina Dmitrijevna még mindig ott állt, az övén babrálva. Mintha a torkában kis gömbök dudorodnának, és a nyeldeklőjét szorongatná valami.

- Dása, te megtudtál valamit? - kérdezte halkan.

- Most voltam Besszonovnál. (Jekatyerina Dmitrijevna üveges szemmel nézett maga elé, hirtelen elsápadt, és felhúzta vállát.) Nyugodt lehetsz, velem semmi sem történt. Még idejekorán megmondtam... - Dása idegesen topogott. - Régóta sejtettem, hogy te... pont ővele... Csakhogy nagyon utálatos volt ez a gondolat ahhoz, hogy elhiggyem... Te gyáva voltál és csaltál. Hát én nem akarok ebben a fertőben élni... Eredj és mondj el mindent a férjednek.

Dása nem tudott tovább beszélni. Testvére mélyen lehajtott fejjel állt előtte. Dása minden egyébre inkább el volt készülve, mint erre a büntudatos, alázatos főhajtásra.

- Most mindjárt? - kérdezte Kátya.

- Igen. Most rögtön... Be kell látnod...

Jekatyerina Dmitrijevna felsóhajtott, és az ajtó felé fordult. Ott, meglassítva lépteit, visszaszólt:

- Nem bírom, Dása. - De húga hallgatott. - Jó, hát megyek, megmondom.

Nyikolaj Ivanovics a szalonban ült, és papírvágókésével szakállát birizgálva, Akungyin cikkét olvasta az »Orosz Szemle« legfrissebb számában, amelyet épp akkor vágott fel.

A cikk Bakunyin halálának évfordulója alkalmából íródott. Nyikolaj Ivanovics nagyon élvezte... Amikor a felesége belépett, vidáman felkiáltott:

- Katyusa, ülj le. Hallgasd csak meg ezt a részt... „Ez az ember - már tudniillik Bakunyin - nem is annyira gondolkozásmódjával és feltétlen elvhűségével bilincselte le, mint inkább a reális életbe átvitt eszméinek pátozával, ami áthatotta minden mozdulatát, Proudhonnal átvirrasztott éjszakáinak vitáit és azt a bátorságot, amellyel a harc tüzébe vetette magát, sőt még azt a regényes gesztusát is, mikor csak úgy átutaztában az osztrák felkelők ágyúiból tüzet nyitott, jóformán azt sem tudva még, kivel verekszik. Bakunyin pátoza iskolapéldája annak, mily hatalmas erővel veszik fel a harcot az új társadalmi osztályok. Századunk feladata, hogy az eszméket megtestesítse. Nem kell, hogy az élet vak erőinek alárendelt tények tömegéből vigye át ezeket az eszméket egy ideális világba, nem, a folyamat fordított: az eszmék világának kell meghódítania az anyagi világot. A realitás: a felhalmozott fűtőanyag, az eszme: a gyújtószikra. Ennek a két elkülönült, ellenséges világnak a forradalom tüzeiben kell összeolvadnia...” Gondold csak el, Katyusa... Ez már aztán minden kétséget kizáróan nem egyéb, mint: éljen a forradalom! Bravó, Akungyin! Igaz is, úgy élünk, nagy eszmék, nagy érzések nélkül. A kormány egyetlen funkciója, hogy ész nélkül retteg a holnaptól. Az intelligencia elhájasodik, vagy elissza az esztét. Hiszen mi egyebet se teszünk, Katyusa, csak fecsegünk. A szánkat járatjuk, és mégse tudunk kivergődni a hínárból. A nép elevenen elrothad. Egész Oroszország szifiliszben és pálinkában fetreng. Oroszország elkorhad. Ha ráfűjsz, porrá hull. Így nem lehet élni... Máglya kell alánk, tisztítótűz...

Nyikolaj Ivanovics izgatott, bársonyos hangon beszélt, a szeme kerekre nyílt, s késével a levegőt vagdosta. Jekatyerina Dmitrijevna egy karszék támlájába fogódzva állt ott. Amikor a férfi kibeszélte magát, s újra felütötte a folyóiratot, felesége odament hozzá, s kezét a hajára tette:

- Kolenyka, nagyon fog fájni neked, amit mondok. El akartam titkolni, de úgy fordult, hogy meg kell mondanom.

Nyikolaj Ivanovics kiszabadította fejét Kátya keze alól, és figyelmesen nézett rá:

- Igen, hallgatlak, Kátya.

- Emlékszel, mikor egyszer összezőrdültünk, és én mérgemben azt mondtam, hogy ne hidd magad felőlem olyan nagy biztonságban... Aztán letagadtam...

- Igen, emlékszem. - Letette a könyvet, és egészen megfordult a fotelban. Kátya egyszerű, nyugodt pillantásával találkozá, szeme ijedtében ide-oda rebbent.

- Szóval... én akkor megtevesztettelek... Én hűtlen lettem hozzád...

A férfi arca panaszosra torzult, majd mosolyogni próbált. A torka kiszáradt. Mikor már nem hallgathatott tovább, tompán megszólalt:

- Jól tetted, hogy megmondtad, Katyusa. Köszönöm.

Kátya megfogta a kezét, ajkával érintette, és a szívéhez szorította. De a kéz kicsúszott az övéből, és ő nem tartotta vissza. Aztán Jekatyerina Dmitrijevna csendesén a szőnyegre ereszkedett, és fejét a karszék támlájára tette.

- Egyebet nem kell hogy mondjak?

- Nem, Kátya. Eredj.

Kátya felkelt és kiment. Az ebédlő ajtajában váratlanul Dása szaladt elébe, a nyakába borult, haját, nyakát csókolgatta, és a fülébe súgta:

- Bocsáss meg, bocsáss meg... Te drága, te csodálatos... Mindent hallottam... Meg tudsz bocsátani, Kátya? Mondd!

Jekatyerina Dmitrijevna óvatosan kibontakozott, az asztalhoz ment, lesimította a terítő gyűrődését, és így szólt:

- Megtettem, amit parancsoltál, Dása.

- Kátya, meg tudsz valaha bocsátani?

- Igazad volt, Dása. Jobb, hogy így történt.

- Dehogysis volt igazam! Csak dühös voltam, gonosz voltam. De most látom, hogy téged senki, de senki el nem ítélni. Lehet, hogy valamennyien megszenvedjük, hogy fájni fog, de tenedek igazad van, érzem, mindenben igazad van. Bocsáss meg, Kátya.

Borsónyi könnyek peregtek le Dása arcán. Egy lépésnyire állt nővére mögött, és suttogva folytatta:

- Ha nem bocsátasz meg, én nem akarok tovább élni.

Jekatyerina Dmitrijevna gyorsan feléje fordult:

- Mit akarsz még tőlem? Azt szeretnéd, hogy most megint minden szép szeretetben foglalkozjak tovább... Hát most megmondom neked... Azért hazudtam és hallgattam, mert csak így tudtam ideig-óráig húzni ezt az életet Nyikolaj Ivanovicsal... Most aztán: vége. Érted? Régen nem szeretem Nyikolajt, már rég hűtlen lettem hozzá. Hogy ő szeret vagy nem szeret, nem tudom, de ő nekem idegen. Érted? Te meg mint egy fázós veréb, a szárnyad alá dugod a fejed, hogy meg ne lásd a szörnyűségeket magad körül. De én mindent láttam, és ebben az utálatban éltem, mert gyöngé nő vagyok. Láttam, hogy ez az élet téged is magával sodor. Óvni akartalak, megtiltottam Besszonovnak, hogy hozzánk járjon... Ez még azelőtt volt, mielőtt... Most már mindegy... Most már mindennek vége...

Jekatyerina Dmitrijevna hirtelen felkapta a fejét és hallgatózott. Dása hátán hideg borzongás futott végig. Az ajtófüggöny mögött megjelent Nyikolaj Ivanovics.

- Besszonov? - kérdezte, s mosolyogva csóválta fejét. És belépett az ebédlőbe.

Jekatyerina Dmitrijevna nem felelt. Arcán foltok piroslottak, szeme szárazon égett. Száját szorosan összezárta.

- Kátya, te úgy látszik, azt hiszed, hogy befejeztük a beszélgetésünket. Tévedsz.

Tovább mosolygott.

- Dása, kérlek, hagyj magunkra.

- Nem, nem megyek - és Dása a nővére mellé állt.

- De igen, elmégy, ha szépen megkérlek.

- Nem, nem megyek.

- Ez esetben nekem kell távoznom ebből a házból.

- Tessék - szólt dühös pillantással Dása.

Nyikolaj Ivanovics elvörösödött, de nyomban visszatért szemének előbbi kifejezése, valami réveteg örületféle.

- Annál jobb, csak maradj. Ide figyelj, Kátya... mostanáig ott ültem, ahol otthagytál, és tulajdonképpen néhány perc alatt annyit szenvedtem, amennyit egyáltalán csak szenvedni lehet... Oda lyukadtam ki, hogy meg kell öljelek téged... Igen, igen...

E szavakra Dása gyorsan mindkét karjával magához szorította testvérét. Jekatyerina Dmitrijevna ajka megvetően lebiggyedt.

- Idegrohamod van, Nyikolaj Ivanovics, végy be csillapítót.

- Nem, Kátya, ezúttal nem ideggörcs.

- Akkor tedd meg, amit akartál! - kiáltott az asszony, Dását eltolta maga mellől, és egész közel ment Nyikolaj Ivanovicsához. - Tedd meg hát. A szemedbe mondom: nem szeretlek.

A férfi az asztalig hátrált, a terítőre tette a háta mögött tartott női revolvert, ujjait a szájába vette, megharapta, megfordult és az ajtó felé indult. Kátya pillantása nyomon követte. Férje nem fordult vissza, s úgy motyogta, hátrafelé:

- Nagyon fáj... nagyon fáj...

Ekkor Kátya hozzászaladt, vállon ragadta, s maga felé fordította a férfit:

- Hazudsz... nem is igaz... Hiszen még most is hazudsz...

De a férje csak a fejét rázta és kiment. Jekatyerina Dmitrijevna az asztalhoz ült:

- Tessék, Dasenka! Itt a harmadik felvonás vége, revolverrel... Elválok tőle...

- Katyusa... az istenért...

- Elmegyek, nem akarok így élni. Öt esztendő múlva öreg leszek, akkor már késő. Nem tudok így élni tovább... Undor, utálat...

Kezébe temette arcát, aztán az asztalnak dőlt. Dása melléje ült, és gyorsan, óvatosan megcsókolta a vállát. Jekatyerina Dmitrijevna felegyenesedve folytatta:

- Azt hiszed, nekem nem fáj? Mindig sajnáltam szegényt. De most képzeld el, bemegyek hozzá, s megint elkezdődik a vitatkozás, aminek se vége, se hossza, és elejétől végig hamis... Mintha valami fintorgó és hamisan kornyikáló lidérc volna köztünk. Akárcsak egy lehangolt zongorán játszanék, ha vele beszélek... Nem, elválok tőle... Jaj, Dasenka, ha tudnád, milyen szomorú az életem!

Jekatyerina Dmitrijevna végül mégis bement férje dolgozószobájába. Hosszan tárgyaltak, csendesen, bánatosan beszélgettek, megpróbáltak őszinték lenni, nem kímélték egymást, s mégis mindkettőjükben az az érzés támadt a beszélgetés nyomán, hogy nem értek el, nem értettek meg s nem hegesztettek be semmit.

Nyikolaj Ivanovics magára maradva hajnalig ült az asztalnál és sóhajtozott. Mint később Kátya megtudta, ezekben az órákban átgondolta egész életét. Elmélkedése eredményeként hosszú levelet írt a feleségének, amely így végződött:

»Igen, Kátya, mindnyájan morális zsákutcában vagyunk.

Az utolsó öt évben egyetlen eltökélt szándékom, egyetlen nagy tettem nem volt. Még az is csak úgy futtában történt, hogy megszerettelek és elvettelek. Sekélyes, félig-meddig hisztérikus létezés ez, folytonos narkózisban. Két kivezető út van ebből: vagy végeznem kell magammal, vagy pedig szét kell tépnem ezt a szellemi szemfedőt; amely gondolataimra, érzéseimre, egész tudatomra ránehezedik. De sem ezt, sem amazt nem tudom megtenni...«

Olyan hirtelen jött ez a családi tragédia, az otthon világa oly könnyen és oly véglegesen omlott össze, hogy Dása egészen eltompult, és eszébe sem jutott magára gondolni. Ugyan ki is törődne holmi lányos hangulatokkal, dőreség az egész, akárcsak az az árnyékmumusz a falon, amivel valamikor a dadája ijesztgette Dását és Kátyát.

Dása naponta többször odament Kátya szobájához, és bekopogott az ajtón. Kátya kiszólt:

- Dasenya, ha csak teheted, kérlek, hagyj magamra.

Nyikolaj Ivanovicsnak ezekben a napokban a törvényszéken kellett beszélnie. Korán reggel elment, vendéglőben villásreggelizett, és ott is ebédelt, csak késő éjjel járt haza. Ladnyikov adóellenőr feleségét, Zoja Ivanovnáat védte, aki a Gorohovaján éjszaka, az ágyban agyonszúrta szeretőjét, Slippe pétervári háztulajdonos diákfíát. Szmokovnyikov védőbeszéde megrendítő hatást tett mind az esküdtbírákra, mind a közönségre. A hölgyek zokogtak. A vádlott, Zoja Ivanovna, a fejét verte széke támlájába, és végül felmentették.

Nyikolaj Ivanovicsot, aki sápadtan, beesett szemmel tartott a kijárat felé, az asszonyok virággal halmozták el, és a kezét csókolgatták. A bíróságról egyenesen hazahajtatott, és teljesen kiengesztelődött hangulatban beszélgetett Kátyával, aki ekkorra már becsomagolt. Nyikolaj Ivanovics szíves barátsággal ajánlotta feleségének, hogy utazzék Dél-Franciaországba, és tizenkétezer rubel költőpénzt adott neki. Ő maga, ugyancsak a beszélgetés alatt, elhatározta: ügyeit a bojtárjára bízta, és elutazik a Krímbe, hogy kipihenje magát, és rendbe szedje gondolatait.

Tulajdonképpen eldöntetlen maradt, hogy elválásuk időleges-e vagy végleges, s hogy melyikük hagyta el a másikat. Az utazás izgalma ezeket a kényes kérdéseket jótékony homályba burkolta.

Dásáról megfélemedtek. Jekatyerina Dmitrijevna soványan, szomorúan és bájosan, szürke ruhájában, elegáns, fátyolos kalapkában, csak az utolsó pillanatban vette észre Dását, aki az előszobában ült egy lán. Dása a lábával kalimpált, és lekváros kenyeret evett, mert elfelejtettek ebédet rendelni.

- Drágaságom, Danyuskám, mi lesz veled? - mondta Jekatyerina Dmitrijevna, miközben fátyolán át megcsókolta. - Tudod mit, utazzunk együtt.

Dása azt felelte, hogy itt marad a lakásban a Nagymogullal, leteszi vizsgáit, és május végén egész nyárra hazautazik az apjához.

9

Dása egyedül maradt. A nagy szobák most egyszerre barátságtalanok lettek, s a holmik fölöslegesek. A háziak elutazása után még a szalon kubista festményei is megkoptak, s nem ijesztgették többé. Holt redőkként csüngtek a függönyök. Igaz, reggelenként a Nagymogul némán, mint egy kísértet, bejárta a szobákat, és tarka kakastollseprűvel letörölte a port, de hiába, valami másféle, láthatatlan porréteg egyre jobban ellepte a házat.

Jekatyerina Dmitrijevna szobája nyitott könyvként beszélte el Dásának nővére életét. Ott állt a sarokban egy kis festőállvány, rajta megkezdett kép: fehér koszorús lány, szeme akkora, mint a fél arca. Ehhez az állványhoz menekült olykor Jekatyerina Dmitrijevna, élete vad hajszájából, de itt sem volt menekvése. Ott állt az antik varróasztal is, rajta kusza összevisszaságban az ugyancsak félbehagyott kézimunkák, tarka rongyocskák szertedobálva; próbálkozás ez is.

Ugyanilyen rendetlen volt a könyvszekrény: látszott, hogy elkezdték a rendezését, de aztán ez is félbemaradt. Mindenhol félig felvágott könyvek kerültek elő. Jóga, népszerű antropológiai füzetek, regények, versek. Hány meddő kísérlet, mennyi hiábavaló erőfeszítés, hogy jóra való életet kezdjen.

Az öltözőasztalkán talált kis ezüstfedelű noteszban Dása ezt olvasta: „24 ing, 8 alsóing, 6 csipkével... Kerenszkijéknek jegyet venni a »Ványa bácsira...«” Aztán nagy, gyerekes írással: „Dásának almatortát venni!”

Dása jól emlékezett: az almatorta megvételére sohasem került sor. Úgy megsajnálta a nővérét, hogy a könnye is kicsordult. Gyöngéd, jó lelkű, nagyon is finom volt Kátya erre az életre, tárgyakhoz, apróságokhoz ragaszkodott, szeretett volna a lábára állni, s nem akart felörlődni, tönkremenni, de hiába, sehonnan sem kapott segítséget.

Dása korán kelt, nyomban tanuláshoz látott, sorban letette vizsgáit, s csaknem valamennyit „kitűnőre”. A dolgozószobában folyton csengett a telefon, s a Nagymogul a kérdezősködőknek mindig ugyanazt válaszolta: „Az úrék elutaztak, a kisasszony nem jöhet a telefonhoz”.

Dása egész estéken át zongorázott. A zene most nem izgatta fel, mint azelőtt, s nem áhított valami megfoghatatlant. Ábrándos szíve már nem volt tele szorongással, mereven és szigorúan ült a kottafüzet előtt - amelyet kétfelől egy-egy gyertya világított meg -, s valósággal tisztogatta magát ezzel az ünnepélyes hangzónnel, amely az utolsó zugig betöltötte a lakatlan házat.

Zongorázás közben olykor hívatlanul, kajánul felütötte fejét egy-egy emlék. Dása leejtette kezét és elkomorodott. A házban ilyenkor olyan csend volt, hogy a gyertyák sercegése is hallatszott. Akkor Dása nagyot sóhajtott, keze újból lecsapott a hideg billentyűkre, és a kaján kis koboldok, akár a por a szélzilálta falombról, elszálltak a nagy szobából, s valahol a sötét folyosón, a szekrények és bőröndök mögött bújtak meg... Örökre végzett ő már azzal a Dásával, aki egykor becsöngetett Besszonovhoz, s aki a védtelen Kátyára gonosz szavakat szórt. Bizony, kevés híján nagy bajokat okozott az az esztelen lány: egykori énje. Csodálatos. Mintha egyetlen magányos gyertyaláng égett volna az ablakban: a szerelmi vágy. De a szerelem nem volt sehol...

Tizenegy órakor Dása elfújta a gyertyákat, lecsukta a zongorát, és minden tűnődés, habozás nélkül, rendhez szokott ember módjára aludni ment. Elhatározta azt is, hogy mihamileg lehetséges, önálló életet kezd: maga keresi meg a kenyerét, és Kátyát is magához veszi.

Május végén Dása, alighogy levizsgázott, hazautazott apjához. Ribinszkben a vasútról egy volgai hajóra szállt, amely fényesen kivilágítva fehérlett a sötét est és a sötét víz között. A csinos kis hajófülkében rendbe rakta holmiját, befonta haját, elgondolta, hogy az önálló élet nem is kezdődik rosszul, és könyökére hajtva fejét a kazán egyenletes dohogása közben, boldog mosollyal aludt el.

Hangos lábdobogásra és futkosásra ébredt. A redőnyön át besütött a nap, és sugarai halvány szivárványfényben remegtek a vörös mahagóni mosdón. A nyersselyem függönyt lebegtető szellő mézes illatokat hozott. Dása kissé kinyitotta az ablakot. A hajó a kihalt part mentén állt. A meglazult fagyökerekkel teli, omladozó, alacsony lejtő alatt fenyőfa ládákkal megrakott szekerek álltak. A vízparton, vastag térdű vékony lábait szétvetve, barna csikó ivott. A jelzőpózna a lejtő tetején vörös keresztnek látszott.

Dása kiugrott az ágyból, a földre tette gumi mosdótálját, és teli szivacsból csurgatta magára a vizet. Olyan jó volt ez, s amellet olyan borzongató, hogy nevetve kezdett tornászni. Aztán felvette a már előző este kikészített fehér harisnyát, fehér ruhát és fehér sapkát; ezekben

nagyon csinos volt. Függetlennek, fegyelmezettnak és nagyon boldognak érezte magát. Felment a fedélzetre.

A fehér hajó oldalfalán tompán csillogtak a napsugarak, a folyó vize kápráztató, tündöklő tájtéket vert. A túlsó dombhajlatán, a nyíresből kiemelkedve ódon harangtorony fehérlett.

A hajó félkört írt le, és elindult lefelé a folyón; a part lassan szembe úszott vele.

A halmok mögül itt-ott besüppedt, megfeketedett zsúpfedelű házikók integettek. A kék égről a göndör felhők fehér árnyékot vetettek a folyó sárgás tükrére.

Dása leült egy fonott székbe, s lábát keresztbe rakva, átfogta térdét. Érezte, hogy a folyó csillogó sodra, rajta a fehér felhők csilláma, a nyírfaerdős halmok, ligetek és az áradó levegő - amely a mocsári füvek szagát, a felszántott földek száraz hűvösét s a réti rózsa és ürömfű illatát hozza erre -, mind, mind keresztülhatol rajta, és szíve kitágult csendes gyönyörűségében.

Valaki lassan arra jött, megállt oldalt a korlátnál, s nyilván őt nézte. Dása néhányszor megfeledkezett róla, de az még mindig ott állt. Ekkor Dása eltökélte, hogy nem hederít rá, de ahhoz túl heves vérű volt, hogy nyugodtan tűrje az ilyen nézelődést. Elvörösödött és gyorsan, mérgesen megfordult.

Tyelegin állt előtte a cölöpbe fogózva, s nem mert se közelebb jönni, se megszólalni, se elmenni. Dása váratlanul elnevette magát; a fiú homályosan valami kedvesre, kellemesre emlékeztette. Mintha ez a vállas, fehér zubbonyos, erős és mégis félénk Ivan Iljics szinte törvényszerű betetőzése volna ennek a volgai nyugalomnak. Dása kezét nyújtott a fiatalembernek.

- Láttam, amint a hajóra szállt - kezdte Tyelegin. - Tulajdonképpen már Pétervár óta egy vasúti kocsiban utaztunk. De nem mertem közeledni. Ma olyan gondterhelten látszott. Nem zavarom?

- Üljön le - s a lány a mellette levő fonott székre mutatott. - Én az apámhoz utazom. Hát maga?

- Én, hogy úgy mondjam, tulajdonképpen még magam sem tudom. Egyelőre Kinyesmába, a rokonaimhoz.

Tyelegin melléje ült, és levette kalapját. Összevonta szemöldökét, és homlokát ráncolva, összehúzott szemmel nézett a vízre, amely habot és tájtéket verve örvénylett a hajókerék alól. A hajó tatja fölött hegyes szárnyú sirályok röpködtek, lebuktak a folyóba, rekedt, panaszos hangon kiáltoztak, majd messze elmaradva, összekaptak egy úszó kenyérdarabkán.

- Pompás idő van, Darja Dmitrijevna.

- De milyen! Ivan Iljics, csodaszép nap ez a mai! Ahogy itt ülök, elgondolom: mintha pokolból szabadultam volna. Emlékszik, miről beszéltünk akkor az utcán?

- Minden szóra emlékszem, Darja Dmitrijevna.

- Aztán kezdődött még csak istenigazában. Egyszer majd elmesélem. - Dása elgondolkozva bólogatott. - Szerintem maga az egyetlen ember Pétervárott, aki nem örült meg. - Elmosolyodott és kezét a férfi karjára tette. (Ivan Iljics szempillája megrezzent, ajka megrándult ijedében.) - Nagyon bízom magában, Ivan Iljics. Maga nagyon erős, ugye? Igazam van?

- Ugyan, dehogyis vagyok erős.

- És maga igaz ember. - Dása úgy érezte, hogy minden gondolata csupa derű, szeretet és jószág, s Ivan Iljics ugyanilyen jó, hűséges és tiszta gondolatokkal foglalkozik. Különös örömet szerzett neki, hogy nyíltan is kimondja a szívébe áramló derűs érzéseket. - Úgy képzelem, Ivan Iljics, hogy amit maga szeret, azt bátran, férfiasan szereti. És ha valamit akar, attól nem tágít.

Ivan Iljics nem felelt, lassan a zsebébe nyúlt, elővett egy darab kenyeret, és morzsát szórt a madaraknak. A sirályok egész raja röpült izgatottan, zajongva a zsákmányra. Dása és Ivan Iljics felkeltek a székből, és a korláthoz álltak.

- Dobjon csak most annak ott, nézze, milyen éhes - szólt Dása.

Tyelegin a maradék kenyeret messzire a vízbe hajította. Egy kövér, nagyfejű sirály siklott oda, kiterjesztett szárnnyal, de elhibázta a zsákmányt, s nyomában vagy tízen csaptak a kenyérdarabra, egészen addig a csobogóig tolakodva, ahonnan a langyos hab a hajópárkány alól a folyóba bugyborékol. Dása így szólt:

- Tudja, milyen nő szeretnék lenni? Egészen önálló. Jövőre elvégzem a jogot, sok pénzt keresek, és Kátyát is magamhoz veszem. Majd meglátja.

E szavak hallatán Ivan Iljics összeráncolta homlokát, és igyekezett uralkodni magán, de aztán erős, tiszta fogsorát megvillantva, kitátott szájjal olyan féktelen hahotára fakadt, hogy nedves lett a szempillája. Dása felfortyant, de aztán az ő álla is megrándult, és akaratlanul ő is úgy kacagott, mint Tyelegin, maga se tudva, miért.

- Darja Dmitrijevna - szólalt meg végre a fiatalember -, maga egyszerűen felséges!... Úgy féltém magától, mint a tüztől, de... maga elragadó!

- Tudja mit, menjünk reggelizni - mondta durcásan Dása.

- Nagyon szívesen.

Ivan Iljics a fedélzetre hozatott egy asztalt, és az étlapot szemügyre véve, gondba merülten dörzsölgette frissen borotvált állát.

- Darja Dmitrijevna, mit szólna valami kis könnyű borocskához?

- Egy keveset szívesen megiszom.

- Fehéret vagy vöröset?

Dása ugyanolyan komolyan felelt:

- Egyiket a kettő közül.

- Akkor a legjobb lesz egy kis pezsgő.

Lankás part úszott el mellettük, a búzavetés zöld, a rozs zöldeskék s a virágzó pohánka rózsaszínű tábláival borítva. Egy kanyarulatnál, agyagos szakadék trágyahalmai fölött, földhözragadt zsúpfedelű kunyhók parányi ablakai csillogtak. Távolabb a falusi temető tucatnyi sírkeresztje látszott, még odább egy horpadt bordájú szélmalom forgatta kis játékszerként ható szárnyát. A lejtő mentén gyereksereg szaladt, köveket dobáltak a hajó felé, de a kövek még a vízig sem értek. A hajó egyet fordult, és az új, pusztá partrészen már csak alacsony cserjés látszott, mely fölött kányák lebegtek.

Langyos szellő duzzasztotta fel a fehér abroszt és Dása fehér ruháját. A nagy, metszett üvegpoharakban istenáldásként aranylott az ital. Dása azt mondta, hogy irigyli Ivan Iljicset, akinek megvan a maga munkája, s megáll a maga lábán, neki meg másfél évig kell még

könyvek mellett rostokolnia. S ráadásul az a szerencsétlenség, hogy nőnek született. Tyelegin nevetett.

- Engem meg kidobtak a gyárból - mondta.

- No. Hogyhogy?

- Mégpedig olyan hirtelen, hogy a lábam se érte a földet. Másképp most nem is hajókáznék itt. Maga nem hallotta, mi történt nálunk a gyárban?

- Nem én.

- Én még olcsón szabadultam. Bizony... - Elhallgatott, az asztalra könyökölt. - Látja, az a baj, hogy mi oly hallatlanul ostobán, tehetségtelenül csinálunk mindent. Rémes. S tudja az ördög, micsoda rossz hírünket költik nekünk, oroszoknak. Egyenesen bántó. Gondolja csak el, tehetséges nép, dúsgazdag ország, s mégis mit mutat a látszat? A látszat: egy hitvány írnok-ábrázat. Élet helyett tinta és papiros. El sem képzelheti, mennyi tintát és papirost pocsékolnak el nálunk. Azóta, hogy Nagy Péter alatt megkezdtek a firkálást, nem tudjuk abbahagyni. Pedig, mint kiderült, véres dolog ám az a tinta. Higgye el...

Ivan Iljics eltolta a pezsgőspoharat és rágyújtott. Nyilván nem szívesen folytatta volna a megkezdett témát.

- De mit ér a múltra emlékezni? Arra kell gondolni, hogy egyszer majd minálunk is szép lesz minden, nem rosszabb, mint máshol.

Dása és Ivan Iljics az egész napot a fedélzeten töltötte. Aki megfigyelte őket, azt hihette, hogy csupa badarságot beszélnek, de ez csak azért tetszett így, mert jelbeszédet használtak. A legközönségesebb szavak is valami csodálatos, rejtelmes módon kettős értelmet nyertek, és amikor például Dása egy nagy lila sállal ékeskedő, kövérkés leányzó és a mellette nagy iparkodással lépkedő másodtiszt felé intve, így szólt: „Nézze csak, Ivan Iljics, úgy látszik, értik egymást...” - ennek az volt az értelme: „Ha esetleg egyszer velünk történik efféle, az egész más lenne...” Valójában azonban egyikük sem tudta megmondani, miről is beszéltek. Ivan Iljics úgy érezte, hogy Dása sokkal okosabb, finomabb és jobb megfigyelő, mint ő, Dása viszont Ivan Iljicset ezerszer szebbnek, jobbnak és okosabbnak találta önmagánál.

Dása több ízben nekikészült, hogy szóba hozza Besszonovot, de mindig meggondolta magát. A nap a térdére süttött, a szellő gömbölyded, puha ujjal becézte arcát, vállát, nyakát... Dása végül is döntött: „Nem, majd inkább holnap. Ha holnap esős idő lesz, elmondom.”

Szeretett embereket megfigyelni, s mint minden nő, értett is hozzá; így aztán estére már nagyjában tudta is a hajó utasainak féltve őrzött titkait. Ivan Iljics ezt majdnem csodának vélte.

A pétervári egyetem dékánjáról például - fekete szemüveges, mogorva férfi volt, és körgallérban sétált a fedélzeten - Dása, tudjisten, miért, kisütötte, hogy nemzetközi szélhámos. S noha Ivan Iljics jól tudta, hogy ez a dékán, most egyszerre neki is gyanús lett, hátha csakugyan csaló. Egyáltalán, ezen a napon meginogtak a valóságról táplált fogalmai. Hol szédült, hol alvajárónak érezte magát, s csaknem képtelen volt leküzdeni a minden élőlény iránt fellobbanó szeretet hullámát... Széjjelnézett... de jó lenne most például vízbe ugrani az után a rövid hajú kislány után, ha az véletlenül a vízbe pottyanna. Bárcsak beleesne.

Éjfél után Dása egyszerre csak oly édesen elálmosodott, hogy alig bírta a fülkéjéig eljutni, s az ajtónál ásítva odaszólt Ivan Iljicsnek:

- Jó éjszakát! Nem árt, ha szemmel tartja azt a szélhámost.

Ivan Iljics azonnal lement az első osztályú szalonba, ahol a dékán, aki álmatlanságban szenvedett, valami Dumas-regényt olvasott. Tyelegin egy ideig szemmel tartotta, és arra gondolt, hogy ez a fickó szélhámos ugyan, de azért igen derék ember, aztán visszatért a kivilágított folyosóra, ahol a gépnek, a fényezett fának és Dása parfümjének szaga érződött, lábujjhegyen elsétált a lány ajtaja előtt, majd bement a fülkéjébe, hanyatt feküdt ágyán, és szemét lehunyva érezte, hogy egész valójában megrendült, hogy telides-teli van hangokkal, illatokkal, napfénnel és szívébe nyilalló édes boldogsággal.

Reggel hét óra tájt a hajókürt szavára ébredt. Kinyesmához közeledtek. Ivan Iljics gyorsan felöltözött, kiment a folyosóra. Minden ajtó zárva volt, még mindenki aludt. Dása is.

„Le kell szállnom, mert különben ördög tudja, mi történik” - gondolta Ivan Iljics, és felment a fedélzetre, nézte ezt a bizonyos Kinyesmát, amelyik olyan rosszkor került elébe. A magas, meredek parton falépcsők, s feljebb az úgy-ahogy elkerített faházikók, a reggeli fényben fürdő sárgászöld hársfák a parkban, mozdulatlan porfelhő a városba igyekvő kocsik felett - ez volt Kinyesma.

Egy matróz, mezítláb topogva a fedélzet deszkáján, előhozta Tyelegin vörösbarna bőröndjét.

- Nem, nem, meggondoltam a dolgot, vigye csak vissza - mondta izgatottan Ivan Iljics. - Tudja, én voltaképpen Nyizsnyijbe akarok utazni. Kinyesma nekem nem fontos. Tegye csak vissza az ágy alá... Köszönöm, barátom.

Ivan Iljics vagy három óra hosszat gubbasztott a fülkében, váltig törve a fejét, hogyan mentse ki Dása előtt ezt a szerinte aljas és tolakodó eljárást, és kiderült, hogy nem tud rá magyarázatot: nem tud hazudni, de az igazat sem mondhatja meg.

Tíz óra után, mikor már végleg megutálta, megvetette önmagát, bűnbánattal szívében felment a fedélzetre. Hátratett kézzel, ingó járással, bizonytalan tekintettel, mint akinek rossz a lelkiismerete, körüljárta a fedélzetet, de Dását nem látta sehol. Izgatottan nézelődött mindenfelé, Dása nem volt sehol... sehol...

A torka kiszáradt izgalmában. Valami történhetett. S egyszer csak majdhogy bele nem ütközött a leányba. Dása a tegnapi helyen ült, a fonott székben, bánatosan, csöndesen. Egy könyv és egy körte volt a térdén. Lassan emelte fel a fejét Ivan Iljics felé, szeme kitágult, mintha megijedt volna, aztán arca öröme gyúlt és elpirult. A körte legurult térdéről.

- Itt van? Nem szállt ki? - kérdezte halkan.

Ivan Iljics lenyelte izgalmát, leült melléje, és tompán így szólt:

- Nem tudom, hogyan ítéli meg tettemet, de én szándékosan nem szálltam le Kinyesmában.

- Hogy hogyan ítélem meg a tettét? Nahát, azt nem árulom el. - Dása elnevette magát, és váratlanul - Ivan Iljicsnek még a tegnapinál is erősebben szédült egész nap a feje tőle - egyszerűen és gyengéden a fiú tenyerébe tette a kezét.

10

A gépkocsigyárban ez történt.

Egy esős este, mikor a foszforeszkáló eget szélüzte fellegek takarták, a szűk utcában, amelynek az a bizonyos, a nagy gyárak közelében minden utcára jellemző szén- és vashulladékszaga volt, a gyári sziréna szavára hazatérő munkások között felbukkant egy gumiköpenyes, felhajtott kámzsájú, ismeretlen ember.

Egy ideig a többiek nyomában haladt, aztán megállt, és jobbra-balra rölapokat kezdett osztogatni, s halkán suttozta:

- A Központi Bizottság küldi... Olvassátok, elvtársak!

A munkások a lapokat menet közben vették át, aztán gyorsan zsebre gyűrték, vagy sapkájuk alá dugták.

Mikor már csaknem minden rölapját szétosztogatta a gumiköpenyes ember, egy gyári őr hozzája furakodott, lihegve rászólt:

- Megállj csak! - és hátulról rácsapott a gumiköpenyre. De a köpeny nedves volt, síkos, és az ember kicsúszott a kezéből, s futásnak eredt. Éles füttyszó hallatszott. Messziről egy másik felelt rá. A gyérülő tömegben izgatott beszéd tompa moraja hallatszott.

A rölaposztogatás megtörtént, és az esőköpenyes eltűnt.

Két nappal később a gépgyári igazgatóság meglepetésére a lakatosműhely reggel leállt, és ha nem is valami súlyos, ám mégis határozott követelésekkel állt elő.

Mint a szikrák, úgy röpködtek a homályos mondatfoszlányok és epés megjegyzések a hosszú gyári műhelyekben, ahová a piszkos ablakokon és kormos üvegtetőn át csak gyér világosság hatolt. A munkapadoknál álldogáló munkások furcsán néztek az ide-oda járkáló felügyelőkre, és fojtott izgalommal várták a további utasításokat.

Pavlov főművezetőnek és besúgónak, aki a hidraulikus sajtó körül foglalatostkodott, egy izzó vasrúd véletlenül a lábfejére esett. Pavlov vadul felordított, s az egész gyárban az a hír terjedt el, hogy valakit megöltek. Kilenc órakor beviharzott a gyár udvarára a főmérnök óriási gépkocsija.

Ivan Iljics a szokott órában lépett be az öntödébe, a cirkuszhoz hasonló óriási helyiségbe. Itt ott hiányzott egy ablak, nyikorogtak a daruk láncai, a földpadlójú műhely falánál a kúpoló kemencék sorakoztak. Tyelegin megállt az ajtóban, a vállát kicsit összehúzta, mert még hideg volt a műhely, és barátságosan kezet fogott a főművezetővel, Punykóval, aki üdvözlésére sietett.

Az öntöde sürgős megrendelést kapott motorházak öntésére, és Ivan Iljics Punykóval beszélte meg ezt a munkát, aprólékos gondnal tárgyalt vele. Ennek a kis ravaszságnak volt köszönhető, hogy Punyko, aki tizenöt évvel ezelőtt egyszerű segédmunkásként lépett a gyárba, s ma már főművezető volt, és igen nagyra tartotta tudását, tapasztalatát, nagyon meg volt elégedve a megbeszéléssel, s hiúsága is ki volt elégítve. Tyelegin pedig bizonyos lehetett afelől, hogy ha Punyko elégedett, akkor a munka menni fog, mint a karikacsapás.

Ivan Iljics, mialatt bejárta az öntödét, azon a félig tréfás, baráti hangon szólított meg az öntő és formázó munkásokat, amely leginkább megfelelt kölcsönös viszonyuknak:

„Egy munkát végzünk, tehát társak is vagyunk, de én mérnök vagyok, ti meg munkások, s így voltaképpen ellenfelek, mivel azonban megbecsüljük egymást, nem tehetünk egyebet, tréfára fordítjuk a szót.”

Az egyik kemencéhez csörömpölve gördült a felvonódaru. Két izmos, tagbaszakadt munkás - az összes fekete hajú, kerek szeműeges Filipp Subin és a göndör szakállú, kék szemű, vasgyűrű Ivan Oresnyikov, akinek világosbarna haját szíj fogta össze - nekiláttak: az egyik vasrúddal eltávolította a kemencenyílást záró lapot, a másik beakasztotta a daruhorgonyt a fehérén izzó üstbe. A lánc csikorgott, az üst a levegőbe emelkedett, és sisteregve, szikrát hányva úszott tova a műhelyben.

- Állj - mondta Oresnyikov. - Ereszd le!

Megint recsegve forogni kezdett a vitla, az üst leereszkedett, és a bronz, pattanó zöld szikrákat szórva, narancssárga fénnel árasztva el a műhely boltozatos tetejét, vakító sugárban a földre ömlött. Forró réz kellemetlenül édeskés bűze terjedt szerteszét.

Ekkor felpattant a szomszéd műhelybe vezető kétszárnyú ajtó, és gyors, határozott léptekkel egy sápadt, haragos képű munkás jött az öntödébe.

- Leállni... Gyorsan ki innen, valamennyien! - kiáltotta érdes, kemény hangon, és Tyeleginre sandított. - Hallottátok? Hányszor mondjam?

- Hallottuk, hallottuk, ne kiabálj - felelt Oresnyikov nyugodtan, és felnézett a felvonó fülkéjére. - Dmitrij, ne aludj, gyerünk azzal a...

- Hát ha hallottátok, értsetek is a szóból, mert másodszor már nem kérni fogunk - mondta a munkás, és kezét harciasan zsebre vágva, megfordult és kiment.

Ivan Iljics a friss öntvényhez guggolt, és egy sodronydarabbal óvatosan kapargálta a földet. Punyko, aki az irodafülke előtt ült egy magas széken, szürke kecskeszakállát szaporán simogatva, ide-oda nézegetett:

- Szóval hagyd a fenébe a munkát, akár akarod, akár nem. De arra gondolnak-e ezek a nagy hősök, ki ad enni a gyerekeknek, ha kiteszik a gyárból a szűrüket...

- Jobb, ha nem törődsz ezekkel a dolgokkal, Vaszilij Sztjepanics - felelte dörögve Oresnyikov.

- Hogyhogy ne törődjek vele?

- Mert hogy ez a mi dolgunk. Te inkább a vezetőséghez szaladnál, hogy illegetsd magad előttük - gúnyolódott Oresnyikov. - Ezért azt ajánlom, inkább hallgass.

- Miért sztrájkolnak? - kérdezte végre Tyelegin. - Mik a követelések?

Oresnyikov kitért a mérnök pillantása elől, s így Punyko felelt:

- A lakatosműhelyben álltak le. A múlt héten próbaképpen hatvan gépnél bevezették náluk az akkordmunkát. Most aztán kiderült, hogy nem keresik meg az eddigi bérüket, s túlórázniuk kell. A hatos csarnok bejáratánál függesztették ki mindenféle kisebb-nagyobb követelésüket.

Punyko mérgesen ütötte tollát a tintatartóba, s nekilátott munkanaplót írni. Tyelegin hátrarakta kezét, s föl-le járkált a kemencék között, aztán benézett a kerek lyukon, amely mögött fehéren izzott, táncolt, kígyózott a forrásban levő bronz.

- Oresnyikov, vigyázni kellene, nehogy elégjen. Hallja?

Oresnyikov nem felelt, levetette és szögre akasztotta bőrkötényét, fölvette báránybőrsapkáját s jó posztóból készült hosszú kabátját. Aztán elkiáltotta magát. Az egész műhelyt betöltötte dörgő basszus hangja:

- Hagyjátok abba, elvtársak, gyerünk a hatos csarnokba, a középső bejáratához.

Kifelé indult. A munkások szó nélkül lerakták szerszámaikat, leeresztették a darukat, kimásztak az öntőárokából, és Oresnyikov után tódultak. Az ajtónál közbejött valami, egy vadul rikácsoló hang ordított:

- Írod, írod, te disznó? Írj hát föl engem is!... Árulkodj! - Alekszej Noszov formázó kiáltott rá Punykóra. Kimerült arca rég nem látott borotvát, zavaros, beesett szeme ide-oda ugrált, vékony nyakán kidagadtak az erek, s fekete öklét az irodafülke mellvédjéhez verve, ordította: - Vérszópók! Aljas banda!... Még megkeserültek!

Oresnyikov derékon ragadta Noszovot, könnyedén ellódította a fülkétől, s az ajtóhoz húzta. Noszov nyomban elcsendesedett. A műhely kiürült.

Délre az egész üzem leállt. Híre járt, hogy az Obuhov- és a Névaparti Gépgyárban is zavarok vannak. A munkások nagy csoportokba verődtek a gyárkapunál, és várták, hogy milyen eredménnyel járnak a gyárigazgatóság tárgyalásai a sztrájkbizottsággal.

Az irodában tanácskoztak. A gyárigazgatóság megijedt és engedett. Már csak a munkásoknak az a követelése akadályozta a végleges döntést, hogy a gyárkerítés kis deszkaajtaja nyitva álljon, különben nagy vargabetűt kell tenniük hazamenet a feneketlen sárban. Ez az ajtó nem volt fontos, de az ügy tekintélykérdéssé nőtt, s az igazgatóság egyszerre megkötötte magát. Hosszú vita indult meg. Ugyanakkor a belügyminisztériumból telefonon utasítás jött: meg kell tagadni a sztrájkbizottság valamennyi követelését, és további intézkedésig a tárgyalásokat be kell szüntetni.

Ez a parancs úgy elrontotta az egész ügyet, hogy a főmérnök a dolgok tisztázására azonnal a városba hajtatott. A munkások tájékozatlanok voltak, s békére hajlamosak. Néhány mérnök hadonászva magyarázott a tömegnek. Itt-ott még nevettek is. Végre a gyáriroda ajtajában megjelent Bulbin mérnök, egy ősz, komor óriás, és lekiáltott az udvarra, hogy a tárgyalást holnap folytatják.

Ivan Iljics estig a műhelyben maradt, de látva, hogy a kemencék úgyis kihűlnek, megvakarta a tarkóját és hazament. A futuristák az ebédlőben ültek, s nagyon érdeklődtek az üzemen történetek iránt. De Ivan Iljics hallgatagon, elgondolkozva fogyasztotta el a szendvicseket, amiket Jelizaveta Kijevna elébe rakott, aztán a szobájába ment, bezárkózott és lefeküdt.

Másnap a gyárba menet már messziről látta, hogy baj van. A kis utca tele volt munkáscsoportokkal, tanakodtak. A kapu előtt több száz főnyi tömeg tolongott, és zúgott, mint egy megzavart méhkas.

Ivan Iljics puhakalapban, utcai ruhában volt, ezért ügyet se vetettek rá. Egy-egy csoport beszélgetéséből kivette, hogy éjszaka letartóztatták az egész sztrájkbizottságot, hogy még most is folynak a letartóztatások a munkások között, és hogy új sztrájkbizottságot választottak. De most már politikai követeléseket támasztanak... és nem tángítanak, bár az udvar tele van kozákokkal, akik hír szerint parancsot kaptak a tömeg szétzavarására (de a kozákok ezt állítólag megtagadták) - s végül, hogy az Obuhov-gyár, a Névaparti Hajógyár, a Francia-gyár és még több kisebb üzem munkássága csatlakozott a sztrájkhoz...

Ivan Iljics be akart jutni az irodába, hogy megtudja, mi újság, de a legnagyobb nehézségek árán is csak a kapuig tudott furakodni. Babkin kapus mellett - jól ismerte ezt az óriási subába burkolózó, mérges embert - két szálas kozák állt, félrecesapott, ellenző nélküli katonasapkában és kétfelé sodort szakállal. Vidáman, harciasan néztek a kialvatlan, beteges képű munkásokra. Mindkettő jóllakott, pirosposzgás volt, és minden jel szerint szívesen verekedtek, s szerettek gúnyolódni.

„Ezek bizony nem sokat teketóriáznak” - gondolta Ivan Iljics, és be akart lépni az udvarba, de a hozzá közelebb álló kozák elállta útját, és kihívó pillantást vetve rá, így szólt:

- Hová? El innen!

- Mérnök vagyok, be kell mennem az irodába.

- Vissza, ha mondom!

A tömegből ekkor hangok hallatszottak:

- Istentelenek! Martalócok!

- Nem volt még elég a vérontásból?

- Hízott dögök! Fejükbe szállt az uraskodás!

Ekkor egy rücskös képű, nagy, görbe orrú, alacsony siheder furakodott előre; óriási kabát lötyögött rajta, göndör haján ügyetlenül állt a magas sapka. Vézna kezével hadonászva racsolta:

- Kozák elvtársak! Hiszen valamennyien oroszok volnánk, nem? Kire emeltek fegyvert? Saját véreitekre! Talán ellenségnek néztek, hogy löni akartok ránk? Mit akarunk mi? Minden orosz javát akarjuk. Azt akarjuk, hogy minden ember szabad legyen. Véget akarunk vetni az önkénynek...

A kozák összehúzta a száját, s tetőtől talpig megvetően végigmérte a fiatalembert, aztán elfordult, és a kapuhoz sétált. A másik betanult hangsúllyal mondta:

- Nem tűrünk semmiféle lázongást, mivelhogy esküt tettünk.

Az első kozák, aki már rájött, hogy mit kell válaszolnia, odakiáltott a göndör hajú fiúnak:

- Testvérek így, testvérek úgy... fogd inkább a gatyád, le talál esni.

Erre mindkét kozák elröhögte magát.

Ivan Iljics elfordult a kaputól, a tömeg mozgása elsodorta a kerítés felé, ahol rozsdás ócskavasak heverték halomban. Arrafelé tartott, és meglátta Oresnyikovot, aki tarkójára csúszott sapkában ült ott, kenyeret evett, szemöldökével intett Tyeleginnek, s mély hangon mondta:

- Szépen vagyunk, Ivan Iljics.

- Jó napot, Oresnyikov. Mi lesz ennek a vége?

- Egy darabig kiabálunk, s a végén beadjuk a derekunkat. Így van ez mindig. Kozákokat is hajtottak ide. Ugyan mi az istennyilával verekedjünk? Hacsak ezt a hagymát közéjük nem vágom. Tán leütök vele egyet-kettőt.

Ekkor a tömeg felzúgott, majd elcsendesedett. A kapu felől harsány, parancsoló hang hasított a csendbe:

- Uraim, oszoljanak. Kérelmeiket megfontolás tárgyává tettük. Ajánlom, menjenek nyugodtan haza.

A tömeg felmorajlott, hátrált, félrevonult. Némelyek elmentek, mások előrenyomultak. A zúgás erősödött. Oresnyikov ezt mondta: - Már harmadszor kérlelnek.

- Ki az, aki beszél?

- A kozák kapitány.

- Elvtársak, elvtársak, ne széledjete szét! - hallatszott egy izgatott hang, és Ivan Iljics mögött sápadtan, felindultan felugrott egy férfi az ócskavashalomra. Széles karimájú kalapja volt, s dúlt, fekete szakálla alatt elegáns kabátjának gallérja biztosítótűvel volt összetűzve.

- Elvtársak, a világért se széledjete el - szólt érces hangon, ökölbe szorított kezét felemelve. - Hiteles forrásból tudjuk, hogy a kozákok nem hajlandók löni. A gyárigazgatóság békéltető útján tárgyal a sztrájkbizottsággal. Azután meg a vasutasok általános sztrájkra készülnek. A kormány nem tudja, mihez fogjon.

- Bravó! - kiáltott valaki elragadtatva. A tömeg felhullámozott, a szónok alámerült benne és eltűnt. Néhányan végigfutottak a kis utcán.

Ivan Iljics Oresnyikovot kereste a tekintetével, de az már messze, a kapunál állt. Többször megütötte fülét ez a szó: forradalom... forradalom...

Tyelegin érezte, mint rezdül meg benne az ijedséggel vegyes öröm izgalma. Felkapaszkodott az ócskavashalomra, s onnan figyelte az óriásra nőtt tömeget, s egyszerre alig két lépésnyire észrevette Akungyint: szemüveg volt rajta, nagy ellenzős sapka és fekete körgallér. Remegő ajakkal furakodott hozzája egy cilinderes úr. Tyelegin hallotta, amint így szól Akungyinhoz:

- Jöjjön hát, Ivan Avvakumovics, várjuk.

- Nem megyek - felelt kurtán, dühösen Akungyin.

- Már együtt van az egész bizottság. Maga nélkül nem akarunk dönteni.

- Én megmaradok a magam véleményénél, tudhatják.

- Maga megőrült. Láthatja, mi van itt. Minden percben lövöldözés kezdődhet, én mondom magának. - S a cilinderes úr ajka megrándult.

- Először is ne kiabáljon - szólt Akungyin. - Menjen és egyezkedjen velük. Én nem veszek részt a provokációban.

- Az ördög vitte volna el az egészséget, hiszen ez örült - mondta a cilinderes, és a tömegbe furakodott. Akungyinhoz odalépett az a munkás, aki tegnap Tyelegin műhelyében leállította a munkát. Akungyin mondott neki valamit, az bólintott és eltűnt. Aztán ugyanaz a rövid néhány szó és fejbólintás szinte végigfutott a többi munkás között is.

De ekkor hirtelen figyelmeztető kiáltások hallatszottak a tömegben, és hirtelen három lövés csattant kurtán. Egyszerre csend lett. Egy elhaló hang, mintha szándékosan nyújtana el, felnyögött: „Á-á-á”. A tömeg hátrált, és visszahömpölygött a kaputól. A lábak tapodta sárban ott feküdt hasmánt, felhúzott térdrel az egyik kozák. S ekkor az egész nép egyszerre kiáltotta: „Ne löjete!” Ekkor a kapu megnyílt. Valahonnan oldalról egy negyedik revolverlövés is dörrent, majd kódobások koppantak a vason. E pillanatban Tyelegin meglátta Oresnyikovot, aki egyedül, tátott szájjal, fedetlen fővel állt a már rendetlenül menekülő tömeg előtt. Óriási csizmájával szinte gyökeret vert a földben a borzalomtól. Ugyanakkor, mint az ostorcsapások, puskalövések csattantak fel. Egy, kettő, majd sortűz, és Oresnyikov, lassan térdre ereszkedve, arcra bukott.

Egy hét alatt befejezték a vizsgálatot a gyárban történtek ügyében. Ivan Iljics azoknak a névjegyzékébe került, akiket gyanúba vettek, hogy egy követ fűjnek a munkásokkal. Amikor Tyelegint behívták az irodába, mindenki csodálkozására váratlanul gorombaságokat mondott az igazgatónak, és aláírta felmondását.

Dása apja, doktor Bulavin, Dmitrij Sztjepanovics, az ebédlőben ült, nagy, gőzölgő szamovár előtt, és a »Szamarai Lapok« című helybeli újság olvasásába merült. Amikor cigarettája tövig égett, a doktor tömött cigarettatárcájából újat vett elő, meggyújtotta a csutkán, köhögött, egészen belevörösödött, és nyitott inge alatt megvakarta szőrös mellét. Olvasás közben gyenge teát iszogatót, és a hamut az újságra, az ingére s a szőnyegre szórta.

Mikor a szomszéd szobában megreccsent az ágy, léptek kopogtak, és Dása ingre vetett pongyolában, álomtól rózsás arccal belépett az ebédlőbe, Dmitrij Sztjepanovics repedt szemüvege fölött a lányáéhoz hasonló hideg s kissé gúnyos tekintettel nézett a belépőre, és feléje nyújtotta arcát. Dása megcsókolta, aztán leült vele szemben, és maga elé húzta a kenyeret meg a vaját.

- Megint fúj a szél - mondta.

Már második napja száraz, forró szél sivitott. Mészporfelleg tornyosult a város felett, és elsötétítette a napot. Sűrű, maró poroszlopok táncoltak az utcán, és a járókelők a szélnek hátat fordítva vergődtek. A por minden ajtó- és ablakrésen behatolt, vékony rétegben lerakódott az ablakpárkányra, s ropogott a fogak közt. Az ablaküveget a szél rázta, a bádogtetőt szél zörgette, füledt hőség s utcabűz terjengett a szobában is.

- Ragályos szembetegség. Még csak ez hiányzott - mondta Dmitrij Sztjepanovics.

Dása sóhajtott. Két héttel ezelőtt búcsúzott el a hajóállomásnál Tyelegintől, aki végül is ide kísérte Szamaráig, s azóta tétlenül él apja új, sivár lakásában, amelyet még nem is ismert; a nappaliban felbontatlanul heverték a könyvesládák, nem voltak feltéve a függönyök, semmit sem lehetett megtalálni, és sehol sem lehetett megpihenni... mintha csak valami fogadóban volna az ember.

Dása teáját kavargatta, bánatosan nézte, hogyan gomolyognak odakint alulról felfelé a szürke poroszlopok. Arra gondolt, hogy utolsó két éve úgy múlt el, mint az álom. S most itthon, reményeiből, izgalmaiból, Pétervár zajos, tarka sokadalmából, lám, csak a porfelhő maradt meg.

- Megölték a trónörökös - szólt Dmitrij Sztjepanovics, összehajtva az újságot.

- Melyiket?

- Hogyhogy melyiket? Az osztrák trónörökös, Szarajevóban.

- Fiatal volt?

- Nem tudom. Tölts még egy csészével.

Dmitrij Sztjepanovics bekapott egy kis darabka cukrot - ő mindig „hozzáharapott” a teához -, és gúnyosan nézett Dására.

- Mondd csak, légy oly kegyes - szólt, szájához emelve csészéjét -, Jekatyerina végleg elvált az urától?

- Hiszen már elmondtam, papa.

- Hm, hm...

És újra kezébe vette az újságot. Dása az ablakhoz ment. „Micsoda sivárság!” És eszébe jutott a fehér hajó, a napsugár, a kék ég, a folyó, a tiszta fedélzet... csupa napfény és friss nedvesség ragyogott mindenütt. Akkor úgy látszott, hogy ez a tündöklő út, a széles, lassan hömpölygő

folyam és a hófehér Fjodor Dosztojevszkij hajó Dásával és Tyeleginnel a fény és az öröm parttalan, kéklő tengerébe, a boldogság felé úszik.

Dása akkor nem sietett, noha értette, mit szenved Tyelegin, de semmi kifogása nem volt a szenvedés ellen. Minek sietni, amikor úgyis olyan gyönyörű ennek az útnak minden pillanata, és ha különben is a boldogság felé úsznak.

Amikor Szamarához közeledtek, Ivan Iljics elcsüggedt, s már nem tréfálkozott. Dása elgondolta magában: utazunk a boldogság felé; s közben magán érezte a fiú pillantását, amely olyan volt, mintha ez az erős, vidám ember kocsikerék alá került volna. A lány megszánta, de mit tehetett volna? Mert ha csak egy picit is közel engedí magához, akkor mindjárt megkezdődik az, amit az út vége tartogat számukra. Akkor nem úsznak a boldogságig, hanem útközben, sebtiben lopják el.

Ezért csak éppen kedves és gyöngéd volt Ivan Iljicshez. A fiú azt hitte, hogy megsérti Dását, ha csak egy szóval is céloz arra, ami immár negyedik éjszaka elveszi az álmát, és csak támolygott abban a félig kísérteties, külső világban, ahol minden dolog elsiklott, elsuhant, mint az árnyék, abban a halványkék derengésben, amelyben Dása szeme fenyegetően s izgalmasan ragyogott feléje, ahol csupán az illat, a napfény és a szívszakasztó szomorúság volt a valóság.

Szamarában Ivan Iljics átszállt egy visszafelé tartó hajóra. Dása tündöklő tengere pedig, ahová oly nyugodt lélekkel hajózott, semmivé lett, szétfoszlott, porfelhővé vált itt, a zörgő ablakokon túl.

- No, oda is sóznak majd az osztrákok azoknak a szerbeknek - szólalt meg Dmitrij Sztjepanovics, s levette orráról a szemüvegét, és az újságra dobta. - Hát neked mi a véleményed a szláv kérdésről, kismacska?

Dása az ablaknál állva, vállat vont.

- Hazajössz ebédre? - kérdezte fanyarul.

- Semmiképpen se. Vörhenyesetem van a Posztnyikov-nyaralóban.

Dmitrij Sztjepanovics kényelmesen felállt az asztaltól, magára öltötte az ingmellet, begombolta nyersselyem kabátját, megtapogatta zsebeit, hogy megvan-e mindene, s egy foghíjas fésűvel homlokára fésülte göndör, ősz haját:

- Nos, hát hogy is állunk azzal a szláv kérdéssel, mi?

- Isten bizony, nem tudom, papa. Igaz is, mit nyaggatsz!

- Hát nekem pedig igenis megvan a véleményem róla, Darja Dmitrijevna. - Úgy látszik, sehogy sem akarózott elmennie a vörhenyes beteghez, s különben is Dmitrij Sztjepanovics szeretett reggel, a szamovár mellett elpolitizálgatni. - A szláv kérdés? Ide figyelsz? A szláv kérdés a világpolitika tengelye. Sok nép kitöri még ezen a nyakát. Ezért van az, hogy a Balkán, a szláv népek bölcsője nem egyéb, mint a vakbél Európa testében. Azt akarod tudni, hogy miért? Parancsolj, kérlek szépen - és kövér ujjain számolni kezdte: - Először is: kétszázmillió szláv van a világon, s úgy szaporodnak, mint a nyulak. Másodszor: a szlávoknak sikerült olyan hatalmas katonai államot teremteniük, mint az orosz birodalom. Harmadszor: a kisebb szláv csoportok, az asszimiláció ellenére, önálló egységbe tömörülnek, és az úgynevezett nagyszláv szövetséghez húznak. Negyedszer: s ez a legfőbb, a szlávok, az erkölcsileg teljesen új s az európai civilizáció számára bizonyos tekintetben rendkívül veszedelemes „istenkeresők” típusát képviselik. Az „istenkeresés” pedig - ide figyelsz, kismacska? - az egész jelenkori civilizáció tagadása, felrúgása. Keresem az istent, vagyis az igazságot, de saját

magamban. Ehhez abszolút szabadnak kell lennem, és lerombolok minden erkölcsi pillért, amely rám nehezedik, lerombolom az államot, amely béklyóban tart.

- Apuskám, ki kell menned a nyaralóba - mondta csüggedten Dása.

- Nem, az igazságot ott keresd... - és Dmitrij Sztjepanovics mintha a föld alá mutatott volna, de hirtelen elnémult, és az ajtó felé tartott. Csöngettek.

- Dása, eredj, nyisd ki az ajtót.

- Nem vagyok felöltözve.

- Matrjona! - kiáltotta Dmitrij Sztjepanovics. - Eh, hol kuksol az az átkozott banya! - És maga ment ajtót nyitni, de nyomban vissza is tért, kezében levéllel.

- Kátya írt - mondta. - Várj, ne szedd ki a kezemből, előbb befejezem... Szóval az „istenkeresés” a rombolással kezd, és ez az időszak nagyon veszedelmes és ragályos. Oroszország most a betegségnek éppen ebben a stádiumában leledzik... Próbálj csak este kimenni a főutcára, mást se hallani, csak ezt ordítózák: „Segítség!”... Olyan elkeseredett alakok kószálnak az utcán, olyan szemtelenek, hogy a rendőrség se bír velük. Ezek a suhancok, akikből az erkölcs minden nyoma kiveszett, valamennyien „istenkeresők”. Érted, kismacska? Ma még csak a főutcán garázdálkodnak, holnap rákezdik az egész orosz birodalomban. Általában a nép most éli az „istenkeresés” első fázisát, az alapok megdöntését.

Dmitrij Sztjepanovics szipákolt egyet és rágyújtott. Dása kitepte kezéből Kátya levelét, s bement a szobájába. Apja még egy ideig a falaknak magyarázatot, járt-kelt a félig üres, poros lakás festett padlóján, az ajtókat csapkodta, aztán elment a vörhenyes beteghez.

»Danyuska, drágám - írta Kátya -, még mindig nem tudok rólad semmit, se Nyikolajról. Párizsban vagyok. Itt javában tart a szezon. Nagyon szűk szoknyákat hordanak, a sifon van divatban. Párizs gyönyörű. S ha csak látnád: az egész, de igazán az egész Párizs tangót táncol. Villásreggelinél, két fogás közt is felkelnek táncolni, öt órakor, vacsora után s egész reggelig folyton tangóznak. A tangó zenéje üldöz mindenütt, van benne valami szomorú, kínos és édes. Ahogyan elnézem ezeket a mélyen dekoltált, sötéttel aláfestett szemű nőket és a gavallérjaikat, mindig csak arra gondolok, hogy temetem a fiatalságomat, a visszahozhatatlant. Egyáltalán, sokat búsulok. Mindig az jár az eszemben, hogy hátha meghal valaki. Nagyon félttem apát! Hiszen már igazán nem fiatal. Itt rengeteg az orosz, csupa ismerős, mindennap találkozunk valahol. Akár el se jöttem volna Pétervárról. Egyébként itt olyasmit meséltek nekem Nyikolajról, hogy viszonya volt egy özvegyasszonnyal, akinek három gyermeke van. A harmadik még szopós. Érted? Eleinte nagyon fájt, de aztán, nem is tudom, miért, borzasztóan megsajnáltam azt a csöppséget... Jaj, Dása, néha úgy szeretném, ha gyermekem volna. De hát ez csak úgy lehet, ha az ember igazán szeret valakit. Ha férjhez mégy, legyen gyereked, érted?«

Dása többször elolvasta a levelet, könnyezett is rajta, különösen a miatt az ártatlan apróság miatt, aztán leült, hogy válaszoljon. Ebédig írt. Egyedül ebédelt, persze csak piszkált az ételben, aztán bement a rendelőbe, és ócska folyóiratokban turkált, mígnem talált egy hosszú, folytatásos regényt, s akkor a széthányt könyvek közepette a díványra feküdt, és estig olvasott. Végre megjött az apja, porosan, fáradtan. Vacsorához ültek, de az apja minden kérdésre csak hümmögött. Dása megtudta, hogy a vörhenyes beteg, egy hároméves kisfiú, meghalt. Dmitrij Sztjepanovics, miután ezt közölte, szipákolva tokjába tette szemüvegét, és aludni ment. Dása is lefeküdt, és paplanát a fejére húzva, jóízűen elsírdogált mindenféle szomorú dolgokon.

Eltelt két nap. A poros szélvihart követő zápor egész éjjel kopogott a háztetőn, és vasárnap pompás, üde reggelre virradtak.

Alighogy Dása felkelt, régi ismerősük, Szemjon Szemjonovics Govjagyin zemsztvo-statisztikus állított be hozzá, sovány, csontos, örökké sápadt, vörös szakállas, hátrafésült hajú férfiú. Mindig tejfelszaga volt, nem ivott, nem dohányzott, nem evett húst, és a rendőrség szemmel tartotta. Köszönt Dásának, s aztán minden ok nélkül gúnyos hangba csapott át:

- Magáért jöttem, ó, hölgyem! Gyerünk a Volgára!

„Szóval végül is Govjagyin statisztikusnál kell kikötni” - gondolta Dása. Vette fehér napernyőjét, és elment Szemjon Szemjonovicsal a Volga-parti hajóállomáshoz, ahol csónakot lehetett bérelni.

Hosszú, deszkából ácsolt gabona- és épületfa-raktárak, gyapjú- és gyapotkötegek magasan meredő halmai között kikötő- és teherhordó munkások, tagbaszakadt, vállas legények és meglett férfiak ácsorogtak mezítláb, hajadonfőtt s fedetlen nyakkal. Néhányan fej vagy írást játszottak, mások a zsákokon, deszkákon heverésztek; arrább valami harminc ember zsákokat cipelt egy lebegő pallón. A szekerek közt sáros, piszkos, részeg ember állt, az arca véresre volt karmolva, és két kézzel nadrágját tartva, lustán, ocsmányul káromkodott.

- Ezeknek az elemeknek nincs se ünnepjük, se pihenőjük - jegyezte meg nyomatékosan Szemjon Szemjonovics. - Mi viszont, két okos, intelligens ember, együtt ünnepezve élvezzük a természet szépségeit.

És átlépett az úton keresztben fekvő, durva képű, nagydarab legény kinyújtott lábán. Egy másik, a gerendán ülve, zsemlét majsolt.

Dása meghallotta, hogy a heverő legény átszól a másiknak:

- Ej, Filipp, ha egyszer nekünk jutna egy ilyen lány!

A másik tele pofával, fitymálva mondta:

- Túl tiszta. Sok baj volna vele.

A széles, sárgán hömpölygő folyam napfényben rezgő fodrain kis ladikok tartottak himbálózva a homokos túlsó part felé. Govjagyin is kibérelt egy ilyen csónakot, Dását a kormányhoz ültette, ő maga az evezőket vette kézbe, és az ár ellenében kezdett dolgozni. Sápadt arcára hamarosan kiült a verejték.

- A sport nagy dolog - mondta Szemjon Szemjonovics, és levetette kabátját, aztán szégyenlősen legombolta nadrágtartóját, és a pad alá lökte. Sovány, szőrös, erőtlen keze volt, és kaucsukkézelőt hordott. Dása kinyitotta az ernyőjét, és hunyorogva nézte a vizet.

- Darja Dmitrijevna, engedjen meg egy szerénytelen kérdést. A városban azt beszélnek, hogy maga férjhez készül menni. Igaz?

- Nem igaz.

Erre a feleletre a férfi szélesen elmosolyodott, ami furcsán hatott értelmes és gondterhelt arcán, majd vékony hangon rákezdett a Volga-dalra, de hamarosan restelkedve abbahagyta, és teljes erejével evezéshez látott.

Zsúfolt csónak jött velük szemben. Három zöld és égőpiros kasmirruhas polgárasszony ült benne, napraforgómagot rágtak, s a héját az ölükbe köpködték. Göndör hajú, fekete bajuszú rakodómunkás ült velük szemben, tökrészezen, kifordult szemmel, mint egy haldokló, és harmonikán polkát játszott. A másik buzgón paskolta evezőjével a vizet, a harmadik pedig a kormánylapáttal hadonászva, Szemjon Szemjonovicsra kiabált.

- Táguj az útból, te málészájú, mer keresztülmegyek a lelleden! - És ordítóva, szitkozódva, csaknem súrolták őket elhaladtukban.

Végre felszaladt csónakjuk a homokzátonyra. Dása partra ugrott. Szemjon Szemjonovics felgombolta a nadrágtartóját, s magára öltötte kabátját.

- Bár városi ember vagyok, de azért a természetet is őszintén kedvelem - mondta szemét összehúzáva. - Különösen, ha azt egy lányalak egészíti ki. Ebben van valami turgenyevi... Gyerünk el addig az erdőig.

Bokáig gázoltak a forró homokban. Govjagyin minduntalan megállt, és zsebkendőjével törülgetve arcát, megszólalt:

- Nézze csak, milyen bűbajos kis zug ez itten!

A homokos parton áttörtetve, egy dombra kellett felkapaszkodniuk. Itt kezdődött a már helyenként lekaszált rét, rajta hosszú sorokban hevert a fonnyadó széna. Forró, mézes illat szállt. Lent, a nedves fűben, kis csermely futott egy kerek tavacskába. A víz fölött, keskeny szakadék szélén, bodros levelű mogyoróbokor nőtt. A tóparton, vén hársak között, bütykös fenyőfa meredt kopaszon, bénán az égnek. Arrább, a keskeny dombhát mellett, vadrózsabokor virított. Ez volt költés idején a szalonkák kedvenc búvóhelye. Dása és Szemjon Szemjonovics a gyepre telepedett. A lábuknál kanyargó patak vizében az ég kékje, a lombok zöldje tükröződött. Dásától nem messze, a bokrok közt, egyforma hangon csipogva, két szürke madár ugrált. És valahol - a lombok sűrűjében - az elhagyott szerető egész búbánatával bűgött szünet nélkül a vadgalamb. Dása lábát kinyújtva, kezét térdén nyugtatva ült a fűben, és hallgatta, amint az ágak közt az elhagyott szerelmes gyengéd hangon turbékolta:

„Darja Dmitrijevna, ugyan mi van magával? Miért olyan szomorú? Miért áll sírásra a szája? Hiszen még semmi sem történt, s maga úgy búsul, mintha az élet elmúlt, elszállt, elrepült volna. Maga egyszerűen nyafkának született, lelkem.”

- Szeretnék őszintén beszélni magával, Darja Dmitrijevna - szólalt meg hirtelen Govjagyin. - Megengedi, hogy sutba dobjam az úgynevezett formaságokat?

- Csak beszéljen, nekem mindegy - felelte Dása, és kezét feje alá téve hanyatt feküdt, hogy az eget lássa és ne Szemjon Szemjonovics apró szemét, amely lopva Dása fehér harisnyájára pislogott.

- Maga büszke, merész lány, fiatal, szép, csupa lüktető élet...

- Mondjuk... - válaszolta Dása.

- Sohasem kívánt még fűtyülni az úgynevezett morálra, amit a nevelés és a környezet oltott magába? Valóban el akarja fojtani legszebb ösztöneit egy morál nevében, amit már minden tekintély megdöntött?

- Tételezzük fel, hogy nem akarom elfojtani legszebb ösztöneimet! Na és? - kérdezte Dása, és renyhe kíváncsisággal várta a választ. A nap áthevítette, és olyan jó volt az eget nézni és a napfény sziporkáit, amelyek ezt az egész kék mindenséget betöltötték, hogy nem volt kedve sem gondolkodni, sem megmozdulni.

Szemjon Szemjonovics a földet kapargálva hallgatott. Dása tudta, hogy Govjagyinnak Marja Davidovna, a szülésznő a felesége. Marja Davidovna évente kétszer fogta magát és három gyermekével együtt, férjét otthagya, az anyjához költözött, aki átellenben lakott. Szemjon Szemjonovics a zemsztvo-hivatalban kollégáinak azzal magyarázta ezeket a családi viszályokat, hogy Marja Davidovna érzéki és nyugtalan természet. Az asszony viszont a kerületi kórházban azt beszélte ilyenkor, hogy férje minden percben kész megcsalni őt bárkivel, aki

útjába akad, örökké a házasságtörés jár a fejében, s ha ezt nem cselekszi meg, ez csak azért van, mert gyáva és bamba, s ő már látni se bírja azt a ványadt vegetariánust. A családi villongások alatt Szemjon Szemjonovics több ízben hajadonfőtt szaladt át az utcán. Aztán a házastársak kibékültek, és Marja Davidovna gyermekeivel és cókókjával együtt hazaköltözött.

- Ha egy nő kettesben marad egy férfival, természetsszerűleg feltámad benne a vágy, hogy odaadja magát, a férfiban pedig, hogy elvegye magának - szólalt meg végre köhécselve Szemjon Szemjonovics. - Kérem, legyen nyílt és őszinte. Tekintsen lelke mélyére, és meg fogja látni, hogy az előítéletek és hazugságok közepette is ég magában az egészséges érzékiség, a megkívánás.

- Csakhogy énbennem most semmiféle megkívánás sem ég... Ez pedig mit jelent? - kérdezte Dása, és lustálkodva mulatott magában. Feje fölött a vadrózsa halvány virágának sárga himporában egy méhecske zümmögött. Az elhagyott szerelmes pedig még mindig neki turbékol a kőrslombok között: „Dása Dmitrijevna, hátha maga csakugyan szerelmes? De bizony az, bizony isten szerelmes, attól lángol ennyire!” Dása erre felfigyelt, és csendesen elnevette magát.

- Azt hiszem, homok ment a cipőjébe, ha megengedi, kirázom - szólt Szemjon Szemjonovics valami különös, fojtott hangon, és a cipőt a sarkánál fogva húzni kezdte. Dása ekkor gyorsan felült, kiragadta cipőjét Szemjon Szemjonovics kezéből, és arcul csapta vele.

- Maga szemtelen - mondta. - Nem is hittem volna, hogy ilyen aljas tud lenni.

Felhúzta cipőjét, felállt, vette az ernyőjét, s mintha Govjagyin ott sem volna, a folyóhoz ment.

„Buta voltam, örült voltam, hogy még a címét sem kértem el - gondolta, miközben lefelé ment a lejtőn. - Azt se tudom, Kinyesmába írjak-e neki, vagy inkább Nyizsnyijbe. Most aztán ülhetek itt Govjagyinnal. Ó, édes istenem! - Visszafordult: Szemjon Szemjonovics jóval odább ballagott a fűvön lefelé, lábát, akár a darumadár, magasra emelte, és félrefordította fejét. - Megírom Kátyának: »Képzeld csak, azt hiszem, szerelmes vagyok...« - És figyelmesen hallgatózva magában, Dása halkán ismételte: - Kedves, kedves, kedves Ivan Iljics!”

Ekkor sivalkodó hangot hallott a közelben:

- Eressz, hagyj békén, nem megyek, azért sem megyek, eltéped a szoknyám, te!

Egy sárga bordájú, meztelen, szakállas öregember szaladt térdig a vízben, beesett mellén fekete zsinóron kereszt himbálózott. Szó nélkül, szemérmetlen dühvel taszigált a vízben egy jajgatónő személyt, aki folyton ezt hajtogatta:

- Eressz, eltéped a szoknyám!

Erre Dása futásnak eredt a folyóparton, s az utálattól és a szégyentől fuldokolva ért a csónakhoz. Mialatt eloldotta és a vízre lökte a csónakot, Govjagyin is odaért lélekszakadva. Dása a kormányhoz ült, ernyője mögé bújt, és az egész úton visszafelé egy hangot se szólt.

Ez után a kirándulás után Dása, maga se tudta pontosan, miért, de valahogy neheztelni kezdett Tyeleginre, mintha ő volna az oka e poros, napsütötte, vidéki város sivárságának, hogy olyan bűzösek a kerítések és a kapubejáratok, hogy a skatulyaszerű téglaházak között lombos fák helyett távirópóznák és villamosmegálló oszlopai sorakoznak, hogy a déli verőn egy félbolond vénasszony járja be az árnyéktalan, szürkésfehér utcákat: „Halat vegyenek, halat...” - kiabál be a poros ablakokba, mialatt puttonyában áporodott halak bűzlenek, amelyek csak egy girhes, félig veszett kutyaiban keltenek némi szimatoló érdeklődést... s közben egy távoli udvarban árva kintorna szólal meg siralmasan.

Tyelegin az oka, hogy Dása most különös fogékonysággal érzékelt az öklendeztető kispolgári tespedést, amely nyilván az idők végezetéig mozdulatlan marad, s amelyben hiábavaló erőfeszítés volna kiszaladni az utcára, és vadul felüvölteni: „Élni akarok, élni!”

Tyelegin a hibás, mert olyan túlzottan szerény és félénk. Igaz is, csak nem mondhatja neki ő, Dása, hogy: „Értse meg, szeretem!”... Tyelegin a hibás, hogy nem ad életjelt magáról, mintha a föld nyelte volna el... Vagy talán eszébe sem jut már!

És mindennek betetőzéséül Dása egy füledt, fekete éjszakán megint álmot látott, ugyanazt, amitől egyszer már Pétervárott könnyek közt ébredt, de most is, mint akkor, úgy eltűnt az emlékezetéből, mint a lehelet a párás ablaküvegről. De úgy érezte, hogy ez a kúsó, szörnyű álmom valami rosszat jelent. Dmitrij Sztjepanovics arzéninjekciót ajánlott Dásának. Aztán megjött Kátya második levele.

»Danyusa szívem, borzasztóan szeretnék látni. Hazavágyom Oroszországba. Mindinkább hibásnak érzem magam a Nyikolajjal való szakításban. Ezzel ébredek, s egész nap kísért a büntudat és valami lelki tespedtség. Aztán nem tudom, írtam-e már erről, egy idő óta állandóan a nyomomban van valaki. Mihelyt kilépek a házból, szembe-találkozom vele. Valamelyik nagyáruház liftjében ülök, ő útközben ugrik be a fülkébe. Tegnap a Louvre-ban voltam, a múzeumban. Elfáradtam és leültem egy padra. Hirtelen úgy éreztem, mintha valaki a hátamat érintené. Megfordulok, hát ott ül nem messze mögöttem. Sovány, fekete, már erősen őszül, s a szakálla mintha ragasztva volna. Kezét botjára támasztva, merőn néz rám beesett szemével. Nem szólít meg, nem tolakodik, de mégis félek tőle. Mintha folyvást körben járna körülöttem...«

Dása megmutatta a levelet apjának. Dmitrij Sztjepanovics másnap csak úgy mellékesen, az újságja mellől odaszólt neki:

- Kismacska, utazz el Krímbe.

- Minek?

- Keresd meg Nyikolaj Ivanovicsot, és mondd meg annak a maflának, hogy utazzék el Párizsba, a feleségéhez. Különben, bánom is én. Ez az ő magánügyük.

Dmitrij Sztjepanovics dühbe jött, és látható izgalom fogta el, noha nagyon nem szívesen árulta el érzéseit. Dása egyszerre felélénkült: a Krím csodásan kéklő partjait hullámok zajlásában képzelte maga elé, ahol a jegenye-piramisok hosszú árnyékában ül egy kőpadon, fején fátyol lebeg, és valakinek nyugtalan pillantása követi.

Gyorsan összecsomagolt, s leutazott Jevpatorijába, ahol Nyikolaj Ivanovics fürdőzött.

12

Ezen a nyáron szokatlanul sokan utaztak északról a Krímbe. Az egész partot ellepték a hámló orrú, gégehurutos, lesült arcú péterváriak, a lármás, lompos, éneklő beszédű moszkvaiak és a fekete szemű kijeviek, akik nem különböztetik meg az „á” magánhangzót az „ó”-tól... Ott szemlélődtek a gazdag szibériaiak, akik mélyen lenézték ezt az egész orosz húhót... És feketére süttették magukat a fiatalasszonyok és hosszú lábú sihederek, papok, hivatalnokok, tisztas családapák, akik úgy éltek ott, ahogyan mindenki élt ekkor Oroszországban: bizonytalanul, összeroppant derékkel...

A nyár közepére ezekből az emberekből a hőség, a sós víz és a levegő eltüntetett minden szegényérzetet. A városi ruhát már egyszerűen ízléstelennek találták; a strandon a nőket csak alig-alig takarta az áttetsző, himzett tatár sál, a férfiak pedig etruszk vázák ábrázolataira emlékeztettek.

A forró homok, a kék hullámok és meztelen testek e szokatlan környezetében meglazultak a családi kötelékek. Itt minden könnyűnek, lehetségesnek látszott. Ugyan érdemes-e most azzal törődni, hogy mi lesz mindezért a fizetség majd ott északon, valahol a sivár lakásban, ahol eső veri az ablakokat, az előszobában csörömpöl a telefon, és mindenki tartozik valakinek valamivel? A tengervíz lágy neszsel sodródik a parthoz, becéző könnyedséggel, forrón, édesen simogatja a lábat, a homokon kinyúlt testet, a szétvetett karokat és a lehunytt pillákat. Itt most minden, minden, még a legveszedelmesebb kaland is könnyű és mézízű.

Ez idén a nyaralók önfeledt könnyelműsége minden képzeletet felülmúlt. Mintha e száz- meg százezer városi lakost megfosztotta volna emlékezetétől és józan esztől valami gigászi protuberancia, amely egy júniusi reggelen szakadt ki a nap forró testéből.

Az egész parton nem akadt egyetlen meghitt otthon. Egyszer csak minden szilárdnak hitt kötelék elszakadt. Mintha még a levegő is megtelt volna szerelmes suttogással, turbékoló kacajjal és ezernyi leírhatatlan semmiséggel ezen a forró földön, ahol minduntalan ősi városok romjain és kihalt népek csontjain taposott az ember. Érezni lehetett, hogy az őszi esők idején bűnhődés, keserű sírás lesz ennek a vége.

Dása a délutáni órákban érkezett Jevpatorijába. A város közelébe érve, a szikes sztyeppet porfehér szalagként átszelő útról, a szalmakazlak között, a nappal szemben nagy fagályát látott. Lassan közeledett, mintegy fél versztányira a sztyepp ürömfű szőnyegén, és ferdén csüngő fekete vitorlák takarták. Olyan csodálatos volt ez, hogy Dása ámulatában felkiáltott. Az autóban a mellette ülő örmény nevetve mondta: „Mindjárt látni a tengert”.

A gépkocsi a sópárló négyszögű földgátjai mellett egy homokdombra kanyarodott, s ekkor feltárult Dása előtt a tenger. Mintha a föld színénél magasabban feküdne, sötétkéken, hosszú, fehér tarajos hullámokkal borítva. Virgonc szél süvített. Dása térdéhez szorította bőrtáskáját, és arra gondolt:

- Itt van! Kezdődik!

Ezalatt Nyikolaj Ivanovics Szmokovnyikov a cölöpökön nyugvó tengeri kioszkban ült, és a bonvivánnal kávézott. Az ebéd utáni alvásból feltápáskodva, már kezdtek ide szállingózni a nyaralók, asztalhoz ültek, átkiabáltak egymásnak, a jódos kezelésről, a tengervízzel és a nőkről csevegtek. Itt elég hűs volt. A fehér abroszokat és a nők fátyolát lebegtette a szél. Egy vitorlás jacht haladt arra, és utasai valami tréfásat kiabáltak a partra. A moszkvaiak seregestül vonultak fel, s foglaltak el egy-egy asztalt. Csupa világhíresség. Láttukra a bonviván elkommodott, és tovább mesélte megírandó színdarabja tartalmát.

- Alaposan átgondoltam már az egész témát, de még csak az első felvonást írtam meg - mondta, miközben mély és tiszteletteljes pillantással nézett Nyikolaj Ivanovics arcába. - Te okos ember vagy, Kolja, meg tudod érteni az ideámat... Egy szép fiatalasszony tengődik, vergődik alantas környezetében. Jó emberek ezek, csak megrontotta őket az élet, a korhadt érzések és az alkohol. Szóval... hiszen érted... Végül így szól a nő: „El kell mennem innen, ki kell szabadulnom ebből az életből, valahova messze, derűs távolba...” De itt a férj s a barát... Mind a ketten szenvednek. Érted, Kolja, az élet kiszípolozta őket... A nő elmegy, nem mondom meg, kihez... szerető nincs, minden csak hangulat... S íme, a két férfi szótlánul ül a kocsmában és iszik... A konyakkal együtt könnyüket nyelik... A kandallóban szél süvít, őket siratja... Bánat, sivár kietlenség, sötétség...

- Akarod tudni a véleményemet? - kérdezte Nyikolaj Ivanovics.

- Igen. Ha csak egy szót is szólsz: „Misa, hagyd a fenébe az írást” - én dobom a fenébe.

- A darabod nagyszerű. Maga az élet... - Nyikolaj Ivanovics lehunyta szemmel bólogatott. - Látod, Misa, nem tudtuk értékelni a boldogságot, az pedig továbbúnt. És mi itt ülünk reménytelenül, lefegyverezve, ülünk és iszunk. S csak a szél jajong a temetőnk fölött. Hallatlanul megragad a darabod...

A bonviván petyhüdt szeme könnybe lábadt, forrón és cuppanón megcsókolta Nyikolaj Ivanovicsot, és újra töltött a pohárkába. Koccintottak és az asztalra könyökölve folytatták meghitt beszélgetésüket.

- Kolja - mondta súlyos pillantással a bonviván -, tudod, hogy én imádtam a feleségedet?

- Tudom. Észrevettem.

- Kínlódtam, Kolja, de te a barátom voltál... Hányszor fogadtam meg, mikor elmentem a házadból, hogy többé nem lépem át a küszöböt. S megint csak elmentem, s játszottam a bohócot. Hanem ne merd őt hibáztatni, Kolja! - S a színész dühösen nézett rá.

- Misa, de látod, milyen kegyetlenül bánt el velem...

- Lehetséges... De mi mind bűnösök vagyunk vele szemben... Ah, Kolja, egyet nem tudok megérteni tenálad: te, akinek ilyen felesége volt, képes voltál ugyanakkor... bocsáss meg... összeállni azzal az özvegyel, Szofja Ivanovnával! Érthetetlen!

- Ez komplikált dolog.

- Ugyan, kérlek. Én láttam azt a nőt. Közönséges tyúk.

- Látod, Misa, most már ez mind a múlté, persze, persze... Szofja Ivanovna jólelkű asszony. Derűs pillanatokkal ajándékozott meg, és soha semmit sem követelt. Otthon viszont minden nehéz, mélyreható és bonyolult volt... Jekatyerina Dmitrijevnához nem volt elég lelki erőm...

- De csak gondold el, Kolja, visszamegyünk Pétervárra, és én keddenként, előadás után hozzátok megyek, s a te házad üres... Mi lesz velem? Te, mondd, hol is van most a feleséged?

- Párizsban.

- Leveleztek?

- Nem.

- Utazz oda! Utazzunk együtt!

- Hiába...

- Kolja, igyunk az egészségére.

- Igyunk.

A kiosk asztalkái között megjelent Csarogyjeva, a színésznő, átlátszó, zöld ruhában, nagy kalapban, karcsún, mint egy kígyó, karikás kék szemmel. Mintha gyöngye volna a gerince, úgy tekergőzött, hajladozott. »A múzsák kara« című esztétikai folyóirat szerkesztője fölállt, elébe ment, karon fogta és lassan megcsókolta könyökcsúját.

- Csodálatos nő - mormolta fogai közt Nyikolaj Ivanovics.

- Ugyan dehogy, Kolja! Közönséges dög, semmi egyéb. Ugyan kérlek... Három hónapig együtt élt Besszonovval, és most dekadens verseket nyávog a hangversenyeken... Csak nézd meg jól: a szája a füléig ér, a nyaka inas. Nem nő ez, hanem hiéna.

De azért, amikor Csarogyejeva jobbra-balra integetve, rózsaszínűre festett nagy száján műmosollyal közeledett asztalukhoz, a bonviván, a megbűvöltet színlelve, lassan felállt, és álla alatt összezsugorodva széttárt kezét.

- Nyinocska, drága... micsoda toalett!... Nem, ezt nem lehet kibírni... Drágám, az orvos nekem tökéletes nyugalmat rendelt...

Csarogyejeva csontos kezével arcul legyintette a színészt, és felhúzta az orrát:

- És ki pletykált rólam tegnap a hotelban?

- Én téged szidtalak volna? A hotelban? De Nyina...

- De még mennyire!

- Becsületszavamra, aljas rágalom.

Csarogyejeva nevetve tette kisujját a színész ajkára:

- Tudod... nem tudok rád soká haragudni. - Aztán más hangon, valami képzelt nagyvilági darabba illő tónusban fordult Nyikolaj Ivanovicshoz: - Most jöttem el a szobája mellett, úgy látszik, valami hölgyrokona érkezett. Bájos, fiatal teremtés.

Nyikolaj Ivanovics gyorsan a barátjára pillantott, aztán csészéje mellől felvette csaknem végigszívott szivarját, és akkorát szippantott belőle, hogy majd meggyúlt a szakála.

- Ez váratlan meglepetés - mondta. - Vajon mit jelenthet?... Szaladok. - Szivarját a tengerbe dobta, és tarkójára csúsztatva kalapját, ezüstfejű botját forgatva, lesietett a lépcsőn a partra. Egészen kifulladásra érkezett a szállodába.

- Dása, mi szél hozott ide? Mi történt? - kérdezte, betéve maga mögött az ajtót. Dása a nyitott bőröndje mellett ült a földön, és harisnyáján öltögetett. Sógora beléptekor lassan felegyenesedett, csókra tartotta arcát, és szórakozottan így szólt:

- Nagyon örülök, hogy látlak. Apával tudniillik elhatároztuk: legjobb, ha elutazol Párizsba. Két levelet hoztam Kátyától. Nesze. Kérlek, olvasd el.

Nyikolaj Ivanovics a levelek után kapott, és az ablakhoz ült. Dása a fürdőszobába ment, s átöltözés közben hallotta, hogy sógora a levelekben lapoz és sóhajtozik. Dása felfigyelt.

- Reggeliztél már? - kérdezte hirtelen a férfi. - Ha éhes vagy, gyerünk a kioskba.

Erre Dása ezt gondolta: „Már nem szereti!” Két kézzel fejébe nyomta a kalapját, és másnapra halasztotta a beszélgetést Párizsról.

Nyikolaj Ivanovics a kioskba menet szótlanként nézett maga elé, de amikor Dása megkérdezte, szokott-e fürdeni, élénken felkapta fejét, és elmondta, hogy itt egyesületbe tömörülve harcolnak a fürdőruha ellen, főleg egészségi okokból.

- Képzeld csak el, ezen a strandon egyhónapi fürdőzés alatt a szervezet több jódot vesz föl, mint amennyit ennyi idő alatt mesterséges úton lehetne belevinni. Ehhez járul még a napfény, az áthévílt homok melege. Mi, férfiak, még csak hagyján, mi csak egy kis övet hordunk, de a nők testük csaknem kétharmadát betakarják. Elszánt harcot indítottunk ezellen... Vasárnap előadást tartok erről a kérdésről.

A part mentén lépegettek, a hullámverés csiszolta kagylók finom törmelékéből keletkezett világossárga, bársonypuha homokban. Nem messze, ahol alacsony, tajtékos hullámok verdes-tek s törtek meg a zátonyon, két fiatal lány paskolt a vízben. Csak piros fürdősapka volt rajtuk.

- A mi híveink - szólt ügybuzgón Nyikolaj Ivanovics. Dásán egyre nagyobb izgalom, nyugtalanságféle vett erőt. Ez már akkor kezdődött, amikor a sztyeppen meglátta a fekete hajót.

Dása megállt, s nézte, hogyan nyaldossa a homokot a víz, s hogyan folyik újra vissza, kis patakot hagyva maga mögött. A föld és víz érintkezése olyannyira a boldogság és az örökkévalóság érzetét keltette, hogy Dása leguggolt, és odatartotta a kezét. Egy kis lapos, ollótlan rák, apró homokfelhőt verve, visszahőkölt, majd eltűnt a víz mélyén. A hullám könyökön felül bevizezte Dása karját.

- Mintha megváltoztál volna - szólt összehúzott szemmel Nyikolaj Ivanovics. - Vagy mert megszépültél, vagy mert megsoványodtál, vagy... egyszerűen ideje már, hogy férjhez menj.

Dása megfordult, furcsán nézett sógorára, és kezét meg se törölve a kioszkhoz ment, ahonnét a bonviván integetett szalmakalapjával.

A vendéget megkínálták mindenféle krími különlegességgel, majd aludttejet és pezsgőt itattak vele. A bonviván nyüzsgött körülötte, s időnként sóbálvánnyá meredve suttozta: „Istenem, de gyönyörű!”... Aztán bemutatott Dásának néhány ifjú színésznövendéket, akik oly átszellemült hangon beszélgettek, mintha gyónnának. Nyikolaj Ivanovics el volt ragadtatva, hogy „az ő Dasurkájának” ilyen sikere van.

Dása bort ivott, nevetgélt, valakinek csókra nyújtotta a kezét, és nem tudta levenni szemét a kékes fényben csillogó hullámokról. „Ez a boldogság” - gondolta.

Fürdő és séta után a vendéglőbe mentek vacsorázni. Fényes, zajos, ünnepi est volt. A bonviván sokat és lelkesen beszélt a szerelemről. Nyikolaj Ivanovics Dására pislogott, és bánatában többet ivott a kelleténél. Dása a függöny résén kinézegetve úgy látta, mintha nem messze tőle halvány fényszemek villognának s tűnnének el újra. Végre fölkelt, és kiment a vízpartra. A fénylő telihold olyan közel himbálózott a tengert átszelő sugárnyalábjához, mint az »Ezeregyéjszaka« meséiben. Dása összekulcsolta kezét, és megropogtatta ujjait.

Amikor meghallotta Nyikolaj Ivanovics hangját, odább sietett a partot álmosan nyaldosó hullámok mentén. Egy nőalak ült a homokban, s egy férfi, fejét a nő térdére hajtva, feküdt mellette. A sötétlila víz rezgő habjain egy emberfej úszott, és a holdfényt visszatükröző szeme Dását nézte és követte sokáig. Odább ketten összesimulva álltak az úton, a lány elmenőben hallotta sóhajos csókjaikat.

Messziről hallotta: „Dása, Dása!”... Erre leült a homokba, és térdére könyökölt. Ha most Tyelegin melléje ülne, hátulról átölelné, és csendes, komoly hangon megkérdezné: „Enyém vagy?” - bizony azt felelné: „A tiéd...”

Kis homokdomb mögött megmozdult egy hason fekvő, szürke ember, felült és lehajtott fővel soká nézte a hold szinte gyermekien játékos sugárzását a víz színén, aztán felemelkedett, és elhaladt Dása mellett csüggetegen, mint egy halott. A lány szíve kétségbeesetten feldobban, mikor megismerte, hogy a férfi - Besszonov.

Így kezdődtek Dása számára a régi világ végnapjai. Nem sok maradt már belőlük: a nyári hőségben szinte ellobbanó néhány boldog, gondtalan nap csupán. De az emberek megszokták, hogy a másnapjuk olyan derűsen fényes lesz, mint a hegyek távol kéklő körvonalai, sőt még az okos és körültekintő emberek sem látták, nem is sejtették, mi torlaszolja el életük útját. Néhány illatterhes, színpompás életnedvektől duzzadó pillanat után az áthatolhatatlan sötétség réme lesett rájuk. Oda be nem hatolt se szem, se érzés, se gondolat, talán csak a vihart érző állat homályos ösztönével sejtették meg egyesek a bekövetkezendőket. Ez valami érthetetlen nyugtalanságban jelentkezett. Ekkor egy láthatatlan felleget ereszkedett a földre, olykor ünnepélyesen éles, máskor álétan halvány körvonalakban. És ezt a felleget csupán a napfogyatkozás jelezte, amely délkelet felől északnyugat felé árnyba borította a föld eddigi vidám és bűnös életét.

Besszonov naphosszat a tengerparton kóborolt. Elnézte a szembejövő nők nevető, napbarnította arcát, a rézvörös és felhevült férfiakat, és csüggedtségében jégdarabot érzett a szíve helyén. A tengert szemlélve elgondolta, hogy e hullámok immár évezredek óta verődnek itt a parthoz. Ez a part egykor puszta volt, s íme, emberek zsibognak itt, s ha meghalnak, a part újra puszta lesz, és a tenger akkor is kiveti sodrát a homokra. Ezeken tűnődve, mélabúsan söpörte csomóba a kagylókat, s beléjük fojtotta kialudt cigarettáját. Azután fürdött. Azután megebédelt. Azután elment aludni.

Tegnap este egy leány tőle nem messze hirtelen leült a homokba, és sokáig nézett a holdfénybe: enyhe ibolyaillata volt. Besszonov megdermedt agyán régi emlék suhant át. De nyomban elkergette: „Hogyan is képzeled, ez a lány ugyan nem akad horogra. Ördög vigye. Gyerünk aludni.” Fölkelt és a szállodájába ballagott.

Dását megfélemlítette a találkozás. Már-már azt hitte, hogy a pétervári élet, a sok nyugtalan éjszaka és maga Besszonov is, aki érthetetlen módon furakodott be képzeletvilágába - minden, minden már a múlté.

De egyetlen pillantás nyomán, attól a perctől kezdve, amióta a férfi fekete körvonalai feltűntek a holdfényben, Dásában újult erővel támadt föl minden, és nem holmi homályos, ködös bánat alakjában, nem; most határozott vágy volt ez, forróbb, mint a déli verőfény: mohón áhította ezt az embert. Nem szeretni, nem szenvedni, nem ábrándozni kívánt, csak érezni akarta.

Holdfényben fürdő fehér szobájában bágyadtan ismételte:

- Istenem, ó, én édes istenem, mi történt velem?

Reggel hat óra után kiment a partra, levetkőzött, térdig belegázolt a vízbe, azután körülnézett. A víz megfakult, halványkék színben játszott, és csak valahol messze sötétlettek rajta tompa foltok. A hullámok lanyhán simogatták hol térden felül, hol lejjebb. Dása kinyújtotta a karját, s beleborult ebbe a mennyei húsbe. Úszott egy ideig, majd felfrissülten és sós ízzel az ajkán, bolyhos köpenyébe bújt, és leheveredett a már melegebb homokba.

„Egyedül Ivan Iljicset szeretem - gondolta, friss illatú könyökhajlásába rejtve arcát. - Szeretem Ivan Iljicset. Tiszta, friss és boldog vagyok vele. Hála istennek, Ivan Iljicset szeretem. Az ő felesége leszek.”

Lehunyta szemét és elaludt, érezve, hogy a mellette kicsapó víz egyszerre lélegzik vele.

Édeset álmodott. Állandóan tudta, hogy teste melegen és könnyedén fekszik a homokban. És álmában is borzasztóan szerette önmagát.

Estefelé, mikor a nap korongja behanyatlott a narancsszínű, felhőtlen alkonypírba, Dása szembetalálkozott Besszonovval, aki az örömfüves réten kígyózó ösvény szélén, egy padon ült. Dása séta közben tévedt erre, s most Besszonov láttára megtorpant, szeretett volna megfordulni és elszaladni...

De hová lett iménti könnyedsége?... Elnehezdedő lába gyökeret vert, és ellenségesen nézte, hogyan jön feléje Besszonov, mint aki nem is csodálkozik a találkozáson, s figyelte, hogyan veszi le szalmakalapját, és köszön alázatos, papos főhajtással.

- Szóval nem tévedtem, Darja Dmitrijevna, tegnap maga volt az a vízparton.

- Igen, én...

Besszonov lesütött szemmel hallgatott, azután elnézett Dása mellett a sztyepp végtelenségébe.

- Ezen a réten, alkonyat után, pusztában érzi magát az ember. Ritkán téved erre valaki. Köröskörül csak kő meg ürömfű és szürkület; mintha már senki sem élne a világon.

Besszonov fehér fogai lassan kivillantak, elmosolyodott. Dása úgy nézett rá, mint egy vadmadár. Azután elindult vele az ösvényen. Az út mentén az egész réten vadul burjánzott a kesernyés illatú, magas szárú ürömfű; tövüknél, a kiszáradt földön ott feküdt a még elmosódó holdárnyék. Fejük fölött, az alkonyi levegőben két nehézkesen röpködő denevér látszott.

- Amerre néz az ember, csupa kísértés, nem tud menekülni előle - mondta Besszonov. - Elbűvöl, behálóz, s megint csak beleesünk a csapdába. Nézze csak, milyen ravaszul van az ott megcsinálva - és sétatotjával az alacsonyan úszó teliholdra mutatott. - Egész éjjel szövögeti hálóját... Ez az ösvény ezüstpataknak fogja tettetni magát, minden bokor benépesül, minden női arc rejtelmes lesz, s még a hulla is megszépül. Talán így is kell ennek lennie, hiszen az egész bölcsesség ebben a csalásban rejlik. Milyen boldog maga, Darja Dmitrijevna, milyen boldog!

- Miért volna ez csalás? Szerintem egyáltalán nem csalás. Süt a hold, és kész - mondta Dása ingerülten.

- Persze, persze, Darja Dmitrijevna, magától értetődik... „Legyetek, miként a kisdetek...” A baj az, hogy én nem hiszek az egészben. Viszont: „Legyetek, miként a kígyó...” Hogy lehet ezt összeegyeztetni? Mi kell ehhez? Azt mondják: a szerelem egyéforraszt. Mi a véleménye?

- Nem tudom. Nincs véleményem.

- S vajon melyik csillagzatról jön ő: a Szerelem? És hogyan lehet ide csábítani? Milyen igékkel lehet magunk elé idézni? A porba borulva rimázkodni talán: „Ó, Uram, küldd el nekem a szerelmet!” - Halkan nevetett, fogai megint kivillantak.

- Én nem megyek tovább - szólt hirtelen Dása. - A tengerhez akarok menni.

Megfordultak és most a réten át haladtak a homokdomb felé. Besszonov megszólalt, hangja lágy volt és óvakodó:

- Utolsó szóig mindenre emlékszem, amit akkor mondott énnám, Pétervárott. Én akkor elriasztottam magát. - (Dása mereven előrenézett, és meggyorsította lépteit.) A férfi lépést tartva vele, folytatta: - Akkor engem nagyon megrázott valami... Nem a maga különös szépsége, nem... Legjobban a hangjának kifejezhetetlen zenéje volt az, ami megkapott és elbűvölt. Nézttem magát és elgondoltam: ez a menekvés számomra... ha magának adom a szívemet, ha alázatosan koldussá leszek és feloldódom a maga fényességében... Vagy a maga szívét kellene elvennem? Ily mérhetetlenül meggazdagodjam?... Gondolkozzék, Darja Dmitrijevna, most, hogy eljött, meg kell oldanom ezt a talányt.

Dása a férfit megelőzve sietett előre a homokos part mentén. A hold fénypikkelyekkel telehintett, széles útja hosszú és világos sávként rajzolódott ki a víz súlyos tömegén, és a tündöklő sáv fölött még a sötétség is szinte szikrát hányt. Dásának úgy vert a szíve, hogy le kellett hunynia a szemét.

„Istenem, ments meg tőle!” - fohászkodott.

- Csakhogy ezt végül is el kell döntenie, Darja Dmitrijevna - mondta Besszonov, és többször egymás után a homokba fúrta sétatotját. - Valamelyikünknek el kell égnie ebben a tűzben... Magának... vagy énnékem... Gondolkozzék. Feleljen.

- Nem értem - szólt Dása akadozva.

- Csak ha már koldussá lett, üressé, kiégetté, csak akkor nyílik meg az igazi élet maga előtt, Darja Dmitrijevna... még a holdfény garasos csábítása sem kell hozzá. Csak a szűzi övét kell megoldania, és megjön a bölcsesség...

Besszonov fagyos kezébe vette Dása kezét, és a szemébe nézett. Dása lassan összeráncolta homlokát. Egyéb nem tellett az erejéből. Hosszú, szótlan pillanatok után a férfi ezt mondta:

- Különben legjobb lesz, ha most hazamegyünk aludni. Egészében és nagyjában megbeszéltük, megtárgyaltuk ezt a problémát. S már későre is jár az idő...

Elkísérte Dását a szállodáig, itt illendően elbúcsúzott, aztán kalapját tarkójára csapta, és elindult a part mentén, szemügre véve a sétálókát. Hirtelen megállt, visszafordult, s egy magas nőalakhoz lépett, aki fehér sáljába burkolózva, mozdulatlanul állt a vízparton. Besszonov a háta mögé tette sétapálcáját, megfogta a két végét, és megszólította a nőt.

- Jó estét, Nyina!

- Jó estét!

- Mit csinálsz itt egyedül a parton?

- Állok.

- De miért egyedül?

- Azért, mert egyedül vagyok - felelt Csarogyjeva csendes dühvel.

- Csak nem haragszol még mindig?

- Nem, fiam, már régen napirendre tértem fölötted.

- Nyina, gyere fel hozzám.

Erre a nő felszegte fejét, soká hallgatott, aztán rekedtes, remegő hangon felelt:

- Örült vagy?

- Hát te nem tudtad?

Besszonov karon fogta, de a nő dühösen kivonta magát a férfi kezéből, és lassan megindult mellette a hold fénypázmájában, amely hol felcsillant, hol eltűnt lépteik nyomán az olajosan sötétlő vízen.

Reggel Nyikolaj Ivanovics óvatosan bezörgetett Dása ajtaján:

- Danyusa, kelj fel, gyerünk kávézni.

Dása felült az ágyban, és cipőjére, harisnyájára pillantott. Csupa szürke por... Valami történt. Vagy megint azt a szörnyű és undok álmot látta? Nem, nem, sokkal rosszabb volt, mint egy álom. Sebtében felöltözött, és elszaladt fürdeni.

De a víz elbágyasztotta, a napfény fölhevítette. Bolyhos köpenye alatt meztelen térdét átfogva arra gondolt, hogy ennek a dolognak nem lehet jó vége.

„Buta vagyok, gyáva, semmirekellő. Csak képzelődni tudok. Magam sem tudom, mit akarok. Reggel ezt, estére am azt. Épp az a típus vagyok, amit utálok.”

Lehajtott fővel nézte a tengert, s úgy elbúsulta magát, hogy a könnye is kicsordult.

„Nagyszerű, micsoda kincseket őrzök. Ugyan kinek kell? A világon senkinek. Igazában senkit sem szeretek. S úgy látszik, neki van igaza: legjobb volna mindent felégetni, kiégni s aztán kijózanodni. Hívott... és csakugyan elmennék hozzá még ma este... Jaj, nem!”

Dása térdére ejtette fejét: tikkasztó hőség fullasztotta... Nyilvánvaló, hogy tovább nem élhet ilyen kettős életet. Végre is meg kell szabadulnia a már elviselhetetlenné vált lányságától. Vagy bánja is ő, lesz, ami lesz...

Csüggedten gubbasztva, így tűnődött magában:

„Mondjuk, hogy elutazom innen. Az apámhoz. A porba. A legyek közé. Kivárom az ősz. Megkezdődik a tanulás. Dolgozom napi tizenkét órát. Kiszáradok, ronda leszek. Betéve fogom tudni a nemzetközi jogot. Barhent alsószoknyát fogok hordani, én leszek az igen tisztelt Bulavina jogászkisasszony. Mindenesetre nagyon épületes megoldás.”

Dása lesepregette a bőrére tapadt homokot és hazament. Nyikolaj Ivanovics a teraszon feküdt selyempizsamában, és Anatole France egyik betiltott regényét olvasta. Dása a hintaszék támlájára ült, és papucsos lábát lóbálva, így szólt:

- Ugye, beszélni akartunk veled Kátyáról?

- Igen, igen.

- Látod, Nyikolaj, nőnek lenni egyáltalán nagyon nehéz. Az ember itt áll, közel húszesztendő, és nem tudja, mit kezdjen az életével.

- A te korodban, Danyusa, nem kell sokat gondolkozni, élni kell százszázalékosan. Ha sokat tépelődöl, hoppon maradsz. Ahogy elnézlek, hát bizony szörnyűség, hogy milyen szép vagy.

- Tudtam, Nyikolaj! Veled nem lehet okosan beszélni. Mindig hiábavalóságokat mondasz, és tapintatlan vagy. Kátya is ezért ment el tőled.

Nyikolaj Ivanovics elnevette magát, hasára fektette Anatole France regényét, és kövér kezét a tarkója alá tette.

- Ha esni kezd, a kismadár magától hazarepül. Emlékszel hogy tollászkodott?... Én mindennek ellenére nagyon szeretem Katyusát. Mit csináljunk? Kvittek vagyunk.

- Á, szóval te most ilyen húrokat pengetsz. Én bizony Kátya helyében ugyanezt tettem volna.

És Dása mérgesen átült a veranda korlátjához.

- Ha idősebb leszel, rájössz, hogy káros és oktalan dolog az élet mindenféle bonyodalmaival túlságosan komolyan venni - szólt oktató hangon Nyikolaj Ivanovics. - Ez csak a ti szokások, a Bulavinoké, mindent komplikálni. Egyszerűbben kell venni a dolgokat, természetesebben.

Felsóhajtott, elhallgatott és a körmét nézegette. Egy izzadó gimnazista karikázott el kerékpáron a terasz mellett, a postát hozta a városból.

- Elmegyek falusi tanítónőnek - mondta komoran Dása.

- Minek? - kérdezte hüledezve Nyikolaj Ivanovics.

De Dása nem felelt, hanem bement szobájába. Két levelet hozott neki a posta: egyet Kátyától, egyet apjától. Dmitrij Sztjepanovics ezt írta:

»Utánad küldöm Katyusa levelét. Elolvastam, és nagyon nem tetszik nekem. Különben: tegyetek, amit akartok... Nálunk minden a régiben. Rémes hőség van. Ezenkívül az az újság, hogy Szemjon Szemjonovics Govjagyint a népkertben elverték. Hogy miért?... Nem vallja be. Ez minden. Ja igaz, jött neked egy levelezőlap valami Tyelegintől, de elkallódott. Ha jól emlékszem, olyasmit írt, hogy ő is a Krímben van, vagy hol...«

Dása figyelmesen betűzte ezeket az utolsó sorokat, és hirtelen heves szívdobogást kapott. Aztán mérgében még toppantott is: „Tessék, most aztán törhetem a fejem: a Krímben, vagy hol... Hát ez az apa igazán rémes ember... Önző és hanyag is ráadásul.” Összegyúrta a levelet, és sokáig ült ott, az íróasztalára könyökölve. Aztán Kátya levelét kezdte olvasni:

»Emlékszel, Danyusa, írtam neked egy emberről, aki folyton a nyomomban van. Tegnap a Luxembourg-kertben mellém ült. Először megijedtem, de azért nem mentem el. Ekkor így szólt hozzám: „Nyomon követtem magát, tudom a nevét is, és hogy honnan jött. Aztán szerencsétlenség történt velem: magába szerettem.” Ránéztem, igen tekintélyes külsejű, szigorú férfi, sötét, megnyúlt arccal. „Nem kell félnie: öreg, magányos ember vagyok, és... szívbajos; minden percben meghalhatok. Most meg nagy szerencsétlenség történt velem.” Könnyek peregtek a szeméből, és azt mondta: „Ó, milyen kedves, édes az arca!” Én megmondtam neki, hogy ne üldözzön többé, és el akartam menni, de aztán ott maradtam még, és beszélgettem vele... Ő bólogatott, és behunyta a szemét. És képzeld, Danyusa, ma reggel levelet kaptam egy asszonytól - azt hiszem, annak a háznak a házmesternőjétől, ahol ez az ember lakott -, amelyben az ő megbízásából közli, hogy lakója ma éjjel meghalt... Rettenetesen érintett... Most kinézegetek az ablakon: az utcán ezer meg ezer lámpa ég, hintók, autók, tömérdek ember a fák között... Az imént még esett, most köd van... S úgy érzem, mintha mindez már elmúlt, elenyészett volna, ezek az emberek halottak, mintha mindenütt csak enyészetet látnék, és nem látom azt, ami most, most megy végbe a szemem előtt. Nem látom, de tudom, hogy mindennek vége. Úgy látszik, nagyon rosszul vagyok. Sokszor, mikor lefekszem, sírok; sajnálom az életemet, hogy így kárba ment. Mert akárhogy is, volt abban boldogság, voltak, akiket szerettem! S most minden nyomtalanul elmúlt... A szívem is mintha elsorvadt, kiszikkadt volna. Érzem, Dása, még valami nagy bánat leselkedik ránk, megbűnhődünk, mert csúnyán éltünk.«

Dása megmutatta ezt a levelet Nyikolaj Ivanovicsnak, aki már olvasás közben sóhajtozni kezdett, s aztán azt mondta, hogy mindig hibásnak érezte magát Kátyával szemben.

- Láttam, hogy rosszul élünk, hogy ez a szüntelen mulatozás végül is valami kétségbeesett kitöréssel végződik. De mit tehettem volna, ha egyszer az életünket Kátyával, mint ahogy egész környezetünket is, a szórakozás töltötte ki? Itt néha elnézem a tengert és elgondolom: létezik egy Oroszország, szánt-vet, állatot nevel, szemet bányászik, fon, sző, kovácsol, épít... Vannak emberek, akik mindezt megtételek vele... mi meg, afféle kívülállók, az ország szellemi arisztokráciája, mi, intellektuelek, mi ennek az Oroszországnak egyetlen rétegével sem tartunk közösséget. Eltart bennünket, mint valami díszállatokat. Ez a tragédiánk. Próbálnám én meg például a zöldségtermelést vagy más hasznos dolgot, semmi sem lenne belőle. Életem végéig díszállatnak kell lennem. Persze igaz: könyveket írunk, szónokolunk, politizálunk, de ez is mind a szórakozás körébe tartozik, még akkor is, ha lelkiismereti kérdést csinálunk belőlük. Kátyát ez a folytonos szórakozás szellemi elnyomorodásba vitte. Nem is lehetett másként... Ó, ha tudnád, milyen édes, gyöngéd, szelíd teremtes volt! Én rontottam el, én tettem tönkre... Igazad van, el kell utaznom hozzá...

Elhatározták, hogy mihelyt megkapják az útlevelet, mindketten Párizsba utaznak. Ebéd után Nyikolaj Ivanovics a városba ment, Dása pedig nekiült, hogy az útra átalakítsa a szalma-kalapját, de csak még jobban elrontotta, és akkor a szállodai szobalánynak ajándékozta. Aztán levelet írt haza, és alkonyatkor ledőlt az ágyra, mert hirtelen fáradtság lepte meg. Tenyerére fektetve arcát, hallgatta, hogy zúg-zúg a tenger... egyre messzebből, egyre jólesőbben...

Aztán úgy érezte, mintha valaki föléje hajolna, hátrasimítaná szeltől borzolt haját, és könnyű csókot lehelne az arcára, szemére és szájára. A csók édessége egész testét előntötte. Lassacskán ébredezni kezdett. A nyitott ablakból néhány halvány csillag látszott, s a szellő meglibbentette a félbehagyott levél papirosát. Aztán egy férfi alakja jelent meg odakint, az ablakpárkányra könyökölt, és Dására nézett.

Ekkor a lány egészen felébredt, felült és kezét mellére tette, mert ruhája kigombolódott.

- Mit akar? - kérdezte alig hallhatóan.

Az ablaknál álló ember Besszonov hangján így felelt:

- Vártam magát a parton. Mért nem jött? Fél?

Dása hallgatott.

- Igen - felelte aztán.

Erre a férfi bemászott az ablakpárkányon, félretolta a széket, és az ágyhoz lépett.

- Rettenetes éjszakám volt, közel voltam az öngyilkossághoz. Fel akartam akasztani magam. Érez legalább valami kis vonzódást irántam?

Dása nemet intett, de ajka nem nyílt szóra.

- Nézze, Darja Dmitrijevna, ennek úgyis be kell következnie, ha ma nem, akkor holnap vagy egy év múlva. Nem élhetek maga nélkül. Ne kényszerítsen, hogy kivetközzek emberi mivoltomból. - A férfi csendesen, rekedten beszélt, és egészen közel lépett Dásához. (A lány hirtelen röviden, mélyen felsóhajtott, és továbbra is a férfi szemébe nézett.) - Mindaz, amit tegnap mondtam, hazugság... Kegyetlenül szenvedek. Nincs elég erőm, nem bírom kitépni az emlékezetemből... Legyen a feleségem!

Besszonov Dása fölé hajolt, magába szívta illatát, és kezét a nyaka alá téve, ajkára tapadt. Dása eltolta a férfit, de a keze megbicsaklott. Ekkor megbilincselte tudatát felszabadította ez a nyugodt gondolat: „Ez az, amitől félttem, s amit kívántam, de ez olyan, mint a gyilkosság...” Arcát félrefordítva hallotta, hogy Besszonov, akiből borszag érzett, valamit a fülébe mormog. És Dása elgondolta. „Pontosan ugyanígy tett Kátyával is.” S ekkor egész testét józanul mérlegelő hűvösség járta át, és még erősebben érezte a szeszbüzt, és még undorítóbbnak találta a férfi mormogását.

- Eresszen hát - szólt, és erősen eltaszította Besszonovot, s miközben az ajtóhoz ment, végre begombolhatta nyakán a ruháját. Besszonov teljesen megfeledkezett magáról. Megragadta Dása csuklóját, magához húzta, és a nyakát kezdte csókolni. A lány összeszorította ajkát, némán küzdött vele. Amikor a férfi felemelte, ezt lihegte:

- Soha az életben, még ha itt hal is meg... a szemem előtt...

Nagy erővel ellökte a férfit, kiszabadult a kezéből, és a falhoz állt. Besszonov zihálva, kapkodva szedte a levegőt, egy székre roskadt, és ott maradt mozdulatlanul. Dása a férfi szorításának nyomait dörzsölgette a kezén.

- Nem kellett volna annyira sietnem - mondta Besszonov.

- Undorodom magától - felelte Dása.

A férfi erre oldalt hajtotta fejét, a szék támlájára. Dása így szólt:

- Maga tisztára örült... Menjen innen...

Még néhányszor elismételte ugyanezt. A férfi végre megértette, és nehézkesen, ügyetlenül kimászott az ablakon. Dása bezárta a redőnyt, és fel-alá kezdett járni a sötét szobában. Nagyon rosszul töltötte az éjszakát.

Hajnal felé Nyikolaj Ivanovics mezítláb az ajtajához csoszogott, és álmos hangon kérdezte:

- Mi az, Dása, a fogad fáj?

- Nem fáj.

- Hát mi volt itt az a lárma?

- Nem tudom.

- Furcsa, furcsa - mormogta Nyikolaj Ivanovics és elment. Dása se egy helyben ülni, se lefeküdni nem tudott, csak járt fel-alá az ablaktól az ajtóig, szünet nélkül, hogy leküzdje magában ezt a fogfájáshoz hasonlóan heves undort önmagától. Ha Besszonov magáévá teszi, talán jobb lett volna. Kétségbeesett fájdalommal emlékezett vissza a napfényben fürdő fehér hajóra, és arra, hogyan bűgött, turbékolt az az elhagyott szerető a falombok között, mennyit hazudott, hogy Dása szerelmes. Mikor a homályban fehérlő ágyra pillantott, arra a szörnyű helyre, ahol az imént egy emberi arc rút kutyapofává torzult, Dása úgy érezte, hogy ezzel az emlékekkel nem lehet tovább élni. Akármilyen kint szívesen elszenvedne, csak hogy ne érezze ezt az undort. A feje égett, s úgy érezte, mintha minduntalan pókhálót kellene letörölnie arcáról, nyakáról, egész testéről.

Végre nappali világosság szűrődött be a redőny résein. Ajtócsapkodás... egy csengő hang kikiáltott: „Matrjosa, hozz vizet”... Felébredt Nyikolaj Ivanovics is, és a falon áthallatszott, ahogy a fogát mosta. Dása éppen csak hogy megnedvesítette arcát, fejébe nyomta kalapját, és kiment a partra. A tenger tejfehér volt, a homok nyirkos, hínárszagú. Dása az út mentén a rét felé bandukolt. Egy szekér poroszkált vele szemben, kereke felverte a port, s a tatár kocsis unottan noszogatta egyetlen lovát. Mögötte széles vállú férfi ült tiszta fehérben. Rápillantva, Dása, akinek majd leragadt a szeme a naptól és a fáradtságtól, mintegy félálomban gondolta: „Lám, van még rendes, boldog ember is a világon. Eh, bánom is én, legyen.” És letért az útról.

Hirtelen ijedt hang állította meg.

- Darja Dmitrijevna! - hallotta a szekérről.

Valaki leugrott a földre, és feléje szaladt. Dása szíve megdobbant, lába megingott a kiáltó, ismerős hangra. Megfordult. Tyelegin szaladt feléje, barnára sültén, izgatottan, kékszeműen és valami olyan váratlan kedvességgel, hogy Dása nyomban a mellére borult, arcát az arcához szorította, és hangosan, gyerekesen elsírta magát.

Tyelegin erősen tartotta a lány vállát. Dása szaggatottan magyarázkodni próbált, de a férfi egyre csak azt ismételte:

- Kérem, Darja Dmitrijevna, kérem, majd később... Nem fontos...

Fehér vitorlavászon zubbonya átnedvesedett a mellén Dása könnyeitől. És a lány megkönnyebbült.

- Hozzánk jött? - kérdezte.

- Igen, búcsúzni jöttem, Darja Dmitrijevna... Csak tegnap tudtam meg, hogy maga itt van, és hát el akartam búcsúzni...

- Búcsúzni?

- Besoroztak. Hiába, nincs mit tenni...

- Besorozták?
- Hogyan, hát maga nem hallotta?
- Mit?
- Hogy háború van. Bizony, így áll a dolog.

Dása ránézett, hunyorgott; ebben a pillanatban az egészről semmit sem értett.

14

A »Nép Hangja« című nagy liberális újság főszerkesztőjénél rendkívüli szerkesztőségi értekezlet folyt, s minthogy előző nap jelent meg a törvényrendelet a szesztilalomról, a szokástól eltérően a teához konyakot és rumot is felszolgáltak.

Ott ültek szivarozva az öblös karosszékekben a minden hájjal megkent szakállas liberálisok, és valahogy rosszul érezték magukat, mintha kicsúszott volna lábuk alól a talaj. A fiatal munkatársak az ablakpárkányokon ültek, és az ellenzék nevezetes bördíványán, amelyről egy ismert író azt az óvatlan kijelentést tette, hogy poloskás.

A szerkesztő, egy pirospozsgás, ősz hajú, angolos külsejű férfiú, érces hangon, a szavakat tagolva mondta el életének legkitünőbb beszédét, amely irányvonalat kellett hogy szabjon és szabott is az egész liberális sajtó magatartásának.

- A mi sajtónk helyzete azért nehéz, mert egy tapodtat sem távolodva ellenzéki álláspontunktól a cári hatalommal szemben, az orosz állam épségét fenyegető veszély pillanatában kezdet kell nyújtanunk ennek a hatalomnak. Ez a gesztusunk becsületes és őszinte kell hogy legyen. E pillanatban másodrendű kérdés, mennyire bűnös a cári kormány, amely Oroszországot háborúba sodorta. Győznünk kell! Azután majd ítélkezhetünk a bűnösök felett. Uraim, mialatt mi itt tanácskozunk, Krasznosztavnál véres ütközet folyik, és áttört frontunk megerősítésére gárdánkat kellett bevetnünk. A harc kimenetele még bizonytalan, de nem szabad elfelejtenünk, hogy Kijev veszélyben van. Nem fér hozzá kétség, hogy a háború nem tarthat tovább három-négy hónapnál, és bármiként végződjék is, mi emelt fővel mondhatjuk a cári kormánynak: a nehéz órákban önökkel voltunk, most aztán önök tartoznak nekünk felelősséggel...

Beloszetov, a szerkesztőség egyik legrégebbi tagja, aki a földkérdésről szokott írni, nem bírta megállni és fölkiáltott:

- A cári kormány háborúzik? Mi közünk hozzá? Mit nyújtogatjuk nekik a kezünket? Ha agyonütnek, sem értem. A legegyszerűbb logika azt diktálja, hogy ezzel a kalanddal nem szabad közösséget vállalnunk sem nekünk, sem az egész intelligenciának. Törjék ki a nyakukat a cárok, ahányan vannak, mi ezen csak nyерhetünk.

- Hát igaz is, mondjanak, amit akarnak, de II. Miklósnak békejobbot nyújtani undorító dolog - mormogta Alfa, a vezércikkíró, miközben kiválasztott egy cukrászsüteményt. - A hideg ráz, ha rágondolok...

Erre többen felzúgtak:

- Nincs és nem is lehetséges olyan helyzet, ami bennünket megegyezésre kényszerítsen...
- Mi ez, ha nem kapituláció?

- Az egész haladó mozgalom csúfos kudarca...
- Én pedig, uraim, mégiscsak szeretném, ha valaki felvilágosítana, mi a célja a háborúnak?
- Majd megtudja, ha a németek betörik a fejét!
- Maga, öregem, úgy látszik, nacionalista...
- Fenét! Csak nem akarom, hogy megverjenek.
- De hiszen nem magát fogják megverni, hanem II. Miklóst...
- Pardon... És Lengyelország? És Volhinia? És Kijev?
- Minél jobban vernek bennünket, annál hamarabb tör ki a forradalom...
- Hát pedig én semmiféle forradalomért nem adom oda Kijevet...
- Pjotr Petrovics, öregúr, szégyellje magát...

A szerkesztő nagy nehezen rendet teremtve, megmagyarázta, hogy a hadihelyzetről szóló rendelet értelmében a háborús cenzúra a kormány elleni legcsekélyebb támadás esetén beszünteti a lapot, és akkor még a csírái is elpusztulnak a szabad szónak, amelyért annyi harc folyt.

- Ezért ajánlom a tisztelt egybegyűlteknak, találjanak elfogadható megoldást. A magam részéről bátorodom kifejezést adni annak a talán paradox véleményemnek, hogy nekünk ezt a háborút vállalnunk kell a maga egészében, minden következményével együtt. Ne feledjük el, hogy a háború rendkívül népszerű. Moszkvában a második honvédő háborúnak nevezik ezt, és ott - folytatta lesütött szemmel s finom mosollyal - az uralkodót csaknem lelkesen fogadták. Az egyszerű nép körében a mozgósítás sikere minden várakozást felülmúl...

- Vaszilij Vasziljevics! - kiáltott fel most már egészen nekikeseredetten Beloszetov. - Mondja, tréfál vagy komolyan beszél? Hiszen most egy egész világnézetet sutba dob!... A kormánynak nyújtunk segédkezet? És mi lesz az oroszok legjobbjainak tízezreivel, akik Szibériában sínylődnek? És elfelejtjük a halomra lőtt munkásokat? Hiszen még fel sem száradt a vérük.

Mindez igen szépen és igen fennköltén hangzott, de azért valamennyien tisztában voltak azzal, hogy a kormánnyal való megalkuvás elkerülhetetlen, s ezért, amikor a nyomdából elhozták a vezércikk kefelevonatát, mely így kezdődött: „A német támadás pillanatában segítségfrontba kell tömörülnünk” - az egybegyűlteket szóltanul nézték át a korrektúrát, csak egyik-másik kockáztatott meg egy elfojtott sóhaj, és valaki sokat jelentően mormogta: „Ezt is meg kellett érnünk!” Beloszetov dühösen gombolta be szivarhamuval teleszóródott fekete kabátjának valamennyi gombját, de nem ment el, hanem szépen visszaült a karosszékre, az újság címlapján pedig másnap ez állt: „A haza veszélyben van! Fegyverbe!”

De mindegyikük szívében zavar és izgalom háborgott. Hogyan repülhetett a levegőbe huszon-négy óra alatt egész Európa szilárd békéje, és miként bizonyult kártyavárnak a humánus európai civilizáció, amelynek nevében a »Nép Hangja« mindennap leszedte a kormányról a keresztvizet, és lelkére beszélt a nyárspolgároknak - igen, hát ezt nehéz volt lenyelnie a szerkesztőségnek, és nagyon keserves volt elismerni, hogy az emberiség feltalálta ugyan a könyvnyomtatást, a villamosságot, a rádiót, de a kritikus órában, a keményített ing alól megint csak kibújik a bozontos, állatias ősember, husággal a kezében.

A tanácskozás szóltan komorságba fulladt. Az ismert nevű írók ebédelni mentek Kjubához, a fiatalság pedig a hírrovat vezetőjénél gyűlt össze. Elhatározták, hogy a legtüzetesebben meg fogják vizsgálni a különböző néprétegek és érdekkörök hangulatát. Antosa Arnoldovra a

katonai cenzúra ügyosztályát bízták. Sebtében előleget vett fel, és elhajtatott a Nyevszkijen a hadsereg főparancsnoksághoz.

A sajtóosztály főnöke, Szolncev vezérkari ezredes, dolgozószobájában fogadta Antoska Arnoldovot, és vidám, kissé kidomborodó, értelmes szemmel nézve rá, előzékenyen végighallgatta. Antoska arra volt elkészülve, hogy valami kardcsörtető, vörös képű, oroszlánfejű generálissal, a szabad sajtó egyik hóhéréjével kerül szembe, de ez az elegáns, jól nevelt úr nem krákogott, nem dörmögött és nem szándékozott semmit legázolni vagy kiírtani. Mindez nehezen fért össze Antoskának a cári zsoldosokról alkotott fogalmával.

- Remélem tehát, ezredes úr, nem tagadja meg becses felvilágosítását néhány kérdésemre vonatkozólag - mondta Arnoldov, I. Miklós komor, életnagyságú képére sandítva: a cár kérlelhetetlen szigorral nézett a sajtó képviselőjére, mintha csak mondaná: „A kabátod kurta, a cipőd sárga, az orrod fénylik, egészben elég ronda vagy... ugye szurkolsz, te kutyafülű”... - Nem kétlem, ezredes úr - folytatta Antoska - nem kétlem, hogy az orosz csapatok újévre Berlinben lesznek, de szerkesztőségünket most néhány konkrét kérdés érdekli...

Szolncev ezredes udvariasan félbeszakította:

- Szerintem az orosz közvélemény nem alkot magának kellő fogalmat a jelen háború méreteiről... Természetesen csak helyeselhetem azt a jókívánságát, hogy dicső hadseregünk bevonuljon Berlinbe, de félek, hogy ez nehezebb, mint ahogy ön hiszi. A magam részéről a jelen pillanatban a sajtó legfontosabb feladatának azt tartom, hogy előkészítse a közvéleményt arra az igen komoly veszélyre, amely államunkat fenyegeti, nemkülönben azokra a rendkívüli áldozatokra, amelyek mindnyájunkra várnak.

Antoska Arnoldov ölébe eresztette noteszát, és értetlenül bámult az ezredesre.

Szolncev folytatta:

- Nem mi kerestük ezt a háborút, s egyelőre csak védekezünk. Németországnak a tűzérsege s a határvidéken levő sűrű vasúti hálózata jelentős fölényt biztosít. Ennek ellenére minden lehetővé követünk annak meggátlására, hogy az ellenség határainkat átléphesse. Az orosz csapatok megteszik kötelességüket. De igen kíváncsi volna, ha az egész társadalmat áthatná a haza iránti kötelesség érzete. - Szolncev felhúzta szemöldökét. - Meg tudom érteni, hogy egyes körök hazafias buzgalmát bizonyos dolgok megnehezítik. De a veszély olyan komoly, hogy mindenki - s erről meg vagyok győződve - minden viszályt és súrlódást jobb időkre halaszt. Az orosz birodalom még 1812-ben sem élt át ilyen fenyegető válságot. Ez minden, amit szeretnék, ha feljegyezne. Azonkívül tudatosítani kell, hogy a kormány rendelkezésére álló katonai kórházak képtelenek valamennyi sebesültünket befogadni. Ezen a területen a társadalom legkülönbözőbb rétegeitől nagyarányú és hathatós segítséget várunk.

- Bocsánat, ezredes úr, nem értettem, mekkora is lehet a sebesültek száma?

Szolncev megint magasra húzta a szemöldökét.

- Szerintem a legközelebbi hetekben körülbelül kétszázötven-háromszázezer sebesültre számíthatunk.

Antoska Arnoldov nagyot nyelt, beírta noteszába a szörnyű számot, és most már igen tisztelet-tudóan kérdezte:

- A sebesültekhez viszonyítva hány halottra kell számítani?

- Általában száz sebesültre öt-tíz halott esik.

- Úgy? Köszönöm!

Szolncev felállt. Antoska gyorsan kezét szorította vele, és a tölgyfa ajtót kinyitva, az éppen belépő tüdővész, toprongyos újságíróba, Atlantba ütközött, aki már tegnap óta nem látott pálinkát.

- Ezredes úr, a háború ügyében kerestem fel - szólt Atlant, piszkos ingmellét kezével eltakarva. - Szóval hamarosan Berlinben leszünk?

Arnoldov a hadsereg főparancsnokságtól kilépve, feltette a kalapját, és egy ideig hunyorogva álldogált a Palota téren.

- Háború a győzelmes befejezésig - mormogta. - Megálljatok, vén csatalovak, majd adunk mi nektek „defetizmust”!

A tisztára öntözött óriási téren, Sándor cár komor gránitoszlópa tövében mindenféle szakállas, lompos paraszt tolongott. Éles vezényszavak hangzottak. A parasztok sorakoztak, ide-oda szaladtak, lehasáltak. Egy helyen vagy ötven ember, a kövezetről feltápáskodva, hurrázni kezdett, és bukdácsolva, vaktában futásnak eredt.

- Állj! Vigyázz!... Disznó banda! - ordított rájuk egy dühödt hang. Egy másik csoportnak ezt magyarázták:

- Nekirohansz... a hasába döföd... - ha beletört a szuronyod, puskatussal vágod agyon.

Ugyanazok a bárdolatlan, nagy szakállú bocskoros parasztok voltak ezek, mint akik kétszáz esztendővel ezelőtt jöttek ide, erre a süppedős partvidékre, várost építeni. Most megint előszólitották őket, hogy vállukkal támogassák a birodalom megrendült oszlopát.

Antoska kiment a Nyevszkijre, és folyton a cikkén törte fejét. Az úttest közepén, a flóták őszi szélzúgásra emlékeztető hangjai mellett két század vonult el teljes menetkészültségben, hátizsákkal, csajkával, ásóval felszerelve. A széles pofacsontú katonák porosak, fáradtak voltak. Egy tisztecske, zöld zubbonyban, új váll- és derékszíjjal, peckesen, szemét meresztgetve ment előttük, és minduntalan visszafordulva kiabálta: „Egy-kettő!... Egy-kettő!”...

A Nyevszkij a fényes hintók és csillogó kirakatok álomszerű ragyogásában zsibongott... „Egy-kettő!... Egy-kettő!”... A tisztecske nyomában ütemre mozogva, alázatosan lépdelt a nehéz járású parasztlegények. Egy széles hátú urasági kocsi pompás habos almásszürkéivel utolérte őket. A kocsi megállt egy percre, s a benne ülő szép hölgy fehér kesztyűs kezével áldást hintett az elhaladó katonákra.

A katonák eltűntek a hintók forgatagában. A járda forró volt és zsúfolt. S mintha mindenki várna valamire. A járókelők megálltak, beszélgetésekre, kiáltásokra füleltek, tolakodtak, kérdezősködtek s izgatottan siettek egyik csoportosulástól a másikhoz.

A nyüzsgés kissé alábbhagyott, mikor a tömeg a Nyevszkijről a Morszkajára tódult. Ott már az úttesten menetelt a nép... Apró növésű legénykék szótlanul, fontoskodva siettek valahova. Az utcasarkon sapkák repültek a levegőbe, ernyőkkel integettek. Hangos hurrázás hullámozott... az utcagyerekek élesen fütyültek. A megrekedt hintókban ragyogóan öltözött hölgyek álltak. A tömeg az Izsák térre hömpölygött, elöntötte s úgy lépett át a sétatér kerítésén, mintha ott sem lett volna. A székesegyház tetejét, ablakait, gránitlépcsőit is ellepte a sokaság. És az emberek tízezrei mind arra néztek, ahol a német követség kopottvörös, zömök épületének emeleti ablakaiból füstgomoly sötétlett. A kitört ablakokból emberek bújtak elő, csomóstul dobták a nép közé a papírkötegeket, amelyek széthullva lassan lefelé ereszkedtek. A tömeg minden egyes újabb füstgomolyra, minden ledobott iratcsomóra üdvörléssel felelt. A ház homlokzata előtt, ahol két bronzóriás tartotta féken bronzlovát, most felbukkantak azok a bizonyos buzgólkodó, apró emberkék. A tömeg elcsendesedett, mert érces kalapácsütéseket

hallott. A jobb oldali bronzóriás megingott, és a járdára zuhant. A tömeg felüvöltött, oda-sereglett, mindenfelől, egymás hegyén-hátán, emberek rohantak elő.

- A csatornába velük! A csatornába az átkozottakkal! - ordították.

A másik szobor is leomlott. Egy szemüveges, kövér hölgy vállon ragadta Antoska Arnoldovot, és a fülébe kiabálta:

- Mind, mind a vízbe fojtjuk őket, fiatalember!

A tömeg a csatornához tolongott. Megszólalt a tűzoltók trombitája, s messziről felcsillantak rézsisakjaik. A mellékutcákból lovasrendőrök vágattak elő. A rohanók, ordítózik közt Arnoldov egyszer csak észrevett egy ijesztően sápadt arcú embert, kalap nélkül; a szeme üvegesen meredt a semmibe. Antoska megismerte Besszonovot, és odalépett hozzá.

- Ott volt maga is? - szólt Besszonov. - Hallottam, ahogy öltek...

- Hát gyilkosság is történt? Kit öltek meg?

- Nem tudom.

Besszonov elfordult, és ingadozó járással, mint aki nem lát, átment a téren. A szétszórt tömeg kisebb csoportjai a Nyevszkijre szaladtak, ahol a Reiter kávéházat kezdték rombolni.

Aznap este Arnoldov a szerkesztőség egyik telefüstölt szobájának írópolcánál állva, sebtiben írta a kutyanyelvekre:

»Ma megláthattuk a népharag kitörését a maga teljes nagyságában és szépségében. Meg kell jegyeznünk, hogy a német nagykövetség pincéjében egyetlenegy palack bort sem ivott meg senki, valamennyit összetörték, és tartalmát a csatornába öntötték. Békületről szó sem lehet. Harcolni fogunk a győzelmes befejezésig, bármily áldozatba kerül is. A németek arra számítottak, hogy Oroszországot álmában meglephetik. De e riasztó szóra: „A haza veszélyben!” a nép egy emberként talpra állt. Dühé nem ismert határt. Hatalmas, de feledésbe merült szó: „Haza!”... A német ágyúk legelső dördülésére azonban egész szűzi szépségében feltámadt, és lángbetűkkel tündöklük mindegyikünk szívében...«

Antoska elkomorodott, a hátán hideg futott végig. Micsoda szavakat kellett papírra vetnie! Kicsit másféléket, mint mikor alig két hete a nyári mulatókról készített riportot. S eszébe jutott az egyik kabaré színpadán a disznónak maszkírozott komikus, aki ezt énekelte:

*Malac vagyok, nem restellem,
Kocamamám sem szégyellem,
Hasonlítok rája...*

„Hősi kor küszöbére léptünk. Elég sokáig voltunk élő holttetemek. A háború lesz a mi tisztítótűzünk” - írta most tollával fröcskölve Antoska.

Bár a defetisták, élükön Beloszetovval, nagyon ellenezték, Arnoldov cikke mégis napvilágot látott. A lap múltjára való tekintettel azonban csak a harmadik oldalon s a semmitmondó »Háborús napok« cím alatt jelent meg. A cikk leközlése után az olvasók levelei árasztották el a szerkesztőséget. Némelyek meglegedésüknek, sőt elragadtatásuknak adtak kifejezést a cikkel kapcsolatban, mások viszont keserű gúnnnyal fogadták. De az előbbieket voltak többségben. Antoska ettől kezdve nagyobb sordíjazásban részesült, s egy hét múlva behívták a

főszekesztő szobájába, ahol az ősz hajú, piros arcú, angol parfümtől illatos Vaszilij Vasziljevics hellyel kínálta, és elkomolyodva így szólt hozzá:

- Falura kell mennie.

- Kérem, parancsoljon velem.

- Tudnunk kell, hogyan gondolkoznak és mit beszélnek a parasztok. - Tenyerével egy nagy csomó levélre csapott. - Az intelligencia rendkívül érdeklődik a falu iránt. Eleven, közvetlen benyomással kell szolgálnunk erről a szfinxről.

- A mozgósítás eredménye óriási hazafias lelkesedésről tanúskodik, Vaszilij Vasziljevics.

- Tudom. De honnan az ördögből vették ezt a lelkesedést? Utazzék el, ahová akar, nézzen szét, kérdezősködjék. Szombatra hozzon nekem ötszáz sor falusi benyomást.

Antoska a szerkesztőségéből egyenesen a Nyevszkijre ment, katonás szabású utazóruhát és sapkát, meg sárga lábszárvédőt vásárolt, átöltözött és elment a Donon-féle étterembe, ahol a villásreggelihez felhajtott egy üveg pezsgőt, s végül is elhatározta, hogy a legegyszerűbb, ha abba a Hlibi nevű faluba megy, ahol Jelizaveta Kijevna volt látogatóban a bátyjánál. Este beült a gyorsvonat egyik fülkéjébe, szivarra gyújtott, és harciasan nyikorgó lábszárvédőjére pillantva, elgondolta: „Ez aztán az igazi élet!”

Hlibi hatvan-egynéhány házból állt, a kerteket benőtte az egres, az utcákon vén hársfák bólogattak, a dombon iskolává átalakított kastély állt. A falu a Szvinyuha-patak és egy mocsár közötti lapályon búj meg szerényen. Szűk határok közé szorított földje silány volt, s a parasztok nagy része Moszkvába járt gyári munkára.

Antoska estefelé szekerezett be a faluba. Meglepte a csend. Csak egy buta tyúk kodácsol hangosan, amint kimenekült a lovak lába közül. A csűr alatt fölmordult egy vén kuvasz, a pataknál valahol ruhát sulykoltak, az utca közepén két fiatal kos öklelőzött.

Antoska kifizette a süket öregembert, aki a szekéren behozta az állomásról, aztán egy gyalogúton a nyírfák zöldjén keresztül villanó iskola régies, gerendás homlokzata felé tartott. A tornác korhatag lépcsőjén találta Kij Kijevicset, a tanítót, és húgát, Jelizaveta Kijevnát. Csendesen beszélgettek. Lent az óriási jegenyék hosszú árnyékot vetettek a rétre.

Seregélycsapat röpködött odafenn. Messziről pásztorkürt hívta a csordát. A nádasból néhány rőtbarba tehén jött elő, az egyik felszegette fejét és elbődült. Kij Kijevics, aki nagyon hasonlított a húgához - egyforma volt a szemük vágása -, szalmaszálat rágszálva mondta:

- Tudod, Liza, te mindennek a tetejébe még nemi téren is nagyon rendszertelenül élsz. A te típusod a burzsoá kultúra legocsmányabb söpredéke.

Jelizaveta Kijevna lusta mosollyal nézett arrafelé, ahol a lemenő nap melegsárgára festette a rét fűvét és az árnyékokat.

- Csodálatos, hogy milyen unalmas tudsz lenni, Kij. Mindent bemagoltál, s mindent olyan világosan látsz, mint ahogyan a könyvek tanítják.

- Minden embernek azzal kell törődnie, hogy eszméit rendben tartsa, rendszerezze, nem pedig azzal, hogy unalmas-e vagy nem, amit beszél.

- Hát csak tégy, ahogy jólesik.

Csendes volt az este, a tornác előtt meg se rezzent a szomorú nyírfák áttetsző lombja. A domb tövében haris szólt. Kij Kijevics egy fűszálat rágszálta. Jelizaveta Kijevna ábrándosan nézte a kékes szürkületben úszó fákat. A fák közt megjelent egy fürge kis ember, kofferral a kezében.

- No, végre megtaláltam, Liza! Jó estét, ó, gyönyörű virágszál! - kiáltotta Antoska.

Jelizaveta Kijevna lelkendezve elébe szaladt, és megölelte a jövevényt.

Kij Kijevics meglehetősen szárazon köszöntötte, és tovább rágsálta a fűszálat. Antoska letelepedett a lépcsőre, és szivarra gyújtott:

- Én pedig magához jöttem felvilágosításért, Kij Kijevics. Mesélje el részletesen, mit gondolnak, mit beszélnek itt, a maguk falujában a háborúról.

Kij Kijevics fanyarul mosolygott.

- Tudja az ördög, mit gondolnak... Hallgatnak... A farkasok is hallgatnak, amikor falkába verődnek.

- Azt hiszem, a mozgósítással szemben nem volt ellenállás.

- Nem, ellenállás nem volt.

- Megértik, hogy a német: ellenség?

- Ugyan, kérem, nem a németről van itt szó.

- Hát miről?

Kij Kijevics elnevette magát.

- Nem a német a legfontosabb. A fődolog: a puska. Puskát kapni a kézbe. A puskás embernek aztán már egészen más a pszichológiája. Ha megérjük, majd meglátjuk, hogy tulajdonképpen merrefelé is szándékoznak elsülni azok a puskák... Egyszóval: ilyenformán áll a dolog.

- No de mégis, beszélnek a háborúról?

- Menjen a faluba, hallgassa meg...

Amikor besötétedett, Antoska és Jelizaveta Kijevna lementek a faluba. Augusztusi csillagfény sziporkázott a hideg égbolton. Lent a falu nyirkos volt, még érzett a por - a hazatérő nyáj verte fel - és a frissen fejt tej szaga. Kifogott szekerek álltak a kapuk előtt. A hársfák alatt, ahol egészen sötét volt, kútgém csikorgott, és egy lovacska zihálva ivott a vödörből. A falu szalma-fedeles csűrje előtti tisztáson három leány ült egymás mellett a farakáson. Csendesen dúdolgattak. Antoska és Jelizaveta Kijevna odamentek, és ők is leültek kicsit odább a fatörzsre. A leányok énekeltek:

*Hlibi falva szép falu,
Rangos, díszes, ékes,
Zöld szalaggal, bokrétával,
Jányok szomorú arcával...*

Egyikük a jövevényekre pillantva, csendesen megszólalt:

- Lányok, késő lesz, gyerünk aludni.

De csak tovább ültek mozdulatlanul. Valaki mocorgott a csűrben, majd csikordult az ajtó, és kijött egy kopasz paraszt, kigombolt bekecsben. Soká babrált köhécselve a lakaton, míg bezárta, aztán a lányokhoz lépett, és kezét csipőre téve, megrázta kecskeszakállát:

- No, fülemüle madarak, még mindig énekeltek?

- Igen, de nem terólad, Fjodor bátya.

- Ostorral csapok rátok, ha el nem takarodtok innen! Nézze meg az ember, éccakának idején nótázni itten...

- Tán irigyled?

A másik sóhajtván mondta:

- Egyebet sem tehetünk már, Fjodor bátya... Nótázunk egy kicsit.

- Ammár igaz. Bizony elárvultatok, édes jányom.

Fjodor leült melléjük. Amelyik legközelebb volt hozzája, megszólalt:

- Teméntelen sokat elvittek a háborúba, mesélik a kozmogymjanszki asszonyok. Majdnem mindenkit!

- Még rátok is sor kerülhet, kisjányok.

- Hogy bennünket is háborúba vigyenek?

A lányok nagyot nevettek, s megint a szélső kérdezte:

- Fjodor bácsi, aztán kivel háborúzik a mi cárunk?

- Egy másik cárral.

A lányok összenéztek, egyikük felsóhajtott, a másik kendőjét igazította az állán.

A szélső ezt mondta:

- Igaz, a kozmogymjanszki asszonyok is azt beszélnek, hogy egy másik cárral.

A fatörzsek mögül ekkor felemelkedett egy torzonborz fej, a fej után az ember, aki bekecsét összébbhúzza, rekedten rájuk szólt:

- De sok számaráságot lefetyeltek. Micsoda másik cárral? A németekkel háborúzunk.

- Az is lehet - hagyta rá Fjodor.

A fej eltűnt a farakás mögött. Antoska Arnoldov cigarettatárcáját Fjodor elé tartva, óvatosan megkérdezte:

- Mondja csak, szívesen mentek a maguk falujából a háborúba?

- Sokan bizony szívesen mentek, fiatalúr.

- Szóval volt lelkesedés?

- Aha. Mér is ne? Mégiscsak megtapasztalják, hogy s mint. Hogy megölik őket? Hát itt is csak meg kell halni. Rossz a mi földcskénk, betevő falatra is alig futja belőle. Ott meg aszongyák: kétszer napjában húst esznek, meg teát cukorral, dohányuk is annyi van, amennyi jólesik.

- Hát nem borzasztó háborúzni?

- Már hogyné volna, persze, hogy borzasztó.

15

A ponyvával letakart hadtápkocsik, a szénával, szalmával, óriási ponton-alkatrészekkel megrakott szekerek, sebesültszállítók billegve, nyikorogva mozogtak előre a széles, híg sárral lepett országúton. Apró cseppekben, de szünet nélkül permetezett az eső. A szántás barázdái és az útszéli árkok színültig voltak vízzel. A távoli erdők és cserjések körvonalai ködbe és párába vesztek.

A támadó orosz hadsereg hadtápszállítmányának lavinája hömpölygött itt szakadatlanul előre, esőben, sárban, kiabálás, szitok, ostorcsapkodás és tengelynyikorgás közepette. Az út mentén kerekeikkel égneek álló, felfordult szekerek, s döglött és döglődő lovak heverték. Olykor-olykor katonai autó gázolt a kavargásba. Kiabálás, jajveszékelés kezdődött. A lovak megbokrosodtak, a megrakott szekerek s nyomukban egymás hegyén-hátán a hadtápkocsik itt-ott lefordultak az útszéli árokba.

Távolabb, ahol megszakadt a kocsiaradat, hosszú sorokba nyúlva menetelt, csúszkált a sárban a gyalogság; a bakák hátán sátorlap és hátizsák. A zilált sorokban gyalogló tömegben, puskákkal, málhával megrakott társzekerek tetején tisztiszolgák gubbasztottak. Időnként leszaladt egy-egy katona az útról a szántóföldre, s fegyverét a gyepre téve leguggolt...

Távolabb újabb meg újabb szekerek, pontonok s hadtápkocsik imbolyogtak. Városi kocsik is akadt, benne tisztiköpenyes, didergő utasokkal... Ez a dübörgő áradat olykor lezúdult a völgybe, összetorlódott, kerékagyig sárban vergődve ordítozott, verekedett, máskor meg lassacskán kapaszkodott hegynek felfelé, és a hágók mögött eltűnt a látóhatárról. Itt-ott a mellékutakról friss kenyérrel, szénával vagy lőszerez megrakott társzekerek patakja hömpölygött a fő áradatba, amelyet néha a szántóföldekről vágató kisebb lovascsapatok értek utol s hagytak el.

Máskor meg csikorogva, csörömpölve tüzérség vágódott a hadtáposzlopba. Óriási, széles szügyű lovakon szakállas, vad nézésű tatárok suhogtatták az ostort állatra, emberre egyképp, s mintha az utat akarnák felszántani, úgy vonszolták maguk után tompa csöví, nagyokat döccenő ágyúikat. Mindenfelől hadonászó emberek rohantak elő, s fellepedtek a szekerekre. S az áradat megint tovább hömpölygött, be a száraz avar közt megbúvó, gombától illatozó erdőbe, amely halkán zúgott az esőben.

Később az országút mindkét oldalán póré házkémények bukkantak fel a szemétből és pernyéből, másutt egy bezúzott utcai lámpa himbálózott, s egy rostává lőtt ház téglafalán moziplakát búsult. Egy szekéren, amelynek első két kereke hiányzott, világoskék köpenybe burkolózva, sebesült osztrák feküdt; az arca sárga, a szeme beesett, bánatos.

Mintegy huszonöt versztányira innen ágyúk tompa dőreje dübörgött a füstös láthatáron. Oda özönlött éjjel-nappal a katonák s a hadtápkocsik tömege. Oda igyekezett Oroszországból a csapatokat, élelmet s lőszert szállító vonatok szakadatlan sora. Az egész országot ágyúdörgés remegtette. Végre felszabadulhatott mindaz az olthatatlan mohóság és düh, ami eddig lefojtva fűledt benne.

A tisztátlan, torz életével eltelt városi lakosság mintha nyomasztó álomból ébredt volna. Az ágyúdőrejében benne zengett a világveszedelem riadója. Addigi életüket kibírhatatlannak érezték már, és dühös örömmel fogadták a háborút.

A falvakban nem sokat kérdezték, miért s ki ellen folyik a harc. A düh és gyűlölet már úgyis régóta mindent vérködben mutatott. Szörnyű dolgokat értelt az idő. Fiatal legények, meglelt férfiak otthagyták a leányokat, asszonyokat, mohón s fürgén kapaszkodtak a marhakocsikba, és füttyörszve, trágár nótákat énekelve, robogtak el a városok mellett. A régi életnek vége szakadt. Oroszországot óriási kanál kavarta, keverte, a háború mámora mindent megmozdított, és mindenkit lerészegített.

Amikor már csak úgy tíz versztányira volt az arcvonal csatazaja, a csapatok és a hadtáposzlopok fölbomlottak és szétolvadtak. Itt véget ért minden, ami élő, minden, ami emberi. A föld, a lövészárók adott helyet az embernek, aki ott aludt, evett, tetvésszkedett, s a bolondulásig durrogatta puskáját az esőverte messzeségbe.

Éjszakánként tűzvészek fénye borította lassan bíborba a látóhatárt, rakéták pászmái cikáztak az égbolton, s csillagokat szórva hulltak alá. Vonító hangon sivítottak és robbantak a lövedékek, lángot, füstöt, porfelhőt gomolygatva a magasba.

Öklendező félelem kavarta fel a gyomrot, végigborsódzott a hát, és görcsbe húzta az ujjakat. Éjfél felé adták ki a jelszót. Eltorzult száju tisztek rontottak a legénység közé, szitokkal, ordítózással, ütlegekkel állították talpra az álmoságtól, nyirkosságtól felpuffedt katonákat. S akkor tántorogva, ocsmányul káromkodva, állati üvöltés közepette rontottak előre az emberek, lehasaltak, majd fölugrottak, és rendetlen csordákba verődve, siketen, vakon, félelmükben és dühükben eszüket veszítve törtek be az ellenséges árkokba.

És utána soha senki sem emlékezett, mi is történt ott, ezekben a lövészárkokban. Amikor hőstettekkel akartak eldicsekedni - hogyan dőfték, vagdalkoztak, hogyan verték be puskatussal a fejeket -, csak hazudni tudtak. Csak a halottak tanúskodtak az éjszaka történeteiről.

Új napra virradtak. Megérkeztek a tábori konyhák. A fáradt, didergő katonák nekiláttak az evésnek, utána a dohányzásnak. Aztán a falujukról beszéltek, asszonyokról hazudoztak, tetvéskedtek és elaludtak. Egész napokat átaludtak ezekben az ürülékkel, vérrel beszennyezett, rettegéssel és halállal telt vermekben.

Ugyanígy élt, piszokban, nyirokban Tyegin is. Heteken át nem került le róla a ruha, a csizma. Az ezred, amelyhez zászlósi rangban beosztották, támadásban volt. A tiszteknek és legénységnek több mint a fele elesett vagy megsebesült a harcokban, utánpótlást pedig nem kaptak, s valamennyien csak azt várták, végre mikor váltják le őket, mert félholtak voltak a fáradtságtól és kimerültségtől.

De a hadsereg főparancsnokság még a tél beállta előtt mindenáron át akart jutni a Kárpátokon Magyarországra, hogy elpusztíthassa. Nem kímélték az emberéletet, volt elég tartalék belőle. Minden jel arra mutatott, hogy ebben a háromhónapos szakadatlan harcban megtörik a fejvesztetten visszavonuló osztrák-magyar hadsereg ereje, Krakkó, Bécs elesik, és az oroszok balszárnya benyomulhat Németország védtelen hátsó részébe.

E terv értelmében az orosz csapatok megállás nélkül meneteltek nyugat felé, tízezernyi foglyot ejtettek, óriási élelmiszer-, lőszer-, fegyver- és ruhakészleteket zsákmányoltak. A régebbi háborúban ilyen hadizsákmánynak csupán egy része, egyetlenegy ezek közül a szünet nélküli, véres ütközetek közül - amelyekben egész hadtestek veszték oda - elég lett volna ahhoz, hogy az egész hadjárat sorsa eldőljön. Most pedig, noha a sorkatonaság már a legelső összecsapásokban elpusztult, a harc heve csak növekedett. A nép apraja-nagyja hadra kelt. Volt valami ebben a háborúban, amit az emberi értelem nem tudott felfogni. Mindig úgy látszott, hogy az ellenség döntő vereséget szenvedett, elvérzett, s már csak egy kis erőfeszítés hiányzik a teljes diadalhoz. Az erőfeszítés megtétele, de az ellenség megsemmisített seregei helyébe újak nőttek, s azok is konok dühvel mentek a halálba. Sem a tatár hordák, sem a perzsa hadak nem küzdöttek olyan veszettül, és nem haltak meg olyan könnyedén, mint a gyenge testű, elkényeztetett európaiak, vagy a ravasz orosz parasztok, akik pedig láthatták, hogy ők csak néma állatsorda, az ágyútöltelék ebben az urak kitalálta háborúban.

Annak az ezrednek a maradványa, amelyben Tyegin szolgált, egy keskeny és mély patak partján sáncolta el magát. Rossz állás volt ez, nagyon szem előtt feküdt, és fedezékeit gyengén építették, óráról órára várták a parancsot a támadásra, s addig is örültek, hogy kihalják magukat, lehúzzák a csizmát és pihenhetnek, bár a patak túlsó partjáról az osztrákok erősen tüzeltek rájuk.

Estefelé, amikor rendszerint vagy három óra hosszat szünetelt a tüzelés, Ivan Iljics elment az ezredtörzshöz, amely az állásoktól mintegy két versztányira, egy elhagyott kastélyban volt.

Bodor köd ült a cserjés közt kanyargó patakon és a part bokrain. Csend volt, s nedves haraszt szaga érzett. Olykor egy-egy lövés döreje szállt végig a víz fölött.

Ivan Iljics átugrotta az árkot, s az útra tért, ahol megállt és rágyújtott. Oldalvást a ködben szörnyű magasnak látszó, lombtalan fák álltak sorfalat. A tőlük jobbra és balra elterülő ingoványos síkság mintha tejjel volna leöntve. A csöndben panaszosan sívított el egy puska-golyó. Ivan Iljics mélyet sóhajtott, és a fák áttetsző sudarát nézve, elindult a csikorgó kavics-on. Ebben a nyugalomban, s mert egyedül ment és gondolkozhatott, minden elpihent benne, elült a nappal minden zaja, lármája, és halk bánat lopózott a szívébe. Még egyszer felsóhajtott, eldobta cigarettáját, és kezét a nyakára kulcsolva ment, ment, mint egy mesevilágban, ahol csak a faóriások és az eleven, szerelem után sóvárgó szíve s Dása láthatatlan bűbája volt vele.

Dása vele volt a pihenés e csendes óráiban. Mindig maga mellett érezte, amikor elcsendesedett az ágyúk acélzöreje, a fegyverzaj, az ordítás, a szitkozódás, az Isten teremtette világnak ez a sok fölösleges lármája, amikor egy kicsit megbújhatott valahol a fedezék sarkában... ez a bűbáj mindig megérintette a szívét.

Ivan Iljics elképzelte: ha meg kell halnia, az utolsó pillanatig érezni fogja a boldogságot, amely Dásával összeforrasztotta. Nem gondolt a halálra, és nem félt. Az élet teljességének e csodálatos állapotától most már semmi, még a halál sem foszthatta meg...

Amikor a nyáron Jevpatorijába utazott, hogy még egyszer - amint ő hitte -, utoljára láthassa Dását, Ivan Iljics nagy gondban volt, és izgatottan próbált kieszelni valamiféle mentséget. De találkozásuk a tengerparton, amikor Dása hirtelen sírva fakadt, szőke feje a mellére borult, haja, karja, válla, amelyből sós tengerszag érzett, gyerekes szája, amely így szólt hozzá, mikor összehúzott, nedves pillái közül felpillantott rá: „Ivan Iljics, drága, hogy vártam magát!” - s mindez a sok, szinte az égből hullott s ki nem mondott dolog ott, a tengerparti úton, néhány pillanat alatt felforgatta Ivan Iljics egész életét. Ezt mondta akkor, mialatt a szeretett arcba nézett:

- Egész életemben szeretni fogom.

Később néha úgy tetszett neki, mintha talán nem is mondta, csak gondolta volna ezeket a szavakat, de Dása megértette.

Dása levette kezét a válláról, és így szólt:

- Nagyon, nagyon sok mindent kell elmondanom magának, gyerünk...

Néhány lépés után leültek a vízparton, a homokba. Dása fölmarkolt egy csomó kavicsot, amelyeket aztán egyenként a vízbe dobált.

- Arról van szó, tudniillik, hogy fog-e engem szívelhetni, ha mindent elmondok. Bár, istenem, gondoljon, amit akar - és felsóhajtott. - Én nagyon nem szépen éltem maga nélkül, Ivan Iljics. Bocsásson meg, ha tud.

És elmondott mindent elejétől végéig, részletesen, őszintén. Elmondta, hogyan utazott Szamarából a Krímbe; itt összetalálkozott Besszonovval, és minden kedve elment az élettől, úgy utálta az egész pétervári tébolyt, ami újra rátámadt, a vérét mérgezte, kíváncsiságát gyűjtögetta...

- Meddig állhattam volna még ellen? Vonzott magához a szenny, az út is oda vezetett. De lám, az utolsó pillanatban mégis gyáva voltam... Ivan Iljics, kedves - és Dása feléje tárta karját -, segítsen rajtam! Nem akarom, nem bírom tovább gyűlölni saját magamat... Hiszen még nem vagyok egészen romlott... Én egészen mást akarok, egészen mást...

Aztán Dása igen soká hallgatott. Ivan Iljics merően nézett a napfényes, kéken ringó víztükörré, és mindezek ellenére mély boldogság árasztotta el a lelkét.

Hogy háború tört ki, és Tyeleginnek holnap el kell utaznia, hogy utolérje az ezredét, arra Dása csak akkor eszmélt rá, amikor a szélről hajtott hullám a lábát kezdte nyaldosni.

- Ivan Iljics!

- Tessék?

- Maga jó szívvel van hozzám?

- Igen.

- Nagyon?

- Igen.

Erre Dása a térdén közelebb csúszott hozzá a homokban, és kezét a férfi kezére tette, úgy, mint akkor a hajón.

- Ivan Iljics, én is... igen.

Erősen megszorította Ivan Iljics reszkető ujjait, és kis hallgatás után megkérdezte:

- Mit is mondott maga nekem ott az úton? - és összeráncolta homlokát. - Micsoda háború? Ki ellen?

- A németek ellen.

- No és maga?

- Holnap el kell utaznom.

Dása csak ennyit szólt: „Ó!” - aztán elhallgatott. Messziről Nyikolaj Ivanovics szaladt feléjük a parton, csíkos pizsamájában, nyilván ahogy épp az ágyból ugrott ki, és egy újságlappal hadonászva kiabált valamit.

Ivan Iljicsre jóformán ügyet se vetett. Amikor Dása így mutatta be: „Nyikolaj, ez az én legjobb barátom”, Nyikolaj Ivanovics kabátjánál fogva megrázta Tyelegint, és az arcába ordított:

- Szép dolgokat értünk meg, fiatalember! Mi? Nesze neked, civilizáció. Mi? Ez borzasztó! Nem érti? Ez örület!

Dása egész nap nem mozdult Ivan Iljics mellől. Csendes volt és nyugodt. Tyelegin emlékezete ezt a napot világoskék napsugárban, a mérhetetlen tenger morájában őrizte meg. Mintha minden pillanat egy egész élettel ért volna fel. A tengerparton kószált Dásával, heverték a homokban, üldögéltek a teraszon, de mindig mintegy ködfal mögött. Nyikolaj Ivanovics pedig el nem maradt tőlük egy percre sem, és hangos szónoklatokat tartott a háborúról és a német erőszakról.

Estefelé végre sikerült megszabadulniuk tőle, és Dása meg Tyelegin kettesben messze sétáltak, a homokzátony felé. Szó nélkül, egyszerre lépkedtek egymás mellett. És itt Ivan Iljicsnek megfordult az eszében, hogy mégiscsak kellene egypár szót mondani Dásának. Bizonyos, hogy Dása forró hangú és mindenestre határozott nyilatkozatot vár tőle. De hát mit tud ő dadogni? Vajon szavakkal ki lehet-e fejezni azt, ami betölti? Nem, az kifejezhetetlen.

„Nem, nem - gondolta maga elé nézve -, lelkiismeretlenség volna tőlem, ha elmondanám neki azokat a szavakat. Ő engem nem szerethet, de mert becsületes és jó, ha megkérem a kezét, beleegyezik. Ez viszont erőszak lenne. S annál kevésbé van jogom nyilatkozni, mert bizony-

talánul hosszú időre válunk el, és én minden valószínűség szerint nem térek vissza a háborúból...”

Az önkínzás rohama volt ez. Dása hirtelen megállt, és a férfi vállára támaszkodva, levette lábáról kis cipőjét.

- Ó, istenem, istenem! - mondta, mialatt kiszórta cipőjéből a homokot, aztán újra felhúzta, kiegyenesedett s mélyen felsóhajtott. - Nagyon fogom magát szeretni, amikor távol lesz, Ivan Iljics.

Kezét a férfi nyakára téve, éles, csaknem szigorú, mosolytalan szürke szemével a szemébe nézett, s újra - de most könnyedén - felsóhajtott:

- Mi ott is együtt leszünk, ugye?

Ivan Iljics óvatosan magához vonta, és megcsókolta a lány puha, remegő ajkát. Dása behunyta szemét. Aztán, mikor már kifogyott a lélegzetük, Dása kissé eltávolodott, karon fogta Ivan Iljicset, és elindultak a súlyos, sötét víz rőt fénykorbácsokkal vert partja mentén.

Ivan Iljics a csend perceiben mindig megújuló izgalommal emlékezett vissza minderre. Most, hogy a nyakszirtjén összekulcsolva két kezét, bandukolt a ködlepte úton a fák között, maga előtt látta Dása figyelő pillantását, érezte hosszú csókját.

- Állj, ki vagy? - kiáltott a ködből egy durva hang.

- Jó barát - felelte Ivan Iljics, kezét köpenye zsebébe dugva, és a tölgyek alatt befordult a kastély elmosódott körvonalú kötömege felé, ahonnan néhány ablakból lámpafény világított. A tornácon Tyelegin közeledtére valaki eldobta cigarettáját, és vigyázzállásban várt.

- Nem hoztak postát?

- Alázatosan jelentem, még eddig nem. Várjuk.

Ivan Iljics bement a hallba. A helyiség mélyén, a széles tölgyfa lépcső fölött, ódon gobelinen Ádám és Éva állt csenevész fácskák között. Éva almát tartott a kezében, Ádám virágos gallyat. Kifakult arcukat és kékes testüket csak alig-alig világította meg a gyertya, amely egy keskeny nyakú üvegbe szorítva állt a gyalulatlan asztalon.

Ivan Iljics kinyitotta a jobbra nyíló ajtót, és belépett egy üres szobába, amelynek gipszfigurás mennyezetéről a sarokban, ahol tegnap becsapott egy ágyúgolyó, lehullott a vakolat. A forró kandalló mellett Belszkij herceg főhadnagy és Martinov hadnagy üldögélt az ágyon. Ivan Iljics köszönt, megkérdezte, mikorra várják a törzs gépkocsiját, és a világosságban hunyorogva leült a legközelebbi töltényládjára.

- No, még mindig lönek benneteket?

Ivan Iljics nem felelt, csak vállat vont. Belszkij herceg halkán folytatta a megkezdett témát:

- Ami a legrosszabb: a bűz. Írtam is haza: nem félek én a haláltól, kész vagyok életemet áldozni a hazáért, azért is tétettem át magamat a gyalogsághoz, és azért ülök most a lövészárokból, de a bűz, hát az a halálom!

- A bűz, az még semmi, ha nem tetszik, ne szagold - felelte, vállpántját igazgatva Martinov. - Sokkal nagyobb baj, hogy itt nincsenek nők. Ez nem vezethet jóra. Igaz is, ha meggondoljuk: a hadseregszolgálatnak egy kiélt, vén disznó, minket meg itt kolostorba dugnak. Se pálinka, se lányok. Hát így gondoskodnak a hadseregről? Micsoda háború ez?

Martinov felkelt, és csizmája sarkával odább rúgott egy izzó fahasábot. A herceg elgondolkozva cigarettázott, és a kandallóba bámult.

- Ötmillió katona ürüléke, nem beszélve a hullaszagról és a lóbúzról... Egész életemben úgy marad meg emlékezetemben ez a háború, mint valami, ami bűdös... Brrr...

Az udvarról autóberregés hallatszott.

- Urak, itt a posta! - kiáltotta be egy izgatott hang.

A tisztek kimentek a tornácra. A gépkocsi körül sötétségbe vesző alakok tolongtak. Mások szaladva törtettek oda. Egy rekedtes hang egyre ismételte:

- Kérem, uraim, ne kapkodják ki a kezemből!

A postazsákokat az előcsarnokba vitték, és ott a lépcsőn, az Ádám és Éva kép alatt kibontották. Az elmúlt hónap postája jött meg. Mintha ezekben a piszkos vitorlavászon zsákokban gyűlt volna össze a szeretet és a bánat egész tengere, az egész otthon hagyott, kedves, egyetlen élet...

- Uraim, ne kapkodjanak - morgott Babkin törzskapitány, egy vörös képű, nagydarab ember. - Tyelegin zászlósnak hat levél és egy csomag... Nyezsni zászlósnak két levél...

- Nyezsni esett...

- Mikor?

- Ma reggel...

Ivan Iljics a kandallóhoz ment. Mind a hat levelet Dása küldte. Nagybetűkkel rajzolta a címet a borítékokra. Ivan Iljics áradó gyöngédséggel gondolt a kedves kézre, amely ezeket a hatalmas betűket írta. Óvatosan tépte fel az első borítékot, amelyből annyi emlék rohanta meg, hogy egy pillanatra be kellett hunynia a szemét. Aztán olvasni kezdett.

»Azután, hogy magától elbúcsúztunk, Nyikolaj Ivanovicsal együtt mindjárt Szimferopolba utaztunk, és este felültünk a pétervári vonatra. Most a régi lakásunkban vagyunk. Nyikolaj Ivanovics nagyon nyugtalan. Kátyáról semmi hír, azt se tudjuk, hol van. Ami köztünk történt, Ivan Iljics, az valami olyan nagy és váratlan dolog, hogy még nem is tértem magamhoz. Ne vegye zokon, hogy levelemben nem tegezem. Szeretem magát. Hűségesen és nagyon, nagyon fogom szeretni. Furcsa, zavaros a világ most körülöttem, az utcán zeneszóval vonulnak a katonák, és ez a muzsika olyan szomorú, mintha a katonákkal, a trombitákkal együtt eltűnne a boldogság is... Tudom, nem volna szabad ilyesmit írni, de mégis kérem, legyen óvatos, vigyázzon magára...«

- Nagyságos úr, nagyságos úr! - Tyelegin szinte kínlódván fordította fejét az ajtó felé, ahol egy küldönc állt. - Telefonüzenet a zászlós úrnak... A századhoz hívják.

- Kicsoda?

- Rozanov alezredes. Hogy minél előbb siessen oda a zászlós úr.

Tyelegin a végig nem olvasott levelet összehajtogatta, és a többi felbontatlan levéllel együtt az inge alá gyűrte, sapkáját a szemére húzta és kiment.

Még sűrűbb lett a köd, a fák szinte elmerültek benne, s mintha tejben járna, csak a kavicszörgésről ismerte meg az utat. Ivan Iljics egyre csak ismételte magában: „Hűségesen és nagyon, nagyon fogom szeretni...” Hirtelen megállt, hallgatózott. A ködben semmi nesz nem hallatszott, csak itt-ott hullt egy-egy súlyos vízcsepp a fákról. A közelben valami furcsa

cuppanást s utána halk neszt hallott. Tovább ment, s a cuppogás erősebb lett. Hirtelen megtorpant. A rög, amin állt, kigördült a talpa alól, és nagy csobbanással a vízbe esett.

Úgy látszik, ez az a hely, ahol az út most egyenesen a patakba torkollik, mert a híd leégett. Tyelegin tudta, hogy alig száz lépésnyire, a túlsó parton, egészen a patakig húzódnak az osztrák lövészárkok... Valóban, a vízcsobbanásra a túlsó partról lövés dördült, s ostorcsapásként suhintott a vízre. Utána még egy, majd a harmadik is csattant, s azután mintha vas csörömpölne, hosszú sortűz ropogott mindenfelől, megszólaltak a kézfegyverek, hangjukat kissé eltompította a köd. Egyre hangosabban és sűrűbben dörgött, ropogott a víz fölött a sortűz, és az eszeveszett lármába buzgón bele-belekelepett a kézpuska. Buhh... bődült valami az erdőben. Megszaggatott, dübörgő köd ülepedett a földre, és takarta el ezt a mindennapos, megszokott förtelmet.

Ivan Iljics közvetlen közelében több golyó csapódott a fába, és megrezzentette a gallyakat. Erre letért az útról, és találomra ment tovább a bokrok között. A lövöldözés, amilyen váratlanul kezdődött, éppoly hirtelen elcsitult és véget ért. Ivan Iljics levette sapkáját, és megtörölte izzadt homlokát. Olyan csendes volt most minden, mint valami vízfenéken. Csak a bokrokról csepergett.

Hála istennek, ma elolvashatja Dása leveleit... Elmosolyodott és átugrott egy árkot. Aztán közvetlen közlőről hallotta, amint valaki ásítva megszólal:

- Nahát, úgy aludtam, Vaszilij, én mondom neked, úgy aludtam, mint a bunda.

- Várj csak - szakította félbe a másik. - Jön valaki.

- Ki az?

- Jó barát - felelt sietve Tyelegin, és a lövészárkok földre hányt mellvédje mögött két szakállas fejet látott kiemelkedni. Megkérdezte: - Melyik század?

- Harmadik század, jelentem alázatosan. De a zászlós úrnak miért tetszik ott fenn járkálni? Eltalálhatják.

Tyelegin beugrott az árokba, és a futóárokig jutott, amely a tisztí fedezékhez vezetett. A lövöldözéstől felriasztott katonák így beszélgettek:

- Ilyen veszett ködben egész egyszerűen átjöhet a folyón.

- Az bizony könnyen meglehet.

- Se szó, se beszéd, egyszerre csak nekiáll lövöldözni... Ijesztgetni akar, vagy ő maga van begyulladva?

- Hát te talán nem vagy begyulladva?

- Én, pajtás? Én szörnyen ijedős vagyok.

- Fiúk, Gavrilának elvitte egy ujját...

- Aha! Amék mindig feltartotta?

- Disznó szerencséje van. Hazamehet.

- Fenét! Még ha az egész karját levágta volna! De egy ujjá miatt? Kicsit elhever itt a közelben, aztán jöhet vissza a századhoz...

- Mikor lesz már vége ennek a háborúnak?

- Ne jajgass.

- Vége lesz, de mi nem érjük meg.
 - Ha legalább azt a Bécset bevehetnénk.
 - Aztán minek az neked?
 - Csak úgy.
 - Ha tavaszig nem lesz vége, úgyis mindenki szétszalad. Ki szántsa fel a földet? Talán az asszonyok? Istenigazában szétszórták a népet. Torkig vagyunk az egész disznósággal...
 - A generálisok egyhamar nem hagyják abba.
 - Micsoda beszéd ez?... Ki mondta?
 - Eredj innen, zupás, míg jó dolgod van...
 - A generálisok nem fogják abbahagyni.
 - Ez igaz, fiúk. Először is dupla fizetést kapnak, aztán érdemkereszteket meg kitüntetések. Nekem mesélte valaki, hogy az angolok minden újoncért, aszongya, harmincnyolc és fél rubelt adnak a mi tábornokainknak.
 - Gazemberek! Eladnak minket, akár a barmot.
 - No, majd meglátjuk, ki nevet utoljára...
- Amikor Tyelegin bement a fedezékbe, Rozanov alezredes, a zászlóalj parancsnoka - szemüveges, ritkás hajú, kövér ember -, a sarokban fenyőgallyakra terített lópokrócon ülve fogadta.
- No, csakhogy megjöttél - mondta.
 - Bocsánat, Fjodor Kuzmics, ebben a szörnyű ködben eltévesztettem az utat.
 - Hát tudod, fiam, ma éjszakára dolgunk akadt... - és elgondolkozva tette szájába a kis kenyérhéjat, amit egész idő alatt piszkos markában szorongatott. Tyelegin lassan összeszorította állkapcsát. - Arról van szó, édes barátom, Ivan Iljics... - folytatta az alezredes vontatottan. - Parancsot kaptunk, hogy át kell kecmeregnünk a túlsó partra. Jó volna minél könnyebben megúszni a dolgot. Űlj csak ide mellém. Akarsz konyakot? Szóval én azt eszeltem ki, hogy pont azzal a nagy fűzfával szemben kell hidat verni... Két szakaszt dobunk át a túlsó partra...

16

- Szuszov!
- Jelen, nagyságos úr.
- Ássad csak, ásd... Csendesen, ne dobáld a vízbe... Fiúk, gyerünk, gyerünk... Zubcov!
- Jelen, nagyságos úr.
- Gyere csak ide! Ide verj még egyet! Mélyebbre... vigyázva!
- Vigyázzatok, fiúk, eltörik a vállam... Emeld!
- Gyerünk, gyerünk!
- Ne ordíts, te barom!
- Húzd meg a másik végét... Nagyságos úr, felemelhetjük?

- Odakötöttétek?

- Kész...

- Emeld...

A holdfénytől átvilágított ködfelhőben nyikorogva emelkedett fel a két magas karó, amelyet keresztdeszkák tartottak össze. Ez volt az úgynevezett átvető híd. A parton a katonák elmosódó figurái mozogtak. Sietős, suttogó hangon beszéltek, káromkodtak.

- No, megvan?

- Igen, most jó.

- Ereszd, de vigyázva!

- Lassan, fiúk, óvatosan...

A karók végét kötelekkel erősítették meg a parton, a patak legkeskenyebb pontján, aztán lassan a víz színére bocsátották a hevenyészett hidat.

- Átér-e vajon?

- Lassabban ereszd!

- Fene nehéz!

- Megállj, lassabban, te!

A híd túlsó vége hangos csobbanással esett a vízre. Tyelegin gyorsan intett.

- Feküdj!

Nesztelenül lapultak le a part fűvére a katonák. A köd megritkult, az éjszaka sötétebb lett, és a levegő hajnal felé erősen lehűlt. A túlsó parton csend volt. Tyelegin Zubcovot szólította:

- Kússz oda, rakd rá a pallót!

Vaszilij Zubcov, az örökké izzadságszagú, hórihorgas önkéntes lemászott Tyelegin mellől a partról a vízbe, Ivan Iljics látta, amint nagy keze remegve megkapaszkodik a parti gyökerekben; aztán eleresztette és lebukott.

- Hű, de mély... - hangzott Zubcov vacogó hangja valahonnét a mélyből. - Fiúk, ide a deszkákat!

- Deszkát! Ide a deszkákat!

Gyorsan, nesztelenül adták kézzől kézre a deszkákat. Odaszögezni nem lehetett, féltek, hogy zajt csapnak vele... Amikor az első sorokat Zubcov lerakta, kimászott a vízből, és vacogó foggal, halkan mondta:

- Gyorsan, gyorsabban adogassátok... Ne aludjatok...

A híd alatt jéghideg víz csobogott. A deszkák inogtak. Tyelegin ki tudta venni a túlparti bokrok sötét körvonalait, és jöllehet azok ugyanolyan bokrok voltak, mint az innenső oldalon, mégis ijesztő volt rájuk nézni. Ivan Iljics visszatért oda, ahol a többiek hasaltak, és élesen kiáltotta:

- Felállni!

A katonák a fehéres ködben feltápászkodtak. Alakjuk szertelenül nagynak látszott.

- Egyenként, futólépésben a túlsó partra!

Tyelegin a híd felé fordult. Ebben a pillanatban, mintha csak napsugár tört volna át a köd-felhőn, fénybe borult a palló sárga deszkája és Zubcov rémülten felvetett, fekete szakállas arca. A fényszóró sugara oldalt, a cserjésre siklott, néhány csenevész, lombtalan bokrot ragadott meg: aztán újra a hídra feküdt. Tyelegin összeszorította fogát, és átszaladt a hídon. S mintha az egész fekete csöndesség egyszerre nagy robajjal összeomlott volna. Az osztrákok puska- és géppuskatűzet zúdítottak a hídra. Tyelegin a partra ugrott, lehasalt és hátranézett. Egy magas katona rohant a hídon, nem látta, kicsoda... A puskáját magához szorította, aztán egyszer csak elejtette, és kezét magasra emelve, oldalvást befordult a vízbe. Géppuska pásztázta a hidat, a vizet, a partot... Most a második... Szuszov rohant át, és leroskadt Tyelegin mellé.

- A fogammal tépem szét, améket elérem!

Rohant a harmadik, a negyedik, az ötödik. A következő alak felordított, és hadonászva a vízbe bukott.

Akik átértek, lehasaltak, egy-egy kis földhányást emeltek maguk elé. Most már az egész patak mentén fülsiketítő lövöldözés hasogatta a levegőt. Nem emelhették fel a fejüket. A fekvő rajvonalak fölé vad géppuskatűz csapott. Aztán... alacsonyan... a fekvők arcvonala előtt, egészen a közelben egyszer, kétszer... hatszor... tízszer... morajló robbanás hallatszott: az oroszok lőtték az ellenség géppuska-félszkei.

Tyelegin és előtte Vaszilij Zubcov felugrottak, vagy negyven lépésnyire előreszaladtak és lehasaltak. Az ellenséges géppuska most balról, a sötétségből kezdett dolgozni. Az oroszok tüze erősebbnek bizonyult, és a föld alá kényszerítette az osztrákokat. Az orosz önkéntesek a pillanatnyi tűzszünetet felhasználva, a saját tüzéségük által már tegnap szétlőtt osztrák drótsövény felé szaladtak.

Az éjszaka folyamán az osztrákok kijavították a drótakadályt. Egy hulla csüngött rajta. Zubcov átvágta a drótot, és a hulla, mint egy zsák esett Tyelegin lába elé. Laptjev lövész a többieket megelőzve, puska nélkül, négykézláb előre kúszott, és a mellvéd alá hasalt. Zubcov rákiáltott:

- Állj fel és dobd a gránátot!

Laptjev hallgatott, nem mozdult, meg se fordult. Ijedtében tán a szívverése is megállt. A tüzelés erősödött, a katonák nem nyomulhattak előre, hanem a földhöz lapulva, beásták magukat.

- Állj fel, te dög! Dobd már azt a gránátot! - kiáltott Zubcov. - Dobd, az anyád istenit! - és előrenyúlva, puskáját agyánál fogva, szuronyával Laptjev kidudorodó köpenyébe bökött. Laptjev feléje fordította elzöldült képét, a gránátot lerántotta derékszíjáról, és hirtelen a mellvédnek rontva, elhajította, s nyomban a robbanás után beugrott az árokba.

- Üsd, vágd! - üvöltötte magánkívül Zubcov.

Vagy tíz lövész ugrott fel. Nekilódultak és eltűntek a föld alatt. Főnt tisztán hallották a szakadatlan robbanásokat.

Tyelegin a mellvédnél a kézigránáttal kínlódott: sehogy sem tudta lecsatolni a derékszíjáról. Végül is beugrott az árokba, vállával a sáros falat súrolva, megbotolva rohant, és ordított, ahogy a torkán kifért... Egy lárvaszerű, fehér arcú embert látott a fedezék falához tapadva. Vállon ragadta. A hullaarcú idegesen motyogott, motyogott... mintha álmában beszélne.

- Elhallgass, te... Az ördög vigyen el... Hiszen nem bántalak... - kiáltott Tyelegin csaknem sírva, és a hullákon átugorva tovább rohant.

A harc már véget ért. Fegyverüket eldobálva, szürke emberek tömege mászott elő a fedezékből. Puskatussal lökdösték őket. Odább, vagy negyven lépésnyire, egy osztrák géppuskából még mindig lőtték az átkelőhelyet. Ivan Iljics a katonák és foglyok közt előrefurakodva kiabált:

- Mit néztek, mit bámultok?... Zubcov, hé, Zubcov!

- Itt vagyok...

- Te átkozott, hát nem látod?

- De hát hogy lehessen odaférni?

Arra rohantak.

- Állj!... Itt van, ni!

A fedezékből keskeny átjáró vezetett a géppuskaállásba. Tyelegin végigfutott rajta, és nyakát behúzva beugrott a géppuskafészekbe; a sötétben a tűrhetetlen zajtól csak úgy rengett minden. Valakit könyökön ragadott, és magához húzott. Egyszerre csend lett. Csak Tyelegin foglya hörgött még küszködve.

- A disznó mindenit, nem akar megdöglenni - mormogott hátul Zubcov, s vagy háromszor fejbe vágta puskatussal. A fogoly összezsugorlott. Búgó, furcsa hangot hallatott, aztán elcsendesedett. Tyelegin eleresztette, és kiment a fedezékből.

Zubcov utánakiáltott:

- Nagyságos úr, ez ide volt láncolva a géppuskához.

Nemsokára egészen kivilágosodott. A sárga agyagon vérfoltok piroslottak. Néhány rongyos hátizsák, fazekak és serpenyők közt hullák... hullák... A kimerült, elgémberedett katonák közül némelyik lefeküdt, mások konzervet bontottak, vagy az osztrákok eldobott hátizsákjaiban turkáltak.

A foglyokat már régen áthajtották a patak túlsó partjára. Az ezred átkelt, elfoglalta új állásait, a tüzérség pedig az osztrákok második vonalát lőtte. Az ellenség csak lanyhán felelt. Szemerkélve hullott az eső, a köd eloszlott, s Ivan Iljics a lövészárkok szélére könyökölve a mezőt nézte, amelyen át éjszaka iderohant embereivel. Mező, hát mező, barna, nedves, itt-ott szögesdrót maradványok, itt-ott frissen felásott föld feketéllik, no meg néhány orosz katona holtteste. S hová lettek a tegnapi faóriások s a félelmetes bokrok? Eltűntek. Ahá, itt a patak. Ilyen közel van? És mégis mennyi erőfeszítésbe került, hogy megtegyék ezt a háromszáz lépést!

Az osztrákok folytatták a visszavonulást, és az orosz csapatok pihenés nélkül, egész éjszaka a sarkukban voltak. Tyelegin azt a parancsot kapta, hogy katonáival foglalja el a dombon kéklő erdőcskét, és rövid tűzharc után estére el is foglalta.

Sebtében elsáncolták magukat, s kiállították az őrséget, felvették a telefonösszeköttetést a csapattal, megették megmaradt ennivalójukat, és a szitáló esőben, a sötétben, az erdő nedves avarán sokan elaludtak, noha parancsot kaptak, hogy egész éjszaka folytatni kell a tüzelést.

Tyelegin egy puha mohával borított fatönkhöz támaszkodva ült a földön. Néha becsurrant a gallérja alá egy-egy esőcsepp, és ez jó volt, mert ébren tartotta. A reggeli izgalom már régen elmúlt, és tízversztás bukdácsolás után a felázott szántóföldeken, sövényeken és árkokon át, megmerevedett lába már csak gépiesen lépett, és feje szinte szétpattant a kintől.

Léptek zördültek az avarban, és Zubcov halk hangját hallotta:

- Tetszik egy kis kétszersült?

- Köszönöm. Kérek.

Ivan Iljics elvette a kétszersültet, és rágcsálni kezdte. Édes volt és omlós. Zubcov melléje guggolt.

- Szabad rágyújtani?

- Lehet, de csak vigyázva.

- Vigyázok. Pipám van.

- Te, Zubcov... kár volt megölni...

- Azt a géppuskást?

- Azt.

- Persze hogy kár volt.

- Álmos vagy?

- Hát igen, de azért nem alszom el.

- Ha én elszundítanék, költs fel.

Lassan, lágyan hullt az eső az elszáradt lombra, a kézre, a sapkaellenzőre. A lárma, az ordítózás, az undorító izgalmak... s a géppuskás megölése után úgy hulltak most ezek az esőcseppek, mint az üveggyöngyök... Hulltak, hulltak a sötétbe, a mélybe, ahol a száraz lomb korhadozott. Zizegtek, susogtak, nem hagyták elaludni az embert. Nem lehet, nem szabad elaludni... Ivan Iljics az ujjaival feszítette szét szempilláit, és látta az ágak homályos, mintegy szénnel rajzolt körvonalait... „De hát egész éjjel lövöldözni... Bolondság! Hadd pihenjenek a katonák... Nyolc halott, tizenegy sebesült...” És jobban kellene vigyáznia magára is... Dása, Dása...

Az üveggyöngy-cseppek lassan mindennel megbékítették, elnyugtatták...

- Ivan Iljics!

- Igen, igen... Zubcov... Nem alszom...

- Hát nem hiábavaló az emberölés?... Talán neki is van házikója valahol! Családja is... Mi meg neki a szuronnal, mint egy kitömött bábnak... ez a hőstett. Amikor az elsőt leszártam, utána még enni sem tudtam, mindent kihánytam... Most? Ez már a tizedik vagy a kilencedik... Hát nem borzasztó? Szóval ezt a bűnt tán mégiscsak magára vette valahol valaki? Nem?

- Micsoda bűnt?

- Hát mondjuk, akár az enyémet... Azt akarom mondani, hogy az én bűnömet talán csak magára vette valaki, valami tábornok, vagy tán Péterváron valaki, aki ezeket az ügyeket intézi...

- Ugyan mi a te bűnöd, ha a hazát véded?

- Hát pedig azt mondom neked, Ivan Iljics, valaki mégiscsak bűnös. Megkeressük, ne félj. Aki ezt a háborút kitalálta, meglakol érte, meg ám s keservesen...

Az erdőben lövés dördült. Tyelegin összerezzen. És más irányból is lövések csattantak.

Ez annál furcsább volt, mert az ellenség este óta nem adott életjelt magáról.

Tyelegin a telefonfedezék felé sietett.

A telefonos kidugta a fejét: - Alázatosan jelentem, a készülék nem működik.

Most már sűrű golyózápor zuhogott az erdőre, csak úgy vijjogtak az ágakhoz csapódó golyók. Az előőrsök keményen állták a tüzet, visszalöttek. Tyelegin mellett váratlanul előbukkant egy Klimov nevű katona, furcsán, érdes hangon megszólalt:

- Bekerítenek minket, zászlós úr! - aztán arcához kapott, leült a földre és előrebukott.

A sötétben valaki felordított:

- Emberek, meghalok!

Tyelegin látta a fatörzsek közt a katonák hosszú, mozdulatlan figuráit, akik - s ezt élesen, égetően érezte - valamennyien őrá néztek. Kiadta a parancsot, hogy szétszórva, egyenként szállingózzanak az erdőnek talán még körül nem zárt északi részébe. Ő maga azokkal, akik önként visszamaradnak a fedezékben végsőkig tartani fogja az állást.

- Öt emberre van szükségem, ki jelentkezik?

Zubcov, Szuszov és Kolov, egy egészen fiatal legény, megmozdultak a fák alatt, és hozzája léptek. Zubcov útközben visszanézve kiáltott:

- Még kettő kell! Rjabkin, gyere!

- Jó, jó! Mér ne, mehetek...

- Ötödik, ki az ötödik?

Egy alacsony, bekecses, prémsapkás ember állt fel a földről.

- Hát itt vagyok én, ha kell.

A hat ember egymástól mintegy húsz lépésnyire lehasalt, és tüzet nyitott. A katonák eltűntek a fák mögött. Ivan Iljics néhány tölténytárat kilőtt, és hirtelen, pontosan felvillant előtte, amint holnap reggel világoskék zubbonyos emberek hátára fordítják az ő rostává lőtt hulláját, kiszedik, ami a zsebében van, és egy piszkos kéz az inge alá nyúl...

Letette puskáját, kis gödröt ásott a porhanyós, száraz földbe, elővette Dása leveleit, egyenként megcsókolta valamennyit, s óvatosan, féltő gonddal a kis sírba rakta mind, és sietve szórta, szórogatta rájuk a zörgő harasztot.

- Jaj, jaj, pajtások, végem! - hallotta balról Szuszov hangját. Ivan Iljics Szuszovhoz kúszott, akinek a feje a földre billent, melléje feküdt, és kiszedte az elesett bajtárs löszertáskájából a tölténytárat. Most már csak Tyelegin lőtt, és tőle jobbra még valaki. Végül elfogyott a töltény. Ivan Iljics várt egy darabig, körülnézett, aztán fölemelkedett, és nevükön szólította katonáit. Csak egy hang felelt: „Jelen!” - s Kolov, puskájára támaszkodva, odajött Tyeleginhez.

- Nincs több töltényed?

- Nincs.

- Hát a többiek?

- Úgy látszik... végük van.

- Hát akkor gyerünk. Szaladjunk.

Kolov a hátára vetette puskáját, s a fatöncök között fedezve magát, nekiiramodott. Tyelegin alig tett vagy tíz lépést, amikor hátulról egy tompa acélujj fúródott a vállába.

Az az elképzelés, hogy a háború néhány bravúros lovasroham, remekül kivágott menetelések, katonák és tisztek hőstetteinek sorozata, menthetetlenül elavult.

A gárdalovasságnak az a híres hőstette, amikor Dolgorukov herceg, ezredparancsnok, szivarral a szájában s a szokásához híven franciául káromkodva, géppuskatűzön, drótakadályon át rohamra vezetett három, lóról-szállt századot egyetlen lövés nélkül, tulajdonképpen csak abból állt, hogy a lovasok, akiknek fele elesett vagy megsebesült, zsákmányoltak két hasznavehetetlen nehézágút, amelyeket csak egy géppuska védett.

- Bízta volna csak rám az egész dolgot, tíz kozákkal elintéztem volna - nyilatkozott erről a fegyvertényről egy kozák kapitány.

Már az első hónapokban kiderült, hogy mit sem ér az a régi vágású, nagydarab, nagy bajuszú, marcona külsejű katona, aki pompásan lovagolva vagdalkozik, és fittyet hány a golyónak. A háborúban a technika és a háterszág megszervezése lett a legfontosabb. A katonától csak azt kívánták, hogy makacsul és engedelmesen haljon meg ott, azon a helyen, amelyet a térképen kijelöltek a számára. Olyan katonára volt szükség, aki jól el tud bújni, be tudja magát ásni, és színe elvegyül a por színével. A hágai egyezménynek érzélgős határozatait, amelyek megszabták, mikor erkölcsös vagy erkölcstelen az emberölés, a gyakorlat egyszerűen felrúgta. És ezekkel a papírfoszlányokkal együtt lett semmivé a fölöslegessé vált erkölcsi törvények utolsó maradványa is.

A háború így néhány hónap alatt betetőzte egész század munkáját. Eddig igen sokan hitték, hogy az emberi életet a legfőbb jó törvényei irányítják, és hogy a gonosz felett végül is a jó diadalmaskodik, s az emberiség egyre tökéletesebbé válik. És íme: mindez a középkor ásatag maradványának bizonyult, gyengítette az akaraterőt, és gátolta a civilizációt. Most még a megrögzött idealisták is belátták, hogy a jó és a rossz tisztán filozófiai fogalmak, és hogy az emberi szellem a gonosz szolgálatába szegődött.

Ez volt az az idő, amikor már a kicsi gyerekebe beoltották, hogy a gyilkolás, a rombolás s egész nemzetek kiirtása csupa derék és üdvös cselekedet. Ilyenekről rikoltozott, harsogott naponta millió és millió újság. Akik szakértőknek tartották magukat, minden reggel megjósolták a harcok kimenetelét. Az újságokban megjelentek madame Thèbes-nek, a híres jósnőnek jóvendölései. S rengeteg más jóvendőmondó és csillagjós bukkant fel. Áru kevés volt. Az árak emelkedtek. Oroszországból megszűnt a nyersanyagkivitel. Az északon és keleten megmaradt három kikötőbe, amelyen keresztül még lélegzethez juthatott a befalazott ország, kizárólag fegyver és lőszer érkezett. A földet rosszul művelték meg. A bankók milliárdszámra vándoroltak a falvakba, de a parasztok egyre kedvetlenebbül adtak érte gabonát.

Az Antropozófusok Okkultista Páholjának Stockholmban megtartott titkos kongresszusán a rend megalapítója kijelentette, hogy a felső régiókban dúló szörnyű harc most áttevődött a földtekére, vagyis: bekövetkezett a világ katasztrófája, és az elkövetett bűnökért Oroszország esik áldozatul. Valóban, minden ésszerű meggondolás belefűlt abba a vérözönbe, amely háromezer verszta szélességben hömpölyögve vette körül Európát. Semmiféle ésszerű magyarázat nem felelt arra a kérdésre, miért pusztítja olyan elszántan, tűzzel-vassal, dinamittal és ínséggel az emberiség önnönmagát. Évszázados fekélyek fakadtak fel? Elévültek a múlt hagyományai? Ám jó. De mindez nem magyarázott meg semmit.

Éhség ütötte fel a fejét mindenütt, megállt az élet lüktetése. Mintha a háború csak első felvonása volna a tragédiának.

Minden ember, aki még nemrég egy-egy „mikrokozmosz”, egy-egy felnagyított egyéniség volt, most összezsugorodott, gyámoltalan porszemecskévé vált. Helyette most a bárdolatlan tömegek özönlötték el a tragédia színpadát.

A nőknek volt a legnehezebb. Ki-ki a maga szépségéhez, kedvességéhez, okosságához képest szövögette a maga vékony szálú, de rendes életkörülmények között eléggé tartós pókhálóját. Az illető, akinek szőtték, mindenesetre beleesett, és szerelmesen döngicsélt.

De a háború széttépte ezeket a szálakat is. Ilyen nehéz helyzetben gondolni sem lehetett arra, hogy előlről kezdjék szőni a hálót. Várni kellett jobb időkre, és a nők vártak, vártak türelmesen, az idő pedig szaladt, és a szűken mért asszonyi évek terméketlenül, szomorúan múltak el.

A férjek, szeretők, fiak, fivérek - ez idő szerint megszámozott és egészen mással elfoglalt egyének - kis földhányások mögött, mezőkön, erdőszéleken, országutakon hasaltak. És semmilyen erőfeszítéssel sem lehetett elűzni a nők öregedő orcáiról az egyre sokasodó redőket.

18

- Mondom a bátyámnak: „Te könyvmoly, ki nem állhatom a szociáldemokratákat! Megkínózzátok, aki csak egy szóval is hibázik.” Mondtam neki: „Te légnemű ember vagy...” Erre aztán kidobott. Most itt vagyok Moszkvában, pénz nélkül. Rém mulatságos. Kérem, Darja Dmitrijevna, szóljon Nyikolaj Ivanovicznak az érdekében. Nekem mindegy, akármilyen munkát vállallok, legszívesebben persze valami kórházvonaton...

- Jó, majd megmondom neki.

- Itt nekem nincs senki ismerősöm. Emlékszik a mi „központunkra”? Vaszilij Venyaminovics Valet majdnem Kínába került... Szapozskov valahol a fronton van. Zsirov a Kaukázusban jár, s a futurizmusról tart előadásokat. Hogy Ivan Iljics Tyelegin hol lehet, nem tudom. Maga, azt hiszem, jól ismerte.

Jelizaveta Kijevna és Dása lassan lépegetett egy mellékutca magas hóbuckái között. Esett a hó, és csikorgott a lábuk alatt. Egy alacsony szán kocsisa, a bakról kilógatva agyonfoltozott szőrmecsizmáját, majdnem súrolta őket, és rájuk kiáltott:

- Félre az útból, kisasszonykák!

Rengeteg hó esett ezen a télen. A kis utcán a hársak száraz ágai le-letöredeztek a hó alatt. És az egész behavazott világ tele volt madarakkal. A templomi varjak sűrű rajokban rikoltozva röpködtek a város felett, ellepték a tornyokat, kupolákat, vagy elszálltak a hideg messzeségbe.

Dása megállt a sarkon, és megigazította fehér kendőjét. Szilszkinbundája és muffja tele volt hópelyhekkel. Arca megsoványodott, a szeme nagyobb és szigorúbb lett.

- Ivan Iljics nyomtalanul eltűnt - felelte. - Semmit se tudok róla.

Dása felnézett a madarakra. Bizonyára sokat éheztek a csókák a behavazott városban. Jelizaveta Kijevna túl piros szájára ráfagyott a mosoly; füles sapka volt rajta, és fejét lehajtva állt Dása mellett. Mellben szűk férfikabátot viselt, amelynek bő szőrmegallérja elállt, s rövid ujjából kivöröslött fagyoskodó keze. Sárgás nyakán hópelyhek olvadoztak.

- Még ma beszélek Nyikolaj Ivanoviccsal - mondta Dása.

- Minden munkát elvállalok. - Jelizaveta Kijevna maga elé nézett és bólogatott: - Nagyon, nagyon szerettem Ivan Iljicsét, borzasztóan szerettem. - Elnevette magát, és rövidlátó szemét előntötte a könny. - Szóval holnap eljövök. Viszontlátásra.

Elköszönt és a halinacsizmára húzott sárcipőben nagyokat lépve, elment. Fagyos kezét férfi módra zsebre dugta.

Dása utána nézett, aztán összeráncolta szemöldökét, s a sarkon befordult egy villába, ahol a város egyik lábadozókórháza volt elhelyezve. A tölgyfa burkolatú, magas szobákat jodoformszag feküdte meg. Az ágyakon kopaszra nyírt, hálókabátos sebesültek üdögéltek vagy heverték. Kettő az ablaknál dámajátékot játszott. Egy beteg föl-le járkált puha papucsban. Amikor Dása belépett, az ember megállt, összeráncolta alacsony homlokát, s fejét karjára hajtva, lefeküdt az ágyra.

- Kedvesnővér - nyögte gyenge hangon. (Dása odament a dagadt képű, vastag ajkú, nagydarab legényhez.)

- Ugyan, az isten áldjon meg, fordíts a bal oldaladra - szólt nyögdécselve. (Dása megfogta, és minden erejét összeszedve felemelte, megfordította, mint egy zsákot.) - Kedvesnővér, mérd meg a lázamat. (Dása lerázta a hőmérőt, és a beteg hóna alá dugta.) Hányhatnékom van, kedvesnővér, amit lenyelek, minden kifordul belőlem. Egészen odavagyok.

Dása betakargatta és tovább ment.

A szomszéd ágyaknál mosolyogtak a katonák, egyikük meg is mondta:

- Ej, kedvesnővér, kutya baja annak, csak magát akarta odacsalni.

- Hát aztán, mér ne nyafogjon egy kicsit - szólt egy másik hang. - Kinek árt vele? A kedvesnővér dolga.

- Kedvesnővér, itt meg ez a Szemjon szeretné kérni valamire, de restelli.

Dása odament az ágyon ülő paraszthoz. Vidám, kerek madárszeme volt ennek a Szemjonnak; kis medveszájáról gondosan szétfésülte hatalmas seprűszakállát. Ajkát kedvesen csücsörítette Dása felé:

- Csúfolódnak velem, kedvesnővér, köszönöm a szívességét, nincs semmire szükségem.

Dása elmosolyodott. Szíve itt, ebben a környezetben megkönnyebbült az iménti nyomasztó érzéstől. Leült Szemjon ágyára, és ruháját feltúrva, megvizsgálta a sebkötést, mialatt a szakállas ember töviről hegyire elsorolta, hol s mi mindene fáj neki.

Dása októberben jött Moszkvába, amikor Nyikolaj Ivanovics, hazafias lelkesedésében, belépett a honvédelmet szolgáló Városi Szövetség moszkvai ügyosztályába. Pétervári lakását átadta az angol katonai misszió embereinek, és most Dásával együtt Moszkvában lakott, szarvasbőr bekecsben járt, szidta az elpuhult intelligenciát, és saját kifejezése szerint úgy dolgozott, mint egy ló.

Dása büntetőjogot hallgatott, vezette a kis háztartást, és mindennap levelet írt Ivan Iljicsnek. A lelke csendes volt és magába zárkózott. A múlt a távolba vészett, mintha valami idegennek az élete lett volna. Ő maga talán csak fél tüdővel lélegzett: folyton levelet várt, tele volt izgalommal, és csak az volt az egyetlen gondja, hogy tisztán és töretlenül megőrizze magát Ivan Iljicsnek.

November elején egyszer a reggeli kávénál Dása fellapozta az »Orosz Szót«, és az eltűntek névsorában ott találta Tyelegin nevét. Az apró betűs veszteséglista két teljes hasábot töltött meg: ennyi meg ennyi sebesült, ennyi meg ennyi elesett, ennyi meg ennyi eltűnt... s ezek végén Ivan Iljics Tyelegin zászlós.

Ez az apró betűs sor jelezte azt az eseményt, amely Dása egész életét elsötétítette... Úgy érezte, mintha ezeket az apró betűket, ezeket a sorokat, hasábokat, címeket vér öntötte volna el. Az iszonyú borzalom pillanata volt ez. Az újságlap azzá vált, amiről írt: bűzös, véres masszává. Enyészetszag, hangtalan zokogás áradt belőle.

Dását kirázta a hideg. Kétségbeesett, mély fájdalma is ebbe az állati borzalomba és utálkozásba fűlt. A díványra feküdt, és betakarózott a bundájával.

Ebédre hazajött Nyikolaj Ivanovics. Dásához ült, és csendesen simogatta a lábát.

- Várj csak türelemmel, ez a legfontosabb, Danyusa - mondta Nyikolaj Ivanovics. - Eltűnt! Tehát valószínűleg fogságba került. Ezernyi hasonló esetet tudok.

Éjjel Dása ezt álmodta: egy üres, keskeny, poros, pókhálós ablakú szobában, a vaságyon egy katonaruhás ember ül. Fakó arcát kín torzítja el. Kopasz fejét két kézzel betöri, s felnyitja, mint a lágy tojást, kiszedi, ami benne van, és kezével a szájába tömi.

Dása akkorát sikoltott álmában, hogy Nyikolaj Ivanovics magára vette takaróját, ijedten átbotorkált a szomszéd szobából Dása ágyához, de sokáig nem tudta kiszedni belőle, mi történt. Majd valeriáncseppeket adott be neki, és maga is bevett az idegcsillapítóból.

Dása az ágyon ülve, összekulcsolt két kezével verte a mellét, és csendesen, kétségbeesetten mondogatta:

- Értsd meg, nem bírok élni. Érted, Nyikolaj, nem bírom tovább! Nem bírok, nem akarok...

A történetek után nagyon nehéz volt élnie; és úgy élni, ahogy eddig élt, tovább nem is lehetett.

Alighogy Dását megérintette a háború vasökle, minden könnycsepp és minden halál a szívügye lett. S mihelyt a kétségbeesés első rohamán túlesett, azt az egyetlen megoldást választotta, amire képes volt: elvégzett egy gyorsított betegápolói tanfolyamot, és kórházba ment dolgozni.

Eleinte nagyon nehéz volt ez a munka. A frontról érkezett sebesülteken olyan kötések voltak, amelyeket napok óta nem váltottak. Amikor itt leszedték róluk, az ápolónők ájuldoztak a bűztől. Műtét közben Dása tartotta a megfeketedett karokat, lábakat, amelyekről darabokban vált le a hús, és látta, hogyan csikorgatják fogukat kínjukban a gyámoltalanul vergődő, erős férfiak.

Annyi kínszenvedés volt itt együtt, hogy a világ minden irgalmassága sem lett volna elegendő a szájalomra. Dása kezdte teljesen beleélni magát ebbe az eltorzult, véres életbe. Mintha másféle élet már nem is lehetne. Éjszakánként az ügyeletes fülke asztalán a zöld ernyős lámpa... a falon túl valaki félrebeszél... egy elrobogó gépkocsi megzörrenti a polcon sorakozó üvegcséket... Sivár volt ez az élet, de az igazinak egy atomja...

Dása az éjszakai ügyelet óráiban fel-felidézte a múltat, amelyet egyre inkább álomnak érzett már. Olyan magasságokban élt ő akkor régen, hogy nem látta a földet, s úgy élt ott, ahogy a többiek: önmagába szerelmes göggel. S most a felhőkből idepottyant a vérbe, a piszokba, ebbe a kórházba, beteg testek bűzébe, ahol éjszaka nyögnek, hörögnek s félrebeszélnek. Most egy tatár katona haldoklik... tíz perc múlva morfiuminjekciót kell neki adni.

Mai találkozása Jelizaveta Kijevnával felizgatta. Nehéz napja volt különben is. Galiciából olyan állapotban hoztak sebesülteket, hogy egyiknek a karját kellett tőből levágni, másiknak a lábát, kettő már agonizált... Dását a nap agyonfárasztotta, és mégis egész idő alatt nem tudta kiverni a fejéből Jelizaveta Kijevnát, férfikabátjában, a kivörösödött kezét, szánalmas mosolyát, alázatos pillantását.

Este, amikor asztalához ült pihenni, a zöld ernyős lámpát nézve arra gondolt, milyen jó is lehet annak, aki csak úgy az utcákon elsírja magát, és egy idegennek azt tudja mondani: „Nagyon-nagyon, borzasztóan szerettem Ivan Iljicsét...”

Dása a nagy karosszékben hol oldalára fordult, hol maga alá húzta a lábát. Fellapozott egy könyvet: »A városi Szövetség háromhavi tevékenységének beszámolóját.« Temérdek számoszlop és érthetlenség volt benne. De a könyvben sem talált enyhülést. Az órára nézett, sóhajtott és bement a kórterembe.

A sebesültek aludtak. A levegő nehéz volt. Csak a magasban, a tölgyfa burkolatú mennyezet vas csillárján égett egy tejüveg lámpa. A tatár katona, akinek levágták a karját, borotvált fejét ide-oda dobálva, félrebeszélt. Dása felvette a földre esett jégtömlőt, visszatette a katona lázban izzó fejére, és ráhúzta a takarót. Aztán elhaladt az ágya előtt, leült egy konyhaszékre, s kezét térdére ejtette.

„A szívünk tudatlan, ez a baj - gondolta. - Csak a szépet s a finomat szereti. De a rútat szeretni, sajnálni nem tanulta meg.”

- Mi az, kedvesnővér, elkerül az álom? - hallott egy gyöngéd hangot és odafordult. Szemjón volt, a szakállas.

- Miért nem alszol?

- Nappal kialudtam magamat.

- Fáj a karod?

- Nem nagyon... Kedvesnővér...

- No, mi az?

- Olyan kicsi lett az arcod. Aludni kéne. Eredj, szundikálj egyet. Én majd ügyelek, és ha kell valami, behívlak.

- Nem, nem akarok aludni.

- Van valakid a háborúban?

- Igen, a vőlegényem.

- Hát... majd csak megőrzi az Isten.

- Eltűnt nyomtalanul.

- Ej, ej. - Szemjón a szakállát borzolgatva felsóhajtott. - Az én kisöcsém is eltűnt, aztán levél jött tőle, a fogságból. No és jó ember a jegyesed?

- Nagyon-nagyon jó ember.

- Talán hallottam róla. Mi is a neve?

- Ivan Iljics Tyelegin.

- Hallottam... Várj csak... Hát persze, hogy hallottam. Mondogatták, hogy fogságba esett. Melyik ezredben is volt?

- A kazanyiban.

- Mondom, hogy ő az. Fogságban van. Él. Hej, de jó ember is... Ne búsulj, kedvesnővér, légy csak türelemmel. Mire a hó elolvad, vége a háborúnak. Kibékülünk. Fiúkat szülsz még neki, meglátod.

Dása hallgatott. A könnye a torkát fojtogatta. Tudta, Szemjon a hírére se hallotta Tyeleginnek, csak kitalálta az egészet... és mégis hálás volt a vigaszért.

- Ó, te jószágom... - mondta csendesen Szemjon.

Ismét az ügyeletes-szobában ült, arccal a karosszék támlájának dőlve. Dása érezte, hogy ide szeretettel fogadták be őt, az idegent: „Jöjj közénk, élj nekünk...” Most minden egyes alvó betegét külön-külön sajnálta. És mialatt így szánakozott rajtuk, döbbenetes élességgel látta maga előtt Ivan Iljicsét... Valami keskeny ágyon s valahol messze... ő is ott alszik, alszik, lélegzik, mint ezek itt...

Föl-alá kezdett járkálni. Hirtelen telefoncsengetésre riadt. Ebben az álomittas csendben durván megrázta Dását a csengetés. Bizonyosan sebesültek érkeztek az éjjeli vonattal.

- Halló! - kiáltott a kagylóba. Egy izgatott, kedves női hang hadarta:

- Kérem, hívják a telefonhoz Darja Dmitrijevna Bulavinát.

- Én vagyok az - felelte Dása, és a szíve nagyot dobbant. - Ki az?... Kátya... Katyusa... Te vagy az, drágám?

19

- No, gyerekek, most megint együtt vagyunk - mondta Nyikolaj Ivanovics. Megrántotta hasán a szarvasbőr kabátját, és Jekatyerina Dmitrijevna állát felemelve, csókot cuppantott az arcára.

- Jó reggelt, szívecském, hogy aludtál? - Aztán Dása széke mögé kerülve, őt is megcsókolta a haján. - Minket fejszével sem tudsz már szétvágni, Katyusa. Derék kislány ez, dolgozik. - Leült a friss abrosszal terített asztalhoz, magához húzta a porcelán tojástartót, és késsel feltörve a lágytojást, derűsen folytatta: - Képzeld, Katyusa, megszerettem a tojást angolosan, mustárral és vajjal. Igazán pompás, neked is ajánlom. Igaz, hallottad, Németországban fejénként csak két tojást kapnak havonként az emberek. Mit szólsz hozzá? - Nagy száját kitátva, elnevette magát. - Hát mi pont ezzel a tojással fogjuk a német fejét beverni. Azt beszélük, hogy náluk a gyerekek már bőr nélkül jönnek a világra. Bismarck megmondta nekik, a bolondoknak, hogy jó lesz Oroszországgal békében élni. Nem hallgattak rá, kikezdték velünk, most aztán tessék: itt a kéttojásos havi adag.

- De hiszen az borzasztó, ha a gyerekek bőr nélkül születnek - mondta lesütött szemmel Jekatyerina Dmitrijevna. - Egyformán borzasztó akárhol, akár nálunk, akár a németeknél.

- Katyusa, már engedj meg, de csacsiságokat beszélsz.

- Én csak azt tudom, hogy ha mindennap gyilkolnak, és megint csak gyilkolnak, ez olyan borzalmas, hogy az embernek elmegy a kedve az élettől.

- Mit csináljunk, fiam, a saját bőrünkön kell kitapasztalni, mi is az az állam. Olvastuk egyre-másra a történelemkönyvekben, hogyan hódított meg mindenféle földeket ennyi meg ennyi orosz Kulikovónál meg Borogyinónál, meg tudom is én, még hol. Elgondoltuk, mikor a térképet néztük: „Ó, milyen nagy is ez az Oroszország!” Hát most aztán tessék bizonyos

számú életet odaadni annak az épségéért, amely egész Európa és Ázsia térképén zöldre van festve. Persze, ez nem valami mulatságos dolog. Igen, ha te azt mondd nekem, hogy nálunk rossz az államgépezet, ebben egyetértek veled. De ha én most elmegyek meghalni ezért az államért, mindenekelőtt megkérdezem: „És ti, akik engem halálba küldtök, vajon fel vagytok-e vértézve államférfiúi bölcsességgel, s nyugodtan onthatom-e véretem a hazáért?...” Igen, Kátya, a kormány, régi szokásához híven, még mindig sandán nézi a társadalmi szervezeteket, de már nyilvánvaló, hogy nélkülük semmire sem megy. Mi pedig előbb a kisujját kapjuk el, aztán az egész kezét. Én igen optimista vagyok. - Nyikolaj Ivanovics felkelt, a kandalló párkányáról gyufát vett elő, állva rágyújtott, és az elégett gyufaszálat az üres tojáshéjba dobta. - Nem, nemhiába ömlik annyi vér. A háború azzal végződik, hogy a magunkfajta társadalmi tényezők veszik kezükbe a kormányrudat. Amit a narodnyikok, a forradalmárok és marxisták nem tudtak elérni, azt megcsinálja a háború. Na pá, gyerekek! - Még egyet rántott a kabátján s kiment. Hátulról férfiruhába bújt kövér asszonynak látszott.

Jekatyerina Dmitrijevna felsóhajtott, és kötésével az ablakhoz ült. Dása a karszék támlájára telepedve, átfogta nővére vállát. Mindketten magas nyakú, fekete ruhában voltak, és most, amint így csendesen együtt ültek, nagyon hasonlítottak egymáshoz. Az utcán lassan hulldogált a hó, és a szoba falain is enyhe, hószínű fény ömlött el. Dása arcával Kátya hajához tapadva, kissé ismeretlen illatokat érzett rajta.

- Katyusa, hogy éltél mégis az egész idő alatt? Semmit sem mesélsz.

- Miről meséljek, kicsikém? Hiszen sokszor írtam neked.

- De mégis... Nézd, Kátya, én nem értem, te olyan édes vagy, olyan szép, olyan jó... én nem ismerek nálad különbet... hogy lehet, hogy mégse vagy boldog? A szemed mindig szomorú.

- Úgy látszik, a szívem boldogtalan...

- Kátya, én komolyan kérdezlek.

- Nézd, kedves, én magam is folyton csak ezen töröm a fejem. Úgy látszik, ha az embernek mindene megvan, csak akkor boldogtalan úgy istenigazában. Nekem jó férjem van, szerető testvérem, szabad vagyok... Mintha káprázat volna a világ, s én magam a kísértet benne... Emlékszem, Párizsban néha elgondoltam: „Istenem, ha én most valahol vidéken, isten háta mögött élhetnék, baromfival, veteményeskerttel bíbelődnék, esténként a patak partján várna a szeretőm...” Hiába, Dása, az én életemnek már vége!

- Katyusa, ne beszélj bolondokat.

- Dása... én érzem, tisztán, világosan azt a napot... - és Kátya elsötétült, merev pillantással nézett hűgára. - Igen, azt a napot érzem... Néha csak a csíkos matracot, a félrecsúszott lepedőt, a lavórba hányt epét látom... És magamat is, amint ott fekszem, holtan, sárgán, ősen...

Jekatyerina Dmitrijevna ölébe ejtette gypjúkötését, és az odakünn csendben hulló hópelyheket nézte. Messzebb, a Kreml hegyes tornya körül, a kiterjesztett szárnyú aranysas alatt, fekete falombok felhőjeként varjúsereg kavargott.

- Emlékszem, Dása... egyszer korán, kora hajnalban keltem fel. Az erkélyről egész Párizst halványkék ködfelhő borította, és mindenünnen fehér, szürke, kék füstgomolyok szállongtak. Éjszaka esett, friss zöldegszag, vaníliaillat érzett a levegőben. Az utcán gyermekek mentek iskolába, az asszonyok meg bevásárolni az alighogy kinyitott boltokba. Minden olyan egyszerűnek, öröknek látszott. Kedvem támadt lemenni közéjük, elvegyülni a tömegben, találkozni valakivel, akinek kedves, jó, barátságos szeme van, és annak a vállához támaszkodni. De amire leértem a bulvárra, már az egész város őrzöngött. Rikkancsok rohangáltak, mindenfelé

izgatott emberek verődtek össze. Minden újságban: halálfélelem és gyűlölet... Kitört a háború. Ettől a naptól kezdve egyebet se hallok, csak... halál... halál... Mi jöhet még ezután?

Dása kisvártatva megszólalt:

- Katyusa!

- Mi az, kedves?

- Hogy vagy Nyikolajjal?

- Nem tudom, azt hiszem, megbocsátottunk egymásnak. Látod, már három napja itthon vagyok, és ő nagyon gyöngéd hozzám. Ki törődik most holmi asszonyi panaszokkal? Szenvedhetsz, megőrülhetsz, ki bánja? Zümmöghetsz, akár a szúnyog! Magad is alig hallok ebben a zshivajban. Irigylem az öregasszonyokat, náluk már minden olyan egyszerű: maholnap végük, készülhetnek a halálra.

Dása elfordult, többször mélyet sóhajtott, és levette kezét Kátya válláról. Jekatyerina Dmitrijevna gyöngéden megszólalt:

- Dasenka, Nyikolaj Ivanovics megmondta, hogy menyasszony vagy. Igaz? Szegénykém... - Megfogta Dása kezét, megcsókolta, szívére tette, és úgy simogatta. - Én hiszem, hogy Ivan Iljics él. És ha te őt nagyon szereted, akkor neked több semmi, de semmi a világon nem kell.

A nővérek megint hallgattak, és a hóhullást nézték. Az utcán, a hórákások közt meg-megcsúsza a havon, csutakkal és tisztos fehérművel a hónuk alatt hadapródok meneteltek a fürdőbe énekszóval:

*Repülj, repülj, sólyommadár,
Mint a sas! - Ne búslakodj már...*

Néhány napi megszakitás után Dása megint eljárt a kórházba. Jekatyerina Dmitrijevna egyedül maradt a lakásban, ahol neki minden idegen volt... Két unalmas tájkép a falon: egy szénakazal és csupasz nyírfák között valami vadvíz. A szalondívány fölött ismeretlen emberek fényképei, a sarokban poros árvalányhajcsokor...

Jekatyerina Dmitrijevna megpróbált színházba járni, ahol kivénült színésznők Osztrovszkij-darabokat játszottak. Tárlatokat, múzeumokat látogatott, de mindez fakó volt és élettelen! Ő maga is, akár az árnyék, barangolt az életben, amelyet mintha már mindenki régen elhagyott volna.

Órákig elüldögélt az ablaknál, a meleg fűtőtest mellett, és nézte a csendes, hólepte Moszkvát, ahol a hóhulláson, a lágy levegőn át panaszosan szóltak a harangok. Mindig meghalt valaki, mindig temettek fronton elesett katonákat. A könyv kiesett a kezéből: ugyan miről olvasson? Miről ábrándozzék? Régi becézett ábrándjait most olyan hitványnak látta.

A reggeli újságtól az esti lapokig húzta az időt. Jekatyerina Dmitrijevna látta, hogy környezetében mindenki a jövőnek élt, a győzelem és a béke elképzelt világában, és mindazt, ami ennek a reménynek tápot adott, valami különös lelkesültséggel fogadták, s minden balsikernél elkomorodva horgasztották le fejüket. Mint a mániákusok, vetették rá magukat minden hírre, mondatfoszlányra, a legképtelenebb közleményekre, és az újság egy-egy sorától valósággal lángra gyúltak.

Jekatyerina Dmitrijevna végre elszánta magát, s megkérte férjét, helyezze el valami munkára. Március elején el is kezdett dolgozni, ugyanabban a kórházban, ahol Dása.

Eleinte ő is, akárcsak annak idején a húga, utálkozott a szennyből, és elborzadt a sok szenvedéstől. De leküzdötte ellenszenvét, és lassacskán belejött a munkába. Az önuralom örömet szerzett neki. Először érezte az élet közelségét. Megszerette a piszkos, nehéz munkát, és szánta azokat, akikért dolgozott. Egyszer azt mondta Dásának:

- Ugyan hol van az megírva, hogy nekünk holmi különös, kifinomult életet kell élnünk? Tulajdonképpen te is, meg én is éppen olyan egyszerű fehérszínű vagyunk, mint más. Nem is kell nekünk egyéb, csak egy jó férj, minél több gyerek, s legyünk minél közelebb a természethez.

Nagypénteken a két nővér a Rzszevszkaján levő, kakaslábon álló Szent Miklós-templomban imádkozott. Jekatyerina Dmitrijevna vitte a kórház kalácsait szentelni, és Dásával együtt a kórházban töltötte a feltámadás ünnepét is. Nyikolaj Ivanovicsnak rendkívüli ülése volt, és éjjel három óra felé autón ment el a nővérekért. Jekatyerina Dmitrijevna azt mondta, hogy se ő, se Dása nem álmosak, vigye őket el még egy kicsit autózni. Ez nem volt illő dolog, de aztán a sofőrnek adtak egy pohár konyakot, és kihajtottak a Hodinkára.

Kissé fagyott még. A hideg kicsípte az arcukat. A felhőtlen égen ritkásan ragyogtak a csillagok. Vékony jég ropogott a kerekek alatt. Kátya és Dása, mindketten szürke bundában, fehér fejkendőben, szorosan egymáshoz bújtak a kocsis mélyén, Nyikolaj Ivanovics a sofőr mellett ülve, időnként hátranézett rájuk. Mind a kettőnek nagy volt a szeme, sötét a szemöldöke...

- Isten bizony nem tudom, melyik a feleségem - dörögte Nyikolaj Ivanovics.

- Találd ki - suttogta valamelyikük, és elnevelték magukat.

Az óriási mező fölött, a látóhatár szélén, mintha pirkadt volna, és messziről ide látszottak a Szerebrjanij Bor sötét körvonalai. Dása csöndesen megszólalt:

- De jó volna szeretni, Katyusa.

Jekatyerina Dmitrijevna gyenge kézszorítással felelt. Az erdő fölött, a virradat zöldes vizén egy-egy nagy csillag villózott, mintha pihegett volna.

- Igaz, Katyusa, elfelejtettem megmondani - szólt hátra Nyikolaj Ivanovics, és egész testtel visszafordult az ülésen -, éppen most érkezett a megbízottunk, Csumakov, és azt beszélte, hogy Galíciában, úgy látszik, nagyon komoly a helyzet. A németek olyan tűzfergetegeket zúdítanak ránk, hogy egész ezredeket söpörnek el egy csapásra... Nekünk pedig, képzeljétek, nincs elég lövedékünk... ördög tudja, mi lesz ebből.

Kátya nem felelt, csak felnézett a csillagokra. Dása a nővére vállára hajtotta a fejét. Nyikolaj Ivanovics még szitkozódott egy kicsit, aztán szólt a sofőrnek, hogy forduljon vissza.

Húsvét harmadnapján Jekatyerina Dmitrijevna rosszul lett, nem ment be szolgálatra, hanem lefeküdt. Megállapították, hogy tüdőgyulladása van. Úgy látszik, huzatot kapott és megfázott.

20

- Hát így fest a dolog nálunk... Rettenetesen állunk.

- Hadd már. Ne pocsékoljuk a rőzsét. Gyerünk aludni.

- Így áll a bál... Hej, fiúk, odavan Oroszország!

A zsúpfődeles, boglyához hasonló fészter agyagfalánál, a pislogó tűz mellett három katona ült. Az egyik a kapcáját szárítgatta ügyesen, hogy ne fogjon tüzet, a másik a nadrágiát foltozta, óvatosan húzogatva a cérnát. A harmadik, egy ragyás, nagy orrú, ritkás fekete szakállú ember, a földön gubbasztott, és kezét mélyen köpenye zsebébe dugva, beesett, tébolyult szemmel nézett a tűzbe.

- Mindent elárultak... Ez... ez rémes... - mondta halkan. - Egyebet se tudunk, mint zsidót akasztani a faágra. Az árulás meg odafent fészkel a fa legtetején.

- Úgy meguntam már ezt a háborút, hogy azt egyetlenegy újság se tudja leírni - dünnyögte az a katona, aki a kapcáját szárítgatta, és most óvatosan újabb gallyakat rakott a tűzre. - Támadásba mentünk, visszavonultunk, megint mindent elsöprő támadás, és nem visszaparancsoltak megint a helyünkre?! Megint hasztalan volt minden áldozat - mondta furcsán s keményen tagolva a szavakat, és a végén a tűzbe köpött.

- Idejött hozzám az imént Zsador hadnagy - mesélte mosolyogva, csendesen a nadrágfoltozó katona. - Jól van, gondolom, biztosan unatkozik, s nem fér a bőrébe. Hát csak rákezd, hogy mér rongyos a kapca, meg hogy „hogyan állsz?”. Én csak hallgatom. A beszélgetés nagyon egyszerűen végződött. Kaptam egy pofont.

A kapcáját szárító katona elkeseredetten mondta:

- Nincs puskánk, nincs mivel lőni. A mi zászlóaljunkban egy ágyúra hét lövedék jut. Csak a pofon, az a biztos...

A nadrágfoltozó csodálkozva nézett rá, s a fejét csóválta.

- Nono! Ejnye!

- Már mindenkit elvisznek, már a negyvenhárom évesek is sorra kerültek - csattant fel a tébolyult szemű, fekete katona. - Ilyen erővel a világot is el lehetne foglalni. Igenis. Mert mi megteesszük a magunkét! Bár ők ott, akik fölöttünk vannak, bár ők is megteennének mindent, mint mi!

A nadrágfoltozó rábólintott:

- Igazad van...

- Láttam én, mi volt Varsónál - folytatta a fekete szakállas. - Legalább öt-hatezer szibériai teste hevert ott lekaszáva, mint a rozs. Miért? Mi végett? Hát én megmondom! A haditanácsban elhatározták, hogy így meg úgy lesz, és arra nyomban kijött onnan egy generális, és titokban sürgőnyt menesztett Berlinbe. Érted? Két szibériai hadtest egyenesen a pályaudvarról, egyenest arra a mezőre masírozott ott Varsó alatt, és persze, egyenest bele a géppuskatűzbe. Mondhatsz nekem akármit, ott fönt valakit megvásároltak. Az apám, ha megesett, hogy nem úgy húztam meg a hámgát, ahogy kellett, odajött hozzám, és lekent egy olyat, hogy a szemem is szikrát hányt tőle. Jól tette, tanultam belőle. De a szibériai katonákat miért kellett a vágóhídra vinni, mint a barmokat? Én mondom, fiúk, odavan Oroszország, eladtak bennünket. Eladott bennünket egy falumbeli paraszt, egy pokrovszkojei csavargó. Nem is akarom a nevét megmondani... Írástudatlan, verekedős, hízelkedő, munkakerülő, lótolvaj volt, aztán kolostorok körül kezdett settenkedni, asszonyokat bolondított, édes likőröket ivott... Most ott ül Péterváron, a cár mellett, miniszterek, generálisok udvarolnak neki. Mink ezerszám pusztulunk, nedves földön hasalunk, önáluk meg ott, Péterváron, minden villanyfényben csillog-villog. Esznek, isznak pukkanásig.

Hirtelen elhallgatott. Csönd volt, és nedvesség érzett; a fészerben szénát ropogtattak a lovak, s egyikük tompán belerúgott a falba. Egy éji madár panaszos kiáltással röppent el a tűz fölött.

Ekkor messziről szörnyű, szakadozott üvöltés hangzott fel, amely egyre közeledett, mintha egy állat száguldana elképzelhetetlen sebességgel a vaksötétben, és valahol, a fészertől jó messze, irtózatosszerű robbanás rázta meg a földet. A lovak megvadulva rázták zablájukat. A nadrágfoltozó katona ijedten mondta:

- Ez alaposan idevágott!

- Ez aztán az ágyú!

- Várjatok!

Mindhárman felkapták fejüket. A csillagtalan éjben egy második robaj dörgött a fészer közvetlen közelében, gyökerestől tépte ki a fákat, megrázta a földet... Nyomban utána a harmadik lövedék közeledett sivítva... mint egy vontatott halálordítás... Olyan elviselhetetlen volt a hangja, hogy az ember szívverése is elállt tőle. A fekete katona felkelt a földről, és menekülni próbált. De felülről már süvöltött, és mint egy sötét villám, oly irtózatosszerű csapott le a fekete, tüzes, megnevezhetetlen borzalom.

Amikor ez a tüzes feketeség eloszlott, azon a helyen, ahol az imént még emberek ültek a tűz körül, csak egy mély gránátölcsér tátongott. A fészer bedőlt fala fölött sárga lángba borult a szalmatető. A lángok közül egy lobogó sörényű ló rohant nyerítve a sötét fenyvesek sűrűjébe.

A síkság cikcakkos szélű láthatárán pedig már villámlott, mennydörgött az ágyúk sokasága, hosszú rakéta-hernyók kúsztak az égre, és fénypázmáik lassan aláhullva világították meg a sötét, nedves földet. Az ágyúk rémületes robaja az egeket ostromolta.

21

Ugyanaznap este, ettől a fészertől nem messze, a tiszti fedezékben az uszoljeli ezred egyik századának tisztjei abból az alkalomból, hogy Tyotykin kapitánynak otthon fia született, nagy ivászatot rendeztek. Mélyen a föld alatt, háromsoros gerendafödém alatt, egy alacsony pincében, csomóston poharakba állított sztearingyertyák világánál ültek az asztal körül a tisztek, számszerint nyolcan, meg a doktor és három ápolónő a tábori kórházból.

Rengeteget ittak. Tyotykin kapitány, a boldog apa, ételmaradékok közé, egy tányérba ejtette fejét és elaludt. Piszkos csuklója lelógott kopasz koponyája mellől. A nővérek a fülledt szeszgőzben, a gyertyák halvány fényében nagyon csinosak voltak a szürke ruhában, fejükön szürke fityulával. Az egyiket Muskának hívták. Halántékán két fekete fürtöcske göndörödött. Folyton kacagott, egyre nyújtogatta fehér nyakát, amelyre két szomszédja, s a vele szemben ülő két tiszt is mohó pillantásokat vetett. A másik, Marja Ivanovna, egy kövér, pirospozsgás lány, igen szépen énekelt cigányrománcokat. Hallgatói az asztalt verték elragadtatásukban, és nagyokat kurjongattak: „Ej, hogy az ördög vigye el, az volt csak az élet!”

Jelizaveta Kijevna volt a harmadik nő az asztalnál. A gyertyafény visszaverődve csillogott a szemén. Minden arc fehéren világított a füstfátyol megett, de ő csak szomszédjának, Zsador hadnagynak orcáját látta félelmetesnek és gyönyörűnek. Széles vállú, szőke ember volt Zsador, borotvált arcából szinte világított porcelánkékszeme. Szorosra húzott derékszíjjal egyenesen ült, sokat ivott, de csak sápadtabb lett tőle. Amikor a fekete hajú Muska majd eldőlt a kacagástól, vagy amikor Marja Ivanovna gitárt ragadott, gyűrött kendőjével megtörülte arcát,

és mély hangján rákezde, hogy „Moldvai pusztán születtem én,” Zsador vékony szája szögletében hűvös mosoly jelent meg, és csak úgy döntötte magába az italt.

Jelizaveta Kijevna közről bámult Zsador tiszta, redőtlen arcába. A hadnagy illedelmes és jelentéktelen társalgással szórakoztatta, közben elmondta, hogy van az ezrednél egy törzskari kapitány, Martinov, aki fatalista hírében áll. És valóban, ha jó sok konyakot megivott, éjszaka átmegy a drótakadályokon, egészen az ellenséges lövészárkok közvetlen közelébe, és négy nyelven szidja a németeket. A napokban haslövéllyel fizetett meg becsvágyáért. Jelizaveta Kijevna sóhajtva azt mondta erre, hogy Martinov kapitány eszerint hős. Zsador elnevette magát:

- Bocsánat, vannak becsvágyó emberek, és vannak ostobák, de hősök nincsenek.

- De ha például maga rohamra megy, ez talán nem hősiesség?

- Először is rohamra nem mennek maguktól az emberek. Rohamra mások kényszerítik őket, és ők, mert gyávák, mennek. Persze vannak olyanok is, akik kényszer nélkül is hajlandók életüket kockáztatni, de ezek természetüknél fogva áhítják a gyilkolást. - Zsador kemény körmével az asztalra koppantott. - Ha akarja tudni, ezek a jelenkori öntudat legmagasabb fokán állnak.

Könnyedén felemelkedve, az asztal túlsó végéről odahúzott egy nagy dobozt, és cukorkával kínálta Jelizaveta Kijevnát.

- Nem, nem kérek - hárította el a lány, és érezte, mennyire dobog a szíve, s elgyengül a teste. - Mondja... és maga... maga milyen fajta?

Zsador ráncba gyűrte homlokát, arcán is váratlanul apró ráncok jelentek meg. Egyszerre egészen öreg lett.

- Mi az, hogy milyen fajta? - kérdezte élesen. - Tegnap a fészer mögött agyonlőttem egy zsidót. Most talán azt akarja tudni, kellemes volt ez vagy nem? Ostobaság! - Éles fogai közé szorított egy cigarettát, a gyufát is meggyújtotta, és lapos ujjai nem reszkettek, de a cigaretta mégsem fogott tüzet, és Zsador nem gyújtott rá. - Igen, ittas vagyok, bocsánat - mondta, és eldobta a körmeig égett gyufát. - Gyerünk a levegőre.

Jelizaveta Kijevna mintegy álomban felkelt, és utána ment a fedezék szűk kijáratához. Részeg hangok kiabáltak utánuk, és Marja Ivanovna a gitárhúrokba kapva, mély hangon rázendített: „Gyönyört leheltem felém a kéjes éjszaka...”

Künn megejtő volt a csend, tavaszillat és sötétség. Zsador gyors léptekkel, zsebre dugott kézzel haladt a nedves fűben; Jelizaveta Kijevna kissé mögötte lépkedett, s még mindig mosolygott. A férfi hirtelen megállt, és akadozva kérdezte:

- No, hát mi lesz?

A lány füle égett, a torka kiszáradt. Alig hallhatóan így felelt:

- Nem tudom.

- Gyerünk! - és Zsador a fészer sötétlő tetője felé mutatott. Pár lépéssel odább újból megállt, és jéghideg kezével erősen karon ragadta Jelizaveta Kijevnát.

- A testem... akár egy istené - szólalt meg váratlan hévvel. - A fogammal átharapok egy rézpénzt. Minden emberen keresztülrátok, mintha üvegből volna... Gyűlölöm őket! - Elakadt, mintha hirtelen eszébe ötlött volna valami, és toppantott. - Ez mind, ez a sok röhögés meg az ének, a nyavalyás fecsegés... undorító. Csupa féreg a meleg trágyában... Eltiprom őket... Hallgasson ide... Én magát nem szeretem, nem tudom s nem is fogom szeretni... Ne is áltassa

magát!... De maga kell nekem... Utálom ezt a kiszolgáltatottságot... Meg kell értenie... - Kezét Jelizaveta karja alá dugta, erősen magához húzta, és a lány halántékához szorította izzó, száraz ajkát.

Jelizaveta Kijevna ki akarta magát szabadítani, de a férfi úgy szorította a könyökét, hogy beleroppant, és a lány fejét lehorgasztva, mint egy súlyos tárgy, nehezedett Zsador karjára.

- Maga nem olyan, mint azok ott, mint a többiek - mormogta a férfi. - Én magát megtanítom...

- Hirtelen elhallgatott, és felkapta a fejét. Éles, sivító hang csattant fel a sötétségben.

- Az ördögbe... - sziszegte Zsador a foga között.

Ezután nyomban távoli robbanás hallatszott. Jelizaveta Kijevna újból ki akarta tépni magát, de Zsador még erősebben szorította. A lány kétségbeesetten felkiáltott:

- Eresszen!

Lecsapott a második lövedék. Zsador még egyre mormogott valamit. Közvetlenül a fészer mögött hirtelen feketésvörös tűzoszlop emelkedett az ég felé, s a robbanás ereje égő szalmacsomókat lökött a magasba.

Jelizaveta Kijevna végre kitepte magát a férfi szorításából, és a bombafedezék felé futott.

Onnan most sietve bújtak ki a tiszték, és az égő fészerre pillantva, eszeveszett iramban rohantak a ferde fénysávtól megvilágított, feldúlt földön. Némelyikük balra, az erdő felé futott, ahol a lövészárkok voltak, mások jobbra, a hídfőálláshoz vezető futóárók irányába. A patakon túl, messze a dombok mögött német ütegek dörögtek. Kétfelől nyitottak tüzet: jobbról a hidra, balról pedig ahhoz a tanyához vezető átkelőhelyre, amelyet az uszoljei ezred egyik százada nemrég foglalt el a patak túlsó partján. Az ágyútűz nagyrészt az orosz ütegek ellen irányult. Jelizaveta Kijevna látta, hogyan haladt Zsador sapka nélkül, zsebre tett kézzel a mezőn át, egyenesen a géppuskaállás felé. Nyúlánk alakja helyén hirtelen fodros, tűzfekete kör keletkezett. Jelizaveta Kijevna lehunyta a szemét. Amikor újra odanézett, Zsador még mindig szétvetett könyökkel lépegetett, csak kissé odább. Tyotykin kapitány, aki Jelizaveta Kijevna közelében nézett a látsövébe, dühösen kiabált.

- Nem megmondtam, hogy nem kell nekünk az a nyavalyás tanya? Most aztán, tessék, az egész átkelőhelyet szétverték. A disznók! - És megint a látsőbe meredt. - Az aljasok, éppen a tanyát lövik. A hatodik század odavan. Ej! - Elfordult és megvakarta a tarkóját. - Sljapkin!

- Jelen - felelt nyomban egy alacsony, nagy orrú, szörmekucsmás emberke.

- Beszélt a tanyával?

- Megszakadt a kapcsolat.

- Üzenje meg a nyolcadik századnak, hogy küldjenek erősítést a tanyához!

- Igenis - felelt Sljapkin, feszesen tisztelgett, két lépést hátrált, és ott megállt.

- Sljapkin hadnagy! - ordított rá megint dühösen a kapitány.

- Jelen!

- Szíveskedjék a parancsot teljesíteni.

- Igenis! - Sljapkin odább ment, és fejét lehajtva, pálcájával a földet kezdte kapargatni.

- Sljapkin hadnagy! - üvöltötte a kapitány.

- Jelen!

- Ért maga emberi nyelven vagy nem?

- Igenis értek.

- Közölje a parancsot a nyolcadik századdal. De a saját szakállára megmondhatja nekik, hogy ne teljesítsék. Különben ők maguk se bolondok, hogy embereket küldjenek ide. Hacsak talán vagy tizenöt emberrel nem próbálják a hidat védeni. Azonnal értesítse a hadosztályt, hogy a nyolcadik század bátor rajtaütéssel átkelt a folyón. A veszteséget majd a hatodik század rovására írjuk. Menjen. Maga meg, kisasszony, hordja el magát - fordult most Jelizaveta Kijevnához. - Takarodjék innen, mindjárt lőnek.

Egy lövedék süvítve csapott le a közelben.

22

Zsador a géppuskaállás lőrésénél hasalva, egy pillanatra sem vette el szemét a távcsőről, mohón figyelte a harcot. A fedezék egy erdős halom lejtőjén volt beásva. A domb tövében a folyó ívbe fordult. Jobbra a leégett híd üszkei füstölögtek. Mögötte, a túlsó oldalon, jól látszott a mocsár gyepes felületén a lövészárkok töredezett vonala, ahol az uszoljeiek első százada ásta be magát. Balra csermely kanyargott a nádasban a folyó felé, s még odább, a csermelyen túl, a tanya három épülete lángolt. Mögöttük a hatodik század szögben kiképzett fedezékei voltak. Tőlük alig háromszáz lépésnyire kezdődött a német fedezékvonal, amely jobbra, egészen az erdős dombokig húzódott.

A két tűzvész lobogásában a folyó vize piszkosvörös színt öltött, szinte forrt a sok lövedék becsapódásától, s itt-ott barna felhőbe burkolózva szökőkútként szökött a magasba. A legerősebb ágyútűz a tanya ellen irányult. Az égő házak fölött minden percben srapel robbant, és a lövészárkok zeg-zugos vonala mentén fekete földoszlopok szökkentek a magasba. A csermely mögül, a nádasból s a gyep fölött puskatűz apró fényszálkái cikáztak.

- Rrah, rrrrrrah - rázta a levegőt a nehézlövedékek robbanása. - Pppah, ppah - pukkant a srapel a víz és a berek fölött, meg emezen az oldalon, a második, a harmadik és negyedik század fedezékei fölött. - Rrrru, rrrruu - rengett a mennydörgésszerű robaj a dombok felől, ahol tizenkét német üteg ontotta a tüzet. - Szszzsik, szszzsik - sziszegett az orosz lövedékek felelete. A fülsiketítő robaj a mellére nehezedett az embereknek, s düh marcangolta szívüket.

Így ment ez soká, nagyon sokáig. Zsador az órája világító lapjára pillantott. Fél három volt.

Szóval már hajnalodik, s roham várható...

Az ágyúdörgés egyre erősödött, a patak vize még hevesebben tajtékzott; az átkelőhelyekre és a dombokra irányított lövedékek sűrűn robbantak az oroszok oldalán. Olykor tompán megrendült a föld, agyag és kavics hullt a fedezék falairól és tetejéről. Csak a leégett tanya körül volt csendes minden... Váratlanul temérdek rakéta gyúlt ki a távolban. Tüzes szalagjaik nappali fényt árasztottak. S amikor kialudtak a tüzek, s percekre megvakult a táj, a németek kiugráltak lövészárkaikból, s rohamra indultak.

A hajnali szürkületben Zsador meglátta a mezőn mozgó alakokat, akik le-lehasáltak, majd tovább rohanva egymást előzték. A tanya felől egyetlen puska tüze se villant feléjük.

- A hevedert! - kiáltotta hátra.

A géppuska szinte ördögi dühtől remegve okádta az ólmot, s fújta a maró füstöt. A futó alakok ott a mezőn még jobban nekiiramodtak, egyik-másik elesett, de már az egész rétség tele volt a támadók apró pontjaival. A legelső a hatodik század szétvert fedezékei felé rohantak. Onnan vagy húsz ember ugrott elő. Ezen a ponton nagyon gyorsan csoportosultak a németek.

A harc ezért a tanyáért csak elenyésző kis része volt annak az óriási összecsapásnak, amely több száz versztás arcvonalon zajlott le, és mindkét részről több százezer ember életébe került.

Az oroszok két hete azért foglalták el a tanyát, hogy hídfőállást biztosítsanak maguknak arra az esetre, ha a németek a folyón túlról támadnának. A németek pedig azért akarták elfoglalni, hogy a folyó közelében figyelőállást létesítsenek. Mind a két cél csak a német és az orosz hadosztályparancsnokok számára volt fontos, és a tavaszi hadjárat minden részletében átgondolt stratégiai terveinek volt egyik része.

Dobrov tábornok, az orosz hadosztály parancsnoka, aki egy fél évvel ezelőtt legmagasabb fórumok hozzájárulásával cserélte föl idegen hangzású nevét Dobrovra, éppen preferanszot játszott, amikor híre jött, hogy a németek az uszoljei ezred szakaszán támadást indítottak.

A tábornok otthagyta a preferanszot, s a rangidős tisztek és két szárnysegédje kíséretében átment a terembe, ahol az asztalon katonai térképek feküdtek. Jelentés jött a frontról, hogy lövik a hidakat és az átkelőhelyeket. A tábornok tisztában volt azzal, hogy a németek a tanyára pályáznak, vagyis éppen az ő nevezetes haditervének kiindulópontjára. Ezt a támadási tervet a hadtesttörzs már jóváhagyta, és a hadseregarancsnokhoz továbbította láttamozás végett.

A németek most a tanya ellen indított rohammal ezt az egész tervet felboríthaták.

A percenként befutó telefonjelentések csak megerősítették ezt a feltételezést. A tábornok levette nagy orráról a csíptetőt, és ujjai között forgatva, nyugodtan, de határozottan mondta:

- Pozícióból egy tapodtat sem hátrálok.

Nyomban közölték telefonon a parancsokat a tanya védelmére teendő intézkedések ügyében. A kundravinszki tartalékezrednek, amely a harmadik vonalban helyezkedett el, utasítás ment, hogy két zászlóaljnyi erősítést küldjön Tyotykinnek az átkelőhelyre. Ugyanekkor jelentés jött a nehézűteg parancsnokától, hogy kevés a lövedéke, egy ágyúja már elpusztult, és az ellenség pergőtüzét lehetetlen kellőképpen viszonzni.

Dobrov szigorú pillantást vetett a jelenlevőkre és kijelentette:

- Ha elfogyott a lövedékünk, kézfegyverrel fogunk harcolni. - Piros hajtókás, szürke zubbonyának oldalzsebéből hófehér zsebkendőt vett elő, szétrázta és megtörölte vele csíptetőjét. Aztán újra a térkép fölé hajolt.

Egyik szárnysegédje, gróf Bobrujszkij zászlós jelent meg, akin úgy állt a sötétbarna egyenruha, mintha ráöntötték volna.

- Kegyelmes uram - mondta, s gyerekes szája alig észrevehető mosolyba rándult -, Tyotykin kapitány jelenti, hogy a nyolcadik század az ellenség pusztító tüzével nem törődve, vitéz rajtaütéssel átkel a folyón.

A tábornok csíptetője fölött pillantott a fiatal grófra, széthúzta ajkát, és így szólt: - Nagyon jó.

De a bizakodó hangulat ellenére egyre riasztóbb jelentések érkeztek a frontról. A kundravinszki ezred csak az átkelőhelyig jutott el, ott lehasalt, és beásta magát. A nyolcadik század, ha vitézül is, de még mindig a folyón innen verekedett. A tüzérosztály parancsnoka, Iszlambekov kapitány jelentette, hogy két ágyúját szétlőtték, és fogytán a lövedéke. Borozgyin ezredes, az uszoljei ezred első zászlóaljának parancsnoka, hírül adta, hogy a nyílt állások miatt a

második, harmadik és negyedik század létszáma nagyon megapadt, s azért engedélyt kért, hogy vagy rohammal verhesse vissza az arcátlan ellenséget, vagy visszavonulhasson a domb mögé. A hatodik századtól, amely a tanyát tartotta, nem jött jelentés.

Éjjel fél háromkor haditanácsot tartottak. Dobrov tábornok kijelentette, hogy ő maga áll csapatai élére, de egy tapodtat sem hátrál az elfoglalt hídfőállásból. Ekkor hozták a jelentést, hogy az ellenség a tanyát elfoglalta, és a hatodik századot az utolsó emberig elpusztította. A tábornok öklébe gyűrte batiszt zsebkendőjét, és lehunyta a szemét. Szvecsin ezredes, a hadosztály vezérkari főnöke, felhúzta kövér vállát, fekete szakállas, elhízott arca vérbe borult, és rekedt hangon, de élesen tagolva ezt mondta:

- Kegyelmes uram, én nemegyszer jelentettem, hogy állásaink áttevése a folyó jobb partjára nagy kockázattal jár. Három-négy zászlóaljat dobunk áldozatul, de még ha sikerül is visszafoglalnunk a tanyát, vajmi nehezen tudjuk megtartani.

- Nekünk szükségünk van erre a hídfőállásra. A miénk kell hogy legyen, és a miénk is lesz - mondta Dobrov tábornok, és az orrát kiverte az izzadság. - Arról van szó, hogy a hídfőállás elvesztésével a támadási tervem füstbe menne.

Szvecsin ezredes vérbe borult arccal vetette ellene:

- Kegyelmes uram - mondta rekedten -, a csapatok, ha nincs megfelelő tűzérségi fedezet, a golyózáporban egyszerűen fizikailag képtelenek átkelni a folyón. Márpedig, mint tudni méltóztatik, tűzértségünknek nincs löszere.

Erre a tábornok így felelt:

- Jó. Ilyen körülmények közt közölje a csapatokkal, hogy a folyón túl, a tüskés drót-akadályokon Szent György-keresztek lógnak. Én ismerem a katonáimat.

Az utókornak szánt szavak után a tábornok felállt, és kezét hátrátéve, aranycsíptetőjét vaskos ujjai közt forgatva, kinézett az ablakon. Egy ázott nyírfa állt a hajnal halványkék kódében. Vékony, világoszöld ágaira verébsereg telepedett. A madárhad nyugtalanul csiripelt egy darabig, aztán hirtelen fölkerekedett és elrepült. És a ködön át már rátűzött a nyíresre a reggeli nap arany sugara.

Napfölkeltkor a harc véget ért. A németek elfoglalták a csermely bal partját és a tanyát. Az egész hídfőállásból csak az a lapály maradt orosz kézen a kis patak jobb partján, ahol az első század feküdt. Egész nap, ha lanyhán is, de folyt a tűzharc, s kézenfekvő volt, hogy az első századot, mivel a híd elpusztulása után már nem volt közvetlen kapcsolata az innenső parttal, bekerítés veszélye fenyegeti. A legokosabbnak látszott tehát még az éjjel kiüríteni az egész mocsárkörletet.

Estefelé azonban Borozgyin ezredes, az első zászlóalj parancsnoka utasítást kapott, hogy az első század állásainak megszilárdítása érdekében tegye meg az előkészületeket az éjszakai átkelésre a mocsáron át. Tyotykin kapitány az ötödik és a hatodik század állományával pontonhídon keljen át a tanyától valamivel lejjebb, s a tartalékban álló uszoljaik harmadik zászlóalja foglalja el a támadók állásait. A kundravinszki ezred pedig a folyó sekély szakaszán, a leégett hídnál átgázolva támadja szembe az ellenséget.

A parancs komoly volt, a helyzet világos: a tanya jobbról az első, balról a második zászlóalj harapófogójába került, és a kundravinszki ezrednek kell magára vonni az ellenség figyelmét - és teljes tűzérségi tüzet. A rohamot éjfélre tűzték ki.

A sötétség beálltával Zsador géppuskákat vitetett az átkelőhelyhez, és egyet a legnagyobb óvatossággal csónakon, egy kicsiny, alig néhány négyzetméteres, hínárral benőtt szigetre szállított. S ő maga is ott maradt a szigeten.

Az orosz ütegek egész nap támogatták a tanyára és a folyóparti német állásokra irányított lanya tüzelést. Itt-ott puskalövés dördült a folyón túl is. Éjfélnél, mély csendben, egyszerre három helyen kezdődött meg a csapatok átkelése. A belocerkovi ezred osztagai a folyó mentén, mintegy öt versztányival följebb élénk tüzeléssel irányították magukra az ellenség figyelmét. A németek óvatosan hallgattak.

Zsador az iszalag kusza pókháló-szövedékén át lesett az átkelőhely felé. Jobbra, az erdős domboldal fölött, sárga csillag fénylett, meg se rebbent, de a folyó tükrén homályosan ringatózott. E visszfény sávját most sötét tárgyak szelték át. A kis homokszigeteken és zátonyokon futó alakok jelentek meg. Közülük vagy tizen Zsadovtól nem messze, halk csobogással, övig, mellig vízben vitték, fejük fölé emelve, puskájukat és tölténytáskáikat. A kundravinszkiak voltak.

Egyszerre csak messze, a túlsó oldalon, gyorsan lobbanó fények villantak fel, lövedékek süvítettek, s röptükben, magasan a folyó tükre felett - pah-pah-pah - érces csattanással robbantak a srapselek. Minden egyes robbanás vízből kiemelkedő, szakállas fejeket világított meg. A gázló futóktól hemzsegett. Pah-pah-pah - robbant az újabb srapnelsor. Ordítás hallatszott. Rakéták vakító fénypallosai hasogatták az égboltozatot. Az orosz tüzéség munkához látott. A víz sodra Zsador lábához vetett egy ziháló, vérző embert.

- A fejemet, a fejemet találták - ismételte megdöbbenve, és a hínárba kapaszkodott.

Zsador átszaladt a sziget másik végébe. Arra, messzebb, emberekkel megrakott pontonok úsztak a folyón át; akik partot értek, rögtön a mezőre rohantak. Most is éppúgy, mint tegnap, fülsiketítően, szemkápráztatóan viharzott a golyózár a folyóra, az átkelőhelyre, a dombokra. A víz siető medrében mintha férgek nyüzsgöttek volna. A fekete és sárgás füstgomolyokon át, a víz hullámok között emberek gázoltak, ordítottak, hadonásztak. Aki átért, nyomban kimászott a partra. Hátról Zsador géppuskái kaszáltak. Elöl az orosz lövedékek robbantak. Tyotykin kapitány két százada keresztűzbe fogta a tanyát. A kundravinszkiak -, akik mint később kiderült, embereik felét az átkelésnél elvesztették - szuronyrohamra készültek, de megtorpantak, és a drótsövény előtt lehasáltak. A csermely kavicsai körül az első zászlóalj sűrű csatárlánca nyomult a németek felé, akik erre kiugráltak a fedezékekből.

Zsador a géppuskánál feküdt, és vadul remegő fogantyújába kapaszkodva, pergőtűzet szórt a német lövészárk mögötti gyeptes térségre, amelyen kettesével, hármasával vagy nagyobb csoportokba verődve rohantak a németek: egytől egyig megbotlottak, és harsra buktak, vagy oldalvást estek a földre.

- Ötvennyolc... hatvan - számlálta Zsador. Egy apró alak feltápászkodott, és a fejét fogva a tisztásra tántorgott. Zsador feléje fordította a géppuska csövét, s a pöttöm figura térdre esett és elnyúlt. - Hatvanegy. - Hirtelen kibíráhatatlan, égető fény villant Zsador szemébe; úgy érezte, hogy ez a fény a levegőbe emeli, s éles fájdalom-késsel lemetszi a karját.

A tanyát és a hozzátartozó fedezékvonalat az oroszok elfoglalták, és valami kétszáz foglyot ejtettek. Hajnalban mindkét oldalon elnémult az ágyútűz. Megkezdődött a halottak és sebesültek elszállítása. A kis szigetek átkutatásakor a szanitécek a sás között szétvetett géppuskát találtak, mellette a homokban betört tarkójú altiszt hevert. A sziget túlsó végén, tíz méterrel odább, Zsador feküdt, a lába a vízbe lógott. Amikor felemelték, feljajdult. Vérben ázott kabátujjából kiállt egy darab rózsaszínű csont.

Amint a doktor a közözhelyen meglátta Zsadvot, odakiáltott Jelizaveta Kijevnának:

- Itt a maga lovagja. Műtőre vele, azonnal amputálni.

Zsadvot eszméletlen volt, az orra kihegyesedett, az ajka megfeketedett. Amikor levették az ingét, Jelizaveta Kijevna meglátta, hogy széles fehér mellére farkával összekapaszkodott majompár van tetoválva. A műtét alatt Zsadvot a fogát csikorgatta, és arca görcsösen rángatózott.

A gyötrelmek után sebét bekötötték, aztán kinyitotta a szemét. Jelizaveta Kijevna fölője hajolt.

- Hatvanegy - suttogta Zsadvot. Reggelig félrebeszél, aztán elaludt.

Jelizaveta Kijevna engedélyt kért, hogy ő maga kísérhesse el a hadosztálykórházba.

23

Dása belépett az ebédlőbe. Nyikolaj Ivanovics és a Szamarából idesürgönyözött Dmitrij Sztjepanovics elhallgattak. Dása fehér sálját álla alatt összefogva nézett apja vörös arcába, összeborzolt hajára és a gyulladt szemű Nyikolaj Ivanovicsra, aki maga alá húzott lábbal gubbasztott az asztalnál. Dása is leült. Az ablakon benézett a kékes alkonyat keskeny holdsarlója.

Dmitrij Sztjepanovics a cigarettáját rágt, s bolyhos mellénye tele volt hamuval. Nyikolaj Ivanovics szorgalmasan kapargálta apró halomba az abrosz morzsáit. Sokáig ültek így szótlanul.

Végre Nyikolaj Ivanovics leverten megszólalt:

- Mért hagytátok egyedül? Ezt mégse lehet...

- Maradj, majd én bemegyek - felelt Dása és felállt. Már nem is érezte, hogy egész teste zsibbadt a fáradtságtól. - Apuskám, gyere, adj be neki még egy injekciót - mondta, száját sáljába takarva. Dmitrij Sztjepanovics orrán át mélyet szippantott, és eldobta a végigégett cigarettát. Körülötte már tele volt cigarettacsutkákkal a padló.

- Papa, adj be neki még egyet, tedd meg kérlek...

Dmitrij Sztjepanovics ingerülten s szinte színpadias hangon kiáltotta:

- De hát nem élhet csupa kámforon. Belehal, Dása...

A lánya gyorsan felője fordult.

- Ne merd ezt mondani. Ne merd! Nem fog meghalni!

Nyikolaj Ivanovics arca eltorzult. Az ablakhoz lépett, és ő is meglátta a kékes semmiben a hold élesen kirajzolt, keskeny sarlóját.

- Micsoda kínszenvedés - nyögte. - Ha Kátya elmegy, én nem bírom ki...

Dása lábujjhegyen átment a szalonon, még egy pillantást vetett az ablakra, ahonnan örökös hideget érzett, és besurrant Kátya hálószobájába, amelyet alig világított meg az éjjeli mécs.

A szoba mélyén, a széles, alacsony ágy párnáin mozdulatlanul, megsötétedett hajának keretébe ágyazva, kis arcocská feküdt... lejjebb egy keskeny tenyér. Dása térdre ereszkedett az ágy előtt. Kátya alig pihegett. Hosszú csend után halk, panaszos hangon megszólalt:

- Hány óra?

- Nyolc óra van, Katyusa.

Kátya szaporán pihegett, s aztán panaszosan újra megkérdezte:

- Hány óra?

Egész nap ezt ismételte. Csaknem áttetsző arca nyugodt volt, szemét behuntya... Végtelennek tetsző idő óta jár egy hosszú, sárga folyosó puha szőnyegén. Minden sárga, a falak és a mennyezet is. Jobbról a magas, poros ablakon át kínzó, sárgás fény hatol be. Balra temérdek, simára fényezett ajtó. Az ajtók mögött: ha kinyitják, ott a világ vége, az űr. Kátya lassan, álombeli lassúsággal megy, megy a poros ablakok és az ajtók között. Előtte a hosszú, rideg sárga folyosó szörnyű végtelenje... A légfülledt, és minden ajtóból halálos búbánat árad.

„Úristen, mikor lesz már vége? Ha megállhatnék hallgatózni... Nem, még nem hallatszik... Pedig az ajtók mögül már kezdődik valami nesz a sötétben, mint a faliórák rugójának lassú, mély hangú zöreje... Jaj, milyen kín ez!... Ha szűnne egy kicsit, ha csak pillanatra... Valami egyszerűt, emberit kéne mondani...” És nagy erőfeszítéssel, kínlódva, panaszosan ismételte:

- Hány óra?... Hány óra van?

- Katyusa, drágám, miért kérded annyit?

„Jó, szóval Dása itt van...” És újra lába alá terült az undorítóan süppedő folyosószőnyeg, újra elborította a rideg, nyomasztó fény a poros ablakokból, s messziről egy óra rugója zörgött...

„Csak ne kellene hallani... Se látni, se érezni... Feküdni csak, összehúzódni... Csak már vége volna... De Dása nem enged, nem hagy elszakadni innen... Fogja a kezemet, csókol és duruzsol, duruzsol valamit... S mintha belőle az üres, könnyű testbe valami elevenesség ömlene... Milyen kellemetlen... Hogy magyarázzam neki, hogy meghalni könnyű, könnyebb, mint ezt az eleveniséget befogadni... Bárcsak elengedne...”

- Katyusa, szeretlek, szeretlek, szeretlek, hallod?

„Hiába! Nem enged el. Sajnál... Szóval... nem lehet... szegény kislány, egyedül maradna, árván...!”

- Dása!

- Mi az, mi az?

- Nem fogok meghalni.

„Lám... úgy látszik, az apja is idejött, dohányszag van.”

Az öreg fölébe hajolt, felhajtotta a takarót.

Éles, édes fájdalommal hatol be mellébe a tű... A megnyugvás áldott nedve ömlik szét a vérében. A sárga folyosó falai meginognak, elmozdulnak, hűvösség áramlik be...

Dása meg-megsimogatta Kátya takarón nyugvó kezét, ajkát rátapasztotta, meleget lehelt rá. Még egy rövid perc - és a test az álom édes sötétségébe olvad...

De oldalról már megint előúsztak szempillái mögül a sárgás kis foltok és... megint itt vannak, öntelten, maguktól megsokszorozódva, építik a gyötrelmes, fülledt folyosót.

- Dása, Dása, nem akarok odamenni.

Dása átfogta a fejét, melléje feküdt a párnára, hozzája simult elevenen és erősen... mintha valami durva, forró erőt árasztana beléje:

- Élned kell!

A folyosó már újra kinyílt előtte, fel kellett kelnie, és vánszorogva mennie... mennie... mindkét lábán százmázsás súlyokkal... Nem lehet tovább feküdni... Dása átöleli, felemeli, s azt mondja: „Járj.”

Így harcolt három napon át Kátya a halál ellen. Érezte Dása szenvedélyes akaratának szakadatlan beléje áramlását. Dása nélkül már rég elhagyta volna magát, elernyed, elnyugodott volna.

Dása a harmadik nap estéjén s egész éjjel egy percre sem mozdult el Kátya ágyától. A két nővér szinte egyéig forrt, egy volt a kínjuk, egyet akartak. S reggelre végre Kátyát kiverte a verejték, és oldalt fordult. Csendesen, alig hallhatóan lélegzett. Dása izgatottan hívta be az apját. Várni kell, gondolták. Reggel hétkor Kátya felsóhajtott, és átfordult a másik oldalára. Túlesett a válságon, kezdett visszatérni az életbe.

S ott mindjárt, az ágy mellett álló nagy karosszékekben, napok óta először, Dása is elaludt. Nyikolaj Ivanovics, amikor megtudta, hogy Kátya meg van mentve, átölelte Dmitrij Sztjepanovics bolyhos mellényét és sírva fakadt.

Boldog napra virradtak. Melegen sütött a napocska, s mindnyájan jónak látták egymást. A virágüzletből fehér orgonabokrot hoztak, és a szalonba állították. Dása érezte, hogy ő vonta el Kátyát tulajdon két kezével a fekete, hideg sír szájától, az örök sötétségtől. Bizony, bizony, most erősen hitte, tudta, hogy az élet drágább mindennél a világon.

Nyikolaj Ivanovics május végén kivitte Kátyát Moszkva mellé nyaralni egy kis faházba. Az erkély örökké változó árnyalatú zöld nyárfaligetre nézett, ahol tarka borjak legelésztek. A veranda lankás, virágos mezőre nyílt.

Dása és Nyikolaj Ivanovics minden este kiutaztak a helyi vonattal, és az állomásról a süppedős, hínáros cserjésen át ballagtak a nyaraló felé. Fejük körül szúnyogok rajzottak. Hegynek felfelé is kellett kapaszkodniuk. Ilyenkor Nyikolaj Ivanovics meg-megállt, mintha csak a naplementében akarna gyönyörködni, kifújta magát, és így szólt:

- De jó is itt! Az ördög vigye el!

A homályba takarózott lapály rozstábláin, a mogyoró- és nyírfacserjésen túl, a látóhatár szélén, mozdulatlan és terméketlen lilás felhők ékesítették az alkonyatot. Hosszúkás réseik között sápatag fénnyel haldoklott a nap, narancssárga visszfényt vetve a patak sekély, kiszélesedett vizére, ahol békák kvartyogtak, kuruttyoltak. A lapályról sötéten emelkedtek ki a boglyák, a falu házainak zsúptetői. A mezőn rőzseláng égett. Ott, a szakadék s a palánkkerítés mögött, székel valaha Dmitrij, a tusinói trónbitorló. Az erdőből elnyújtott fűtlyel kanyarodott ki a vonat, katonákat vitt a szürkülő alkonyatban nyugat felé.

Dása és Nyikolaj az erdőszéli nyaralóhoz érve, a veranda ablakán át már látták a terített asztalt és a tejüveges asztali lámpát. Sárík, a házörző kuvasz, barátkozó csaholással, farkcsóválva szaladt eléjük, majd minden eshetőségre készen a mezőre is kifutott, és megugatta a semmit.

Jekatyerina Dmitrijevna ujjával dobolt rájuk a veranda ablakából, mert alkonyat után még nem volt szabad kijárnia. Nyikolaj Ivanovics a kertajtót bereteszelve, mint minden este, most is megjegyezte:

- Aranyos kis nyaraló ez, én mondom neked.

Vacsorához ültek. Jekatyerina Dmitrijevna elmesélte a helybeli újságokat. Tusinóból egy veszett kutya szaladt erre, és megharapta Kiskiné két csibéjét; Zsilkinék csak ma költöztek át a Szimov-villába, s máris ellopták tőlük a szamovárt... no és hogy Matrzona, a szolgáló már megint elverte a kisfiát.

Dása szó nélkül evett... A város lármája nagyon kifárasztotta. Nyikolaj Ivanovics egy csomó újságot szedett elő aktatáskájából, és fogát piszkálva, olvasásba mélyedt. Amikor kellemetlen hírekhez ért, szívta a fogát. Jekatyerina Dmitrijevna ilyenkor rászólt:

- Nyikolaj, kérlek, ne szívd a fogad!

Dása kiment a tornácra, és állát kezére hajtva, bámult az egyre sötétedő lapályra, az itt-ott kigyúló rőzselángocskákra, az égen elszóródott apró, nyári csillagokra. A frissen megöntözött virágágyakból kedves illatfelhő áradt.

A verandán Nyikolaj Ivanovics zörgött az újságlapokkal és megszólalt:

- Már csak azon egyetlen okból sem tarthat soká a háború, mert az ellenfeleink is és mi is tönkremegyünk.

- Akarsz aludttejet? - kérdezte Kátya.

- Csak ha jó hideg... Rémes, rettenetes! Elvesztettük Lemberget is, Lublint is. Tudja az ördög, mi lesz ebből! De hát hogy harcoljunk, amikor árulók támadnak hátba! Örület!

- Nyikolaj, ne szívd a fogad!

- Ugyan, hagyj békén! Ha Varsót is elveszítjük, a föld alá bújhatunk szégyenletünkben. Igaz, olykor eszébe jut az embernek, nem volna-e jobb valamiféle fegyverszünet... Olyan, amilyen... s közben Pétervár felé fordítani a fegyvert...

Messziről vonat fűtyült. Átrobogott a hídon, a patak fölött, amelyben nemrég az alkonybíbor tükröződött. Bizonyára sebesülteket vitt a vonat Moszkvába. Nyikolaj Ivanovics megint az újságjára csapott.

- Egész katonavonatok mennek a frontra egyetlen puska nélkül, és a katonák bottal felfegyverkezve ülnek a lövészárkokban! - kiáltotta. - Minden ötödik emberre jut egy puska. Rohamra is botokkal mennek, arra számítva, hogy amelyikük elesik, attól elveszik a puskát, s tovább lövöldöznek vele. A fene aki megette az ilyen háborút!

Dása lement a tornácra, és a kertajtóra könyökölt. A veranda lámpafénye kivilágított a kerítés tövében guggoló lapu sima leveleire és az útra. Előkerült nagy duzzogva Petyka is, Matrzona csemetéje; lesuny fejfel, mezítláb poroszkált a porban hazafelé a konyhába, ahol már nem várt rá egyéb, mint néhány nyakleves és „mars aludni!”

Dása kiment az útra, elsétált a Himka-patakig.

A meredek parton, a sötétben álldogálva hallgatta az éjszakai neszeket; valahol csermely csobogott, s egy-egy száraz göröngy toccsant a vízbe. A patak mentén mozdulatlanul állt a fák sorfala, olykor álmosan meg-meglebbent a lomb, s újból csend lett körös-körül.

- Mikor? Mikor? Mikor? - suttogott maga elé Dása, kezét tördelve.

Június elején egy vasárnap Dása korán kelt, és hogy ne ébressze fel Kátyát, a konyhába ment mosakodni. A konyhaasztalon egy csomó zöldség tetején szürkészöld levelezőlap hevert. Bizonyára a zöldséges ember hozta el a postáról az újságokkal együtt. Matrzona Petykája a küszöbön ült, és szuszogva bothoz kötözött egy leszopogatott tyúklábat. Matrzona fehérenmūt teregetett az akácfára.

Dása patakvizet öntött a cseréptálba, leeresztette válláról az ingét, és megint odapillantott: „De furcsa is az a levelezőlap!” Nedves ujja hegyével megfogta és megnézte.

»Drága Dása, nyugtalanít, hogy egyetlen levelemre sem kapok választ. Csak nem veszett el mind?» - olvasta.

Leült a konyhaszékre... szeme előtt elsötétült minden, a lába megroggyant...

»Sebem már teljesen behegedt - olvasta tovább. - Most mindennap tornázom, és egyáltalán erősen tartom magam. Angolul és franciául is tanulok. Öllelek, Dásám, ezerszer. Ha ugyan még emlékszel rám. I. Tyelegin.«

Dása visszahúzta vállára az inge pántját, és még egyszer elolvasta: „Ha ugyan még emlékszel rám!”... Felugrott, beszaladt Kátyához, és széthúzta az ablakon a kartonfüggönyt.

- Kátya, olvasd hangosan!

Leült a halálra ijedt Kátya mellé, s maga olvasta fel az írást, aztán felugrott, és összeecsapta a kezét.

- Kátya, Kátya, hát nem borzasztó ez?

- Hálistennek él, Dasenyka.

- Szeretem! Istenem, mit csináljak?... Mondd meg nekem, Kátya, mikor lesz vége a háborúnak?

Dása felkapta a levelezőlapot, és Nyikolaj Ivanovicshoz rohant vele. Felolvasta, aztán kétségbeesve követelt tőle pontos feleletet:

- Mikor lesz vége a háborúnak?

- De lelkem, gyermekem, azt most senki sem tudja.

- Hát mi a csudát csinálsz abban a buta Városi Szövetségben? Csak fecsegték összevissza reggeltől estig. Most rögtön beutazom Moszkvába a hadseregparancsnokhoz... követelem...

- Mit követelsz, nem mondanád meg?... Ugyan, Dása, várni kell...

Dása napokig nem találta a helyét. Aztán lecsillapodott. Egész lénye mintegy homályba borult. Esténként korán bement a szobájába, s Ivan Iljicsnek írt leveleket, Ivan Iljics számára állított össze s varrt be zsákvászonba csomagokat. Ha Jekatyerina Dmitrijevna Tyeleginről kezdett vele beszélni, Dása rendszerint hallgatott. Az esti sétákat abbahagyta, többnyire Kátyával együtt varrogatott, olvasott. Mintha egyre mélyebben akarná magába rejteni érzéseit, mintha a hétköznapiok sebezhetetlen vértjével akarná elfedni magát.

Jekatyerina Dmitrijevna, bár a nyár folyamán teljesen helyreállt az egészsége, ő is úgy darvadozott, mint Dása. Gyakran beszéltek egymás közt, hogy malomkő súlyával nehezedik rájuk valami, ami mostanában minden embert kínoz. Nehéz felkelni, járni, gondolkodni és emberekkel társalogni. Alig várja mindenki, hogy lefekhessék, s ha elkínzottan ágyba kerül, az egyetlen jó: az alvás, a feledkezés. Itt vannak például Zsilkinék: tegnap a lekvárfőzés öröme vendégeket hívtak, a teához megjött az újság az elesettek névsorával, s abban Zsilkin fivére is... Hősi halált halt. A háziak visszavonultak, a vendégek még ültek egy darabig az erkélyen, aztán csendesen elszéledtek. S így van ez mindenütt. Nagy a drágaság. A kilátások bizony-

talánok, rosszak. Varsót fel kellett adni. Breszt-Litovszk romba dőlt, elesett. Lépten-nyomon kémekre bukkannak.

A Himka-pataknál, a szakadéokban rablóbanda ütött tanyát. Egy hétig senki sem merészkedett az erdőbe. Mindenki a rablóktól félt. A csendőrök később kifüstölték őket a szakadékból, kettőt elfogtak, a harmadikról az a hír járta, hogy a zvenyigorodi járásba tette át működését, és ott fosztogatja az uradalmakat.

Egy reggel a Szmokovnyikovék villája melletti térségre egy bérkocsi vágatott lóhalálában, a kocsis a bakon állt. Az asszonyok, gyerekek mindenfelől a kocsi köré sereglettek. Valami történhetett. A nyaralók közül többen kinéztek, s előjöttek a kertekből is. Matrjona kötényébe törülgetve kezét, szintén odasomfordált. A kocsis a bakon állt, s kivörösödve, izgatottan mesélte:

- ... Kiráncigálták az irodájából, aztán a kocsiútról egyenest a Moszkva vizébe hajították. De még vagy öt németet a gyárban bujkál. Hármat előkajtottak, ha a rendőr el nem viszi, azokat is azonmód a folyóba dobták volna. Az egész Lubjanka tér tele van selyemmel, bársonnyal, csak úgy repül minden az utcára. A városban fosztogatnak... Tengernyi nép mindenütt...

A gyeplőszárral teljes erejéből rávágott a telivér csikóra, amely a két hátsó lábára ült a meghajló kettős kocsirúd között. Újabb csapásokra aztán a habos, nyerítő állat nekiiramodott. Most már csak úgy repült a kocsi. A legközelebbi kocsmáig!

Dása és Nyikolaj Ivanovics bent jártak Moszkvában, ahol az égbolt napfényben izzó, szürkés ködébe nagy, fekete füstoszlopok csaptak fel s oszlottak felhővé. Jól lehetett látni a tüzet a helység főteréről is, ahol az egész falu népe összeverődött. Amikor nyaralók keveredtek közéjük, a parasztok elhallgattak: félig gúnyosan, félig valami különös várakozás kifejezésével néztek rájuk. Szakadt ingben, sapka nélkül, egy nagydarab ember került elő valahonnét, és a kis téglakápolnához érve, elkiáltotta magát:

- Moszkvában ölik a németeket!

Alighogy elhangzott a kiáltása, egy terhes asszony nagyot sikoltott. A tömeg a kápolnához tódult, odaszaladt Jekatyerina Dmitrijevna is. A nép izgatottan zajongott.

- Ég a Varsói-pályaúdvár. A németek felgyújtották.

- Kétezer németet levágtak.

- Nem kettőt, hatezret... mindet a folyóba dobták...

- A németeken kezdték. Aztán nekiálltak rabolni... A Kuznyeckij mosztot végigfosztották.

- Úgy kell! A mi verejtékünkön híztak az dögök!

- Ha a nép egyszer megdühödik, akkor egyhamar nem hagyja abba!

- A Péter parkban, a húgom épp most jött meg onnét, azt mondják, egy villában, egy távirómasina mellett két álszakállas németet találtak. Persze, agyonverték őket.

- Mind sorra kéne venni a villákat. Ez volna az igazi!

Ide látszott, amint a domb tövében, ahol a moszkvai országút kanyarodott, lányok szaladtak üres zsákokkal a töltés felé. Az emberek utánuk kiabáltak valamit, és erre a lányok nevetve visszaintegettek. Jekatyerina Dmitrijevna megkérdezett egy mellette álló tisztas külsejű, öreg parasztot:

- Hová szaladtak azok a lányok?

- Rabolni mentek, nagysága kérem.

Végre úgy hat óra tájt megjött bérkocsin Dása és Nyikolaj Ivanovics. Izgatottak voltak mindketten, és egymás szavába vágva mesélték el, hogy Moszkvában a nép mindenütt csoportokba verődve pusztítja, fosztogatja a németek lakásait, üzleteit. Néhány házat fel is gyújtottak. A Mandel-féle készruháüzletet kirabolták. A Backers-zongorák raktárát a Kuznyeckij moszton lerombolták, a zongorákat az első emeletről az ablakon át hajigálták az utcára és elégették. A Lubjanka tér tele van orvossággal és üvegcserepekkel. Azt mondják, gyilkoltak is.

Délután aztán őráratokkal szétoszlatták a tömeget. Most már minden csendes.

- Ez természetesen barbárság - mondta izgalmaiban pislogva Nyikolaj Ivanovics. - De nekem tetszik a népnek ez a temperamentuma, ereje. Ma német boltokat fosztogatott, de holnap tán barikádokat fog emelni, az ördög a bőribe. A kormány szándékosan tűrte ezt a pogromot. Igen. Igen, biztosíthatlak, hogy szándékosan nyitott szelepet a felgyülemlett népharagnak. Csakhogy a nép az ilyesmitől vérszemet kap, és kedve kerekedik valami komolyabb dologra is...

Éjszaka kirabolták Zsilkinék pincéjét, és ellopták Szvecsnyikovék padláson kitergetett fehérneműjét. A kocsmában reggelig folyt a helybeliek dáridója. A faluban még egy hét múlva is sandán néztek a nyaralókra, és összesűgtak a hátuk mögött.

Szmokovnyikovék augusztus elején beköltöztek a városba, és Jekatyerina Dmitrijevna újra eljárt dolgozni a kórházba. Moszkva most tele volt lengyel menekültekkel. A Kuznyeckij moszton, a Petrovkán, a Tverszkaján egy gombostűt nem lehetett leejteni: az üzletek, kávéházak, színházak zsúfolásig megteltek. Divatba jött egy új szó: pardon!

És mindezt a tülekedést a villanyfényben úszó lármás utcákon, a fényűzést, a túlzásúlt színházakat és éttermeket, egy tizenkétfélmillió hadsereg eleven, vérző fala védelmezte meg minden veszedelemtől.

A harctéri helyzet pedig változatlanul vigasztalan volt. A fronton s bent az országban is mindenütt Raszputyin gonoszságáról, árulásáról beszéltek, s arról, hogy tovább harcolni lehetetlen, hacsak Szent Miklós csodát nem teszen.

És ekkor, a legnagyobb csüggedés és bomlás közepette, Ruzszkij tábornok nyílt terepen váratlanul megállította a német hadsereg előnyomulását.

24

A tengerpart őszi homályában vesztül rázta az északkeleti szél a csupasz jegenyéket és egy dombon álló régi, fatornyos ház ablakait, s úgy dörömbölt a bádogtetőn, mintha valami nehéz súlyú ember járna rajta. Átúgott és átfütyült a betyár szél a kéményen és az ajtóréseken is.

A ház ablakai a fekete virágágyak meztelen rózsatőire és az ólomszínű tenger felett úszó tépett felhőkre néztek. Hideg és sivár volt ez a táj.

Arkagyij Zsarov az emelet egyetlen lakott szobájában ült egy ócska díványon. Katonazubbonyának üres ujját az övébe dugta. Arca simára volt borotválva, szemhéja duzzadt, haja gondosan elválasztva; rágóizmai állandóan ugráltak.

Cigarettájának füstjétől hunyorogva itta a vörös bort, amely apja pincéjében még megmaradt. A kis dívány másik végén Jelizaveta Kijevna gubbasztott, szájára kövült alázatos mosollyal, ő is ivott és cigarettázott. Zsarov már hozzászoktatta, hogy naphosszat hallgasson, hogy szó

nélkül figyelje az ő megnyilatkozásait, amikor vagy hat üveg óbor elfogyasztása után rájön a beszélhetnék. Márpedig Zsadovnak éppen elég keserű gondolata gyülemlett fel a háborúról, amióta éhkoppon ült itt a Chateau Cabernais-nek csúfolt, félig romba dőlt házban, amely a két hold szőlővel együtt Zsadov egyetlen apai öröksége volt.

Hat hónappal ezelőtt egy front mögötti kórházban, valamelyik nehéz éjjel, amikor Zsadovnak a szokottnál is jobban sajtott nem létező, levágott karja, ingerült dühvel, sértő hangon szólt Jelizaveta Kijevnára:

- Ahelyett, hogy egész éjszaka szerelmes szemeket mereszt rám, és nem hagy aludni, inkább hívja el, bánom is én, akár holnap a papot, hadd legyen egyszer már vége ennek az egész nyavalygásnak.

Jelizaveta Kijevna elsápadt, aztán bólintott: jól van, meglesz. A kórházban eskették őket össze. Decemberben Zsadovot Moszkvába vitték, ahol még egy műtétnek vetették alá. Kora tavasszal Jelizaveta Kijevnával Anapába utaztak, és beletelepedtek a Chateau Cabernais-be. A kenyérre valót úgy-ahogy, mindenféle ócska holmi eladásából teremttették elő. Boruk viszont, ingyenceknek való, finom vörös bor, a békeévek maradványa, bőven volt.

Itt, ebben a pusztában, magányos bagolyfészekben megkezdődött hosszú és reménytelen semmittevéjük. Ami mondani valójuk volt egymásnak, már mind elmondták. Életük teljesen kilátástalan volt. Mintha minden ajtó légmentesen rájuk csukódott volna.

Jelizaveta Kijevna igyekezett a kínosan unalmas hosszú napokat saját magával „benépesíteni”, de ez a kísérlete gyengén sikerült: amikor tetszeni akart, nevetségessé vált, mert ügyetlen volt és ápolatlan. Zsadov sokat bosszantotta emiatt, és a nő kétségbeesve látta, hogy szabad gondolkodása ellenére, mint nő, borzasztóan érzékeny. És nem adta volna oda semmiért a világon ezt a bántalmakkal, búval teli kolduséletemet, még ha teljesen ki volt is szolgáltatva férjének, aki a tébolyodott gyönyör ritka perceivel ajándékozta meg.

Az utóbbi időben, amióta a kopár parton átzúgott az ősz szele, Zsadov különösen ingerlékeny lett. Jelizaveta egyetlen óvatlan mozdulata elég volt ahhoz, hogy a férje vicsorgó fogai fölött eltorzult ajkkal, a szavakat ízekre tagolva, szörnyű szitkokat szórjon rá. Jelizaveta Kijevna néha belülről reszketett a sértésektől, s teste libabőrös lett, de mégis képes volt órák hosszat elnézni Zsadov lesoványodott, szép arcát, és elhallgatni rettenetes beszédeit.

Zsadov őt küldte borért a bolthajtásos pincébe, ahol óriási pókok szaladgáltak. Mialatt a Cabernais sötétvörös sugárban ömlött a cserépkorsóba, Jelizaveta Kijevna átadhatta magát gondolatainak. Részegítő fájdalommal gondolta el, hogyan fogja Arkagyij őt egyszer itt megölni, és egy hordó alatt elásni. Aztán sok téli éjszaka múlik el felette... Egyszer majd gyertyát gyújt Zsadov, és lemegy a pókokhoz. Leül a hordó mellé, és akárcsak ő most, elnézi majd a vörös bor csurgását, és hívni fogja: „Liza!... Liza!”, de csak a pókok szaladoznak feléje a falon. És ekkor Arkagyij magányában és halálos bánatában talán életében először sírva fakad... Ezek az ábrándok kárpótolták Jelizaveta Kijevnát minden bánalomért... mert így végeredményben mégiscsak ő maradt felül.

A szél erősödött, az ablakok megremegettek. Valami vad hang üvöltött a toronyban, s nyilván egész éjjel nem fogja abbahagyni. A tenger fölött egyetlen csillag se gyúlt ki.

Jelizaveta Kijevna ezen az estén már háromszor ment le borért a pincébe. Fönt Zsadov még mindig mozdulatlanul és szótlanul ült a díványon.

Ma éjszaka nyilván valami nagyszabású megnyilatkozásra készült.

- Legalább krumpli van-e a háznál? - szólalt meg hirtelen és hangosan Zsadox. - Tudhatnád, hogy tegnap óta nem ettem.

Jelizaveta Kijevna megdermedt. „Krumpli, ó, hiszen ha krumpli volna...” De reggel óta annyira elmerült gondolataiban, olyan sokat tűnődött Arkagyijnak hozzája fűződő kapcsolatán, hogy megfeledkezett a vacsoráról. Most ijedten ugrott fel ültéből.

- Maradj csak veszteg - intette le jéghidegen a férfi. - Úgyis tudom, hogy egy szem krumpli sincs itthon. Közölhetem veled, hogy a világon semmire sem vagy képes. Legfeljebb arra, hogy mindenféle hülyeségeken törd a fejed.

- Elszaladok a szomszédba, biztosan adnak borért kenyeret meg néhány szem krumplit.

- Majd ha befejeztem, amit mondani akarok, akkor elmehetsz. Most ülj le. Ma végleg eldöntöttem azt a kérdést, hogy a bűn, igenis megengedhető. - E szavaknál Jelizaveta Kijevna összehúzta a sálját, s a dívány sarkába húzódott. - Gyermekkorom óta foglalkoztat ez a kérdés. A nők, akikkel dolgom volt, gonosztevőnek tartottak, és különös mohósággal adták nekem magukat. De a bűn eszméjével csak az utolsó huszonnégy óra alatt jöttem tisztába. - A pohár után nyúlt, egy hörpintésre kiitta, és cigarettára gyújtott. - Ülök a lövészárokból, háromszáz lépésnyire az ellenségtől. Miért nem mászom ki a mellvédre, miért nem megyek az ellenséges fedezékbe, miért nem ölöm meg ott, akit akarok, miért nem rabolom el a pénzét, takaróját, kávéját, dohányját? Ha bizonyos lehetnék afelől, hogy nem lőnek rám, vagy ha lőnek is, de nem találhatnak el, természetes, hogy mennék, gyilkolnék, rabolnék. És az újságok közölnék a fényképemet, mint egy hőst. Ez, azt hiszem világos és logikus. Most amikor nem fedezékben ülök, hanem a Chateau Cabernais-ben, hat kilométerre Anapa városától, miért nem megyek be éjszaka a városba, miért nem török be Muravejszik ékszerüzletébe, miért nem veszem el a drágaköveket meg az aranyakat, és ha maga Muravejszik is kezem ügyébe akadna, boldogan adnék neki egyet a törrel, ide ni! - És oda mutatott, ahol a nyak kezdődik. - Miért nem teszem meg még most sem? Csakis azért, mert félek. Mert jön a letartóztatás, a bíróság, a kivégzés. Azt hiszem, logikus, amit mondok. Az ellenség megölésének és kirablásának kérdését az államhatalom, vagyis a legfennköltebb erkölcs, vagyis a büntető és a polgári törvénykönyv már pozitíve döntötte el, igenlő választ adott rá. Ilyenformán csak arról van szó, hogy én magam határozom meg, kit tartok ellenségemnek...

- Ott az állam ellenségéről van szó, de itt csak a te személyes ellenségedről - vetette közbe alig hallhatóan Jelizaveta Kijevna.

- Gratulálok! Még csak az hiányzik, hogy a szocializmusról meséljen nekem. Marhaság! Az erkölcs az egyén jogain alapszik, nem pedig a közösség jogain. Én állítom: a mozgósítás csakis azért sikerült minden országban oly fényesen, és a háború csakis azért folyhat teljes erővel három kerek esztendeje, a római pápa minden tiltakozása ellenére, mert mi, valamennyien, kinőttünk a gyerekcipőből. Mindnyájan akarjuk, vagy ha nem is akarjuk egyenesen, de nem is ellenezzük a rablást és gyilkolást. A rablást és a gyilkolást az állam szervezte meg. Naiv taknyosok még mindig rablásnak és gyilkosságnak nevezik a rablást és a gyilkosságot. Én azonban a mai naptól fogva ezt az egyéniség teljes érvényesülésének nevezem. A tigris, amit akar, elrabolja. Én magasabbrendű vagyok, mint a tigris. Ki meri megnyírbálni jogaimat? A büntető törvénykönyv? Azt már megrágták a férgek.

Zsadox könnyedén felpattant, és rugalmas léptekkel járkálni kezdett a szobában, amelyet alig-alig világított meg a poros ablaküvegen átszüremlő alkonypír.

- Emberek százmilliói élnek háborús viszonyok között, ötvenmillió férfi verekszik a fronton. Meg vannak szervezve, fel vannak fegyverezve. Egyelőre két ellenséges tábornok alkotnak. De semmi akadály sincs annak, hogy egy szép napon beszüntessék a tüzelést és összefogjanak.

És ez akkor következik be, amikor valaki odaszól annak az ötvenmilliós tábornak: „Ti örültek, nem az igazi célba lőttök”. A háborúnak felkeléssel, forradalommal, világfelfordulással kell végződnie. A szuronyok a hátszág felé fordulnak. A kollektíva lesz az élet ura. Tetves koldust ültetnek a trónra, és őelőtte fognak hajlongani. Bánom is én. De ez annál inkább szabad kezet biztosít nekem a harcra. Ott: a tömegek törvénye. Emitt: az egyén, a teljesen felszabadult egyén törvénye a mérvadó. Tinálatok a szocializmus, nálunk a szent anarchia vasfegyelmével megszervezett dzsungel törvénye uralkodik.

Jelizaveta Kijevna szíve örölte dobolt. Ez volt az a bizonyos szakadék, amiről ő valamikor Tyelegin lakásán álmodozott. De hol vannak már azok a tréfás táblázatok, rajta az „Önprovokáció” tizenkét pontjával, amelyeket Tyelegin lakói szögeztek ki Liza ajtajára!

Ez az ember, aki itt járkált az ablak előtt az alkony homályában, valóban olyan szörnyű volt, mint a puma a ketrecében. Beszélni is csak azért beszélt, mert nem volt szabadon. Jelizaveta Kijevna Zsadvot hallgatva, szinte érezte, látta az elszabadult paripák veszett rohanását, a tűzvészek fényét a sztyeppen... Szinte hallotta a harci zajt, a halálhörgést, a puszták dalát.

25

Az általános csüggedés és reménytelen várakozás idején, ezerkilencszáztizenhat telének elején, az orosz csapatok a hóban mély alagutakat vájva, a jeges sziklákon kapaszkodva, váratlanul elfoglalták Erzerumot. Ez akkor történt, amikor az angolok Mezopotámiában és Konstantinápolynál sorozatos vereséget szenvedtek, amikor a nyugati fronton véres harc folyt az Isère folyó egy-egy apró révkunyhójáért, amikor néhány méternyi vérrel áztatott föld birtokba vétele már olyan győzelemnek számított, hogy az Eiffel-torony rádiója nagy hangon adta hírül a világnak.

Az osztrák-magyar fronton az orosz hadsereg Brusilov tábornok vezetésével váratlanul szintén elszánt támadásba ment át.

S egyszer csak az egész világ felfigyelt. Angliában könyvet adtak ki az orosz lélek rejtélyéről. És valóban, minden logika ellenére, másfél évi háború, pusztulás és tizennyolc kormányzóság elvesztése után, az általános csüggedés, gazdasági hanyatlás és politikai felbomlás közepette Oroszország a maga háromezer versztás arcvonalán offenzívát tudott szervezni. Friss és kimeríthetetlennek látszó erők váratlanul visszahömpölygő hulláma tarajosodott a magasba.

Százezrével vitték a foglyokat Oroszország belsejébe. Ausztria halálos sebet kapott, amely után két évvel később, mint egy meghasadt cserép, darabokra tört. Németország titokban békeajánlatot tett. A rubel árfolyama emelkedett. Megint remélni kezdték, hogy egy nagyszabású fegyvertény véget vet a világháborúnak.

Az „orosz lélek” nagyon népszerű lett. Az óceánjárókat orosz hadosztályokkal zsúfolták tele. Orjoli, tulai, rjazanyi parasztok Szaloniki, Marseille, Párizs utcáin orosz nótákat dúdoltak, és vad rohamokban védték az európai civilizációt.

Egész nyáron folyt az offenzíva. Behívták a tartalék összes hadosztályát. Negyvenhárom éves férfiakat a földekről meg az üzemekből vittek a frontra. Minden város menetzászlóaljat állított össze. A mozgósítottak száma elérte a huszonnégy milliót. Ázsiai népek rohama fenyegette ősi borzadállyal Németországot, egész Európát.

Moszkva ezen a nyáron nagyon elnéptelenedett. A háború szivattyúként szippantotta fel a férfilakosságot. Nyikolaj Ivanovics a frontra, Minszkbe utazott. Dása és Kátya csendesen, visszavonultan éltek, sokat dolgoztak. Olykor egy-egy rövid és bánatos levelezőlap jött Tyele-gintől, aki úgy látszik, meg akart szökni a hadifogságból, de elfogták és várfogságra ítélték.

Egy időben eljárt a nővérekhez egy igen kedves ember, Roscsin kapitány, akit hadfelszerelés átvételére vezényeltek Moszkvába. Még Nyikolaj Ivanovics hozta el egy alkalommal autóján ebédre a Városi Szövetségből. Ettől kezdve Roscsin gyakori vendége lett a háznak.

Esténként, sötétedés után megszólalt a csengő. Jekatyerina Dmitrijevna visszafojtott sóhajjal ment a tálalóhoz, hogy édességet vegyen elő, vagy citromot szeleteljen. Dása észrevette, hogy amikor a csengetés után Roscsin megjelenik az ebédlőben, Kátya nem fordul azonnal feléje, hanem csak pár pillanat múlva, s akkor szokott, kedves mosolya játszik ajka körül.

Vagyim Petrovics Roscsin szótlanul meghajolt. Kopaszra nyírt, fekete szemű, szomorú nézésű, szikár ember volt... Lassú mozdulatokkal ült asztalhoz, s halkán beszámolt a harcéri hírekről.

Kátya a szamovár bástyája mögül nézett a férfi arcába, s fénylő szembogarán meglátszott, hogy különös figyelemmel hallgat rá. Ha pillantásuk találkozott, Roscsin mintha kissé elkomorodott volna. Sarkantyúja meg-megpendült az asztal alatt.

Olykor hosszú csend ült a szobára, és Kátya felsóhajtott, majd elpirult, és bocsánatkérően mosolygott. Tizenegy óra tájt Roscsin fölállt, Kátyának tisztelettel, Dásának kissé szórakozottan kezét csókolt, és a kikísérés ellen szabadkozva elment. Kemény lépései sokáig hallatszottak a néptelen utcán. Kátya eltörülgette a csészéket, becsukta az ebédlőszekrényt, és szótlanúságba burkolózva, a szobájába zárkózott.

Egy ízben, alkonyatkor, Dása a nyitott ablaknál ült. Az utca felett magasan röpködtek a fecskék. Dása vékony, üvegcsengésű hangjukat hallva, arra gondolt, hogy holnap derűs, meleg nap lesz, ha ilyen magasan repülnek, és milyen jó nekik, a fecskéknek, hogy nem tudják, mi a háború. Boldog madarak...

A nap lement, és aranyló por telepedett a városra. Az emberek a kapukban üldögéltek. Dása szomorú volt, várt valamire, és csakugyan, nem messze megszólalt egy kintorna, nyárspolgári, ősrégi, esti bánatával. Dása az ablakpárkányra könyökölt. Egy nő fejhangon énekelte: „Szár az kenyéren éltem én, hideg víz volt az italom...”

Kátya odalépett Dása karosszékehez, és mozdulatlanul hallgatta a dalt.

- Katyusa, hallod, milyen kedvesen énekel?...

- Mire jó ez az egész? - szólalt meg hirtelen Kátya, valami furcsa, idegen hangon. - Minek küldték ránk ezt? Mivel szolgáltunk rá? Mikor lesz ennek vége? Hiszen akkorra megöregszem. Nem érted? Nem bírom, nem bírom, nem bírom tovább! - Lihegve állt a falnál, a függöny előtt, sápadtan; ajka körül apró ráncok húzódtak, és száraz, elsötétült szemmel nézett Dására. - Nem bírom tovább - ismételte csendesen, rekedten. - Ennek sohasem lesz vége... Meghalunk... és soha többé nem leszünk boldogok... Hallod, hogy üvölt a háború? Élve eltemet...

Dása átölelte, simogatta, meg akarta nyugtatni, de Kátya nekifeszítve könyökét, elhúzódott tőle.

Csöngettek. Kátya elfordult hűgától, és az ajtóra nézett. Roscsin lépett be. Durva posztózubonyban és frissen fénysített, új csizmában volt. Mosolyogva köszönt Dásának, kezét szorította Kátyával, utána hirtelen csodálkozva pillantott rá és elkomorodott. Dása rögtön

átment az ebédlőbe. Mialatt a teásédényt az asztalra rakta, hallotta, amint Kátya tartózkodva, de ugyanazon a mély, rekedtes hangon megkérdezte Roscsint:

- Elutazik?

- Igen - felelte a férfi köhintve és szárazon.

- Holnap?

- Nem, most. Ötnegyed óra múlva.

- Hová?

- A hadra kelt sereghez. - S aztán kisvártatva így folytatta: - Arról van szó, Jekatyerina Dmitrijevna, hogy valószínűleg utoljára látjuk egymást, és elhatároztam, hogy megmondom...

Kátya sietve félbeszakította:

- Nem, nem kell... Tudom úgylis... És maga is tudja énrólam...

- Jekatyerina Dmitrijevna, maga...

- De hiszen láthatja! - kiáltott kétségbeesetten Kátya. - Nagyon kérem, menjen el.

Dása kezében megrezzent a csésze. A szalonban hallgattak. Végül Kátya csendesen így szólt:

- Menjen, Vagyim Petrovics...

- Hát, isten vele! - mondta Roscsin rövid sóhajjal. Fényesre kefélt csizmája csikorgott, s az ajtó becsapódott mögötte. Kátya bement az ebédlőbe, leült az asztalhoz, és egész erejéből arcára szorította tenyerét.

Attól fogva egyetlen szót sem ejtett Roscsinról. Bátran viselte bánatát, bár reggelenként a szeme vörös, a szája duzzadt volt. Roscsin az útról levelezőlapon küldött a nővéreknek üdvözlést. A lapot a kandalló párkányára tették, ahol bepiszkították a legyek.

Esténként zenét hallgattak a Tverszkoj sétányon, leültek egy padra, és nézték, hogyan andalognak a fák alatt a fehér meg rózsaszín ruhás fiatal lányok. Rengeteg nő és gyermek, csak itt-ott járkált egy felkötött karú katona, vagy bicegett mankóján néhány rokkant. A rezesbanda a »Mandzsúria« keringőt játszott. Tu-tu-tu - dalolta búsan a rézkürt az estébe. Dása a tenyerébe fogta Kátya gyöngé, vézna kezét.

- Kátya, Katyusa, emlékszel? - kérdezte a falombok közül előcsillanó alkonypírba mutatva. - Emlékszel:

*Ó, fel nem hajnalodott a szerelem,
Ó, el nem csókolt csókjaink...*

Hidd el, csak bátran ki kell tartanunk, és akkor megérjük azt az időt, amikor szenvedés nélkül szerethetünk. Hiszen most tudjuk: a szeretet mindennél több. Néha azt hiszem, hogy ha Ivan Iljics megjön a fogságból, egészen más, egészen új lesz. Most így egyedül, testetlenül szeretem őt. De meglásd, úgy fogunk összetalálkozni, mintha egy másik életben már szerettük volna egymást.

Jekatyerina Dmitrijevna Dásához simult.

- Az én szívemben, Danyuska, olyan keserűség van, olyan sötétség, mintha már egészen megöregedett volna - mondta halkan. - Te még megéred a jobb időket, de én nem, én elvirultam, mint a meg nem termékenyített virág.

- Katyusa, nem szégyelled magad? Ilyeneket mondani!

- Nem, fiacskám, szembe kell nézni a dolgokkal.

Egyik este a sétányon, padjuk másik végére egy katona ült le. A zenekar régi keringőt játszott. A fák mögött kigyúltak a fakó fényű lámpák. A mellettük ülő katona olyan fürkészően nézett rájuk, hogy Dásának már bizsergett a háta. Arra fordult, és ijedten, fojtott hangon felkiáltott:

- Nem!

Besszonov volt, soványan, vedletten, testére nem illő katonazubbonyban, vöröskeresztes sapkában. Fölállt és némán köszöntötte őket. Dása ennyit mondott: „Jó estét!” Kátya összeszorította ajkát, és a pad hátához dőlt, Dása kalapjának árnyékába, és lehunyta a szemét. Besszonov vagy porlepett volt, vagy mosdatlan, de egészen szürkének látszott.

- Tegnap és tegnapelőtt is láttam már magukat a sétányon - mondta Dásának, s felhúzta szemöldökét. - De nem mertem csatlakozni... Háborúba megyek... Látja, énrám is sor került...

- Hogyhogy háborúba? Hiszen maga a Vöröskeresztnél van - mondta Dása váratlanul ingerülten.

- Az igaz, a veszély aránylag kisebb. Egyébként nekem mélységesen mindegy, megölnek-e vagy sem... Unom, unom az egészet, Darja Dmitrijevna. - A férfi fölemelte fejét, s ködös pillantással nézett Dása ajkára. - Unom, hisz egyéb sincs, mint mindenütt hulla, hulla, hulla.

Kátya még mindig lehunyt szemmel kérdezte:

- Magának ez unalmas?

- Igen, Jekatyerina Dmitrijevna, rettenetesen unalmas. Régebben még volt némi remény... No de most a töméntelen sok hulla után már csak az utolsó éjszaka következhet... Hullák, vér és káosz. Egyszóval... Darja Dmitrijevna, én voltaképpen azért ültem le magukhoz, hogy megkérjem, áldozzon nekem egy fél órát.

- Minek? - Dása belenézett ebbe az idegen, egészségtelen arcba, s hirtelen olyan bizonyossággal, hogy szinte beleszédült, érezte, hogy először látja ezt az embert.

- Sokat gondolkoztam azon, ami a Krímen történt - mondotta Besszonov elkomorodva. - Szeretnék magával beszélni. - E szavaknál lassan előszedte oldalzsebéből a cigarettatárcáját. - Szeretnék eloszlatni bizonyos kellemetlen benyomásokat...

Dása összehúzta a szemét... „Nem, ezen a visszataszító férfiarcon nyoma sincs a régi varázsnak.”

- Azt hiszem, nincs miről beszélnünk - mondta keményen és elfordult. - Isten vele, Alekszej Alekszejevics.

Besszonov fanyar mosollyal emelte meg sapkáját, és odább ment. Dása nézte vézna hátát, túl bő, majdhogynem lecsúszó nadrágját, otromba, poros csizmáját. Igazán ez volna az a Besszonov, az ő szüzi éjszakáinak démona?

- Katyusa, várj itt rám, rögtön jövök - szólt sietősen, és Besszonov után szaladt, aki épp befordult egy mellékfasorba. Dása lihegve érte utol, és megfogta kabátujját. Besszonov megállt, feléje fordult, és mint egy beteg madárnak, lassan esett szemére pillája.

- Alekszej Alekszejevics, ne haragudjék rám.

- Hiszen én nem haragszom. Maga nem óhajtott velem társalogni.

- Nem, nem, nem... Maga félreértett engem... Én igazán nagyon sokra becsülöm magát, minden lehető legjobbat kívánok magának... De ami volt, arra jobb nem emlékezni, abból nem maradt semmi... Én hibásnak érzem magam, és nagyon sajnálom magát.

A férfi felvonta vállát, és mosolyogva nézett el Dása mellett a járókelőkre.

- Köszönöm a sajnálatát.

Dása felsóhajtott. Kár, hogy Besszonov nem kisfiú, akkor hazavinné, meleg vízzel megmosdatná, cukorkával kínálná. De ezzel itt mitévő legyen? Ez itt maga gondolja ki magának a kínokat; kínlódik, haragszik, megsértődik.

- Alekszej Alekszejevics, ha kedve van, írjon nekem mindennap, én majd válaszolok - mondta Dása, és a lehető legkedvesebben nézett rá. Besszonov elkapta fejét, és fanyarul elnevette magát.

- Köszönöm... De én undorodom a papirostól, és a tintától. - Elfintorodott, mintha savanyú almába harapott volna. - Maga, Darja Dmitrijeвна, vagy szent, vagy ostoba... Maga az én életem pokolkínja, érti?

El akart menni, de nem vitte a lába. Dása lehajtott fejjel állt vele szemben. Mindent megértett. Kínosak voltak ezek a percek, de a szíve hideg maradt. Besszonov nézte a leány meghajtott nyakát, gyöngéd, szűzies keblét a fehér ruha kivágásában, és arra gondolt, hogy ez... természetesen... a halál.

- Legyen irgalmas - mondta Besszonov egyszerűen, csendesen, emberien. Dása nem emelve fel a fejét, nyomban utána suttogta: „Igen, igen”, és elment a fák közt. Besszonov még egyszer utoljára megkereste szemével a tömegben a leány szőke fejét, de Dása nem fordult vissza. A férfi kezével egy fához támaszkodott, ujjaival zöld kérgébe kapaszkodott. A föld utolsó menedéke kicsúszott lába alól.

26

A kopár tőzegmocsár fölött bujdosott a halvány telihold. Köd telepedett az elhagyott fedezékekre. Mindenfelé fekete fatönkök guggoltak, köztük itt-ott néhány törpefenyő is sötétlett. Nedvesség érzett, s a táj csendes volt. A keskeny gáton lassan - egyik ló a másik után - vonult előre egy egészségügyi oszlop. A front alig három versztányira volt az erdő csipkés körvonalai mögött. Onnan egy hang sem hallatszott.

Az egyik szekéren Besszonov feküdt hanyatt a szénán, lóizzadság-szagú pokróc alatt. Alkonyat után minden este kirázta a hideg, a foga vacogott, teste kiszikkadt, agyában hidegen kavargott a világos, könnyű, tarka gondolatok tömkelege. A súlytalanná válás isteni érzése volt ez.

Alekszej Alekszejevics állig a lópokrócba burkolózva nézte a sötét, lázas eget. Íme, ez, ez a földi út vége: sötétség, holdfény és a bölcsőként elringató szekér. Századok körét elhagyva, ím itt csikorog újra a szkíták szekérének kereke... És minden, ami volt, csak álom: Pétervár fényes köveinek szigorú fensége, meleg, tündöklő termék zenéje, a szétnyíló színpadi függöny varázsa, havas éjszakák bűbája, a párnákra lankadt asszonykezek, a sötét szembogarak tébolya... A dicsőség izgalmi, a hírnév mámor... Dolgozószobájának félhomálya, gyönyörtől dobogó szíve a születő szavak lázában... A fehér margarétás leány, aki oly sietve lépett az előszoba világosságából az ő sötét szobájába, az ő életébe... Ez mind csak álom... Ringat a

szekér... Mellette paraszt ballag, szemére húzott sapkával. Így ballag a szekér mellett kétezer esztendeje... Íme, az idők holdas sötétbe burkolt végtelensége... A századok homályából árnyak tűnnek elő, hallani a szekerek nyikorgását, amint fekete barázdákat húznak a világba. Ott pedig, a távol zavaros ködében, égnek meredő kémények, égig érő lángnyelvek és kerekek csikordulása. A dörgés, csikorgás egyre erősebb, földet rázó robaja már az egeket hasogatja...

A szekér hirtelen megállt. A sápatag éjszakát betöltő morajból kihallatszott a kocsisok riadt kiáltozása. Besszonov felült. Majdnem közvetlenül az erdő fölött csillogó sávokkal bordázott hosszúkás henger úszott a holdfényben. Most megfordult, felcsillant, motorjai felbúgtak, és hasából vékony, kékesfehér fénycsík siklott az irtásra, a fatönkökön, a kidöntött fatörzseken, a törpefenyőkön át az országútra, a szekerekre.

A zúgásból valami gyenge zaj, gyors ütemre beállított metronómra emlékeztető kattogás vált ki. Az emberek leugráltak a szekerekről. Egy kétkerekű sebesültszállító targonca felbillent, és a mocsárba fordult... Besszonovtól alig száz lépésnyire vakító fénybokor gyulladt ki. Egy ló fekete tömege a szekérrel együtt vágódott fel a levegőbe. Óriási füstfelleg gomolygott, és az egész hadtápvonal csak úgy rengett ebben a zűrzavaros fergetegben. A lovak megbokrosodva szökelltek az ingoványba. Az emberek utánuk... Az a szekér, amelyben Besszonov feküdt, megbillent, felborult, és Alekszej Alekszejevics az útszéli árokba zuhant; hátára nehéz zsák esett, és betemette a szalma.

A Zeppelin még egy bombát dobott le, aztán a motorzúgás távolodott. Ekkor Besszonov nyöszörögve feltápáskodott, és nagy nehezen kivergődve a rázuhant teher alól, lerázta magáról a szalmát, és felkapaszkodott az országútra. Néhány oldalra dőlt szekér hevert ott, az első kerekeik hiányoztak. Egy ló fejfel bukott a pocsolyába a kettős kocsirúddal együtt, és felmeredő hátsó lába görcsösen rángatózott.

Besszonov megtapogatta arcát, fejét. A füle körül ragadós nedvességet érzett. Zsebkendővel bekötötte a karcolást, és az országúton elindult az erdő felé.

Az ijedségtől és a zuhanástól még mindig remegett a lába. Néhány lépés után le kellett ülnie egy érdes kőrakásra. Jólesett volna egy kis konyak, de kulacsa a málhájával együtt az árokban maradt. Besszonov nagy kinnal kis pipát és gyufát kotort elő a zsebéből és rágyújtott. A dohányfüst keserű volt és utálatos. Eszébe jutott a hideglelése.

- Nehéz ügy! Akárhogy is, de el kell jutni az erdőbe - dünnyögte. - Azt mondták, hogy ott az üteg.

Felállt, de a lába megmerevedett, s mintha fából lett volna, úgy lógott törzsén. Visszaült a földre, és megpróbálta a tagjait dörzsölgetni, kiegyenesíteni, csipkedni. Mikor a saját keze nyomán fájdalmat érzett, felállt és tovább vánszorgott.

A hold magasan állt. Az út a kopár tőzegmocsáron messze kígyózott, mintha sohasem lenne vége. Besszonov a derekára szorította a kezét, és meg-megtántorodva, mázsás csizmáit nagy nehezen emelve, vontatottan beszélt magában:

„Eredj csak, ha bírsz, amíg a kerekek alá nem kerülsz... Verseket írtál, csacska nőket csábítottál... Most fülön fogtak, és ide hajítottak, eredj, amíg a lábad bírja... Tiltakozz, ha úgy tetszik, protestálj, ahogy a torkodon kifér... Próbáld csak meg, tessék! Ordíts, üvöls...”

Hirtelen megfordult. Lent az úton szürke árnyékot látott... Hideg futott végig a hátán... Elnevette magát, és hangos, szaggatott, értelmetlen szavakat mondogatva, megint az út közepén botorkált tovább... Aztán óvatosan hátrafordult. Csakugyan, mintegy ötven lépésnyire tőle, nagyfejű, hatalmas kutya kullogott a nyomában.

- Ördög vigye el! - mormogta Besszonov. Meggyorsította lépteit, és újra hátrapillantott. Már vagy öt szürke, csüngő tomporú eb verődött össze, és loholt utána lesunyt fejjel. Besszonov köveket dobált feléjük. - Mentek innen, bűdös dögök! Majd adok én nektek! Mars!

Az állatok némán elsomfordáltak, s az árokban kullogtak tovább. Besszonov időnként meg-megállt, és újabb köveket hajigált feléjük... Aztán tovább ment, füttyült, kiabált:

- Hej! Hej!

Az állatok megint felszaladtak az útra, és libasorban utána eredtek.

Az út két oldalán törpefenyő-liget kezdődött. A fordulónál Besszonov egy emberi alakot látott maga előtt. Az alak megállt, szétnézett és lassan visszavonult a fenyves sötétjébe.

- Hogy az ördög! - suttogta Besszonov, és szintén az árnyékba hátrált. Sokáig állt ott, igyekezett csitítani őrült szívverését. Az állatok is megtorpantak a közelben. Az első lefeküdt, s pofáját mellső lábára fektette. Az ember ott elől nem mozdult. Besszonov pontos körvonalakban látott egy hosszú, fehér felhőt, amely a hold elé úszott. Aztán neszt hallott: tűszúrás-ként hatolt agyvelejébe. A haraszt zörrent... Nyilván annak az embernek a lába alatt. Végre megpillantotta. Magas, csontos katona volt, vállára vetett köpenyben, hosszú, szempillátlan arca hullaszürke volt, a szája félig nyitva. Besszonov rákiáltott:

- Hej, te, melyik ezredből való vagy?

- A második ütegből.

- Gyere, kísérj el az üteghez.

A katona hallgatott, nem mozdult. Zavaros szemmel nézett Besszonovra, aztán balra fordította arcát:

- Mik azok ottan?

- Kutyák - felelte Besszonov türelmetlenül.

- Dehogyan kutya azok.

- Gyere már, ha mondom, kísérj el.

- Nem én, nem megyek - mondta csendesen a katona.

- Hallgass ide, nekem lázam van, légy szíves, kísérj el, pénzt adok érte.

- Nem, én oda nem megyek - szólt a katona most már hangosabban. - Én szökevény vagyok.

- Te őrült, hiszen elfognak.

- Az is meglehet.

Besszonov hátrasandított... Az állatok eltűntek. Úgy látszik, behúzódtak a fenyvesbe.

- Aztán messze van az üteg?

A katona nem felelt. Besszonov megfordult, hogy útnak induljon, de a katona nyomban megragadta a karját, és mint a harapófogó, úgy megszorította a könyökénél.

- Nem, maga ne menjen oda...

- Ereszd el a karomat.

- Nem eresztem. - A katona szorosan fogta Besszonov karját, s oldalvást, valahová a fenyves fölé nézett. - Három napja nem ettem... Az imént elaludtam az árokban. Arra ébredtem, hogy jönnek... Gondoltam... szóval... hogy értem jönnek. Fekszem ott magamban. Jönnek, jönnek

rengetegen, látom a lábaikat az úton. Mi történt? Nézem az árokból, hát csupa kísértet, halottas ingben, se vége, se hossza... Mint a köd...

- Miket beszélsz itt nekem? - kiáltotta Besszonov vadul és dulakodni kezdett a katonával.

- Igazat mondok, ha nem hiszed, meghalsz!

Besszonov kitépte magát és eliramodott. De a lába... mintha nem is az övé volna... mintha vattán szaladna. A katona a nyomában törtetett, és hevesen zihálva utolérte, vállon ragadta. Besszonov elesett, fejét és arcát eltakarta a kezével. A katona szuszogva rávetette magát, és kemény ujjával összeszorította torkát...

- Hát ilyen vagy, te!... - suttogta a katona, amikor a fekvő ember testén hosszú remegés futott át, s kinyúlt, elernyed, mintha máris porrá vált volna. Ekkor eleresztette, felállt, felvette a sapkáját, és vissza se pillantva áldozatára, elindult az országúton. Aztán megingott, és fejcsóválva leült, lábát az árokba lógatva.

- Hová, merre mostan? - dünnyögte. - Ó, a halál... Faljatok fel, férgek...

27

Ivan Iljics Tyelegin megszökött a fogolytáborból, de elfogták, várfogságra ítélték, és magánzárkába csukták. Innen másodszor is meg akart szökni, és hat héten keresztül fűrészelgette a rácsot a zárka ablakán. A nyár derekán egyszer az egész erődöt kiürítették, és Tyelegin, mint büntetésben levő, az úgynevezett „Rohadt Verem”-be került. Elátkozott, szörnyű hely volt ez: egy tőzegtelep széles katlanában, tüskés drótsövénykerítés mögött négy, hosszúkás barakk sorakozott. Távolabb, a domboknál, ahol téglakémények meredeztek, volt a keskenyvágányú vasút állomása. Rozsdás sínjei átszelték az egész tőzegmocsarat, és a barakkoktól nem messze értek véget egy mély vájatnál, ahol a múlt esztendőben több mint ötezer orosz katona pusztult el tifuszban és vérhasban. A sárgásbarna agyaglapály másik oldalán a Kárpátok lila vonulatának egyenetlen csipkézete rajzolódik ki a látóhatáron. A barakkoktól északra, a mocsáron túl fenyőfakeresztek sűrű sokasága. Forró nyári napokon bűzösen párologott ez a sivár táj, lódarazsak lepték el, és még a zavaros, rőt napsugár is rothasztotta.

Nehéz, ínséges volt itt az élet. A foglyok fele gyomorbeteg vagy maláriás volt, s kelésekkel, kiütésekkel kínlódott. És mégis jó hangulatban voltak: Bruszilov kemény harcokban nyomult előre, a franciák Champagne-ban és Verdunnél verték a németeket, a törökök Kisázsia tisztozották. Úgy látszott, a háború már igazán nem tarthat sokáig.

De elmúlt a nyár, s beállt az esőzés. Bruszilov nem foglalta el Krakkót, sem Lvovot, s a francia fronton elültek a véres harcok. Az antant is, a központi hatalmak is sebeiket nyalogatták. Nyilvánvalóvá lett, hogy a háború befejezése eltolódott a következő ősziig.

Ekkortájt vert tanyát a „Rohadt Verem”-ben a kétségbeesés. Viszkobojnyikov, aki Tyelegin priccs-szomszédja volt, egyszer csak abbahagyta a mosakodást, és a beretválkozást, napokon át hevert a rendetlen priccsen, és nem felelt semmiféle kérdésre. Olykor feltápáskodott, és dühében összekarmolta magát. A testét időnként rózsaszínű sömör lepte el. Egyik éjjel felköltötte Ivan Iljicset, és tompa hangon megszólalt:

- Te házasember vagy?

- Nem.

- Nekem feleségem és lányom van Tverben. Te felkeresed őket, érted?
- Ugyan, hagyd ezt most. Aludj.
- Ne félj, pajtás, elalszom én már...

Reggel Viszkobojnyikov nem jelentkezett a névsorolvasásnál. Az árnyékszéken akadtak rá, a derékszíjára akasztotta fel magát. Az egész barakk felzúdult. A foglyok a földön fekvő hulla köré sereglettek. Mécsessel rávilágítottak a kínoktól eltorzult arcra, és szakadt inge alatt a mellén felvakart pattanásokra. A mécses homályos világánál elgyötört, megduzzadt, sárgás arcú élők hajoltak a halott fölé. Egyikük, Melsin alezredes, a barakk sötétje felé fordulva, hangosan kérdezte:

- No, mi lesz, bajtársak, most is hallgassunk?

A priccsek közt tompa zúgás kelt. Felpattant az ajtó, és bejött az osztrák tiszt, a tábor parancsnoka, utat engedtek neki a hullához, és nyomban éles hangok hallatszottak:

- Nem hallgatunk tovább!
- Halálra kínozták!
- Ez a módszerük!
- Én is elevenen rohadok el itt!
- Nem vagyunk fegyencek!
- Még nem vertek titeket eleget, átkozottak?

A parancsnok lábujjhegyre állva kiáltotta:

- Kuss! Mars a helyetekre, orosz disznók...
- Mi az... Mit mondott?
- Hogy disznók vagyunk?

Egy torzonborz szakállú, tagbaszakadt ember, Zsukov törzskapitány odafurakodott a táborparancsnokhoz, s vaskos ujját az osztrák tiszt orra alá dugva, elcsukló hangon ordította:

- Nézz ide, te kutya, látod ezt a fület, ezt tartjuk rólad! - És bozontos fejét megrázva, vállon ragadta a parancsnokot, vadul megrántotta, a földhöz vágta, és rávetette magát.

A tisztek hallgatva állták körül a birkózókat. De ekkorra már idehallatszott a deszkákon szaladó katonák lábdobogása, és a parancsnok felordított:

- Segítség!

Tyelegin szétlökdöste társait.

- Megőrültetek. Hiszen megfojtja! - mondta, és Zsukovot vállánál fogva elrántotta az osztráktól.
- Sie sind ein Schurke - kiáltotta oda a parancsnoknak. Zsukov hevesen zihált:
- Eressz, majd én megmutatom ennek... Disznók vagyunk neki - mondta halkan.

De a parancsnok már feltápászkodott, kisimította összegyűrődött sapkáját, és mintegy emlékeztetébe akarva vésni vonásaikat, gyorsan és jól megnézte magának Zsukovot meg Tyelegint, Melsint s még két-három tisztet a közelükben, és hangos sarkantyúpengetéssel kiment a barakkból. Az ajtót bezárták, és őrt állítottak elébe.

Reggel nem volt se névsorolvasás, se dobszó, se maláta-kávé. Délfelé katonák jöttek a barakkba, és hordágyon kivitték Viszkobojnyikov holttestét. Az ajtót megint bezárták. A foglyok a priccsek közt ödöngtek, sokan lehevertek. A barakk elnémult. Nem kétséges: lázadás, merénylet és... haditörvényszék.

Ivan Iljics úgy kezdte a napot, mint mindig, egyetlen egyet sem mulasztott el az ön maga számára előírt rendszabályokból, amelyeket immár több mint egy éve betartott. Reggel hatkor hozott a kútról egy vödör agyagbarna vizet, ledörzsölte magát, aztán százegy tornagyakorlatot végzett, ügyelve arra, hogy izmai jól megfeszüljenek. Aztán felöltözött, megborotválkozott, és minthogy ma kávé nem volt, éhgyomorral ült neki a német nyelvtannak.

A fogságban a legnehezebb és legrombolóbb a természetes ösztönök kielégítetlensége. Ezen sokan megbuktak. Az egyik egyszer csak púderezni kezdte magát, szemét aláfestette, a szemöldökét kihúzta, és napszámra sugdolózott valamelyik hasonlóképpen kendőzött siherderrel. A másik magába zárkózott, fejét a takaró alá dugva heverészett naphosszat mozdulatlanul, rendetlenül. Volt olyan is, aki mocskos beszédre szokott, mindenkibe belekötött, ocsmány törtétiákat mesélt, és a végén úgy viselkedett, hogy el kellett vinni a kórházba.

Mindettől egyetlen menekvés a szigorú életmód volt. Tyelegin a fogságban hallgatag lett, izmokkal vértezett teste kiszikkadt, éles mozdulatokat tett, szeme hidegen, komoran csillogott. A düh vagy elszántság perceiben egyenesen ijesztő volt a pillantása.

Ma még a szokottnál is gondosabban ismételte az előző este feljegyzett német szavakat, és fellapozta az agyonolvasott Spielhagen-kötetet. Mikor Zsukov leült melléje, meg sem fordult, halkan tovább olvasott. Zsukov nagyot sóhajtva így szólt hozzá:

- Ivan Iljics, a bíróság előtt örülnék tettetem magam... - Tyelegin hirtelen ránézett. Zsukov pirospozsgás, jovialis arca, széles orra, göndör szakála és a bajusz bozótjából kilátszó lágy vonalú, meleg ajka most csupa bűnbánat volt, világos szempillája sűrűn pillogott. - Hülyeség volt annak az átkozottnak füget mutatni. Magam sem tudom már, mit akartam vele. Ivan Iljics, belátom, természetesen, hibát követtem el... Izgága voltam, és társaimat is bajba sodortam... Eltökéltem, hogy örülnék tettetem magam... Mi a maga véleménye?

- Nézze, Zsukov - mondta Tyelegin, ujját a könyvlapok közé dugva. - Néhányat közülünk okvetlenül föbe lönek. Ezzel valószínűleg maga is tisztában van?

- Igen, hogyne.

- Hát nem egyszerűbb, ha a tárgyaláson nem játszunk komédiát? Mit gondol?

- Hiszen igaz, van benne valami.

- Magát közülünk senki sem vádolja. Legfeljebb hogy kicsit nagyon is drága árat fizetünk azért a pofonért, amit az osztrák kapott.

- Ivan Iljics, hát énnekem mit jelent, hogy a bajtársaim bíróság elé kerülnek miattam! - Zsukov megrázta bozontos fejét. - Ha legalább csak engem egyedül intéznének el azok a disznók!

Még sokáig beszélt így bűnbánóan, de a végén Tyelegin már nem is hallgatott rá, hanem tovább böngészte a Spielhagen-regényt. Aztán fölállt és kinyújtózott, hogy csak úgy ropogtak az izmai. Ebben a percben nagy zajjal kinyílt az ajtó. Négy katona jött be, és szuronyt szegezve az ajtóhoz állt, csattogtak a závarzattal. Utánuk egy mérges őrmester lépett a terembe. Fél szeme be volt kötve. A barakkbelieket egy pillantással összefogva, dühösen ordította:

- Zsukov törzskapitány, Melsin alezredes, Ivanov hadnagy, Ubejko hadnagy, Tyelegin zászlós...

A felsoroltak előléptek. Az őrmester figyelmesen megnézte mindegyiküket, aztán a négy katona körülfogta és kivezette őket a barakkból az udvaron keresztül egy deszkaházikóba, ahol a parancsnokság volt. A bejárat előtt katonai autó állt. A szöges sorompó, amely elzárta a drótsövényen átvezető kijárást az országúttól, most nyitva volt. A fekete-sárga-csíkös fa-köpenyeg előtt feszesen állt az őrszem. Az autóban, a kormány mellett elterpeszkedve, dülledt szemű siheder ült, a sofőr. Tyelegin meglökte könyökével a mellette lépkedő Melsint:

- Tud autót vezetni?

- Igen, miért kérdi?

- Csak. Hallgasson...

Bekísérték őket a parancsnokságra. A rózsaszínű itatóspapírral betakart fenyőfa asztal előtt három, most érkezett magas rangú osztrák katonatiszt ült. Az egyik, akinek kékre kiborotvált arca alatt, a nyakán nagy vörös foltok éktelenkedtek, szivarozott. Tyelegin észrevette, hogy rá se pillant a belépőkre. Keze, kövér, szőrös ujjait egymásba kulcsolva, az asztalon nyugodott, hunyorgott a szivarfüstben, gallérja dagadt nyakába vágódott.

„Ez már döntött” - gondolta Tyelegin.

A bíróság elnöke egy sovány, szomorú öregember volt. Hosszú arcát ritkás, tisztára mosott ráncok barázdálták, puha bajusza hófehér volt. Egyik szemöldökét a monokli magasabbra emelte. Figyelmesen megnézte a vádlottakat, az üvegen át megnagyobbodott szürke szemét Tyeleginre függesztette. Világos, okos, gyöngéd pillantású szeme volt.

„Befellegzett” - gondolta Ivan Iljics, és szemügyre vette a harmadik bírót, aki előtt teknőc keretű szemüveg és egy sűrűn teleírt negyedív papiros volt az asztalon. Zömök, agyagsárga képű, sörtehajú ember volt ez, két füle, mint két jókora lepény. Minden jel szerint: derékba tört karrier.

Amint a vádlottak felsorakoztak az asztal előtt, ez a harmadik bíró lassan feltette a szemüvegét, száraz tenyerével lesimította a teleírt papírlapot, és hirtelen szélesen kivillantva sárga, hamis fogazatát, elkezdte olvasni a vádiratot.

Az asztaltól balra, homlokát ráncolva, összeszorított szájjal ült a sértett táborparancsnok. Tyelegin megfeszített figyelemmel igyekezett követni a vádirat szövegét, de gondolatai akaratlanul másfelé kalandoztak. Agya élesen, gyorsan dolgozott.

- „...amikor az öngyilkos holttestét a barakkba vitték, néhány orosz ezt arra használta fel, hogy társait nyílt lázadásra izgassa a felsőbbtség ellen, ököllel fenyegetőzve szitkozódtak, és megengedhetetlen kifejezéseket használtak. Melsin alezredes kezében például nyitott zsebkész volt...”

Ivan Iljics az ablakból látta, hogy a siheder sofőr az orrát piszkálja, aztán oldalra dől az ülésen, és sapkájának ellenzőjét arcára húzza. Két apró termetű katona jött a gépkocsihoz, vállukra vetett világoskék köpenyben, álldogáltak, nézelődtek, az egyik leguggolva megtapogatta az autó gumikerekét. Aztán mind a ketten megfordultak, mert egy békésen füstölő konyhakocsi gördült be az udvarba. A konyha a kaszárnya felé fordult, és a katonák is nagy lustán oda-szállingóztak. A sofőr nem emelte fel a fejét, nem fordult arra. Szóval elaludt. Tyelegin türelmetlenségében ajkát harapdálta, aztán megint az ügyész nyikorgó hangjára kezdett figyelni:

- „A fent nevezett Zsukov törzskapitány, nyilvánvalóan a táborparancsnok úr életére törve, előzőleg öt összeszorított ujját mutatta neki, miközben hüvelykujját mutató- és középső ujjá közé dugta, s ezzel a visszataszító gesztussal minden jel szerint a császári és királyi hadsereget akarta meggyalázni...”

Amikor ezt a részt olvasták, a táborparancsnok felállt, arca elsötétült, és magyarázni kezdte a bírának az értelmetlen jelenetet a törzskapitány ujjáival.

Zsukov, aki igen keveset értett németül, minden erejéből odafigyelt, szeretett volna közbeszólni, jámbor büntudatos mosollyal nézegetett bajtársaira, s mikor már nem tudta tovább türtőztetni magát, oroszul szólt közbe:

- Ezredes úr, engedelmével, én csak azt mondtam neki: miért sérteget bennünket, mit vétettünk... És mert németül nem tudtam megértetni magam...

- Zsukov, hallgasson - szólt oda a fogai közt Ivan Iljics. Az elnök ceruzájával kopogott. Az ügyész folytatta a felolvasást. Pontosan leírta, hogyan és melyik testrészén ragadta meg Zsukov a parancsnokot, és „hátralökve, hogyan szorította hüvelykujját ölési szándékkal annak torkára”. Aztán áttért a vád legkényesebb pontjára... „Az oroszok taglejtésekkel, kiabálással uszították a gyilkost. Egyikük, Johan Tyelegin zászlós, meghallva az odaszaladó katonák lépéseit, a tett helyére rohant, Zsukovot ellökte, és már csak hajszálon múlt a táborparancsnok úr élete...”

Az ügyész itt megállt, és öntelten mosolygott.

- „De ebben a pillanatban megjelentek az ügyeletesek, és Tyelegin zászlósna csak annyi ideje maradt, hogy áldozatának odakiáltsa: »Schurke!«”

Ezután szellemes lélektani magyarázat következett Tyelegin cselekedetének rugóiról, „aki tudvalevőleg hadifogsága alatt már két ízben tett szökési kísérletet...” Az ezredes hadbíró föltétlen bűnösként vádolta Tyelegint, Zsukovot és Melsint, aki „zsebkésével hadonászva, uszított gyilkosságra”. Hogy a vádat még súlyosabbá tegye, az ezredes kiküszöbölte az ügyből Ivanovot és Ubejkót, mint akik „önkívületi állapotban cselekedtek...”

A táborparancsnok a felolvasás végén megerősítette, hogy igenis, minden így történt. Kihallgatták a katonákat, azok szerint is az első három vádlott valóban bűnös, a másik kettőről nem tudtak mondani semmit. Az elnök sovány kezét dörzsölgetve, bizonyítékok hiánya miatt Ivanov és Ubejko felmentését javasolta. A vörös képű tiszt, aki már majdnem tövig szívta szivarját, csak a fejével intett igent, az ügyész némi habozás után szintén hozzájárult. Ekkor az örök közül kettő vállára vette fegyverét. Tyelegin odaszólt: „Isten veletek, bajtársak!” Ivanov lehajtotta a fejét. Ubejko néma borzalommal nézett Ivan Iljicsre.

Kivezették őket, és az elnök a vádlottaknak adta át a szót.

- Bűnösnek érzi magát a lázadásra való bujtogatásban és a táborparancsnok élete ellen irányuló merényletben? - kérdezte Tyelegint.

- Nem.

- Mégis, kíván valamit mondani a szóban forgó ügyben?

- A vád az első szótól az utolsóig szemenszedett hazugság.

A táborparancsnok dühösen felugrott, és magyarázatot követelt, de az elnök leintette.

- Nincs több mondanivalója?

- Nincs, kérem.

Tyelegin ellépett az asztaltól, és nagyon erősen ránézett Zsukovra. Az elvörösödött, szuszogott, és szóról szóra megismételte, amit Tyelegin mondott. Melsin is ugyanezt felelte a kérdésre. Az elnök meghallgatta a válaszokat, és fáradtan lehunyta szemét. Végül a bíróság felállt, és

átment a szomszéd szobába, amelynek ajtajához érve, az utolsónak maradt vörös képű tiszt kiköpte végigégett szivarját, és kezét felemelve, jólesően nyújtózott egyet.

- Főbelövés, mindjárt tudtam, amint beléptünk - mondta halkan Tyelegin, aztán az őrhöz fordult: - Adjon, kérem, egy pohár vizet.

A katona készségesen odament az asztalhoz, és puskáját magához szorítva, teletöltött egy poharat a kancsó zavaros vizéből. Ezalatt Ivan Iljics gyorsan Melsinhez hajolt, és a fülébe súgta:

- Amikor kivezetnek bennünket, próbálja begyűjtani a motort.

- Értem.

Egy perc múlva visszajöttek a bírák, és elfoglalták előbbi helyüket. Az elnök lassan levette monokliját, és szeméhez közel tartva a kissé reszkető papírlapot, felolvasta a rövidre fogott ítéletet, amely Tyelegint, Zsukovot és Melsint golyó általi halálra ítélte.

Ivan Iljics, bár nem várt egyebet, e szavak hallatára mégis úgy érezte, hogy eláll a szívverése. Zsukov leejtette fejét, az erős, széles vállú, sasorrú Melsin lassan megnyalta a szája szélét.

Az elnök megtörülte fáradt szemét, aztán betakarta a tenyerével, és halkan, de érthetően ezt mondta:

- Az ítélet haladéktalan végrehajtásával a táborparancsnok úr van megbízva.

A bírák felkeltek. A zöldesen sápadt arcú parancsnok kinyújtózva, egy pillanatig még ülve maradt. Aztán felállt, kisimította vadonatúj egyenruháját, és túlzottan éles hangon megparancsolta az ottmaradt két katonának, hogy vezessék el az elítélteket. A keskeny kijáratnál Tyelegin késlekedett, ezzel lehetővé tette, hogy Melsin menjen ki először. Melsin mintha hirtelen elgyöngült volna, karon ragadta az egyik fegyveres őrt, és meg-megcsukló hangon hadarta:

- Kérem szépen, menjünk félre valahová, csak ide, nem messze, egy percre... a hasam fáj, rosszul vagyok...

A katona értelmetlenül bámult rá, aztán ijedten megfordult, nem tudta, mi a teendő, ilyen előre nem látott esetben. De Melsin ekkorra már odatuszkolta a gépkocsi orrához, és leguggolva nyögdécselt, keserves fintorok közben. Remegő keze hol ruhájának gombjaihoz, hol az autó hajtókarjához kapkodott. A kísérő katona arcán szánalommal vegyes undor tükröződött.

- Csikar a hasad, na eredj már - morogta mérgesen. - De hamar... hamar.

Ekkor Melsin hirtelen eszeveszett erővel csavart egyet a gépkocsi hajtókarján. A katona ijedten lehajolt feléje, hogy odább tolja. A siheder sofőr felébredt, dühösen felordított, s kiugrott a fülkéből. A többi pillanatok alatt történt. Tyelegin a másik fegyveres őrt közelében igyekezett maradni, és fél szemmel Melsin mozdulatait figyelte. A motor zakatolni kezdett, és az ő szíve is ennek az éles, furcsa zöreinek az ütemében vert.

- Zsukov, fogd a puskát! - kiáltott Tyelegin, és derékon kapva kísérőjét, a levegőbe emelte, nagy erővel a földhöz vágta, és a gépkocsihoz ugrott, ahol Melsin dulakodott a katonával, hogy elvehesse a puskáját. Ivan Iljics futtában öklével vágott a nyakába, mire a katona feljajdult és lerogyott. Melsin a kormányhoz ült, és a pedálba taposott. Ivan Iljics tisztán látta, amint Zsukov a puskával együtt bemászik az autóba, és amint a siheder sofőr a fal mellett a parancsnokság ajtajához lopózik, s beront rajta, látta az ablakon a monoklis öreg eltorzult, hosszú arcát, a táborparancsnokot, aki kezében táncoló revolverrel a tornácra ugrik... Lövés!... Még egy lövés!... Nem talált... Nem talált...

Az autókereknek mintha gyökeret vertek volna az agyagos talajban. De aztán felzúgott a gép, és előrelendült, oly hirtelen, hogy Tyelegin a bőrülés másik oldalára csúszott. Mind erősebben vágott arcukba a szél, gyorsan közeledtek a fekete-sárga fabódéhoz, ahol az őrlövésre emelte puskáját. Pah! Az autó elviharzott mellette. Mögötte az egész udvar megtelt rohanó katonákkal, s egyik a másik után ereszkedett térdre és lőtt.

Pah! Pah! Pah! - hallatszottak most már gyengébben a lövések. Zsukov a kocsiban hátrafordult, és öklével fenyegetőzött. De a barakkok komor kockái mindegyre kisebbedtek, és a fordulónál az egész tábor eltűnt. Útszéli bokrok, mérföldkövek mellett robogtak, repültek el...

Melsin megfordult. Nyakáról, homlokáról vér csurgott, szeme is véres volt. Odakiáltott Tyeleginhez:

- Egyenesen?

- Egyenesen a hídon át, aztán jobbra, a hegyekbe!

28

Sivár és szomorú a szeles, őszi este a Kárpátokban. Zavart aggodalom fogta el a szökevényeket, amikor az esőtől ragyogó, fehérre mosott kanyargós műúton a hágóhoz értek. Három-négy magányos fenyőszál hajladozott a szakadék fölött a szélben. Lent, a ködgomoly alatt szinte láthatatlanul, tompán zúgott az erdő. Még lejjebb, a meredek mélyén, köveket magával sodorva, csapkodott, morajlott egy bővizű bérci patak.

A fenyőszálakon túl, messze az erdős és kopár hegycsúcsok mögött, ólmos felhők hosszúkás résén átbíborlott az alkony pírja. A szél szabadon, vadon zúgott a magasban, és verdeste a kocsi bőrrel bevont tetejét.

A szökevények szótlánul ültek. Tyelegin a térképet böngészte, Melsin a kormányra támaszkodva bámult az alkonyatba. Feje valami ronggyal volt bekötözve.

- Mit csináljunk a kocsival? - kérdezte csendesen. - Kifogyott a benzin.

- Csak úgy itthagyni nem lehet. Attól isten őrizz! - felelte Tyelegin.

- Akkor egyszerűen ledobjuk a szakadékba. - Melsin köhintve kiugrott a fülkéből az útra, topogott párszor, nyújtózkodott, s aztán Zsukovot rázogatta. - Hé, kapitány, elég az alvásból, megérkeztünk.

Zsukov jóformán ki se nyitotta szemét, úgy botorkált ki az útra, s nyomban le is ült a kavicsra. Ivan Iljics kiszedte az autóból a három bőrkabátot meg az elemózsiás kosarat, amiben a „Rohadt Verem”-be kiszállt bírák ebédje volt. Az élelmet szétszították és zsebre rakták, a köpenyeket magukra vették, és nekirugaszkodva a gépkocsinak, a meredély szélére taszigálták.

- Jól kiszolgáltál bennünket, öreg - mondta Melsin. - Most aztán alászolgája!

A két első kerék már a szakadék fölött volt. Aztán az egész, bőrrel bevont, hosszú, porszürke alkotmány, mint egy élőlény, engedelmesen megbillent, és követ, kavicsot magával sodorva, a mélybe fordult. A sziklák élén fennakadt, megreccsent, bukfencezett egyet, és a görgő kövek és vasszilánkok csörömpölő lármájával a mélybe, a patakba zuhant, többszörös visszhangot verve.

A szökevények befordultak az erdőbe, és a műút mentén haladtak tovább. Keveset és csak suttogva beszéltek. Már egészen besötétedett. Fejük fölött beszédesen zúgott a fenyves. Zúgása olyan volt, mint távolról idehallatszó vízesés zuhogása.

Tyelegin időnként letért az útra megnézni a mérföldkövek jelzéseit. Az egyik helyen, ahol katonai őrszemet sejtettek, több szakadékon átvágva, nagy kerülőt tettek a sötétben. Ledöntött fatörzsek, hegyi források közt bukdácsoltak, átáztak, felfrissültek, s így mentek egész éjjel. Reggel felé gépkocsirobajra riadtak. Az árokban fekvé várták, amíg közvetlen közelükben elhaladt az autó. Még a benne ülők beszélgetését is hallhatták.

Reggel, egy elhagyatott erdei horhosban, egy csermely partján tartottak pihenőt. Jól falatoztak, a konyakos kulacsoknak is majdnem a fenekére néztek, és Zsukov megkérte, hogy borotválják meg az autóban talált rozsdás borotvával. Mikor levágták a szakállát, bajszát, előtűnt gyerekes álla és nagy, duzzadt szája. Tyelegin és Melsin a hasukat fogva nevettek rajta, és ujjal mutogatták egymásnak a csupaszképűt. Zsukov el volt ragadtatva, mekegett és cuppogott. Kiderült, hogy részeg. Bedöntötték a harasztba, betakarták levelekkel, és ráparancsoltak, hogy aludja ki magát.

Tyelegin és Melsin ezek után a gyepre terítették a térképet, és egy-egy kis tereprajzot készítettek maguknak. Megbeszélték, hogy másnap elválnak. Melsin Zsukovval Romániába megy, Tyelegin pedig vissza Galíciába. A nagy térképet aztán elásták. Falombot gereblyéztek halomba, belevackolták magukat, és nyomban elaludtak.

Magasan, az országút szélén, a szakadék fölött állt fegyverére támaszkodva a híd őre. Körülötte s alatta a rengetegben csend honolt. Csak egy nehézkes fajdkakas repült át a fenyőliget fölött, szárnyával szinte horzsolta a fák sudarát; valahonnét idehallatszott egy vízesés egyhangú moraja. Az őr állt egy darabig, aztán puskáját vállára vetve, elballagott.

Amikor Ivan Iljics felnyitotta szemét, már éjszaka volt. A mozdulatlan, fekete faágak között csillagfény tündökölt. Tyelegin fel akarta idézni magában a tegnapi napot, de olyan kínos volt visszaemlékeznie a bíróság előtt s utána a szökés alatt átélt percek pattanásig feszült izgalmára, hogy inkább elhessegette magától ezeket a gondolatokat.

- Maga nem alszik, Ivan Iljics? - kérdezte csendesén Melsin.

- Nem, már rég nem alszom. Keljünk fel, költjük fel Zsukovot.

Egy óra múlva Ivan Iljics egyedül poroszkált a sötétben fehérülő úton.

29

Tizednapra ért el Tyelegin a front közelébe. Az egész idő alatt csak éjszaka volt úton, reggel mindig betért az erdőbe, és mikor lapályra ért, a falvaktól jó messzire választott pihenőhelyet. Nyers zöldséget csent itt-ott a kertekből, azzal táplálkozott.

Az éjszaka esős volt és hideg. Ivan Iljics a nyugatra tartó, sebesültekkel megtömött egészségügyi kocsik között haladt előre az úton. A roskadásig megrakott szekerek nyomában öregek és asszonyok csapata menetelt, apró gyerekeket és mindenféle cók mókot cipeltek.

Szembe velük hadtápszállítmányok és katonai alakulatok vonultak kelet felé. Furcsa volt elgondolni, hogy elmúlt a kilencszáztizennegyedik, a kilencszáztizenötödik és a vége felé jár már az ezerkilencszáztizenhatodik év is, és még egyre itt nyikorognak a megrongált utakon a hadtáposzlopok, itt bukdácsolnak kétségbeesetten, megadóan a felperzselt falvak lakosai.

Csakhogy most már alig vonszolták magukat az óriás katonalovak, a katonák lerongyolódtak, s a földönfutók hallgatag közönnyel viselték sorsukat. Ott, keleten pedig, ahonnan éles szél kergette az alacsony fellegeket, még mindig öltek az emberek, s még mindig nem tudták kiirtani egymást.

A süppedős lapályon, egy megduzzadt folyó hídján emberek és szekerek sűrű tömege rekedt meg a sötétségben. Keréknyikorgás, ostopattogás közben vezényszavak harsogtak, s a lámpások himbáló fénye a zavaros vízre esett.

Ivan Iljics az út lejtős oldalán csúszkálva eljutott a hídig, amelyen éppen egy hadtáposzlop haladt keresztül. Hajnal előtt gondolni sem lehetett arra, hogy átérjen a túlsó partra.

A híd feljáróján a lovak a kocsirúdhoz dőlve, az átázott deszkákra meg-megcsúszva, alig bírták húzni a szekereket. A hídfőnél egy lovaskatona lámpást himbált. Köpenyét csak úgy cibálta a szél, rekedtre ordította a torkát. Egy öregember lépett hozzá, és sapkáját levéve, nyilván kért tőle valamit. A lovas válasz helyett lámpásával az öreg arcába vágott. Az öreg a kerekek alá bukott.

A híd túlsó vége sötétségbe veszett, de a fényfoltokból ítélve, ezrével nyüzsgöghettek ott a menekültek. A hadtáposzlop még mindig csigalassúsággal mozgott előre. Ivan Iljics ott állt egy szekérhez szorulva. A szekér tetején, valami odadobott terítőn sovány asszony ült, a haja a szemébe lógott. Egyik kezében madárkalitkát szorongatott, a másikban a gyeplőt tartotta. A szekérsor egyszer csak megállt. Az asszony rémülten megfordult. A híd túlsó oldaláról zűr-zavaros lárma hallatszott, a lámpások még gyorsabban kalimpáltak. Valami történhetett. Egy ló vadul, szinte vadállati hangon fölnyerített. Valaki elnyújtottan, lengyelül kiáltotta:

- Meneküljünk!

Ebben a pillanatban puskák sortüze csapott a levegőbe. A lovak megtorpantak, a szekerek megreccsentek, s asszonyosivalkodás, gyereksírás hallatszott mindenfelől.

Jobbra, messziről apró szikrák lobbantak. Eminnen sortűz felelt rájuk. Ivan Iljics felhágott egy kocsikerékre, és onnan nézett körül. A szíve úgy vert, mintha kalapács döngetné. Úgy látszott, végig a folyó hosszában folyik a lövöldözés. A madárkalitkás asszony lemászott a szekérről, de lába a szoknyájába akadt és leesett.

- Jaj, segítség! - kiáltotta mély hangon. A kalitka a madárral együtt legurult a töltésről.

A szekérsor nagy ordítás között recsegve, nyikorogva, ügetve megindult a hídon.

- Állj! Megállni! - kiáltotta valaki torkaszakadtából.

Ivan Iljics látta, hogy billen egy hosszú hadtápkocsi a híd szélére s onnan a korláton keresztül a folyóba. Erre lehuppant a szekérről, átugrott egy csomó otthagyt cókókán, utolérte az egyik haladó szekeret, és felkapaszkodva, hasra feküdt. Orra nyomban felszippantotta a frissen sült kenyér szagát. Ivan Iljics a ponyva alá nyúlt, és egy cipóvéget letörve, mohón beleharapott.

A szekértábor a zűr-zavarban, az állandó puskatűzben mégiscsak átvergődött a hídon. Ivan Iljics leugrott a szekérről, kivergődött a menekültek limlomjai között a mezőre, és az út mentén tovább ment. Elkapott megjegyzésekből rájött, hogy a lövöldözés az ellenség, vagyis orosz lovasfelderítők ellen irányult. Szóval a frontvonal alig tíz versztányira lehetett ettől a helytől.

Ivan Iljics olykor megállt. Kifújta magát. Nehéz volt előrejutnia, mert a szél esőt vert a szemébe. A térde hasogatott, az arca égett, a szeme gyulladt és dagadt volt. Végül leült az árok szélére, és fejét tenyerébe hajtotta. Jéghideg esőcseppek csurogtak a nyakába, és egész teste sajgott, mint egy seb.

Hirtelen tompa moraj görgött feléje. Mintha valahol földomlás volna. Egy perc múlva másodszor is felhördült az éjszaka e nehéz sóhaja. Ivan Iljics felemelte fejét, hallgatózott. E mély sóhajok közt füle hol csendesülő, hol dühös kurrogássá erősödő morajt különböztetett meg. A hangok nem onnan jöttek, amerre Ivan Iljics tartott, hanem balról, csaknem homlokegyenest ellenkező irányból.

Átült az árok másik szélére: most már világosan látszottak a szennyes, acélszürke égen az alacsonyan úszó, rongyos szélű felhők. Ott... pirkadt már. Arra van tehát kelet, arra van Oroszország!

Felkelt, meghúzta derékszíját, és a nedves tarlókon, mély sárban, árkon-bokron, tavalyi, félig beomlott fedezékmaradványokon átgázolva, kelet felé vette útját.

Amikor egészen megvirradt, a szántóföld végére érve, megint emberek, szekerek tömegével ellepett országotat látott maga előtt. Megállt, széjjelnézett. Egy terebélyes fa alatt, az úttól kissé távolabb, kicsiny kápolna fehérlett. Ajtaja hiányzott, kerek tetejét és padlózatát hervadt falevelek borították.

Ivan Iljics ott akarta bevárni az esti szürkületet, és lehevert a mohalepte földre. A falombok gyöngéd, mámorító illata elbágyasztotta. Messziről behallatszott a kocsizörej és ostopattogás. Ez a zaj csodálatosan kellemesnek tetszett, majd hirtelen vége szakadt. Szeme leragadt. Az álom ólomsúlya alatt valami eleven foltocska tűnt fel előtte. Már-már álomképpé tarkult, de Ivan Iljics annyira fáradt volt, hogy nyöszörögve, még mélyebben burkolózott az alvás takarójába. A foltocska nem tágitott. Az álom takarója mind szellősebb lett, egyszerre csak megint meghallotta a szekérnyikorgást... Tyelegin nagyot sóhajtott és felült.

Az ajtón át sűrű, lapos, szürke felhőket látott. A nap, már lemenőben, széles sugarakat vetett a felhők ólmos esővel terhelt aljára. Egy áttetsző fényfolt a kápolna málladozó falára esett, és megvilágította Szűz Mária aranyglóriás, ódon faszobrát. A Szűzanya a térdén tartotta színehagyott kartonruhácskába öltöztetett csecsemőjét. Áldást osztó keze le volt törve.

Ivan Iljics kilépett a kápolnából. A bejárat kölépcsőjén fiatalasszony ült, térdén kisgyerekével, sárral befröcskölt fehér zubbony volt rajta. Egyik kezével a fejét támogatta, a másik a tarka pólyás csecsemőn nyugodott. Lassan emelte föl pillantását. Tekintete különös volt, tiszta. Kisírt arca megrándult, mintha mosolyogna, és csendesen megszólalt ukránul:

- Meghalt a kisgyerek.

És újra a tenyerébe hajtotta arcát. Tyelegin lehajolt hozzá, megsimogatta a fejét. Erre az asszony felcsukló sóhajjal felelt.

- Gyerünk. Majd én viszem a kisgyereket - mondta Tyelegin gyöngéden.

Az asszony nemet intett.

- Ugyan hová mennék én? Menjen csak, jó ember, egyedül.

Ivan Iljics ott állt még egy percre, aztán szemére húzta sapkáját és elment. Ekkorra két nagy bajuszú, szürke képű, osztrák tábori csendőr ügetett elő a kápolna mögül, nedves, sáros köpenyben. Meglátták Ivan Iljicset. A lovakat megállították, és az, amelyik elől ügetett, rekedten rákiáltott:

- Ide gyere!

Ivan Iljics közelebb ment. A zsandár széltől és álmatlanságtól gyulladt barna szeme figyelmesen fürkészte Tyelegint, s hirtelen felvillant.

- Orosz! - kiáltotta, s nyergéből kihajolva, galléron fogta zsákmányát. Ivan Iljics nem ellenkezett, csak fanyarul mosolygott.

Bezárták egy fészerbe. Már éjszaka volt. Erős ágyúdörgés hallatszott. A fal hasadékein beszűrődő fényben látni lehetett a tegnapi szerzett kenyér maradékát, aztán körüljárta a fészert, megnézte, nincs-e rés a deszkafalon, belebotlott egy köteg szénába, nagyot ásított és lefeküdt. De elaludni nem tudott: éjfél után egész közel bömböltek már az ágyúk. Az ajtóhasadékon át fel-felvillant a lövöldözés fénye. Hallgatózott. A dörgés szünetei egyre rövidültek, a fészert fala megrezzent, s hirtelen, közvetlen közelben puskalövés dördült.

A harc, úgy látszik, egyre közeledett. A deszkafalon túlról izgatott hangokat, autóbúgást hallott, majd erős lábdobogást. Súlyos test esett kívülről a fészert falához. És Ivan Iljics csak most eszmélt rá, hogy a fészert is lövik. Erre a földre hasalt.

Már a fészertbe is behatolt a puska szaga. Szünet nélkül lövöldöztek. Az oroszok támadása, úgy látszik, feltartóztathatatlan és gyors iramú volt. De ez a lelket rázó hangvihar nem tartott soká. Fel-felpukkanva robbantak a kézigránatok, mintha diót törtek volna. Ivan Iljics felugrott, a falhoz rohant. „Csak nem verik vissza őket?...” És végül rekedt üvöltést, ordítózást, lábdübürgést hallott. A lövések nyomban elcsitultak. A csönd végtelennek tetsző percében csak zuhanó csapások és csörömpölés hallatszott. Aztán rémült ordítások:

- Russz... Russz... megadom magam.

Ivan Iljics egy deszkát kitépett az ajtóból, és a résen keresztül szaladó alakokat látott, akik kezükkel takarták el a fejüket. Jobb felől lovas katonák óriási árnyai törtek a tömegbe. Három gyalogos a fészertnek tartott. Nyomukban csuklyás lovas száguldott egy óriás ménen, mely fel-felhorkanva ágaskodott alatta. A lovas úgy hadonászott kardjával, mintha részeg volna, száját szélesre tátotta. És éppen amikor lova két első lábára ereszkedett, olyat suhintott kardjával, hogy eltört a pengéje.

- Eresszenek ki - ordított magánkívül Tyelegin, az ajtón dörömbölve. A lovas megállította a lovát:

- Ki kiabál itten?

- Egy fogoly! Orosz tiszt vagyok.

- Megyek. - A lovas eldobta a kardmarkolatot, lehajolt és félretolta a reteszt. Ivan Iljics kijött, és erre a „vadhadosztály” tisztje, aki kieresztette, nevetve kiáltott rá:

- Szép kis találkozás!

Ivan Iljics ránézett:

- Nem emlékszem, nem ismerem.

- Szapozkov, Szergej Szergejevics volnék. - És élesen felkacagott: - Ugye, ezt nem vártad... Ez a háború, pajtás, hogy az ördög vitte volna el!

Moszkvába érkezése előtt a vonat vagy egy óra hosszat haladt elnyújtott fütttyel az elnéptelenedett nyaralók közt. Fehér füstje az őszi lombok közé vegyült, az áttetszően sárgás nyírek s a bíborvörös nyárfák közé, ahonnan gombaszag áradt. A juharfaágak vörösbarna, leffentyűs lombja olykor egészen a sínekre lógott. A megritkult cserjésen át itt-ott felcsillantak a virágoskertek otthelyezett, színes üveggömbjei s a kis nyaralók beszögelt zsalugáterei... A kerti utakon, a tornáclépcsőkön száraz falevelek heverték halomban.

Egy kis állomás mellett repült el a vonat. Két hátizsákos katona közömbösen pillantott ablakaira. A padon kockás felöltös, bánatos, magára hagyott leányzó rajzolgatott ernyője hegyével kacskaringókat a padló nedves deszkájára. A fordulónál óriási deszkatáblára festett likőrös üveg hirdette: „Nincsen párja a Susztov-féle borókapálinkának!” Az erdő itt véget ért, jobbra is, balra is hosszú, halványzöld káposztasorok húzódtak. A sorompónál szénásszekér állt, rajta férfibekecsbe öltözött parasztság tartotta féken a makrancoskodó lovacskát. Messziről, az elnyúlt felhők alatt már látni lehetett a Kreml hegyes tornyait, és magasan, a város fölött a Megváltó templomának kupolája tündökölt.

Tyelegin a kocs ablakánál ült, és beszívta a szeptember sűrű szagát, a falomb és a túlrett gomba illatát, az égett szalma valahonnan ideszüremelő kesernyés füstjét és a reggelenként már dércsípte föld kipárolgását.

Két gyötrelmes év volt mögötte, és most a hazafelé tartó út végén, a várakozás csodálatos, hosszú óráját élte. Kiszámította: pont fél háromkor nyomja meg a csengő gombját azon az egyetlen ajtón - világossárgának képzelte el, fönt két kis ablakkal -, ahová félholtan is elvánszorgott volna.

A veteményeskertek is eltűntek már, és most a sárban fuldokló, kültelki házacsákák következtek, majd a durván kövezett utcákon dübörgő társzekerek, aztán kerítések, mögöttük a kertben százados hársak, melyeknek koronája beárnyékolja a kis utcákat, tarka cégtáblák, apró-cseprő dolgaik után futkosó járókelők, akik rá se hederítenek a zakatoló vonatra és a kocs ablakában órá, Ivan Iljicsre. Lenn, az utca mélyén játékszernek tetszik a szaladó villamos, egy ház mögül kis templom kupolája látszik, a kerekék már a váltón kattogtak, és végre, végre - két hosszú esztendő után - elúszott a vagonablak előtt a Moszkvai-pályaudvar deszkázott peronja. Egykedvű, tiszta, fehér kötényes öregapók léptek fel a kocsikba. Ivan Iljics messze kihajolt. Szétnézett. Bolondság volt, hogy nem sürgönyözte meg, mikor érkezik.

Kiment a pályaudvar elé, és önkéntelenül elnevette magát: a téren vagy ötven lépésnyire bérkocsisok álltak hosszú sorban. Kétujjas bőrkesztyűikkel az ülésről integetve kiáltoztak.

- Én elviszem! Én elviszem! Én elviszem!

- Nagyságos úr, az én hollófeketém!

- Az én csikóm repül, mint a szél!

A féken tartott lovak topogtak, nyihogtak, nyerítettek. Minden kocsis kiabált. Mintha az egész bérkocsisor a következő pillanatban fel akarna repülni az állomásépületre.

Ivan Iljics kiválasztott egy keskeny és nagyon magas ülésű kocsit. A hetyke, szép kocsis kedves leereszkedéssel kérdezte meg a címet, oldalvást ült, s bal kezében tartva a nekieresztett kantárszárat, elegánsan hajtotta kocsiját. A tömlős gumikerek ugráltak a macskaköveken.

- Frontról, nagyságos uram?

- Fogságból szöktem meg.

- Ne tessék mondani! Hát oszt hogy megy azoknál? Aszongyák, ott már nincs mit enni. Hé, öreganyám, nézz a lábad elé! Szóval hősnek tetszik lenni... Sokan megszöknek onnan. Te, szekeres, vigyázz, mert rád megyek... Ó, te buta!... Tetszik ismerni Ivan Trifonovicsot?

- Melyiket?

- A posztóst, amelyik a Razguljajon lakik... Tegnap én vittem, kérem, a kocsimon, s látom, sír. Micsoda história! Jól megszédte magát, a hadseregnek szállított, azt se tudta, hova tegye a tenger sok pénzt, hát a felesége fogja magát, harmadnapja megszökik a lengyeljével... Mink kocsisok fél Moszkvában szertevittük a hírét... Ivan Trifonics akár az utcára se tegye ki a lábát most már... Igaz is, minek zsebelt annyit...

- Siessünk, öregem... - sürgette Ivan Iljics, bár a kényes csődör úgy száguldott, mint a szél, és felkapkodta gonosz pofáját, ez volt a rossz szokása.

- Itt vagyunk, nagyságos úr, ez a második bejárat. Hó! Vaszja!

Ivan Iljics remegő sietséggel fürkészte a csinos, fehér lakóháznak egyszerre mind a hat ablakát - rajtuk a nyugalmas, tiszta kis fehér csipkefüggönyöket -, és leugrott a bejárat előtt. A fából faragott ódon ajtóban oroszlánfej tátotta a torkát, a csengő pedig nem villanygombra járt, hanem kis harangot kellett meghúzni. Ivan Iljics pillanatokig állt ott, s nem tudta a kezét a fogantyúhoz emelni. A szíve összeszorult, és rendetlenül dobogott.

„Tulajdonképpen még semmi se biztos. Talán nincs is otthon senki, talán nem is fogadnak - gondolta, mialatt meghúzta a rézfogantyút. (Bent valahol megszólalt a csengő.) - Persze, senki sincs itthon.” És rögtön ezután gyors női léptek közeledtek. Ivan Iljics kissé kábán körülnézett. A kocsis vidám képpel hunyorgott rá. Azután bent a láncocska is megszörrent, az ajtó kinyílt, és egy himlőhelyes szobalány dugta ki a fejét rajta.

- Itt lakik Darja Dmitrijevna Bulavina? - kérdezte köhécselve Tyelegin.

- Igen, itthon van, tessék, tessék - felelte kedvesen éneklő hangon a szobalány. - A nagyságos asszony is itthon van, meg a kisasszony is.

Ivan Iljics mintegy álomban ment végig az üvegfalú verandafélén, ahol kosarak álltak, és bundaszag érzett. A szobalány benyitott jobbra, egy fekete viaszosvászonnal bevont ajtón. A félhomályos kis előszobában női kabátok függtek a fogason, a tükör előtt kesztyű, vörös-keresztes fityula és egy bolyhos kendő feküdt. Alig érezhető, ismerősen édes illat áradt belőlük.

A szobalány nem kérdezte meg a látogató nevét, csak ment, hogy bejelentse. Ivan Iljics egy ujjal megérintette a bolyhos kendőt, és egyszer csak úgy érezte, hogy ennek a tiszta, boldog életnek semmi kapcsolata sincs övele, aki csak alighogy kikecmergett a véres káoszából.

- Kisasszony, magát keresik - hallotta a ház belsejéből a szobalány hangját. Ivan Iljics behunyta szemét. Most, most csap le az ég villáma... és egész testében megrázkódva hallotta Dása friss, tisztán csengő hangját:

- Engem? Kicsoda? - léptek közeledtek. Kétévi várakozás örvényéből röppentek fel. A verandaablakok világosságából Dása lépett be az előszoba ajtaján. Finom szálú haja aranyosan csillogott. Magasabbnak, vékonyabbnak látszott. Kötött kabát és sötétkék szoknya volt rajta.

- Engem keres? - Dása megtorpant, arca megremegett, szemöldöke magasabbra szökött, ajka megnyílt, de a pillanatnyi ijedség árnya rögtön el is tűnt az arcáról, szemében csodálkozás és öröm villant fel.

- Maga az - mondta alig hallhatóan, és karját széttárva, gyorsan átölelte Ivan Iljics nyakát, s gyöngéden, remegő ajakkal megcsókolta. Aztán eltávolodott.

- Ivan Iljics, jöjjön be ide. - És Dása beszaladt a szalonba, leült egy karosszékbe, és a térdére hajolva, kezébe temette arcát. - Buta vagyok, persze hogy ez butaság... - suttogta, és erősen megdörögte a szemét. Ivan Iljics ott állt előtte. Dása hirtelen a karosszék támlájába fogózva, felemelte a fejét: - Ivan Iljics, maga megszökött?

- Igen.

- Szent Isten! És...

- No és... egyenest idejöttem.

Tyelegin leült szembe vele egy karosszékbe, és minden erejével magához szorította a sapkáját.

- És mondja, hogy volt ez az egész? - kérdezte akadozva Dása.

- Hát csak úgy... valahogy.

- Veszedelmes volt?

- Igen... azaz hogy... tudja az Isten...

Még néhány ilyen semmitmondó szót váltottak. Lassanként mind a ketten zavarba estek. Dása lesütötte szemét.

- Még itt van Moszkvában?

- Most jövök a vonatról.

- Rögtön szólok, hogy kávét...

- Nem, ne fáradjon... Megyek a szállodába.

És akkor Dása csendesen megkérdezte:

- Estére eljön?

Ivan Iljics ajkába harapva igent intett. Kifogyott a lélegzete.

Felállt.

- Szóval most elmegyek. Estére visszajövök.

Dása kezét nyújtott. Tyelegin megfogta ezt az erős és gyöngéd kezét, és ettől az érintéstől láz futott át rajta, a vér az arcába szökött. Megszorította a lány ujjait, és kiment az előszobába, de az ajtóból visszafordult. Dása háttal állt a világosságnak, és félig lehunytt szempillája alól nézett rá.

- Úgy hét óra tájban már jöhetek, Darja Dmitrijevna?

A lány igent intett. Ivan Iljics kisietett, s a kapu előtt odaszólt a kocsisnak:

- Vigyen egy jó szállodába! A legjobbba!

A kocsiban hátradőlve, kezét köpenye ujjába dugva szélesen elmosolyodott. Világoskék árnyak suhantak el mellette: emberek, fák, kocsik... A hideget lehelő orosz városok megszokott szele hűsítette arcát. Orrához emelte a kezét, amely még Dása érintésétől volt forró, és elnevette magát: „Boszorkányság!”

Ezalatt Dása a szalon ablakában állt, és szemével követte Ivan Iljicset. A feje zúgott, sehogy se tudta összeszedni magát s átgondolni: mi is történt tulajdonképpen... Erősen összeráncolta homlokát, aztán hirtelen felsóhajtott, és beszaladt a hálószobába Kátyához.

Jekatyerina Dmitrijevna az ablaknál varrogatva tűnődött. Amikor meghallotta Dása lépteit, szemét fel sem emelte, csak megkérdezte:

- Dása, ki volt nálad?

Kátya ránézett, arca megrándult:

- Ő volt itt... hát nem érted?... Ő, Ivan Iljics.

Kátya ölébe ejtette a varrását, és lassan összezsapta a kezét.

- És tudod, Kátya, nem is tudok örülni, csak valami borzasztót érzek - mondta Dása fojtott hangon.

31

Alkonyodott. Dása minden neszre föl-fölrezzent, be-befutott a szalonba, hallgatózott... Többször felnyitott egy könyvet, mindig ugyanazon az oldalon: „Maruszja roppant szerette a csokoládét, amelyet férje szokott volt hozni neki...” A fagyos alkonyatban kivilágosodott a szemben levő ház két ablaka, ott lakott Csarogyejeva, a színésznő; bóbítás szobalány terített, és bejött Csarogyejeva, soványan, mint egy csontváz, vállára vetett bársonybundában, az asztalhoz ült és ásított. Bizonyára a díványon aludt. Levest mert ki magának, majd hirtelen elgondolkozott, fáradt, üveges szemmel bámult a vázában hervadó rózsákra.

„Maruszja roppant szerette a csokoládét...” - mormolta el ismét Dása. Csengettek. Minden vére a szívére szaladt. De csak az esti lapot hozták.

„Nem jön el” - gondolta, és bement az ebédlőbe, ahol csak egyetlen körte égett a terített asztal felett, és csak az óra ketyegett. Öt perc híján hét óra volt. Dása az asztalhoz ült. Így tűnik el a percekkel az élet...

A kapuban újra megszólalt a csengő. Dása elfúlva szaladt az előszobába. A kórházból jött a portás, holmi iratokat hozott. Ivan Iljics nem jön, persze hogy nem jön, és igaza is van: várt rá két esztendeig, s mire kivárta - egy jó szava sem volt hozzá!

Dása a zsebkendője sarkát rágtá izgalmában. Hiszen érezte, tudta, hogy pontosan ez fog bekövetkezni. Két évig szeretett egy elképzelt kedvest, és most - hogy itt van a húsból és vérből való ember - nem tudta, mihez fogjon.

„Rémes, rémes” - gondolta. Nem vette észre, mikor kinyílt az ajtó, és beszólt a himlőhelyes Liza:

- Kisasszony, vendége jött.

Dása fellélegzett, és könnyedén, mintha lába nem is érné a földet, bement az ebédlőbe. Kátya látta meg elsőnek Dását és rámosolygott. Ivan Iljics felugrott, pislogott, kiegyenesedett.

Vadonatúj posztózubbonny volt rajta, vállán átvetett új szíjjal. Megborotválkozott s megnyiratkozott. Most még inkább szembetűnt magas, derék, vállas alakja. Persze hogy egészen új ember. Világos szemének pillantása kemény; egyenes, tiszta vonalú szája szögletében két redő, két kis vonal... És Dásának a szívébe nyilallott, hogy ez a halál, a borzalom, a szenvedés nyoma. A férfi keze erős volt és hűvös.

Dása fogta az egyik széket, és leült Tyelegin mellé. Ivan Iljics az asztalra téve dörzsölgette két kezét, és Dását nézte. Gyorsan, halkán kezdte mesélni, hogyan esett fogságba, s hogyan szökött meg onnan. Dása egészen közel ült hozzá, szemrebbenés nélkül nézte, és ajka megnyílt a feszült figyelésben.

Mialatt mesélt, Ivan Iljics úgy érezte, hogy a hangja messziről hangzik, mint egy idegené, s őt magát úgy felrázza, izgatja, amit elmond, mintha valójában most élné át. És mellette ült, ruhájával az ő térdét súrolva, egy semmiféle szóval ki nem fejezhető lény, egy leány, teljesen megfoghatatlanul, és a belőle illanó melegségtől szédül a feje.

Ivan Iljics egész este mesélt. Dása itt-ott megszakította, kérdezgette, olykor összecsapta a kezét, és nővérére nézett:

- Katyusa, hallod? Halálra volt ítélve!

Amikor Tyelegin leírta a harcot az autóért, a pillanatot, amely elválasztotta a haláltól, és a rohanó gépet - mikor a szél az arcába csapott, s ez a szabadság volt, az élet! -, Dása borzasztóan elhalványodott, s karon ragadta:

- Sehová sem engedjük el többet!

Tyelegin mosolygott:

- Hiába, behívnak megint. Csak azt remélem, hogy talán valami hadigyárba osztanak be.

Óvatosan megszorította a lány kezét. Dása a szemébe nézett, s hosszan, figyelmesen fürkészte, aztán arcát könnyű pirosság lepte el, és kiszabadította a kezét:

- Miért nem gyújt rá? Várjon, hozok gyufát.

Gyorsan kiment, s mindjárt vissza is jött egy doboz gyufával, megállt Ivan Iljics előtt, és sercengetni kezdte a gyufákat. De mert a legvégén fogta, mind kettétört. Micsoda rossz gyufát vásárol ez a Liza! Végre egy meggyúlt. Óvatosan tartotta oda Ivan Iljics cigarettájához az égő gyufát, amely megvilágította az állát. Tyelegin homlokát összeráncolva, rágyújtott. Nem is képzelte, hogy egy cigaretta ilyen boldogságot tud adni.

Kátya egész idő alatt szó nélkül figyelte kettejüket. Örült, nagyon örült Dása boldogságának, de azért mégis tele volt bánattal. Nem ment ki az eszéből az, akit szeretett volna elfeledni, de egyáltalán nem felejtett el... Vagyim Petrovics Roscsinra gondolt, aki nemrégén vele ült így az asztalnál, és egyszer ő is hozott neki gyufát, s amikor meggyújtotta, egyet sem tört el...

Éjfélkor Tyelegin elment. Dása erősen megölelte, megcsókolta nővérét, és a szobájába zárkózott. Ágyában fekvé, kezét feje alá téve elgondolta, hogy végre, végre kivergődött a fájdalmas időtlenségből. Körös-körül még ijesztő, félelmes és sivár a vadon, de már egyre kékebb az ég, és ez... a boldogság.

32

Megérkezése után ötödnapra Ivan Iljics Pétervárról hivatalos értesítést kapott, hogy haladéktalanul jelentkezzen a Balti Gépgyárban.

Ez az örömhír, aztán a nap hátralevő része, amit Dásával töltött a város zshivájában, a sietős búcsúzás a Miklós-pályaudvaron, majd a jól fűtött másodosztályú vonatfülke, a váratlanul zsebében talált, szalaggal átkötött kis csomag, amelyben két alma, csokoládé és sütemény volt - mindez álomnak tetszett. Ivan Iljics kigombolta posztózubbonya nyakát, lábát kinyújtotta, és nem lévén képes elúzni arcáról hihetetlenül buta mosolyát, mosolyogva nézett a vele szemben ülő szigorú képű, szemüveges bácsira.

- Moszkvából tetszik utazni? - kérdezte az idegen.

- Igen, Moszkvából.

Istenem, micsoda csodálatos édesen ízlett a szájának ez a szó: Moszkva!... Az őszi napfényben fürdő kis utcák, a száraz levelek a lába alatt, a könnyű és finom Dása, aki e leveleken lépked, okos, tisztán csengő hangja... a szavaira nem is tud visszaemlékezni... és az az állandó meleg virágillat, amikor hozzáhajolt, vagy kezét csókolta neki.

- Szodoma, tisztára Szodoma - szólalt meg újra az öregember. - Három napig voltam Moszkvában... Mondhatom, elég volt belőle... - Kinyújtotta a lábát, csizma és magas sárcipő volt rajta, aztán köpött egyet. - Az utcán mozogni se lehet a sok léhűtő, semmiházi népségtől... Éjszaka: lámpafény, láрма, kirakatok, ugrabugrálás... Aztán az a rengeteg ember! Örület. Ez igen, ez Moszkva!... A világ közepe... Én csak a veszett tülekedést, az értelmetlen futkosást látom benne. Fiatalember, maga bizonyára volt a fronton, nemde, sebet is kapott? Én azt észreveszem, kérem... Ugyan, mondja meg nekem, öregembernek, igazán ezért az átkozott hűhóért kell nekünk odakünn annyi vért ontani? Hol van a haza? Hová lett a hit? Hol van a cár? Mutassa meg. Én most épp cérnáért utazom Pétervárra... A fene ette volna meg ezt a cérnát... Pfuj... Mivel térek meg Tyumenbe, mit viszek haza? Cérnát?... Nem, nem cérnát viszek. Amint hazaérek, megmondom: emberek, elvesztünk valamennyien. Igen, ezt fogom mondani... Emlékezzék a szavamra, fiatalember, megfizetünk mindenért, megbűnhődünk majd, meglátja... Ezért az örületért felelni kell valakinek... - Az öreg bácsi feltérdelt az ülésen, és leeresztette az ablakfüggönyt, amely mögött a mozdonyból tüzes fonálként repültek a szikrák az éjszakában. - Elfeledtük az Istent, az Isten is elfelejtett bennünket. Tudja, mit mondok magának? Eljön a bűnhődés órája, keservesen megfizetünk mindenért...

- Ön talán arra gondol, hogy a németek legyőznek minket? - kérdezte Tyelegin.

- Tudja az ördög. Akit az Isten a nyakunkra küld, attól kell majd a büntetést elfogadnunk... Az én boltomban például szemtelenkedni kezdenek az inasok... Tűröm, amíg tűröm, aztán egyet hátba vágok, a másiknak odasózok egy nyaklevest, a harmadiknak kiteszem a szűrét. De Oroszország nem az én boltom, az egy kicsit másféle ügy... Az Úristen irgalmas, de ha az emberek bepiszkították az utat, meg kell megint tisztítani, nem igaz? Erre gondolok én, kérem... Az Isten elhagyta a világot... Ennél már semmi sem lehet rettenetesebb...

Az öreg összekulcsolta hasán a kezét, behunyta a szemét, és ókuláróját szigorúan villogtatva, behúzódott a szürke plüssülés sarkába. Ivan Iljics kiment a fürkéből, és a kocsibejárat ajtajához támaszkodott, hogy arca majdnem érintette az üveget.

A résen át friss, éles levegő szüremlett be. Az ablakon túl, egymást keresztezve, röpködtek, kígyóztak s hulltak a földre a szikrahúzta fényvonalak. Itt-ott szürke füstfelhő gomolygott. A kerekek egyenletesen zakatoltak. Most hosszan füttyentett a mozdony, s miközben kanyarodott, megvilágította kazántüzével a fenyők fekete sudarát; a fák előléptek a sötétből, majd újra eltűntek. Váltóra érve, a kocsi könnyedén ringatózott, felvillant egy lámpás zöld ellenzője, és a szikraeső megint megeredt.

Ivan Iljics a fűrtösen hulló fényre figyelve, hirtelen megrezzenő gyönyörűséggel érezte át mindazt, ami az elmúlt öt nap alatt történt vele. Ha valakinek elmondhatta volna ezt az érzését, bolondnak tartották volna. De az ő számára ebben nem volt semmi különös vagy esztelen. Minden csodálatosan egyszerű volt.

Érezte: milliók és milliók élnek, szenvednek, meghalnak az éj sötétjében. De életük csak viszonylagos élet, mint ahogyan minden, ami a földön végbemegy, csak relatív, majdnem csak látszat. Csaknem annyira látszólagos, hogy ha ő, Ivan Iljics, még egy erőfeszítést tenne, minden megváltozna, mássá lenne. És a sok látszólagosság eleven magva: ő, Ivan Iljics, az ő ablaknak dőlt figurája. Ez pedig egy szerelmes lény. Az árnyak világából került elő, és tüzesőben rohan a sötét világ felett.

Szerette önmagát, s ez a szokatlan érzése hosszú percekig tartott. Bement a fülkébe, fölkapaszkodott a felső fekhelyre, és vetkőzés közben nagy kezeit nézve, életében először jutott eszébe, hogy szép keze van. Feje alá tette ezt a két kezét, behunyta szemét, és rögtön Dását látta maga előtt, aki izgatottan, szerelmesen néz a szemébe. (Ez ma délután történt az ebédlőben. Dása süteményt csomagolt. Ivan Iljics megkerülte az asztalt, odament hozzá, megcsókolta a lány meleg vállát. Az gyorsan feléje fordult, és erre megkérdezte: „Dása, hozzám jön feleségül?” Dása válaszul csak nézett rá.)

Most a kocsibeli fekvőhelyén - miközben a lány arcát látta, és nem tudott betelni ezzel a látomással - Ivan Iljics ugyancsak először életében ujjongó gyönyörűséget érzett, amiért Dása őt szereti, őt, akinek ilyen nagy és szép keze van.

Alighogy megérkezett Pétervárra, még aznap jelentkezett a Balti Gépgyárban. A műhelyekbe, az éjszakai műszakba osztották be.

Az üzemben sok minden megváltozott az elmúlt két és fél esztendő alatt: a munkások száma megháromszorozódott, egy részük fiatal újonc volt, mások az Urálból vagy a nyugati városokból kerültek oda, s voltak, akiket a hadseregből hoztak vissza. A munkások újságot olvastak, szidták a háborút, a cárt, a cárnét, Raszputyint és a generálisokat, dühösek voltak, és valamennyien biztosra vették, hogy a háború után „jön a forradalom”.

Különösen amiatt dühöngtek mindnyájan, hogy a városi pékműhelyben korpát kevertek a kenyérbe, meg hogy a piacokon napokon át híre sincs a húsnak, vagy csak romlott húst lehet kapni, s hogy a krumpli fagyott, a cukor meg szemetes, és ráadásul egyre drágább lett az élelmiszer. A boltosok, a lánckereskedők és az újjgazdagok, akik a hadiszállításokon szedték meg magukat, ugyanekkor ötven rubelt se sajnáltak egy doboz cukorkáért, százat egy üveg pezsgőért, és hallani sem akartak arról, hogy békét kössenek a németekkel.

Ivan Iljics ügyeinek elintézésére háromnap szabadságot kapott, és ezt az egész időt lakáskereséssel töltötte. Temérdek házat megnézett, egy se tetszett neki. Utolsó nap azonban mégis rábukkant arra, amit keresett, amilyent ott a vonatfülkében képzelt el magának: öt kis szoba, tisztán csillogó, nyugatra néző ablakokkal. Ez a lakás - a Kamennooostrovskij sugárút végén - kissé drága volt Ivan Iljicsnek, de mégis rögtön kibérelte, és ezt megírta Dásának is.

Negyednap éjszakára bement az üzembe. A szénszutyoktól fekete udvaron magas cölöpök tetején égtek a lámpák. A kéményfüst a nedves szélben a földre csapódott, a levegőt fojtó, sárgás gáz telítette. A gyárépületek félkör alakú, óriási, poros ablakain át látni lehetett a transzmissziós szíjak szakadatlan csattogó körforgását és a folytonosan zúgó szerszámgépeket, amelyek vágták, hengerelték, dörzsölték, csiszolták az acélt és rezt. A sajtológépek függőleges tárcsái szünet nélkül forogtak. A daruk ide-oda lengtek a magasban. A kemencék rózsaszínű és fehér fénye messze világolt. Földrengető csapásokkal dörgött a gigászi gőzkalapács. Az alacsony kéményekből lángoszlopok csaptak a sötét éjszakai égbolt sötétjére. És a szörnyű lárma, gépzörej közepette apró emberi figurák tömege nyüzsgött...

Ivan Iljics abba a műhelybe ment, ahol a srapelnhüvelyeket gyártó gépek dolgoztak. Régi ismerőse, Sztrukov mérnök, bevezette a műhelybe, s megmagyarázta a munka néhány sajátosságát, amit Tyelegin még nem ismert. Aztán bement vele a műhely végén eldeszkázott kis irodahelyiségbe, ahol megmutatta a könyveket, kimutatásokat, átadta a kulcsokat, s miközben felvette a kabátját, azt mondta:

- A műhely huszonhárom százalék selejtes árut ad. Ehhez az arányszámhoz tartsa magát.

Ezekben a szavakban s abban, ahogyan átadta a műhelyt, Ivan Iljics teljes közönyt érzett, holott Sztrukovot azelőtt, szenvedélyes, kiváló mérnöknek ismerte. Ez kellemetlenül érintette. Megkérdezte:

- Gondolja, hogy nem lehet csökkenteni a selejtes áru százalékát?

Sztrukov ásított és megrázta a fejét, sapkáját mélyen ráhúzta kócos hajára, és Ivan Iljiccsel együtt visszament a gépekhez.

- Ugyan, ne törődjék vele - mondta útközben. - Nem mindegy magának? Mi történhet? Legfeljebb huszonhárom százalékkal kevesebb német harap a fűbe. Különben sem tehetünk semmit: a gépek elkoptak. Vigye az ördög az egész mindenséget!

Megállt a hidraulikus sajtó előtt. Egy bőrkötényes, tagbaszakadt, öreg munkás a vágógép alá tartotta az izzó acélrudat, ráeresztette a sajtót, melynek belső hengere könnyedén vágódott a rózsaszínű acélba. Majd apró láng csapott ki belőle, a sajtólórúd felemelkedett, és a kész srapnelhüvely a földre esett. Az öregember nyomban betette a következő darabot. Egy másik munkás - magas, fekete bajuszú, fiatal ember - a hevítőkemence körül tett-vett. Sztrukov az öreghez fordult:

- Na, Rublev, sok a selejtes hüvelyecske?

Az öreg elmosolyodva félrecsavarta ritkás szakállát, és ravaszskasan Tyeleginre sandított.

- Ammár igaz, hogy sok a semmire való. Tessék nézni, hogy dolgozik ez a gép. - Kezét rátette az olajtól zöld állványra, amelyen a sajtó kerete siklott. - Zörög ennek már minden porcikája. Régen ki kellett volna mustrálni.

A hevítőkemencénél dolgozó fiatal munkás, Rublev fia, Vaszka, nevetve mondta:

- Sok mindent ki kéne innen mustrálni. Berozsdásodott ez az egész masina.

- Nono, Vaszilij! Ne szólj szám, nem fáj fejem - mondta vidáman Sztrukov.

- Egy szót se szóltam, azt is lassan mondtam - rázta meg göndör haját Vaszka, és fekete bajuszos, sovány, kissé csontos arcából dühösen, hetykén villant föl szúrós szeme.

- A műhely legjobb munkásai - mondta Ivan Iljicsnek tovahaladtukban Sztrukov. - Nna... jó éjszakát! Megyek a „Vörös Csörgősipká”-ba. Maga nem volt még ott? Nagyon jó mulató: bort is mérnek.

Tyelegin érdeklődve nézte Rublevet meg a fiát. Meglepte szavaiknak, rejtett mosolyuknak, pillantásaiknak ez a tolvajnyelve, amellyel Sztrukovval beszélgettek, mintegy fürkészve, hozzájuk tartozik-e Tyelegin vagy ellenség. De abból a különös könnyedségből, amellyel a rákövetkező napokban Rublevék beszélgetésbe bocsátkoztak vele, azt következtette Ivan Iljics, hogy nem tartják „ellenségnek”.

Ez talán nem is annyira Ivan Iljics politikai nézeteire vonatkozott, amelyek határozatlanok, éretlenek voltak, hanem inkább abban lelte magyarázatát, hogy jelenlétében mindenki biztonságban érezte magát. Nem mondott, nem tett ő semmi különöset, de érezni lehetett, hogy tisztességes, izig-vérig megbízható ember.

Éjszakai munkája idején Ivan Iljics gyakran hallotta vitatkozni a két Rublevet.

Vaszka Rubleven látszott, hogy olvasott ember, örökösen az osztályharcot meg a proletariátus diktatúráját emlegette, meglehetősen tudálékosan és merészen fejezte ki magát. Ivan Rublev ravasz, régi vágású és egyáltalában nem istenfélő vén csont volt. Ilyeneket mondott:

- Odahaza, a permi erdőben, remeték élnek. Az ő könyveikben minden megvan írva: a háború is, meg az is, hogy utána milyen nyomorúság következik, hogy egész országunk tönkremegy,

és mennyi ember marad a földön. Bizony, nagyon kevés ember marad... És az a remete, aki abból az erdőből előjön, az lesz az ura ennek a földnek, amelyet a bosszúálló Úristen ígéivel fog kormányozni.

- Miszticizmus! - mondta Vaszka.

- Ejnye, azt a nemjóját, te kutyafulú, de nagyon fölvták a nyelvedet... Felszedtél valami fura szót... És még szocialistának is mondja magát... Szép kis szocialista az ilyen... Én is ilyen voltam valaha! Ehhez, ha egy ujjal hozzáérnek, már hátralöki a sapkáját, a haja égnek áll, hadonászik, kiabál: „Föl, föl, csatára!”... Ugyan ki ellen? Mi az isten csodájáért, fajankó!

- Hallja, hogy dühöng az öreg? - bökött vissza Vaszka hüvelykujjával az apja felé. - A legveszedelmesebb anarchista, halvány sejtelve sincs a szocializmusról, velem meg vitatkozás helyett csak kiabál.

- Nem igaz - szakította félbe az öreg, s kirántotta a tűzből a szikrákat köpködő acélrudat. - Nem jól van ez - s most félkörben lendítve, ügyesen a sajtó leereszkedő rúdja alá helyezte az izzó acélt. - Olvastok, olvastok, de nem azt, amit kéne. Egyik se törekszik békességre. Békességre nem is gondol senki. Nem látják be, hogy manapság minden embernek lelki szegénynek kéne lenni.

- Zúrzavar van a te fejedben, apám. Hát a múltkor ki kiabálta, hogy aszongya: én forradalmár vagyok!

- Igen, én kiabáltam. Mert én, barátom, ha rákerül a sor, elsőnek ragadok vasvillát, így ni! Mit nekem a cár? Én paraszt vagyok! Mit tudod te, mennyi földet forgattam én meg az ekevassal harminc esztendő alatt? Persze hogy forradalmár vagyok. Azt hiszed, nekem nem kedves a lelkem üdvössége?

Tyelegin mindennap írt Dásának, de a lány ritkábban válaszolt. Furcsák voltak a levelei. Mintha könnyű jég réteg fedte volna őket, és Ivan Iljics enyhe borzongást érzett olvasásukkor. Rendesen az ablaknál ülve, többször egymás után elolvasta a nagybetűs, lefelé görbülő sorokat. Aztán kinézett a szigetek lilaszürke fáira, a felhős égre, amely éppen olyan zavaros volt, mint a víz a csatornában... Kinézett és arra gondolt, hogy ez így is van rendjén. Dása levelei nem lehetnek olyan gyöngédek, mint ahogy ő bolond fejjel szeretné.

»Kedves barátom - írta Dása. - Maga ötszobás lakást vett ki. Gondolja csak el, mekkora kiadásba sodorja magát. Hiszen még ha esetleg nem is egyedül fog benne lakni, akkor is... öt szoba. Két cselédet kell tartani a mai világban. Itt Moszkvában hideg, őszi eső járja... semerre semmi derű... Várjuk a tavaszt.«

Ugyanúgy, mint Ivan Iljics elutazása napján, amikor Dása csak egy pillantással válaszolt arra a kérdésre, feleségül megy-e hozzá, leveleiben sem tett soha említést sem az esküvőről, sem jövőbeli közös életükről. Várni kellett a tavaszt.

Ez a sejtelmes tavaszvárás, valamiféle csoda homályos, kétségbeesett reménye bizsergett most mindenkiben. Az élet semmittevően omladozott, roskadozott. Minden jel arra vallott, hogy már nincs honnan erőt meríteni a véres tavasz kiváráshoz.

Egy ízben Dása ezt írta:

»Nem akartam sem elmondani, sem megírni magának, hogyan halt meg Besszonov. De tegnap újra elbeszéltek nekem szörnyű pusztulásának részleteit. Ivan Iljics, én kevéssel a frontra utazása előtt találkoztam vele a Tverszkoj sétányon. Nagyon szánalmasan festett, és néha úgy gondolom, ha akkor nem taszítottam volna el, talán még ma is élne. De én eltaszítottam. Nem tehettem másként, és ha a múlt visszatérne, ugyanezt tenném.«

Tyelegin soká, fél napon át tűnődött a válaszon.

»... Hogy is képzelheti, hogy én nem értek meg mindent, ami magában végbemegy - írta igen lassan, fontolgatva, nehogy egy szóval is melléfogjon. - Olykor próbára teszem magam: még abban a számomra legborzasztóbb esetben is, ha maga valaki mást szeretne meg, még azt is meg tudnám érteni... Nem nyugodnék bele, azt nem, hanem elsötétednék a napom... De hát az én szerelmem maga iránt, vajon az csupa öröm? Én ismerem azt az érzést, amikor az ember az életét odaadná, mert nagyon is mélyen szeret... Bizonyosan Besszonov is ezt érezte, mikor a frontra ment... És magának, Dása, tudnia kell, hogy maga föltétlenül szabad... Én semmit sem kérek magától, még azt sem, hogy szeressen... Az utóbbi időben tisztán látom ezt...«

Két nap múlva Ivan Iljics hajnalban hazajött a gyárból, megfürdött és lefeküdt, de rögtön felköltözték: táviratot kapott:

»Minden rendben. Borzasztóan szeretlek. A te Dásád.«

Egyik vasárnap Sztrukov mérnök eljött Tyeleginért, és elvitte a „Vörös Csörgösipká”-ba.

A mulató pincehelyiségben volt. Boltíves mennyezete és fala tarka madarakkal, eltorzult arcú csecsemőkkel és szimbolikus jelentőségű kacskaringókkal volt telepingálva. Sűrű füst kavargott a lármás teremben. A színpadon kipirosított képű kopasz emberke zongorázott, a nézőtérben tisztak pezsgöztek, és hangos megjegyzéseket tettek a nőkre. Művészetet kedvelő ügyvédek kiabáltak, vitatkoztak. A pince királynője, egy düledt szemű, fekete hajú szépség hangosan hahotázott. Antoska Arnoldov a fűrtjeit zilálva írta esedékes harctéri tudósításait. A fal melletti emelvényen részeg fejét tenyerébe hajtva ült a futurizmus megalapítója, a ferde képű, sorvadásos külsejű állatorvos. A mulató tulajdonosa, egy hosszú hajú egykori színész, aki már elitta az eszét, meg-megjelent az oldalajtóban, bárgyú pillantást vetett a vendégekre, s aztán visszahúzódott.

Sztrukov a pezsgőtől felvillanyozva beszélgetett Ivan Iljiccsel.

- Hogy miért szeretem ezt a mulatót? Hát, mert ennél rohadtabb lebuja nincs az egész országban. Tiszta gyönyörűség! Nézd például ott a sarokban azt a nőszemélyt! Csúf, satnya, alig áll a lábán, a hisztéria szobra, és ha tudnád, milyen sikere van!

Sztrukov elnevette magát, kortyolt az italból, és meg se törülve tatáros bajusza alatt duzzadó, lágy vonalú száját, tovább mutogatta Ivan Iljicsnek a vendégeket, sorra megnevezve, kik azok a kialvatlan szemű, beteges, kelekótya alakok, akik a termet megtöltötték.

- Csupa utolsó mohikán... A széplelkek végső maradványai. Csinos kis penészbogarak, mi? Befészkelték magukat ide, s úgy tesznek, mintha nem is volna háború, mintha minden a régiben volna.

Tyelegin csak hallgatta, s szótlanul nézelődött... A fülledt forróság, dohányfüst és szesz-szag elálmosította, elszédítette... Láta, amint többen a bejárat felé fordultak, még az állatorvos sárga, bedagadt szeme is tágra nyílt, az ajtó mögül pedig előbújt a tulajdonos eszelős arca. Az Ivan Iljics közelében ülő félholt némbor felemelte álmos pilláit, és szeme egyszerre felélenkült... a nő érthetetlen rugalmassággal felegyenesedett, s ugyanoda nézett, amerre a többiek... Hirtelen csend lett a pincében, csak egy pohár tört össze hangos csörömpöléssel...

A bejáratnál egy középtermetű, idős ember állt posztóköpenyben, zsebre tett kézzel, vállát előre tartva. Fekete szakállas, keskeny, vigyorgó arcán két mély ránc húzódott, és az egész arcot figyelmesen fürkésző, villogó, okos, szürke szempár világította meg. Egy percig tartott

ez, majd az ajtónyílás homályából egy másik arc, egy hivatalnok képe hajolt feléje, és izgatottan mosolyogva fülébe súgott valamit. A fekete szakállas felhúzta nagy orrát:

- Már megint butaságokat beszélsz... Jaj, de unlak. - És még vidámabban nézett szét a kocsmá vendégei között, aztán szakállát simogatva, erős, de rekedtes hangon így szólt: - Na, jó éccakát, gyerekek, jó mulatást.

És eltűnt. Az ajtó becsapódott utána. Az egész pince felmorajlott. Sztrukov körmét Ivan Iljics kezébe mélyesztette.

- Láttad? Láttad? - lihegte. - Ez... Raszputyin volt.

33

Egy fagyos decemberi éjszakán, reggel négy óra tájt Ivan Iljics gyalog ment haza a gyárból. Kocsit nem talált, mostanában nemigen járt ilyenkor kocsi még a belvárosban sem. Tyelegin gyors léptekkel haladt a néptelen utca közepén, felhajtott gallérjába fűjva gőzölgő leheletét.

A gyér lámpák fényében a levegő tele volt lassan hulldogáló jégtüskékkel. A hó hangosan csikorgott a lába alatt. Elöl, az egyik ház lapos, sárga homlokzatán vöröses fény vibrált. Amint befordult a sarkon, rácsos tűzserpenyőben lobogó tűzrakás párafelhőjébe bugyolált, fagyoskodó alakokat látott. Arrább a gyalogjárón vagy százan álltak sorban egymás mögött: asszonyok, öregek és kamaszgyerekek... egy élelmiszerüzlet előtt várakoztak. Oldalvást szőrcsizmás éjjeliőr topogott, s egymáshoz ütögette óriás kesztyűkbe bújtatott kezét.

Ivan Iljics elhaladt a sorban állók mellett, s figyelmesen megnézte a falhoz támaszkodó, kendőbe burkolt, didergő embereket.

- Tegnap három boltot szétromboltak a viborgi városrészben - szólalt meg valaki a sorban.

- Hát nincs is már egyéb hátra - dünnyögte egy másik férfi.

- Én meg tegnap kértem egy fél font petróleumot. Nem, aszongya, petróleum már nem is lesz többet, de csak bejött a Gyementyevék szakácsnéja, és a szemem láttára kapott öt fontot, felárral.

- Mennyiért?

- Kettő ötvenet fizetett fontjáért.

- Petróleumért?

- Hát pedig ezt nem viszi el szárazon a boltos, majd megemlegeti még az a dög, csak várjatok...

- A testvérem mesélte, hogy az Ohtán is volt egy boltos, azt is ilyesmin kapták rajta, fejjel lefelé bevágták az uborkás hordóba. Ott is fulladt az, lelkeim, pedig de nagyon könyörgött, hogy kegyelmezzenek neki.

- Kár, hogy még jobban meg nem kínozták.

- Azért mégiscsak mink fagyoskodunk itt, nem ők.

- Ők, fiam, ezalatt cukros teát iszogatnak.

- Ki iszogat cukros teát? - kérdezte egy rekedt hang.

- Hát azok mind, az urak. Az én tábornokném délben kel föl, de akkor aztán éjszakáig tömi magát... hogy nem pukkad ki tőle!

- Igaz is, mi meg itt sorvadást kapunk a hidegben.

- Igaza van, kérem, én máris folyton köhögök.

- Az én kisasszonyom meg, tudják, kokott a lelkemadta. Ahogy hazajövök a piacról, nála már tele vendéggel az ebédlő, oszt mind tökrészeg. Rántottát követelnek meg uborkát, fekete kenyeret, szóval, amire jobban csúszik az ital.

- Angolok pénzén dőzsölnek - szólt közbe valaki unottan.

- Ne mondja, igazán?

- Hát persze, hogy eladtak bennünket. Nekem elhiheti. Maga itt áll a hóban-fagyban, oszt nem is álmodja, hogy eladták az országot szőröstül-bőröstül, ötven esztendőre előre. A hadsereget is eladták.

- Te jóisten!

Valaki hurutos hangon megkérdezte az éjjeliőrt:

- Árulnak sót máma?

- Sóra aligha van kilátás.

- Ó, az átkozottak!

- Ötödik napja, hogy nincs só.

- A nép vérét szívni, azt tudják. Azt igen, a bitangok.

- Elég volt az ordítózásból, asszonyok. Belefájdul a torkotok - dörögte az éjjeliőr.

Tyelegin elhaladt a sorban állók mellett. A zshivaj elhalkult, az egyenes utcák újra üresen, néptelenül fűltak a fagyos sötétségbe.

Ivan Iljics odaért a rakparthoz, befordult a hídra, és amikor a szél már a kabátja alá is befűjt, eszébe jutott, hogy mégis kocsi után kellene nézni. De nyomban meg is feledkezett róla. Messze, a túlsó parton, alig-alig látható fények imbolyogtak valahol. A híd gyalogjárója fölött, a homályos lámpák sora szinte elveszett a zúzmarában. A Néva széles, sötét tükre felett jeges szél süvített, szerteszórta a havat, jajongva hárfázott a villanyhuzalokon és a híd korlátjának vascsipkézetén.

Ivan Iljics meg-megállt, belebámult ebbe a komor homályba, s aztán tovább ment és elgondolkozott, mint mostanában igen sokszor. Dására gondolt, saját magára, arra a pillanatra ott, a vasúti kocsiban, amikor szinte villámcsapásként futott át rajta a boldogság érzése.

Körülötte minden merőben ellentmondott ennek a boldogságnak. Minden zavaros homályba fulladt. Mindig újabb erőfeszítésébe került, hogy nyugodtan elmondhassa: „Élek, boldog vagyok, az életem szép lesz és derűs.” Akkor ott, a vonatablakon átszillogó szikraeső láttán nem volt nehéz ezt kimondani, de most hallatlan megerőltetéssel tudta csak függetleníteni magát a bolt előtt sorakozók félig megfagyott, didergő figuráitól, a halálos bánatot árasztó decemberi széltől, az általános szegénységtől, a fenyegető pusztulástól.

Ivan Iljics egyben biztos volt: Dása iránti szerelmében. Az a gyönyörérzet, amelyet Dása bűbája ott, a vonatablakban fakasztott benne, ez valódi, igaz szerelem volt. Az élet régi, meghitt, talán túlságosan elzárt, de szépséges temploma a háború csapásaitól megrendült,

meghasadozott, oszlopai meginogtak, kupolája bezúzódott, az ódon kövek porladóban voltak... És íme, a roskadozó templom szálló pernyéi és dübörgő robaja közepette két ember, Ivan Iljics és Dása, a szerelem édes tébolyában mindezzel dacolva, megkívánta a boldogságot. Jól van ez így?

Az éj komor sötétjében rezgő fénycsillámokat fürkészve, a szél bánatos sirámain hallgatva, Ivan Iljics elgondolta: „Mit is tagadjuk: a boldogság akarása mindennél erősebb. Én is ezt akarom, történjék bármi, azért is! Vajon meg tudom-e szüntetni a sorbaállást a boltok előtt, tudok-e enni adni minden éhezőnek, véget tudok-e vetni a háborúnak? Nem. De ha erre nem vagyok képes, vajon énnekem is bele kell-e fűlnöm ebbe a sötétségbe, le kell-e mondanom a boldogságról? Nem, nem vagyok köteles. De lehetek-e boldog? Vajon... boldog leszek-e?”

Átment a hídon, és már egyáltalán nem ügyelt rá, merre jár. A Néva-parton ballagott tovább. Itt már erős fényt árasztottak a szélben ingó magas villanylámpák. A veszett szél ide-oda söpörte a póre faburkolatról porzó havat. A Téli Palota ablakai sötétek, kihaltak voltak. A sávós faköpenyeg előtt összeverődött hóhalmon bundában, melléhez szorított puskával, óriás termetű éjjeli őrszem silbakolt.

Ivan Iljics léptei hirtelen megtorpantak, az ablakokra nézett, és aztán még gyorsabban ment tovább, eleinte a széllal küzdve, aztán a szélől hajtva. Úgy érezte, hogy most mindenkinek a világon meg tudná mondani az egyszerű, kézenfekvő igazságot, és mindenki hinne neki. Ezt mondaná: „Láthatjátok, így élni tovább: lehetetlen. Az állam a gyűlöletre van építve, a határokat a gyűlölet vonta meg, ahányan vagytok, mind egy-egy maréknyi gyűlölet, egy-egy erőd, ahonnét minden égtáj felé fegyverek meredeznek. Az élet fullasztó és rettenetes. Az egész világ gyűlölettől fuldoklik, az ember embernek farkasa, özönével ontja a vért. Még mindig nem volt elég nektek? Még mindig nem nyílt ki a szemetek? Azt akarjátok, hogy itt is, minden házban egymás torkának essenek az emberek? Térjetez észre, dobjátok el a fegyvert, szüntessétez meg a határokat, tárjatez ajtót, ablakot az életnek... A föld olyan dúsan termi a gabonát, a mezők olyan gazdag legelőt adnak, s a szőlőhegyek olyan bő szüretet ígérnek... a föld méhe gazdag és kimeríthetetlen... mindenkinek juttat helyet... Nem látjátok, hogy még mindig letűnt századok sötétségében éltez?...”

Errefelé nem akadt bérkocsi. Ivan Iljics megint átment a Néván, és a pétervári városrész girbegurba utcáin kószált. Gondolataiba mélyedve, magában hangosan beszélve, végül is eltévedt, s már csak úgy találomra bolyongott a sötét, néptelen utcákon, amíg ki nem ért valamelyik csatorna partjára.

Szép kis séta volt. Ivan Iljics megállt, hogy kifűjja magát, nevetett s megnézte az óráját. Pont öt óra volt.

A legközelebbi sarokról a havon csikorogva, kioltott lámpákkal, nagy, nyitott gépkocsi gördült elő. A kormánynál katonatiszt ült kigombolt köpenyben, keskeny, borotvált arca sápadt volt, s a szeme üveges, mint a részegeké. Mögötte egy másik tiszt, tarkójára csúszott sapkában. Arca nem látszott, mindkét kezével ponyvába burkolt, hosszú göngyöleget tartott. A gépkocsi harmadik utasa civilben volt, kabátgallérja feltűrve, fején szőrmesapka. Ez a kormánynál ülő tiszt mögé állt, s annak a vállán tartotta a kezét.

A gépkocsi a kis híd közelében megállt. Ivan Iljics látta, amint a három ember kiugrott a hóra, kihúzták a göngyöleget, pár lépésnyire maguk előtt görgették a havon, aztán nagy nehezen felemelték, elvitték a híd közepéig, átfordították a korláton és ledobták. A két tiszt nyomban visszatért az autóhoz, a civil azonban a korláton áthajolva pár pillanatig lenézett, aztán gallérját visszahajtotta, és rohanvást utolérte társait. Az autó teljes iramban elrobogott.

- Pfuj, de undorító - mormogta Ivan Iljics, aki egész idő alatt visszafojtott lélegzettel figyelte a történeteket. Odament a hídhöz, de akármennyit nézegetett lefelé, a híd alatti nagy, fekete lékben semmi sem látszott, csak egy szennyecsatornából ömlött oda a piszkos, bűzös, melegvíz. - Undorító! - mormogta újra, összeráncolta homlokát, és ment tovább, a csatorna menti gyalogjárón. A sarkon végre kocsira akadt. Egy félholtra gémberedett öregember várt ott gebéjével. Amikor Tyelegin beült a szánba, és magára húzta a jegesre dermedt plüsstakarót, behunyta szemét, s egész teste elzsibbadt a fáradtságtól.

„Szeretek, ez az egy igaz - gondolta magában. - És akármit csinállok is, ha szeretetből teszem, az jó cselekedet.”

34

A ponyvába takart göngyöleg, amit az a három ember dobott a hídról a lékbe, a meggyilkolt Raszputyin holtteste volt. Hogy ezt az emberfeletti módon szívós, erős parasztot elpusztíthassák, le kellett itatni borral, amibe ciánkálit kevertek, aztán mellbe, hátba és nyakszirten löni, s végül még boxerrel törték be a fejét. S még így is, amikor testét megtalálták s kiemelték a lékből, az orvos megállapította, hogy Raszputyin már csak a jég alatt szűnt meg lélegzeni.

Ez a gyilkosság mintegy útjára bocsátotta mindazt, ami két hónap múlva elkezdődött. Raszputyin nemegyszer mondotta, hogy az ő halálával a trón összedül, és a Romanov-ház elpusztul. Ebben a dühödt ősemlékben nyilván megvolt az a zavaros balsejtelem, amelyet a kutya is érez, ha haldokló van a házban. A trón utolsó védelmezője, ez a lótolvaj paraszt, ez az eltompult szörnyeteg iszonyatos nehezen halt meg.

Halála után a cári palotára baljós csüggedés szakadt. De az egész ország felujjongott: az emberek gratuláltak egymásnak. Nyikolaj Ivanovics ezt írta Kátyának Minszkből: „Amikor megjött a híre, a vezérkari tisztek száz üveg pezsgőt rendeltek estére. A katonák az egész fronton hurráztak.”

Oroszország néhány nap alatt elfeledte ezt a gyilkosságot, de az udvar nem felejtette el; ott hittek a jóslatban, és komor kétségbeeséssel készültek a forradalomra. Petrográdot titokban kerületekre osztották. Szergej Mihajlovics nagyhercegtől géppuskákat kértek, és mikor ő megtagadta a kérés teljesítését, Arhangelszkből hozattak négyszázhuszat, és a sarokházak padlásain állították fel őket. Az újságokat fokozott szigorral ellenőrizték, a lapok üres, fehér hasábokkal jelentek meg. A cárné kétségbeesett levelekkel próbálta férjében felkorbácsolni az akaratot és lelkiert. De a cár, mint akit megbabonáztak, Mogiljovban maradt, s kétkedés nélkül megbízott „tízmillió szuronya védelmében”. A petrográdi boltok előtt sorba álló asszonyok kiabálását és lázongását nyilván nem tartotta olyan fenyegetőnek, mint a három ellenséges hatalomnak az orosz frontot elárasztó hadseregeit. Ugyanekkor Alekszejev tábornok, a vezérkari főnök, Mogiljovban titokban a cárné letartóztatásának és a német párt kiirtásának tervét készítette elő.

Januárban a tavaszi hadjárat megelőzésére elrendelték az északi front offenzíváját. A harc egy csikorgó hideg éjjelen Rigánál kezdődött. Az ágyútűzzel egyidejűleg támadt a hófergeteg is. A katonák mély hóban, szélviharban, a robbanó srapnelek pokoltüzeiben nyomultak előre. Temérdek repülőgépet, amelyek a támadók támogatására indultak, a szél egyszerűen földhöz vágott. Onnan lőtték géppuskáikkal a hóvihar káprázatában az ellenséget és saját katonáikat is. Ez volt Oroszország utolsó próbálkozása, hogy szétzúzza a köréje szoruló acélgyűrűt; a fehér leplekbe burkolt orosz parasztok, a sarkvidéki szelektől hajtva, utoljára verekedtek azért a

birodalomért, amely a föld egyhatod részén terült el; azért a trónért, amely valaha országot épített, és világot fenyegetett, de amely mára már csak egy hosszúra nyúlt történelmi értelmetlenség, az ország halálos nyavalyája lett.

Tíz napig tartott az ádáz küzdelem. Tízezernyi élet pusztult el a hómezőkön. Aztán az offenzíva megtorpant, és a front újra befagyott a hóba...

35

Ivan Iljics arra számított, hogy a karácsonyt Moszkvában töltheti, de ehelyett az üzem megbízásából Svédországba kellett utaznia, és csak februárban tért vissza. Nyomban kieszközölt magának háromheti szabadságot, és megsürgönyözte Dásának, hogy huszonhatodikán utazik.

Elindulása előtt egy teljes hétig ügyeletet kellett teljesítenie az üzemben. Meglepte az a változás, ami távolléte alatt végbement: az üzemvezetőség még sohasem tanúsított oly gondos előzékenységet, mint ebben az időben, a munkások viszont olyan dühösek voltak, hogy minden percben várni lehetett, hogy valamelyikük földhöz vágja a kalapácsot:

„Hagyjuk a fenébe a munkát, s ki az utcára!”

A munkásokat különösen az Állami Dumában történtek izgatták. Ott az élelmezés kérdése volt napirenden. A beszámolókból világosan kitűnt, hogy a kormány már alig-alig bírja megőrizni lélekjelenlétét és méltóságát, s utolsó erőfeszítéssel próbálja elhárítani a támadásokat, és hogy a cár miniszterei már nem holmi olümposzi magasságokból, hanem emberi nyelven beszélnek, s akkor kiderült, hogy a miniszterek fecsegése és az egész Duma: merő hazugság. A kegyetlen, zord igazság pedig az, ami közzsájon forog: küszöbön áll a teljes frontösszeomlás, és a hátszág éhen pusztul. Ivan Iljics legutolsó ügyeletes szolgálata előtt különös izgalmat észlelt a munkások között, akik minden percben otthagyták a gépeket, és suttogva összedugták a fejüket. Nyilván valami újabb hírre vártak. Amikor Tyelegin megkérdezte Vaszilij Rublevet, hogy min tanakodnak, Vaszka hirtelen dérrrel-durral magára kapta ujjasát, és kiment.

- Rémes, milyen méregzsák lett az a szemtelen Vaszka - mondta Ivan Rublev. - Valahol revolvert szerzett, oszt mindig magával hordja.

De Vaszilij hamarosan előkerült megint. A munkások minden géptől a műhely végébe sereglettek, és szorosan körülvették. Vaszka hangosan és minden szót megnyomva kezdte olvasni a fehér plakátlapról Habalov altábornagynak, a pétervári katonai körzet parancsnokának hirdetményét:

- „Az utóbbi napokban ugyanolyan mennyiségben utalnak ki lisztet a pékműhelyek számára, és azok ugyanannyi kenyeret sütnék, mint eddig...”

- Nem igaz! Hazudik! - szóltak közbe. - Három napja nem árulnak kenyeret...

- „A kenyérárusításban nem szabad fennakadásnak előfordulnia!”

- Tegyen róla, ne csak parancsolgasson...

- „Ha pedig néhány üzletben kifogyott a kenyér, ez csak azért történhetett, mert sokan, kenyérhiánytól tartva, szárítás céljából készleteket vásároltak össze...”

- Ugyan, kinek jut most szárításra! Mutassák meg azt a kétszersültet! - ordított közbe valaki. - Bár ő fulladna meg benne!

- Csend legyen, elvtársak! - kiáltotta túl valamennyit Vaszka. - Elvtársak, ki kell mennünk az utcára... Az Obuhov-gyárból már négyezren kimentek a Nyevszkijre... A viborgi városrészből is kivonultak...

- Helyes, gyerünk! Mutassák meg azt a kenyeret!

- Kenyeret nem fognak mutatni, elvtársak. Mindössze három napra való liszt van a városban, és több kenyér vagy liszt nem is lesz. A vonatok az Urálon túl vesztegelnek, a raktárak tömve vannak. Cseljabinszkban hárommillió pud hús rohad az állomáson... Szibériában vajjal kenik a kocsikerekeket...

Az egész műhely felzúdult. Vaszilij felemelte kezét.

- Elvtársak... senki sem ad nekünk kenyeret, amíg mi magunk el nem vesszük. Elvtársak, a többi gyárral együtt mi is kimegyünk az utcára, s jelszavunk: „Minden hatalmat a szovjeteknek!”

- Le a szerszámmal!... Leállni!... Oltsátok el a tüzet a kemencében! Ki az utcára! - kiáltozták a munkások, és ki-ki a holmijáért szaladt.

Vaszilij Rublev odament Ivan Iljicshez.

- Eredj haza - mondta neki, tagolva a szót. - Eredj, míg jó dolgod van!

Ivan Iljics az éjszaka hátralevő óráiban rosszul aludt, és nyugtalanul ébredt. Reggel borús volt az idő, az eső az ablak külső bádorpárkányára csöpörgött... Még az ágyban fekvé próbálta összeszedni gondolatait. De nyugtalansága nem oszlott el, és az esőcseppek úgy ingerelték, mintha az agyára permeteztek volna.

„Nem várom be a huszonhatodikát. Már holnap utazom” - gondolta. Lerántotta hálóingét, s meztelenül a fürdőszobába ment, kinyitotta a csapot, s odaállt a jéghideg zuhany alá.

Elutazásáig még sok dolga volt. Gyorsan felhajtotta kávéját, kiment az utcára, és felugrott egy zsúfolt villamosra, de ott sem hagyta el belső nyugtalansága. Az utasok, mint rendesen, magukba mélyedve hallgattak, maguk alá húzták lábukat, mérgesen húzgálták a ruhájuk szélét a szomszédjuk alól. Lába alatt ragacsos, síkos volt a padló, az ablakokon csurgott az eső, s a kocsivezető idegesítően csengetett a peronon. Ivan Iljicsel szemben egy egészségtelenül duzzadt, sárga képű katonatiszt ült, borotvált száján ferde mosoly kövesedett meg, de szeme, tőle nyilván szokatlan élénkséggel futkározott jobbra-balra. Ivan Iljics körülnézett. Az utasok valamennyien ilyen bizonytalanul és kérdő pillantással tekingettek egymásra.

A Bolsoj Proszpekt sarkán a villamos megállt. Az utasok egymásra néztek, néhányan leugráltak. A kocsivezető levette a kapcsolófogantyút, kék bekecse alá dugta, és az elülső ajtót kinyitva, mérgesen beszólt:

- A koci nem megy tovább.

A Kamennooostrovskijon és az egész Bolsoj Proszpekten, ameddig a szem ellátott, villamos-kocsik álltak. A járda feketéllett a hullámzó embertömegtől. Itt-ott nagy dőrejjel húzták le a boltkirakatok redőnyeit. Havas eső esett.

Az egyik villamos tetején megjelent egy ember, télikabátja nem volt begombolva, sapkáját lekapta fejéről, s messziről látszott, hogy kiabál valamit.

- Ó-ó-ó-ó-ó-ó! - fohászkodott a tömeg.

Az ember ott fönn kötelet erősített a villamoskocsi tetejéhez, majd felegyenesedett, és megint ledobta a sapkáját.

- Ó-ó-ó-ó! - zúgott újból a tömeg. Az ember leugrott a kövezetre. A sokaság utat nyitott neki, s ekkor tűnt csak szembe, hogy egy sűrű kis embercsoport a piszkos, sárgás havon futva húzza magával a kötelet, amely a villamoshoz volt erősítve. A kocsi megingott. A tömeg hátrált, a gyerkőcök fütyültek. A kocsi megmozdult, de megint csak megállt a helyén, a kerekek helyre zökkentek. Erre a kötélhúzó csoportjához mindenfelől emberek szaladtak, és gondterhelt arccal, szó nélkül nekiálltak a kötélhúzásnak. A kocsi újra megbillent, s hirtelen oldalára zuhant, ablaküvegei csörömpölve összetörtek.

A tömeg, még mindig szó nélkül, a feldőlt villamoskocsihoz tódult.

- Ez bizony bedöglött - szólalt meg Ivan Iljics háta mögött az a bizonyos duzzadt, sárga képű katonatiszt. S néhány hamis hang csúfondárosan rákezde a gyászindulót:

»Elhullottatok a végső harcban...«

A Nyevszkijen Ivan Iljics ugyanolyan bizonytalan pillantású, izgatott arcokat látott. Aki valami újabb hírt hozott, akörül nyomban összeverődtek a kíváncsiak. A kapubejáratoknál kihízlalt portások álldogáltak. Itt-ott szobalányok dugták ki az orrukat. Egy ápolts szakállú úriember kigombolt nyestbundában, kezében aktatáskával, megkérdezte az egyik kapust:

- Mondja, barátom, micsoda tömeg ez itt? Mi történik tulajdonképpen?

- Kenyeret követelnek, lázongnak, nagyságos uram.

- Ahá!

Az utcasarkon sápadt hölgy állt, kezében remegő fenekű, elvénhedt ölebével. A hölgy minden arra járó megkérdezett:

- Mi az a tömeg ott? Mit akarnak?

- Forradalom készül, asszonyom! - kiáltott feléje most már élénken az arra haladó nyestbundás úr.

Egy munkás ment el a gyalogjáró mellett, bekecsben, beteges arca rángatózott:

- Elvtársak! - kiáltott fel hirtelen, furcsa, zokogó, szaggatott hangon. - Sokáig fogják még a vérünket szívni?

Emitt kerek képű siheder tiszt állított meg egy bérkocsit és annak szíjába fogózva úgy nézte a nép izgatott csoportjait, mintha napfogyatkozást bámulna.

- Nézd csak, nézd! - reccsent rá mellette elhaladtában egy munkás.

A tömeg egyre nőtt, már az egész utcát ellepte, és izgatott morajjal nyomult a híd felé. Három helyen fehér zászlót vittek. A járókelőket, mint a forgácsot az áradó folyó, úgy sodorta magával az emberáradat. Ivan Iljics a tömeggel együtt ment át a hídon. A ködülte, hólepte s lábnyomoktól foltos Marsmezőn néhány lovas táncoltatta a lovát. A közeledők láttára a tömeg felé fordultak, és lépésben közeledtek elébe. Egyikük, egy pirospozsgás, szétkefált szakállú ezredes nevetve tisztelgett. A tömeg vontatottan, szomorúan énekelt. A Nyári Kert behavazott sűrűjéből, a meztelen, sötét faágak közül felrebbent a csapzott varjak serege, amely annak idején úgy megriasztotta Pál cár gyilkosait.

Ivan Iljics elől ment. Nyála el-elakadt a torkán. Hiába köhécselt, megint csak kitört rajta az izgalom. A Mérnökpalotához érve, balra fordult, és a Litejnjien ment tovább.

A proszpekten másik tömeg hömpölygött, a pétervári városrészből jöttek, és messzire széthúzódtak a hídon. Amerre csak elhaladtak, mindenütt a kíváncsiak tömege, csupa izgatott pillantás kísérte őket a kapukból, az ablakokból.

Ivan Iljics megállt egy kapuban. A mellette álló hivatalnok külsejű öregember kutyaszerű, petyhüdt pofazacskója remegett az izgalomtól. Jobbra, kissé távolabb, mozdulatlanul puskájukra támaszkodó katonák kordona zárta el az utcát.

A tömeg tovább ment, de lassabban. A közepéből riadtan kiáltottak:

- Megállj! Álljatok meg! - S utána ezernyi női hang sikította:

- Kenyeret! Kenyeret!

- Nem szabad megengedni - szólalt meg Ivan Iljics mellett a hivatalnok, és pápaszeme fölött szigorú pillantást vetett rá. Ezalatt két tagbaszakadt házmester jött ki az épületből, és vállával kezdte kilökdösni a kíváncsiakat. Egy szemüveges kisasszony ingerülten kiáltotta:

- Ne éj hozzám, te szemtelen!

A hivatalnok pofazacskói remegtek. De a kaput mégis lezárták. Utcahosszat csukogatták a házak kapuit, kocsibejáróit.

- Nem! Nem szabad bezárni! - kiáltották az emberek.

A zúgó tömeg megmozdult. Széles karimájú kalapban egy égő szemű, izgatott fiatalember ugrott az élre.

- A zászlót! A zászlót előre! - hallatszott innen is, onnan is.

Ezalatt egy karcsú, magas, szörmekucsmás katonatiszt jelent meg a katonák kordonja előtt. Revolverét csípőjéhez szorítva kiabált. Szavaiból ennyit lehetett érteni:

- Parancsom van fegyverhasználatra... El akarom kerülni a vérontást... Oszolni!

- Kenyeret! Kenyeret! Kenyeret! - hangzott most már megvadultan az üvöltés... És a tömeg a katonák felé hömpölygött. Ivan Iljics mellett eszelős nézésű emberek ordítottak előre törve.

- Kenyeret!... Le velük!... Gazemberek!... - Egy férfi elesett, és ráncra torzult arcát felemelve magánkívül ordította:

- Gyűlölöm... gyűlölöm őket!

Hirtelen mintha vásznat hasítanának: egyszerre csend lett az utcán. Egy gimnazista fogta a sapkáját, és eltűnt a tömegben... A hivatalnok bütykös kezével keresztet vetett. A sortüzet a levegőbe lőtték, és második nem követte, de a tömeg visszavonult. Egy részük szétszéledt, a többi a zászlóval a Znamenszkaja térre tartott. Az utca sárgás haván otthagytak sapkák, sárcipők feketéllettek.

Ivan Iljics a Nyevszkijre érve, megint nagy embertömeg morájára lett figyelmes. A tüntetők harmadik oszlopa közeledett, amely a Vasziljevszkij-szigetről jött át a Néván. A gyalogjárót elegáns nők, katonák, diákok, idegen külsejű külföldiek lepték el. Egy rózsás babaarcú angol tiszt úgy állt ott, mint aki cöveket nyelt. Az üzletek bejárataiban fekete szalagos, kipúderezett elárúsítólányok tolongtak. Az utca közepén pedig, egész ködlepte szélességében, munkások és munkásasszonyok dühös tömege zúgta:

- Kenyeret, kenyeret, kenyeret!

A járda mellett egy kocsis, szánkóján oldalvást hátrafordulva, vígan szólt oda utasának, egy céklavörös képű, ijedt asszonyságnak:

- Ugyan, hova hajtsak itt tovább, egy legyecskét se eresztenek itt át!
 - Semmi közöm hozzá, hajts! És ne szemtelenkedj, hallod!
 - Nem, asszonyság, ma már nem lehet velem így diskurálni! Le a szánról!
- A járda népe összeverődve hallgatta, s adta tovább a riasztó híreket.
- Száz embert megöltek a Lityejnijen...
 - Hazugság... Egy terhes asszonyt meg egy öregembert lőttek agyon...
 - Szentisten, mit vétett az öregember?
 - Protopopov maga adta ki a rendeletet. Márpedig az, mint tudni méltóztatik, tökéletesen meghihibbant.
 - Uraim, nagy újság. Képzeljék... kitört az általános sztrájk!
 - Hogyhogy? Víz se lesz, se villany?
 - Bár úgy lenne, végre-valahára!
 - A munkások mégis kitesznek magukért!
 - Korán örül! Még legázolhatják...
 - Vigyázzon, hogy magát le ne gázolják, hiszen amilyen képet vág...

Ivan Iljics, nem akarva több időt vesztegetni, felkereste azokat a címeket, ahol dolga lett volna, de senkit sem talált otthon, erre felmérgeződött, és újra a Nyevszkijre ment.

Az utcán megint csilingeltek a szánok, a házmesterek havat söpörtek, az utcakereszteződésnél újra megjelent a fekete köpenyes óriás, és az izgatott fejek s bennük a nyárspolgár kusza gondolatai fölött megemelte az utcai forgalmat szabályozó varázsvesszejét: a fehér rendőrbotot.

Az utcán átszaladt egy ember, s kajánul nézett a rendőrré:

- Megállj, mihaszna, maholnap rád kerül a sor.

De senkinek eszébe sem jutott, hogy ez a maholnap már itt is van, és ez a kifent bajuszú góliát a rendőrbotjával együtt már csak kísértet, s holnapra eltűnik a sarokról, el az életből, még az emlékezetből is...

- Tyelegin, Tyelegin! Állj meg, te süketfajd!

Sztrukov mérnök szaladt Ivan Iljics felé dühös szemmel.

- Hová mégy? Gyerünk be ide, ni!

Karon fogta Tyelegint, és behúzta egy kávéházba. Vágni lehetett a szivarfüstöt. Cilinderes, hódsapkás férfiak bundájukat kigombolva vitatkoztak, kiabáltak, hadonásztak. Sztrukov az ablakhoz tolakodott, és Ivan Iljiccsel szemben leült egy asztalhoz.

- Esik a rubel! - kiáltotta, mindkét kezével megragadva az asztal szélét. - A papírok zuhannak, mint a pinty. Ez az igazi erő!... Meséld, mit láttál?
- A Lityejnijen jártam, ott lőttek, de azt hiszem, csak a levegőbe...
- Mit szólna mindehhez?

- Nem tudom. Szerintem a kormánynak komolyan hozzá kell látnia az élelmiszerfelhozatal rendezéséhez.

- Késő! - kiáltotta Sztukov, s az asztal üveglapjára ütött. - Késő!... Saját magunkat emésztettük fel... A háborúnak vége és kész!... Tudod, mit követelnek az üzemekben? Azt kiabálják, hogy össze kell hívni a munkásküldöttek tanácsát... és hogy már csak a szovjetekben lehet hinni.

- Ne mondd!

- Ez már teljes összeomlás, barátom! A zsarnokság megdőlt... Nézz körül... Ez nem is lázadás... sőt nem is forradalom... Ez a bomlás, a káosz kezdete. Káosz a javából... - Sztukov homlokán izzadság gyöngyözött, és erei kidagadtak. - Három napot nem adok neki, és nem lesz sem állam, sem hadsereg, fuccs a kormányzónak, rendőröknek... Száznolcvan millió ősemlék... Érted, mi az? A tigris, az orrszarvú gyerekség hozzá képest. Az oszlásnak indult szervezet sejtje iszonyatos. Ez az, amikor egy csepp vízben a bacilusok a bacilusokat falják fel.

- Menj az ördögbe! - szakította félbe Tyelegin. - Ez mind nincs, és nem is lesz. Forradalom, az igen. Hálstennek, csakhogyan itt van.

- Nem! Amit ma láttál, nem forradalom. Ez az anyag bomlása. A forradalom még csak eztán jön... Csak hogy azt sem te, sem én nem érjük meg.

- Az is lehet - mondta Ivan Iljics és felállt. - Vaszka Rublev! Az igen, ő a forradalom... De te, Sztukov, nem vagy az. Nagyon is sokat lármázol, okoskodol...

Ivan Iljics korán ment haza, és nyomban lefeküdt. De csak alig néhány percre nyomta el az álmot. Felnyögött, nehéz sóhajjal az oldalára fordult, és kinyitotta a szemét. A Stockholmban vásárolt koffer, amely nyitva állt egy széken, finom bőrszagot árasztott. Gyönyörű, ezüstszerű piperetáska volt benne. Dásának szánt ajándék. Ivan Iljics valósággal beleszeretett. Minden nap kibontotta a selyempapirosból, és újra meg újra elnézegette. Világosan maga elé képzelte a vasúti fülkét, hosszúkás, külföldies formájú ablakával, és a díványon Dását látta útiruhában, s térdén ez a bőr- és parfümszagú csecsebecse... gyönyörű, gondtalan kóborlások jelképe...

Ivan Iljics az ablakon át nézte, hogyan özönl el a piszkos égboltot a város zavaros-lila visszfénye. És pontosan átérezte, milyen komor gyűlölettel nézheti ezt az eget az, aki ma az utcán kenyeret követelt. Nehéz levegőjű, megutált, nemszeretem város ez... Az ország szíve, akarata... és íme: most halálos beteg... haldoklik...

Tyelegin délfelé elment hazulról. A ködös, széles úttest néptelen volt. Egy virágüzlet könnyű párával belepett kirakatából pompás, piros rózsacsokor mosolygott finom kristályvázában, szirmain nagy vízcseppek gyöngyöztek. Ivan Iljics a hóhulláson keresztül gyöngéd pillantást vetett a rózsákra.

Egy mellékutcából öt emberből álló kozák járőr ügetett elő. A szélső a gyalogjáróhoz ugratott, ahol három tányérsapkás férfi lépkedett halkán és izgatottan beszélgetve. A három ember megállt, és az egyik, aki valami vidám dolgot mondott, megfogta a kozák ló kantárszárát. Ez a mozdulat olyan szokatlan volt, hogy Ivan Iljicsnek megdöbbant a szíve tőle. A kozák elnevette magát, fejével intett, és tenyeres-talpas kancáját megsarkantyúzva, társai után száguldott, aztán mind az ötén eltűntek a sugárút ködében.

A rakpart közelében Ivan Iljics már megint izgatott csoportokkal találkozott. Úgy látszik, a tegnapi események után még nem csillapodtak le a nyárspolgári kedélyek. Tanakodva adták

szájáról szájra a híreket és újságokat. Igen sokan a Néva-part felé tartottak. A gránitkorlát mentén fekete hangyák tömegeként szorongott a havon néhány ezer kíváncsi, és szidták a katonákat, akik elállták a híd előtt s a híd egész hosszában is az utat. A híd vége jóformán elveszett a fehérlő hóhullásban.

- Miért zárták el a hidat? Eresszetek át!

- Be kell mennünk a városba!

- Szemtelenség, hepciáskodnak a polgársággal...

- A híd nem nektek van, hanem hogy járjanak rajta...

- Oroszok vagytok vagy nem... Eresszetek át!

Egy nagy darab őrmester, mellén négy Szent György-keresztel, nagy sarkantyúpengetés közepette fel-alá járt egyik korláttól a másikig. Amikor a tömegből már igen nagy gorombaságokat kiabált valaki feléje, arra fordította sárga, himlőhelyes, fanyar képét:

- Szép kis urak vagytok... káromkodtok. - És felkunkorított bajusza remegett mérgében. - Senkit nem engedhetek a hídra... Ellenkezés esetén kénytelen leszek fegyvert használni...

- A katonák nem fognak löni! - kiáltották a merészebbek. - Téged állítottak ide, te ragyás kutya...

Az altiszt megint odafordult, odamondott valamit, s noha a hangja érdes, parancsoló kaszárnyahang volt, az ő szavaiban is ugyanaz a gondterhelt izgalom csengett, ami ezekben a napokban mindenkit elfogott. A tömeg szószólói ennek tudatában szitkozódtak, és ingerelték az őriséget.

Egy magas, sovány ember, orrán félrecsúszott csíptetővel, hosszú nyakát sálba tekerve, egyszer csak hangosan, tompán megszólalt:

- Mindenütt kordont vonnak, gátolják a forgalmat, elzárják a hidakat, tisztára csúfot üznek az emberből. Van-e mozgási szabadságunk a városban, vagy nincs? Polgártársak, javasolom, hogy ne törődjünk a katonákkal, hanem menjünk a jégén át a túlsó partra...

- Helyes! Igenis! A jégen! Hurrá! - És néhány ember máris leszaladt a folyóhoz vezető, hóval belepett gránitlépcsőn. A hosszú ember, akinek nyakán kibomlott a gypjúsál, elszántan lépkedett a jégen a híd mentén. A katonák főntről áthajoltak a korláton.

- Hé, forduljatok vissza, mert lövünk... - kiabáltak lefelé. - Te nyurga, ott elöl, fordulj vissza!

De az csak ment, nem is nézett hátra. Egyre többen loholtak libasorban utána. Mint a borsó, úgy pergett, gurult a nép fekete tömege a partról. A katonák a hídról kiáltoztak rájuk, a jégen szaladók tölcseért formálva tenyerükből, visszakiabáltak nekik. Egyik katona célzásra emelte puskáját, de a mellette álló vállon lökte, és a lövés így nem dördült el.

Mint később kiderült, az utcára tóduló emberek közül senkinek sem volt határozott terve, de amikor az emberek a hidaknál és az utcasarkokon fegyveres erőkkel találták szembe magukat, mindegyiknek - ahogy ez már szokás - épp arra jött meg a kedve, ami tilos volt; mindenáron át akartak menni ezeken a hidakon, mindenképpen csoportosulni akartak. Az enélkül is felcsigázott képzelet lángra gyúlt. Az a hír kelt szárnyra, hogy ezeket a zavargásokat valaki irányítja.

Másnap este a Pál-ezred osztagai megszállták a Nyevszkijt, és sortüzet nyitottak a kíváncsiszkodók csoportjaira és egyesekre is. A polgárok lassanként rájöttek, hogy valami forradalomféle kezdődik.

De hogy hol volt ennek a fészke, és ki irányítja, azt senki sem tudta. Nem tudta ezt sem a hadvezetőség, sem a rendőrség, legkevésbé pedig a felszínre vetődött diktátor, akinek annak idején, szimbirszki posztógyáros korában, a Szentháromság szállodában egy Naumov nevű földbirtokos az ajtóablához verte a fejét, és ennek az agysérülésnek volt a következménye az örökös fejfájása és neuraszténiája, később pedig, amikor az orosz birodalom kormányzását bízták rá, végzetes szórakozottsága. A forradalom mindenüvé beférkőzött, minden házba, minden egyes fantázia, düh és elégedetlenség fűtötte nyárspolgárfejbe. Volt valami baljós abban is, hogy nem találták meg a forradalom tűzfészket. A rendőrség fantomokat hajszolt: voltaképpen Petrográd mind a kétmillió-négyszázezer lakosát le kellett volna tartóztatnia.

Ivan Iljics az egész napot az utcán töltötte. Neki is, mint ahogy valószínűleg mindenkinek, az a furcsa érzése volt, hogy folyton szédül a feje. Érezte, hogy a városban egyre nő a csaknem tébolyá fokozódott izgalom, minden ember belesodródott ebbe az általános tömegszédületbe, és az utcán bolygó, izgatott nép csak a jelet várta, amelynek kápráztató villáma valamennyiüket egyetlen nagy tömegbe forrasztaná.

A Nyevszkijen lefolyt lövöldözés nem ijesztette meg különösen az embereket. Nyájként sereglettek a két halott köré, a Vlagyimirszkaja utca sarkán heverő kartonszoknyás asszony és egy hódprém-bundás öregember teteméhez. Ahol a golyók sűrűbben fűtyültek, onnan szét-szaladtak, majd a fal mentén meglapulva, újból összeverődtek.

Alkonyatkor elcsendesedett a lövöldözés. Jeges szél támadt, s szétkergette a tenger fölött tornyosuló fellegeket, amelyek mögül komor alkonypír vöröslött. Keskeny holdsarló kelt fel az égbolt szénfekete alján.

Ezen az éjjelen nem gyúltak ki az utcai lámpák. Az ablakok sötétek voltak, a kapukat bezárták. A sötét Nyevszkij proszpekt hosszában minden utcasarkon tagbaszakadt járőrök topogtak a fegyvergúllák körül. Az utcasarkokon természetes örök ácsorogtak. A holdfény meg-megcsillant a kirakatablakokon, a villamossíneken, a szuronyokon. Csend volt és nyugalom. Csak a telefonvezeték élettelen zúgása vitte egyik házból a másikba az események eszelősen kiszínezett híreit.

Február huszonötödikének reggelére a Znamenszkaja teret teljesen ellepte a katonaság és rendőrség. Az Észak-szálloda előtt lovas rendőrök ültek vékony lábú, aranyszőrű, toporzékoló paripákon. A fekete köpenyes gyalogrendőrök III. Sándor cár szobra körül helyezkedtek el, kisebb csoportokban az egész téren. A pályaudvart szörmekucsomás, szakállas, virgonc kozákok vették körül, a nyeregkápájukon szénaköteg... A Nyevszkij felől oda látszottak a Pál-ezredbeliek piszkosszürke köpenyei.

Ivan Iljics, kezében bőrröndjével, a pályaudvar bejáratának kőpárkányára kapaszkodott, onnan az egész teret beláthatta.

A tér közepén terhe alatt fejét lehajtó bronzlován ült az uralkodó vérvörös gránittalapzaton, súlyosan, akár a föld vonzóereje, és zordon vállát, kis kerek sapkáját hó borította. Lábánál öt utca felől özönlötte el az ordító, fűtyülő, szitkozódó tömeg a teret.

A katonák, különösen a kozákok, akik párosával ügettek a mindenfelől felgyülemlő tömeg elébe, ugyanolyan mérgesek és ingerültek voltak, mint tegnap a hídon. A tagbaszakadt, komor képű rendőrök csoportjai, nyilván nem tudva, mitévők legyenek, baljós némaságba burkolóztak. Ivan Iljics jól ismerte ezt az izgalmat, mielőtt elhangzik a vezényszó a rohamra, mikor az ellenség már a nyakunkon van, s mindenki tudja, mi a teendő, de a parancs késik, és a percek kínosan feszültek. Hirtelen kattant a pályaudvar kapuzávarja, és egy sápadt csendőrezredes jelent meg rövid köpenyében a lépcsőn. Derekát kifeszítve végignézett a téren, világos szemének pillantása súrolta Ivan Iljicset... A kozákok kövé merevedett sorfala között

könnyedén lesietett, és rövidre nyírt szakállát felemelve mondott valamit a kozák tisztnek. Az nyergében meghajolva, ferde mosollyal hallgatta. Az ezredes fejével intett a Sztarij Nyevszkij felé, és rugalmas léptekkel áthaladt a havas téren. Egy rendőrtiszt hozzászaladt, potrohán szorosra feszült a derékszíj, és keze reszketett tisztelgés közben. A Sztarij Nyevszkij felől pedig egyre erősebben zúgott a közelgő tömeg, s végül énekszó hallatszott. Ivan Iljics valaki karon ragadta; egy izgatott ember állt mellette hajadonfőtt, piszkos arcán vörös, véres hasadás húzódott végig.

- Kozákok, testvéreink! - kiáltott azon a szörnyű, kétségbeesett hangon, amelyet csak gyilkosság, vérontás tud kiváltani.

Az őserdők vad üvöltése volt ez, amelytől az ember haja égnek áll, és a szíve megdermed.

- Testvérek, megölték engem!... Testvérek, oltalmazzatok!... Gyilkolnak!...

A kozákok megfordultak a nyeregben, s némán, sápadtan, kitágult szemmel nézték.

Ezalatt a Sztarij Nyevszkijen sötéten közeledett a kolpinói munkások izgatottan hullámzó tömege. Nedves, vörös zászlójukba bele-belekapott a szél. A lovas rendőrök széles szablyái hirtelen elmozdultak az Észak-szálloda homlokzatától, és megvillantak kezükben. A tömeg dühösen felhördült. Ivan Iljics újra meglátta a csendőrezredest, aki revolvère tokját fogva rohant, s a másik kezével a kozákoknak integetett.

A kolpinóiak tömegéből jégdarabok és kövek repültek az ezredes és a lovas rendőrök felé. A karcsú lábú, aranyszőrű paripák még szilajabban táncoltak. Gyenge revolverdörrenések nyomán kis füstfelhők jelezték az emlékmű talapzatánál, hogy a rendőrök rálöttek a kolpinóiakra. S ekkor Ivan Iljicsről alig tíz lépésnyire a kozákok soraiban egy rőt-vörös, görbe orrú doni kanca felágaskodott, kozák lovasa a nyakára hajolt, megsarkantyúzta, pár szökelléssel ott termett a csendőrezredesnél, és vágtaból kardjával nagyot suhintott, aztán a lova megint felágaskodott. A kozákok mind a tett színhelyére sereglettek. A néptömeg a kordonon áttörve, előzőnlötte a teret... Valahonnét néhány lövés dördült, de az is általános hurrázásba torkollt.

- Tyelegin, mit keresel itt?

- El akarok utazni még ma. Mindenáron. Tehervonaton vagy mozdonyon, akárhogy...

- Ugyan, kérlek, ki utazik ilyenkor... Nem látod, pajtás, hogy itt a forradalom... - Antoska Arnoldov borotvátalanul, vedletten, kivörösödött szemhéjával hunyorgatva, Ivan Iljics kabátjának kihajtójába kapaszkodott. - Láttad, hogyan metszette le a zsandártiszt fejét? Elgurult, mint egy futball-labda! Remek!... Nem érted, te bolond, hogy ez a forradalom - Antoska mintegy lázálomban hebegett. (A tömeg az állomásépület kapujához szorította őket.) - Ma reggel a litván és a volhiniai ezredek megtagadták az engedelmisséget... A Pál-ezred egyik százada éles tölténnyel ment az utcára... A városban örült káosz... Mindenki elvesztette a fejét. A katonák a Nyevszkijen hemzsegnek, mint a legyek, félnek visszamenni a kaszárnnyába...

36

Dása és Kátya bundába és bolyhos fejkendőbe burkolózva sietett a gyéren kivilágított Malaja Nyikitszkáján. Vékony jég réteg ropogott lábuk alatt. A hidegre vált, mohazöld égen most kúszott föl két hegyes szarvával a hold. A kapukból itt-ott ebek csaholtak. Dása, álla alá csavart meleg kendőjében, nevetve hallgatta, hogy ropog lépte alatt a jéggé fagyott hóréteg.

- Kátya, ha kitalálnának valami készüléket és ide tennék - s Dása a szívére tette kezét -, az a gépecske furcsa dolgokat jegyezne fel... - Dása csöndesen dudorászott valamit. Kátya karon fogta.

- No, gyerünk, gyerünk!

Pár lépés után Dása megint megállt:

- Kátya, te hiszed, hogy itt a forradalom?

Messziről szemükbe szűrt a Jogászkлуб kapuja előtt égő villanykörte fénye. Ott hívta össze sebtiben a kadét-frakció a Petrográdról érkezett vad hírek hatására ma este fél tízre a nyilvános gyűlést, a benyomások, nézetek megbeszélése céljából, s hogy ez izgalmas napokban megtalálják a cselekvés közös alapelveit.

A két nővér felszaladt az emeletre vezető lépcsőn, és bundájukat le sem vetve, csak épp kendőjüket megoldva, bementek a zsúfolt terembe. Testes, pirospozsgás, szakállas úriember beszélt, szavait nagy kezének kellemes mozdulataival kísérte.

- Az események szédítő iramban követik egymást - mondotta zengő baritonján. - Petrográdon a hatalom tegnap Habalov tábornok kezébe ment át, aki a következő hirdetményt tette közhírré falragaszokon: „Petrográd az utóbbi napokban erőszakosságokkal súlyosbított zavargások színhelye volt, és merényletek történtek katonai és rendőrségi személyek ellen. Mindennemű utcai gyülekezést betiltok. Figyelmeztetem Petrográd lakosságát, hogy a katonák utasításomra a főváros rendjének helyreállítása érdekében semmitől, még fegyverhasználatától sem fognak visszariadni...”

- Hóhérok - hallatszott egy öblös, papos hang a terem végéből.

- Ezzel a hirdetménnyel, mint várható is volt, betelt a pohár. A petrográdi helyőrség huszonötezer, minden fegyvernembeli katonája a felkelőkhöz csatlakozott.

Még be sem fejezhette a mondatot, a terem falrengető tapsban tört ki. Néhányan kiabálva a székekre ugrottak, és úgy hadonásztak, mintha a régi rendet akarnák lekaszabolni. A szónok széles mosollyal nézte a háborgó termet, majd felemelte kezét, és így folytatta:

- E pillanatban érkezett egy rendkívüli fontosságú távirat. - Benyúlt kockás öltönye zsebébe, és kibontott egy összehajtogatott papirost. - Rozdjanko, az Állami Duma elnöke, ma a következő táviratot intézte az uralkodóhoz: „A helyzet komoly. A fővárosban anarchia dúl. A kormány tehetetlen. A szállítás, az élelmezés és a fűtőanyagellátás teljesen felmondta a szolgálatot. Az utcákon zűrzavar, lövöldözés. A csapatok olykor egymást lövik. Olyan embert kell megbízni késedelem nélkül az új kormány megalakításával, aki az ország bizalmát bírja. Minden halogatás veszélyt jelent. Csak azért imádkozom, hogy ezen órában ne a felkent uralkodóra háruljon a felelősség.”

A pirospozsgás úriember leeresztette a papírlapot, és ragyogó pillantással ölelte át a termet. Ilyen szenzációs, ilyen lélegzetállító jelenetre a legöregebb emberek sem emlékeztek Moszkvában.

- Történelmünk legnagyobb szabású eseményének küszöbén állunk - folytatta bársonyos, bizsergető hangján. - Nincs kizárva, hogy e pillanatban ott... - és kezét úgy nyújtotta előre, mint egy Dantont ábrázoló szobor - ott már teljesült annyi nemzedék forró óhajta, és már megbosszulták a dekabristák megtiport árnyait...

- Édes istenkém - buggyant ki egy hölgy ajkán.

- Lehetséges, hogy holnapra egész Oroszország egyetlen boldog testvéri kórusban zengi neved: szabadság!

- Hurrá! Éljen a szabadság! - kiáltoztak a teremben.

A szónokló úr leült, és keze fejével végigsimította homlokát. A sarokban fölkelte egy hosszú, szalmaszín hajú, magas ember. Keskeny arcát élettelen, rőt szakáll körítette. Rá sem pillantva senkire, gúnyos hangon rákezdte:

- Az imént hallottam, amint egyes elvtársak hurráztak, a szabadságot éljenezték. Helyes. Nem tehetnénk ma okosabbat: le kell tartóztatni Mogiljovban II. Miklóst, bíróság elé állítani a minisztereket, kirúgni a kormányzókat, rendőrfőnököket... egyszóval kibontani a forradalom vörös lobogóját... A kezdet helyes... A kapott értesülések szerint a forradalmi folyamat biztatóan, energikusan indult meg. S ha a jelek nem csalnak, ezúttal a dolog nem fullad kudarcba. De lám, épp most előttem beszélt igen szépen egy úriember. Ha jól hallottam, azt mondta, hogy meg van elégedve a megvalósulás előtt álló forradalommal, és a legközelebbi jövőre megígéri, hogy egész Oroszország egyetlen testvéri kórusban egyesül.

A szalmahajú ember előhúzta zsebkendőjét, és a szája elé tartotta, mintha nevetését igyekezne elfojtani. De pofacsontján verejtékcseppek gyöngyöztek, és csontos vállai közé ejtve fejét, köhögött. Dása mögött, aki nővéreivel egy széken szorongott, valaki megkérdezte:

- Ki az, aki most beszél?

- Kuzma elvtárs - válaszoltak neki sebtiben suttogva. - Tagja volt ezerkilencszázötben a Munkásküldöttek Tanácsának. Nemrég jött vissza száműzetésből.

- Én az előttem szóló helyén kissé várnék az örömjongással - folytatta Kuzma elvtárs, és viaszszerű arcán egyszerre dühös elszántság villant fel. - Tizenkétfélmillió paraszt van még a frontok vágóhídján... Munkások milliói pinceodúkban fuldoklanak, boltok előtt sorba állva éheznek. Munkások és parasztok hátán szándékoznak önök azt a testvéri kórust megszólaltatni?

A teremben sziszegtek, egy izgatott hang közbevágott: „Ez provokáció.” A pirosposzgás úriember vállat vont, és a csengőhöz nyúlt. Kuzma elvtárs folytatta:

- Az imperialisták döntötték Európát ebbe a szörnyű háborúba, a burzsoá osztályok aprajánagyja avatta szentté ezt a háborút, ami a világpiacokért, a tőke példátlan diadaláért folyik... A sárga gazemberek, a szociáldemokraták, mindenütt kezes szolgái voltak a tőkének: „Igenis, kérem alássan, ez szent és nemzeti háború” - szajkózzák. A parasztot, a munkást vágóhídra hajtották... Kérdelem, ki emelte fel szavát e véres napokban?

- Miket beszél ez... Ki ez?... Fogja be a száját! - hangzott néhány dühös hang. Lárma kerekedett. Sokan hadonászva felugráltak, kiabáltak.

- Ütött az óra... A forradalom lángjának fel kell gyújtania a munkásság, a parasztság tömegeit...

A többi már a terem lármájába fűlt. Néhány szalonkabátos férfi az elnöki asztalhoz szaladt. Kuzma elvtárs elhagyta az emelvényt, és az ajtóban eltűnt. Helyén a gyermeknevelésügy közismert női apostola jelent meg:

- Az előttem szóló felháborító beszéde...

E pillanatban valaki izgatottan s gyöngéden súgta Dása fülébe:

- Jó estét, kedvesem...

Dása hátra se fordult, csak gyorsan felkelt. Ivan Iljics állt mögötte. Dása ránézett: mégiscsak mindenkinek a maga párja a legszebb a világon. Tyelegin, mint ahogy már nemegyszer, újra megdöbbenve látta, hogy Dása megint csak nem olyan, amilyennek gondolatban maga elé képzelte, hanem hasonlíthatatlanul szebb: forró pirosság ömlött el arcán, kékszürke szeme mély, mint két hegyi tó. Tökéletes volt, hiánytalan.

Dása csak ennyit szólt: „Jó estét!” - aztán karját Tyelegin karjába öltötte, és kimentek az utcára.

Az utcára érve Dása megállt, és mosolyogva tekintett Ivan Iljicsre. Sóhajtott, majd kezét a férfi arcához emelve, szájon csókolta. Kesernyész parfüm nőies illata áradt belőle. Aztán szótlanul újra karon fogta, és így mentek tovább a jég ropogós kérgén, amely vidáman csillogott az utca fölött alacsonyan függő holdsarló fényében.

- Ó, Ivan, hogy szeretlek, hogy vártalak...

- Bár jöhettem volna hamarabb, de tudod, nem lehetett.

- Ne haragudj, hogy olyan rossz leveleket írtam, én nem tudok szépeket írni...

Ivan Iljics megállt, és belenézett a lány némán feléje forduló arcába. A bolyhos fejkendőben különösen kedves, egyszerű volt az arca. A kendő alatt finoman ívelt sötét szemöldök. A férfi óvatosan magához vonta Dását, aki mélyen szemébe nézve, közelebb lépett hozzá. Tyelegin újra megcsókolta. Aztán tovább mentek.

- Most sokáig maradsz, Ivan?

- Nem tudom, az események olyanok...

- Hát persze, hiszen itt a forradalom.

- Ide is mozdonyon utaztam.

- Tudod mit, Ivan... - Dása lépést tartott vele, s most a hócipője orrát nézte.

- Mi az?

- Tudod mit? Most majd elmegyek veled, hozzád...

Ivan Iljics nem felelt. De Dása érezte, hogy többször mélyen, szaggatottan felsóhajt. Szánakozó gyöngédséggel simult hozzá.

37

A rákövetkező nap arról volt nevezetes, hogy igazolta az idő relativitásának tantételét. Így például Ivan Iljics tudatában, amíg a Tverszkaján levő szállodájából eljutott kocsin az Arbat egyik mellékutcájáig, az hozzávetőleg másfél esztendeig tartott.

- Hja, kérem, elmúltak azok az idők, amikor fél rubelért a fél várost bekocsikázhatták - mondta a kocsis. - Petrográdon már kivívták a szabadságot. Maholnap Moszkvában is fel-szabadulunk. Látja ott azt a rendőrt? Jó volna rámenni, oszt ostorral egy jót rávágni a beste fajzatára. Ne féljen, nagyságos úr, elbánunk még velük alaposan.

Dása az ebédlő ajtajában várta Tyelegint. Pongyolában volt, hamvas haját csak úgy sebtiben tűzte fel. Friss mosdóvíztől párolgott a bőre. Az idő harangja megkondult, s aztán megállt. Színültig betöltötte Dása hangja, nevetése, a reggeli napfényben sugárzó selymes haja. Ivan Iljics nyugtalan pillantással követte, ha Dása csak az asztal másik végéig ment el tőle, hogy kinyissa a tálalószekrény ajtaját vagy fiókját. Ha a kezét felemelte, pongyolájának bő ujja

visszahullott. Ivan Iljics néha azt gondolta, hogy ilyen karja nem is lehet embernek, csak a himlőoltás két világos foltja bizonyította, hogy ez mégiscsak emberi lénynek a karja.

Dása kivett egy csészét, és szőke fejét hátrafordítva mondott valami csodálatosat és nevetett.

Megitatott Ivan Iljiccsel jó néhány csésze kávé. Ő is beszélt, Ivan Iljics is, de úgy látszik, az emberi szavaknak csak közönséges időkben van értelmük, mert ma például a szavaknak csak csengésük volt, de értelmük nem. Jekatyerina Dmitrijevna, aki szintén ott ült az ebédlőben, csak hallgatta, amint Dása és Tyelegin a legnagyobb érdeklődéssel mondanak hihetetlen csacsiságokat, s nyomban el is felejtik, mit beszéltek például a kávéról meg valami pipere-táskáról, aztán egy Petrográdon levágott fejről s Dása hajáról, amely a napon - milyen furcsa - vörösesnek látszik.

A szobalány behozta az újságot. Jekatyerina Dmitrijevna fellapozta az »Orosz Közlöny«-t, s álmélkodva kezdte felolvasni a cári rendeletet az Állami Duma feloszlatásáról. Dása és Tyelegin ezen módfelett csodálkoztak, de Jekatyerina Dmitrijevna az »Orosz Közlöny« további közleményeit már csak magában olvasta. Dása odaszólt Tyeleginnek: „Menjünk be hozzám”, és a sötét kis folyosón át bevezette a saját szobájába. Amint elsőnek belépett, sebtében hátraszólt: „Várj kérlek, ne nézz ide”, és valami fehérét dugott be a szekrényfiókba.

Először életében látta Ivan Iljics Dása szobáját, öltözőasztalkáját, tele mindenféle rejtelmes dolgokkal, aztán a keskeny ágyat, rajta a két párnát: a nagypárnát, amelyen Dása aludt, és a kicsit, amelyet elalvás előtt a könyöke alá szokott tenni, aztán az ablaknál a széles karosszéket s a támlájára dobott bolyhos kendőt.

Dása ebbe a karosszékebe ültette Ivan Iljicset, magának egy kis párnázott ülökét húzott oda, s leült Tyeleginnel szemben. Térdére könyökölve, állát kezére támasztotta, s szemrebbenés nélkül nézte a férfit, és elmondatta vele, mennyire szereti. Az idő harangja másodikat kondult.

- Dása, ha nekem adná a világ minden kincsét - mondotta Tyelegin -, ha az egész földkerekség az enyém lenne, ez nekem semmit sem nyújtana, érted? (Dása rábólintott.) Ha egyedül vagyok, mit érek, nem igaz? Magamnak se kellek, ugye? (Dása bólintott.) Enni, járkálni, aludni? Csak erre szolgáljon az ember keze, lába?... Ugyan mit érnék én holmi mesebeli gazdagsággal?... El tudod te képzelni, milyen szomorú az egyedüllét? (Dása rábólintott.) Most, hogy te itt ülsz velem így... én már nem is vagyok. Csak téged érezlek, és te a boldogság vagy. Te minden vagy. Nézek rád, és szédül a fejem: igazán te vagy az, aki itt él és lélegzik, és aki... az enyém... Dása, érted, amit mondok?

- Emlékszem, amikor ott ültünk a fedélzeten, szellőcske fújdogált, a poharunkban csillogott a bor, s akkor megéreztem, hogy a boldogság felé úszunk...

- És emlékszel, milyen halványkék árnyékok voltak ott?

Dása bólintott, és nyomban úgy érezte, hogy ő is emlékszik valami gyönyörűséges kék árnyakra. Emlékezett a hajó fölött repdeső sirályokra, az alacsony folyópartra, a vízen messze fénylő napsugár-hídra, amely az ő képzeletében végül a kéken tündöklő boldogság-tengeren áradt szét. Dása még arra is emlékezett, milyen ruha volt akkor rajta... Hány hosszú év múlt el azóta...

Este Jekatyerina Dmitrijevna izgatottan jött meg a Jogászklubból, és ujjongva mesélte:

- Péterváron a hatalom a Duma-bizottság kezében van, a minisztereket letartóztatták. De nagyon aggasztó hírek is vannak, azt beszélik, hogy a cár elhagyta a főhadiszállást, és Ivanov tábornok egy egész hadtesttel jön Pétervár megférékezésére... Itt, Moszkvában pedig holnapra tüzték ki, hogy rohammal beveszik a Kremlt és a fegyverraktárt... Ivan Iljics, holnap korán reggel elmegyünk magához Dásával, és megnézzük a forradalmat.

A szállodaszoba ablakából láthatták, hogyan hömpölyög lassan lefelé a szűk Tverszkaján a néptömeg fekete áradata; ott mozog a sok fej, rajtuk a temérdek katonasapka, civil sapka, kendő, kalap, az arcok sárgás foltjai. Az ablakok kíváncsi emberekkel tömve, a háztetőkön gyerkőcök serege.

Jekatyerina Dmitrijevna, fátyolát szemöldökéig felhúзва, az ablaknál állt, és hol Dása, hol Tyelegin karjába kapott:

- Milyen borzasztó ez... milyen rémes!

- De Jekatyerina Dmitrijevna, biztosíthatom, hogy a városban egészen békés a hangulat - csillapította Ivan Iljics. - Még mielőtt maguk jöttek, elszaladtam a Kremlbe; ott most folynak a tárgyalások, a fegyverraktárt nyilván egyetlen puskalövés nélkül feladják...

- De akkor miért mennek ezek oda?... Nézze, mennyi nép... Mit akarnak csinálni?

Dása nézte az emberfejek hullámzó áradatát, a háztetők és tornyok körvonalait. Enyhe, de ködös volt a reggel. Messzebb, a Kreml templomainak aranykupolái felett, a hegyes csúcsú tornyokon berzenkedő cári sasok körül varjúraj keringett.

Az volt az érzése Dásának, mintha valami nagy folyam törte volna át jégpáncélját, s áradna szét a földön, s mintha őt ez az ár magával ragadná kedvesével együtt; most aztán jól beléje kell kapaszkodnia. Szíve izgatott örömmel dobogott, akár a madaraké ott a magasban.

- Mindent látni szeretnék, menjünk az utcára - indítványozta Kátya.

A forradalom vezérkara a Városi Duma kopott téglaeépületében volt, amelyet palack formájú oszlopok, kis erkélyek, bronzdíszítmények, tornyocskák s most ezenfelül még vörös zászlók is ékesítettek. Az oszlopok közeiben, a főbejárat fölött vörös kelme volt kifeszítve. A kapu előtt kerekeken négy szürke ágyú állt a fagyott gyalogjárón. A bejáratnál géppuskások üldögéltek összegörnyedve, vállpántjukon vörös szalagsokor díszlett. A néptömeg nagy csoportokban kedvtelve nézegette a vörös zászlókat s a Városi Duma poros, fekete ablakait. Mikor a kapu fölötti erkélyen megjelent egy izgatott emberke és hadonászva kiáltott valamit - hogy mit, azt senki se hallotta -, a tömeg ujjongásban tört ki.

Megbámulták az ágyúkat és a zászlókat az olvadáستól beszennyeződött havon, és az Iverszki-kápolna mély bolthajtása alatt kiértek a Vörös térre, ahol a Szpasszkij- és Nyikolszkij-kapu előtt a felkelő csapatok tárgyaltak a Kremlben megbújó tartalékezered küldötteivel.

Kátyát, Dását és Tyelegint a tömeg sodra a Duma bejáratához szorította. A Tverszkajától az egész téren egyre erősödött a rivalgás.

- Elvtársak, félre... Elvtársak, tartsatok rendet! - harsant fel izgatott fiatalok kiáltozása. A kelletlenül helyet adó tömeg között, pusájukkal hadonászva, négy gimnazista s kivont karddal egy zilált külsejű, szép fiatal leány ért most a Városi Duma bejáratához. Tíz letartóztatott rendőrt kísértek be oda, mind a tíz nagy bajszerű óriás, akik most hátul összekötött kézzel, komoran lesütött szemmel lépkedtek a tömeg sorfala között. Legelől ment a rendőrfőnök, sapka nélkül, kékre borotvált fején, a halántékánál megalvadt vér sötétlett. Letépett vállbojtja helyén kabátja szövetéből is ki volt szakítva egy darab. Rőt pillájú szemének pillantása sebesen futkározott a rávigyorgó arcokon.

- Megértük ezt is valahára, jómadarak!

- Eleget piszkoskodtatok velünk...

- Kiskirályok...

- Átkozott fajta! Népnézők!

- Jól meg kellene táncoltatni a híreseket...

- Fiúk, odaszózni nekik...

- Elvtársak, elvtársak, eresszetek, tartsátok be a forradalmi rendet! - kiáltottak meg-megcsukló hangon a gimnazisták, aztán maguk előtt lökdösve a rendőröket, sietve eltűntek a Duma széles kapuszármái mögött. Velük még néhány ember besodródott, köztük Kátya, Dása és Tyelegin is. A csupasz falú, rosszul megvilágított, magas előcsarnok nedves földjén guggoltak fegyverük előtt a géppuskások. Egy telt arcú diák, az ordítózástól és kimerültségtől szinte esztét vesztve, minden egyes belépőre rárivallt:

- Engedély nélkül semmi szín alatt... hol az engedély?

Egyesek megmutatták az igazolványukat, mások csak legyintettek, s egyenesen feliramodtak a széles lépcsőkön az emeletre. Az első emelet tágas folyosóin porlepte, álmos, hallgatag katonák ültek, heverték a falnál, de a puskát egy percre sem tették le kezükből. Némelyik kenyeret evett, egyik-másik lábszárvédőbe tekert lábát felhúzza hortyogott. Mellettük nézelődve tolongott a kíváncsiak tömege, olvasták az ajtókra ragasztott hirdetmények hangzatos feliratait, megbámulták a szobáról szobára rohangáló, rekedten kiabáló komisszárokat, akiknek izgatottsága minden emberi mértéket meghaladt.

Kátya, Dása és Tyelegin, miután megbámulták ezt a látványosságot, besurrantak a két oldalról megvilágított nagyterembe, ahol az óriási ablakokat színehagyott bíbor bársonyfűggönyök takarták, és félkör alakban szintén bíbor bársonnyal bevont ülőhelyek sorakoztak. Az elő falon, a cárok arcképének vastag aranyrámaiban, négy méteres üres, fekete foltok tátongtak; előttük állt bronzpalástjában a márványból kifaragott Katalin cárnő, és barátságosan, hamiskán mosolygott népére.

A bársonyszőllyékben komor, borostás, elgyötört arcú emberek ültek, többnyire térdükre könyökölve. Sokan a támlára hajtott fejjel aludtak. Némelyik kellenül hántogatta a kolbász bőrét, s kenyeret falatozott hozzá. Lent, a mosolygó Katalin előtt, az aranybojtos zöld terítővel letakart asztalnál beesett arcú, fekete zubbonyos fiatal emberek ültek. Egy vörös szakállú, hosszú hajú volt közöttük.

- Dása, nézd csak, az ott Kuzma elvtárs, az asztalnál - mondta Kátya.

Ezalatt Kuzma elvtárshoz odament egy rövidre nyírt hajú, hegyes orrú lány, és súgott neki valamit. Kuzma nem fordult feléje, csak úgy hallgatta, aztán felállt, és így szólt:

- Gucskov, a város polgármestere, másodszor is kijelentette, hogy a munkásoknak nem adnak fegyvert. Javaslom, vita nélkül határozzuk el, hogy tiltakozunk a Forradalmi Bizottság ténykedése ellen.

Tyelegin egy gondterhelten cigarettázó, apró termetű gimnazistától végre megtudta, hogy itt, Katalin cárnő termében, a Munkásküldöttek Tanácsa ülésezik megszakítás nélkül, immár második napja.

Ebédidő alatt a Kremlben levő tartalékezered katonái meglátták a Vörös téren a tábori konyhák füstjét, erre megadták magukat, s kinyitották a kapukat. Az egész tér ujjongásban tört ki, a sapkák a levegőbe repültek. A vesztőhelyen, ahol hajdan a megölt ál-Dmitrij feküdt mezetenül, fején kosárral, mellén pojáca-dudával, ahol cárokat kiáltottak ki és döntöttek meg, ahonnan az orosz nép minden szabadsága és egész rabsága származik - erre a kicsiny halomra, amelyet annyiszor nőtt be a fű, s aztán öntözött újra meg újra a vér -, most egy apró termetű katona lépett fel elnyűtt köpenyben, meghajolt és szörmekucsáját mindkét kezével fülére húzva mondott valamit, amit senki se értett. Az aprócska hadfi az utolsó mozgásakor

valahonnét isten háta mögül előkerült kis vakarcs volt, de azért egy tollas kalapos hölgy odament és megcsókolta, s aztán lehúzták a vesztőhelyről, és örömrivalgások között, vállukon vitték el onnan.

Ezalatt a Tverszkaján, a főkormányzó palotájával szemben, kivált a tömegből egy legény, fölászott Szkobelej szobrára, s piros rongyocskát kötött a kardjára. Néhány titokzatos alak a mellékutcából berontott a rendőrszobára, és most üvegcsörömpölés hallatszott onnan, majd füst gomolygott a házból. „Hurrá!” - kiáltották. A sétányon, a Puskin-szobornál egy ismert író könyvek között beszélt az új élet hajnaláról, aztán egy gimnazista segítségével a gondolataiba mélyedt Puskin kezébe piros zászlócskát nyomott. A tömeg ezt is megéljenezte. Ezen a napon az egész város mámoros volt. Késő éjszakáig kószáltak az utcán, csoportokba verődtek, beszélgettek, sírtak örömben, összeölelkeztek, új híreket vártak. A város nyárspolgári lelke háromévi megaláztatás, gyűlölet és vérontás után túlradt örömeiben.

Már esteledett, mire Kátya, Dása és Tyelegin hazaértek. Kiderült, hogy Liza, a szobalány, gyűlésre ment a Precsisztyenszkij sétányra, a szakácsnő pedig a konyhába zárkózott, és keservesen jajveszékelt. Kátya erőteljes kopogtatására végre kinyitotta az ajtót.

- Mi van magával, Marfusa?

- A cárunkat meg-gyil-kol-táááák! - bökte ki végre, könnyektől felduzzadt, vastag ajkát kezével eltakarva. Pálinka bűzlött belőle.

- Micsoda butaságokat beszél maga - mondta bosszúsan Kátya. - Dehogyan ölték meg, eszükbe sincs.

Feltette a gázra a teavizet, és bement teríteni. Dása az ebédlődiványon feküdt, Tyelegin a lábánál ült.

- Ivan, drágám - szólt hozzá Dása -, ha véletlenül elaludnék, a teához kelts fel, nagyon szomszámom.

Megfordult, tenyerét arca alá tette, és már félálomban suttozta:

- Nagyon szeretlek.

Az esti homályban csak Dása bolyhos kendője fehérlett, amellyel betakarózott. Lélegzetét nem lehetett hallani. Ivan Iljics mozdulatlanul ült - a szíve tele volt. Az ajtóréson fénysáv jelent meg, aztán kinyílt az ajtó, bejött Kátya, és Tyelegin mellé ült a divány támlájára. Átfogta térdét, és kis hallgatás után megkérdezte:

- Elaludt?

- Igen, de kérte, hogy a teához keltsük fel.

- Marfusa meg a konyhában azon bög, hogy a cárt megölték. Ivan Iljics, mondja, mi lesz?... Úgy érzi az ember, hogy minden gát leomlott... összeszorul a szívem. Nyikolaj Ivanovics miatt is aggódom. Kedves barátom, nagyon kérem, táviratozzon neki minél előbb, még holnap... Mondja, mikorra gondolja, hogy Dásával Petrográdba utaznak?

Ivan Iljics nem felelt. Kátya feléje fordult, nagy, egészen „dásás”, csak éppen már asszonyos, komoly szemével figyelmesen nézett rá, aztán elmosolyodva magához vonta Ivan Iljics fejét, és megcsókolta a homlokát.

Másnap reggel az egész város az utcára özönlött.

A Tverszkaján szünni nem akaró „hurrá” kiáltások közben szuronyos, kardos katonákkal megrakott teherautók gördültek át a néptömeg sűrűjén. A zakatoló ágyúk csövében utcagyerekek lovagoltak. A járdák mentén, sáros hókupacokon, kivont karddal, gondterhelt arcú fiatal

lányok és állig felfegyverzett gimnazisták tartották fenn a rendet: ez volt az önkéntes milícia. A boltosok létrára mászva verték le cégtábláikról a cári sast, beteges külsejű, fiatal dohánygyári munkásnők Lev Tolsztoj arcképével járták be a várost, aki bozontos szemöldöke alól szigorúan nézett erre az egész felfordulásra. Úgy látszott, mintha többé sohasem lehetne se háború, se gyűlölködés, csak még valahol, valami magas harangtoronyra kell kitűzni a vörös lobogót, s akkor az egész világ belátja, hogy mi valamennyien testvérek vagyunk, hogy nincs más erő a világon, csak az öröm, a szabadság, a szeretet, az élet...

Mikor a táviratok meghozták a szenzációs hírt, hogy a cár lemondott, s hogy Mihály nagyherceg nem fogadta el a felajánlott koronát, senki sem lepődött meg, mintha ezek a napok még sokkal különb csodákat is tartogatnának.

A háztetők egyenetlen körvonalai s a narancsszínű naplemente fölött az égbolt áttetsző ürében csillagfény reszketett. A hársak lombtalan ágai meg sem rezzenek. Vaksötétség borult rájuk, a gyalogjárón befagyott tócsák jege ropogott. Dása megállt, és nem engedte el Ivan Iljics karját, benézett az alacsony kerítésen, a kakaslábon álló Miklós-templom mély ablakába, ahonnan fény szűrődött ki.

Az apró templom és kicsiny udvara homályba borult a hársak alatt. Valahol egy ajtó csapódott, és egy alacsony ember haladt át az udvaron - a hó ropogott a csizmája alatt -, hosszú, földig érő köpenyben, gomba formájú kalappal a fején. Hallatszott, amint megzörgette kulcsait, és lassacskán felmászott a harangtoronyba.

- Harangozni ment a sekrestyés - suttogta Dása és felnézett. A harangtorony kis kupolájának aranyán megcsillant az alkony fénye.

Baaamm - kondult meg a harang, amely háromszáz éven át intette a népet, hogy megbékélt lélekkel hajtsa álomra a fejét; Ivan Iljics emlékezetében egy pillanatra felmerült a hazatértekor látott kis kápolna, küszöbén a fehér zubbonyos, némán sírdogáló fiatal nő s térdén halott gyermeke. Erősen magához szorította Dása karját. Dása úgy nézett rá, mintha kérdezné: mi az?

- Akarod? - kérdezte Dása suttogva. - Gyerünk be...

Ivan Iljics szélesen elmosolyodott. Dása összeráncolta szemöldökét és toppantott:

- Nincs azon semmi nevetnivaló, ha egyszer karonfogva megy az ember azzal, akit legjobban szeret a világon, és világosságot látva az ablakban... egyszerűen bemegy és megesküszik... - Dása újra karon fogta Ivan Iljicset. - Megértesz?

39

- Polgártársak, a mától fogva szabad orosz hadsereg katonái! Nekem jutott az a ritka szerencse, hogy ünnepünk alkalmából üdvözölhetem önöket. A rabláncok lehulltak. Az orosz nép három nap alatt, cseppnyi vérontás nélkül valósította meg a történelem legnagyobb forradalmát. Miklós, a koronás uralkodó lemondott a trónról, a cári minisztereket letartóztatták, Mihály, a trónutód, maga utasította el az erejét meghaladó uralkodást. A hatalom egész teljessége a népre szállt. Az Ideiglenes Kormány került az állam élére, hogy a lehető legrövidebb idő alatt megejtse az Összoroszkormányozó Nemzetgyűlésen közvetlen, egyenlő, általános, titkos szavazás alapján a választásokat... Tehát: éljen az orosz forradalom, éljen az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, éljen az Ideiglenes Kormány!

- Hurrááá! - harsant fel ezer meg ezer katona elnyújtott kiáltása. Nyikolaj Ivanovics elővette szarvasbőr bekece zsebéből nagy, khakis színű zsebkendőjét, és megtörölte vele nyakát, arcát

és szakállát. Deszkából készült emelvényen állt, amelyre néhány lépcsőfokon kellett felkapaszkodni. Háta mögött állt Tyotykin, a nemrég alezredessé előléptetett zászlóaljparancsnok, s húsos orrú, borostás, szélfúttá arca feszült figyelmet árult el. Amikor az éljenzés felharsant, gondterhelten arckifejezéssel emelte tenyerét sapkájához. Az emelvény előtti havas téren, amelynek néhány foltja fekete volt az olvadáستól, mintegy kétezer katona szorongott fegyver nélkül, acélsisakban, derékszíjjal hanyagul átfogott, gyűrött köpenyekben. Tátott szájjal hallgatták a pulykavörös úriember csodálatos szavait. Messzebb, a szürkületbe veszve, felperzselt falvak házkéményei meredeztek. Azok mögött már a német állások következtek. A kopár mezőről néhány csapzott varjú rebbent fel.

- Katonák! - folytatta Nyikolaj Ivanovics, szétterpesztett ujjait előrenyújtva; nyaka bíborvörös volt. - Még tegnapelőtt alárendelt, néma nyáj voltatok, amelyet a cár vezérkara vágóhídra vetett. Nem kérdeztek meg titeket, miért is kell meghalnotok... A legkisebb kihágásért minden további nélkül megkorbácsoltak és bírósági ítélet nélkül agyonlőttek benneteket. (Tyotykin alezredes köhintett, egyik lábáról a másikra állt, de nem szólt, és újra felemelve fejét, figyelmesen hallgatta a folytatást.) Én, az Ideiglenes Kormány megbízásából a nyugati front csapatainak kormánybiztosa - és itt Nyikolaj Ivanovics marokba szorította ujjait, mintha szorosra akarná fogni a gyeplőt -, kijelentem nektek, hogy mától kezdve nincs többé közember, a rangokat eltörölték. Mától fogva ti, katonák, az orosz állam egyenrangú polgárai vagytok, megszűnt a rangkülönbség a hadsereg katonái és parancsnokai között. A címzések, megszólítások, mint: nagyságos, méltóságos, kegyelmes uram, megszűnnek. Mostantól fogva ezt mondjátok: „Jó napot, tábornok úr”, „Igen, nem, tábornok úr.” A megalázó válaszok, mint „igenis” és „parancsára”, megszűnnek. Mostantól fogva a katona többé semmiféle tisztí feljebbvaló előtt nem fog tisztelegni. Akár kezet is foghattok a tábornokkal, ha úgy tetszik.

- Hahaha! - futott végig a hahota a katonatömegben. Tyotykin is, ijedten pislogva, elmosolyodott.

- S végül is, ami a legfontosabb: katonák, a háborút eddig a cári kormány vezette, most maga a nép, vagyis ti vagytok a vezetők. Ennélfogva az Ideiglenes Kormány felhatalmaz benneteket, hogy minden egyes hadseregben alakítsátok meg a katonabizottságokat, a századokban, zászlóaljakban, ezredekben és így tovább, egész a hadseregbizottságig. E bizottságokba küldjétek bajtársaitok közül azokat, akikben legjobban megbíztok... Mától fogva a közkatona ujjá a hadseregparancsnok ujjával együtt fog sétálni a térképen... Üdvözöllek benneteket, katonák, a forradalom legfőbb vívmánya megszületésekor!

Újból felharsantak a „hurrá” kiáltások. Tyotykin vigyázzba vágta magát és tisztelgett. Az arca elszürkült. A tömegből kiabáltak:

- Aztán hamarosan kibékülünk a némettel?

- Mennyi szappant adnak ki egynek-egynek?

- Hát a szabadsággal mi lesz?

- Komisszár úr, mondja mán, mi lesz most nálunk, királyválasztás vagy mi a szösz? Oszt ki megy háborúzni?

Nyikolaj Ivanovics, hogy könnyebben felelhessen a kérdésekre, lement az emelvényről, s a katonák nyomban körülvették. Tyotykin alezredes az emelvény karfájára könyökölve nézte, hogyan mozog ide-oda a zöld katonasapkák tömegében a komisszár fedetlen, borotvált koponyája és kövérkés tarkója. Egy vörös hajú, kihívóan nevetgélő katona - Tyotykin jól ismerte a híradósok századából - köpenyét panyókára vetve, megfogta Nyikolaj Ivanovics kabátjának övét, és fürgén ide-oda pillantva, nekikezdett:

- Komisszár úr, jóízűen beszélt nekünk, és mi jóízűen hallgattuk... Most aztán feleljen arra, amit kérdezek.

A katonák felujjongva húzódtak közelebb. Tyotykin alezredes elkomorodva szállt le az emelvényről.

- Volna egy kérdésem, kérem - mondta a katona, és fekete körme csaknem súrolta Nyikolaj Ivanovics orrát.

- Levelet kaptam a falumból, hogy a tehénkém felfordult, szegények vagyunk, lovunk nincs, oszt az asszony a gyerekekkel meg koldulni ment... Hát osztán most maga agyonlövethet engem, ha megtalálok lógni? Erre feleljen.

- Ha magának az egyéni jóléte fontosabb, mint a szabadság, hát csak árulja el, legyen áruló, mint Júdas, de Oroszország majd a szemére lobbantja: nem vagy méltó, hogy a forradalmi hadsereg katonája légy... Hát csak menjen haza! - kiáltotta élesen Nyikolaj Ivanovics.

- Mit kiabál velem?

- Ki vagy te, hogy így mersz velünk kiabálni?

- Katonák! - Nyikolaj Ivanovics lábujjhegyre állt. - Itt félreértés forog fenn... A forradalom első parancsa, uraim, a hűség szövetségeseink iránt... A szabad, forradalmi orosz hadseregnek friss erővel kell a szabadság legádázabb ellenségére, az imperialista Németországra rontania.

- Osztán te magad hizlaltad valaha a tetveket künn a lövészárkokban? - szólalt meg egy durva hang.

- Fenét! Színüket se látta...

- Ugyan, adj neki belőlük egypárat, hadd tenyéssze őket...

- Ne a szabadságról beszélj nekünk, beszélj a háborúról; három esztendeje háborúzunk... Könnyű itthon hizlalni a pocakot, de mi tudni akarjuk, mikor lesz már vége ennek a háborúnak...

- Katonák! - kiáltotta újra Nyikolaj Ivanovics. - Kezünkbe ragadtuk a forradalom zászlaját, harc a szabadságért és a végső győzelemért...

- Hülye ez, fene a pofájába...

- Három esztendeje háborúzunk, de győzelmet még nem láttunk...

- Akkor minek tették le a cárt?

- Csak azért tették ki a szűrét, hogy kedvükre elhúzhassák a háborút...

- Ezt is megvásárolták...

Tyotykin alezredes könyökével lökve szét a katonákat, Nyikolaj Ivanovicshez furakodott, és látta, amint egy óriási nagy csontú, fekete tüzér mellen ragadja a komisszárt, megrázza és az arcába kiabál:

- Minek jöttél ide, te... beszélj, minek jöttél hozzánk? El akarsz adni bennünket, te dög?

Nyikolaj Ivanovics behúzta kerek tarkóját, felkunkorodó szakálla megrezzent. Eltaszította magától a katonát, és közben görcsösen remegő ujjai leszakították az inggallérját. A katona dühösen lekapta fejéről a sisakot, és Nyikolaj Ivanovicsot többször erősen arcul csapta s fejbe vágta vele.

Muravejszik ékszerüzletének ajtajában csendesen beszélgetett az éjjeliőr a rendőrrel. Az utca kihalt volt, az üzletek zárva. A márciusi szél füttyűrészelt a még lombtalan akácok között, s libegtette a kerítéstől félig elszabadult »Szabadságkölcson« plakátját. A délvidéken mindig fényes és medúzaszerűen eleven hold magasán lebegett a város fölött.

- Éppen Jaltában hűsölt a nyaralójában - mesélte körülményesen az éjjeliőr. - Kiment sétálni, ahogy szokott, a fehér kabátban, valamennyi rendjével. Ahogy a lelkemadta elolvasta azt a táviratot, ott a nép szeme láttára sírva fakadt.

- Ejnye, ejnye...

- Egy hét múlva nyugdíjazták.

- Miért?

- Csak merthogy kormányzó, ez manapság nem járja...

- Ajaj - szólt a rendőr, és a sovány kandúrt nézte, amely óvatosan indult kalandos útjára a holdsütötte akácok alatt.

- Az uralkodó cár pedig ezalatt Mogiljovban volt a csapatai közt. Élte világát, nem sokat búsult, nappal aludt, éjszaka meg a sürgönyöket olvasgatta, hogy hol, micsoda harcok folytak...

- Hej, a disznó mindenit, hát nem lemászik a vízhez, inni akar...

- Mi az, kiről beszélsz?

- A Szinopli trafikos kandúrja sündörgött ott, ni.

- Na, jól van. Egyszerre csak felhívják telefonon, közvetlen vonalán őfelségét, hogy így meg úgy, Pétervárott a nép fellázadt, a katonák meg nem akarnak menni a nép ellen, hanem igenis, haza akarnak menni. Azt gondolja az uralkodó: „Ez még nem nagy baj.” Összehívta a tábornokokat, felvette minden kitüntetését, szalagját, és kérdi: „Pétervárott fellázadt a nép, a katonák meg nem akarnak a nép ellen menni, inkább hazaindulnának. Mit tegyek? Mondjátok meg, mit tanácsoltok?” És gondolj, amit akarsz, pajtás, csak nézett a tábornokokra, de azok, mármint a generálisok, nem mondták meg, mit döntöttek, elfordultak tőle...

- Hajjajjajj, ez bizony szomorú!

- Egyetlenegy tábornok akadt csak, aki nem fordult el tőle: egy kis részeges vénség. „Felséges uram - aszongya -, ha parancsolja, itt halok meg felségedért.” Csóválta fejét őfelsége, és keserűen nevetett. „Valamennyi alattvalóm, hű szolgálom közül - aszongya - csak egy maradt meg hívemnek, az is minden áldott nap már reggeltől fogva tökrészeg. Vége már, látom, az én uralkodásomnak. Adjatok egy címeres papirost, hadd írom alá a lemondásomat.”

- És aláírta?

- Alá az, keserves könnyhullatás közben.

- Hajjajjajj, ez bizony szomorú!

Ezalatt egy katonazubbonyos, magas férfi sietett el az üzlet előtt, mélyen szemébe húzva óriási sapkaellenzőjét. Egyik üres kabátujja derékszíjába volt bedugva. Amikor arcát az üzlet előtt üldögélők felé fordította, fogai megvillantak.

- Ez az ember már negyedszer megy el erre - mondta csendesen az éjjeliőr.

- Minden jel szerint bandita.

- Elszaporodtak a háborúban, hogy az isten verje meg. Ahol soha egy se volt, most hemzsegnék. Kitanultak.

A távoli toronyóra hármat ütött, utána másodszor szólalt meg a kakas. A félkarú megint feltűnt az utcán. Most egyenesen az üzlet felé, az örökhöz vette útját. Azok elnémulva néztek rá. Az éjjeliőr hirtelen odasúgta a másiknak:

- Végünk van, Ivan, sípolj!

A rendőr már éppen a sípjáért nyúlt, de a félkarú nekiment, a mellébe rúgott, s nyomban utána revolvère agyával fejbe vágta az éjjeliőrt is. Ebben a percben az üzlethez szaladt egy másik, egy katonaköpenyes, tagbaszakadt, kipödrött bajszú ember, ráugrott a rendőrré, és gyors, erős mozdulatokkal hátrakötözte a kezét.

A félkarú és a tagbaszakadt most némán hozzáláttak a zár feltöréséhez. Felnyitották Muravejszik üzletét, becipelték az eszméletlen őrt és a rendőrt. Aztán bezárták az ajtót.

Pár perc alatt végeztek, az aranyat és a drágaköveket két batyuba kötözték. Aztán a zömök ember megszólalt:

- Hát ezekkel mi legyen - és csizmájával megbökte a pult előtt a padlón fekvő rendőrt.

- Drágáim, lelkeim, ne bántsatok - szólalt meg csendesen a rendőr -, ne bántsatok, jóemberek...

- Gyerünk - szólt éles hangon a félkarú.

- Hát pedig én mondom neked, ezek feljelentenek...

- Mars ki, te gazember! - És Arkagyij Zsodov foga közé kapva a batyuját, pisztolyát társára szegezte. Az elmosolyodva ment az ajtóhoz. Az utca még mindig éppen olyan néptelen volt. Szép nyugodtan kimentek, a sarkon befordultak, és elsétáltak a Chateau Cabernais felé.

- Te gazember, te aljas bandita - mondta közben Zsodov a zömök embernek. - Ha velem akarsz dolgozni, az effélét kikérem magamnak! Megértetted?

- Meg.

- Most pedig add ide a bugyrot. Eredj és készítsd elő a csónakot. Én elmegyek a feleségemért. Hajnalra a tengeren kell lennünk.

- Jaltába megyünk?

- Semmi közöd hozzá: Jaltába vagy Konstantinápolyba... Én parancsolok!

41

Kátya magára maradt. Tyelegin és Dása Petrográdba utaztak. Kátya kikísérte őket a vonathoz - olyan szórakozottak voltak mind a ketten, mint az alvajárók -, aztán alkonyattájt hazajött.

A ház üres volt. Marfusa és Liza a háztartási alkalmazottak gyűlésére ment. Az ebédlőben még ott bujkált a virágillat és cigarettafüst, és az asztalon maradt piszkos terítékek közt ott állt a vízben egy virágzó meggyfaág. Kátya friss vizet öntött a vázába, az edényt eltakarította, aztán leült a félhomályban az asztalhoz, az ablakkal szemben, és kinézett a felhős égre. A falióra hangosan ketyegte a másodperceket. És ha most a szíve megszakadna bánatában, az

óra akkor is tovább ketyegne... Sokáig ült ott mozdulatlanul Kátya, aztán a karosszéken heverő puha kendőt magára vetve, bement Dása szobájába.

A félhomályban alig lehetett kivenni a puszta ágy csíkos matracát, a széken az üres kalapdobozt, a padlón heverő rongy- és papírdarabokat. Kátya könnyekig elszomorodott, amikor látta, hogy Dása minden apróságát is magával vitte, nem hagyott, nem felejtett ott semmit. Leült Dása ágyára, a csíkos matraca, és itt is, mint az imént az ebédlőben, sokáig mozdulatlan maradt.

Az ebédlő órája hangosan elütötte a tízet. Kátya összébbhúzta vállán a kendőjét, és kiment a konyhába. Ott tűnődött egy darabig, aztán lábujjhegyre állva, levette a polcra a szakácskönyvet, kitépett belőle egy tiszta lapot, és ceruzával ráírta: „Liza, Marfusa, szégyelljék magukat, hogy egész nap, késő éjszakáig itt hagyják a házat.” Könnye perdült a papirosra. Az üvegeket letette a konyhaasztalra, és bement a hálóba. Gyorsan levetkőzött, ágyba bújt és elcsendesedett.

Éjfélkor kattant a konyhaajtó zárja: Liza és Marfusa hangos lépésekkel, fesztelenül társalogva bementek a konyhába, ott elhallgattak, és hirtelen mind a ketten felkacagtak; a levelet elolvasták. Kátya szipogott kicsit, de nem moccant.

Végre csend lett a konyhában. Az óra álmatlan zengéssel egyet ütött. Kátya a hátára fordult, lerúgta magáról a takarót, aztán többször nehezen felsóhajtott, mintha nem kapna elég levegőt, kiugrott az ágyból, felgyújtotta a villanyt, és a hirtelen fényben hunyorogva a nagy állótükörhöz ment. Vékony inge térdéig sem ért. Kedvetlen s gyors pillantással végigmérte magát, mint valami untig ismert tárgyat; az álla reszketett, egész közel lépett a tükörhöz, és jobboldalt felemelte a haját. „Igen, igen, persze, lám itt, meg itt... - Egész arcát megnézte. - Hát persze, egy év alatt megöszülök, aztán megöregszem. - Eloltotta a lámpát, és újra lefeküdt, arcát könyöke hajlásába fúrta. - Egyetlen boldog percem sem volt az életben. Most már mindennek vége... És nincs egy kéz, amelyik megölelne, magához szorítana, senki sem mondja: drágám, kedvesem, boldogságom...”

Keserű bánkódásában hirtelen visszaemlékezett egy esőtől nedves, homokos utcácskára, körös-körül nedvesen csillogó rétre és nagy hársakra. Az úton ő lépked, Kátya, barna iskolaruhában, fekete kötényben. Félcipője alatt zizzen a homok. Kátya érzi, milyen könnyű és vékonyka; haját a szellő borzolja, és mellette, nem az utcácskán, hanem a nedves fűvön vezeti kerékpárját Aljosa, a gimnazista. Kátya elfordítja a fejét, mert nevetethetnékje van... Aljosa tompán mondja: „Tudom, hogy nem remélhetek. Azért is jöttem csak, hogy ezt megmondjam magának. Majd valahol az isten háta mögött, valami vasútállomáson ér utol a halál. Ég áldja!” Felül a gépére, és a bicikli kerékvágása a liget mentén szürke nyomot hagy a gyepen. Háta kipúposodik szürke zubbonyában, fehér sapkája a környezet zöldjébe vész. Kátya utánakiabál: „Aljosa, jöjjön vissza!”

Valóban ő, akit most így gyötör az álmatlanság, ő állt ott valaha azon a nedves utcácskán, és az ő fekete kötényét lebegtette az esőszagú, nyári szellő? Kátya felült az ágyon, csupasz térdére könyökölve tenyerébe hajtotta fejét, és most utcai lámpák elmosódó fényében kavargó hófűvás rémlett fel emlékezetében, a meztelen faágak közt viháncoló szél, a szán vinnyogó, reménytelen, bús nyikorgása, Besszonov jéghideg szeme, közel, egészen a közelében... Az erőtlenség, akarattalanság édessége... A kíváncsiság dermesztő hidege.

Kátya visszafeküdt. A ház csöndjét éles csengetés törte meg. Kátya megdermedt. A csengetés megismétlődött. Liza álmosan, mérgesen szuszogva, mezítláb ment ajtót nyitni, csörömpölt az ajtó tartóláncával, s egy perc múlva már a hálósobában kopogott: „Nagyságos asszony, távirat jött.”

Kátya összeráncolt szemmel nézett a keskeny borítékra, feltépte, szétnyitotta, és elsötétedett szeme előtt minden.

- Liza - mondotta a leányra pillantva, akinek ijedtében már remegett az ajka -, Nyikolaj Ivanovics meghalt.

Liza fölsikoltott, és sírva fakadt. Kátya rászólt: „Menjen, Liza.” S aztán másodszor is elolvasta a sürgőnyszalag torz betűit: „Nyikolaj Ivanovics hű kötelességteljesítés közben súlyos sebet kapott és meghalt pont holttestét a szövetség költségén Moszkvába szállítjuk...”

Kátyát émelygés fogta el, szemére sötétség borult, párnájára hanyatlott, és elvesztette eszméletét.

Másnap felkereste az a pirospozsgás, szakállas úriember - Kapusztjin-Unzsieszkij herceg, az ismert liberális politikus -, akit a forradalom legelső napján hallottak szónokolni a Jogászklubban. Két kezébe fogta Kátya kezét, és bolyhos mellényéhez szorítva rákezdte, hogy ama szervezet nevében, ahol ő együtt dolgozott a megboldogult Nyikolaj Ivanovicsal, úgyszintén Moszkva város nevében, amelynek ő most kormánybiztoshelyettese, Oroszország és a forradalom nevében mély részvétét jött kifejezni Kátyának férje korai halála fölött, aki az eszme vértanúja lett.

Kapusztjin-Unzsieszkij herceg természettől fogva olyan egészséges, derűs és vidám volt, és oly őszinte levertség látszott most rajta, a szakálla és a mellénye olyan otthoniasan dohány-szagú volt, hogy Kátya szíve egy percre megkönnyebbült, és álmatlanságtól fényes szemét ráemelve, száraz ajakkal felelte:

- Köszönöm, hogy ilyen melegen beszél Nyikolaj Ivanovicsról...

A herceg óriási zsebkendőjével megtörülgette a szemét. Súlyos kötelességét elvégezte, és az autója harsány túlkönlése közben elhajtott. Kátya pedig tovább járt fel s alá a szobában; meg-megállt az oroszlánképű idegen tábornok fényképei előtt, kezébe vette a fényképalbumot, az ott heverő könyvet, a kínai lakkdobozt, aminek a fedele béka után kapó kócsagot ábrázolt, aztán megint tovább folytatta vándorlását, a kárpit rajzát, a függöny redőit követve szemmel... Az ebédhez hozzá se nyúlt... „Ejnye, legalább a gyümölcshabot egye meg a nagyságos asszony” - nógatta Liza, a szobalány. Kátya összeszorította fogait, és csak a fejével intett nemet. Írt Dásának egy rövid levelet, de nyomban összetépte.

Ha lefeküdne aludni! De az elmúlt éjszaka után az ágya koporsónak tűnt fel a szemében. Leginkább a reménytelen szánalom kínozza Nyikolaj Ivanovics iránt: jó ember volt, jó és korlátolt... Úgy kellett volna szeretnie őt, amilyen volt... De ő gyötörte. Attól is őszült meg szegény olyan korán. Kátya kinézett a homályos, fehérés szürke égre. A kezét tördelte.

Másnap volt a halottnéző, harmadnap pedig eltemették Nyikolaj Ivanovics földi maradványait. Gyönyörű beszédekkel mondtak a sírjánál. A megboldogultat az örvényben elpusztuló albatroszhoz hasonlították, olyan emberhez, aki egész áldásdús életén át lobogó fáklyát hordozott. Egy alacsony, szemüveges ember, különben ismert szociálforradalmár, aki elkésve érkezett a temetésre, mérgesen rádörmögött Kátyára: „Helyet kérek, polgártársnő!” - és egészen a sírhoz tolazkodva, arról tartott szónoklatot, hogy Nyikolaj Ivanovics halála újabb igazolása annak az agrárpolitikának, amelyet a szónok pártja tűzött zászlajára. A föld megcsuszamlott a szónok otromba cipője alatt, és a göröngyök hangos dübörgéssel estek a koporsóra. Kátya torkát undor szorongatta. Észrevétlenül kivált a tömegeből és hazament.

Csak egy kívánsága volt: megmosakodni és elaludni.

Amikor a házba lépett, visszaborzadt a csikos tapétától, a fényképektől, a kócsagos lakkdoboztól, az ebédlő gyűrött terítőjétől, a poros ablakoktól - rettenetes! Fürdőt rendelt, és nyögve merült bele a meleg vízbe. Végül egész testét átjárta a halálos fáradtság. Alig bírt a hálóba vánszorogni, és meg sem vetve ágát, elaludt. Álmában csöngetés, lépések lármája, beszéd szivárgott be az öntudatába, valaki kopogott is az ajtaján, de ő nem felelt.

Vaksötét volt, amikor felébredt, a szíve kínosan vert. „Mi az, mi az?” - kérdezte ijedten, panaszosan; felült az ágyán, és egy pillanatig azt remélte, hogy mindezt a szörnyűséget csak álmodta... Aztán, megint csak egy rövid percre, sértőnek, igazságtalannak érezte, hogy miért kínozzák éppen őt. S amikor egészen felocsúdott, megigazította a haját, meztelen lábára papucsot húzott, és nyugodtan, határozottan végiggondolta: „Nem akarom ezt tovább.”

Csendes mozdulattal kinyitotta a falon függő faragott gyógyszeres szekrénykét, és betűzni kezdte az üvegcsek felírásait. A morfiumos fiolát kinyitotta, megszagolta, öklébe szorította, és az ebédlőbe indult kispohárért, de útközben megtorpant: a szalonból világosság szűrődött ki. „Liza, maga az?” - kérdezte csendesen és benyitott. Katonaruhás, szikár ember ült a díványon, borotvált fején fekete kötés volt. A férfi gyorsan felkelt, Kátya térde remegett, a szíve körül üresség támadt. A férfi tágra nyílt, rémült szemmel nézett rá. Egyenes vonalú száját szigorúan összezárta. Roscsin volt, Vagyim Petrovics. Kátya mindkét kezét szívére szorította. Roscsin le nem véve róla a szemét, lassan és határozottan így szólt:

- Eljöttem, hogy tiszteletemet tegyem. A szobalánya mondotta el a szerencsétlenség hírét. Azért maradtam itt, mert szükségesnek tartottam közölni, hogy rendelkezhet velem, egész életem a magáé. - Roscsin hangja reszketett az utolsó szavaknál, és sovány arcán barnás pirosság ömlött el. Kátya teljes erejéből a szívére szorította kezét. Roscsin a szeméből olvasta ki, hogy meg kell fognia, és segítenie kell rajta. Amikor hozzáért, Kátya fogai vacogtak, úgy mondta:

- Isten hozta, Vagyim Petrovics...

Olyan törekeny, olyan kicsiny és szánalomra méltó volt most Kátya, amint görcsösen szorongatta öklében az orvosságos üvegcset, hogy Roscsin önkéntelenül is feléje nyúlt, hogy átkarolja derekát, de mindjárt le is eresztette a kezét, és elborult az arca. Kátya ekkor női ösztönével megsejtette, hogy ő, a szerencsétlen, tudatlan, léha kis nő, minden el nem sírt könnyével, siralmas morfiumos üvegcséjével együtt igenis kell ennek a szigorúan, némán várakozó embernek, akinek lelke megáhitotta az ő lelkét. Kátya visszafojtotta könnyeit, szóra nem volt ereje, még az ajkát kinyitni sem, csak lehajolt, és ajkával, egész arcával Vagyim Petrovics kezére tapadt.

42

Dása az ablakpárkány márványára könyökölt, és az alkonyatot nézte, amely a Kammenosztrovszkij sugárút végén, a sötét erdők mögött csodákat művelt az égen. Ivan Iljics Dása mellett ült, és őt figyelte mozdulatlanul, holott nyugodtan meg is mozdulhatott volna. Dása most úgysem illanhat el tőle sehová ebből a szobából, az alkonybíborral sávozott, fehér falak közül.

- Milyen bús és milyen szép - mondta Dása. - Mintha léghajón utaznánk...

Ivan Iljics bólintott. Dása levette kezét a párkányról.

- Úgy megkívántam a muzsikát - mondta. - Milyen régen nem játszottam! Mióta a háború kitört... Képzeld, még mindig tart a háború... Mi meg...

Tyelegin megmozdult, Dása folytatta:

- Tudod, ha vége lesz a háborúnak, sokat fogunk muzsikálni... Emlékszel, Ivan, mikor a homokban feküdtünk, és a tenger felkúszott hozzánk? Emlékszel, milyen kopottkék színű volt a víz?... Úgy érzem, hogy mióta élek, mindig téged szerettelek. - A férfi ismét feléje fordult, s mondani akart valamit, de Dása felugrott: - Jaj, kifut a teavíz! - és az ajtó felé szaladt, de ott megállt. Ivan Iljics csak az arcát látta a homályban, a függönybe fogózó kezét és a szürke harisnyás lábát, aztán eltűnt a látomány. Ivan Iljics kezére hajtotta homlokát, és behunyta szemét.

Ma délután két órakor érkezett meg Dásával. Egész éjjel a zsúfolt vagon folyosóján ültek bőröndjeiken. Mihelyt megérkeztek, a felesége nyomban kirakta a holmit, benézett minden sarokba, törölgetett, gyönyörködött a lakásban, és haladéktalanul átrendezett mindent a saját ízlése szerint. Felhívták a házmestert, aki Ivan Iljiccsel együtt cipelte egyik szobából a másikba a szekrényeket és díványokat. Mikor az átrendezés megtörtént, Dása megkérte Tyelegint, hogy mindenütt szellőztessen ki, ő maga pedig elvonult mosakodni. Nagyon sokáig pancsolt, babrált valamit az arcán, haján; hol az egyik, hol a másik szobába nem lehetett bemenni, holott Ivan Iljics aznapi fő feladata az volt, hogy minden percben Dását lássa, őt nézze.

Alkonyat felé Dása mégis megnyugodott. Ivan Iljics megfürödve, frissen borotválva jött be a szalonba, s leült melléje. Moszkva óta most először maradtak magukra, ketten a csendben. Dása, mintha félne ettől a csendtől, mindenáron beszélgetni akart. Mint később bevallotta, egész idő alatt attól tartott, hogy a férfi valami furcsa hangon megszólal: „Nos, Dása?”

Kiment, hogy megnézzze a teavizet. Ivan Iljics behunyt szemmel ült a szobában. Dása kiment, de a levegő még telve volt vele. A konyha kövén kimondhatatlanul édesen kopogott a cipője sarka. Egyszerre csak csörömpölés hallatszott, eltört valami, majd Dása hangja: „A csésze!” Ivan Iljicsen forró öröm futott át: „Holnap, ha felébredek, nem közönséges reggelre ébredek, Dása lesz itt velem.” Gyorsan felkelt. Dása beszólt az ajtón:

- Eltörtem a csészt... Ivan, igazán akarsz teát?

- Nem...

Dása odament hozzá, és - mert a szobában már egészen sötét volt - a vállára tette kezét.

- Mire gondoltál? - kérdezte csendesen.

- Terád.

- Tudom. De mit?

A sötétben alig kivehető arca mintha elkomorodott volna, de nem: igazában mosolygott. Egyenletesen lélegzett, melle csendesen emelkedett, ereszkedett.

- Arra gondoltam, milyen nehezen megy a fejembe, hogy te itt vagy, a feleségem vagy, aztán egyszerre csak rájöttem, és már indultam, hogy megmondjam neked, s tessék, megint elfelejtettem.

- Ej, ej - mondta Dása -, ülj le, majd melléd ülök. (Ivan Iljics leült melléje, a karosszék karfájára.) Aztán mire gondoltál?

- Itt ültem, míg te a konyhában voltál, s elgondoltam: „Egy csodálatos lény ütött tanyát a házamban...” Ez baj?

- Bizony baj - felelt Dása eltűnődve. - Nagy baj.
- Szeretsz?
- Ó - Dása nagyot bólintott -, szeretlek egészen a kicsi nyírfáig.
- Miféle nyírfáig?

- Hát nem tudod? Mindenkinek az élete végén ott a kicsiny halom, rajta a búsuló nyírfácska.

Ivan Iljics átölelte a vállát, s ő gyöngéden átengedte magát az ölelésnek. Mint valamikor réges-régen a tenger partján, olyan hosszan tartott most is a csókjuk, lélegzetük fogytáig. Dása sóhajtott: - Ó, Ivan - és karját a nyakára fonta. Hallotta, milyen nehezen ver a férfi szíve, és megsajnálta. Felsóhajtott, felkelt ültéből, és egyszerűen így szólt: - Menjünk, Ivan...

Megérkezésük után ötödnapra Dása levelet kapott nővérétől. Kátya megírta neki Nyikolaj Ivanovics halálát.

»...Sivár kétségbeesés borzalma fogott el. Tisztán láttam, hogy örökre egyedül maradtam. Ó, milyen borzasztó az!... Olyan szörnyű érzés, hogy elhatároztam, meg kell szabadulnom az... Érted, Dása, mire gondoltam?... Csoda mentett meg... Vagy a véletlen? Nem, nem, csoda volt... Nem tudok erről írni... Majd elmesélem, ha találkozunk...«

Dását megrázták Kátya sorai, sógora halálhíre. Nyomban Moszkvába akart utazni, de másnap megjött Kátya második levele, amelyben azt írta, hogy csomagol, Petrográdba készül, és kéri, vegyenek ki neki egy olcsó kis szobát. A levél utóirata így szólt:

»Elmegy hozzátok maga Vagyim Petrovics Roscsin, ő majd mindent elmond rólam részletesen. Fivér, apa ő nekem, az élettársam.«

Egy áprilisi vasárnapon Dása és Tyelegin együtt sétáltak a fasorban. A még tavaszian kék ég hűvösében napfénytől olvadozó, gyengéd felhőfoslányok úszkáltak. A napsugár mintha vízen át szivárogná a fasorba, s ott játszott Dása fehér ruhájával. Fenyők száraz, vöröses árbocai sorakoztak eléjük zúgó sudarukkal, susogó lombjaikkal. Dása Ivan Iljicsre nézett, aki levette sapkáját, és mosolyogva összehúzta pilláit. Dásában nagy nyugalom volt, telides-teli a nap gyönyörével, annak örömeivel, hogy olyan jólesik a lélegzés, olyan könnyű a járás, és hogy lelkét olyan egészen odaadta ennek a napnak, és ennek az embernek, aki itt megy mellette.

- Ivan - szólt Dása és nevetett.

A férfi mosolyogva kérdezte:

- Mi az, Dása?
- Semmi, csak gondoltam valamit.
- Mit?
- Nem, majd később.
- Tudom, mit gondoltál.

Dása gyorsan feléje fordult:

- Fogadjunk, hogy nem tudod.

Egy nagy fenyőhöz értek. Ivan Iljics lehasított egy darab lágy gyantacseppekkel borított fenyőkérget, szétmorzsolta ujjai közt, és összehúzott szemhéjai közül gyengéd pillantást vetett feleségére:

- De igen, tudom.

Dása karja megremegett.

- Úgy érzem - suttogta -, úgy érzem, hogy egész valómban valami még nagyobb boldogságban kell feloldódnom... Annyira tele a szívem...

Ivan Iljics bólintott. Kiertek a zsengezöld gyepvel borított mezőre, ahol a sárga katángot cibálta a szél, és Dása ruhájába kapott. Dása többször lehajolt menet közben, hogy leszorítsa a lobogó szoknyát, mindannyiszor elismételve:

- Rémes, micsoda vad szél!

A mező szélén magas kastélykerítés húzódott, időmarta, aranyozott lándzsahegyekkel. Dása félcipőjébe kavics szorult. Ivan Iljics leguggolt, levette a cipőt felesége fehér harisnyás, meleg lábáról, és megcsókolta a lábujja hegyét. Dása felhúzta a cipőt, toppantott vele, és így szólt:

- Gyereket akarok tőled, hát ez az...

43

Jekatyerina Dmitrijevna Dásától nem messze egy kis faházban telepedett meg, két öreg nőnél. Az egyik, Klavgyija Ivanovna, hajdanában énekesnő volt, a másik, Szofocska, a társalkodónője. Klavgyija Ivanovna reggelenként kifestette magát, feltette hollőfekete parókáját, és pasziánszhoz ült. A bariton hangú Szofocska vezette a háztartást. A lakás tiszta volt, telezsúfolva mindenféle ócskasággal, terítőcskékkal, selyemernyőcskékkal, a visszahozhatatlan ifjúságra emlékeztető, elsárgult fényképekkel. Reggel jó kávéillat járta át a lakást, ebédfőzés közben Klavgyija Ivanovna igen szenvedett az ételszagtól, illatos sót szagolgatott, Szofocska pedig a konyhából kiabált sértődött, bosszús férfihangján: „Hová az istennyilába tegyem ezt a szagot, kölnivízben nem süthetem a krumplit.” Este meggyújtották a tejüveges petróleumlámpát. Kátyát mind a ketten szívükbe zárták.

Jekatyerina Dmitrijevna csendesen éldegélt ebben az idők viharától elkerült, ódon környezetben. Korán kelt, kitakarított, aztán az ablakhoz ült fehérneműt foltozni, harisnyát stoppolni, vagy régi, díszes ruháiból valami egyszerűbbet összetákolni. Reggeli után rendesen kisétált a szigetekre, könyvet vagy hímzést vitt magával, és kedvenc helyére érve, leült egy tóparti padra, elnézte a homokban játszó gyerekeket, olvasott, varrogatott, tűnődött. Hat óra tájt Dásáékhoz ment ebédelni. Tizenegykor Dása és Tyelegin hazakísérték. A két nővér karonfogva elől ment. Ivan Iljics pedig sapkáját hátracsapva, füttyörészve mögöttük ballagott, mint „hátvéd”, mert mostanában esténként az utca nem volt nagyon biztonságos.

Kátya mindennap írt Vagyim Petrovics Roscsinnak, aki az egész idő alatt a fronton volt. Őszintén és lelkiismeretesen megírta neki, mit csinált, miket gondolt egész nap; erre Roscsin kérte meg őt, és válaszaiban meg is köszönte: „Amit arról írt, Jekatyerina Dmitrijevna, hogy átment a Jelagin-hídon, s megeredt az eső, és magánál nem volt esernyő, tehát a fák alatt várta, amíg kiderül, nekem hihetetlenül kedves és drága. Drága nekem a maga életének minden aprósága, sőt azt hiszem, most nem is bírnám ki az életet enélkül.”

Kátya jól tudta, hogy Roscsin túloz, és persze hogy tudna élni az ő életének apróságai nélkül is, de ha arra gondolt, hogy csak egy napra is megint egyedül maradjon, szemtől szembe önmagával, ettől úgy megrettent, hogy igyekezett nem okoskodni, hanem igenis elhinni, hogy az ő élete mindenestül fontos és becses Vagyim Petrovicsnak. Ezért bármit tett mostanában, minden valami különös jelentőséget kapott. Elvesztette a gyűszűjét, és egy álló óra hosszát kereste, holott az ujján volt: Vagyim Petrovics biztosan kineveti majd, hogy milyen szórakozott lett. A saját személyére Kátya mostanában úgy tekintett, mint ami nem egészen az övé. Egyszer, amint az ablaknál varrogatva elgondolkozott, észrevette, hogy az ujjai reszketnek. Felemelte a fejét, és a térdén szoknyájába tűzve varrotűjét, sokáig nézett maga elé, végül pillantása a szemben levő tükörrre esett, s ott meglátott egy sovány kis arcot, benne két nagy, bánatos szemet, a hátul egyszerűen kontyba csavart haját... Kátya eltűnődött: „Igazán ez volnék?” Aztán folytatta a varrást, de a szíve erősen dobogott. Megszúrta az ujját, szájába kapta, és ismét a tükörbe pillantott, de ekkor már csakugyan ő volt ott, csak csúnyább kiadásban. Aznap este ezt írta Vagyim Petrovicsnak: „Ma egész nap magára gondoltam. Nagyon búsulok maga után, kedvesem, ülök az ablaknál és várom... Valami réges-rég elfelejtett, leánykoromból ismert hangulat vett erőt rajtam...”

Még Dása is, aki pedig se látott, se hallott, annyira lefoglalták az Ivan Iljics iránti bonyolult és szerinte a világ teremtése óta példátlan érzelmei, még ő is észrevette Kátyán ezt a változást, és egy este, a teánál hosszan bizonygatta, hogy Kátyának ezentúl mindig magas nyakú, sima fekete ruhát kell hordania.

- Én mondom neked, Kátya, te nem látod önmagadat, hát hogy ne túlozzak, legfeljebb, tizenkilencnek látszol... Nem igaz, Ivan, fiatalabb, mint én?

- Ühüm, azaz, hogy nem egészen, de majdnem...

- Ej, te nem értesz hozzá - heveskedett Dása. - A nőknél a fiatalság egyáltalán nem az évektől függ, egészen más oka van annak. Az évek itt egyáltalán nem számítanak.

Kátya kis pénze, ami Nyikolaj Ivanovics halála után megmaradt, fogytán volt. Tyelegin azt tanácsolta neki, hogy adja el a Pantyelejmonovszkaján március óta üresen álló régi lakását. Kátya beleegyezett, és Dásával együtt odament, hogy összeszedje néhány kedves holmiját.

Amikor felértek az emeletre, és Kátya meglátta azt az emlékezetes tölgyfa ajtót, rajta a réz táblácskát: „N. I. Szmokovnyikov” - úgy érezte, hogy íme, életének köre bezárul. Az ismerős, vén házmester - aki mindig mérgesen dohogva nyitott neki éjjélkor kaput, és nyakát takargatta a sebtiben magára kapott bundája gallérjába, és rendszerint előbb oltotta el a villanyt, mintsem Kátya felért a lépcsőn - most saját kulcsával nyitotta ki a lakást, levette a sapkáját, és a két nővért előre bocsátva, vigasztaló hangon mondta:

- Ne tesszen félni, nagyságos asszony, egy gombostű sem veszett el, éjjel-nappal nyitva volt a szemem. Az új lakók fia elesett a fronton, máskülönben most is itt lalnának, nagyon meg voltak elégedve.

Az előszoba sötét volt és sivár, minden szoba be volt függönyözve. Kátya az ebédlőben felgyújtotta a villanyt. A kristálycsillár erős fényt vetett a szürke posztóval bevont asztalra, amelynek közepén még mindig ott állt a porcelán virágkosár, benne rég elszáradt mimóza-csokor. A hajdani zajos élet közömbös tanúi - a magas hátú, bőrülékes székek - a falnál sorakoztak. Az orgonaszzerű, óriási, faragott ebédlőszekrény egyik ajtaja nyitva volt, látni lehetett a lefelé fordított borospoharakat. A tojásdad velencei tükört vastag porréteg lepte be, fölötté most is ott aludt az aranyfiúcska, aranyfürtös fejét aranykezébe hajtva.

Kátya mozdulatlanul állt az ajtónál.

- Dása - mondta csendesen -, emlékszel? Dása!... És ha elgondoljuk, hogy senki sincs már életben...

Aztán bement a szalonba, felgyújtotta a nagy csillárt, szétnézett és vállat vont... A valaha oly bántóan kihívó kubista és futurista festmények most karnevál után sutba dobott, szálnalmas, kopott cafrangokként csüngtek a falakon.

- Katyusa, és erre emlékszel? - kérdezte Dása, rámutatva a sárga sarokban terpeszkedő „modern Vénuszra”, kezében a virággal. - Akkoriban azt hittem, hogy minden bajnak ez az oka.

Nevetett és hozzálátott a kották kiválogatásához. Kátya pedig bement a hajdani hálósobájába. Itt mindent úgy talált, mint ahogy három évvel ezelőtt itt hagyta, amikor útiruhában, fátyolos kalapban, utoljára szaladt vissza ebbe a szobába az öltözőasztalon feledett kesztyűjéért.

Most minden valahogy patinás lett, minden kisebbnek látszott, mint azelőtt. Kinyitotta a szekrényt, amely tömve volt mindenféle selyem- meg csipkedarabkákkal, maradékokkal, harisnyákkal, báli cipőkkel. Valamikor mindegyik apróságot fontosnak hitte. S még most is gyengéd illat áradt belőlük. Céltalanul motozott köztük: minden egyes darabhoz az örökre elmúlt dolgok emléke fűződött.

Egyszerre csak megtört a ház csendje. Dása játszotta azt a szonátát, amelyet akkor tanult meg, amikor három éve vizsgára készült. Kátya becsapta a szekrényajtót, bement a szalonba, és húga mellé ült.

- Kátya, ugye, milyen gyönyörű ez? - szólt Dása, félig feléje fordulva. Egy darabig még tovább játszott, aztán egy másik kotta után nyúlt. Kátya fölállt:

- Gyerünk. Megfájdult a fejem.

- No és a holmival mi lesz?

- Nem akarok semmit elvinni innen. Majd csak a zongorát vitetjük el tihozzátok, a többi nem kell...

Kátya sietségében fölhevülve, új, kék fátyolos kalapjában, vidáman érkezett ebédre.

- Jaj, úgy siettem - mondta, mialatt meleg ajkával Dása arcát érintette -, a cipőm is átázott. Adj egy pár cipőt, hadd szárítom ki ezt. - Kesztyűjét lehúzta, és a szalonablakhoz lépett. Az eső, amely már többször csepergett, most úgy megeredt, mintha dézsából öntenék, a szél hangosan paskolta a háztetőkről a vizet a bádogcsatornába. Esernyők alatt futó embereket látott, aztán az elsötétült levegőbe fehér fény hasított, és olyat dördült az ég, hogy Dása felsikoltott.

- Tudod, ki jön hozzátok ma este? - kérdezte Kátya mosolygósan. Dása megkérdezte: - Ki? - de az előszobában csöngettek, és erre kiszaladt ajtót nyitni. Behallatszott Ivan Iljics nevetése, cipősarkának kopogása, aztán Dásával együtt hangos beszélgetés közepette, nevetve bementek a hálóba. Kátya levette kalapját, megigazította a haját, s egész idő alatt hamiskás, gyöngéd mosoly játszott ajka szögletében.

Ivan Iljics derűs, piros arccal, nedves hajjal ült ebédhez, és elmesélte a városban történeteket. A Balti Gépgyárban, mint most minden más üzemben is, mozgolódik a munkásság. A szovjetek mindenütt támogatják a követeléseiket. A magánvállalatok lassanként becsuknak, a kincstáriak pedig deficittel dolgoznak, de hát háború van és forradalom, ki törődik most a haszonnal. Ma megint gyűlés volt a gyárban. A bolsevikok tartottak beszédeket, és mindegyik ezt hangoztatta: „Véget kell vetni a háborúnak, egy jöttányit sem engedni a polgári kormánynak, nem szabad megalkudni a vállalkozókkal, minden hatalmat a szovjeteknek! Azok aztán majd rendet csinálnak!...”

- Én is beszélni akartam, hát nem lehúztak a tribünről! Vaszka Rublev odaugrott: „Hiszen én úgyis tudom, hogy te nem vagy ellenségünk - azt mondja -, de minek neked itt hetet-havat összebeszélni, mikor a fejed csupa zűrzavar.” Én meg neki: „Vaszilij, értsd meg, egy fél év alatt minden üzem leáll, s nem lesz mit enni.” Ő meg erre: „Elvtárs, újesztendőre minden föld, minden üzem a dolgozóké lesz, burzsujt pedig az egész köztársaságban még hírmondónak se hagynak. Pénz nem lesz többé. Dolgozz, akkor élhetsz kedvedre, minden a tied. Értsd meg, ez a szocialista forradalom!” És mindezt pontosan újesztendőre ígérte.

Ivan Iljics tartózkodva nevetett, de aztán fejcsóválva kezdte szedegetni a terítőről a morzsákat. Dása felsóhajtott:

- Nagy megpróbáltatások várnak még ránk, érzem.

- Igen - felelt Ivan Iljics -, a háborúnak nincs vége, erről van szó. Lényegében mi is változott február óta? A cárt elkergették, de azóta még nagyobb a zűrzavar. És egypár ügyvéd és professzor, egyébként igen művelt emberek, így hitegetik az országot: tűrjetek, harcoljatok a fronton, és ha eljön az ideje, olyan alkotmányt adunk nektek, hogy az még az angolnál is különb lesz. Nem ismerik ezek a professzorok Oroszországot. Rosszul tudják az orosz történelmet. Az orosz nép nem afféle tudatlan fatuskó. Az orosz nép szenvedélyes, tehetséges, erős nép. Nemhiába ballagott el bocskorában az orosz a Csendes-óceánig. A német egy helyben ül, száz évig is elvár, tűr. De az orosz türelmetlen. Egy ábránddal rábíthatják, hogy hódítsa meg a világot. És harcol érte kapcában, bocskorban, övébe akasztott fejszével... A professzorok meg illedelmes alkotmányt akarnak kényszeríteni erre a háborgó néptengerre. Bizony, még nagyon komoly eseményekre lehetünk elkészülve.

Dása az asztalnál állt, kávé-töltött a csészékbe. Hirtelen letette a kávéskannát, és Ivan Iljics mellére borult.

- Dása, kedves, ne félj, ne izgasd magad - mondta Ivan Iljics, és megsimogatta felesége haját. - Eddig még nem történt semmi borzasztó, ugye?... Láttunk mi már ennél rosszabbat is... Emlékszem, hallgass csak ide, elmondom, hogy éltünk mi a „Rohadt Verem”-ben...

És felelevenítette háborús viszontagságait. Kátya a falióra pillantott és kiment. Dása a férje nyugodt, erőt sugárzó arcába, mosolygó, szürke szemébe nézett, s kicsit megnyugodott: az ilyen ember mellett nem kell félnie. A „Rohadt Verem” történetét végighallgatva, a hálóba ment, hogy bepúderezze az arcát. Az öltözőasztal előtt Kátya ült, és az arcán babrált valamit.

- Danyuska - kérdezte vékony hangon -, nem maradt nálad valami azokból a párizsi parfümökből?

Dása leült a nővére elé a padlóra, és bámulva nézett rá, aztán suttogva megkérdezte:

- Kátyusa, tollászkodol?

Kátya elpirulva bólintott.

- Kátyusa, mi van veled?

- Meg akartam mondani, de te nem hallgattál végig. Ma este megérkezik Vagyim Petrovics, s a pályaudvarról egyenest hozzátok jön. Hozzám ilyenkor... túl késő lenne...

Fél tízkor csöngettek. Mindhárman az előszobába szaladtak. Tyelegin nyitott ajtót. Vállára vetett, gyűrött köpenyben, mélyen homlokába húzott sapkában belépett Roscsin. Sovány, komor arca mosolyra derült, amikor meglátta Kátyát, aki zavartan, örvendezve nézett rá. Roscsin köpenyét egy székre dobta, köszönt és fátyolos, de erős hangon így szólt:

- Bocsássanak meg, hogy ilyen későn rontok be, de nagyon kívántam még ma találkozni magával, Jekatyerina Dmitrijevna, és önnel is, Darja Dmitrijevna. - Kátya szeme egyszerre könnyel telt meg.

- Örülök, hogy megérkezett, Vagyim Petrovics - mondta Kátya, és mikor a férfi a kezére hajolt, ő remegő ajakkal megcsókolta a homlokát.

- Hiába hagyta máshol a poggyászát, úgysem bocsátjuk el ma este - mondta Ivan Iljics. - Itt fog aludni.

- A szalonban, a török díványon - tette hozzá Dása. - Ha rövid, megtoldjuk egy karosszékkal.

Roscsin mintegy álomban hallgatta, amit ezek a kedves, finom emberek beszélnek. Még idegeiben volt a sok álmatlan éjszaka, mászkálás a vagonablakhoz a menázsiért, a szakadatlan harc a talpalatnyi helyért, a sok harsány szitkozódás. Még nehezen fért a fejébe, hogy ez a három megfoghatatlanul szép, jó szagú, tiszta ember a tükörsima parketten éppen őneki, Roscsinnak örül olyan nagyon. Mintegy álomban sugárzott feléje Kátya gyönyörű szeme: „örülök, örülök, örülök neked...”

Helyre rántotta derékszíját, megigazította vállpántját és mélyet sóhajtott:

- Köszönöm - mondotta -, s most mit tegyek?

Bevezették a fürdőszobába tisztálkodni, aztán az ebédlőbe, vacsorázni. Megette válogatás nélkül, amit eléje tettek, gyorsan jóllakott, s tányérját eltolva, rágyújtott. Borotvált, sovány, zord arca, amely beléptekor úgy megijesztette Kátyát, most megenyhült, és még fáradtabbnak látszott. A narancsszínű lámpaernyő sárga fényt vetett nagy kezére, amely remegett, mikor az asztal fölött rágyújtott. Kátya az árnyékban ülve nézte Vagyim Petrovicsot, és úgy érezte, hogy szereti még a szőrszálacskákat is a kezén, a gombokat is a sötétbarna, gyűrött katonazubbonyán. Azt is észrevette rajta, hogy beszéd közben néha összeszorítja száját, és a fogai közt szűri a szót. Szaggatott, zabolátlan mondatokban beszélt. Látszott, hogy ő maga is érzi ezt, és igyekszik elnyomni magában valami régóta benne rágódó, dühös indulatot... Dása, egy pillantást váltva férjével és nővérel, megkérdezte Roscsint, hogy talán fáradt már, s le akarna feküdni. Erre az váratlanul felfortyant, és kiegyenesedett ültében.

- Ejnye, igazán nem azért jöttem, hogy aludjak... Nem... nem... - És az erkélyre lépve, kiállt a csepergő éjszakai esőbe. Dása fejcsóválva intett a balkon felé. Roscsin beszólt onnan:

- Nagyon kérem, bocsásson meg, Darja Dmitrijevna... tudja, négy éjjel nem aludtam...

Visszajött a szobába, hátrasimította haját, és leült előbbi helyére.

- Egyenesen a főhadiszállásról jövök - mondotta. - Igazán vigasztalan híreket viszek a hadügyminiszternek... Amikor megláttam magukat, összeszorult a szívem... Már megbocsásson, Jekatyerina Dmitrijevna, kimondok mindent, hiszen a világon senki sem áll olyan közel hozzám, mint maga. - Kátya elsápadt. Ivan Iljics felkelt, és hátratett kézzel a falhoz állt. Dása rémülten nézett Roscsinra.

- Hacsak csoda nem történik, végünk - mondta a tiszt köhintve. - A hadsereg már nem létezik... A front megfutamodott... A katonák a vagonok tetején utaznak, ki merre lát... Emberi számítás szerint a szétzúllásnak gátat vetni lehetetlen... Egy óceán apálya ez... Az orosz katona már nem tudja, miért harcol, már nem tiszteli a háborút, nem tisztel senkit, akinek ehhez a háborúhoz köze van, sem az államot, sem Oroszországot. A katonák biztosra veszik, hogy csak ki kell kiáltani: „Béke!”, s akkor még aznap vége a háborúnak... És hogy csak mi, az urak, nem akarjuk a békét... Értsék meg: a katona köp mindenre, amivel három éven át orránál fogva vezették, eldobta a puskát, és nincs az az erő, amellyel harcra lehetne kény-

szeríteni... Őszre, mikor mind a tízmillió visszaözhök, Oroszország megszűnik, mint szuverén állam...

Úgy összeszorította a fogát, hogy arccsontja körül kidagadtak az izmok. Mindenki hallgatott. Roscsin tompán folytatta:

- Egy tervet hozok a belügyminiszternek. A tábornok urak közül néhányan összeállítottak egy tervet a front megmentésére... Eredeti... Annyit mindenesetre jelentene, hogy a szövetségesek nem vethetik tábornokaink szemére, hogy nem akarnak harcolni. A terv a következő: ki kell hirdetni a legrövidebb idő alatti teljes leszerelést, vagyis megszervezni a szökést, s ezzel megmenteni a vasutakat, a tüzéséget, a lőszer- és élelmiszerkészleteket. Határozott kijelentéssel biztosítani a szövetségeseket, hogy nem fejezzük be a háborút. Ugyanakkor a Volga medencéjében megbízható csapatokat felállítani, ilyenek akadnak. A Volgán túl egy teljesen új hadsereget kell megszervezni, amelynek magvát önkéntes osztagok alkotnák, egyidejűleg partizánosokat is kell alakítani, a meglevőket támogatni... Az uráli üzemekre, a szibériai szénre és gabonára támaszkodva, újra kezdeni a háborút...

- Hogy megnyissuk a frontot a németeknek!... Hogy kirabolják az országot! - kiáltott Tyelegin.

- A mi hazánk nincs többé, csak a helye van meg. - Roscsin öklbe szorította az abroszon nyugvó kezét. - Nagy-Oroszország akkor szűnt meg létezni, amikor a nép eldobta a fegyvert... Hogyhogy nem akarják megérteni, hogy már megkezdődött?... Talán Szent Miklós fog segíteni? Hisz már elfelejtették az imádságot is hozzá... Nagy-Oroszország most trágya az eke alá... Mindent előről kell kezdeni: hadsereget, államiságot, még lelket is újat kell belénk önteni... - Kitágult orrcimpával szippantott egyet, fejével az asztalon fekvő kezére bukott, és melléből ugatásszerű, tompa zokogás tört elő.

Ezen az estén Kátyát nem engedték haza; Dása a maga ágyába fektette. Ivan Iljicsnek a dolgozószobájában ágyaztak; Roscsin a valamennyiük számára kínos jelenet után kiment az erkélyre az esőbe, majd az ebédlőbe visszatérve bocsánatot kért. Valóban a legokosabb volt aludni menni. El is aludt nyomban, mihelyt levetkőzött. Amikor Ivan Iljics lábujjhegyen bement hozzá eloltani a lámpát, Roscsin hanyatt fekvé aludt, két kezét mellén egymásra téve. Ez a sovány arc, szorosan lezárt szemével, a kékes világításban élesen kirajzolódó ráncaival olyan emberről árulkodott, aki nagy fájdalommal viaskodik.

Kátya és Dása közös takaró alatt még soká suttoztak egymás közt. Dása időnként kifelé hallgatózott. Ivan Iljics a dolgozószobájában még nem tért nyugovóra. „Lám, még mindig fenn van, s reggel hétre a gyárban kell lennie...” - mondta Dása, kibújt a paplan alól, és mezítláb beszaladt a férjéhez. Tyelegin ingujjra vetkőzve, leeresztett nadrágtartóval ült a megvetett díványon, és a térdén egy óriási könyvet tartott, azt olvasta.

- Te még nem alszol? - kérdezte messzire kalandozó, fénylő pillantással. - Ül le... Találtam valamit... hallgasd csak. - Visszafordított egy lapot, és halkán olvasni kezdett: - „Háromszáz évvel ezelőtt szabadon száguldott a szél erdön-mezőn az Oroszhonnak nevezett óriási temető fölött. Felperzselt, üszkös városok, szálló pernye a falvak helyén, fakeresztek és porladó csontok a burjánnal benőtt utak mentén, hollósereg, üvöltő farkashad rémített éjszakánként. Itt-ott az erdei ösvényeken még fel-feltűnedeztek az útonállók utolsó bandái, akik már rég elitták a tíz év alatt összerabolt nagyúri bundákat, drágamívű kelyheket, szentképek gyöngyös ékességeit. Már mindent kifosztottak, kipusztítottak Oroszhonban. Néptelen pusztasággá vált az ország. Még a krími tatárok sem ütöttek rajta e Vadföldön: nem volt már mit rabolni. A nagy zűrzavar tíz esztendeje alatt a trónbitorlók, tolvajok és lengyel lovascsapatok tüzzel-vassal kipusztították Oroszhon minden talpalatnyi földjét. Szörnyű éhínség dúlt, az emberek lótrágyát meg sózott emberhúst ettek. Feketehalál pusztított. A nép hírmondói északra, a

Fehér-tengerhez, az Urálba, Szibériába menekültek. E zord időkben a lengyel hódítóktól nagy nehezen felszabadított, kifosztott, koldussá tett Moszkva üszkös falai alá, ez óriási romhalmaz tövébe, a márciusi hó olvadó szennyében szánon hoztak oda egy rémült fiúgyermeket, akit a pátriárka tanácsára a koldusbotra jutott bojárok, az ügyefogyott kalmárok és az északi meg Volga-vidéki mogorva parasztok választottak meg a moszkvaiak cárijának. Az új cár csak sírni és imádkozni tudott. Sírt és imádkozott, iszonyattal s csüggedten nézett a szán ablakán át arra a lerongyolt, elvadult tömegre, amely elébe jött a város kapujáig. Az oroszok nem nagyon bíztak az új cárban. De élni kellett. Hát élni kezdtek. A kufár Sztroganovoktól pénzt vettek kölcsön. A városiak építkezni kezdtek, a falusiak felszántották az elvadult ugart. Lovas és gyalogos pandúrokat küldtek az útonállók, rablók megfékezésére. Szegényesen, szűkösen éltek. Fejet hajtottak a Krímnek, Litvániának, a svédeknek is. Megtartották hitüket. Tudták, hogy csak egyetlen erő van: az erős, a leleményes, az ügyes kezű nép. Remélték, hogy kibírják, és kibírták. Újra tanyát vertek a burjánnal benőtt pusztaságon...”

Ivan Iljics becsapta a könyvet:

- Látod, most sem fogunk elpusztulni... Nagy-Oroszországnak vége! De lám, azoknak a rongyos parasztoknak, akik kopjájkkal jöttünk Moszkvát felszabadítani, azoknak az unokái verték meg XII. Károlyt és Napóleont... És a Moszkvában erőszakkal trónra emelt fiúnak az unokája építette fel Pétervárt... Nagy-Oroszországnak vége!... De ha csak egyetlen járásunk megmarad, abból is újjászületik Oroszhon...

Összeráncolt szemöldökkel nézett Ivan Iljics az ablakra, ahonnét a hajnalszürkület bederengett a szobába. Dása vállára hajtotta fejét, és férje megcsókolta, megsimogatta a haját:

- Menj aludni, te kis gyávaság...

Dása elnevette magát, és elköszönt tőle. Az ajtóban még visszafordult:

- Te, ha tudnád, mennyire szereti Kátya...

- Nem is csoda, kitűnő ember...

Szélcsendes, forró este volt. Benzinbűz és az úttest faburkolatának pállott szaga érzett. Tarka, rendetlen néptömeg hullámozott a Nyevszkij verejtékszagú, dohányfüstös, poros gyalogjáróján. A kormány autói bögve, töfögve, zászlót lengetve robogtak az úttesten. A rikkancsok fülsiketítő kamaszhangon szenzációs újságokat ordítottak, de senki sem hitt nekik. Egyesek suttyomban cigarettát, gyufát, lopott holmit árultak a tömeg közt. A parkok gyepén, a virágágyak tövében katonák heverésztek, és napraforgómagot rágsáltak.

Kátya egyedül tért vissza a Nyevszkijről. Roscsin megbeszélte vele, hogy nyolc óra tájban a Néva-parton vár rá. Kátya befordult a Palota térre. A komor, vérvörös palota első emeletének fekete ablakaiban villanylámpák sárgálltak. A főbejáratnál autók álltak, katonák és sofőrök járkáltak, nevetgéltek. Berregve kanyarodott a kapu elé egy motorkerékpár; autósapkás, gyűrött ingű kamaszküldönc szállt le róla. A palota sarokra néző erkélyén hosszú ősz szakállú férfi állt mozdulatlanul a korlátra könyökölve. Kátya megkerülte a palotát és visszafordult; a vezérkar épületének bolthajtása fölött még mindig ott ágaskodtak a naplemente felé a könnyed bronzlovak. Kátya átment a parti sétányra, és a víz mellett leült a gránitpadra. A lomhán hömpölygő Néva fölött a hidak áttetszően halványkék körvonalai lebegni látszottak. Csillogva tükröződött a folyó mélyén a Péter-Pál székesegyház tornyának aranytúje. Egy árva csónak himbálózott a víz fénycsíkjaiban. A pétervári városrész felett, a háztetők és füstfelhők mögött narancssárga fényben szállt alá a nap kihunyó korongja.

Kátya, térdén összefont kézzel, csendesen szemlélte az alkonyt, s békésen, türelemmel várta Vagyim Petrovicsot, aki észrevétlenül érkezett a háta mögé, és a gránitmellvédre könyökölve nézett Kátyára. Kátya megérezte, hogy ott van, megfordult és mosolyogva fölkel. A férfi furcsa, megdöbbent pillantást vetett rá. Kátya feljött a lépcsőn a sétányra, és karon fogta Roscsint. Elindultak, és Kátya halkán megkérdezte: - Mi történt? - A férfi nem felelt, vállat vont, szája lebiggyedt. Átmentek a Szentháromság-hídon és a Kamennooosztrovszkij elején Roscsin a barna díszítményes, nagy magánpalota felé intett fejével. A télikert széles ablakai ki voltak világítva. A kapubejáratnál több motorkerékpár vesztegelt.

Híres táncosnő palotája volt ez valamikor, most a bolsevikok főhadiszállása. Éjjel-nappal kattogott itt az írógép. A palota előtt mindennap nagy tömegben tolongtak a munkások, frontkatonák, matrózok; az erkélyre kilépett a bolsevik párt vezére, és arról beszélt, hogy a munkásoknak és parasztoknak harccal kell kezükbe ragadni a hatalmat, haladéktalanul véget kell vetniük a háborúnak, és itt az országban és az egész világon új, igazságos rendet kell teremteniük.

- Nemrég itt voltam a tömegben és hallgattam - mondta Roscsin a foga között. - Erről az erkélyről lángostort suhogtatnak, és a tömeg hallgat rájuk... De hogy hallgat rájuk!... Nem értem, ki az idegen ebben a városban: mi vagy ők? (És fejével a palota felé intett.) Miránk már nem akarnak hallgatni... Mi már csak értelmetlen szavakat lefetyelünk... Amikor ide utaztam, tudtam: orosz vagyok... De itt idegen lettem... Nem értem, nem értem...

Tovább mentek a Kamennooosztrovszkijon. Rongyos kabátú, szalmakalapos ember haladt el mellettük, egyik kezében vödört vitt meg ecsetet, a másikban egy csomó plakátot...

- Csak egy dologgal vagyok tökéletesen tisztában - mondotta fojtott hangon Roscsin, és elfordult, hogy Kátya ne lássa, mint torzul el az arca. - Azt tudom, hogy ebben a káoszban az egyetlen káprázatos eleven pont a maga szíve, Kátya... Mi nem hagyhatjuk el egymást...

Kátya csendesen felelte:

- Én csak nem mertem erről beszélni... De hát mondja, drágám, miért is válnánk el...

Odaértek, ahol a vödörös ember éppen most ragasztott a falra egy középnyagyságú, fehér plakátot, és mert mind a ketten izgatottak voltak, megálltak egy pillanatra. A lámpafényben ezt harsogta a plakát: „Mindenkihez! Mindenkihez! Mindenkihez! Veszélyben a forradalom!”

- Jekatyerina Dmitrijevna - mondta Roscsin, kezébe véve az asszony vékony kis kezét, és lassan tovább vezetve az esthomályban elcsendesedett, széles utcán, amelynek végén még ott égett az alkony bíbora -, elszállnak az évek, véget ér a háború, lezajlik a forradalom, és csak egyvalami marad meg hervadatlanul: a maga félénk, gyöngéd, szerető szíve...

A nagy házak nyitott ablakaiból élénk beszélgetés, veszekedés, zeneszó hallatszott. A meg-görnyedt ember a vödörrel megint beérte Kátyát és Roscsint, és felragasztva egy plakátot, feléjük fordult. A rongyos szalmakalap alól fürkésző, gyűlölettől izzó pillantás villant rájuk.

MÁSODIK KÖNYV

Ezerkilencszáztizennyolc

„Három vízben áztunk,
három vérben fürödtünk,
három lúgban főttünk.
Tisztábbak vagyunk
a tisztánál.”

1

Mindennek vége volt már. Az elcsitul Pétervár néptelen utcáin fagyos szél söpörte a papírszemet: hadparancsok, színlapok foszlányait, „az orosz nép lelkiismeretéhez és hazafiasságához” intézett felhívások foszlányait. A tarka papírrongyok, a rajtuk száradt ragasztópéppel baljósan zörögve sodródtak tova a földön fodrozódó hólepelrel együtt...

Ez volt minden, ami megmaradt a főváros nemrég még lármás, mámoros hajszájából. Elvonult az utcákról, a terekről a semmittevők tömege. Kihalt a Téli Palota, melyen rést ütött az Auróra cirkáló ágyújának lövedéke. Eltűntek az ismeretlenségbe az Ideiglenes Kormány tagjai, a befolyásos bankárok, a híres tábornokok... Eltűntek a megtépázott, szennyes utcákról a fényes fogatok, az elegáns nők, a tisztek, államhivatalnokok, az izgága politikusok. Egyre gyakrabban hallatszott éjszakánként, hogy deszkákkal szögeznek be a boltajtókat. Itt-ott még látni lehetett a kirakatokban egy-egy darab sajtót, egynéhány kiszáradt süteményt. De ez csak fokozta a nosztalgiát az elmúltak után. A járókelő rémülten falhoz lapulva pislantott az őrjáratra, e maroknyi elszánt emberre, akik sapkájukon vörös csillaggal, puskájukat csövéllel lefelé vállukra vetve haladtak az úttesten.

Az északi szél fagyot lehelt a házak sötét ablakaira, befújt a kihalt kapubejáratokba, és kisöpörte a hajdani fényűzés kusza kísérteteit. Szörnyű volt Pétervár ezerkilencszáztizenhét végén.

Szörnyű, érthetetlen, megfoghatatlan. Minden elmúlt. Minden megváltozott. A szélről seprő úttesten kopottas ember sietett, kezében vödörrel, meszelővel. Mindig új meg új rendeletek falragasz-foltjai fehérlettek az ódon házak százados falain. A rangok, kitüntetések, nyugdíjak, tisztai vállbojtok, az ábécé régi „jaty” betűje, az Isten, a magántulajdon és az ember joga, hogy úgy éljen, ahogy neki tetszik, mindez érvényét veszítette. Érvénytelen! A plakátragasztó rongyos kalapja alól dühösen nézegetett arra, ahol a tükörablakok mögött még lézengett a hidegben egynéhány lakó, bundásan, szőröcsizmásan, akik kezüket tördelve ismételték:

- De hát mi ez? Mi lesz itt? Elpusztult Oroszország, mindennek vége... Ez a halál!

Ha kinéztek az ablakon, mit láttak? Rézsút szemben, a kegyelmes úr háza előtt, amelynek szürke homlokzatára pislantva, még a rendőr is kihúzta magát, most egy hosszú teherkocsi áll, és fegyveres emberek bútort, szőnyeget, képeket cipelnek ki a tárt kapun. A bejárat fölött vörös zászló. És ugyanott topog könnyű felöltőben a kegyelmes úr, szkobelevi pofaszakállal, és ősz feje reszket. Kilakoltatják. Télvíz idején. Mehet világgá... És ezt teszik őkegyelmességével, az államgépezet egyik sérthetetlennek tartott alkotórészeivel!

Leszáll az éj. Vaksötétség, sehol egy lámpa vagy kivilágított ablak. Nincs szén, pedig azt beszélnek, a Szmolnij fényárban úszik, és a munkásnegyedekben is ég a villany. A meggyötört, összelőtt város felett viharsszél süvít, befűtöli a lyukas háztetőkön: „Elpusztulunk!” És a

sötétségben minduntalan puskalövés dörren... Ki lő, kire és miért? Talán ott lövöldöznek, ahol tűzfény festi vörösre az eget? A szeszraktárak égnek arra... A pincékben a bezúzott hordók szeszétől lerészegedett emberek... ördög vigye őket, égjenek ott rakásra!

Ó, te orosz nép, orosz ember!

Az oroszok milliós tömegekben, vonat vonat után, özönlöttek a frontról hazafelé, a faluba, a pusztára, a mocsaras erdőkbe. Ki-ki a földjéhez, asszonyához... A vagonok kitört ablakainál álltak sűrűn, összezsúfolva, elmozdíthatatlanul, úgyhogy még a halottak tetemét se lehetett tőlük kidobni az ablakon. Ellepték a vonatok tetejét, az ütközőket. Megfagytak, a kerekek alatt pusztultak, szétloccsantották a fejüket a hidak kiálló vasgerendáin. Ládáik, zsákjaik tömve voltak, vitték, ami a kezük ügyébe akadt, minden elkél otthon: a géppuska is, meg az ágyúzávár is, hullárról lehúzott ruhaféle, kézigránát, puska, gramofon, még a vagondiványról levágott bőr is. Csak pénzt nem vittek haza, ezzel a szeméttel még cigarettát sem lehet sodorni.

Lassan döcögtek a vonatok az orosz síkságon előre, kifulladásra álltak meg betört ablakú, letépett ajtajú állomások előtt. A vonatok ocsmány káromkodások közepette futottak be minden állomásra. A vagonok tetejéről szürke köpenyek kászolódtak lefelé, megzördültek a puska-závárok, s az emberek az állomásfőnök keresésére indultak, hogy ott nyomban végezzenek a burzsoázia átkos csökevényével. „Mozdonyt... Meguntad az életedet, te, az anyád keserves mindenit!... Indítod a vonatot vagy nem?”... Rohantak a végét járó, döglődő mozdonyhoz, ahonnan a gépész meg a fűtő meglógtak a sztyepp felé. „Szenet, fát ide! Törd ki azt a kerítést, le az ajtót, ablakot onnan!”

Három évvel azelőtt nem sokat kérdezték, ki ellen mennek és miért. Mint az égszakadás, földindulás, úgy jött a mozgósítás, a háború. A nép ezt gondolta: „Bekövetkezett az idők teljessége. A régi életnek befellegzett. Puskát a kézbe. Lesz, ami lesz, de valami más lesz, nem az, ami volt.”

Százados sérelmek hullámai csaptak magasba.

Három év alatt kitapasztalták, mi a háború. Elöl géppuska, hátul géppuska - hasalj, tetves, a piszokba, örülj, hogy élsz. Aztán felrázta őket, megzavarta fejüket a forradalom... Eszükbe villant: „Mi lesz velünk? Megint becsapnak?” Hallgatták az agitátorokat: „Szóval eddig lóvá tettek, most már aztán nem hagyjuk magunkat, megjött az eszünk... Eleget háborúztunk, most aztán haza, bosszúra. Már tudjuk, kinek a hasába döfjük a szuronyt. Nincs se cár, se Isten. Csak mi. Gyerünk haza, kiosztjuk a földet!”

Így szántották fel a katonavonatok az orosz síkságot; feldúlt pályaudvarokat, szétzúzott szerelvényeket, kifosztott városokat hagytak maguk mögött. A falvakban, a tanyákon minden recsegett-ropogott, maguk fabrikáltak maguknak fegyvereket, lefűrészelték a puska csövét. Az orosz ember birtokába vette a földet. A falusi házakban meg, mint hajdanában, mécsvilág mellett szőttek, fontak az asszonyok öreganyáik szövőszékén. Mintha régmúlt idők tértek volna vissza. Ez azon a télen volt, amikor a második forradalom kezdődött. Az októberi...

Az éhes Pétervár, amelyet északi szelek tépáztak, a falvak fosztogattak, ellenséges front gyűrűjében, összeesküvésektől zaklatottan, szén és kenyér nélkül, kihűlt gyárkéményeivel, mint egy csontburkától megfosztott agyvelő, sugározta szét ekkor a carszkoje-szelői állomás rádióhullámain az új eszmék vad kirobbanásait.

- Elvtársak! - kiabált fájós torokkal a gránittalapzatról egy vézna legény, fordítva feltett finn sapkában. - Szökevény elvtársak, hátat fordítottak végre a ronda imperialistáknak... Mi, pityeri munkások, azt mondjuk: helyesen tettétek, elvtársak... Nem leszünk tovább a véres kezű burzsoázia zsoldosai... Le az imperialista háborúval!

- Le vele, le vele... - visszhangozta lomhán a szakállas katonák tömege. Hátukon puskával és teli bugyorral, fáradtan, nehézkesen álldogáltak III. Sándor cár szobra előtt. Hó lepte be a cár fekete alakját és rövid farkú lovának orra előtt a kigombolt kabátú szónokot is.

- Elvtársak!... Csakhogy nem szabad eldobnunk ám a fegyvert! A forradalom veszélyben van... A világ mind a négy tájáról ellenség fenyeget... Ragadozó karmai között aranyhegyek, szörnyű, pusztító fegyverek... Csak úgy remeg gyönyörűségében, látva, hogy itt mi vérünkben fuldoklunk... De mi nem remegünk... A mi fegyverünk a szocialista világforradalomba vetett lángoló hitünk... Eljön, közeledik már...

A mondat végét a szél elfújta. Ugyanitt, a szobornál megállt dolgát végezni egy felhajtott galléros, széles vállú férfi. Mintha észre se venné az emlékművet, a szónokot, a bugyrokkel felszerelt katonákat. De egyszer csak megütötte fülét egy mondat, vagy talán nem is mondat, hanem az a vak hit, amely világgá harsant a bronz lófej alól:

- Mert értsétek meg... fél esztendő alatt örökre megszűnik a világ átka: a pénz... Megszűnik az éhség, az ínség, a megaláztatás... Ami kell, azt megkapjuk a közös éléstárból... Elvtársak, az aranyból pedig nyilvános árnyékszékét építünk...

De ekkor a szél mélyen becsapott a szónok torkába. Dühösen meggörnyedve köhögött, és nem bírta abbahagyni, tüdejét szaggatta a köhögés. A katonák álldogáltak még egy darabig, aztán a csúcsos sapkák megbillentek, elszéledtek, ki a pályaudvarra, ki meg a városon át a folyó felé. A szónok lemászott a talapzatról, meg-megcsúszva a jeges grániton. A felhajtott kabátgalléros ember nem nagyon hangosan utána kiáltott:

- Rublev, adjisten.

Vaszilij Rublev, még mindig köhögve, begombolta vedlett télikabátját. Nem adott kezet, és ellenségesen nézett Ivan Iljics Tyeleginre.

- Mi az? Mi kell?

- Hát csak örülök, hogy találkoztunk.

- Ezek a hülyék, ezek a tökfejűek - mondta Rublev, a hóesésen át homályosan kirajzolódó állomásépület felé nézve, ahol földre rakott cókókjuk körül csoportokba verődve még mindig ott ácsorogtak ugyanazok a tetves frontkatonák. - Hát lehet ezekkel okosan beszélni?... Szöknek a frontról... akár a svábbogarak... Korlátolt népség... Itt csak a terror segít...

Fagyos kezét fenyegetően lengette a hóviharba. Aztán leeresztette az öklét, didergett.

- Rublev, galambom, maga jól ismer engem - és Tyelegin kabátgallérját lehajtva, a munkás földszürke arca fölé hajolt -, magyarázza meg nekem, az isten áldja meg... Hiszen így hurokba szorulunk... A németek, ha akarják, egy hét alatt Petrográdban lehetnek... Tudja, én soha ezelőtt nem érdeklődtem a politika iránt...

- Hogyhogy nem érdeklődtél? - Rublev szögletes mozdulattal dühösen fordult feléje. - Hát ugyan mi iránt érdeklődtél? Aki most nem érdeklődik: tudod, mi az? - És bösz dühvel nézett Ivan Iljics szemébe. - Az semleges... az népellenség...

- Hát hiszen épp erről akarok veled beszélgetni. De te meg szólj hozzám emberségesen - mondta most már dühösen Ivan Iljics. Rublev feszült orrcimpájával nagyot lélegzett.

- Fura ember vagy, Tyelegin elvtárs... Mintha én ráérnék veled diskurálni... Hát nem érted?

- Hallgass ide, Rublev, nálam úgy áll a dolog... Biztosan te is hallottad, hogy Kornyilov a Don-vidéken felkelést indít?

- Hallottuk.

- Hát én vagy a Don-vidékre megyek, vagy veletek tartok...

- Mi az, hogy vagy-vagy?

- Hát ez, kérlek, bizalom dolga... Te a forradalmat véded, én Oroszországot... De lehet, hogy én is a forradalmat... Tudod, frontharcos tiszt voltam a háborúban...

A düh kihunytt Rublev sötét szemében, csak az álmatlan éjszakák fáradtsága maradt benne.

- Jól van - mondta -, gyere el holnap a Szmolnijba, keress meg ott... Oroszország... - elmosolyodva csóválta a fejét. - Úgy megharagít néha ez a te Oroszországod. Még a szemem is vérbe borul... És amellet mindnyájan érte pusztulunk. Próbálj csak kimenni a Balti Pályaudvarra. Valami háromezer szökevény lebzsel ott már vagy három hete... Tarts nekik gyűlést, állítsd őket a szovjethatalom oldalára... Mondd nekik: „Petrográdnak kenyér kell, nekünk meg katonák kellenek.” (Rublev szeme megint szárazon tekintett ki üregéből.) Mondd nekik: „Ha pedig a kemencén fogják a hasukat vakarni, ebek harmincadjára kerülnek, majd a hátukra írják nekik a forradalmat.” Próbáld meg a fejükbe verni, hogy semmi a világon nem menti meg Oroszországot és a forradalmat, csak a szovjethatalom... Érted? A mi forradalmunk most a világon mindennél fontosabb...

Tyelegin a fagyos lépcsőház vaksötétségében ment fel negyedik emeleti lakásába. Kitapogatta az ajtót. Hármat koppantott, aztán még egyet. Léptek hallatszottak az ajtó mögül.

- Ki az? - szólalt meg halkan a felesége.

- Én vagyok, Dása, én vagyok.

Az ajtó mögül sóhajtás hallatszott. A lánc megcsördült. A retesz sokáig nem nyílt ki. Dása suttogott: „Édes istenem! Ó, édes istenem!” Végre kinyitotta, s aztán a sötét, hosszú előszoba mélyébe ment, s leült valahol.

Tyelegin gondosan bezárta, bereteszelte az ajtót. Lehúzta sárcipőjét. Megtapogatta zsebeit: ördög vigye, nincs gyufája. Le sem vetette kabátját, sapkáját; kezét előrenyújtva ment arra, amerre Dása eltűnt.

- Disznóság, már megint nem ég a villany. Dása, hol vagy?

Kisvártatva Dása csendesen felelt:

- Égett, de aztán kialudt.

Ivan Iljics is bement a dolgozószobába, ez volt az egész lakásban a legmelegebb, de ma még itt is cudarul hideg volt.

Meresztette a szemét, de semmit sem látott. Dásának még a lélegzetét se hallotta. Nagyon éhes volt, különösen teázni szeretett volna. De sejtette, hogy Dása semmit sem készített.

Ivan Iljics lehajtotta kabátja gallérját, és leült a díványnál az íróasztal előtti karosszékbe, az ablakkal szemben. Onnan, a havas homályból bederengett valami halvány fény. Talán Kronstadtból, talán közelebbről, fényszórók fürkészték az égboltozatot.

„Jó volna befűteni a kiskályhát - gondolta. - Vigyázva ki kéne puhatolni, hol tartja Dása a gyufát.”

De nem tudta rászánni magát. Csak szeretne volna biztosan tudni, mit csinál Dása: sír vagy talán szendereg. Túlságosan elcsöndesedett. Az egész nagy házban síri csend. Csak valahonnan messziről hallatszott lövések döreje. Egyszer csak a csillár hat égője felizzott, és vöröses fényük kicsit megvilágította a szobát. Dása az íróasztalnál ült, szőröcsizmában, bundájára is rávett valamit. A feje az asztalon, az íróasztalra feküdt. Elgyötört, sovány az arca, szeme nyitva, így ült ott, kényelmetlen, erőltetett tartásban...

- Dasenya, mégse lehet ezt így - mondta tompán Tyelegin. Elviselhetetlenül sajnálta. Odament az íróasztalhoz. De ekkorra a lámpák vörös izzószálai megrezzentek, kihunytak. Volt villanyfény, de csak néhány pillanatra.

Megállt Dása háta mögött, és lélegzetét visszatartva, fölője hajolt. Mi sem volna egyszerűbb, csak a haját kéne megsimogatni. De a felesége, mint egy hulla, meg sem moccant a közeledésére.

- Dása, igazán ne gyötörd így magadat...

Egy hónapja Dása fiút szült. De a gyermek harmadnapra meghalt. Koraszülés volt, egy szörnyű megrázkódtatás következménye. Egyik este Dása a Marsmezőn akart épp átmenni, amikor két, életnagyságúnál nagyobb, fehér lepelbe burkolt alak támadt rá. Ama bizonyos „gólyalábúak” lehetnek, akik speciális rugókat erősítve talpukra, azokban a fantasztikus időkben egész Petrográdot rémületben tartották. Ráivalltak, ráijesztettek Dására, aki összeesett. Erre leszedték róla a bundáját, és a Lebjazsij-hídon át eltűntek. Dása egy ideig még fekve maradt. Az eső is megeredt, a Nyári Kert meztelen hársfái vadul nyögtek a szélben. A Fontankán túl valaki elnyújtott hangon kiabált: „Segítség!” A gyermek rugdalózott Dása hasában, világra kérezkedett.

Követelőzött, s erre Dása feltápáskodva, átment a Szentháromság-hídon. A szél a vaskerítéshez nyomta, vizes ruhája lába közé ragadt. Se lámpa, se egy lélek sehol. Lent a feketén zajló Néva. A hídon átmenve, Dásán erőt vettek az első fájások. Láta, hogy nem ér haza, már csak a fáig akart elvándorolni, hogy megtámaszkodhasson. Itt, a Krasznije Zori utcában állította meg a járőr. A katona puskáját félretartva, Dása holtápadt arca fölé hajolt.

- Levetköztették a gazemberek! És még hozzá állapotos!

Ez a katona vezette haza Dását, s cipelte fel a negyedik emeletre. Puskatusával bezörgetett az ajtón, és ráförmedt Tyeleginre, aki ajtót nyitott:

- Hát szabad egyedül elengedni a fiatalasszonyt?! Kicsi híja, hogy nem az utcán szült... Az ördög vitte volna el az ilyen burzsuj népet...

Még az éjszaka megjöttek a szülési fájdalmak. Egy bőbeszédű bába jelent meg a lakásban. Huszonnégy órán át kínlódott Dása; az újszülött nem jutott lélegzethez, víz ment a torkába. Veregették, dörzsölték, a szájába fújtak, összehúzta kis arcát, és elbőgte magát. A bába nem csüggedt, bár a gyerek köhögni kezdett. Panaszosan vinnyogott, mint egy macskakölyök, és nem akart szopni. Aztán már nem sírt, csak hörgött. Harmadnap reggel pedig, amikor Dása a bölcsőhöz hajolt és belenyúlt, hideg kis hullát érintett. Hevesen magához ragadta, és meglátta, hogy a csöppség koponyáján égnek áll a ritka, világos hajacska.

Vadul felsikoltott. Az ágyból az ablakhoz rohant: ki, csak ki, szétzúzni magát, nem élni tovább... „Elárultam, elárultam... Nem bírom tovább...” - ismételte. Tyelegin alig bírt vele, nagy nehezen fektette vissza. A kis halottat elvitte. Dása töredeztve mondogatta:

- Azalatt jött érte a halál, míg aludtam. Értsd meg, égnek állt a hajcscájája... Egyedül szenvedett. Én aludtam...

Semmiféle rábeszéléssel nem lehetett elhessegetni előle a gyermek magányos halálküzdelmének vízióját.

- Jól van, Ivan, nem beszélek többet - felelt Tyeleginnek, csak hogy ne hallja többé a férfi bölcselkedő hangját, s ne lássa egészséges, pirosposzsgás, minden nélkülözés ellenére „életvidám” arcát.

Tyelegin egészségéből bőven futotta, hogy kora reggeltől késő estig rohangáljon rongyos gumicipőben keresztül-kasul a városon, holmi kisegítő munka, élelem, tüzelő és egyéb ügyek után. Napközben többször hazaszaladt, hallatlanul figyelmes és gondoskodó volt.

De Dásának most éppen ez a gyöngéd gondoskodás kellett legkevésbé. Minél nagyobb élettevékenységet árasztott Tyelegin, Dása annál reménytelenebbül eltávolodott tőle. Egész nap egyedül üldögélt a hideg szobában. Még jó volt, amikor el tudott szenderedni, kezét szemére borítva, ilyenkor mintha meg is nyugodott volna egy kicsit. Amikor észbe kapott, hogy Ivan Iljics kérte valamire, kiment a konyhába. De a legcsekélyebb munka is kiesett a kezéből. Novemberi eső kopogott az ablakon. Szélvész süvöltött Pétervár felett. És az ő fiának holtteste ebben a hidegben ott fekszik a tengerparti temetőben, és még csak panaszkodni sem tud...

Ivan Iljics látta, hogy felesége kedélybeteg. Ha kialudt a villany, ez már elegendő volt arra, hogy valami sarokba húzódjék, vagy egy karosszékbe ülve, sáljába burkolja fejét, és halálos bánatba merüljön. Pedig hát élni kellett, élni... Tyelegin beszámolt Dásáról levélben sógor-nőjének, Jekatyerina Dmitrijevna-nak, de a levelek elkallódtak. Kátya nem felelt, vagy talán vele is valami baj történt. Nehéz idők voltak.

Ivan Iljics ott nyomban, Dása háta mögött véletlenül rátapintott a gyufaskatulyára. Mindjárt megértett mindent: mikor a villany kialudt, felesége a sötétséggel küszködve, bánatában időnként gyufát gyújtott.

„Ej-ej-ej - gondolta Tyelegin -, szegényke, hiszen egész álló nap egyedül van.”

Óvatosan felvette a dobozt: maradt benne még néhány szál gyufa. Behozta a konyhából a már reggel előkészített aprófát, a régi ruhaszekrény gondosan felfűrészelt részeit. Aztán leguggolt a dolgozószobában felállított kis kályha elé, amely téglával volt körülrakva, és bádogsöve az egész szobát átérte. A vígan pattogó aprófa tüze kellemes, kicsit füstös szagot árasztott. A szél befütyült a kis kályha résein. Rezgő fénykarika jelent meg a szoba mennyezetén.

Később ezeket a házi gyártmányú kályhákat elnevezték „burzsujkáknak” vagy „méhecskének”. Becsülettel szolgálták az embereket a hadikommunizmus egész ideje alatt. A legegyszerűbb fajta, a négy lábon álló bádogskatulya, vagy a ravaszul kiesztelt kettős beosztású, amelynek a sütőjében lepényt is lehetett sütni kávéaljából, sőt egyéb hadicsemegét is, vagy a fényűző kandallócsempével ellátott díszburzsujkák melegítettek, főztek, sütöttek, és szélvihar idején rázendítettek a tűz örök dalára.

A kicsi kályhák köré gyűltek az emberek, mint hajdanában a tűzhely köré, ott melegítették fagyos kezüket, várva, mikor kezd táncolni a teáskanna fedője. Beszélgettek erről-arról, ám szavaik, sajnos, nincsenek megörökítve. Csapzott szakállú professzorok, elvénhedt karosszékeket közelebb húzva a tűzhöz, szörcsizmásan, plédbe burkolózva, csodálatos könyveket írtak. Koplalástól légiessé vált költők verseket írtak a szerelemről és a forradalomról. Körben

ülő összeesküvők előrehajló fejjel mesélték szörnyűnél szörnyűbb, fantasztikus híreiket. És igen sok pompás, régi bútorzat illant el füst alakjában akkortájt a kicsiny kályhák csövein keresztül.

Ivan Iljics nagyon megbecsülte a maga méhecskáját, réseit gondosan betapasztotta agyaggal, és csöve alá bádoglemez tette, hogy a korom ne üljön meg a szobapadlót. Amikor most felforrt a teavíz, zsebéből kis csomagot vett elő, és cukrot szórt, jó sokat, egy pohárba. Másik zsebéből citromot kotort elő, amihez csodálatosképpen jutott hozzá: a kesztyűjét adta érte egy hadirokkantnak a Nyevszkijen; jó, édes, citromos teát készített, és Dása elébe tette.

- Dasenka, idd meg, kedves, citromos... Mindjárt rendbe hozom a pislogót. - Így hívták azt a kis olajmécsest, amelyben vékony kanóc úszkált és világított. Ivan Iljics behozta, és úgyahogy megvilágította vele a szobát.

Dása most már rendesen ült a karosszékekben, és teát ivott. Tyelegin elégedetten telepedett le a közelében.

- Tudod, kivel találkoztam? Vaszilij Rublevval. Emlékszel, az én műhelyemben dolgozott a két Rublev, apa és fia. Az én rettentő barátaim. A huncut szemű vénség, egyik lába a gyárban, a másik a falujában. Kitűnő fickó. Vaszilij meg már akkor is bolsevik volt, eszes és dühös, mint az ördög. Februárban ő vitte elsőnek az üzemünket az utcára. A háztetőn mászkálva fogdosta össze a rendőröket, azt mondják, ő maga félholtra vert belőlük vagy fél tucatot... Az októberi fordulat óta nagyfiú lett belőle. Szóval, beszélgettem vele... Dása, ide figyelsz?

- Igen, hallgatlak - felelte a felesége. Letette az üres poharat, és sovány öklére támaszkodva nézte a pislogó mécs parányi lángját. Szürke szeme a világon mindenre közömbösen tekintett. Arca megnyúlt, gyengéd bőre szinte átlátszó lett, és azelőtt oly fitos, mondhatni hetyke orrocskája kihegyesedett.

- Ivan - mondta, talán csak azért, hogy hálásnak mutakozzék a citromos teáért -, mikor gyufát kerestem, találtam a könyvek között egy doboz cigarettát. Akarod?

- Igazán? S méghozzá a régi fajtából, amit legjobban szerettem! - Ivan Iljics túlzottan örvendezett; mellesleg a doboz cigarettát ő dugta el rossz időkre a könyvek mögé. Rágyújtott s fél szemmel Dása élettelen profiljára pillantott. „Ha elvihetném innen valahová messze, napfényes vidékre!”

- Nos hát, beszélgettem ezzel a Vaszilij Rublevval, és mondhatom, Dása, segített rajtam... Én nem hiszem, hogy ezek a bolsevikok csak úgy egyszerűen eltűnnek. A Rublev-félékben gyökereznek, érted?... Az tény, hogy nem választások révén kerültek hatalomra. A hatalmuk csak hajszálon függ, s csupán itt Pityerben meg Moszkvában, meg egynéhány kormányzósági városban az övék... De most a hatalom minősége határoz... Ezt a hatalmat vérségi kötelékkel fűzik olyanokhoz, mint Vaszilij Rublev... Nincsenek sokan minálunk ilyenek... De öbennük él a hit. Ha oroszlánokat vagy tigriseket uszítanak rájuk, vagy elevenen elégetnék őket, akkor is boldogan énekelnék az Internacionálét...

Dása még mindig hallgatott. Tyelegin a tüzet piszkálta. A kályhaajtó előtt guggolva folytatta:

- Érted, mire gondolok?... Valahová el kell menni. Üljek és várjam, amíg minden elrendeződik, tudod, valahogy kellemetlen... kiállani az utcára koldulni: szégyen. Egészséges ember vagyok. Sohasem szabotáltam... Hogy őszinte legyek, a kezem munka után vágycik.

Dása felsóhajtott. Szemhéja összehúzódott, pillái közül könny szivárgott.

Ivan Iljics szuszogott.

- Természetesen legelőször tefelőled kell határoznunk, Dása... Erőt kell vened magadon, magadhoz kell térned. Hiszen, ahogy te élsz, az nem élet, csak pislákolás...

Nem mérsékelte magát, ingerülten hangsúlyozta a szót. Erre Dása gyerekesen, panaszos hangon megszólalt:

- Hát tehetek én róla, hogy akkor nem haltam meg! Most aztán útban vagyok... Citromot hoz nekem... Tartsa meg, nem kértem...

„Hát beszélj vele!” Ivan Iljics járkálni kezdett a szobában, körömmel kocogott a jégvirágos ablakon. Hó kavargott odakünn, a forgószeél olyan erőre kapott, mintha az időt megelőzve, eljövendő különös események hírét hozná.

„Külföldre küldjem? - gondolta Ivan Iljics. - Vagy Szamarába az apjához? Milyen nehéz ügy... De így élni nem lehet tovább.”

Dása nővére, Kátya elvitte férjét, Vagyim Petrovics Roscsint Szamarába, az apjához, ahol nyugodtan kivárhatták a tavaszt, nem kellett reszketni minden falat kenyérért. Tavaszra a bolsevikoknak természetesen el kell tűnniük a láthatárról. Doktor Bulavin, Dmitrij Sztjepanovics, még a pontos időpontot is megállapította, mégpedig: a nagy fagyok elmúltával, de még a tavaszi olvadás előtt, a németek támadást indítanak az egész fronton, ahol az orosz hadsereg maradványai folytonosan gyűléseztek, és a káosz, árulás és dezertálás közepette a katonabizottságok hasztalan keresték a forradalmi fegyelem új formáit.

Dmitrij Sztjepanovics az utóbbi évek folyamán megöregedett, nem valami vidáman élt, és többet beszélt politikáról, mint valaha. Rendkívül megörült leányának, és rögtön hozzálátott Roscsin politikai megoldozásához. Órákig elüldögéltek az ebédlőben, egy óriási, horpadt hasú, ásatag szamovár mellett, amely hosszú életében egész tónyi forralt vizet csurgatott magából, s beletanult, hogy pár darabka széntől órákig zümmögje a vidéki szamovár dalokat. Dmitrij Sztjepanovics a végletekig elhanyagolt külsővel, fésületlen, ősz hajzatával, elnehezdedve, bűdös cigarettákat szívott, vörösre köhögte magát tőlük, és csak beszélt, beszélt...

- A mi kis országunkat elvitte az ördög... A háborút elvesztettük, kérem. Ne vegye sértésnek, alezredes úr. Már tizenötben békét kellett volna kötni, kérem... Felvenni a német jármot, és tanulni tőlük. Akkor azok megtanítottak volna bennünket egy s másra, és még vihettük volna valamire. De így most már mindennek vége, kérem. Az orvostudomány, mint mondani szokás, ez esetben tehetetlennek bizonyul... Ugyan, kérem! Vajon mivel védelmezhetnénk, talán vasvillával, gereblyével? A németek még ezen a nyáron elfoglalják egész Közép- és Dél-Oroszországot, a japánok Szibériát, a mi sült parasztjainkat, azokkal a híres vasvillákkal együtt, a tundrákba meg a sarkvidékre kergetik, és akkor helyreáll a rend, és kultúra lesz, és tiszteletben fogják tartani az egyéniséget... És ezzel a Russladdal én, kérem, nagyon meg leszek elégedve...

Dmitrij Sztjepanovics valamikor liberális volt, és most keserű iróniával üzött csúfot régi „bálványaiból”. Egész házában érezhető volt az önbecsülés teljes hiánya. A poros szobákat nem takarította, Mengyelejev arcképét az íróasztal fölött pókháló lepte be, a cserepes virágok kiszáradtak. A könyvek, képek, szőnyegek most is úgy voltak még a ládába csomagolva a heverők alatt, mint amikor ezerkilencszáztizennégy nyarán Dása utoljára volt otthon.

Amikor Szamarában a Munkásküldöttek Tanácsa vette át a hatalmat, és az orvosok többsége nem volt hajlandó együtt dolgozni a „Bunkó- és Kapcatanácscsal”,¹ Dmitrij Sztjepanovicsra

¹ A Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsának cinikus gúnyneve.

bízták a város összes kórházának igazgatói tisztségét. Mivelhogy az ő számítása szerint tavaszra úgyis németek lesznek már Szamarában, elfogadta a megbízatást. Orvosságban nagy hiány volt, és Dmitrij Sztjepanovics kizárólag beöntést alkalmazott. „Minden a belekben rejlik - mondogatta, repedt csíptetőjén át gúnyos, fölényes pillantásokat vetve asszisztenseire. - A lakosság a háború alatt nem tisztította ki a gyomrát. Ha megkaparják kicsit, uraim, rájönnek, hogy a mi áldott anarchiánk alapvető oka: a túlterhelt gyomor. Ez az, kérem. Általános és kötelező gyomormosás...”

Roscsinra a teázás közben folyó beszélgetések igen nyomasztóan hatottak. Még nem gyógyult ki teljesen idegsokkjából, amit november elsején kapott a moszkvai utcai harcokban. Ő volt a parancsnoka akkor annak a junkerszáznak, amely a Nyikitszkij-kapuhoz vezető útvonalat védelmezte. A Sztrasznaja tér felől Szablin jött ellene a bolsevikokkal. Roscsin ismerte még mint moszkvai gimnazistát, angyalian szép, kék szemű, gödrös állú, pirulós fiú korából. Elképesztő dolog volt azonosítani a régi moszkvai értelmiségi család sarját ezzel az elvetemedett bolsevikkal vagy baloldali szociálforradalmárral - az ördög ismeri ki magát köztük -, aki most hosszú katonaköpenyben rohan feléje ama bizonyos Puskin megénekelte hársak fedezete alatt, ahol még nemrég jó magaviseletű diákként, a nyelvtanával hóna alatt sétálgatott. „Igen, elárulni Oroszországot, a hadsereget, megnyitni az utat a németeknek, kiengedni a ketrecéből a vadállatot. Igen, ezért verekszik ön, tisztelt Szablin úr!... Ha a közlegény, a bűdös baka teszi ezt, még megbocsátható, de ön...” Roscsin maga feküdt a géppuska mellé a Malaja Nyikitszkaja sarkán, Csicskin tejesüzleténél ázott apró fedezékben, és amikor az a vékony legény hosszú köpenyében megint előtűnt egy hársfa mögül, golyózáport zúdított rá. Szablin elejtette puskáját, és ágyékához kapva összerogyott. Csaknem ugyanabban a pillanatban egy gránátszilánk letépte Roscsin sapkáját. Harcképtelenné vált.

A harc hetedik éjszakáján sűrű, sárga köd ereszkedett Moszkvára. A puskalövések elcsitultak. Csak itt-ott, egymástól elszigetelten verekedett még a junkerek, diákok, hivatalnokok egy-egy maroknyi csoportja. De a Közbiztonsági Bizottság, Rudnyev körorvossal az élén, megszűnt létezni. Moszkva a Forradalmi Bizottság csapatainak kezébe került. Már másnap látni lehetett az utcákon civil ruhás fiatalembereket, kezükben motyójukkal, szemükben baljós dühvel. A Kurszki meg a Brjanszki Pályaudvarhoz igyekeztek... És noha lábukon még rajta volt a katonai lábszárvédő vagy lovassági csizma, senki nem tartóztatta föl őket.

Roscsin is elment volna, ha nem éri az idegsokk. De bénulást kapott, rövid időre meg is vakult, és a szíve is megsínylette a dolgot. Folyton azt várta, hogy megjönnek a csapatok a főhadiszállásról, és felállítják a Verébhegyen a hathüvelykes ágyúkat a Kreml ellen. De a forradalom még csak most kezdett igazán behatolni a néptömegek mélyébe. Kátya rábeszélte férjét az utazásra, hadd feledkezzék meg egy időre a bolsevikokról meg a németekről. Ott majd aztán elvállik, mi legyen a teendő.

Vagyim Petrovics engedett. Ott ült Szamarában, ki sem mozdult az orvos lakásából. Evett, aludt. De - felejteni! Reggelenként fogcsikorgatva lapozta át a csomagolópapírosra nyomott helyi lapot, a »Szamarai Szovjet Közlöny«-ét. Minden sora korbácsütésként érte.

»A Parasztküldöttek Tanácsainak Összoroszországi Kongresszusa felhívja Németország és Ausztria-Magyarország parasztságát és katonáit, hogy kíméletlenül hiúsítsák meg kormányaik imperialista törekvéseit... Felhívja Franciaország, Anglia és Olaszország katonáit, parasztjait és munkásait, kényszerítsék véres kezű kormányaikat, hogy minden néppel haladéktalanul tisztességes, demokratikus békét kössenek... Le az imperialista háborúval! Eljen minden ország dolgozóinak testvérisége!«

- Felejteni! Kátya, Kátya! Ahhoz önmagamot kellene elfelejtenem. Elfeledni az ezeréves múltat! A hajdani nagyságot... Még egy százada sincs, hogy Oroszország diktált egész Európában... És most? Mindazt alázatosan a németek lába elé rakjuk? A proletariátus diktatúrája? Micsoda szavak ezek! Ostobaság!... És a paraszt? Ó, a paraszt is keservesen megadja az árát annak, amit tesz...

- Nem, Dmitrij Sztjepanovics - felelt Roscsin a teánál a doktor hosszadalmas fejtegetésére -, Oroszországban még igenis vannak erők... Még nem adtuk ki a páránkat... Nem leszünk a maga németjeinek kapcarongya... Feltápaszkodunk... Megvédjük Oroszországot! És bosszút állunk... Kegyetlenül bosszút állunk... Majd meglátja...

A némán figyelő Kátya ezekből a vitákból csak annyit értett, hogy az ő szerelmese, Roscsin, boldogtalan és szenved, mint akit lassú tűzön perzselnek. Kerek koponyáján rövidre nyírt haját dörzsolta. Sötét, beesett szeme, sovány arca ijesztően szögletessé vált. Amikor beszéd közben súlyos öklét az asztal szakadozott viaszosvásznára csapta: „Bosszút állunk! Megtoroljuk!” - Kátya csak így tudta maga elé képzelni: megbántottan, erőtlően, elgyötörtén hazatérve, és innen fenyeget valakit: „Megállj, majd adok én neked!...” Ugyan kin tudna igazában bosszút állni Roscsin, ez a gyöngéd, finom, halálosan fáradt ember? Csak nem ezeken a lerongyolt orosz katonákon, akik a csikorgó hidegben egy falat kenyeret vagy cigarettát koldulnak? Kátya óvatosan a férje mellé ült, és megsimogatta a kezét. Gyöngéd szólamot érzett iránta. Nem tudott senkit gyűlölni. Ha valakiről rosszat gondolt, elsősorban saját magát ítélte el.

Semmit sem értett abból, ami végbement körülötte. A forradalmat viharos éjszakának képzelte, amely sötétbe borítja Oroszországot. Bizonyos szavaktól iszonyodott: például a „szovdep”² szörnyű képzeteket idézett föl benne, a „revkom”³-tól úgy félt, mint a bömbölő bikától, amely bozontos fejét bedugta a sövényen át a kertbe, ahol a kis Kátya játszik (ilyesmi történt vele ugyanis egyszer gyerekkorában). Ha föllapozta az újság érdes, barna papirosát, és ezt olvasta rajta: „A francia imperializmus a maga sötét rablószándékaival és ragadozó szövetségeseivel...” - Párizs csendes, halványkék nyári egére gondolt, a bánatos vaníliaillatra, a járdaszélen csobogó, apró patakocskákra, eszébe jutott az ismeretlen öregember, aki mindenütt nyomon követte, és egy nappal halála előtt megszólította a parkban: „Nem kell félnie: öreg, magányos ember vagyok, és... szívbajos. Nagy szerencsétlenség történt velem: magába szerettem. Ó, milyen kedves, édes az arca...” „No, ugyan micsoda imperialisták az ilyenek” - gondolta Kátya.

A tél véget ért. Csodálatosnál csodálatosabb hírek keltek szárnyra a városban. Azt beszéltek, hogy az angolok és franciák titokban békét kötnek a németekkel, s aztán egyesült erővel támadják meg Oroszországot. Szájról szájra adták Kornyilov tábornok legendás győzelmének hírét, aki a tisztek maroknyi csapatával szétverte a Vörös Gárda sok ezer főnyi seregét, rendre elfoglalja a kozák falvakat, de vissza is adja, mert nincs rájuk szüksége, és a nyáron általános offenzívát indít Moszkva ellen.

- Hej, Kátya - mondogatta Roscsin -, én itt ülök a kuckóban, ott meg verekednek... Nem lehet ezt...

² Szovjet Deputatov rövidítése: Küldöttek Tanácsa.

³ Revoljucionnij Komitet rövidítése: Forradalmi Bizottság.

Február negyedikén zászlókkal, jelszavakkal, plakátokkal nagy néptömeg vonult el a doktorék lakása előtt. Sűrű pelyhekben esett a hó, forgószeél kerekedett, a rezesbanda az Internacionálét fújta. A doktor behavazott prémsapkában, kabátban, lármásan rontott az ebédlőbe:

- Uraim, megvan a béke a németekkel!

Roscsin néma pillantást vetett a doktor széles, borostás, nedves, öntelten vigyorgó arcára, és az ablakhoz ment. Végláthatatlan tömeg özönlött a hófürgeteg fehér sűrűjében összefogózkodva, kiabálva, nevetve. Sok-sok katonaköpeny, bekecs, aztán asszonyok, gyerekek, a tősgyökeres orosz köznép. Honnan kerültek elő ilyen sokan?

Az izgatott és értetlen Roscsin ezüstszürke tarkója a válla közé csuklott. Kátya hozzásimult. A magas ablakon túl számára felfoghatatlan élet zajlott.

- Nézd, Vagyim - mondotta -, milyen boldog arcok... Csakugyan vége van a háborúnak? Szinte hihetetlen... Milyen jó...

Roscsin eltávolodott tőle, két kezét hátán összefonta, szája keményen összeszorult.

- Korán örülnek...

A kis bolthajtásos szobában öten ültek az asztalnál, vedlett civil ruhában vagy posztó katonazubbonyban. Arcuk sötétszürke volt az álmatlanságtól. Az asztalt borító színehagyott posztón iratok, cigarettavégek és kenyérdarabkák közt teáscsészék és telefonkészülékek álltak. Olykor kinyílt az ajtó, és az emberektől nyüzsgő, hosszú folyosóról belépett egy széles vállú katona, derekán szolgálati övvel, és aktákat hozott be aláírás végett.

Az asztalnál ülők közül az ötödik, aki elnökölt, kopott szürke öltönyben ült az alacsony teremtéhez túl magas karosszék mélyén, mintha elszunnyadt volna. Bal keze eltakarta homlokát, szemét és orrát, csupán keskeny, egyenes vonalú, bajuszos szája és borotvátlan arcának megfeszített izmai látszottak. Csak aki jól ismerte, vehette észre, hogy e fáradt arcot takaró ujjak rései között áthatóan éles szem figyel az előadót és a többiek arcjátékát.

Csaknem szünet nélkül csengett valamelyik telefon. Ugyanaz a széles vállú, szolgálati szíjjal övezett katona levette a kagylót, és halkán, tagoltan mondta: „Itt a Népbiztosok Tanácsa... Ülés van... Most nem lehet...!” Időnként valaki megrántotta a folyosón az ajtó zárját, amelynek rézkilincse olyankor megrándult. Künn javában dühöngött a tengerparti metsző szél, darát, esőt szórt az ablaküvegre.

Az előadó végzett. Az asztalnál ülők fejüket lehajtották vagy kezükbe temették. Az ülés elnöke tenyerét feljebb csúsztatta kopasz koponyáján, és egy cédulára írt valamit. Egy szót háromszor is aláhúzott, úgy, hogy majd beletört a tolla. A cédulát odadobta annak a sovány, fekete bajuszos, hátrafésült hajú embernek, aki tőle balra a harmadik volt. Ez elolvasta, mosolygott a bajuszába, és ugyanazon a papirososon válaszolt.

Az elnöklő lassan apró darabokra tépte a papirost, miközben a szélvihar döngette ablakra bámult.

- Nincs hadsereg, nincs élelmiszer, az előadónak igaza van. Egy helyben topogunk - mondotta kissé fátyolos hangon. - A németek támadnak, és tovább is támadni fognak. Az előadónak igaza van...

- De hát ez volna a vég? Hol a megoldás? Kapituláljunk? Vagy illegalitásba menjünk? - szakították félbe ahányan, annyi felől.

- Hol a megoldás? (Összehúzta szemöldökét.) Harcolni kell. Irgalmatlanul verekedni. Szétverni a németeket. És ha most rögtön nem bírunk velük, visszavonulunk Moszkvába. Ha a németek beveszik Moszkvát, megyünk az Urálba. Megalakítjuk az Urál-Kuznyeck-i Köztársaságot. Ott van vas, szén és harcos proletariátus. Oda telepítjük a pityeri munkásokat is. Pompásan fog menni. És ha kell, akár Kamcsatkáig visszavonulunk. Egy, csak egy a fontos: meg kell őrizni, nem szabad elpusztulni hagyni a munkásosztály színe-javát. És akkor újra elfoglaljuk Moszkvát is, Pityert is. Nyugaton még hússzor is megváltozik a helyzet. Orrunkat lógatni, fejünkhöz kapkodni nem bolsevikhoz méltó.

Váratlan élénkséggel felpattant a magas karosszékből, zsebre dugott kézzel az ajtóhoz szaladt, és kitérte fél szárnyát. A folyosóról, a sűrű párából, a pislogó lámpafényből feléje közeledtek a pityeri munkások sovány, borostás, ráncos orcái, égő szemei... Felemelte nagy, tintafoltos kezét:

- Elvtársak, veszélyben a szocialista haza!

2

A tél elején a délorosz vasutak csomópontjain két emberáradat ütközött egymásba. Észak felől a Don és a Tyerek vidéke s Kubany gazdag gabonatermő területére menekültek az apokaliptikus borzalmak elől a politikusok, polgári ruhás katonák, üzletemberek, rendőrtisztviselők, az égő kastélyok urai, mindenféle szélhámosok, színészek, írók, hivatalnokok, a Fenimore Cooper regényeinek atmoszféráját szimatoló serdülő fiúk; egyszerre a két főváros nemrég oly lármás, tarka népe.

Délről viszont sűrű tömegben hömpölygött észak felé a dél-kaukázusi milliós hadsereg, fegyverrel, ágyúkkal, löszrel, vagonszámra menő sóval, cukorral, textiláruval. A vasúti kereszteződéseknel torlódás támadt, ahol jól megbújtak a fehérgárdisták kémei. A környékbeli kozákok az érkező vonatok elé szekereztek fegyvert vásárolni, a gazdag parasztok ott cseréltek gabonát, zsírt textilre. Mindenütt köztük ólálkodtak a nagy rablók és kis tolvajok. Akit közülük rajtakaptak, ott nyomban, a pályatesten agyonütötték.

A vörösgárdista hátvédek keveset nyomtak a latban, úgy áttörtek rajtuk, akár a pókhálón. Itt a sztyeppék szabad szele fűjt. Itt még a régi világ járta... Minden homályos, változó, bizonytalan volt. Ma kikiáltották a nem kozákok és szegényparasztok uralmát, és szovjeteket választottak, másnap a kozák falvakból éles karddal űzték ki a kommunistákat, és pecsétes írással a sapkabélésben, fullajtárt küldtek Novocserkasszkba Kalegyinhez, az atamánhoz. Fűtyültek itt a pityeri kormánya.

De november végétől fogva a pityeri kormány kezdett komoly húrokat pengetni. Megalakultak az első forradalmi osztagok a rozoga vonatokon utazó matrózok, munkások, hontalan front-harcosok soraiból. A fegyelem laza volt köztük, viharos dühvel verekedtek, de a legkisebb balsikernél meghátráltak, és ütközet után lármás gyűléseiken szét akarták tépni parancsnokaikat.

A Don-vidéket és a Kubanyt akkor már átgondolt terv szerint három főirányból zárták körül: északnyugat felől Szablin nyomult arra, elvágva a Don-vidéket Ukrajnától, Rosztov és Novocserkasszk között félkör alakban Sziversz közeledett, Novorosszijszkból pedig a fekete-tengeri hajóhad forradalmi matrózai özönlöttek oda. Az ipari és bányavidékeken belülről érlelődött a felkelés gondolata.

Januárban a vörös osztagok Taganrog, Rosztov és Novocserkasszk közelébe értek. A doni kozák falvakban a kozákság és a telepesek közt még nem volt olyan feszült a viszony, hogy fegyvert ragadtak volna. A Don körül még semmi sem mozdult. Kalegyin atamán gyér csapatai a vörösök nyomása előtt harc nélkül elvonultak a frontról.

A vörösök halálos veszedelemmel fenyegettek. Taganrogbán a felkelő munkások kiűzték a városból Kutjepov önkéntesekből álló ezredét. Podtyelkov volt őrmester vörös osztaga Novocserkasszknál szétverte és lekaszabolta az atamán utolsó hátvédeit.

Ekkor Kalegyin atamán utolsó, kétségbeesett felhívással fordult a Don-vidék lakosságához: küldjön kozák önkénteseket az egyetlen szilárd katonai alakulatba, Kornyilov, Alekszejev és Gyenyikin tábornokok Rosztovban felállított önkéntes hadseregébe... De a felhívásnak nem volt fogantaja.

Január huszonkilencedikén Kalegyin összehívta az atamáni tanácsot. A fehér terem félkör alakú asztalánál helyet foglalt a doni kozák csapatok tizennégy körzetparancsnoka, csupa hírneves tábornok, „az anarchizmus és bolsevizmus elleni harc moszkvai központjának” képviselői. Az atamán, egy magas, komor képű, lógó bajuszú ember, rideg nyugalommal ezeket mondotta:

- Uraim, be kell jelentenem önöknek, hogy helyzetünk reménytelen. A bolsevikok erői napról napra gyarapodnak. Kornyilov valamennyi csapatát visszarendeli a mi frontunkról. Elhatározása megmászhatatlan. A Don-vidék megvédésére irányuló felhívásomra csak száznegyvenhét szurony akadt. A Don-vidék és a Kubany lakossága nemcsak hogy nem támogat bennünket, de ellenségesen viselkedik irányunkban. Mi ennek az oka? Lehet-e nevet adni ennek az iszonyatos szegénynek? A kapzsiság tett tönkre minket. Nincs kötelességérzet, nincs becsületérzet... Azt ajánlom önöknek, uraim, mondjanak le megbízatásukról, és adják át a hatalmat más kezekbe. - Leült s aztán senkire sem nézve, hozzátette: - Uraim, beszéljünk röviden, az idő sürget...

Az atamán helyettese, Mitrofan Bogajevszkij, a „doni csalogány” dühösen kiáltotta:

- Más szóval: adjuk át a hatalmat a bolsevikoknak? Ezt ajánlja?

Erre az atamán azt felelte, hogy a katonai tanács járjon el belátása szerint, ezzel elhagyta a gyűlést, és az oldalajtón át súlyos léptekkel lakosztályába távozott. Kinézett ablakán a park csupasz fáira, a komor hófelhőkre, szólította feleségét, de az nem felelt. Akkor továbbment a hálósobába, ahol a kandallóban égett a tűz. Levetette zubbonyát és nyakláncon függő keresztjét, és biztonság kedvéért még egyszer utoljára megnézte közelről az ágy fölött függő katonai térképet. A Don partja és a kubanyi sztyepp sűrűn tele volt tűzdelve vörös zászlócskákkal. Rosztov fekete karikájából háromszínű zászlócska meredezett. Ez volt minden. Az atamán tábornoki sávós, kék nadrágja zsebéből kivette lapos, meleg browningját, és szíven lőtte magát.

Kornyilov tábornok február kilencedikén a maga kis önkéntes hadseregét, amely kizárólag tisztekből, junkerekből és kadetokból állt, továbbá a tábornokok és a különösen fontos állásban volt menekültek oszlopát Rosztovból elvitette a Donon túli sztyeppre.

Kornyilov tábornok, ez a mongol képű, mérges kis ember, az élcsapatokkal ment, gyalog, vállán katonai hátizsákkal. Az egyik szekéren utazott, tigrisbőr takaró alatt, a szerencsétlen, gégehurutos Gyenyikin tábornok.

A sztyepp barna teste már mindenütt előtűnt az olvadozó hótakaró alól. A vonat kitört ablakain tavaszi, friss földszagot fűjt be a szél. Kátya kinézett az ablakon. Fejét, derekát hátul megkötött orenburgi kendő takarta. Roscsin katonaköpenyben, rongyos sapkában, lábát ki-nyújtva aludt. A vonat lassan haladt. Emitt, a csupaszon didergő, magas fák ágai közt fészkek

feketélltek. Fölöttük sűrű rajokban keringtek a madarak, vagy meg-megültek az ágakon. Kátya közelebb húzódott az ablakhoz. A csókák vadul, izgatottan kiáltottak, mint valamikor a régmúlt gyermekség idején... a tavaszi áradásról... a ködökről, az első zivatarokról.

Kátya és Roscsin dél felé utaztak. Hová? Rosztovba, Novocserkasszkba, a Donyec vidékére? Oda, ahol a polgárháború szálai összefutottak. Roscsin fejét lehajtva aludt, borotvátlan arcbőre megfeszült pofacsontján, lebiggyedt szája körül kemény redők jelentek meg. És Kátya hirtelen elborzadt: ez nem az ő arca volt, ez egy hegyes orrú idegen... A szél varjúkárogást sodort be az ablakon. A vagon a váltókon meg-megzökkenve, lassan vánszorgott. A sztyeppbe rézsútosan benyúló, feneketlen sártengerben szekerek dőcögtek, bozontos gebék húzták a tetejükig sáros szekereket s rajtuk a sok szakállas, elvadult, idegen arcot. Roscsin álmában rekedten, kínosan felnyögött, vagy talán csak horkolni kezdett. Kátya reszkető kézzel megérintette az arcát:

- Vagyim, Vagyim...

A férfi nyöszörgése hirtelen megszakadt. Szétfeszítette összeragadt pilláit, s üres pillantással nézett körül:

- Az ördög vigye el, valami undorítót álmodtam...

A vagon megállt. A varjúkárogáson kívül emberi hangok is közeledtek. Férficsizmás, batyuzó asszonyok tolongtak a sárban a teherkocsi felé; amikor felmásztak a vagonlépcsőn, kilátszott fehér combjuk. A vagonablakban egy borzas, zsíros sapkás fej jelent meg közvetlen Kátya előtt, medveszemétől kezdve egész arcát benőtte a szakáll.

- Nincs véletlenül géppuska eladó?

A felső fekhelyen egy utas köhintve megfordult fektében, és vidáman felelt:

- Ágyúcska van még, de a géppuskákat már mindet eladtuk.

- Ágyúval nem érünk semmit - felelt a paraszt, száját széthúzva, hogy szakálla, mint két seprű, ágaskodott kétfelé. Bekönyökölt az ablakon, ravaszul végigfűrkészve az egész kocsiszakaszt, nincs-e valami megkaparintanivaló. A felső polcra leugrott egy jól megtermett, éles kék szemű, széles arcú, borotvált koponyájú katona, és erős mozdulattal helyrerántotta köpenyén derékszíját.

- Csak nem te akarsz harcolni, öreg? Ül a fenekeden a kemence mellett, ott pusmogatsz.

- Ez igaz, amit a kemencéről mondasz, katona. Csakhogy manapság nem lehet a padkán szunyókálni. Nem hagyják aludni az embert. Meg aztán falni is csak kell valamit.

- Rablásból?

- Ugyan, mit nem mondasz...

- Hát akkor minek neked a géppuska?

- Hogy is mondjam csak? - A paraszt felhúzta az orrát, érdes kezével szétsimította szakállát, s mindezt csak azért, hogy eltakarja szeme csillogását, olyan ravaszul nevetett a szeme. - A fiam megjött a háborúból, ő mondta: „Fogj be, oszt eredj az állomásra - noszogatott -, alkudj meg egy géppuskára. Adnék érte vagy négy pud búzát.” No?

- Kulákok - nevetett a katona -, ördögadta népség. Oszt hány lovad van, öreg?

- Nyolcat adott az Isten. Egyszóval nem volna valami ruhaféle vagy fegyver eladó? - Még egy pillantást vetett körös-körül a benn ülőkre, aztán hirtelen, mintha elvágták volna mosolyát, a szeme csillogása kialudt, elfordult, mintha nem is emberek, hanem csupa szemétdomb ülne a vonaton, és ostorával hadonászva, tovább ment a peron mellett.

- Látta? - mondotta a katona, világos szemét Kátyára szegezve. - Nyolc lova van és egy tucatnyi fia. Lóra ülteti őket, s hajrá, ki a sztyeppre, fosztogatni. Ő maga meg otthon ül, és térdig búzában kaparja össze a prédát.

A katona Roscsinra pillantott, és szemöldöke hirtelen felszaladt, arca felragyogott:

- Vagyim Petrovics, maga az?

Roscsin gyorsan Kátyára pillantott, de hát nem volt más mit tenni.

- Szervusz - mondta kezét nyújtva. A katona erősen megszorította, és melléje ült. Kátya látta, hogy Roscsin zavarban van.

- Lám, összetalálkoztunk - mondta fanyarul. - Örülök, hogy jó egészségben vagy, Alekszej Ivanovics... Én meg mint látod, maskarában járok...

Most értette meg Kátya, hogy ez a katona Alekszej Kraszilnyikov, Roscsin volt tisztiszolgája. Nemegyszer beszélt róla Vagyim Petrovics, mint az okos, tehetséges orosz paraszttípus nagyszerű példányáról. Különös volt, hogy Roscsin most olyan hidegen viselkedik vele szemben. De úgy látszik, Kraszilnyikov megértette, mi ennek az oka. Mosolyogva rágyújtott, aztán halkán megkérdezte:

- A felesége?

- Igen, megnősültem. Bemutatlak... Kátya, ez az a bizonyos őrangyal, emlékszel, akiről beszéltem. Együtt verekedtünk... Nos, hát gratulálok ehhez a ronda világhoz... Orosz sasok... hehehe... Megyek a feleségemmel délre... közelebb a napocskához... (Ez a „napocska” rosszul hangzott, Roscsin torz fintort vágott hozzá, de Kraszilnyikovnak egy arcizma sem mozdult.) Nem maradt más hátra... A hálás haza szuronydöféssel jutalmaz bennünket. (Összerándult, mintha egész teste tetves volna.) Törvényen kívül állunk... népellenség vagyunk... Úgy bizony...

- Bizony, nehéz helyzetben van! - Kraszilnyikov fejcsóválva, összehunyorított szemmel nézett az ablakra. Az állomásépület előtti kiskert megtépázott kerítése mögött jókora tömeg verődött össze. - Olyan helyzetben, mintha idegen országban volna. Én megértem magát, Vagyim Petrovics, mások nem fogják megérteni. Maga nem ismeri a mi népünket.

- Hogyan nem ismerem?

- Csak. És soha nem is ismerte. És örök életében becsapták magát.

- Ki csapott be?

- Mi, mindnyájan, katonák, parasztok... Kinevettük a háta mögött... Ej, Vagyim Petrovics! Az a rettenthetetlen bátorság meg az a hazaszeretet, cárhűség: csupa úri huncutság, mi meg bemagoltuk, katonai szabályzatokból. Én paraszt vagyok. Rosztovba megyek az öcsémért, ott fekszik sebesülten, tisztí golyó fúrta át a tüdejét. Elviszem magammal haza, falura. Talán gazdálkodni fogunk, de az is lehet, hogy harcolni... majd meglátjuk... de akkor a magunk szakállára, dobszó nélkül, de irgalmatlanul... Ne utazzék délre, Vagyim Petrovics, én mondom magának, megbánja...

Roscsin csillogó szemmel nézett rá, és megnyalta szája szélét. Kraszilnyikov egyre figyelmesebben nézte a kerítés mögött történőket. Ott már dühösen, vadul ordítottak, veszekedtek. Néhány ember fára mászott, és onnan figyelte, mi lesz.

- Azt mondom én, hogy a néppel maguk úgysem boldogulnak. Hiába, idegenek maguk, burzsujok. Ez a szó most olyan veszedelmes, akárha lókött mondana az ember. Ott van Kornyilov, az csak bátor generális, ő tűzte mellemre a Szent György-keresztet, és lám, hiába akarta a kozák falvakat az Alkotmányozó Nemzetgyűlésre uszítani, dugába dőlt az egész: pedig ő csak ismeri a népet, vagy mi... Most az a hír járja, hogy a kubanyi sztyeppeken futkározik, mint kutya a farkasfalkában... A parasztok azt mondják rá: „Dühöng a burzsuj, merthogy Moszkvában nem uraskodhat...” És legyen nyugodt, a puskáikat kitisztogatták, beolajozták, minden eshetőségre... Higgye el, Vagyim Petrovics, jobb, ha visszamegy a feleségével együtt a fővárosba... Ott nagyobb biztonságban lesz, mint a parasztok között... Nézzen oda, mit művelnek... (Hirtelen felcsattant a hangja, összeráncolta homlokát.) Mindjárt megölik!...

A kerítés mögött, úgy látszik, végkifejléséhez közeledett a dolog. Két állatias arcú, tagbaszakadt katona erősen tartott egy vézna emberkét, akiről pamuttakaróból varrt, rongyos bekecs lógott. Dagadt orrú, borostás arca halálsápadt volt, remegő szája sarkából vér szivárgott. Fénylő szeme fehérje riadtan követte egy megdühödött, fiatal parasztasszony mozdulatait, aki hol lerántotta magáról meleg kendőjét, hol szoknyáját riszálva leguggolt, hol meg a sápadt emberre rontott, égnék álló üstökét tépázva, szinte kéjelegve rikácsolta:

- Meglopott, kihúzta a szoknyám alól, a dög. Add vissza a pénzt, te pizok! - Az arcába csimpszkodott és elnémult.

A sápadt ember hirtelen kitépte magát az asszony keze közül, de a katonák lefogták. Az asszony felvisított. Ekkor az iménti medveképzű paraszt fúrta be magát a tett helyére, vállával félrelökte az asszonyt, és szakértelemmel, gyors lendülettel képen vágta a sápadt emberkét, mire az nyomban összeesett. A legközelebbi fáról valaki, hosszú karjával hadonászva elordította magát: „Ölik mán!” A tömeg erre rögtön odatódult, és az áldozat fölé hajolva, öklözni kezdte.

A vagonablak elhaladt a tömeg előtt. Végre-valahára. Kátya torkát elfojtott kiáltás görcse szorongatta. Roscsin undorodva elfordult, Kraszilnyikov fejét csóválta:

- Ej, ej, pedig biztosan ártatlant gyilkolnak. Ezek az asszonyok akárkire ráuszítják a népet. A parasztember nem olyan dühös, mint az asszonyok. El se hiszi, mi lett belőlük ez alatt a négy esztendő alatt! Most bezzeg nem lehet őket eltángálni, örüljünk, hogy nem minket vernek el... Rémes, milyen kardos lett a fehérnép...

Első pillantásra érthetetlennek tetszik, hogy „Oroszország megmentői” - Alekszejev és Kornyilov hadsereg főparancsnokok - miért vitték azt az ötezer tisztből és junkerből álló csapatot, szánalmasan kevés ágyúval, csaknem minden lőszer nélkül délre, Jekatyerinodar felé, ahol a bolsevizmus szilárd gyűrűje szorongatta a kubanyi kozákság fővárosát.

Szigorúan értelmezett haditervről itt nem is volt szó. Az önkéntes hadseregnek, amely nem tudta megvédeni a várost, ki kellett takarodnia Rosztovból; a forradalom vihara aztán Kubany sztyeppjeire sodorta. Politikai terv azonban igenis volt, amelynek helyessége két hónappal később igazolódott is. A gazdag kozákságnak elkerülhetetlenül fel kellett lázadnia a nem kozák szegényparasztok ellen, vagyis mindazok ellen, akik csak bérbe vették a kozák földeket, de ősi előjoguk erre nem volt. Kubanyban az egymillió-négyszázezernyi tősgyökeres kozákságra egymillió-hatszáz ezer telepes jutott.

Ezek a telepések természetesen igyekeztek magukhoz ragadni a földet és a hatalmat, a kozákság viszont - szintén magától értetődően - fegyveres felkeléssel akarta biztosítani előjogait. A telepéseket a bolsevikok vezették. A kozákság eleinte nem akart semmiféle hatalmat túrni maga fölött; persze hogy az a legjobb, ha ők maguk uralkodnak a kozák falvakban, mint a földesurak! De amikor februárban a kozák származású kalandor, Golubov, huszonhét kozákkal betört Novocserkasszkba, Nazarov atamán hadseregparancsnokságának ülésére, és fegyvercsörtetés közepette, pisztolyával hadonászva ordított: „Fel a kezekkel, gazemberek, Golubov szovjet atamáné ezentúl a hatalom!” - és másnap a város határában, egy kis ligetben valóban agyonlövete Nazarov atamánt vezérkarával együtt (hogy magának szerezze meg az atamán jogkörét), aztán agyonlövetett még vagy kétezer kozák tisztet, majd a sztyeppre vetette magát, onnan fölszedte Mitrofan Bogajevszkijt és minden gyűlésre magával cipelte, a szabad Donért és a saját atamánágáért agitálva, míg nem őt magát is megölték egy Zaplavszkaja nevű kozák faluban - szóval február óta a kozákság közt nagy fejtelenség uralkodott, s ráadásul észak felől a türelmetlen, éhes, zilált Nagy-Oroszország is a nyakára nehezedett.

Az önkéntes hadsereg parancsnokságának tehát mindenekelőtt az volt a terve, hogy a kozákság élére álljon, Jekatyerinodarban székelve reguláris hadsereget toborozzon, elvágja a bolsevik Oroszországtól a Kaukázust, a grozniji és bakui kőolajat, s hangsúlyozza a szövetségeseihez való hűséget: ezzel a szándékkal kezdte meg később „jégghadjárátának” elnevezett vállalkozását.

Szemjon Kraszilnyikov matróz, Alekszej öccse, társaival együtt egy szakadék szélén feküdt, a vasúti töltés közelében. Mellette egy katona vakondbuzgalommal ásott. Mikor már jól elszáncolta magát, kidugta maga előtt a puskát, és Szemjonhoz fordult:

- Bújjál csak mélyebben a földbe, öcsém.

Szemjon nagy nehezen ásta ki maga alól a ragacsos rögöket. Fejük felett golyók süvítettek. A lapát téglába ütődött. Szemjon káromkodva feltérdelt, és ebben a pillanatban forró ütés érte a mellét. Fuldokolva esett arccal a kiásott göröngyökre.

Egyike volt ez azoknak a rövid ütközeteknek, amelyek eltorlaszolták az önkéntes hadsereg útját. Mint majdnem mindig, a vörösök jelentékeny erővel rendelkeztek. De még ha visszavonultak is, nem lett nagy baj. A háború első szakaszában a győzelem nem volt kötelező számukra. Ha kedvezőtlen állásokba is kerültek, vagy ha a kadetok voltak „túl csahosak”, annyi baj legyen, majd máskor ellátják a bajukat! - s ilyenkor előbbre engedték Kornyilovot.

Az önkéntes hadsereg számára minden ütközet élethalálharc volt. Ennek a hadseregnek győznie kellett, és hadtápvonataival és sebesültjeivel együtt még aznap tovább nyomulnia előre. Nem volt hova visszavonulni. Ezért harcoltak Kornyilov csapatai, a kétségbeesés minden erejével, és győztek. Így történt ezúttal is.

A géppuskatűz elől lehasaló csatárlánctól alig egy fél versztányira állt szétvetett lábbal egy tavalyi szénakazal tetején Kornyilov. Könyökét felemelve nézett a látcsőbe. Hátán durva hátizsák lógott. Szürke hajtókás, fekete szörmebekecsét kigombolta, mert melege volt. A látcső alól makrancosan hegyesedett őszbe csavarodó szakáll.

Lent állt a kazalhoz dőlve Dolinszkij hadnagy, a hadseregparancsnok szárnysegédje, nagy szemű, sötét szemöldökű ifjú, tisztí köpenyben és félrecsapott sapkában. Torkát fojtogató izgalmát nyelve, nézett alulról felfelé a tábornok állára, mintha ebben a borzasztóan emberi és közeli ősz szakállban rejtőzne a menekvés.

- Kegyelmes uram, könyörgök, szálljon le onnan, oda lőhetnek... - ismételte. Láta, hogyan nyílik meg Kornilov elkékült ajka, s verődnek össze vacogó fogai. Szóval rosszul áll a dolog. Dolinszkij már nem nézett arra, ahol a barnászöld sztyeppen a bolsevikok sűrű csatárláncának apró, fekete figurái rohantak előre. Arra repültek a sziszegő srapnelek. De tudta, hogy lőszerük fogytán, az ördög vigye el. Bummm - hördült fel komoran a felrobbantott híd mögül a vörösök hathüvelykes ágyúja... A géppuska buzgón kelepelt. A golyók méhek gyanánt züm-mögtek a közelben, valahol a hedseregparancsnok feje felett.

- Kegyelmes uram, ide lőnek...

Kornilov leeresztette a távcsövet. Barna kalmük képe bogárfekete szeme körül ráncba húzódott. A szénában taposva hátrafordult a szénakazal mögött álló, saját külön testőrsége felé. Sovány, görbe lábú emberek voltak ezek, bárányszerű sapka és csíkos cserkeszkalapot volt rajtuk. Festői csoportban, mozdulatlanul tartották sovány lovaik kötőfékét.

Kornilov éles, ugató hangon adta ki a parancsot, a szakadék felé mutatva. A testőrök, mint a macskák, úgy ugrottak lóra - sajátos torokhangon kiáltottak valamit -, kihúzták görbe szabályjukat, és előbb ügetve, majd vágásban száguldottak a sztyeppen a szakadék irányában, ahol szántás feketéllt, és amögött a vasúti töltés sávja látszott.

Szemjon Kraszilnyikov most oldalára feküdt, így könnyebb volt neki. Egy órával ezelőtt még erősen s dühösen, most azonban már gyengén és sűrűn fel-felnyögött, nehezen köpdöste a szájába gyülemlett vért. Társai tőle jobbra és balra rendetlenül lövöldöztek. Azok is arra néztek, amerre ő, a szürkésbarna dombhátra, a szakadék túlsó oldalán. Lavinaként zúdult onnan lefelé egy körülbelül ötvenfőnyi lovascsapat. Ez a lovastartalék rohama volt.

Hátulról odaszaladt valaki, térdre esett Kraszilnyikov mellett, és pisztolyával hadonászva, kiabált, ordított. Fekete bőrkabát volt rajta. A lovasok már a szakadékban jártak. A bőrkabátos ember nem nagyon katonásan, de borzasztó nyomatékosan kiabálta:

- Ne merjetez hátrálni, nehogy meghátráljatok!

És közben felkapaszkodtak a szakadék innenső oldalára az óriási szörmekucsmás emberek, elnyújtott üvöltésük úgy süvített, mint a szélvész. A türkmén tekinek voltak. Csíkos kabátjukban lovuk sörényére hajolva vágattak a szántáson át, ahol a barázdákban még piszkos hócsomók feketélltek. Csak úgy fröcskölt a sár a lópaták nyomában. „I-jaaaa, i-jaaaa” - ordították a szögletes, barna, bajuszos kis alakok a nagy sapkák alól. Már látni a görbe kardok tompa fényét. Jaj, nem állják ki a mieink ezt a rohamot! A szürke köpenyek felemelkednek a szántásról. Lőnek, hátrálnak... A bőrkabátos komisszár vadul odaugrott, egyet hátba vágott:

- Előre, szuronyra!

Kraszilnyikov látta, amint egy csíkos köpeny mintegy szándékosan lecsúszott a lóról, és a derék állat ijedten elvágódott. Füstölgő golyók zápora zúdult a csatárláncra, sárga lángot lövellve robbantak a srapnelek. A mindig tréfálkozó Vaszka, aki majd elveszett nem rászabott köpenyében, eldobta a puskát, falféher lett, s szájtátva nézte a feléje rohanó halált. Egyre közelebb értek a lovasok, egyre nagyobbak lettek. Az elől száguldónak a lova lesunyja a fejét, mint a szaladó kutya. A lovas kinyújtózva áll a kengyelvason, köpenye széle röpköd utána.

- Gazember! - Kraszilnyikov a puskája után nyúl. - Jaj, odavan a komisszárunk. - A testőr lovával a bőrkabáttra ugrat. - Lőj már, az ördögbe!

Kraszilnyikov csak azt látja, hogy sújt le a görbe kard a bőrkabáttra. És most az egész lovaslavina a csatárláncra zúdul.

A testőrök áttörtek, és oldalba támadták a vörösöket. És a szakadékból világosszürke és fekete köpenyek, urasan csillogó tiszti vállbojtok tűntek elő.

- Hurrááá!

A harc a vasúti töltés felé tolódott. Kraszilnyikov sokáig csak a kardcsapással levágott komisszár nyögését hallotta. A fegyverzaj egyre gyérült. Az ágyúk elhallgattak. Kraszilnyikov behunyta szemét, feje zúgott, melle sajgott. Sajnálta magát, nem akart meghalni. Elnehezedő teste a földre nyomta. Bánatosan gondolt feleségére, Matrjonájára. Mi lesz vele? Pedig hogy vár őrá, szegény, írta neki Taganrogba, jöjjön haza... Ha most itt volna Matrjona, bekötözné a sebét, inni adna neki... De jó is volna egy korty víz vagy aludttej...

Kraszilnyikov most ocsmány káromkodást hallott, nem magafajta, hanem úri hangokat, erre félig kinyitotta szemét. Négyen jöttek arra: az egyik szürke cserkeszköpenyben, kettő tiszti egyenruhában, a negyedik diákköpenyben, altiszti vállbojttal. A puskát vadászmódra a hónuk alatt tartották.

- Te, nézd csak, egy matróz, szúrd le a kutyát - mondta az egyik.

- Az már megdöglött, de ez itten még él - és megállt a földön fekvő, mindig jókedvű Vaszkát nézve. A cserkeszköpenyes hirtelen vadul rárivallt:

- Állj fel! - és a csizmával belerúgott.

Kraszilnyikov látta, amint Vaszka feltápászkodik, fél arcáról ömlött a vér.

- Vigyázzba állj! - ordított amaz, és arcul csapta Vaszkát. Aztán mind a négyen ráfogták puskájukat.

- Ne bántson, bátyuska! - kiabált síró hangon Vaszka.

A köpenyes cserkesz elugrott tőle, és nekirugaszkodva, hasába döfte szuronyát. Aztán megfordult és elment. A többiek lehajolva lehúzták Vaszka csizmáját.

Amikor az önkéntesek a foglyokat halomra lőtték, és a kozák községházát okulás kedvéért felgyújtották, tovább mentek dél felé. Szemjon Kraszilnyikovot kozákok szedték fel a szántáson, akik visszajöttek asszonyaikkal, gyerekeikkel, mihelyt az alighogy zöldülő sztyepp sík láthatárán eltűnt a „kadétok” utolsó hadtápszekere is.

Szemjon nem akart idegenek közt meghalni. Pénz volt nála elég, és megkért egy embert, hogy vigye be szekéren Rosztovba. Onnan írt a fivérének, hogy súlyos tüdőlövése van, és fél a haláltól az idegenben; még azt is megírta, hogy szeretné látni Matrjonát. A levelet egy földi-jével küldte el.

Szemjon ezerkilencszáztizennyolcig matróz volt a fekete-tengeri hajóhad Kercs nevű aknarakó hadihajóján.

A flotta parancsnoka Kolcsak tengernagy volt. Kolcsak, eszessége, műveltsége s annak ellenére, hogy mint ő vélte, önzetlen szeretettel viseltetik Oroszország iránt, semmit sem értett sem abból, ami történt, sem abból, aminek elkerülhetetlenül be kellett következnie. Ismerte a világ minden hajóhadának állományát és fegyverzetét, tévedhetetlen pontossággal meg tudta állapítani a tenger kódében bármely hadihajó típusát, ő volt a legjobb aknaszakértő, és egyik ösztönzője annak, hogy Csuzima után fokozták az orosz hadiflotta harcképességét, de ha valaki ezerkilencszáztizenhét előtt politikáról kezdett volna előtte beszélni, azt felelte volna, hogy a politika nem az ő mestersége, az őt nem érdekli, s véleménye szerint politikával csak egyetemi hallgatók, elhanyagolt külsejű diáklányok és zsidók foglalkoznak.

Oroszországot a létező és feltételezett sorhajók füstölgő kéményű hadoszlopának vélte, amelynek vezérhajóján büszkén lengedez - Németország rémületére - az András-keresztes lobogó. Szerette a hadügyminisztérium szigorú és nagyhatalomhoz illő, stílusos főbejáratát, ahol az ismerős portás felöltőjét lesegítve róla, minden alkalommal bátorkodott megtenni az időjárásra vonatkozó észrevételét. Kedvelte jól nevelt, elegáns hivatali társait és a tisztikar zárkózott, összetartó szellemét. Ennek a rendszernek, ezeknek a hagyományoknak megtestesítője az uralkodó volt.

Kolcsak kétségtelenül szerette a másik Oroszországot is, azt, amelyik a hadihajó fedélzetén sorakozott fel előtte, a szalagos matrózsapkák alatt az izmos, napbarnította, széles arcú tengerészeket. Ez az Oroszország gyönyörűen énekelte az esti imát, amikor alkonyattájt a lobogót félárbocra bocsátották, „rendületlenül” ment a halálba, ha ez volt a parancs, erre az Oroszországra büszke lehetett.

Ezerkilencszáztizenhétben Kolcsak habozás nélkül hűséget esküdött az Ideiglenes Kormánynak, és továbbra is ő volt a fekete-tengeri hajóhad parancsnoka. Epés dühvel nyugodott bele a megmászhatatlanba, az uralkodó bukásába, fogcsikorgatva vette tudomásul a matrózbizottságokat és a forradalmi rendet, s mindezt csak azért, hogy a hajóhad és Oroszország képes legyen folytatni a háborút a németek ellen. Ha csak egyetlenegy aknahajója marad, még akkor is folytatja a harcot. Szevasztopolban eljárta a matrózgyűlésekre, és a helybeli meg az idegen munkásszónokok kötekedő beszédeire azt válaszolta, hogy ami őt illeti, neki személy szerint nincs szüksége sem a Dardanellákra, sem a Boszporuszra, mert neki se földje, se gyára, s nincs mit exportálnia Oroszországból, hanem ő igenis követeli a háborút, a háborút, a háborút nem mint a burzsoázia bérence (és itt erős állú, borotvált arca, mélyen beesett szeme, erőtlen szája undorító fintorra torzult), hanem „én ezt mint orosz hazafi követelem!”

A matrózok nevettek. „Bo-bo-borzasztó!” Ők, akik még tegnap tűzön-vízen keresztül hívek voltak a hazához és a flotta zászlajához, most így kiáltoztak tengernagyuk felé: „Le az imperializmus bérenceivel!” Kolcsak ezt a szót, hogy „orosz hazafi”, kitárt karral, nagy hévvel ejtette ki, s ebben a pillanatban kész volt maga is a „hősi halálra”, a matrózok azonban - az ördög, aki megzavarta a fejüket - úgy hallgatták a tengernagyot, mint ellenséget, aki álnokul félre akarja vezetni őket.

Szemjon Kraszilnyikov a gyűléseken azt hallotta, hogy nem a „hazafiak” akarják folytatni a háborút, hanem a gyárosok és nagybirtokosok, akik nagy vagyonokat zsebelnek be rajta, de a népnek nem kell ez a háború. Azt beszélték, hogy a németek ugyanolyan parasztok és munkások, mint a mieink, és azért harcolnak, mert saját véres kezű burzsoáziájuk és mensevikjeik félrevezették őket. A gyűléseken a matrózok hangulata izzott a gyűlölettől. „Ezer éven át csalták az orosz népet. Ezer esztendeig szívta a vérüket a sok átkozott nagybirtokos meg burzsuj!” A szemek megnyíltak: „Hát ezért éltünk rosszabbul, mint az igásbarom... Itt van az igazi ellenség!...” És Szemjon, noha nagyon búsult otthagyt gazdasága és fiatal felesége után, ökölbe szorított kézzel hallgatta a szónokot. Őt is, mint mindenkit, megrészesített a forradalom bora, és ez a mámor, eltompította otthona és szép felesége utáni vágyakozását.

Egyszer egy tekintélyes agitátor jött Pityerből: Vaszilij Rublev. Feltette a kérdést: „Meddig jártatjátok még a szájakat a gyűléseken, mint a bolondok? Kerenszkij már rég eladott benneteket a kapitalistáknak. Egy darabig még hagynak titeket lefetyelni az ellenforradalmároknak, aztán majd leszedik a fejeteket. Küldjétek a fenébe Kolcsakot, míg nem késő, és vegyétek a saját munkás-paraszt kezetekbe a hajóhadat...”

Másnap egy sorhajón ezt harsogta a rádió: „Lefegyverezni az egész tisztkart!” Néhány tiszt főbe lőtte magát, a többi átadta fegyverét. Kolcsak a vezérhajón mindenkit a fedélzetre rendelt. A matrózok nevetgélve gyülekeztek. Kolcsak tengernagy díszegyenruhában állt a hadihajón.

- Matrózok! - kiáltott recsegő, magas hangon. - Jóvátehetetlen baj történt, a nép ellenségei, a németek titkos ügynökei lefegyverezték tisztjeinket. Ugyan micsoda barom beszélhet komolyan a tisztek ellenforradalmi összeesküvéséről? Különb is meg kell mondanom, hogy egyáltalán semmiféle ellenforradalom nincs, nem létezik.

A tengernagy kardcsörtetve föl-alá járkált a hídon, és kiöntötte szívét:

- A történeteket, mint rangban legidősebb tengerésztiszt, mindenekelőtt személyes sértésnek tekintem, és a hajóhad parancsnokságáról lemondok. Rögtön táviratozok a kormánynak, itt hagyom a hajóhadat. Elmegyek. Megelégittem!

Szemjon látta, amint a tengernagy fogja aranykardját, két kezébe szorítja, le akarja csatolni, de nem tudja, erre lépni, s még ajka is elkékül az erőlködésben.

- Minden becsületes tiszt így cselekednék az én helyemben!

S ezzel felemelte a kardot, és a tengerbe dobta. De ez a történelmi gesztus nem hatott a matrózokra.

Ettől kezdve egymást érték az események a hajóhadban: a barométer vihart jelzett, akik a tengeren oly szoros közelségben élnek egymással, ezek az egészséges, merész, ügyes legények, akik óceánokat bejártak, és sok idegen földet láttak, fejlettebb öntudatúak voltak, mint a közönséges katonák, és inkább érezték az áthidalhatatlan távolságot a tiszti kajüt kompániája és a fedélközi legénység között, ezért könnyen lángra lobbanó erőt jelentettek. A forradalom elsősorban ezt az erőt használta fel. A matrózok minden addig elfojtott szenvedélyükkel vetették magukat a harcba, s ők maguk lobbantották fel az ellenség erőit, holott az ellenfél még habozott, még nem határozott, és a kivárás, a halogatás mellett volt, erőt gyűjtött.

Szemjonnak most már idejéből sem jutott arra, hogy otthonára gondoljon vagy a feleségére. Októberben a szép szavaknak vége lett, megszólalt a puska. Lépten-nyomon ellenség bukkant fel. Minden riadt, gyűlölködő, alattomos pillantás mögött halál leselkedett. Zavaros, baljós morajlás rengette Oroszországot, a Balti-tengertől a Csendes-óceánig, a Fehér-tengertől a Fekete-tengerig.

Szemjon vállára vette a puskát, és ment megküzdeni „az ellenforradalom hidrájával”.

Roscsin és Kátya, kezükben kis poggyásszal meg egy teáskannával, ott tolongtak a pályaudvaron nyüzsgő tömeg közepette, és ezzel az emberáradattal együtt sodródtak át a szuronyokkal fenyegető kapun és végig Rosztov főutcáján.

Még másfél hónappal ezelőtt itt sétált üzletről üzletre a pétervári társadalom színe-java. A járdák sarkantyúpengető gárdisták kucsmáitól tarkáltak, franciául beszélő, elegáns nők drága prémekbe dugták orrocskájukat a nedves hideg elől. Érthetetlen könnyelműséggel csupán áttelelni szándékoztak itt, hogy a fehér éjszakák idejére pétervári palotájukba térjenek vissza, ahol tisztelettudó portás vezeti fel őket fényűző, tágas, szőnyeges, meleg kandallós lakosztályaikba. Ah, Pétervár! Végre is rendeződniük kell a dolgoknak. A nagyvilági hölgyek egyáltalán nem érezték magukat hibásaknak a történetekért.

De a nagy rendező egyet tapsolt, és máris eltűnt minden, akárcsak a forgószínpadon. A díszleteket kicserélték. Rosztov utcái kihaltak. Az üzletek ajtaját bedeszkázták, a tükörablakok átlóve. A hölgyek elrejtették szőrméiket, és kendőt kötöttek a fejükre. A tisztek kisebb része Kornilovval együtt elmenekült; a többiek boszorkányos gyorsasággal vedlettek át ártatlan polgárokká: színészek, kupléénekesek, tánctanárok és más hasonló foglalkozású magánemberek lettek. A februári szél teméntelen szemetet söpört a rosztovi utcákon...

- Úgy van, elkéstünk - mondta Roscsin, lehajtott fejjel lépkedve Kátya oldalán. Úgy rémlett neki, mintha Oroszország teste ezer darabra törne. A birodalmat összetartó boltív pozdorjává zúzódott. A nép lassanként csordává lesz. A történelem, a nagy múlt úgy eltűnik, mint a színpadi díszletek ködfüggönye. A kiégett pusztaság pőrére vetkőzött, és sírok, sírhalmok mindenütt... Oroszországnak vége. Úgy érezte Roscsin, hogy egész benseje összetört, és most annak szűrő szilánkjai gyötrik, amit ő élete törhetetlen tengelyének tartott... Botladozva ment, egy lépésnyire Kátya mögött. „Rosztov elesett, Kornilov hadseregét, Oroszország utolsó, kóborló darabkáját maholnap megsemmisítik, és akkor - nincs más hátra - föbe lövöm magam.”

Csak úgy találomra mentek. Roscsin emlékezett néhány bajtársa címére, akikkel egy hadosztályban szolgált. De az is lehet, hogy elmenekültek, vagy talán agyonlőtték valamennyit. Akkor itt pusztulnak el a kövezeten. Roscsin a feleségére nézett. Kátya nyugodtan ment szerény kis posztókabátjában, orenburgi kendőjében. Bájos arca, nagy szürke szeme közömbös érdeklődéssel fordult a feldúlt kirakatok, betört üvegű ablakok felé. Szája sarkában még mintha halvány mosoly is bujkálna. „Hogyhogy, hát ő nem érti, micsoda borzalom ez? Furcsa ez a mindent megbocsátás nála.”

Az utcasarkon nagy csoport fegyvertelen katona lődörgött. Az egyik, egy ragyás képű, akinek véraláfutásos szeme ijesztően kidülledt, hóna alatt tartva cipóját, lassacskán falatozott a szürke kenyérből.

- Nem lehet tudni, milyen hatalom van itt, szovjethatalom vagy valami más - vélte egy társa, kezében falárával, amelyhez egy pár viseltes szőrscizma volt hozzákötve. Az, aki a kenyeret ette, így felelt:

- A hatalom: Brojnyickij elvtárs. Ha eljutunk elébe, akkor ad vonatot, és elutazhatunk. Másként ítéletnapig itt rostokolhatunk Rosztovban.

- Ki az a Brojnyickij? Mi a rangja?

- Valami katonai komisszár...

A katonákhoz érve, Roscsin megkérdezte, merre kell menniük egy bizonyos címre. Az egyik katona idegenkedve felelt:

- Nem vagyunk idevalók.

A másik így szólt:

- Rosszkor utazott a tiszt úr a Don-vidékre...

Kátya karjánál fogva nyomban elhúzta férjét, és átmentek az utca túlsó oldalára. Ott a lombtalan fák alatt, egy törött padon öregember ült vedlett bundában, fején szalmakalappal. Sörtés állat sétapálcája kampóján nyugtatta. A foga vacogott, lehunytt szeméből könnyek peregtek az arcára.

Kátya közel volt a síráshoz. Most Roscsin őt húzta tovább karjánál fogva:

- Gyerünk, gyerünk, úgyse győzzük mindet megsajnálni.

Még sokáig bolyongtak a piszkos, kifosztott városban, míg végre megtalálták a keresett lakáscímet. A kapun belépve, megláttak egy zömök, kövér lábú, kopaszra nyírt embert. Vattázott, ujjatlan katonabekecs volt rajta, ami már nem is lehetett volna piszkosabb. Nagy dézsát cipelt, fejét elfordítva bűzétől. Tyotykin alezredes volt, Roscsin ezredbajtársa. Földre tette a dézsát, és összecsókolózott Roscsinnal, majd sarkát összeütve, Kátyával is kezét szorította.

- Látom, látom, akár ne is mondják, mindent elintéztek. Csakhogy egy szobácskában kell ám meghúzódnunk. Viszont van benne tükrös szekrény és fikusz. A feleségem, tetszik látni, idevaló. Eleinte ott laktunk - mutatott a közeli, emeletes téglaházra -, de aztán proletár módra ide költöztünk át - és egy düledező faviskóra mutatott. - Én, mint látják, cipőkenőcsöt gyártok. A munkabörzén felírtak a munkanélküliek lajstromába... Hacsak a szomszédasszonyok be nem árulnak, megleszünk valahogy... Oroszok volnánk, vagy mi, nem lógatjuk az orrunkat...

Pompás fogazatát megvillantva nagy szájában, elnevette magát, aztán elmélázva dünnyögte: „Bizony, bizony, így vagyunk, kérem...” - és megsimogatta kopasz fejét, amelyen ettől fekete kenőcsfoltok jelentek meg.

Felesége szintén alacsony volt és kövérek; dallamos, magas hangon üdvözölte a vendégeket, de barna szeme villanása elárulta, hogy nincs nagyon elragadtatva. Kátyát és Roscsint egy szakadt tapétás, alacsony szobácskában helyezték el. Itt csakugyan volt a sarokban egy tükrével falnak fordított pipereasztal, egy fikuszbokor és egy vaságy.

- A tükröcskét a biztonság kedvéért a falnak fordítottuk, becses jószág, tetszik tudni - mondta Tyotykin. - Igaz is, ha házkutatást tartanak, első dolguk a tükröt betörni. Nem bírják elviselni a saját ábrázatukat. - Megint nevetett, és a feje búbját simogatta. - Egyébként részben érthető is: amikor mindenütt romok hevernek, itt meg tükör fényeskedik, persze, hogy betörnek...

A felesége tiszta abroszt tett fel, de az evőeszköz rozsdás volt, a tányérok csorbák, a java holmit nyilván eldugták. Roscsin és Kátya fanyar élvezettel ették a szárított halat, fehér kenyeret, szalonnás rántottát. Tyotykin nagyban kínálgatott. A felesége, kövér karját mellén keresztbe fonva, panaszkodott, milyen nehéz az élet.

- Mindenfelé disznóságok történnek, üldözik az embert: valóságos egyiptomi fogság ez. Akár hiszik, akár nem, két hónapja ki se léptem a házból... Bárcsak már kikergetnék ezeket a bolsevikokat!... Mit mondanak ott maguknál, a fővárosban, hamarosan végeznek velük?

- Jobb, ha hallgatsz - dörmögött Tyotykin. - Ilyen beszédekért manapság beverhetik a fejedet, Szofja Ivanovna.

- Hát pedig ha agyonlőnek, se hallgatok!

Az asszony szeme kerekre nyílt, és melle alatt keresztbe tett két keze görcsösen markolt saját karjába.

- Lesz még nekünk cárunk, lesz...- És férjére bökött: - Csak te nem látsz a szemedtől...

Tyotykin büntudatos képet vágott. Amint a felesége dérral-dúrral kiment a szobából, suttogva mondta:

- Ne törődjenek vele, jó lélek ő, nagyszerű háziasszony, csak, tudják, az események kicsit megzavarták... (Kátya teától kipirosodott arcára nézett, majd Roscsinra, aki épp cigarettát sodort.) Haj, Vagyim Petrovics, nem olyan egyszerű mindez... Nem lehet sommásan venni a dolgokat... Én sokat beszélgetek az emberekkel, sok mindent látok... Megfordulok Batajszokban is, a Don túlsó partján, ott a szegények, munkások vannak többségben... Ugyan, micsoda rablók volnának azok, Vagyim Petrovics?... Dehogyan: megalázott, megkeserített embertömeg... Hogy várták a szovjethatalmat!... Az istenért, ne gondolja, hogy én afféle bolsevik

vagyok - és könyörgő gesztussal tette mellére kövér, szőrös kezét, mintha borzasztóan iparkodnék mentegetőzni. - Rosztovot gögös és tudatlan vezetői szolgáltatták ki a szovjet-hatalomnak... Láta volna csak, mi volt itt Kalegyin atamánsága alatt... A felfuvalkodott, züllött gárdatisztek díszruháikban hencegve kiabáltak a Szadovaján: „Majd visszakergetjük a pincébe ezt a gaz bandát!” Így beszéltek. Márpedig, kérem, ez a gaz banda az egész orosz nép... A nép ellenáll, nem akar visszamenni a pincébe. Decemberben elmentem Novocserkasszkba. Emlékszik, ott a Fő téren áll a parancsnokság, szép kis empire stílusú épület, talán még Platov atamán építette az áldott jó Sándor cár alatt. Ha behunyam a szemem, Vagyim Petrovics, még most is magam előtt látom az oszlopfolyosó lépcsőjét: csupa merő vér... Amikor elmentem mellette, rémes ordítást hallottam, tudja, mint amikor halálra gyötörnek valakit... Világos nappal a Don-vidék fővárosának kellős közepén. Odamegyek. A bejárat előtt nagy tömeg gyalogos kozák. Hallgatva néznek maguk elé. Az oszlopoknál folyik a lakosság elrettentésére a nyilvános kivégzés. Fegyveres örök között kettesével jönnek ki a munkások, akiket azért tartóztattak le, mert rokonszenveztek a bolsevizmussal. Érti: mert rokonszenveztek... Ott nyomban, kezüknél fogva az oszlopokhoz kötözték őket, és négy tagbaszakadt kozák elkezdte korbáccsal verni a hátukat, meg pardon, kérem, az ülepüket. Csak úgy zuhognak a korbácsütések, a hús cafatokban, az ing, nadrág rongyokban... a vér meg, mint a vágóhídon, úgy csurog a lépcsőkre... Én már elszoktam a csodálkozástól, de akkor bizony még én is... tudják, kérem, szörnyű volt az ordítás... Csupán testi fájdalomtól nem szoktak úgy üvölni.

Roscsin szemlesütve hallgatott, cigarettát tartó keze reszketett. Tyotykin egy mustárfoltot kapirgált az abroszon.

- Egyszer az atamán már nem él, a kozákság színe-java a város határában van elföldelve, az a vér ott a lépcsőn bosszúért kiáltott. Most a szegénység jutott uralomra. A magam részéről nekem édesmindegy, suvikszot főzök-e, vagy valami egyebet csinállok. Élve szabadultam a világháborúból, és most az egyetlen, ami becses számomra: az élet lehelete; bocsánat a kifejezésért, a lövészárokban sokat összeolvastam, és onnan maradtak bennem az irodalmi kifejezések... Egyszer... - az ajtóra pillantott, és lehalkította a hangját - meg tudok békülni minden életformával, hacsak boldog embereket látok magam körül... Nem vagyok bolsevik, Vagyim Petrovics... - s kezét megint mellére szorította -, nekem magamnak nem sok kell, egy falat kenyér, egy szippantás dohány, megfelelő szellemi légkör... - Zavartan mosolygott. - Csakhogy hát épp arról van szó, hogy nálunk a munkások zúgolódnak, a nyárspolgárokról nem is beszélve... Hallott már valamit a katonai komisszárról, Brojnyickij elvtársról? Azt tanácsolom, ne kerüljenek útjába, amikor elrobog az autóján. Mihelyt bevették Rosztovot, itt termett. Akkor aztán rákezdt: „Engem igen megbecsül Lenin elvtárs... Én magam táviratozok Lenin elvtársnak...” Csupa rovott múltú alakkal vette magát körül, s hajrá, megindultak a rekvirálások, kivégzések. Éjszakánként levetköztették az utcán a járókelőket. Micsoda dolog ez? Banditizmus, kérem... Hova megy az, amit elrekvirálnak?... És a Forradalmi Bizottság tehetetlen vele szemben. Félnék tőle. Én nem hiszem, hogy az ilyen embert az eszme vezetné... Az ilyen többet árt a proletáreszmének, mint... - De ekkor Tyotykin, látván, hogy messzire ment, elfordult, szuszogott, és most már szó nélkül tette mellére a kezét.

- Nem értem önt, alezredes úr - szólt hidegen Roscsin. - Ezek a Brojnyickij-félék és társaik egyszerűen hétpróbás bolsevik népség... Ezeket nem mentegetni kell, hanem harcolni ellenük, nem féltve a bőrünket...

- Minek a nevében harcolunk, kérem? - kérdezte sietve Tyotykin.

- Nagy-Oroszország nevében, alezredes úr.

- De mi az? Bocsánat, talán buta kérdés, de melyik Nagy-Oroszországért? Szeretném pontosan tudni. Kinek az értelmezése ez? A petrográdi előkelőségeké? Ez egy, kérem... Vagy talán annak a lövészreznek az elképzelése, amelyben mi ketten is szolgáltunk, s amely hősi halállal pusztult el a drótsövények tövében? Avagy talán a moszkvai nagykereskedőké, akiknek a gyűlésen - emlékszik? - a Nagyszínházban Rjabusinszkij annyit szavalt Nagy-Oroszországról? Ez már a harmadik. Vagy a munkásoké, akik csak ünnepnaponként, a piszkos italmérésekben veszik tudomásul Nagy-Oroszországot? Vagy azé a százmillió paraszté, aki...

- Az ördögbe is, magával... (Kátya az asztal alatt gyorsan megszorította Roscsin karját.) Bocsánat, alezredes... Mind ez ideig úgy tudtam, hogy Oroszországnak nevezték a föld hatodrésztét, amelynek népe nagy közös múltra tekint vissza... Lehet, hogy bolsevik nyelven ez nem így van... Akkor bocsánatot kérek. - Nehezen visszafojtott indulata keserű nevetésben tört ki.

- De éppen hogy úgy van, kérem... Büszke vagyok rá... És engem, a magam részéről, teljesen ki is elégít, amikor olvasom az orosz állam történetét. De százmilliónyi paraszt nem olvasta ezeket a könyveket. És nem is büszkék erre a múltra. Saját történelmüket akarják, nem olvasni, de élni, és nem a múltban, hanem a jövőben... Jól akarnak élni. Hiába, ez így van. S még hozzá a proletariátus a vezérük. Ezek még messzebb mennek: hogy úgy mondjuk, világtörténelmet merészelnék teremteni... Ezzel is számolni kell... Maga engem bolsevizmussal vádol, Vagyim Petrovics... Én magamat szemlélődéssel vádoló, s ez súlyos bűn. Egyetlen mentségem, hogy nagyon kifárasztott az élet a lövészárokból. Remélem, hogy idővel aktívabb leszek, és akkor talán nem is utasítom vissza a maga vádját...

Egyszerűen Tyotykin nem hagyta magát, kivörösödött koponyáján verejték gyöngyözött. Roscsin sebbel-lobbal begombolta köpenyét, nem nézve, beletalált-e a gomb, ahová kell. Kátya összeráncolta homlokát, és hol férjére, hol Tyotykinra nézett. Kínos csend után Roscsin ennyit mondott:

- Sajnálom, hogy elvesztettem egy bajtársamat. Alázatosan köszönöm a vendéglátást...

Nem adott kezet, s az ajtó felé indult. Ekkor a mindig hallgatag Kátya, a „báránka”, kezét tördelve, csaknem kiáltva megszólalt:

- Vagyim, kérlek, várj... (A férfi visszafordult, felvonta szemöldökét.) Vagyim, neked most nincs igazad... - Kátya arca lángba borult. - Ilyen hangulatban, ilyen gondolatokkal nem lehet élni...

- Szóval így áll a dolog! - mondta fenyegetően Roscsin. - Gratulálok...

- Vagyim, te sohasem kérdeztél engem, én nem is kívántam, nem avatkoztam a dolgaiba... Hittem neked... De értsd meg, Vagyim, kedvesem, nem helyes, ahogy te gondolkozol. Én már réges-rég meg akartam mondani... Valami egészen mást kell tenni... Nem azt, amiért te ideutaztál... Először meg kell érteni... És ha csak meg vagy győződve - leeresztette a kezét, szörnyű izgalmában az asztal alatt tördelte tovább az ujjait -, ha annyira meg vagy győződve, hogy a lelkedre tudod venni, akkor eredj, gyilkolj...

- Kátya! - kiáltotta Roscsin dühösen, mintha korbácsütés érte volna. - Kérlek, hallgass!

- Nem... Én azért beszélek így, mert végtelenül szeretlek... Nem akarom, hogy gyilkos légy, nem, nem, nem akarom...

Tyotykin, aki nem tudta, melyiküket csitítsa, suttogva ismételte:

- De kedves barátaim, csillapodjanak, beszéljük meg, egyezzünk meg...

Csakhowy megegyezésről már szó sem lehetett. Vad gyűlölettel robbant ki Roscsinból mindaz, ami hónapok óta forrt benne. Az ajtóban állt, nyakát előrenyújtva, és fogcsikorgatva nézett Kátyára:

- Gyűlölöm - sziszegte. - Kell az ördögnek a maga szerelme... Keressen magának valami zsidót... maga bolsevik... Pfuj...

Torkából megint feltört az a kínos hörgés, mint akkor a vagonban. Már-már úgy látszott, nekimegy az asszonynak, s valami borzasztó történik. Tyotykin odaugrott, hogy fedezze Kátyát. De Roscsin lassan összevonta szemöldökét és elment...

Szemjon Kraszilnyikov, a kórházi ágyon ülve, komoran hallgatta Alekszej bátyja beszédét. Az elemózsia, amit Matrjona küldött - szalonna, sült csirke, sütemény -, érintetlenül hevert az ágy végén. Szemjon rá se nézett. Sovány volt, arca beteges, borotvátlan, haja a sok fekvéstől csapzott, a sárga csalánszövet gatyában még soványabbnak látszott a lába. Egy piros tojást görgetett egyik kezéből a másikba. Alekszej bátyja, napbarnított arcán aranyszőke szakállával, a faszéken ült, kinyújtva lábát, amelyen jóféle csizma feszült; kellemes, gyöngéd hangon beszélt, de Szemjont minden szavával jobban elidegenítette.

- A parasztok vonala az egy dolog, a munkásoké az megint más, öcsém - mondta Alekszej. - Nálunk, a Mélybányában, a munkások dolgozni akartak, de a bánya el van öntve, a gépek nem működnek, a mérnökök szétszaladtak. Falni meg kell, nem igaz? Hát a munkások egytől egyig beléptek a Vörös Gárdába. Szóval nekik érdekükben áll a forradalmat erősíteni. Igaz-e vagy nem? De a mi forradalmunk, parasztoké, csak az, hogy a fekete földet hat hüvelyknyire felszántuk, bevessük, learassuk. Igazam van? Ha mind elmegyünk a háborúba, ki fog dolgozni? Az asszonyok? Azok jó, ha az állatokat ellátják. A föld megkívánja, hogy gondozzák, hogy megműveljék annak rendje-módja szerint. Így van ez, öcsém. Elmegyünk haza, az ottani kosztot gyorsan lábra állsz. Most van földcskénk, de nincs hozzá kéz elég. Szántás, vetés, aratás, hogyan győzzük mi ezt egyedül Matrjonával? Tizenennyolc disznónk van, tehenet most néztem másodikat. Ehhez mind ember kell.

Alekszej dohányzacskót húzott elő a zsebéből. Szemjon nemet intett a kínálásra: „Még fáj a mellem!” Alekszej, miközben falura hívogatta öccsét, kibontotta az ajándécsomagot, kivett egy szép sült kalácsot és odakínálta:

- Egyél hát, ebbe Matrjona csak vajat legalább egy fontot sütött bele.

- Nézd csak, Alekszej - mondta Szemjon -, igazán nem tudom, mit feleljek. Persze, persze, nagyon szívesen leszek otthon, míg a sebem begyógyul. De azt ne várjátok, hogy én otthon maradjak gazdálkodni.

- Úgy. És mért nem, ha szabad kérdenem?

- Nem bírok, Aljosa... - Szemjon szája megrándult, de uralkodott magán. - Értsd hát meg, nem bírom. Nem tudom elfelejteni a sebeimet... Nem tudom elfelejteni, hogy megkínozták a bajtársaimat. - Görcsös rándulással az ablak felé fordult, és kigyúlt szemmel nézett maga elé. - Képzeld magad az én helyzetembe... Folytonosan csak az jár a fejemben, azok a gazemberek... (Valamit suttogott maga elé, aztán hangosabban mormogott, a piros tojást szorongatva a tenyerében.) Nem tudok megnyugodni... míg azok az átkozott férgek a vérünket szívják... Nem nyugszom!

Alekszej Ivanovics megcsóválta a fejét. Köpött egyet, és ujjai közt eloltva cigarettáját, szétnézett, hová tegye a véget, aztán az ágy alá dobta.

- Nos hát, Szemjon, ez a te dolgod, szent dolog... Hazamegyünk, és otthon meggyógyulsz. Erővel nem tartlak vissza.

Alighogy kilépett a kórház kapuján, Alekszej Kraszilnyikov egy földijével, Ignattal találkozott, aki szintén frontkatona volt. Megálltak, kezét fogtak, megkérdezték, hogy s mint. Ignat elmondta, hogy most sofőr a végrehajtó bizottságnál.

- Gyere ma hozzám aludni, hanem előbb menjünk a „Soleil”-be, ott ma nagy csata lesz. Hallottál már valamit Brojnyickij komisszárról? Nem tudom, hogy ússza meg ezt a napot. Olyan cudar legényei vannak, az egész várost magukra bősztették. Tegnap fényes nappal megöltek ott a sarkon túl két iskolás fiút. Csak úgy, minden ok nélkül rájuk támadtak, és éles karddal összevagdalták őket. Itt álltam ennél a cölöpnél, láttam, mondhatom, majd rosszul lettem.

Beszélgetés közben elérték a „Soleil” mozihoz. A nézőtér tömve volt. Előrefurakodtak egészen a zenekarig. A szűk színpadon felállított asztalnál ült az elnökség: egy kerek arcú nő katonaköpenyben, egy mogorva katona, akinek a feje piszkos pólyával volt bekötve, egy ráncos képű, szemüveges öreg munkás és két zubbonyos, fiatal legény. Az asztal előtt, mintha ketrecbe volna zárva, apró léptekkel járkált fel-alá egy görnyedt hátú, nagyon sápadt, csontos, koromfekete hajú férfi. Beszéd közben folyton rázta erőtlen öklét, másik kezében egy csomó újságkivágást szorongatott.

Ignat odasúgott Kraszilnyikovnak:

- Tanító, az itteni szovjet tagja...

- Nem hallgathatunk tovább - hangzott a színpadról. - Nem szabad hallgatnunk... Vajon az a szovjet hatalom uralkodik városunkban, amelyért annyit harcoltak az elvtársak? Nem, nálunk önkény uralkodik... A cári zsarnokságnál is rosszabb... Betörnek a békés lakosok házába... Alkonyat után nem lehet az utcára menni, levetköztetik az embert... Rabolnak... Nyílt utcán gyermekeket gyilkolnak... Én már beszéltem erről a Forradalmi Bizottságban s a végrehajtó bizottságban is... Tehetetlenek... Mert a katonai komisszár korlátlan hatalmával fedezi ezeket a gaztetteket... Elvtársak - görcsösen verte mellét az újságsomóval -, miért gyilkolják gyermekeinket? Minket öljenek... Miért ölitek a gyermekeket?

Utolsó szavai az egész terem izgatott zúgásába vesztek. Az emberek rémült felháborodással néztek össze. A szónok leült az elnöki asztalhoz, és ráncos arcát az újságlapok mögé rejtette. Az elnök - a bekötözött fejű katona - a színpad felé pillantott:

- Megadom a szót Trifonov elvtársnak, a Vörös Gárda főnökének...

Az egész terem viharos tapsban tört ki. Hátulról néhány női hang kiabált: „Halljuk Trifonov elvtársat!” Egy mély basszus beledöngött: „Hadd jöjjön!” Ekkor Alekszej Kraszilnyikov meglátott a zenekar korlátjánál a közönség felé háttal egy férfit, aki rugalmasan kiegyenesedve a kiáltozók felé fordult. Magas, karcsú fiatalember volt, jól szabott bőrbekecsben, keresztbe vetett antantszíjjal. Duzzadt világosszürke szeme gúnyosan, hidegen nézte végig az embereket, mire a kezek leereszkedtek, a fejek a vállak közé csuklottak, a taps megszűnt. Valaki meggörnyedt háttal sietett a kijárat felé.

Az acélszemű ember megvetően elmosolyodott. Kurta mozdulattal helyrerántotta revolvertokját. Hosszúkás, simára borotvált, színészies arca volt. Újra a színpad felé fordult, s két karral rákönyökölt a zenekar korlátjára. Ignat oldalba bökte Kraszilnyikovot:

- Ez Brojnyickij. Barátom, ha ez rád néz, kiráz a hideg...

A színpad mögöl nehéz csizmájával nagyokat dobbantva előjött Trifonov, a Vörös Gárda főnöke. Pamutujjasán vörös karszalagot viselt. Sapkáján is, melyet kezében tartott, vörös

szalag. Tagbaszakadt, nyugodt külsejű ember volt. Lassú, nyugodt léptekkel ment a színpad széléig. Borotvált fejének fakó bőre megrándult, boltozatos homloka árnyékot vetett a szemére. Felemelte kezét, erre csend lett. Begörbülő ujjakkal a lent álló Brojnyickijra mutatott:

- Elvtársak, lám, itt van Brojnyickij elvtárs, a katonai komisszár. Nagyon helyes. Legalább majd megfelel a kérdésre. Ha nem akarna felelni, kényszeríteni fogjuk...

- Ohó! - szólalt meg fenyegetően Brojnyickij.

- Igenis, kényszerítjük. Mi a munkások és a parasztok hatalmát képviseljük, és ő annak engedelmeskedni tartozik. Olyan időket élünk, elvtársak, hogy nehéz mindenben rögtön eltalálni, mi a helyes... Zavaros idők ezek... Tudjuk, hogy a szemét mindig a felszínre vetődik... Ebből következtetjük, hogy a forradalomhoz mindenféle szemét nép is dörgölözött...

- Kik azok?... Neveket!... Nevezd meg őket! - kiáltott Brojnyickij érezhető lengyeles kiejtéssel.

- Rákerül a sor a nevekre is, várj csak... A munkások és parasztok véres verejtékével tisztítottuk meg, elvtársak, Rosztovot a fehérgárdista bandáktól... A Don-vidéken a szovjethatalom erősen megvetette a lábát. Miért hallani hát mindenfelől panaszokat? A munkások zúgolódnak, a katonák elégedetlenek... A vasútnál is baj van, miért kell a szerelvényeknek időtlen időig vesztegelniük?... Épp most hallottuk az értelmiség képviselőjének szavait - s az előtte szólóra mutatott. - Mi ez, kérdem. Mintha mindenki elégedetlen volna a szovjethatalommal. Azt mondják: miért raboltok, miért dözsöltök, miért gyilkoltok gyermekeket? Az előttem szóló még saját magát is felkínálta a puskagolyónak... (Két-három helyen nevettek, itt-ott tapsoltak.) Elvtársak! A szovjethatalom nem rabló és nem gyermekgyilkos. De akad egynéhány aljas gazember, aki a szovjethatalomhoz ragadva rabol és gyilkol... Ezzel megingatja a szovjethatalomba vetett hitet, és ezzel könnyörtelen fegyvert ad ellenségeink kezébe... (Szünet, mély csönd, száz meg száz ember lélegzetvisszafojtva figyel.) Hát én azt akarom megkérdezni Brojnyickij elvtárstól... Van-e tudomása arról, hogy tegnap két fiút megöltek?

Jéghideg hang felelt alulról:

- Igenis, tudok róla.

- Nagyon jó. Hát az éjszakai fosztogatásokról, a Palace Hotelban folyó hallatlan tobzódásokról van-e tudomása? Tudja-e, kinek jut a sok rekvirált áru? Hallgat, Brojnyickij elvtárs? Hallgat, mert nem tud felelni. A rekvirált árut hitvány banditák bünszövetkezete fecsérli el... (A terem felzúg, Trifonov leinti.) És még valamit megtudtunk: senki nem ruházta fel magát Rosztovban a hatalommal, a maga meghatalmazása hamisítvány, Moszkvára, s mi több, Lenin elvtársra való hivatkozása aljas hazugság...

Brojnyickij kiegyenesedett. Szép arca elsápadt, görcsbe rándult. Hirtelen félreugrott, ahol egy lenszőke, fiatal katona állt tátott szájjal. Ezt köpenyénél fogva megragadta, és Trifonovra mutatva, szörnyű hangon ráordított:

- Lődd agyon ezt a gazembert!

A legény arca vadállatian eltorzult, és előrerántotta puskája csövét. Trifonov lábát szétvetve mozdulatlanul állt, csak a fejét sunyta le bikaszerű mozdulattal. Egy munkás ugrott mellé a színpad mögül, felrántotta puskája závarját, utána még egy, majd a harmadik, s már az egész színpad katonaköpenyeiktől, ujjasoktól feketélt, fegyverzörgéstől lett hangos. Ekkor az elnök felállt egy székre, és a szemére hulló gézkötést helyreigazítva, hurutos hangon kiáltotta:

- Elvtársak, kérem, maradjanak nyugodtan, mindez előrelátható volt. Csukják be ott hátul az ajtókat. Trifonov elvtárs személye teljes biztonságban van. A válaszra megadom a szót Brojnyickij elvtársnak.

De Brojnyickij eltűnt. Csak a lenszöke, puskás katona állt még mindig tátott szájjal a zenekar korlátja előtt.

3

Koronyevszkaja vasútállomásnál az önkéntes hadsereg igen komoly ellenállásba ütközött. Az állomást végül is, nagy veszteségek árán, elfoglalták, és itt megerősítést nyert az a hír, amit titkoltak a hadsereg előtt, s amitől mindennél jobban féltek: hogy néhány nappal előbb harc nélkül megadta magát a bolsevikoknak Jekatyerinodar, a Kubany fővárosa, az egész hadjárat célpontja, ahol azt remélték, hogy megpihenhetnek, és bázist teremthetnek a további harchoz. A kubanyi önkéntesek Pokrovszkij parancsnoksága alatt, továbbá a kubanyi atamán, és a Rada ismeretlen irányba elmenekültek. Ilyenformán a hadjárat céljától alig háromnapos járóföldre a hadsereg váratlanul zsákutcába került.

Kubanynak még a vendéglátására is hiába számítottak. A kozákok, úgy látszik, a „kadetok” segítségével is eligazodtak a dolgokban. Amerre a hadsereg elvonult, a tanyák mind lakatlanok voltak, minden kozák falu meg volt erősítve, minden dombtetőn géppuska őrködött. Ugyan mire számíthatott még az önkéntes hadsereg? Arra talán, hogy a kubanyi kozákok - akik Ukrajnából származtak oda -, vagy a cserkeszek, akik ősidők óta hadilábon álltak az oroszokkal, vagy a kaukázusi hadseregnek a gazdag Kubanyra rászabadult menetoszlopai majd egyszer csak az arany vállrojtos tisztikarral és a tejfelesszájú junkerekkel rázendítenek, hogy „Kornijlovért, szép hazánkért, ős hitünkért fel tehát!”. De ezen az ásatag, a cári húszkopejkásokhoz hasonlóan kopott jelszón kívül semmi egyebet nem ajánlhatott az önkéntes hadsereg a gazdag kozák falvaknak, ahol már berzenkedtek: „Nem volna végre itt az ideje megteremteni a mi független kozák köztársaságunkat?” És nem ajánlhattak semmi mást a telepes szegényparasztoknak sem, akik vörös zászló alá gyülekezve akarták kiverekedni a doni és kubanyi földtulajdonra és halászatra való egyenjogúságot meg a kozák falusi szovjetteket.

Igaz, hogy a hadsereg hadtápvonalán utazott a híres matrózagitátor, Fjodor Batkin is, egy görbe lábú, fekete tengerészsapkás férfi, akinek bekecsén Szent György-keresztek ékeskedtek. A tisztek nemegyszer próbálták eltenni láb alól, úgy is, mint zsidót, úgy is, mint vörös gazembert. De maga Kornijlov vette védőszárnyai alá, úgy vélekedve, hogy a nevezetes Batkin teljes mértékben pótolja a hadseregben gyenge lábon álló ideológiát. Amikor a hadsereg-főparancsnoknak beszédet kellett tartania a kozák falvak lakossága előtt, Batkint küldte előre, aki agyafürt módon bizonygatta, hogy Kornijlov igenis a forradalmat védelmezi, a bolsevikok pedig, ellenkezőleg, a németek zsoldjába szegődött ellenforradalmárok.

A hadsereg meg sem adhatta magát, abban az időben nem ejtettek foglyokat. Ha szétszóródik, akkor egyenként végeznek vele. Már olyan terv is volt, hogy az asztrahanyi sztyeppen keresztül a Volgán átkelnek Szibériába. De Kornijlov megkötötte magát: folytatni kell a hadjáratot, és rohammal bevenni Jekatyerinodart. Koronyevszkájából a hadsereg dél felé fordult, és súlyos harcok közepette átkelt Uszty-Labinszkájánál a Kubany folyón, amely ebben az év-szakban rendkívül megduzzadt és zajlott. A hadsereg megállás nélkül haladt tovább, hadtávoszlopán temérdek sebesültet cipelve. De mindennek ellenére olyan ijesztő volt ez a hadsereg,

és oly érzékeny veszteségeket tudott okozni, hogy a vörös csapatok gyűrűje mindannyiszor engedett nyomásának.

A hadsereg Majkop irányába nyomult, hogy félrevezesse ellenségét, de Filippovszkaja kozák falu előtt átkelt a Belaja folyón, és hirtelen, Jekatyerinodart megkerülve, nyugat felé fordult. Itt, a Belaja szűk szorosánál, a vörösök nagy erői vették körül. A helyzet reménytelennek látszott. A hadtáp könnyű sebesültjei közt is fegyvereket osztottak ki... Egész nap tartott a harc. A vörösök egy magaslatról ágyúzták és géppuskákból lötték az átkelőhelyeket, a hadtápot, és nem hagyták felfejlődni a csapatokat. De estefelé, amikor az önkéntesek megtépázott osztagai egy utolsó kétségbeesett erőfeszítéssel ellentámadásba lendültek, a vörösök maghátráltak a magaslatról és nyugat felé utat engedtek Kornyilov csapatainak. Megint az történt, ami már nemegyszer: ismét a katonai tapasztalat győzött, és a tudat, hogy az ütközet kimenetelétől függ mindnyájuk élete.

Körös-körül egész éjszaka égtek a falvak. Az idő elromlott, tombolt az északi szél. Áthatolhatatlan felhőtorlaszok borították az égboltozatot. Megeredt az eső, és szakadt egész éjjel, mintha dézsából öntenék. Március tizenötödikén reggelre a hadsereg Novo-Dmitrovszkaja felé nyomulva, végtelen sártengert látott maga előtt. Az itt-ott felbukkanó halmok az utak nyomaival együtt a földre terpeszkedő ködbe veszttek. Az embereknek térdig, a szekereknek, ágyúknak kerékagyig ért a víz. Havas eső zuhogott, borzalmas szélvész dühöngött.

Roscsin kiszállt a tehervagonból, és puskáját, hátizsákját helyrerántva, szétnézett. A pályateszten csoportokba verődve lármáztak a varnavi ezred katonái... Volt ott katonaköpeny, szőrmekabát, még zsineggel övezett városi bunda is. Géppuskaheveder, gránát vagy revolver majdnem mindegyiknél. Némelyik fején katonasapka, másokon szőrmekucsma, vagy valami spekulánstól elszedett keménykalap. Lyukas csizmákban, szőrmecsizmákban, rongyos bocskorban gázolták a híg sarat. Szuronyukkal hadonászva kiabáltak: „Fiúk, gyerünk, gyerünk a gyűlésre! Ott majd magunk döntünk! Eleget hajszoltak már a vágóhídra!”

Az izgalmat most is, mint mindig, rémhírek okozták, ezúttal a vörös csapatok Filippovszkájánál szenvedett vereségéről. Így kiabáltak: „Kornyilovnak ötvenezer kadetja van, minket meg ezredenként küldenek ellene, egyenest a vágóhídra... Árulás ez, fiúk! Elő a parancsnokot!”

A harcosok kitódultak az állomás felé, ahol már az esőfelhőkbe vesző sztyepp kezdődött. A tehervagonok ajtói nagy lármával kicsapódtak, elvadult külsejű fegyveresek ugráltak le, s szintén oda futottak, ahol a tömeg fölött a szél rázta a még kopár, kúp alakú jegenyéket, és csókák raja nyüzsgött az ágakon. A szónokok a pincegádor füves tetejéről öklüket rázva kiabáltak: „Eltársak, miért vernek meg minket minduntalan Kornyilov bandái?... Miért engedték a kadetokat Jekatyerinodar közelébe?... Micsoda haditerv ez?... Feleljen a parancsnok!”

Ezernyi tömeg harsogta: „Feleljen!” - olyan erővel, hogy a csókák a felhőkig rebbentek. Roscsin az állomásépület tornácán állva látta, hogyan úszik a mozgó fejek sűrűjében a pincetető felé a parancsnok gyűrött sapkája: csontos, borotvált arca sápadt volt, és elszánt tekintete merev. Roscsin régi ismerősére, Szergej Szergejevics Szapozskovra ismert benne.

Szapozskov valamikor a háború előtt a „jövő embereinek” nevezett csoport nevében zúzta pozdorjává a régi morált. Méregzöld pamutzekében, arcán csábító rajzocskákkal jelent meg a polgári társaságban. A háború kitörésekor önkéntesként lépett a lovasság kötelékébe, vakmerő földérítő, de hetvenkedő ember hírében állt. Zászlósnak léptették elő. Ezerkilencszáztizenhét elején váratlanul letartóztatták, és Petrográdra vitték, ahol valami illegális szervezethez tartozása miatt golyó általi halálra ítélték. A februári forradalom szabadította ki, s ezután egy ideig

a Katonaküldöttek Tanácsának anarchista csoportját képviselte. Majd megint eltűnt, s csak Október vetette újra felszínre. Részt vett a Téli Palota bevételében, és az aktív tisztek közül az elsők közt lépett be a Vörös Gárdába.

Most botladozva s meg-megcsúszva mászott a pincegádor füves tetejére, és álla alatt eligazítva zubbonya ráncait, két nagy kezét övébe dugva nézett le a feléje tekintő ezer meg ezer arcra.

- Akarjátok tudni, szájtató népség, mért ver bennünket a tiszti banda? - szólalt meg csendes gúnnyal, de úgy, hogy azért mindenki jól hallotta, mit mond. - Azért, mert így ordítoztok, szemtelenkedtek. Nem elég, hogy nem engedelmeskedtek a hadvezetőség parancsának, nem elég, hogy okkal, ok nélkül csaholásba fogtok... úgy látszik, még rémhírterjesztők is vannak köztetek... Ki mondta nektek, hogy Filippovszkajánál megverték bennünket? Ki mondta, hogy Kornyilov árulás miatt került Jekatyerinodar falaihoz? Talán te? (Gyors mozdulattal kinyújtotta revolvert tartó kezét, és találomra rámutatott valamelyik hallgatójára.) Gyere csak ide, te jómadár, hadd beszéljek a fejeddel... Ahá, szóval nem te mondtad?... (Kedvetlenül visszadugta revolverét a zsebébe.) Azt hiszitek, hogy én olyan ostoba anyámasszony katonája vagyok, s nem találom ki, miért jártatjátok a szátokat... Meg is mondhatom: tehát Fegyka Ivolgin, egy, Pavlenkov, kettő, Tyerentyij Dulja, három, rádiósürgönyt kaptak, hogy Afipszkaja állomáson pálinkáshordók állnak... (Nagy nevetés. Roscsin fanyar mosollyal gondolta magában: „Kievickélt a bajból ez a csibész. Micsoda színész!”) Hát persze, hogy ezek a hírek most mindenáron harcolni akarnak... Persze, hogy a főparancsnok egyszer csak áruló, ha ne adj isten, a pálinka Kornyilov tisztjeinek jut... Akkor jaj a köztársaságnak... (Őrült hahota, ismét felröppennek a varjak.) Az ügyet a magam részéről befejezettnek tekintem... Felolvasom a legújabb hadijelentést.

Szapozskov elővett egy írást, és fennhangon olvasni kezdte. Roscsin elfordult, kiment az állomásépületen át a peronra, és egy félig összedőlt padra ülve, cigarettát sodort. Egy hete lépett be (hamis igazolványokkal) a frontra induló vörösgárdista egységbe, Kátyával úgyahogy elintéződött az ügy. A Tyotykinnál lezajlott kínos beszélgetés után a nap hátralevő részét az utcán csatangolva töltötte, csak éjszaka ment vissza Kátyához, és pillantását kerülve, hogy el ne érzékenyüljön, szárazon ennyit mondott:

- Te itt maradsz most egy-két hónapig, még nem tudom... mint látom, Tyotykinnal jól megfértek, ami a meggyőződéseket illeti... A legelső alkalommal megfizetem neki a szállást. De ehhez ragaszkodom, és légy szíves, kérlek, most rögtön közöld vele, hogy ingyen, jótéteményképpen nem fogadom el... Én pedig egy időre eltűnök...

Kátya ajka gyengén megrezzent:

- A frontra?

- Ez, kérlek szépen, most már kizárólag rám tartozik...

Bizony, rosszul volt ez a dolog elintézve Kátyával. Tavaly nyáron, amikor a tükörsima Néva vizében nézték a Vasziljevskij-sziget oszlopainak és a hidaknak a tükörképét, azon a nagyon régen elmúlt júliusi napon, Roscsin azt mondta Kátyának, aki a vízpart gránitlépcsőjén ült: „Elszállnak az évek, véget ér a háború, lezajlik a forradalom, és csak egyvalami marad meg hervadatlanul: a maga félénk, gyöngéd, szerető szíve...” És lám, most ellenségesen váltak el egy sáros udvaron... Kátya nem érdemelte meg, hogy ez legyen a vége... „De bánja az ördög, ha egyszer egész Oroszországnak vége...”

Roscsin terve egyszerű volt; egy vörösgárdista csapattal együtt el akar jutni oda, ahol az önkéntes hadsereg ellen folyik a harc, és a legelső kínálkozó alkalommal át akart szökni. Abban a hadseregben Markov tábornok és Nyezsencev ezredes személyesen ismerték. Becses adatokat közölhetett velük a vörös csapatok helyzetéről és állapotáról. De ami a legfontosabb, magafajtájúak közt lesz, ledobhatja ezt az átkozott álarcot, szabadon, teli tüdővel lélegezhet, s az első sorozat kilőtt golyóval szembeköpheti „a becsapott bolondok, a zabolátlan vademberek” véres, gyűlöletes tömegét...

- A parancsnoknak igaza volt, ami a pálinkát illeti. Nagyon sokat lármázunk. Őrült lármát csapunk, most aztán nehéz lesz kiigazodni, pajtás, törhetjük a fejünket - szólalt meg mellette a padon egy igénytelen külsejű ember, és dohányt kért tőle. - Látod, én, úgy öregesen, már csak pipázgatok. - Roscsin feléje fordította fakó szakáll keretezte viharvert, sötét ábrázatát, s ravaszul összehunyorította szemét. - Nyizsnyijben kupeczek hombárját őriztem, ott szoktam rá a pipázásra. Tizennégy óta háborúzik, nem tudom abbahagyni, valóságos vitéz lett belőlem, istenuccse...

- Hát terád pedig már rád férne a nyugalom - felelte kedvetlenül Roscsin.

- Nyugalom! Hol van az a nyugalom? Látom, fiú, te gazdag családból való vagy. Én bizony nem hagyom abba a csatározást. Eleget nyeltem a burzsujoktól. Tizenhat éves koromtól uraknál szolgáltam, és mindig csak az urak jószágát strázsáltam. Vaszenkov kupecéknél, talán hallottál róluk, kocsisságig vittem, de egy pár szép szürkéjüket, nem tagadom, halálra itattam, persze elkergettek. A fiam elesett, az asszony rég meghalt. Hát most mondd, kiért harcoljak, a burzsujokért vagy a szovjetekért? Enni kapok eleget, csizmát meg csak a múlt héten húztam le egy jó öreg hullárról. Ez nem ázik át, nézd csak, micsoda áru ez, pajtás!... Hogy mi a dolgom: lövöldözök, hurrázok, oszt akkor ülhetek magamnak a tábori konyhán. S a magam ügyéért dolgozok, pajtás. Mert ki van nálunk? Csupa rongyos szegény ember, ahogy mondani szokás, még nadrágja sincs, csak a nyomorúság ül a nyakán, ez a mi hadseregünk. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlésbe meg, én láttam Nyizsnyijben: kiket választottak, egy csomó tanult embert meg kegyetlen vénséget.

- De fölvágták a nyelvedet, hallod - mondta Roscsin, s lopva végigmérte szomszédját, akit Kvasinnak hívtak. Egy vagonban dőcögött vele immár egy hete, s mellette aludt a felső polcon. Kvasint mindenki „nagyapónak” nevezte. Ahová csak lehetett, betelepedett, újsággal a kezében, hegyes orrára aranykeretes csíptetőt tett, és halkán olvasott. „Ezt a csíptetőt Szamarában utalták ki nekem - mesélte. - A milliomos Baskirovnak készült megrendelésre. És lám, én viselem.”

- Az igaz, hogy megoldódott a nyelvem - felelt most Roscsin szavára. - Egyetlen gyűlést el nem mulasztok. Az állomásokon legelőször is elolvasom a rendeleteket meg hirdetményeket. A beszédünk a mi proletárérünk. Mit érünk mi, ha hallgatunk, ha tudatlanságunkban a szánkat se merjük kinyitni? Egy fabatkát se...

Előszedett egy újságot, óvatosan szétteregette, körülményesen felrakta a csíptetőjét, és elkezdte olvasni a vezércikket olyan hanglejtéssel, mintha nem oroszul volna:

- „Ne feledjétek, hogy valamennyi dolgozó, valamennyi kizsákmányolt boldogulásáért harcoltok, azért, hogy egy szebb, igazságosabb életet teremthessünk...”

Roscsin elfordult, és nem vette észre, hogy Kvasin e szavak olvasása közben szemüvege mögül fürkészően néz rá.

- Hát most már látom, jó fiú, hogy a pénzeszsákok tájékaról jöttél - mondta egészen más hangon. - Nincs ínyedre, amit olvasok. Nem vagy te kém?

A varnavi ezred Afipszkaja állomástól gyalog menetelt Novo-Dmitrovszkajaig. Az éjféli sötétben csak úgy zúgtak a szuronyok a szélben, tépte a ruhát, vágta a jéghideg darát az emberek arcába. A vékony jégkérget tipró lábak ragacsos sárba süppedtek. A szélzúgáson át olykor fel-felharsant: „Állj! Állj! Lassabban! Ne siessetek, hé!”

A fagyos szél átfújta Roscsin hitvány köpenyén, csontig dermedt bele. „Csak el ne essek, mert akkor végem, összetaposnak” - gondolta. Mindennél kínosabb volt, hogy időnként így ordítottak elől, s akkor meg kellett állni. Nyilván eltévedtek, és most valami szakadék szélén vagy patak közelében bolyongtak. „Jaj, testvérek, nem bírom tovább!” - búcsúzott el a közelben valaki megtört hangon. „Vajon nem Kvasin hangja volt ez? Nincs itt, pedig egész idő alatt itt ment mellettem. Nem hiszi egy szavamat sem, keresztüllát rajtam.” (Roscsin nagy nehezen tudott tegnap elszabadulni tőle.) Most megint megálltak elől. Roscsin megbújt valakinek a fagyoskodó háta mögött. Két kezét dideregve kulcsolta össze kabátujjában, és lehajtott fővel gondolta: „Négy esztendeje küzdök a fáradtsággal, ezer meg ezer versztát megjárok, csak hogy ölhessek. Ez igen fontos és jelentős dolog. Megbántottam és otthagytam Kátyát, de ez nem lényeges. Holnap vagy holnapután átszököm, és ugyanilyen hófúvással küszködve fogom ölni ezeket az oroszokat itt. Furcsa. Kátya azt mondja, hogy én nemes lelkű, jó ember vagyok. Furcsa, nagyon furcsa.”

Érdeklődéssel követte saját gondolatmenetét. De az egyszerre megszakadt. „Baj van. Megfagyok. Most jönnek az utolsó, a legfontosabb gondolatok. Szóval, most mindjárt a hóba bukom.”

De a dermedt hát előrelelendült, megindult, és Roscsin vele, utána. A lába már térdig merő jég, alig bírta kivonszolni a sárból ólomnehéz csizmáit. A szél kiáltások foszlányait hozta arra: „Fiúk, folyó...” Vad káromkodás volt a felelet. A szél pedig tovább zúgott a szuronyok élén, különös gondolatokat keltve. Kődbe burkolt, görnyedt alakok vergődtek Roscsin előtt, összeszedve minden erejét, nyögve kihúzta lábát a fagyos sárból, és tovább vándorolt.

Sötétbarna vonalként kígyózott a hómezőn a víz, arrább a sűrű hóesés mindent elfödött. Csúszott a lábuk a meredek parton. A sötét víz eszeveszetten rohant. Kiáltottak:

- A hidat elöntötte az ár...
- Visszaforduljunk? Vagy mi?
- Ki mondta, hogy vissza? Te mondtad? Te merted mondani?
- Eressz... De elvtárs, eressz el hát...
- Húzz rá a puskatussal...
- Jaj, jaj... jaj...

Lent a vízparton kigyúlt egy kis villanylámpa. Megvilágította a híd homorú ívét, lesodort karfáját a szürke hullámokon. A lámpafény zezzugos vonalban cikázott még egy pillanatig, aztán kihunyott. Rémitő, rekedt hang vezényelte:

- Csapat... Át a folyón... Puskát, töltenyt a fej fölött tartani... Nem tola-kodni... Kettesével... Indulj!

Roscsin felemelte puskáját, övig lemerült a vízbe, amely mégsem volt olyan hideg, mint a szél. A víz oly erősen vitte jobb felől, mintha mindenáron a pusztulásba akarná sodorni. Lába meg-megcsuszamlott a letört híd deszkáin.

A varnavi ezredet a novo-dmitrovszkajai helyőrség erősítésére dobták át oda. A kozák falu egész lakossága lövészárkot ásott, elsáncolták a faluházát és egyes házakat is, géppuskákat állítottak fel. A nehéztüzérség délebbre, Grigorjevszkaja faluban volt, ugyanazon körletben állt a 2. észak-kaukázusi ezred Dmitrij Zsloba parancsnoksága alatt, aki már Rosztovtól kezdve üldözőbe vette az önkéntes hadsereget. Nyugat felé, Afipszkajánál, helyőrség, tüzérség és páncélvonat állott készenlétben. A vörösök erői eléggé szét voltak szórva, ami ilyen járhatatlan utak mellett megengedhetetlen.

Estefelé egy hólepte, sáros, lovas kozák száguldott a főtéren át a faluházához. Lovának puffadt oldala gőzölgött:

- Hol a parancsnok elvtárs?

Néhányan köpenyüket sebtiben gombolgatva, kitódultak a tornácra. Szapozskov, aki lovasmundérban volt, előlépett közülük:

- Én vagyok a parancsnok.

A kozák, a nyeregkapára dőlve, elfúló hangon jelentette:

- Az elővédet szétverték. Egyedül én tudtam megmenekülni.

- S aztán?

- Aztán? Éjszakára ide várhatjuk Kornyilovot, egész haderejével erre tart...

A tornácon levők összenéztek. Köztük voltak a kommunisták, a falu védelmének megszervezői. Szapozskov fújt egyet, állát gyűrögette. „Én kész vagyok, elvtársak. És ti?...” A kozák, lováról leszállva, mesélni kezdte, hogyan koncolták fel Erdeli tábornok egyik dandárjának cserkeszei az egész elővédet. Katonák, kozákok, gyerkőcök sűrű tömegbe verődtek a tornác előtt, s némán hallgatták a híradást.

Odaállt Roscsin is, fejét kámzsába burkolva. Éjjel sikerült megszáritkoznia, s ki is aludta magát egy fülledt, bűdös parasztházban, ahol vagy ötven vöröskatona hevert egymás hegyén-hátán, piszkos kapcarongyok, széthányt, nedves ruhadarabok között. A háziasszony hajnalban kenyeret sütött, ő maga felszeletelte, s kiosztotta a katonáknak:

- Hát csak igyekezzenek, katonák, nehogy beengedjék a mi falunkba a tiszteket...

A vöröskatonák kötődtek a menyecskével:

- Ne féljen, ifiasszony... csak arra az egyre vigyázzon... - és olyat mondtak neki, hogy amaz pironkodva takarta el az arcát.

- Nahát, nagy disznók maguk, mondhatom... a halál előtt is mind csak ilyeneken jár az eszük...

Roscsinnak a múlt éjszakai meneteléstől még sokáig sajgott az egész teste, mindenütt nyilallást érzett. De elhatározása megmászhatatlan volt. Reggel óta ásta a határban a fagyos földet. Aztán töltényládákat cipelt a hadtápszekerekről a faluházára. Ebédre pálinkát osztottak, és a tüzes italtól elmúlt a szaggatása, felengedett csontjaiban a dermedtség, s elhatározta, hogy tovább nem halogatja, még ma nyélbe üti a dolgot.

Most a tornác körül lődörögve várta az alkalmat, hogy előretolt állásba jelentkezzen. Mindent előkészített már, még a kapitányi vállpántot is, amit zubbonya bélésébe varrt. Nem kellett soká várnia. Egy tagbaszakadt matróz, aki Szapozskov mellett állt, lement a lépcsőn, és önként jelentkezőket hívott valami veszedelmes vállalkozásra.

- Nosza, fiúk - mondta kongó hangján -, rajta, aki nem félti a bőrét...

Egy óra múlva Roscsin ötvenedmagával elindult a faluból az áthatolhatatlan ködbe burkolt lapályon. Nyirkos szürkület szállt a tájra. A havazás megszűnt, most nagy esőcseppeket vert arcukba a hideg szél. Úgy gázoltak az úttalan sártengerben, mintha tavon kelnének át, a dombok felé, ahol lövészárkokat kell ásniuk.

A nyirkos hajnalszürkületbe villám cikázott. Lassan tovamorajló dördülés követte. Erre a dombokon, a vízpart mentén rendetlen lövöldözés indult meg. Megint villámlott, ágyú dördült, és elől a ködben géppuskák kelepeltek.

Kornijlov jelezte így jöttét. Előretört osztagai már a folyó túlsó partján voltak. Roscsinnak úgy rémlett, hogy már meg is tud különböztetni két-három alakot, akik földhöz lapulva szaladnak a bokrok között egészen a vízig. Megdobbant a szíve. Kidugta a fejét a patakparton ázott, apró fedezékből.

A zavaros, sárgásszürke folyó magasra duzzadt medrében, balra egy félig bedőlt híd látszott. Vagy húsz homályba burkolt ember mászott fel a vízből erre a hídra. Egyre gyorsabb s rendetlenebb egymásutánban lötték a dombokról a folyót meg a hidat. A túlparton, egész közelben magasra csapott az ágyútűz. A kicsiny fedezék fölött, amelyben Roscsin kuksolt, srapnel robbant. A dombhát mögül szürke és fekete alakok futottak szétszóródva, hátuljukon csúszva, botorkálva, fel-felbukva az átkelőhelyhez. Valamennyi vállán ott fénylett a tiszti rangjelzés.

Megint eldördült egy ágyú, s a kis fedezék fölött golyók süvítettek. „Jaj, jaj, testvérek...” - kiáltott egy elnyújtott hang. A lövöldözés recsegő lármáját túlkiáltotta valaki:

- Bekeríteni: Fiúk, vissza!

Roscsin úgy érezte: itt az alkalmas pillanat. Gyorsan hasra feküdt, nem mozdult. „Zseb-kendőm sincs. Az ingemből hasítok le egy darabkát a szuronyhegyre, és kiáltok, de okvetlenül franciául”... Ekkor valami nagy súly zuhant a hátára, keresztülbukfencezett rajta, nyakára csimpaszkodott, és görcsös ujjakkal a torkának esett. Roscsin kirántotta magát. Vállá fölött egy arcot látott, vérvörös szeme kidülledt, fogatlan száját kitátotta. Megint Kvasin volt: szinte eszelősen hajtogatta:

- Hányod a keresztet, mi? A tieidet látod, mi?

Roscsin le akarta rázni a hátáról, és egészen felegyenesedett, de megingott. Kvasin mint a kullancs kapaszkodott a vállába. Roscsin tovább küzdött vele, és a fedezék mellvédjéhez támaszkodva, dühében a fogát vágta bele Kvasin bűzös birkabőr bekecsébe. Érezte, hogy könyöke és térdje megcsuszamlik a hideg agyagon. Alig másfél lépésnyire szakadék tátongott.

- Eressz hát, te... - hörögte végül Roscsin. A föld megindult a lába alatt. Kvasinnal együtt legurult a lejtős parton, és a vízpartra zuhant.

Körös-körül dübörgött, rengett a föld az ágyúzás erejétől, robbanásaitól. Most kelt át a folyón a hadsereg zöme. Az átkelőhelyeket Grigorjevskajából lőtte a tüzérség. Minduntalan gránátok hasogatták a hólepte mezőt, s a vízbe csapódva, szökőkutakat vertek fel.

A fehérek gyalogsága kettesével, lovon kelt át a folyón. A lovak a sebes víztől visszahorkantak, szuronyhegygel noszogatták őket. A letaposott, meredek partnál hanyatt-homlok iramodott lefelé egy ágyúszekér. Az ágyú ide-oda dülöngött és eltűnt a hullámok között. A lovasok korbáccsal verték a kimerült lovakat, végül ágyústul kikecmeregtek a félig elsodort

híd tetejére. Körös-körül süvöltve zúgtak s robbantak az ágyúlövedékek, a víz szinte forrt. A lovak két lábon ágaskodtak, és istrángjukba gabalyodtak.

A kétkerekű géppuskataligák a híd mellett, a vízben evickéltek, s kis híján elmerültek. Az egyik felfordult, és magával húzta a lovakat, a kerekekbe kapaszkodó embereket is. Ebbe a rémséges tömkelegbe gránátok hulltak az égből, és a felcsapódó vízforgatag deszkaszilánkokat és szétmarcangolt emberi testrészeket vetett a magasba.

A parton egy kis termetű, szakállas férfi forgolódott szennyes szőrű lován, barna darócujjas és szemébe húzott, fehér báránybőr kucsma volt rajta. Korbácsával fenyegetőzve, nyegle, magas hangon ordított. Markov tábornok volt, az átkelés parancsnoka, akinek vakmerőségéről fantasztikus történeteket meséltek.

Markov azok közé tartozott, akiket örök időkre megmérgezett a világháború dögletes hullabűze. Akár lovon ült, látcsövét szeme elé tartva, akár egy támadó csatárlánc élén kivont karddal verekedett, a harc szörnyű játékában valószínűleg valami semmihez sem fogható gyönyört érzett. Végül már képes lett volna bármiért és bárkiért viaskodni. Agyában mindössze néhány kész formula fért meg az Istenről, a cárról meg a hazáról: ez volt számára az abszolút igazság, egyébire nem volt szüksége. A sakkjátékos izgalma fűtötte, amikor az egész világegyetemből csak a terepen mozgó harcosokat látta.

Becsvágyó volt, dölyfös és alantasaival kíméletlen. A hadseregben féltek tőle, és sokan gyűlölték is ezt a tábornokot, aki az emberekben csak sakkfigurákat látott. De bátor volt és jól tájékozódott a harcnak azokban a súlyos pillanataiban, amikor a parancsnoknak a döntő lépés kedvéért lovaglóostorral kell a csapatok élére vágatni, játszani a halállal.

Eltelt egy óra, kettő, sőt három, s még mindig tartott az átkelés. A folyót, a partot újabb hófúvás söpörte végig. A szél erősödött, és északnak fordult. Érezhetően hidegebb lett. Roscsin kifícamodott vállcsonttal feküdt a meredek part tövében, és már rég feladta a reményt, hogy valaki észrevegye. Bár nagyon sajgott a válla, azért előkotorta zubbonya béléséből a tisztí vállpántot, és gombostűkkel úgy-ahogy feltűzte magának, az ötágú csillagot pedig leráncigálta sapkájáról. Kvasin hulláját rég elvitte a víz. Mindenfelé sebesültek heverték, senki se törődött velük.

A hadsereg a folyón átkelve, megállás nélkül verekedte át magát Novo-Dmitrovszkajáig. Az emberekre ráfagyott a jégkéreggel borított ruha. A föld döngött, rengett a lópatkók és kerekek alatt, a fagyos göröngyök, szögesdrótok tépték a ruhát, lyuggatták a cipőt. Egyik-másik sebesült feltápászkodott, és imbolyogva, fel-felbukva, nagy kinnal felmászott a meredek partra. Roscsin úgy érezte, hogy lába a földhöz fagyott. Sajgott a válla, dereka, zúzódott térde, de azért fogcsikorgatva ő is odavánszorgott a sebesültek közé; senki sem ügyelt rá. Nagy erőfeszítésbe került felvergődniük a meredek partra, ahol aztán hóförgeteg és golyózápor fogadta őket. A legelől bicegő, hosszú, csontos ember, összefagyott tisztí köpenyben és félrecsúszott kámzsában, egyszer csak oldalára fordult és összeesett. Roscsin a széllel viaskodva, csaknem a földig görnyedt.

Az úton egy hátsó lábán vérző ló már hólepel alatt feküdt. Egy otthagyt ágyú mellett két csontos gebe állt mélyen lehajtott fejjel, a verejték oldalukra fagyott, s hátukra hókupac rakódott. Elöl pedig egyre ijesztebben, egyre makacsabban kelepelt a géppuska. Az önkéntes hadsereg vadul verekedett, hogy meleg kemence mellett éjszakázhasson, s ne forduljon fel a vihardúlta hómezőn.

A támadókat Grigorjevskajából ágyúzták, de a vörösök többi erőit, úgyszintén az Afipszkajában levő tartalékokat nem vetették harcba. A 2. kaukázusi ezred már csak akkor kapott parancsot a támadásra, mikor a varnavi ezred Novo-Dmitrovszkajánál körülzárva, utcai

kézitusában elpusztult. A 2. kaukázusi ezred tíz versztát hagyott maga mögött járhatatlan mocsáron, posványon át, egy egész századnyi katona vízbe fúlt vagy megfagyott, de mégis csapást mért a fehérek hátába, és ezzel lehetővé tette, hogy a varnaviak maradványai áttörjék a gyűrűt.

Ugyanilyen fejetlen összevisszaság uralkodott a fehéreknél is. Pokrovszkij kubanyi osztaga, amelynek délről kellett volna támadnia a kozák falut, megmakacsolta magát, és nem volt hajlandó a mocsárba gázolni. Ráadásul Pokrovszkijt, aki nem a cártól, hanem a kubanyi kormánytól kapta tábornoki rangját, Alekszejev tábornok halálosan megsértette, amikor főúri göggel ezt mondotta neki: „Eh, hagyja, kérem, ezredes, ó, pardon, nem is tudom, hogyan tiszteljem.” Ez az „ezredes” megszólítás okozta, hogy Pokrovszkij nem ment át a mocsáron. Erdeli tábornok lovasságának pedig, amelynek észak felől kellett volna átkarolnia a kozák falut, nem sikerült az előtött szakadékon átvergődnie, és éjszakára visszatért a közös átkelőhelyhez.

Legelsőnek a tiszti ezred érte el Novo-Dmitrovszkaját. A harcedzett, de most félig megfagyott és egészen megvadult tisztek megéreztek a tüzelőnek használt szárított trágya és a frissen sült kenyér szagát, meglátták az ablakok meleg lámpafényét, és be sem várva az erősítést, a jéggel borított folyón s a hólepte lapályon át előrekúsztak. A helyiség határában észrevették és géppuskatűzzel fogadták őket. A tisztek szuronyrohamra mentek. Mindegyikük tudta minden pillanatban, mi a teendő, s mindenütt ott fehérlett előttük Markov tábornok kucsmája. Parancsnokok csatája volt ez közkatonák tudatlanul vezetett és rosszul fegyelmezett tömege ellen.

A tisztek behatoltak a helységbe, és kézitusába keveredtek az utcákon a varnaviakkal meg a partizánokkal. A géppuskásokat a sötétben felkoncolták, vagy gránátok tépték ízekre őket a géppuskáiknál. A fehéreknek szakadatlanul jött az erősítés. A vörösöket bekerítették, kezdtek visszavonulni a főtérre, ahol a Forradalmi Bizottság székelt.

Minden fedezékből lövöldöztek, minden utcasarkon viaskodtak. Egy ágyússzekér a latyakban a tér szélére fordult, az ágyúcső a faluháza homlokzatára irányult, és szórta a gránátokat: buh-dzin! Az emberek kiugráltak az ablakokból, sárga füst gomolygott a házból, ahol az ágyútűztől egymás után robbantak fel a töltényládák.

Ugyanekkor a 2. kaukázusi ezred kelet felől lövette a támadókat. A varnaviak hallották az ellenséges arcvonal mögött dúló harci zajt, és ez bátorságot öntött beléjük. Szapozskov, aki a sok ordítózástól, szitkozódástól már-már csak hörögni tudott, kiragadta a zászlótartó kezéből az ezred lobogóját, kibontotta és zászlólengetve a főtéren át a magas jegenyefasorba rohant, ahol a fehérek a legsűrűbben tömörültek. A varnaviak előugráltak a kapukból, a föld alól és szuronyt szegezve előrerohantak. Árkon-bokron s minden akadályon áttörve vonultak ki a kozák faluból nyugat felé.

Roscsin ezt az éjszakát egy otthagzott szekéren töltötte, ahonnét kidobott két hullát, és a helyükre fúrta be magát a széna közé. Novo-Dmitrovszkaja felett egész éjjel dörögtek az ágyúk, robbantak a srapselek. Reggel óta arra vonultak az önkéntes hadtáp szekerei, akik az éjszakát Kaluzsszkaja faluban töltötték. Roscsin lemászott a szekérről, és a hadtáp után ment. Olyan izgatott volt, hogy nem érezte testi fájdalmát. A még mindig erős szél most kelet felől fújt, és szétkergette a hó- és esőfelhőket. Reggel, úgy nyolc óra tájt, a vihar sodorta felhőfoszlányok közül előkékllett a tisztán csillogó égbolt. A napfény egyenes sugárkardokkal vágott a földre. A hó elolvadt. A sztyepp gyorsan sötétedett, előtűntek a fű smaragdzöld és a

szántás sárga sávjai. Fénylettek a vadvizek, a keréknyomokban megindultak a patakocskák. A zombékokon heverő hullák merev szemmel bámultak a kék égre.

- Nini, hiszen ez Roscsin, istenuccse. Ő az! Roscsin, hogy kerülsz te ide? - kiáltott rá valaki egy elhaladó szekérről. Roscsin megfordult. Három bekötözött fejű, felkötött karú sebesült ült a rozoga, mocskos szekéren, amelyet egy bundába burkolózott, komor képű kozák hajtott. Az egyik sebesült, egy hosszú nyakú, cingár legény, sűrű bólingatásokkal és cserepes ajkán széles mosollyal köszöntötte Vagyim Petrovicsot. Roscsin alig ismerte fel benne hajdani ezredtársát, Vaszka Tyeplovot, ezt a valamikor csélesap, mulatós, vidám fiút. Szó nélkül a szekérhez lépett, összecsókolóztak.

- Mondd, Tyeplov, kinél kell jelentkeznem? Ki nálatok a vezérkari főnök? Látod, csak úgy magam tűztem fel gombostűvel a vállpántot. Tegnap szöktem át...

- Ül fel... Állj meg, te barom! - rivallt Tyeplov a kocsisra. A kozák morgott, de megállt, és Roscsin a kerék felett bemászott a szekér sarkába. Áldott jó dolog volt így szekerezni a verőfényben. Szárazon, mintha jelentést tenne, mesélte el viszontagságait attól kezdve, hogy Moszkvából elutazott. Tyeplov köhécselve válaszolt:

- Én magam viszlek el Romanovszkij tábornokhoz... Elérjük a falut, zabálunk, s aztán egykettőre elintézem a dolgot... Te bolond, megemlegetnéd, ha egyszerűen csak beállítanál, hogy így meg úgy, van szerencsém bejelenteni, hogy otthagytam a vörös bandát... Nem ismered a mieinket. A vezérkarhoz el se jutottál volna, útközben agyonütnének... Nézd csak, oda nézz! - és egy tisztiköpenyes, hosszú hullára mutatott. - Nem emlékszel rá? Ez Miska, tudod, báró Korff, ő hever itt... Micsoda legény volt ez!... Te, mondd, van cigarettád? De gyönyörű ez a reggel! Tudod, öregem, holnapután Jekatyerinodarban leszünk, tollas ágyban kialusszuk magunkat, s aztán a bulvárra! Muzsikaszó, sör, bor és lányok!

Hangosan, mintha zokogna, úgy nevetett. Csontig lesoványodott, beteges arca csupa ránc, pofacsontján lázas pirosság izzott.

- És így lesz egész Oroszországban: muzsikaszó, sör, bor és lányok. Vagy egy hónapig Jekatyerinodarban ülünk, megtisztálkodunk, aztán hajrá, bosszúra! Hahaha! Most már nem leszünk bolondok, pajtás!... Vérrel szereztünk jogot, hogy rendelkezessünk az orosz birodalommal. Majd mi rendet csinálunk itt... A disznók! - Az árokszélre mutatott, ahol furcsán szétvetett végtagokkal feküdt egy báránybőr subás ember. - Nézd csak, ki hever ott, biztosan valamelyik Dantonjuk...

A szekeret utolérte egy durván fonott kasú tarantasz, amelyben sáros, mocskos köpenyben, nedves szőrmesapkában testes, kövér, duzzadt, barna képű ember ült, s vele szemben egy másik, akinek petyhüdt szeme alja, ápolatlan szakálla volt, és fanyarul lebiggyedt szája sarkából hosszú szipka lógott.

- A haza megmentői - intett feléjük Tyeplov. - Jobb híján még megtűrjük őket. Elkelnek.

- Az a kövér, ugye, Gucskov?

- Hát persze, s nyugodt lehetsz, annak idején agyonlőjük, ne félj... A másik, a szipkás, Borisz Szuvorin, az is megéri a pénzét... Monarchista úgy félig-meddig, köpönyeget forgat, de tehetséges újságíró... Őt nem fogjuk agyonlőni...

A szekér bekocogott a faluba. A házak és kunyhók a lezárt ablaktáblák mögött kihaltak látszottak, itt-ott már csak leégett romjaik üszkösödtek. Hullák heverték szanaszét, legtöbbjük félig sárba fúlva. Még eldördült egy-egy lövés, most végezték ki a pincékből, szérűkből elő-ráncigált szegényparasztokat. A főtéren kusza összevisszaságban álltak a hadtápkocsik.

Sebesültek jajveszékeltek. Az elgyötört ápolónők sáros katonaköpenyükben a kocsik között ödöngtek. Az egyik udvarból vadállati üvöltés és korbácsütések vad lármája hallatszott. Lovasok ügettek az utcán. A kerítés mellett összeverődött junkerek vödörből itták a tejet.

Mindegyre fényesebben, melegebben tűzött le a nap a széljárta, halványkék úrból. Egy fa és egy távíróoszlop között hevenyészve átvetett rúd hét hosszúra kinyúlt hullá himbálózott a szélben, kifordult nyakkal, csüngő bokával: a Forradalmi Bizottság és törvényszék hét kommunistája.

Bekövetkezett a Kornyilov-féle hadjárat utolsó napja. A lovasfelderítők a nap ellen kezükből ellenzőt csinálva, a Kubany zavaros vizén túl, a reggeli párában meglátták Jekatyerinodar aranykupoláit. Az előretolt lovasosztag feladata az volt, hogy elvegye a vörösöktől a vidék egyetlen kompátkelőhelyét a Kubany-folyónál, Jelizavetyinszkaja közelében. Ez Kornyilovnak egy újabb, ravasz ötlete volt. Várhatták támadását délről, Novo-Dmitrovszkaja felől, vagy délnyugatról, a novorosszijszk-jekatyerinodari vasútvonal mentén. Azt igazán nem sejtette Avtonomovnak, a vörösök parancsnokának vezérkara, hogy Kornyilov egy rendkívül veszélyes átkaroló mozdulattal a várost nyugat felől fogja megtámadni, s hidak híján egyetlen kompon kíséri meg egész hadseregével az átkelést, s ezzel elvágja maga mögött a visszavonulás minden lehetőségét. De Kornyilov, ez a ravasz vén róka, pont ezt a legkevésbé fedezett utat választotta, ami két-három napi, harcmentes pihenőre adott alkalmat, és a hadsereget egyenesen Jekatyerinodar dúsan termő kertjeibe vezette.

Bőséges lőszerzsákmányt ejtettek Afipszkaja vasútállomás elfoglalásakor, ahol az önkéntesek felrobbantották a vasútvonalat, hogy védve legyenek a páncélvonatok tűzétől. De az egyik vörös páncélvonat géppuskái oldalba támadták az önkénteseket, akik kénytelenek voltak az olvadó hóban tovább vergődni. Amikor a golyók, szökőkutacsákat verve körülöttek, így is elérték őket, fejjel a vízbe vetették magukat, mint a kacsák. Partot érve, tovább futottak. Afipszkaja helyőrsége kétségbeesetten védekezett. De a vörösök helyzete kilátástalan volt, mert védekezésre szorítkoztak, az ellenség pedig támadott.

Az önkéntes hadsereg osztagai lassan, kígyó vonalban körülvették s bekerítették Afipszkaját. Napsugár öntötte el a kéklő síkságot s a vízből kiálló facsonkokat, boglyákat, kunyhótetőket; a vadvizeken tavaszi felhők árnyéka úszkált. Ebben a tükörfényes, tavaszi sugárözönben lovagolt Kornyilov rövid prémebececsben, tábornoki rangjelzéseivel, látcsővel s térképpel, vezérkara élén. Parancsokat osztogat a küldöncöknek, s azok szerteszáguldoztak, mint a szél. Egy ízben Kornyilov tűzbe került, s a mellette lovagló Romanovszkij tábornok könnyű sebet kapott.

Amikor nyugat felől bekerítették a falut, és megindult az általános roham, Kornyilov ostorral vágott lovára, és egyenesen Afipszkajába száguldott. Nem kételkedett a győzelemben. Ott, a pályatesten, a szerelvények között, a vasútállomás épületeinek tövében olték halomra a betörő csapatok a vörösöket. Ez volt az önkéntes hadsereg utolsó és legvéresebb győzelme.

Nyezsencev ezredes, egy pirospozsgás, fiatalos, izgatott férfi, a hullákon keresztülbukdácsolva szaladt Kornyilov felé, és csíptetőjének üvegét villogtatva jelentette:

- Kegyelmes uram, Afipszkaja vasútállomást elfoglaltuk.

Kornyilov türelmetlenül félbeszakította:

- Lőszer van?

- Igenis, hétszáz lövedéket és négy vagon puskatöltényt zsákmányoltunk.

- Istennek hála! - Kornyilov széles mozdulattal keresztet vetett magára, körmével belekarcolva bekecsének érdes bőrébe. - Istennek hála!

Ekkor Nyezsencev szemével arrafelé intett, ahol az állomásépületnél egy csomóban állt a rohamcsapat: a legelszántabb martalócokból álló külön ezred, akik kabátujjukon háromszínű jelvényt viseltek. Mintha magas hegyet másztak volna meg, olyan zihálva támaszkodtak puskájukra. Orcáikra ráfagyott a vad erőszak fáradt fintora, kezük, némelyiknek az arca is merő vér, a szemük pillantása tétova.

- Két ízben mentették meg a helyzetet, és elsőnek hatoltak be, kegyelmes uram.

- Ahá! - Kornyilov megsarkantyúzta lovát, és noha a távolság kicsi volt, galoppban vágatott a rohamcsapathoz, amely erre izgatottan vigyázzba helyezkedett. Mint az emlékoszlopokon szokták ábrázolni az ilyesmit, a tábornok teljes erejéből visszarántotta lovát, arra vetette fejét, és harsány hangon kiáltotta:

- Köszönöm, sasok! Köszönöm a fényes haditettet, és külön azt is, hogy löszert zsákmányoltatok... Mélységes hálával köszönöm...

A hadsereg, miután megkapta a löszertutánpótlást, megkezdte a Kubany-folyón való átkelést azon a deszkából ácsolt kompon, amelyet az előretolt lovascsapat zsákmányolt. A hadsereg ekkor kilencezer szuronyt és kardot, és négyezer lovat számlált. Három napig tartott az átkelés. A csapatok, hadtáposzlopok, szekerek óriási tábora messze elhúzódott a parton. Tavaszi szellő lengette a kimosott és sövényre akasztott fehérneműk rongyait. Tábornokok füstölögtek, s kipányvázott lovak legelészték a réten. Becsípott tisztek másztak fel a szekerekre, és távcsövön próbálták kivenni a kéklő távolban az ígért városának kertjeit és kupoláit.

- Becsületesre, így mentek a keresztes vitézek is Jeruzsálem alá...

- Ott zsidó nőcskék voltak, uraim, itt meg proletárok...

- Szocializáljuk az asszonyokat... hahaha...

- Gőzfürdőbe... aztán sétálni, sörözni...

Jekatyerinodar nem próbálkozott meggátolni az átkelést. Csak olykor-olykor lövöldöztek a felderítők. A vörösök védekezésre rendezkedtek be. Az egész lakosság, még a nők és a gyermekek is, lázas sietséggel ásták a lövészárkokat, készítették a drótakadályokat és tüzéségi állásokat. Novorosszijszkból egyre-másra hozták a vonatok a fekete-tengeri matrózosztásokat, ágyúkat, löszert. A politikai megbízottak elmagyarázták a katonáknak a Kornyilov-féle önkéntes hadsereg osztályjellegét, s hogy az ő hátuk mögött „ott áll a könyörtelen nemzetközi burzsoázia, amely ellen most vívjuk meg a döntő harcot, elvtársak”, és megesküdték, hogy inkább meghalnak, semhogy odaadják Jekatyerinodart.

Negyednapon rohamra indult Kubany fővárosa ellen ez az önkéntes hadsereg.

Hevesen támadó hadoszlopait a fekete-tengeri pályaudvar és a Kubany-folyó hajóállomása felől rettenetes tűzfergeteg fogadta. De a hegyes-völgyes terep, a kertek, árkok, kerítések és patakmedrek lehetővé tették, hogy a támadók nagyobb veszteség nélkül megközelíthessék a várost.

Ott aztán megindult a harc. A Kubany-folyó magas partjának jegenyés lejtőjén álló úgynevezett Fehér-major közelében a vörösök szívósan ellenálltak, míg ki nem verték onnan őket. Ők azonban sűrű tömegben rávetették magukat a majorra, és géppuskatűzzel visszavették. Egy

Jelizavetyinszkaja kozák falu templomtornácán húsz-egynéhány sebesült tiszt sütkérezett a napon. Kelet felől hol erősödő, hol távolodó ágyúdörgés hallatszott. Itt azonban, az összelőtt harangtorony felett galambok röpködtek a felhőtlen égen. A templom előtti tér néptelen volt. A kitöredezett ablakú házakból elmenekültek. A rügyező orgonasövény tövében félmeztelen hulla feküdt hasmánt, legyektől lepetten.

A templomtornácon halkán beszélgettek.

- Menyasszonyom volt, csodaszép, fiatal leány, sohasem felejttem el, milyen bájos volt rózsaszínű, fodros ruhájában. Hogy most hol lehet, sejtelmem sincs róla.

- Igen, a szerelem... Bizony, szinte furcsa... Pedig hogy vonz, hogy vonz a régi, szép élet... Tiszta nők társaságában, kifogástalan öltözékben, fehér öltözékben, fehér asztalnál nyugodtan vacsorázni... Hej, de jó is volna, urak!

- Itt meg ez a bűdös bolsevik illatozik... El kellene földelni...

- A legyek úgyis felfalják...

- Csitt... Uraim, hallgassák csak, megint sűrűn lövöldöznek...

- Higgyék el, ez már a vég... A mieink benn vannak a városban.

Senki sem felelt. Mindnyájan kelet felé néztek, ahol sárgásszürke fellegként gomolygott a füst és por Jekatyerinodar felett. Csontig soványodott, veres hajú tiszt bicegett oda, és közéjük ülve így szólt:

- Most halt meg Valka... Hogy kiabált: „Mama, mama, hallod, amit mondok?”

Érdes hang szólalt meg a pitvar felől:

- Szerelem, fodros ruhás kisasszony... Affene, aki megette. Hülyeség. Az én feleségem szebb, mint a te fodros ruhás menyasszonyod, s mégis... a pokolba küldtem... - Dühösen horkantott. - És különben is, mit hazudozol, sohase is volt neked menyasszonyod... Pisztoly a zsebben, meg egy kard, és kész... ez a te családod...

Roscsin, aki puskával kezében örködött a templom körül, megállt és figyelmesen nézett a beszélőre. Kamaszos, pisze orrú, szőke fiú volt, száját két mély ránc öregítette, és zavaros-kék szeme az örökké álmos gyilkos súlyos pillantásával nézett a világba. Roscsin, akinek még mindig fáj a lába, puskájára támaszkodott, és hivatlan gondolatok ejtették hatalmukba. Heves szánalommal emlékezett vissza Kátyára, akit elhagyott. Homlokát a fegyver hideg acéljához szorította. „Nem, nem szabad, ez gyengeség, ez mind fölösleges...” Megrázkódott és továbbment a zsenge fűvön. „Nem lehet most szánakozni, nem lehet szeretni...”

Tagbaszakadt, gondterhelt arcú ember állt egy összelőtt téglafalnál, és távcsövön fürkészett valamit. Jól szabott bőrkabátját, bőrnadrágját és puha, kozák csizmáját rászáradt sárfoltok borították. Közelében időnként golyók koccantak a téglafalba. Lejjebb tőle, mintegy száz lépésnyire volt az üteg, körülötte a zöld lőszerládák. A lovakat éppen elvezették a kerítéshez, és most lehorgasztott fejjel álltak ott, s bocsátották ki gőzölgő ürüléküket. A tüzérek az ágyútalpon ülve nevetgéltek, pöffeltek, és fél szemmel a távcsövező parancsnokot lesték. Három rongyos, szakállas tüzéren kívül valamennyien matrózok voltak.

A lövészárkokat, földhányásokat, kerteket füst és por felhőzte be. Amit a parancsnok figyelt távcsövében, mindaz csak homályosan rajzolódott ki, s tűnt el újból látóköreből. A házból, amelynek falánál állt, kifordult egy rézbőrűre sült matróz csíkos trikóban, macskatalpakon

elsomfordált a fal mellett, és a tagbaszakadt ember lábához ült, izmos, tetovált karjával átfogva saját térdét, és összehunyorította vöröses, karvalyszerű szemét.

- Látod ott a parton azt a két jegenyét? - kérdezte halkán.

- Nos?

- Mögötte egy kis ház, a fala fehérlik... látod?

- Igen.

- Az ott a major.

- Tudom.

- Jobbra tőle egy liget van. Amott pedig az út.

- Látom.

- Négy óra óta folyton lovas küldöncök érkeznek oda, sok ember mászkál arra. Este két kocsi állt meg a háznál. Ott ül az a sátán, most már biztos, hogy ott s nem máshol.

- Lódulj lefelé - mondta parancsoló hangon a zömök ember, és odahívta az ütegparancsnokot. Báránybundás, szakállas ember törtetett feléje, átvette tőle a távcsövet, és soká nézett bele.

- A Szljuszarev-tanya, a major - mondta rekedtes hangon -, innen négy és egy negyed verszta a távolság. Lőhetjük Szljuszarevet is.

Visszaadta a távcsövet, ügyetlenül lemászott, és torkaszakadtából elüvöltötte magát:

- Üteg, készenlétbe!... Távolság... Első sorozat... Tűz!...

Mennydörögve szólaltak meg az ágyúk, visszavágódtak a csövek, lángnyelvek lobbantak fel, és a nehézlövedékek halálról zúgva süvítettek el a Kubany-folyó meredek partján a két lombtalan jegenye felé, ahol a fehér házikóban mogorván ült térképe előtt Kornijlov.

A roham második napján odarendelték tisztí ezredével a hadtápnál hátrahagyott Markov tábornokot. Roscsin ebben a hadoszlopban volt közlegény. Egy óra alatt tették meg a hét versztát Jekatyerinodáig; ma még sűrűbben lepte be őket az ágyúzás korma-pora, mint tegnap. Markov, tarkójára csúsztatott szörmekucsmájában s kigombolt, vattás zekéjében, elől lépkedett. A vezérkari ezredesnek, aki alig győzött vele lépést tartani, kegyetlenül szidta, gyalázta a hadseregfőparancsnokságot:

- Darabokra szabdalták a dandárt, engem a hadtápnál hagytak kuksolni... Küldtek volna csak engem a dandárral, én bizony már réges-rég Jekatyerinodarban volnék...

Átugrott egy árkon, és lovaglóostorával a zöldellő réten szétszórtan haladó oszlop felé hadonászva, olyan harsányan vezényelt, hogy a nyakán kidagadtak az erek...

A komoly képű, izzadt tiszték zihálva nekiiramodtak, a hadoszlop mintegy tengelye körül fordulatot tett, és négy laza vonalban haladt a város felé. Roscsin Markov közelébe került. Néhány percre megálltak. Kipróbálták a puskazávarokat. Megvizsgálták, megigazították lőszertáskájukat. Markov elnyújtott magánhangzókkal ismét vezényszavakat kiabált, mire az élcsapat messze előrerohant, nyomukban a csatárláncok.

A kitaposott úton bal felől döcögő szekerek jöttek velük szembe: sebesülteket hoztak. Némi-lyik lehajtott fővel, gyalog bandukolt. Sok sebesült az árokszélen ült, vagy a szertehagyott szekereken. S a szekerek, a sebesültek sorának nem volt se vége, se hossza, egész hadsereg- re való volt belőlük.

Egy testes, nagydarab, bajuszos férfi hollőfekete lován utolérte az ezredet. Vörös szegélyű sapka és kitűnően szabott lovassági egyenruha feszült rajta, hadtápos vállpánttal. Jókedvűen odakiáltott valamit Markovnak, de a tábornok elfordult és nem felelt. Rodzjanko volt ez, aki leszállt a kocsisorról, hogy közelebről nézhesse az ostromot.

Az ezred ismét megállt. Messziről vezényszó hallatszott. Sokan rágyújtottak. Hallgattak. Mindenki arra nézett, ahol az árok és zsombékok között fel-felbukkant az előőr. Markov tábornok, lovaglővesszejét suhogtatva, a magas topolyafák sűrűjébe ment, ahonnan kis idő múlva a zöldes füsttől alig érintett lombok közül bodor füstfelhők törtek fel, és gallyak, földgöngyöök csapódtak a magasba.

Sokáig álltak egy helyben. Már elmúlt négy óra. Ekkor egy lova nyakára hajló lovas száguldott elő a ligetből. Roscsin jól látta, amint a tajtékos lovacska előbb megtorpan az árok előtt, aztán farkát lobogtatva átugorja, miközben a lovasnak lerepül a sapkája. Az ezredhez érve, így kiáltott:

- Támadni... a tüzlaktanyák ellen... a tábornok elöl van... ott... - S arrafelé intett, ahol egy kis dombon néhány alak mozgott; egyikük fején ott fehérlett a tábornoki kucsma.

Vezényszó harsant:

- Csatárlánc, előre!

Roscsinnak elszorult a torka, a szeme szárazon égett, a rettenet és a gyönyör pillanata volt ez; teste elvesztette súlyát, egy vágya volt csak, rohanni, ordítani, löni, vágni, s hogy a gyönyör pillanatában öntse el a vér az ő áldozatul odadobott szívét...

Az első lánc felfejlődött, s Roscsin ennek balszárnán haladt. Már el is érték a dombot, ahol a támadó ezred felé fordulva, ott állt szétvetett lábbal Markov.

- Előre, barátaim, előre! - ismételte, és máskor mindig hunyorgó szeme ijesztően tágra nyílt.

Roscsin aztán a hosszú fűszálak között mozdulatlan embereket látott összegörnyedve vagy oldalvást dőlve, mint megannyi zsák: katonaruha, matrózzubbony, tiszti köpeny volt rajtuk. Elöl alacsony sövénykerítést és lombtalan, tüskés bokrokat látott. A sövénykerítésnek dőlve egy hosszú arcú ember ült mellényben, s száját hol kitátotta, hol becsukta...

A kerítésen átugorva Roscsinnak széles út tűnt a szemébe, amelyen apró porfelhők közeledtek: a bolsevikok kaszálták géppuskatűzzel a támadókat. Roscsin megállt, hátrált, s lihegve körülnézett. Akik vele együtt ugrottak át a kerítésen, lehasaltak. Ő is lefeküdt, arccal a görgöngyökre. Majd erővel kényszerítette magát, hogy kissé felemelje a fejét és körülnézzen. A csatárlánc feküdt. Előttük mintegy ötven lépésnyire egy árok magas partja húzódott a mezőn. Roscsin felugrott, és mélyen lehajolva, szaladva tette meg az ötven lépést. A szíve vadul dobogott. Beesett az árok latyakos sarába. Utána egyenként az egész csatárlánc átszaladt. Egyik-másik nem ért oda, összeesett. Az árokba lapulva, hevesen ziháltak. Fejük felett golyók süvítettek.

De most elöl valami történhetett, valahonnét ágyúgolyók süvítettek a laktanyák felé. A géppuskatűz lanyhult.

A csatárlánc nagy erőfeszítéssel felkelt és előrenyomult. Roscsin látta saját vörösesfekete árnyékát a hepehupás földön, hol elferdülve összezsuklott, hol elszaladt, tudjisten hová. „Milyen furcsa, még mindig élek, sőt még árnyékom is van” - gondolta.

A laktanyák irányából ismét erősödött a tüzelés, de a meggyérült csatárlánc már alig száz lépésnyire feküdt egy mély vízmosásban. Ott, a vízmosás agyagos fenekén járkált, szörnyű szemét tágra meresztve, Markov.

- Uraim, uraim - hajtogatta -, egy kis pihenőt tartunk... gyűjtsanak rá, az ördög vigye el... És aztán... utolsó rohamra... Semmiség az egész, alig száz lépés...

Roscsin mellett egy alacsony, kopasz tiszt, a szakadék golyóktól porzó felső szélére szegezve pillantását, folyvást ugyanazokkal az ocsmány szavakkal káromkodott magában. Néhányan arcukat kezükbe temetve feküdtek. Az egyik felült, és homlokát tenyerébe támasztva, vért hányt. Sokan úgy járkáltak a szakadék fenekén, mint a hiénák a ketrecben. Amikor elhangzott a vezényszó: „Előre!” - mintha senki sem hallotta volna. Roscsin görcsös mozdulattal meghúzta derékszíját, megkapaszkodott egy bokorba, és megindult felfelé, de visszacsúszott. Erre fogcsikorgatva újra nekiszaladt, s mikor végre felért a szakadék partjára, meglátta Markovot, amint guggolva kiabálta:

- Rohamra! Előre!

Roscsin maga előtt pár lépésnyire látta elvillanni Markov lyukas csizmatalpát. Néhányan utána eredtek, s még elérték. A laktanya téglafalát elöntötte a lemenő nap fénye, az ablakok szilánkjai vörösen izzottak. A laktanya felől emberi alakok futottak a réten át, távoli kertek házikói irányában...

A tüzlaktanya homokos udvarán, a letört tornászrúd tövében civilek meg katonák álltak csoportba verődve, sápadt, megnyúlt, dacos arccal, lesütött szemmel; karjuk élettelenül csüngött.

Előttük egy kisebb csoport állt: puskájukra támaszkodó tisztok voltak. Mély gyűlölettel nézték a foglyokat, ők is, amazok is hallgattak, várakoztak. De egyszer csak szinte ugrálva elősietett valahonnan maga von Mecke százados - Roscsin megismerte -, a mindig álmos szemű gyilkos...

- Mindet! - kiáltott élénken. - Parancs jött, valamennyit... Uraim, tízen lépjenek elő...

Még mielőtt tíz tiszt, a puska závarával zörögve, előlépett volna, a foglyok között mozgolódás támadt. Egyikük, egy hatalmas termetű, vállas ember, fején át lehúzta posztózubonyát. Egy másik, egy fekete bajuszos, fogatlan, göthös civil, zokogó hangon így kiáltott:

- Munkásvér kell nektek, gazemberek!

Ketten összeölelkeztek.

Valaki rekedten, ügyetlenül rákezdte: „Föl, föl, ti rabjai a földnek...”

A tiszt vállához emelte fegyverét. Roscsin átható pillantást érzett magán. Felemelte fejét (egy ládán ült bakancsával bibelődve), az arcot nem látta, csak egy szempár halál előtti, gögös fenségét. „Istenem, milyen ismerős, kedves, szürke szemek...”

- Tűz!

Többször, gyors egymásutánban dördültek el a fegyverek. Jajgatás, halálordítás... Roscsin mélyen lehajolt, és piszkos kapcával erősen bepólyálta lábát, melyet egy golyó felhorzsol.

A második nap éppoly kevésbé hozta meg a győzelmet az önkénteseknek, mint az első. Igaz, hogy a jobbszárnyon elfoglalták a tüzéségi laktanyát, de a hadsereg zöme egy lépést sem tett előre, ellenben Kornyilov ezredéből elesett Kornyilov kedvence, Nyezsencev alezredes. A balszárnyon Erdeli lovassága meghátrált. A vörösök eddig sohasem tapasztalt szívósságot

tanúsítottak, jóllehet Jekatyerinodar csaknem minden egyes házában már sebesültek feküdtek. Az utcákon és a lövészárkok közelében sok asszony és gyermek elpusztult. Ha Avtonomov helyett igazi, tapasztalt parancsnok vezényelte volna a vörös csapatok általános támadását, akkor az át- meg átcsoportosított, megtépázott önkéntes hadsereget feltétlenül visszavetették és mindenképpen elpusztították volna.

Harmadnap az úgy-ahogy kiegészített önkéntes ezredeket újból rohamra vezényelték, s azok ismét visszaözlöltek kiinduló állásaikba. Sokan, fegyverüket eldobva, hátramentek a hadtáphoz. A tábornokok elcsüggedtek. Az öreg Alekszejev is megjelent, majd fejét csóválva távozott. De senki sem mert odalépni a főparancsnokhoz, s megmondani, hogy a játszma elveszett, és még ha valami csuda folytán be is jutnának Jekatyerinodarba, most már úgyszemint volnának képesek tartani a várost.

Kornijlov attól kezdve, hogy megcsókolta a halott Nyezsencev homlokát, akit szekéren hoztak a majorba az ő ablaka alá, egy mukkot sem szólt többé senkihez. Csak amikor éppen a házban robbant fel egy srapel, és egy golyó az ablakon keresztül a mennyezetbe fúródott, mutatott komoran ráncos kezével erre a golyóra, és - ki tudja, miért - így szólt Hadzsijev segédtisztához:

- Tegye el azt a golyót, kán!

A negyedik napra virradó éjjel valamennyi tábori telefon továbbította a hadsereg főparancsnok rendelkezését: „Folytatni az ostromot!”

De a negyedik napon már mindenki látta, hogy a rohamok irama nagyon lelankadt. Az elesett Nyezsencev helyét betöltő Kutjepov tábornok nem volt képes talpra állítani a Kornijlov-féle ezredet, a hadsereg legjobb csapatát, amely a város határában hasalt. Az osztagok lomhán harcoltak. Erdeli lovassága továbbra is hátrált. Markov, aki az ordítozástól, szitkozódástól teljesen berekedt, útközben elbóbiskolt, és tisztjei az orrukát se dugták ki a laktanyából.

Déltájt összeült Kornijlov szobájában a haditanács, név szerint: Alekszejev, Romanovszkij, Markov, Bogajevszkij, Filimonov és Gyenyikin tábornok. Kornijlov kis, ősz fejét vállába húzva, hallgatta Romanovszkij beszámolóját:

- Lövedék, töltény nincs. A kozák önkéntesek szétszélednek a falvaikba. Minden ezred alaposan megtépázva. A hangulat csüggedt. Sokan, ha nem is sebesültek meg, hátramennek a hadtáphoz... - és így tovább.

A tábornokok lesütött szemmel hallgattak. Markov valakinek a vállára ejtve fejét, aludt. A befüggönyözött szoba félhomályában Kornijlov csontos arca szikkadt múmiához hasonlított. Tompa hangon így szólt:

- Szóval, uraim, a helyzet valóban súlyos. Nem látok más megoldást, mint Jekatyerinodar bevételét. Elhatároztam, hogy holnap hajnalban az egész fronton rohamot indítok a város ellen. A tartalékban álló Kazanovics ezredét magam vezetem rohamra.

Hirtelen szuszogni kezdett. A tábornokok lehajtott fejjel ültek. A testes Gyenyikin tábornok, aki őszbe csavarodott szakállával valami irodamoly-hivatalnokhoz hasonlított, és örökké hurutos volt, akaratlanul felfohászzkodott: „Ó, édes istenem!” Köhögött, kiment. Kornijlov villámló fekete szemmel nézett utána. Meghallgatta az ellenvetéseket, felállt és feloszlatta a haditanácsot. A döntő rohamot április elsejére tűzték ki.

Fél óra múlva Gyenyikin, még mindig ziháló lélegzettel, visszatért. Leült és közvetlen, meleg hangon így szólt:

- Kegyelmes uram, engedjen meg egy kérdést, mint ember az embernek, magunk között.

- Hallgatom, Anton Ivanovics.

- Lavr Georgijevics, mondja, miért olyan hajthatatlan?

Kornjilov, mintha rég várná ezt a kérdést, azonnal felelt:

- Nincs más megoldás. Ha nem vesszük be Jekatyerinodart, főbe lövöm magam. - És ujjával, amelyről a köröm tövig le volt rágva, halántékára mutatott.

- Ezt ön nem teheti. - Gyenyikin két kövér és nagyon fehér kezét mellére szorította. - Isten ellen, a haza ellen vétene. Ki vezeti akkor a hadsereget, Lavr Georgijevics?

- Ön, kegyelmes uram...

És Kornjilov egy türelmetlen kézmozdulattal véget vetett a beszélgetésnek.

Március harmincegyedikén meleg, derült reggelre virradtak. A zöldellő mezőn hullámzó pára lebegett. A Kubany zavaros, sárga vize lomhán hömpölygött meredek partjai között, s csak a halak csobbanása verte fel itt-ott. Csend volt, csak olykor dörrent egy-egy puskalövés, és valahol messze dördült el néha egy ágyú, vagy sivított egy gránát. Az emberek pihentek, hogy másnap megint folytassák a véres harcot.

Dolinszkij hadnagy cigarettázott. Elgondolta: jó volna kimosni az inget, gatyát, harisnyát... jó volna megfürdeni. Még valami véletlenül odaröppent madár is csiripelt vidáman a berekben. Dolinszkij felemelte a fejét. „Fffüüt” - süvöltött egy gránát egyenest a berekbe, és csörömpölve felrobbant. A madárka elhallgatott. Dolinszkij eldobta a cigarettacsutkát egy buta csirke után (ami érthetetlen módon nem került még levesbe), sóhajtott, visszatért a házba, leült az ajtó előtt, de nyomban felugrott, s belépett a félig elsötétített szobába. Kornjilov az asztalnál állt, s éppen a nadrágját húzta fel.

- Mi az, még nincs kész a tea? - kérdezte csendesen.

- Egy perc múlva kész lesz, kegyelmes uram, már intézkedtem.

Kornjilov az asztalhoz ült, rákönyökölt és száraz tenyerével homlokának redőit dörzsölte.

- Valamit mondani akartam magának, hadnagy... Ne adj isten, hogy eszembe jusson, mi volt...

Dolinszkij az asztal fölé hajolva várta, mit fog még mondani a tábornok. Mindez - a csendes hang, a szórakozottság - annyira nem illett a hadseregfőparancsnokhoz, hogy a fiú megrémült.

Kornjilov megismételte.

- Igazán bosszantó... persze eszembe jut majd, várjon csak... épp kinéztem az ablakon, gyönyörű a reggel... Igen, tudom már...

Elhallgatott és fejét felemelve hallgatózott. Most már Dolinszkij is hallotta a közelgő gránát süvítését, mintha egyenesen a függönyözött ablaknak tartana. Dolinszkij hátratántorodott. Feje fölött szörnyű reccsenést hallott. A levegő meglódult. Robbanás lángja lobbant. A hadsereg-főparancsnok kifeszülő teste egészen a mennyezetig csapódott.

Dolinszkij kivágódott az ablakon. A ráhullt vakolattól mézsféhéren ült a fűvön, ajka reszketett. Odaszaladtak hozzá...

Kornjilovot a köpenye félig letakarta a hordágyon; a doktor lekuporodott melléje, hogy megvizsgálja. Kissé távolabb a vezérkar csoportosult; Gyenyikin állt a hordágyhoz legközelebb, a fején félszegen ült széles karimájú sapkája.

Kornyilov egy perccel előbb még lélegzett. Testén látható sérülés nem volt, csak a halántékán egy kis karcolás. A doktor jelentéktelen kis ember volt, de érezte, hogy ezekben a percekben mindenki őt lesi, és ezért, noha már tudta, hogy mindennek vége, fontoskodva tovább vizsgálta a testet. Aztán lassan felállt, megigazította szemüvegét, és megcsóválta fejét, mintha azt mondaná: „Sajnos, az orvostudomány itt felmondja a szolgálatot.”

Gyenyikin hozzálépett, és megindultan így szólt:

- Mondjon valami vigasztalót.

- Reménytelen! - A doktor széttárta karját: - Vége van.

Gyenyikin görcsös mozdulattal előrántotta zsebkendőjét, szeméhez emelte és megborzadt. Vaskos teste egészen összecsuklott. A vezérkariak csoportja körülvette, és most már nem a holttestre, hanem órá függesztették pillantásukat. Gyenyikin térdre hullva keresztet vetett Kornyliv viaszárga arcára, és homlokon csókolt. Két tiszt felemelte, egy harmadik izgatottan megszólalt:

- Uraim, ki veszi át a főparancsnokságot?

- Én, hát persze hogy én - kiáltott magas, síró hangon Gyenyikin. - Már régebben így rendelkezett Lavr Georgijevics, tegnap is ilyen értelemben beszélt velem...

Az önkéntes hadsereg csapatai még ezen az éjszakán csendben elhagyták állásaikat. A gyalogság, a lovasság, a hadtáp a kórházzal és a politikai személyiségek vonatával együtt északra vonult a gnacsbaui tanyak felé, s magukkal vittek két holttestet: Kornylivét és Nyezsencevét.

A Kornyliv-féle hadjárat kudarcba fulladt. Résztvevőinek fele elpusztult, köztük a fővezér is. Úgy látszott, hogy a jövő történészei néhány szóval elintézhetik az egészet.

Holott a valóságban Kornyliv „jéghadjáratának” rendkívül nagy jelentősége volt. Ebben találták meg a fehérek a hangjukat, legendájukat, harci stílusukat, mindent, még az újonnan megalapított fehér lovagrendet is, amelyet a Szent György-rendszalagon töviskoronával övezett kard jelképezett.

Később aztán a sorozásoknál, mozgósításoknál, a külföldiekkel folytatott kínos tárgyalások alkalmával és a helyi lakossággal történt összetűzéseik idején a legelső s legfontosabb érvük a mártírkoszorú volt. Ellenvetésnek nem volt helye: mi az, hogy például valamelyik tábornagy egy egész megye lakosságát végigbotoztatta? Mártírok botoztattak, azoktól nem lehet zokon venni.

Kornyliv hadjárata vonta szét a prolog nyomán a tragédia függönyét, amely után egymást követték a néző szeme előtt a szörnyűnél szörnyűbb, végzetesnél végzetesebb jelenetek.

4

Alekszej Kraszilnyikov leugrott a vagon lépcsőjéről, bátyját karjába vette, mint egy kisgyereket, és letette a peronra. Matrjona az állomás bejáratánál, a jelzőharang mellett várakozott. Szemjon nem ismerte meg mindjárt: városias kabát volt rajta, fényes, fekete haját legújabb szovjet divat szerint megkötött, fehér selyemkendő takarta. Szép, fiatal, kerekded arca ijedt volt, száját szorosan összezárta.

Amikor Szemjon az öccse támogatásával odavánszorgott, Matrjona barna szeme könnybe lábadt, arca megrendült...

- Szent isten - szólt csendesen -, hogy odavan szegény...

Szemjon fájdalmasan felsóhajtott, kezét felesége vállára tette, és ajkával érintette friss, tiszta arcát. Alekszej elvette az asszony kezéből az ostort. Álltak egy darabig szó nélkül.

- Hát itt a férjed. Ölték, de meg nem ölték. Sebaj, kaszálni már vele együtt kaszálunk. Nos hát, kedves rokonok, gyerünk.

Matrjona gyöngéden és mégis erősen átfogta Szemjont, és a szekérhez támogatta, ahol a háziszőttes pokrócon hímzett vánkások dagadoztak. Elhelyezte férjét, s maga is leült melléje, maga elé nyújtva takaros, városi cipőbe bújtatott lábát. Alekszej, eligazítva a lószerszámot, derűsen mondotta:

- Februárban egy tiszt úr lemaradt a csapatától. Két álló napig itattam kisüstivel. No, aztán még ötszáz Kerenszkij-bankót is adtam neki ezért a lóért, ni! - Gyöngéden megpaskolta az izmos paripa fényes barna szőrét. Felugrott a szekér bakjára, hátrtolta báránybőr süvegét, és meghúzta a kantárszárat. Az alig sarjadó vetés között kiérték a dülőútra, fölöttük pacsirta repdesett a napsugárban, és csattogott kicsiny torka szakadtából. Szemjon földszürke, borostás arcára mosoly telepedett. Matrjona magához szorítva, kérdően pillantott rá, és ő így felelt:

- Hát bizony, ti itt jól éltek...

Jó érzéssel lépett be Szemjon a tisztára meszelt, tágas házba. A kis ablakok zöld zsalugáterei, a tornác frissen gyalult padozata, aztán meg a jól ismert alacsony ajtón belépve a fehérre meszelt meleg kemence, a hímzett abrosszal terített, szilárd asztal, a polcon a sok igazán nem falusias nikkel meg porcelán edény, balra Matrjona hálókamrája, ahol a rézágy csipketerítőjén dagadó párnák magasodtak, jobbra Alekszej szobája, ahol ezelőtt boldogult apjuk lakott, a falon kantár, nyereg, lószerszám, szablya, puska, fényképek, és mindhárom szobában a sok gondosan ápolt cserepesvirág meg szobanövény - mindez a kényelem és tisztaság meglepte Szemjont. Másfél esztendeje, hogy elment otthonról, és lám, itt meg fikusz virít, olyan a rézágy, hogy hercegnő se lehet különb, s Matrjona városias ruhában jár.

- Úri módon éltek - mondta, és leült a lócára, nagy nehezen kioldozva nyakán a sálát. Matrjona városi kabátját a ládába tette, kötényt kötött maga elé, az abroszt visszájára fordította, és gyorsan megterített. Edényfogó rúddal nagy vassfazekat húzott ki a kemencéből, és súlya alatt meggörnyedve, könyökig csupasz, rózsaszín karjával az asztalra tette a párolgó káposztalevest. Az asztalra már oda volt készítve a szalonna, szárított hal meg füstölt libamell. Matrjona szemével intett Alekszejnek, az rábólintott, és jókora agyagkorsóban kisüsti pálinkát hozott be.

A két testvér asztalhoz ült. Alekszej odanyújtotta bátyjának az első poharat. Matrjona meghajolt. És amikor Szemjon felhajtotta a tüzes italt - szinte elakadt a lélegzete utána -, Matrjona is, Alekszej is megtörülték szemüket örömük jeléül, hogy Szemjon él, egészséges, és újra körükben ül az asztalnál.

- Hát csak megvagyunk, bátyám - mondta Alekszej, mihelyt végeztek a finom levessel. - Nem mondom, hogy térdig búzában, de módosan, gazdaságosan. (Matrjona elrakta a tányérokat a csontokkal, és most közelebb ült férjéhez.) Emlékszel arra a zsíros parcellára ott a hercegi nyaralónál, a liget mellett? Addig kiabáltam a bizottságban, no meg hat vödör pálinkát is adtam a parasztnak, míg végre megkaptam azt a földet. Matrjonával felszántottuk. Már tavaly is elég jól termett a részünk a patakparton. Amit itt látsz, az ágyat, a tükröt, edényféléket meg mindenfajta cifraságot, rongyot, azt mind a télen szereztük be. A te Matrjonád nagyon szereti gyarapítani a gazdaságot. Egyetlen hetipiacot el nem mulasztana. Én még a régi módon

pénzecskeért adok-veszek, de ő? Hol egy malacot, hol egy baromfit vág le, fogja a lisztet meg a krumplit, ahogy jön, oszt egykettőre befog, feltűzi a szoknyáját, s elszekerez vele a városba... Még csak nem is a vásárra, hanem mindenféle volt uraságok házához viszi, osztán kacsingatva nekiáll: „Ezér az ágyér itten adok két pud lisztet meg hat pud szalonnát, ezér a terítőér meg krumplit...” Tiszta multság, mikor megjövünk, akár a cigányvásár, annyi limlom van a szekerünkön...

Matrjona, férje kezét megszorítva, így szól:

- Emlékszel Avdotyára, az unokatestvéremre, csak egy évecskével idősebb nálam, hát azt hozzáadjuk Alekszejhez...

Alekszej nevetve dugta zsebre kezét:

- Ezt az asszony nép már elhatározta, csak úgy rólam, nélkülem... De igaz is, bátyám, elég volt az özvegységből. Ha leiszom magam, oszt betévedek a lányokhoz, hát ott olyan piszok van, utána nem győz köpködni az ember...

Előhúzta dohányzacskóját meg feketére szívott rézkupakos kis pipáját, megtömte szűzdohánnyal, és a pipafüst ellepte a szobát. Szemjonnak a sok beszéd-től meg az italtól szédült a feje. Csak ült, hallgatott és ámuldozott.

Szürkületkor Matrjona a fürdőházba vitte, alaposan megfürösztötte, kigőzölte, ledörzsölte, kis bundába bugyolálta, aztán vacsorához ültek, és kiürítették az agyagkorsót az utolsó cseppig. Bár Szemjon még gyengécske volt, a feleségével feküdt, és az asszony forró karjában aludt el. Reggelre kelve a ház már tiszta volt és meleg. Matrjona csillogó szemmel, villogó foggal rámosolyodott a teknő mellől, tésztát dagasztott. Alekszej hamarosan meg kellett hogy jöjjön a mezőről reggelire. A tiszta ablakon beáradt a tavaszi napfény, és a fikusok levelei szinte visszatükrözték a sugarakat. Szemjon felült az ágyon, és úgy érezte, mintha tegnap óta és a Matrjonával töltött éjszaka óta megkésztetődött volna az egészsége. Megmosdott, felöltözött, megkérdezte, hol a borotva, és az öccse szobájában, az ablaknál, a tükör előtt megborotválkozott. Kiment az utcára, megállt a kapuban, és odaköszönt a szomszéd ház tornácán üldögélő százesztendő öregembernek, aki négy cár-ra emlékezett vissza. Az öreg levette a sapkáját, méltósággal bólintott, aztán visszaült; merev lábán szőrcsizma, eres keze a kampósbotján...

Az ismerős utca most néptelen volt. A házak között látszottak a messzire futó, zöldellő földsávok. A láthatár távolában kifogott szekerek álltak a halmokon. Szemjon balra nézett: arra a mész-kőbánya fölött két szélmalom forgatta szárnyait. Lejjebb, a lankán, kertek és szalmatetők között harangtorony fehérlett. A még lombtalan liget mögött a volt hercegi kastély ablaksora csillogott a napfényben. Varjak károgtak fészkeik felett. A kastély szép homlokzata és a liget tükörképe ott ringott a megduzzadt halastóban, partján tehenek heverésztek, gyerekek kergetőztek.

Szemjon bátyja ujjasának bő zsebeibe mélyesztve kezét állt ott és nézelődött. Fájdalom költözött szívébe, és a meleg levegőhullám áttetsző burkán át, amely a falu, a lilába játszó kertek s a felszántott földek fölött lebegett, lassanként már nem ezt a békét, nem ezt a csöndet látta. Megjött szekéren Alekszej, és nagy vígan messziről odakiáltott neki. Mialatt a kaput kinyitotta, figyelmesen nézett Szemjonra. Kifogta a lovat, és az udvaron függő víztartály alatt kezét mosott.

- Sebaj, öregem, majd elmúlik - mondta barátságosan. - Én is, amikor megjöttem a német frontról, hát bizony, amerre néztem, csak vért, csak kint láttam... Az az istenverte háború, az teszi... Gyerünk reggelizni.

Szemjon hallgatott. De Matrjona is észrevette, hogy a férje kedvetlen. Reggeli után Alekszej megint a mezőre ment. Matrjona mezítláb, felkötött szoknyában szekerezett ki a második lóval, trágyát hordani. Szemjon ledőlt az öccse ágyára. Hánykolódott, nem bírt elaludni. Bánat emésztette, összeszorított foggal gondolta: „Nem értenek meg, hiába is beszélnek.” De este, amikor hármasan kiültek a kapu előtt fekvő szálfára, Szemjon nem bírta tovább:

- Te, Alekszej, azért a puskádat kitisztogathatnád.

- Ugyan, eredj vele... most már vagy száz esztendeig nem fogunk lövöldözni.

- Korán örültök, túl korán ültettétek el a fikuszokat.

- Te meg korán eresztet bűnek a fejed. - Alekszej pipára gyújtott, s kiköpött a térdei közé. - Nézd csak, beszéljünk okosan, magunk közt, nem vagyunk gyűlésen. Amit a gyűléseken mondogatnak, azt én kívülről tudom, magam is kiabáltam. Csakhogy te, Szemjon, azt hallgasd, amit kell, amire meg nincs szükséged, ereszd el a füled mellett. Vegyük például: a föld a dolgozóké. Ez nagyon helyes. De itt vannak, mondjuk, a szegényparasztság bizottságai. Hát mi itt kicsit megzaboláztuk ezeket. Lám, Szosznovkában a szegényparasztsók bizottsága azt teszi, amit akar, rekvirál, szemtelenkedik, egyszerűen kibíráhatatlan, amit művel. Bobrinszkij gróf birtoka mind a szovjetgazdaságé lett, a parasztok egy tenyérnyi földet se kaptak. És ki van a bizottságban? Két odavaló lovatlan János, a többi meg, fene tudja, honnan kerültek elő, holmi idegenek, volt száműzöttek... Érted, miről van szó?

- Ej, én nem erről beszélek... - És Szemjon elfordult.

- Sz'épp az a baj, ha azt hiszed, hogy nem erről van szó. Pedig én igenis erről beszélek. Tizenhétben még én is kiabáltam a fronton a burzsoázia ellen. Aztán megsebesültem - áldja meg az Isten, aki a lábamba lőtt -, és nyomban hazafelé vettem az utamat. Most látom, akármennyit eszik az ember, másnap is ehetnékje támad. Aki dolgozik...

Szemjon megkoppintotta a gerendát:

- Ég a föld a talpatok alatt, és ti alusztok.

- Lehet, hogy nálatok, a flottában vagy a városokban még nincs vége a forradalomnak - szólt keményen Alekszej. - De minálunk, mihelyt felosztottuk a földeket, véget ért. Most az következik: ha a vetéssel végzünk, végzünk a bizottságokkal is. Péter-Pálra nem marad itt azokból egyetlenegy sem. Elevenen ássuk el őket. A kommunistáktól nem félünk... Az ördögtől se félünk, tudd meg...

- Hadd el már, Alekszej, nem látod, mennyire reszket szegény - szakította félbe Matrjona csendesen. - Hát szabad egy beteggel vitatkozni?

- Nem vagyok én beteg... Idegen vagyok én itt! - kiáltotta Szemjon, és a sövényhez ment.

Ezzel véget is ért a beszélgetés.

A kihunyó alkonyat fénysávjában két kis ördög, két denevér röpködött. Itt-ott már világosság szűrődött ki az ablakokból, vacsoráztak. Messziről leányok éneke hallatszott. Az énekszó hirtelen félbeszakadt, és a félhomályos, széles utcán patkócsattogás közeledett. A lovas megállt, kiáltott valamit, s tovább száguldott. Alekszej kivette szájából a pipát és fűlelt. Felállt a fatuskóról.

- Valami baj van? - kérdezte Matrjona reszkető hangon.

Végre előtűnt a ló. Hajadonfőtt száguldott rajta egy legény.

- Jönnek a németek! - kiabálta. - Szosznovkában már négy embert megöltek!...

A békekötés után, az új naptár szerint március közepe táján a német csapatok a Rigától a Fekete-tengerig terjedő egész frontvonalon megkezdték a támadást Ukrajna és a Donyec-medence ellen.

A békeszerződés értelmében a németeknek hetvenötmillió pud gabonát, tizenegymillió pud vágómarhát, kétmillió baromfit, két és félmillió pud cukrot, húszmillió liter szeszt, két és félezer vagon tojást, négyezer pud szalonnát, ezenfelül nagy mennyiségű vaját, bőrt, gyapjút, épületfát és még sok egyebet kellett kapniuk a Központi Radától.

A németek zöldesszürke egyenruhás, acélsisakos hadoszlopaikkal, annak rendje és módja szerint rátámadtak Ukrajnára. A vörös csapatok hátvédeit elsöpörte a nehéztüzérség.

Jöttek a csapatok, a gépkocsiosztatok, óriási, tarkára festett ágyúkkal a tüzérség, dübörögtek a tankok és páncélgépkocsik, hozták a pontonokat s egész kis hidakat a folyókon való átkelésre. Repülőgépek búgtak a levegőben. A technika rohant meg itt egy csaknem fegyvertelen népet. A frontharcosokból, parasztokból, bányászokból és városi munkásokból álló, szétszórt vörös csapatok, amelyek elenyésző számbeli kisebbségben voltak, harcok közepette északra és keletre vonultak vissza.

Kijevben a Központi Rada helyére, amely Ukrajnát kiszolgáltatta a németeknek, Szkoropadszkij tábornokot ültették, aki a szeparatisták kedvenc kék színébe öltözve tartotta a hetmani jogart, és ukránul szómonkolt: „Éljen Nagy-Ukrajna! Mostantól fogva mindéig legyen béke, rend és nyugalom. Munkások, vissza a gyárakba, földművesek, az eke mellé! Átok, átok a vörös rendbontókra!”

Egy héttel azután, hogy Vlagyimirszkoje utcáin átszágulzott a vészír hozója, a mészakoszorú fölött a szélmalomnál kora reggel megjelent egy csapat: nem orosz külsejű, nagy hollófekete paripákon vagy húsz lovas, rövid, zöldesszürke mundérban, zsinóros ulánus sapkában. Lenéztek a faluba, és leszálltak lovukról.

A faluból aznap sokan nem mentek mezei munkára. S a gyerekek kaputól kapuhoz szaladtak, az asszonyok a kerítésekön kiabáltak át egymáshoz, és a templomtéren hamarosan összeverődött a falu népe. Arrafelé bámultak, ahol a malmok mellett az ulánusok felállítottak két géppuskát.

Kevéssel később a másik oldalról, megvasalt kerekeken egy katonai hadtápszekér zakatolt a fötérre, két habzó pejcsódör volt eléje fogva. A bakon világos szemű, lóarcú, durva külsejű katona ült, sapkában, szűk mundérban. Mögötte csípőre tett kézzel feszített a német tiszt, egy szigorú és furcsa kinézésű úr, monoklival a szemén és vadonatúj sapkában. Bal oldalán régi ismerős gubbasztott, a hercegi jószágigazgató, aki a múlt ősszel egy szál gatyában menekült az uradalomból.

Most ott ült nagy mogorván, finom felöltőben, meleg sapkában, borotvált holdvilágképén arany szemüveggel Grigorij Karlovics Mill. Hej, vakarták is a fejüket a parasztok, amikor meglátták.

- Le a sapkát! - kiáltott hirtelen oroszul a furcsa német tiszt. A közelben állók közül néhányan kellenetlenül lerántották sapkájukat. A tér elcsendesedett. A tiszt még mindig csípőre tett kézzel ült, monokliját csillogtatva, tagoltan, nehezen, de szabatosan a következőket mondta:

- Vlagyimirszkoje szántóvetői, láthatátok a dombon azt a két német géppuskát, kitűnően működnek... Ti, földművesek, természetesen józan gondolkodású emberek vagytok. Én nem szeretnék bántani benneteket. Meg kell mondanom, hogy Vilmos császár német csapatai

azért jöttek hozzátok, mert helyre akarják állítani nálatok a tisztességes emberek nyugodt életét. Mi, németek, nem szeretjük, ha idegen tulajdont ellopnak, ezt igen szigorúan büntetjük. A bolsevikok, ugyebár, másra tanítottak benneteket? Ezért kergettük el a bolsevikokat, azok többé nem térnek vissza. Azt tanácsolom, szálljatok magatokba, és haladéktalanul adjátok vissza az uradalomnak, amit elloptatok...

E szavakra többen hümmentettek a tömegben. Grigorij Karlovics egész idő alatt lehajtott fejjel ült, s a sapkaellenzője alól figyelte a parasztokat. Kövér arcán egyszer átsuhant a diadal mosolya, nyilván felismert valakit. A tiszt befejezte a beszédet.

A parasztok hallgattak.

- Én teljesítettem kötelességemet. Most már öné a szó, Mill úr - fordult szomszédjához a tiszt.

Grigorij Karlovics azonban igen tisztelettudó hangon elutasította az ajánlatot:

- Hadnagy úr, nekem nincs mit mondanom ezeknek. Így is mindent megértettek.

- Helyes - felelt a tiszt, aki füttyült az egészre. - August, hajts!

A furcsa sapkás katona ostorcsattogtatva elindította a hadtápkocsit a tolongó tömegen át a hercegi kastély felé, ahol három nappal előbb még a járási végrehajtó bizottság székelt. A parasztok a szekér után néztek.

- Hencceg a német - mondta valaki a tömegben.

- De Grigorij Karlovics bezzeg hallgat...

- Várj csak, kinyitja még a száját...

- Bizony, itt az isten csapása. Kinek kellett ez?... Most már aztán csak a rendőrfőnök hiányzik.

- Szosznovkában már meg is jött. Összehívta a falut, oszt lehordta alaposan a parasztokat, hogy aszongya, ti ilyen meg amolyan istentelen haramiák, elfelejtettétek, mi következett ezerkilencszázötre? Három óra hosszat szitkozódott, s folyton-folyvást a legcsúnyábbul. Az egész politikát elötálalta.

- Most aztán mi lesz?

- Korbács, az lesz.

- De megálljunk, mi lesz a szántással? Kié az mostan?

- Felesbe a szántás, felesbe az aratás, hadd legyen a hercegé.

- Affenét... inkább elmegyek innen.

- Mit inkább? Megbolondultál?

Így meghánytorgatva az ügyeket, a parasztok elszéledtek. Estére pedig visszavitték a herceg házába a díványokat, karosszékeket, ágyakat, függönyöket s az aranyozott rámajú tükröket, képeket.

Kraszilnyikovéknál sötétben vacsoráztak. Alekszej minduntalan letette a kanalat, ki-kinézett az ablakon és sóhajtozott. Matrjona olyan csendesen járkált az asztaltól a kemencéig, mint egy egér. Szemjon görnyedten gubbasztott, hullámos, sötét haja homlokába hullt. Matrjona hol a karját, hol a mellét érintette hozzá, valahányszor tért-fordult tállal vagy korsóval, de a férje nem emelte fel a fejét, és mogorván hallgatott.

Alekszej hirtelen az ablakhoz ugrott, körmével rákoccantott az üvegre és kinézett. Az esti csendben messziről tisztán hallatszott egy elnyújtott, szörnyű üvöltés. Matrjona nyomban a padkára ült, kezét a térde közé szorította.

- Vaszka Gyementyevet ütik-verik - mondta csendesen Alekszej. - Az imént kísérték be a kastélyba.

- Ez már a harmadik - suttogta Matrjona. Elnémultak, hallgatóztak. Az ember tovább is éppen olyan irtózatosan, kétségbeesetten üvöltött bele a falu esti csendjébe.

Szemjon indulatosan felállt, egyetlen mozdulattal összerántotta nadrágszíját, és bement öccse szobájába. Matrjona szó nélkül utána ment. Szemjon levette a falról a puskát. Matrjona átkarolta a nyakát, fejét hátrahajtott, fehér fogait keményen összeszorította, szinte megdermedt. Szemjon el akarta taszítani, de nem bírta. A puska a vályogpadlóra esett, Szemjon pedig arccal az ágy párnájára bukott. Matrjona melléje ült, s gyors mozdulatokkal simogatni kezdte férje kemény szálú haját.

Grigorij Karlovics Mill nem bízott meg a strázsákban és az atamánság „hajdamák”⁴ osztagaiban, és ezért helyőrséget kért Vlagyimirszkojéba. A németek ilyen esetekben készségesen teljesítették a kérelmet, és két géppuskás szakaszt küldtek a faluba.

A katonákat a parasztházakban szállásolták el. Azt beszélték, hogy Grigorij Karlovics maga jelölte meg a házakat. Elég az hozzá, hogy a parasztok közül mindazok, akik tavaly részt vettek a hercegi kastély kifosztásában, és a járási végrehajtó bizottság valamennyi pártonkívüli tagja - a fiataliságból vagy tízen még a németek megjelenése előtt elbujdostak a faluból - egy-egy katonát kaptak lovastul kosztra, kvartélyra.

Így aztán Alekszej Kraszilnyikovhoz is bekopogott egy jámbor német teljes fegyverzetben, sisakosan. Érthetetlen makogás közben mutogatta beutaló céduláját, és megveregette Alekszej vállát: „Jól megfan, barát...”

A katonának Alekszej szobáját adták oda, csak a lószerszámokat és a fegyvereket rakták el onnan. A katona nyomban berendezkedett, az ágytakaró helyett újat hozott, felakasztotta a falra Vilmos császár fényképét, és szólt, hogy tisztábban söpörjék ki a szobát.

Mialatt Matrjona söpört, a katona előszedte piszkos alsóruháit, és odaadta neki: „Schmutzig, pfuj, bitte, kimosni!...” Aztán mindennel nagyon elégedetten, csizmástul az ágyra henteredett, és szivarra gyújtott.

A katona kövér volt, vastag bajsztát fölfelé pödörte. Ruhája rendes, jó minőségű. Étvágya is rendes, akár a farkasé. Mindent felfalt, amit Matrjona elébe tett, különösen a sózott szalonna ízlett neki. Matrjona vérző szívvel adta neki a szalonnát, de Alekszej csitította: „Hadd el, faljon, amennyi belefér, és dögöljön, csak semmibe bele ne dugja az orrát.”

Ha nem volt egyéb dolga, harci indulókat dudorászott a katona, vagy kijeji képes levelezőlapokat írkált haza. Nemigen handabandázott, csak a járása volt hangos, úgy döngötte a csizmáját, mint aki úrnak érzi magát.

Mintha halott volna a házban, úgy jártak-keltek Kraszilnyikovék, némán ültek asztalhoz, szó nélkül keltek fel. Alekszej mérgesen ráncolta homlokát. Matrjona sóhajtozva gubbasztott, s lopva kötényébe törülte könnyeit. Főképpen Szemjon miatt aggódott, nehogy kitörjön a dühe, de a férje ezekben a napokban magába roskadt, elnémult.

⁴ Ukrajnai ellenforradalmár.

A járásbírószágon és a házkapukon minden áldott nap megjelent a hetman egy-egy újabb rendelete, hogy vissza kell adni az uraság földjét, marháját, hogy ezt meg azt be kell szolgáltatni, hogy a gabonát kötelező eladni, hogy a felkelés legkisebb kísérletéért, a kommunisták rejtegetéséért könyörtelen megtorlás jár, és így tovább...

A parasztok elolvasták a hirdetményeket, és nagyokat hallgattak. Aztán rémhírek kaptak lábra arról, hogy valamelyik faluban német lovascsapatok fedezete alatt vitték el a felvásárlók a még ki nem csépeelt gabonát, s holmi idegen bankókkal fizettek érte, amit még a vénasszonyok sem fogadnak el, egy másik faluból meg elhajtották az állatállomány felét, a harmadikban pedig annyi gabonát sem hagytak, amennyit egy veréb felcsippent.

A parasztok éjszakánként kisebb csoportokban, rejtekhelyeken összegyülekezve mesélték egymásnak a híreket s szörnyűködtek: mit lehetne tenni? Hol a segítség? Olyan erő nehezedt rájuk, hogy csak görnyedeztek belé, de mukkanni sem mertek.

Szemjon eljárt ezekre a gyűlésekre, a kertek alá, a patakhoz a füzesbe. Panyókára vetett kabátban ült a földön, pipázott, hallgatta a többi. Néha már-már felugrott, hogy ledobja a kabátját, s kifeszítse vállát: „Elvtársak!”... De hasztalan lett volna, csak megijesztené, elriasztaná, szétrebbentené a parasztokat. Egyszer, alkonyattájt, találkozott a legelőn egy emberrel; az megállt s fogát kivillantva, ránevetett. Szemjon már-már elment mellette, de az csendesen rászólt:

- Testvér!

Szemjon megrezzent: csakugyan régi cimborája volna?

Fürkészőn végignézte, megkérdezte:

- Mi kell?

- Alekszej bátyja vagy?

- Igen; hát aztán?

- Hej, de elfelejtettél bennünket... Emlékszel még a Kercs legénységére?

- Kozsin? Te vagy az? - És Szemjon keményen kezét rázott vele.

Álltak, egymást fürkészve. Kozsin gyorsan körülpillantott, és így szólt:

- Reszelitek már a puskacsövet?

- Nem, egyelőre még minden csendes.

- Aztán vannak arravaló legények?

- Tudja isten, még nemigen látni. Várjuk, mi lesz.

- Hát ti, fiúk, csináltok valamit? - mormogott Kozsin, a szürkületben ide-oda pillantgatva a táj elmosódó körvonalaira. - Mire vártok? Úgy levágnak benneteket, mint a libákat, s ti még oda is tartjátok a nyakatokat. Hát nem tudjátok, hogy nálunk, Uszpenszkojében ágyútűzzel felperzselték mindent? Az asszonyok, gyerekek szétszaladtak, ki merre látott, a parasztok meg az erdőbe... Novoszpasszkojéból, Fjodorovkából, Guljaj-Poléből menekül a nép... s mind hozzánk.

- De ki az a „hozzánk”?

- Nem ismered a gyibrivi erdőt? Ott a gyülekező... Hát jó... Sűgd meg a fiúknak: a ti falutokból negyven vágott csövű vagy más puskát, egyenként tíz tölténnyel, kézigránátot, amennyit csak lehet, dugjatok el a kazalba, a szérűben, érted? Szosznovkában már együtt van minden a

szénakazal alatt, csak engem várnak... Gungyajevkában harminc ember vár lovastul... Indulni kell.

- De hová? Kihez?

- Hát egy atamánhoz... Úgy hívják, hogy Scsusz. Most Jekatyerinodar egész környékén csapatokat szervezünk... A múlt héten szétvertük a hajdamákokat, felgyújtottuk a raktáraikat... Hű, volt nagy mulatság: a pálinkát, cukrot csak úgy ajándékba adtuk a parasztnak... Hát ne felejtse, egy hét múlva jövök.

Ráhunyorított Szemjonra, átugrott a sövényen, és meggörnyedve surrant be a nádasba, ahol hangosan vartyogtak a békák.

Az atamánok, a támadások híre eljutott Vlagyimirszkojébe, csak nem hitték. De lám, most itt az élő tanú.

Szemjon még aznap este beszámolt a fivérének. Alekszej komolyan végighallgatta.

- Hogy hívják azt az atamánt?

- Scsusz, azt mondják...

- Nem hallottam róla. Nyesztor Ivanovics Mahnóról igen, híre jár, hogy van már vagy huszonöt emberből álló martalóc bandája, és megtámadják az urasági gazdaságokat. Scsuszról nem hallottam... De minden lehetséges, a paraszt most mindenre képes... Ha Scsusz, hát legyen Scsusz, a cél a fontos... De tudod mit, Szemjon? Még ne szólj a parasztnak. Ha rákerül a sor, majd elmondom én magam.

Szemjon elmosolyodva vállat vont:

- Hát csak várjatok, amíg megkopasztanak...

Aznap este Kozsin, úgy látszik, nemcsak Szemjonnal beszélt. Faluszerre suttoztak már a puskákról, gránátokról, atamán osztagokról. Éjszaka, aki fülelt, hallhatta, amint a házakban fűrészelik a puská csövét. De egyelőre még semmi sem mozdult. A németek még rendet is csináltak: parancsba adták, hogy szombatról vasárnapra az utcákat fel kell söpörni. Annyi baj legyen, az utcákat is felsöpörték.

De aztán beütött a mennykő. Kora hajnalban, amikor még a teheneket se hajtották ki, strázsák meg rendőrök robogtak a felsöpört utcára:

- Ki a házból!

A parasztnak meztláb, gombolkozva ugráltak ki a kapuk elé, s ott rögtön cédulát nyomtak a kezükbe: minden egyes parasztgazda ennyi meg ennyi gabonát, gyapjút, zsírt és tojást köteles ennyi meg ennyi márkáért beszolgáltatni a német parancsnokságnak. A templomtéren már ott várt a hadtápkocsi. Sisakos, puskás német „lakók” álltak a kapuk elébe.

A parasztnak a fejüket vakarták. Némelyik káromkodott. Volt, aki a sapkáját földhöz vágva mondta:

- De ha egyszer nincs gabonám, isten bizony! Ha megöltök, sincs semmim!

És akkor elzörgött mellettük bricskáján a jószágigazgató, akinek aranykeretes szemüvegétől jobban féltek a parasztnak, mint a strázsától vagy a katonától, mert Grigorij Karlovics mindent látott, mindent tudott.

Megállította a lovát. A rendőrfőnök odament a kocsához. Beszélgettek egy ideig. Aztán a rendőr ráripakodott a strázsákra, azok bementek a legelső házba, és a trágyadomb alatt mindjárt megtalálták a gabonát. Grigorij Karlovicsnak csak a szemüvege villant egyet, amikor kihallatszott a tetten ért gazda dühös ordítása.

Ezalatt Alekszej olyan fejvesztetten járt ide-oda az udvarán, hogy szánalom volt ránézni. Matrjona a kendőjét szemére húzva sírdogált a pitvar küszöbén.

- Mit érek én azzal a pénzzel, azzal a márkával, az isten akárhová tegye... - dühöngött Alekszej, s fölemelt egy-egy törött kereket vagy karót, csak azért, hogy a sövény csalánbokrába dobja. A kakasra rádobbantott: - Te dög! - megrázta a hombár lakatját: - Mit fogunk zabálni? Tán azt a márkát vagy mi a frászt? Szóval mehetünk a világnak! Végleg koldusbotra juttatnak? Megint rabságba döntenek.

Szemjon, aki Matrjona mellett ült, megszólalt:

- Az még semmi... A lovatat is elviszik.

- Azt már nem! Akkor fejszét fogok!

- Későn térsz észre...

- Jaj, lelkeim - sírdogált Matrjona -, én a fogammal megyek a torkának...

Puskatussal zörgettek a kapun. A lakó, a kövér német nyugodtan, vígan jött be, mintha csak otthon volna. Utána hat rendőr és egy polgári ruhás idegen, sapkáján a hetman kokárdájával, hóna alatt átkötött iratsomóval.

- Itt sok megfan gabonát, szalonnád - mutatott a német a kamrára.

Alekszej vadul nézett rá, arrább ment, és teljes erejéből a rendőr lába elé vágta a kamra nehéz, rozsdás kulcsát.

- Nono, te gazember! - kiáltott az rá. - Korbácsot akarsz, disznó?

Szemjon könyökével ellökte Matrjonát, és le akart rohanni a tornácról, de egy szurony széles pengéje nyomban mellének szegeződött.

- Halt! - rivallt rá a német durván, fölényesen. - Ruszki, helyedre!

Egész nap rakták az élelmet a hadtápvonatra, amely csak késő éjjel indult. A falut teljesen kifosztották. Sehol nem gyújtottak világot, sehol sem ültek vacsorához. A sötét szobákban az asszonyok, ölükből a papírmárkákat szorongatva zokogtak.

Ha aztán beutazik a paraszt az asszonyával a városba, bejárja ezzel a bankóval a boltokat, hát egyetlenegy szöveget se kap érte, se egy fél méter kelmét, se egy darabka bőrt, semmit. A gyárak nem dolgoznak. A gabona, a cukor, a szappan, a nyersanyag vonatszámba vándorol Németországba. A paraszt meg az asszonya nem zongorát, nem régi holland mesterek képeit, nem kínai porcelánt akar hazavinni. Megbámulja a lógó bajuszú, csimbókos hajú, kék mundéros hajdamákokat, fejükön a bíbor tetejű bőrkucsmával, és ödöng egy darabig sóhajtozva a valutájával a keménykalapos, kékre borotvált képű kupeczek között, csak sóhajtozik, s hazamegy üres kézzel. Hazafelé meg - alig húsz versztányi vasutazás után - áttüzesedik a vagontengely, de nincs mivel megolajozni, a gépolajat elvitték a németek. Homokkal behintik valahogy, s tovább döcögnek, amíg a tengely megint csak át nem tüzesedik.

Ezért jajgattak az asszonyok, a német márkákat gyűrögetve markukban, s ezért hajtották el a parasztok a lábasjóságot minél messzebb, az erdei szakadékokon túl, a biztonság kedvéért, mert ki tudja, micsoda újabb hetmanrendeletet ragasztanak ki holnap!

A faluban nem gyújtottak világot, sötétben gubbasztott a nép. Csak a hercegi kastély volt fényesen kivilágítva a liget mögött, a tóparton. Ott rendezett ünnepi vacsorát a jószágigazgató a német tiszteknek. A katonabanda német keringői szinte kísértetiesen hangzottak a sötét falu fölött. Tüzes fonalként röppent - ördög tudja, milyen magasságokba - a rakéta, az urasági kertben söröző német katonák mulattatására. Fönt a röppentyű kigyúlt. És lassan lehulló szikraesője bearanyozta a szalmatetőket, a kerteket, a fűzeseket, sövényeket s a fehér harangtornyot. Sok borús arc nézte az örömtüzet, olyan éles volt a fénye, hogy minden zord redőt megvilágított az arcokon. Kár, hogy valami láthatatlan fényképezőgéppel nem lehetett megörökíteni őket ebben a pillanatban. Mert ez a felvétel bőséges anyagot nyújtott volna a német vezérkarnak, megfontolásra.

Még a falu határát is nappali világosság öntötte el. Néhányan, akik egy magányos boglya felé igyekeztek, gyorsan földre hasáltak. Csak egy ember maradt állva. Az égről hulló szikraesőt nézte és elálmodott:

- Ejnye, azt a gyönyörűséges mindenit...

A szikrák kihunytak, nem értek le a földre. Még feketébb lett körös-körül. Az emberek a boglyához settenkedtek, megcsörrent a földre dobott fegyverek vasa.

- Hány van összesen?

- Tíz vágott csövű puska, Kozsin elvtárs, meg négy karabély.

- Kevés...

- Nem lehetett többet... Holnap éjjel még hozunk...

- A lőszer hol van?

- Itt ni, a zsebekben, töltény az van elég.

- Hát csak dugjátok fiúk, a boglya alá... De gránátot, gránátot hozzatok... A vágott csövű puska ócska fegyver, csak arra jó, hogy a bokor mögött árokba bújj vele. Ha kilőtted, a nadrágba csúnyítsz, és kész a csata... Fiatal harcosnak puska való a kezébe és - ami a legfontosabb - gránát. Értettétek? Aki megteheti, hozzon kardot. Az a fegyverek fegyvere.

- Kozsin elvtárs, és ha ma éjjel mennénk nekik?

- Istenuccse, az egész falu talpra állna... olyan dühösek... nem csoda, elevenükbe vágtak nekik... Kaszával, vasvillával, teljes munkafegyverzetben... Mialatt alszanak, úgy lekasaboljuk őket, mint a pinty...

- Ki parancsol itt, talán te? - kiáltotta Kozsin metsző hangon. Elhallgatott, aztán előbb suttogva, majd egyre hangosabban így beszélt: - Ki itt a parancsnok? Érdekes... Talán tökkelőtöttekkel van dolgom? Vagy nyomban elmegyek, bánom is én, öljenek benneteket rakásra, s raboljanak ki a németek meg a hajdamások... - és káromkodott a foga közt. - Nem tudjátok, mi a fegyelem? Nem tudjátok, hány embert nyakaztam le én már emiatt? Aki belép egy osztagba, teljes, föltétlen engedelmisséget köteles fogadni az atamánknak... Különben inkább be se lépjen. Nálunk mindenki tehet, amit akar, mulathat, kurjongathat, de ha egyszer az öreg elkiáltja magát: „Lóra!”, akkor aztán vége, már nem vagytok a magatok ura. Értettétek? - Elhallgatott, s kisvártatva már békülékeny hangnemben, de azért szigorúan folytatta: - Se ma,

se holnap nem szabad egy ujjal sem nyúlni a németekhez. A támadáshoz nagy erőt kell gyűjtenünk.

- Kozsin elvtárs, csak legalább Grigorij Karloviccsal végezhetnénk. Az úgysem hagy élni bennünket.

- Ami a jószágigazgatót illeti, hát azt lehet, de nem előbb, mint a jövő héten, másképp nem tudom elintézni az ügyeket. A minap Oszipovkában egy német megbecstelenített egy asszonyt. Jó. Az asszony erre tüket morzsolni neki a lekváros derelyébe. A német megette, s az asztaltól egyenest ki az udvarra. Öklendezett egy darabig, oszt hamarosan kiadta a párját. Az asszonyt a németek ott helyben megölték. Erre a férfiak fejszét ragadtak. Hát hogy ott mit műveltek a németek, jobb nem gondolni rá... Most keresheted Oszipovkát, csak a hült helye maradt. Hát így van az, amikor csak úgy ész nélkül kezdik a dolgot... Értettétek?

Matrjona sóhajtozva forgolódott az ágyon. Hajnalodott, szólt a kakas. A nyitott ablak párkányát megülte a harmat. Szúnyog zümmögött a szobában. A macska felébredt a padkán, puhán elhuppan, és a sarokba söpört szemét közt kezdett szaglászni.

A két testvér halkán beszélgetett a terítetlen asztalnál. Szemjon fejét a kezére támasztotta, Alekszej pedig közel hajolt hozzá, hogy az arcába nézzen:

- Érts meg, öregem, Szemjon, nem tehetem. Matrjona egyedül nem birkózik meg a gazdasággal. Hisz éveken át gyűjtögettünk, most meg mindent itt hagyjak! Koldusbotra jutunk. Mire visszajövünk, mindenünk elpusztul.

- Hogyhogy elpusztul? - szólt Szemjon. - Hát aztán? Az se nagy szerencsétlenség. Ha győzünk, kőházat építünk. - Elmosolyodott. - Most a partizánháborúról van szó, te meg a gazdasággal hozakodsz elő.

- Megint csak azt mondom. Ki fog eltartani benneteket?

- Hát hiszen te úgysem bennünket tartasz el, hanem a németeket, meg a hetmant, meg mindenféle gyűlevész népséget... Rab vagy...

- Megállj csak. Én tán nem harcoltam tizenhétben a forradalomért? Nem választottak be a katonabizottságba? Nem bomlasztottam én is az imperialista frontot? Abbizony...Ne akarj te mindenáron engem gyalázni, Szemjon... És most is... nos, hát jöjjön csak a Vörös Hadsereg, elsőnek veszem a puskát. De mit menjek én most az erdőbe, holmi atamánokhoz?

- Most az atamánok is megteszik...

- Az igaz...

- Ez az átkozott seb tartott csak vissza - Szemjon az asztalra fektette karját. - Ez kínoz még mindig... Az én fekete-tengeri pajtásaim közül pedig már sokan szegődtek partizánnak. Meglásd, mind a négy sarkán felgyújtjuk Ukrajnát...

- Kozsint láttad azóta?

- Láttam.

- Mit mondott?

- Hát megbeszéltük, hogy hamarosan kivilágítást rendezünk a faluban.

Alekszej a bátyjára nézett, elsápadt, lehajtotta fejét.

- Hát persze, úgy is kellene... Ez az átkozott kastély ott pöffeszkedik, mint valami hólyag... Amíg Grigorij Karlovics él, nem szívhatjuk szabadon a levegőt.

Matrjona egy szál ingben kiugrott az ágyból, csak épp rózsás kendőjét vetette magára, odajött és öklével többször az asztalra ütött:

- Az én jószágomat pedig nem adom! Nem! Majd mi, asszonyok, végünk azokkal a sátánokkal!

Szemjon váratlanul kibuggyant vidámsággal nézett rá:

- Na halljuk, hogy fogtok ti, asszonyok, csatázni, mondjad csak.

- Asszony módra. Ha falni akar, patkánymérget az ételébe... Arzént majd szerzünk. Szénapadlásra csalom vagy fürdőházba, tán nincs kötötű a házamban? Ha belésszúrom itt - és mutatta a helyet -, meg se mukkan többet. Ne féljete, mi nem várunk rátok, mi nekimegyünk. Még puskával is, ha kell, nem rosszabbul, mint ti...

Szemjon toppantott, s úgy kacagott, majd megszakadt:

- Ez igen, ezer ördög ez az asszony...

- Eressz! - Matrjona kendőjével rálegyintett, és a küszöbnél pucér lábát papucsba bújtatva kiment, biztosan az állatok után nézni. Szemjon és Alekszej még sokáig fejszóválva nevettek utána: „Hű, micsoda fehérnép! Atamán ez, nem is asszony!” A nyitott kisablakon befűjt a hajnali szellő, megrezentette a fikuszleveleket, és valami idegen nóta foszlányait hozta arra. A német lakó jött haza részegen dudorászva a kastélyból, gázolta csizmájával az utca porát.

Alekszej dühösen becsapta az ablakot.

- Eredj már, Szemjon, feküdj le aludni.

- Félsz?

- Még beléd köt ez a részeg disznó... Nem felejtette el, hogy egyszer nekimentél.

- Hát pedig még egyszer nekimegyek. - Szemjon felkelt, s indult lefeküdni. - Ej, Alekszej, azért sorvad el a forradalom, mert titeket olyan nehéz felrázni... Kornyilov sem volt elég nektek? Nem volt elég a németekből, hajdamákokból? Mi kell még? - Hirtelen felkapta fejét. - Hallod...

Az udvarról dörögés hallatszott, nehézkes, bizonytalan csizmadobogás, utána pedig dühös asszonyi sikoly: „Eressz!”... Dulakodás, szuszogás, aztán Matrjona még hangosabban, mintha megsebezték volna, újra felsikoltott: „Szemjon, Szemjon!”

Szemjon veszett dühvel rohant karikalában a tornácra. Alekszej csak a lóca szélét ragadta meg, de ülve maradt, úgyis tudta, mi az, amikor így ront ki egy ember valakire. „A fejszét ottfelejtettem az este, szóval, keze ügyében lesz”. Szemjon vadul felüvöltött az udvaron. Reccsenő ütés hallatszott, aztán valami felsivített, gurgulázott és nehéz súllyal lehuppant.

Bejött Matrjona halálsápadtan, kendőjét maga után húzva. A kemencéhez támaszkodott, keble szaporán zihált. Hirtelen mozdulattal elhessegette Alekszej pillantását...

Az ajtóban megjelent Szemjon, nyugodtan, sápadtan.

- Gyere, öcsém, segíts, vigyük el valahová, elássuk...

A német csapatok a Don és az Azovi-tenger vonalánál állapodtak meg. Ily módon rendkívül gazdag terület birtokába jutottak, ami nagyobb volt, mint egész Németország. A német vezérkar itt, a Don vidékén is, éppúgy, mint Ukrajnában, rögtön beleavatkozott az ország politikájába, és megszilárdította a nagybirtokot, támogatta a sztyancák gazdag kozákságát, amely négy évvel ezelőtt még hetvenkedett, hogy egy csapásra beveszi Berlint. Ezek a vörös lampaszos nadrágú, széles arcú, tősgyökeres kozákok - mintha acélból volnának öntve, olyan erősek - most kezes bárányoknak látszottak.

A németek még el sem értek Rosztovba, amikor egy tízezer főnyi kozák hadsereg Popov katonai atamán parancsnoksága alatt rávetette magát a Don-vidék fővárosára, Novocserkasszra. A Don mögötti magas fennsíkon lezajlott véres harc után a novocserkasszki helyőrség vöröskozákjai és a Rosztovból odasiető bolsevikok már-már hatalmukba kerítették a Don-vidéket. De közben egy fantasztikus véletlen.

Drozdovszkij ezredes önkéntes osztaga gyalog indult el Romániából, és április 22-én váratlanul behatolt Rosztovba, de estére már ki is verték a városból. Drozdovszkijék erre elindultak a sztyeppen a Kornilov-hadsereg keresésére. Útközben, április 25-én, meghallották Novocserkasszknál a csatazajt. Nem sokat kérdezték, kik, miért, kinek nevében verekszenek, befordultak a városba, páncélvonattal rátörtek a bolsevikok tartalékjaira, és veszett kavarodást okoztak köztük. A doni kozákok az égből pottyant segítség láttán ellentámadásba mentek át, visszavetették és kiverték a vörösöket. Ilyen módon Novocserkasszk a kezükbe jutott. A hatalom a Forradalmi Bizottság bukásával a „Don-vidék megmentőire” szállt át. Csak aztán értek oda a németek.

Novocserkasszkban, ahová a németek politikai elgondolásból nem vittek helyőrséget, a fehér kozákság német pártfogás alatt nyújtotta át az atamáni jogart Krasznov tábornoknak, aki - saját kijelentése szerint - „Vilmos császár személyes barátja” volt. Megkondultak a székesegyház harangjai, az óriási, macskaköves templomtéren a város kozákjai hurráztak, és véneik azt mondogatták: „Legfőbb ideje volt már!”

A németek Rosztovon túl nem hatoltak be a Don- és Kubany-vidék mélyére. Megkísérelték a folyó túlsó partján, a Rosztovval átellenben fekvő Batajszk elfoglalását, ahol Rosztov gyárainak és műhelyeinek munkásai és kültelki szegényei laktak. De hiába zúdítottak rá fergeteges tüzet, és indítottak véres támadásokat, nem tudták bevenni. Batajszk, amelyet csaknem teljesen elöntött a tavaszi áradás, kétségbeesett ellenállással megőrizte függetlenségét.

A németek ezen a vonalon meg is állapodtak. Beérték azzal, hogy megszilárdították az atamáni hatalmat, és hogy az Ukrajnában levő orosz katonai raktárakból fegyvert szállítottak ide. Ugyanily óvatosan intézték el a két önkéntes hadsereghez, Gyenyikin hadseregéhez és Drozdovszkij osztagához való kapcsolat veszélyes kérdését is. Az önkéntesek ugyanis két cél mellett tettek hitet: az első a bolsevizmus kiirtása, a második a németek elleni háború folytatása, más szóval a szövetségesek iránti sírig tartó hűség. Az elsőt a németek okos dolognak tartották, és élénken helyeselték, a másodikat pedig nem nagyon veszedelmes bolondságnak vélték. Ezért úgy tettek, mintha nem vennének tudomást az önkéntesekről. Gyenyikinék és Drozdovszkijék viszont szintén tettették magukat, hogy nem veszik észre az orosz földön a németeket.

Így, amikor a Drozdovszkij osztaga Kisinyovból Rosztov felé masírozott, egy ízben át kellett kelniük a folyón. A folyó egyik oldalán, Boriszlavnál, németek álltak, a másikon, Kahovkánál - bolsevikok. A németek sehogy se tudtak átkelni a hídon. Ekkor Drozdovszkijék maguk keltek át rajta, kiverték a bolsevikokat Kahovkából, és továbbálltak.

Hasonló természetű, csak még nagyobb ellentmondásba keveredtek Gyenyikin csapatai. Április végén az önkéntes hadsereg Jekatyerinodárnál megtépzott maradványai nagy nehezen eljutottak Jegorlickaja és Mocsetyinszkaja kozák falvak körzetéig, Novocserkasszktól mintegy ötven versztányira. Itt váratlanul örömdetes hír érte őket: a németek elfoglalták Rosztovot, a doni atamánság kozákjai pedig Novocserkasszkt. A vörösök ezúttal az önkénteseket békében hagyták, és az új ellenség, a német ellen fordultak.

Az önkéntesek ilyen módon lélegzethez juthattak, gyógyíthatták sebesültjeiket, erőt gyűjthettek. Mindenekelőtt a hadfelszerelést kellett pótolniuk.

Tyhoreckajától Batajszkiig valamennyi vasútállomás tömve volt óriási hadianyagkészletekkel, a vörösök Rosztov ellen tervezett ellentámadásához. Markov, Bogajevszkij és Erdeli tábornok három hadoszloppal megrohamozta a vörösök közvetlen hadtápterületét, Krilovszkaja, Szoszika és Novo-Leuskovszkaja vasútállomásokon szétzúzták a szerelvényeket, felrobbantották a páncélvonatot, és óriási hadizsákmánnyal vonultak vissza a sztyeppekre. A Vörös Hadsereg támadása a németek ellen meghiúsult.

Roscsin vállficama meggyógyult, és a harcokban kapott kisebb sérülései behegedtek. Megerősödött, lesült, és a legutóbbi időben egy csendes kis kozák faluban fel is táplálták.

Moszkvából való elutazása óta rögeszmeként üldözte a gondolat, hogy bosszút kell állnia a bolsevikokon a gyalázatért. Ezt a feladatot teljesítette: bosszút állt. Mindenesetre emlékeztében maradt egy pillanat... Egy vasúti töltéshez rohant... győztek... Térde reszketett, halántéka kalapált... Levette puha sapkáját, és beletörölte a szuronyát. Szinte öntudatlanul tette ezt, mint tapasztalt katona, aki fegyverét szereti tisztán tartani. Már nem égett benne a régi, eszeveszett gyűlölet, amitől a fejét mintha ólomabroncs szorítaná, és a szeme vérbe borul - nem. Egyszerűen leszúrta az ellenséget, majd kirántotta pengéjét és megtörölte: tehát igaza van, ugye? Ugye, igaza van? Tisztuló öntudata mindenáron meg akar győződni róla: igaza van-e? Igen? Igaza van? De hát akkor miért kérdezzeti saját magát?...

Vasárnap volt. A kozák falu templomában istentiszteletet tartottak. Roscsin elkésett, a frissen kiborotvált kozák tarkók közt kifurakodott a templomtornácra, majd kiballagott a templom mögötti, régi temetőbe. Átsétált a gyepen, ahol sűrűn sárgállt a kikerics, és egy fűszálat szájába véve, leült egy sírhalomra. Vagyim Petrovics becsületes és - Kátya szerint - derék, jó ember volt.

A félig nyitott, pókhálós templomablakon kihallatszott a gyermekkórus. A pap rekedt hangja oly dühösen, oly könnyörtelenül vág bele, hogy a gyermekhangok, jaj, mindjárt megijednek, elszállnak, szétfoszlanak. Vagyim Petrovics önkéntelenül a múltba révedt, mintegy tisztaságot, ártatlanságot keresve...

Örömdre ébred. A tiszta, magas ablakon át benéz a sötétkék tavaszi ég; olyan eget azóta sem látott soha. A kertből felhallatszik a fák zúgása. Ágya mellett, a széken ott az új, égszínkék babos, vasárnapszagú szaténig. Elgondolja, mit is fog csinálni egész nap, kikkel fog találkozni, és ez olyan kellemes és zsongító, hogy nem is akarózik felkelni. A tapétákat nézi, amelyeken mindig ugyanaz a kis kép ismétlődik: horpadt tetejű, kínai házikó, görbe hidacska és ernyő alatt két kínai, egy harmadik kínai pedig, akinek a fején lámpaernyőszerű kalap van, a hídon horgászik. Milyen jó is ezeknek a derék és komikus kínaiaknak, patakparti házikójukban... A folyosóról beszél az édesanyja: „Vagyim, jössz már? Én kész vagyok...”, és ez a kedves, nyugodt hang egész életében mindig a jólétre és a boldogságra emlékezteti... Kékbabos ingében ott áll anyja mellett, aki ünnepi selyemruháját vette fel. Megcsókolja, kiveszi hajából a fésűt, és megfésüli fiát: „Így, most rendben vagy. Gyerünk...” A széles

lépcsőn lemenet az anyja ernyőt nyit. Az udvar földjén friss seprűnyomok. Türelmetlenül topog a hintóba fogott három sárga, a bal oldali kirúg, a zömök középső patkója már lyukat vert a homokba. A jóllakott, elégedett kocsis bársonymellénye alatt bíborszínű inget visel, és Pugacsov-szakállát megsodorva, köszön: „Boldog ünnepet!” Anyuska kényelmesen elhelyezkedik a napon felmelegedett kocsin. Vagyim boldogan dől anyjához, s már előre érzi, mint sívít majd füle mellett a szél, hogyan suhannak szembe velük a fák. A trojka megkerüli a majort, s szinte repül. Itt van már a falu széles főutcája, az illemtudóan hajlongó parasztok, a kerekek elől kotkodácsolva menekülő tyúkok. A fehér templomkerítés, a zöld lombú, fiatal nyírfák, tövükben a halmok fölött düledező sírkeresztek... A templom pitvarában a koldusok, a jól ismert tömjénzag...

Ez a templom most is ott áll, s a nyírfák is. Vagyim Petrovics szinte maga előtt látja a kék égre zölden kirajzolódó csipkázatukat... A templom sarkától számítva az ötödik nyírfa alatt nyugszik már anyuska régen; sírhalmát kerítés övezi. Három éve a vén pap megírta Roscsinnak, hogy a kerítés kitört, a fakereszt elkorhadt... És Roscsinnak most ötlük eszébe, s szánja-bánja, hogy nem is válaszolt erre a levélre.

A drága, kedves arc, a jóságos kéz, a finom hang, amely reggelenként felköltötte, és az egész napját megédesítette... A szerető gond, amellyel testének minden pihe-szálát, minden kis karcolását figyelte... Istenem, akármilyen bánata volt, mindig tudta, hogy anyja szeretetétől elmúlik. S mindez némán fekszik immár a kicsiny halom alatt, elporladt a nyírfa tövében...

Vagyim Petrovics térdére könyökölt, s arcát kezébe temette.

Hosszú évek múltak el. S neki mindig úgy tetszett, hogy csak még egy akadályt kell elhárítania, s akkor egy kéklő reggelen ismét boldog vasárnapra ébred, mint hajdan. A két kis kínai az ernyője alatt, a hidacsán vezeti őt a horpadt tetejű házikóba... ott várja őt az, aki kimondhatatlanul szereti, a kimondhatatlanul drága...

„Az én hazám” - tűnődött Roscsin, és ismét eszébe jutott a falun keresztül repülő hintó. „Az én hazám Oroszország... Az, ami Oroszország volt, az nincs többé, az nem újul meg soha... A szaténinges kisfiúból gyilkos lett...”

Gyorsan felállt, s kezét hátrátéve, ujjait ropogtatva lépdelt a gyepszőnyegen. Gondolatai oda vitték, ahonnét - legalábbis azt hitte - örökre kizárta önmagát. Hiszen úgy gondolta, hogy a halálba megy... S lám, nem halt meg... Milyen egyszerű volna most valami pusztai vízmosásban heverni legyektől ellepetten...

„Igen - töprengett -, meghalni könnyű; élni annál nehezebb... Ez mindnyájunk érdeme, hogy nemcsak egy élő hús- és csontalmazt adunk pusztuló hazánknak, hanem mind a harmincöt leélt esztendőnket, reményeinket, szeretteinket, a kínai házikót, egész hajdanvaló tisztaságunkat...”

Hangosan felsóhajtott, és szétnézett, nem hallotta-e meg valaki. De a gyerekkórus még mindig énekelt. A rozsdás templomereszen galambok burukkoltak... Hirtelen, szinte lopva felidézett emlékezetében még egy elmondhatatlanul bánatos mozzanatot. (Kátyának sohasem mondta el.) Egy évvel ezelőtt történt, Moszkvában. Roscsin már a pályaudvaron meghallotta, hogy aznap temették Jekatyerina Dmitrijevna férjét, és hogy az asszony teljesen egyedül maradt. Estefelé elment hozzá, s a cseléd lány mondta, hogy asszonya alszik. Erre ő leült a szalonba, várni. A cseléd lány suttogva mesélte, hogy Jekatyerina Dmitrijevna folyton sír, fálnak fordul az ágyában, és sírdogál, mint egy kisgyerek: „Mi becsukjuk a konyhaajtót, hogy ne halljuk...” Eltökélte, hogy akár egész éjjel vár rá. Leült a díványra, és hallgatta egy távoli óra ketyegését, amely csak repíti az élet perceit, bánatos redőket rajzol a szeretett arcra, és megfakítja az ifjú fürtöket, könyörtelenül, irgalmatlanul... Roscsin úgy érezte, hogy ha Kátya nem alszik,

akkor bizonyosan ugyanezt gondolja, az óráütéseket hallgatva... Aztán meghallotta lépéseit; mintha a cipősarka levált volna, olyan gyengén, olyan bizonytalanul lépkedett. A hálósobában járkált, s beszélt valamit magában. Aztán megállt, és sokáig nem mozdult. Roscsin mintegy megérezve Kátya gondolatát, összerendezte. Az ajtó megcsikordult, Kátya átment az ebédlőbe, és a poharak közt keresgélt. Roscsin felegyenesedett, hogy hozzárohanjon. De az asszony maga nyitott be: „Liza, maga az?” - kérdezte. Teveször pongyolájában állt ott, egyik kezében kis pohár, a másikban valami kis, szomorú üvegcsse... Ezzel akart megszabadulni a bánattól, a magánytól, a könyörtelenül múlt időtől, mindentől. Szürke szeme, bánatos arca olyan volt, mint egy elhagyott kisgyermeké... Őt kellene... a kínai házikóba vinni... Vagyim Petrovics ekkor azt mondta neki: „Rendelkezzék velem, az egész életem a magáé...” És Kátya elhitte, hogy egész magányosságát, összes hátralevő éveit feloldhatja az ő szánalmában, szerelmében.

Igaz is, hát nem örület ez valóban! Ő persze tudta, hogy Kátya egyetlen pillanatra sem hagyta el őt, akkor sem, amikor a gyűlölet ólomabroncsa szorította, s most sem, a szörnyű harcok idején. Mint egy láthatatlan árnyék állta el útját, kitárt karral, hangtalanul könyörögve, ő meg, a vad üvöltéstől rekedten, hörögve döfte szuronyát a vöröskatona köpenyébe, döfte e nem hátráló árnyon keresztül, és sapkájába törülte véres pengéjét.

Az Istentisztelet véget ért. Napbarnította junkerek és tisztek özönlöttek ki a templomból. A híres generálisok szokott, szigorú képükkel, rendjelekkel és érdemkeresztekkel teleaggatott, tiszta zubbonyban, méltóságosan, lassan lépegettek: a magas, karcsú Erdeli félrecsapott sapkában, kétfelé fésült szakállának festői díszében, a borgőzös, mogorva Markov, fején piszkos báránnyal kucsmájával, a kis természetű, tömpe orrú, zömök Kutjepov, apró medveszemével pillogva, meg a kibodorított bajszú, kozák Bogajevszkij. Aztán Gyenyikin lépett ki a szép, hideg, okos arcú Romanovszkijjal beszélgetve, akit a hadseregben úgy emlegettek: „A rejtélyes”.

A főparancsnok megjelenésekor valamennyien kihúzták magukat, a nyírfák alatt dohányszők eldobták a cigarettát. Gyenyikin már nem volt az a civil ruhás, csámpás csizmában baktató, nyomorult, gégehurutos „vénség”, aki annak idején minden poggyász nélkül kapaszkodott fel egy hadtápszekérre. Tartása egyenes volt, választékos eleganciával öltözött, ezüstös szakálla mindenkiben fiúi tiszteletet gerjesztett, szeme kikerekedett, és szigorúan villogott, mint egy saskeselyűé. Kornilovot természetesen meg sem közelítette, de azért a tábornokok közül ő volt a legtapasztaltabb és legmegfontoltabb. Két ujját sapkájához emelve, méltóságos léptekkel ment a kocsizhoz, és Romanovszkijjal együtt elhajtattott.

A hosszú Tyeplov Roscsinhez lépett. Bal karja még mindig fel volt kötve, gyűrött lovassági köpeny lógott a válláról. Az ünnep tiszteletére megborotválkozott, és pompás hangulatban volt.

- Hallottad az újságokat, Roscsin? A németek és a finnek, ha ma nem, holnap egész biztosan beveszik Pétervárt. Mannerheim a parancsnokuk, emlékszel rá? Az udvarban szolgált, vitéz tábornok, nagy verekedő. Finnországban egy szálig kivégeztette a szocialistákat, stramm fiú... A bolsevikok már Moszkvából is iszkolnak minden cókómókjukkal, Arhangelszken át. Becsületszavamra... Szegyelnyikov főhadnagy most érkezett Novocserkasszkból, ő meséli... Na és hogy Novocserkasszban micsoda fehérség nyüzsög! Minden ujja tíz jut az embernek... Kérdezd meg Szegyelnyikovot... - Tyeplov szétvetette sovány, térdben elferdült lábát, és úgy röhögött, hogy zubbonygallérjából kivágódott az ádámcsutkája.

Roscsint szemlátomást nem érdekelték a „fehérségről” szóló értesülések, és Tyeplov megint áttért a politikai hírekre, amelyek itt, a pusztaság közepén a lelket tartották a hadseregben.

- Kiderül, hogy Moszkva mindenestül alá van aknázva, a Kreml, a templomok, a színházak, a legszebb épületek, sőt egész háztömbök is, és villanyvezetékek húzódnak valami rejtelmes nyárilakba, Szokolnyiki körül, amelyet éjjel-nappal csekisták őriznek... Képzeld el, majd ha bevonulunk, mi lesz ott! Egész Moszkva a levegőbe repül... - Lehajolt és sűgva mondta: - Becsületistenemre! A hadseregőparancsnok már ennek megfelelően intézkedett. Különleges felderítő osztag ment Moszkvába, hogy kipuhatoľja ezeket a villanyvezetékeket, és ha majd Moszkvához közeledünk, ártalmatlanná teszi őket... Hanem te, fogunk is ám ott akasztani! A Vörös téren! A teremtésüket! Nyilvánosan, dobszóval.

Roscsin elkomorodva felállt.

- Tudod mit, Tyeplov, már akkor inkább mesélj a fehérnépről!

- Mi az, tán nem tetszik?

- Igenis, nem tetszik. - És Roscsin erősen belenézett Tyeplov vörös pillájú, buta szemébe.

Tyeplov nagy szája lebiggyedt:

- Úgy látszik, sehogy sem tudod elfelejteni a vörös menázsit...

- Mi? - Roscsin összevonta szemöldökét, és közelebb lépett. - Mit mondtál?

- Csak azt, amit mindnyájan rebesgetnek az ezredben... Ideje, Roscsin, hogy felelj azért, amit a Vörös Hadseregben műveltél...

- Gazember! - Csak az mentette meg a pofontól Tyeplovot, hogy a keze fel volt kötve, és még sebesültnek számított. Roscsin nem ütötte meg. Hátratett kézzel sarkon fordult, és felvont vállal, mintha fából volna, eltávolodott a sírhalmok között.

Tyeplov felrántotta lecsúszott köpenyét, és sértődötten tekintett a távozó Roscsin egyenes hátára. Odajött von Mecke szárnysegéd és a tőle elválaszthatatlan, szeplős, ábrándosan kékszemű ifjú, Valerjan Onoli, egy szimferopoli dohánygyáros fia, akin vedlett, barna foltos diákköpeny volt, altiszti rangjelzéssel.

- Mi történt köztetek, összevesztetek? - kérdezte von Mecke a nagyothallókra jellemző éles hangon. Tyeplov, aki még nem tért napirendre a dolog felett, lógó bajuszát huzigálva, töviről hegyire elmondotta Roscsin alezredessel lefolyt szőváltását.

- Furcsa, hogy még csodálkozik ezen a törzskapitány úr - szólt az ábrándos szemű Onoli odavetve. - Én első perctől tisztában voltam vele, hogy Roscsin alezredes... kém.

- Ugyan, hagyd el, Valka - von Mecke idegbénulásos bal arca megrándult. - Az a bökkenő, hogy Markov tábornok személyesen ismeri Roscsint, nem lehet olyan egyszerűen végeznünk vele... De tisztí kardom teszem rá, hogy Roscsin bolsevik, utolsó szemét...

Észak-Kaukázusban egész május végéig viszonylagos nyugalom volt. Mindkét fél döntő harcra készült. Az önkéntesek arra, hogy a legfőbb vasútvonalakat elvágva, elszigetelik a Kaukázust, és a fehér kozákság segítségével megtisztítják a területet a vörösöktől. A Kubany-Fekete-tengeri Köztársaság központi végrehajtó bizottsága pedig három fronton készült harcolni: a németek, a fehérkozákság és az újjáéledő „Gyenyikin-bandák” ellen.

A kaukázusi Vörös Hadsereg, amely túlnyomórészt a dél-kaukázusi cári hadsereg egykori frontharcosaiból, a nem kozák parasztokból és a kevés földű kozák fiatalságból állott, körülbelül százezer főre volt tehető. Főparancsnoka, Avtonomov, akit a Kubany-Fekete-tengeri Köztársaság központi végrehajtó bizottsága diktatori hajlamokkal gyanúsított, sehogy sem fért össze a bizottsággal, és Tyihoreckájában, egy óriási népgyűlésen tagjait nyilvánosan

német kémeknek és provokátoroknak nevezte. A végrehajtó bizottság erre Avtonomovot és a hozzá szegődött Szorokint banditáknak, a nép ellenségeinek bélyegezte, és átadta az utókor megvetésének.

Ez a viszály megbénította a hadsereget. Ahelyett, hogy összpontosított támadást intézett volna három hadcsoportjával az önkéntes hadsereg ellen, amely e hadcsoportnak jóformán középpontjában állt, a Vörös Hadseregben örökös zavargás, gyűlésezés, parancsnokválság volt napirenden, ami a legjobb esetben is tragikus bukásra vezethetett.

A Moszkvából küldött rendeletek végül is megtörték a helyi hatalmasságokat. Avtonomovot kinevezték a front felügyelőjének, a hadsereg északi hadcsoportjának vezényletét pedig a lett nemzetiségű, mogorva Kalnyin alezredesre bízták. Szorokin megmaradt a nyugati hadcsoport parancsnokának.

Ekkor csatlakozott az önkéntes hadsereghez Drozdovszkij ezredes, háromezer főnyi válogatott, elszánt tisztjével, akik közül mindegyik felért a harcban tíz közkatonával; összpontosították a sztanyicák lovas kozákságát is; Petrográdból, Moszkvából, egész Oroszországból odaszivárogtak egyenként vagy csoportostul a tisztek, akik csodákat hallottak regélni a „jéghadjáratról”; Krasznoj armatán, ha fukaron is, de ellátta őket pénzzel, fegyverrel. Az önkéntes hadsereg mindennap erősödött, hangulatát pedig a tábornokok és politikusok ügyes propagandája, a vidéki szovjethatóságok ügyetlen magatartása és az északról érkezett szemtanúk elbeszélése egyre harciasabbá tették.

Május végén a vörösök helyi erői már nem tudtak megbirkózni vele, az önkéntes hadsereg támadásba ment át, és Torgovaja állomásnál szörnyű csapást mért a Vörös Hadseregnek Kalnyin parancsnoksága alatt harcoló északi hadcsoportjára.

- Mi az fiúk, már nem énekeltek?

- Berekedtünk.

- No, hadd gyújtok rá. - Ivan Iljics Tyelegin leült a tűzhöz, amelyen most magasra lobbant a rádobott nagytömegű hulladék, és pipára gyújtva ottmaradt.

Későre járt már, a vasúti töltésen majdnem valamennyi tábornok kialudt. A hűvös éjszakát beragyogták a csillagok. A tűz megvilágította a töltést, a teherkocsik ütt-kopott, téglaszínű sorát. Volt, amelyik a Csendes-óceán partjáról vagy a sarkvidékről jött idáig, volt olyan, amely Turkesztán homoksivatagáról, a Volga-partról vagy Poleszjéből került ide. Mindegyiken rajta volt a jelzés: „Sürgősen visszaindítandó.” De a határidők rég elmúltak. A békés munkára szánt, sokat szenvedett vagonok, betört bordáikkal és rég nem olajozott tengelyeikkel, most a csillagok alatt pihenve, valami egészen fantasztikus feladatra készültek. Egész megrakott szerelvényeket fognak belőlük mindenestül kisiklatni. Nagy részüket légmentesen lezárt, heringmódra összezsúfolt, fogoly vöröskatonákkal viszik el ezer meg ezer versztányira. Krétával ráírják: „Nem romlandó árú, csökkentett sebesség.” Kiütéses tifuszbetegek mozgó temetői, fagyasztott hullák hűtőházai lesznek, és a nyílt pályán tüzes robbanások égbe repítik őket. A szibériai őserdőkben mindet szétszedik, és deszkáikból kerítést meg istállót csinálnak. Amelyikük pedig összezúródva, félig eléve megmarad, még sokáig, nagyon sokáig nem „indítható sürgősen” vissza, hogy javításra kerüljön.

- Mondja, Tyelegin elvtárs, mit írnak Moszkvából, soká tart még a polgárháború?

- Ameddig nem győzünk.

- Lám, lám, szóval számítanak ránk...

Néhány szakállas, viharedzett, fekete alak hevert lomhán a tűznél. Aludni nem tudtak, beszélgetni sem nagyon akarózott nekik. Az egyik mahorkát kért Tyelegintől.

- Aztán kik azok a csehszlovákok, Tyelegin elvtárs? Hogy kerülnek ide? Azelőtt mintha nem lettek volna ilyenek...

Ivan Iljics megmagyarázta, hogy a csehszlovákok az osztrák hadseregből kerültek orosz hadifogságba, és a cári kormány egy hadtestet szándékozott belőlük összeállítani, hogy átdobhassa a franciáknak a nyugati frontra, de már nem ért rá... Most aztán a szovjet kormány nem eresztheti el őket az imperialisták frontjára... Le akarta fegyverezni őket, erre fellázadtak.

- De hát lehetséges, Tyelegin elvtárs, hogy most ellenük is fogunk harcolni?

- Még senki sem tud semmit... A legbizonytalanabb hírek kelnek szárnyra... Én alig hiszem... Egyébként mindössze vagy negyvenezen vannak...

- Na, az nem sok, avval megbirkózunk.

Ismét elhallgattak a tűznél. Az, amelyik dohányt kért Tyelegintől, nyilván csak úgy, az illendőség kedvéért rásandított, és beszélni kezdett:

- Akkor, a cár alatt, Szarakamis felé hajtottak, a világon semmit sem tudtunk; mért kell vernünk a törököket, miért kell megdöglennünk. Pedig ott szörnyű hegyek vannak, aki rájuk néz, gondolja magában: hej, az anyád ne szült volna... Most másképpen van: ez a háború miérettünk van, a mi bőrünkre megy... És tudjuk, kicsoda kicsodáért.

Egy másik katona, akit a többiek Csertogonovnak, azaz Ördögüzőnek kereszteltek el, felkönyökölt és közel húzódott a tűzhöz, csoda, hogy a szakállát le nem perzselte. Ijesztő külseje volt, fekete haja a homlokába csapódott, barázdás arcából csak úgy süttött kerekre nyílt szeme. Öblös hangon megszólalt:

- Itt vagyok példának okáért én, a csúfnevem Csertogonov. Kétszer is voltam a Távol-Keleten. Csavargásért ki tudja, hányszor csuktak le. Jó. De azért mégis kaszárnnyába dugtak, katona-könyvet kaptam, s mars a frontra... Hatszor megsebesültem... Ide süss... - Ujjával a szájába nyúlt, és mutatta, hány foga van kiverve. - Kiügyeskedtem, hogy Moszkvába kerüljek kórházba, ott meg már bolsevikok voltak. Vége lett minden bajomnak. Kérdik: „Származása.” Én meg nekik: „Ne sokat firtassák, mer én, kérem, törölmetszett napszámos vagyok, nincsen családfám, azt sem tudom, milyen bokorban termettem.” De jót is mulattak rajtam! Egyszeribe puskát kaptam, megbízott lett belőlem, s nekiláttunk összefogdosni a városban a burzsujokat... Na, betoppanunk valami szép lakásba, a háziak persze behúzták a nyakukat... Kitapogattuk, hol dugdossák a lisztet, cukrot... Reszkettek a dögök, s ne adj isten, hogy kinyitnák a szájukat, az istennek se... azt nem... Néha nekiveselkedtem... affene a sima pofádba, nem ember az ilyen, szólalj meg, rimámkodj nekem... káromkodj. Mer én magam, akár a jégeső, de az csak nem akar beszélgetni... Mi az isten csudája ez, gondolom magamban. Rosszul esett nagyon, merthogy én egész életemben hallgattam, rájuk dolgoztam, ezekre a sima pofájú dögökre, érettük véreztem... És még csak nem is vesznek emberszámba... Hát ilyen a burzsuj! És akkor kezdett bennem fenekedni az osztálygyűlölet... Jól van... Ránk bízták, hogy rekviráljunk Rjabinkin kupec házában. Négyen mentünk oda géppuskával, hadd ijedjenek meg. Becsöngettünk. Kis idő múlva helyes kis szobalány nyitott ajtót, elsápadt a lelkem, és csak topogott lábujjhegyen... Eltoltuk, oszt bementünk. Fene nagy, oszlopos szoba közepén, terített asztalnál ül Rjabinkin meg egy sereg vendég, és nagyban palacsintáznak. Húshagyókedd volt, persze mind tökrészeg... Ez akkor történt, amikor a szegénynép rakásra döglött éhen... Dobbantottam is a padlón a puskámmal, rájuk is ordítottam ám. Hát csak ülnek, vigyorognak... Rjabinkin meg céklavörösen, részegen odaszalad, a szeme majd kiesik:

„Kedves elvtársak - aszongya -, úgyis tudom, hogy elrekvirálják a házamat, vagyonomat... Most már mindegy, együk végig a palacsintát, és üljenek le maguk is közénk... Ne restelljék, hisz ez itt mind népvagyon”, és az asztalra mutatott... Szabódtunk, de aztán leültünk nagy mérgesen, fogtuk a puskánkat... Rjabinkin meg hozatja nekünk a pálinkát, palacsintát, mindenféle finom harapnivalót... Oszt fecseg meg hahotázik hozzá... Hogy mi mindent össze nem beszélt, csak úgy dőlt belőle... A vendégek a hasukat fogták, mi is elröhentettük magunkat... Mindenféle vicceket meséltek a burzsujok viszontagságairól, veszekedés kezdődött, de mihelyt valamelyikünk dühbe gurult, a házigazda döntötte bele a pálinkát, vizespohárból, másból nem is ittunk... Aztán pezsgőt bontottak, mi meg a puskát a sarokba állítottuk... „Csertogonov - gondoltam magamban -, csakugyan te mászkálsz itt, te kapaszkodsz az oszlopokba?” Aztán kurjongatni kezdtünk. Estére a tornácon felállítottuk a géppuskákat, nehogy valaki idegen betörjön. Másfél napig ittunk ottan. Kimulattam magam egész nyomorúságos életemért. De ez a bitang kupec, a vén kujon Rjabinkin mégis túljárt az eszünkön. Mialatt mi ittunk, a szobalány segítségével sikerült neki biztonságba helyezni a sok arany-ezüst drágaságot, briliántot meg valutát... Így osztán mi csak a bútort meg a pusztai falakat rekvirálhattuk el. Rjabinkin persze, még félig részegen, nagyban szíveskedett velünk búcsúzásul: „Kedves elvtársak, vigyetek el mindent, nem sajnálom, a néptől származom, a néphez térek vissza...” És még aznap külföldre szökött. Engem meg vittek a Csekára. „Bűnös vagyok - mondom -, lőjenek agyon.” Csak azért nem bántottak, merhogy nem vagyok öntudatos. Én meg máig se bánom, hogy kimulattam magam. Legalább van mire visszagondolni...

- Sok gazember van a burzsujok közt, de közöttünk is van elég - szólalt meg valaki a füst mögül. Arra néztek. Az, amelyik dohányt kért Tyelegintől, így szólt:

- Amióta a nép tizennégyben vért kóstolt, azóta nem lehet megállítani...

- Én nem arról beszélek - ismételte a hang a rőzsefüst mögül. - Az ellenség: ellenség, a vér: az vér... Én a bűnösökről beszélek.

- Hát te magad ki vagy?

- Én? Én is bűnös vagyok - felelt a hang halkán.

Erre mind elhallgattak, s a hunyó tűz üszkibe bámultak. Tyelegin háta megborzongott. Hűvös volt az éjszaka. Egyik-másik a tűz körül megfordult, és sapkáját feje alá téve lefeküdt.

Tyelegin felállt, kinyújtózott, szétnézett. Most, hogy a füst elillant, szembetűnt a tűzrakás túlsó oldalán gubbasztó bűnös. Egy ürmöfűszálat rágsált. Az üszök megvilágította ritkás szőke haját, pihés, finom, csaknem nőies, gyöngéd vonásait. Tarkóján kopott sapka, keskeny vállán katonaköpeny, övig meztelen volt. Az inge, amelyben nyilván tetűt keresett, mellette hevert. Észrevette, hogy nézik, lassan felemelte a fejét, és halványan, gyerekesen elmosolyodott.

Tyelegin megismerte: Miska Szolomin volt, az ő századából, egy Jelec környéki parasztfiú, aki még önkéntesként lépett a Vörös Gárdába, és Sziversz hadseregéből került ide, Észak-Kaukázusba.

Tekintete csak egy másodpercre találkozott Tyelegin pillantásával, s nyomban zavartan lesütötte a szemét, és Ivan Iljicsnek csak akkor jutott eszébe, hogy Miska Szolomin a századában mint versfáragót és javíthatatlan iszákost ismerik, noha ritkán látták részegen. Most lusta mozdulattal lelökte válláról köpenyét, és magára húzta az inget.

Ivan Iljics felmászott a töltésen álló személykocsiba, ahol csak Szergej Szergejevics Szapozskov, az ezredparancsnok ablakában égett egy árva petróleumlámpa. Onnét a töltésről még világosabban látszottak a csillagok, és lent a földön a kihunyó tábortüzek.

- Gyere, Tyelegin, van forró víz - szólt Szapozskov, aki görbe pipájából pöffekelve kinézett az ablakon.

Az oldalfalnál felakasztott petróleumlámpa gyér világot vetett a kopott kocsiszakaszra, az akasztókon lógó fegyverekre, a szerteszét heverő könyvekre, katonai térképekre.

Szergej Szergejevics Szapozskov, piszkos pamutingben és nadrágtartóban, a belépő Tyeleginhez fordult:

- Akarsz pálinkát?

Ivan Iljics leült. A nyitott ablakon az éjszaka hűsével együtt belebbent egy fűj pitypalattylása. A teherkocsiból szükségére menő vöröskatona döngő csizmával haladt el az ablak előtt. Csendesen pengett egy gitár valahol. A közelben kakas kiáltott, régen elmúlt éjfél.

- Micsoda kakas ez? - kérdezte Szapozskov, mialatt a teát kitöltötte. A szeme vörös volt, sovány arcán vörös foltok égtek... Keresgélt a háta mögött a priccsen, s megtalálva szemüvegét, orrára tette. Majd ránézett Tyeleginre:

- Miképpen lehetséges egy eleven kakas az ezred területén?

- Megint menekültek érkeztek - felelte Tyelegin, a teát kavargatva. - Már jelentettem is a komisszárnak. Hús székér, tömve asszonyokkal, gyerekekkel... Fene tudja, mi lesz ebből.

- Honnét jöttek?

- Privolnaja faluból. Egy nagy karaván tartott erre, de a kozákok útközben rajtuk ütöttek. Csupa nem kozák, föld nélküli szegény paraszt. A faluban két kozák tiszt osztagot toborzott, azzal éjszaka rájuk támadt, a szovjetet szétkergették, sokat felakasztottak.

- Szóval a szokott história - mondta Szapozskov, minden szót lassan tagolva. Nyilván nagyon részeg volt, és azért hívta be Tyelegint, hogy kiöntse a szívét.

Ivan Iljics egész teste zsibbadt volt a fáradtságtól, de olyan kellemes volt kényelmesen ülve csészéből teázni, hogy ottmaradt, holott a Szergej Szergejevicsel való beszélgetésből semmi jó nem származhatott.

- Hol van a feleséged, Tyelegin?

- Pityerben.

- Furcsa ember vagy te. Békében a legpéldásabb nyárspolgár lett volna belőled. Erényes feleség, két jól nevelt gyerek és hozzá gramofon... Mi az ördögnek jöttél te a Vörös Hadseregbe? Hiszen itt megölnék...

- Már elmagyaráztam én ezt.

- Talán a pártba is bekerülsz, ha ügyes vagy...

- Ha a nép érdeke megkívánja, igenis, belépek a pártba.

- Nahát, engem ugyan három katlanban megfőzhetsz - mondta Szapozskov, homályos szemüvege mögött hunyorgatva -, de énből nem lesz kommunista...

- Látod, ha valaki, akkor te vagy a furcsa ember, Szergej Szergejevics.

- Fenét. Egyszerűen nem veszi be az agyam a dialektikát... Vadember a fajtám, fél lábbal még az őserdőben... Hm! Szóval azt mondod, furcsa ember vagyok? - Látható elégtétellel mosolygott. - Október óta verekszem a szovjethatalomért. Hm... Mondd, olvastad Kropotkint?

- Nem, nem olvastam.

- Meg is látszik rajtad... Undorodom, fiam. Undorító s főleg pokolian unalmas a burzsoá világ. Ha meg majd mi győzünk, a kommunisták világa lesz unalmas és szürke, erényes, unalmas... Kropotkin, az nagyon rendes öregember: csupa költészet, ábránd, osztály nélküli társadalom. Igazán jól nevelt öreg... „Adjatok a népnek anarchikus szabadságot, irtsátok ki a gonoszt a világból, vagyis romboljátok le a nagyvárosokat, s akkor az osztály nélküli emberiség megteremti a falusi mennyországot, mert hiszen az ember legfőbb mozgató ereje: a felebaráti szeretet...” Hihihihihih!

Szapozskov bántóan, csúfondárosan nevetett, csíptetője szinte ugrándozott csontos orrán. Vigyorogva nyúlt a priccs alá, kihúzott egy pálinkásflaskót, öntött belőle a csészébe, kiitta és utána ropogtatva rágt a cukrot.

- Az a mi tragédiánk, kedves barátom, hogy mi, az orosz intelligencia, a jobbágyrendszer békés ölében nőttünk fel, és a forradalom nemcsak halálra ijesztett, hanem valósággal az agyunkra ment... Hogy is szabad kényes ízlésű embereket így megrémíteni, mi? Falusi lugasok csendjében, fülemüleszónál gondoltuk el néha: „Bizony, jó volna úgy rendezni a dolgokat, hogy minden ember boldog lehessen...” Hát innen jöttünk, barátom... Nyugaton az intelligencia csupa ész, a burzsoázia színe-java, aki vaskövetkezetességgel dolgozik feladatán, hogy előrevigye a tudományt, a technikát, az ipart, hogy az idealizmus vigasztaló illúzióját teregesse a világra... Ott az értelmiség tudja, miért él... de itt, minálunk? Jaj, fiaim! Kit szolgálunk? Mi a mi feladatunk? Egyrészt a pánszlávok lelkéből lelkedzett örökösei vagyunk. A pánszlávizmus pedig tudod, micsoda? Orosz földbirtokosok idealizmusa. Másrészt viszont a hazai burzsoázia pénzén élünk, az tart ki bennünket. S mindamellett mi kizárólag a népet szolgáljuk. Micsoda örültség! A nép... Tragikomédia! Éveken át annyit sírtunk a nép sanyarú sorsa miatt, hogy amikor elvették tőlünk ezeket a könnyeket, egyszer csak nem volt miért élnünk. Arról álmodoztunk, hogy a mi jó muzsikjaink maholnap elérik Konstantinápolyt, felmásznak a kupolára, s kitűzik a pravoszláv keresztet az Aja-Szófiára... Az egész földkerekséget a mi muzsikjainknak akartuk ajándékozni, és erre mireánk, a lelkes, könnyes szívű álmodozókra vasvillát szegeznek... Hallatlan botrány! Rettentő rémület... És ekkor kezdődik, édes barátom, a szabotázs... Az intelligencia megmakacsolja magát... rángatja az istrángot: „Nem akarok, azért sem, próbáljátok meg, mire mentek nélkülem.” És ezt teszik akkor, amikor Oroszország pokoli örvény szélére került... A legnagyobb bűn ez, jóvátehetetlen. S egyáltalán, az úri nevelés elkényeztette őket: csak olyan forradalmat bírnak ki az idegeik, amikről a könyvekben olvastak... Hiszen könyvekben a forradalom olyan szórakoztató... Itt meg: a nép dezertál a német frontról, eltiporja a tiszteket, ízekre tépi a hadsereg főparancsnokot, felgyújtja a kastélyokat, a vasutakon elcsípi a nagykereskedők asszonyait, és előkotorja a briliánsokat a legilletlenebb rejtékhelyekről is... Nem, mi ilyen néppel nem akarunk forradalmat játszani, a mi könyveink ilyen népről semmit sem írnak... Mit lehet tenni? Könnyek óceánját elsírni odahaza. De hiszen már sírni sem tudunk, ez a borzasztó! Álmaink mind szétfoszlottak, nincs értelme az életünknek... Félelmünkben és undorunkban homokba dugjuk a fejünket, sokan külföldre szöktek, a dühösebb természetűek meg fegyvert fogtak. Így aztán kész a skandalum, a botrány a jól nevelt családban!... A nép pedig, a hetven százalékban írástudatlan nép, nem tudja, mit csináljon felgyülemlett dühében; vért kóstolt, s nem tud jóllakni vele... „Elárultak, eladtak bennünket - mondja -, üsd be azt a tükröt, törd-zúzd, irtsd ki a bestét!” S a mi intelligenciánkból csak egy maroknyi maradt a helyén: a kommunisták. Mit csinálnak, ha süllyedőben van a hajó? Először is minden fölösleget a tengerbe dobnak róla... A kommunisták első dolga volt, hogy kidobták az ócska hordókat, amelyekben az orosz idealizmus volt elraktározva. Ezt pedig mind az „ősdi” orosz ember művelte, barátom... És a nép állati ösztönével mindjárt megszimatolta: ez igen, ezek nem urak, ezek nem fognak könnyeket hullatni, ezek nem teketóriáznak... Hát azért vagyok én

velük, édes barátom, dacára annak, hogy Kropotkin melegágyában nevelődtem, üveg alatt, álmok televényén... És minálunk sokan vannak ilyenek... Ne vigyorogj, Tyelegin, te különben is embrió vagy, tele primitív életörömmel... Látnod, vannak olyanok is, akik tudatosan kibújnak a bőrukából, és eleven húson érezve minden érintést, egyetlen akarat ereje hajtja őket: a gyűlölet... Enélkül nem lehet verekedni... Mindent megteszünk, ami emberi erőnkől kitelik: célt tűzünk ki a nép elé... De hát mi kevesen vagyunk... Ellenség meg mindenfelé... Hallottál már a csehszlovákokról? Várj csak, majd a komisszár elmondja... Tudod, mitől félek? Attól, hogy mindez egyszerűen öngyilkosság. Nem hiszem, hogy egy-két hónapnál, mondjuk, legjobb esetben egy fél évnél tovább tarthatjuk magunkat... Halálra vagyunk ítélve, barátom... A végén visszajönnek a generálisok... És én mondom neked: mindennek a pánszlávok az okai... Amikor megkezdődött a parasztok felszabadítása, ordítani kellett volna: „Baj van, így tönkremegyünk, nálunk belterjes mezőgazdaságra, iparunk, közművelődésünk rohamos fejlesztésére van szükség. Jöjjön akár egy új Pugacsov, Sztyenyka Razin, vagy bárki, csak zúzza pozdorjává a jobbágyság csontvázát...” Ezt a morált kellett volna akkor a tömegek fejébe verni, erre kellett volna az intelligenciát ránevelni... Ehelyett mi örömkönnnyek közt rebegettük: „Nagy isten, mily beláthatatlan s mily páratlanul őseredeti a mi Oroszországunk! A paraszt is szabad már, mint az ég madarai, az urasági kastélyok is épségben maradtak a turgenyevi leányzókkal egyetemben, sőt népünk rejtelmes lelke is, nem úgy, mint a zsugori, kicsinyes Nyugaton...” Hát én most sárba taposom az álmokat!

Szapozskov nem bírt tovább beszélni. Arca égett. De a legfontosabbat, úgy látszik, mégsem tudta elmondani. Tyelegin, akinek a szóáradattól zúgott a feje, nyitva felejtett szájjal ült ott, térdén a kihűlt teáscsészével. A vagon bejáratánál léptek hangzottak, mintha valami képtelenül súlyos test közelednék. A kocsiszakas ajtajában egy középmagas, széles vállú ember jelent meg. Sötét haja magas homlokához tapadt. Szó nélkül leült a lámpa alá, két nagy kezét térdére téve. Szélcserezett bőré, darabos arcán a ritka ráncok egy-egy sebforradásnak látszottak. A szeme szinte eltűnt gödrében, bozontos szemöldökének sötét árnyékában. Gimza elvtárs volt, az ezred különleges osztályának főnöke.

- Már megint szereztél valahol pálinkát? - kérdezte halkan, komolyan. - Nézd, elvtárs...

- Ugyan, micsoda pálinka ez? Disznónak való! Nem látod, hogy teázunk? - mondta Szapozskov.

Gimza, meg sem mozdulva, folytatta:

- Annál rosszabb, ha még le is tagadod. Hiszen csak úgy dől az alkoholbűz az ablakból, a legénység mozgolódik, szaglászni... Tán nincs enélkül is elég nyavalya itten? Másodszor pedig már megint filozofálsz, marhaságokat beszélsz összevissza, ebből is látom, hogy részeg vagy.

- Hát osztán, lőj agyon, bánom is én.

- Agyonlőni egyszerű volna, magad is tudod, és ha nem teszem, csak azért nem, mert tekintettel vagyok katonai képességeidre.

- Adj egy kis dohányt.

Gimza nagy körülményesen előszedte zsebéből kopott dohányzacskóját, aztán Tyeleginhez fordulva, ugyanolyan lassan tovább folytatta, ahogy a malom zakatol:

- Mindig ugyanaz a tűrhetetlen állapot. A múlt héten agyonlőttünk három bitangot, én magam hallgattam ki őket, rothadt népség, mindent beismertek. Ez meg nyomban alkoholt szerzett magának... Ma egy hírhedt gazembert lőttünk agyon, Gyenyikinék kémjét, ő maga csípte el a nádasban... Kész: leszopja magát, és rákezd a filozofálást... Itt hallgattam az ablak alatt ezt a

bődületes baromságot: egyenesen hányingert keltő... Ilyen beszédért akárki más az én helyemben már rég elküldte volna a különleges osztályhoz, mert hisz így csak elzüllik... A végén aztán két napig beteg, az ezred meg parancsnok nélkül marad...

- Igen, de te meg agyonlőtted az én egyetemi kollégámat. - Szapozskov elkomorodott, orrcimpája remegett.

Gimza nem felelt, mintha nem is hallotta volna. Tyelegin lehajtotta a fejét... Szapozskov izzadt orrával Gimzához hajolt:

- Hát igen, Gyenyikinék kémje. De mi együtt jártunk a „Filozófiai esték”-re. Tudja az ördög, hogy került a fehér hadseregbe... Talán keservében... Én magam hoztam el hozzád... Nem elég neked, hogy teljesítettem a kötelességemet? Azt akarnád, hogy még kánkánt táncoljak, amikor kivégzésre viszik... Láttam, mikor elvezették, mögöttük mentem. - És egyenesen Gimza beesett szemébe nézett. - Jogom van emberi érzésre, vagy már mindent ki kell égetnem magamból?

Gimza lassan válaszolt:

- Nem, nincs jogod... Másnak talán igen, azt nem tudom... De neked mindent ki kell égetned magadból... Mert abból, ami tebenned fészkel, az olyasmiből szokott kinőni az ellenforradalom.

Sokáig hallgattak. Nyomott volt a levegő. Az ablakon túl minden elcsendesedett. Gimza teát töltött, és lassan, nagyon éhes ember módjára megevett hozzá egy nagy darab, szürke kenyeret. Aztán fojtott hangon beszélni kezdett a csehszlovákokról. Aggasztó híreket közölt. A csehszlovákok Penzától Vlagyivosztokig mindenütt fellázadtak. Még fel sem ocsúdhattak a szovjethatóságok, és a vasutak és városok már alapos csapásokat kaptak a csehszlovákoktól. A nyugati csapatok elfoglalták Penzát, majd Szizrany felé nyomultak, elfoglalták, s onnan most Szamarát fenyegetik. Kitűnően fegyelmezett, jól felfegyverzett csapataik ügyesen és elszántan harcolnak. Még nehéz megállapítani, mi ez: egyszerű katonai lázadás, vagy pedig valami külső erő irányítja. Nyilván egyik is, másik is. Az azonban tény, hogy a Csendes-óceántól a Volgaig puszkaporos kanócként lobbant fel egy új front, amely felmérhetetlen bajokkal és veszedelmekkel fenyeget.

Kinn valaki az ablakhoz lépett. Gimza elhallgatott, összeráncolta homlokát, megfordult. Szólította valaki:

- Gimza elvtárs, egy szóra...

- Mi az? Beszélj!

- Majd négy szemközt...

Gimza szemöldökét összehúzva, két kezével a padra támaszkodott, majd nagy erőfeszítéssel felkelt és kiment, mindkét válla az ajtófélfába ütközött. A kijárat lépcsőjére ült és lehajolt. A sötétségből egy magas alak lépett hozzá sarkantyúpengetéssel, lovassági köpenyben, és gyorsan a fülébe súgott valamit.

Alighogy Gimza kiment, Szapozskov mohón pöffekelve, többször dühösen kiköpött az ablakon. Levette, ledobta csíptetőjét, és hirtelen elnevette magát:

- Mi a nyitja az egésznek? Egyenes választ kell adni a kérdésekre. Van Isten? Nincs. Lehet embert ölni? Igen. Mi a legközelebbi cél? A világforradalom... Itt, fiam, minden intellektuális emóció ki van zárva...

Abbahagyta s kihajolva fűelt. Az egész vagon megrezzent, Gimza akkorát vágott öklével a falára. Dűhtől elfúló hangon rivallt valakire:

- Te, ha hazudtál, te dög, hát...

Szergej Szergejevics karon ragadta Tyelegint:

- Hallod? S tudod, miről van szó? A mi főparancsnokunkról, Szorokinról; kellemetlen dolgokat híresztelnek róla... Ez az elvtárs a különleges osztályról való, ott járt, onnan jött vissza. Érted már, miért olyan fenemód dühös Gimza?

A csillagok hajnal előtt már kihunyóban voltak. Megint megszólalt a kakas a szekerek között. Harmat lepte be az alvó táborn. Tyelegin bement kocsiszakaszába, lehúzta csizmáját, és sóhajtvá lefeküdt nyikorgó rugójú fekhelyére. Tyeleginnek néha úgy tetszett, mintha életének rövid boldogságát csak álmodta volna valahol a zöld mezőségen, kerekek zakatolása közben... Csöndes, jól induló élete volt diákkorában a mérhetetlenül nagy Pétervárott, majd amikor állást kapott, s egypár gondtalan külön társaságában a Vasziljevskij-szigeten lakott. Akkor világosan, szinte a tenyerén látta a jövőt, de nem is igen törődött vele, mit hoz. Az évek lassan, nyugodtan szálltak felette. Annyit tudott csak, hogy becsülettel elvégzi a rábízott munkát, és majd már deres fővel - nyugodtan visszatekinthet a megtett hosszú útra, nem kalandozott el veszélyes sikátorokba, mint ezer más hasonló Ivan Iljics tette. Egyszerű hétköznapijaiba egyszer csak belépett Dása parancsoló lénye, ijesztő volt a boldogság, ami szürke szeméből feléje világlott. Igaz, legbelül, egészen titokban fel-felrémlt benne olykor a röpke kétely: ez a boldogság nem volt neki szánva! De elűzte ezt a kétséget, és azt tervezte, hogy mihelyt a háború véget ér, szép, derűs otthont épít fel Dásának. És még akkor is, amikor a birodalom alapja összeomlott, és minden összekuszálódott, és a százötvenmilliós nép fájdalmában felüvöltött, Ivan Iljics azt hitte, hogy a fergeteg elül, és a zivatar után békésen virul majd a kiskert Dása házikója előtt.

De íme, most megint csak egy katonavonat fekhelyén forgolódik. Tegnap is harcban volt, holnap is harcolni fog. Ma már nyilvánvaló: a múlthoz többé nincs visszatérés. Már szinte restelkedve gondol arra is, hogyan sürgött-forgott egy évvel ezelőtt, amikor otthont akart berendezni magának a Kamennooostrovskijon. Szép mahagóni ágyat szerzett be, hogy Dása halott gyermeket hozzon rajta a világra.

Dását zúzta szét először a hegyomlás. Mert az ő szemében a forradalom nem volt más, mint a „gólyalábú rémek”, akik a Nyári Kertnél rátámadtak; halott gyermekének fejcskáján a kintől égnek álló hajsálak; az éhezés, a sötétség, a rendeletek, amelyeknek minden szavából dühöt, gyűlöletet érzett. Éjszakánként a forradalom süvöltött a háztetők felett, zúdította a havat a befagyott ablakokra. „Idegen vagy!” - kiáltotta szörnyű hangon Dása fülébe. Amikor a sápadt pétervári tavasz nedves szele a lyukas ereszcsontról leverte az olvadozó jégcsapokat, és Ivan Iljics panyókára vetett kabátban, csillogó szemmel jött haza, Dása kendőjébe burkolózva, vacogva így szólt hozzá:

- A fejem szeretném szétzúzni, Ivan, szeretnék mindent elfelejteni... Akkor talán tovább is igazi barátod maradhatnék... De így, abban a szörnyű ágyban feküdni, s mindig újra kezdeni az átkozott napot... értsd meg, nem bírom. Nem akarok élni. Ne hidd, nem kell nekem se jólét, se semmi... Csak annyi kell, hogy tele tudóvel vehessek lélegzetet... Morzsák nem kellenek énnekem... Kiábrándultam belőled... Bocsáss meg...

És ezt mondvá, elfordult tőle.

Dása mindig szigorú volt érzéseiben. Most egyenesen kegyetlen tudott lenni. Ivan Iljics megkérdezte:

- Talán jobb lenne egy időre szétválnunk, Dása?

És ekkor látta, hónapok óta először, hogy Dása szemöldöke felszökik az örömtől, szemében különös remény csillan fel, sovány kis arca szálnalmas mosolyra rándul:

- Azt hiszem, jobb lesz, ha szétválunk, Ivan.

Ekkor kezdett ő komolyan utánajárni Rublev révén, hogy bevegység a Vörös Hadseregbe, és március végén egy szerelvénnel a déli frontra utazott. Dása kikísérte az Október Pályaudvarra, és amikor a vagonablak elúszott előle, sáljába takarva arcát, keservesen sírva fakadt.

Sok száz versztát tett meg azóta Ivan Iljics, de sem a harcok, sem a fáradtság, sem a nélkülözések nem feledtették el vele azt a kedves, kisírt arcot ott a pályaudvar kormos falánál tolongó asszonyok között. Dása úgy búcsúzott el tőle, mint aki örökre válik. Ivan Iljics töprengett: mivel idegenítette el magától? Mert mindent egybevetve, végül is bizonyára ő volt az oka, hogy a felesége elhidegült tőle, hiszen másnak is született halva gyermeke. Csak nem a forradalom tépte ki szívét?... Ahány házaspárra csak vissza tudott emlékezni, azokat ezek a fenyegető, zavaros idők mind még szorosabbra fűzték egymáshoz... Miben hibázhatott tehát?

Olykor felülkerekedett benne a sértettség: „Jól van, angyalom, csak akadjon másvalaki, aki úgy a tenyerén hordoz téged, mint én tettem...” A világ minden eresztékében recseg-ropog, és ő mindennél előbbre helyezi a maga lelki bajait... Egyszerűen el van kényeztetve, megszokta az édes kalácsot... „Hát csak próbáld meg, babám, a fekete kenyeret korpából...”

Ez mind igaz, ez mind így van, de akkor ebből az következik, hogy őrajta, Ivan Iljicsen nincs semmi kivetnivaló, és vétek őt nem szeretni. Itt aztán mindig megbotlott Tyelegin gondolatmenete... „Lássuk csak, mi is bennem olyan különös? Testileg, igaz, egészséges vagyok: ez egy. Okos volnék, vagy talán valami rendkívüli rejtőzik bennem? Dehogy, olyan köznapi lény vagyok, akiből tizenkettő esik egy tucatra... Avagy talán hős vagyok, nagy ember? Különösen vonzó hím? Nem, nem... egyszerűen egy tisztességes, szürke valaki, millió van ilyen... Véletlenül főnyereményt csináltam: belém szeretett egy elragadó leány, nálamnál ezerszer szenvedélyesebb, okosabb, értékeesebb, aztán éppoly érthetetlen és különös módon kiábrándult belőlem...”

Így mérlegelve önmagát, elgondolta: vajon nem az-e az oka az egésznek, hogy ő elmarad korának nagysága mellett, kislembert maradt a nagy időkben. Hiszen még harcolni is nyárspolgári módra harcol, mintha hivatalból tenné. Mostanában nemegyszer volt dolga olyanokkal, akik jóban, rosszban, egyaránt nagyvonalúak, s hatalmas árnyakként lépkednek a véres csatákon... Ha legalább az ellenséget tudná úgy gyűlölni, ahogy kell, vagy félne a haláltól annak rendje és módja szerint...

Mindez nagyon elkésztette Ivan Iljicsot. Maga sem vette észre, hogyan lett közben az ezred egyik legmegbízhatóbb, legkörültekintőbb és legbátrabb katonája. Veszélyes harcfeleadatokat bíztak rá, s ő kitűnően oldotta meg őket.

Szergej Szergejevicsel folytatott beszélgetése nagyon gondolkodóba ejtette. Ez a féktelen, jókedvűnek látszó ezredparancsnok tehát szintén kínokban vergődik... De még mennyire!... És Miska Szolomin? És Csertogonov? És ezernyi más, akik mellett csak úgy, mit sem sejtve elmegy az ember... Valamennyi hozzámagasodott e korhoz, óriási, zilált, kínoktól eltorzult emberek. Némelyiknek szava sincs, csak puskája a kezében, némelyik vadul tobzódik, aztán vadul szánja-bánja... Igen, ez Oroszország... ez a forradalom...

- Századparancsnok elvtárs, ébredj...

Tyelegin felült a priccsen. A kanárisárga mezőség fölött a nap aranykoronája benézett a vagonablakon. Széles arcú, rőt szakállú katona költögette, vörös arccal, mint a felkelő nap:

- Sürgős, a parancsnok hívat...

Szapozskov kupéjában még mindig égett a bűzlő kis lámpa. Ott ült Gimza, aztán Szokolovszkij, az ezredkomisszár: egy fekete hajú, álmatlanságtól égő szemű, göthös ember, ketten a zászlóaljtól, néhányan a századoktól és a katonabizottság képviselője, fölényes és sértett arccal... Valamennyien cigarettáztak. Szergej Szergejevics, aki egyenruhában és revolverrel az oldalán ült ott, sürgőnyszalagot tartott remegő kezében.

- „...Ilyenformán az ellenség a vasútállomás elfoglalásával elszigetelte csapatainkat, és kettős csapással fenyegeti - olvasta éppen rekedt hangon Szapozskov, mikor Ivan Iljics megállt a kupé ajtajában. - A forradalom nevében s tekintettel a szerencsétlen lakosságra, amelyre kikerülhetetlen pusztulás, kivégzés, kínszenvedés vár, ha mi a fehér bandák önkényére hagyjuk, ne vesztegessétek a percekét, hanem küldjétek erősítést.”

- Mit tehetünk a hadseregfőparancsnok engedélye nélkül? - kiáltott Szokolovszkij. - Én még egyszer megpróbálok Juzon keresztül telefonösszeköttetést kapni...

- Eredj, próbáld meg - mondta Gimza baljós hangon. (Mindenki ránézett.) - Én pedig azt mondom: végy magadhoz négy embert, itt van Tyelegin, vele együtt járgányon surranjatok át a stábhoz... És ne térj vissza, míg meg nem kapod az utasítást... Szapozskov, írd meg a levelet Szorokin hadseregfőparancsnoknak.

A gyepes halmon egy lovas, tenyerét szeméhez emelve, figyelmesen fürkészte a vasúti töltést, melyen gyorsan közeledett egy kis porfelleg.

Amint a porfelhő eltűnt a dombhajlat mögött, a lovas combjával és sarkantyújával ösztökölte lovát, mire a sovány, barna csikó, dühös pofáját félrerándítva, megfordult és leügetett a dombról, melynek mindkét lejtőjén, hevenyészett, apró földhányások mögött, hasalt az önkéntes hadsereg egy tiszt szaksza.

- Járgány jön - szólt von Mecke, leszállt a nyeregből, és ostorral rávert a csikó első lábára. - Feküdj. - A szilaj csikó toporzékolt, fülével csapkodott, de végül is megadta magát, mély sóhajjal a földre fektette pofáját és lehevert. Bordás oldala kidomborodott, majd elcsendesedett. Von Mecke Roscsin mellé guggolt a halom tetején. Ezalatt a járgány elöttűnt a domb mögül, és már meg lehetett rajta különböztetni a hat katonaköpenyes alakot.

- Mondom, hogy vörösök! - Von Mecke balra fordította fejét: - Szakasz! - Majd jobbra fordult: - Kész! Mozgó célra tűz... Tűz!

Mint a keményített vászon, úgy reccsent meg a levegő a halom fölött. A porfelhőn át látni lehetett, hogy a járgányról egy ember leesik, többször megfordul maga körül, és aztán kezével fűcsomókat tépve, legurul a töltésről.

Hárman puskából lőttek az elhaladó járgányra, ketten revolverből. Egy pillanat, s egy újabb dombhajlatban, az őrház mögött kell eltűnnie. Von Mecke dühöngve suhogtatta ostorát:

- Meglónak! Kocavadászok vagytok! Szégyen!

Roscsint jó lövésznek ismerték. Megfontoltan célzott egy lányira a járgány elé a magas, széles vállú, borotvált arcú alakra, nyilván ez a parancsnokuk... „Mennyire hasonlít Tyeleginhez! - villant eszébe. - Igen, hát ez borzasztó volna...”

Lőtt. A célba vett ember sapkája lerepült, s ugyanekkor a járgány egy mélyedésbe futott. Von Mecke ostorát csapkodta:

- Dreck! Az egész szakasz egy szar. Nem lövészek a tiszt urak, hanem kontárok.

És tovább szitkozódott ez a mindig éber, gyilkos, dülledt szemű Mecke, amíg csak a tisztek fel nem álltak, és térdükről lerázva a port, fel nem fortyantak:

- Fogja be a száját, százados, van itt magánál rangidősebb is.

Roscsin, mialatt friss tölténycsomagot bontott, érezte, hogy még mindig reszket a keze. De vajon miért? Valóban arra a pusztá gondolatra, hogy az az ember úgy emlékeztette Tyeleginre? Butaság, hiszen az Petrográdon van...

Szokolovszkij komisszár és Tyelegin - akinek a feje be volt kötözve - felment egy emeletes téglapépület tornácára. A kozák faluháza volt ez, amely szokás szerint a templommal szemben állt, a főtéren, ahol azelőtt a vásárokat tartották. Most a bódék be voltak szegezve, ablakaikat kiverték, kerítéseiket széthordták. A templomot kórháznak rendezték be, és a templomudvaron katonák alsóruhái száradtak kötélén.

A faluházán, ahol Szorokin vezérkara szállásolta el magát, az előszobában - eldobott cigarettacsutkák és papírhulladék között -, a lépcső mellett vöröskatona ült egy nádszéken, térde között tartva puskáját. Behunyt szemmel dudorászott valami sztyepp-nótát magában. Nagy csontú legény volt, a haja csigákban göndörödött tarkójára tolt vörös szegélyű sapkája alól: ez a hetyke harciasság jele. Szokolovszkij izgatottan kérdezte:

- Merre lehet bejutni Szorokin elvtárhoz? Vele kell beszélünk.

A katona kinyitotta álmos, unalomtól zavaros szemét. Puha, mulatságos orra volt. Végigmérte Szokolovszkijt, arcát, ruháját, csizmáját, aztán ugyanúgy Tyelegint is. Szokolovszkij türelmetlenül mondta:

- Feleljen hát, elvtárs... Rendkívül sürgős ügyben kell beszélünk a hadsereg főparancsnokkal.

- Az örrel beszélni tilos - szólt a fürtöshajú.

- A fene egye meg! Mindig ilyen formalista csürhe ül a vezérkarban! - kiáltott Szokolovszkij.

- Követelem, hogy feleljen, elvtárs, a kérdésemre! Itt van Szorokin?

- Nem közölték velem.

- És hol a főnök? Az irodában?

- No és mondjuk, hogy ott van.

Szokolovszkij Ivan Iljicsét kabátujjánál magához húzva, már rohant is a lépcsőre. Ekkor az ör olyan mozdulatot tett, mintha ültéből hirtelen le akarna esni, de csak a puskáját vette ki a térde közül:

- Hová? Hová?

- Hogyhogy hová? A törzsfőnökhöz.

- Van engedélyük?

Szokolovszkij tajtékzó szájjal kezdte magyarázni az örnek, micsoda ügyben siettek ide járgányon. Az csak hallgatta, de a szeme a bejárat előtti géppuskán, a lépcsőház falait borító rendeleteken és hirdetményeken járt. Megrázta a fejét.

- Értsék meg hát, hiszen maguk öntudatos elvtársak - szólt szenvedő hangon az ör. - Ha van engedély, mehetnek, ha nincs, irgalmatlanul lövök.

Mit volt mit tenni, bele kellett nyugodni; az engedélyt valahol a tér másik végén adták, s biztos, hogy ilyenkor már be is van zárva az iroda, az ügyeletes is elment - szóval, holnapra marad minden. Szokolovszkij valahogy el is csüggedt egyszerre... Ezalatt egy furcsa kis figura futott a térről a bejáratához, nehéz csizmában, övig végighasított ingben, s bekiáltott:

- Mityka, szappant osztanak.

Erre az ör, mint akit puskából lőttek ki, rohant az utcára. Szokolovszkij és Tyelegin akadálytalanul felmentek az emeletre, és miután néhány csinos, selyemblúzos, duzzadt szemű polgártársnő hol jobbra, hol balra utasította őket, végre-valahára megtalálták a törzsfőnök szobáját.

Odabenn egy elegáns katona hevert a rongyos díványon, s a körmét nézegette. Túlzott udvariassággal, amellettt keresetlen proletáros fordulatokkal - minden második szavában hangsúlyozva az elvtárs szót, de az úgy hangzott a szájából, mintha „gróf Szokolovszkij” vagy „Tyelegin herceget” emlegetne - megtudakolta, miről van szó, bocsánatot kért, és térdig fűzős sárga csizmájával nyikorogva kiment. Kintről sugdolózás, ajtócsapkodás hallatszott, aztán csend lett.

Szokolovszkij égő szemmel nézett Tyeleginre.

- Értesz te ebből valamit? Hová pottyantunk? Hiszen ez olyan, mint egy fehér vezérkar, nem?

Felhúzta keskeny vállát, és úgy is maradt, csodálkozásba meredve. Kint megint sugdolóztak. Az ajtó kitárult, és belépett a törzsfőnök, egy középkorú, testes, kopasz, komor képű férfi, durva katonazubbonyban, amit nagy hasán kaukázusi öv tartott össze. Fürkésző pillantást vetett Tyeleginre, bólintott Szokolovszkij felé, és asztalhoz ült, két szőrös kezét megszokott mozdulattal téve maga elé. Homloka fénylett, látszott, hogy derekasan beebédelt, s ivott is rá. Érezve, hogy nézik, még jobban összeráncolta szép vonású, de puffadt arcát.

- Az ügyeletes elmondta, hogy az elvtársak sürgős ügyben fáradtak ide - mondotta fontoskodva és hidegen. - Furcsa, hogy az ezredparancsnok, vagy ön, komisszár elvtárs, miért nem telefonált inkább...

- Háromszor is megpróbáltam összeköttetést kapni. - Szokolovszkij felugrott, kihúzta zsebéből a sürgőnyszalagot, és a vezérkari főnök elé tette. - Hogy várhatnánk nyugodtan, amikor elvtársaink elpusztulnak mellettünk?... A hadsereg törzs nem adott utasítást... Tőlünk meg segítséget kérnek... A Proletárszabadság nevű ezred tönkremegy, s vele együtt a hadtáp és kétezer menekült is elpusztul...

A törzsfőnök alig pillantott a sürgőnyszalagra, aztán eldobta. A szalag a tömör tintatartó köré csavarodott.

- Tudomásunk van róla, elvtársak, hogy most a Proletárszabadság ezred területén harcok folynak... Az önök igyekezete, forradalmi heve minden dicséretet megérdemel. (Keresni látszott a szavakat.) De a jövőre nézve kérem kell, hogy kerüljék a pánikkeltést... Annál is inkább, mivel az ellenség hadművelete véletlen jellegű... Egy szóval minden intézkedés megtörtént, nyugodtan visszatérhetnek csapatukhoz s teendőikhez.

Fölemelte fejét. Tekintete szigorú volt és tiszta. Tyelegin látta, hogy el vannak bocsátva, és felállt. Szokolovszkij ülve maradt, mintha odaszögezték volna.

- Én nem térhetek vissza ilyen válasszal az ezredemhez - mondotta. - Katonáink még ma gyűlést hívnak össze, s az ezred még ma önként segítségére siet a „Proletárok”-nak... Figyelmeztetem az elvtársat, hogy a gyűlésen én a segélynyújtás mellett fogok felszólalni...

A törzsfőnök elvörösödött, óriási kopasz homloka fénylett. Nagy zajjal eltolta karosszékét, felállt, miközben nadrágja lecsúszott hasáról, és kezét övébe dugta:

- Ezért hadseregünk forradalmi törvényszéke előtt fog felelni, elvtárs! Ne feledje, hogy most nem ezerkilencszáztizenhetet írunk!

- Nem hagyom magam megfélemlíteni, elvtárs!

- Hallgasson!

Ekkor az ajtó felpattant, és egy magas, szokatlanul sudár termetű ember lépett a szobába, vékony posztóból készült, kék cserkeszkaftban. Sötét haja a homlokába hullott, bajusza lekonyult, komor arca szép, halvány rózsaszínű volt, aminő az iszákos vagy kegyetlen emberek arcszíne. Piros ajka nedves, fekete szeme kerekre nyílt. Cserkeszkaftjának bal ujjával hadonászva szorosan Szokolovszkij és Tyelegin mellé lépett, s vadul nézett a szemükbe. Aztán a törzsfőnökhöz fordult.

Orrcimpája dühösen remegett:

- Már megint a régi hang! Micsoda dolog ez: „Hallgasson!” Ha bünt követtek el, agyon kell lőni őket... de ez a generálistempó nem engedhető meg!

A törzsfőnök lehajtott fejjel, szó nélkül végighallgatta. Ellenvetésnek nem volt helye, mert ez maga Szorokin volt, a hadsereg főparancsnok.

- Üljenek le, elvtársak, hallgatom önöket - mondta Szorokin nyugodtan, és leült az ablak párkányára.

Szokolovszkij megint hozzáfogott megmagyarázni jövetelük célját: a varnavi ezred engedélyt kér, hogy haladéktalanul segítségére siethessen a vele szomszédos „Proletárok”-nak. Eltekintve a proletárkötelességtől, az egyszerű számítás is ezt diktálja; ha a „Proletár” ezredet szétverik, a varnavi ezred is el van vágva bázisától.

Szorokin csak egy percig ült még az ablakpárkányon. Föl-alá kezdett szaladgálni a két ajtó között, és futtában kurta kérdéseket adott fel. Sűrű haja csak úgy lobogott gyors mozdulatainál. Katonái szerették benne tüzes bátorságát, a gyűléseken pedig nagyszerűen tudott beszélni. Ez is, amaz is gyakran pótolta akkoriban a katonai tudást. Kozák tiszt volt, törzskapitányi rangban. Jugyenyics hadseregében harcolt Dél-Kaukázusban. Az Októberi Forradalom után hazament Kubanyba, és szülőfalujában, Petropavlovskajában a kozákokból partizánosztagot szervezett, amely sikerrel verekedett Jekatyerinodar ostrománál. Csillaga gyorsan emelkedett. De a dicsőség a fejébe szállt. Túlhabzó erejéből egyaránt tellett harcra és kicsapongásra. Törzskarának főnöke ráadásul különös gonddal válogatta környezetébe a csinos nőket, és mindent előteremtett, hogy Szorokin kitombolhassa magát.

- Mit feleltek önöknek a törzsnél? - kérdezte Szorokin, amint Szokolovszkij befejezte mondókáját, és egy gyűrött, piszkos zsebkendővel végigtörölte homlokát.

A törzsfőnök sietve válaszolt:

- Azt feleltem, hogy mi minden intézkedést megtettünk a Proletárszabadság nevű ezred megmentésére. Azt feleltem, hogy a varnavi ezred törzskara a hadsereg törzs hatáskörébe avatkozik, ami teljességgel megengedhetetlen, s emellett még pánikot is kelt, amire nincsen ok.

- E-elvtárs, ön nem helyesen nyúl ehhez a kérdéshez - szólt most váratlanul békülékenyen Szorokin. - A fegyelem, az magától értetődik... De vannak dolgok, az ön híres fegyelménél ezerszerre fontosabbak: a tömeg akarata! A forradalmi lendületnek még akkor sem szabad gátat vetni, ha az keresztezi az ön tudományát... Ám legyen céltalan vagy akár ártalmas a varnavi ezred hadművelete, bánja az ördög! Forradalomban élünk... Ha most megtiltja nekik, rohannak a gyűlésre, ismerem ezeket a csahosokat, megint elhíresztelik, hogy én csak tivornyázni tudok...

A kályhához állt, és most már dühösen nézett Szokolovszkijra:

- Adja be a jelentést!

Tyelegin nyomban előhúzta a papirost, és az asztalra tette.

A hadseregfőparancsnok felkapta, átfutotta és tollával fröcskölve ráírta:

»Megparancsolom a varnavi ezrednek, hogy harci rendben támadva, haladéktalanul teljesítse forradalmi kötelességét.«

A törzsfőnök, amikor Szorokin átnyújtotta ellenjegyzésre a papírlapot, gúnyosan pillantott rá, és kezét hátrátéve, visszalépett.

- Állítsanak haditörvényszék elé, de én ezt a parancsot nem írom alá...

Ivan Iljics ebben a szempillantásban odarohant, és megragadta Szorokin csuklóját, hogy rá ne foghassa revolverét a törzsfőnökre, akit Szokolovszkij fedezett. Mind a négyen lihegték.

Szorokin kitepte magát, revolverét zsebre vágta és kiment, úgy bevágta maga után az ajtót, hogy csak úgy porzott a vakolat... Ajtók csapódtak, a hadseregfőparancsnok döngő léptei eltávolodtak.

A törzsfőnök békítő basszus hangon megszólalt:

- Biztosíthatom az elvtársakat, ha aláírtam volna ezt a parancsot, a szerencsétlenség igen nagy mértéket öltene.

- Milyen szerencsétlenség? - kérdezte köhécselve Szokolovszkij. A törzsfőnök különös pillantást vetett rá.

- Nem találja ki, miről beszélek?

- Nem. - Szokolovszkij szeme sarka megrándult.

- A mi hadseregünkről beszélek...

- Hogy értsem ezt?

- Nincs jogom hadititkokat feltárni egy ezredkomisszár előtt. Nemde, elvtárs? Ön az első, aki ezért engem agyonlőni tartoznék... De nagyon is messze mentünk. Ám legyen. Magára vessen... Elhárítom a felelősséget...

A térképhez lépett, amely zászlócskákkal volt megtűzdelve. Szokolovszkij és Tyelegin utána mentek, és a háta mögé álltak. A két száj forró lélegzete nyilván kissé kellemetlenül érintette a törzsfőnököt, blúza alatt megrándult a lapockája. De azért nyugodtan elővett egy piszkos

fogpiszkálót, és lerágott végével vonalat húzott a térképen a háromszínű zászlócskáktól déli irányban, a sűrűn betűzdelt vörös zászlócskáig.

- Itt vannak a fehérek - mondta.

- Hol, hol? - Szokolovszkij egészen közel hajolt a térképhez, és elvakult szemmel keresgért rajta. - De hiszen ez Torgovaja...

- Úgy van, ez Torgovaja. Annak elestével a fehérek feleútja szabaddá válik.

- Nem értem... Mi úgy tudtuk, hogy a fehérek jó néhány versztányival északabbra állnak...

- Ezt mi tudtuk így, elvtárs, de nem a fehérek... Torgovaja e pillanatban körkörös támadás célpontja. A fehéreknek repülőgépjük, tankjaik vannak. Ez már nem az egykori Kornyilov-banda... Belső hadműveleteket végeznek, ott támadnak, ahol nekik tetszik. A kezdeményezés az ő kezükben van...

- Torgovajától északra Dmitrij Zsloba vashadosztálya áll - jegyezte meg Tyelegin.

- Azt már szétverték...

- És a lovasdandár?

- Azt is.

Szokolovszkij csavarintott a nyakán, és még közelebb hajolt a térképhez.

- Az elvtársnak igen nagy az önuralma - mondotta.

- Mintha már teljesen bele is nyugodna Torgovaja elestébe... Ezt is szétverték, azt is. - Szembefordult a törzsfőnökkel: - És a mi hadseregünk?

- A főparancsnokság rendelkezését várjuk. De Kalinyin elvtársnak meggondolásai vannak. A hadsereg vezérkara nem üthet az asztalra, s nem kényszerítheti ki a főparancsnokságtól az engedélyt a támadásra. Hogy képzelik? A háború nem népgyűlés.

A törzsfőnök finoman mosolygott. Szokolovszkij lélegzetét visszafojtva nézett ebbe a kövér, nyugalmas arcba. A törzsfőnök állta a pillantást.

- Így áll a dolog, elvtársak - mondotta, az asztalhoz visszatérve. - Ezért nincsen jogom átdobni egyetlen csapatrészt sem a frontról, bármennyire célszerűnek és szükségesnek mutatkoznék is... Helyzetünk igen bonyolult. Tehát térjenek vissza haladéktalanul csapatukhoz. Mindaz, amit elmondottam, egyelőre köztünk marad. Meg kell őrizni a teljes nyugalmat a hadseregben. Ami pedig a Proletárszabadság nevű ezredet illeti, annak sorsa nem ad aggodalomra okot, megnyugtató híreket kaptam.

A törzsfőnök szemöldöke megrándult horgas orra fölött. Egy fejbólintással elbocsátotta látogatóit. Szokolovszkij és Tyelegin kimentek a szobából. A szomszéd szobában az ügyeletes most az ablakban állva tisztogatta a körmét, s udvariasan meghajolt előttük.

- Aljas dög - súgta Szokolovszkij.

Az utcára érve megragadta Tyelegin karját:

- Na? Mit szólna ehhez?

- Formálisan igaza van. De lényegében persze szabotázs.

- Szabotázs? Nem gondolnám... Itt nagy tétre megy a játék... Visszamegyek, lelövöm...

- Ugyan, Szokolovszkij, ne bolondozz...

- Árulás, én mondom neked, ez itt árulás - dühöngött Szokolovszkij. - Gimzának minden áldott nap jön a jelentés, hogy a törzsnél tivornyáznak. Szorokin elkergette a komisszárokat. És próbáld meg, tégy róla. Szorokin a kiskirály, kisisten a hadseregben, fene tudja, szeretik, mert bátor, mert behízelegte magát. A törzsfőnök pedig tudod, kicsoda? Beljakov, cári ezredes... Érted most már ezt a szövevényt? Na, gyerünk... Mit gondolsz, hazavergődünk?

A törzsfőnök megnyomta a csengőt, az ügyeletes azonnal megjelent.

- Tudakolja meg, milyen állapotban van a főparancsnok - mondotta Beljakov, szigorúan lapozgatva papirosaiban.

- Szorokin elvtárs az ebédlőben ül, állapota félfokos.

Az ügyeletes kivárta, míg Beljakov is kelletlenül bár, de elmosolyodott, aztán jelentős mosollyal hozzátette:

- Zinka van vele.

- Helyes. Elmehet.

Beljakov bement a híradósok helyiségébe. Átnézte a sürgönyöket. Gondos, apró betűivel aláírt néhány iratot, majd a folyosó utolsó ajtajánál megállt egy pillanatra. Belülről gitárhúrok halk pengetése hallatszott. A törzsfőnök elővette zsebkendőjét, megtörölte erős, vörös nyakát, kopogtatott és választ nem várva, benyitott.

Az újságpapirossal leterített asztalnál, amelyen piszkos edények és poharak álltak, ott ült Szorokin, széles cserkesz kabátujját visszahajtva. Szép arca még mindig komor volt. Sötét haja csigákban omlott izzadt homlokára. Tág pupilláival Beljakovra pillantott. Mellette faszámolyon ült Zinka, lábait egymásra rakva, hogy kilátszott a harisnyakötője és alsószoknyájának csipkéje. Kék szemű, nedves ajkú, fiatal nő volt Zinka, orra vékony, határozott vonalú, kuszált, vöröses haja magasra tűzve, csak a szája sarkaiban az alig észrevehető, keserű redők adták arcának a harapós kis állat kifejezését. Papirosai szerint valahol Omszk körül született, apja vasúti munkás, amit természetesen senki se hitt el, azt sem, hogy tizennyolc éves, azt sem, hogy Kanavina a családneve és Zinajda a keresztnéve. De kitűnő gépirónő volt, tudott inni, gitározni, és kedves nótákat énekelt hozzá. Szorokin fogadkozott, hogy saját kezűleg lövi agyon, ha aljas fehérgárdista rothadást próbálna meghonosítani az ő törzskarában. Ennyiben maradtak.

- Szép dolog, mondhatom - mondta fejcsóválva Beljakov, és minden eshetőségre az ajtó közelében maradt. - Micsoda helyzetbe hoztál már megint? Idejönnek ketten, lerí róluk, hogy a Központi Bizottság emberei, népgyűlésekkel fenyegetőznek, s erre te nyomban az ő pártjukra állsz... Eredj, bánom is én, telefonálj Jekatyerinodarba, azon nyomban küldjenek a nyakadra valami izraelitát, majd az ad neked törzskart, veled hál, veled megy még a klozettra is, minden gondolatodat számon tartja. Igazán rémes! Szorokin hadsereg főparancsnok diktatúrára hajlamos! Hát eredj ellenőrzés alá... Engem meg bocsáss el... Agyonlőhetsz, ha úgy tetszik... De alárendeltjeim jelenlétében nem hagyom magam revolverrel fenyegetni... Micsoda fegyelem lehetséges itt ezek után?... Igazán elvihetne az ördög...

Szorokin folyton Beljakovra nézve, kinyújtotta nagy, erős kezét, és egyet legyintve, az üveg nyaka helyett a levegőbe kapott. Szája megrándult, bajusza felkunkorodott. Végül is felkapta az üveget, és két pohárkát teletöltött.

- Ülj le, igyál.

Beljakov a Zina szoknyája alól kifehérlő csipkére sandítva, az asztalhoz ment. Szorokin így szólt:

- Ha nem volnál eszes ember, már régen kiadtam volna az utadat... Fegyelem... Az én fegyelmem a harc. Lássuk, melyikőtök tudná a tömegeket talpra állítani? Én értek hozzá, s majd meglátod, senki se tudná, de én egyedül széttaposom a fehérgárdista csöcseléket... Az egész világ megrendül bele.

Orrcimpája kitágult s megremegett, halántékán sötét vérerek lüktettek.

- A központ emberei nélkül is megtisztítom a Kubany, a Don, a Tyerek vidékét... Énekelni, azt tudnak ott, Jekatyerinodarban, azok a híres bizottságok... Ronda, gyáva népség... hát aztán, igaz is, én ülök a lovon, én harcolok, én igenis diktátor vagyok... Én vezetem a hadat.

Kezét a pohár felé nyújtotta, de Beljakov gyorsan felborította a poharat:

- Elég az ivásból...

- Ahá. Parancsolgatsz?

- Nem, csak kérlek mint barátod...

Szorokin hátradőlt székén, aprókat sóhajtott, körülnézett, végül szeme megakadt Zinán, aki halkan pengette a húrokat. „Susog az éj...” - dúdolta, lustán felvonva a szemöldökét.

Szorokin hallgatta, s erei még erősebben lüktettek halántékán. Felállt, hátrafesztette Zina fejét, és vadul szájon csókolta. A lány keze lesiklott a húrokról, majd a gitár lecsúszott a térdéről.

- Ez igen, ez már más - mondta kedélyesen Beljakov. - Hej, Szorokin, de nagyon is szeretlek én téged, magam sem tudom, miért.

Zinocska végre kiszabadította magát, s fülig pirosan hajolt le a gitárért. Kócos haja alól kivillant fénylő szempárja. Nyelve hegyével végignyalta feldagadt szája szélét.

- Jaj, még most is fáj...

- Hallgassatok ide, gyerekek, van még egy üveg abból a jóféléből.

Beljakov szava elakadt, széttárt ujjú keze megdermedt a levegőben: kint lövés dördült, s kiáltások követték. Zinka, mintha elfűjták volna, úgy repült ki a szobából gitárjával együtt. Szorokin elkomorodva lépett az ablakhoz...

- Maradj, majd én előbb megtudom, mi ez - szólt gyorsan a törzsfőnök.

A hadsereg főparancsnokság hadiszállásán napirenden voltak a botrányok, lövöldözések. A Szorokin-féle hadsereg két fő csoportból állott: a kubanyi kozákokéból, amelynek magvát Szorokin még tavaly megszervezte, és az ukrainai hadcsoportból, amely a németek nyomása alatt visszavonuló, ukrainai Vörös Hadsereg maradványaiból alakult... A kubanyiak és ukránok között örökös volt a torzsalkodás. Az ukránok a számukra idegen területen gyöngén tartották a frontot, viszont amikor kozák falvakon kellett átvonulni, takarmány és élelmiszer dolgában nem sokat teketóriáztak.

Nem múlt el nap verekedés, botrány nélkül. De most úgy látszik, valami komoly dolog volt kitörőben. A lovas kozákok ordítva száguldoztak. A vöröskatonák kisebb csoportjai riadtan csörtettek elő a kertekből. A pályaudvar felől szörnyű csatazaj hallatszott. A törzskar ablakai előtt, a tér porában vadul üvöltve fetrengett egy sebesült kozák.

A törzsnél eszeveszett riadalom támadt. A távíróösszeköttetés reggel megszakadt, de most csőstül jöttek a legörületesebb rémhírek. Annyit lehetett kivenni az egészből, hogy a fehérek gyors iramban előrenyomulva Szoszika-Umanszkaja irányában, maguk előtt hajtják a fejetlenül menekülő vörös csapatokat. Előretolt osztagaik a főhadiszálláshoz értek már, s dúlják, fosztogatják az állomást és a helyőrséget. A kubanyi kozákok tüzet nyitottak, és most folyik a harc.

Szorokin szilaj, barna kancáján kirepült az utcára, nyomában vagy ötven ember, cserkeszkabátban, lobogó kámzsában, görbe szablyákkal. Szorokin, mintha a nyereghez szögezték volna, úgy ült lován, sapka nélkül, hogy messziről megismerjék. Szép fejét hátravetette, haja és cserkeszkabátjának lebernyeges ujjja lobogott a szélben. Még mindig részeg volt, arca elszánt, sápadt. Szemének szűrő pillantása félelmet keltett. Porfelhő tornyosult a száguldó paripák nyomában.

A vasútállomás népes környékén lövések dördültek. Néhány lovas felordított, egyikük leesett lováról, de Szorokin még csak arra sem fordult. Oda nézett, ahol a tehervonatok között harcosok tömege nyüzsgött, futkosott, kiabált.

Messziről ráismertek. Sokan a vagonok tetejére másztak. Puskákkal hadonásztak, ordítottak. Szorokin lassítás nélkül átugrott az állomás előkertjének kerítésén, és a sínekre, a harcosok legsűrűbb tömegébe vágatott. Ott megragadták lovának kantárát. Szorokin kezét feje fölé emelve kiáltotta:

- Elvtársak, harcosok, bajtársaim! Mi történt? Micsoda lövöldözés ez? Mit jelent ez a pánik? Ki az a gazember, aki itt bolonddá tart titeket?

- Elárultak bennünket! - üvöltött egy rémes hang.

- A parancsnokok eladtak! A frontot feladták! - kiáltoztak jobb felől. És ekkor a síneken, a mezőn, a vagonokon egyszerre felharsant:

- Elárultak bennünket!... Az egész hadsereget szétverték! Le a parancsnokokkal! Vessen a parancsnok!

Füttyszó süvített, mintha valami pokoli fergeteg támadt volna. A kozák lovak felágaskodtak. Eltorzult arcok, fekete öklök nyomultak Szorokin felé. Erre szörnyű hangon elordította magát, hogy erős nyakán kidagadtak az erek:

- Csend! Ez nem forradalmi hadsereg... Ez rablóhad, csöcselék... Adjátok ki a bujtogatókat, a banditákat... Elő a fehérgárdista provokátorokkal!...

Hirtelen megsarkantyúzta lovát, és a nyüzsgő tömeg legközepébe rúgtatva, nyergében előrehajolt, s rámutatott ott valakire:

- Ott van ni!

A tömeg önkéntelenül abba az irányba nézett. Magas, nagy orrú, szikár ember állott ott. Most könyökét magához szorítva, sápadtan hátrált. Nem tudni, ismerte-e valóban Szorokin, vagy csak egyszerűen feláldozta az elsőt, aki éppen keze ügyében volt, hogy megmentse a helyzetet. A tömeg vért áhított. És Szorokin megsuhintva görbe kardját, a szikár férfi hosszú nyakára vágott. Erős sugárban freccsent lovára a vér.

- Így bánik a forradalmi hadsereg a nép ellenségeivel!

Szorokin ismét megsarkantyúzta kancáját, és a véres szablyával hadonászva, ijesztően, halálsápadtan forgolódott lován a tömegben, szitkozódott, fenyegetőzött, csillapítani próbált:

- Vereségről szó sincs... A fehérek kémei és ügynökei szándékosan terjesztik a rémhíreket... Ők uszítanak titeket rablásra, ők rontják a fegyelmet soraitokban... ki mondta, hogy szétverték minket? Ki látta? Talán te láttad, te bitang? Elvtársak, ti ismertek engem, hiszen én vezettelek csatába... Huszonhat sebet kaptam... Azonnal vessetek véget a fosztogatásnak! Ki-ki a csapatához! Még ma támadásba vezetlek titeket. A gyáva bitangokkal pedig végezzen a néphadsereg bosszúja...

A tömeg szót fogadott. Ujjongva, egymás hegyén-hátán tolongtak vezérük köré. Itt-ott még rikoltoztak, de tűzük ellobogott. „Tulajdonképpen igaza van... Igazat beszél... Vele megyünk...” Előkerültek az eddig háttérben megbúvó századparancsnokok, és a csapatok lassanként elhelyezkedtek vagonjaikban. Szorokin mellén rongyokban lógott cserkeszskabátja, ő maga szaggatta meg, hogy megmutassa sebforradásait. Arca ijesztően sápadt volt. A pánik elcsitult, géppuskás osztagokat küldtek ki a menekülő csapatok feltartására. A legnagyobb elszántságról tanúskodó táviratok mentek minden irányba.

Ám a hadsereg visszavonulását mégsem lehetett elkerülni. Csak jó néhány nap múlva, Tyima-sevskaja vasútállomás környékén lehetett igazán rendbe szedni a csapatokat, s megkezdeni az ellentámadást. Két hadoszlopban nyomultak a vörösök Viszelki és Korenyevka felé. Ahol kétségessé vált a harc kimenetele, Szorokin mindenütt ott termett barna lován, mindenütt ott látták a vöröskatonák. Mintha egyedül az ő szenvedélyes akarata hozott volna fordulatot a Fekete-tenger partvidékének megmentésével a háború sorsában. Az Észak-Kaukázusi Köztársaság központi végrehajtó bizottságának nem maradt más hátra, hivatalosan is el kellett ismernie Szorokin vezető szerepét a hadműveletekben.

6

Ugyancsak e napokban, május végén, amikor a Gyenyikin-féle hadsereg megindította a „második kubanyi hadjáratot”, újabb veszély tornyosult az orosz szovjetköztársaság fölött.

Az ukrán frontról keletre szállított három cseh hadosztály csaknem egyidejűleg lázadt fel a Penzától Omszkgig húzódó vonalon. Ez a lázadás volt a külföldi fegyveres beavatkozás első, előre elkészített csapása a Szovjetunió ellen. A cseh hadosztályok, amelyek már ezerkilencszáztizennégyben kezdtek megalakulni az Oroszországban élő csehekből, később pedig a cseh hadifoglyokból, Október után idegen testnek bizonyultak az országban, és fegyveres erővel avatkoztak belügyeibe.

Nem volt egyszerű fegyveres felkelésre bírni őket az orosz forradalom ellen. A csehek az orosz birodalomtól várták, hogy felszabadítsa a cseh népet az osztrák birodalom elnyomása alól. A cseh parasztok, amikor ludakat hizlaltak karácsonyra, ősi hagyományként mondogatták: „Egy lúd nem oszt, nem szoroz, egyet kapjon az orosz...” A cseh hadosztályok, mialatt harcok közben visszavonultak az Ukrajnára támadó németek elől, Franciaországba készültek, hogy a fronton, az osztrákok-németek legyőzésében való részvételükkel tüntessenek országvilág előtt a cseh szabadság mellett.

A Vlagyivosztokba irányított cseh csapatok útközben szembetalálkoztak a német és magyar hadifoglyokat visszaszállító vonatokkal. Az állomásokon, ahol a két ellentétes irányú szállítmány találkozott, a katonák között fellobogott a kölcsönös gyűlölet. Fehérgárdista ügynökök suttyomban a legvadabb mesékkel traktálták a cseheket a bolsevikok fondorlatos szándékairól, többek között arról, hogy a cseh csapatokat lefegyverzik, és kiszolgáltatják a németeknek.

Május tizennegyedikén komoly összecsapásra került sor Cseljabinszk vasútállomáson a csehek és a magyarok között. A cseljabinszki szovjethatóságok letartóztattak néhány túlságosan harcias cseh szóvivőt, amire az egész csapat fegyvert fogott. A szovjet ott is, mint az egész vasútvonalon, csak néhány, úgy-ahogy felfegyverzett vörösosztaggal rendelkezett, s ezért kénytelen volt meghátrálni. A cseljabinszki esetnek híre ment. S bombarobbanásként hatott ezek után az az áruló, provokációs hadparancs, amelyet a Köztársaság Legfelsőbb Katonatanácsának elnöke adott ki:

»Minden szovjet hatóság személyes felelősség terhe alatt köteles lefegyverezni a csehszlovákokat, a helyszínen agyon kell lőni minden csehszlovákot, akit fegyveresen érnek a vasútvonalon, és minden katonavonatot, amelyen akárcsak egyetlen fegyveres katona is tartózkodik, ki kell üríteni és utasait hadifogolytáborba utalni.«

Minthogy azonban a cseheknél kitűnő fegyelem, harcképesség és összetartás uralkodott, és bőségesen el voltak látva géppuskával, ágyúval, a szovjethatóságoknak pedig csak gyarló vezetés alatt, rosszul felfegyverzett Vörös Gárda-osztagok álltak rendelkezésére, nem a szovjethatóságok szórták szét a cseheket, hanem ellenkezőleg, a csehek lettek Penzától Omszkig a helyzet urai.

A lázadás Penzából indult ki, ahol a szovjethatóság tizennégyezer cseh ellen ötszáz vörösgárdistát küldött. Ezek megtámadták a vasútállomást, és csaknem egy szálig ott pusztultak. A csehek elszállították Penzából az állami pénznyomdát, heves ütközetben szétverték Bezencsuk és Lipjagi mellett a vörösöket, és elfoglalták Szamarát.

Így alakult ki a polgárháború egy új frontja, s terjedt tovább rendkívül gyorsan a Volga mentén, az Urál és Szibéria óriási területén.

Doktor Dmitrij Sztjepanovics Bulavin a nyitott ablak párkányára hasalva hallgatta az ágyúzás tompa dörejét. Az utca néptelen volt. A fehéren izzó nap kibírhatatlan hőséget lövellt az alacsony házakra, az üres üzletek poros ablakaira, a haszontalan cégtáblákra és a mézporral borított aszfaltra.

Jobbra, amerre a doktor nézett, fakóvörös ronggyal borított deszka-obeliszk takarta II. Sándor cár szobrát, mellette ágyú volt felállítva. Egy csomó helybeli lakos a macskaköveket szedte fel, s ásott valamit, nyilván egészen céltalanul. Köztük volt Szlovohotov lelkész, nemkülönben Misin főjegyző, a szamarai intelligencia díszes és büszkesége, továbbá Romanov csemegekereskedő, Sztambov volt járásbíró és a szép, ősz fejű Kurojedov, a hajdani nagyúr. Valamennyien Dmitrij Sztjepanovics páciensei és kártyapartnerei voltak... Egy vöröskatona, puskáját térde közé fogva, a talapzaton ült és cigarettázott.

Az ágyúzás a patak túlsó partjáról dörgött. Az ablakok halkan megzördültek, ettől a zörejtől a doktor szája dühösen megrándult, és mérgét ősz bajuszába fújta. A pulzusa százötöt vert, tehát élt még benne a közéleti ember. De egyelőre veszedelmes volt túlságosan nyilvánítani érzelmeit. Hiszen épp vele szemben, az utca másik oldalán levő Léder-féle ékszerüzlet betört kirakata helyén figyelmeztetett a deszkára ragasztott fehér plakát arra, hogy a Forradalmi Bizottság az ellenforradalmár elemeket agyonlövésssel fenyegeti.

Egy ijedt ember furcsa figurája tűnt fel a néptelen utcán. Kókuszháncsból készült kalap és békebeli szabású nyersselyem kabát volt rajta. A fal mellett sompolyogva minduntalan összerendezte, ide-oda ugrált, mintha a füle mellett sivítana az ágyúgolyó. Szalmaszínű haja a vállát verte, rőt szakállá mintha ragasztva volna hosszú s nagyon sápadt arcához.

Govjagyin volt, a zemsztvo-statisztikus, aki valamikor oly sikertelenül próbálta felébreszteni Dásában a szép „vadállatot”. Dmitrij Sztjepanovicshoz igyekezett, mégpedig, úgy látszik, olyan komoly ügyben, hogy le tudta győzni félelmét, amit a néptelen utca és az ágyúdörgés ébresztett benne.

Govjagyin meglátva az ablakban a doktort, riadtan intett. Nyilván jelezni akarta: „Az istenért, ne nézzon ide, figyelnek engem.” Körülnézett, épp a Forradalmi Bizottság plakátjánál a falhoz lapult, aztán átszaladt az utcán, és eltűnt a kapuban.

Egy perc múlva bekopogott a doktor lakásának hátsó ajtaján.

- Az istenért, csukja be az ablakot, figyelnek bennünket - súgta félhangosan, mihelyt belépett az ebédlőbe. - Eressze le a függönyt... Különben nem, inkább ne eressze le... Dmitrij Sztjepanovics, küldetésben járok...

- Mivel szolgálhatok? - kérdezte a doktor gunyoros hangján, és az asztalhoz telepedett, amely piszkos, helyenként kiégett viaszosvászonnal volt letakarva. - Foglaljon helyet, mondja el, miről van szó...

Govjagyin fogott egy széket, leroskadt rá, és lábát maga alá húzva, nyálát fröcskölve, egyenest a doktor fülébe lihegte:

- Dmitrij Sztjepanovics... Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés szervező bizottsága titkos ülésén épp most határozta el, hogy felajánlja önnek az egészségügyi miniszteri tárcát.

- Miniszteri tárcát? - kérdezte a doktor, és szája sarkát úgy lebiggyesztette, hogy egész álla csupa ránc lett. - Úgy, úgy. És micsoda köztársaságét?

- Ez nem köztársaság, ez kormány... Kezünkbe vesszük a harci kezdeményezést... Frontot teremtünk... Megkapjuk a pénznyomdát. A csehszlovák hadtesttel vonulunk Moszkva ellen... Összehívjuk az Alkotmányozó Nemzetgyűlést... Mi hívjuk össze, érti, mi... Ma heves össze-tűzés volt. Az eszerek és mensevikek minden tárcát maguknak követelnek. De mi, idevalósiak, nem hagytuk magunkat, kiharcoltuk a maga tárcáját... Büszke vagyok rá... Beleegyezik?

Ebben a pillanatban szörnyet dörrent az ágyú a Szamarka patakon túl, úgyhogy a poharak összekoccantak az asztalon. Govjagyin felugrott, szívéhez kapott:

- Ezek a csehek...

Újabb dörrenés... mintha a közvetlen közelben kelepelt volna a géppuska. Govjagyin falfelhéren leült.

- Ez még a vörös csöcselék... A gabonarakár épületén vannak a géppuskáik... De kétségtelen, hogy a cseheké lesz a város... Beveszik...

- Azt hiszem, elvállalom - dörögött Dmitrij Sztjepanovics. - Akar teát? Kár, hogy már hideg.

Govjagyin nem kért teát, magafeledten tovább suttogott.

- A kormányban csupa hazafias, előkelő, finom ember ül... Volszkijt, ugye, ismeri? Tverben volt ügyvéd, kitűnő ember... Aztán Fortunatov törzskapitány... Klimuskin, ő idevaló, szamarai, szintén nagyszerűen megfelel... Eszerek, a harcban nem ismernek megalkuvást... Magát Csernovot is idevárjuk, de ez a legnagyobb titok... Ő most északon harcol a bolsevikok ellen... A tisztikar szoros együttműködésről biztosít... Galkin ezredest léptették előtérbe... azt mondják, ő az új Danton... Szóval minden kész... Csak a rohamot várjuk... A csehek minden jel szerint ma éjjelre tüzték ki a rohamot... Én a rendőrség részéről működöm közre... Ez borzasztóan veszélyes és körülményes dolog... De hát harcolni kell, fel kell áldozni magunkat...

Most harsány és hamisan csengő katonatrombitákon felhangzott az Internacionálé. Govjagyin összegörnyedt, fejével majd ráesett a doktor pocakjára, szalmaszín haja olyan élettelennek látszott, mint egy bábué.

Viharfelhők mögött áldozott le a nap. Az éj nem hozott hűvösséget. A csillagokra sötétség borult. A folyón túl mind sűrűbben, egyre erősebben ágyúztak. Robbanások remegtették meg a házakat. A bolsevikok hathüvelykes ütege a gabonaraktár mögül felelgetett a sötétben. A háztetőkön géppuskák kelepeltek. A Szamarka patak túlsó partján elterülő külvárosban, ahová fahíd vezetett, gyengén pukkantak az előretolt vörös csapatok lövései.

A viharfelhő leereszkedett, és villámokat szórt. Áthatolhatatlan lett a sötétség. Az egész városban egyetlen fény sem világolt, még a hömpölygő víz tükre sem fénylett a homályban. Csak az ágyútűz cikázott fel időnként.

Senki sem aludt ezen az éjszakán. Valahol, titkos illegalitásban, megszakítás nélkül ülésezett az Alkotmányozó Nemzetgyűlés szervező bizottsága. A tiszti szervezetekből toborzott önkéntesek egyenruhában, fegyveresen idegeskedtek lakásukon. Az emberek az ablakon át lesték az éjszaka rémségeit. Az utcákon járőrök kiáltoztak egymásnak. Az olykor beálló csendben mozdonyok bús füttye hangzott.

Aki kinézett az ablakán, láthatta az égen át- meg átcikázó villámlást. A Volga zavaros vize tompa fényben hömpölygött tova. Lassan kirajzolódtak a kikötőben veszteglő bárkák és gőzösök körvonalai. A folyam felett, a háztetők közül kimagaslott a gabonaraktár, a luteránus templom tornyának hegyes csúcsa és az apácakolostor fehér harangtornya, amelyet a hagyomány szerint egy Susanne nevű kolduló apáca pénzén építettek. Aztán az is homályba borult... Az égbolt hasadozott. Szél kerekedett, és iszonyúan süvöltött a kályhacsövekben. A csehek rohamra indultak.

Krjajz vasútállomásról támadták ritkás csatárláncban a vasúti hidat és a faggyúolvasztó üzem épületei mellett a folyópart környékét. A hepehupás terep, a töltés, a bozót meglassította előnyomulásukat.

A város kulcsa a két híd volt, a vasúti híd és a fahíd. A bolsevikok tüzérsege a gabonaraktár mögötti térről ágyútűz alatt tartotta a városba vezető útvonalat, súlyos csapásaival és fellobbanó torkolattüzeivel bátorságot öntött a vörös csapatokba, amelyek nem bíztak parancsnokaik tapasztalataiban.

Hajnal felé a csehek cselhez folyamodtak. Tudták, hogy a gabonaraktár körüli barakkokban lengyel menekültek laknak asszonyaikkal, gyermekeikkel. Amikor a lövedékek a gabonaraktár felett kezdtek robbanni, a lengyelek kitódultak a barakkokból, és szétszéledve fedezéket kerestek. A tüzerek káromkodva, a lövegcső-tisztítóval kergették el őket az ágyúik közeléből. Amint megszólaltak a nehézágyúk, a lengyelek süketen-vakon iszkoltak a sötétségbe... De egyszer csak asszonyok újabb tömege verődött oda a hombárok felől, s az ágyúk köré csoportosulva kiabáltak:

- Ne lőjenek, az istenért, ne lőjenek mireánk, szerencsétlenekre...

Ezek a furcsa lengyel asszonyok rimánkodva borultak az ágyúkerek elébe, lefogták a tüzerek kezét, szorosan hozzájuk férkőztek, a fülsiketítő dörgéstől kótyagos tüzerek ruhájába, szakállába csimpaszkodtak, a kövezetre húzták őket... A női ruhák alatt katonaruha, katonanadrág volt...

- Fiúk, de hiszen ezek csehek! - kiáltott valaki, és revolverlövés volt rá a felelet... Némelyikük dulakodott, a többi futásnak eredt... De addigra a cseheknek sikerült lerántani az ágyúkról a lövegzárat, és lövöldözve vonultak vissza, majd pedig, mintha a föld nyílt volna meg alattuk, eltűntek a hombárok között.

Az üteg harcképtelenné vált. A géppuskákat kilőtték. A csehek folytatták a támadást, s elfoglalták a Szamarán túli elővárost, egészen a Volgáig.

Reggelre kiderült. Rekkenő hőség melegítette át Dmitrij Sztjepanovics lakásának mosatlan ablakait. Az orvos gondosan felöltözve ült az asztalnál. A szeme beesett, mert az éjjel nem feküdt le. Az edényöblítő, a tálca s a kistányérok tele voltak cigarettacsutkával. Olykor elővette csorba fésűjét, és homlokára fésülte ősz fürtjeit. Minden pillanatban várhatta, hogy hívatják: vegye át a miniszteri teendőket. Kiderült, hogy a doktor ördögien becsvágyó.

Ablaka előtt, a Dvorjanszkaja utcán vánszorogtak a kihalt városon át a sebesültek. Némelyik hevenyészett, átvérzett sebkötésével leült a járdára a fal tövében. Fürkészően néztek az üres ablakszemekbe, de nem volt kitől egy falat kenyeret vagy egy korty vizet kérni.

A nap perzselte az utcát, amelyet az éjszakai zápor sem üdített fel. A folyón túlról ágyúdörej, harci zaj morajlott. Egy elrohanó gépkocsi mészporfelhőbe borította az egész Dvorjanszkáját. Pillanatra felvillant benne egy katonai komisszár eltorzult arca, elfeketült ajka. A gépkocsi átment a fahídon, és mint később mesélték, egy ágyúlövedék a benn ülőkkel együtt a levegőbe röpítette. Az idő megállt, úgy látszott, hogy a harc soha nem ér véget. A város alig lélegzett. A társaságbeli asszonyok már fehérbe öltözve feküdtek, s párnákba dugták fejüket. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés szervező bizottsága a gőzmalom-tulajdonosnő házában pincéjében reggelizett. A miniszterek orcái a föld alatt hullaszerűnek látszottak. A folyón túl pedig ágyúdörej, csatazaj morajlott...

Délben feltápáskodott ültéből Dmitrij Sztjepanovics, mert már nem bírta tovább az áporodott dohányfüstöt, és szuszogva kinyitotta az ablakot. Az utcán már egyetlen sebesült sem volt látható. A legtöbb ablakból izgatott arcok tűntek elő a függönyök mögül. A kapubejáratokból is kikandikált, majd visszahúzódott néhány fej. Úgy látszott, mintha nem is lenne itt többé egy bolsevik sem... Viszont az a sűrű lövöldözés a folyón túl?... Ó, milyen keserves is ez az egész!...

Egyszerre csak - csodák csodája! - a sarok mögül előtűnt, egy pillanatra megállt, majd az utca közepén tovább ment egy hosszú lábú tiszt, testre feszülő hófehér katonazubbonyban, karddal az oldalán. Vállán ott fénylett déli napsugárként a hajdani gyönyörűség, az aranyos, tisztai vállpánt...

Dmitrij Sztjepanovics szívében megmozdult valami, amit már-már elfelejtett, ami felháborította. Megfoghatatlan élenkséggel hajolt ki az ablakon, és a tiszt felé kiáltott:

- Éljen az Alkotmányozó Nemzetgyűlés!

A lovaskapitány a doktor kövér arcára hunyorított, és talányosan csak ennyit mondott:

- Majd meglátjuk...

Ekkorra már minden ablakból kihajoltak és hívták, kérdezgették:

- Tiszt úr... Mi lesz? Hogy állunk? Bevettek bennünket? Elmentek a bolsevikok?

Dmitrij Sztjepanovics felvette fehér sapkáját, fogta a sétapálcáját, és megnézve magát a tükörben, kiment. Az utcán hemzsegett a nép, mintha ünnep volna.

Megkondultak az ünnepi harangok. Az utcakereszteződésnél ujjongó tömeg verődött össze. Dmitrij Sztjepanovicsot karon ragadta egy páciense: a hölgynek hármastokája volt, óriási kalapján a művirágok naftalinbűzt árasztottak.

- Doktor, nézze csak, ott vannak a csehek!

Két cseh katona állt nem messze, előredöntött puskával, asszonyoktól körülvéve, az egyiknek tisztára kiborotvált képe, a másiknak kis, fekete bajusza volt. Erőltetetten mosolyogtak, miközben fürkésző pillantásokat vetettek a háztetőkre, az ablakokra, az arcokra.

Hetykén félrekapott sapkájuk, bőrgombos egyenruhájuk, bal karjukon a fegyvernemi jelzések, erős hátizsákjuk tiszteletet, csodálkozást és elragadtatást váltott ki. Mintha egy más planétáról pottyant volna le ez a két ember a Dvorjanszkaja utcára.

- Hurrá! - kiáltott néhány hivatalnok a tömegben. - Éljenek a csehek! Emeljük levegőbe őket! Éljen!

Dmitrij Sztjepanovics szuszogva odafigurakodott, és szabályos üdvözlőbeszédet akart kivágni, de izgalmában kiszáradt a torka, és inkább az illegális lakásba sietett, ahol nagyfontosságú teendők vártak rá.

A malomtulajdonosnő pincéje üres volt, csak a sűrű dohányfüst érzett, és a hamutartókban púposodott cigarettacsutkák tömege. Az asztal végén ülve aludt egy szőke férfi, előtte nagy orrú pofákkal telefirkált papiros. Dmitrij Sztjepanovics megérintette a vállát. A szőke férfi mélyet sóhajtott, felemelte szakállas arcát, és kinyitotta álomittasan kóválygó, világoskék szemét:

- Mi az?

- Hol a kormány? - kérdezte szigorúan Dmitrij Sztjepanovics. - Én vagyok az egészségügyi minisztérium vezetője.

- Á, doktor Bulavin! - mondotta a szőke. - Ejnye, az ördög vigye el, én meg itt... Nos, mi van a városban?

- Még nem végeztek mindenütt. De ez már a vég. A Dvorjanszkaján cseh járőrök.

A szőke férfi tele szájjal nevetett:

- Nagyszerű! Ejnye, de jó, az ördögbe! Szóval a kormány itt gyülekezik, pont háromkor. Ha minden jól végződik, estére még jobb helyiségbe költözünk...

- Pardon. - Egyszerre szörnyű gondolat rémlett fel Dmitrij Sztjepanovics agyában. - Ön talán a párt Központi Bizottságának a tagja? Ön nem Avkszentyev?

A szőke férfi bizonytalan gesztussal felelt, mintha azt mondaná: „Mit lehet tenni...” Megszólalt a telefon.

- Menjen, doktor. Az ön helye most az utcán van... Tudja, hogy nem tűrhetjük a kilengéseket... Ön, mint a polgári intelligencia képviselője, mérsékelje honfitársai hevét... Mert különben - és hunyorított egyet - később kellemetlen lehet.

A doktor kiment. Már az egész város az utcára tódult, összeölelkeztek, mint húsvétkor szokás. Elújságolták egymásnak a történeteket.

- A bolsevikok ezrével ugrálnak a Szamarkába...

- Püfölik őket alaposan...

- És hányan fúltak a vízbe!... Tömédek...

- Én is hallottam: a város alatt a Volga tele van hullákkal...
- Hála az Úristennek... én nem tartom véteknek...
- Igaz is, ebül pusztuljon az ebfajzat...
- Hallották, uraim? A harangozót ledobták a toronyból...
- Kik? A bolsevikok?
- Hogy ne harangozzon... Ezzel csapták be az ajtót maguk után... Még meg tudom érteni, ha valami fontos embert... De hogy a harangozó mit vétett nekik?
- Hová, hová, öregem?
- Lemegyek a rakpartra, megnézem, ép-e még a hombárom...
- Megőrült? Hisz a kikötőben még bolsevikok vannak.
- Dmitrij Sztjepanovics, végre ezt is megértük... Hová oly gondterhelten?
- Mit csináljak, megtettek miniszternek...
- Gratulálok, kegyelmes uram...
- Várjunk azzal... Moszkvát még nem vettük be...
- De legalább mi már szabadon vehetünk lélegzetet, doktor úr, az is nagy dolog...

Harciasan tűntek fel itt is, ott is, a tömegben az aranyos tiszti hajtókák. Jelképei voltak ezek a hajdanvalónak, a réginek. Döngő léptekkel haladt el, fintorgó gyerkőcök kíséretében egy tiszti osztag. Hangosan kacarásztak a kiöltözött asszonyok. A tömeg Kurlina pöffeszkedően díszes, zöld majolikakockás palotája előtt fordult ki a Szadovajáról a Dvorjanszkajára. Egy siheder furakodott az elhaladók közé...

- Mi az? Mi történt?
- Tiszt úr, ebben a házban két bolsevik bujkál a farakás mögött...
- Ahá... Uraim, ide, ide...
- Hova szaladtak azok a tisztek?
- Uraim, uraim, csak nyugalom...
- Csekistákra bukkantak!
- Dmitrij Sztjepanovics, gyerünk innen, mert még...

Lövések dördültek. A tömeg felhullámozott. Sokan nekiiramodtak, még sapkájuk is leesett. Dmitrij Sztjepanovics nagy lihegve újra a Dvorjanszkaján találta magát. Felelősnek érezte magát a történetekért. A térre érve, összehúzott szemmel nézett a II. Sándor emlékművét takaró burkolatra. Kezét előrenyújtva, haragos, harsány hangon megszólalt:

- A bolsevikok mindent el akarnak pusztítani, ami orosz. Azt szeretnék, hogy az orosz nép elfeledje egész múltját. Itt a felszabadító cár mit sem vétett szobra. Szedjétek le róla ezeket a buta deszkákat és az éktelen rongyokat.

Ez volt az első beszéde a néphez. „Gyerünk!” - kiáltott néhány harcias siheder, alkalmasint kereskedősegédek. Recsegeve vált le a deszkaburkolat az emlékműről. Dmitrij Sztjepanovics továbbment. A tömeg gyérült. Ide erőbben hallatszott a folyóparti lövöldözés. A Szamarka felől félmeztelen ember rohant a doktorral szemben, egy szál nedves alsónadrágban. Sötét haja szemébe lógott. Széles melle tetoválva volt. Az asszonyok sivalkodva szaladtak be előle

a kapuk aljába. A férfi hirtelen a Volgának tartó lejtős utcába fordult, és lerohant a vízhez. Utána még három, aztán még több csuromvizesen, félmeztelenül, zihálva...

- Bolsevikok! Üssétek őket! - kiabáltak az utcán.

Valamennyien utánuk eredtek a kikötő felé. Dmitrij Sztjepanovics is izgatottan utánuk szaladt, s megragadott egy ferde orrú, pillátlan szemű, vézna alakot:

- Én az új kormány minisztere vagyok... Ide géppuska kell, de azonnal! Parancsolom, hozzon ide géppuskát...

- Nem értek orosz - felelt mérgesen akadozó nyelvvel a csenevész ember.

A doktor ellökte... Valóban sürgős volt a dolog... Maga indult el géppuskás csehek keresni... És egy öntöttvas kapunál, amelyen félig leverve még ott lógott a vörös csillag, meglátott még egy bolsevikot, egy feketére sült, nyírott hajú, tatár szakállú embert. Katonazubbonya foszlányokban lógott, vállából csurgott a vér. Apró fogait vicsorítva, kutya módon forgatta fejét, mintha harapni akarna; látszott, hogy retteg a haláltól.

A tömeg odatódult. A nők szitkozódtak a legocsmányabbul. Ernyőkkel, botokkal, ököllel hadonásztak... A ház tornáclépcsőjéről egy nyugalmazott tábornok valamennyit túl akarta kiabálni, miközben lila öklével fenyegette a bolsevikot. Kopasz fejéről óriási sipka lógott a fülére, ráncos nyakán rendjel himbálózott.

- Csak ne sajnálják, uraim, ez komisszár. Nincs kímélet... Az én fiam is vörös... Sajnos... Kérem... uraim, ha ráakadnak, hozzák ide elibém... Itt lövöm agyon mindenki szeme láttára. Agyonlövöm... Ennek se kegyelmezenek itt ni...

„Ez esetben hasztalan a beavatkozás” - gondolta Dmitrij Sztjepanovics izgatottan, és odább menve megfordult... A kiáltás elcsitult... Ott, ahol az imént még a sebesült komisszárt látta, most botok és ernyők csapkodtak... Teljes csend lett, csak az ütlegek zuhogtak. A nyugalmazott tábornok a tornáclépcsőről nézett oda, és mint egy karmester dirigált lefelé, orrára csúszott sapkája alól.

Dmitrij Sztjepanovicsot utolérte a főjegyző. Nyakig begombolt, piszkos zubbony volt rajta, arca feldagadt, csíptetőjének egyik üvege hiányzott...

- Megőrültek... Napernyőkkel szurkálták agyon... Rémitő... ezek a lincselések... Ó, ha tudná, doktor, mi megy végbe, mondják, a Szamarka partján... rettenetes!

- Menjünk hát akkor oda... Tudja, én tagja vagyok a kormánynak...

- Tudom, tudom, nagyon örvendek...

Dmitrij Sztjepanovics a kormányra hivatkozva, megállított egy hat emberből álló tiszti osztagot, és kíséretet követelt magának a folyópartig, ahol nemkívánatos kilengések mennek végbe. Már minden utcasarkon cseh járőrök álltak, kiöltözött nők virágokkal tűzdelték tele a katonákat, harsány kacaj közben mindjárt oroszul is kezdték tanítani őket, hogy ezeknek a külföldieknek megteessenek ők, az asszonyok, a város és általában egész Oroszország, amit a csehek a hadifogságban jobban megutáltak, mint a bűnüket.

Az önkéntesek a szennyes Szamarka-parton végeztek a menekülő vörösök maradványaival. Dmitrij Sztjepanovics későn érkezett. A vörösök - már egyiknek sikerült átjutnia a fahídon, vagy átúsznia a Szamarkán - bárkákon, gőzösökön menekültek el a Volgán észak felé. A part mentén lomhán hullámozó víz sekélyesében hullák heverték. Száz meg száz halottat már messze sodort a Volga.

Egy felfordított, korhadt csónakon ott ült Govjagyin, kabátujján háromszínű karszalaggal. Szalmaszínű hajáról csurgott az izzadság. Színtelen szeme a napsütötte vízre meredt. Dmitrij Sztjepanovics hozzálépett, és szigorúan rászólt:

- Helyettes rendőrfőnök úr, amint hallom, itt sajnálatos kilengések mennek végbe. A kormány megköveteli...

Az orvos nem fejezte be, mert Govjagyin kezében meglátott egy tölgyfa dorongot, amire véres hajpamacsok ragadtak. Govjagyin tompa, nyálkás hangon motyogott:

- Ott is úszik egy...

Lemászott a csónakról, és egészen a víz szélére ment, szemrebbenés nélkül nézve arra a nyírott koponyára, amely lassan úszott rézsút az árnak. Négy-öt suhanc, szintén karókkal felszerelve, utána koslatott. Dmitrij Sztjepanovics visszament a tisztjeihez, akik ekkorra már javában itták a kvaszt egy taligánál, amelynek tiszta kötényű gazdája, isten tudja, miképpen, ily gyorsan fel tudta ütni sátorfáját. A doktor beszédet tartott a tisztek felesleges kegyetlenkedésének megszüntetése tárgyában. Govjagyinra és az úszkáló fejre mutatott. A délelőtti, fehér zubbonyos lovaskapitány sodorintott egyet kvaszhabtól fénylő bajuszán, fölemelte puskáját és lőtt. A fej a víz alá merült.

Dmitrij Sztjepanovics ezek után, úgy érezve, hogy megtett minden tőle telhetőt, visszament a városba. Nem késhetett el a minisztertanács első üléséről. Cipőjével nagy port verve, szuszogva mászott fel a vízpartról. Pulzusa legalább százhuszat vert. Szédítő kilátások nyíltak meg előtte: bevonulás Moszkvába, a negyvenszer negyven harang ünnepi kongása, ördög tudja, még talán elnöki szék is... A forradalom nem babra megy, aki egyszer elindul, észre sem veszi, mikor zuhan vissza, hány eszer meg szocdem hever máris kifordult belekkel a kerekei alatt... Nem, elég volt a baloldali kísérletekből.

7

Jekatyerina Dmitrijevna a fikusz alatt ült, az alacsony ebédlőben, és könnyáztatta zsebkendőjét szorongatva, levelet írt Dása húgának.

A hólyagos ablaküveget eső verdeste, az udvaron akácfa hajladozott a szélben, amely idehajtotta a felhőket az Azovi-tenger felől, és tépázta a falon a tapéta maradványait.

Ezt írta:

»Dása, Dása, kétségbeesésem határtalan. Vagyim elesett. Tegnap mondta meg nekem Tyotykin alezredes, akinek a házában lakom. Nem akartam elhinni, faggattam, kitől hallotta. Erre megadta a címét egy bizonyos Valerjan Onolinak, aki most jött meg a Kornyilov-féle hadseregből. Késő este elrohantam hozzá, a szállodába. Részeg lehetett, mert rögtön behúzott a szobájába, és le akart itatni... Szörnyű volt. El sem képzelheted, milyenek itt az emberek... Kérdezem: „Csakugyan elesett a férjem?” Mert tudod, Onoli vele egy ezredben szolgált, bajtársa volt, együtt harcoltak... Mindennap láthatta... Csúfondárosan felelt: „Úgy van, gyermekem, elesett, nyugodjon bele, saját szememmel láttam, hogy ellepték a legyek...” Aztán azt mondta: „Roscsinra gyanús szemmel néztek nálunk, szerencséje, hogy csatában esett el...” Nem mondta meg, mikor történt, melyik napon, és azt sem, hol ölték meg Vagyimot... Sírva könnyörögtem neki... Rám ordított:

„Tudom is én, ki hol fordult fel” - és helyetteséül ajánlkozott... Ó, Dása... Micsoda népek ezek!... Ész nélkül rohantam el a szállodából.

Nem bírom elhinni, hogy Vagyim nincs többé. Pedig nem lehet el nem hinnem, mert ugyan miért hazudott volna ez az ember? Az alezredes is azt mondja, hogy úgy látszik, igaz... Vagyimtól az egész idő alatt egyetlenegy levelet kaptam a frontról, rövid levél, és ő nem így szokott írni... A húsvét utáni második héten írta... Megszólítás nélkül. Szóról szóra ennyit: „Pénzt küldök neked... Nem láthatlak. Emlékszem, miket mondtál búcsúzáskor... Nem tudom, m e g s z ű n h e t - e az ember gyilkosnak lenni... Nem értem, hogyan válhattam gyilkossá... Igyekszem nem gondolkozni, de úgy látszik, gondolkozni kell, sőt tenni is kell valamit... Amikor ennek vége szakad - ha ugyan vége lesz -, akkor viszontlátjuk egymást...”

Hát így vagyunk, Dása, mennyit sírtam rajta! Elment tőlem, hogy meghaljon... Mivel tarthattam volna vissza, hogyan menthettem volna meg? Mit tehetek? Minden erőmből a szívemhez szorítanám, és ez minden... De hát ő az utóbbi időben már észre sem vett. Mindenki a forradalmat látta. Jaj, nem értek semmit... Érdekes élnünk egyáltalán? Hiszen minden romba dőlt... Mint a madarak a viharban, úgy vergődünk ide-oda az országban... Minek? Ha ez a sok kiontott vér, ez a tengersok szenvedés, győtrelem visszahozná az otthonunkat, barátságos ebédlőnket és kártyázó ismerőseinket... Hát lehetünk újra boldogok? Nem, a múlt, az odavan örökre, nem jő vissza többé, Dása... Az életünknek vége, hadd jöjjenek a helyünkbe mások. Erősebbek... Különbek...«

Letette a tollat, és gyűrött kis zsebkendőjével megtörülte a szemét. Aztán kinézett a négy kis ablakszemre permetező esőre. Az udvaron úgy vonaglott, vergődött az akác, mintha a szél üstökénél fogva rángatná. Aztán folytatta a levelét:

»Miután Vagyim a frontra ment, nemsokára kitavaszkodott. Egész életem abból állt, hogy őt vártam. Milyen szomorú ez, mennyire hiábavaló volt. Emlékszem, alkonyatkor mindig kinéztem az ablakon. Az akác már kizöldült, duzzadt bimbók feszültek rajta. Verébsereg lármázott... Úgy elszomorodtam, úgy fájt a magány... Idegen, idegen vagyok ezen a földön... A háborúnak vége, a forradalom is elmúlik. Oroszország már nem az lesz, ami volt. Háborúzunk, kínlódunk, pusztulunk. De a fák csakúgy kivirulnak, mint tavaly tavasszal, mint minden régi tavaszon. És ez az akác s e verébraj és az egész természet messze, messze hátrált előlem, és ott élnek távol tőlem, de már nem értem az életüket...

Dása, mondd, mire kell ez a sok gyötrődés? Lehetetlen, hogy hiába legyen... Mi, nők - te is, én is -, a magunk kis világában élünk... De ami körös-körül egész Oroszországban végbemegy, micsoda lobogó tűz ez? Kell, hogy abból új élet, új öröm szülessen... Ha az emberek nem hinnének ebben, vajon képesek volnának-e így gyűlölni, így pusztítani egymást?... Én mindent elvesztettem... Magamnak se kellek... De lám, mégis élek, mert szégyen - nem szörnyű -, de szégyen volna mozdony elé feküdni, vagy kötelet hurkolni a nyakamra...

Holnap elutazom Rosztovból, hogy többé semmire se emlékezzem... Jekatyerinoszlavba utazom... Ismerősök vannak ott... Azt tanácsolják, hogy lépjek be ott egy cukrászdába. Talán te is délre utazol, Dása... Azt beszélik, hogy Pityerben nagyon nehéz az élet...

Lám, micsoda különbség: az asszony soha, még ha a világ összedőlne, akkor sem hagyná el, akit szeret... Vagyim pedig elment... Csak addig szeretett engem, amíg biztos volt magában... Emlékszel, Pétervárott, tavaly júniusban micsoda napfény ragyogta be a

boldogságunkat?... Soha, amíg élek, nem felejttem el a sápadt napfényt ott, északon... Nem maradt nálam Vagyimtól egyetlen fénykép, egyetlen emléktárgy sem... Mintha minden csak álom lett volna... Nem bírom, Dása, nem bírom elhinni, hogy elesett... Talán ebbe fogok beleőrülni... Milyen szomorúan és hasztalanul múlt el az életem...«

Kátya nem tudott tovább írni... zsebkendője is egészen átázott... De hát mégiscsak meg kellett írnia húgának mindazt a mindennapi apróságot, amit általában elvárnak egy levéltől... A szakadó eső egyhangú nesze közepette minden gondolat és érzés nélkül írta le ezeket a szavakat az élelmiszerákról, a drágaságról:

»Nem lehet kapni se kelmét, se cernát... Egy varrótű ára másfél ezer rubel vagy két eleven malac... A szomszédék tizenhét éves lánya éjjel jóformán meztelen jött haza, az utcán levetköztették, s meg is verték. Főleg a cipőkre utaznak...«

Leírta, hogy a németek a városi parkban térzenét rendeznek, és elrendelték az utcák seprését, de közben vonatszámra szállítják Németországba a gabonát, a vaját, tojást. A munkások, az egyszerű emberek gyűlölik őket, de hallgatnak, mert sehonnét se várhatnak segítséget.

Mindezt Tyotykin alezredestől tudta.

»Igen derék ember, de nyilván nehezebbre esik eggyel több száját etetni... A felesége ezt már nem is titkolja.«

A végén Kátya még hozzátette:

»Tegnapelőtt voltam huszonhét éves, de sokkal öregebbnek látszom... Bánom is én. Most ez nem fontos... És nincs is kinek tetszenem...«

És megint elővette a zsebkendőt.

Ezt a levelet Kátya Tyotykinnek adta át, aki megígérte, hogy a legelső alkalommal eljuttatja Pityerbe. De Kátya elutazása után még sokáig hordozta magánál. Nagyon nehéz volt az összeköttetés Észak-Oroszországgal. A posta nem működött. Kétségbeesett egzisztenciák vállalkoztak csak sok pénzért arra, hogy a leveleket eljuttassák.

Elutazása előtt Kátya eladta azt a keveset, amit Szamarából magával hozott, csak egy smaragdköves gyűrűt tartott meg, egy születésnapi ajándékot. Régen kapta, még a háború előtt, Pétervárott, egy tavaszi délelőtt. Olyan távoli emlékké vált, hogy már semmi sem kötötte Kátyát ahhoz a ködös városhoz, ahol fiatalságát töltötte... A megboldogult Nyikolaj Ivanoviccsal és Dásával sétált Kátya a Nyevszkijen... Akkor választották ki ezt a kis gyűrűt a smaragdkövel. Felhúzta ujjára ezt a kis zöld lángocskát, és nem is hozott el magával egyebet abból az életből...

A rosztovi pályaudvarról egyszerre több vonat volt indulóban. Kátyát ide-oda lökdösték, végre betuszkolták egy harmadosztályú kocsiba. Az ablakhoz ült, kis batyuját, amelyben néhány agyonfoltozott fehérnemű volt, a térdére tette. Vadvízzel elöntött mezők, Don-vidéki árterületek úsztak el mellette, füstgomolyok a láthatáron, s homályos körvonalakkal Batajszk városa, amely nem hajolt meg a németek előtt. A meredek part alatt félig víz alá került halászfalvak, meszelt vályogházak, kertek, felfordult bárkák, vízben gázoló suhancok gyaloghálóval. Majd tejfehéren felbukkant előtte az Azovi-tenger, rajta messze néhány ferde vitorla. Aztán a taganrogi gyárak kihűlt kéményei. Pusztasíkság. Kurgánok. Elhagyott tárnák, óriási falvak a

mészköhegyek lejtőjén. Saskeselyűk a kék égen. E vidékhez illő keserves mozdonyfütty... Komor képű parasztok az állomásokon. Német rohamsisakok.

Kátya kinézett az ablakon, görnyedten, mint valami öreg anyóka. De szomorú arca olyan gyönyörű lehetett, hogy egy szemben ülő német katona sokáig szemlélte ezt az idegen orosz nőt. Nikkelkeretű szemüveget viselt, és sovány, fáradt arcára is mintha bánat borult volna.

- A bűnösök mindenért meglakolnak, eljön az ideje - szólalt meg csendesen németül. - Nálunk Németországban is és mindenütt a világon: nagy ítélkezés lesz... a bíró neve: szocializmus.

Kátya eleinte nem is tudta, hogy az idegen hozzá intézi szavait. Ránézett a nagy, tiszta, nikkelkeretes szemüvegre. A német barátságosan bölintott feléje:

- Madame tud németül?

- Igen.

- A sokat szenvedő embernek vigasztalásul szolgál, ha tudja, hogy szenvedésének van értelme és célja - mondotta a német. Lábát az ülés alá tolta, s fejét lehajtotta, úgyhogy most a szemüvege fölött nézett Kátyára. - Én sokat tanulmányoztam az emberiség történetét. Hosszú csendesség után most újra katasztrófák korszaka következik. Ez az én véleményem. Egy nagy civilizáció pusztulásának küszöbére értünk. Az árja társadalom egy ízben már keresztülment ehhez hasonló válságon a negyedik században, amikor barbárok dúlták fel Rómát. Egyesek készek ezt a korszakot napjainkkal egybevetni. Ám legyen. Rómát felbomlasztotta a kereszténység eszméje. A barbárok már csak Róma hulláját marcangolták szét. A jelenkori civilizációt a szocializmus fogja újjászervezni. Akkor pusztítás ment végbe, most alkotás következik. Mik voltak a kereszténység legbomlasztóbb eszméi? Az egyenlőség, a nemzetköziség és a szegénység erkölcsi fölénye a gazdagság fölött. Barbárok eszméi voltak ezek, akiknek a fényűzésbe merült Rómát, ezt a falánk élősdt kellett eltartaniuk. Ezért féltek annyira a rómaiak a kereszténységtől és ezért üldözték őket oly irgalmatlanul. Ám a kereszténységben nem volt teremtő eszme, nem szervezte meg a munkát. A földön beérte a rombolással, minden egyebet a túlvilágon ígért. A kereszténység csupán pallos volt, amely pusztított és büntetett. És még a mennyekben, az ideális életben sem tudott mást ígérni, mint egy visszájára fordított hierarchiát, a római birodalom osztály- és kasztrendszerét. Ez volt az alaphibája. Róma a rend eszméjét helyezte vele szembe, de akkor a legnagyobb rendetlenség, az általános zűrzavar volt hön áhított vágya a barbár népeknek, amelyek alig várták, hogy megostromolhassák Róma falait. Vágyuk valóra vált. A városok helyén romhalmazok füstölögtek. Az utakon hullák heverték, melyeket barbárok dárdái pusztítottak, barbár hordák szekerei gázoltak le. És nem volt menekvés, mert hiszen egész Európa, Afrika és Kis-Ázsia lángokban állt. Mint a madarak, úgy verdestek a rómaiak a világégésben. A barbárok gyilkolták, az erdőkben a vadállatok marcangolták őket, a pusztaságban éhen-szomjan pusztultak halomra. Egykorú feljegyzésekben olvastam, hogyan menekült éjszakának idején Rómából az ottani prefektus felesége, Proba, két leányával, amikor Alarich germán csapatai rátörtek Rómára. A Tiberisen úszó csónakjukból nézték a római nők a lángokat, amelyek az örök várost elnyelték. Ez volt a világ vége...

A német kifűzte hátizsákját, előkotort egy kopott bőrbe kötött, vaskos jegyzőkönyvet, s egy ideig tartózkodó mosollyal lapozgatott benne.

- Nézzen ide - mondta és átült Kátya oldalára -, hogy fogalmat alkothasson magának, hogyan éltek a rómaiak pusztulásuk előtt, hallgassa meg ezt a részt Ammianus Marcellinusból, aki így írja le a világ akkori urait:

Sarkig érő bíborszín selyemlepel leng rajtuk a szélben, s látni engedi alatta a különböző állatokkal dúsan hímzett tunikát. Zárt hintóik mintegy ötven főnyi szolgakísérettel robognak hihetetlen sebesen, hogy az egész utca reng alattuk. Ha valamelyikük fürdőbe megy, ami rendesen hozzátartozik az étkezés, séta s egyéb szórakozások örömeihez, ellentmondást nem tűrően követeli a maga saját külön használatára a közönségnek szánt intézményeket. Fürdőjéből kilépve, az előkelő polgár felveszi ékköves nyakláncait és gyűrűit, majd drága lepelbe burkolózik, melynek kelméjéből tizenkét embernek telnék ruhára. Aztán hiúságának hízelgő felső köntösét ölti fel, miközben olyan büszke tartást vesz fel, aminő még a nagy Marcellust, Siracusa meghódítóját sem illette meg. Olykor pedig merész útra indul háza népével, szolgák, szakácsok, kliensek és undorítóan eltorzított heréltek seregével itáliai birtokára, ahol madarakra, házinyulakra vadászik. Ha véletlenül forró nyár közepén átmerészkedik aranyozott bárkáján a Lucrinus tavon túl fekvő tengerparti nyaralójába, ezt az útját később nem átalálja Caesar vagy Nagy Sándor hadjárataihoz hasonlítani. Ha egy légy férközik selyemfüggönye alá, vagy annak redőin keresztül besüt hozzá a nap, átkozza sorsát, és lázadozik, miért is nem született a kimmériak földjén, az örök árnyék honában. A főrangúak legszívesebben élösködő hízelgőiket látják vendégül, mert azok a házigazda minden szavát megtapsolják. Elragadtatva dicsérik a ház márványoszlopait és a szobák mozaikpadlózatát. Az asztalnál a halak és vadak óriási méretein álmélkodnak. Mérleget hoznak be, hogy pontosan lemérjék e pompás csemegék súlyát, s mialatt a józan eszű vendég elfordul e balgaságoktól, az élösdiek közjegyzőt követelnek, hogy írásban örökítse meg ezt a csodát...

- Igen, sic transit...⁵ - szólt a német, és becsapta könyvét. - Ugyanezek az előkelőségek később koldusbotra jutva kóboroltak az országutakon s a lerombolt városokban. A barbár hordák pedig dülva, fosztogatva tovább özönlöttek be keletről. Alig ötven esztendő alatt a római császárságnak nyoma sem maradt. Fű nőtte be a fenséges Rómát, az elhagyott paloták romjain kecskék legelésztek. Csaknem hétszázados éjszaka borult Európára... Ez azért volt lehetséges, mert a kereszténység rombolni tudott, de nem ismerte a munka megszervezésének eszméjét... A tízparancsolatban szó sincs a munkáról. Erkölcsi törvényeit olyan emberre szabta, aki nem vet, nem arat, hanem rabszolgák vetnek és aratnak neki. A kereszténység a császárok és hódítók vallásává vált. A munka szervezetlen maradt, és nem volt számára hely az erkölcsi szabályok között. A munka vallását a jelenkori barbárok hozzák a világra, akik megdöntik a jelenkori, második Rómát. Olvasta Spenglert? Ő tetőtől talpig római, csak abban az egyben van igaza, hogy az ő Európájának valóban bealkonyul, számunkra viszont most jön fel a nap. Spenglernek nem sikerül maga után csalnia a sírba a világ proletariátusát. A hattyúmadár megszólal halála előtt. A burzsoázia, halála előtt, Spenglerrel mondatta el hattyúdalát. Ez a legutolsó idealista ütőkártyája... A kereszténység foga odvas lett. A miénk vasból van... Mi a munka szocialista megszervezését állítjuk vele szembe. Háborúba kényszerítenek bennünket a bolsevikok ellen... Ohó!... Álljunk csak meg!... Azt hiszi, nem tudjuk, ki uszít bennünket s ki ellen? Ó, mi sokkal többet tudunk, mint ők képzeltek... Azelőtt megvetettük az oroszokat, most kezdjük csodálni és tisztelni őket...

A vonat elnyújtott fütttyel haladt el egy nagy falu mellett. Csinosan épült, bádogtetős házak, hosszú szénakazlak, gyümölcsösök, üzleti cégtáblák vonultak el. A vonat mellett katonazubbonyos, báránybőrsapkás paraszt szekerezett a poros országúton. Ostorát suhogtatva, szétvetett lábbal állt megvasalt kerekű kocsiján. Nagy testű, jól táplált lova nekiiramodva

⁵ Sic transit gloria mundi: Így múlik el a világ dicsősége.

igyekezett elhagyni a vonatot. A paraszt a vagonablak felé fordult, és fehér fogsorát megvillantva, odakiáltott valamit.

- Ez itt Guljaj-Pole - mondta a német. - Nagyon gazdag falu.

Útközben gyakran át kellett szállni. Kátya ugyanis tévedésből nem a közvetlen vonatra ült. Az állomásokon a várakozás izgalma, az új arcok, a sztyepp azelőtt sohasem látott végtelen térsége, amely lassan úszott el a vagonablak előtt, elvonta Kátyát borús gondolataitól. A német - búcsúzásul erősen megrázta Kátya kezét - már rég leszállt. Ez az ember sziklaszilárdan meg volt győződve az események törvényszerűségéről, és úgy látszik, pontosan tudta azt is, mi lesz a saját szerepe. Nyugodt, derűs világszemlélete csodálkozó izgalommal töltötte el Kátyát. Az, amiben ökörlötte mindenki a legszörnyűbb pusztulást látta, ennek az embernek a szemében egy nagy változás rég áhított kezdete volt.

Kátya az egész esztendő folyamán egyebet sem hallott, mint fogcsikorgatást és a végső kétségbeesés sóhajtásait, egyebet se látott - például otthon, apja házában, azon a márciusi reggelen is -, mint eltorzult arcokat, ökölbe szorított kezeket. Tyutykin alezredes, igaz, nem sóhajtozott, és a fogát sem csikorgatta, de hát ő - saját kifejezése szerint - „megszállott” volt, aki az igazságosságba vetett vakhitével üdvözölte a forradalmat.

Az a kör, amelyben Kátya élt, a forradalomban látta Oroszország és az orosz kultúra végpusztulását, az egész élet összeomlását, valami világméretű pugacsovi uralmat, az apokalipszis eljövételét. Volt egy birodalom, amelynek gépezete pontosan és érthetően dolgozott. A paraszt művelte a földet, a bányász szemet fejtett, a gyárak olcsó és jó árut gyártottak, a kupecsek élelmesen kereskedtek, a hivatalnokok óramű pontossággal dolgoztak. Mindebből egyesek valahol odafenn a legfényűzőbb élet örömeit élvezték. Itt-ott szóba is került, hogy ez a rendszer igazságtalan. De mit lehet tenni: az Isten rendezte el így a világot. És egyszerre csak mindez összeomlott, és a birodalom helyén egy feldúlt hangyaboly nyüzsög... A polgár pedig tántorog, mint akit föbe kólintottak, és a szeme is kifordul a borzadálytól...

A vonat sokáig vesztegelt a csendben egy kis állomáson. Kátya kihajolt az ablakon. A sötétben halkan suttogtak a falombok. Beláthatatlan volt a csillagos égbolt az érthetetlen föld felett.

Kátya a leeresztett ablak keretére könyökölt. A lombsuttogás, a csillagok, a föld langyos kipárolgása egy régmúlt éjszaka emlékét idézte fel. Párizs környékén történt egy parkban. Két gépkocsin jött össze ott néhány ismerős, csupa pétervári... A tóparton, ahol vacsoráztak, igen kellemes társalgás folyt. Ezüst felhőként borultak a szomorúfüzek a vízre.

A vacsorázók között volt egy valaha Oroszországban élt német, akit Kátya addig nem ismert. Jól beszélt franciául. Estélyi öltözetet viselt, kalap nélkül. Hosszúkás, sovány, ideges arca, nagy, kopaszodó homloka, nehéz szempillájú, szürke szeme volt. Nyugodtan ült ott, hosszú ujjait felfordított borospoharán nyugtatva. Ha Kátyának valaki tetszett, kellemes, szívet melegítő érzés töltötte el. A tó fölött a júliusi éjszaka becézte félig kitakart vállát. A lugast befutó vadszölő levelei közt csillagok sziporkáztak. A gyertyavilág meleg fényt hintett barátai arcára, az abroszon billegő éjjeli lepkékre és az idegen férfi tűnődő vonásaira. Kátya érezte, hogy az idegen reá pillantva, elgondolkozott. Ő biztosan nagyon szép lehetett azon az estén.

Amikor felkeltek az asztaltól, és elindultak a magas, alagútszerű fasorban, a park végén levő teraszra, hogy onnan nézzék Párizs fényeit, a német Kátya oldalán lépkedett.

- Nem gondolja, nagyságos asszonyom, hogy a szépség megengedhetetlen és megbocsáthatatlan valami? - mondotta szenvtelen hangon, mintegy hangsúlyozva, hogy szavai mögött nincs semmi kétértelműség. Kátya lassan lépkedett mellette. Milyen jó is, hogy ez az ember

szóval tartja, és a hangja nem nyomja el a sötét fák lombnieszét. A német Kátya balján haladva, előrenézett a fasor mélyébe, ahol a város lilás fényei villóztak.

- Mérnök vagyok. Az apám nagyon gazdag. Nagy üzemekben dolgozom. Sok százezer emberrel van dolgom. Sok mindent látok és tudok, amiről magának nincs tudomása. Bocsánat, nem untatja ez a téma?

Kátya feléje fordította fejét, szó nélkül rámosolygott. A messzi fények félhomályán át a férfi meglátta Kátya szemét és mosolyát, és így folytatta:

- Szerencsétlenségünkre mi két korszak mezsgyéjén élünk. Az egyik, a pompás, nagyszerű kor, bealkonyult. A másik, gépek zakatolása közepette, egyhangúan sivár gyárnegyedekben születik. Ennek a korszaknak a neve: tömeg. Az embertömeg, amelyben eltűnnek a különbségek. Az ember nem más, mint egy pár ügyes kéz, amely gépeket irányít. Itt mások a törvények, más az időszámítás, más az igazság. Maga, asszonyom, az utolsó a régi korszakból. Ezért oly fájó nekem a maga arcára nézni, amely éppen úgy felesleges az új korszakban, mint minden más, mert nem hajt hasznat, mert egyetlen a maga nemében, és mert kihalásra ítélt érzelmeket támaszt: szerelmet, önfeláldozást, költészetet, életörömet... Szépség! Ugyan, minek az? A szépség aggályos valami... Megengedhetetlen fényűzés... Majd meglátja, maholnap törvényt hoznak a szépség ellen... Hallott már véletlenül a futószalagon végzett munkáról? Ez a legújabb amerikai találmány. A futószalag munkafilozófiáját be kell oltani a tömegekbe... A lopás, a gyilkosság kisebb bűnnek minősül, mint egy szempillantásnyi szórakozottság a futószalag mellett... Most aztán képzelje el: a csőrömpölő műhelyekbe egyszer csak belép az izgató szépség. Mi történik? A mozdulatok összezavarodnak, az izmok megremegnek, a kezek késlekednek, pontatlanul dolgoznak, másodpercek vesznek el... A másodpercnyi hibák órákra szaporodnak, az órák katasztrófát idéznek elő... Az én gyáram egyszerre csak rosszabb portékát kezd gyártani, mint a szomszédomé... A vállalat tönkremegy... Egy pénztintézet csődbe jut... A börzeárfolyamok örült ugrással reagálnak a hanyatlásra... Emiatt valaki öngyilkos lesz... És mindez csupán azért, mert a gyár egyik műhelyébe, ruháját suhogtatva, belebent egy bűvösen szép asszony...

Kátya elnevette magát. A futószalagról valóban semmit sem tudott. Sohasem járt üzemekben, csak a füstös gyárkéményeket látta, amelyek rontják a táj szépségét. A tömeget, a sétatereken hullámozó embereket nagyon szerette, és sohasem riadt vissza tőlük. A velük együtt vacsorázók közül kettő szociáldemokrata volt. Talán a lelkiismerete is nyugodt lehetett. De amit kísérlője beszélt most lassan, felemelt fövel a fasor langyos homályában, az új volt és érdekes, akárcsak pétervári szalonjában a kubista festmények... Csakhogy ezen az estén valahogy nem hajlott az esze a filozofálásra.

- Úgy látszik, magának valaha nagyon meggyűlt a baja a szép asszonyokkal, ha annyira gyűlöli őket - mondta, és halkan megint elnevette magát, miközben másra gondolt. Az a más ugyanolyan kifejezhetetlen volt, mint ez az éjszaka, a virágok s falombok illata, a fák sudarai között átsugárzó csillagfény: egy közeledő szerelem édes szédülete. Nem ez iránt a magas termetű idegen iránt, de azért ez sincs kizárva. Vágyakozást ébresztett benne. Ami azelőtt oly nehéznek, sőt reménytelennek tetszett, most könnyedén hatalmába ejtette...

Nem lehet tudni, mi történt volna vele, ha Párizsban marad... De egyszer csak mindennek vége szakadt. Eldördültek a világháború ágyúi. Kátya aztán már nem is találkozott többet a némettel. Tudta-e az, hogy közeledik a háború, vagy csak megsejtette? További beszélgetésük során, a kőkorlátnál, ahonnan Párizsban a sötét láthatáron gyémántosan villódzó fényeiben gyönyörködtek, a német valami konok reménytelenséggel még néhányszor a katasztrófa

kikerülhetetlenségére terelte a szót. Mintha nem hagyta volna nyugton a gondolat, hogy minden hiábavaló: az éjszaka gyönyörűsége éppúgy, mint Kátya bűbája...

Kátya már nem emlékezett tisztán, hogy mit, de valószínű, hogy csak semmiségeket beszélt. Ez azonban úgysem volt fontos. A férfi a kőkorláthoz támaszkodva állt, arcával csaknem érintve Kátya vállát. Kátya tudta, hogy az éjszakai levegőbe belevegyül az ő parfümjének, vállának, hajának illata. Lehetséges, legalábbis most úgy tűnt föl neki, hogy ha akkor a férfi rátette volna nagy kezét a derekára, ő nem ellenkezett volna... De semmi efféle nem történt...

A szél most az arcába fújt. A haját zilálta. A mozdonyról szikrák röpködtek. A vonat a sztyeppen dübörgött. Kátya semmit sem látó tekintettel elfordult az ablaktól. Behúzódott fekhelye sarkába, s hideg ujjait tördelte.

Bűnbánat fogta el. Hogyan lehet ez? Egy hete sincs, hogy Vagyim haláláról értesült, és most megcsalta, nem: rosszabb, elárulta... Egy nem létező szeretőről álmodozott... Az a német biztosan elesett... Tartalékos tiszt volt. Elesett, elpusztult... Minden kihalt, minden elpusztult, tönkrement, elenyészett, mint az éjszaka a parkban, a tó fölötti teraszon; minden elmúlt, visszahozhatatlanul.

Kátya összeszorította a fogát, hogy fel ne jajduljon. Lehunyta szemét. Szívét marcangoló bánat járta át meg át... A gyertyával gyéren megvilágított szurtos vagonban kevesen voltak. Felemelt kezek, bozontos szakállak, a felső fekhelyről lecsüngő lábak álmatlan, fekete árnyékai lebegtek a falon. Senki sem aludt, noha az idő későre járt. Halkan beszélgettek.

- Ez a környék a legkomiszabb, én mondom maguknak...

- Hogyhogy? Valóban még itt sem volnánk biztonságban?

- Bocsánat, nem tudom, jól értettem? Szóval itt is történnek rablások? Furcsa, hogy a németek nem intézkednek. Hiszen az ő kötelességük volna az utazóközönség védelme... Ha már megszállták az országot, tessék, teremtsenek rendet.

- A németek, már megbocsásson, tisztelt uram, fűtyülnek ránk. Gondolják magukban: amit főztél, edd meg, csináljatok magatok rendet. Igen. A banditizmus nálunk... a levegőben van. Szemét nép ez...

Az éleshangú így felelt:

- A tűz égesse meg az egész orosz irodalmat: szemétre való. Ugyan szépen mutatkoztunk be a világnak! Talán egyetlenegy tisztességes ember sincs egész Oroszországban. Én például jártam Finnországban, és egyszer a szállodában felejtettem a sárcipőmet... Lovas küldöncöt szalajtottak vele utánam, pedig a kalocsni lyukas volt... Az igen, az becsületes nép. És hogy elbántak a kommunistákkal! Egyáltalán, mindenkivel, aki orosz. Abo városában a fölkelés leverése után a finnek lassú tűzön elevenen sütötték meg az ottani Vörös Gárda parancsnokát. A folyón túlra is áthallatszott, úgy üvöltött az a bolsevik...

- Uramisten, mikor kezdenek már végre nálunk is rendet csinálni...

- Kérem, én voltam Kijevben... Elegáns üzletek, zenés kávéházak... A hölgyek nyíltan viselik gyémántjaikat... Csak úgy pezseg az élet... Nagyon jól dolgoznak az aranyat és egyéb értéktárgyakat összevásárló üzletek... Az utcai élet s ami hozzátartozik, kérem, pompásan virul... Fényes város...

- Igen, de egy nadrágra való kelmére rámegy a félesztendei fizetés. A spekulánsok tönkretesznek bennünket... És tudják, kérem, mind kihízott a bőrünkön, mind sötétkék seviotban feszít... Kávéházban ülnek, s nagy haszonnal csereberélnek... Egy szép napon arra ébredek,

hogy nincs az egész városban gyufa. Egy hét múlva előkerül, de már egy rubelba kerül egy skatulya. Vagy vegyük a varrótűt. Én, kérem, a feleségemnek két tűt meg egy orsó cérnát ajándékoztam a neve napjára. Azelőtt gyémántköves fülbevalót vettem neki... Az intelligencia tönkremegy, kipusztul, kérem...

- Agyon kell lőni a lánckereskedőket, irgalmatlanul agyonlőni...

- De kérem, elvtárs úr, ez itt nem bolsevizmus...

- Oszt mit beszélnek Kijevben, tartja magát a hetman?

- Ühüm, amíg a németek tartják... Azt mondják, van már jelölt Ukrajna trónjára: a Hímes Vaszilij. Habsburg-csemete a lelkem, de kisorosz; háziszóttos, himzett ingben jár.

- Polgártársak, oltsuk már el a gyertyát, ideje aludni...

- Mit akar a gyertyával? Ez itt, kérem, közös vagon...

- Valahogy biztonságosabb... a vonatablakok kívüláglanak a mezőre...

Egyszerre elhallgattak a vagonban. A vonat zakatolása, még erősebben hallatszott. A sztyepp sötétjében mozdonyszikrák röpködtek. Végül valaki rekedten dörögött:

- Ki mondta, hogy oltsuk el a gyertyát? (Csend. Az emberek megborzongtak.) Aha, a gyertya... hogy ne lássák, míg a táskák közt kotorász... Meg kell tudni, ki mondta, oszt a lépcsőről le kell dobni a kerekek alá.

Valaki sopánkodva dünnyögött. Egy rémült hang megszólalt:

- A múlt héten, amikor utaztam, egy asszonynak mind a két bugyrát kihúzták kampóval...

- Bizonyosan a Mahno bandájából...

- Majd éppen a te két rongyos bugyroddal törődnek Mahnoék. Egy egész vonat kirablása: az igen, ez az ő mesterségük.

- Uraim, elveszik az álmunkat, ha még sokat beszélnek róluk...

De akkor már megindult a rémséges történetek özöne. Olyan históriákat kerítettek elő az emlékezetükből, hogy mindenkinek égnek állt a haja. Kiderült, hogy ez a hely, ahol most dörögött a vonat, a legnagyobb rablófészek, ahova a németek nem is merészkednek, és az előző állomáson már a vonatőrség is leszállt... Itt a falvakban a férfiak finom szőrmebundában járnak, az asszonynép meg selyemben, bársonyban páváskodik. Nincs nap, a fene egye meg, hogy géppuskával ne lőnék a vonatot, vagy pedig lecsatolják a hátsó kocsikat, nekieresztik mozdony nélkül, aztán mikor teljes sebességgel rohannak, kinyílik a vagonajtó, és belép egypár szakállas alak fejszével a kezében: „Föl a kezekkel!” Az oroszokat anyaszült meztelenre vetkőztetik, ha meg zsidó kerül a kezükbe, no hát akkor...

- Zsidók? Mi közük ehhez a zsidóknak? - horkant fel a kék sevietruhas ember, aki úgy dicsérte Kijevet. - Mi az, hogy mindenért a zsidót okolják?

Ettől a felhördüléstől még borzasztóbb lett a hangulat. Elcsendesedtek. Kátya megint behunyta szemét. Tőle nem volt mit elrabolni, hacsak nem a smaragdköves gyűrűjét. De még őt is lenyűgözte valami nyomasztó félelem. Hogy kitépje magát a kellemetlen bénulás hidegéből, megint megpróbálta felidézni annak a beteljesületlen éjszakának a varázsát. De a fekete pusztaságban csak a kerekek zakatoltak. Ka-tyeny-ka, Ka-tyeny-ka, vé-ged van, vé-ged van, vé-ged van...

Mintha falba vágódott volna, olyan hirtelen állt meg a vonat, a fék felvonított, a láncok csörömpöltek, az ablaküveg megzörrent, néhány bőrönd súlyosan zuhant le a felső polcokról. A furcsa az volt, hogy senki még csak nem is jajgatott. Felugráltak helyükről, kinéztek, füleltek. Minden szó nélkül is nyilvánvaló volt, hogy bajba kerültek.

Puskalövések dördültek a sötétben. A kék seviotruhás, borotvált férfi elsomfordált valahová. Az ablakok alatt, közvetlenül a kerekeknél, emberek szaladoztak. „Bah, bah” - szikrázott a szemek előtt, süvített a fülekbe... Egy szörnyű hang beordított: „Nem szabad kihajolni!” - és egy kézigránát robbant. A vagon megrándult. Az utasok foga didergősen vacogott. Emberek léptek fel a peronra. Vagy tíz báránybőr kucsmás ember egymást taszigálva nyomult be a kocsiba, gránátokkal ijesztgetve az utasokat és fegyverrel hadonászva. Mindenki hangosan lihegett.

- Holmit összeszedni, s ki a mezőre!

- Mozogj, mert...

- Miska, piszkáld csak meg a kézigránáttal azt a burzsujt...

Az utasok visszahőköltek. Egy dühös, sápadt, világosszőke legény egész testével előrenyomulva, felemelte a gránátot, és egy pillanatig úgy maradt, kinyújtott karral.

- Megyünk, megyünk, megyünk már - motyogtak innen-onnan. És az utasok minden további tiltakozás, minden szó nélkül lemasztak a vagonból, ki a bőröndjével, ki meg csak a párnájával vagy teáskannájával... Egyikük, egy pofaszakállas, szemüveges férfi még mosolygott is, mikor a zshiványok között topogott a pályatesten.

Hűvös volt az éjszaka. Tündöklő csillagtakaró borult a sztyeppre. Kátya kis batyujával leült egy korhadt talpfarakásra. Ha rögtön nem gyilkoltak, most már nemigen ölik meg. Olyan gyöngének érezte magát, mintha ájulásból ocsúdott volna fel. „Nem mindegy, hogy itt ülök-e - gondolta -, vagy Jekatyerinoszlavban kódorgok egy falat kenyér nélkül...” A válla megrázkódott a hűvösségben. Ásított. Nagy darab emberek rángatták le a bőröndöket a vagonpolcokról, s hajigálták ki az ablakokból. A szemüveges ember a töltésre mászott, és felkiáltott a vagonba:

- Vigyázzanak, uraim, a fizikai műszereimre, az istenért, törekeny holmi...

Hátulról csitították, hogy hallgasson, és esőköpenyénél fogva rángatták vissza az utasok maguk közé. Ezalatt a sötétségből nagy patkórobajjal elővágtatott egy lovascsapat. Két lóhosszal megelőzve a többi, nyergében felágaskodva, legelől nyargalt egy hihetetlenül vállas, magas kucsmás alak. Az utasok megdermedtek. A csapat felemelt puskával és karddal megállt a vagonoknál. A szálas, magas kucsmás férfi csengő hangon kérdezte:

- Nincs veszteség, fiúk?

- Nincs... Nincs... Kirakodunk. Küldd a szekereket - felelték neki. A vállas ember megfordította lovát, és az utasok közé ugrott.

- Igazolványokat felmutatni - parancsolt rájuk, és ágaskodó lovának nyála az utasok rémülten kimeresztett szemébe fröccsent. - Ne féljete. Mahno apánk néphadseregének védelme alatt álltok. Agyonlőni csak a tisztet meg a csendőrt fogjuk, és - itt hangját fenyegetően felemelte - a nép vagyonával üzérkedőket.

A gumiköpenyes ember szemüvegét megigazítva, megint előlépett:

- Bocsánat, becsületszavamra mondhatom, hogy közöttünk egy sincs az említett kategóriából... Egytől egyig békés polgárok vagyunk... Nevem Obrucsov fizikatanár...

- Tanár, tanár - dörögte szemrehányóan a vállas, magas kucsmás ember. - Osztán mégis összeállsz mindenféle gaz népséggel. Állj ide félre. Fiúk, ezt itt ne bántsátok, ez tanár...

A vagonból kihozták a gyertyát. Megkezdődött az igazolványok átvizsgálása. Tiszt vagy csendőrféle csakugyan egy sem akadt. A seviotruhas, borotvált képű ott sürgött-forgott a gyertyánál, legelöl... Csakhogy most már valami elnyűtt parasztbekecs és katonasapka volt rajta. Tudjisten, honnan kerítette ilyen hamar, az is meglehet, hogy a táskájában hozta magával. Barátkozva veregette meg a mogorva útonálló vállát:

- Nagyon örvendek, hogy megismertem magukat... Én, kérem, énekes vagyok. Művészembernek ismernie kell az életet, ugyebár.

Krakovgott, a torkát köszörülte, amíg csak valaki rá nem szólt erélyesen.

- Meglátjuk, micsoda művész vagy, korán örülsz!

Megérkeztek a vasalt kerekű kis géppuskás szekerek. Mahno legényei ezekre dobálták fel a bőrdöket, kosarakat, bugyrokot, feltelepedtek a holmi tetejére, a kocsisok betyárosan füttyentettek, a jól táplált lovak nekiiramodtak, és a lármás karaván csakhamar eltűnt szem elől.

A lovascsapat is elvágtatott. Néhányan a csapatból még a vagonoknál ácsorogtak. Ekkor az utasok kézfelemeléssel szavazva, küldöttséget választottak, hogy az engedélyt kérjen a vonatrablóktól a továbbutazásra. A kézigránátokkal teleaggatott, lenszőke legény meghallgatta a kérelmet. Sapkaellenzője alól kigöndörödő fürtjei eltakarták fél szemét. A másik világoskék szemével hetykén vizsgálta a küldötteket:

- Hova akartok utazni? - És mindegyiküket tetőtől talpig végigmérte. - Hová? Mivel? Ó, ti ostobák! A gépész már rég meglógott a mozdonyról, a sztyeppen kódorog valahol... Nem hagyhatlak itt benneteket éjszakának idején, hiszen éppen elég magányos farkas ólálkodik errefelé... Polgártársak, figyeljete a kommandóra! - Eltávolodott a töltéstől, megigazította súlyos derékszíját. A többi Mahno-legény is odajött vállra vetett puskával. - Polgárok! Négyes sorokban, poggyásszal együtt a sztyeppre! Indulj.

Kátya mellett elhaladva, lehajolt hozzá, és megérintette a vállát:

- Gyere, lelkem, ne búsulj, nem lesz bántódásod, fogd a batyudat, aztán gyere velem, a soron kívül.

Kátya kendőjét szemöldökéig lehúзва, kezében bugyrával mendegélt a sztyepp lapályán. A göndör hajtincses legény a balján haladt, és időnként vissza-visszanézett vállán keresztül a csüggedten botorkáló foglyok hallgatag menetére, miközben halkan maga elé füttyörészett.

- Ki maga, honnan került ide? - kérdezte Kátyát. De az nem felelt, elfordult. Már nem félt, izgatott sem volt, csupán közömbös, mintha félig-meddig álmodná mindezt. A legény megint faggatni kezdte.

- Szóval röstell szóba állni egy banditával. Kár, nagyon kár, ifiasszony. Mostanság jobb volna sutba dobni az uraskodást... nem olyan idők járnak...

Megfordult és hirtelen lerántva válláról puskáját, ráförmedt egy fogolyra, aki kicsit odább somfordált a többitől.

- Hej, te gazember... lemaradsz?... Mindjárt lövök!

Az illető nyomban visszaugrott a tömegbe. A legény elégedetten nevetett:

- Ugyan, hova is szökhette a bolond?... Lehet, hogy csak dolgára igyekezett... Látja, nagysága, így áll a dolog...Nem akar beszélgetni. Pedig hallgatni még rosszabb... Ne féljen, nem vagyok én részeg. Amikor részeg vagyok, hallgatok. Olyankor komisz vagyok. Ismerkedjünk meg. - Két ujját a sapkájához emelte. - Nevem Miska Szolomin, szökevény a Vörös Hadseregből. Helyesebben, természeténél fogva bandita, érthető... Rosszféle... Ebben igaza van...

- Hova megyünk? - kérdezte Kátya.

- A faluba, az ezredtörzshöz. Ott majd leigazolják, kihallgatják magukat, ki- s mifélek, egypárat eltesznek láb alól, egypárat elengednek. Magának, ifiasszony, nincs mitől félnie... Különben is, én itt vagyok magával...

- Úgy nézem, magától kell inkább félni - szólt Kátya, kísérijére pillantva. Nem várta, hogy szavai ilyen mélyen megbántják a fiút: mintha leforrázták volna. Kihúzta magát, nagyot szippantott, csillagfénytől halvány, hosszúkás arcát összeráncolta. - Szuka... - suttogta maga elé. Szó nélkül mentek tovább, közben Miska cigarettát sodort és rágyújtott.

- Akárhogy tagadja, úgys tudom, kiféle maga. Tiszti familiából való.

- Igen - felelte Kátya.

- A férje persze a fehérek bandájában...

- Igen... A férjem elesett...

- Nem esküszöm, hogy az én golyómtól fordult fel...

Elvigyorodott. Kátya gyorsan ránézett és megbotlott. Miska a könyökénél fogva támogatta. Kátya kiszabadította a karját, és a fejét rázta.

- Én a kaukázusi frontról kerültem ide, alig négy hete, addig folyvást a fehér banditák ellen harcoltam. Jó egynéhány kékvérű úrfit küldtem a másvilágra...

Kátya ismét megrázta a fejét. A fiú egy ideig szó nélkül lépkedett, majd elnevette magát:

- De aztán pácba kerültünk Umanszkaja vasútállomásnál, a varnavi ezredből hírmondó is alig maradt. Szokolovszkij komisszár elesett. Szapozskov ezredparancsnoknak sikerült élve szabadulnia alig egynéhány emberével, de az is mind csupa sebesült. Én meg a német fronton keresztül átszöktem az Öreghez. Itt vidámabb. Senki se pandúrkodik az ember háta mögött, mert ez néphadsereg. Partizánok vagyunk mi, ifiaszony, nem pedig banditák. Magunk választjuk parancsnokainkat. Ha nem tetszik, magunk tesszük el őket láb alól, egy golyó és kész... Csak az Öreg, az az egy a fölöttesünk... Maga persze azt hiszi: kiraboltuk a vonatot, oszt az egészet elisszuk a kocsmában... Hát pedig nem addig a. Az egész mindenséget leadjuk a törzsnél. Ott osztják azt el: egy részét a parasztoknak, a többit a hadseregnek. A vasút a mi hadtápunk. Néphadsereg vagyunk, vagyis: maga a nép, Németországgal hadilábon. Így áll a dolog... A nagybirtokosokat agyonvágjuk. Csendőrféle vagy hetmantiszt jobb ha nem kerül a szemünk elé, leszúrjuk, mint annak a rendje. A kisebb osztrák meg német osztagokat Jekatyerinoszlav felé szorítjuk. Hát ilyen banditák vagyunk mink.

A csillagtábor a sztyepp fölött végtelennek látszott. Arra, amerrefelé meneteltek, az égbolt már halványzöldre vált. Kátya egyre többet botladozott, lélegzete elfulladt. Miska meg könnyedén ment volna még puskával a vállán akár ezer versztát is. Kátyának most csak egy gondja volt: nem akarta mutatni, hogy fáradt, nehogy ez a füttyürésző, hetyke legény sajnálkozzék rajta...

- Jómadarak maguk, ahányan vannak! - Megállt, megigazította kendőjét, hogy lélegzethez jusson, aztán tovább ment az örömfű és a vakondtúrások között. - Arra szülünk fiakat, hogy maguk halomra öljék őket? Nem szabad ölni, itt a dolog veleje.

- Ismerjük ezt a nótát, ócska dajkamese ez - mondta Miska habozás nélkül. - A komisszárunk az ilyesmire csak azt feleli: „Nézzük a dolgot osztályszempontból...” Ha egyszer valakit célba veszel a puskáddal, az nem ember, hanem osztályellenség! Érti? Itt nincs helye a szánakozásnak, sőt ez egyszerűen ellenforradalom. Más a kérdés itt, galambom...

Furcsán tompa lett a hangja egyszerre, mintha egyedül maga hallgatná szavait:

- Nem akarok én örök életemben a fronton puskával veszködni. Azt beszélnek rólam, Miska elitta az eszét, alkoholista, mi is válhatna belőle, árokszáron pusztul. Igaz, de nem egészen... Nem szándékozom én olyan hamar elpatkolni, éppenséggel nem... Nem öntötték még ki azt a golyót, amelyik engem elpusztít.

Kisimította haját homlokából:

- Mi mostanság az ember, puska meg katonaköpeny? Nem, mégsem így van... Ördög tudja, mit forgatok a fejemben... Bíz én magam sem tudom... Tán egy rakás pénzt hajhászok? Nem a. Az ember kínlódik énbennem... Különösen most, amikor forradalom van, polgárháború. Töröm kezem, lábam, fagyoskodok, sebet kapok, az osztályomért szenvedek, tudatosan... Márciusban egy fél napig hasaltam felderítésnél a jeges vízben, géppuskatűz alatt... Szóval, hős volnék a fronton? De magamban, csak úgy titokban elgondolom: mi vagy te? Nyeled az alkoholt, osztán éktelen dühödben, amér ilyen lettél, bicskát húzol elő a csizmaszárból.

Miska megint kihúzta magát, beszívta az éjszaka hűsét. Az arca majdnem nőiesen elszomorodott. Kezét mélyen bedugta köpenye zsebébe, s már nem is Kátyának beszélt, hanem valami előtte repdeső árnyéknak:

- Igen, igen, tudom, bölcsesség kell... Az én eszem bojtortján. Majd csak a gyerekeim lesznek tanultak. Én meg most mi vagyok? Gonosztevő. Ebbe pusztulok bele... Az intelligens népről regényeket írnak, ajaj, mennyi minden érdekeset... Mér nem írnak regényt én rólam? Azt hiszi, hogy csak az intelligensek vesztek el az eszüket? Álomban üvöltést hallok néha... Felébredek... Megint csak, másodszor is gyilkolnék...

Lovasok ügettek elő a sötétségből, s már messziről kiáltottak: „Állj, állj...” Miska előrántotta a puskát:

- Állj te, az anyád istenit! Nem ismertek meg? - Otthagyta Kátyát, a lovasokhoz ment, és sokáig tanácskozott velük.

A foglyok izgatottan összesúgtak. Kátya a földre ült, fejét kezébe hajtotta. Kelet felől, ahol az ég már halványan pirkadni kezdett, ismerősen füstös, tüzelőül használt szárított trágya szagát sodorta arra a szél, a nedves levegőben érződött a közeli falu.

A végeérhetetlen hosszú éjszaka csillagai végre halványodtak, eltűnedeztek. Megint fel kellett tápázkodni, tovább kellett menni. A kutyák is felugattak már, feltűntek a szénakazlak, gémeskutak, hógomolyokként gurultak a rétre az álmukból alighogy felserkent ludak. Korallszínű hajnalpír tükröződött az úsztató vizén. Miska összeráncolt homlokkal Kátyához lépett:

- Maga ne menjen mással, majd én elhelyezem.

- Jól van - felelt Kátya, mintha messziről szóltak volna hozzá.

Akárhová kell mennie, mindegy, csak lefekhessen végre s alhasson...

Már-már lecsukódó szempillái résén óriási napraforgókat látott, azok mögött virágokkal, madarakkal kifestett ablaktáblákat. Miska körmével kocogtatott egy hólyagos kis ablakon. A fehérre meszelt falon lassan kinyílt egy ajtó, és egy bozontos fej nézett ki rajta. Bajusza magasra szökött, sűrű fogú szája ásításra nyílt. „Nem bánom - mondta -, gyerünk...”

Kátya botladozva bement a házba, ahol rengeteg legyet riasztott fel. A paraszt a benyílóból kihozott egy párnát meg egy bundát: „Aludjon” - szólt és kiment. Aztán Kátya a benyílóban találta magát az ágyon. Miska - úgy rémlett neki - föléje hajolt, és megigazította feje alatt a párnát. Áldott jó dolog volt álomba zuhanni...

Kerézkörgés riasztotta fel. Temérdek hintó robogott el. Mögöttük pedig nagyon-nagyon magas házak ablakain verődött vissza a napfény. Félkör alakú palazsindely a háztetőkön. Párizs. Hintók robognak el, pompásan öltözött nőkkel. Kiáltoznak, megfordulnak, mutogatnak valamit... Csipke napernyőkkel integetnek... Mind több és több hintó! Teremtő Isten! Hiszen itt üldöznek valakit!... Párizs kellős közepén... Itt vannak. Borzas lovakon óriási árnyak a zöldes pirkadatban. És nem lehet mozdulni, nem lehet menekülni... Micsoda dúlás! Micsoda sikolyok! Szívtétépő...

Kátya felült az ágyon. Kerézkörgés, patkódobogás az ablak alatt. A benyíló el nem függönyözött ajtaján át fegyveres embereket látott jönni-menni. Csizmanyikorgást, hangos beszédet hallott. Sokan nyüzsögtek az asztal körül, valamit nézegettek rajta. Borsos szavakat mondtak. Világos nappal volt már, és a kis ablakból a napsugár áttört a házban terjengő sűrű kapadohányfüstön.

Kátyára ügyet sem vetett senki. Rendbe szedte ruháját, megfésülködött, de tovább is ülve maradt az ágyon. A faluba nyilván újabb csapatok érkeztek. A házban nyüzsgők izgatott zsidongásából ítélve valami komoly dolog volt készülóban. Egy asszonyos színezetű, akadozó, éles férfihang parancsoló nyomatékkal kiáltotta:

- Ördög vitte volna el! Küldjétek ide azt a gazembert!

S most a házból az udvarra, az utcára kezdtek kiáltozni, ahol szekerekbe fogott meg fölnyergelt lovak topogtak a katonák, matrózok, felfegyverzett parasztok között.

- Petricsenko... Hol van Petricsenko?... Szaladj érte.

- Szaladj magad, fene a pofádba... Pajtás, kerítsd elő az ezredest... Hol az isten csudájában lehet?... Itt van ni, alszik a szekéren, részeg... Egy vödör vizet kell ráönteni... Hé, te ott azzal a vödörrel, szaladj a kúthoz, ahogy se tudjuk felkelteni az ezredest... Azt ugyan vízzel fel nem költöd, testvér, kend be inkább kátránnyal a pofáját... Ébred már, felébredt... Mondd meg neki, az Öreg dühöng rá... Nna, jön már... jön...

A tegnap esti természetes, nagy kucsmás ember lépett a házba. Meglátszott rajta, hogy mély álomból ébredt, bajuszos, vörös arcában szinte elveszett a szeme... Morogva botorkált az asztalhoz és leült.

- No, te híres, szép dolgokat művelsz! Elárulod a hadsereget! Megvásároltak! - csattant fel az iménti magas akadozó, recsegő hang.

- Mit? Hát elaludtam, édes istenem, az is baj? - dörmögött az ezredes oly mély, borízú hangon, mintha a hordó mellől beszélne.

- Hogy mi a baj?... Majd megmondom neked, hogy mi a baj... A baj - és a hang elcsuklott a dühtől -, a baj az, hogy aludtál, mikor jöttek a németek...

- A németek? Én nem aludtam, amikor jöttek.

- Hol vannak az őrségeid? Egész éjszaka jártunk, egyetlen őrs sem volt a helyén... Miért kerítették be a hadsereget?

- Mit kiabálsz? Tudom is én, honnét kerültek elő a németek. Elég nagy a sztyepp...

- Te vagy az oka, gazember!

- Nono...

- Igenis, te!

- Hozzám ne érh!

A szobában egyszerre csend lett. A bennlévők hátraugrottak az asztaltól. Valaki zihálva birkózott. Egy kéz revolvert rántott. Többen visszatartották. Lövés dördült. Kátya befogta fülét, és gyorsan a párnába rejtette a fejét. A mennyezetről hullt a vakolat. S most megint felmorajlott a lárma, de már vidáman. Petricsenko ezredes felkelt, fejére tette csaknem mennyezetiig érő bárányszerű kucsmáját, és a többi harcos kíséretében méltósággal távozott.

Az utcán mozgolódás támadt. A felkelők lóra pattantak, géppuskás szekérre ültek. Az ostopattogásba, tengelycsikorgásba éktelen káromkodás vegyült. A ház üres lett, és Kátya csak most eszmélt rá, miért nem látta idáig azt, aki vénasszonyos hangjával olyan parancsoló nyomatékkal ordított. Alacsony emberke volt, az asztalnál ült háttal Kátyának, s a térképre könyökölt.

Gesztenyebarna, sima, hosszú haja kamaszosan keskeny vállára hullott. Fekete posztóruháján keresztbe vetett szíjon tölténytáska, bőrvéről két revolver és egy kard lógott, elegáns, sarkantyús csizmába bujtatott lábait az asztal alatt egymásra tette. Gyorsan írt valamit, tollával fröcskölte a tintát, tépte a papirost, s közben fejét csóválgatta, amitől zsíros haja ide-oda lebbent a vállán.

Az udvarból besompolygott az a paraszt, aki az éjjel átadta az ágyát Kátyának. Az arca nyájas, rózsaszínű volt. Haja közt szalmaszálak látszottak. Tettetett együgyűséggel pislogva ült le a térkép előtt dolgozó emberrel szemben, maga elé rakta két kezét, és egyik meztelen lábát a másikkal dörzsölgette.

- Csak dolgozol, csak szorgoskodsz örökké, Nyesztor Ivanovics, pedig azt véltem, velünk ebédelsz. Tegnap borjút vágunk, mivelhogy téged vártunk vendégül...

- Nem érek rá... Ne zavarj...

- Aha! - A paraszt elhallgatott, és abbahagyta a pislogást. A pillantása elmélyült, megokosodott. Egy darabig az író toll percegését figyelte. - Hogy is lesz hát, Nyesztor Ivanovics, itt a mi falunkban veszed fel a harcot?

- Az majd elvállik...

- Persze, persze, értem, ez a katonák dolga... Csak azért kérdelem, mert ha igen, hát hogy legyünk az állatokkal... Tán a tanyára kéne elhajtani, nem?

A hosszú hajú ember ledobta a tollat, és kis kezével a hajába markolászva olvasta, amit írt. A paraszt a szakállát, aztán meg hónalját vakargatta. S mintha csak most jutott volna eszébe:

- Nyesztor Ivanovics, hát azzal a rőfösáruval mi lesz? Nem sajnálod a finom posztót? Jó minőségű, messziről látszik, hogy katonaposztó. Hat szekérre való...

- Talán kevés? Még mindig nem elég nektek?

- Ugyan-ugyan, már hogye volna elég... Hiszen nem is tudjuk, hogy háláljuk meg neked... Tudod, negyven legényt küldtünk hozzád a falunkból... Az én fiacskám is elment. Aszonta: „Apámuram, nekem véretem kell ontanom a parasztok ügyéért...” Ha kell, mi öregek is fegyvert fogunk. Csináld csak a háborúdat, mi melletted vagyunk... De hát arra a ruháralálóra gondolkod, ha netán, istenőrizz, bejönne a németek vagy a régi rendőrnépség... Hisz magad is tudod, miket művelnek... szóval mit gondolsz, mi lesz azzal a csatával, bízunk benne, vagy ne bízunk benne?

A hosszú hajú ember háta kiegyenesedett. Kihúzta kezét a hajából, s megfogta az asztal szélét. Zihált. A feje hátrarándult. A paraszt óvatosan megkerülte, és kezét előretartva, oldalvást kisompolygott a szobából.

A szék megingott, mert a hosszúhajú belerúgott. Kátya összerezzelve meglátta végre ennek a kis embernek az arcát. Félig katonaszabású, fekete öltözékben áruhás szerzetesnek látszott. Erős szemöldöke alól eszelős, vad, barna szempár nézett Kátyára. Arca himlőhelyes, sárgás, tisztára borotvált, asszonyos volt, s amellet éretlen és vad, mint egy kamaszé. Csak a szeme volt öreg és bölcs.

Még jobban összerezzent volna Kátya, ha tudta volna, hogy maga az Öreg, maga Mahno áll előtte. Megnézte az ágyon ülő fiatalasszonyt, poros cipőjében, gyűrött, de még csinos selyemruhájában, parasztosan megkötött, sötét kendőjében, és nyilván nem tudta elképzelni, honnan repült be a házba ez a különös madár. Hosszú felső ajkának ferde mosolya látni engedte ritkás fogsorát. Kurtán rászólt Kátyára:

- Kié vagy?

Kátya nem értette, s megrázta fejét. A mosoly eltűnt a férfi arcáról, és olyan lett az arca, hogy Kátya megremegett.

- Ki vagy? Szajha vagy? Ha szifiliszos vagy, agyonlőlek. Na? Nem tudsz oroszul? Beteg vagy? Egészséges vagy?

- Fogoly vagyok - felelt alig hallhatóan Kátya.

- Mit tudsz? Tudsz manikűrözni? Kapsz hozzá, ami kell.

- Jó - szólt Kátya még halkabban.

- De nehogy züllést hozzád nekem a hadseregbe... Értetted? Maradhatsz. Este, ütközet után majd rendbe hozod a körmeimet.

Sok mindent összevissza beszéltek az öreg Mahnóról. Suttogták, hogy amikor az akatuji fegyintézetben volt, többször próbált megszökni; sikerült is neki, de ráakadtak a fásfészerben, ahol fejszével rontott az örökre. Puskatussal majd összetörték minden csontját, láncra verték. Három évig bilincsben volt, és hallgatott, mint a csuka. Éjjel-nappal próbálgatta, s mégsem tudta letépni kezéről a béklyót. Ott a fegyházban összebarátkozott az anarchista Arsinov-Marinnal, és a tanítványa lett.

Nyesztor Mahno Jekatyerinoszlav környékén, Guljaj-Polében született. Apja asztalos volt. Már inas korában is - egy kis szatócsüzletben szolgált - sokat ütlegették, és ingerlékeny természetéért, fekete szeméért hörcsögnek csúfolták. Mikor egy verés után a legidősebb segédet szándékosan leforrázta, elkergették. A suhanc ekkor bandát szervezett, dinnyét, gyümölcsöt lopkodtak, szabadon garázdálkodtak, amíg csak az apja be nem adta Nyesztort egy nyomdába inasnak. Ott látta meg állítólag az anarchista Volin, aki aztán tizennyolc évvel később Mahno vezérkari főnöke és az egész Mahno-féle mozgalom szellemi vezetője lett. A fiú - beszélik - annyira megtetszett Volinnak, hogy tanítani kezdte, és beavatta az anarchizmus

elemeibe. Iskoláztatta, és Mahno tanító lett. De ez mind nem igaz, Mahno sohasem tanított sehol, és minden valószínűség szerint Volinnal is csak később találkozott, az anarchizmust pedig Arsinov révén, a fegyházban ismerte meg.

Ezerkilencszázháromban Mahno megint Guljaj-Pole környékén garázdálkodik, csak hogy már nem a gyümölcsösökben, hanem az urasági kastélyokban, a kupecsek hombárjai körül. Lovakat hajt el, máskor borospincét fosztogat, vagy cédulát hagy a kupecnél, hogy ennyi meg ennyi pénzt tegyen le neki egy bizonyos kő alá. Ekkortájt a rendőrséggel valami furcsa, szesztestvéri cimboraságban volt.

Kezdek már komolyan rettegni tőle, de a parasztok nem adták ki, nem árulták el, mert minél inkább közeledett az ezerkilencszázötös forradalom, annál elszántabban fordult Mahno a nagybirtokosok ellen. Amint aztán kigyúltak az urasági kastélyok - amikor a parasztság kivonult, hogy magának szántsa fel az urasági földeket -, Mahno a városba ment, és nagy fába vágta a fejszéjét. Ezerkilencszázhat elején egy pár hívével együtt berontott a bergyanszki állampénztárba, három hivatalnokot megölt, magához vette az ott levő pénzt, de társai elárulták, és ekkor került az akatuji fegyházba...

Tizenkét év múlva szabadította ki a februári forradalom, s ekkor újra Guljaj-Poléba ment, ahol a parasztok nem törődtek az Ideiglenes Kormány kétértelmű rendeleteivel, hanem elkergették a földbirtokosokat, és szétosztották a földet maguk közt. Mahno hangoztatta régi érdemeit, és megválasztották a járási Zemsztvo-elnök helyettesének. Ő nyomban „a parasztság szabad világának” meghonosítását tűzte ki célul, a helyi vezetőség gyűlésén a Zemsztvo-tisztviselőket burzsujoknak és kadétoknak nyilvánította, és a vita hevében még ott a gyűlésen agyonlőtt egy vezetőségi tagot, majd pedig kinevezte saját magát elnöknek és kerületi komisszárnak.

Az Ideiglenes Kormány teljesen tehetetlen volt vele szemben. Egy év múltán bejöttek a németek, Mahnónak menekülnie kellett. Egy ideig ide-oda utazgatott az országban, amíg tizennyolc nyarán Moszkvába nem került, amely akkoriban hemzsegett az anarchistáktól. Itt volt az öreg Arsinov is, mélabúsan szemlélve a forradalmi eseményeket, amelyeket - a sorsnak számára érthetetlen szeszélye folytán - a bolsevikok irányítottak. Ott volt a „rend anyjának”, az anarchizmusnak oszlopa és nagyszerű teoretikusa, Volin is, aki soha életében nem fésülte meg sem a haját, sem a szakállát. Ott volt a türelmetlenül becsvágyó Baron is, azután Artyen, Tyeper, Jakov, Alij, Krasznokutszkij, Glagzon, Cinciper, Csernyak és még sok más nagynevű férfiú, akik sehogyan sem tudtak bekapcsolódni a forradalomba, pénztelenül kuksoltak Moszkvában, s mindennapos értekezleteik örök, ugyanegy napirendi pontja ez volt: „Szervezeti kérdések és a pénzügyi kérdés...” Némelyikükből később a Mahno-féle anarchizmus vezéralakja lett, a többiek részt vettek a bolsevikok moszkvai bizottsága ellen intézett bombamerényletben a Leontyev utcán.

Mahno megérkezése kétségtelenül mély benyomást tett a moszkvai kávéházakban unatkozó anarchistákra. Mahno a tettek embere volt, s méghozzá elszántan az. Úgy döntöttek, hogy Nyesztor Ivanovics Kijevbe utazik, és agyonlövi Szkoropadszkij hetmant és táborkarát.

Mahno egy mellé adott anarchistával Belenyihinónál - a szörnyű Szajenko komisszár éberségét kijátszva - átlépte az ukrán határt. Tiszti áruhát öltött, de aztán mégsem ment Kijevbe. Megcsapta orrát a sztyeppek szilaj szele, de meg nem is igen volt ínyére a földalatti munka. Elment hát egyenesen Guljaj-Poléba, a szülőfalujába.

Ott összeszedett öt megbízható fiút. Fejszével, késsel és orvvadász puskával fölfegyverkezve leereszkedtek a szakadékba a Reznyikov uradalom közelében, és éjszaka különösebb feltűnés nélkül lemészárolták a földbirtokost s három fivérét, akik a helyőrségben szolgáltak. A

kastélyt felgyújtották. Ez alkalommal hét puskát és revolvert, lovakat, lószerszámot és néhány rendőregyenruhát szereztek.

Ezek után Mahno nem vesztegette az időt. Most már lovon s jól felfegyverkezve rontott öt emberével a környékbeli tanyákra, s felperzselt valamennyit. Osztagát kibővítve, vad szenvedéllyel vetette magát a járásbeli uradalmakra, és irtotta a birtokosokat. Végül pedig olyan dolgot ütött nyélbe, ami messze földre elvitte a hírét.

Pütkösd táján volt. Mirgorodszkij, egy sztyeppi kiskirály férjhez adta a leányát az atamán ezredeséhez. A lakodalomra eljött néhány szomszéd is, akik nem riadtak vissza a sztyeppen való kocsikázástól még e nyugtalan időkben sem. Kijevből és környékéről is jöttek vendégek.

A Mirgorodszkij-uradalmat erős csendőrfedezet őrizte. A kastély padlásán géppuskát állítottak fel, de meg maga a vőlegény is elhozta néhány ezredbeli pajtását, csupa tagbaszakadt hadfit, bő, kék nadrágban - amelynek buggyos fele ősi szokás szerint a földet kellett, hogy seperje -, vörös posztózekében, vörös bársonysapkában, amelynek aranybojtja csaknem övig ért. Mindannyiuk oldalán görbe kard verte járás közben a kunkori orrú kecskebőr csizmát.

A menyasszony nemrég érkezett haza Angliából, ahol valami előkelő nevelőintézetben tanult, s már elég folyékonyan beszélt ukránul is; hímzett ingvált, gyöngyös, szalagos nyakéket és piros csizmát viselt. Apjaurának Kijevben rendelték prémel szegett bársony mentét, pontosan az ismert Mazeppa-arckép után. A lakodalmat is ősi szokás szerint akarták megülni, és noha a lángban álló Ukrajnában nehéz volt százesztendő mézsört beszerezni, minden egyéb, ami egy fényűző lakodalomhoz kell, bőségesen rendelkezésükre állt.

Mise után a menyasszonyt a parkon keresztül elvezették az új kőtemplomba. A menyasszonyt énekszóval kísérő nyoszolyólányok gyönyörűek voltak, ő maga meg egyenesen mesébe illő. „Hej! - mondogatták a vőfélyek. - Haj! Mégiscsak visszatérnek Ukrajnába a régi szép idők!” A fiatal párt az esketés után zabbal hintették meg a templom bejárata előtt. Az örömapa Mazeppa-kosztümjében a mezsigorjei ősi szentképpel áldotta meg őket. Pezsgőt ittak s éljeneztek: „Hej, éljetez soká!” - azután a poharakat összetörték, a fiatalok gépkocsin az állomásra hajtottak, a vendégek meg ott maradtak lakmározni.

Leszállt az éj a kastély tágas udvarára, ahol a szolgák és az örök hagyományos ukrán táncot jártak. A ház valamennyi ablaka ki volt világítva. Az Alekszandrovszkból idehozott zsidó zenekar húzta, fújta, ahogy csak bírta. Az örömapa, miután eljárta a gopakot, már a szódavíz-nél tartott. Az asszonyok, leányok a nyitott ablakoknál hűsöltek, a vőlegény barátai pedig - csupa magas rangú hetman-tiszt - visszatértek a falatozó asztalhoz, és szablyáikkal hadonászva fenyegetőzve, hogy meg sem állnak Moszkváig, ott verik meg az átkozott moszkovitákat.

Ekkor megjelent a lakodalmi vendégek közt egy alacsony termetű tiszt, a hetman-csendőrség egyenruhájában. Senkinek sem tűnt fel a kastélyban egy ilyen napon a csendőrtiszt jelenléte. Szerényen, szótlán főhajtással köszönt, szó nélkül ment el a zenészek előtt. Csak néhányan vették észre, hogy egyenruhája kissé bő volt rá, egy hölgy pedig izgatottan odasúgta a másiknak: „Ki ez? De rémes ember!”... Mert bár az ismeretlen tiszt igyekezett lesütni szemét, de az akarva, nem akarva úgy lángolt, mint egy ördögszempár... Hanem hát mi minden nem rémlik egy becsipett társaságnak?

A zenekar a mazurkák és keringők után tangóba kezdett. Két-három vörösmentés, aki még szilárdan állt a lábán, hölgyével táncra kelt. Valaki eloltotta a csillárt. A párok, mintha örökre elmúlt időkbeli röppentek volna elő a félhomályban, az elhaló zene hangjainál lankadt kéjjel suhantak vesztükbe.

Ekkor lövések dördültek. A vendégsereg megdermedt. A zene elhallgatott. A csendőrtisztnek öltözött Mahno ott állt a félig nyitott ajtóban, a falatozó asztal mögött, és két revolveréből lőtt a vörösmentésekre. Egy szálas, pirospozsgás alezredes, a vőlegény barátja, karját széttárva zuhant az asztalra, és súlyával feldöntötte. A nők sikoltoztak. Egy másik férfi kardot akart rántani, de még mielőtt kihúzhatta volna, arccal a szőnyegre bukott... Még hárman rohantak kivont karddal Mahnóra: kettő nyomban elesett, a harmadik felüvöltve ugrott ki az ablakon. Az átellenes ajtóban megjelent még egy-egy ijesztő, csimbókos hajú alak, szintén csendőregyenruhában, és lövöldözni kezdtek a vendégekre. A nők szertefutottak. Elterültek. Az örömapa nem bírt felállni a karosszékből, erre Mahno odalépett hozzá, és a szájába lőtt.

Golyók süvítettek az udvaron és a parkban is, ahová az ablakból ugráltak ki a vendégek. Csak néhánynak sikerült megbújni a bokrok között vagy a tó nádasában. A cselédséget és az őrséget is megölték. Azután Mahno legényei befogták a szekereket, s hajnalig hordták, halmozták rájuk az értéktárgyakat és fegyvereket. Reggelre a kastély lángban állt.

Guljaj-Pole lakosságára roppant hatást tett ez a merész kaland. A parasztokat akkortájt már egészen legyűrték a németek, az oda telepített földbirtokosok és a hirtelen kezű csendőrök. A birtokosok nem bíztak a parasztokban, és nem voltak hajlandók nekik földet bérbe adni, s amellet nemcsak az idei termést követelték, hanem a tavalyi veszteségük visszatérítését is.

Mit tehettek a parasztok? Farkas módra üvöltöttek. Ekkor jelent meg Mahno, aki terrort hirdetett. A környék falvaiban az a hír kelt szárnyra, hogy végre akadt egy igazi népvezér.

A parasztok magukra eszméltek. A kastélyokra felrepült a vörös kakas. A búzakazlak is kigyúltak a mezőkön. Partizánosztatok támadták meg a Németországba irányított gabona-szállító hajókat és bárkákat. A mozgalom a Dnyeper jobb partjára is áterjedt. Az osztrák és német csapatok parancsot kaptak, hogy tüzzel-vassal vessenek véget a zavargásoknak. Százával küldték a büntetőosztásokat az országba. Ekkor indította meg Mahno támadásait első, nem nagyszámú, de jól felfegyverzett osztagával az osztrák csapatok ellen.

Akkoriban még nem volt nagy a Mahno-féle hadsereg. Állandó - szét nem szaladó - zöme kétháromszáz elszánt emberből állt. Voltak ott fekete-tengeri matrózok, frontharcosok, akiknek különböző okokból nem volt tanácsos visszatérni szülőföldjükre, kisebb bandavezérek, akik embereikkel együtt Mahnóhoz csatlakoztak, meg jöttek sehonnaiak is, akik virtusból vagy a könnyű élet kedvéért verekedtek.

Ugyanekkor kezdtek a hadsereghez szegődni egyes anarchisták is, az úgynevezett „harciasok”, amint hírt vették ennek az újfajta betyáréletnek, a lovon száguldó hajdamákoknak. Gyalogszerrel jöttek ezek az anarchisták Mahno táborába, éhesen, rongyosan, egyik zsebükben gránáttal, a másikban egy-egy Kropotkin-kötettel, és így szóltak a vezérhez:

- Hallottuk, micsoda zseniális ember vagy. Hm. Majd meglátjuk.

- Hát csak rajta - felelt az Öreg.

- Mert hiszen ha te csakugyan olyan vagy, akkor belekerülsz a világtörténelembe. Ördög tudja, talán te leszel a második Kropotkin.

- Az is lehet - hagyta rájuk Mahno.

Az anarchisták azután feltelepedtek a kocsijára, mindenüvé vele mentek, együtt itták a szeszt, s telebeszélték a fejét a történelemből vett csodálatos, dicsőséges dolgokkal, ilyeneket az Öreg nagyon szeretett. Így lassanként felelős parancsnoki állásokba furakodtak. S ettől fogva mindegyik után ott döcögött egy-egy szekér, rajta a harcokban zsákmányolt jóféle konyak, meg arany, meg ruhanemű. Ilyenek voltak például: Csaldon, Szkoropionov, Jugolobov,

Cserednyak, Engarec, Francuz és még sokan. Hosszabb állomáshelyeken egész bordélyra való fehérnépet szedtek össze, akikkel „athéni éjszakákat” rendeztek, meggyőzve az Öreget arról, hogy a nemi kérdés illetően való megoldása az élet felszabadításához tartozik; ami pedig a szifiliszt illeti, az csekélység, és szót sem érdemel, ha egyszer megvalósul az abszolút szabadság. Mahno aljas férgeknek titulálta házi anarchistáit, többször föbelövéssel fenyegette, de végül mégis megtűrte őket, mert tudós emberek voltak, és tudták, hogy mit jelent a világhír.

A hadseregnek nem volt állandó hadiszállása. Lovon és géppuskás szekereken ott termett a kormányzóság valamelyik részében, ahol épp szükségesnek látszott, ahol támadást terveztek, harcot indítottak. Mahno fullajtárokat küldött előre a falvakba, sok helyen ő maga tartott gyújtó szónoklatot, azután emberei végszámra dobták a nép közé a posztót, a kelmét. Hadseregét egy nap alatt felduzzasztották a parasztpartizánok. A harc végeztével ezek az önkéntesek éppoly hamar hazaszéledtek, a fegyvert eldugták, és mintha mi sem történt volna, a kapufélfának támaszkodva, lomhán vakarták a fülük tövét, amikor német tüzéség robogott el arra, s üldözte a láthatatlan ellenséget. Az osztrák és német osztagok Mahno üldözése közben mindig melléfogtak, és ez a mindenütt jelenvaló sátán minduntalan hátba támadta őket. A partizánok, akárcsak a régi nomád népek, nem vették fel a döntő küzdelmet, hanem kiáltozva, füttyölve szétszaladtak, csak lóról, szekérről lőttek vissza, aztán ott törtek rá az ellenségre, ahol legkevésbé várta.

A falu üres lett, néptelen. A hadsereg nyomában Mahno is elment szőnyeggel borított trojkáján. Dél felé járt az idő. Egy kisírt szemű leányzó magasra felgyűrt szoknyában söprögetett. A gazda a nyitott ablakból nézett a dombok felé, amerre a gyalogosok s lovasok eltűntek, és ahol most békésen forgott a két szélmalom. Nagyokat sóhajtozott, úgy látszik, nemigen nyugtatta meg Mahnával folytatott iménti beszélgetése.

Kátya a kúthoz ment, megmosdott, rendbe szedte magát. A gazda behívta reggelizni. Meg-evett két gombócot, és tejet ivott rá. Most azután végleg nem tudva, mitévő legyen, odaült a másik ablakhoz. Rekkenő hőség volt. Az utcán az aprójószág tömegestül lepte el a friss lótrágyát. A kertekből napraforgók aranysapkái bókoltak, érett meggy alatt roskadozó ágak integettek, ölyvek keringtek a falu fölött. A gazda krákogott, sóhajtozott.

- Nem húznád fel a nyakadig azt a szoknyát, te szégyentelen? - szólt a kisírt szemű lányra. - Mit vagy úgy oda? Mással is megtörtént, nem te vagy az első...

A nagylány szipogott, mérgesen ledobta a seprűt, és leeresztette szoknyáját. A gazda egy ideig a seprűt nézte.

- Osztán melyik vót? Ne félj, megmondhatod, Alekszandra...

- Tudom is én, minek híjják azt az átkozottat... Nem idevaló... Szemüveges...

- Látod, látod - kapott szavába, szinte megörülve a gazda. - Szemüveges, biztosan valamelyik anarchista. - Kátyához fordult: - Ez a testvérem leánya, Alekszandra... Szalmáért küldtem a csűrbe... Tudja, hol van a csűr? Hát nem reggelre került elő, megtépázva. Pfuj!

- Részeg volt, revolverrel fenyegetőzött, mit csinálhattam volna? - A leány csendesen pityergett. A gazda meztelen lábával feléje toppantott:

- Eredj a szemem elől. Az ember maga se tudja, hogyan vigyázzon az életére...

A leány kiszaladt; a gazda megint rákezdt a krákogást, és a dombok felé fürkészett.

- Mit tegyünk, igaz is? Tán jókedvünkől etetjük ezeket a haramiákat? Mondjuk... ló kell a szekerekbe, jó. De hát úgy agyonhajszolják a lovakat, nyolcvan versztát is megtétetnek velük azok a sátánok... A ló nem gép, azzal rendesen kell bánni... nyájasan... Minden ígásbarmunkat tönkretették... Ej, ez a háború!

Az asztal fölött lógó lámpa üvege megrezzent, az ablaküvegek is megzörrentek. Mintha sóhajtott volna az áthevült levegő. Távoli dörgés morajlott odáig. A házigazda gyorsan kihajolt az ablakon, és sokáig nézett a dombra, ahol a szélmalomok közelében egy magányos lovas állt őrszemet. Azután ujjait egymáshoz szorítva, keresztet vetett a szentkép előtt.

- A német tüzéség lövi a mieinket - mondta, és megint vakarózott színehagyott inge alatt. - Szép kis időket élünk! - Felemelte a seprűt, a sarokba dobta, és mezítláb az udvarra topogott. Megint ágyúdörgés rázta meg a falut. Kátya nem bírta ki tovább a szobában, inkább kiment a trágyaszagú, égető hőségbe.

Éppen ekkor haladtak el az utcán a vonatbeli útítársak. Obrucsov fizikatanár haladt elől, szemüvege alól pislogva. Gumiköpeny és sárcipő volt rajta, s úgy látszik, ő volt a vezető, a többiek bíztak benne.

- Csatlakozzék hozzánk! - kiáltott oda Kátyának. Kátya odament. Gyűrötten, soványan néztek a világba az utasok, két idős asszony arcán könny patakzott. Az átöltözött spekuláns nem volt köztük.

- Csoportunk egyik tagja nyomtalanul eltűnt, nyilván agyonlőtték - mondotta Obrucsov élénken. - Valamennyiünkre ugyanaz a sors vár, uraim, ha nem lépünk fel kellő eréllyel... Haladéktalanul el kell döntenünk: várjuk-e az ütközet kimenetelét, vagy felhasználva, hogy most, úgy látszik, senki se törődik velünk, gyalog próbálunk eljutni a vasútig... Mindenki egy percre beszélhet.

Erre mindenki egyszerre kezdett beszélni. Egyesek azt erősítették, hogy ha a rablók a nyílt sztyeppen veszik üldözőbe őket, akkor irgalmatlanul megölik mindnyájukat. Mások viszont azt mondták, hogy a szökés talán mégis szabadulást jelentene. Akik a németek győzelmében hittek, azok követelték, hogy be kell várni a harc kimenetelét. Amikor a dombok mögött megint eldördült az ágyú, valamennyien elnémultak, és kínosan eltorzult arccal néztek arrafelé, ahol a lomhán forgó szélmalomokon kívül semmi sem látszott. Obrucsov szabatos beszédben csoportosította az ellentmondó véleményeket. A két hölgy úgy nézett a szájára, mintha valami próféta beszélne belőle. Az utasok végül semmit sem határoztak, tovább álldogáltak a tyúkok meg a verebek közt, a poros utcán, ahol egy lélek se szánakozott rajtuk, pedig oroszok volnának ők is, vagy mi... Eszükbe se jut! Ott is például egy parasztasszony kinézett az ablakból, ásított egyet és elfordult. A sarki házból, nadragja fölött lógó ingben, dühösen kijött egy paraszt, szétnézett, felvett egy göröngyöt, és egy odatévedt idegen disznóra hajította. Ugyanilyen közömbösen néztek le a falu fölött kóválygó ölyvek is a kifosztott városi utasokra, akik itt csak útban voltak.

A dombok mögött kis porfelhő kerekedett. A lovas őrszem a szélmalomoknál megfordult és elvágatott. Az utasok közül valaki azt ajánlotta, hogy térjenek vissza a faluházára, ahol az éjszakát töltötték. A két hölgy távozott elsőnek. Amint a malomok mögül előcsörtettek a trojkák, a többi utas is továbbállt. Az utcán csak Kátya maradt és a fizikatanár, aki bátran keresztbe fonta karját gumiköpenye alatt.

Csak négy-öt trojka közeledett. A tavat megkerülve értek be a faluba. A sebesülteket hozták. A legelső megállt egy ház előtt. Egy kigombolt bekecsű, szálas partizán, aki a lovakat hajtotta, bekiáltott:

- Nagyezsda, itt a tiéd!

A házból kirohant egy asszony, letépte magáról kötényt, és mély hangon feljajdulva a szekérre borult. Zöldre sápadt legény mászott le arról, és az asszony nyakába fogózva, lekókadtt fejjel, görnyedten vánszorgott be a házba. A szekér egy másik udvar felé hajtott, ahonnét három tarkán öltözött leány szaladt elő.

- Tessék, tubicám, itt a tiétek, könnyű sebesült! - kiáltott vígan a kocsis, azután lépésben megfordult, és körülnézett, hova vigye az utolsó sebesültet. Miska Szolomin ült összehúzott szemmel a szekéren, a feje ingének átvérzett rongyaival volt bekötve, fogát összeszorította. A kocsis egyszerre csak megállította lovait:

- Hóha, te... Maga az? Jekatyerina Dmitrijevna?

Ezt igazán nem várta Kátya. Izgatottan, lihegve szaladt oda a szekérhez. Fél kezét csípőre téve, másikkal a gyeplőszárat tartva, szélesen szétvetett lábbal Alekszej Kraszilnyikov állt a szekéren. Arcán szakáll göndörödött, világoskék szeme vidáman pillantott rá. Övében gránátok, bőrkabátja fölött géppuskaheveder, a vállán lovassági puská.

- Jekatyerina Dmitrijevna... Hogy került maga ide hozzánk? Kinek a házában van? Ebben itt, ni? Mitrofánál?... Unokabátyám, őt is Kraszilnyikovnak hívják. Nézzen ide, szegény Miska, a fél fejét elvitte egy srapel...

Kátya a szekér mellett haladt. Alekszej még mindig harci tűzben égett. Csak úgy villogott a szeme, a foga, a mosolya.

- Egy szálíg elpusztítottuk a németeket... Ilyen ostobák... Háromszor támadtak a géppuskáinkra... Persze, fűbe harapott valamennyi... Most lesz mibe öltöztetni az Öregnek a hadseregét... Csitt, te! Mitrofan! Bújj ki már az odúból... Fogadd be a sebesült hőst! De Jekatyerina Dmitrijevna, maga ebből a házból ne menjen sehova, mifelénk most nem jó a helyzet...

Megkondukt az ünnepi harangszó. Kitárultak faluhosszat a kertajtók s az ablaktáblák, asszonyok szaladtak az utcára, az óvatos férfiak is előjöttek - nem is tudni, honnét - nagy népsokaság verődött össze az utcán, és ujjongó énekszóval vonult a győzedelmes Mahnocsapatok elébe.

Alekszej Kraszilnyikov Kátyával együtt bevitte a félholt Miskát Mitrofan udvarára, és a nyárikonyha hűsében lefektették. Kátya a sebkötéshez látott; nagy nehezen választotta le a legény hajáról az alvadt vértől megkérgesedett rongyot. Miska csak a fogát csikorgatta. Akkor elkezdtek mosni a koponyája jobb oldalán tátongó sebet. Alekszandra, aki a mosdótálat tartotta, feljajdult és hátratántorodott.

Alekszej a leányt eltolta, s ő vette kezébe a tálat.

- Látja, itt oldalt kiáll egy kis éles csontszilánk - figyelmeztette Kátyát. - Szaska, eredj, hozd ide a cukorcsiptetőt.

- Jaj, nincs már meg, eltört.

Kátya a körmével akarta kihúzni a sebből kiálló csontocskát, de Miska felordított. Úgy látszik, ott gránátszilánk volt. Kátya óvatosan mélyebbre nyúlt, és végül is kihúzta.

Alekszej hangosan fellélegzett és nevetett:

- Lám, lám, így harcolunk mi paraszt módra!

Tiszta vászonnal bekötözték Miska sebet. Verejtékesen vacogva feküdt a bunda alatt, és kinyitotta szemét. Alekszej fölébe hajolt:

- No, pajtás, mi lesz, kilábalsz?

- Tegnap hengegtem előtte, hát most osztán van mivel dicsekedni - mondta halálsápadtan mosolyogva Miska. Kátyára nézett, aki megtörülte kezét, és szintén föléje hajolt. A sebesült hangtalanul mozgatta ajkát: - Aljosa, vigyázz rá.

- Tudom, tudom, ne félj.

- Én rosszat forraltam ellene... Te, el kell őt vinni innen a városba.

Ismét Kátyára függesztette rajongó pillantását. A fájdalmat, a lázrohamot észre se vette, nem érezte, vagy csak alig. A halál közelsége elsöpört benne minden szenvedélyt és ellentmondást. Ebben a percben ő nem iszákos gonosztevőnek érezte magát, nem; orosz lélek ő, vergődő, mint madár a viharban, és ő is képes hőstettekre, mint bárki más, s meg tudna birkózni fennkölt, nagy feladatokkal is...

Alekszej csendesen szólt:

- Hadd aludjék. Jóvérű gyerek, kiheveri...

Kátya kiment Alekszejjel az udvarra. Még mindig az alvajáró különös kábulata nyűgözte a végzetetlen ég alatt e forró mezőn, ahol a szárított tehéntrágya ősi szaga terjengett, s ahol évszázados pihenő után újból a lovon nyargal az ember, fogát vicsorítva a szilaj szeleknek, ahol a szenvedélyt úgy oltják, mint a szomjat, teli kupából.

Nem félt. Búbánata, ami itt senkinek, neki önmagának se kellett, semmivé zsugorodott. Ha most valaki áldozatra, hőstetre hívta volna fel, gondolkodás nélkül, szinte lebegő könnyedséggel ment volna a hívó szó után. Akár a halálba is, legfeljebb sóhajtott volna, szép, tiszta szemét az égre emelve.

- Vagyim Petrovics elesett - mondta. - Moszkvába nem megyek vissza, ott nincs senkim... Semmi sincs... A húgomról semmit sem tudok... Gondoltam, munkát vállalom valahol, talán Jekatyerinoszlavban...

Alekszej szétvetett lábbal állt, s a földre nézett. Fejét csóválta:

- Nagy kár, hogy Vagyim Petrovics elpusztult, jó ember volt...

- Igen, igen - és Kátya szeme könnybe lábadt. - Nagyon jó ember volt...

- Nem hallgattak akkor énrám. Persze, mi a magunk módján, maguk meg a saját felfogásuk szerint... nincs mit egymás szemére vetnünk. De hát hogy lehet a nép ellen harcolni? Hát azt hiszik, hogy mi beadjuk a derekunkat?... Láta ma itten a parasztokat?... Pedig milyen igazságos ember volt...

Kátya a sövény mögül kihajló, cseresznyétől roskadozó faágra nézett:

- Alekszej Ivanovics, adjon tanácsot, mitévő legyek? Mert hát élni csak kell... - Mihelyt kimondta, megrettent, szava pusztában hangzott el. Alekszej nem felelt rögtön:

- Mit csináljon? Hát ez olyan úri kérdés. Hogy érti? Művelt nő, tud idegen nyelveket, szép asszony méghozzá, osztán egy parasztembertől kérdezi, mit csináljon?

Megvető kifejezést öltött Alekszej arca. Halkan megzörrentette az övéen csüngő kézigránátokat. Kátya megsemmisülten hallgatott. Alekszej folytatta:

- A városban lesz mit csinálnia. Lehet például kocsmában énekelni, táncolni, kokott is lehet, vagy ha jobban tetszik, irodába mehet gépirókisasszonynak. Nem fog elpusztulni.

Kátya lehajtotta a fejét. Érezte, hogy ez az ember nézi őt, és ettől a pillantástól képtelen volt a fejét felemelni. És mint ahogy az éjjel Miskával, most is hirtelen ráébredt, miért néz rá olyan dühösen Alekszej. Nem olyanok az idők, nincs bocsánat, nincs kegyelem. Aki nincs velük, az ellenség. Azt kérdezte, mitévő legyen. És ezt egy harcostól kérdezte, akit még a golyózáporban száguldás izgalma fűt, aki még fel sem ocsúdott a győzelem mámorából. Hogyan éljen? Ezt a kérdést most már Kátya is ostobának találta. Ha azt kérdezte volna, kivel s milyen lobogó alatt repüljön a sztyeppék géppuskás szekeren, mindjárt megértően csillant volna fel a férfi szeme...

Kátya átlátta mindezt, és mint egy kicsi állatka, ravaszsághoz folyamodott. Hányattatása alatt most először próbált védekezni.

- Nem jól értett engem, Alekszej Ivanovics. Hát tehetek én róla, hogy csak sodródok, mint egy lehullt, száraz levél? Mit szeressek? Mit becsüljek? Nem tanítottak rá, hát nem tudhatom. Tanítsanak meg először. (Alekszej már nem zörgette a gránátokat, tehát fölfigyelt rá és hallgatta.) Vagyim Petrovics az én akaratom ellenére ment a fehérekhez. Én nem akartam. És ő a szememre is vetette, hogy bennem nincs gyűlölet... Én mindent látok, mindent megértek, Alekszej Ivanovics, de hát én kívülálló vagyok... Ez a borzasztó. Ezért kínlódom úgy... Ezért kérdeztem magát is, mit csináljak, hogy éljek...

Elhallgatott, aztán nyíltan, bátran nézett Alekszej Ivanovics szemébe. Ez pislogott. Arca együgyű, zavart lett, mintha alaposan becsapták volna. Kezét tarkójára tette, megvakarta.

- Ez tragédia, ebben igaza van - mondta, az orrát ráncolva. - Nálunk egyszerűbb a dolog. Az öcsém megölt a házamban egy németet, erre a házat felgyújtottuk és elmenekültünk. Hova? Az atamán csapatába. De maguk persze... az intelligencia... az más...

Kátya ravaszsága bevált. Alekszej Ivanovics nyilván itt álltó helyében akarta eldönteni ezt az átkozott kérdést: kinek az igazáért harcoljon az olyan, mint Kátya, akinek se földje, se lova...

Ez azonban hasztalan igyekezet volt ott a sövény mellett, a cseresznyefaág alatt, amit Kátya nézett. Nagyon megkívánt két fekete cseresznyét, amely párosan lógott előtte, de tovább is csendesen állt Kraszilnyikov előtt, csak a derűs ég alatt fénylő, nagy szemében csillant meg a humor szikrája.

- Ha mi, parasztok, éllelmezzük magukat, városiakat, akkor maguknak bennünket kell támogatniuk - mondotta Alekszej Ivanovics, szavainak egy határozott gesztussal adva nyomatékot. - Mi, parasztok, a németek ellen, a fehérek ellen, a kommunisták ellen, de a szabad falusi szovjetekért harcolunk. Érti?

Kátya bólintott. Alekszej tovább beszélt. Ekkor Kátya lábujjhegyre állt, és bal kezével - mert jobb karjának ujja ki volt szakadva a hóna alatt - leszakította a páros cseresznyét, az egyiket a szájába tette, a másikat a szárán himbálta.

- Ha én falusi volnék, minden világos lenne - mondta, és kiköpte a magot. - Mennyit hallottam emlegetni a hazát, a népet, Oroszországot, de hogy mi az, most látom először. - Megette a második cseresznyét is, és nézte Alekszej Ivanovics csillogó kis szakállát, kigombolt bőrbekecsét, erős lábát, ijesztő fegyverzetét.

- A nép, a nép - mondta egyre zavartabban Alekszej -, az persze nem valami különleges dolog... De nem hagyjuk magunkat, ami a mienk, az a mienk. - Erősen megragadott egy karót, ami kiállt a sövényből, és megpróbálta, hajlik-e. - Igenis, megverekszünk akár az egész világgal... Jekatyerina Dmitrijevna, magának nem engem kellene hallgatni, hanem a mi anarchista-inkat, azok kiváló szónokok... Csak az a baj - szemöldöke megrándult, szeme fürkészően pillantott Kátyára -, az a baj velük, hogy csupa vén kujon, iszákos mind... Magát talán jobb meg se mutatni nekik...

- Ugyan, nevetséges - mondta Kátya.

- Hogyhogy nevetséges?

- Nézze, én nem vagyok gyerek, velem nem lehet csak úgy... akárhogy elbánni...

- Ez igaz, ezt jól mondja...

Kátya állta megrezzent, mosolyogva nyúlt megint a cseresznyeág felé. Érezte, hogy egész testét átjárja, becézi a nap rekkenő heve. Még ez is mintha álom volna.

- De mégis, mit gondol, Alekszej Ivanovics, mit csinálhatnék maguknál? - kérdezte.

- Talán az ismeretterjesztési osztályon... Az Öreg politikai ügyosztályt alakít. Azt mondják, saját újságja lesz.

- No és maga?

- Hogy én? - A férfi megint a sövénykarót kezdte huzigálni. - Én egyszerű katona vagyok, a géppuskás szekér kocsisa... az én helyem a harctéren van... Jekatyerina Dmitrijevna, tudja, először nézzen szét egy kicsit, ilyen hirtelen persze nem határozhat, összehozom magát az öcsém feleségével, Matrjonával. Hogy úgy mondjam, családtag lesz nálunk...

- Igen, de az öreg Mahno estére berendelt a körmeit tisztogatni.

- Mit? - Alekszej mind a két kezével övéhez kapott a bőrkabát alatt, még az orra is hegyesebb lett. - A körmét? És maga mit felelt?

- Azt feleltem, hogy fogoly vagyok - mondta Kátya nyugodtan.

- Jó. Ha hívatni fogja, menjen. De én is ott leszek.

E pillanatban a kövér Alekszandra szaladt ki kötényt lengetve a tornácról.

- Jönnék, jönnék! - kiáltott, s rohant kaput nyitni. Messziről zúgott a hurrázás, puskalövések, lódobogás. Az Öreg jött meg a sereggel. Kátya és Alekszej kimentek az utcára. Porfelleg kerekedett. A szélmalomknál, a dombok körül lovasok, trojkák porzottak.

A sereg elővédje bevonult a faluba. Gyerkcöcök loholtak mellettük, lányok integettek feléjük. A verejtékező lovak ziháltak. A Mahno-legények félrecsapott sapkában, porosan, izzadtan álltak a szekereken.

Az egyik szekér tarka perzsaszőnyeggel volt beborítva, azon jött Mahno. Báránybőr sapkáját csípőjéhez szorítva, oldalvást ült a lőszeres lánán. Halvány arcán feszültség látszott, kicserepesedett ajkát összeszorította.

Utána a második szekéren hat városias külsejű, hosszú hajú, szakállas, szemüveges férfi ült, civil ruhában, puhakalapban: ezek voltak a törzs és a politikai osztály anarchistái.

8

Dása Tyelegina öt hónapig élt egymagában a négy fal között. Ivan Iljics, amikor a frontra ment, ezer rubelt hagyott neki, de ez a pénz nem sokáig tartott. Szerencsére az alatta lévő lakásba, ahonnan még januárban megszökött egy magas rangú pétervári tisztviselő a családjával együtt, beköltözött egy Matte nevű ügyeskedő külföldi, aki képeket, bútort, mindenféle régiségeket vásárolt.

Dása neki adta el a dupla ágyat, azután a metszeteket, porcelán holmit. Közömbösen vált meg ezektől a tárgytól, amelyek mint a dohszagot, úgy vették magukba az átszenvedett emlékeket. Ami elmúlt - elmúlt mindörökre.

Az eladott tárgyak árából édegett tavaszig, sőt a nyáron át is. A város elnéptelenedett, Pétervártól alig óra járásnyira, a Szesztra patakánál már a frontvonal kezdődött. A kormány Moszkvába költözött. A paloták kilőtt ablakszemekkel bámultak a Névára. Az utcákat nem világították. A rendőröknek már semmi kedvük sem volt az amúgy is pusztulásra ítélt burzsujok nyugalmaát őrizni. Esténként azelőtt sohasem látott szörnyű alakok jelentek meg az utcákon. Benézegettek az ablakokon, besurrantak a sötét lépcsőházakba, próbálgatták az ajtózárat. Isten őrizze, ha valaki nem vigyázott a bőrre, és nem zárkozott be hét lakattal. Gyanús nesz támadt hirtelen, idegen alakok nyomultak a lakásba. „Fel a kezekkel!” - megrohanták a lakókat, villanydróttal összekötözték őket, s aztán szép kényelmesen kihordták a lakásból minden elmozdíthatót.

Kolerajárvány ütötte fel a fejét. Gyümölcseréskor már iszonyú volt a helyzet: az emberek az utcán, a piacon estek össze, görcsökben fetrengve. Rémhírek terjedtek, szörnyű katasztrófát jósoltak. Azt beszélték, hogy a vöröskatonák két alsó csúcsával fölfelé, megfordítva tűzik sapkájukra az ötágú csillagot, és ez az Antikrisztus jele, és azt is, hogy a Schmidt hadnagy hídjánál, az elzárt toronyban megjelenik a „sápadt ember”, ami azt jelenti, hogy nagy vízáradás hozza a végveszedelmet. A hidakról mutogatták a kihűlt gyárkéményeket, ezeket az alkonybíborba nyúló „ördögujjakat”.

A gyárak egymás után leálltak. A munkások élelmezési osztagokba tömörültek. Voltak, akik hazamentek a falujukba. Az utca gránitkockái között kinőtt a fű.

Dása nem mindennap ment el hazulról, s akkor is korán reggel a piacra, ahol a szemérmetlen finn kofák két férfinadrágot kértek egy pud krumpliért. Mind gyakrabban jelentek meg a piacon a vörösgárdisták, és lövöldözve kergették szét a hajdani burzsoá rendszer képviselőit: a krumplit áruló finneket és a viseltes ruhákat kínáló úrinőket. Napról napra nehezebb lett élelemhez jutni. Olykor ebben is az a bizonyos Matte segítette ki Dását, aki hajlandó volt szomszédnője régi holmiját konzervre vagy cukorra becserélni.

Dása az evést a minimumra csökkentette, csak hogy kevesebbet kelljen utánajárnia. Korán kelt. Ha volt cernája, varrogatott egyet-mást, háború előtt megjelent könyveket olvasgatott, csak hogy ne kelljen gondolkoznia. De legtöbbször mégis az ablakban ült és gondolkozott, jobban mondva gondolatai folyvást egyetlen sötét pont körül kóvályogtak. A nemrég elszenvedett lelki megrázkódtatás, bánat, kétségbeesés - mindez együtt mintha egy idegen testté sűrűsödött volna agyában -, ez volt betegségének maradványa. Úgy lesóványodott, hogy olyan lett, mint egy tizenhat éves vézna iskolás lány. S általában újra lánynak érezte magát, csak éppen a kislányok játékossága nélkül.

Elmulóban volt már a nyár is. A fehér éjszakák véget értek, és Kronstadt fölött komorrá vált a naplemente. A negyedik emelet nyitott ablakából messzire beláthatta a néptelen utcákat és a házak ki nem világosodó ablakait, amelyekre lassan ereszkedett az esthomály. Járókelők lépte ritkán hallatszott.

Dása tűnődött: hogy s mint lesz tovább. Mikor enged fel végre ez a dermedtség benne? Maholnap itt az ősz, az esőzések, megint jeges szél süvít majd a háztetők felett. Tüzelője nincs. Télikabátját eladta. Talán, talán visszatér Ivan Iljics?... De akkor is csak újrakezdődik a búsongás, a villanykörtek vörösen kihunyó fémszálcscái, a céltalan élet...

Erőt kell vennie magán, lerázni ezt a bilincset, el, el ebből a házból, ahol élve el van temetve, el, el ebből a haldokló városból... De ahhoz valami újnak kellene bekövetkeznie az életében... Dása ebben az évben most először gondolt valami „újra”. Izgatott csodálkozással kapta rajta magát ezen a gondolaton, mintha a reménytelen csüggedés függönyén átsillogna annak a napsütötte tájnak délibábos visszfénye, amely egykor a volgai hajón derengett feléje.

Aztán napokon keresztül bánkódott Ivan Iljics miatt. Most valami új, testvéri szánakozással gondolt türelmes, szíves gondoskodására, amivel igazán mindig csak jót akart.

A könyvszekrényből előkereste Besszonov három kis fehér verskötetét. Csupa végleg kihamvadt emlék. Az alkony csendjében olvasta a sorokat. Az ablak előtt, mint fekete nyílvevesszők, suhantak el a fecskék. A versekben szavakat talált magányosságának bánatára, kihallotta belőlük a sötét vihar beszédét, amely egykor a sírja fölött süvölt majd... Dása elálmodozott, sírdogált magában. Reggel azután kiemelte a naftalin közül esküvői ruháját, és hozzáfogott, hogy átalakítsa. Ma is ott röpködtek a fecskék a halvány napsütésben. Messziről fejszecsapások hallatszottak, olyankor recsegve-ropogva zuhant valami a kövezetre, úgy látszik, a mellékutcában leromboltak egy faházat.

Dása csendesen varrogatott. Gyűszűje folyton leesett megsoványodott ujjáról, egyszer majdhogynem kirepült az ablakon. Eszébe jutott, hogyan ült a nővére előszobájában ezzel a gyűszűvel az ujján, és ette a lekváros kenyeret. Ezerkilencszáztizennégy tavaszán volt, amikor Kátya összeveszett a férjével, és elutazott Párizsba. Helyes kis kalap volt a fején, meghatóan hetyke kócsagtoll dísszel. Már az ajtóban volt, amikor észrevette Dását a ládán, s hirtelen megfordult: „Danyusa, utazz velem...” Dása nem ment el vele. De most... Ha most ott teremhetne... Kátya leveleiből ismerte csak Párizst: halványnak, selymesnek, égszínkének képzelte, illata mint a régi parfümös dobozé... Varrás közben izgatottan fel-felsóhajtott: ha elutazhatna! Mondják, a vonatok nem közlekednek, külföldre nem lehet utazni... De gyalog is elindulna, hegyen-völgyön, kék patakokon keresztül, kis batyuval a karján vándorolna országokon át, míg csak abba az isteni szép városba nem érne...

Kicsordult a könnye. Micsoda badarság ez, milyen ostobaság! Hiszen mindenütt háború van. A németek óriási ágyúkból lövik Párizst. Micsoda ábrándokba merült!... De valóban: hát igazság az, hogy nem hagyják az embert szép nyugodtan élni?... „Mit vétettem nekik?”... Gyűszűje a szék alá esett, a napsugár átfénylött könnyein, a fecskék egyhangú csiviteléssel suhantak el: „Ezeknek bezzeg semmi bajuk, legyenek, szúnyogok akadnak... Elmegyek, azért is elmegyek!” - sírta Dása.

Az előszoba ajtaján néhány erős, konok koppantás hallatszott. Dása az ablakpárkányra tette tűjét és gyűszűjét, szemét beletörülte összegyűrt varrnivalójába, a vásznat a karszékra dobta, és kiment megtudni, ki zörget.

- Itt lakik Darja Dmitrijevna Tyelegina?

Dása felelet helyett a kulcslyukra hajolt. Kintről szinte odahajolt valaki, és a résen át egy óvatos hang így szólt: „Levele van Rosztovból...” Dása erre rögtön kinyitotta az ajtót. Gyűrött katonaköpenyben, vedlett sapkában egy ismeretlen ember lépett be. Dása kinyújtott karral, ijedten visszahőkölt.

- Darja Dmitrijevna, az istenért, ne féljen, kérem... hát nem ismer?

- Nem, nem...

- Kulcsok vagyok, Nyikanor Jurjevics, a sógoránál voltam ügyvédbojtár. Emlékszik Szesztroreckre?

Dása most már leeresztette karját, és megnézte ezt a hegyes orrú, rég nem borotvált, sovány arcot. Szeme körül az ugráló, figyelő ráncok kitanult óvatosságra, szabálytalan vonalú szája elszánt kegyetlenségre vallottak. Olyan volt, mint egy veszélyt szimatoló, apró ragadozó.

- Csakugyan nem emlékszik már rám, Darja Dmitrijevna?... Boldogult sógoránál, Szmokovnyikovnál dolgoztam. Magába voltam szerelmes, meg is mosta érte a fejemet alaposan... Emlékszik? - Hirtelen rég elfeledett, egyszerű, „békebeli” mosoly suhant át ezen az arcon, és erről Dásának minden eszébe jutott: a homokos tengerpart, a lomhán hullámozó, langyos, napsütötte öböl, eszébe jutott, milyen „nebáncsvirág” volt ő akkortájt, szalagsokros, leányos ruháiban, emlékezett Kulicsokra is, akit gögös leányszíve mélyéből megvetett... Újra érezte a sudár fenyők illatát, amelyek olyan beszédesen zúgtak éjjel-nappal a homokos dűnéken...

- Nagyon megváltozott - mondta Dása megremegő hangon, és kezét nyújtott. Kulicsok ügyesen elkapta, és megcsókolta a kezét. Vedlett köpenyében is mindjárt meglátszott, hogy ezeket az éveket lovasságnál töltötte.

- Engedelmeivel átadom a levelet, ha megengedi, hogy valahol lehúzzam a csizmámat... A levél, tudniillik, bocsánat, a kapcámban van. - Jelentős pillantást vetett Dására, és követte az üres szobába, ott a földre telepedett, és arcát ráncolva, nagy erőlködés közben lehúzta sáros csizmáját.

Kátyától jött a levél, ugyanaz, amelyet Kátya még Tyotykin alezredesnek adott át Rosztovban.

Dása már az első soroknál felkiáltott, s a torkához kapott... Vagyimot megölték!... Száguldó szemmel futotta át a sorokat. Aztán mohón újra elolvasta. Szinte alétan dűlt a karszék támlájához. Kulicsok illő távolságban várakozott.

- Nyikanor Jurjevics, maga látta a nővéremet?

- Sajnos, nem. A levelet tíz nappal ezelőtt adta át valaki, s egyben közölte, hogy Jekatyerina Dmitrijevna már több mint egy hónappal ezelőtt elutazott Rosztovból...

- Istenem! Hol lehet? Mi van vele?

- Legnagyobb sajnálatomra nem lehetett többet megtudnom.

- Ismerte a férjét? Vagyim Roscsint? Elesett... Kátya megírta, ó, milyen borzasztó!

Kulicsok csodálkozva felrántotta szemöldökét. A levél úgy reszketett Dása sovány kezében, hogy elvette tőle, és átfutotta azokat a sorokat, ahol Valerjan Onoliról volt szó, s hogy hogyan adta elő Kátyának férje halálát... Kulicsok szája sarka epésen megrándult:

- Mindig tudtam, hogy Onoli képes ilyen aljasságokra... Őszerinte Roscsin úr májusban esett el. Ugyebár? Nagyon furcsa... nekem úgy rémlik, hogy én valamivel később találkoztam vele.

- Hol? Mikor?

De ekkor Kulicsok, mozgékony orrával szimatolva, rövid, szúrós pillantást vetett Dására. Dása izgalomban égő szeme, hideg, remegő keze mindennél világosabban bizonyították, hogy itt jó helyen jár: hogy bár vöröstiszt felesége, mégsem fogja őt elárulni. Kulicsok, Dása szeméhez hajolva, megkérdezte:

- Egyedül vagyunk a lakásban? - Dása sietve igent intett. - Hallgasson ide, Darja Dmitrijevna, amit mondani fogok, azzal az életemet teszem a kezébe...

- Gyenyikin tisztje?

- Igen.

Dása, ujjait megroppantva, gondterhelten bámult az ablakon át az elérhetetlen kékségbe.

- Nálam nincs mitől tartania...

- Biztosra vettem... Néhány napra éjszakai szállást kérek öntől.

Keményen, csaknem fenyegetően mondta ezt. Dása bólintott: - Jó.

- De ha fél... - s erre egy lépést hátrált. - Nem? Nem fél? - Előrelépett. - Értem, értem... De magának nem is kell félnie, nagyon óvatos leszek... Csak éjjel fogok kijárni... Egy lélek se tudja, hogy Pityerben vagyok... - Sapkája béléséből katonai igazolványt húzott elő. - Látja, Szviscsov vöröskatona. Ez nem hamisítvány... Saját kezűleg vettem el... Szóval tudni akar még valamit Vagyim Petrovicsról? Szerintem itt valami félreértésről van szó...

Kulicsok megragadta s megszorította Dása kezét:

- Darja Dmitrijevna, szóval maga velünk tart? Köszönöm. Az egész intelligencia, az egész megbántott, elgyötört tisztikar az önkéntes hadsereg zászlaja alá tömörül. Ez a hősök hadserege... S meglátja, Oroszország felszabadul, és fehér kezek fogják felszabadítani. El a bitorló karmokkal! Elég az érzelgősségből! A dolgozó népről szavalnak. Hát én most másfél ezer versztát tettem meg a vonat tetején. Láttam azt a dolgozó népet. Vadállatok! És ismétlem: csakis mi, a hősök maroknyi csoportja, viseljük szívünkön az igazi Oroszország sorsát. És szuronnyal fogjuk törvénytáblánkat a Tauria-palota homlokzatára szegezni...

Dását elnémította ez a szóáradat... Kulicsok fekete körmökkel hadonászott, szája sarkából tajtékot fröcskölt. Úgy látszik, igen soká kellett hallgatnia a vagon tetején...

- Darja Dmitrijevna, elmondom magának őszintén: engem felderítőnek küldtek ide, északra, és hogy híveket toborozzak. Itt igen sokan el sem tudják képzelni, minő erőkkal rendelkezünk. A maguk újságjaiban mi egyszerűen fehér banditákként szerepelünk, egy szánalmas kis csoportként, amelyet holnap, legkésőbb holnapután végleg eltörölnek a föld színéről... Nem csoda hát, ha a tisztek óvatosak, félnek csatlakozni... De tudja maga valójában, mi megy végbe a Don és a Kubany vidékén? A Don-vidéki atamán hadserege nő, mint a lavina. A voronyezsi kormányzóságot már megtisztították a vörösöktől. Sztavropolt fenyegetik... Napról napra várjuk, hogy Krasznov atamán elérje a Volgát, és elfoglalja Caricint... Igaz, hogy összeszűri a levelet a németekkel, de ez csak ideiglenes dolog. Mi, Gyenyikin csapatai, szinte díszmenetben vonulunk Kubany déli részén előre. Torgovaját, Tyihoreckáját, Velikoknyazszekáját már elfoglaltuk. Szorokint pozdorjává zúztuk. A kozák falvak ujjongva köszöntik az önkéntes hadsereget. Belaja Glinánál olyan vérfürdőt rendeztünk, olyan hullahegyen keresztül támadtunk, hogy csekélységem is övig gázolt a vérben.

Dása elhalványodva nézett a szemébe. Kulicsok gőgösen mosolygott:

- Azt hiszi, ez az egész? Ez még csak a kezdete a megtorlásnak. A tűzvész az egész országban elharapózott. A szamarai, orenburgi, ufai kormányzóságok lángban. A parasztság színe-java maga alakít fehér csapatokat. Az egész Közép-Volga vidék a csehek kezén van. Szamarától Vlagyivosztokig mindenütt felkelések. Ha nem volnának azok az átkozott németek, egész Ukrajna egy emberként állna talpra. A Felső-Volga vidék városai csupa dinamit-verem, csak a kanócot kell beledobni... Egy hónapot nem adok a bolsevikoknak. Egy lyukas garast nem tennék az életükért.

Kulicsok remegett izgalmában. Már nem látszott apró ragadozónak. Dása elnézte ezt a puszták szelében, harcok tüzeiben edzett, hegyes orrú arcot. Lázás élet volt ez, amely most betört az ő szelíd magányába. Dása halántéka vadul lüktetett, szíve hevesen dobogott. Amikor

Kulicsok apró fogait megvillantva, kapadohányból cigarettát kezdett sodorni, Dása megkérdezte: - Maguk győznek. De hát a háború nem tart örökké... Mi lesz aztán?

- Azután - hunyorgott Kulicsok kinyújtózva. - Azután: háború a németek ellen a végső győzelemig, békekongresszus, ahol mi győzelmes hősként lépünk fel. Azután a szövetségesek és egész Európa egyesült erejével Oroszország feltámasztása, rend, törvényesség, parlamentarizmus, szabadság... Ez lesz a jövőben... De a legközelebbi időben...

Hirtelen jobb melléhez kapott. Megtapintott valamit a köpenye alatt. Felébe hajtott kartonlapot húzott ki óvatosan - egy cigarettadoboz fedelét -, és megforgatta ujjai között. Megint szűrő pillantást vetett Dására.

- Nem szabad kockáztatnom... Nézze, miről van szó... Maguknál itt néha az utcán is megmozgatják az embert. Átadok magának valamit. - Óvatosan széthajtotta a dobozt, és kivett belőle egy névjegyből kivágott kis háromszöget, amin kézzel írott két betű volt: O és K. - Dugja el ezt, Darja Dmitrijevna, és őrizze, mint a szeme fényét...! Majd kioktatom, hogyan kell fölhasználni... Bocsánat... Nem fél?

- Nem.

- Nagyszerű, annál jobb!

Dása - tudtán kívül, csupán egy nálánál erősebb akaratnak engedve - belekerült egy összeesküvés kellős közepébe, amely „A haza és szabadság védelmi szövetsége” név alatt, behálózta a fővárost és Oroszország számos városát.

Kulicsok, aki Gyenyikin főhadiszállásának volt bizalmi embere, könnyelműen, csaknem érthetetlen könnyelműséggel viselkedett, amikor első szóra teljesen megbízott egy vöröstiszt feleségében, akit alig ismert. De valamikor szerelmes volt Dásába, és most szürke szemébe nézve, nem tudott nem bízni benne, ha egyszer ez a szempár azt mondta: „Bízzék bennem.”

Akkortájt nem a higgadt megfontolás, hanem a lelkesedés volt az emberi akarat mozgatója. Az események fergetege süvöltött, az emberóceán morajlott, mindenki azt hitte, hogy mentheti a süllyedő hajót, és az ingó hídon revolverrel hadonászva vezényelte a kormányrudat jobbra vagy balra. És minden csak látszat volt akkoriban; a beláthatatlan Oroszországot a fehérgardisták légvárakkal övezték. Szemüket elhomályosította a gyűlölet. Amit óhajtottak, azt egyszerűen a légvárak díszletei közé sorozták.

Ilyen kétségtelennek látszott a bolsevikok közeli bukása; az is úgy látszott, mintha a külföldi intervenciós csapatok mindenfelől segítségére sietnének a fehér hadseregnek, úgy látszott, mintha a százmillió orosz parasztság kész volna földig hajolni az Alkotmányozó Nemzetgyűlés előtt, mintha az egységes és oszthatatlan birodalom városai csak egy jelre várnának, hogy a szovjeteket szétkergetve, már másnap helyreállítsák a rendet és a parlamentáris törvényességet.

Mindenki légvárakkal áltatta magát: kezdve a pétervári úrinőktől - akik egyetlen váltás fehéreneművel szöktek délre - egészen a bölcs Miljukov professzorig, aki fennhéjázó mosollyal várta azoknak az eseményeknek a végét, amelyeket ő maga is a történelem távlatába állított.

A vigasztaló légvárakban hívók egyik csoportja volt „A haza és szabadság védelmi szövetsége” is. Borisz Szavinkov alapította meg ezerkilencszáztizennyolc tavaszán, Kalegyin atamán öngyilkossága és a Kornyilov-féle hadsereg kivonulása után. Ez a szövetség volt úgyszólván az önkéntes hadsereg illegális szervezete.

A szövetség feje az elérhetetlen Szavinkov volt. Festett bajusszal, angol zubbonyban, sárga bokavédőben és khakiszínű kabátban sétált Moszkva utcáin. A szövetségnek katonai mintára volt törzse, hadosztályai, dandárai, ezredei, felderítő osztagai, minden elképzelhető egyéb köteléke. A törzs hivatali főnöke Perhurov ezredes volt.

A szövetség szigorúan konspiratív módon toborzott tagokat. Egy ember legfeljebb még négyet ismerhetett. Lebukás esetén ötüket letartóztathatták, de tovább nem ért a nyomozás. A vezérkar holléte és a vezérek neve mindegyikük előtt titokban maradt. Aki be akart lépni a szövetségbe, annak a lakásán megjelent egy ezred vagy más kötelék főnöke, kikérdezte, pénzbeli előleget adott neki, és titkos írással feljegyezte az illető címét egy törzslapra. Ezeket a törzslapokat az új tagok számával és lakáscímével hetenként adták be a vezérkarhoz. Rendesen a sétányokon, emlékszobrok körül tartottak seregszeglét, amikor is a szervezet tagjainak különlegesen szétnyitott katonaköpenyben, vagy ruhájukon valami más ismertetőjellel kellett megjelenni. Az összekötő szolgálat emberei névjegykártyából kivágott háromszöget kaptak, amelyen két betű volt: az egyik a jelszó, a másik az illető város kezdőbetűje. A háromszög felmutatásakor azt ahhoz a kartonhoz kellett illeszteni, ahonnét ki volt vágva. A szövetség jelentékeny kémszervezettel rendelkezett. Az áprilisban megtartott illegális értekezleten elhatározták, hogy a szabotázs beszüntetendő, és be kell menni dolgozni a szovjet intézményekbe. Ilyenformán a szövetség tagjai beférkőztek az államgépezet belsejébe. Egy részük a moszkvai rendőrségnél helyezkedett el. A Kremlben is ült egy informátoruk. Besurrantak a katonai ellenőrzés, sőt a Legfelsőbb Katonatanács szerveibe is. A Kremlt - minden jel szerint - erősen behálózták.

Akkoriban elkerülhetetlennek látszott, hogy Eichorn tábornagy német csapatai beveszik Moszkvát. S noha a szövetség tagjai között sokan voltak németbarátok, akik a világon csak a német szuronyok erejében bíztak, az általános orientáció mégis a szövetségesek felé irányult. A szövetség vezérkara már a napját is kitűzte a németek Moszkvába való bevonulásának, mégpedig június tizenötödikére. Ezért elhatározták, hogy lemondanak Moszkva és a Kreml bevételéről, s a szövetség haderejét Kazanyba irányítják, Moszkva környékén felrobbantják a hidakat és a víztornyokat, Kazanyban, Nyizsnyijben, Kosztromában, Ribinszkben, Muromban felkelést szítanak, egyesülnek a csehekkel, és az Urálra s a gazdag Volga-vidékre támaszkodva építik ki a keleti frontvonalat.

Dása elhitte Kulicsok minden szavát, hogy az orosz hazafiak, vagy amint ő nevezte, a „szellem lovagjai”, azért harcolnak, hogy kiirtsák a krumplival üzérkedő szemtelen finneket, hogy Pétervár utcái megint fényárban ússzanak, s vidám, jól öltözött közönség sétálhasson ott fesztelenül, és a csüggedés pillanataiban az ember feltehesse a fejére a kis tollas kalapot, s elutazhasson Párizsba... Hogy a Nyári Kert gypszyönyegén ne ugrálhassanak a „gólyalábak”, hogy ne süvöltsön az őszi szél Dása kisfiának sírja felett...

Kulicsok a teánál ezt mind megígérte. Éhes volt, mint a farkas, a konzervkészlet felét elpusztította, még sózott lisztet is evett, este észrevétlenül eltűnt, s magával vitte a kulcsot.

Dása aludni ment. Befüggönyözte az ablakot, lefeküdt, és - mint ez már az álmatlanság nehéz óráiban lenni szokott - egymást üzték fejében a gondolatok, képek, emlékek, hirtelen ráeszmélések, kínos tépelődések... Dása forgolódott, párnája alá tette karját, hanyatt feküdt, majd hasra fordult... A takarója süttött, a dívány rugói nyomták az oldalát, a lepedő a földre csüngött.

Gyötrelmes éjszaka volt, hosszú, akár az élet. Dása fejében a sötét pontocska megelevenedett, mérges kis gyökeret eresztett agyának legtitkosabb tekervényeibe. De honnan, miért támadt ez a tépelődő büntudat, ez a lelkiismeretfurdalás? Hacsak sejtelve volna róla!

Később aztán, amikor már az ablakfüggöny kékesfehéren világosodni kezdett, belefáradt a gondolatok fantasztikus körtáncába, elgyengült és elcsendesedve, egyszerűen és becsületesen elejétől végig elítélte önmagát, keresztet vetett egész valójára.

Felült az ágyon, csomóba fogta a haját, feltűzte, majd sovány, meztelen karját térdére ejtette és elgondolkozott. „Magányos, álmodozó, hideg nő vagy, akit senki se szeret... Elmehepsz, vigyen az ördög, nem kár érted... Úgy kellett neked, csak az a kár, hogy nem ijesztettek rád jobban ott, a Nyári Kertben... megérdemelted... Most tűnj el... Fölkapott a szél, most repülj, repülj, ahová ez a szél hajt, tedd, amit ő parancsol... Nincs saját akaratom... Egy vagy a milliók közül. Milyen megnyugvás, milyen felszabadulás!”

Kulicsok két napig nem mutatkozott. Távollétében többen keresték, nagy darab, kopott ruhás, kissé elfogódott, de igen jól nevelt emberek. A kulcslyukhoz hajolva bementék a jelszót, és erre Dása beeresztette őket. Tudomásul véve, hogy „Ivan Szviscsov” nincs otthon, nem mentek el azonnal: egyszeriben felpanaszolták minden családi nyavalyájukat. Volt, aki engedelmet kérve a dohányzásra, óvatosan, mint valami kincset, előszedte monogramos tárcájából a bűdös szovjetdohányt, és fölényesen ágálva, a legocsmányabb kifejezésekkel szidta a „Bunkó- és Kapcatanácsot”. A harmadik meg őszinteségi rohamában elmondotta, hogy minden rendben volna, készen várja palotája közelében a motorcsónak, még az értéktárgyait is sikerült kikaparnia a bank páncélszekrényéből, de az ördög beleköpött a szökésbe: a gyerekek számárhurutot kaptak!

Úgy látszik, mindnyájan szívesen elbeszélgettek a nagy szemű, kellemes modorú, vézna fiatalasszonnyal. Elmenőben kezet csókoltak neki. Dása csak azon csodálkozott, hogy ezek az összeesküvők bizony nagyon együgyű emberkéek voltak, mintha valami ostoba bohózatból kerültek volna elő... Majdnem mind nagy köntörfalazás közben érdeklődött, nem hozott-e „Ivan Szviscsov” pénzt magával útiköltségre? Valamennyien biztosra vették, hogy „ez a buta dolog a bolsevikokkal” hamarosan véget ér. „Legyünk őszinték: a németek Petrográdot könnyedén bevehetik.”

Végre megjelent Kulicsok, megint éhesen, szurtosan és rendkívül gondterhelten. Megkérdezte, ki kereste távollétében. Dása részletesen beszámolt. Kulicsok dühöngött: „Aljas banda! Előlegre fáj a foguk!... Szép kis gárda. Lusták úri ülepüket kimozdítani a karosszékből, azt szeretnék, hogy a németek helyükbe hozzák a felszabadítást: »Parancsoljon, kegyelmes uram, épp most akasztottuk fel a bolsevikokat, minden a legnagyobb rendben!«... Undorító, felháborító... A kétszázezer főnyi tisztikarból igazi hősiek lélek csak a háromezer Drozdovszkij-féle tisztben lakik, vagy nyolcezerben Gyenyikinnél, na és minálunk, a szövetség ötezer tisztjében... És ez mind... Hol vannak a többiek? Eladták a lelküket, a lelkiismeretüket a Vörös Hadseregnek... Mások cipőkenőcsöt kotyvasztanak, cigarettával kereskednek... Majdnem az egész vezérkar a bolsevikoknál van... Szégyen, gyalázat!”

Jóllakott sózott liszttel, forró vizet ivott, és aludni ment. Kora reggel felköltötte Dását, s mikor az sebtében felöltözve bejött az ebédlőbe, Kulicsok már fintorogva rohangált az asztal körül.

- Na, itt van már? - kiáltott Dására türelmetlenül. - Mondja, tudna maga kockáztatni, áldozatokat hozni, ezer kellemetlenséget kiállni?

- Igen - felelte Dása.

- Itt én senkiben sem bízom meg... Aggasztó hírek jöttek. Valakinek el kell utaznia Moszkvába... Maga vállalkozna rá?

Dása csak egyet pislantott, és felhúzta szemöldökét... Kulicsok hozzáugrott, az asztalhoz ültette, melléje ült úgy, hogy a térdé hozzáért, és hosszú magyarázatba fogott. Kivel kell találkoznia Moszkvában, és mit kell éloszóval elmondania a petrográdi szervezetről. Mindezt megfontolt dühvel, szavanként sulykolta bele Dása fejébe. Elismételtette vele, és Dása engedelmesen utána mondta.

- Nagyszerű! Pompás esze van! Ilyenek kellene nekünk! - Felugrott, kezét dörzsölte. - Most mi legyen a lakásával? A házgondnokságnak mondja azt, hogy egy hétre nyaralni megy Lugába. Én pár napig még itt maradok, aztán a kulcsot átadom a gondnoknak... Jó?

Dását ez a gyors elintézés elszédítette. Csodálkozva érezte, hogy ellenállás nélkül elutazik, ahová küldik, és megteszi, amit parancsolnak... Amikor Kulicsok a lakásügyet kezdte feszegetni, Dása ránézett az ebédlő körísfá szekrényére: „Undorító, hideg, szomorú, mint egy koporsó...” A fecskék jutottak eszébe, a kék távolba suhanó fecskék. És úgy érezte, ez a boldogság: kirepülni ebből a poros kalitkából a vad, szabad életbe...

- A lakással nem törődöm. Talán nem is térek ide vissza. Tegyen vele, amit akar.

Egy magas, hosszúkás arcú, lobogó bajuszú, szívélyes modorú ember, aki szintén járt már nála Kulicsok távollétében, beültette Dását egy kitört ablakú, harmadosztályú kocsiszakaszbba. Lehajolt és Dása fülébe súgta: „Az ön szolgálatai nem mennek feledésbe” - aztán eltűnt a tömegben. Indulás előtt egy csomó ember, bugyrával a foga között, bemászott a kitört ablakon. A kocsiiban már hemzsegték. A poggyásznak szánt polcra is feltelepedtek, az ülőhely alá is bebújtak, rágyújtottak és vígan szívták a mahorkát.

A vonat lassan dőcögött ködlepte mocsarak, kihűlt gyárkémények, hínáros vadvizek mellett. A messzi napfényben felcsillámlott a pulkovói csillagvizsgáló tornya, ahol bölcs csillagászok s maga a hetvenesztendős Glasenapp is - a világon mindenkitől elfeledve - tovább számlálták az ég csillagait. A vonat mellett futottak a fenyőbokrok, fenyők, nyaralók. A megállóhelyeken már senkit sem engedtek a vonatra, fegyveres erőket állítottak fel. Most ha lárma volt is, békességben utaztak.

Dása két frontkatona közé szorult az ülőhelyen.

A felső polcra egy vidám fiatal fickó csintalan históriákat mesélt.

- Na és hogy volt aztán? - kérdezték hahotázva a többiek. - És maga mit mondott?

Dásával szemben, gondterhelt, hallgatag asszonyok között, egy félszemű, sovány, borostás állú paraszt ült szalmakalapban. Zsákvászonból varrt ingét a nyakán madzag tartotta össze. A derékszíjáról fésű lógott, meg egy tintaceruzavég, ingében meg holmi papirosok voltak.

Dása eleinte nem figyelte, miről beszéltek. De amit a félszemű mesélt, az, úgy látszik, nagyon érdekes lehetett. Lassanként a többi fülkéből is feléje fordultak, és az egész kocsit rá figyeltek. Egy puskás frontkatona határozott hangon így szólt:

- Na igen, értem, egyszóval maguk, partizánok, Mahno emberei.

A félszemű egy darabig hallgatott, s ravaszul mosolygott a bajusza alatt:

- Hallott valamit harangozni, barátom... - Érdes kezét bajuszához emelve, elűzte onnan a mosolyt, és némi ünnepélyességgel mondta: - A Mahno-féle, az kulácszervezet... Jekatyerinoszlav környékén dolgozik. Ott, ahány ház, mindhez legalább ötven gyeszatyina föld tartozik. De mi, minket más fából faragtak. Mi vörös partizánok vagyunk...

- Na és maguk mit csinálnak? - kérdezte a vidám legény.

- A mi működési területünk Csernyigov környéke, a csernyigovi kormányzóság meg a Nyezsintől északra fekvő járások. Értik? És mi kommunisták vagyunk. Nekünk egykutyá: a német, a földbirtokos uraság, a hetman hajdamák vagy a falusi kulák: egyik kutya, másik eb... Ebből az következik, hogy bennünket nem szabad összetéveszteni Mahnáékkal. Értettétek?

- Nahát persze, hogy értjük, nem estünk a fejünkre... meséld tovább.

- Tovább így történt, ahogy mondom... Aztán, hogy ez a csatánk volt a németekkel, lelohadt a kedvünk. Visszavonultunk a koseljovi erdőbe, olyan sűrű bozótba, ahol csak farkasok tanyáznak. Pihentünk egy kicsinykét. A szomszéd falvak szegényei is hozzánk menekültek, aszonták, nem lehet kibírni. A németek komolyan nekiláttak, hogy kipusztítsák a környékről a partizánokat. Ha meg nem a németek, jönnek a parasztokra a hajdamák; nincs nap, hogy be ne törnének valamelyik helységbe, osztán akit a kulákok bevádolnak, megkorbácsolják. Ezekről a történetektől a mi legényeink olyan dühbe jöttek, hogy ki se mondhatom. Ekkortájt még egy osztag verődött össze. Egész hadseregünk volt már az erdőben, vagy háromszázötven ember. Megválasztottuk vezetőnek Golta zászlóst, egy verkijevei partizánt. Gondolkoztunk, merre fejlesszük tovább hadműveleteinket, s elhatároztuk, hogy a Gyesznát fogjuk szemmel tartani, mert a németek a Gyesznán át szállították a hadianyagot. Elindultunk. Azokat a helyeket választottuk ki, ahol a hajók közvetlen a part mellett haladnak el. Ott elrejtőztünk...

- Ne mondd, aztán hogy csináltátok? - kérdezte a felső polcról valaki.

- Hát figyelj ide. Arra jött egy hajó. „Állj” - hangzik az első csatárláncból. A kapitány nem teljesítette a parancsot. Sortűz! A hajó meg egyenest a partnak. Mi nyomban fel a fedélzetre, öröket állítunk, aztán: elő az igazolványt!

- Ez is a rendje - mondta egy frontkatona.

- A hajórakomány nyereg meg lószerszám volt. Két ezredes vitte: egy rozoga vénség meg egy jó kiállítású fiatal. Azonkívül még gyógyszert is szállítottak. Éppen ez kellett nekünk. Állók a fedélzeten, ellenőrzöm az igazolványokat, hát két kommunista kerül sorra, a Petrovszkij fiúk, Pjotr meg Ivan, Borogyanszk környékéről. Mindjárt gondoltam, miről van szó, nem árultam el, hogy ismerem őket. „Kérem az igazolványt...” Az idősebbik átadja az útlevelét, és cigarettapapiroson egy írást. „Pjavka elvtárs, Oroszországba megyünk az öcsémrel Csernyigovból, kérem, mutakozzék velünk kíméletlennek, nehogy ránk terelődjen a figyelem, mert besúgók vannak a közelben...” Jó... Leigazoltuk őket, kiraktuk a temérdek nyeret, lószerszámot, orvosságot, még tizenöt láda bort is lábadozó sebesültjeinknek. Meg kell adni, hogy a hajóorvos derekasan viselkedett... „Nem adhatom oda a gyógyszertárt - ordított -, mert ez törvényellenes, s ellentétben áll a nemzetközi jogszabályokkal!” Kurtán megfelleltünk neki: „Magunknak is vannak sebesültjeink, szóval nem a nemzetközi jog, hanem az emberiség szabályai követelik: ide a gyógyszertárral!” Vagy tíz tisztet letartóztattunk, a partra dobtuk őket, a hajó mehetett tovább. Az öreg ezredes ott a parton sírva rimánkodott, katonai érdemeire hivatkozott, csak hogy ne öljük meg. Nahát, gondoltuk, kinek árthat meg ez a vén totyákos? Nagylelkűségi rohamunkban szabadon engedték. El is botorkált az erdőbe...

A felső polcon hallgató ember ujjongó hahotába tört ki. A félszemű kivárta a nevetés végét.

- Egy másik, valami katonai tisztviselő, jó benyomást tett ránk, rendesen viselkedett, bátran megfelelt a kérdésekre. Azt is elengedtük. De a többi az erdőben agyonlőttük, mert egyikük se akart egy szót se vallani...

Dása lélegzetviasszafojtva hallgatta a félszemű embert. A paraszt arca nyugodt volt, csak keserű ráncok árckolták. Látó, szürke szemének apró pupillája tűnődve követte az ablak előtt suhanó fenyőket. Kis idő múlva folytatta elbeszélését:

- Nem sokáig maradhattunk a Gyesznánál. A németek bekerítették, és akkor a drozdovi erdőbe vonultunk vissza. A hadizsákmányt a parasztoknak adtuk, az igaz, hogy a borból mindenki kapott egy csuporral, a többi a kórház kapta. Tőlünk jobbra akkor Krapivjanszkij hadakozott egy nagy osztaggal, balra meg Marunya. A mi feladatunk csak az volt, hogy Csernyigovig eljussunk, s hirtelen rajtaütéssel bevegjük. Hacsak rendes hírszolgálatunk lett volna az egyes osztagok között... De nem volt... elkéstünk... A németek meg folyvást a sarkunkban, csapatokkal, tüzéséggel, lovassággal. Nagyon útjukban voltunk. Mihelyt kitették a lábukat valahonnét, nyomban megalakult a forradalmi bizottság, egy-két kulákot mindjárt felkötötték a legelső fára... Engem küldtek akkor Marunya osztagához, pénzért... sürgősen kellett... Mert mi készpénzen vásároltunk élelmiszert a lakosságtól, rabolni nálunk fejvesztés terhe alatt tilos volt. Szekérre ültem, elmentem a koseljovi erdőbe. Ott megbeszéltünk Marunyával egyet-mást, kaptam tőle ezer Kerenszkij rubelt, megyek vissza... Zsukovka körül, épp, amikor lefelé szekerезek a dombról, rohan felém két lovas, a zsukovkai forradalmi bizottság őrszemei. „Hová még, ott németek vannak...” „Hol?” „Már Zsukovkába tartanak.” Én erre velük együtt vissza... A lovat kifogtuk, a szekeret a cserjésbe... Gondolkoztunk: mit csináljunk? Tömeges ellenállásról szó sem lehetett; a németek egész hadoszlopa jött arra a tüzéséggel együtt...

- Hárman egy hadoszlop ellen: nehéz ügy - mondta a frontkatona.

- Sz' ez az, hogy nehéz. Elhatároztuk, hogy csak ráijesztünk a németekre. Előrelopóztunk a rozsvetésben. Előttünk volt Zsukovka, onnan a nyíresből bukkant elő vagy kétszáz ember, két ágyú és a hadtápvonat, s a közelünkben pedig lovasfelderítők. Látszott, hogy a partizánok nagy hírre tettek szert, ha egyszer ágyúkkal jönnek ránk. Lehasaltunk a veteményeskertbe. Jókedvünk volt, a kutyafáját, előre neveltünk a markunkba. A lovasok már alig ötven lépésnyire voltak. „Zászlóalj, tűz!” - kiáltom a vezényszót. Sortűz, utána még egy... Egy ló felfordult, a német be róla a bojtorjába. Mi meg tüzelünk, zörgünk a závarzattal, üvöltünk, ahogy a torkunkon kifér.

Főnt a polcon az embernek majd kiugrott a szeme, kezét a szája elé tartotta, hogy egyetlen szót se mulasszon. A frontharcos elégedetten nevetett.

- A lovasok a hadoszlophoz vágattak, a németek nyomban felfejlődtek, szabályos csatárláncban indultak rohamra. Az ágyúkat rágördítették a veteményeskertekre, ott az asszonyok épp a krumplit kapálták... Robbanás, repül a göröngy a levegőbe... A mi asszonyaink meg... - Itt a félszemű a fülére lökte a sapkáját, nem bírta megállni, elnevette magát. Főnt a polcon figyelő emberből is kibuggyant a röhej. - Az asszonyok, mondom, akár a tyúk a tilosból, szétrebbentek, ki merre látott. A németek pedig futólépésben marsolnak a faluba... Akkor mondom én: „Gyerekek, eddig tréfa volt, de most jó lesz, ha szedjük a lábunkat...” Megint átkúsztunk a rozson, be a szakadékba, én fel a szekereimre, és minden baj nélkül visszajutottam a drozdovi erdőbe. Osztan mesélték később a zsukovkaiak, mi volt ott; jöttek a németek a káposztásban egész a sövényig, ordítóznak: hurrá! Hát a sövény mögött senki sincsen... Aki látta, a hasát fogta, úgy röhögött rajtuk... Elfoglalták a németek Zsukovkát, de se forradalmi bizottságot, se partizánokat nem találtak ott, mire a faluba ostromállapotot hirdettek. Két nap múlva híret vettük a drozdovi erdőben, hogy a németek nagy lőszer szállítmányt irányítottak Zsukovkába. Nekünk úgy kellett a töltény, mint a falat kenyér... Tanácskoztunk, törtük a fejünket, a fiúknak megjött az étvágya, el is határoztuk, hogy rátámadunk Zsukovkára, és elvisszük a lőszert. Vagy százan lehattunk ekkorra. Harminc embert a dülőútra küldtünk, hogy siker esetén elvágják a németek visszavonulási útját Csernyigov felé. Mi többiek egy oszlopban indultunk. Esti szürkületben kúsztunk Zsukovka határába, ott a rozsba hasaltunk, és hét embert kiküldtünk, hogy szimatolják ki a helyzetet, közöljék velünk, s akkor mi éjszaka rajtaütünk a németeken. Csendben feküdtünk, dohányozni

nem volt szabad. Csepergett az eső, s elálmosodtunk a nyirkos földön... Várunk, várunk, már pirkad, de csak semmi nesz. Mi ez? Látjuk, hogy az asszonyok már a teheneket is kihajtják. Amott meg a mi felderítőink, ez a hét jómadár kúszik hozzánk. Kiderült, hogy ezek az átkozottak a malomhoz érve lefeküdtek pihenni, aztán szépen átaludták az egész éjszakát, amíg csak a tehénbögés fel nem verte őket. A támadásunk persze füstbe ment... Iszonyú dühösek voltunk. Törvényt kellett ülni a felderítők felett. Egyhangúan halálos ítéletet hoztunk. De akkor azok ríva fakadtak, kegyelmet kértek, beismerték bűnüket. Fiatal kölykök voltak még, először kaptak ilyen megbízást... Hát aztán meg is bocsátottunk nekik. De köteleztük őket, hogy a legközelebbi ütközetben köszörüljék ki a csorbát.

- Hát ilyen esetben meg is kell bocsátani - mondta a frontkatona.

- Igen... Tanakodtunk aztán: igaz is, ha nem vettük be Zsukovkát éjszaka, majd bevesszük nappal. Komoly hadműveletnek ígérkezett, a fiúk tudták, hogy nem babra megy a játék. Ritkás sorokban fejlődünk, várjuk, majd csak megszólalnak a géppuskák, nem is kúszunk, hanem gyorsan négykézláb szaladunk...

- Aha! - hangzott a felső polcról.

- Szembe velünk meg nem a németek, hanem asszonyok, lányok jöttek kosárkákkal számó-cázni, merthogy ünnepnap volt éppen. Ki is nevettek bennünket, hogy aszongyák: „Elkéstünk, mert a német löszerszállítmány már vagy két órával előbb elindult a kulikovói úton.” Ott nyomban elhatároztuk, hogy ezt nem hagyjuk annyiba, utolérjük a németeket, ha addig élünk is. Lapátokat vittünk fedezékásához, az asszonyok lepényt, kalácsot adtak az útra. Elindultunk. Temérdek ember szegődött hozzánk, a legtöbb persze kíváncsiságból, egy egész hadsereg. Hát osztán azt tettük, hogy karókat osztottunk ki a parasztok meg a fehérnép közt, két csatárláncban, egymástól húsz lépésnyire úgy helyeztük el az embereket, hogy egyiknek fegyver volt a kezében, a következőnek meg karó és így tovább, hadd ijedjenek meg a németek. Így valami öt versztányi lett a láncunk. Kiválasztottam tizenöt embert, köztük a mi hét híres felderítőnket is, meg két ellenforradalmi érzelmű tisztet, akiket mi magunk mozgósítottunk azzal, hogy csak úgy menthetik meg az életüket, ha tisztességesen viselkednek. Ezzel a csoporttal elébe vágtunk a német hadtápvonathnak. Hát aztán kerekedett ebből, barátozskám, olyan csata, nem egy napig tartott, se kettőig... - A paraszt kedvetlenül legyintett.

- Hogyhogy? Mi történt?

- Ez történt... Én a csoportommal elengedtem a hadoszlopot, és a végén a hadtápkocsikat támadtam meg. Valami húsz löszerkocsit le is szakítottunk. Gyorsan megtöltöttük a zsákjainkat tölténnyel, a parasztok közt is sebtiben puskákat osztottam szét, és folytattuk a támadást az oszlop ellen. Azt hittük, mi kerítjük be őket, s kiderült, hogy a németek fogtak körül bennünket. Háromfelől futott itt össze az út, s mindegyiken zúdul ránk a mindenféle fajtájú fegyveres... Kis csoportokba oszolva hasaltunk le az árokban. Szerencsénkre a németek annak rendje és módja szerint szabályosan bontakoztatták ki a hadműveletet, máskülönben mind a fübe haraptunk volna... A partizánok közül bizony csak én meg tán még tízen maradtunk életben... Verekedtünk az utolsó töltényig. A végén elhatároztuk, hogy ott nincs maradásunk, át kell jutnunk a Gyesznán, semleges területre, Oroszországba. Eldugtam a puskámat, és a hadifoglyok közt Novgorod-Szeverszkijbe mentem...

- Hát most hova utazol?

- Moszkvába utasításokért.

Még sokat mesélt Pjavka a partizánokról meg a falusi életről. „Csöbörből vödörbe estünk. Annyira elkésértették a parasztot, hogy akár a farkas, esik az ember torkának.” Ő maga Nyezsinszbe való, cukorgyári munkás volt. Fél szemét Kerenszkij alatt vesztette el a szerencsétlen kimenetelű júniusi offenzíva idején. Így is mondta: „Kerenszkij ütötte ki az én fél szememet.” Ugyanott ismerkedett meg a lövészárkokban a kommunistákkal. Tagja lett a nyezsini szovjetnek, az ottani forradalmi bizottságnak, aztán illegálisan dolgozott a felkelések megszervezésén.

Elbeszélése megrázta Dását. Igazság volt a szavaiban. Ezt érezték az utasok is, akik mind úgy hallgatták, mint az órákulumot.

A nap hátralevő része és az éjszaka nagyon fárasztó volt Dásának. Lábát felhúzza, lehunyt szemmel ült és gondolkozott; a feje belefájdult, közel volt a kétségbeeséshez. Két igazság volt: az egyik a félszeműé, ezeké a frontkatonáké, ezeké az egyszerű, fáradt arcú, horkoló asszonyoké, a másik pedig az, amiről Kulicsok szónokolt. De két igazság nem lehet. Az egyik valami szörnyű, végzetes tévedés kell hogy legyen...

Déltájban érkeztek Moszkvába. Egy rozoga bérkocsi vitte Dását a megkopasztott, piszkos Mjasnyickaján, az üres üzletek sárral befröcskölt ablaküvegei között. Dását meglepte a város sivár képe; eszébe jutottak azok a napok, amikor ezer meg ezer ember zászlóval, énekszóval járta a hóval, jéggel borított utcákat, s élvezte a vértelen forradalmat.

A Lubjanka téren porfelleget vert fel a szél. Két katona dülöngélt arra, derékszíj nélkül, felhajtott gallérral. Egy hosszú képű, bársonyzekés ember fürkészően fordult Dása felé, odakiáltott neki valamit, még futott is a kocsi után, de por ment a szemébe, és így elmaradt. A Metropol-szálló épületét ágyúlövések tépázták meg. Itt is szörnyű por kavargott a téren, és furcsa látvány volt a sok szemét közt egypár virágágy, amelybe ki tudja, kinek jutott eszébe tarka virágokat ültetni.

A Tverszkaja élénkebbnek látszott. Itt-ott még néhány üzlet is nyitva volt. A Moszkvai Szovjettel szemben, a Szkobelev-emlékmű helyén vörös kelmével borított, óriási fakocka emelkedett. Dása egyenesen ijesztőnek találta. A vén kocsis odamutatott ostorával.

- Ledobták innen a hőst. Mióta csak Moszkvában vagyok, mindig itt állt. De most, úgy látszik, nincs ínyére a kormánynak. Hát élet ez? Legjobb volna lefeküdni, meghalni. A széna pudja kétszáz rubel. Az urak szétszaladtak, csak elvtársak maradtak itt, azok is inkább gyalogszerrel bandukolnak... Ej, ez is ország? - Ostorával suhintott egyet: - Ha legalább egy királyunk volna...

A Sztrasznaja tér előtt balra, a Bom-kávéház cégére alatt, két ablak mögött, kis díványokon néhány dologtalan fiatalember és hervadt hölgy cigarettázott, s valami gyanús színű lötytyöt szürcsöltek. Az utcára nyíló ajtóban pipázva állt egy hosszú hajú, borzas, borotvált férfi, aki csodálkozva nézett Dása után, még a pipát is kivette szájából. Dása tovább hajtatott. Feltűnt már a Sztrasznaj, rózsaszínű tornyával, s a Puskin-szobor. Puskin könyöke alól kikandikált az a kis kifakult rongydarab, amit még a viharos népgyűlések idején biggyesztettek rá. Vézna gyerekek futkostak a gránittalapzaton, a padon egy szemüveges hölgy ült ugyanolyan sapkában, mint aminőt Puskin tart hátratett kezében.

A Tverszkaj sétány fölött könnyű báránnyelűk lebegtek. Katonákkal teletömött teherautó dübörgött a kocsúton. A kocsis szemével arrafelé intett:

- Rabolni mennek. Ismeri Vaszilij Vasziljevics Ovszjannikovot? Ő volt Moszkvában a leg-gazdagabb milliomos. Tegnap ugyanilyen teherautókon mentek hozzá, és kirabolták a palotáját az utolsó gombostűig. Vaszilij Vasziljevics csak a fejét csóválta, oszt ment, ment világnak... „Nem félnek az Istentől” - ezt mondja minden magunkfajta öregember...

A sétány végén előtűntek a Gagarin-ház romjai. Egy ember állt fent a falon ingujjban, és csákánnyal bontotta s dobálta le a téglákat. Balra egy óriási, félig leégett ház nézett üres ablakaival a sápatag égre. Körös-körül minden épület rostává volt löve. Másfél évvel ezelőtt Kátya és Dása bolyhos kendőkbe bugyolálva siettek ezen a kövezeten, lábuk alatt ropogott a hó és a vékony jégréteg, s meg-megcsillant a befagyott pocsolyákon a csillagok fénye. A Jogászklubba igyekeztek akkor, hogy meghallgassák a Pétervárott kitört forradalomról szóló külön beszámolót. Olyan mámorító volt az a kora tavaszi fagy, mint a boldogság...

Dása megrázta a fejét: „Nem akarok rágondolni... El van temetve...”

A kocsis kiért az Arbatra, balra fordult. Dásának úgy megdobbant a szíve, hogy minden elsötétült a szeme előtt... Itt van az a bizonyos egyemeletes kis fehér ház. Itt lakott ő ezerkilencszáztizenötől Kátyával és a megboldogult Nyikolaj Ivanovicsal. Idejött Tyelegin, amikor megszökött a német fogságból. Itt találkozott Kátya Roscsinnal. Ebből a megrepedezett kapuból lépett ki Dása az esküvője napján, itt ültette fel Tyelegin egy sebesen száguldó kocsira, s repültek el a tavaszi alkony még halovány utcai lámpásai között, a boldogság felé... A magas földszinti ablakok ki voltak törve. Dása megismerte hajdani szobájának tapétáját, most foszlányokban lógott. Az ablakból egy csóka ugrott ki. A kocsis megkérdezte:

- Jobbra vagy balra tetszik?

Dása megnézte egy papirosra, merre kell tartania. Egy sokemeletes ház előtt álltak meg. A főbejárat belülről el volt deszkázva. Minthogy Dásának nem volt szabad kérdezősködni, sokáig kereste a sötét lépcsőházban a 112/a számú lakást. Lépteinek neszére itt-ott szűk rés nyílt a lakásajtókon, mintha mindegyik mögött állt volna valaki, hogy figyelmeztesse a lakókat, ha veszély közeledik.

Dása bezörgetett a negyedik emeleten, mégpedig az utasítás szerint háromszor, aztán még egyszer. Óvatos léptek közeledtek, valaki a kulcslyukba fújva, megnézte Dását. Magas termetű, ijesztően düledt, kékszemű, idős hölgy nyitott ajtót. Dása szó nélkül megmutatta neki a karton háromszöget. A hölgy ennyit mondott:

- Ah, Pétervárról jön... Tessék, tessék.

A konyhán át, amelyben nyilván már régóta nem főztek, Dása elfüggönyözött, nagy szobába lépett. Gyönyörű bútorok körvonalai bontakoztak ki a félhomályban, bronztárgyak fénye villant fel, de ez a hely is lakatlan benyomást tett. A hölgy Dását a díványra ültette, és ijesztően kitágult szemével végigmérte a vendéget.

- Beszéljen - szólt rá száraz, parancsoló hangon. Dása iparkodott összefüggően előadni azokat a nemigen vigasztaló híreket, amelyek közlésével Kulicsok megbízta. A hölgy összekulcsolta térdén gyűrűkkel megrakott szép kezét, és megropogtatta ujjait.

- Szóval, ott Pétervárott még semmit sem tudnak? - szakította félbe Dását. Mély torokhangja remegett. - Nem tudja, hogy tegnap éjjel Szidorov ezredesnél házkutatás volt? Megtalálták a város kiürítésének tervét és néhány mozgósítási névjegyzéket... Arról sem tud, hogy ma hajnalban letartóztatták Vilenkint? - Mellét görcsösen kidüllesztve a hölgy felkelt a díványról, szétvonta az ajtófüggönyt, és Dásához fordult:

- Jöjjön ide. Beszélni fognak önnel...

- Jelszó! - szólt parancsoló hangon a férfi, aki háttal állt az ablaknak. Dása átnyújtotta neki a karton háromszöget. - Ki adta ezt önnek? (Dása magyarázatba fogott.) Rövidebben.

A férfi bal kezével selyemkendőt tartott a szájánál, amely eltakarta sötét bőrű vagy talán elmaszkírozott arcát. Sárga fényű, határozatlan színű szeme türelmetlenül nézte végig Dását. Újból félbeszakította:

- Tudja, hogy ha egyszer tagja lett a szervezetnek, az életével játszik?

- Egyedül vagyok és független - mondta Dása. - A szervezetről alig tudok valamit. Nyikanor Jurjevics adta ezt a megbízatást. Nem bírok tovább ölbe tett kézzel ülni. Biztosíthatom, hogy nem riadok vissza semmiféle munkától, sem pedig...

- Maga még egész gyerek. - A férfi ezt is csak úgy odavetve mondta, de Dása megriadva húzta fel szemöldökét.

- Huszonnégy éves vagyok.

- Asszony maga? (Dása nem felelt.) Ez esetben ez fontos. (Dása igent intett.) Akár ne is mondjon semmit, én keresztüllátok magán. Megbízom magában. Csodálkozik?

Dása csak szempillájával intett. A szaggatott, határozott, parancsoló hang, a hideg pillantás gyorsan béklyóba verte gyenge akaraterejét. Azt a fajta megkönnyebbülést érezte, mint amikor az ember ágyához leül a doktor bácsi, és bölcs szemüvege megvillan: „Nos hát, angyalkám, mártól fogva pedig ezt kell tennünk...”

Most figyelmesen megnézte ezt az embert, aki selyemkendővel takarta el arcát. Alacsony termetű volt, puhakalapban, jól szabott öltönyben, lábán bőr lábszárvédő, öltözéke is, kimért mozdulatai is külföldi benyomását keltették, s pétervári kiejtéssel, meghatározhatatlan, tompa hangon beszélt:

- Hol szállt meg?

- Még sehol, a pályaudvarról egyenesen idejöttem.

- Nagyon helyes. Most menjen a Tverszkajára, a Bom-kávéházba. Reggelizzék meg. Egy ember jön majd magához, fel fogja ismerni halálfejet ábrázoló nyakkendőtüjéről. Ez lesz a jelszó: „Isten hozta nálunk.” Akkor maga mutassa meg neki ezt, ni. - Elszakította a háromszöget, s egyik felét Dásának adta. Úgy mutassa meg, hogy más senki se lássa. Ő majd megadja a további utasításokat. Föltétlen engedelmességgel tartozik neki. Van pénz magánál? - Tárcájából elővett két ezerrubeles Duma-bankjegyet. - Reggelijét kifizetik. Ezt a pénzt tegye félre váratlan lebukás esetére, vesztegetés vagy szökés céljaira. Mindenre el lehet készülvén. Menjen... Várjon csak... Jól megértette, amit mondtam?

- Igen - szólt Dása habozva, mialatt az ezerrubelesek egyre kisebb négyszögekbe hajtogatta.

- Egy hangot se szóljon a velem való találkozásról. Egy szót sem arról, hogy itt járt. Mehet.

Dása visszament a Tverszkajára. Éhes volt és fáradt. A sétány fái s alatta a néhány komor képű járókelő mintegy ködben tűntek el mellette. De azért mégis nyugalom költözött a szívébe, hogy vége a gyötrelmes mozdulatlanságnak: számára érthetetlen események ördögszekere vitte, ragadta magával valami idegen, vad világba.

Két bocskoros nő tartott feléje, úgy közeledtek, mint mozgófényképen. Dása után néztek, s az egyik csendesen megszólalt:

- Nem szégyelli magát, hisz alig áll a lábán!

Azután egy őszebe csavarodott, kócos hajú, magas termetű hölgy jött arra, duzzadt ajka körül szánalmas, tragikus redőkkel. Hajdan bizonyára szép arca valami fenséges együgyűségbe meredt. Hosszú, fekete szoknyája mintha szándékosan elütő színű ronggyal volna foltozva. Sálja alatt, amelynek vége a földre lógott, egy köteg könyvet cipelt, és halkán odasúgta Dásának:

- Van nálam Rozanov, betiltott, van egy teljes Vlagyimir Szolovjov sorozatom...

Messzebb néhány vénember állt egy pad fölé hajolva. Dása elhaladtában két vörösgárdistát látott a padon egymáshoz dőlve, nyitott szájjal, térdük közt puskával, mélyen aludtak, a vénemberek pedig suttogva, ocsmány szitkokkal halmozták el őket.

A száraz szél port vert a fák között. Olykor villamos csilingelt arra, letörött lépcsőjével csörömpölve a kövezeten. Szürke fürtökben katonák lógtak az ajtóknál s hátul a féken. Puskin bronzfejen a forradalom iránt közömbös verebek ugráltak.

Dása befordult a Tverszkájára; papírfoszlányokkal kavargó porfelleg csapott a hátába, s elhajtotta a Bom-kávéházig, a hajdani gondtalan élet utolsó mentsváráig. Itt gyűltek össze valamennyi költői irányzat művelői, volt újságírók, irodalmi spekulánsok, a zavaros időkhez könnyen és ügyesen alkalmazkodó lármás fiatalok, bánattól és kokaintól megmérgezett lányok, jelentéktelen anarchisták, akik itt nagy élményeket hajszoltak, s nyárspolgárok, akiket az édes sütemények vonzottak ide...

Alighogy Dása helyet foglalt a kávéház belsejében, egy híres író mellszobra alatt, valaki intett feléje, a sűrű dohányfüstön át hozzáfurakodott, s odvas fogait feltáró nyájas mosollyal vigyorgott rá. Régi ismerőse volt, Alekszandr Zsirov, a költő.

- Már a Lubjankán is futottam maga után... Rögtön megismertem, Darja Dmitrijevna. Mi szél hozta erre, honnan jön? Egyedül van? Vagy a férjével? Emlékszik rám? Valamikor szerelmes voltam magába, tudta?

A szeme olajosan fénylett. Nyilván egyetlen kérdésre sem várt feleletet. Egészen a régi volt, ugyanúgy vacogott a foga izgalmasában, csak egészségtelen bőre lett még barázdásabb; sovány, hosszúkás arcát görbe, alul szélesedő orra tette érdekessé.

- Hogy én mi mindenben mentem keresztül... Fantasztikus... Nemrég vagyok csak Moszkvában... Az imaginisták-hoz tartozom: Szerjozska Jeszenyin, Burljuk, Krucsonih csoportjába... Destruálunk... Láttam a Sztrasztnoj sétányon azokat a méteres betűket a falon? Ilyen még nem volt... Még a bolsevikok is elképedtek. Egész éjjel dolgoztunk rajta Jeszenyinnel. Ízekre morzsoltuk szét a Szűzanyát meg Jézus Krisztust. Tudja, afféle világgraszoló trágárságot hoztunk össze. Amikor hajnalban két öregasszony arra menőben olvasta, nyomban szörnyethalt mind a kettő... Darja Dmitrijevna, és azonkívül a „Fekete Karvaly” anarchistáival is együtt vagyok. Majd magát is bevonjuk... Nem, ne is ellenkezzék... Tudja, ki a főnökünk? A híres Mamont Dalszkij... Zseni... Valóságos Edmond Kean... A vakmerőség szobra. Nem adok pár hetet, s egész Moszkva a kezünkben lesz. Az lesz csak az igazi!... Moszkva felett a fekete lobogó... Tudja, hogy akarjuk megünnepelni a győzelmet? Általános karnevált rendezünk... A szeszes italokat ki az utcára... A katonazenekarokat ki a terekre. Másfél millió álarcos... Kétség sem fér hozzá, legalább a fele meztelen lesz... És tűzijáték helyett a Loszino-szigeten a tűzérési raktárakat levegőbe röpítjük. Ehhez fogható szenzáció nem volt még a világtörténelemben.

Az utóbbi napok során ez volt immár a harmadik politikai rendszer, amelyet Dása megismert. Ezúttal egyszerűen megrémült. Még az éhségről is megfélemedezett. Zsirov a keltett hatással elégedetten, most a részletekbe bocsátkozott.

- Nem hányt vért a város mostani ízléstelen külseje láttán? Barátom, Valet - biztosan emlékszik rá, a zseniális festő - már felvázolta a város teljes újjáépítésének a tervét... Sajnos, a karneválig már nem érünk rá lerombolni és újra felépíteni... Egy pár dolgot persze fel szándékozunk robbantani, a Történelmi Múzeumot, a Kremlt, a Szuharev-bástyát, a Percov-házat... Az utcák mentén házmagasságnyi deszkapalánkokon fogjuk ábrázolni a legújabb, eddig sehol sem alkalmazott építészeti stílusokat... A fák természetes lombszínét megszüntetjük, permetező készülékekkel különböző színűre festjük... Képzelve el a Precsisztyenszkij sétány hársait feketén, a Tverszkoj sétány fáit rikító lila színben... Bődület!... Tervbe vettük azonkívül, hogy nyilvánosan beszenyezzük Puskin szobrát... Emlékszik még, Darja Dmitrijevna, annak idején „a nagy istenkáromlásra” meg „a harcra a nyárspolgári életmód ellen” Tyelegin lakásán? Hogy kinevettek akkor bennünket!

Apró, hideglelés hahotával emlékezett az elmúltakra, közelebb húzódott Dásához, és hadonászás közben, mintegy véletlenül, néhányszor megérintette Dása alig-alig domborodó mellét.

- Hát a tehénszemű Jelizaveta Kijevnára emlékszik még? A maga vőlegényébe volt fülig szerelmes, és Besszonovval állt össze... Most Zsador a férje, a legkiválóbb harcos anarchista... Ő meg Mamont Dalszkij a mi két legfőbb ütőkártyánk. Képzelve, Antoska Arnoldov is itt van... Az Ideiglenes Kormány alatt ő mozgatta az egész sajtót, két autója volt... Grófnő szeretői voltak... Az egyik orfeumban énekelt, tüzes magyar szépség volt, Antoska revolverrel a kezében hált vele. Tavalý júliusban Párizsba is elküldték, majdnem ő lett a nagykövet... A marha! Nem volt ideje valutát kivinni külföldre, most aztán felkopik az álla... Bizony, Darja Dmitrijevna, lépést kell tartani az új idők szellemével... Antoska Arnoldov abba ment tönkre, hogy a Kirocsnáján elegáns lakást vett ki, aranyozott bútorokkal, porcelánnal tömte tele, száz pár cipője volt... Felégetni, összezúzni, ízekre tépni az előítéleteket... Ki kell harcolni a szűzi őserdők abszolút, vadállati szabadságát... Ez az! Mikor kínálkozik még egy ilyen alkalom?... Nagyszerű kísérletet valósítunk meg. Aki a kispolgári jóléthez ragaszkodik, mind elpusztul... El fogjuk taposni őket... Az ember nem egyéb, mint a zabolátlan vágyak összessége... - Zsirov Dása füléhez hajolva súgta: - A bolsevizmus: az gané... Csak egy hétig, októberben ért valamit. De aztán megint csak az államrendet vezették be. Oroszország mindig is anarchista ország volt. Az orosz paraszt született anarchista... A bolsevikok egy nagy gyárat akarnak faragni Oroszországból, hülyeség... Nem fog sikerülni. Mahno velünk tart. Hozzá képest Nagy Péter kutyakölyök. Mahno délen, Mamont Dalszkij és Zsador itt, Moszkvában... Két végről nekifekszenk... ma éjjel elviszem valahova, maga is látni fogja, milyen nagyba megy a játék... Benne van? Eljön?

A szomszéd asztalhoz már jó néhány perccel előbb leült egy hegyes szakállú, sápadt fiatal-ember. Újságja és csíptetője mögül fürkészően figyelte Dását. Dása meg se próbált ellentmondani, Zsirov fantáziája elszédítette. Úgy tetszett neki, hogy ezek a perverz gondolatok itt születnek és cikáznak, mint a villám, a dohányfüst fellegében. Furcsa arcok úszkáltak benne, tövig rágott cigaretták, kitágult pupillák... Milyen ellenvetéssel élhetett volna? Gyámoltalan pityergéssel talán, hogy hát az ő szívecskéje visszaretten az efféle élményektől, mire természetesen ördögi kacajba, sátáni röhögésbe fulladna a válasz...

A hegyes szakállú ember egyre makacsabbul fürkészte Dását. Élénkpiros nyakkendőjében kicsiny nikkelponya villogott. A nyakkendőtűről Dása kitalálta, hogy ez az az ember, akivel neki beszélnie kell, fel is akart már állni, de az bólintott, hogy csak maradjon a helyén. Dása összehúzott szemmel gondolkodott, mit tegyen. Az idegen szemével Zsirovra mutatott. Dása megértette, és kérte Zsirovot, hogy hozzon neki valamit enni. Ezalatt a szakállas Dása asztalához lépett, és foga között odaszólt: „Isten hozta nálunk!”

Dása kinyitotta kezításkáját, és megmutatta a kartonháromszög nála maradt felét. A férfi hozzáillesztette a másik feléhez, s aztán mindkettőt apró darabokra tépte.

- Honnan ismeri Zsirovot? - kérdezte Dásától.

- Régóta ismerem, még Pétervárról.

- Ez éppen összevág. Magát az ő társaságához kell hogy számítsák. Akármit javasol magának, egyezzek bele. Holnap pedig, jegyezze meg jól, ugyanebben az időben legyen a Precsisztyenszkij sétányon, a Gogol-szobornál. Hol fog aludni?

- Nem tudom...

- Ma éjszakázzék, ahol akar... Menjen Zsirovhoz...

- Borzasztó fáradt vagyok. - Dása szeme könnybe lábadt, keze megremegett, de amikor a halálfő-nyakkendőű ember gonosz arcába nézett, megadóan elhallgatott.

- Ne felejtse el: tökéletes titoktartásra van szükség. Ha csak véletlenül elszólja magát, kénytelenek leszünk eltenni láb alól...

Megnyomta az utolsó szavakat. Dásának még a lábujjhegye is elzsibbadt. Zsirov, kezében két tányérral, már nagyban iparkodott az asztal felé. A nyakkendőű ember elébe ment, és vékony szája szélét ferde mosolyra görbítve, Dása füle hallatára odaszólt neki:

- Szép kislány. Miféle?

- Jobb lesz, ha békében hagyod, Jurka, úgyis hiába, nem neked virul. - Zsirov fenyegető mosollyal vicсорította rá csorba fogsorát, miközben virslit, fekete kenyeret s egy pohár barna löttyöt tett Dása elé az asztalra. - Szóval hogy lesz, szabad ma este?

- Nekem mindegy - felelt Dása, és gyötrelmes élvezettel harapott a virslibe.

Zsirov felajánlotta neki saját szobáját a Lux-szállodában, rézsút, szemben a kávéházzal.

- Kialussza magát, megmosdik, este tízkor majd eljövök magáért.

Zsirov nagy igyekezettel sürgött-forgott körülötte: még a régi időktől félt kicsit Dásától. A brokátfüggönnyel elkerített és rózsaszínű takaróval borított ág olyan gyanús külsejű volt a szobájában, hogy ő maga is észrevette, és inkább a díványt ajánlotta fekvőhelyül Dásának. Letakarította onnan az újságokat, kéziratokat, könyveket, aztán lepedőt meg egy fekete görény szőrmebélést terített rá, amelyet valakinek a drága bundájából fejtettek ki, halkan vihogott és elment.

Dása levetette a cipőjét. Sajgott a lába, dereka, egész teste. Amint lefeküdt, nyomban elaludt a finom szőrmébe burkolózva, amiből parfüm, naftalin és vadállatszag érzett. Nem hallotta, amikor Zsirov bejött, lehajolt hozzá, megnézte, és azt sem, hogy az ajtóból bedörmögött egy borotvált, római arcélű, tagbaszakadt ember: „Nem bánom, vidd el oda, majd adok utalványt.”

Késő este volt, mire mély sóhajjal felébredt. A háztetők felett a hold sárgás fénye megtört az ablak recés üvegén. Az ajtó alatti résen beszűrődött a villanyfény. Dása nagy nehezen ráeszmélt, hogy hol van, gyorsan felhúzta harisnyáját, megfésülködött és kiment a fürdőszobába mosakodni. A törülköző olyan piszkos volt, hogy meggondolta magát, és inkább a szoknyája szegélyének belső oldalába törülte víztől csepegő kezét.

Gyötrelmes kínnak érezte ezt a hányódást. Torkát undor fojtogatta. „Megszökni, csak el innen, haza, a tiszta kis ablakmélyedésbe, ahol a fecskék suhannak...” Megfordult s a holdra nézett: furcsa, megtört, halottszerű volt a hold arca Moszkva fölött. „Nem, nem... nincs visszaút... egyedül haldokolni a karosszékben, a néptelen Kamennooosztrovszkijra néző ablaknál hallgatni, hogyan deszkázzák be a házakat... Nem... Lesz, ami lesz...”

Kopogtak. Zsirov jött be lábujjhegyen.

- Szereztem utalványt, mehetünk, Darja Dmitrijevna.

Dása nem kérdezte, micsoda utalványról van szó, és hová kell menni. Feltette a maga készítette kis sapkáját, hóna alá szorította kezitaskáját a kétezer rubellel. Kimentek az utcára. A Tverszkaja egyik oldala holdfényben úszott. Lámpák nem égtek. Lassan, szótlánul haladt el mellettük dübörgő, komor léptekkel a járőr.

Zsirov befordult a Sztrasznoj sétányra. Az egyetlen úton holdfényfoltok kergetőztek. A hársak beláthatatlan alagútja ijesztett, s mintha valaki elsuranna a sötétségben. Zsirov megállt, revolvért rántott. Állt egy darabig, aztán halkán fütyentett, mire válaszolt valaki. „Résen legyetek!” - mondta most Zsirov hangosabban. „Mehetsz tovább, bajtárs!” - felelte lustán egy hang. Befordultak a Malaja Dmitrovkára. Itt két bőrkabátos sietett feljűk, megnézték s némán tovább engedték őket. A Kereskedők Klubjának bejáratánál, ahol az emeletről fekete zászló lengett, az oszlopok mögöl négy ember revolvért szegezett rájuk. Dása megbotlott. Zsirov dühösen mondta:

- Az ördög vigye el... Bajtársak, mit ijesztgettek itt hiába? Mamonttól van írásom...

- Mutasd.

A fegyveresek borotvált arcukat felhajtott kabátgallérjukba, szemüket sapkaellenzőjük alá rejtve, megvizsgálták a holdfénynél az igazolványt. Zsirov élettelen arca széles mosolyba merevedett. Egyik a négy közül durván ráförmedt:

- De hát kinek szól ez?

- Ennek a bajtársnak. - Zsirov megragadta Dása karját. - Petrográdi színésznő... Okvetlenül fel kell öltöztetni... A mi csoportunkban lesz.

- Jól van. Eredj.

Dása és Zsirov belépett a homályosan megvilágított előcsarnokba. A lépcsőn géppuska állt őrt. Előkerült a házparancsnok, duzzadt arcú, alacsony diák, egyenruhában és sapkában. Sokáig forgatta, betűzte az írást, és mogorván kérdezte Dását:

- Milyen ruhaféle kell?

Zsirov felelt helyette:

- Mamont úgy rendelkezett, hogy tetőtől talpig a legjobb holmikba kell felöltöztetni.

- Mi az, hogy Mamont rendelkezett... értsék meg végre, bajtársak: itt senki sem rendelkezett... Ez nem bolt... (Ezalatt a parancsnoknak szörnyen viszketni kezdett az ágyéka, elfintorította az arcát és vakarózott.) Na, jól van, gyereünk.

Kulcsot vett elő, és előrement a klub volt ruhatárába, ahol most az Anarchizmus Házának ruharaktára volt.

- Darja Dmitrijevna, válassza ki, ami tetszik, ne szerénykedjék, itt minden a nép tulajdona... - És Zsirov széles mozdulattal a fogasokra mutatott, ahol pompás coboly- és hermelinbelépők, csincsilla-, szilskin- és majomszörmebundák lógtak sorjában. Még az asztalokon és a földön

is bundák heverték, halomban. Nyitott bőröndökben ruha és fehérnemű, dobozokban cipők tömege. Mintha a fényűzés egész raktárát hordták volna ide. A parancsnok a bőségre ügyet se vetve, közömbösen ásitózva leült egy ládára.

- Darja Dmitrijevna, válassza ki, ami megtetszik, majd én viszem, odafönt átöltözhetsz.

Dása, minden tépelődése ellenére, szó, ami szó, elsősorban mégiscsak nő volt. Arca kipirult. Egy héttel azelőtt, amikor úgy hervadozott az ablakban, mint a gyöngyvirág, és úgy tetszett neki, hogy az életnek úgyszólván vége, nincs mire várnia, talán a világ semmi kincse sem kábította volna el. Most azonban minden kitárult körülötte, s az, amit már egyszer s mindenkorra befejezettnek, megdermedtnek hitt önmagában, most egyszerre felengedett. Abba az állapotba jutott, amikor a vágyak, a szenderegő remények az elhagyott házból, a jelen romjaiból a holnap izgalmas homályába törekcszenek.

Nem ismert rá tulajdon hangjára, csodálkozott tulajdon feleletein, viselkedésén s azon a könnyedségén, ahogy a körülötte kuszáldó fantasztikumot tudomásul vette. Az önfenn-tartásnak valami eddig szunnyadó ösztönével megsejtette, hogy most minden ballaszt nélkül, kibontott vitorlával kell repülnie.

Egy szürkésbe játszó cobolybelépőre mutatott:

- Ezt kérném.

Zsirov a parancsnokra nézett, az fintorított egyet. Zsirov levette a cobolybelépőt, és a vállára vetette. Dása most egy nyitott koffer fölé hajolt, egy pillanatra undor fogta el a sok idegen holmitól, majd belenyúlt egy halom fehérnemű alá.

- Darja Dmitrijevna, cipőt is kell választania. Vegyen mindjárt egy pár utcai cipőt is, esős időre. Az estélyi ruhák a másik ruhatárban vannak. Parancsnok bajtárs, add ide a kulcsot... Tudod, egy színésznőnek az estélyi toalett a termelőeszköze.

- Bánom is én, csináljatok, amit akartok.

Dása s nyomában Zsirov a holmival felmentek egy emeleti kis szobába, ahol egy puskalövés-től megghasadt tükör lógott a falon. Dása a repedések pókhálóján keresztül valami egészen más, idegen nőt pillantott meg a tükörben, amint lassan selyemharisnyát húz a lábára. Aztán lenge ingecskét, csipkés alsóruhát öltött. Báli cipőben topogva, félrelökte agyonstoppolt, régi holmiját. Sovány, fedetlen vállára puha szőrmét dobott... „Mi lett belőled, lelkem? Kis kokott? Útonálló, csavargó, tolvaj?... De szépecske vagy, az biztos... Szóval, még minden előtted van? Nos hát, majd meglátjuk... Majd csak lesz valahogy...”

A Metropol-szállóban az októberi bombázás alatt megrongált nagy étterem be volt zárva, de azért egyes szobákban felszolgálták ételt is, italt is, mert a szálló egy részében külföldiek, főleg németek laktak, és azok a legélelmesebb üzletemberek, akiknek sikerült litván, lengyel, perzsa - egyszóval külföldi - útlevelet szerezniük. Olyan dőzsölés folyt a szálloda szobáiban, mint hajdan Firenzében a pestis idején. Protekcióval a hátsó kapun beeresztettek oda tősgyökeres moszkvaiakat is, leginkább színészeket, akik meg voltak győződve arról, hogy a moszkvai színházak még az évad végéig sem tudják életüket tengetni: a színházaknak, színészeknek tehát így is, úgy is befellegzett. A színészek kétségbeesetten döntötték magukba az alkoholt.

Az éjszakai dáridók hőse Mamont Dalszkij drámai színész volt, még nemrég nem kisebb hírnévnek örvendett, mint Rossi. Férfiszepeesség volt, fékezhetetlenül temperamentumos, nagy kártyás, számító és egyben be- és kiszámíthatatlan, veszedelmes, fellengző és mégis ravasz.

Az utóbbi évek során ritkán lépett fel, s akkor is csak vendégszereplésben. Fővárosi játéktér-
mekben, délvidéki fürdőhelyeken, Szibériában gyakran lehetett látni. Örületes veszteségeiről
suttogtak. Kezdett kiöregedni. Azt is beszélték, hogy otthagyja a színpadot. A háború alatt
gyanús hadseregszállításokban vett részt. Amikor kitört a forradalom, megjelent Moszkvában,
ahol egy gigászi tragédia színterét sejtette, s az új »Haramiákban« szerette volna játszani a
főszerepet.

A zseniális színészre jellemző biztonsággal kezdte hirdetni a szent anarchiát, az abszolút
szabadságot, az erkölcsi irányelvek relativitását és mindenki jogát mindenhez. Egész
Moszkvában megzavarta az emberek fejét. Amikor a fiatalság bizonyos csoportjai holmi
rovott múltú népség támogatásával rekvirálni kezdték a magánosok villáit, Dalszkij a szétszórt
anarchista csoportokat egyesítette, karhatalommal elfoglalta a Kereskedők Klubjának épületét,
és kinevezte az Anarchizmus Házának. A szovjethatóságokat már befejezett tények elé
állította. Bár még nem üzent hadat a szovjethatalomnak, de kétségtelen, hogy fantáziája mesze
túlszárnyalt a Kereskedők Klubja raktárain, az éjszakai dáridókon, amikor a ház ablakában
állva beszélt a néphez, és szónoklatának klasszikus zárógesztusa nyomán csizmák, ruha-
kelmék és konyakosüvegek repültek a tömeg közé.

Amint Dása Zsirovval belépett a Metropol különszobájába, az első, akit meglátott, ez a
komor, mintegy bronzba öntött arc volt, amelyre a nagy szobrász, a szenvedélydúlta, viharos
élet véste a redőket, ráncokat, a száj, a piszkos puhagallérba foglalt áll és a nyak határozott
vonalait.

A zongora egész fedele fel volt nyitva. Egy bársonyblúzos, borotvált kis ember, fejét
hátravetve, szájában cigarettával, olajos fényű szemét félig lehunyva, gyászos akkordokat vert
a billentyűzeten. A tömérdek üres üveggel tele asztal mellett néhány világhíresség üldögélt.
Egyikük, a tömpe orrú, jellegzetes állát tenyerébe hajtva, amitől puha arca benyomódott,
magas hangon énekelt. A többiek - a bögreképű szalonszínész, a biggyedt ajkú fanyar komi-
kus, a harmadnapos szakállú, hegyes orrú tragikus színész, a kínosan részeg hősszerelmes és a
látszatra teljesen józan, izzó homlokú, ráncos arcú drámai hős - időnként a kellő helyeken
kórusban kontráztak neki.

A Megváltó-templom fődiakónusa, egy őszbe csavarodott hajú, szép férfi, nehéz aranykeretes
szemüvegével, amit a moszkvai kereskedők ajándékoztak neki, fel s alá járkált a szőnyegen,
reverendája bő ujjával verte a taktust és kurjongatott. Bársonyos basszusától meg-megrezzent
a kristályüvegedény az asztalon. A szoba falát sötétvörös selyem burkolta, az ajtót nehéz
brokát függönyözte, s mellette háromrészes spanyolfal állt.

Mamont Dalszkij az egyik spanyolfal-szárnyra könyökölt, kezében egy csomag kártyával.
Félig katonásan volt öltözve, angolos zubbonyban, bőülepű, kockás bricseszadrágban és
fekete csizmában volt. Amikor Dása belépett, éppen dühös vigyorral hallgatta a templomi
éneket.

- Örület, micsoda szép nő! - szólalt meg a zongoránál ülő ember. Dása zavarba jött. Megállt.
Mindenki ránézett, Dalszkijt kivéve. A fődiakónus így szólt:

- Igazi orosz szépség!

- Lánykám, jöjj ide közénk - tremolázott a drámai hős.

Zsirov odasúgott:

- Üljön csak le. - Dása leült az asztalhoz. Olyan mély udvari bókokkal járultak valamennyien
hozzá kézcsókra, mintha Stuart Mária volna, aztán folytatták az éneket. Zsirov kaviárt és
egyéb csemegét rakott Dása tányérjára, és valami édes, tüzes nedűvel itatta. Fülledt, füstös

volt a levegő. Dása a sűrű ital után levetette szőrmebelépőjét, és csupasz karjával az asztalra könyökölt. Izgatták ezek a komor akkordok, a karének ódon szövege. Egész idő alatt Mamontot nézte. Zsirov idejövet sokat beszélt róla. Mamont továbbra is, dühtől vagy italtól részegen, ott állt az ajtó melletti spanyolfalnál.

- Hát mi lesz, urak, senkinek sincs kedve? - kérdezte az egész szobát betöltő basszusán.

- Igenis, nem akarunk veled játszani, így is jól érezzük magunkat, és légy szíves, hagyj békén bennünket - hadarta vékony hangon a tömpe orrú. - Gyerünk csak, Jasa, azzal a hetedik strófával.

A zongoránál ülő Jasa behunyt szemmel, hátravetett fejjel ejtette kezét a billentyűre. Mamont folytatta:

- Nem pénzben... fűtyülök a pénzetrekre...

- Úgyse akarunk, ne erőltesd, Mamont.

- Én pisztolylövésbe akarok játszani...

Erre egy percre mind elhallgattak. A hegyes orrú tragikus színész kisimította haját homlokából, felállt, és kezdte begombolni a mellényét.

- Nem bánom, én is játszom pisztolylövésbe.

A komikus szó nélkül megfogta, és mázsás súlyával ráakaszkodva visszaültette a székre.

- Igenis, az életemmel játszom! - ordította a tragikus színész. - Mert ez a bitang Mamont megjegyzett kártyákkal játszik... Bánom is én, kezdje el, eresszetek...

De ekkora már kifogyott az ereje. A bögreképű szalonszínész lágy hangon közbevetette:

- Ejnye, egy csepp ital sem maradt. Mamont barátom, ez igazán nem járja...

Erre Mamont a telefonasztalkára dobta a kártyákat és nagy ismétlőpisztolyát. Szoborszerű széles arca elsápadt dühében:

- Innen ki nem megy senki - mondta minden szót megnyomva. - Úgy fogunk játszani, ahogy én akarom. Ez a kártyacsomó itt nincs megjegyezve.

Széles orrryukaiból fűjtatta a levegőt, alsó ajka lefittyedt. Mindnyájan érezték, hogy itt a veszélyes pillanat. Jasa egy ujjal kalimpálta a zongorán a csízike-nótát. Mamont végigmustrálta az asztalnál ülőket, fekete szemöldöke egyszer csak felszaladt, és zavaros szemében csodálkozás villant. Megpillantotta Dását. Dása szíve megdermedt ettől a pillantástól. Mamont biztos léptekkel odament hozzá, a vendég ujjá hegyét kicserepesedett ajkához emelte, de nem csókolta meg, csak megérintette:

- Azt mondjátok, hogy nincs bor... Hát majd lesz bor...

Telefonált s közben továbbra is Dását nézte. Bejött a tatár háziszolga, s kézzel-lábbal erősítgette, hogy egyetlen üveg sincs több; mind elfogyott, a pince be van zárva, a gondnok hazament. Ekkor Mamont így szólt:

- Elmehetsz. - És mintha ezernyi néző előtt lépkedne, a telefonhoz ment. Tárcsázott: - Igen... én vagyok... Dalszkij... Járórt azonnal. A Metropolisba... Itt vagyok... Rendkívül sürgős... Igen... Négy elég...

Lassan letette a kagylót, egész testével a falhoz támaszkodott, és két karját keresztbe fonta mellén. Mintegy tizenöt perc telt el. Jása halkán Szkrjabint játszott. E múltból ideröppent, régi, ismert hangok szédítettek. Az idő eltűnt, Dása mellén sűrűn emelkedett s ereszkedett az ezüstbrokát, vére zúgott a fülében. Zsirov sugdosott valamit, de Dása nem hallgatott oda.

Fel volt villanyozva, eltöltötte a felszabadulás öröme, a fiatalság súlytalansága. Mintha egy gyerekkocsiról elszabadult színes léggömb volna, úgy érezte, egyre szédítőbb magasságokba lebeg...

A drámai hős megsimogatta Dása meztelen karját, és atyai hangon tremolázott:

- Ne nézzen rá olyan gyöngéden, kedves, belevakul a szemecskéje... Egész biztos, hogy Mamontban van valami ördögi...

Hirtelen kinyílt az ajtó, és a spanyolfal mögül négy bőrkabátujjas, kézigránátot szorongató kéz tűnt elő. Négy anarchista lépett be, fenyegetően kiáltva:

- Egy lépést sem! Fel a kezekkel!

- Hagyjátok már, minden rendben van - mondta Dalszkij nyugodt, mélyről jövő hangon. - Köszönöm, bajtársak. - Odament hozzájuk, és a spanyolfalon átnyúlva, halkán magyarázott nekik valamit. Azok tisztelegtek és elmentek. Egy perc múltán hangok, elfojtott kiáltások hallatszottak. Robbanás tompa dőreje rázta meg a falakat. Mamont ennyit mondott:

- Handabanda nélkül nem megy. - Csengetett. Sápadtan, fogvacogva, lóhalálba rohant be a háziszolga. - Takarítsd le az asztalt, terítsd meg, hozz tiszta poharakat! - rendelkezett Mamont. - Jása, kérlek, ne idegesíts, játssz valami bravúrdarabot.

S valóban, alighogy felterítették a tiszta abroszt, újra megjelentek az anarchisták italok, borosüvegek tömegével. A szőnyegen sorba rakták a konyakot, whiskyt, likőröket, pezsgőt, s aztán szó nélkül távoztak. Az asztalnál ülők elragadtatott, csodálkozó kiáltásokkal fogadták a dolgot, amihez Mamont ezt a magyarázatot fűzte:

- A szállóvendégek alkoholkészletének csak a felét koboztattam el. A másik fele a tulajdonosoké maradt. Nyugtassátok meg tehát lelkiismereteket, minden rendben van.

Jása tust vert a zongorán. Pezsgődugók pukkantak. Mamont Dása mellé ült. Az asztali lámpa világánál az arca még szoborszerűbbnek, jelentékenynek látszott.

- Láttam magát a Luxban, aludt... Ki maga? - kérdezte.

- Senki... szappanbuborék... - felelte Dása, szédülten nevetve.

A férfi Dása meztelen vállára tette nagy, forró kezét, és a szemébe nézett. Dásának már minden mindegy volt, csak érezte a hűvös vállára nehezedő kéz melegét. Megfogta a pezsgőspohár karcsú nyakát, és egy hajtásra kiitta az italt.

- Senkié se vagy? - kérdezte Mamont.

- Senkié se.

Ekkor Mamont tragikus hangon szavalni kezdett Dása fülébe.

- Élj, gyermekem, élj lelked teljes erejéből... Szerencséd, hogy velem hozott össze a sors... Ne félj, én nem rútítom el szerelemmel a te ifjúságod... A szabad ember nem szeret, és nem követel szerelmet... Othello: az a középkori máglyatűz, inkvizíció, ördögi vigyor... Romeo és Júlia... ó, tudom, titokban te is értük, velük sóhajtozol... ócskaság az mind... Mi összezúzunk mindent... Elégetjük a könyveket, leromboljuk a múzeumokat... Évezredekkel kell elfelejtenie az embereknek... A szabadságot egyedül a szent anarchia hozza meg... a szenvedélyek nagy

tűzijátéka... Nem, szépségem, ne várj szerelmet, nyugalmat... Én foglak felszabadítani... Szét-tépem ártatlanságod láncait... Mindent neked adok, amit két ölelés közt megkívánsz... Csak szólnod kell... Most, rögtön, holnap talán már késő.

Dása e szavak tébolyán át minden porcikájában érezte a mellette kigyúló súlyos szenvedélyt. Borzalom fogta el, mint amikor az ember álmában nem bír mozdulni, és valami szörnyeteg izzó szemét látja maga felé közeledni az álom sötétjéből... Elborít, összezúz, legázol... És az volt a legborzasztóbb, hogy benne is fellázadt valami ismeretlen, izzó, fojtó kívánság... Egész valóját asszonyinak érezte... E percben olyan megdöbbenően szép lehetett, hogy a drámai hős hozzáhajolt, koccintott vele, s gyűlölködve szólt:

- Mamont, ne kínozd ezt a gyermeket...

Dalszkij erre, mint akit puskából lőttek ki, felugrott s az asztalra ütött, hogy a poharak táncoltak, feldőltek:

- Agyonlőlek, ha hozzáérsz!

És a telefonasztalkához rohant, ott volt a revolvere. Az asztalnál ülők, a székeket feldöntve, felugráltak. Jása a zongora alá bújt. Ekkor Dása, maga sem tudta, hogyan, belekapaszkodott Mamont kezébe, amelyben a revolvért tartotta, és könyörögve nézett rá. Mamont erre felragadta Dását törekeny derekánál fogva, és ajkára tapadt, hogy foga fogához koccant. Dása felnyögött. E pillanatban megszólalt a telefon. Mamont egy karosszékre eresztette Dását, aki kezébe temette arcát, és belekiáltott a kagylóba...

- Igen... Mi kell?... El vagyok foglalva... Aha... Hol? A Mjasznyickaján? Gyémántok? Sokat érnek? Tíz perc alatt ott vagyok...

A revolvért hátsó zsebébe dugta, odament Dásához, arcát tenyerébe fogta, néhányszor mohón megcsókolta, aztán kezét római módon búcsúzásra emelve, kisietett a szobából.

Az éjszaka hátralevő részét Dása a Luxban töltötte. Ezüstbrokát ruháját le sem vetve, elaludt, mint aki holtra vált. (Zsirov Mamonttól való félelmében jobbnak látta a fürdőszobában aludni.) Azután félig magába görnyedve ült az ablaknál, Zsirovval nem beszélt, kérdéseire nem válaszolt. Négy óra tájt kiment a Precsisztyenszkij sétányra, és öt óráig várt azon a téren, ahol a nagy orrú Gogol szobra előtt soványka kisgyermekek játszottak a porban, homokból tortát, kalácsot formáltak.

Dásán megint ócska kis ruhája, otthon készült sapkája volt. Nap sütötte a hátát, nap melegítette a szegényes életét. A gyerekek összeaszott arcocskáit koravénné tette az éhezés. Köröskörül csend, üresség, se kocsizörgés, se hangos beszéd. A kocsik háborúba mentek, a járókelők hallgattak. Gogol verébpiszkos köpenyének súlya alatt görnyedezett gránitkarosszékeiben. Két szakállas ember ment el arra, Dását nem vették észre: az egyik földre nézett, a másik a fákra. Beszédük foszlányai Dása füléhez csapódtak.

- Teljes összeomlás... Rettenetes... Mit lehet tenni?

- De lám, Szamara elesett, Ufa elesett...

- Nem hiszek én már semmiben. Ezt a telet nem húzzuk ki...

- De a Donnál Gyenyikin az úr...

- Nem hiszek, nincs menekvés... Elpusztult Babilon, elpusztult Róma, mi is elpusztulunk...

- De lám, Szavinkov még nincs letartóztatva. Csernov sincs.

- Ej, bolond beszéd... Bizony, Oroszország volt, nincs...

A tegnapi ős hajú hölgy megint szerényen felkínálta sálja alól Rozanov összegyűjtött műveit. Dása elfordult. Ekkor oldalgott a padhoz a halálfő-nyakkendőűs fiatalember. Előbb szét-nézett, megigazította csíptetőjét, aztán leült Dása mellé.

- A Metropolban éjszakázott?

Dása lehajtott fővel hangtalanul suttozta:

- Igen.

- Nagyon helyes. Egyébként szereztem szobát magának. Ma este átköltözik. Zsirovnak egy hangot se! Most pedig térjünk a tárgyra: ismeri látásból Lenint?

- Nem.

A fiatalember elővett néhány fényképet, és Dása táskájába csúsztatta. Ott ült egy darabig, szakállát rágva. Megfogta Dása élettelenül térdére ejtett kezét:

- A dolog így áll: a bolsevizmus, az Lenin. Érti? Szétverhetjük az egész Vörös Hadsereget, de amíg Lenin ül a Kremlben, nem győzhetünk. Érti? Ez a teoretikus fej, ez az akaraterő a legnagyobb veszéllyel fenyegeti az egész világot, nem csupán bennünket... Gondolkozzék és feleljen egyenesen: hajlandó vagy nem hajlandó...

- Megölni? - kérdezte Dása, egy csupasz hasú, görbe lábacsáján kacsázó kisgyereket nézve. A fiatalember összerendezte, jobbra sandított a gyerekek felé, s megint a szakállát rágcsálta:

- Ezt senki se mondja... Ha maga gondol rá... akkor se kiabálja ki... Bevettük magát a szervezetbe... Vagy nem értette, miről beszélt Szavinkov?

- Velem nem beszélt... (A fiatalember elmosolyodott.) Ah, szóval az, aki selyemkendőt tartott az orra előtt...

- Csendesebben... Igen, Borisz Viktorovics beszélt magával... Hallatlanul megbíznak magában... Friss erőkre van szükségünk. Nagy letartóztatások voltak. Maga biztosan tudja már, hogy a kazanyi mozgósítás terve megghiúsult... A központ máshová teszi át működését. De itt is hagyunk szervezetet. A maga feladata lesz Lenin fellépéseit figyelemmel kíséreni, el kell járnia az üzemekbe, a népgyűlésekbe... Nem egyedül fog dolgozni. Értesíteni fogják magát, mikor távozik Lenin a Kremlből, s hol szándékozik beszédet mondani. A leghelyesebb lesz, ha ismeretséget köt a kommunistákkal, és bekérezkedik a pártba. Figyelje a lapokat, olvassa az új kiadványokat. A további utasításokat reggel kapja meg ugyanitt...

Ezután megadta a találkozóhely címét, a jelszót, és átadta a szobakulcsot. Az Arbat irányában távozott. Dása kivett a táskájából egy fényképet, és sokáig nézte. Amikor aztán ennek az arcnak a helyén egy másik arc nézett rá az elmúlt éj vörös függönyéből, hirtelen bezárta táskáját, és összeráncolt homlokkal, ajkát összeszorítva, ő is elment. A görbe lábú kisfiú szintén utána eredt volna, de vézna kis teste a homokba bukott, és erre keservesen sírva fakadt.

Dása szobája a Szivcev Vrazsok utcában, egy ódon villában volt, udvarra nézett. A ház lakói nyilván elmenekültek. Dása sokáig zörgetett a hátsó bejáraton, míg végre ajtót nyitott egy bozontos szemöldökű, lomha, alacsony öregasszony, nyilván a háziak hátrahagyott öreg dajkája. Sokáig nem lehetett vele megértetni semmit. Végre nagy nehezen beeresztette Dását, és mialatt a szobájába kísérte, zavaros elbeszélésbe fogott:

- Elrepültek a mi gyönyörű sólyommadaraink: Jurij Jurjics, Mihail Jurjics meg Vaszilij Jurjics is, pedig Vaszenyika csak Tamás-napkor múlt tizenöt éves... Már a lelkük üdvösségéért imádkozom.

Dása teázni sem akart, levetkőzött, bebújt a paplan alá, s a sötétben, fejét a párnába fúrva, sírt egy sort.

Reggel a Gogol-szobornál utasításokat kapott, és parancsot, hogy másnap legyen a gyárban. Előbb haza akart menni, de meggondolta és elment a Bom-kávéházba. Zsirov nyomban mellette termett, faggatta, hova tűnt el, és miért hagyta ott a holmiját.

- Mamont minden percben telefonálhat, mit feleljek, ha magát kérdezi?

Dása elfordult, hogy elrejtse tűzpirosra gyúlt arcát... Közben érezve, hogy magának is hazudik, ezt gondolta:

„Végül is az az utasítás, hogy fenn kell tartani az ismeretséget...”

- Felmegyek a holmiért - mondta mérgesen -, a többit majd meglátjuk.

S valóban csomaggal tért haza, benne volt a drága szőrmebelépő, a fehérmű és a tegnapi estélyi ruha. Amikor az ágyra dobta, s megnézte a kibontott csomagot, olyan reszketés fogta el, hogy hangosan vacogott belé, ismét vállán érezte a férfi kezének súlyát és fogán fogainak hidegségét... Dása az ágy elé rogyott, arcát az illatos szőrmébe fúrta. „Mi ez, mi ez?” - ismételte értelmetlenül.

Másnap, ahogy megparancsolták, sötét kartonruhába öltözött, fejére kendőt kötött, amúgy proletárosan - tudniillik volt urasági szobalánynak kellett kiadnia magát, akit elcsábított a gazdája -, a ruhát a nyakkendőű ember hozta neki.

Aztán villamoson kiutazott a gyárba.

Nem volt igazolványa. Az öreg portás a kapunál rákacsintott: „Mi az, a gyűlésre jöttél, lányom? Eredj a főépületbe.”

Korhadtsz deszkák ment végig, ócskavas- meg salakhalmok és óriási betört ablakok mellett. Üres volt minden, s a felhőtlen égen csendesen füstölögtek a gyárkémények.

Egy kis sárfoltos ajtóhoz utasították, amely hosszú, téglafalú terembe nyílt. A bekormozott üvegtetőn át komor, fukar világosság szűrődött ide. Minden póré, dísztelen volt. Láncok csüngtek a híddarukról. Lejjebb, a transzmissziós tengelyek tárcsáin mozdulatlanul feszültek a hajtósíjak.

Aki még nem látott ilyet, azt bámulatba ejtette a sokféle fekete szerszám, a gyalu-, az eszterga-, a maró-, a csiszológépek hol földhöz lapuló, hol kicsúcsosodó, hol zezugos körvonalai, a dörzskerekes tengelykapcsolók öntöttvas korongjai. Széles boltív alatt ezerpados gőzkalapács óriási alakja rajzolódott ki a félhomályban. Itt készültek a gépek és a gépezetek, amelyek künn a gyár komor falain túl, világossággal, meleggel, mozgással, elmésséggel, fényűzéssel árasztották el a világot. Vasreszelék-, gépolaj-, föld- és kapadohányszag érződött. Sokan a deszkaemelő előtt tolongtak, mások a gépek állványain vagy a magas ablakpárkányokon ültek. Dása az emelő közelébe furakodott. Egy jól megtermett legény, szurtos képéből rávillantva fehér fogsorát, széles mosollyal segítette fel egy satupadra az ablak alatt. Körülötte ezer meg ezer fej: gondterhelt arcok, ráncos homlokok, összeszorított szájak. Utcán, villamoson mindennap látta ezeket a fáradt, zárkózott, egyszerű orosz arcokat. Egy alkalommal, még a háború előtt, egy vasárnapi sétán a szigeteken két ügyvédbojtár kísérte Dását, és éppen ezekre az arcokra terelődött a szó. „Nézze meg, Darja Dmitrijevna, a párizsi népet, milyen vidám, könnyed, árad belőle az életöröm... De minálunk mindegyik úgy néz maga elé, mint egy réti farkas. Ott jön két munkás... Ha kívánja, odamegyek, viccelek velük... De nem értik a tréfát, megsértődnek... Esetlen, nehézkes nép az orosz...”

Most izgatottan, komoran, céltudatos elszántsággal álltak itt ezek, akik nem szeretik a tréfát. Ugyanazok az arcok, csak elkékültek az éhezéstől, ugyanazok a szemek, csak tekintetükben türelmetlenség lobog.

Dása elfelejtette, miért jött. Mint a vihar a madarat, úgy sodorták az élet benyomásai, oda, ahová sivár Krasznije Zori utcai otthonának ablakából elvetődött. Naiv őszinteséggel adta át magát az új benyomásoknak. Egyáltalán nem volt ostoba nőcske, de ő is - mint annyian - magára, egyedül a maga csipetnyi tapasztalatára volt hagyatva. Az igazságot áhította hevesen, a maga igazát, a nők, az emberiség igazát.

Az előadó a fronthelyzetről beszélt. Nem sok vigasztalót mondhatott. Az éhségblokádnak gyűrűje még jobban összeszorult: a csehszlovák sereg a szibériai, Krasznov atamán a Don-vidéki gabona felhozatalát vágta el. Az intervenciók hajóhada Kronstadtot és Arhangelszket fenyegette. A németek irgalmatlanul elbántak az ukrán partizánokkal. „A forradalomnak azért mégis győznie kell!” - Az előadó ököllel vágott a levegőbe, majd fogta irattáskáját és elsietett. Tapsoltak neki, de lanyhán; a helyzet úgy alakult, hogy az embereknek nem sok kedvük volt a tapsoláshoz. A fejek lekonyultak, a szemek szinte elvesztek az összevont szemöldökök eresze alatt.

A villogó fogú legény, akinek pillantása már találkozott Dásáéval, megint odaszólt nagy vígan:

- Hej, kislány, rosszul áll a szénánk, ki akarnak bennünket pusztítani, akár az egereket... Mit fogunk csinálni?

- Te talán begyulladtál? - szólt rá Dása.

- Hogy én? Még hogy be vagyok gyulladva... (Körülötte mérgesen csitították: „Hallgass, te ördög!...”) Hát téged hogy hívnak?

Dása figyelmesebben megnézte.

A legény sötét színű, elől nyitott inge látni engedte izmos mellét, bikanyakát; huncut, mosolygós képe volt, csapzott üstöke, asszonyfaló, kerek szeme, s maszatos, mint az ördög.

- Jó pipa vagy, meg kell adni. Mit mosolyogsz?

- A mamám leejtett, oszt a fejemre estem. Te, tudod mit? Gyerünk együtt holnapután a frontra, jó? Itt Moszkvában úgyis rossz véged lesz... Gyere, kislány, harmonikával megyünk ám...

Szava hangos tapsviharba fűlt. Új szónok állt az emelvényen, egy alacsony termetű férfi, szürke kabátban, gyűrött mellényén keresztbe futó ráncokkal. Ormos, kopasz homlokát előreszegezve, jegyzeteit rendezgette. Kicsit racsolva beszélni kezdett: „Elvtársak!” És Dása most meglátta a férfi gondterhelt arcát, összehúzott szemét, mellyel mintha a napba nézne.

Kezével az asztalra, az ott levő papírlapokra támaszkodott. Amikor bejelentette, hogy a mai előadásnak tárgya az a nagy válság lesz, amely rázúdult egész Európára, de különös súllyal Oroszországra, hogy az éhségről fog beszélni, a füsttől fekete üvegtető alatt háromezer ember figyelt föl rá, lélegzetét is visszafojtva.

Általános meggondolásokból indult ki, egyenletes hangon beszélt, mintegy kitapogatta az utat hallgatóihoz. Többször eltávolodott az asztaltól, majd újra visszament. Beszélt a világháborúról, amelyet a ragadozók egymás torkát marcangoló két csoportja nem képes és nem is akar befejezni, beszélt arról, mily veszett spekuláció folyik az éhséggel, s hogy a háborúnak csakis a proletárforradalom vethet véget...

Az éhezés elleni harc kétféle módszeréről beszélt: az üzérkedőket hallatlanul felhízaló szabadkereskedelemtől és az állami monopóliumtól. Vagy három lépésnyire oldalvást eltávolodott az asztaltól, és a hallgatóság felé hajolva, mindkét hüvelykujját mellénye karöltőjébe akasztotta. Ormos homloka, feje, nagy keze hirtelen előrelendült, mutatójja tintafoltos volt.

- Vállvetve küzdöttünk és küzdünk továbbra is azzal az osztállyal, amellyel együtt harcoltunk a háború ellen, amellyel együtt döntöttük meg a burzsoáziát, s vele együtt viseljük el a mostani válság minden nehézségét. Következésképpen ki kell tartanunk a gabonamonopólium mellett... (A nevetős legény még fel is nyögött erre.) Feladatunk az, hogy legyőzzük az éhínséget, vagy legalábbis mérsékeljük súlyát az új termés betakarításáig, megvédelmezzük a gabonamonopóliumot, megvédelmezzük a szovjetállam jogait, megvédelmezzük a proletárállam jogait. Össze kell gyűjteni minden gabonafelesleget, és el kell érni, hogy helyes elosztással minden készletet eljuttassunk azokra a helyekre, amelyek rászorulnak... Ez a fő feladat: az emberi társadalom fenntartása és ugyanakkor mérhetetlenül sok munka, amely csak egy úton végezhető el: a munka általános, erőteljes fokozásával...

A pissenés nélküli csendben valaki mélyen felfohászkozott, mintha egy elgyötört lélek megcsuszamlott volna azon a jéglepte hegyoldalon, ahova ez a szürke ruhás ember vezetett.

Homlokával hallgatói fölé hajolt, s dudora mögül átható pillantással fogta össze őket:

- Forradalmi szocialista feladat megvalósítása áll közvetlenül előttünk, és itt rendkívüli nehézségekbe ütközünk... A legelkeseredettebb polgárháború korszaka ez. Csak ha teljesen szétzúzzuk az ellenforradalmat, csak ha továbbra is szocialista politikát folytatunk az éhínség kérdésében, az éhínség elleni harcban, csakis úgy győzhetjük le az éhínséget és az ellenforradalmárokat, akik ezt kihasználják...

Most kirántotta kezét mellénye karöltőjéből, és ökle fenyegetően a magasba lendült:

- Ha üzérkedők jelszavaival elámított munkások a gabona szabad forgalmáról, szabad teherforgalomról beszélnek, ezzel csak segítenek a kuláknak... Mi nem térünk erre az útra. A dolgozó elemekre fogunk támaszkodni ezután is, akikkel kivívtuk az októberi diadalt, és elhatározásainkat csakis a dolgozó néprétegek közt, a proletárfegyelem révén valósíthatjuk meg. Történelmi feladat áll előttünk, és meg fogjuk oldani. Az élet legdöntőbb kérdését, a kenyér kérdését vetik fel a legutóbbi rendeletek. Ezeknek a rendeleteknek hármass vezéreszméjük van. Az egyik eszme: a központosítás eszméje, az, hogy mindenkinek munkáját össze kell fogni egy központ közös vezetésével, hogy komolyan vegyük munkánkat, és legyőzzünk minden csüggedést. Igaz, figyelmeztetnek bennünket, hogy a batyuzás és a spekuláció segítségével lépten-nyomon kijátsszák a gabonamonopóliumot. Egyre gyakrabban kell hallanunk az értelmiségtől: de hiszen a batyuzók szolgálatot tesznek nekik, mindannyian batyuzóktól veszik a kenyeret... Igen... de a batyuzók kulák módjára tartják el őket, éppen úgy cselekszenek, ahogy cselekedniük kell, hogy megszilárdítsák, megerősítsék és örökkévalóvá tegyék a kulák hatalmát...

Keze most áthúzta a levegőben azt, ami többé sohasem lesz.

- Második jelszavunk: a munkások egyesülése. Ők majd kivezetik Oroszországot a kétségbeejtő és rettentően nehéz helyzetből. A munkásosztagok szervezeteit, a nem földművelő inséges kerületek szervezeteit; őket hívjuk segítségül, hozzájuk fordul Közellátásügyi Népbiztosságunk, nekik mondjuk: „Keresztes hadjáratot a gabonáért...”

Nehéz dühvel robbant ki a tapsvihár. Dása látta, amint a szónok hátralépett, kezét zsebre tette, vállát felvonta. Arccsontja körül lázfolt izzott, szempillája remegett, homloka verejtékezett:

- Mi diktatúrát építünk... mi a kizsákmányolókkal szemben erőszakot építünk...

E szavai is tapsviharba veszttek.

Intett: hagyják már abba...

S a beálló csendben folytatta:

- „Egyesüljete, szegényparasztok”, ez a harmadik jelszavunk. Az a történelmi feladat vár ránk, hogy öntudatot kell adnunk egy új történelmi osztálynak. Az egész világon mindenütt egyesültek már a városi munkások, az ipar élenjáró osztagai. De szinte sehol a világon nem tettek még rendszeresen odaadó és önfeláldozó kísérletet arra, hogy azokat egyesítsék, akiket a falvakban, a kisüzemi földművelésben mindenkitől elhagyatva, sötétségben butítottak az életkörülmények. Olyan feladat vár itt ránk, amely egyetlen célban forrasztja össze nemcsak az éhínség elleni harcot, hanem azt a harcot is, amelyet a szocializmus egész nagy és hatalmas rendjéért vívunk. Ez olyan harc a szocializmusért, amelyben érdemes feláldozni minden erőnket, és mindent kockára tennünk, mert ez a harc a szocializmusért, a dolgozók és a kizsákmányoltak végső győzelméért folyik...

Tenyérével gyorsan végigtörölte homlokát.

- És Moszkvától nem messze, a szomszédos kurszki, orjoli, tambovi kormányzóságokban szakértők óvatos számítása szerint még most is közel tízmillió pud gabonafelesleg van... Lássunk hát hozzá, elvtársak, közös erőfeszítéssel a dologhoz. Csakis közös erőfeszítéssel segíthetünk magunkon, mindazok egyesítésével, akik legtöbbet szenvednek az ínséges városokban és vidékeken, és ez az az út, amerre a szovjethatalom hív benneteket: a munkásság, a szegénység és élcapataik egyesítése helyi agitációra, harcra a kulák ellen, a kenyérért...

Mind sűrűbben simította végig homlokát, hangja tompábban csengett, mindent megmondott, amit akart. Felvett az asztalról egy papírlapot, s a többi lapot is megforgatta, összerakta:

- Ha tehát, elvtársak, mindezt magunkévá tesszük és véghezvisszük, akkor győzelmünk biztos.

És hirtelen nyájas, derűs mosoly ömlött el az arcán. És mindenki érezte:

„Ez a mi emberünk! A mienk!”

Kiáltottak, tapsoltak, dobogtak.

A szónok fejét válla közé húzva, leszaladt az emelvényről. A nevetős legény Dása közelében teli torokból üvöltötte:

- Éljen Iljics!

Dása csak azt mondhatta: láttam, hallottam „a másikat”. A gyűlésről hazaérve, leült ágyára, és kitágult szemmel nézte a tapéta kacskaringóit. Párnáján cédulát talált Zsirovától: „Mamont tizenegyre várja a Metropolba.” Az ajtónál, a földön is hevert egy cédula: „Ma este hatkor legyen a Gogol-szobornál.”

Először is az a „másik” szigorúan erkölcsös, tehát magasabbrendű... A kenyérről volt szó. Eddig Dása csak azt tudta, hogy kenyeret lehet venni vagy cserélni. Az ára közismert: egy pud lisztért egy foltozatlan nadrágot kell adni. De kiderült, hogy a forradalom ezt a kenyeret dühösen ellöki magától. Ez a kenyér nem tiszta. Jobb meghalni, mint ezen a kenyéren élni. Ma háromezer éhes ember mondott le erről a kenyérről.

Minek a nevében mondott le?... Itt Dása szegény fejében megint összezavarodott minden. A megalázottak és elnyomottak nevében... Ugye, így mondta? Mindent egy kártyára tenni, minden erőt megfeszíteni, az egész életet odaadni a dolgozókért és kizsákmányoltakért... Ebből ered az ő tragikus szigorúságuk...

Kulicsok mondta neki, hogy a világ minden részéből készséges kezek nyúlnak erre, segítséget, kenyeret készek nyújtani... Csak éppen a szovjethatalmat kellene megdönteni... Azt kell elpusztítani, s akkor lesz kenyér... Minek a nevében? Oroszország megmentése nevében? Kitől kell megmenteni? Saját magunktól... De ők nem akarnak „ezen az áron” menekülni.

Ezt Dása saját szemével látta...

Szegény, szegény feje! „Későn kóstoltál bele a politikába, Dása fiam... Várjunk csak!” - mondta, és hátratett kézzel, földre szegezett tekintettel fel s alá kezdett járni a szobában.

Mi lehet magasabbrendű annál, mint életünket áldozni az elnyomottakért, a megalázottakért?... Kulicsok viszont azt mondja, hogy Oroszország a bolsevikok miatt megy tönkre, és mindenki ezt beszéli... Dása behunyta szemét, és olyan valaminek igyekezett maga elé képzelni Oroszországot, mint amit köteles jobban szeretni önmagánál. Szerov festménye jutott eszébe: két ló a domboldalon, felhőborította naplemente, rozoga szalmatető... „Nem, ez csak Szerovnál van így...” S most behunyt szemével a gyárban látott legény vad, virgonc mosolyát látta. Dása megint csak járkálni kezdett... „Mi is hát az az Oroszország? Miért marcangolják, ahányan, annyifelé? Ej, buta vagyok, nem értek én az egészből semmit... Istenem!” Ujja hegyével a mellét ütögette, de ez sem segített... „Leninhez menjek, őt kérdezzem meg? Áh, ördögöt, hiszen én a másik táborban vagyok...”

Ez a sok rettenetes ellentmondás és lelki harc végül oda vezetett, hogy Dása hat óra előtt szemére húzta kis sapkáját, és elment a Gogol-szoborhoz. A nyakkendőű ember nyomban elmozdult egy fától:

- Három percet késett... Nos? Látta Lenint? Csak a lényegét mondja el... Hogyan ment oda, ki kísérte el, volt-e őrség a tribünön?

Dása hallgatott, összeszedte gondolatait:

- Mondja, kérem, minek a nevében akarják megölni?

- Aha! Honnan vette ezt? Eszünk ágában sincs... Szóval így vagyunk... Szóval hatott magára? Hát persze... Hiszen ezért olyan veszedelmes.

- De amit mond, az igazságos.

A férfi erre nyakát kinyújtva, nedves pillantással egyenesen Dása szemébe mosolyogva, behízelgő hangon megkérdezte:

- Talán meggondolta a dolgot, mi?

Dása elhúzódott. A férfi nyaka mintha gumiból volna, úgy nyúlt feléje, és csíptetőjének üvege Dása pupilláját verte vissza.

- Nem tudom - suttozta Dása. - Már semmit sem értek... Meg kell, hogy győzzenek, meg kell, hogy győzzenek...

- Lenin a német vezérkar ügynöke - fújta a nyakkendőű ember, s azután mintegy fél óra hosszát fejtegette Dása előtt a németek pokoli tervét: óriási összegeken megvásárolt bolsevikokat küldenek ide leólmózott vagonokban, a bolsevikok szétzüllesztik a hadsereget, elámítják a munkásokat, tönkreteszik a hazai ipart és a mezőgazdaságot. Pár hónap se telik bele, és a németek kardcsapás nélkül elfoglalják egész Oroszországot. A bolsevikok most

polgárháborút szítanak, lármáznak a kiéheztetés miatt, és halomra lövik a batyuzókat, a mi megmentőinket... Tudatosan szervezik az inséget... Láthatta, hogy leste ma pár ezer tökfesű Lenin szavait... Az ember a kezét harapná le dühében... Lenin orránál fogva vezeti a tömeget, a nép millióit, az egész népet... Egyrésztől, fizikai síkon, ő a „nagy provokátor”... Másrésztől - és ezt egy lélegzetre súgta Dása fülébe:

- Ő az Antikrisztus! Emlékszik a jóslatra? Bekövetkezett az idők teljessége. Észak Dél ellen fordult. Megjelentek a halál vaslovagjai: ezek a tankok. Csillag esik a forrásba... a bolsevikok ötágú csillaga... És ő úgy beszél a néphez, mint Krisztus, csak hogy minden a fonákján, visszajára... Magát is el akarta bolondítani, de mi nem engedjük... Más munkára osztom be magát.

A harmadik kérdés eldöntetlen maradt. Dása megint hazament, lefeküdt az ágyra, könyöke hajlásába hajtotta fejét. Hirtelen elunta a tűnődést... „Mi van velem, igazán, mintha százesztendő vésés volnék? Rút vagyok, mint a bűn? Bánom is én, azt teszem, ami jólesik... Ha úgy tetszik, azért is elmegyek a Metropolba. Kinek rejtegessem, ami nem akar rejtekben maradni? Minek fojtsam magamba a gyönyörűség szavát? Kinek a kedvéért szorítom össze oly görcsösen a téremet, kinek a szerelmét várom? Buta, hülye, gyáva, az vagyok... Kinyílni, kitárulni... Bánja az ördög a szerelmet, fűtyülök az életemre...”

Már tudta, hogy elmegy a Metropolba. S ha még gondolkozott rajta, csak azért tette, mert még nem volt itt az ideje - sötétedett; ez a legmegmérgezetebb óra a tűnődésre. Lassan, ünnepélyesen ütötte el az óra a kilencet. Dása felugrott az ágyról... „Megalázó dolog így izgulni, nem, nem akarom!...”

Gyorsan ingre vetkőzött, és beszaladt a fürdőszobába, ahol tüzelőfa, bőröndök, mindenféle limlom volt felhalmozva. A zuhany alá állt. Jéghideg eső szakadt a hátára, majd megfűlt tőle.

Csuromvizesen szaladt vissza szobájába, felkapta az ágyról a törülközőjét, és dideregve ledörzsölte magát.

És még e pillanatban sem tudott dönteni: hol a földre dobott kartonruháscsúcsára nézett, hol a karosszék hátára terített estélyi ruhára. S megint tudta, hogy ez csupán gyáva halogatás, öltözködni kezdett. Tükör nem volt, hála istennek. Magára vette a cobolypremit, és kilopózott az utcára. Már egészen besötétedett. A sétány hosszában haladt. A férfiak csodálkozva bámultak utána, s nem valami megnyugtató megjegyzések keltek nyomában. Két katonaköpenyes alak tántorgott feléje: „Hova szaladsz, te élősd, várjál meg!”

A Nyikitszkaja téren Dása megállt. Erősen lihegett már, a szíve kalapált. Egy kivilágított villamos elkeseredett csengetéssel vonszolt maga után egy kocsit. Emberek lógtak a lépcsőn. Egyikük jobb kezével a villamos rézfogantyújába kapaszkodott, a másik kezében lapos krokodilbőr aktatáskát tartott, s elhaladtában Dása felé fordította éles, borotvált arcélét. Mamont volt. Dása halk sikollyal a villamos után eredt. A férfi meglátta, a táskát hirtelen görcsös mozdulattal meglendítette. Másik kezével elengedte a fogantyút, hogy leugorjon a teljes sebességgel haladó villamosról, de hátratántorodott, levegőbe kapott, s egyik óriási csizmatalpát felrántva, törzse nyomban eltűnt a hátsó kocsik alatt, a kék táskája pedig Dása lába elé esett. Dása látta, hogy a férfi térde görcsösen felhúzódik, hallotta csontjainak ropogását, csizmái a kövezetre vágódtak. A kocsifék felvonított, a villamosról leugráltak az utasok.

Ónos szürkesség borult Dása szemére, a kövezet puha lett a talpa alatt. Ájultában kezével, arcával a krokodiltáskára rogyott.

Az önkéntes hadsereg újabb támadása, az úgynevezett „kubanyi hadjárat”, a Torgovaja vasútállomás elleni hadművelettel kezdődött. Ennek a vasúti gőcpontnak a birtokbavétele rendkívül fontos volt, mert ezzel egész Észak-Kaukázust elvághatták Oroszországtól. A kilencezer szuronyt és kardot számláló hadsereg Gyenyikin fővezérsége alatt június tizedikén négy hadoszlopban bekerítette Torgovaját.

Gyenyikin Drozdovszkij hadoszlopánál tartózkodott. Óriási erőfeszítéssel támadtak. Valamennyien tudták, hogy az első ütközet kimenetele dönti el a hadsereg sorsát. Drozdovszkijék az ellenség egyetlen ágyújának kartácstüze alatt átúszták a Jegorlik folyócskát. Az első rajvonalon mint egy gombóc cuppogott a vízben és lihegve káromkodott Turkul törzskapitány, az ezred parancsnoka. A vörösök kétségbeesetten védekeztek, de ügyetlenségük miatt a tapasztalt ellenség bekeríthette őket. A hátvédet délről Borovszkij hadoszlopa, keletről Erdeli lovassága szétmorzsolta. A vörösök összekeveredett csapatai és óriási hadtápvonalai Torgovaját elhagyva, megkezdték a visszavonulást észak felé. Itt azonban Sablijevka felől Markov hadoszlopa zárta el útjukat. Az önkéntesek győzelme teljesnek bizonyult. Erdeli kozák százada a sztyeppen száguldozva kaszabolta a menekülőket, foglyokat ejtett, és megrakott szekereket zsákmányolt.

Már sötétedett. A harc elült. Gyenyikin kövér kezét hátán összekulcsolva járt fel-alá a pályaudvar peronján. A junkerek nevetgélve, élcelődve - mint ahogyan csak halálos veszedelem elmúltával szoktak élcelődni - cipelték a homokzsákokat a nyitott peronra, s géppuskákat szereltek a házi gyártmányú páncélvonatokra. Olykor-olykor messziről ágyútűz rezgette a levegőt. Sablijevkatól északra lőttek a vörös páncélvonatról. Az utolsó lövedék a Manics folyó hídja körül esett le, ahol Markov tábornok ült sötétszürke lován. Két nap óta nem aludt, nem evett, nem dohányzott, csak folyvást azon dühöngött, hogy Sablijevka bevétele nem úgy folyt le, ahogyan akarta. Mint kitűnt, az állomást tüzérséggel és páncélautókkal ellátott erős osztag védelmezte. Tegnap, tizenegyedikén és ma is egész nap makacsul verekedett az ő bekerítő hadoszlopa, de sikertelenül. Ezúttal cserbenhagyta hagyományos szerencséje. Óriási veszteségeket szenvedett. A bolsevikok csak estefelé s nyilván az általános helyzet miatt vonultak vissza Sablijevkatól.

Nyergében kissé meghajolva szemlélte a homályosan kirajzolódó holttesteket, amelyek abban a helyzetben dermedtek meg, amelyben a halál érte őket. Az ő tisztjei voltak ezek, a harcban mindegyik felért egy-egy egész szakasszal; teljesen értelmetlenül, az ő szellemi ernyedtsége miatt pusztult el vagy sebesült meg teljesen céltalanul száz meg száz kiváló harcosa.

Most valami nyögést, sziszegést hallott, mint amikor valaki lidércnyomásból ébred. A hídfőállás lövészárkából egy tiszt emelkedett ki, de nyomban előrebukott a mellvéden. Krárogott, megkapaszkodott, nehezen emelte lábát, de végül kimászott, és a kihunyó alkonypírban tündöklő csillagra bámult, ide-oda forgatta kopaszra borotvált fejét, felnyögött, botladozva elindult, s meglátta Markov tábornokot. Tisztelgett:

- Megsebesültem, kegyelmes uram.

- Látom.

- Hátulról lőttek rám.

- Sajnos...

- Hátulról kaptam revolverlövést a fejembe... Valerjan Onoli önkéntes orvul meg akart gyilkolni...

- Önt hogy hívják?

- Roscsin alezredes...

Ebben a pillanatban dördült el utoljára az észak felé visszavonuló vörös páncélvonat hathüvelykes ágyúja. Sivítva zúgott a lövedék a sötét sztyeppen át. A tábornok sötétszürke kancája, nyugtalanságában fülét hegyezve, két hátsó lábára ereszkedett. A lövedék sisteregve csapott le, és Markovtól öt lépésnyire robbant fel.

Amikor eloszlott a por meg a füst, Vagyim Petrovics Roscsin, akit a robbanás eltaszított, meglátta a földön ziháló lovat s a közelében egy kis élettelen testet. Roscsin kiegyenesedett, és elkiáltotta magát:

- Szanitéc! Ide! Markov tábornok elesett!

Az önkéntes hadsereg Torgovaja elfoglalása után északra, Velikoknyazseszkaja felé vett irányt, mégpedig kettős célból: hogy Krasznov atamánnak segítsen megtisztítani a bolsevikoktól Szalszk vidékét, és hogy Caricin felől megszilárdítsa saját mögöttes területét. Velikoknyazseszkáját be is vették minden nagyobb veszteség nélkül, de a sikert nem tudták tovább fejleszteni, mert Bugyonnij lovascapata éjszakai ütközetben visszaverte és alaposan megtépázta Erdeli kozák lovasságát, és megakadályozta a Manics folyón való átkelésüket.

Az állomás közvetlen közelében majdhogya oda nem vészett az önkéntes hadsereg első páncélvonata. Egy mozdony robogott vele szemben, fehér zászló alatt, s parlamenterek véelve, beszüntették a tüzelést. A mozdony azonban szakadatlanul sípolva nem lassított, hanem tovább rohant. Csak az utolsó pillanatban kaptak észbe a páncélvonaton, s adtak le rá közvetlen közélről néhány lövést. Az összeütközés így sem maradt el, az egyik kocsi felborult, s a kisikló mozdony, amelyet olajjal öntöttek le és bombákkal megraktak, felrobbant. Az egész hadszíntéren néhány perc alatt híre ment ennek az amerikai filmbe illő kalandnak.

Gyenyikin, miután a körzetet átadta a Don-vidéki parancsnokságnak, s a kozák osztagokra bízta a helybeli bolsevikokkal való leszámolást, ismét délnek fordult, hogy birtokba vegye a legfontosabb csomópontot, Tyihoreckáját, amely a Don-vidéket Kubannal, a Fekete-tenger partját a Kaspi-tengerével köti össze. Nagy veszedelmeknek nézett elébe. Két nagy, nem kozák lakosságú helység volt útközben - Peszcsanokopszkoje és Belaja Glina -, a bolsevizmus fészkei, amelyeket sebbel-lobbal megerősítettek. Kalnyin hadserege lázas sietséggel sáncolta el magát Tyihoreckájánál. Szorokin hadserege ekkorra felocsúdott fejvesztett rémületéből, és nyugat felől kezdett nyomást gyakorolni Gyenyikinre. A Manics folyónál megvert vörös csapatok átcsoportosultak, és a mögöttes területről támadásba csaptak át. Számos kozák faluból önkéntesek csatlakoztak hozzájuk.

Gyenyikin egyetlenegy dologra számíthatott csupán: arra, hogy az ellenfél nem egyeztetni össze hadműveleteit. De ez is minden percben megváltozhatott. Ezért Gyenyikin sietett. Egyes helyeken neki magának kellett a teljesen kimerült rajvonalakat talpra állítania. A gyalogságot szekereken szállították. A hadsereg élén még mindig ugyanaz a házigyártmányú páncélvonat haladt.

Peszcsanokopszkojénál az egész lakosság együtt harcolt a vöröskatonákkal. Az önkéntesek ilyen veszett dühvel még sehol sem találkoztak. Reggeltől késő éjszakáig szakadatlan ágyúzás rengette a sztyeppet. Borovszkij és Drozdovszkij ezredeit kétszer verték ki a helységből. És amikor már minden oldalról harapófogóba kerültek a vörösök, akik nem ismerték az ellenség erejét és hadieszközeit, csupán akkor ürítették ki a helységet az utolsó emberig. Most aztán az összes csapat a menekültek tömegével együtt Belaja Glinába gyülekezett.

Itt állt, egy tízezer főnyi népfölkelőcsapat középpontjában, Dmitrij Zsloba „vashadosztálya”. Minden korosztályt fegyverbe szólítottak. Megerősítették a helységbe vezető útvonalakat, itt nyilvánult meg először szervezettségük és taktikai ügyességük. A tömeggyűlések egyetlen jelszava ez volt: győzni vagy meghalni.

De semmi sem segített. Az ellenfél képzetesebb volt, a kétségbeesett bátorsággal a haditudományt szegezte szembe, minden csekélységet számításba vett, és mintha sakktáblán mozogna, mindig váratlanul termett az arcvonal mögött. Igaz, hogy a fehérek támadása eleinte sikertelennek bizonyult, Zsebrak ezredes a Drozdovszkij-csapatok élén, a sötétségben egy tanyára tévedt, ahonnan a vörösök élcsapata erős tüzeléssel fogadta. Ő mégis rohamot vezényelt, és holtan terült el. Csapata megtorpant és lehasalt. De reggel kilenc órára dél felől Kutjepov és Kornyilov csapatai, továbbá Drozdovszkij lovasezrede és a páncélautó benyomult Belaja Glinába. Az elfoglalt vasútállomás irányából Borovszkij közeledett. Utcai harc robbant ki. A vörösök érezték, hogy egérfogóba kerültek, és megzavarodtak. A páncélautó soraik közé robogott. A szalmatetők lángba borultak. A lovak, szarvasmarhák veszett üvöltéssel vágattak a golyózáporban, halálordítások közepette...

Zsloba „vashadosztálya” az egyetlen szabadon maradt úton vonult vissza. Ott ült lóháton a vasúti őrháznál Gyenyikin. Kezét szájához emelve dühösen kiabált, hogy vágják el a visszavonulás útját, amelyen a „vashadosztály” maradványaival együtt a partizánok és az egész lakosság elmenekült. Erdeli lovassága vette őket üldözőbe. A hadseregfőparancsnok testőrei nem bírtak uralkodni magukon, kivont karddal kaszabolták a visszavonulókat. Törzstisztek nyergükben forgolódva, mintha vadat üldöznének, le-lecsaptak szablyával a fejekre, hátakra. Gyenyikin egyedül maradt. Sapkáját levette, s azzal legyezte kihevült arcát. Ez a győzelem utat nyitott neki Tyihoreckaja és Jekatyerinodar felé.

Estefelé a helységben rövid sortűzek dördültek el az udvarokon. Drozdovszkijék álltak bosszút az elesett Zsebrakért, és lőtték halomra a fogságba került vöröskatonákat. Gyenyikin ezalatt egy legyektol nyüzsgő parasztházban teázott. Noha fülledt volt az éjszaka, széles vállbojtú, feszes kabátja nyakig be volt gombolva. Minden egyes sortűz után a kitört ablak felé fordult, és gyűrött zsebkendőjével törülgette homlokát és orra tövét.

- Vasziliy Vasziljevics - szólt szárnysegédjéhez -, küldje csak hozzám, galambom, Drozdovszkijt, ezt így mégsem lehet.

A szárnysegéd feszesen tisztelegve sarkon fordult és kiment. Gyenyikin vizet töltött a szamovárból a teáskannába. A legközelebbi sortűz egész közel dördült el, úgyhogy az ablaküveg megzörrent. Aztán a sötétben felüvöltött egy-egy hang: u-u-u... A forró víz a tealevelekkel együtt kicsordult a színültig töltött kannából. „Ej-ej-ej” - morgott Anton Ivanovics, és befedte a teáskannát. Az ajtó kivágódott, és egy harminc év körüli, halálsápadt férfi lépett be gyűrött kabátban, tábornoki vállpántja is gyűrött volt. A petróleumlámpa fénye bágyadtan verődött vissza csíptetőjének üvegéről. Szögletes, borostás, gödrös álla, beesett arca rángatózott. Megállt az ajtóban. Gyenyikin nehézkesen felállt, s kezét nyújtott.

- Foglaljon helyet, Mihail Grigorjevics. Iszik egy csésze teát?

- Alássan köszönöm, nincs időm - felelt Drozdovszkij, akit nemrég léptettek elő tábornokká. Tudta, miért hívhatja a hadseregfőparancsnok, és - mint mindig, amikor dorgálást várt - kínosan fojtotta magába dühét. Fejét lehajtva, félrenézett.

- Galambom, Mihail Grigorjevics, tudja, ezek miatt a kivégzések miatt akartam...

- Nem vagyok képes visszatartani a tisztjeimet - mondta még jobban elsápadva Drozdovszkij kellemetlenül magas, hisztériás hangon. - Mint főméltóságod is tudja, Zsebrak ezredest a bolsevikok kegyetlenül megkínózták... Harmincöt tisztemet, akiket Romániából hoztam, megkínóztak, megcsónkítottak... A bolsevikok mindenkit legyilkolnak, megkínóznak... Igen. Mindenkit... - Hangja megcsuklott. - Lehetetlen visszatartanom őket... Nem vagyok képes... Ha nem helyesli, kérem, rendeljen raportra... lemondok... boldogan leszek közkatoná.

- Ejnye, ejnye, Mihail Grigorjevics, nem kell így idegeskedni... Nem kell itt raport... De értse meg, Mihail Grigorjevics: ha agyonlőjük a foglyokat, ezzel fokozzuk az ellenség ellenállását... A kivégzésnek híre megy. Miért okozunk kárt saját hadseregünknek? Nem igaz? Nincs igazam? - Drozdovszkij hallgatott. - Mondja meg a tisztjeinek, hogy szüntessék be az effélét.

- Igenis! - Drozdovszkij sarkon fordult, és bevágta maga mögött az ajtót.

Gyenyikin még sokáig csóváltatta fejét, teázás közben tűnődött. Messziről eldőrdült az utolsó sortűz, és az éjszaka elcsendesedett.

A Tyihoreckaja elleni hadművelet a hadsereg hatvan kilométer széles fronton való felvonulási tervének egy része volt. Először meg kellett tisztítani egyes szórványos osztagoktól és a partizánoktól a felvonulási területet. Ezt Borovszkijra, egy fiatal tábornokra bízták, aki kétnapi harc alatt megtett száz versztát, s közben elfoglalt több falut. Ez volt a polgárháború történetében az első „portyázás” az ellenség hátában.

Az önkéntes hadsereg így már megtisztított területen vonult fel. Gyenyikin harmincadikán szükségű parancsot adott ki: „Holnap, július elsején, a Tyernovszkaja és Tyihoreckaja körzetében csoportosult ellenséget szétverve, be kell venni Tyihoreckaja vasútállomást...” A hadoszlopok még az éjjel előrenyomultak, és széles ívben átkarolták Tyihoreckáját. A bolsevikok rövid tűzharc után megkezdték a visszavonulást megerősített állásaikba.

Itt már nem mutatkozott olyan kétségbeesett ellenállás, mint egy héttel azelőtt. Belaja Glina eleste zavart keltett. Szorokin offenzívája megtorpant. A véres harcokban elesettek ezrei hiábavaló áldozatoknak bizonyultak. Az ellenség, mint egy gép, úgy haladt előre. A képzelet pedig még tízszeresére nagyította az önkéntes hadsereg erejét. Azt beszélték, hogy csak úgy rajzanak a tisztek Oroszország minden részéből Gyenyikin seregébe, hogy a kadetok senkinek sem kegyelmeznek, hogy mihelyt egy vidéket megtisztítanak, nyomukban jönnek a németek. A Vörös Hadsereg tyihoreckajai csoportjának parancsnoka, Kalnyin, mint a szélütött, úgy ült vagonjában Tyihoreckaja állomáson. Amikor látta, hogy Gyenyikin hadai négyfelől fenyegetik, lelohadt a harci kedve, és elrendelte a visszavonulást.

Reggel kilenc órára a harc elcsendesedett, a vörös csapatok visszavonultak a megerősített félkörbe. Kalnyin bezárkózott kupéjába, és nyugovóra tért abban a hitben, hogy aznap nem lesz többé harc. Ezalatt az önkéntesek a sűrű búzavetésben előrenyomulva, folytatták mély átkaroló manőverüket. Szélső szárnyaik déli tizenkét óra tájt összeértek, és délen behatoltak a vörös csapatok mögöttes területére. Kornyilov ezrede megrohanta és minden veszteség nélkül elfoglalta az állomást. A vasutasok elbújtak, Kalnyin eltűnt, sapkája, csizmája a kupéban maradt. Ugyancsak a kupéban akadtak Kalnyin vezérkari főnökének, Zverjov ezredesnek a holttestére: koponyája szét volt löve. A díványon hevert átlőtt mellel a felesége, fejét sáljába burkolva, még lélegzett.

Ezek után az önkéntes hadoszlopnak már csak a vezénylet nélküli, bázisától és hadtápvonalaitól elvágott Vörös Hadsereg sarokba szorítása maradt hátra. Egész estig puska- és géppuskatűz alatt tartották őket. A félkörben vergődő embereket előlről is, hátulról is golyózápor kaszálta. Félőrünten ugráltak ki a lövészárokból, kézitusába vetették magukat, de mindenütt vesztükbe rohantak. Estére Kutjepov elvágta az egyetlen még szabad utat észak

felé, és tűzzel-vassal pusztította az úttestre özönlő vörös osztagokat. Sötétedés után a sűrű bűzvetésben minden összekeveredett, vörösök s fehérek egy csomóban tusakodtak. A parancsnokok, mint fűjek a vetés közt, úgy futkostak ide-oda, összeszedték tisztjeiket, s újra meg újra harcba vetették őket. Egy helyen a lövészárokból szuronyhegyen fehér kendőt nyújtottak fel, Kutjepov tisztjeivel arra vágatott, de sortűz és dühös szitok fogadta. Lova nyakára hajolva, nagy nehezen menekült csak el. A hadsereg főparancsnok megtiltotta ugyan, hogy a foglyokat agyonlőjék, de arra sem adott senki parancsot, hogy foglyokat ejtsenek.

Reggel Gyenyikin léptetve belovagolta a hadszínteret. Amerre csak a szeme ellátott, a búza mindenütt le volt gázolva, szét volt tiporva. Dögkeselyűk röppentek fel a tündöklő kékségbe. Gyenyikin végignézte az ősi sírhalmokon és vízmosásokon keresztül-kasul kígyózó lövészárokvonalakat. Karok, lábak, holt fejek tűntek szemébe, csonka törzsek heverték lépten-nyomon, mint a zsákok. Gyenyikin lírai hangulatban volt, és félig megfordulva nyergében, hogy szárnysegédje melléje ugrasson, tűnődve mondotta:

- Borzasztó, ha meggondoljuk, hogy hiszen ezek mind oroszok... Hiába, nincsen öröm ürmön nélkül, Vaszilij Vasziljevics...

A győzelem teljes volt. Kalnyin harmincezer főnyi hadseregét szétverték, szétszórták, tönkretették. Mindössze hét vörös katonavonatra sikerült eljutnia Jekatyerinodarba. Szorokin hadseregét elvágta. Armavir közelében a Vörös Hadsereg keleti hadcsoportja, a tenger-melléken pedig a tamanyi hadcsoport végérvényesen elszigetelődött. Óriási hadizsákmány jutott Gyenyikinék kezére: három páncélvonat, számos páncélgépkocsi, ötven ágyú, egy repülőgép, vagonszámra puska, géppuska, lövedék s rengeteg egyéb hadianyag.

A győzelem megrendítő hatást keltett. Krasznov atamán a novocserkasszki székesegyházban misét mondott, és csapatai előtt beszédet tartott, nem rosszabbat, mint barátja, Vilmos császár. Noha Gyenyikinék három hét alatt elvesztették hadseregük negyed részét, július elejére létszámuk megduplázódott. Ukrajnából, Közép-Oroszországból, Novorosszijszk vidékéről özönlöttek az önkéntesek, s ekkor kezdtek osztagokba tömörülni a hadifogságba esett vöröskatonák.

Kétnapi pihenés után Gyenyikin a hadsereget három oszlopra osztotta, és széles támadást indított három fronton: nyugat felé Szorokin ellen, keletre az armaviri hadcsoport ellen és délre Kalnyin hadseregének Jekatyerinodart fedező maradványai ellen. A feladat a hátsó rész teljes megtisztítása volt Jekatyerinodar ostroma előtt. Mindent pontosan kiszámítottak, és a legmagasabb haditudomány rendje és módja szerint előre kidolgoztak. Gyenyikin csak azzal az egyetlen, igen fontos körülménnyel nem számolt, hogy nem olyan ellenséges hadsereggel állt szemközt, amelynek erőit és eszközeit felbecsülhette és mérlegelhette volna, hanem a felfegyverzett népnél az ő számára felfoghatatlan erővel. Nem vette számításba, hogy az ő győzelmeivel egyidejűleg ebben a hadseregben nőttön-nő a gyűlölet és az összetartás, hogy elmúlt már a viharos tömeggyűlések ideje, amikor, ha nem tetszett a parancsnok, egyszerűen elcsapták, és szótöbbséggel szavazták meg az offenzívát, most mindezt a polgárháború jóllehet még durva, de napról napra erősödő fegyelme váltotta fel.

Látszatra könnyű és gyors győzelmet ígért az önkéntes hadseregnek minden. A felderítők hírül hozták, hogy Szorokin hadserege fejvesztetten menekül a Kubany-folyón túl Jekatyerinodarba. De ez nem volt egészen igaz. A felderítés tévedett. Csak a katonaszökevények, a kisebb osztagok és a megriadt polgári lakosság menekült a Kubany túlsó partjára. Szorokin harmincezer főnyi hadcsoportja így megszabadult a harc képtelen elemektől, összeszedte magát, és egyre elszántabb lett. A németek ellen irányuló batajszki arcvonalat feladták. A vörösök nyílt terepen várták, hogy szemtől szembe kerüljenek Gyenyikinnel. Így történt, hogy a győzelemtől

megittasult önkéntes hadsereg már-már célhoz érve, csaknem egy szálig odapusztult a Szorokin csapatai ellen váratlan gyorsasággal kirobbant véres ütközetben, amely teljes tíz napig tartott.

Szorokin napóleoni göggel felelt a Kubany-Fekete-tengeri Központi Végrehajtó Bizottság kérdésére: „Nekem nem kellene agitátorok. Gyenyikin bandáinál nem kell jobb agitáció. Csapataimnak a történelemben példátlan vitézségén az ellenforradalom minden rohamát megállják.” Szorokin, miután véget vetett a Gyenyikin támadását követő pániknak a csapatok között, maga is kijózanodott mámoros tétlenségéből. Éjjel-nappal a frontot járta vonaton, járgányon, lovon. Szemléket tartott; két parancsnokot, akik nem álltak a helyzet magaslatán, saját kezűleg lőtt agyon a fronton. Olyan szavakkal becsmérelte a nép ellenségeit, a kengyelben felágaskodva, tajtékozó szájjal oly szörnyű szitkokat szórt rájuk, hogy a vöröskatonák, mint a darázslepte bivaly, hördültek fel szónoklatai közben. Szorgalmazta a haditörvényszék és a különleges osztályok működését, és halálbüntetést szabott a vöröskatonákra, ha puskájukat nem találta rendben. Hadseregparancsaiban így fordult csapataihoz: „Harcosok! Az egész világ dolgozói reménykedve s mélységes hálával néznek rátok: nyitott szemmel, kitárt mellel mentek a történelem véres hajnalának elébe. Gyenyikin bandáit, ezeket az élősdieket és a többi ellenforradalmi csöcseléket tüzzel-vassal ki kell irtani. Béke a dolgozóknak, halál a kizsákmányolóknak, éljen a világforradalom!”

Ő maga írta lázas hevületben ezeket a hadparancsokat, amelyeket minden század előtt felolvastak. Az ukrán parasztok, doni bányászok, a kaukázusi hadsereg frontharcosai, kozákok és nem kozák parasztok - ez a tarkabarka, rongyos, lármás népség, amely az ördögtől sem félt, szinte megbabonázva hallgatta a hangzatos szövegeket.

Beljakov, a törzsfőnök, ez az eszes, tapasztalt katona dolgozta ki az offenzíva tervét, jobban mondva azt a tervet, amely szerint az egész harmincezer főnyi hadseregnek ki kellett törnie a körülfalásból, és átjutnia a Kubany-folyón. Legalábbis Beljakov így gondolta el, minthogy egyáltalában nem remélt szerencsés kimenetelt a Gyenyikkal való összeütközéstől. Az áttörést a Tyihoreckaja és Jekatyerinodar között fekvő Korenovszkaja vasútállomás körzetében tervezték. Korenovszkaja elfoglalása után már nem nehéz megbirkózni a fő erőktől délen elvágtat Drozdovszkij- és Kazanovics-féle hadoszlopokkal, és utána Jekatyerinodar felé fordulni, ott aztán lesz, ami lesz, gondolta a törzsfőnök. Helyzete igen kényes volt; ébren és alva, minden porcikájában gyűlölte a vörösöket, de hát a sors átka a bolsevikokhoz láncolta. Ha ő egyszer Gyenyikin kezébe kerül - akire nemegyszer gondolt irigy, borzongó gyönyörűséggel -, az neki a halál. Ha netalán Szorokin gyanúsítaná meg, hogy nincs benne elég forradalmi hév, és nem gyűlöli kellőképpen Gyenyikint, ez is a halál! Egyedüli reményét - bár ez is fantasztikus volt, amint az akkori idők minden eseménye - Szorokin kielégíthetetlen becsvágáiba vetette. Erre az egyre építhetett, hogy minden erejével diktátorsághoz segítse Szorokint, akkor aztán utána az özönvíz!

Az offenzívára mindenesetre igen alaposan felkészült: Tyimasevskaja vasútállomásán temérdek lőszert, takarmányt és ágyúlövedék-készletet halmoztak fel, óriási hadtápszállítmányok mentek a sztyeppre. A hadsereg Tyimasevskaja körzetében délkeleti irányban fejlődött fel, hogy erről a frontvonalról egyidejűleg támadhassa Korenovszkáját s a tőle északra fekvő Viszelkit.

A vörösök tábori ágyúit július tizenötödikén hajnalban tűzfergeteget zúdítottak Korenovszkájára, s egy óra múlva egymás után törtek a helységekre és az állomásra a lovasszázadok. Suhintva kaszabolták, lovaik alá gázolták a kadetokat, s csak annak kegyelmeztek, vagyis csak azt ejtették foglyul, aki már jó előre, messziről eldobta puskáját. Egész éjjel özönlött a

gyalogság, és nyomban elsáncolta magát Korenovszkajában, mégpedig nem félkör alakban, mint Belaja Glinánál tették, hanem teljes ovális gyűrűt vonva maguk köré.

Fehéren kelt fel a nap a forró füst homályában. Az egész sztyepp megindult: rohant a lovasság, caplatott a gyalogság, dübörögtek az ágyúszekerek, zúgtak a szitkok, ostorcsapások, lövések, nyerítettek a lovak, rekedten harsantak a vezényszavak. A hadtáposzlopok a láthatár pereméig húzódtak. Rekkenő meleg nap volt. Szorokin félúton otthagyta vezérkarát, és tajtéktól fehér lován a csapatokhoz nyargalt. Mint a vadászkutyák, úgy futkároztak körülötte a küldöncök és fullajtárok.

Sapkáját elhagyta nyargalás közben, cserkeszskabátját ő maga dobta el. Könyökén felül felgyűrt ujjú, bíborvörös selyeming volt rajta, és csatos bőrvöbe szorított, kék lovaglónadrág. Mindenütt láthatták verejtéktől, portól fekete arcát, villogó fehér fogsorát. Már a harmadik lovat váltotta, miközben sorra végignézte az ütegeket, a lövészárkokat, ahol vakond módra ásták be magukat a gyalogosok a fekete televénybe. Elszáguldott a sztyepp bűvőhelyeire, jelen volt a löszervonatok kirakodásánál, korbácssuhintással intette magához a parancsnokokat, s nyergéből feléjük hajolva, kihevült, szörnyű arccal, vad pillantással hallgatta végig jelentésüket: mint egy gigászi zenekar karmestere hangolta fel a kezdődő csata hangszereinek húrjait. A pályaudvaron hagyta ziháló lovát, berohant a távíróhivatalba, elrúgta csizmájával az ajtóban heverő, bezúzott koponyájú tiszt holttestét, és a készüléken futó távírószalagról a dühös felháborodás izgalmával olvasta le, hogy dél felől, Gyinszkaja állomásról Drozdovszkij és Kazanovics csapatai sietnek vele felvenni a harcot.

Drozdovszkij csapatai kocsikon jöttek. Egész nap zakatolt a sztyepp forró porfelhőjében a hadtápszekerek végtelen oszlopa. Markov tiszti osztaga, amelyet Kazanovics tábornok parancsnoksága alatt a tüzéséggel együtt vagoníroztak ki, megelőzte a szekereket, és tizenhatodikán virradóra egyenest a vonatból rohanta meg Korenovszkaját.

Kazanovics tábornok a vasúti őrház mellett állt, a kút kávján, és nyugodtan figyelte az egyetlen puskalövés nélkül csatárláncba fejlődő tisztek ügyes mozdulatait. Őszbe csavarodó, hosszú bajusza volt, és hegyesre nyírt szakállt viselt, mint a cárról; arcának finom vonásait hideg gúnnyal megmerevítette, és szép szeme nőies szenvedélyességgel mosolygott. Olyannyira meg volt győződve a harc szerencsés kimeneteléről, hogy egy percre sem akart várni Drozdovszkij hadosztályára. Dicsvágyban versengett Drozdovszkijjal, aki betegesen hiú, de óvatos és sokszor még a cél rovására is nehézkes ember volt. Ő maga, Kazanovics, a harc pompás látványáért és zenéjéért, a diadalok harsány dicsőségéért szerette a háborút.

A távoli kurgánok mögül óriási napkorong szórta a júliusi hőséget; vakító fénye a bolsevikok szemébe vágott. Megszólaltak a géppuskák, a tikkadt csendet sortűzek törték meg. Látszott, amint az ellenség sűrű csatárlánca kiemelkedik a lövészárkokból. Markov tisztjei eléje rohantak, egyetlenegy sem hajolt meg a golyók előtt. Ezernyi harcos alakja kúszott velük szembe. Kazanovics szeméhez emelte látcsövét. „Furcsa!”

- Háromszoros srappeltűzet az elvtársakra! - adta ki a parancsot a kútnál ülő telefonistának. A földhányás mögött megbúvó két üteg tüzet nyitott. Közvetlenül az ellenséges csatárlánc fölött gyapotgomolyszerűen robbantak a srappelvek. A csatárlánc összekuszálódott, aztán újra kiegyenesedett, és folytatta a támadást. Az egész mező rengett a fegyverropogástól. Végre eldőrdültek a bolsevik ütegek ágyúi. Kazanovics értetlenül elmosolyodott, távcsőt tartó keskeny keze megremegett. Markov tisztjei lehasaltak, s gyorsan beásták magukat. Kazanovics napbarnított arca elsápadt. Leugrott a kút kávjáról a telefonhoz, és felhívta Tyimanovszkij tábornokot.

- A csatárláncok megtorpannak! - kiáltott a kagylóba. - Bármilyen áron törd át a balszárnyukat. Minden másodperc drága...

A vasúti töltés mögül nyomban előugráltak Tyimanovszkij tartalékban levő Markov-tisztjei. Egyik rajvonal a másik után tűnt el elszánt izgalommal a már magvát hullató, magas búzában. Tyimanovszkij még fiatal, piros, mosolygós arcú ember volt; horpadt tetejű prémkucsmában, piszkos zsákvászon ingben, fekete, tábornoki rangjelzéssel, kardot rántva rohant a csatárlánc után. Érthetetlen dolog történt: a bolsevikokat mintha kicserélték volna; a pillanatok, amikor soraiknak okvetlenül meg kellett volna rendülniük, elmúltak. Most az egész sztyeppet az ő támadásuk árasztotta el. Az önkéntesek géppuskái veszettül kelepeltek, de az elesetteket újabb ellenséges sorok váltották fel.

A búzamező szélén szuronyt szegezve rohant Tyimanovszkij egyik százada a másik után... Kazanovics a kút kávján rugalmasan kinyújtózott. Látsövének szűk terén ki tudta venni a Markov-tisztek izzadó tarkóit. Micsoda erőfeszítés! S egyre hullanak és hullanak! Most látsövét az üldözőkre fordította, s hirtelen széles arcokat, kitátott szájakat, matrósapkákat, bronzszínű, meztelen melleket látott... A bolsevik matrózok! Minden összekeveredett, egy csomóba verődött a szuronyrohamban... Kazanovics finom vonalú szája kínos mosolyba dermedt... A Markov tisztek nem bírták tovább. Az első század maradványai a búzába szaladtak, lehasaltak... a második század is...

Ekkor Kazanovics leugrott a kútkáváról, és könnyedén a mezőre futott. Meglátták. Sikerült talpra állítania a csatárláncot, folyvást ezt hajtogatva: „Uraim, uraim, nem szégyellik magukat?” Szuronyrohamra hajtotta őket, de a tüzelés oly erős volt, s oly sokan elestek, hogy a csatárlánc ismét lehasalt... Valóban elvesztette volna az ütközetet?

Reggel kilenc órára nyugat felől megdördültek Drozdovszkij ágyúi. Szürke teknősbékeként döcögött a mezőre egy páncélgépkocsi. Drozdovszkijék módszeres lassúsággal támadtak. Kazanovics rajvonala harmadszor is talpra állt. Az önkéntesek most széles, holdsarló alakú fronton nyomultak előre. Ezt a csapást aztán nem fogják kibírni a bolsevikok. Veszett iramban száguldott a bolsevikok lövészárkai közé egy lovas. Kardja világított a napfényben. Felugratott a földsávra, s megállította lovát. Feltűrt ujjú, bíborszín ing volt rajta, nyakát kinyújtva ordított, majd újra kardot rántott. S ekkor lovasok lavinája zúdult Drozdovszkijék csatárlánca ellen. Alacsony, dühös kis lovak lepték be a mezőseget. A tüzelés megszűnt. Messze elhallatszott a kardok csattogása, a lódobogás, harci üvöltés. A vörös inges lovas levágtatott a földhányásról, és megeresztve a gyeplőt, előreszánguldott. Fekete porfelhő kerekedett, az egész csatateret beborította. Drozdovszkijék és a Markov-tisztek nem állták ki a lovasság támadását és megfutamodtak. Csak a Kirpeli nevű pataknál állapodtak meg, s ott beásták magukat.

Ivan Iljics Tyelegin kinyújtott karjával eltorzult arccal, fogvacogva kötözte be fejét a csomagjában levő sebkötő pólyával.

Jelentéktelen karcolás érte csupán, csontja nem sérült meg, de fájt kegyetlenül, mintha egész koponyája kapocsba volna szorítva. Úgy kimerítette a kötözéssel járó erőfeszítés, hogy utána sokáig feküdt hanyatt a búza közt.

Furcsa volt hallgatnia a tücsköt, amely, mintha mi sem történt volna, békésen ciripelt. A föld hasadékaiban láthatatlanul megbúvó tücskök, a délszaki ég tündöklő csillagai meg néhány bajszos kalász, amely szeme és az ég között csüngött mozdulatlanul: ezzel végződött tehát a véres tusa, a szörnyű fegyverzörgés, csatazaj. Az imént még egy sebesült is nyöszörgött a közelben, de már az is elhallgatott.

Jó dolog is a csend. Fejében az égő fájdalom lassan múlni kezdett, mintha az éjszaka ünnepélyes fenségéből áradt volna a megnyugvás. Fel-felrémllett emlékezetében az elmúlt nap néhány éles részlete, amit mind egy csomóba olvasztott az ágyútűz: a vadul kitátott szájak, a gyűlölet kirobbanásai, amikor az ember szalad, szalad, s csak a hegyes szuronyt, a reá célzó ember sápadt arcát látja maga előtt... De az emlékek oly éles kinnal hasítottak agyába, hirtelen annyira megszédítették fejét, hogy Ivan Iljics felnyögött; csak gyorsan, gyorsan valami másra gondolni!

Mi másra gondolhatott? Vagy a véget nem érő, megfoghatatlan élmények: a forradalom, a háború e szörnyű tömkelegére, vagy a titokban őrzött, távol derengő álmokképre... Dására! Órála kezdett most gondolkozni. (Tulajdonképpen sohasem szűnt meg rágondolni.) Arról, hogy mily elhagyottan, magányosan él képzelgéseiben, tapasztalatlanul, gyámoltalanul... Szeme haragvó, de szíve, mint egy kismadáré, félénk, megriadt: gyerek, gyerek...

Ivan Iljics elernyedte keze meleg földgörgöngyöt morzsolgatott. Behunyta szemét. Dása úgy búcsúzott tőle, mint aki örökre válik. „Kis bolondom, hiszen a te haragos szemed senkit sem ijeszt meg. És soha senki nálam hívebben nem fog szeretni, csacsikám... Sok keserves, múlhatatlan bánatom jut ki tenéked...”

Ivan Iljics szempillája alól könny szivárgott: a sebesülés elgyengítette. Egy tücsök éppen a füle mellett kezdett ciripelni, cincogni. A véres, legázolt mező ezüstlött a csillagfényben. Az éj mindent betakart... Ivan Iljics feltápászkodott, térdét átfogva ülve maradt. Mintha álmodta volna egész életét, mintha újra gyermek lenne. A szíve sajgott, tele volt szomorúsággal... Felállt és elindult. Csak azon iparkodott, hogy léptei ne szakítsák föl fejsebét.

Egy versztányira volt ide Korenovszkaja, ahol itt-ott már tábortüzek égtek. Errébb, egy horpadásban füst nélkül táncolt egy lángnyelv. Ivan Iljics éhségtől, szomjúságtól úzva a tábortűz felé tartott.

Mindenfelől sötét alakok cammogtak oda, ki könnyű sebesüléssel, ki eltévelyedve csapatától, ki meg foglyot kísérve. Kiabáltak egymásnak, rekedten káromkodtak, fel-felkacagtak... A lobogó tűz körül már sok nép hevert.

Ivan Iljics orra kenyérszagot szimatolt. Ezek a porlepte emberek már mind kenyeret falatoztak. A tűz közelében kenyérral megrakott szekér állt, s rajta kis hordó, amelyből egy kimerült, sovány, fehér fityulás nő vizet mért.

Tyelegin ivott, megkapta a maga karéj kenyerét, és a szekérhez támaszkodva, a csillagokba bámulva evett. Az emberek a tűz körül mintha megnyugodtak volna. Sokan aludtak. De azokban, akik csak most értek ide a mezőről, még forrt a düh. Szitkozódtak, fenyegetőztek a sötétben, bár senki sem hallgatott rájuk. Az ápolónő még mindig osztogatta a kenyeret meg a vizet.

Egy fekete szakállas, övig meztelen ember foglyot hozott a tűzhöz, s egy rúgással a földre lökte:

- Itt ez a disznó, élősd!... Vallassátok ki, fiúk...

Még egyszer belerúgott, s aztán hátralépett s helyrerángatta nadrágszíját. Beesett melle felduzzadt dühében. Ivan Iljics megismerte Csertogonovot és elfordult. Néhányan a földön fekvő felé fordultak, lehajoltak:

- Önkéntes... (Letépték, tűzbe dobták vállpántját.)

- Kölyök még, s máris gonosz a zúzaja.

- A papája pénzéért verekedett... Volt neki bőven...
 - Ni, hogy csillog a szeme, affene a bőribe...
 - Mit nézel rajta, hadd ott...
 - Várj csak, talán papirosok vannak nála, vigyük a törzshöz.
 - Kísérd el a törzshöz...
 - Nem a! - ordított Csertogonov. - Sebesülten feküdt, odamegyek, megláttam rajta a csizmát, hát nem rám lőtt a dög kétszer is? Én nem adom oda... - És még vadabb hangon rivallt a fogolyra: - Le a csizmával!
- Ivan Iljics fél szemmel megint odanézett. A tűzfény visszaverődött az önkéntes gyerekesen kerek, nyírott koponyájáról. A foga vacogott, nagy szeme vadul forgott üregében, tömpe orra csupa ránc. Úgy látszik, egész magánkívül van... Hirtelen mozdulattal felugrott. Bal karja élettelenül lógott kiszakadt, véres kabátujjában. Foga közül sziszegett, kinyújtotta a nyakát, s tekerte, akár a kígyó... Olyan ijesztő volt a gyűlöletnek ez az eleven látványa, hogy Csertogonov meghátrált.
- Ehe - hangzott a tömegből egy mély hang. - Hiszen ismerem a jómadarat, a papájánál dolgoztam a dohánygyárban, a rosztovi Onoli az apja, gyártulajdonos...
 - Ismerjük, ismerjük... - zúgták többen.

Valerján Onoli előrehajolva, átható, rekedt hangon rikácsolta:

- Disznó dögök, vörös bitangok! Piszok banda! Nem kaptatok még eleget, kutyák? Botot nektek, akasztófát! Nem volt még elég? A heréteknél fogva akasztunk fel, ahányan vagytok, mind egy szálig, ronda népség!

És már teljesen önkívületben elkapta Csertogonov bozontos szakállát, és csizmájával rugdalta csupasz hasát...

Ivan Iljics elment a szekértől. Fenyegetően felzúgott a tömeg, éles kiáltás hasított közbe. Valerján Onoli kinyúlt teste, lábaival rángatózva, a tömeg fölé repült, aztán leesett... A tűzrakás fölött apró szikrák oszlopa emelkedett magasra...

A hajnal felé hűvösre vált sztyepp fölött újra végigcsattant néhány lomha puskalövés, mint a korbács, s végigmorajlott ünnepélyesen egy-egy ágyúdörgés. Drozdovszkij és Borovszkij hadoszlopai a Kirpeli patakon túlról ismételten támadásba mentek, hogy kétségbeesett erőfeszítéssel megkíséreljék újra maguk felé fordítani a hadiszerencsét.

Ezen az éjszakán kapta meg Szorokin Jekatyerinodarból az állandóan ülésező Központi Végrehajtó Bizottság parancsát, amely őt nevezte ki Észak-Kaukázus Vörös Haderőinek főparancsnokává.

Beljakov, a törzsfőnök vitte meg neki ennek híré: a sürgőnyszalaggal berontott a kupéba a főparancsnokhoz, és annak lábát a díványról eltolva, benzinöngyűjtő fényénél felolvasta a táviratszalagot. Szorokin sehogy sem bírt felocsúdni, hiába meresztette szemét, megint csak a forró párnába temetkezett... Beljakov vállánál fogva megrázta:

- Ébredj hát föl, te főmagasságú hadseregparancsnok elvtárs... Kaukázus gazdája lettél, hallod? Király vagy, kisisten, érted?

Ekkor értette meg Szorokin a hír óriási fontosságát s a maga egész csodálatos életsorsát a törzsfőnök ujjára tekerődő, keskeny papírszalag pontjaiban és vonalaiban. Gyorsan helyrerántotta nadrágját, felvette cserkeszskabátját, övére csatolta revolverét, kardját:

- Azonnal fel kell olvastatni a parancsot a csapatok előtt. Nekem pedig lovat!

Ivan Iljics Tyelegin hajnalban, miután sebét átkötözték, a hadtáp-szekértáboron átvergődve kereste ezredének törzsét. Ugyanekkor az állomás felől lobogó csuklyákkal vágatott el az utcán egy lovas járőr, elől a kürtös, utána Szorokin, hosszú sörényű lovának kantárszárát rángatva, s mellette egy kozák, lándzsáján a hadsereg főparancsnok jelvényével. Mint az éjszakai kísértetek, úgy tűntek el a lovasok a porfelhőben, arra, amerről a lövések morajlottak.

Harmattól nedves szekereken tápáskodtak fel, rekedten dörögve, az álomittas, szakállas fejek. S a vágató kürtös már messze a sztyepp távolában hirdette, hogy a hadsereg főparancsnok itt van, a harc, a golyózápor közepette... „Visszaverjük az ellenséget, ta-ta-ta - zúgta a kürt -, előre a győzelemre, dicsőségesen előre... a hős nem hal meg, hírneve halhatatlan, ta-ta-ta...”

Ivan Iljics egy kivert ablaküvegű vályogkunyhóban találta meg Gimzát. Más senki sem volt itt az ezredtörzsből. Gimza nagy teste kormosan, görnyedten gubbasztott a lócán, kezét, melyben egy fakanalat tartott, térdai közt lógatta. Az asztalon cserépfazékban káposztaleves gőzölgött, mellette telitömött irattáska: a különleges osztály egész apparátusa.

Úgy látszott, mintha Gimza bóbiskolna. Nem mozdult, csak a szemét fordította Ivan Iljics felé:

- Megsebesültél?

- Semmi, csak egy karcolás... Fél éjszaka hevertem a búza közt... Elvesztettem a mieinket, olyan örült zavar volt... Hol az ezred?

- Ül le - mondta Gimza. - Éhes vagy?

Nagy nehezen emelte fel a kezét, hogy odaadja a kanalat. Ivan Iljics szinte nyögve vetette magát a félig kihűlt levesre. Egy percig szó nélkül evett.

- A mieink tegnap úgy harcoltak, Gimza elvtárs, parancsolni sem kellett nekik: háromszáz, négyszáz lépésnyiről indultak szuronyrohamra...

- Eleget ettél már - szólt Gimza. Tyelegin letette a kanalat. - Hallottad a hadparancsot?

- Nem.

- Szorokin lett a legfelső hadseregparancsnok. Érted?

- Hát aztán, ez nem rossz... Láttad tegnap? Megeresztett kantárszárral rohant egyenest a tűzbe, vörös ingében mindenütt ott volt. A fiúk, mihelyt meglátják: hurrá!... Nem is tudom, nélküle mi lett volna tegnap... Bámultuk is mindnyájan: igazi Cézár!

- Hisz ez az, hogy Cézár - szólt Gimza. - Csak az a baj, hogy magam nem löhetem agyon.

Tyelegin elképedt:

- Tréfálsz?

- Nem, nem tréfálok. Persze, te úgysem érted ezeket a dolgokat. - Szemrebbenés nélkül, nehéz pillantással nézett Tyeleginre. - Hát te? Nem árulsz el? (Ivan Iljics nyugodtan nézett a szemébe.) Tudod... Nehéz dolgot akarok rád bízni, Tyelegin elvtárs... Azt hiszem, talán te vagy erre a legalkalmasabb... A Volgához kell utaznod.

- Igenis.

- Írok neked meghatalmazásokat. Levelet adok a Katonatanács elnökéhez. Ha nem tudod elintézni, ha nem adod át, akár a fehérekhez is mehetsz, ide vissza ne gyere... Érted?

- Értem.

- Élve ne kerülj a kezükbe. A levelet jobban őrizd, mint az életedet. Ha a kémelhárítók elfognának, tégy meg mindent, nyeld le inkább a levelet... Érted? - Gimza megmozdult, és öklét az asztalra ejtette, hogy a cserépfazék felugrott. - Hogy tudjad, a levélben ez lesz: a hadsereg megbízik Szorokinban. Szorokin most a csapatok hőse, tűzön-vízen keresztül mennek utána... Én pedig Szorokin agyonlövését követelem... De most, azonnal, amíg maga alá nem gyúri a forradalmat. Megjegyezted? Ez az üzenet a te halálod lehet, Tyelegin... Érted?

Elhallgatott. Homlokán legyek mászkáltak. Tyelegin így válaszolt:

- Rendben van. Meglesz.

- Hát akkor eredj, fiam... Nem tudom, talán Szvjatoj Kreszten át. Asztrahány felé igen messze van... Jobb lesz, ha a Donon át Caricin felé tartasz. Mellékesen kipuhatod, hogy áll a helyzet a fehérek mögöttes területén. Vigyél magaddal tisztii vállpántot, feszíts vele... Milyet akarsz, kapitányit vagy alezredesit?

Elmosolyodott, kezét Tyelegin térdére tette, és megpaskolta, mint egy gyereket:

- Aludj egy-két órát, azalatt megírom a levelet.

10

Vagyim Petrovics Roscsin végre megkapta a háromhetes szabadságot, összetörve, betegen, ellentmondásoktól marcangoltan élt akkortájt Velikoknyazseszkaja vasútállomás önkéntes helyőrségében. Nagy harcok nem voltak, a vörösök haderői mind elvonultak dél felé, hogy Gyenyikin fő erőivel ütközzenek meg. Ugyanitt, a Manics és Szal folyók mentén fekvő kozák falvakban helyenként zavargások törtek ki, de Krasznov atamán büntetőosztágának kozákjai nagy tapasztalattal csitították le a felháborodott kedélyeket: volt, akit szép szóval győztek meg, volt, akit vesszővel, volt, akit felakasztottak.

Vagyim Petrovics, idegsokkjára hivatkozva nem vett részt a megtorlásokban. Lehetőleg a tisztii dárídókra sem járt el, amelyeket Gyenyikin győzelmeinek örömére rendeztek. S furcsamód, itt is, a helyőrségben, éppúgy, mint a fronton, bizalmatlansággal, rejtett ellenségeskedéssel viseltettek Roscsin iránt.

Valahol valaki écelődve emlegette Roscsin „vörös gatyáját”, s azóta ez rajta ragadt.

Sablijevkanál Onoli önkéntes rálőtt a lövészárokból. Roscsin nagyon jól emlékezett erre a pillanatra: a páncélvonatról kilőtt ágyúlövedékek süvítésére, a századparancsnok „feküdj” vezényszavára. Robbanás! Aztán egy elkésett revolverlövés, ütés a halántékán, mintha botütés érte volna, és Onoli keleti vágású szemének vadul ujjongó felvillanása.

Csak egyetlen ember adhatott hitelt Roscsin becsületszávának: Markov tábornok. De az elesett, és Vagyim Petrovics rájött, hogy ilyen kétséges körülmények között nem emelhet vádat a fiú ellen.

Sokat töprengett: honnét ered ez a gyűlölet ellene? Vajon nem világos-e, hogy őt minden tetteben becsületesen, önzetlenül, csakis Oroszország nagyságának eszméje vezeti? Nem a tábornoki rang kecsegtette, amikor a sztyepp szörnyű csatatereire jött...

Roscsinnak az volt a fogyatékosága, hogy nem tudott könnyörtelen ésszerűséggel nézni a dolgokra. Elméje azzal ékesítette fel a világot, az eseményeket, amit ő a legkülönb, legfontosabb dolognak tartott. Az oda nem illőtől egyszerűen eltekintett; ami odatolakodott, azon bosszankodott. És a világot kerek, befejezett rendszernek tekintette. Ez minden valószínűség szerint a jólétben élő birtokos nemesség számos nemzedékén átütő, vele született úri mivoltának volt tulajdonítható. E kihalt emberfaj mindennél előbbre valónak tartotta a békés nagylelkűséget, és mindig, mindenütt azt akarta érvényre juttatni. Ha a parasztot ütötték az istállóban, hát aztán? Ordít, üvölt egy sort, utána megbánja, amit elkövetett, s neki lesz jobb: békésebb lesz. Megóvatolták a váltót, s a birtok újra kerül? Hát aztán? Mit lehet tenni? El lehet éledegni a melléképület apró szobáskáiban, a pöszmétebozót sűrűjében, holmi lármás dáridók nélkül is, és talán jobban meg is nyugszik így az ember vénségére... Semmiféle nekirugaszkodással nem tudta kihozni a sodrából a sors ezt a széplelkű birtokos nemest. Így alakult ki benne ez a különösen szelíd világnézet, hogy mindenben csak a szépet, a nemest látta!

A kíméletlen éleslátásnak ez a hiánya az emberekkel és a dolgokkal szemben: ez volt Vagyim Petrovicznak is egyik alaptulajdonsága. (Igaz ugyan, hogy az utóbbi évek eseményei alaposan megtépázták romanticizmusát, helyesebben annak már csak rongyai maradtak meg.) Most állandó bosszúság látszott arcán. Ezért vont ki magát többek között a tisztai kaszinó látogatása alól is.

Ezeknek az embereknek, a tisztak és junkerek maroknyi csoportjának az ő felfogása szerint a keresztes lovagok fehér köntösében kellett volna járniuk. Hiszen ők emeltek pallost a lázongó csöcselék s annak vezérei - az ördög ismeri ki magát köztük, németek-e vagy antikrisztusok -, úgyszintén a csöcselék kiszolgálói és csatlósai ellen. (Ilyen eszméssel telítve került Roscsin a Don-vidékre.)

De a tisztai dáridókon, pohárcsengés közt, rémes volt hallgatnia a testvérgyilkos vitézkedéssel való lármás kérkedést. E fiatal, valamikor talán jóképű „keresztes lovagok” arcvonásait az ölés, a megtorlás, a bosszú telhetetlen szomja torzította el: ott álltak a kilencvenöt fokos szesszel tele poharaikkal, és halálhimnuszt énekeltek annak tiszteletére, aki az utolsó utolsója volt, akinek még a hamvát is szerteszórta a szél, mint hajdan az ál-Dmitrijét, és ha azt a sok vért, amit erőtlenség akarata kiontott, mind össze lehetett volna gyűjteni, akkor bizony a nép elevenen belefojtotta volna ebbe a feneketlen vértengerbe...

Úgy látszott - és Roscsinnak ezért volt örökösen dühös fintor az arcán -, hogy ezredbeli társainak ez a halálhimnusz volt egyetlen vezéreszméjük... Megtisztítani Oroszországot a bolsevikoktól, és bevonulni Moszkvába... Harangzúgás... Gyenyikin fehér lovon vágat a Kremlbe... Igen, eddig ez még mind érthető. De ami azután jönne, ami a legfontosabb? A nemzetgyűlést emlegetni például egyszerűen egyetlen dolog volt a tisztak között. Szóval: himnusz egy hullához, ennyi az egész?

Mi hajtotta ezeket az embereket a harcba, halálba? Roscsin arca dühös fintorba torzult... Kitért mellel menni a golyó elébe, és aztán marhakocsiban pálinkázni, ez nem hősiesség, ez elavult dolog. Ezt bátrak és gyávák egyaránt megtették. A halálfélelem leküzdése mindennapos jelenséggé vált, az élet olcsó lett.

A hősiesség ott kezdődik, ha valaki egy meggyőződésért, egy igazságért áldozza fel magát. És itt megint csak a düh fintora, az örökös tépelődés következett... Micsoda igazságban hittek az ő ezredtársai? Miben hitt ő maga, Roscsin? Oroszország dicső, tragikus múltjában? De hát ez megtörtént valóság volt, és nem igazság. Az igazság a mozgásban, az életben rejlik, nem poros fóliánsok agyonolvasott lapjain, hanem abban, ami a jövő felé áramlik.

Micsoda igazság nevében kell halomra ölni orosz parasztokat? (Hacsaknem a moszkvai harangzúgás, a fehér ló, a szuronyra tűzött virágok kedvéért.) Ez a kérdés motoszkált Vagyim Petrovics tudatában, s terjedt, növekedett, mint a vízbe ejtett kő nyomán a hullámok. Itt kezdődött az ő keserves széttépettsége. Idegen volt tisztársai közt, ő volt a „vörösgatyás”, a „csepp híján bolsevik”.

Egyre gyakrabban s szégyentől égő füllel gondolt vissza Kátyával folytatott utolsó szóváltására. Kátya kezét tördelve, izgalomtól fuldokolva rebegte, mintha Vagyim Petrovics lába alól már hullana a göröngy az örvénybe: „Valami mást, egészen mást kell tenned, Vagyim, Vagyim!”

Még nehezebbre esett beismerni, hogy Kátyának, úgy látszik, igaza van, hogy ő reménytelenül eltévelyedett, hogy egyre kevésbé érti, honnan ered s növekszik lidércnyomásként a „lázongó csőcselék” ereje, hogy az a magyarázat, mintha a bolsevikok félrevezetnék a népet, egyszerűen borzalmas ostobaság, mert még nem tudni, mi micsodát idézett elő: a bolsevikok a forradalmat, avagy a nép a bolsevikokat, s hogy ő, Roscsin, most senki mást nem okolhat, csak saját magát.

Kátyának mindenben igaza volt. Egyetlen pajzsot, egyetlen kincset mentett át régi életéből ebbe a zavaros világba: a szeretetet, a szánakozást. Roscsin nem tudta elfelejteni, hogyan lépkedett Rosztov utcáin, fejkendőben, karján batyujával az ő életének szerény kis útítársa... a kedves, a drága... Ha még egyszer a térdére hajthatná fejét, arcához szoríthatná gyengéden simító kezét, s megsúghatná neki: „Kátya, nem bírom tovább...” De Vagyim Petrovicsot valami ostoba gög tartotta fogva. A kozák falu poros utcáin, a csapatok közt, a tiszti gyűléseken sovány alakját mintha vasfűző szorította volna, s már teljesen megőszült fejét gögösen felvetve jelent meg mindenütt. „Teringettét - mondogatták a háta mögött -, rátarti ökelme, nézze meg az ember, akár egy testőrgárdista, ez a gyalogos söpredék...”

Két rövid levelet írt Kátyának, de választ nem kapott. Ekkor rászánta magát, és írt Tyotykin alezredesnek. De épp ez időben kapta meg szabadságát, és akkor nyomban Rosztovba utazott.

Délben ért oda, és az állomásnál bérkocsira ült. A városra nem lehetett ráismerni. A Szadovaja tisztára söpörve, a fák megnyesegetve, a hölgyek kiöltözve, fehér ruhákban sétáltak az árnyékos oldalon, a tükörfényes kirakatok előtt.

Roscsin ide-oda forgatta fejét a kocsiban. Kátyát kereste szemével. Ördög tudja, mi ez itt? Mint egy elfelejtett álom képei, úgy imbolyogtak ezek a nők ódivatú, tollas kalapokban, fehér fátylakban... Fehér lábcskák suhannak az aszfalton, amelyet mogorva házmesterek mostak tisztára, egyetlen vércsöpp sem látszik ezeken a fehér harisnyákon... Ezért harcol tehát a hátvéd Velikoknyazseszkajánál! Negyedik hete viaskodik Gyenyikin a vörös hadakkal! Ez hát az igazság, az a bizonyos, egyszerű - akár a kétszerkettő - igazság, amelyért a fehérek háborúja folyik!

Roscsin keserűen elmosolyodott. Unalomig ismert szürkészöld egyenruhákban, vadonatúj sapkában németek álldogáltak egy utcasarkon, mint akik otthon érzik magukat. Ah, az egyik, monokliját lekapva, épp kezét csókolt egy fehér ruhás szépasszonynak...

- Kocsis, gyorsabban!

Tyotykin alezredes a háza kapujában állt. Vagyim Petrovics odaérve, kiugrott a kocsiból, s látta, hogy Tyotykin megtántorodik, kerekre nyílt szeme majd kiesik, és kövérek kezét felemelve, úgy siet Roscsin felé, mintha kísértetet látna.

- Van szerencsém, alezredes úr... Nem ismer meg? Én vagyok... Az istenért, mi van Kátyával? Egészséges? Miért nem...

- Jóságos isten, hát él? - kiáltotta magas, vénasszonyos hangján Tyotykin. - Vagyim Petrovics, galambocskám! - és Roscsin nyakába borulva, könnyeivel benedvesítette az arcát.

- Mi történt? Alezredes, mondjon el mindent...

- Érezte a szívem, hogy él... Szegény Jekatyerina Dmitrijevna meg már mennyit kesergett! - És Tyotykin összefüggéstelen mesébe fogott, hogyan ment Kátya Onolihoz, aki érthetetlen okból azt állította, hogy Roscsin elesett. Mesélt Kátya bánkodásáról, elutazásáról.

- Úgy, szóval ez történt - mondta maga elé nézve, szilárd hangon Roscsin. - És ugyan hova utazott Jekatyerina Dmitrijevna?

Tyotykin széttárta karját, jóindulatú arcán látszott, mennyire szeretne segíteni.

- Úgy rémlik nekem, hogy Jekatyerinoszlavba készült... - mondta. - Mint hogyha valami cukrászüzembe szeretett volna belépni... Bánatában, szegényke, cukrászdába... Vártam, hogy írni fog, de egyetlen sort se küldött, eltűnt, mint a kő a vízben...

Roscsin köszönettel elutasította a felajánlott csésze teát, s nyomban visszatért az állomáshoz. A vonat este indult Jekatyerinoszlavba. Bement az első osztályú váróterembe, leült a kemény tölgyfa padra, felkőnyökölt, tenyerével eltakarta szemét, s órákig maradt így mozdulatlanul.

Valaki megkönnyebbült sóhajjal telepedett le Vagyim Petrovics mellé. Ezelőtt már többen ültek itt, jöttek s elmentek, de ez most úgy kezdte remegtetni a térdét, hogy az egész pad rezgett belé. Nem ment el, és nem hagyta abba a remegtetést. Roscsin nem véve le kezét a szeméről, így szólt:

- Mondja, kérem, nem tudná a lábát békén hagyni?

A másik készségesen felelt:

- Bocsánat, rossz szokás. - És ettől kezdve mozdulatlanul ült.

A hangja meglepte Vagyim Petrovicsot. Borzasztóan ismerős volt, valami távoli, elmúlt gyönyörűsége emlékeztette. Roscsin, anélkül hogy kezét elmozdította volna, két ujjá között, fél szemmel megnézte szomszédját: Tyelegin volt. Sáros csizmás lábát kinyújtva, kezét hasán összekulcsolva, tarkójával a pad magas támlájához dőlve, nyilván elszunnyadt. Szűk, hóna alatt bevágódó tiszti zubzonyban volt, rajta vadonatúj alezredesi rangjelzés. Sovány, borotvált, napbarnított arcán annak az embernek a mosolya, aki kimondhatatlan fáradtan, végre megpihenhet.

Kátya után ő állt Roscsinhoz legközelebb, fivérének, jó barátjának érezte. A két nővér, Dása meg Kátya bájából mintha órá is esett volna egy sugár... Vagyim Petrovics meglepetésében majdnem felkiáltott, kis híja, s a nyakába borult volna. De Tyelegin nem nyitotta ki a szemét, nem mozdult. Eltelt egy másodperc. És Roscsin megértette: ellenség ül mellette. Vagyim Petrovics már május végén tudta, hogy Tyelegin a Vörös Hadseregben van, hogy jószántából lépett be, s nagy becsülete van ott. A rajta levő egyenruha nyilván nem az övé, lehet, hogy egy sajátkezűleg megölt tisztről húzta le, az alezredesi vállpánttal együtt (holott a cári hadseregben csak törzskapitány volt)... Roscsin hirtelen valami tapadós undort érzett, ami nála rendszeren a maró gyűlölet rohamába szokott fúlni: Tyelegin csak mint bolsevik kém lehet most itt...

Fel kellene kelnie tehát, és ezt rögtön jelentenie. Roscsin két hónappal ezelőtt pillanatig sem habozott volna. De most szinte odanőtt a padhoz, elhagyta az ereje. Az undora is elapadt... Ivan Iljics, a vörösparancsnok, íme, itt ül mellette, fáradtan... egész a régi... a régi, jó gyerek... Hiszen nem pénzért, nem karrierért... Ugyan, hülyeség! Nyugodt, megfontolt ember, azért ment oda, mert igaz ügynek tartotta... „Mint ahogy én is... És én most kiszolgáltassam, hogy egy óra múlva Dása férje, nekem, Kátyának testvérünk... csizma nélkül heverjen holtan a kerítés mögött, a szeméten...”

Roscsin torkát iszonyat szorongatta, ültében egészen összezsugorodott... Mit csináljon? Felkeljen, elmenjen? De Tyelegin esetleg megismeri, zavarában még elárulja magát. Hogyan mentse meg?

Így ültek mozdulatlanul, alvókként, egymás mellett a tölgyfa padon Roscsin és Ivan Iljics. A pályaudvar és az állomásépület ebben az idő tájban kiürült. A vasúti őr bezárta a váróterem ajtóit. Ekkor Tyelegin, még mindig lehunyt szemmel, megszólalt:

- Köszönöm, Vagyim.

Roscsin keze kétségbeesetten megrezzent. Ivan Iljics könnyedén fölkelt, s nyugodt léptekkel, vissza sem fordulva, a térre nyíló kijáráthoz ment. Egy perc múlva Roscsin felugrott, utána-eredt. Körülszaladta a pályaudvar előtti teret, ahol az aszfaltolvasztóan forró napsütésben, füstölthal-kötegek tövében néhány szurtos figura szunyókált... Kiegett a fákon a lomb, égett szagú volt a város porától átítatott levegő.

„Megölelni, bárcsak megölelhetném” - és a hőség vörös karikái úszkáltak Roscsin szeme előtt. De Tyelegint mintha a föld nyelte volna el.

Amikor Roscsin a vagon lócáján a kerekek zakatolása közben tompa álomba merült, ugyanakkor az, akit keresett, akit az ő vértől, gyűlölettől beteg lelke olyan kínosan megáhitott: felesége, Kátya, a sztyeppen szekerezett. Vállát sáljába burkolta. A szép Matrjona Kraszilnyikova ült mellette. A szekér nyikorgott, a lovak fűjtattak. Elöl, hátul még temérdek ilyen szekér döcögött a sztyeppen, a csillagos éjszaka leple alatt.

Alekszej Kraszilnyikov a gyeplőszárat nekieresztve ült a kocsikulén. Szemjon a szekér szélén oldalvást kalimpált a lábával, csizmájához odatapadt a bojtortján. Lószag, ürömfűszag érzett. Kátya félálomban tűnődött, vállát szellő hűsítette. Végláthatatlan volt a sztyepp, végeérhetetlen az út. Mindenütt lódobogás, szekérsörgés... és mennek, mennek, mint a nomád ősök árnyai...

Mi az öröm? Örökös vágyakozás... a sztyepp vége... várnak a kék partok, az enyelgő hullámok, a békesség, a bőség...

Matrjona Kátya arcára nézett és elmosolyodott. Megint csak paták dübörgése. A hadsereg kivonult a bekerítésből. Mahno apó parancsára csendesen kellett haladnia. Alekszej széles válla meggörnyedt, biztosan az álmat hessentette el. Szemjon halkán megszólalt:

- Nem szakadok én el tőletek... Mindig csak Szemjon, Szemjon!... (Matrjona apró sóhajjal elfordult, és a sztyeppbe bámult.) Már a tavasszal megmondtam Alekszejnek: nem a matrőzsapkám szalagjáért, hanem az ügyért akarok harcolni. (Alekszej hallgatott.) Kie most a flotta? A miénk, parasztoké. Mi lesz, ha mind otthagyjuk? Hiszen közös ügyért verekszünk, ti itt, mi ott...

- Aztán mit írnak neked? - kérdezte Matrjona.

- Azt írják, hogy okvetlen menjek vissza a torpedónaszádra, különben szökevénynek tekintenek, és forradalmi törvényszék elé állítanak...

Matrjona vállat vont. Előntötte a forráság, de fegyelmezte magát, egy szót sem szólt. Kis idő múlva Alekszej kiegyenesedett a kociülésen, hallgatózott és ostornyelével a sötétségbe mutatott:

- A jekatyerinoszlavi gyors...

Kátya arra pillantott, de nem látta meg a vonatot, amely egy kocsiszakaszcso felső polcán az alvó Vagyim Petrovicsot vitte magával... Csak a távoli, elnyújtott vonatfütyt hallotta, és szívébe markoló szomorúságot hagyott benne...

Jekatyerinoszlavban Vagyim Petrovics a vonatról egyenesen Kátya felkutatására indult. Mindenhová benézett, ahol cukrászdát sejtethetett. Fülledt kávéházakba, amelyek mosatlan ablakait s az édességeket fedő tülltakaróit sűrűn ellepték a legyek. Sorra vette a sokat sejtető cégtáblák nyomán a „Versailles”, „Eldorádó”, „Kedélyes kávéház” nevű gyanús lokálokat, melyek ajtajából kidüledt szemű, szurtos képű, bajszos alakok bámészkodtak rá; meglátszott rajtuk, hogy készek akármit vagy akárkit miszlikbe vágni. Roscsin mindenütt kérdezősködött, végül már a város összes üzletét bejárta.

A nap irgalmatlanul sütött. Tarka néptömeg hullámczott a Katalin sugárút kettős nyárfasora között. A kopott villamoskocsik csilingeltek. A háború előtt ez a város Dél-Ukrajna fővárosává kezdett fejlődni, csak a háború akasztotta meg a növekedését. Most a hetman-uralom s a német védelem alatt a város újra felélénkült, csak hogy más módon: irodák, pénzintézetek, kereskedelmi raktárak helyett játéktermek, zálogházak, pecsenye- és limonádékioszkok nyíltak; az üzleti zsibongást, sürgés-forrást valutaüzérek hisztérikus rikácsolása váltotta fel, akik tarkóra tolt sapkában, borotvátlanul szaladgáltak kávéházcso kávéházra. Temérdek cipőtisztító és cipőkenőcs-árus nőtt ki a földből - ez volt azoknak az időeknek egyetlen ipara.

Hitvány csavargók, lebujokban játszó muzsikusok, semmittevők léha tömege lepte el a várost, akiknek többsége hamis pénzzel vagy nem létező áruval kereskedett.

Vagyim Petrovics az eredménytelen kutatásba belefáradva, eltompultan, kimerűlten ült le egy padra, az akácok alatt. Előtte hullámczott a járőkelők sokasága: cifrán vagy még inkább nevetségesen kiöltözött nők, függönyökből varrt ruhákban, ukrán népviseletben, hőségtől nedves, kifestett szemmel, kendőzött képükön csurgott a verejték. Közöttük eszelősen hadonászó izgatott üzérek tolongtak, ostobán felfuvalkodott hetman-hivatalnokok feszengetek a sapkájukon az ősi ukrán jelvénnel -, akik örökké holmi pénzügyleteken s kincstári sikkasztásokon törték a fejüket; bikanyakú, vállas, tagbaszakadt hetman-legények, bajszos hajdamákok óriási, piros tetejű szőrmesapkában, égszínkék bekecsben és csodálatos, bojtos, bő nadrágban, aminőkről nacionalista gimnáziumi tanárok és galíciai romantikusok két évszázadon át ábrándoztak... Dölyfős német tiszték is feltűntek a tömegben, és megvető mosollyal néztek el a fejk fölött...

Roscsin elnézte mindezt, és újra dühroham marcangolta szívét. „Benzinnel kellene leönteni, tűzzel kipusztítani ezt a söpredéket...” Egy nyitott kioszkban megivott egy pohár szörpöt, s megint elindult házcso házra. Csak most kezdett ráébredni kutatásának eredménytelenségére. Rettenetes volt a félénk, tapasztalatlan Kátyát ebben a félőrült tömegben elképzelnie - egyedül, pénz nélkül, bánattól összetörten. (Éles kinnal nyilallt Roscsin tudatába újra meg újra az a morfiumos üvegecske a moszkvai lakásban.) „Valutaüzérek, kerítők, sasliksütők szennyes keze, aljas pillantása érintette Kátyát... lehetetlen...”

Roscsin zihálva lélegzett. Szétvetett könyökkel rontott a tömeg sűrűjébe, nem hederített kiabálásra, szitokra. Este szörnyű pénzért szállodai szobát vett ki, egy sötét lyukat, ahol csak egy horpadt matracú vaságy volt, lehúzta csizmáját, az ágyra borult, és ősz fejét kezébe temetve, könnytelen zokogásra fakadt...

Tyelegin gyalogszerrel átjutva a Don-vidék határán, az alezredesi vállpántot zsákjába dugta: vonaton elért Caricinig, és ott felszállt egy óriási Volga-gőzösre, amely fedélzetétől fenékgig zsúfolva volt frontharcosokkal, szökevényekkel, parasztokkal, menekültekkel. Szaratovban jelentkezett a Forradalmi Bizottságnál, és onnan vontatóhajón Szizranyba ért, ahol a csehszlovák arcvonal kezdődött.

A Volga olyan kihalt volt, mint hajdan, amikor Dzsingisz kán lovasai hajtották homokos partjaihoz lovaikat, hogy megittassák őket a nagy Ra vizéből. Tükörsima felülete szélesen nyújtózott el a meredek homokkő partok, előntött parti berkek zöldellő füzei között. A gyér fálvak néptelennek látszottak, kelet felé elmaradt a síkság hőhulláma, délibábja. Mélán úszkáltak a felhők a víz tükrében. Csak a gyorsan forgó hajókerekék csobogó zaja verte fel az azürkék víztömeg csendjét.

Ivan Iljics a kapitányi híd alatt feküdt, a forró fedélzeten. Mezítláb volt, szabadjára lógó vászoningben, arcát aranyszőke sörte nőtte be. Mint kandúr a napon, úgy kéjelgett a csendességben, a vízirózsák nedves illatában, az alacsony partról odaverődő száraz árvalányhajszagban, a beláthatatlan fényárban. A pihenések pihenése volt ez.

A gőzös fegyvert és löszert vitt a sztyeppi partizánoknak. A szállítmányt kísérő vöröskatonák a naptól, levegőtől ellustultan heverésztek, s kialudva magukat, dudorászva bámulták a vizet. Hvegyin elvtárs, az osztag parancsnoka - egy fekete-tengeri matróz - naponta többször dorgálta tétlen katonáit, amiért nem eléggé öntudatosak, s ilyenkor azok köréje telepedve, könyökükre támaszkodva hallgatták.

- Értsétek meg, fiaim - oktatta őket rekedtes hangján -, nem Gyenyikin, nem Krasznov atamán, nem is a csehszlovákok ellen harcolunk mi. Mi, igenis, mind a két félteke egész véres kezű burzsoáziája ellen harcolunk... Most kell halálos csapást mérni a burzsujra, amíg nem kapott végleg erőre. Velünk, oroszokkal (és ezt a szót különös nyomatékkal hangsúlyozta), véreink, a világ minden országának proletárjai együtt éreznek. Csak azt várják, hogy végezzünk a magunk élödsíjeivel, aztán segítsük őket az osztályharcban... Ez csak érthető, ugye, fiúk? Nincs a világon senkinek olyan kurázsija, mint az orosz katonáknak, annál csak a vörös matróz vitézebb, úgyhogy minden esélyünk megvan a győzelemhez. Értitek, aranyoskáim? Tiszta sor, amit beszélek. Ma Szamaránál folyik a harc, de nemsokára az egész világon verekszünk...

A fiúk le nem vették róla a szemüket, úgy hallgatták. Valamelyikük nyugodtan megjegyezte:

- Ammár igaz... Jól befűtöttünk az egész világnak!

Bal felől feltűntek a Hvalinszki-hegyek. Hvegyin elvtárs szeméhez emelte látcsövét. A parti fák közt már látszott Hvalinszk, egy lomha, álmos kisváros. Itt kellett kőolajat felvenniük.

Az őszes hajú kapitány a kormány közelében állt. A folyamot itt hínárral benőtt szigetek háromfelé ágagtatták. A hajóút szeszélyes volt erre, Hvegyin a kapitányhoz lépett.

- Egy lelket sem látni a városban, furcsa...

- Márpedig itt okvetlenül kell kapnunk kőolajat.

- Hát ha kell, akkor gyerünk...

A hajó közvetlenül a sziget mellé ért, ahol a sásgyökök majdnem érintették a csavart. A hajó kéménye felbödült, maga oldalt fordult. A sziget sűrű nádasából ekkor kétségbeesett ordítózás hallatszott:

- Hé! Állj! Hova mentek?

Hvegyin kivette tokjából revolverét. A legénység eltűnt a fedélzetről. A hajókerekek alatt zubogott a víz.

- Álljatok meg hát! - kiáltották a nádasból, ahonnét izgatott vörös arcok, hadonászó karok tűntek elő. Mindnyájan a városra mutogattak. A nagy lármában semmit sem lehetett érteni. Hvegyin végül matrózsztikkokkal túlkiabálta az egész zenebonát. De a helyzet amúgy is érthető volt... A hajóállomás körül, füstgomolyok nyomán, fegyverropogás hallatszott. Hvalinszkot elfoglalták a fehérgárdisták. Kiderült, hogy az elmenekült helyőrség maradványai s a helybeli partizánok kiabáltak a szigetről. Néhányan fel voltak fegyverezve, de lőszerük nem volt.

A vöröskatonák a fülkébe rohantak fegyverekért. Hvegyin maga állt a kapitány helyére, és olyan éktelen kacskaringós káromkodásba fogott, hogy a szigeten az emberek nyomban megnyugodtak, mosoly villant fel az arcokon. Hvegyin azon melegében arctámadást akart indítani a város ellen, csapatot szállítani a partra, és elbánni a fehérekkel. De Ivan Iljics meggátolta ebben. Tyelegin rövid vita során bebizonyította, hogy feltétlenül átkaroló mozdulatokkal kell kombinálni, és hogy Hvegyin nem ismeri az ellenség erőit: mit lehet tudni, hátha tűzérsege is van.

Hvegyin fogcsikorgatva ugyan, de engedett. A hajó a golyók tüzeiben az árral megindult visszafelé, s elért a sziget nyugati oldalára, ahonnét egy kis erdő eltakarta a várost. Itt horgonyt vetett. A szigeten levők a homokos partra gyűltek. Lehettek vagy ötvenen, csupa rongyos, kócos ember.

- Hallgassátok meg hát, az ördögbe is, amit mondani akarunk! - kiabáltak. - Zaharkin segítségünkre jön a pugacsovszki partizánokkal, már három napja, hogy küldöncöt menesztettünk hozzá.

És elmondták, hogy a hvalinszki burzsujok három nappal ezelőtt váratlanul fegyveresen rátörtek a forradalmi bizottságra, és elfoglalták a postát és távíróhivatalt. A tisztek feltűzték a vállpántot, betörtek a fegyverraktárba, elvitték a géppuskákat. Felfegyverezték a gimnazistákat, a kupeceket, hivatalnokokat, még a pópa is vadászpuskával szaladgált. A vörösök közül senki sem volt felkészülve erre a puccsra, nem értek rá fegyvert ragadni.

- A parancsnokaink meglógtak, elárultak bennünket...

- Eltévedt nyáj vagyunk...

- Ej, ti szárazföldi patkányok! - csak ennyit mondott nekik Hvegyin.

Valamennyien haditanácsot tartottak a parton. Tyelegint választották meg jegyzőnek. Feltették a kérdést: visszavegyék Hvalinszkot a burzsujoktól vagy nem? Elhatározták, hogy visszaveszik. A második kérdésben, hogy bevárják-e a pugacsovszki partizánokat, vagy saját erőikkel vegyék be a várost, vita tört ki. Egyesek kiabáltak, hogy várni kell, mert a pugacsovszkiaknak ágyújuk van. Mások azt vitatták, hogy nem lehet várni, mert Szamarából minden pillanatban itt lehetnek a fehérek hajói. Hvegyin unta a vitát, s csak legyintett:

- No, elég volt a lármából, elvtársak. Egyhangúlag elhatároztuk: estére Hvalinszk, ha törik, ha szakad, a mienk lesz. Írd be a jegyzőkönyvbe, Tyelegin elvtárs.

Ekkor a bal parton, a szakadék fölött, lovasok jelentek meg, előbb ketten, aztán négyen. Amikor meglátták a hajót, ellovagoltak. Kisvártatva az egész partot ellepte a lovasság, kaszapengéből készült lándzsák csillogtak a napsütésben. A hvalinszkiak kiáltoztak:

- Hej, kifélék vagytok?

- A pugacsovszki paraszthadsereg, Zaharkin osztaga - feleltek.

Hvegyin fogta a szócsövet, s arcát felfújva beledörögte:

- Testvérek, fegyvert hoztunk nektek, gyertek a szigetre, bevesszük Hvalinszkit...

- Jól van - hangzott a válasz -, gyerünk azzal a hajóval... Ágyunk is van.

A lovasság egyik osztaga volt a parasztpartizánoknak, akik a szamarai lapályon azok ellen a járások ellen harcoltak, amelyek elismerték a Szamarában székelő Ideiglenes Kormányt.

Ez a hadsereg nyomban azután alakult, mihelyt a csehszlovákok elfoglalták Szamarát. Pugacsovsk város - azelőtt Nyikolajevszk - lett az alakulat központja. Ide gyülekeztek a heves vérű férfiak, akik szívesen ültek lóra, mindazok, akiket Sehobalov, a hírhedt földkupec tett földönfutóvá, vagy hajszolt éhbérért a földet túrni, és akik a gazdag uráli telepésekkel viszálykodtak a földért, mindazok, akiknek lelkét megbolygatta a végtelen rónaság szilaj szele, akik itt születtek, ahol ring az aranyló búza, és lassú ökreit nógatva ballag a paraszt a nehéz ekeszarva mögött.

Az ellenség mindenhol fel-feltűnedezett, mint a sztyepp réme. A jómódú parasztok, a cári hadsereg altisztjei és a Szamarából ideküldött álruhás agitátorok összeverődve ordították: „Nincsen olyan törvény, amely megengedné a földhözragadt szegénységnek, a napszámosoknak, a sehonnai csavargóknak, hogy ők kormányozzák a népet, s elvegyék a gazdag parasztok földjét, gabonáját!” S ez az összeverődött banda követet küldött a szomszédos falvakba, hogy sáncolják el magukat.

Egyszerre megbolydult az egész járás, előszedték az elrejtett fegyvereket, ekevassal meghúzták a határt, és sok kilométeres lövészárkokat ástak.

Más helyeken köztársaságot kiáltottak ki, amely azonban aláveti magát a szamarai központnak. A terület védelmét a lovasságra bízta, s a gyalogságot csak a vörösök támadása esetre mozgósították. A lovasságot karókra erősített kaszapengékkel fegyverezték fel. Félelmetesek voltak ezek a kulákseregek. Váratlanul törtek elő a sztyepp ködéből, óriási porfelhő közepette, a vörösök csatárláncaira, géppuskafészskeire. Egy családból valók verekedtek: apák, fiúk, testvérek, keresztkomák harcoltak itt egymás ellen, elkeseredetten, félelem és irgalom nélkül. Ha szétverték a vörösöket, a lovasság puskákkal, géppuskákkal fegyverkezett föl, de a kaszapengét nem dobta el.

Sem az évkönyvek, sem a katonai irattárak nem emlékeznek meg e nagy parasztháborúról a szamarai síkságon, ahol még nem feledték el Jemeljan Pugacsov hadjáratát. Csak olykor, nagy ünnepeken, egy kupa bor mellett vitázik apa és fiú, egymás szemére vetve az elmúlt harcok stratégiai hibáit.

- Emlékszel, Jaska - kezdi az apa -, mikor Koldibanynál ágyúból lőttetek bennünket? Na, gondolom magamban, ez biztos az én Jaskám, affene a bőribe... Hogy nem tépáztam meg jobban kölyökkorában... De bezzeg el is bántunk ám veletek alaposan, mi? Szerencséd, hogy akkor nem kerültél a kezem közé...

- Jó, jó, csak hengej! Azért mégis a mieink győztek!

- Úgy is van... Kulák voltál, az is maradsz, véres kezű!
- Sebaj, alkalomadtán megint birokra kelünk.
- Ígyunk egyet, fiam!
- Egészségünkre, apámuram!

A hajó a bal parthoz ért. Lebocsátották a fahidat, és a pugacsovszki osztag parancsnoka, Zaharkin, felment a fedélzetre. Orra horgas volt, mint egy karvaly. Nagy erejű, izmos testének súlya alatt megreccsent a palló. Kifakult tisztí zubbonya szétfeszlett a hóna alatt, magas szárú csizmáját görbe kard verdeste. Idősebb fivérei - Utyevszk környéki parasztok - már hadosztályparancsnokok voltak.

Zaharkint hat partizánparancsnok követte a hajóra. Különösen festői volt rajtuk a fakó színű, szurtos, poros, kihajtott gallérú ing, sarkantyús szőrscizma - némelyiken egyszerűen bocskor -, derekukon géppuskaheveder, kézigránatok, vállukon lapos német szurony és rövidre vágott csövű puskák.

Zaharkin és Hvegyin a kapitányi hídon találkoztak, kezét szorítottak, egyik erősebben, mint a másik. Cigarettaival kínálták egymást. Hvegyin röviden elmagyarázta a hadihelyzetet, Zaharkin közölte:

- Én tudom, ki az, aki Hvalinszkban zavarja a vizet: Kukuskin, a Zemsztvo-hivatal elnöke... Csak kerüljön élve a kezembe ez a gazember.
- Mi van az ágyúval? - kérdezte Hvegyin. - Használható?
- Hogyne, csak nincs rajta irányzék, egyenesen az ágyúcsővel célzunk. De lőni jól tud a betyár: észre se vesszük, leszedi a harangtornyot vagy akár a víztornyot is!
- Helyes... No és mi a véleménye, Zaharkin elvtárs, a csapatok partraszállításáról, az átkaroló mozdulatról?
- A lovasságot átdobjuk a túlsó partra. Elbír ez a hajócska száz embert?
- Meg se kottyán neki kétszerre.
- Akkor hát ne is szaporítsuk a szót. Mihelyt besötétedik, átdobjuk a lovascsapatot a várostól valamivel feljebb, virradóra pedig támadunk. Az ágyút a hajón állítjuk fel.

Hvegyin Ivan Iljicsre bízta a rohamosztag vezényletét, amely arctámadást indít a kikötő ellen. Szürkületkor az elsötétített hajó óvatosan közeledett a sziget mentén a Volga-könyökhöz. A csöndességben csak a matróz hangja hallatszott, aki a mérőórával bajlódott.

A hajó nyomán a pugacsovszkiak is elindultak a partra. A hvalinszkiaknak fegyvert osztottak ki, és azok most a homokban hasaltak. Tyelegin közvetlen a víz mellett járkált, s ügyelt rá, hogy ne dohányozzanak, ne gyújtsanak tüzet. A folyóvíz alig hallhatóan csapódott a homokos parthoz. Mocsári virágok illatoztak, dongtak a szúnyogok. Az emberek elcsendesedtek a homokban.

Egyre feketébb, bársonyosabb lett az éj, csak a csillagtábor világolt. Száraz örömfű szagát hozta a sztyeppi szél, fűrek serege surrogta: „Jó éjszakát”... Ivan Iljics föl-alá járkált a vízparton, hogy elűzze szeméről az álmot.

Virradat közeledtével az ég bársonyos feketesége megfakult, s a folyón túlról kakas szólt valahonnét; az enyhén ködlepte vizet halkán csobogva felzavarta a közeledő hajó kereke. Ivan Iljics megvizsgálta revolverét, helyrerántotta a nadrágszíját, és az alvók mellett elhaladva, pálcával megveregette lábukat.

- Elvtársak, felkelni!

Az emberek riadtan ébredtek, dideregve tápázkodtak fel, nehezen eszméltek rá, mi áll előttük... Sokan a víz fölé hajolva, szomjukat oltották. Tyelegin halkán vezényelt. Fedezéket kellett emelniük. A katonák az ingüket tömték meg földdel, és elhelyezték a hajókorlát mentén. Szó nélkül dolgoztak, nem volt kedvük tréfára.

Hajnalodott. Az előkészületekkel végeztek. A kis rozsdás hegyiágyút a hajó orrán állították fel. Ötven harcos a fedélzetre hasalt, a homokzsákok mögé. Hvegyin a kormányhoz állt.

- Teljes gőzzel előre!

A víz felzubogott a kerekek alatt. A hajó gyorsan megkerülte a szigetet, és egyenest a városnak tartott, ahol itt-ott fények villóztak. A háttérben kibontakoztak az éjborította hegyek homályos körvonalai. Már erősen rikoltoztak a kakasok.

Ivan Iljics az ágyú mellett állt. Sehogy sem tudta elképzelni, hogy ezt a szűzi csendet most mindjárt megtöri az ágyúdörgés.

Egy hvalinszki jelentkezett irányzónak az ágyúhoz. Békés külsejű bácsi volt, holmi horgászó egyházfinak látszott inkább; behízelt hangon megszólalt:

- Kedves parancsnok elvtárs, mi lenne, ha a postaépületet tisztelnénk meg? Pont ide látszik. Ott ni, tetszik látni? Ahol a két kis lámpa ég...

- Cél a posta! - dörgött a szócsőben Hvegyin hangja. - Ágyúval egyenest a célra!

Az irányzó leguggolt, és az ágyú csövébe nézve, a két lámpa felé irányította. Aztán betolta a lövedéket, és Tyeleginhez fordult:

- Elvtárs, kedves, menjen csak félrébb egy csöppecskét. Hamis jószág ám ez, felrobbanhat...

- Tűz! - rikkantott Hvegyin.

Az ágyú ugrott egyet, eldőrdült; a víz felett süvöltő moraját visszaverték a hegyek. A két lámpa közelében robbanás villant fel, s az ágyúlövés visszhangja másodszor is végigmorajlott.

- Tűz, tűz! - kiáltott Hvegyin, a kormánykereket rángatva. - Balról gyors tűz! Sortüzet a gazemberekre!

Magánkívül toporzékolt, érthetetlen, artikulátlan szavakat ordított. Rendetlen egymásutánban dördült el a sortűz a fedélzetről. Gyorsan közeledtek a hvalinszki parthoz. A város nyájas szavú polgára ismét pontosan beirányította és megtöltötte az ágyút, s a lövés nyomán valami fészker deszkaszilánkjai repültek szerteszét. Már világosan kirajzolódtak a faházak, a kertek, a harangtorony körvonalai.

Lent a hajóállomásnál puskalövések fényes tűi villantak fel. És ami Tyelegint aggasztotta, bekövetkezett: gyorsan, tagoltan megszólalt egy géppuska. Lábuja a szokott módon elzsibbadt, mintha ereiben megállt volna a vér. Az ágyúhoz guggolt, és egy hosszúkas épületre mutatott, amely egy alacsony halmon állt:

- Próbálj csak abba a sarokba találni, oda a bokrok mögé...

- E-he-he, nem rossz házacska pedig, de sebaj, gyerünk csak... - mondta a hvalinszki bácsi.

Harmadszor is eldőrdült az ágyú. A géppuska egy percre elcsendesedett, aztán már másutt, valamivel följebb szólalt meg. A hajó éles fordulattal a kikötő felé tartott. A kémény, az árboc rezgett a találatoktól.

- Ne várjatok a pallóra, ugorjatok! - kiáltott Hvegyin. - Hurrá, fiúk!

A hajó irodafülkéje megreccsent. Tyelegin elsőnek ugrott ki, és a fedélzetről lemászó hvalinszkiaknak hátrakiáltott:

- Utánam! Hurrá!

És a partra futott, a tömeg ordítva tódult utána. Lőttek, tovább szaladtak, botladoztak. A part néptelen volt. Itt-ott surrant el csak egy-két alak a kertek alatt. Néhány háztetőről lőttek. S már egészen messziről, a dombokról kelepelt csak időközönként a géppuska, elnémult, majd ismét felugatott. Az ellenség kitért a harc elől.

Tyelegin egy hepehupás térségben találta magát. Lélegzetét visszafojtva szétnézett, összegyűjtötte embereit. Meztelen talpa égett, a kövek bizonyosan megsebeztek. Porszag érzett a levegőben. A faházak csukott zsalugáterekkel szenderegtek. Még levél se mozgott az orgonabokrok, akácfák között. Egy tornyocskákkal díszített, vidékies, emeletes sarokház erkélyén négy alsónadrág száradt kötélen. „Ezeket biztosan elcsenik” - gondolta Tyelegin. A város, úgy látszik, mélyen aludt. A rohangálást, a csatazajt a lakosok csak álmukban vélték hallani.

Tyelegin megkérdezte, hol van a posta, a távírda, a víztorony, és tíz-tíz emberből álló osztagokat küldött oda. A katonák el is mentek, még mindig meg-megborzadva, félreugrálva minden neszre puskát szegezve, de ellenség sehol sem mutatkozott. Már a szajkó is megszólalt, s a háztetők felröppentek a galambok.

Tyelegin osztagával elfoglalta a küldöttek tanácsa épületét, egy ódon, oszlopos kőházat. Az ajtók tárva-nyitva, az előcsarnokban puskák heverték halomban. Kiment az erkélyre. Dús lombú kerteket, régen nem festett bádogtetőket, poros, néptelen kis utcákat látott a vidékies csendességben. Egyszer csak messziről megkondult a vészharang. Izgatott, gyors, verdeső hangja végigzendült a városkán. Ahonnan a segélyhívó harangszó eredt, lövöldözés kezdődött, kézigránatok robbantak, súlyos lódobogás és csatazaj hallatszott. Zaharkin csapata vágta el ott a hegyekbe menekülő ellenség útját. Aztán a lovasok nagy patkócsattogással beügettek a kis utcákba. És újból minden elcsendesedett.

Ivan Iljics nyugodtan lement a hajóhoz, jelenteni a város bevételét. Hvegyin végighallgatta, és így szólt:

- A szovjethatalom helyre van állítva. Itt egyéb dolgunk nincs is. Hajókázzunk hát szépen tovább. - Az ijedtében félholtra vált öreg kapitánynak barátságosan megveregette a hátát: - Látod, öregem, ezt is megérted, puskaport szagoltál... Átadom a parancsnokságot, foglald el őrhelyed.

Tyelegin a hajógépek dohogása, a hullámok csobogása mellett aludt estig. Az alkony áttetszően sötét bíborleplett borított a folyóra. A hajó tatján halkán dudorásztak, a csendes nótaszó messzire elhallatszott ebben a végeérhetetlen pusztaságban. A naplemente hiú szépsége bevonta a tájat, a partot és a vizet, a szemeket, a lelkeket.

- Hé, gyerekek, mit kántáltok olyan búsan? Nosza, valami vígabbat! - kiáltott Hvegyin. Ő is kialudta magát, felhajtott egy bögre alkoholt, és most nadrágját huzigálva, a fedélzeten sétafikált. - Még csak Szizranyt kéne bevennünk, mi, Tyelegin elvtárs? Ha még azt nyélbe üthetnének...

Fehér fogát villogtatva, nagyot nevetett. Füttyült a veszedelemre, a volgai alkony búbanatára, a halált hozó golyóra is, ami - nyílt harcban, avagy orvul - vár rá valahol... Csak úgy forrt benne az életöröm, a kicsattanó erő és egészség... Meztelen talpa alatt rengett a fedélzet.

- Megállj, nem adok neki sok időt, Szizranyt is, Szamarát is bevesszük, miénk lesz az egész Volga...

Az alkonyipír hamuszínűre vált. A hajót nem világították ki. Esthomály takarta el a tűnő partokat. Hvegyin nem fért a bőrébe. Tyelegint nógatta, hogy kártyázzanak.

- Ha már nem akarsz pénzbe, játszunk orronverésbe... De ne sajnáld, ha ütünk, üssünk istenigazában.

Leültek a kapitány fülkéjében orronverőst játszani. Hvegyin iszonyúan izgult, folyton ráduplázott, már fölvitte háromszázig, és nagy izgalomban majdhogy csalásra nem vetemedett, de Ivan Iljicsot nem lehetett félrevezetni. „Olyan nincs a sifonérba, engem, barátom, nem csapsz be” - mondta és nyert. Aztán kényelmesen elhelyezkedett a faszéken, és a zsíros kártyákkal kezdte kiadni a járandóságot, de olyan becsülettel, hogy Hvegyin orra csakhamar céklavörös lett.

- Hol tanultad ezt?

- Német fogságban tanultam - mondta Tyelegin. - Ne forgasd el a pofádat... kétszáz-kilencvenhét...

- Te, pihenés nélkül üss, emmár sok a jóból... majd még terád is kerülhet a sor...

- Pedig az utolsó háromnál pihenhetek.

- Na, üss hát, te kutyafulú...

De Tyelegin már nem ért rá végig kiszámolni az ütéseket. A kapitány lépett a fülkébe, álla remegett, sapkáját a kezében tartotta. Kopasz fején verejték gyöngyözött.

- Elvtárs urak, csináljanak velem, amit akarnak, nem bánom, kész vagyok mindenre - szólt kétségbeesetten. - De én tovább nem viszem a hajót... Hiszen ez a biztos halál.

Tyelegin és Hvegyin a kártyát otthagyva, a fedélzetre mentek. Baloldalt, a közelben már ott vitorláztak Szizrany villanyfényei. Egy erősen kivilágított gőzös közeledett lassan a part mentén: szabad szemmel is jól ki lehetett venni az orrán a nagy, fehér András-lobogót, az ágyúk ijesztő körvonalaát, a fedélzeten járkáló tiszteket...

- Én nem fordulhatok vissza, elvtársak - súgta Hvegyin. - Ha a fene fenét eszik is, nekünk itt át kell jutnunk, legalábbis Batrakiig, ott kikötünk, kirakodunk...

Parancsot adott, hogy az egész legénység harcra készen álljon a fedélközben. Háromszínű zászlót húztak az árbocra. Meggyújtották a jelzőlámpákat. Ekkor végre észrevették a gőzősön a vontatót. Rövid jelzésekkel utasították, hogy lassítson. Egy hang a szócsőbe dörögte:

- Milyen hajó? Hova tart?

- A Kalasnyikov vontató. Szamarába megy.

- Miért adtátok későn a fényjelzést?

- Félünk a bolsevikoktól. - Hvegyin leeresztette a szócsövet, és halkán odaszólt Tyeleginnek: - Ej, ha egy aknám volna! Pedig írtam Asztrahanyba, küldjenek aknákat. Szovjet szájtátók...

- Mehettek tovább - hangzott kisvártatva a gőzősről.

A kapitány remegő kézzel tette fel sapkáját. Hvegyin fogcsikorgatva, dühös fintorral nézett a gőzös lámpáira. Kiköpött és a fülkéjébe ment. Rá akart gyújtani, de egymás után törte el a gyufákat.

- Na, gyere, üsd ki a többbit, affene a bőrödbe - mordult Tyeleginre.

Egy óra múlva elhagyták Szizranyt. Batrakihoz közeledve, Tyelegin csónakba szállt. Batrakiban felült a délben induló vonatra, és délután öt órakor a szamarai vasútállomásra egyenesen doktor Bulavin lakására indult. Megint a gyűrött, szakadt tiszti zubbony volt rajta, alezredesi vállpántokkal. Pálcájával - ugyanazzal, amellyel Hvalinszk alatt éjszaka a partizánokat költögette - most csizmaszárat verdesve, élénk érdeklődéssel nézegette útközben a színlapokat, hirdetményeket, felhívásokat; rég nem látott effélét. Ezek itt két nyelven jelentek meg: régi helyesírás szerint oroszul és csehül...

Dmitrij Sztjepanovics Bulavin limonádéspoharát megemelve, kihúzta mellényéből a szalvétát, és illendőségből előbb kissé beharapva szája szélét, azon a jelentőségteljes, mély hangon, amit az utóbbi időben minisztersége alatt sajátított el, szónoklatba kezdett:

- Uraim, engedjék meg, hogy én is...

A bankettet a város előkelőségei rendezték annak örömeire, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés hadserege Szimbirszt és Kazanyt már elfoglalva, győzelmesen nyomult előre észak felé. A bolsevikok, úgy látszott, végleg elvesztették a Közép-Volga vidéket; Melekesznél a vörösök három és félezer főnyi lovashadserege elkeseredetten verekedte ki magát a körülrészből. Kazanyban, amelyet a csehszlovákok egy csapásra bevettek, több mint hatszázmillió rubel értékben huszonnégyezer pud aranyat zsákmányoltak, az állami aranykészletnek több mint a felét. Ez a tény olyan hihetetlenül grandiózus volt, hogy az elmék alig bírták valamennyi következményét átgondolni.

Az arany most útban van Szamara felé. Még senki sem tette rá határozott formában a kezét, de a csehek minden jel szerint az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagjaiból alakult szamarai bizottságnak szándékoztak rendelkezésére bocsátani. A szamarai nagykereskedőknek megvolt a maguk álláspontja az aranyra vonatkozólag, de még nem hozták nyilvánosságra. A győztes csehek iránti érzelmek mindenesetre a lehető legnagyobb hőfokra hágtak.

A banketten nagyszámú, élénk vendégsereg jelent meg. A szamarai társaság hölgyei, köztük olyan ékességek, mint Arzsanova, Kurlina és Sehobalova, a négyemeletes gabonaraktárak, malmok, hajóstársaságok és a fekete televényen fekvő, óriási földbirtokok tulajdonosnői, mogyoró nagyságú briliánsokkal tündöklő toalettekben jelentek meg, amelyek talán nem voltak a legdivatosabbak, de annak idején mindenesetre Párizsból és Bécsből hozatták őket. Ez a mosolygó hölgykoszorú a nap hőseit, Čeček kapitányt, a cseh hadsereg parancsnokát fonta körül. Mint minden hős, ez is istenien egyszerű és közvetlen volt. Igaz, hogy vaskos teste izzadt, kitűnően szabott tiszti kabátjának szűk gallérja bevágódott vörös nyakába, de vérmes, fiatal arca, kis vörös bajuszkájával, csillogó szemével, egyenesen csókolni való volt. Ajkáról egy pillanatra sem tűnt el az elbájoló mosoly, mintha minden dicsőséget elhárítana magától, s mintha a hölgyek társasága ezerszer kedvesebb volna neki, mint a győzelmi láрма és a kormányzósági városok és aranyszállítmányok elfoglalása.

Vele szemben egy középkorú, nagy testű, fehér vállpántos katonatiszt ült. Tojásdad koponyája csupasz volt, és szilárdnak tetszett, mint a hatalom védőbástyája. Hájas, borotvált arcát vastag ajka tette jellegzetessé, amellyel szünet nélkül zabált, fölfont szemöldöke mögül állandóan a különböző harapnivalókat szemlélte, fejét hátravetve. A liköröspohárka szinte elveszett hatalmas kezében, nyilván nagy poharakhoz szokott. Bámulatos gyorsan, komoran ürítette ki

egyik poharat a másik után. Okos pillantású, apró, kék szeme senkin sem állapodott meg, mintha állandóan résen lenne. A tisztek különös figyelmességgel vették körül. Nemrég érkezett vendég volt ő Szamarában: az uráli kozákság hőse, Orenburg atamánja, Dutov.

Tőle nem messze, egy szőke meg egy barna szépasszony között ült monsieur Janot, a francia nagykövet, világosszürke szalonkabátban, vakító inggallérban. Keskeny arca pompás bajuszával s hegyes orrával együtt meglehetősen kiélt volt. Torokhangon turbékolva hajolt hol a barna hölgy merész ruhakivágása fölé (amiért a hölgy a kezében tartott virágszállal rá is legyintett), hol pedig a szőke asszony gyöngyházfényű, rózsaszínű vállához, aki úgy kacagott, mintha a francia csiklandozná. Mind a két hölgy csak úgy értett franciául, ha lassan beszéltek velük. Szegény Janot esztétikusan nyilván megzavarták a női bájak, de ez azért nem gátolta abban, hogy időnként a tekintélyes Brikin malomtulajdonoshoz ne forduljon, aki épp akkor érkezett Omszkból, vagy hogy poharát Dutov atamán vitéz haditetteire ne ürítse. Monsieur Janot-nak a szibériai liszt meg az orenburgi hús és vaj iránti érdeklődése arra vallott, hogy rendkívül odaadó híve a fehérőrkardista mozgalomnak; a francia követ élelmezési nehézségek alkalmával mindenkor felajánlhatott a kormánynak vagy félszáz vagon lisztet és miegymást... Szkeptikusok véleménye szerint ugyan nem ártott volna felszólítani Janot urat - mint ahogyan rendes kormány általában meg is szokta tenni -, hogy mutassa be annak rendje és módja szerint nagyköveti megbízólevelét... De ez a kormány a taktikusabb utat, a szövetséges iránti föltétlen bizalom útját választotta.

Még egy külföldi nevezetesség ült az asztalnál: a sötét bőrű, eleven szemű signor Piccolomini, aki azt állította, hogy ez az igazi neve. Noha kissé homályos körvonalakban, de ő képviselte itt az olasz nemzetet, az olasz népet. Világoskék egyenruháját ezüstsujtás, vállát óriási tábornoki vállbojt ékesítette. Ő állította össze Szamarában a külön olasz zászlóaljzat. A kormány hűledezett: „Ugyan hol talál ez itt egy teremtetett lelket, aki olasz volna? Ördög tudja...” De azért pénzt adott neki: mégiscsak szövetségesek. Burzsoá körök azonban nem tulajdonítottak neki jelentőséget.

A kormányt ezen a díszlakomán csak a párton kívüli doktor Bulavin képviselte. Valamint Szemjon Szemjonovics Govjagyin, a kémelhárító parancsnok helyettese, aki ekkorra már magasra hágott a hivatali ranglétrán. Ama sűrített kéjek korszaka, amikor bolsevikokat dobáltak a folyóba, már elmúlt. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés szamarai bizottságának kormánya - csupa meggyőződéses eszer - olyan kotyvalékot csinált a forradalmi vívmányokból, hogy csakis az orosz viszonyokban teljesen járatlan csehek bízhattak még benne. Első időben természetesen - mikor a fordulatot csinálták, és meg kellett nyugtatni a munkásokat és parasztokat - az eszer kormány kitűnően bevált. Jelszavait még a szamarai nagykereskedők is hangoztatták. De mostanra az egész Volga felszabadult Hvalinszktól Kazanyig, Gyenyikin csaknem az egész Észak-Kaukázust meghódította, Krasznoj Caricinhez közeledik, Dutov az Urált tisztította meg, Szibériában pedig szinte naponta felbukkan egy-egy félelmetes fehérőrkardista atamán; ez a kócos, sehonnai népség meg Volszkij, Brusvit, Klimuskin és társaik még mindig nem nyugszanak; a nemesi marsall pompás szamarai palotájában ülésezve, még mindig annak az ostoba Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek a nyélbeütésén jár az eszük... Pfuj! A gazdag nagykereskedők egész határozottan más jelszavakra, az egyszerűbb, erőteljesebb, közérthetőbb jelszavakra térnek át...

Dmitrij Sztjepanovics beszédét elsősorban a külföldiekhez intézte:

- Kihúzták a kígyó méregfogait. E fenomenális, korszakalkotó tény jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni... Arról a hatszázmillió aranyrubelről beszélek, amely a kezünkre került... (Monsieur Janot bajusza égnek állt. „Éljen”! - kiáltotta, poharát rázva, Piccolomini szeme pedig kigyúlt, mint az ördögé.) Kihúztuk a bolsevikok aranyfogait, uraim... Még tudnak

harapni, de már nem halálosan. Fenyegetőzhetnek még, de nem ijesztenek meg jobban, mint a mankójával hadonászó koldus... Nincs már aranyuk, nincs semmijük, legfeljebb csak nyomdagépük...

Brikin, az omszki nagykereskedő, e szavakra hirtelen hahotában tört ki, és nyakát szalvétájával törülgetve motyogta: „Istenemre, csuda jó dolog!”

- Tisztelt külföldi vendégeink - folytatta doktor Bulavin, és hangja érces lett, amilyen azelőtt soha nem volt. - Tisztelt szövetségeseink... Barátság ide, barátság oda, de az üzlet üzlet. Pénz beszél, kutya ugat... Még tegnap mi afféle operettszervezet voltunk az önök szemében, holmi ideiglenes alakulat, mondjuk mint egy fejbeütés nyomán támadt daganat... - (Čeček elkomorodott, Janot és Piccolomini rosszállóan csóválták fejüket.) Dmitrij Sztjepanovics ravaszul mosolygott. - Ma már az egész világ tudja, hogy komoly kormány vagyunk, mi vagyunk az állami pénzalap őrizői... Most aztán mi tesszük le a garast, tisztelt külföldi vendégeink... - Ujjpercével hangosan koppantott az asztalon. - Én most meghitt körben s mint magánember beszélek. De már előre látom az elképzelésemet egészen komoly mivoltában... Előre látom, hogyan özönlenek orosz kikötőkbe a fegyverrel, kézműáruval megrakott hajók, hogyan jön létre egy gigászi fehér hadsereg, hogyan sújt le a szigorú megtorlás pallosa az Oroszországban garázdálkodó, rabló csúrhére... Telik a hatszázmillióból... Tisztelt külföldi vendégeink! Segítséget, bőkezű, nagyszabású segítséget az orosz nép törvényes képviselőinek!

Felhajtotta poharát, és mogorva képpel, szuszogva leült. Az asztalnál ülők lelkesen tapsoltak. Brikin így kiabált:

- Köszönöm, testvér... Szentigaz, amit mondtál, lelkünkben beszéltél: szocializmus nélkül...

Most felállt Čeček, és a derékszíját gyors mozdulattal megrántva, ennyit mondott:

- Rövid leszek... Életünket adtuk s adjuk véreinkért, az orosz testvérekért... Éljen a nagy, a hatalmas Oroszország, hurrá!

Itt aztán az egész asztal megrendült a tapsvihartól; a hölgyek kezüket előrenyújtva a virágvázák közt, vesztettül tapsoltak. Monsieur Janot kért szót. Büszkén fölvetette fejét, dús bajusza férfias kifejezést kölcsönzött arcának.

- Mesdames et messieurs! Valamennyien tisztában voltunk azzal, hogy az ősi dicsőségről álmodozó, nemes orosz hadsereget a bolsevikok bandája gyalázatosan félrevezette. Természetellenes ideákat, gonosz ösztönöket oltott beléje, és a hadsereg megszűnt hadsereg lenni. Mesdames et messieurs, nem titkolom, volt olyan pillanat, amikor Franciaországban megingott az orosz nép hűségébe vetett hit. Ez a lidércnyomás már elmúlt. Ma már látjuk, hogy nem és ezerszer nem: az orosz nép ismét velünk van... A hadsereg kezdi belátni hibáit... Az orosz dalia ismét kész mellét kitárni közös ellenségünk golyózáporának... Boldoggá tesz, hogy hitet tehetek új meggyőződésem mellett...

A tapsvihar elcsitulásával Piccolomini ugrott fel, oly hevesen, hogy dús vállbojtja is bele-rezzent. De minthogy a jelenlevők közül senki sem értett olaszul, egyszerűen elhitték neki, hogy ez is az ő hívük, és Brikin odadöcögött az apró, fekete emberkéhez, hogy megcsókolja. Ezek után a nagytőke képviselőinek beszédeire került a sor. A pénzemberek homályosan, dagályosan fejezték ki magukat, legtöbbször Szibériára utaltak, onnan kell jönni a megváltásnak... Végül Dutov atamánt unszolták szólásra, aki szabódott:

- Ugyan, kérem, én katona vagyok, nem a szavak embere...

Azért nagy nehezen felemelkedett ültéből, és a rögtön beállt mély csendben sóhajtva szólt:

- Hát nézzék, uraim! Ha segítenek a szövetségesek: jó, de ha nem segítenek, akkor is majd csak elbánunk a magunk erejéből a drágalátos bolsevikokkal... Csak pénz kell hozzá. Itt aztán, uraim, ne nyirbálják meg a szárnyainkat...

- Vedd el, atamán, akár a bőrünk alól is, amink van, mind odaadjuk! - üvöltött elragadtatva Brikin.

A bankett jól sikerült. A hivatalos rész után a feketekávéhoz külföldi likőröket és konyakot szolgáltak fel. Későre járt. Dmitrij Sztjepanovics, senkitől sem búcsúzva, angolosan távozott.

Amint gépkocsiján hazaért, és kinyitotta a kaput, egy katonatiszt gyorsan odalépett hozzá.

- Bocsánat, ön doktor Bulavin?

Dmitrij Sztjepanovics végignézte az idegent. Az utcán sötét volt, csak az alezredesi rangjelzést látta. Az orvos habozva felelt:

- Igen, Bulavin vagyok.

- Nagyon, nagyon fontos ügyben jöttem önhöz... Tudom, most nincs fogadóórája... De már többször jártam itt, háromszor becsöngettem...

- Holnap a minisztériumban tizenegyedtől fogadok.

- Könyörgök, tegye meg kivételesen még ma. Az éjjeli hajóval el kell utaznom.

Dmitrij Sztjepanovics megint hallgatott. Volt az idegenben valami végsőkéig feszült, izgató, konok elszántság. Az orvos vállat vont:

- Előre figyelmeztetem, ha segélyezésről van szó, ez nem az én hatáskörömbbe tartozik.

- Ó, nem, dehogy, nekem nem kell segély!

- Hm... tessék.

Dmitrij Sztjepanovics az előszobából elsőnek lépett dolgozószobájába, s rögtön bezárta a szomszéd helyiségbe nyíló ajtót, ahol égett a lámpa, a háziak közül valaki tehát nyilván ébren volt még. Az orvos leült az íróasztalhoz, a szemben levő székre mutatott, és mogorván nézve az aláírás végett asztalán levő iratok halmazára, ujjait egymásba kulcsolta:

- Nos hát, mivel szolgálhatok?

A tiszt sapkáját melléhez szorította, és halkán, hangjában valami szívbe markoló gyöngédséggel megszólalt:

- Hol van Dása?

Az orvos tarkója a karosszék támlájára esett. Most nézett csak látogatója arcába. Két évvel ezelőtt kapott Dásától egy amatőrfényképet, amin ő volt a férjével. Ez az az ember. A doktor hirtelen elsápadt, szeme alatt megremegtek a zacskók, és rekedten kérdezte:

- Dása?

- Igen. Én Tyelegin vagyok.

Ő is elsápadt, amint a doktor szemébe nézett. Dmitrij Sztjepanovics, mindenre visszaemlékezve, ahelyett hogy vejét, akit most látott először, a világ legtermészetesebb módján üdvözölte volna, színpadiasan összezsápta kezét, s valami furcsa hangot hallatott, mintha kacagást akarna elfojtani.

- Lám, lám... Tyelegin. No és hogy van?

Meglepetésében, úgy látszik, kezet adni is elfelejtett Ivan Iljicsnek. Orrára tette csíptetőjét (nem a régi, hasadozott nikkelkeretűt, hanem rendes, új aranycsíptetőt), és gyorsan, egymás után kihúzgálta íróasztalának papirosokkal teli fiókjait.

Tyelegin értetlenül, csodálkozva nézett rá. Egy perccel előbb még kész lett volna mindent elmondani magáról, mint rokonának, mintha apja volna ez az ember... Most azonban eszébe ötlött: „Tudja az ördög, talán gyanút fogott... Talán nagyon is kínos helyzetbe hozom, hiszen mégiscsak miniszter...” Fejét lehajtva, már egészen halkán mondta:

- Dmitrij Sztjepanovics, több mint egy fél éve nem láttam Dását, a levelek elkallódnak... Sejtelnem sincs, mi van vele.

- Él, él, nincs semmi baja! - szólt az orvos majdhogynem az asztal alól, a legalsó fiókban keresgélve.

- Az önkéntes hadseregben... harcolok a bolsevikok ellen március óta... Most titkos megbízatással küldtek északra.

Dmitrij Sztjepanovics furcsa, riadt arckifejezéssel hallgatta, aztán a „titkos megbízatás” hallatára mosoly szökött a bajusza alá.

- Értem, értem, és melyik ezredben tetszik szolgálni?

- A közkatona-ezredben. - Tyelegin érezte, hogy arcát vér önti el.

- Ahá... Szóval ilyen is van az önkéntes hadseregben. És hosszabb időre szerencsétlen bennünket?

- Ma éjjel utazom tovább.

- Nagyszerű... És hová, ha szabad kérdezni? Bocsánat, az bizonyára hadititok... nem is firtatom... Más szóval kémelhárítási ügyben jár...

Dmitrij Sztjepanovics hangja olyan furcsa volt, hogy Tyelegin iszonyú izgalma dacára összereszt, fölnevelt rá. De a doktor ekkorra megtalálta, amit keresett:

- A felesége jó egészségnek örvend... Itt van ni, olvassa el, amit a múlt héten kaptam tőle... Ez önt is érinti. - És a doktor Tyelegin elé dobott több papírlapot, Dása nagybetűs keze írásával. (Ivan Iljics majd felfalta szemével ezeket a kusza, de neki oly drága kézvonásokat.) - Bocsásson meg, egy percig magára hagyom. Csak helyezkedjék el kényelmesen.

A doktor gyorsan kiment, és becsukta maga mögött az ajtót. Az utolsó, amit Ivan Iljics hallott, ez volt:

- Semmi, csak egy kérvényező... - Ezt a doktor valakinek a kérdésére felelte a háziak közül.

Bulavin az ebédlőből kiment a sötét folyosóra, ahol egy régimódi telefonkészülék lógott a falon. Arccal a falnak fordulva, a kagylót kezébe rejtve, fojtott hangon felhívta a kémelhárító osztályt, és magát Szemjon Szemjonovics Govjagyint kérte a telefonhoz.

Dása tintaceruzával írta levelét, betűi egyre nagyobbak lettek, sorai a végén egészen lefelé görbültek:

Papa, nem tudom, mi lesz velem... Minden összekuszálódott előttem... Te vagy az egyetlen ember, akinek írhatok... Kazanyból írom ezt. Talán holnapután elindulhatok innét, de vajon eljutok-e hozzád? Szeretnék látni. Te mindent meg fogsz érteni, ugye? Azt teszem majd, amit te tanácsolsz... Csoda, hogy egyáltalán életben maradtam... Nem tudom, lehet, hogy talán jobb volna már nem is élni... ezek után... Mindaz, amit nekem

mondtak, amit belém szuggeráltak, merő hazugság, gyalázatos hitványság... Még Nyikanor Jurjevics Kulicsok is... Én hittem neki, ő oktatott ki, az ő unszolására utaztam Moszkvába. (Ha találkozunk, majd mindent elmondok részletesen.) Még ő is szó szerint ezt mondta nekem tegnap: „Az embereket halomra lövik, tömegével ássák a földbe, egy puskagolyót ér csak az ember, a világ vérbe fül - és akkor én még sokat ceremóniázok magával?” Más még ennyit sem mondana, hanem se szó, se beszéd - ágyba! Én ellenállok, apám, hidd el... Én nem akarok egyszerűen csemege lenni egy pohár likőr után. Ha odaadom az utolsót, amim még megmaradt, akkor ez azt jelenti, hogy vége mindennek, felakaszthatom magam. Én igyekeztem hasznossá tenni magam. Jaroszlavlban három napig golyózáporban dolgoztam mint betegápoló nővér. A kezem, a ruhám csupa vér, úgy rogytam éjjel az ágyra. Arra ébredek, hogy valaki felrántja a szoknyámat. Felugrottam, sikoltottam. Tejfelesszájú tisztcske volt - de milyen szörnyű volt az arca -, nem megy ki a fejemből. Mint egy állat, úgy támadt rám, szó nélkül, kicsavarta a karomat... A gazember! Apám, a saját revolverével lőttem az arcába, nem is tudom, hogy történt... Azt hiszem, összeesett, nem is tudom, nem emlékszem... Az utcára rohantam... Tűzvész... az egész város lángokban állt: ágyúztak. Csoda, hogy nem örültem meg azon az éjszakán! Akkor határoztam el, hogy megszököm. Menekülni! Azt akarom, hogy megérts engem, hogy segíts... El akarok menekülni Oroszországból... Van rá mód... De te segíts, hogy megszabaduljak Kulicsoktól... Mindenütt a sarkamban van, vagyis mindenüvé magával hurcol, és minden éjszaka ugyanaz a história, ugyanaz a szóváltás. De ha megöl, akkor sem, nem akarom...

Ivan Iljics megállt, felsóhajtott, lassan tovább lapozott:

Véletlenül nagy kincshez jutottam... A szemem előtt gázolt el egy embert a villamos a Nyikitszkij-kapunál. Az az ember énmiattam pusztult el, azt tudom... Amikor feleszméltem, egy krokodilbőr táská volt nálam; biztosan akkor nyomták a kezembe, mikor fölemeltek. Csak másnap lettem kíváncsi rá: gyémántos, gyöngyös ékszerek, drágaságok voltak a táskában. Az az ember lopta valahol... Velem megbeszélt találkára sietett akkor, érted... nekem lopta... Apám, meg sem próbálom magyaráztatni, minő jogon, de elég az hozzá, hogy megtartottam ezeket az értéktárgyakat... Most ez az egyetlen menekvésem... S még ha bebizonyítod nekem, hogy tolvaj vagyok, még akkor is megtartom... Olyan rettenetes sok halált láttam, hogy most élni akarok... Én nem hiszek többé az emberi méltóságban... Ezek a nagyszerű emberek, akik annyit szavalnak a haza megmentéséről, hitvány gonosztevők, vadállatok... Ó, hogy én mennyi mindent láttam! Verje meg őket az átok! Tudod, hogy történt az egész? Késő éjjel beállított hozzám Nyikanor Jurjevics, úgy emlékszem, egyenest Petrográdból... Követelte, hogy vele együtt hagyjam el Moszkvát. Kiderült, hogy a Cseka nyomára jött a szervezetüknek, „A haza és a szabadság védelmi szövetségének”, s Moszkvában mindenkit letartóztattak. Szavinkov és az egész vezérkar a Volga vidékére menekült. Ott Ribinszkben, Jaroszlavlban, Muromban akartak felkelést szítani. Borzasztóan sürgős volt ez nekik: a francia nagykövet ugyanis nem akart több pénzt adni, amíg tetteikkel be nem bizonyítják a szervezet erejét. Azt remélték, hogy az egész parasztság hozzájuk pártol. Nyikanor Jurjevics azt hajtogatta, hogy a bolsevikok a végüket járják, hogy a felkelést egész Észak-Oroszországra ki kell terjeszteni, az északi Volga-vidék egész területére, és ott egyesülni kell a csehszlovákokkal. Kulicsok elhitette velem, hogy az én nevem is szerepel a szervezet névlistáján, hogy veszélyes volna Moszkvában maradnom, s ezért utaztam el Jaroszlavlba.

Ott már minden elő volt készítve: a csapatoknál, a rendőrségen, a fegyverraktárban a vezető emberek mind az ő szervezetükhöz tartoztak... Este értünk oda, és hajnalban

lövöldözésre ébredtem... Rohanok az ablakhoz... udvarra nézett, szemben egy gépkocsi-szín téglafala meg egy szemétdomb, és a kapuban kutyák ugattak... A lövések nem ismétlődtek meg, minden csendes volt, csak messziről hallatszott motorkerékpárok berregése... Aztán harangzúgás kezdődött, a város minden templomában harangoztak. A mi udvarunkban kinyílt a kapu, és egy csomó tiszt jött be, már vállpánt volt rajtuk. Izgatottan hadonásztak fegyvereikkel. Egy szürke kabátos, nagydarab, borotvált képű embert hoztak. Nem volt rajta se sapka, se gallér, a mellénye ki volt gombolva. Arca vörös volt, dühös. A tisztek ütötték-verték a hátát, a feje ide-oda rángott. Roppant felbőszült. Ketten ott maradtak vele a garázsnál. A többiek elvonultak tanácskozni. Ezalatt a ház hátsó tornácáról kijött Perhurov ezredes - akkor láttam először -, a felkelők fegyveres erőinek parancsnoka. Mindenki tisztelgett neki. Rettenetes akaraterejű, sovány arcú, beesett, fekete szemű férfi, feszesen, kesztyűs kézzel, lovaglóstorral járt. Rögtön tudtam, ez lesz a halála annak a civilruhásnak. Perhurov nézte, nézte, összehúzott szemöldöke alól, és én láttam, hogy mily gonoszul villant meg a foga. Amaz meg tovább szitkozódott, fenyegetőzött. Ekkor Perhurov felszegte nyakát, és valami parancsot adott ki, utána rögtön elment. Az a kettő, amelyik addig tartotta a kövér civilruhást, most elugrott mellőle. Akkor az ledobta kabátját, és összegyűrve az előtte álló tisztekre hajította, egyiknek egyenest az arcába, és vérvörösre vált arccal szidalmazta őket. Kigombolt mellényben, öklét rázva, hatalmasan, vadul állt ott, s akkor lőttek bele. Egész teste megrándult, karját kinyújtva megtántorodott és összeesett. Még aztán többször is belelőttek, amikor már a földön feküdt. Nahimszon volt, a bolsevik komisszár... Apám, kivégzést láttam! Halálomig nem fogom elfelejteni, hogy kapkodott levegő után... Nyikanor Jurjevics azt bizonygatta, hogy ez rendben van, jó, hogy őt lőtték agyon, mert különben ő lőtte volna agyon azokat.

Hogy mi volt azután, már alig emlékszem, csak azt tudom, hogy minden, ami történt, ennek a kivégzésnek volt folytatása. Minden olyan volt, mint egy óriási emberi test görcsös rángatózásai, amely nem akar meghalni... Engem valami hosszú, sárga, oszlopos házba küldtek, és ott írtam gépen mindenféle felhívásokat és rendeleteket. Motorkerékpárok berregtek, iszonyú por volt... Izgatott emberek futkostak, dühöngve parancsolgattak, minduntalan ordítottak, a fejükhöz kapkodtak. Hol pánikba estek, hol vérmes reményekben ringatóztak. De amikor megjelent a könyörtelen pillantású Perhurov, és odavetett néhány kurta szót, minden elcsendesedett. Másnap ágyúdörgés morajlott fel a város határában... Jöttek a bolsevikok. Addig csak úgy hemzsegték nálunk reggeltől estig a látogatók, most egyszerre senki sem mutatkozott. Mintha kihalt volna az egész város. Csak Perhurov száguldozó gépkocsija üvöltött, és a fegyveres osztagok meneteltek... Holmi francia repülőgépeket, meg északról, nem tudom, miféle csapatokat vártak, és löszerszállományokat Ribinszkből... Ezek a remények füstbe mentek. És a város gyűrűbe szorult. Ágyúgolyók robbantak az utcákon... összedőltek az ódon harangtornyok, a házak mindenütt tüzet fogtak, és nem volt, aki oltsa, a napot füstfelhő takarta el az utcáról. Kiderült, hogy Szavinkov Ribinszkben éppen ilyen felkelést csinált, ott voltak tűzérési raktárak is, de a felkelést leverték; kiderült, hogy a Jaroszlavl környéki falvoknak eszük ágában sincs segítséget küldeni, hogy a jaroszlavl munkások nem akarnak lövészárkokba hasalni, és a bolsevikok ellen harcolni... Perhurov arca volt a legszörnyűbb; gyakran találkoztam vele ezekben a napokban. Mintha a halál robogott volna az ő gépkocsiján a város romjain, mintha mindabban, ami történt, az ő akarata öltött volna testet. Kulicsok néhány napig egy pincében rejtegetett engem. De papa, én mindenért saját magamat is okoltam, a saját bűnösségemet is éreztem... A pincében megőrültem volna, hát felvettem a vöröskeresztes kendőt, és dolgoztam egész addig az éjszakáig, amikor erőszakot akartak rajtam elkövetni...

Jaroslavl eleste előtt való napon Nyikanor Jurjeviccsel csónakon menekültünk el a Volgán... Egy egész hétig bolyongtunk, bujkálva az emberek elől. Szénaboglyákban aludtunk; jó, hogy meleg éjszakák voltak. A cipőm leszakadt rólam, a lábam vérzett. Nyikanor Jurjevics szerzett valahol nekem szőrcsizmát, azt hiszem, egyszerűen lelopta egy kerítésről. Egy napon - már nem emlékszem pontosan, mikor volt - a nyíresben egy rongyos embert láttunk, bocskorban, vedlett sapkában. Mogorván, sietve, egyenesen, görcsös botra támaszkodva ment, mint egy eszelős. Perhurov volt. Ő is Jaroszlavlból menekült. Úgy megrémültem tőle, hogy arccal a fűbe estem... Aztán Kosztromába értünk, és a kültelken, Kulicsok egy ismerősénél szálltunk meg, s ott maradtunk, amíg a csehek be nem vették Kazanyt... Nyikanor Jurjevics egész idő alatt úgy gondozott, mint egy kisgyereket... hálával tartozom neki... De az történt, hogy Kosztromában meglátta a drágaköveket, amelyek zsebkendőbe csavarva ott voltak az én kis táskámban, amit a kabátja zsebében hordott. Énnekem csak Kosztromában jutott újra eszembe az egész história, amelyet most el kellett mesélnem Kulicsoknak, hogy lelkiismeretem szerint bűnösnek tartom magam az ügyben. Ő aztán egy egész filozófiai rendszert épített ki ebből az alkalomból, s bizonygatta, hogy én nem vagyok bűnös, hanem egyszerűen kihúztam az élet valamelyik sorsjegyét. Ettől kezdve velem való kapcsolata megváltozott, nagyon bonyolult lett. Az is hozzájárult ehhez, hogy akkoriban csendes, tiszta kis vidéki házban laktunk, tejet ittunk, pöszmétét, málnát eszegettünk. Magamhoz tértem, meghíztam egy kicsit. Egyszer, alkonyat után, a kiskertben beszélgetni kezdett a szerelemről általában, aztán arról, hogy én a szerelemre vagyok teremtve, és a kezemet csókolgatta. S éreztem, Kulicsok most biztosra veszi, hogy egy percen belül odaadom magam neki ott, a lócán, az akácfa alatt... Érted, papa, mindazok után, ami történt... Hogy ne kelljen sokat magyarázgatnom, csak ennyit mondtam: „Nézze, ez teljesen reménytelen ügy, mert én Ivan Iljicsset szeretem.” És nem hazudtam, papa...

Ivan Iljics elővette zsebkendőjét, s megtörülte az arcát, aztán a szemét, és olvasott.

Nem hazudtam... Én nem feledtem el Ivan Iljicsset. Köztünk még nem szakadt meg minden... Hiszen tudod, márciusban váltunk el, amikor a Kaukázusba ment a Vörös Hadseregbe... Nagyon megbecsülik, igazi bolsevik, bár nem párttag... Szétváltunk ugyan, de a múlt erősen összefűz bennünket... Én a múltunkat nem dobtam el... Kulicsok nagyon is egyszerűen fogott a dologhoz: „Feküdj le...” Ó, apuskám, amit mi annak idején szerelemnek neveztünk, az csak önfenntartási ösztön. Félünk az elmúlástól, a megsemmisüléstől... Ezért olyan borzalmas éjszaka belenézni egy utcalány szemébe... Az csak árnyéka a nőnek... De én, én, eleven vagyok, én azt akarom, hogy szeressenek, hogy emlékezzenek rám, én látni akarom magamat a szerelmesem szemében. Én szeretem az életet... Ha valamikor kedvem támadna csak úgy, futó pillanatokra, odaadni magam... az más... De most csak düh van bennem, undor és iszonyat... Az utóbbi időben valahogy megváltozott az arcom, az alakom, azt hiszem, megszépültem... És mintha meztelen volnék, mindenütt mohó szemek követnek... Néha már a szépséget is elátkozom... Papa, azért írom ezt a levelet neked, hogy aztán, ha találkozunk, már semmit se kelljen mondanom... Még nem törtem össze, érted?...

Ivan Iljics felemelte a fejét. Az előszobába vezető ajtó mögött többek óvatos lépte, suttogása hallatszott. Már mozdult az ajtókilincs. Tyelegin gyorsan felállt, az ablakra nézett...

A doktor lakásának ablakai, vidéki szokás szerint, nem voltak magasan a föld felett. A középső ablak nyitva volt, Tyelegin odaugrott. Az aszfalton karónyi hosszúságú emberárny s puskájának még hosszabb árnyéka húzódott.

Mindez egy másodperc törtrésze alatt ment végbe. Az ajtókilincs lenyomódott, és szorosan egymás mellett két kispolgári külsejű fiatalember lépett be, sapkásan, hímzett ingben. Mögöttük Govjagyin vörös szakállas, vegetáriánus képe imbolygott. Amint benyomultak a szobába, az első, amit Tyelegin meglátott, három ráirányított revolver volt.

A másodperc következő felében ez történt: Tyelegin a katonaeMBER ösztönével átlátta, hogy ilyen erős és veretlen ellenséggel szemben hátrálásnak nincs helye. Browningját bal kezébe kapva, jobbával lerántotta derékszíjáról azt a kis kézigránátot, amelyhez a Gimza levele volt odaerősítve, és vérvörösen, torkaszakadtából elordította magát:

- Le a fegyvert!

Ez a nagyon is érthető kiáltás és Ivan Iljics egész magatartása olyan meggyőző volt, hogy a fiatalemberek zavarba jöttek és meghátráltak. A vegetáriánus ábrázat is félreugrott. Ezzel Tyelegin megint nyert egy másodpercet... Meglóbálta a gránátot:

- Le a fegyvert!

S ekkor az történt, amit igazán nem várt a jelenlevők közül senki, legkevésbé Ivan Iljics... Második kiáltása után a belső szobába vezető, egyszárnyú tölgyfa ajtó mögött fájdalmas sikoly hangzott fel az irodából, s egy női hang kétségbeesett izgalommal kiáltott valamit... A tölgyfa ajtó felpattant, és Tyelegin meglátta Dása kerekre nyílt szemét, az ajtófélfába fogózó ujjait, felindulástól remegő, véznácska arcát...

- Ivan!

A doktor mellette termett, megragadta és derekánál fogva kituszkolta - az ajtó becsapódott... Mindez egy pillanat alatt megváltoztatta Ivan Iljics támadó-védekező haditervét... A tölgyfa ajtónak rohant, egész erejéből nekifeszítette vállát, az ajtó megreccsent, és ő berontott az ebédlőbe... Gyilkos fegyvereit még mindig kezében szorongatta... Dása az asztalnál állt, s csikos háziruhájának nyakkivágásához kapott, mintha nyeldekelné valamit. (Tyelegin mindezt szívébe nyilalló szánakozással vette észre.) A doktor meghátrált, arcán rémült borzadály tükröződött.

- Segítség! Govjagyin! - sipította hörögve. Dása gyorsan a tölgyfa ajtóhoz futott, és ráfordította a kulcsot.

- Istenem, milyen borzasztó!

De Ivan Iljics úgy értette ezt, hogy valóban borzasztó ilyen gyilokkal betörni Dásához. Gyorsan zsebre dugta revolverét és a kis gránátot is. Akkor Dása kézen fogta: „Gyerünk.” És magával vonta a sötét folyosóra, onnan pedig egy keskeny szobácskába, ahol gyertya égett egy széken. A szoba üres volt, csak egy szögön lógott Dása szoknyája, a falnál pedig vaságya állt, rajta gyűrött lepedők.

- Egyedül vagy itt? - kérdezte sűgva Tyelegin. - Elolvastam a leveledet.

Szétnézett, mosolyra nyílt ajka remegett. Dása nem válaszolt, hanem a nyitott ablak felé húzta:

- Fuss, menekülj, te örült!

Kintről homályosan belátszott az udvar, árnyékok, háztetők, a folyó felé húzódó épületek, lejjebb a kikötő lámpái. Esőszagú, nedves szellő fűdögált a Volga felől... Dása szorosan Tyelegin mellé állt, hozzásimult, felemelte hozzá rémült arcát, félig nyitott száját...

- Bocsáss meg, Ivan, bocsáss meg, fuss, ne késlekedj - suttogta a szemébe nézve.

„Hogyan tépje el magát tőle?” Milyen sokáig nem látták egymást, s íme, a kör bezárult. Ezer halállal dacolva most itt van, és láthatja ezt a szeretett arcot. Lehajolt és megcsókolta.

Dása hideg ajka nem viszonzta a csókot, csak ezt rebegte:

- Nem csaltalak meg... becsületszavamra mondom... Majd találkozunk még, ha jobb lesz minden... No siess, fuss, könyörgök, menekülj...

Soha, még az áldott krími napokban sem szerette így Dását, ilyen nagyon. Könnyeit visszafojtva nézett az arcába:

- Dása, gyere velem... Te, tudod mit, várni foglak a vízparton, holnap éjjel...

Dása megrázta a fejét, s kétségbeesetten felnyögött:

- Nem... Nem akarom.

- Nem akarod?

- Nem bírom.

- Jó - felelt Tyelegin. - Akkor én itt maradok. - A fal fele ment. Dása feljajdult, felzokogott... És hirtelen vad erővel megragadta Tyelegin karját, s ismét az ablakhoz húzta. Az udvaron nyikorgott a kerítésajtó, óvatosan megcsikordult a kavics. Dása kétségbeesetten fúrta forró fejét Ivan Iljics kezébe...

- Olvastam a leveledet - szólalt meg újra. - Érték mindent.

Dása egy pillanatra megtorpant, férje nyakába kapaszkodott, s arcát arcához szorította:

- Már az udvaron vannak... Megölnek téged, megölnek.

Kibomlott haja aranyosan csillogott a gyertyafényben...

Kislánynak, gyereknek látta most Ivan Iljics - egészen olyannak, mint akkor éjjel, amikor sebesülten feküdt a búzavetés között, és meleg földgöngyöt morzsolgatva, Dása dacos, nyugtalan s mégis oly törekeny szívére gondolt...

- Miért nem akarsz velem jönni, Dása? Hiszen itt agyongyötörnek. Látod, milyen emberek ezek itt... Ha mégolyan nyomorúságban is, de veled leszek... kicsi lányom... Hiszen úgylis velem vagy, életre-halálra, ahogy a szívem velem van, úgy vagy velem te is.

A sötét sarokból sietve suttogta mindezt. Dása, lehajtott fejjel, még mindig fogta a kezét. Könny pergett a szeméből.

- Síríg hű leszek hozzád... Menj... Értsd meg, én nem az vagyok, amilyennek te szeretsz... De majd olyan leszek, meglásd...

Tovább nem hallotta Tyelegin. Dása könnyei, szavai, fájdalmas hangja üdvözült boldogsággal töltötték el. Magához szorította úgy, hogy Dása gyenge csontja beleroppant.

- Jó, mindent értek, isten veled - suttogta. Az ablakpárkányra ugrott, és egy másodperc alatt eltűnt, mint az árnyék, talpa alig-alig koppant a fészker zsindelytetején.

Dása kihajolt az ablakon, de semmit sem látott: sűrű sötétség körös-körül, csak messziről sárgált a lámpafény. Mind a két kezét odaszorította, ahol a szíve kalapált. Az udvaron semmi nesz... De most két alak surrant elő az árnyékból. Meggörnyedve rohantak rézsút az udvaron. Dása felsikoltott, oly átható, szörnyű hangon, hogy a két alak az udvaron futtában megtorpant. Úgy látszik, az ő ablaka felé fordultak. És ebben a pillanatban meglátta, amint Tyelegin az udvar mélyében átmászik a szomszédos háztetőn.

Dása arccal az ágyra esett. Mozdulatlanul feküdt. Aztán ugyanolyan hirtelen felugrott, felhúzta leesett cipőjét, és az ebédlőbe szaladt.

Ott már harci készenlétben állt a doktor, kezében kis nikkolrevolverrel, és Govjagyin, pisztollyal felfegyverkezve. Egymás szavába vágva kérdezték Dását: „Nos, mi az?”... Dása öklöbe szorított kézzel, vadul nézett Govjagyin vörös szemébe:

- Aljas! - kiáltott a férfira, s viaszfehér orra előtt megrázta öklét. - Magát aztán igazán agyonlövök egyszer, maga hitvány!

Govjagyin hosszú képe összerándult, még jobban elsápadt, szakála élettelenül lógott róla. A doktor integetett neki, de Govjagyin már egész testében reszketett dühében.

- Jobb lesz, ha abbahagyja ezeket a vicceket az öklével, Darja Dmitrijevna... Egyáltalán nem felejtettem el, hogy egyszer már meg méltóztatott ütni, még hozzá a cipellőjét vágta hozzám... Dugja csak el az öklöcskéit... És általában ajánlom, ne hozzon ki a béketűrésből...

- Szemjon Szemjonovics, közben időt veszít - szakította félbe a doktor, továbbra is jeleket adva neki, de úgy, hogy Dása ne vegye észre.

- Ne féljen, Dmitrij Sztjepanovics, Tyelegin nem szabadul élve tőlünk...

Dása felsikoltott és nekiment:

- Meg ne próbálja! (Govjagyin rögtön székkal torlaszolta el magát.)

- Nos, majd meglátjuk, merjük-e vagy sem... Figyelmeztetem, Darja Dmitrijevna, a politikai rendőrségen már nagyon érdeklődnek a maga személye iránt... A mai incidens után semmiért sem állok jól. Nem tudom, nem kell-e megbolygatnunk az ügyét...

- Na, úgy látszik, Szemjon Szemjonovics, maga kezd összevissza beszélni! - kiáltott hangosan a doktor. - Ez már mégiscsak sok a jóból...

- Minden a személyes kapcsolatoktól függ, Dmitrij Sztjepanovics... Mindig nagyra becsültem önöket, s tudja, hogy régóta rokonszenvvel viseltem Darja Dmitrijevna iránt...

Dása halászápadt lett. Govjagyinak a mosolytól egész arca elferdült, mintha görbe tükörből látszana. Fogta ellenzős sapkáját, és fejét felvetve - hogy hátulról ne lássék nevetségesnek -, távozott. A doktor leült az asztalhoz, és így szólt:

- Rémes ember ez a Govjagyin.

Dása kezét tördelve járkált fel s alá a szobában. Megállt apja előtt.

- Hol van a levelem?

Bulavin doktor ki akarta nyitni ezüst cigarettatárcáját, s mert nem ment egyszerre, fogát szívtá; végre kivett egy cigarettát, és megropogtatta kövérekés, még mindig reszkető ujjai közt.

- Ott van valahol... tudom is én... az irodában, talán a szőnyegen.

Dása kiment, majd nyomban visszatért a levéllel, s ismét megállt Dmitrij Sztjepanovics előtt, aki rágyújtott; a cigaretta végén kicsi láng lobbant fel.

- Teljesítettem kötelességemet - mondotta, a gyufát a földre dobva. (Dása hallgatott). - Lelkem, hát hiszen ez bolsevik, sőt... az ő hírszerzőjük... A polgárháború, tudod, nem tréfadolog, itt mindent fel kell áldozni... Azért is ruházták ránk a hatalmat. A nép sohasem bocsátja meg a gyengeséget. (Dása lassan, mintegy önfeledten kezdte apró darabokra tépni a levelet.) Világos, mint a nap: azért jött, hogy kivegye belőlem, amire szüksége van, hogy azután a legelső kínálkozó alkalommal engem is eltegyen láb alól... Láttad, hogy fel volt fegyverkezve? Grá-

náttal jött. Kilencszázhatban a szemem láttára marcangolta szét egy gránát Blok kormányzót a Moszkatyelnaja sarkán... Láttad volna csak, mi maradt belőle, a dereka meg a szakállának a csücske... - A doktor keze megint reszketni kezdett, eldobta a félig szívott cigarettát, és újra gyújtott rá. - Én sohase szíveltem ezt a te Tyeleginedet, nagyon jól tetted, hogy elváltál tőle... (Dása erre is hallgatott.) És milyen primitív fogással kezdte! Képzeld, teutánad érdeklődött, hogy hol vagy...

- Ha Govjagyin elfogná...

- Kétség sem fér hozzá. Govjagyinnak kitűnő ügynöksége van... Nézd, fiam, Govjagyinnal szemben túlságosan éles voltál... Ő most nagy potentát... A csehek is sokra tartják, s a törzsnél is... Olyan időket élünk... fel kell áldoznunk magánügyeinket... az ország kedvéért, emlékezz csak a klasszikus példákra... Hiszen az én lányom vagy. Igaz, a fejedben sok a fantázia - elnevette magát és köhécselt -, de azért nem ostoba fej az...

- Ha Govjagyin elfogná - szólt Dása rekedten -, te mindent meg fogsz tenni, hogy megmentsd Ivan Iljicsét.

A doktor gyors pillantást vetett leányára és szuszogott. Dása kezében gyűrögette a levél darabjait.

- Ugye, megteszed, papa!

- Nem! - kiáltott a doktor, s tenyerével az asztalra csapott. - Nem! Ostobaság! Éppen mert javadat akarom... Nem!

- Nehezedre fog esni, de azért megteszed, apám.

- Gyerek vagy. Nem, egyszerűen ostoba vagy! - ordított a doktor. - Tyelegin aljas gonosztevő, a haditörvényszék halálra fogja ítélni, és agyonlövik.

Dása felemelte a fejét, szürke szeme olyan iszonyút villámlott, hogy a doktor meghökkenve bújt el szemöldökének eresze alá. Dása mintegy fenyegetésre emelte öklét a benne összegyűrt papírdarabokkal.

- Minden bolsevik olyan, mint Tyelegin - mondotta. - Akkor, úgy látszik, a bolsevikoknak van igazuk!

- Te örült! Te örült! - A doktor felugrott, és elvörösödve, indulattól reszketve toporzékolt. - A te bolsevikjaidat Tyeleginnel együtt fel kell akasztani! A sürgőnypóznákra valamennyit!... Elevenen megnyúzni, igen!

De Dásának talán még keményebb természete volt, mint Dmitrij Sztjepanovicsnak. Csak elsápadt, s apja elébe állva, ráfüggesztette villámló szemét:

- Szörnyeteg vagy - mondotta fojtott hangon -, mit ordítasz itt? Örült vagy és becsstelen! Nem vagy az apám!

És arcába vágta a levélfoszlányokat. Hajnal felé a doktort telefonhoz hívták. Érdes, nyugodt hang szólalt meg a kagylóban:

- Tudomására adom, hogy a Szamoljotszkaja hajóállomás közelében, a gabonaraktáron túl épp most találtak két holttestet. Az egyik Govjagyinnak, a kémelhárító helyettes vezetőjének, a másik egy rendőrügynöknek a hullája...

A kagylót letették. Dmitrij Sztjepanovics kitátotta a száját, levegő után kapott, s ott a telefontól, rendkívül heves szívrohamban összeesett.

Szorokin hadserege, miután szétverte az önkéntes hadsereg színe-javát: Drozdovszkij és Kazanovics csapatait, megváltoztatta eredeti tervét, s ahelyett, hogy elhagyta volna a Kubanyt, Korenovszkajánál visszafordult észak felé, és támadást indított Tyihoreckaja vasútállomás ellen, ahol Gyenyikin vezérkara tartózkodott.

Már tizedik napja tartott az ádáz tusa. Szorokinék, első sikereiktől fellelkesülve, Tyihoreckaja előtt minden akadályt elsöpörtek, úgy látszott, hogy most semmi sem állíthatja meg lendületes előrenyomulásukat. Gyenyikin sietve szedte össze a Kubanyban szétszóródott erőit. Oly elkeseredetten folyt a harc, hogy minden egyes összeütközés kézitusává fajult.

De ugyanolyan gyorsan ment a Szorokin-féle hadsereg szétszűllése is. A kubanyi és az ukrain ezredek között még jobban kiélesedett az ellenségeskedés. Az ukránok és a régi frontharcosok a támadás alatt letarolták a kozák falvakat, nem sokat kérdezve, hogy a fehérekkel vagy a vörösökkel tartanak-e.

A fogalmak összezavarodtak. A kozák lakosságot borzalom fogta el, amikor észrevette a sztyepp peremén porfelhőben közeledő hadakat. Gyenyikin legalább fizetett valamit az eleségért, de ezek a szorokinisták bizony nem sokat teketóriáztak. Így aztán a fiatalok lóra ültek, és Gyenyikinhez szegődtek, az öregebbje meg az asszonynéppel, aprósággal együtt a szakadékokba húzódott.

A kozák falvakban felkelések törtek ki Szorokin hadserege ellen. A kubanyi ezredek így kiabáltak: „Bennünket vágóhídra visznek, a nem kozákok pedig ezalatt kirabolják szülőföldünket!” Beljakov, a hadsereg törzsfőnöke, kétségbeesetten vergődött az események zuhatagában, s csak a fejéhez kapkodott: megvan-e még? Igaz is! A stratégiát rég elvitte az ördög. A taktikát pedig csak az éles szuronyok és a forradalmi hev jelentette. A fegyelmet az egész fegyveres tömeg ellenállhatatlan, lendületes előretörése váltotta fel. Szorokin hadseregőparancsnokra még ránézni is rémes volt: ekkortájt kizárólag alkoholon és kokainon élt: szeme beesett, arca megfeketedett, hangja sem volt már, csak mint az eszeveszett, rohant a sereg élén.

A kikerülhetetlen bekövetkezett. A vasfegyelembé forrasztott önkéntes hadsereg, amely vereséget szenvedett, és visszavonulóban volt, de gépezete egységes vezénylet akarátát követte, most újra meg újra ellentámadásba ment át, minden neki kedvező talpalatnyi földben megkapaszkodott, és hidegvérű számítással tapintott rá az ellenség gyöngéire. Ekkor, július huszonötödikén zajlott le a Tyihoreckajától ötven versztányira levő Viszelkinél a tíznapos harc utolsó ütközete.

Drozdovszkij és Kazanovics csapatainak helyzete még rosszabb volt, mint a megelőző napokban. A vörösöknek sikerült behatolniuk az ellenséges arcvonat mögé, és az önkéntesek itt csaknem olyan zsákutcába kerültek, mint a bolsevikok annak idején Belaja Glinában. De Szorokin hadserege már nem az volt, ami kilenc nappal azelőtt. A szenvedély tüze lelohadt, az ellenség kitartása bizalmatlanságot, kétséget, kétségbeesést támasztott: „Mikor lesz már mindennek vége, hol késik a győzelem, mikor pihenhetnek meg végre?”

Délután négy óra felé Szorokinék az egész fronton rohamot indítottak. Ez kemény csapás volt. Körös-körül az egész láthatáron ágyúk dörögtek. Sűrű csatárláncok rohantak megállás nélkül előre anélkül, hogy egyszer is lehasaltak volna. A feszültség, a türelmetlen düh elérte tetőfokát...

Így kezdődött Szorokin hadseregének pusztulása. A támadók első hullámát halomra lötték, vagy szuronyharcban megsemmisítették. A következő hullámok golyózáporban, hullák, sebesültek, elesettek közt keveredtek össze. És ekkor történt az - amivel nem lehetett számolni, amit nem lehetett meggátolni, megállítani -, hogy az egész erőfeszítés ellanyhult. Kifogyott az erő, kifúlt a szenvedély.

Az ellenség hideg akaraterővel végrehajtott, jól irányzott csapásai fokozták a bomlást... Északról Markov tisztjei és egy lovasezred, délről Erdeli lovassága nyomult a vörös ezredek összekuszálódott tömkelegébe. A fehérek páncélgépkocsikról és páncélvonatjukról szórták a tüzet. Ekkor megindult a visszavonulás, a menekülés, a mészárlás. Négy órára déli és nyugati irányban az egész sztyeppet ellepte Szorokin visszavonuló hadserege, amely mint egységes haderő, megszűnt létezni.

Beljakov törzsfőnök a hadsereg főparancsnokot erőszakkal ültette autóba. Szorokin vérbe borult szeme kimeredt, szája habzott, fekete keze még szorongatta kilőtt revolverét. A rostává lyuggatott, rozoga gépkocsi veszett iramban száguldott a hullahalmokon át, és eltűnt a dombhajlatnál.

A szétvert szorokini hadsereg zöme Jekatyerinodarba hátrált. Ugyanoda kezdett visszavonulni a Tamany-félszigetről a vörös csapatok nyugati csoportja, az úgynevezett tamanyi hadsereg, Kozsuh vezénylete alatt. Útjában a kozák falvak mindenütt fellázadtak, a nem kozákok pedig ezrével menekültek pereputtyostul a kozákok bosszúja elől a tamanyiak védelme alá. Az utat eltorlaszolta Pokrovszkij ezredes fehér lovassága. A tamanyiak vak dühvel tönkrevérték és szétszórták a lovascapatot, de ennek ellenére sem mehettek már tovább Jekatyerinodar felé. Kozsuh a menekültek szekértáborával együtt éles fordulattal dél felé irányította hadseregét a kopár, járhatatlan hegyvidékre, abban a reményben, hogy átvergődhetnek Novorosszijszkba, ahol a fekete-tengeri vörös flotta horgonyzott.

Most már semmi sem tudta Gyenyikint megállítani. Könnyűszerrel tört utat, s egész erejével nyomult Jekatyerinodar felé - amelyet a már nem létező észak-kaukázusi hadsereg maradványai tartottak kezükben -, és elkeseredett rohammal, menet közben elfoglalta. Ezzel végződött a „jég hadjárat”, amelyet hat hónapja Kornyilov indított meg a cári tisztek maroknyi csoportjával.

Jekatyerinodar lett a fehérek székvárosa. A Fekete-tenger partjának dúsgazdag területei gyorsan megtisztultak mindattól, ami erjedésben, forrongásban volt. A tábornokok közt, akik még nemrég saját kezüleg tetvéskedtek, most újjáéledt a régi cári légkör minden nagyhatalmi hagyománya.

Az új, nagyszabású haditervekkel természetesen nem fért már össze a hadviselésnek az a kezdetleges módja, amikor harcok közepette, a bolsevikok elleni rajtaütések alkalmával szereztek fegyvert és lőszert. Most pénzre volt szükség, fegyver és lőszer özönére, hogy a hadtápkötélékeket nagy háborúra szervezhessék meg, hatalmas bázisokra, hogy támadást indíthassanak Oroszország belterületei ellen. A helyi jelentőségű belső harcok időszakára véget ért, kívülről avatkoztak hatalmas erők a játékba.

A német fővezérkar Gyenyikin legelső júniusi győzelmei után nyomban váratlan, különös veszedelmekkel került szembe. A bolsevikok olyan ellenséget jelentettek számukra, amelynek kezére, lábára béklyót rakott a breszt-litovszki béke. Gyenyikin viszont még ismeretlen, kitanulmányozatlan ellenség volt. A szorokini hadsereg szétverésével Gyenyikin kijutott az Azovi-tengerhez, és eljutott egész Novorosszijszkgig. Ott volt május első napjai óta az egész hadiflotta.

A Fekete-tenger felől a németeknek nem volt fedezetük. Amíg a flotta a bolsevikok kezén volt, a németek nyugodtak lehettek, a legelső ellenséges megmozdulásra az ukrán határ átlépésével válaszoltak volna. De tizenöt torpedónaszádból és két sorhajóból álló hajóhad Gyenyikin kezén már komolyan azzal fenyegetett, hogy a Fekete-tenger a világháború egyik hadszínterévé válik.

Németország június tizedikén ultimátumot nyújtott át a szovjet kormánynak, hogy az egész fekete-tengeri hajóhadat kilenc napon belül vesse át Novorosszijszkból Szevasztopolba, ahol erős német helyőrség állomásozott. Visszautasítás esetén Németország Moszkva elleni támadással fenyegetett.

Ugyanekkor az osztrák megszálló csapatok vezérkari főnöke Odesszából ezt írta Bécsbe a külügyminiszternek:

Németországnak Ukrajnában határozott gazdaságpolitikai céljai vannak. Egyszer s mindenkorra biztosítani akarja magának a veszélytelen utat Bakun és Perzsián át Arábiába és Mezopotámiába.

Kelet felé az út Kijeven, Jekatyerinoszlavon és Szevasztopolon át vezet, innen indul a hajóforgalom Batumiba és Trapezuntba.

Németország ebből a célból a Krímet szándékozik fedezetül maga mögött hagyni, akár mint gyarmatot, akár valami más formában, és akkor már sohasem fogja kiengedni kezéből a nagyértékű félszigetet. Ezenkívül ennek az útnak a teljes kihasználására a németeknek a vasútvonalakat is meg kell szerezniük, de mivel Németország ezt a vasutat és a fekete-tengeri flottát nem láthatja el szénnel, ezért feltétlenül szüksége van a Donyec-medence legjelentékenyebb szénbányáira. Németország mindezt előbb-utóbb biztosíthatja is magának.

Amikor Moszkvában június tizedikén megkapták a német ultimátumot, ezt a nehéz és sokak számára „megoldhatatlan” kérdést, Lenin - habozás nélkül, mint mindig - azonnal eldöntötte, mégpedig így: egyelőre még nem lehet felvenni a harcot a németek ellen, de a flottát sem szabad odaadni nekik.

Vahramejev elvtárs utazott Moszkvából - a szovjet kormány képviselőjében - Novorosszijszkba. A fekete-tengeri flotta képviselőjének s a parancsnokoknak jelenlétében az egyetlen bolsevik választ ajánlotta az ultimátumra: a Népbiztosok Tanácsa, igenis, nyílt rádiógramot küld a fekete-tengeri flottának azzal a parancsal, hogy menjen Szevasztopolba, és adja meg magát a németeknek, de a flotta ezt a parancsot nem teljesíti, hanem a novorosszijszki révben elsüllyeszti magát.

A breszt-litovszki szerződés szerint a tétlenségre kárhoztatott szovjet flotta: két sorhajó, tizenöt torpedóromboló a búvárnaszádokkal és segédhajókkal együtt Novorosszijszkban horgonyzott.

A flotta küldöttei kieveztek a partra, és komoran hallgatták végig Vahramejevet, aki öngyilkosságot ajánlott. De hát mit volt mit tenni? Megoldás nincs. A flottának nem volt se szene, se olaja, Moszkvát elszigetelték a németek, keletről Gyenyikin közelgett, a kikötőben pedig távolról meg-megvillantak már a német tengeralattjárók periszkópjai, s a kék égen bombavetők csillogtak. A küldöttek sokáig és szenvedélyesen vitatkoztak. De csak egyetlen megoldás maradt: az elsüllyesztés. Ám e szörnyű tett előtt elhatározták, hogy a flotta sorsát az egész hajóhad legénységének szavazása döntse el.

Sokezernyi tömeg tartott most gyűléseket a novorosszijszki kikötőben. Nehéz szívvel nézték a matrózok a kikötőben horgonyzó, acélszürke gigászokat, a Volját és a Szvobodnaja Rossziját, a két sorhajó-óriást, a harci dicsőséggel övezett, gyors járatú torpedónaszádokat; a kikötő és a néptömeg felett magasodó kéményeket, az árbocok bonyolult szövevényét. Nehéz volt elképzelniük, hogy a forradalom e félelmetes hadereje, a matrózok úszó hazája egyetlen lövés, minden ellenállás nélkül a tenger fenekére süllyedjen.

Nem olyan fából faragták a fekete-tengeri matrózokat, hogy szó nélkül belenyugodjanak önmaguk megszüntetésébe. Bizony sok szenvedélyes szó esett ott, döngették a mellüket, csikos trikójukat megszagatták tetovált testükön, szalagos sapkájukat megtaposták.

Kora hajnaltól késő szürkületig, amikor az alkonypír bevonta a most átkozott - mert idegenné vált - tenger komor-lila vizét, matrózok, frontkatonák s más mindenféle tengerparti népség sűrű tömege hullámozott az egész rakpart hosszában.

A hajók parancsnokai és tisztjei különbözőképpen tekintették a dolgot: nagy részük titokban már hajlandó volt Szevasztopolba menni és megadni magát a németeknek, de a kisebbség, élén Kukel főhadnaggyal, a Kercs torpedóromboló parancsnokával, belátta, hogy a pusztulás kikerülhetetlen, s annak a jövőre nézve óriási jelentősége van. Ezek így beszéltek:

- Öngyilkosságot kell elkövetnünk, egy időre le kell zárunk a fekete-tengeri flotta történetének könyvét, de beszennyeznünk nem szabad...

Ezek a nagyszabású, viharosan tomboló gyűléseken határoztak ugyan, de reggel így, este meg amúgy. Azoknak volt a legnagyobb sikerük, akik sapkájukat a földre dobva kiabáltak:

- Elvtársak, fűtülünk Moszkvára. Süllyedjenek el ők maguk. De mi, igenis, nem adjuk a flottánkat. Utolsó golyóig verekszünk a németekkel!

- Hurrá! - morajlott végig a rakparton.

Különösen nagy hullámokat vert az izgalom, amikor a határidő eltelte előtt négy nappal ott termett Jekatyerinodarból Rubin, a Fekete-tengeri Köztársaság központi végrehajtó bizottságának elnöke, és Perebijnosz, a hadsereg küldötte, öles, nagydarab, ijesztő külsejű ember, övében négy revolverrel. Rubin terjedelmes szónoklat során, Perebijnosz pedig fegyvercsörgetés közepette, dörgő szavakkal bizonygatták, hogy a flottát nem lehet sem átadni, sem elsüllyeszteni, hogy Moszkvában maguk se tudják, mit akarnak, hogy a Fekete-tengeri Köztársaság kőolajat, lőszert, élelmet és mindent, amire szükség van, előteremt a flotta számára.

- Nálunk a fronton, becsületistenszentségemre, úgy dolgozunk - ordított Perebijnosz -, hogy a jövő héten a Kubany vizébe fojtjuk azt a kutya Gyenyikint kadet pereputtyával együtt... Csak azt nem akarjuk, hogy ti a flottát vízbe fojtsátok, édes kenyeres pajtásaim... Hogy mi a fronton érezhessük, hogy egy hatalmas flotta van mögöttünk. Ha pedig, kedveskéim, mégis elsüllyesztenétek a flottát, akkor én az egész kubany-fekete-tengeri forradalmi hadsereg nevében kereken kijelentem: ezt az árulást drágán megfizetitek, akkor mi csak azért is Novorosszijszk ellen fordítjuk a mi negyvenezer szuronyunkat, és titeket, barátocskáim, mind egy szálíg felnyársalunk...

Ez után a gyűlés után minden összekuszálódott, a fejek végleg megzavarodtak. A legénység kezdett iszkolni a hajókról, ki merre látott. Egyre több gyanús alak tűnt fel a tömegben; nappal ezek kiabáltak a lehangosabban: utolsó tőlényig harcolni a németek ellen, éjjel pedig csoportokba verődve az elhagyott hajókhoz lopózkodtak, hogy mindenre elszántan a vízbe hajigálják az ott maradt legénységet, s a hajót kirabolják.

Ezekben a napokban tért vissza a Kercs torpedórombolóra Szemjon Kraszilnyikov. Buzgón tisztogatta az iránytű rézfoglalatát. Az egész legénység reggeltől estig súrolta, kefélte, tisztogatta a parttól húsz méterre horgonyzó naszádot. Forrón tűzött a nap a parti lombok kiégett lankáira... A tikkadt hőségben meg sem lebbentek a zászlók. Szemjon nagy iparkodással dörzsölte a rezet, s igyekezett nem nézni a kikötő felé. Rendbe tették a hajót halála előtt.

A kikötőben füstöltek a Volja sorhajó óriási kéményei. Ragyogtak az ágyúk, a löveghuzatokat leszedték róluk. A fekete füst az ég felé gomolygott. A hadihajó, a füst, a cementgyárak élesen visszatükröződtek az öböl vizében, a sötét halmok lábánál.

Szemjon mezítláb, guggolva kenegette, törülgette, dörzsölgette a rezet. Ezen az éjszakán ő állt őrt, s egész idő alatt azon báncódott, hogy hiába jött ide. Kár, hogy nem hallgatott öccsére és Matrjonára... Most majd kinevetik... „No hiszen te ugyan szépen verekedtél a németekkel, elpocsékolátok a flottát, ti híresek!...” Mit feleljen erre? Azt mondja talán: „Saját kezemmel tisztogattam, fényesítettem a Kercset, s a végén segítettem elsüllyeszteni.”

A Volja sorhajótól motorosbárka sietett zászlójeladással a hajókhoz. A Gyerzkij kivált a sorból, s maga után vontatva a Beszpokojnij, lassan kivonult az öbölből. Még lassabban, betegen vonszolták magukat a víz sima tükre a Poszpesnij, a Zsivoj, a Zsarkij és a Gromkij torpedórombolók.

Ekkor a kivonulás abbamaradt. Nyolc naszád a kikötőben maradt. Ezeken nem látszott semmiféle mozgás. Minden szem a világosszürke, rozsdafoltos acélszörnyre, a Voljára tapadt. A matrózok eldobták a kefét, lapátot, seprűt, rongyot - mind a hajót nézték. Lomhán kibontakozott rajta a flotta parancsnokának, Tyihmenyev kapitányának a zászlaja.

A Kercs matrózai fojtott hangon, izgatottan mondogatták:

- Nézd csak... Megy a Volja Szevasztopolba.

- Testvérek, hogy is lehetnek ilyen aljasok, te jóisten, hogy nincs bennük egy szemernyi forradalmi becsületérzés!

- Ha a Volja elmén, testvér, ugyan kiben lehet még megbízni?

- Hát nem tudod, ki az a Tyihmenyev? A forradalom esküdt ellensége, kétkulacos gazember!

- Elmegy... Ó, az áruló banda!

A Volja mögött horgonyzott édestestvére, a Szvobodnaja Rosszija sorhajó. De az, úgy látszik, nyugodtan szendergett, ágyúit letakarva, fedélzetén egy lélek se. Csónakok eveztek feléje nagy sietve a mólótól.

Ekkor átható hajófütyty hasított a kikötő mozdulatlan levegőjébe: a Volján megzörrentek a felvonóláncok, s vontatták felfelé a moszatos horgonyt. A hajó orra oldalt fordult, s az árbocok, kémények, tornyok szövedéke tovahúzódtak a város fehérló háztetőinek előterében.

- Elmentek... a németekhez... Ej, fiúk!... Nem szégyellitek magatokat? Rabságba menni?

A Kercs torpedóromboló kapitányi hídján megjelent a parancsnok, feketére égett arcából nagy orr meredt előre. Beesett szeme a Volja mozdulatait követte. A hajóhídról lehajolva vezényelte:

- Fel a zászlójelekkel!

- Igenis! - A matrózok nyomban felélénkültek, rohantak a jeladó zászlókért. A Kercs árbocára tarka lobogók röppentek gyors egymásutánban, s lebegtek a kék azúrban. A jelbeszéd tartalma ez volt: „Gyalázat a hajókra, amelyek Szevasztopolba menve, elárulják Oroszországot!”

A Volja - mintha észre sem vette volna - nem válaszolt a zászlójelekre. A hajók mellett, amelyek hívek maradtak esküjükhöz, megvetetten, becstelenül vonult el nagy testével a Volja. „Észrevette!” - riadtak fel hirtelen a matrózok. A Volja bástyáján ugyanis két óriási ágyú a Kercs felé fordult... A parancsnok a kapitányi híd mellvédjébe fogózva meresztette nagy orrát a halál felé. Ám az ágyúk nem dördültek el.

A Volja növelve sebességét, elhagyta a mólót, és dolyfös profilja hamarosan eltűnt a látóhatár szélén, hogy aztán évek múltán lefegyverezve, berozsdásodva, örökre meggyalázva a távoli Bizertában kössön ki.

Tyihmenyev flottaparancsnok megmakacsolta magát, és betű szerint teljesítette a Népbiztosok Tanácsának rendeletét: a Volja sorhajó és hat torpedóromboló Szevasztopolban a németek kénye-kedvére megadták magukat. A legénységet és a tiszteket szabadon engedték.

A tengerészek elszéledtek, hazamentek. Azt mesélték persze, hogy nem volt szívük elsüllyeszteni a hajókat, de igazában mégis attól a Fekete-tenger partvidéki, negyvenezer vöröskatonától féltek, akik egész Novorosszijszket felkoncolással fenyegették.

A Szvobodnaja Rosszija sorhajó és nyolc torpedóromboló Novorosszijszk kikötőjében maradt. Másnap járt le az ultimátum. Német repülőgépek keringtek magasan a város felett. Az öbölben a ficánkoló delfinek között fel-felcsillantak a német tengeralattjárók periszkópjai. A közeli Tyemrjukban - mint beszéltek - német csapatok szálltak partra. Novorosszijszk rakpartjain pedig egész nap tomboltak a szenvedélyek a gyűléseken, és a legkonokabban holmi civilek kiabáltak:

- Testvérek, ne tegyétek tönkre magatokat, ne pusztítsátok el a hadihajókat...

- A tisztek, csakis a tisztek akarják a hajóhadat elsüllyeszteni, az antant egytől egyig lepénzelte valamennyit...

- Hiszen decemberben elég sok tisztet dobáltatok itt a vízbe! Mi az? Most meg féltek tőlük?... Legyen ez Vahramejev éjszakája!

A rikoltozók után egy agitátor kezdte tépni mellén az ingét:

- Elvtársak, ne hallgassatok a provokátorokra... Ha elviszitek a flottát, a németek ugyanezekből az ágyúkból fognak benneteket halomra löni... Ne tegyétek le a fegyvert a német imperialisták előtt... Mentsétek meg a világforradalmat!

Most aztán kire hallgasson az ember? Az agitátor után egy állig felfegyverzett jekatyerinodari frontharcos következett, aki megint csak a negyvenezer szuronnyal fenyegetőzött... Június tizennyolcadikára virradó éjjel több hajó legénysége nem tért vissza a hajóra. Eltűntek, szétszaladtak, elbujdostak a hegyekbe...

A Kercs egész éjszaka fényjeleket adott. A Szvobodnaja Rosszija azt felelte, hogy hajlandó a süllyesztésre, de kétezer főnyi személyzetéből alig maradt száz, s jó, ha annyi gőzt tud fejleszteni, hogy kimozduljon a helyéből.

A Hadzsi bej naszádon, jeladásai szerint, még mindig viharos gyűlés folyt, a városi utcalányok - nyilván megbízásból, - pálinkát hoztak a hajóra, és valószínűnek látszott, hogy a hajót kirabolják. A Kaliakiria naszádon csak a kapitány és a gépész maradt meg, a Fidoniszin mindössze hat ember. Hasonló jeladások jöttek a Baranov kapitány, a Szmetyelnij, a Sztremityelnij és a Pronzityelnij hajókról is. Teljes létszámban csak a Kercs és a Sesztakov hadnagy legénysége maradt meg.

Éjfélkor valami bárka evezett a Kercshez, és egy szemtelen hang így kiáltott fel a hajóra:

- Tengerész elvtársak... A Központi Végrehajtó Bizottság lapjának, az »Izvesztyijának« a munkatársa beszél... Éppen most jött távirat Moszkvából, Szablin tengernagytól, hogy a flottát semmi esetre sem szabad elsüllyeszteni. Szevasztopolba sem szabad elvinni, hanem be kell várni a további intézkedéseket.

A matrózok a korlátról lehajolva, szó nélkül néztek a sötétben himbálózó csónakra. A hang tovább bizonykodott, erősködött... Kukel főhadnagy a kapitányi hídról félbeszakította:

- Mutassa meg Szablin tengernagy sürgönyét.

- Sajnos, otthon maradt, elvtárs, mindjárt érte megyek.

Ekkor Kukel hangosan, tagoltan, tisztán hallhatóan így vezényelt:

- El a csónakkal a hajó jobb oldalától fél kábelhossznyira... közelebb jönnie tilos...

- De bocsánat, elvtárs - kiáltotta az illető szemtelenül a csónakról -, maga, úgy látszik, nem hallgat a központ rendelkezéseire, rögtön megtáviratozom...

- ...ellenkező esetben a csónakot elsüllyeszteni! Önt felhozatom a fedélzetre. De a legénység magatartásáért nem kezeskedem.

A csónakról erre senki sem felelt. Óvatos evezőcsapás hallatszott csupán, s a csónak körvonalai elvesztek a sötétben. A matrózok nevettek. A nyurga parancsnok hátratett kézzel, mogorván járt fel-alá a hídon, mint egy ketrecben.

Ezen az éjszakán kevesen aludtak. Harmattól nedvesen feküdtek a fedélzeten. Itt-ott fel-emelkedett egy-egy fej, mondott valamit, az álom kiment a szemekből, halkán beszélgettek. Már a csillagok is elhalványodtak az égen, a dombok mögött hajnalodott. A partról a hajóra jött Annyenszkij, a Sesztakov hadnagy parancsnoka, és elmondta, hogy nemcsak a naszádokról, kikötői vontatókról szökdös a legénység, hanem a kereskedelmi hajókon sem maradt meg egyetlenegy matróz sem, nincs, aki kivontassa a hajókat a kikötőből.

- Annyenszkij zászlós - szólt a Kercs parancsnoka -, a felelősség miránk hárul, bármibe kerüljön is, el fogjuk süllyeszteni a hajókat.

Annyenszkij zászlós megcsóválta a fejét. Hallgattak. Aztán elment. Mire a hajnalpír előntötte az öblöt, a Sesztakov lassan elmozdult helyéről, maga után vontatta a Baranov kapitányt, és elindult vele abba az öbölbe, amelyet az elsüllyesztés helyének kijelöltek. A hajók árbocán ez volt a zászlójel:

„Elpusztulok, de nem adom meg magam.”

Nemsokára eltűntek a reggeli ködben. Most a hajók mind üresnek látszottak. A Szvobodnaja Rosszija óriási acélteste felett sirályok repdestek. A Kercs kéményei füstöltek. Bár még korán reggel volt, már nagy néptömeg lepte el a rakpartot, a móló egészen fekete volt a sokaságtól. A hajóknál tülekedés támadt, egymás hegyén-hátán tolongtak, s még a vízbe is potyogtak az emberek.

Szemjon Kraszilnyikov a hajóhídnál állt őrt. Hat óra tájt egy zömök kis ember, fekete vállrojt nélküli tengerészkabátban, izgalomtól vörösen áttörte magát a sokaságon. Sarka kopogott a pallón. Pirospozsgás arca izzadt, száját összecsucsörítette.

- Itt van Kukel főhadnagy? - kiáltott Szemjonnak, kerekre nyílt, derűs, kék szemét a matrózra szegezve, aki szuronnal állta el útját. Megtapogatta zsebeit, aztán előhúzta és megmutatta megbízólevelét, amelyet a központi szovjethatalom állított ki Sahov elvtárs nevére. A matróz komoran lebocsátotta szuronyát:

- Tessék, Sahov elvtárs.

Kukel Sahov elé sietett, és ecsetelte a csaknem reménytelen helyzetet. Megfontoltan beszélt, részletekbe bocsátkozott. Sahov türelmetlenül forgatta szemét.

- Ugyan, nem olyan tragikus a dolog, nagyobb bajban is voltunk már... Beszéltem a matrózokkal, a hangulatuk kitűnő... Mindjárt szerzek önöknek egy vontatót s mindent, ami kell... Gyűlést hívunk össze... Meglátja, minden menni fog, mint a karikacsapás...

Motorcsónakot kért, és átment a Szvobodnaja Rosszijára. Onnan aztán sorra járta a többi hajót is. Szemjón látta, hogyan himbálózott zömök alakja a kereskedelmi hajók árboclépcsőin, hogyan ugrott ki a partra, s tűnt el a tömegben, ahonnan kiáltások harsantak, kezek emelkedtek a levegőbe. Ezernyi torokból robbant ki a „hurrá”.

Néhány matrózokkal telt bárka indult el a kikötő belsejébe egy kisebbfajta, rozsdás hajóhoz, s kisvártatva a hajó kürtője sűrű füstgomolyokat köpködött, majd felhúzta horgonyát, és a Szvobodnaja Rosszijához közeledett. Egy másik bárka vitorlát bontott. A Sesztakov visszatért, és még egy naszádot vett vontatókötélre.

Tíz órára a tömeg a Kercs feljárata köré gyülekezett. A hangulat mintha megint nyomottabb lett volna. Léhűtő suhancok vigyorogva mutogattak a matrózoknak kolbászt, kenyeret, szalonát, s integettek nekik. Ekkor Kukel parancsára bevonták a lépcsőt, s a feljáratot elzárták. A Kercs otthagya ezeket a csábító dolgokat, a kikötő közepére távolodott, s onnan figyelte a torpedónaszádok kivontatását.

A dióhéjnyinak látszó rozsdás hajó pufogva, füstöt okádva végül is megmozdította a Szvobodnaja Rossziját, és az most fenségesen elvonult a nézők ezrei előtt. Sokan levették sapkájukat, mintha koporsót látnának. A Szvobodnaja Rosszija elhagyta a jelzőlámpákat, a kaput, s végül a kikötő mellett betért az öböl belsejébe. A német repülőgépek ezúttal nem jelentek meg, ég és tenger egyformán nyugodt volt. Már csak a Fidoniszi maradt a partnál.

A tömegben ismét kavargás támadt, és a fejek, mint fekete bogyók a fürtön, a Fidoniszi köré sűrűsödtek. Egy vitorlás motoros bárka ment melléje, hogy kivontassa. Kövek repültek a tömegből a bárka felé, néhány revolverlövés is eldördült. Egy ősz hajú ember a lámpaoszlopba kapaszkodva kiabált:

- Testvérgyilkosok! Eladták Oroszországot!... Eladták a hadsereget!... Mit néztek... A flottát is eladják...

A tömeg felzúgott, ismét kövek repültek. Néhányan átugrottak a Fidoniszira. Ekkor a Kercs gyorsan a parthoz húzódott, harangja riadót jelzett, az ágyúcsövek a tömeg felé fordultak, s a parancsnok a hangszóróba kiáltott:

- Vissza, vagy lövetelek!

A tömeg megtorpant, hátrált, a legázoltak felordítottak. A part kiürült, csak a sűrű por maradt ott. A motoros elvontatta a Fidoniszit.

Nyomában lassan elindult a Kercs is oda, ahol a könnyű hullámverésben már mind ott himbálóztak a hadihajók. Szemjón a magasban röpködő sirályokat nézte, majd pedig a parancsnokot, aki mindkét kezével a mellvédbé fogózott.

Délután négy óra volt. A Kercs jobbról megkerülte a Fidoniszit. A parancsnok csak egy szót mondott, s erre fekete árnyként kisuhant a készülékből a torpedó, tajtékos habsáv futott át a víz színén, s a Fidoniszi, kellős közepén találva, felemelkedett, kettészakadt, fodros víz- és tajtékegy csapott fel a tengermélyből, és nehéz moraj rázta meg a levegőt. Amikor a hullám-

hegy lelohadt, a víz színéről már eltűnt a Fidoniszi, nem volt semmi, csak bugyborékoló tajték. Így kezdődött meg a süllyesztés.

A romboló osztagok megnyitották a szelepeket, és a torpedónaszádokon kitárták a kajüt-ablakokat, és mielőtt az oldalt dőlő hajóról csónakba szálltak volna, meggyújtották a kanócokat, hogy a tízfontos patronok felrobbantsák a gőzhengereket és turbinákat. A hajók gyorsan tűntek el a mély vízben. Huszonöt perc múlva üres volt az egész öböl.

Most a Kercs teljes gőzzel a Szvobodnaja Rosszija felé tartott, és torpedókat lőtt rá. A matrózok levették sapkájukat. Az első torpedó a tatot érte; a sorhajó megbillent, hullámok csaptak fel reá. A második az oldalfal kellős közepét ütötte át. A füst és tajték függönyén át látni lehetett, hogyan inog meg a főárbc. Mint egy élőlény, úgy küzdött a sorhajó fenségesen a tenger morajlása és a robbanások döreje közepette. A matrózok könnyeztek. Szemjon kezébe temette arcát.

Kukel parancsnok egészen kiszikkadt ezekben a percekben, csak az orra maradt a régi, amelyet a pusztuló hajóra meresztett. Lecsapott az utolsó torpedó is, és a Szvobodnaja Rosszija lassan felfordult... a fenéke látszott... Még erőlködött, mintha még egyszer felvetődne a vízből... s aztán gyorsan alámerült a tajtékszó zuhatagba.

A Kercs a legnagyobb sebességgel Tuapszéba távozott a pusztulás színhelyéről. Reggel felé a legénységet csónakra ültették. Mindezek után a Kercs a következő rádiógramot adta le:

Mindenkihez! Miután elsüllyesztettem a fekete-tengeri flotta azon hajóit, amelyek inkább elpusztultak, mintsem becstelenül megadják magukat Németországnak, magam is elpusztultam. Kercs torpedóromboló.

És lassan megnyitotta szelepeit, felrobbantotta a kazánt, s alásüllyedt a tengerfenékre.

Szemjon Kraszilnyikov, partot érve, társaival tanácskozott, hová, merre. Hosszas huzavona után abban állapodtak meg, hogy a Volgára mennek Asztrahanyba, ahol - mint híre járt - Sahov folyami hajóhadat szervez a fehérgárdisták ellen.

A tamanyi hadsereg Kozsuh vezénylete alatt járhatatlan, szűk hegyi ösvényeken, kanyargós utakon jutott el csupa felkelő kozák falu között Észak-Kubanyba.

Az út Novorosszijszkon át vezetett, amelyet a flotta pusztulása után a németek elfoglaltak. A tamanyiak hadoszlopai váratlanul, énekszóval vonultak át a városon. A német helyőrség nem ismerve a csapatok szándékait, hajókra menekült, és onnan nyitott ágyútűz, lőtte a hátvédeket és azzal együtt az üldöző vad, részeg kozákokat.

A németek elővigyázatból elhagyták a várost, és miután Kozsuhék harcban elvonultak, kozákok, majd reguláris fehér csapatok szállták meg. Novorosszijszk szabad prédájuk, marta-lékuk lett.

Minden bírósági eljárás nélkül sürgőnypóznákra akasztották fel a matrózokat, vöröskatonákat és a szegényebb lakosokat is. Valami háromezer hullát vittek a teherkocsik azokban a napokban a tengerbe. Novorosszijszk a fehérek kikötője lett.

A tamanyi hadsereg, tizenötezer menekült szekértáborának ügyével, az ínséges partvidéken eljutott Tuapszéig, és onnan éles fordulatot tett kelet felé. Gyenyikinék állandóan a sarkában voltak, előttük pedig minden szorost és hágót felkelők tartottak megszállva. Mindennap súlyos harcok dúltak. A hadsereg éhesen, véresen vergődött át a szorosokon, a meredek szakadékokon, s egyre fogyva, de meg nem törve vágott magának utat.

Egy napon egy vöröskatonát vezettek Kozsuh elé, akit Pokrovszkij tábornok bocsátott el a hadifogságból egy levéllel, melyben katonás rövidséggel ezt írta Kozsuhnak:

Te gazember, aki szégyent hoztál az orosz hadsereg és hadiflotta valamennyi tisztjére azzal, hogy a bolsevikok, e toprongyos tolvajok sorába léptél, tudd meg, hogy neked és gyülevész csapatodnak ütött a végórája. Kezünkben vagy, te bitang, és nem szabadulhatsz többé. Ha kegyelmet akarsz, vagyis bűneidért hajlandó vagy büntetőszázadban vezekelni, akkor teljesítsd parancsomat: még ma tedd le a fegyvert, bandádat pedig lefegyverezve vezesd Belorecsenszkaja állomástól négy-öt versztányira. Amint ezt végrehajtottad, azonnal közöld velem a négyes számú őrházban...

Kozsuh a levél olvasása közben teát ivott konzervdobozból. Ránézett az elhanyagolt külsejű, mezítlábás vöröskatonára, aki csüggedten állt előtte:

- Hitvány legény vagy, fiam - mondta Kozsuh -, hogy adhatsz nekem ilyen levelet? Eredj a szemem elől, menj a csapatodhoz.

És Kozsuh még ezen az éjszakán szörnyű csapást mért Pokrovszkij tábornokra, és lovasságával visszavetette s szétszórta egész csapatát. Betört Belorecsenszkajába, kivágta magát a körülrészből. A tamanyi hadsereg szeptember végére Armavirba ért, amelyet rohammal elfoglalt Gyenyikintől, és Nyevinnomiszskaja faluban egyesült Szorokin hadseregének maradványaival.

Szorokin a Viszelki és Jekatyerinodar alatt szenvedett vereség után elvesztette befolyását a hadseregre, a harci dicsőségből kiábrándulva és balszerencsájától felbőszülten, egyre tovább és tovább vonult vissza kelet felé, forgásként forogva abban az emberörvényben, amit még nemrégén hadosztálynak, dandárnak, ezrednek neveztek. De most már gyülevész had volt, amely az ellenség első lövésére megfutamodott. Visszavonulás közben mindent feldúltak, ami útjukba esett. Egyetlen gondjuk az volt, hogyan menekülhetnek a rájuk leselkedő halál elől, hogyan szaladhatnak, ki merre lát. A katonaszökevények végeérhetetlen tömegben csatangoltak a Tyerek partján, az örömfűvel benőtt sztyeppen, a népek kurgánok közt vezető ősi vándorútján.

Jekatyerinodar alól mintegy kétszázezer főnyi hadsereg vonult el a menekültekkel együtt. Aki ott maradt, felkoncolták, felakasztották, agyonkínózták a kozákok. Minden falu határában hullák lógtak a kúp alakú jegenyefákon. Most irgalmatlan bosszút álltak a vörösökön, mert már nem féltek visszatértüktől. Még a bolsevik szót is kiirtották az egész vidéken.

Szorokin a forradalom szülötte volt. Állati ösztönrel érezte meg fellendülését és hanyatlását. A visszavonulást nem irányította, ez hasztalan erőfeszítés lett volna. Elemi erő áramlott most kelet felé, s az áramlás megáll, mihelyt a fehéreknél lelohad az üldözési kedv.

Szorokinnak nem maradt más hátra, komoran bámult ki vagonjából, mely lassan dőcögött a kiégett mezőségen, pelazgok, kelták, germánok, szlávok, kazárok ősi földvárjai, kurgánjai között... Vonatját testőrség őrizte, mert a vele szembe jövők így rikoltoztak:

- Űsd a parancsnokokat, testvér, azok adtak el, azok veszejtettek el bennünket, mi a magunkéit már eltettük láb alól.

Beljakov, a törzsfőnök, be-bejött Szorokin kocsiszakaszába, és óvatosan pedzette, hogy a további harc egyszerűen lehetetlen.

- A forradalomnak megvannak a maga fázisai - ismételte, magas homlokát folyvást simogatva -, a fellendülésnek vége, már az elemi erők állnak velünk szemben. Nemcsak a tisztok, hanem az egész nép ellen harcolunk. Idején meg kell menteni a forradalom vívmányait... Jobb híján kompromisszumos békére kell törekednünk... - És meggyőzőnél meggyőzőbb példákat idézett a történelemből.

- Mennyiért akarsz megvásárolni engem, te gazember? - felelte ilyenkor Szorokin, aki most elevenen felfalta volna Gyenyikint, ha kezébe kerül. De még vesztebb düh lobogott benne a Jekatyerinodarba, Pjatyigorszkba menekült elvtársak, a Fekete-tengeri Központi Végrehajtó Bizottság tagjai ellen, akik egyebet sem tudtak, csak „megtorló intézkedéseket Szorokin diktátori szándékainak lefegyverzésére...” Nem teljesítették a sürgős parancsokat, mindenbe beavatkoztak, s a Marxukkal dúlták fel a hadseregfőparancsnok lelki békéjét.

Szorokin szalonkocsijában újra megjelent a szőke Zinka, e tekintetben Beljakov nem szüntette be gondoskodását. Zinka még mindig olyan ingerlően rózsás volt, csak a hangja rekedt be egy kicsit. A selyem blúzeit meg a gitárját elcsórták a szekéréről. A hadseregfőparancsnokhoz való magatartása hetykébb lett.

Éjszakánként, amikor a szalonkocsit befüggönyözték, és Szorokin a részegség komor kéjébe menekült, Zinka balalajkát pengetve, ugyanazt a nótát fújta, amit Beljakov: a forradalom közeli végéről, Napóleon gyönyörű példájáról, akinek sikerült hidat vernie a jakobinus terror és a császárság között... Szorokin szeme csillogni kezdett, hevesen dobogó szíve alkohollal elegyített forró vért kergetett agyába... Letépte a függönyt, és kinézett az éjszaka sötétjébe, ahol kigyulladt fantáziájának képei villóztak.

A fehérek nyomása gyengült. A Vörös Hadsereg végre megállapodott a Felső-Kubany bal partján, s ott beásta magát. Ekkor tért vissza Caricinból a kirgiz pusztán keresztül, tehergépkocsikkal, Dmitrij Zsloba, a „vashadosztály” parancsnoka. Kétszázezer töltényt hozott és a kaukázusi csoportoknak azt a parancsot, hogy vonuljanak észak felé, segítsenek Caricinnak, amelyet Krasznov atamán fehér kozáksága tartott körülzárva.

Szorokin kereken megtagadta a parancs teljesítését. Az ukrán ezredek, melyek unták már a harcot idegen földön, lázongtak, és Szorokin ígéreteire és fenyegetéseire nem is hederítve, otthagyták a frontot. És csak a poltavai születésű Zslobának sikerült visszatartania a csapatok egy részét: értelmesen, türelmesen, paraszti körülményességgel beszélt velük, dicsérte őket, dicsérte saját magát. Az ukránok látták, hogy ez nem akárki, hogy igazi vezér, és engedelmeskedtek.

Dmitrij Zsloba egyenest harcba vitte őket, és Nyevinnomisszkajanál szétvert velük egy erős tiszti hadoszlopot. Ezzel magára vonta Szorokin olthatatlan gyűlöletét, aki ugyan gratulált neki a győzelemhez és egy frontszakasz parancsnokává nevezte ki, de ugyanakkor titokban elrendelte, hogy csapatait fegyverezzék le, Zslobát és egész parancsnoki karát pedig lőjék agyon. Zsloba a titkos rendeletről tudomást szerezve, az ukránokkal kiegészített „vashadosztályt” elvonta a frontról, és futóhomokos, szikes sztyeppen át Caricin felé vonult, teljesítve a Tizedik Hadsereg Forradalmi Haditanácsának parancsát. Erre Szorokin törvényen kívül helyezte, kötelezett minden vöröskatonát, hogy ahol elérik, lőjék agyon, s megtiltotta, hogy bárki is élelmezni merészelje a „vashadosztályt”. De Zsloba elvonult, és senki sem akadt, aki kezét emelt volna rá. Amikor élelemre volt szüksége, belovagolt a faluba, és kubanyi kucsmáját levéve, könnyes szemmel kért a falu végrehajtó bizottságától szénát, zabot és lisztet, s megmagyarázta, hogy nem ő, Zsloba, az áruló, hanem Szorokin hadseregfőparancsnok az áruló fehérbandita.

Hamarosan újabb megpróbáltatás is érte Szorokin becsvágyát: előbukkant a hegyek mögül Kozsuh, akit már elveszettnek hittek, rajtaütéssel bevette Armavirt, s a fehéreket visszavetette a Kubanyba. A tamanyiak nem szívesen vagy egyáltalán nem teljesítették Szorokin rendelkezéseit. A legnehezebb viszonyok közt megedződött tamanyi hadsereg lett a törzse a züllésnek indult Szorokin-féle hadseregnek, és most az armavir-nyevinnomisszkaja-szevasztopoli vonalon elsáncolta magát.

Őszre fordult az idő, hosszas, véres harcok folytak Sztavropolért, e gazdag város birtokáért. Mindenhol a tamanyiak verekedtek legelőn.

Gyenyikinéknél is feltűnt egy új „csillag”: Skuro, a fehér partizán, egy kétségbeesett, ágrólszakadt, vérengző alak, akinek bandája gyülekező csőcselékből verődött össze.

Szorokin vezérkara Pjatyigorszkba költözött. Szorokin többé nem mutatkozott a fronton: új rend volt ott már, elhatolt a Kaukázusba a moszkvai vezetés, és hatása napról napra erősödött. Azzal kezdődött, hogy a kerületi pártbizottság rendeletére megalakult a Forradalmi Katonatanács. Szorokint Moszkvából nem támogatták, be kellett adnia a derekát. A Forradalmi Katonatanácsba egyre több új embert vontak be. A hadseregfőparancsnok hatáskörét a kollégium vette át. Szorokin érezte, hogy most az ő bőrére megy a dolog, s kétségbeesett védekezésbe fogott.

Komoran, hallgatagon ült a Forradalmi Katonatanácsban, és ha felszólalt, minden betűhöz kötötte magát. És sikerült is keresztülvinnie akaratát, mert Pjatyigorszkban a hozzá életre-halálra hű csapatok voltak összpontosítva. Félték tőle, s nem ok nélkül: csak az alkalomra várt, hogy kimutathassa foga fehérét, s ez az alkalom nem is váratott magára. Martinov, a második tamanyi hadoszlop parancsnoka az armaviri frontkongresszuson kijelentette, hogy nem hajlandó alávetni magát a hadseregfőparancsnok rendelkezéseinek. Ekkor Szorokin Martinov fejét követelte a Forradalmi Katonatanácstól, mert különben - fenyegetőzött - a hadseregben teljes lesz az anarchia. Martinovot nem lehetett megmenteni. Pjatyigorszkba rendelték, letartóztatták és a csapatok előtt agyonlőtték. A tamanyi ezredekben baljós vihar szél zúgott végig. Bosszút esküdtek.

A hadseregfőparancsnok mellé új törzset szerveztek. Beljakovot egészen félreállították, és Szorokin nem is állt ki mellette. A törzsfőnök átadta az ügyeket és a pénzt, s aztán kimagyarázkodás céljából lakásán kereste fel volt barátját. Szorokin hátratett kézzel járkált a szobában fel-alá. Bádorgécses égett az asztalon, ott állt az ebéd érintetlenül s egy megkezdett üveg pálinka. Odakünn, a fakó alkonyatban a Masuk erdős bércei sötétlettek.

Szorokin alig pillantott a belépőre, s folytatta a járkálást. Beljakov az asztalhoz ült, s lehajtotta fejét. Szorokin megállt mögötte. Vállá megrándult.

- Akarsz pálinkát? Utoljára... - Rekedten felkacagott, gyorsan megtöltött két poharat, de nem ivott, hanem tovább járkált. - Eljátszottad kis játékaidat, öregem... És ajánlom, szedd a lábadat... Én nem állok ki érted... Holnapra összehívom az ellenőrző bizottságot, vegye elő az ügyeidet, érted? Minden valószínűség szerint agyonlövünk.

Beljakov felemelte a fejét. Arca sápadt volt és beesett, végigsimította homlokát, aztán keze lehanyatlott.

- Nyomorult... semmirevaló... az vagy - mondta. - A lelkem kivettem érted... de hiába... Te hitvány... És én még Napóleonnak néztem!... Tetű!

Szorokin fogta a poharát - foga megzörrent az üvegen - és kiitta. Kezét zsebre dugva elindult. Hirtelen megállt:

- Nem lesz revízió. Eredj a pokolba. De jegyezd meg magadnak, hogy ha most nem lőttelek agyon, csakis régi érdemeid miatt nem tettem... érted? Köszönd meg...

Orrcimpái remegtek, ajka elkékült, egész teste reszketett visszafojtott dühében.

Beljakov nagyon is jól ismerte Szorokin természetét: le nem véve róla szemét, az ajtó felé hátrált, és gyorsan becsapta maga után... A hátsó lépcsőn ment ki a házból, s még aznap éjjel elhagyta Pjatyigorszkot.

Szorokin egyik poharat a másik után ürítve, egész éjjel ivott. Volt barátja megvetésének mérge szörnyű, elviselhetetlen kinnal gyötörte...

Kezébe temette arcát: igaz, igaza van Beljakovnak... Júniusban napóleoni magasságokba lendült, de aztán minden belefűlt a Katonatanács üléseibe, a moszkvai pártemberekkel való alkudozásokba... Beljakov nemcsak a saját véleményét mondta meg... Így beszélnek a hadseregben, a pártban is. És Gyenyikin, ó, Gyenyikin! Eszébe jutott és most mélyen beléfűródott egy jekatyerinodari fehérgárdista szennylap cikkének fullánkja. Gyenyikin adott benne interjút: „Azt hittem, oroszlánál állok szemben, de kiderült, hogy oroszlánbőrbe bújt gyáva eb... Egyébként ezen nem is csodálkozom. Szorokin műveletlen, közönséges kozák tiszt-helyettes volt, és az is maradt.” - „Hej, Gyenyikin! Megállj csak, megkeserülöd te még ezt...”

Szorokin kezét tördelte, fogát csikorgatta. Rohanna a frontra egész hadseregével... hej, de szétverné, meghajszolná, lova alá tiporná ezt az egész tiszti csürhét, lángba borítaná, porrá égetné a kozák falvakat... Ha betörhetne Jekatyerinodarba... Maga elé vezetné Gyenyikint, egyenest az ágyából, ingben-gatyában... „Mondja csak, Anton Ivanovics, nem maga volt az, aki újságcikkeket eresztett meg valami kozák tiszthelyettesről? Ő áll itt életnagyságban, tisztelt úr... Most aztán mit csináljunk magával, szíjat hasítsunk a hátából, vagy másfél ezer vesszőcsapás is megteszi?”

Szorokin nyöszörögve üzte el magától az elébe tolakodó lázálmokat... A valóság bizonytalan, sötét, aggasztó, megalázó volt... Határoznia kellett, öreg barátja, a törzsfőnök, ma még egy utolsó szolgálatot tett neki... Szorokin az ablakhoz ment, a langyos szellő a távoli sztyepp fűszeres illatát hozta. A virradat sötétvörös sávot vont a még nem világosodó, komor ég peremére. S megint kibontakozott a Masuk-hegy lila tömege... Szorokin elmosolyodott. „Hát köszönöm, Beljakov... Jól van, vigye az ördög, most már elég volt az ingadozásból, tétovázásból...” És ezen az éjszakán Szorokin eltökélte, hogy mindent feltesz egy kártyára.

A rákövetkező napokban a kaukázusi hadsereg Forradalmi Katonatanácsa hosszas habozás után végre megszavazta az offenzívát. A hadtápot Szvjatoj Kresztre dobták át, a csapatokat pedig Nyevinnomisszkajánál vonták össze, ahonnét Sztavropol és Asztrahany felé szándékoztak tovább nyomulni, hogy érintkezést teremtsenek a Caricinnál küzdő Tizedik Hadsereggel. Ez volt az a haditerv, amit Dmitrij Zsloba hozott magával Caricinnál.

Sztavropol bevétele a tamanyiakra bízta. Minden megindult: a hadtáp északkelet, a csapatok északnyugat felé. A politikai megbízottak és az agitátorok kikiabálták a torkukat, s gyújtó jelszavakkal valóban felbuzdították a harcosokat. A hadoszlopok parancsnokai a frontra utaztak. Pjatyigorszk kiürült. Csupán a Fekete-tengeri Köztársaság központi végrehajtó bizottsága maradt ott, és Szorokin, vezérkarával és kíséretével. A fejetlenségben senkinek sem ötlött eszébe, hogy a kormány tulajdonképpen ki van szolgáltatva a hadseregfőparancsnoknak.

Este egy küldönc kíséretében - hazajövet - Szorokin vágtni kezdett, s a parkból a hegynek fordulva, lova meglökött egy görnyedt hátú, tagbaszakadt, bőrkabátos embert, aki félreugrott, oldalához kapott, ahol revolverét tudta. Szorokin dühösen felrántott szemöldökkel felismerte

benne Gimzát, akinek most a fronton kellene lennie... Gimza levette kezét revolvertokjáról. Sűrű szemöldöke alól különös pillantást vetett Szorokinra, olyanfélét, mint utolsó beszélgetésekor Beljakov... Gimza csizmaszár-sötét, borotvált arcából egyszer csak kivillant foga keskeny fehérje. És Szorokin szíve megrezzent: „Lám, már ez is kinevet...”

Úgy összeszorította combját, hogy lova nyerítve nekiiramodott, s elragadta a hadsereg-főparancsnokot a kongó kövezeten a fennsíkra, ahol hájas birkák bégető csordája tért meg a legelőről. Október tizenharmadikára virradó éjjel volt. Szorokin magához hívatta testőrségének parancsnokát, és az, az ablak felé tekingetve, suttogva elmondta, hogy Gimza valóban Pjatyigorszkba érkezett, és javaslatára a végrehajtó bizottság két századot visszahívott a frontról a helyőrség megerősítésére... „A vak is látja, Szorokin elvtárs, ki ellen megy mindez...”

Amikor a sötétben szendergő Pjatyigorszk és a Masuk-hegy felett teljes szépségében kigyúlt a csillagtábor, Szorokin testőrei zajtalanul belopóztak Rubinnak és a végrehajtó bizottság elnökének, Vlaszovnak és Dunajevszkijnek, a Forradalmi Haditanács tagjainak, Krajnyiknak, a Forradalmi Katonatanács tagjának, úgyszintén Rozsanszkijnek, a Cseka elnökének lakására, kirángatták őket az ágyból, hátuknak szuronyt szegezve, kivezették őket a város határába, és ott, a vasúti töltésen túl, minden teketória nélkül, föbe lőtték őket.

Szorokin ezalatt Lermontovo állomáson levő szalonkocsijának lépcsőjén állt. Hallotta a lövéseket, az éjszaka csendjében az öt dörrenést. Aztán hevesen zihálva, ajkát nyaldosva megérkezett a testőrség parancsnoka.

- Nos? - kérdezte Szorokin.

- Elintéztük őket - felelte a testőrség parancsnoka, és előszámlálta a meggyilkoltak névsorát.

A vonat elindult. A hadsereg-főparancsnok most szinte repült a frontra. De nálánál is gyorsabban repült a hallatlan gonosztett híre. A kerületi pártbizottságból néhányan, akiket Gimza előre figyelmeztetett, gépkocsin még Szorokin előtt elhagyták Pjatyigorszkot. Október tizenharmadikán Nyevinomisszkájában összehívták a frontkongresszust. S ugyanakkor, amikor Szorokin egy keleti fejedelem pompájával, testőrszázadok, riadót fúvó harsonák kíséretében, elől lobogó saját zászlaja alatt megjelent csapatainak színe előtt, ugyanakkor a frontkongresszus Nyevinomisszkájában egyhangúlag törvényen kívül helyezte Szorokint, s elrendelte azonnali letartóztatását, elővezetését és bíróság elé állítását.

A tamanyi vöröskatonák a teherkocsik ajtajából már odakiáltozták ezt a hadsereg-főparancsnoknak. Szorokin visszatért az állomásra, és magához hívatta a hadoszlopok parancsnokait. Senki sem jelentkezett. Alkonyatig ott rostokolt a pályaudvaron. Aztán lóra ült, és testőrpáncsnokával kettesben a sztyeppre vágatott.

A Forradalmi Katonatanácsban, ahol most csak hárman maradtak, nagy fejetlenség volt. A hadsereg-főparancsnok eltűnt a sztyeppen, a hadsereg támadás helyett ítélezést, Szorokin kivégzését követelte. De a százötvenezer főnyi embergépezet mégis tovább dübörgött, már semmi sem tudta volna feltartóztatni... És október huszonharmadikán megindult a tamanyi hadsereg támadása Sztavropol ellen, és ugyanakkor a fehérek ellentámadása is. Huszonnyolcadikán a hadoszlopok parancsnokai közölték, hogy kifogyott a lőszerük, és ha másnap nincs utánpótlás, akkor győzelemre nem lehet számítani. A Forradalmi Katonatanács azt felelte, hogy lőszer nincs, és hogy „Sztavropolt pusztá szuronnyal kell bevenni”. Huszonkilencedikére virradó éjjel két rohamoszlopot állítottak össze. Ezek, az utolsó lövedékeikkel harcoló tűzérség fedezete alatt, a Sztavropoltól tizenöt versztányira levő Tatarszkaja kozák faluba vonultak, ahová a fehérek a frontot helyezték. Nagy, rézvörös holdtányér kelt fel a sztyepp fölött, ez volt a jeladás, mert az egész hadseregben nem akadt már egyetlen rakéta sem... Az

ágyúk elnémultak... A tamanyiak csatárláncai puskalövés nélkül rohanták meg az ellenség előretolt csapatainak lövészárkait. Ekkor felharsantak a zenekarok trombitái, megperdültek a nagydobok, a tamanyiak mindkét rohamoszlopa sűrű hullámokban, a golyót és gránátokat pótló zeneszó mellett százával hullottak a géppuskatűzben, de betörtek a fehérek fő vonalába. A fehérek a dombokra hátráltak, de a feltartóztathatatlan roham innen is kiverte őket. Az ellenség a városba menekült, a vöröskozák csapatok a sarkában voltak.

Október harmincadikán reggel a tamanyi hadsereg bevonult Sztavropolba.

Másnap a város főutcáján megjelent Szorokin, testőrségének parancsnoka kíséretében. Nyugodtan ült lován, csak az arca volt sápadt, a szeme beesett. Láttára a vöröskatonák hűledezve hátráltak: „Ez tán a másvilágról került elő?”

Szorokin leugrott lováról a szovjet épülete előtt, ahol még ott lógott foszlányokban a tábla: „Skuro tábornok vezérkara”, s ahol az életben maradt végrehajtó bizottsági tagok és küldöttek gyülekeztek össze. Merészen felsietett a lépcsőn, és az ijedten hátráló vöröskatonát megkérdezte: - Hol van a gyűlés? - Bement a terembe, az elnökségi asztalhoz lépett, és hetykén felvetett fejjel fordult az elképedt és zavart tanácsstagokhoz.

- Én vagyok a hadsereg főparancsnoka. Az én csapataim zúzták pozdorjává Gyenyikin hadát, s a városban és az egész területen ők állították helyre a szovjethatalmat. Az önkényesen megalakult frontkongresszus Nyevinnomisszkájában engem fennhézva törvényen kívül merészelt helyezni. Ki jogosította fel erre? Követelem, hogy az én állítólagos büntetteim kivizsgálására bizottságot nevezzenek ki. Amíg ez meg nem történik, addig nem adom ki a kezemből a hadseregfőparancsnoki hatalmat...

Ezután távozott, hogy lóra üljön. De a lépcsőn váratlanul a harmadik tamanyi ezred hat vöröskatonája rávetette magát, és hátracsavarta a kezét.

Szorokin némán, böszülten viaskodott. Viszlenko ezredparancsnok lovaglóostorával a fejére csapott s ráordított:

- Nesze, te dög, amiért megölted Martinovot!

Szorokint börtönbe csukták. A tamanyiak izgultak, attól tartottak, hogy kitör onnan, hogy valamiképpen kibúvik a megtorlás alól. Amikor másnap Szorokint kihallgatásra kísérték, meglátta, hogy Gimza elnököl, s ekkor ráeszmélt, hogy neki vége. Még egyszer feltámadt egész életszomja, és ocsmány szitkokat szórva, az asztalra csapott:

- Én leszek a ti ítélőbírátok, banditák! Fegyelemsértés, anarchia, lappangó ellenforradalom!... Elbánok veletek is, mint azzal a bitang Martinovval elbántam...

A Gimza mellett ülő Viszlenko, az egyik szavazóbíró, falfehérre sápadva nyúlt hátsó zsebébe, előhúzta nagy ismétlőpisztolyát, és valamennyi golyóját Szorokinra lőtte.

Sztavropolból nem sikerült a további előnyomulás a Volga felé. Skuro vad lovassága az arcvonala mögé rontott, és elvágta a tamanyi hadsereget bázisától, Nyevinnomisszkájától. Gyenyikin minden haderejét összevonva, körülvárta Sztavropolt. Kubanyból odavonták Kazanovics, Drozdovszkij, Pokrovszkij hadoszlopait, Ulagaj lovasságát és az új kubanyi lovashadosztályt, amelynek parancsnoka egy egykori bányamérnök, Vrangel tábornok volt, aki a világháborúban tiszthelyettesként kezdte.

Huszonnyolc napig viaskodott a tamanyi hadsereg. Ezred ezred után pusztult el a lőszerben bővelkedő ellenség acélgyűrűjében. Megkezdődött az esőzés, nem volt se köpeny, se csizma, se lőszer. Segítséget sehonnan sem várhattak, a Sztavropoltól elvágott kaukázusi hadsereg maradványa kelet felé hátrált.

A tamanyiak e gyűrűben vergődve, szörnyű, véres csapásokat mértek az ellenségre. Kozsuh, a parancsnok kiütéses tífuszt kapott. Csaknem valamennyi kiváló parancsnok elesett vagy megsebesült. Végül november közepén sikerült a tamanyiaknak kitörniük a gyűrűből. A hős tamanyi hadseregnek csak száználmas maradványa maradt életben, az is lerongyoltan, mezítlábasan. Sztavropolt elhagyva, északkeleti irányban, Blagodatnoje felé vonultak. Nem üldözték őket, az őszi esős idő megállította a fehérek további támadását.

12

Egy évvel előbb, októberben, Oroszország népei a háború befejezését követelték. Milliók jaja: „Le a háborúval, le a háborút meghosszabbító burzsoáziával, le a háborút viselő tisztikarral, le a háborút tápláló nagybirtokosokkal!” - tört elő abban a rövid, de hatásos csapásban, amit az Auróra cirkáló ágyúlövése mért a Téli Palotára.

Amikor az ágyúlövés leverte a gyűlöletes épület tetejéről a díszítő ólomszobrokat és fekete vázákat, és felrobbant az üres cári hálószobában, ahol az ágy még ki sem hűlt a hisztérikus álmatlanság kínozza Kerenszkij után - vajon ki gondolta volna, hogy ez az ágyúlövés, amely a forradalomnak mintegy záróakkordja volt, és amely hadat üzent a palotáknak, és békét hozott a kunyhókba, ki hitte volna, hogy végigdübörög ezen a hatalmas országon, és visszhangot verve, erősödve, sokszorosán megnövekedve, viharra tornyosul?

Ki gondolta, hogy ez az ország, amely alighogy eldobta a fegyvert, újból felveszi és talpra áll, osztály osztály ellen, a szegénység a dúsgazdagok ellen... Ki hitte volna, hogy Kornilov maroknyi tiszti osztagából Gyenyikin óriási hadserege bontakozik ki, hogy a csehszlovák csapatok lázadása háborúba dönti az egész Volga-vidéket, és Szibériába átcsapva, megteremti Kolcsak monarchiáját, hogy Szovjet-Oroszország a blokád fojtogató szorításába kerül, és hogy az egész világ valamennyi új kiadású térképén s glóbuszán a világ egyhatod részét vastos határvonallal, szín és név nélküli pusztaságként szigetelik el...

Ki hitte volna, hogy a tengerektől, a gabonavidékektől, a széntől és kőolajtól elvágott Nagy-Oroszország éhezve, nyomorúságban, hagymáztól gyötörve sem adja meg magát, hanem összeszorított foggal újra meg újra véres harcokba küldi fiait...

Egy évvel ezelőtt a nép szökött a frontról, az országban látszólag fejetlen anarchia dúlt, de ez nem volt igaz: hatalmas összetartó erők keltek életre az országban, a csírázó élet fölött ott lebegett az igazságba vetett hit. Olyan rendkívüli emberek léptek a porondra, aminők azelőtt sohasem voltak, s akiknek tetteit bámulattal és félelemmel emlegették.

Lázongások marcangolták belülről a szovjetek országát. A jaroszlavlai felkeléssel egyidejűleg - amely Muromba, Arzamaszba, Nagy-Rosztovba és Ribinszkbe is átcsapott - Moszkvában kitört a „baloldali szociálforradalmárok” lázadása. Ketten közülük, Dzerzsinszkij hamisított aláírásával ellátott igazolványokkal, július hatodikán felkeresték gróf Mirbach német nagykövetet, beszélgetés közben rálőttek, és bombát dobtak el. A nagykövetet az az utolsó golyó ölte meg, amit a szobából való menekülés közben kapott a tarkójába. Aznap este a Csisztije prudi és a Jauza sétány kerületében felfegyverzett matrózok és vöröskatonák jelentek meg, megállították a járókelőket, a gépkocsik utasait megmotozták, a pénzt, revolvért elszedték tőlük, és bekísérték őket a Morozov-palotába, a Trjohszvjatyityelszkij utcába, ahol a felkelő csoportok vezérkara székel. Feliksz Dzerzsinszkijt, aki Mirbach gyilkosainak felkutatása végett maga szállt ki ebbe a palotába, ott már fogva tartották. Egész este s éjjel is folytak a letartóztatások. A táviróhivatalt elfoglalták. De a Kreml ellen még nem merészkedtek döntő

lépést kockáztatni. Mintegy kétezren voltak a lázadók, s arcvonaltól a Jauza sétánytól a Csisztije prudiig terjedt.

Ezen az éjszakán a Kremlt csak ősi várfalai és a telefonok védelmezték. A csapatok a hodinkai táborban voltak, s egy részük Keresztelő Szent János ünnepére való tekintettel, kimaradási engedélyt kapott. A Kremlben idegeskedni kezdtek. Hajnalra mégis sikerült talpra állítani vagy nyolcszáz harcost, három üteget és néhány páncélgépkocsit. Reggel hét órakor ez a csapat megtámadta és ágyúkkal szétlőtte a Morozov-palotát. Nagy lármát volt, de kevés áldozat: a baloldali szociálforradalmárok „hadserege” hátsó ajtókon, zezugos utcákon, ismeretlen irányban távozott. Popov nevű parancsnokuk, egy eszelős nézésű, nagyszájú ifjanc eltűnt Moszkvából. Egy év múlva Mahnónál tűnt fel megint, ahol mint a kémelhárító osztag vezetője, agyafűrt kegyetlenkedéséről vált hírhedtté.

A lázadást Moszkvában is, a Volgánál is leverték. De lázadás lappangott mindenütt: a bolsevikok, a németek, a fehérek ellen egyaránt. A falvak megtámadták és kirabolták a városokat. Egész városok törtek a szovjethatalomra. Egymástól elszigetelt köztársaságok nőttek ki a földből és pukkantak szét, mint az esőgombok - némelyik „köztársaságot” huszonnégy óra alatt be lehetett lovagolni.

A szovjethatalom a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett leküzdeni az anarchiát. Ekkortájt szörnyű csapás érte: augusztus harmincadikán, a Michelson-gyár üzemgyűlése után egy Kaplan nevű „jobboldali szociálforradalmárnő” (a halálfej-nyakkendőű ember szervezetéből) revolverlövessel súlyosan megsebesítette Lenint.

Harmincegyedikén Moszkva utcáit fekete bőrkabátosok osztaga járta be. Zárt sorokban mentek az úttest közepén, két rúd között kifeszített zászló alatt, amelyen ez az egy szó állt: „Terror”. Moszkva és Petrográd üzemeiben éjjel-nappal gyűléseztek. A munkásság a leghatározottabb intézkedéseket követelte.

Szeptember ötödikén a moszkvai és petrográdi lapok ezzel a baljós felírással jelentek meg:

VÖRÖSTERROR

Valamennyi szovjet köteles a jobboldali szociálforradalmárokat, a nagyburzsoázia és a magasrangú tisztikar képviselőit haladéktalanul letartóztatni, és túszként fogva tartani... Szökés vagy lázadás kísérletének esetén azonnal és irgalom nélkül tömeges kivégzéseket kell végrehajtani. Haladéktalanul egyszer s mindenkorra mentesítenünk kell hadtápterületünket a féhérgárdista csöcseléktől. A tömegterror alkalmazása nem tűr késedelmet...

A városokban ez idő tájt gyér volt a világítás, egész háztömbök maradtak sötétben. A jómódú lakosok most rémulten látták kigyúlni a villanykörtek izzószálainak vörös fényét... E haldokláshoz illő világítás mellett járták be a felfegyverzett munkások osztagai a házakat...

Ezerkilencszáztizennyolc viharként zúgott el Oroszország felett. Az őszi felhők vize komoran sötétlett. Mindenütt front húzódott: messze északon és a Volga-parton, Kazany körül éppúgy, mint az Alsó Volga-parti Caricinnál, Észak-Kaukázusban s a német megszállta területek határain. Sok ezer versztányira nyúltak a lövészárkok. Az ősz beállta nem vidította a harcosok szívét, és sokan közülük az északról vándorló felhőbe bámulva, szülőfalujukra gondoltak, ahol a szél cibálta a szalmatetőket, csalán nőtte be az udvart, és a földben rothadt el a krumpli. A háborúnak pedig csak nem volt vége. Beláthatatlan éjszaka körös-körül, csak az özönvíz előtti olajmécses pislikol a kunyhókban, ahol hiába várják az apákat s a fiúkat, vagy pedig olyan szörnyű élményeket hallanak, hogy a gyermekek sírva fakadnak a kemence padkán. Az őszi csüggettséget azzal oszlatta el a párt Központi Bizottsága, hogy miután a köztársaság

végzett a lázadókkal, Moszkva, Petrográd és Ivanovo-Voznyeszenszk a hadseregbe mozgósította a legállhatatosabb kommunistákat.

Ezeknek a katonavonatai a frontra menet, útközben megtörték a vasutasok akaratlan vagy szándékos szabotázsát.

Szigorú parancsuralom szelleme hatolt be a hadseregbe. A megtépázott osztagokból a Forradalmi Katonatanács egységes vezetésének engedelmeskedő ezredek alakultak. A bátorság és dicsőség mindenkire kötelezővé vált. A gyávaság árulásnak számított.

És íme, a Vörös Hadsereg támadásba lendült. Gyorsan, rajtaütéssel bevették Kazanyt s utána Szamarát is. A fehérgárdisták rémülten menekültek a vörösteror elől. Caricinnál, ahol Sztálin tagja volt a Tizedik Hadsereg Forradalmi Katonatanácsának, óriási, véres harc fejlődött ki Krasznoj atamán fehérszürkék hadserege ellen, amelyet a német vezérkar élelmezett és ösztökélt előre...

De mindez csak kezdete volt a nagy küzdelemnek, az erők kibontakozásának, a tizenkilencben bekövetkezett nagy fontosságú események előtt.

Ivan Iljics Tyelegin teljesítette Gimza megbízását. A Kazanyánál lefolyt harcokban ezredparancsnokká nevezték ki, és az első közt hatolt be Szamarába. Meleg őszi napon léptetett végig kócos lovaskáján, ezrede élén, a Dvorjanszkáján. Elhaladtak II. Sándor szobra előtt, melyet már újból sebtiben bedeszkáztak. Ott az a ház a sarkon túl... Ivan Iljics lehajtotta fejét: tudta, mit fog látni, és szíve mégis belesajdult. Doktor Bulavin emeleti lakásának minden ablakát kiverték, és lóhátról jól be lehetett látni: ott az a tölgyfa ajtó, amelyben Dása megjelent, mint egy álom, ott az a dolgozószoba, a feldőlt könyvszekrény s a falon Mengyelejev betört üvegű, ferdén lógó arcképe... Hol lehet Dása? Mi történt vele? Erre természetesen már senki sem válaszolhatott.

1928

HARMADIK KÖNYV

Borús reggel

*Győztesként élni, avagy
dicsőséggel meghalni...*

Szvjatoszlav

1

Ketten ültek a tűznél: egy férfi és egy nő. A sztyepp hideg szele fűjt a hátukba s a rég kipergett búzakalászok közé. A nő eligazította lábán szoknyáját, és kezét csuklóig bedugta posztókabátja ujjába. Szemére húzott kötött kendőjéből csak egyenes kis orra és dacosan összeszorított szája látszott.

A tűz nem volt nagy, csak száraz trágya égett, amiből a férfi az imént szedett össze néhány ölrevalót a vízmosás szélén. Kellemetlen volt, hogy a szél erősebben fűjt.

- A természet szépségét persze sokkal kényelmesebb a kandalló melegénél vagy az ablaknál ábrándozva élvezni... Istenem, Uram, a sztyepp nem teremt vidám hangulatot...

A férfi csendesen beszélt, jólesett neki a csipkelődés. A nő feléje fordította állát, de ajka nem mozdult, nem felelt. Elfáradt a hosszú úttól, az éhségtől, és attól, hogy ez az ember nagyon sokat beszélt, és titkos elégtétellel adott hangot az ő legelrejtettebb gondolatainak. Fejét kicsit lehajtva, leeresztett kendője mögül a bánatos őszi naplementét nézte a homályba vesző dombok mögött; a nap csak egy keskeny sáv volt már, és nem vetett vörös világot a kietlen, kihalt pusztára.

- Krumplit fogunk sütni, Darja Dmitrijevna, testünk-lelkünk felüdítésére... Istenkém, mit csinálna maga nélkülem?

A férfi lehajolt, és kiválogatott néhány tömörebb tehénlapotyt, ide-oda forgatta, és óvatosan a parázsra rakta. A parázs egy részét elkaparta, és bekecse mély zsebéből néhány burgonyát rakott rá. Hihetetlenül ravasz, mondhatni ármányos képe volt, és húsos, tömpe orra, gyéren nőtt szakálla, csutakos bajusza, cuppogó ajka.

- Azon tűnődöm, Darja Dmitrijevna, hogy maga nem elég vad és nem elég szívós, műveltsége is felületes, úgy ám, kedvesem. Olyan, mint az alma: piros, édes, de nem egészen érett...

Mindezt a krumplirakosgatás közben mondta. A krumplit egyébként egy kertből csente, amikor egy sztyeppi tanya mellett haladtak el. A tűz melegétől megduzzadt, húsos orra ravaszdi bölcsességgel szipákolt. Kuzma Kuzmics Nyefedovnak hívták ezt az embert, aki folytonos bölcselkedésével és gondolatolvasásával kínozza Dása idegeit.

Néhány napja ismerkedtek meg a vonaton, amely fantasztikus menetrendet és útirányt követett, s végül a fehérkozákok kisiklatták.

A leghátulsó kocsi, amelyben Dása utazott, a síneken maradt, de géppuskarüzet kapott, s aki csak rajta volt, rohant a sztyeppre, mert az akkori idők szokása szerint könnyen megeshetett volna, hogy kifosztják és halomra gyilkolják az utasokat.

Ez a Kuzma Kuzmics már a vagonban felfigyelt Dására, aki hogy, hogy nem, nagyon ínyére volt, bár egyáltalán nem mutatkozott hajlandónak beszélgetésbe elegyedni. Most, hajnalra kelve a néptelen pusztában, Dása maga szegődött melléje. A helyzet kétségbeejtő volt: arról, ahol a töltésről lefordultak a vagonok, lövöldözés, ordítozás hallatszott, s a fellobbanó tűzben óriásira szöktek az útszéli bojtorjánok, dérütötte, száraz lapulevelek árnyékai. Ugyan mihez kezdjen az ember ezen a végeérhetetlen pusztaságon?

Kuzma Kuzmics is így gondolkozott Dása mellett ballagva, és arrafelé ment, ahonnét a lassú pirkadásban kemencefüst szállongott feléjük.

- Maga, lelkecském, nemcsak hogy meg van ijedve, hanem, úgy nézem, boldogtalan is! Én viszont, noha megszámlálhatatlan viszontagságon mentem keresztül, nem ismerem a boldogtalanságot, s még kevésbé az unalmat... Pópa voltam, szabadgondolkodásért megnyírtak, s kolostorba csuktak. És lám, most barangolok, mint egy garabonciás, ahogy hajdanában mondták. Ha az embernek meleg, paplanos ágyra, csendes lámpavilágra s háta mögött még könyvespolcra is okvetlenül szüksége van a boldogsághoz, akkor sohasem tudja meg, mi az... Annak a boldogság mindig holnapra ígérkezik, márpedig egy szép napon... se holnap, se vetett ágy. Az ilyenek csak az örökös „sajna” jut ki. Én meg most, teszem azt, itt bandukolok a sztyeppen, s orromnak az ő cimpái már szimatolják a frissen sült kenyér szagát: szóval arrafelé tanya van, a kutyaugatás is idehallik már hamarost. Istenem! Lám! Ott már hajnalodik! Mellettem útitárs, angyal képében, akinek kesergő sóhajtozása irgalmasságra buzdítja szívemet, és tevékenységre sarkall. Mi vagyok tehát? Én vagyok a legboldogabb ember. Só mindig van nálam egy kis zacskóban. Krumplit mindig szerzek a földeken. Mi kell még? A világ tarkasága, szenvedélyek összecsapása... Sokat, igen sokat elmélkedtem én, Darja Dmitrijevna, a mi intelligenciánk sorsán. Valahogy nem orosz sors ez, higgye el... Lám, egy szélfúvás elég volt, s íme, se híre, se hamva... Én meg, a kicsapott pap, csak mendegélek vidáman s még jó sokáig szándékozom pajzánkodni...

Dása bizony elveszett volna a pusztaságban nélküle, de Kuzma Kuzmics egyenest elemében volt. Napfelkeltére elérték a tanyát, amelyet a puszta kellős közepén egyetlenegy fa sem árnyékkolt. Istállója üres, agyagos udvara fölött leégett a tető, a kútnál pedig vadászpuskával fogadta őket egy dühös vén kozák. Bozontos szemöldöke alól vadul villogó szemmel ordított rájuk:

- El innen!

Kuzma Kuzmics azonban egykettőre befonta az öreget.

- Jó az Isten, jót ád, hozzád vezérelt, öregapám... Éjjel-nappal a forradalom elől bujdokolunk, a lábunk feltört, a nyelvünk meghasadozott a szomszúságtól. Légy irgalmas hozzánk, és lőj agyon bennünket, úgy sincs hova lennünk széles e világon.

A vénember nem volt olyan borzasztó, mint amilyennek látszott, még könnyezett is rajtuk. A fiait Mamontov hadtestébe mozgósították, két menyé bement a tanyáról a faluba. A földje ezért nem volt felszántva. Jöttek a vörösök - elvitték a lovakat. Jöttek a fehérek - elvitték még a baromfit is. Ott kuksol most a tanyáján egyedül, egy darab penészes kenyéren, s tavalyi dohányt morzsolgat.

Itt pihentek egy sort, aztán éjszaka tovább mentek Caricin felé, ahonnan még legkönnyebben eljuthattak délre. Éjszaka voltak úton, nappal aludtak - rendesen valami tavalyi boglyában. Kuzma Kuzmics kerülte az emberlakta helyeket. Egyszer, amint egy mézskőhalom tetejéről lenézett az alant elterülő kozák falura, melynek fehérre meszelt házai egy hosszúkás tó körül szóródtak el, így szólt:

- A mi korunk embere tömegben veszélyessé válhat, különösen azokra nézve, akik nem tudják, mit akarnak. Érthetetlen és gyanús dolog, hogy valaki ne tudja, mit akar. Az orosz ember indulatos, Darja Dmitrijevna, öntelt, és nem tud számot vetni az erejével. Ha olyasvalamit bízna rá, ami, talán meghaladja az erejét, de kiváló feladat, örökre hálás érte... De próbáljon csak most lemenni innen közéjük, szóba se állnak magával. Mert mit tud mondani nekik? Hogy értelmiségi! Hogy nem tudja, melyik lábára álljon, hogy egyetlenegy kérdésben sem határozott...

- Hallja, hagyjon engem békén... - mondta csendesen Dása. Bármennyire magába zárkózott is, részben önérzetből, részben kedvetlenségből, Kuzma Kuzmics apránként csaknem mindent kiszedett belőle: az apjáról, doktor Bulavinról, a férjéről, Ivan Iljics Tyeleginről, aki vörös parancsnok, és nővéréről, Kátyáról, aki „oly nemes lelkű, félénk szívű, kedves, drága”. Egy derűs nap alkonyán Dása, miután jól kialudta magát a szalmakazal tövében, a patakhoz ment, megmosakodott, kifésülte kötött kendője alá gyűrt haját, aztán evett, jókedvre derült, és maga sem tudva, hogyan, minden kérdés nélkül váratlanul mesélni kezdett:

- Nézze, úgy történt a dolog... Az apámnál Szamarában nem bírtam tovább... Maga engem persze élősdinek tart... Látja, nekem még sokkal rosszabb a véleményem magamról... De azt az egyet nem tudom elviselni, ha megaláznak, ha az utolsók utolsójának kell éreznem magam...

- Értem - felelte csemcsegye Kuzma Kuzmics.

- Dehogysis érti... - Dása a tűzbe bámult. - Az én férjem az életét tette kockára, hogy egy percig láthasson. Erős, a végsőkig határozott ember, igazi férfi... De mi vagyok én? Hát érdemes ilyen kis senkiért életet kockáztatni? Szóval az után az utolsó találkozás után fejemet vertem a falba. Meggyűlöltem az apámat... Micsoda nevetséges, hitvány ember! Elhatároztam, hogy Jekatyerinoszlovba utazom, felkutatom a nővéremet, Kátyát, ő megértene, segítene, mert okos és érzékeny, mint egy finom húrocska, az én Katyusám. Kérem, ne nevéssen, csak azt akarom tenni, ami egyszerű, szükséges, és becsületes... Igen... csak nem tudom, hogyan fogjak hozzá... De most ne kezdjen nekem a forradalomról prédikálni.

- Én, lelkem, egyáltalán nem szándékozom prédikálni, hallgatom figyelmesen, és szívemből együtt érzek...

- No, a szívet, azt hagyjuk... Ekkoriban ért a Vörös Hadsereg Szamarához... A kormány persze menekült esze nélkül... undok ügy volt... Apa azt akarta, hogy vele menjek. Volt köztünk szóváltás, mondhatom, megmutatkoztunk egész szépségünkben, ő is, én is... Apám csend-öröket hívatott: „Lógni fogsz, angyalom...” Persze senki se jött a hívására, hiszen akkorra mindenki elszelelt... Apám, egy aktatáskával, az ablakon át menekült, és én onnan kiabáltam utána az utolsó gyönyörű szavakat... Senkit sem lehet úgy gyűlölni, mint egy apát! Persze utána elő a zsebkendőt, s rá a díványra bőgni! Így végződött az én régi életem...

Mentek, mendégéltek a sztyeppen a polgárháborútól megbolygatott városok és falvak mellett; emberekkel szinte sohasem találkoztak, és sejtelmük sem volt róla, hogy ezeken a helyeken véres események zajlottak le: hetvenötezer főnyi hadsereg, az augusztusban elszenvedett balsikerek után, most másodszor vonult fel Caricin bekerítésére.

Kuzma Kuzmics forgatta a krumplit a hamu közt, és beszélt, beszélt:

- Darja Dmitrijevna, ha nagyon elfáradt, pihenhetünk ezen az éjszakán, senki se kerget. Csak éppen nem jó szállást választottunk. A szél onnét a szakadékból nem fogja hagyni aludni. Talán mégis tovább ballagnánk egy cseppecskét a csillagok alatt. Hogy milyen szép is a világ!

- Felemlte ravaszkas, piros arcát, mintha ellenőrizni akarná: rendben van-e a magasságbéliek

szénája? - Hát nem csodák csodája ez, mondja, lelkem, íme, itt vándorol két bogárka, megyen neki a világnak. Kutató ésszel fürkészsze a csodálatosnál csodálatosabb jelenségek változatos-ságát, levonják következtetéseiket, bölcselkedvén fölöttük, ami semmire se kötelez, leküzdvén éhet-szomjat, s erőszakot nem tévén lelkiismeretükön... Nem, ne siessen bevégezni vándor-lását.

Zsebéből elővette a sóval teli zacskót, tenyerén fújta a krumplit, és kettétörve egyet, Dásának nyújtotta.

- Rengeteg könyvet összeolvastam életemben, és mindenféle rendszerezés nélkül hordoztam magamban olvasmányaim terhet. A forradalom szabadított ki a kolostor tömlőcéből, s nem valami gyöngéden penderített ki az életbe. Egy igen okos ember, a szarotovi kerületi rendőrfőnök, aki vagy két hétig dutyiban tartott, saját kezűleg töltötte ki a passzusomat így: foglalkozása - élősd, képzettsége - sarlatán, világnézete - elvtelenség. És látja, Darja Dmitrijevna, amikor itt maradtam, zsebemben egy kis zacskó sóval, abszolút szabadon, akkor értettem meg csak, mi az élet csodája. Az emlékezetemre nehezedő haszontalan tudás kezdett elpárologni a fejből, a sok egyéb pedig, még csereérték szempontjából is, üdvösnek bizonyult... Így például: az ember tenyérvonalaiknak kitanulmányozása, más szóval: a tenyér-jóslás. Kizárólag eme tudománynak köszönhetem sókészletem állandó utánpótlását.

Dása nem hallgatott rá. Talán mert a szél olyan hontalan búbánattal sírdogált a száraz búzaszálak között, és neki is sírhatnékja támadt, s egyre csak a borús alkonyatba bámult. Reménytelenség érzése fogta el, s arra gondolt, milyen végtelen térségeket kell bejárnia, míg rátalál Ivan Iljicsre, Kátyára, önmagára. Nemrégén még élvezte volna bánatát, és szánakozva dédelgette volna saját magát, a szegény kis gyámoltalan Dását a hideg sztyepp közepén... De most nem, nem!... Elvette Kuzma Kuzmicstól a krumplit, és eszegette, könnyeivel együtt nyeldeste... Eszébe jutott Kátya levele, amit még akkor, Petrográdon kapott: „Ami volt, elpusztult, Dása, elmúlt visszahozhatatlanul.”

- A mi intelligenciánk egyik átka, amellet, hogy teljesen elszakadt az élettől, a céltalan sietség, a léhaskodás... Megfigyelte már valaha, Darja Dmitrijevna, hogy jár-kél egy ilyen szabad foglalkozású egyén, afféle liberális, milyen türelmetlenül topog finom topánjában, mintha égne a föld a talpa alatt... Ugyan hova siet, minek?

„Ez a kibírhatatlan ember még mindig beszél, hetvenkedik.”

- Mennünk kell, persze, gyerünk - szólt Dása, és kötött kendőjét erősen megszorította magán. Kuzma Kuzmics fürkésző pillantást vetett rá. Ekkor a szakadék áthatolhatatlan sűrűjében fények lobbantak, és néhány lövés dördült...

Már a legelső lövések nyomán megelevenedett a néptelen sztyepp, amely fölött a messzi felhőkön át alig világolt az alkonypír keskeny sávja. Dása éppen kendője csücskét fogta, még fel sem ugrott helyéről. Kuzma Kuzmics gyorsan széttiporta a parazsat, de az erősödő szél felkavarta a szikrákat, amelyek arra száguldó lovasokat világítottak meg. Lovuk nyakára hajolva menekültek a szakadéokban eldördülő lövések elől, s vadul korbácsolták paripájukat.

Elviharzottak, aztán csend lett. Csak Dása szíve vert iszonyúan. A szakadékból kiabálás hangzott, s nyomban ezután fegyveres emberek kúsztak elő. Óvatosan nyomultak előre, láncba fejlődve. A legközelebbi a tűzrakáshoz jött, s megbicsakló, fiatal hangon rájuk kiáltott:

- Hej, mifélék vagytok? - Kuzma Kuzmics a feje fölé tartotta két kezét, még az ujjait is szétterpesztette. Egy katonaköpenyes ifjú lépett hozzá:

- Mit csináltok itt? - Sötét szemöldökű arca olyan emberre vallott, aki habozás nélkül határoz, és egy szempillantással felmérte a helyzetet a tűz körül. - Kémek ezek? Fehérek? - S mindjárt meglökte a puskatussal Kuzma Kuzmicsot: - Na gyerünk, majd az úton elmondod...

- De hiszen mi tulajdonképpen...

- Mi az, hogy tulajdonképpen?... Nem látod, hogy itt ütközet folyik?!

Kuzma Kuzmics felhagyott a további tiltakozással, Dásával együtt elindult a fegyveresek előtt. Csaknem szaladniuk kellett a hosszú katonalépések mellett. Már egészen besötétedett, mire egy szalmafedelű házhoz értek, ahol egy tavacska körül, kifogott szekerek közt, lovak topogtak. Egy ember kiáltva megállította a járőrt. A katonák körülvették.

- Visszavonultunk - mondták. - Nem volt mit tennünk. Oldalról szorongattak... Itt nem messze, a vízmosásnál lovas járőrre bukkantunk.

- Szóval elinaltatok - szólt gúnyosan, akit a katonák körülvettek. - Hol a parancsnok?

- A parancsnok? Hej, Ivan, gyere csak, az ezredparancsnok hív - kiáltotta valaki. A sötétből előlépett egy magas, csontos ember.

- Parancsára, ezredparancsnok elvtárs, veszteség nincs.

- Állíts öröket, adass enni a katonáknak, tüzet nem szabad gyújtani. Aztán gyere be a házba.

Az emberek széteszlottak. A tanya mintha elnéptelenedett volna, csak itt-ott hallatszottak halk vezényszavak és az örök jelszavai a sötétben. Aztán ez is elcsendesedett. A szél megrezzentette a háztető szalmáját és a füzek meztelen ágait a tó szélén. Dásához és Kuzma Kuzmicshoz odament az a fiatal vöröskatona. A csillagok fényénél látszott, hogy sötét szemöldöke alatt milyen sovány és sápadt az arca. Dása, amint ránézett, arra gondolt, hogy ez a katona - leány.

- Gyertek utánam - szólt rájuk szigorúan, s bevezette őket a házba. - Várjatok itt a pitvarban, üljete le valahová.

Bement a szobába, és becsukta az ajtót maga után. Bentről kihallatszott az osztagparancsnok érdes, mély hangja. Olyan sokáig beszélt, hogy Dása feje közben ráesett Kuzma Kuzmics vállára. „Nem baj, csak kievickélünk valahogy” - mormolta Kuzma. Az ajtó kinyílt, és a vöröskatona mindkettőjük karját megérintve, megismételte: „Gyertek utánam!” - Kivezette az udvarra őket, és szétekintve, hogy hová zárhatná a foglyokat, rámutatott az alacsony, szalmatetős csűrre. Az ajtaja ki volt tépve. Dása és Nyefedov beléptek a csűrbe, a vöröskatona pedig a magas küszöbre telepedett, fegyverrel a kezében. A csűrnek lisztszaga és egérbűze volt. Dása csendes kétségbeeséssel megszólalt:

- Leülhetek maga mellé? Irtózom az egerektől.

A katona kelletlenül helyet adott maga mellett. Dása a küszöbre ült, háttal az udvarnak. A vöröskatona hirtelen jóízűt, gyerekeset ásított, és utána Dására sandítva, így szólt:

- Szóval kémek vagytok?

- Hallgasson ide, elvtárs - Kuzma Kuzmics közelebb jött a sötétből -, engedje meg, hogy megmagyarázzam...

- Majd később elmondod.

- Mi, kérem, békés polgárok vagyunk. Menekültek...

- Aha, békések... Hogyan békések? Hol leltétek meg a békét?

Dása ültében az ajtófélfának támaszkodva nézte ezt a fekete szemöldökű, csodálatosan szép arcot, finom rajzú orrot, kis duzzadt ajkat, gyöngéd állat, és hirtelen megkérdezte:

- Hogy hívják magát?

- Ennek az ügghöz semmi köze.

- Maga nő?

- Ez nem javít a maga helyzetén.

Itt a beszélgetés véget is ért volna, de Dása nem tudta levenni szemét erről a gyönyörű arcról.

- Miért beszél velem úgy, mintha ellenség volnék? - kérdezte Dása csendesén. - Hiszen nem ismer. Miért kell előre feltételezni, hogy én ellenség vagyok? Én is olyan orosz nő vagyok, mint maga... Csak biztosan sokkal többet szenvedtem magánál...

- Mi az, hogy orosz nő?... Mi az, hogy oroszok?... Burzsujok... - szólt élesen s szigorúan felvont szemöldökkel a vöröskatona.

Dása ajka megvonaglott. Hevesen, a benne feszülő indulattól fűtve, odahajolt és megcsókolta a vöröskatona pihés, forró arcát. Az nem volt elkészülve erre, szempillája Dására rebhent. Felkelt, rántott egyet fegyverszíján, odább ment, s a vállára vetette puskáját.

- Hagyja az effélét - mondta fenyegetően -, micsoda dolog ez? Ez magán nem segít, polgártársnő...

- Hát akkor mi segít rajtam? - kiáltotta Dása szenvedélyesen. - Azért, mert maga ráébredt, hogy mit kell csinálnia, én meg még nem ébredtem rá... Ész nélkül menekülök attól az élettől... Futok a boldogságom után... És irigylem magát... én is szívesen rángatnám a derékszíjat a köpenyemen!

Olyan izgatott lett, hogy lerántotta a kendőt a fejéről, s öklében gyúrte, gyűrögette a csücskeit.

- Magának már minden olyan egyszerű és világos... Mert mért harcolnak maguk? Hogy az asszony könnytelen szemmel nézhesse a csillagokat, ott ni... Én is ezt kívánom magamnak... ezt a boldogságot.

Dása beszélt, s a másik csak hallgatta, kicsit zavartan, ettől az érthetetlen szenvedélytől. Ekkor kijött a házból a magas, csontos századparancsnok, s feléjük dörögött:

- Na, gyerünk, Agrippina, hozd be ezeket a jómadarakat.

Az egymástól távol eső, csillogó szemű ezredparancsnok pipával fogai közt ült az asztalnál, mellette széltől cserzett arccal a századparancsnok: mind a ketten köpenyben, sapkában könyököltek a mécses előtt. Dása és Kuzma Kuzmics megálltak az ajtóban. A századparancsnok közelebb intette őket.

- Mit kerestek a csapatok közelében?

Egyenest a szemükbe tekintett. Ettől a pillantástól Dása hirtelen megriadt, és cserepes ajakkal suttogetta:

- Majd ő elmondja. Szabad leülnöm?

Leült, belefogózott a lóca szélébe, s az agyagedényben úszkáló mécses lángjába bámult. Kuzma Kuzmics egyik lábáról a másikra állva, cuppogva kezdte mesélni, hogyan szedte fel Darja Dmitrijevna-t a sztyeppen, és hogy gyalogoltak a Don mellett, legtöbbször igen fennkölt, magasztos témákról elmélkedve. Vándorlásuknak ezt az oldalát részletesen ecsetelte,

nagyokat nyelve közben, sietve, nehogy félbeszakítsák. De a két parancsnok úgy ült az asztalnál, mint egy-egy sóbálvány.

- Nagy dolog ám az, parancsnok elvtársak, ha az ember magasztos kategóriákban képes gondolkozni. Hogy is mondjam? A forradalom megváltott bennünket attól, hogy megalázó apróságokkal kelljen törödnünk. Az ember, ez az Isten képére teremtett lény, aki nagyszerű feladatok betöltésére hivatott, hogy Orfeuszként köveket keltsen életre lantja húrjaival, s a vad természet bőszt dühét lecsillapítsa, ez az ember füstölő éjjeli mécses pislá fényénél bankóit nyálazgatta, s azon törte a fejét, hogyan csapja be a szomszédját... Hála önöknek, e sivár életnek vége... jobb nem is gondolni rá... Most már nincs mit nyálazni, akarva, nem akarva a fennkölt témákkal kell foglalkozni... Szavaim hitelül íme, lássák... - Kuzmics kis zacskót húzott elő, amiben só volt. - Látják, ez az én egyetlen vagyonom, nekem nem kell semmi egyéb... a többi összekéregedtem vagy összelopom. De parancsnok polgártársak, önökkel vitába szállok... önök az emberiség boldogságáért harcolnak, ám az embert bizony sokszor elfelejtik, az ember sokszor elvész a sorok között. Ne szakítsák el a forradalmat az embertől, ne csináljanak belőle holmi spekulatív filozófiát, mert a filozófia, az, kérem, csak füst, gyönyörűen gomolyog, de hamar elszáll... Íme, ezzel magyarázom szerepemet e nő sorsában: akárcsak valamelyes szívderítő és költői műben, úgy lapozgatok benne, miként különben minden más emberben is, csak kíváncsian és érdeklődve kell közeledni hozzájuk. Hiszen egész világegyetem rejlik e rongyos bekecs alatt, e vedlett bocskorban.

- Ezt ravaszul kieszelte - mondta az ezredparancsnok, kifújva a füstöt.

- Mutassa az okmányait - tette hozzá a századparancsnok. Elvette Dásától és Kuzma Kuzmicstól a papírjaikat, s a mécses lángjához hajolva, ujját nyálazva óvatosan átlapozta a könyvecskéket. Az ezredparancsnok olykor nagyot sóhajtott, kiégett pipáját szopogatva, amely már öt esztendeje füstölgött orra alatt, a háború elejétől fogva.

- Ki az apja? - kérdezte a századparancsnok Dásától.

- Doktor Bulavin.

- Hogyhogy, csak nem a volt szamarai kormány minisztere?

- De igen.

A századparancsnok ránézett az ezredparancsnokra, és odatolta neki Dása igazolványát. Elkomorodva kérdezte Kuzma Kuzmicstól:

- Maga is abból a díszes társaságból való?

Kuzma Kuzmics, mintha csak várta volna ezt a kérdést, boldogan csoszogott bocskoraival:

- Kétszer kergettek el a szemináriumból... egyszer azért, mert elkozmáltam az ételt, másodszor szabadgondolkodó versek miatt. Atyám, a szaratovi esperes, saját kezűleg kétszer verte el a port rajtam... További szolgálati lajstromom az igazolványhoz van mellékelve...

A századparancsnok rá se hederítve, Dására pillantott:

- Súlyos eset a magáé. Mondja el a valóságot. - Összeráncolta homlokát, és krákgva lapozgatott az igazolványban. - Ez talán még megmentheti. Bizony, súlyos eset.

Dása némán, tágra nyílt szemmel nézett rá. Ekkor Agrippina, aki az ajtónál állt, nyersen beszólt:

- Ivan, ennek elhiheted, amit mond, én már beszéltem vele...

A századparancsnok, nagy orrát felemelve, Agrippinára nézett. Az ezredparancsnok elnevette magát. Kuzma Kuzmics hevesen bólogatott vörös, vidám képével. A századparancsnok lassan megszólalt:

- Hol vagyunk? A fonóban? (Az ezredparancsnok göndör bajusza megrándult, szeme összehúzódott.) Csebre vöröskatona, milyen alapon szól bele maga a kihallgatásba?

Agrippina majd megfúlt mérgében. Ha nem volna itt az ezredparancsnok, bizony, megfelelné amúgy menyecskésen... De az ezredparancsnok rászólt:

- Csebre vöröskatona, szobából kifelé: indulj!

Agrippina sötét pillája megrebbent, sarkon fordult, s durcásan fölvetett fejjel kiment a szobából. A századparancsnok fűjt egyet-kettőt, miközben a dohányzacskóját kereste a zsebében.

- Szóval már ezt is sikerült megagítani?

Dása lehajtotta a fejét, és úgy felelt:

- Kérem, higgyenek nekem. Ha nem hisznek, akkor minek beszéljek. Apám, Bulavin, az önök ellensége, de az enyém is... Ki akart végeztetni... Menekülnöm kellett Szamarából...

A századparancsnok nagy keze a mécsesen babrált:

- Polgártársnő, hogy lehessen hinni magának, hiszen maga meséket talál ki.

Ekkor az ezredparancsnok kivette a pipáját a szájából, a kabátujjába törölte, és tekintélytartó hangsúllyal megszólalt:

- Gora, ne heveskedj, talán mégse mesebeszéd, amit mond... A családi neve Tyelegina? (Dása, alig hallhatóan: „Igen.”) Férje nevét megmondaná?

- Ivan Iljics.

- A cári hadseregben törzskapitány volt?

- Azt hiszem, igen...

- Századparancsnok volt a Tizennegyedik Vörös Hadseregben?

- Ismeri?

Dása az asztalhoz lépett, az arca kigyúlt; az imént még hervadtan, halálsápadtan ült a széken, de most kivirult:

- Utoljára akkor láttam Ivant, amikor a háztetőn menekült, és lőttek rá... Ez úgy történt, hogy...

- Üljön le, nyugalom - mondta az ezredparancsnok. - Ismerem Ivan Iljicset, együtt voltunk a német háborúban, együtt szöktünk meg a fogságból. A nevem Melsin, Pjotr Nyikolajevics, talán ő is említett magának... A Vörös Hadseregben jól ismerik a férjét. - A századparancsnokhoz fordult: - Az asszonyod jobban kiigazodott rajta, mint te. - Aztán Dása felé: - Ha kipihente magát, holnap majd beszélgetünk. Elhelyezkedhet nálunk. Menjen ki a pitvarba, ott megtalálja a konyhát. Aludjék nyugodtan.

Dása kiment, s nyomában Kuzma Kuzmics is, akire most már mintha ügyet se vetettek volna a parancsnokok. A pitvaron át bementek a fűtött, üres konyhába.

Kuzma Kuzmics azt ajánlotta, hogy Dása feküdjék a kemencére:

- Pompásan átmelegszik, s egy hétre kialussza magát. Várjon, lelkem, majd felsegítem...

Dása nagy nehezen felmászott a kemencére, kioldotta kendőjét, a feje alá tette, betakarózott a kabátjával, s a lábát maga alá húzta. Jó volt itten, jó meleg téglaszag meg kenyérsütés-szag.

Megszólalt a tücsök is, az elmaradhatatlan lakótárs. Dása nem is tudott tőle mindjárt elaludni: az álom csak könnyű fátyollal borította be, a tücsök meg - cirip, cirip - szürke csíkokat szőtt az álmába...

Azt álmodta, hogy szól a metronóm, ő meg a zongoránál ül, megkövülten, leeresztett kézzel. A várakozástól majd kiugrik a szíve, de nem a drága ember, az egyetlen, szeretett férfi lépteit hallja... megint ezek a tücskök... cirip-cirip.

„Micsoda nyugalom! Milyen nyugalom! - ismételte egy hang. - Hazajött a szegény Dása... De hiszen neked sohasem volt hazád, Dása, Dása... Menjen innen, hagyjon, ne zavarjon... Igaz, ez a karmester, ez a karmester elefántcsont pálcája, mindjárt kezdődik a muzsika...” S aztán megint csak: cirip-cirip...

Kuzma Kuzmics a kemence előtt helyezkedett el egy lócán, és ő sem tudott mindjárt elaludni, még sokáig motyogott magában, cuppogva:

- Megbízta bennünk, hittek nekünk... tiszta, egyszerű szívek... Én az ő helyükben nem hittem volna olyan könnyen... és miért? Az ember saját magát sem tudja kiismerni... sötét az emberi lélek... Hittek... az erős emberek mindig jók is... Ebben rejlik az erejük. Most már aztán van igazolványunk: hittek nekünk. Persze, hiszen nektek kell a gondolkodó lény. Ugye, hogy kell a forradalomnak? Kell. Hát akkor itt vagyok én... Darja Dmitrijevna, kérem, szüksége van a forradalomnak gondolkodó lényre vagy sem?

2

Ivan Iljics Tyelegin a szamarai hadműveletek után új megbízást kapott.

Augusztusban - a caricini harcok során - a Tizedik Vörös Hadseregnek végleg elfogyott amúgy is szűkös lőszerkészlete. A Legfelsőbb Katonatanács késlekedve és kedvetlenül válaszolt a sürgető követelésekre, hogy a Don-vidéki hadsereg újabb, kikerülhetetlen támadása előtt lássák el Caricint minden szükségessel. De Vorosilov hadseregarancsnok egyik fegyvertársát már elküldték azzal az egyenes megbízással Moszkvába, hogy mozgassa meg a Legfelsőbb Katonatanács hadtápvezetőségének érthetetlen lassúságát. Sikert is neki egyet-mást a caricini frontra dobni.

Ivan Iljics azt a megbízást kapta, hogy Nyizsnyijben rakasson vontatóhajóra lőszeresládákat és két ágyút, és juttassa el Caricinba. Megint a Volga beláthatatlan, hatalmas, lomhán hömpölygő vizén hajózott, mint ezen a nyáron már egyszer, s évekkor ezelőtt is. Az alacsony, barna vontatóhajó buzgón verdeste lapátjaival a sima víztükröt. Elöl mindig part látszott - mintha ott vége szakadna a folyónak -, holott minden újabb széles kanyarulat után új távlat nyílt meg az őszi nap éles fényében. Ezekben a hónapokban a Volga-vidék mentes volt a fehérektől, de azért a hajó jó messze haladt a partoktól, ahol egy-egy nagy falu megfeketedett faházai tűntek elő elszórtan, és a cserjések aranyló, őszi lombja közt harangtorony fehérlett egy csupasz dombon, ahonnan kényelmesen lehet géppuskából lövöldözni...

Tíz balti matróz hancúrozott a hajó tatján, az ágyú körül.

Rendesen Ivan Iljics is ott feküdt könyökére támaszkodva, s hol hűledezett, hol meg könnyekig kacagott a matrózok beszédein. Hálás hallgató volt, és mindent elhitt nekik, a matróznak meg egyéb se kell, csak legyen, aki áhítattal hallgassa.

A legfiatalabb matróz, Sarigin, magas termetű, nyugodt mozgású komszomolista, mindennap a hajóharanghoz ment, és riadót vert: mindenki a fedélzetre! A matrózok körülülték, előkerült az öreg gépész is, aki, mint beszéltek, szép pénzeket vesztett a forradalomban, kibújt derékig a fanyar, kedvetlen fűtő is, a konyhából pedig, kezét kötényébe törülgetve, előbukkant a hajó szakácsnője. Sarigin leült egy kötéltekercsre, és magabiztos hangon elkezdte felvilágosító beszédét. Fiatal volt, s nem sokat olvashatott még életében, de a legfontosabbat megtanulta. Matrózsapkája alatt fekete fürtök göndörödtek, szép világoskék szeme volt, csak rövid, pisze orra rontotta az összhatást, mintha egy egészen másféle ábrázatról került volna az övére.

Nem volt könnyű dolga. A matrózok úgy értelmezték a forradalmat, mint akik rég elszakadtak már saját gazdaságuktól, az eke szarvától, a tengermelléki halászbárkától. A haditengerészet nehéz iskoláján mentek át; mikor ütött az óra, ledobálták a hajóról a tisztjeiket, és kezükbe ragadták a világforradalom zászlaját. Sok földet bejártak, világot láttak. Széles a világ, matróz lelkének való. Azelőtt egész motyójuk belefért kis utazóládájukba. Most már az sincs, csak puska, géppuskaheveder meg a nagyvilág... Ha Sztjepan Razin korában élnénk, bizony mindegyikünk fejébe nyomná a veres tetejű süveget, aztán lelke nekibuzdultában szabadon beszáguldaná a beláthatatlan térségeket, s nyomában égis csapna a tűzvész rőt lobogása... „Nosza, vedd el a jussod, ínséges, nyúzott jobbágynépe cárnak, bojárnak, tied a föld, az arany, élj vele!” A proletárforradalom azonban bonyolultabb programot követelt tőlük, korlátokat szabott érzelmeik hevének.

- A forradalom, elvtársak, tudomány - mondogatta nekik magabiztosan Sarigin. - Nagyszerű eszed lehet, akkor se kapiskálod, akkor is hibázhatsz. Mi is a hiba? Inkább apád, anyád vágd agyon, mint hogy hibába essél, mert az téged úgy becsalogat a burzsuj felfogásba, akár az egerfogó az egeret, s ha egyszer benne vagy, ott is maradsz, vakarhatod a fejedet, minden érdemed sutba kerül, ellenség lettél...

A matrózok semmit sem vethettek ez ellen, hiszen tudomány nélkül még egy hajót se lehet elvezetni, nemhogy azzal a fránya ellenforradalommal megbirkózni... Az egyik egyszer, hatalmas tetovált karjával átfogva térdét, mégis megkockáztatott egy kérdést:

- Jól van, de most erre felelj meg nekem: még egy fürdőkemencét se lehet rakni csak úgy ész nélkül, még a kenyérdasztáshoz is tehetség kell. Kell vagy nem?

- Látjátok, elvtársak - felelt erre Sarigin -, hova tévelyedik ez a Latugin? A tehetség, az veszedelmes dolog bennünk. Könnyen beleviheti az embert a burzsoá anarchizmusba. Az individualizmusba...

- Püff neki - legyintett csüggedten Latugin. - Rágd meg előbb jól az ilyen szavakat, nyeld le, add ki, oszt csak azután élj velük...

A kazánfűtő azonban a csapóajtó nyílásából mérgesen közbeszólt:

- Tehetség, tehetség! Pirosra festi a körmit, felhúzza a bő nadrágot... felcifrálja magát... Ismerjük már a fajtáját... Tehetség...

A matrózok felmorajlottak. A kazánfűtő rekedten mormogott: „Próbálnátok csak meg tíz esztendeig a kazán mellett izzadni!” - és sértődötten elvonult a gépházba. Sarigin közönyösen csillapította a tornyosodó kedélyhullámokat.

- Csakugyan vannak közöttünk még olyan elvtársak - mondotta -, akik festik a körmüket, de ez csak a férgese. Nem lesz jó végük. Olyanok is vannak, akiket az eszerek fertőztek meg. De a tengerészek egész tömege föltétlen odaadással viseltetik a forradalom iránt. A tehetségről pedig szó se essék. Az alárendelt dolog. Majd a végén szórakozhatunk ilyesmivel, már aki megéri. Ami engem illet, én... nem számítok rá, hogy megérem...

Sarigin megrázta fűrtjeit. Egy ideig csak a kerék felkavarta víz harsogó zaját lehetett hallani. A szónok komor szavai jó benyomást keltettek a hallgatókban. Az orosz hajlamos minden szélsőségre: ha mulatság, legyen a javából, hogy a sapkája is rámenjen, ha verekedés, akkor legyen veszettül az amúgy istenigazában... A halál csak a hétköznapiak vég nélküli esőzésében borzasztó, a nagy célért folyó harc hevében az orosz ember állja a sarat, ha érzi, hogy az élet forró, nagyszerű. Ha aztán ellenséges golyó találja, vagy fénylő szurony üti át, hát akkor, nos akkor elbotlik a végtelen sztyeppen, s kezét, lábát szétvetve, elterül mámorosan attól a szesztől, amelynél nincs részegítőbb az emberéletben.

A tengerészeknek tetszett, hogy Sarigin nem számít arra, hogy életben marad. Megbocsátották neki tudálékos beszédét, fiatalos önteltségét, sőt még éktelen fitosságát is helyénvalónak találták. És ő beszélt, beszélt a gabonamonopóliumról, a parasztság osztályharcáról, a világforradalomról. A szürke bajuszú gépész, szemét félig behunyva, két kezét összekulcsolva hasán, helyeslően bólogatott, különösen olyankor, amikor Sarigin elvesztette gondolatainak fonalát, s összevissza beszélt. Anyiszja Nazarova, a hajó szakácsnője, akit legutóbb Asztrahanyban vettek fel, és aki sohasem ült a férfiak közé, kissé félrebb állt, és az eltűnő partokat nézte. Kidudorodó homloka, koszorúba font, hamvasszőke haja alatt szenvedések barázdálta fiatal arca nyugodt volt és szenvtelen, csak mintha olykor valami csomó akadt volna a torkán.

Tyelegin szintén részt vett ezeken az összejöveteleken. A hadihelyzetről beszélt, és krétával felrajzolta a pallóra a frontok állását.

- Mint láthatják, elvtársak, az ellenforradalom egységes tervet tűzött ki: bekeríti Közép-Oroszországot, elvágja élelem- és fűtőanyagbázisaitól, s ily módon legyűri. Az ellenforradalom a végeken, a zsíros földeken üti fel fejét. Kubanyban például másfél millió kozákra ugyanannyi parasztbérlő esik. Köztük életre-halálra folyik a harc. Gyenyikin ezt nagyon jól számításba vette, és maroknyi tiszti önkéntes csapatával merészen belevágott a dolgok közepébe: szétverte a százezres hadsereget, amelynek a felkapaszkodott Szorokin volt a vezetője, akit nem ártott volna mindjárt az elején agyonlőni anarchia miatt, s mert minden ízében árulásra törekedett. Most aztán Gyenyikin erős hátvédet nyer azzal, hogy segít a kozákoknak kivenni a vörösöket Kubanyból. Gyenyikin agyafűrt, veszedelmes ellenség.

A matrózok kitágult orrlikkal hallgatták Tyelegint, barna bőrük alatt kiduzzadtak az erek. A gépész egyre bólogatott: „Úgy, úgy...”

- Krasznov atamánknak már sokkal szűkebb a feladata, mert a Don-vidék határain túl nehéz megmozdítani a kozákokat. Ismerik a közmondást, elvtársak, hogy a kozák ha jóllakott, alszik nagyot. A kozák csak addig harcos, amíg a saját hazájáért verekszik. De a Krasznov-féle ellenforradalom e pillanatban mégis a legveszedelmesebb. Ha viasztörítanak bennünket a Volgától, és elvesztjük Caricint, akkor Krasznov és Gyenyikin egyesülnek az egész szibériai ellenforradalommal. Szerencsénkre Krasznov és Gyenyikin közt nem teljes az egyetértés. A doni kozákok az önkénteseket „kóbor muzsikusoknak” csúfolják, az önkéntesek a doniakat meg „német szajhának”... De ez nekünk nem vigasztalás. Az ellenforradalom terveivel a mi saját nagyszabású haditerünk kell szembeállítanunk, és ez elsősorban a Vörös Hadsereg helyes megszervezése, mindenféle partizánkodás beszüntetése.

Sarigin, aki féltékeny volt Tyeleginre, hozzátette:

- Hát ez mind igaz... Egyszóval, elvtársak, oda lyukadtunk ki, amivel én kezdtem... Mi is tehát a forradalmi fegyelem?

Egyik ilyen megbeszélés alkalmával Anyiszja Nazarova hirtelen maga elé nyújtott kézzel, mint a vakok, megszólalt monoton, de mégis olyan jelentős hangon, hogy valamennyien feléje fordultak, és figyelmesen hallgatták:

- Engedelmet kérek, elvtársak, amiért közbeszólok, el akarok mondani egyet-mást.

És elmondta...

Egy reggel, alig virradt még, Anyiszja Nazarova kiment, hogy megfejje a tehenet. Amint benyitott a meleg istállóba, ahol Burenika már sürgetően bögött a sötétben, kint a sztyeppen lövések dördültek. Anyiszja letette a vödört, megigazította fején a kendőjét. Dobogó szívvel, rogyadozó lábbal kiment a kapuhoz. Kinyitotta. Hát az utcán már lóhalálában menekültek a falubeliek, útközben kapaszkodtak a szekerekre. A lövések egyre sűrűbben s mind közelebbről hangoztak a sztyepről meg a tó felől is, alvégről, felvégről egyképpen. A faluszovjet-beli elvtársak szekere már nem tudott elmenekülni: lovasok vették körül, karddal vagdalcoztak, és lövöldöztek irgalmatlanul.

Anyiszja bezárta a kaput, keresztet vetett, s most már ment volna a vödörért, de hirtelen eszébe jutott: jaj, a két gyerek, Petrusa meg Anyuta ott alszanak a szobában, s berohant hozzájuk. A fejcskájukat simogatva, a fülükbe suttozva, felköltötte, felöltöztette és a tehenistállóba vitte őket, ahol halomban állt a fűteni való trágya-vályog, mint egy nagy hangyaboly, de belül üres volt. Anyiszja kiszedett néhány vályogdarabot, és oda bebújtatta a gyerekeket, lelkükre kötve, hogy meg se mukkanjanak.

Most már az egész utca patkócsattogástól, ordítózástól, fegyvercsörgéstől volt hangos. Végül Anyiszja kapuját is verni kezdték puskatussal: „Nyisd ki!” Mihelyt Anyiszja kinyitotta, két szeszbüzös, falubeli kozák ragadta meg. „Hol van Szenyika Nazarov? Hol az urad? Mondd meg, vagy meghalsz!” Anyiszja férje nem kozák volt, hanem parasztbérlő, ő is csak annyit tudott akkor, hogy a Vörös Hadseregben szolgál. Él-e, hal-e, sejtelve sem volt róla. Így is mondta, hogy nem tudja, mi van a férjével, nyáron jöttek érte és elvitték. A két kozák otthagya Anyisziát, berontott a házba, törtek, zúztak, amit értek, aztán megint közrefogták az asszonyt, és elhurcolták a faluszovjet házába, ahol azelőtt az atamán lakott.

A nap már magasan járt, de a falu a csukott kapuk, ablakok mögött mintha még fel sem ébredt volna. Csak a faluszovjet előtt táncoltatták lovaikat a helybeli kozákok, mások meg, gyalogosan, megkötözött, véresre vert parasztokat és szegény kozákokat vezettek elő. Azután híre járt, hogy mindazokat összeírták, akik tavasszal a szovjethatalomra szavaztak.

Az atamán házában egy gyulladt szemű tiszt ült, halálfej meg két keresztbe rakott csont volt a zubbonyujjára hímezve. Mellette pedig a hírhedt Zmijev tiszthelyettes, aki fél éve szökött meg a faluból. A kutya sem ugatott utána, s lám, most itt van, lógó bajuszával, az arca pirospozsgás, majd kicsattan. Amikor Anyisziát bekísérték a házba, Zmijev éppen javában orditozott a foglyokra - lehettek vagy félszázán, ha nem többen.

- Na, híres vörösbanda, hát segített rajtatok a szovjet uraskodás? Mondjátok csak el, mire tanítottak benneteket a moszkvai komisszárok?

Akit aztán az asztalhoz taszigáltak, azt a tisztt a névjegyzékbe nézve, csendesén kikérdezte:

- Beismered, hogy ez a neved? Igen. A bolsevikokkal tartasz? Nem? Rájuk szavaztál májusban? Nem? Szóval hazudsz. Megbotozni. A következő! Rogyionov kozák. - És felnézett. A szeme foltos, fakó, mint a birkáé: - Állj katonásan, ide nézz énrám! Ott voltál a paraszt-

kongresszuson? Nem? Agitáltál a szovjet érdekében? Nem? Szóval tagadsz a haditörvényszék előtt. Vigyétek. Ki következik?

A falubeli kozákok azután kiráncigálták az illetőt, a földre teperték, lehúzták róluk a buggyos nadrágot, egyik a rúgkapálózó lábára telepedett, a másik a fejét nyomta térdei közé, más kettő pedig a puskavesszővel teljes erejéből suhintva ütötte-verte, ahogy csak bírta.

A tisztt már nem beszélhetett halkán: olyan rémesen ordítottak künn az emberek az ütlegetés közben. Az ítéletvégrehajtás odavonta a támadó osztag lovas és gyalogos kozákjait, s a helybeliek közül azokat, akik házukból az osztag fogadására siettek, s ujjongva kiabáltak: „Feltámadt Krisztus...” Ordítózásuk káromkodásba csapott át: „Üsd-vágd, nem apád! Üsd, amíg mozog a beste! Hadd tudják meg, mi az a szovjeturalom.”

Az atamánházban végül már csak Anyiszja maradt és egy fiatal tanítónő. Ez önként jött a faluba, s tele volt igyekezettel, hogy tanítsa az odavaló lakosságot: összecsiszította az asszonyokat, leányokat, Puskind, Tolsztojt olvasta nekik, a gyerekekkel rovarokat gyűjtött - jó időt választott a rovargyűjtésre.

Zmijev tiszthelyettes rárvallt:

- Állj fel, bűdös zsidó!

A tanítónő felállt, szája sokáig hangtalanul remegett:

- Nem vagyok zsidó, s maga ezt nagyon jól tudja, Zmijev... De még ha az volnék is, nem látok benne semmi bűnt...

- Régóta tagja a kommunista pártnak? - kérdezte a tisztt.

- Nem vagyok kommunista. Szeretem a gyermekeket, s kötelességem oktatni őket... A falu népének kilencven százaléka nem tud írni-olvasni, képzelheti tehát...

- Képelem - mondta a tisztt. - Mi pedig most megbotozzuk magát.

A leány elsápadt, megtántorodott. A tiszthelyettes ráordított:

- Vetközz le!

A leány szép arca megremegett, kezdte kigombolni kockás kabátját, s mint az alvajáró, húzta le magáról.

- De kérem, az istenért! - rimánkodott összetett kézzel. - Csak nem gondolja komolyan?

Künn az ablak alatt valaki elnyújtott, szörnyű hangon jajveszékelt kínjában. Zmijev pedig tovább követelőzött:

- Le a bugyogót, ringyó!

- Gazember! - kiáltott rá a tanítónő, s a szeme villámlott, arcát elöntötte a düh pírja. - Lőjetelek agyon, vadállatok, szörnyetegek... Ezt még megkeserülitek...

Zmijev erre megragadta, és a földhöz vágta a leányt, két kozák felgyűrte a szoknyáját, lenyomta fejét, lábát. A tisztt kényelmesen előjött az asztal mögül, fakó arca mosolyra rándult, elvette a kozáktól a korbácsot, és erősen rávágott a leányra. Zmijev pedig székével arrafelé fordulva, hangosan számolt:

- Egy!

A tisztt lassan mérte az ütéseket a leányra, aki hallgatott.

- Huszonöt bunkó elég lesz neked - mondta, és eldobta a korbácsot. - Most mehatsz panaszra a kerületi atamánhoz. - A tanítónő úgy maradt ott elterülve, mint egy halott.

A kozákok fölemelték, és kivitték a tornácra. Most Anyiszjára került a sor. A tiszt helyrerángatva kaukázusi bőrvét, csak a fejével intett az ajtó felé. Anyiszja eszeveszett dühében kapálózni kezdett, amikor hajánál fogva megragadták, kitépte magát, rúgott, harapott. Zilált hajjal, megtépetten ugrott neki a kozákoknak, s csak akkor vesztette el eszméletét, amikor erősen fejbe vágták. A hátát véresre korbácsolták, s azután kidobták a tornácra. „Bizonyára vége van ennek a бүдös ringyónak” - gondolták.

Nyemesajev lovaskapitány büntetőosztaga „rendet csinált” a faluban, atamánt állított az élére, azután jó néhány szekeret megrakott kenyérrel, szalonnával s egyéb mindenféle rekvirált holmival, végül elvonult. A falu egész nap csendben maradt, nem gyújtottak tüzet a kemencékben, nem hajtották ki a legelőre a barmot. Éjjel felgyújtották néhány nem kozák paraszt házát, s többek közt Anyiszja kis gazdasága is lángok martaléka lett.

A szomszédok féltek eloltani a tüzet, mert amikor a faluvégen felcsaptak az első lángnyelvek, kozákok lovagoltak oda, és lövöldözni kezdtek. Anyiszja háza porrá égett. Csak reggelre kaptak észbe a szomszédok: hol lehet Petrusa és Anyuta? A két gyerek a tehénnel, a birkákkal, a baromfival együtt ott pusztult el a szárított trágyarakás alatt.

Anyiszját, aki eszméletlenül hörgött, nyöszörgött az atamán tornácán, jó emberek szedték fel és ápolták. Amikor egypár hét elteltével visszatért értelme, elmondták neki, mi történt a gyermekeivel. Ezek után Anyiszjának már nem volt mit tennie a faluban, meg is mondta ezt jó barátainak. Az idő őszre járt. Férjétől semmi hír. Élni sem volt már kedve. Elment, faluról falura barangolt, ablakok alatt kéregetve. Eljutott a vasútig, s végre Asztrahanyba ért, ahol felfogadták a hajóra szakácsnőnek, mert a legutóbbi fordulónál a hajó szakácsa partra szállt, s nem tért vissza.

Ezt mesélte el az életéből Anyiszja Nazarova.

- Köszönöm, elvtársak - mondta -, hogy meghallgatták bánatomat, köszönöm szépen...

Kötényébe törülte könnyeit, és visszament a konyhába. A tengerészek eres kezükkel átfogva térdüket, elkomorodva sokáig hallgattak. Ivan Iljics tűnődve ült le egyedül valahová, és egy sóhajtott visszafojtva, elgondolta: „Lám, így megyünk el közömbösen egy ember mellett, s nem is sejtjük benne egy egész ország üszkös romjait...”

Részben az asszony elbeszélésének hatása alatt a maga keservei jutottak eszébe, amelyeket gondosan titkolt mindenki más, de elsősorban saját maga előtt. Kevés reménye volt, hogy valaha még találkozék Dásával. Bizony, az ember szívós, egyetlen állat sem bír ki annyi sebet, annyi csapást. De hát vajon hol kereshetné most Dását széles ez országban, a kelet felé özönlők milliói között? Az a vén bolond Bulavin doktor még képes Dását külföldre cipelni.

Fejét csóválta, feltörő szánakozással gondolt vissza rá, mennyire ragaszkodott Dása bizonyos szellemi komforthoz, előkelőséghez, felidézte a jéghideg bor pezsgésére emlékeztető, hűvösen habzó temperamentumát. „Hiába, nem bírta, nem győzte erővel... Melegházi növény, s most egy világfelfordulás forgószelebe került... Szegény, szegény Dása, Pityerben, a kisgyerek halála után, mennyire nem akart élni, hogyan hervadozott, darvadozott a rideg homályban...”

Ami Pityer után történt Dásával, azt Ivan Iljics csak a sebtében elolvasott levélből tudta meg. Pityer óta Dása kétségtelenül sok mindenben ment keresztül, sok mindent megértett... Milyen szenvedélyesen vonszolta akkor őt, Ivan Iljics az ablakhoz, hogy megmentse az üldözőktől: „Sírig hű leszek hozzád. Fuss, menekülj...” Finom szálú, szőke hajának illatát, amikor hozzá-

simult, Ivan Iljics nem feledte el, és sohasem fogja elfeledni. Különös, csodálatos, imádni való teremtés... „No és ezzel vessünk is véget a visszaemlékezésnek...”

Az idő elromlott. A Volga elsötétült. Észak felől borús, hideg felhők tornyosultak, az alacsony árboc kötélszövevényén át szél sivitott. Megállás nélkül haladtak el Kamisin mellett. Isten háta mögötti fészek ez, elpusztult kertek közepette búsulnak faházai a parti dombokon. Nyomban Kamisin után már a caricini front kezdődött.

3

Hideget árasztó fellegek úsztak Caricin fölött, a szél felverte a port, szilajul paskolta a faházikókat, amelyek a fészekkel, árnyékszékekkel együtt teljes összevisszaságban szóródtak el a homokos parton; némelyik a homlokzatával, másik meg a hátuljával fordult a folyó felé. Ivan Iljics felkapaszkodott egy meredek kis utcán, ahol a macskaköveket egészen kiforgatták az esővízpatakok. Egy lelket sem lehetett látni: sem a rakparton, sem a nyikorgó hajóállomásokon, sem itt, magában a városban. Csupán a poros főtéren, a nagytemplom óriási, szürke épületénél találkozott egy fegyveres osztaggal. Szedett-vedett ruházatban mentek fiatalok, öregek egy sorban, fintorogva fordították el arcukat a veszett szél elől.

Elöl egy sovány, mérges öreg asszony haladt, úgy, mint a többi vöröskatona, sapkában és puskával a vállán. Mikor Ivan Iljics odaért és megkérdezte, hol van a hadseregtörzs, az öreg-asszony dühös pillantást vetett rá, és nem felelt. Az osztag porlepetten, gyors iramban sietett el mellette.

Ivan Iljicsnek el kellett jutnia a hadseregtörzshöz, jelentenie kellett a lőszerszállító hajó megérkezését, és átadni az arról szóló iratokat. De hát az ördög tudja, hol található most az a törzs! A boltajtók be voltak szegezve. A lakatlan házak ablakai üresen tátongtak, és ércesen csörömpöltek a leszakadni készülő cégtáblák. Ivan Iljics egyszer csak véletlenül nekiment egy felkötött karú katonának, aki fájdalmasan felszisszent, és káromkodott a foga között. Ivan Iljics bocsánatot kért, és ettől is ugyanazt kérdezte: „Hol a törzs?” Ekkor vette észre, hogy aki előtte áll, nem más, mint Szergej Szergejevics Szapozskov, az ő egykori ezredparancsnoka.

- Na, mit nézel úgy rám, nem láttál még ilyen csudát? - mondta Szapozskov. - Szervusz. - Ivan Iljics a nyakába akart ugrani, de Szapozskov elhárította az ölelést. - Ugyan, kérlek, férj a bőröndbe, hogy kerülsz ide?

- Tudod, egy hajót hoztam ide.

- No, nézzék ezt a bolondot, hát nem életben van? S méghozzá majd kicsattan a képe!... Lám, micsoda szívós a fajtája. A törzs kell neked, hát épp itt van az orrunk előtt. Hol szálltál meg? Persze, még sehol sem. Na jó, majd megvárlak.

Tyeleginnel együtt bement egy kőből épült kereskedőházba, és az emeleten megmutatta neki a törzs helyiségét.

- Vanyka, itt várlak, el ne felejtsd!

Ivan Iljics látott már vezérkart Szorokinnál is, meg a déli front hadseregeinél is, ahol sohase találja meg az ember azt az ajtót, amelyikre szüksége van, ahol, mintha összebeszéltek volna, mindenki hazudik, mindenütt vágni lehet a dohányfüstöt, ahol versenyt zakatolnak az írógépek, és a gépírókisasszonyok és bricseszadrágos adjutánsok fontoskodva futkosnak egyik szobából a másikba. Itt ellenben csend volt. Tyelegin nyomban megtalálta azt az ajtót,

amelyiket kereste. A porlepte ablakon át csak gyér világosság szűrődött a szobába, ahol az ügyeletes ült, és szögletes, maláriadúlt arcát a belépőre emelve, szemrebbenés nélkül nézett Tyeleginre.

- Senki sincs itt, a törzs a fronton van.

- Kössön össze, kérem, a parancsnokkal, sürgősen át kell adnom egy hajórakományt.

Az ügyeletes, az álmatlanságtól végképp kimerült ember, gépies könnyedséggel felkelt, és kinézett az ablakon. Egy autó állt meg a ház előtt.

- Várjon - mondta halkan az ügyeletes, és folytatta a jelentések és más iratok csoportosítását, amelyek közül némelyik olyan kibetűzhetetlen ceruzavonásokat mutatott, hogy csak a tartalmukból lehetett következtetni az egyszerű és rettenthetetlen lelkek nagyságára.

Két férfi lépett be, az egyik prémes bekecsben, válláról szíjon függő látszóval, nyersbőr markolatú, súlyos lovassági karddal. A másikon hosszú katonaköpeny és olyanféle meleg füles sapka volt, aminőt a pityeri munkások hordtak. Fegyvert nem viselt. Mindkettőjük arca fekete volt a portól. Az ügyeletes jelentette:

- A telefonkapcsolat rendbe jött Moszkvával.

Erre az, amelyik prémbekesben volt, kerekre nyitotta vidám, fiatalos, fekete szemét: „No hát, ez nagyszerű!” A másik, a sáros katonaköpenyben, elővette zsebkendőjét, megtörölte sovány arcát, s amennyire lehetett, lerázta a port fekete bajuszáról, s most Tyelegin magán érezte az összehunyorított szemhéjak közül kicsilllogó szempár fürkésző pillantását.

- Ez az elvtárs jelentést akar tenni - mondta az ügyeletes.

Ivan Iljics először látta ezeket a férfiakat, nem tudta, kicsodák, s azért kissé habozott. Az ügyeletes hozzáhajolt:

- Beszéljen, elvtárs, ez a front Katonatanácsa.

Tyelegin elővette okmányait, és jelentette küldetését. Amikor a két ember meghallotta, hogy egy lőszerrel megrakott hajó érkezett a kikötőbe, összenézett. A katonaköpenyes átfutotta a rakomány jegyzékét, a másik meg a háta mögül vele együtt mohón futotta át a sorokat. Kicsiny szája hangtalanul mozogva ismételte a töltények, lövedékek, géppuskahevederek számadatait.

- Hány emberből áll a hajó legénysége? - kérdezte a katonaköpenyes férfi.

- Tíz balti matróz és két tábori ágyú.

A kettő megint összenézett.

- Töltsön ki egy kérdőívet - szolt ismét ugyanaz. - Tizenhét órára az egész legénységgel együtt jelentkezzen a front parancsnokánál. - Aztán türelmes mozdulattal megforgatta a telefonkészülék élesen berregő fogantyúját, felhívott valakit, halkan mondott pár szót, és letette a kagylót. - Ügyeletes elvtárs, szerezzen azonnal mennél több fuvaros kocsit. A kirakodáshoz fegyvergyári munkásokat mozgósítson. Ellenőrizze a végrehajtást, és tegyen nekem róla jelentést.

Mind a ketten bementek a szomszéd szobába. Az ügyeletes nekiült a telefonálásnak, és csüggeteg hangon ismételte: „Szállítási osztály... kérem Ivanov elvtársat... Nincs ott? Elest? Akkor kérem a másik ügyeletet. Itt a frontparancsnokság...”

Ivan Iljics leült, hogy kitöltse a kérdőívet. Világos volt a dolog: jelentkezés a parancsnoknál - az azt jelenti, hogy egyenest a fedezékbe. A hajón kicsit ellustult. Most a papiroson el-elakadó

toll percegése közben újra elfogta az a jól ismert, az utolsó években oly sokszor ismétlődő felbuzdulás, amikor az emberben mindaz, ami nyugalmat, melegséget áhít, ami az élet, a boldogság védelmére ösztönzi, egy sóhajjal a tudat háttérébe vonul, és láthatatlan mozgatóerők egy egészen más, leegyszerűsített, kemény, elszánt Ivan Iljicsset állítanak a régi helyére.

Öt óráig még bőven maradt ideje. Átadta a kitöltött kérdőívet, és kiment a folyosóra. Szapozskov gyorsan felkelt a fapadról.

- Most szóval szabad vagy? Gyerünk, ülünk le valahová.

Mosolyogva nézett az elkomolyodott Tyeleginre. Ő maga, Szapozskov, a régi volt, még mindig az a nyugtalan feszültség érzett benne, mintha valamit tudna, amit más nem tud, csak külsőre zsugorodott össze, rózsaszín arca olyan kicsi lett, mint a fiatalos öregembereké szokott lenni. Tyelegin elmondta, miről van szó, hogy neki most a kikötőben van dolga, elő kell készíteni a legénységet, kirakni a ládákat...

- Kár. No sebj, gyerünk akkor a kikötőbe. Három hónap óta hallgatok. Ványa, képzeld, már majdnem ott tartottam, hogy a kórházban megírom „Egy volt intellektuel emlékiratai”-t... S még csak nem is iszom, barátom, elszoktam tőle...

Szapozskovot egészen felrázta Ivan Iljicszel való találkozása. Az utcán majdnem repítette őket a szél lefelé az elsötétült Volgához, amelyet hosszú, tajtékos hullámok szántottak.

- Hol az ezredünk, Szergej Szergejevics? Hogy szakadtál el tőle?

- Hírmondó is alig maradt a mi ezredünkől. A Tizenegyedik Hadseregnek nincs már meg az az ezrede.

Tyelegin néma elszörnyedéssel nézett rá. Szapozskov kezével fedezte magát a portól, mesélni kezdett:

- A Beszpokojnij tanyánál pusztultunk el. Ismered te egyáltalán a Tizenegyedik Hadsereg tragédiáját? Szorokin hadseregfőparancsnok olyan disznóságokat csinált, hogy három kivégzés is kevés lett volna annak a becstelen dögnek. Eltitkolta a hadsereg elől a caricini katonatanács parancsát, hogy át kell törni és egyesülni a Tizedik Hadsereggel. Egyedül a Zsloba-féle hadosztály teljesítette a parancsot, és fordult Caricin felé, s az is csak akkor, amikor Szorokin agyon akarta lövetni, s már köröztette is Dmitrij Zslobát. Most képzeld el: nem találtunk egérutat sem Minyeralnije Vodi, sem Sztavropol felé, ahol a tamanyi hadsereg ottpusztult. A rettentő pánikban Szorokin az egész lőszerkészletet otthagya Tyihoreckájánál... Jobbról Skuro, balról Vrangel lovassága szorongatott... Keletre kellett volna vonulnunk, a kiszikkadt pusztaságba... Az én ezredemből csak két század maradt. Lóháton aludtunk, nehogy utolérjen az ellenség. Nagy keservesen, egy falat étel, egyetlen korty víz nélkül vergődtünk előre a jéghideg szélben, hogy az isten verje meg azt a sztyeppet! Előfordult, hogy a lovas lovastul csonttá fagyott, a sztyeppi szél pedig befűtta, mint valami ős-szittya bálványt... Eljutottunk a Beszpokojnij tanyáig, a kozákságnak hűlt helye, még a kutyáikat is elvitték. És a házak kapui tárva-nyitva... Persze, a fiúknak se kellett több, nosza gyerünk tejet inni. Érted? Lépre mentünk... Talán csak harminc maradt életben. Aztán annak rendje és módja szerint pitymallatkor géppuskákkal körülzártak, és végeztek velünk...

Ivan Iljics olyan figyelemmel hallgatta, hogy majd felbukott egy göröngyben.

- No és te?

- Fene tudja, hogy maradtam meg... Szerencsém volt... mindjárt az elején megsebesültem... A karomban valami ideget ért a lövés, elájultam... Attól kezdve sok mindent másképpen látok. Mialatt a gránátölcsérben eszméletlenül feküdtem, a katonák bekötözték a karomat, s

félrecipeltek, betakartak szalmával. Képzeld, abban a szörnyű helyzetben volt rám gondjuk... Én mondom neked, mi nem ismerjük, sohasem is ismertük a mi népünket... Ivan Bunyin azt írja róla, hogy dúvad, Merezszkovszkij meg, hogy durva, sőt veszedelmes... Emlékszel arra az éjszakai beszélgetésünkre, a vagonban?... Én részeg voltam, de mindenre emlékszem... Hogy hol volt a hiba: talán átminősül a filozófia, a logika, és mint a jól látható célra lőtt ágyútüzet, úgy korrigálja a mindennapi tapasztalat mélyreható felismerése és átgondolása... A forradalom, barátom, az nem Immanuel Kant!

- De hogy volt aztán tovább, Szergej Szergejevics?

- Tovább... Hát éjszaka kimásztam a szalmából. A tanyán nagyban kurjongattak: szóval a győzők már részegek. Egyik megcsónkított hulla után a másikba botlottam, a helyzet világos volt... Elkötöttem egy lovat, s a pusztába kocogtam, ahol jó néhány keserves napom volt, amíg Bugyonnij lovasai rám nem akadtak. Tudod, a szalszki pusztákon van egy ilyen nevű lovasparancsnok... Elvittek Kuberle állomásig, onnan vasúton ide jöttem... Most itt lézengek a kórházban... A szolgálati könyvem, igazolványom mind ott maradt a szalma közt, a bekecsem zsebében... Emlékszel rá? Olyan bekecset most aranyért se találni...

- Mondd, és Gimza is ott pusztult?

- Gimzát már régebben elvesztettük, a hadtáppal együtt tifuszt kapott.

- Kár érte.

- Mindet sajnálom, Ivan... Különben nem jól mondom, ez nem az, amit szánakozásnak neveznek... Hozzánöttem az ezredhez valahogy, nagyon kellemetlen, hogy én egyedül maradtam életben... Nem találom a helyemet, Ivan... Voltam a törzsnél, hogy legalább egy századot kapjak... Persze, meg tudom érteni, nem ismernek, csak épp a halálcédulám van nálam... Kérlek, igazolj engem valahogy a törzsnél...

- Magától értetődik, Szergej Szergejevics...

- Vagy tudod mit, végy be az osztagodba, szavamra mondom, az lesz a legjobb. Akár segéd-tisztnek vagy híradósnak... Lám, hogy összesodort bennünket a sors... Emlékszel, amikor a lakásodon verseket faragtunk, burzsujt rémítgettünk... Semmi sem hiábavaló, minden latba esik: gonoszkodtunk, el is felejtettük, s most arra ocsúdunk, hogy a világ legnagyobb látványa áll előttünk... az ember haja szála is égnek áll. Mondd, hát arra emlékszel, hogy akadtam rád a németeknél a fészerben? Tyű, micsoda támadás volt az, micsoda vagdalkozás! Még a kardom is beletört... De jó, hogy megint együtt vagyunk... Van benned, Ivan, valami hallatlanul egészséges... Látod, beléd kapaszkodom, mi? De mondd, hol a feleséged?

Tovább azonban nem beszélgethettek. Társzekerek érték be őket, és dübörögve robogtak le a kikötőhöz.

Forgószél verte porfelhők kavargása közben terült a városra az óriási, komorló alkony, vérszínnel érezve a kóbor fellegetek. Gyéren kavargott a hó a Volga fölött. A megrakodott társzekerek már rég elmentek felfegyverzett munkások őrizete alatt, a rakpart üres volt. A hajó eltávolodott a révháztól, és kivilágítás nélkül kikötött valahol lejjebb a folyón.

A matrózok derékszíjjal övezett vitorlavászon köpenyben, hátizsákkal, kézigránátokkal, puskával felfegyverkezve, szótlanul üldögéltek a révház előtt, még csak nem is pipáztak. A munkások elbeszéléseiből már tudták, mi megy végbe ebben a városban, amelyre most a halvány bíború alkony vet rőt világot. Bizony, itt nem víg az élet.

Ivan Iljics várta a lófogatokat a kirakott ágyúk elszállítására, izgatottan nézte az órát, s többször telefonált a törzshöz. Kiderült, hogy a lovak már elindultak s a parancs értelmében az osztagnak az ágyúkkal együtt egyenest a pályaudvarra kell mennie. Tyelegin a széllal küszködve, kinyitotta a révház ajtaját s kiment. Anyiszja Nazarova állt előtte.

- Hát maga mit keres itt?

Az asszony összeszorított szájjal hallgatott, s Ivan Iljics pillantása előtt lesütötte a szemét. Kopott, agyonfoltozott kendője védte csak a vállát a hideg szélről, hátán durva csalánvászonzsák.

- Nem, nem, nem - mondta Ivan Iljics -, menjen csak a hajóra, Anyiszja, magára nincs szükségem az osztagban.

Mialatt kigördítették az ágyúkat a homokra, és befogták a lovakat, az ég elborult, és a víz szinte összefolyt az elsötétült partokkal. Az osztag elindult a város felé, hangos szóval nógatva az ágyúk elé fogott lovakat. Sarigin odalépett Ivan Iljicshez, és halkán így szólt:

- Mit csináljunk Anyiszjával? Az elvtársak szeretnék, ha az osztaggal maradna.

A másik oldalról meg Latugin somfordált Ivan Iljicshez, otthagya az ágyúkereket:

- Parancsnok elvtárs, nekünk ő mintha az anyánk volna. Tudja, a fronton mindig jó, ha lehet valakit küldözgetni ezért-azért, vagy ha van, aki kimos nekünk egyet-mást... Aztán meg Anyiszja harcos teremtés, csak látszatra olyan csendes. Ha már egyszer hozzánk szegődött, mint egy kiskutya, mit csináljunk?

Anyiszja maga is felbukkant lehajtott fejjel Ivan Iljics mögött, tehát mégis az osztaggal tartott.

- Kinevezzük betegápolónőnek - mondta Sarigin -, ha nincs is oklevele... És minden rendben lesz...

Ivan Iljics bólintott:

- Helyes, magam is gondoltam erre...

Latugin megint az ágyúhoz szaladt, tolta a kerekét, noszogatta a gebéket, amelyek utolsó erejüket megfeszítve vonszolták az ágyút partnak fölfelé. „Gyü-te, galambom, gyí!” A töltésről elszabadult homokot a vad szél eszeveszetten kavarva mind az osztagra szórta. Végre nagy kinnal felért az útra az ágyú. A sötétbe vesző házakon egyetlen ablak sem világított, a póznákon zúgtak a sürgönyhuzalok, a falakon zörögtek a bádog cégtáblák. Ivan Iljics menet közben elmosolyodott... „Lám, ez megint jó lecke volt, kaptam egyet az orromra: szép parancsnok az ilyen, amelyik nem törődik az embereivel... Ez kellett nekem. Igazuk van. Nyizsnyijtől Caricinig csak heverésztem, és hegyeztem a fületem, nem érdeklődtem, micsoda nép is az, amelyik körülöttem hancúrozik... Lám, most milyen imbolyogva lépnek, a szél majdhogy le nem tépi a sapkájuk szalagját... Miért van az, hogy ezek anélkül, hogy összebeszéltek volna, egyszerűen a maguk sorsához fűzték Anyiszja szomorú sorsát, s méghozzá épp most, amikor ott kell hagyniuk a hajón aránylag könnyű életüket, és a jeges szél porfelhőiben kell menniük, ördög tudja, micsoda szörnyűségbe, halálba?... Valami különös hősök ezek? Dehogy, nyilván egészen mindennapi emberek... Hát bizony nem vagy valami híres parancsnok, Ivan Iljics... Átlagember vagy... Az a jó parancsnok, aki a legnehezebb viszonyok között is tud valamennyi rábizott harcos lelkének minden rezzenéséről...”

Szergej Szergejevicsel folytatott iménti beszélgetése és ez a látszatra jelentéktelen eset Anyiszjával nagyon felizgatta Ivan Iljicsét. Legelőször is magamagát okolta, önzéssel, renyheséggel, szörösszívú közömbösséggel vádolta magát... Ilyen nehéz időkben kikerekedett

a képe, mint a hold, lám, még Szergej Szergejevicsnek is feltűnt a jóltápláltsága... Ezen tűnődve, Ivan Iljics rajtakapta magát még valamin, s erre a gondolatra hirtelen forróság lepte el, és a szíve egy pillanatra túláradt boldogságában... Mert annak, hogy így őrizze erejét, titkos értelme volt: vissza akarta szerezni Dása hajdani szerelmét... De most, a mindenfelől port kergető széllel küszködve, elűzte magától ezeket az ide nem illő gondolatokat...

A pályaudvaron parancsot kézbesítettek neki: azonnal vagonba rakni az ágyúkat, és tüzérségi állást foglalni Voroponovo vasútállomás körzetében. A parancsot a városparancsnok - egy nagydarab fiú - adta át, a szeme, mint márciusi éj, olyan félelmetesen fekete, arcán pofaszakállszerű, dús szőrzet. Ivan Iljics kissé zavarba jött, szabadkozni kezdett, hogy ő nem tüzér, hanem gyalogos, és nem vállalhatja egy üteg irányításának felelősségét. A városparancsnok csendesen, fenyegetően megkérdezte:

- Elvtárs, megértette a parancsot?

- Megértettem, de hát épp azért mondom, elvtárs...

- E pillanatban a parancsnokságnak nincs szüksége az ön felvilágosításaira. Teljesíti a parancsot vagy nem?

„Affene a bőrükbe, hogy beszélnek itt az emberrel...” - gondolta Ivan Iljics, és kezét szinte akaratlanul tisztelgésre emelte.

- Igenis - és sarkon fordulva útjára ment.

Ennek a városnak a rendje semelyik városéhoz nem hasonlított. Más városban például a pályaudvaron, ha valahova el akart utazni az ember, álrúhába bújt burzsujok, katonaszökevények szerteheverő tömegén, parasztok, parasztasszonyok sűrű sorain kellett keresztülvergődnie, akiknek zsákjaiból eleven kakasok, malacok kandikáltak a világba. Caricin néptelen volt, az utcákat még fel is separték, bár a kitört ablakokon átfúvó szél vastag porréteget vert a falragaszokra és a rég elhagyott büfé pultjára. Még beszélni is másképp beszéltek itt: hangsúlyozott, fenyegető rövidegességgel, mintha az ember ujjá mindig a puská ravaszán volna.

Ivan Iljics minden fölösleges futkosás és veszekedés nélkül gyorsan kapott mozdonyt és rakodómunkásokat. Szapozskov ügyében telefonált a törzshöz, s azt a választ kapta: „Jó, vigye magával a saját felelősségére...” Az osztag lobogó mécsvilág mellett már rakta fel a két ágyút két nyitott teherkocsira. Ivan Iljics ott állt, és nézte a matrózokat. Itt van például a Novgorodba való Gagin, zord képét mély redők szántják, „Beszposcsadnij”, azaz „Könyörtelen” felírású matrőzsapkája alól homlokába hulló fekete haja egészen a szemöldökéig ér. Amott van Bajkov, az északi part lakója, porlepte, széles szakállal mintha ragasztva volna aránylag kicsiny arcára, a feje kerek és kemény, mint a dió, maga nagy huncut és borissza. Mind a kilenc társa nekifeszült az ágyúk kerekeinek a ferdén lefektetett deszkákon. Bajkov meg hol innen, hol amonnan csak nézi guggoltából, és noszogatja a többi: „Gyerünk, gyerünk, gyerünk, fiúk, no, még egy kicsit, nyomd meg, a mindenit...” Az egyik aztán meg is bökte térdével: „Nyomd te magad, te tengeri herkentyű...”

Az meg itt Latugin Nyizsnyij-Novgorod vidékéről, a kerzsenyeci erdők fia, sasorrát nyilván valami verekedésnél verték be széles arcán. Zömök, erős, okos, vitában veszedelmes ellenfél és „nagy betyár” a női nem irányában... Mellette meg Zadujvityer...

- Ivan Iljics - lépett Tyeleginhez Sarigin -, tudja maga, hol van az a Voroponovo?

- Nem ismerem ezt a vidéket.

- Itt van, közvetlen Caricin mellett. A front már itt kezdődik... Mondják, hogy a fehérek rémesen erősek... tüzéségük, tankjuk, repülőjük temérdek... Aztán meg vagy százezer kozák martalóc jön a nyomukban.

Sarigin csendesen, izgatottan beszélt, kék szeme fénylett, szép, mosolygó szája remegett. Ivan Iljics elkomorodva kérdezte:

- Mi az, maga még sohasem volt komoly ütközetben, Sarigin? (A fiú arca kigyulladt, rövid orra kivörösödött.) Azt ajánlom, ne nagyon hallgasson mindenféle beszédekre... Ezek mind rémhírek. Gondoskodott már a legénység élelmezéséről?

- Igenis! - Sarigin sapkájához kapta tenyerét, amit sohasem szokott tenni. Arca is felderült. Derék gyerek volt, talán túlságosan finom lelkű, de nem baj, majd megedződik. Ivan Iljics a tehervagon felé ment, amelyet épp most kapcsoltak az ágyúkat elszállító kocsikhoz. A peronon már izgatottan futkosott Szapozskov, zsákjával hóna alatt.

- Ivan, elintézted?

- El, Szergej Szergejevics... Szállj fel...

Szapozskov felmászott a kocsiba, ahol a sarokban, a matrózok cókókjai között már ott ült Anyiszja is.

A nyugati vasútvonalon levő Voroponovótól nem messze, még hajnal előtt kirakták az ágyúkat, és az egyik tüzérsztály területén állították fel. Itt tudta meg Tyelegin és osztaga, hogy a front helyzete rendkívül súlyos. Voroponovónál erődvonal épült, amely Caricintól alig tíz versztányira húzódott fél-patkó alakban, északon Gumrak állomásnál kezdődött, és Szareptáig húzódott, amely Caricintól délre terül el. Az az erődvonal volt az utolsó védelmi vonal. Mögötte kisebb dombok sorakoztak, aztán pedig már síkság következett, egészen a városig. Innen visszavonulni csak a Volga jeges hullámaiba lehetett volna...

A tegnapi szélvész szétkergette s elvitte a felhőket a sztyepp homályba vesző pereméig. A felkelő nap fénye nem melegített. A síkság sötét lapályán emberek nyüzsögtek: egyesek a földet hányták, mások karókat vertek le, tüskés drótsövényt fontak, homokzsákokat raktak. A Caricin felől érkező tehervonatokon újabb és újabb embercsoportok jöttek s szóródtak el nagy zajongással a földeken. Mások viszont onnan vánszorogtak fáradtan az állomás felé. Úgy látszott, hogy a város egész lapátbíró lakosságát, akár akarta, akár nem, ide mozgósították munkára.

Egy ilyen csoportot, vagy tizenöt különböző rendű és rangú, hím- és nőnemű polgárt vezetett Tyelegin ütegének területére egy öregecske hadmérnök.

- Polgártársak! - kiáltott rekedt hangon, ősz bajuszát a nyaka köré csavart, vastag teveszőrsálból kiszabadítva. - Az önök feladata nem nehéz: ezt a mellvédet egy méter magasra kell felhányni, csak onnan ide kell dobálniuk a földet. A karókon meg van jelölve a magasság. Helyezkedjenek el egymástól egy lépésnyire és - rajta, munkára!

Vidáman összeütötte hidegtől lila, kicsiny tenyereit, és fürgén kimászott az árokból. A polgárok mély felháborodással figyelték mozdulatait. Az egyik kerek arcú nő utána szólt:

- Szégyellje magát, Grigorij Grigorjevics, szégyellje magát!

A többiek állva maradtak, s úgy tartották ásójukat, mintha éppen ezek az ásók volnának a proletárdiktatúra átkos fegyverei. Csak egy széles ajkú, kiálló ádámcsutkás siheder kezdett dolgozni, aki nagyon érdekesnek találta, hogy az első vonalba került. De a többi nyomban rásziszegett:

- Teszi le mindjárt az ásót, Petya, nem szégyelli magát?

És most mind felzúdultak, és egy ideges, sárga képű ember felé fordultak, aki eddig kissé himbálózva, behunyt szemmel állt ott a közoktatásügyi formaruhában, és köpenyét a derekán tüntetően spárgával kötözte át.

- Maga miért hallgat, Sztjepan Alekszejevics? Magát választottuk meg... Magától elvárjuk...

A férfi idegesen rángatózó mártírarccal felelt:

- Én igenis fogok beszélni, uraim, de nem Grigorij Grigorjevicssel. Ő meghalt számunkra. Gyászt ölthetünk miatta...

Ekkor a mellvéd felől göröngyök hullottak alá, az árokból előtűnt egy lófej, zablával a szájában, a ló hátán egy tagbaszakadt, piros arcú, szakállas, kozáksapkás lovas hajolt előre nyergéből. Összehúzott szemmel, gúnyosan kérdezte:

- No, mi az, polgártársak, nem tudnak megegyezni, dolgozzanak-e vagy sem?

Mire az ideges Sztjepan Alekszejevics spárgával övezett köpenyében előlépett, és fejét felszegve, a lovasnak olyan csodálatosan meggyőző, meleg hangon felelt, ahogy iskolás gyerekekhez beszélnek a felnőttek:

- Elvtárs, ha nem csalódom, ön itt rangidős vezető... („Ehe” - a lovas derűsen bólintott, és kesztyűs kezével megpaskolta a szakadék felett őrt álló lovát.) Elvtárs, csoportunk nevében, amelynek tagjait valami teljesen ismeretlen lista alapján ma éjjel erőszakkal mozgósították, határozottan tiltakozunk...

- Ahá - ismételte, de most már fenyegetően, a szakállas lovas.

- Igenis, tiltakozunk! - csattant fel Sztjepan Alekszejevics hangja. - Önök testi munkára alkalmatlan embereket arra kényszerítenek, hogy maguknak lövészárkokat ássanak. De hiszen ez rosszabb, mint az önkényuralom volt! Önök erőszakhoz folyamodnak!

Egész arca rángatózott, behunyta szemét, mint aki nagyon is sokat mondott, és felfelé fordított sárga koponyája ide-oda billent. A lovas összehúzott szemmel nézett rá, orrlyukai kitágultak; szája egyenes, kemény vonalú volt, mint egy kardvágás. Leszállt lováról, és lovaglónadrágját egyetlen mozdulattal helyrerántva, így szólt:

- Igenis, kényszerítjük önöket Caricin védelmezésére, ha jószántukból nem hajlandók erre. Miért háborítja az úgy fel önöket?... Gyerünk csak, adjanak egy lapátot.

És senkire se nézve, kinyújtotta barna kesztyűs, nagy kezét. Ugyanaz a kövér, kerek arcú asszonyság készségesen átadta neki saját ásóját, s ettől fogva le nem vette róla bámuló szemét.

- Mit kell ezen annyit vitatkozni, teljességgel érthetetlen. - Az ásót benyomta a földbe, és nagy erővel nyomta a göröngyöket a mellvédre. - Mi harcolunk, maguk meg segítenek nekünk, hiszen közös az ellenségünk. A kozákok senkinek sem irgalmaznak, engem elevenen nyúznak meg, magukat megkorbácsolják vagy lekasabolják...

Csak úgy áradt belőle az erő, az egészség. Néhány lapát földet felhányva, gyorsan szétnézett a körülállók közt:

- No csak, mutassuk meg ezeknek, hogyan kell dolgozni - és vállon veregette az ádámcsutkás sihedert meg a mellette álló jóképű, butácska, szalmaszín szemöldökű legénykét. Ezek zavartan mosolyogva lapátolni kezdtek, utánuk vállvonogatva még egynéhányan. A kerek arcú hölgy megszólalt:

- Na, akkor én is megpróbálom! - és megbotlott az ásóban. A szakállas parancsnok azonnal elkapta, és nyilván alaposan megszorongatta, mert a hölgy elpirult és nagyon felvidámodott.

Sztyepan Alekszejevics megkockáztatta, hogy makacsul magára maradjon:

- Pardon, kérem - sipított vékony hangon -, a forradalom és erőszak, elvtársak! A forradalom mindenekelőtt tagad mindenféle erőszakot.

- A forradalom - harsogta a szakállas parancsnok - a forradalom igenis erőszakot alkalmaz a dolgozók ellenségeivel szemben, és csakis az erőszak hatalma révén valósulhat meg... Érti?

- De engedelmet kérek... Ez erkölcsellenes...

- A proletariátus csakis azért alkalmaz magukkal szemben erőszakot, hogy megszabadítsa az erőszaktól az egész világot...

- De bocsánat, engedje meg...

- Nem - szólt keményen a katona -, nem engedem meg. Maga itt komiszkodni kezd, ez pedig szabotázs... Egy-kettő, fogja az ásót... Szóval, elvtársak, ugyebár számíthatok rá, hogy a mellvéd tizenegy órára készen lesz. Addig is minden jót, viszontlátásra...

A matrózok messziről hallgatták ezt a szóváltást, és a hasukat fogták neveltükben. Amint a Tizedik Hadsereg tüzérségének parancsnoka távozott, odamentek segíteni, nehogy lelohadjon az intelligencia lelkesedése.

4

Pjotr Nyikolajevics Melsin ezrede a hadosztállyal együtt éjjel-nappal tartó folytonos harcban vonult vissza a Don bal partjára a jól felszerelt s regulárisan megszervezett Doni Hadsereg második hadoszlopának előretolt osztagaival. Melsin ezredét roppant kimerítették az ütközetek, az étlen-szomjan, pihenés nélküli, éjszakai menetelések. Krasznoj kozákjai jól ismertek itt minden szakadékot, minden vízmosást, és olyan helyekre szorították az ellenséget, ahol kényelmesen megtámadhatták. Lövéseik kora hajnalban megindított puskatűzzel vonták magukra a figyelmet, s ezalatt a lovascsapatok árkon-bokron át, vad üvöltözés közepette, váratlanul oldalról törtek a vörösökre.

Melsin váltig mondogatta katonáinak:

- Kitartás, elvtársak. Összetartásban van a mi erőnk. Nem ijedünk meg olyan könnyen. Tudjuk, miért harcolunk, nem félünk a haláltól. De a kozák virtuskodik, a zsákmányért verekszik, félti az életét, s mindennél jobban félti a lovát.

Ivan Gora százada volt a hátvéd, s fedezte a hadtápot, amelynek minden egyes szekeren sebesültek feküdtek. Ezeket nem lehetett sehol hátrahagyni, mert a kozákok foglyokat nem ejtettek: ütközet után, aki életben maradt, ha vörös csillag volt rajta, pörére vetkőztették, és gyalogszerrel vagy lóhátról lekasabolták. Aztán visszanéztek a borzalmasan felkoncolt hullákra, s a lovak sörényébe törülték pengéjüket.

Soha azelőtt nem volt oly ádáz a gyűlölködés a Don vidékén, mint amilyen akkor támadt a leggazdagabb kozák falvak - Vesenszkaja, Kurmojarszkaja, Jeszaulovszkaja, Potjomkinszkaja, Nyizsnye-Csirszkaja, Uszty-Medvegyinszkaja - környékén. Agitátorok érkeztek Novocserkasszkból, olykor még maga Krasznov atamán is megfordult ott. Olykor összeharangozták „a Don-vidék megmentőit”, és ősi szokás szerint fedetlen fővel buzdították a kozákságot, hogy köszörülje kardját, és szálljon nyeregbe:

- Ütött az órád, talpra, doni kozák! Viharfelhőként zúdulunk Caricinra, elpusztítjuk ezt az átkozott kommunista fészket, kifüstöljük a Don vidékéről a vörös nyavalyát... A vörösök nem akarják, hogy a doni kozák gazdagon, vidáman éljen! El akarják hajtani méneseinket, nyájainkat; a földjeinket jöttment tulai meg orjoli parasztoknak akarják adni, asszonyainkat az ágyukba teperni, titeket pedig, dicső kozákok, a doni föld színe-javát, örök időkre sötét bányákba akarnak száműzni... Ne engedjétek meggyalázni az Isten házát, védelmezzétek meg a szabadság oltárát még az életetek árán is!... A nagy és vitézlő Doni Hadsereg atamánja nem lesz hálátlan, három napra és három éjszakára nektek adja Caricint...

Ivan Gora századparancsnok - nyurga, csontos férfi, akinek arca a sok átvirrasztott éjszakától egészen megfeketedett - már kiismerte ezekben az időkben a sztyeppen száguldozó kozákokat, kitanulta fogásaikat, és a céltalan csatározásokat kerülve, csapatával egyenesen haladt előre.

Elöl sűrű egymásutánban a hadtápszekerek mentek, utánuk cammogtak súlyos léptekkel, maguk elé nézve a lerongyolódott, csontig soványodott katonák. Legutolsónak baktatott Ivan Gora, kábán, mint akit leitattak. Még egy fél évvel ezelőtt hatalmas erejű ember volt, de fejsebe, amit a nyáron kapott, amikor a gabonafelesleg begyűjtésekor fejszével rávágtak, meg aztán a Lihajánál kapott légnyomás is megviselte. Néha igen harcias volt, de olykor menet közben is elbóbiskolt. Elhomályosodó szeme előtt fel-felbukkant valami kedves emlék. Például: egy nyári estén farakáson üldögélnek az emberek, és fejük felett bőregér repdes... Vagy: zöld szöttesen színes vánkös, azon Agrippina mosolygó arca... Meg-megállt, puskáját helyrerántotta vállán, hogy elűzze ezeket az ábrándokat, nehéz pilláit erővel nyitva tartotta, és végignézett az elhaladó katonák sorain, a sebesülteket vivő szekereken, a kiégett pusztaságon, amely a lelkét nyomta, amiért olyan végeláthatatlan: egy árva fácska, de még egy sürgönypózna sincs rajta, csak a végtelenbe vesző, sötét, szintelen, komor pusztaság... Megbotlott, szuszogott... Ejnye, milyen jó most a szekér nyomában menni, rákönyökölni a vendégoldalra, egy csöppecskét elbóbiskolni álltában!

De lám, már megint! A látóhatár szélén kicsinek látszó lovasok tűnnek fel, lövöldöznek, a puska golyók dévajul füttyörésznek.

- Frissebben, elvtársak, szedjük a lábunkat. Hé, ott a szekéren, ne aludjatok!

Az egyik hadtápszekéren utazott a felesége, Agrippina, aki megsebesült a karján. Egy másik szekér nyomában Dása és Kuzma Kuzmics gyalogolt.

Elnyújtott kiáltások hangzottak fel a sötétben. A hadtápszekérsor megállt. Dása nyomban rádőlt egy szekér oldalára, és karjára hajtotta fejét. Mintegy félálomban hallotta, hogy odajön Ivan Gora, és halkan beszélgetni kezdett Agrippinával, aki ugyanazon a szekéren ült.

- Jó volna rágyújtani, alig állok a lábamon.

- Miért álltunk meg?

- Öt óráig pihenő.

- Ki mondta?

- Küldönc jött ide, azzal izenték.

- Hajtsd rám a fejedet, Vanyusa, aludj egy cseppet.

- Majd éppen... tudok is én aludni... A fiúk állító helyükben aludtak el... Te mér nem alszol, Gapa, fáj a karod?

- Fáj.

A szekér halkán megzörrent - a férfi magához vonta Agrippinát.

Mint egy fáradt ló, olyan mélyet sóhajtott.

- A küldönc beszéli, micsoda rémséges erőket dob ide az ellenség Kalacsnál meg Nyizsnye-Csirszakájánál a Donon át! A csapatok nyomában pópák jönnek, zászlókkal meg pálinkás-hordókkal! A kozákok tökrészen mennek rohamra. Tisztára mészárlás, amit művelnek...

- Egyél egy kis kenyeret, Vanyusa.

Gora lassan falatozni kezdett. Nehezen nyeldekelve, csámcsogva mondta:

- Már itt vagyunk a Donnál. Nem messze innen kompnak kellene lenni. Átvitték a másik partra, biztosan emiatt álltunk meg.

A szekér megint megbillent. Ivan Gora elmozdult mellőle, és súlyos léptekkel eltávolodott. Minden elcsendesedett - emberek és lovak is. Dása a kabátujjához szorította arcát... Mindent, de mindent odaadna egy ilyen percért, szerelmesének ily szűkösen mért, néhány gyöngéd szaváért. Irigy, fukar szív az övé, mire volt gondja eddig? Mit várt ezelőtt? Ott volt mellette a drága, szeretett ember - nem ügyelt rá, elvesztette örökre... Most aztán hívná, kérné, kiálthat utána: „Ivan Iljics, Ványa, Vanyusa!”

Kuzma Kuzmics költötte fel Dását, aki a szekér alatt feküdt összekuporodva. Lövések dördültek. Olyan hideg volt, hogy Dása vacogva fújta ujjait.

- Darja Dmitrijevna, hozza a táskát, oszt gyerünk, sebesültek vannak.

Élesen hasítottak a hajnali csendbe a lövések a folyó mentén. Dása nehezen tápáskodott föl, egészen bódult volt még a hideg földön rövid ideig tartó alvástól. Kuzma Kuzmics megigazította rajta kötszertáskáját, előreszaladt, aztán visszafordult:

- Frissebben lépkedjen, lelkecském... itt vannak a mieink, nem messze... Nem hallja, ott mintha nyögne valaki?... Vagy nem?

Nekiiramodott, majd megtorpant, és nyakát kinyújtva körülnézett. Dása nem sokat törődött vele, csak kissé utálkozott, amiért Nyefedov ilyen gyávának mutatkozik.

- Szívecském, hajoljon le, az istenért, golyóbisok füttyülnek...

Ezt mind csak kitalálta, mert sem sebesültek nem jajgattak itt, sem golyók nem füttyörésztek. A virradat fényében a víz fehér leple mintha a partokat is ellepte volna. Az őszi köd volt ez, amely vastagon beborította a folyót és a parti nádat is. Ivan Gora, mint akit tejbe mártottak, úgy állt övig a ködben. Odább még egy, aztán megint egy vöröskatona, s a többi is csak derékig látszott ki a tejfehérségből. Mindnyájan a Don meredek jobb partját nézték, ahová nem ért el a köd. Ott, a fekete cserjésen túl, temérdek kis füstfelhő gomolygott felfelé a mozdulatlan levegőben.

Kuzma Kuzmics is meglátta őket, és izgalmaiban majd megfűlt. Szeme kerekre nyílt.

- Nézze csak, nézze, Darja Dmitrijevna! Látja, mi van ott? Rabolni jöttek a hadsereg nyomában, százezer szekéren... Valóságos tatárjárás ez, népvándorlás... Látja ott a szekérből kifogott, felnyergelt lovakat? Látja a tábortüzeknél heverő, szakállas alakokat, késsel a

csizmaszárukban?... Nézze meg, Darja Dmitrijevna, ilyet életében egyszer, akkor is csak álmában láthat...

Dása nem látott se szekeret, se lovakat, se tábortűz mellett heverő kozákokat... De azért mégis elszorult a szíve... Ivan Gora arra fordult, és intett nekik, hogy bújjanak a ködfüggöny mögé. Kuzma Kuzmics, mintha valami csodálatos mesekönyvben olvasott volna, révült tekintettel motyogta:

- Ezt kellene megmutatnunk a mi intelligenciánknak. Mi? Elmondhatatlan álom ez... Alkotmány kellett nekik... Kormányozni akarták az orosz népet... Jaj-jaj-jaj... S mi mindent nem meséltek róla: hogy türelmetlen, meg hogy lusta, meg istenfélő is ráadásul a boldogtalan... haj-jaj-jaj... Pedig hát ő ilyen, ni... ott áll övig a ködben, félelmetesen, bölcsen, tisztában van a sorsával, szemmel tartja a rablőhordákat... Olyan erő gyürkőzik itt neki az életnek, hogy semmiféle történelemben nem akad párja...

Hirtelen megszűnt a lövöldözés, Kuzma Kuzmics szava is elakadt. Az elől álló Ivan Gora hátranézett. A folyó felől két tompa robbanás morajlott fel, utána pedig zavaros, rőt fény ömlött el a ködfelhőkön. Messziről ordítás, majd ismét lövöldözés hallatszott.

- Isten bizony, felrobbantották a mieink a kompot a túlparton. - Kuzma Kuzmics kinyújtotta fejét a ködből. - Ó, micsoda mészárlás megy most ott végbe!

Ivan Gora és katonái csatárláncban, meggörnyedve rohantak a parthoz, és elbújtak a cserjésben. A hajnal vörös fénye előmlött az egész lapályon. A lombtalanul égbe nyúló fák megszaggatták a ritkuló ködöt. Ott a parton, a köd leple alatt most olyan üvöltés harsant fel, hogy Dása fülére szorította öklét, Kuzma Kuzmics pedig hasra feküdt. Mindenütt lövések, vagdalkozás, jajgatás, vízcsobbanás, kézigránátrobbanás... Aztán a cserjés mögül előbukkant Ivan Gora. Zihálva, fedetlen fővel közeledett, kezében viszont két vörös szegélyű kozák sapkát hozott. Dásához érve, így szólt:

- Küldök majd hordágyakat, maga most szaladjon a folyóhoz, be kell kötözni két sebesült elvtársat...

Ránézett a két sapkára, az egyiket eldobta, a másikat dühösen a fejébe csapta:

- A gazok, csónakon akartak bekeríteni bennünket... Menjen csak, ne féljen, vége van már valamennyinek...

5

Zajgott, nyüzsgött a Don mindkét partja Nyizsnye-Csirszkaja és Kalacs között; három úszóhidon, kompokon, csónakokon keltek át a nagy és vitézlő Doni Hadsereg lovas- és gyalogezei. Teljes hadirendben vonult fel a lovasság, vadonatúj egyenruhában, félrekapott, ellenző nélküli sapkában, amely alól, régi szokáshoz híven, homlokba csapzott az oly sokszor megénekelte kozák hajtincs. Tarka zászlók lobogtak a pikákon. A híddeszkák között felfröcskölt a víz a szürke Don habjaira félénken pislogó fiatal lovak patái alatt.

Hosszú bárkák úsztak keresztül a folyón, gyalogsággal telezsúfolva - csupa pelyhes állú gyermek, akik szájátva bámulták a kozákok, lovak, szekerek e példátlan sokadalmát; beugráltak a vízbe, onnan felmásztak a meredek partra, és felsorakoztak, vigyázzba merevedve, fedetlen fővel. És akkor lengő szakállú diakónusok éktelen üvöltése és füstölők csörömpölése

közepette a főpapok, akik gazdagon hímzett miseruháikban mint aranyharangok álltak ott, megáldották a csapatokat.

A földvár tetejéről ezredesek és küldöncök kíséretében Mamontov tábornok figyelte zászlaja alatt az átkelést. Mindenfelől jól láthatóan, mintegy szoborba öntve ült ott, fekete kozák köpenyben, ezüstszürke lován, amely türelmetlenül kapálta a földet. A csapatok ének- és dobszó mellett vonultak fel, a lófarkas kopják lobogtak a szélben. Kelet felé, a felvonuló csapatok verte porfelhőben, ágyútűz dörgött.

A főparancsnok lovaglóostorával együtt szeméhez emelt kezéből napellenzőt formált, úgy nézte, hogyan úsznak a magasban a kissé hátrahajló szárnyú repülőgépek; megszámolta és szemével kísérte őket, míg csak el nem tűntek a láthatár szélén. A földvár mellett elhaladtak a hajókról imént legördített nehézágyúk, csövükön és páncéljukon mindenféle girbegurba vonalakkal. Az ágyúkat szőrös lábú, alacsony, kócos lovak vontatták erőlködve; szakállas hajtóik ostorral nagyokat csördítettek rájuk. Még el sem ült a por, s óriási hernyótalpakon szegecselt acéllemezü, magas orrú tankok robogtak elő. Mamontov megszámolta: tíz acélszörnyeteg készült legázolni Caricin utcáin a vörös csőcseléket. A tábornok azután a földvárról a vízpartra vágatott, mögötte fél lóhossznyira, a zászlótartó, feje felett lengetve a fekete-kék lobogót.

Újabb és újabb csapatok értek a parthoz, és szálltak bárkába, tutajok s kompok szállították át a szénát és a hadianyagot. Az átkelőhely közelében kordék, hadtápkocsik és nagy szekerek álltak, aminőkön szénát hordanak be a mezőről. Köztük tekintélyes helybeli kozákok álldogáltak, vagy kényelmesen járkáltak, vagy tábortűz mellé telepedve falatoztak. Ezeket a kupec-kozákokat a falvak küldték a századokhoz, ezredékhez a gazdasági ügyek lebonyolítására, ők szedték össze a hadizsákmányt - pénzt, marhát, gabonát, takarmányt, mindenféle használati tárgyat, takarót, ágyneműt, tükröt, fegyvert. Ebből a prédából látták el századaikat élelemmel meg takarmánnyal, ha kellett, ruhával és fegyverrel is, a többit pedig összeírták, szekerekre rakták, és serdülő legénykékkal vagy az asszonynéppel hazaküldték.

Ellovagolva a Ricskov tanya mellett, ahol a házak fele porrá égett, s minden hamutól feketéllett, Mamontov a vasúti töltés felé vette útját, hogy bevárja a Don jobb partjáról jövő páncélvonatot.

A tizenkét lovas- és nyolc gyaloghadosztályból álló Doni Hadsereg öt hadoszloppal indított támadást. Mind az öt hadoszlop gyors iramban menetelt Caricin védelmi övezetének utolsó vonala felé. A Tizedik Vörös Hadsereg elvesztette kapcsolatát az északi és déli csapatokkal, mind szűkebb frontra tömörülve visszavonult. Öt kis létszámú hadosztálya utolsó golyóit fogyasztotta, utolsó erőit vetette latba.

A Köztársaság Legfelsőbb Katonatanácsát - amelynek e napokban hatékonyan támogatnia kellett volna a Tizedik Hadsereget - titkos, jól leplezett árulás bénította, ami a hadmozdulatok hihetetlen lassúságában nyilvánult meg, és abban, hogy Caricint másodrangú, egyáltalán nem döntő fontosságú ügynek, a caricini Katonatanács hangulatát pedig rémlátásnak tartották. Caricinnak saját erőivel kellett megszabadulnia a kozák csapatoktól.

A Tizedik Hadsereg Katonatanácsa e napokban két hadparancsot adott ki: az első szerint Caricinból északra kell küldeni minden hajót, bárkát, csónakot és kompot, hogy a csapatoknak még csak eszükbe se juthasson a Volga bal partjára visszavonulni; a második hadparancs értelmében további rendelkezésig az elfoglalt állásokat elhagyni főbelövés terhe mellett tilos.

Tyelegin ütege körül nyugodtan telt el a délelőtt. Valahonnan a láthatár széléről hallatszott ugyan az ágyúk döreje, de a síkság néptelen volt. A tengerészek fedezéket ástak. Anyiszja, anélkül, hogy kérdezett volna valakit, elment a vasútállomásra, és vagy három óra múltán, teljesen kifulladásra, két zsákkal tért vissza. Az egyikben kenyeret cipelt, a másikban görög-dinnyét. A kiürített zsákokat az ágyúk közé, a földre terítette, a kenyereket felszeletelte, a dinnyéket négybe vágta. „Egyetek...” Ő maga félrevonult, és szerény elégtétellel nézte, hogyan esnek a dinnyének a tikkadt matrózok. Dicsérték is ám, még dinnyétől maszatosan:

- Ez aztán a helyre menyecske!

- Lámpással kell az ilyet keresni...

- Ilyen bizony nem terem minden bokorban...

Sarigin, aki nagyon tartózkodó természetű volt, fölényesen közbevágott:

- A kezdeményező képességet kell megbecsülnünk benne.

A matrózok a dinnyehéjből kiemelve képüket, elröhögték magukat. Sarigin összeráncolta homlokát, felállt és felvett egy lapátot:

- Javaslom, elvtársak, hogy ássunk Anyiszjának egy külön fedezéket, az ilyen elvtársat meg kell becsülnünk, elvtársak...

A matrózok nevetve ástak a vízmosásban egy kis lövészárkot Anyiszjának, ahol lövöldözés esetén megbújhatott.

Más tennivalójuk nem akadt. A hajóról kirakott lövedékek százai már garmadában álltak az ágyúk mellett, a puskák ki voltak tisztogatva. Szapozkov megteremtette a telefonkapcsolatot a tüzérsztály parancsnokságával. A matrózok a napra heverték sütkérezni. Most aztán jöhet az a Mamontov tábornok.

Ivan Iljics száraz kalászt morzsolgatva ujjai közt, egy ágyútalpon ült. Nem szokott ő holmi mély bölcselkedésekbe feledkezni; szívéhez nőttek ezek az emberek, ahány, annyiféle, akik a világ minden tájáról összeverődve oly szoros egyetértésben fűzték egymáshoz sorsukat. Lám, még Szergej Szergejevics is, akinek látszólag oly nehéz megmaradnia valahol, s rendesen annyi kalandos gondolat ragadja magával, most közérdekű, fontos feladatot végez, beleélte magát a helyzetbe, és szuszogva dolgozik a telefonnál. A becsvágyó Sarigin, aki bár nem nagy lángész, de kitartó és makulátlanul tiszta fiú, öklét arca alá téve, csendesen alszik. Az óriási termetű Zadujvityer durva, de szép arcát a nap felé fordítja a homokon: ez a ravasz, merész és számító paraszt, ha életben marad, jó gazda lesz otthon. A másik óriás, a kerzsenyeci erdőből idekerült Latugin sapkáját arcára tette, s úgy horkol hangosan. Ez még különösebb eset; nem ravasz, mert nincs rá szüksége, s még maga sem tudja, milyen ágra kapaszkodják fel pisztolyával és kézigránájával...

Tizenkét ember bízta életét Ivan Iljicsre. Ilyen döntő pillanatban adott a kezére egy egész üteget a Katonatanács... Igaz, hogy ért valamit a magasabb matematikához, de azért tulajdonképpen határozottan ki kellett volna jelentenie, hogy nem való ütegparancsnoknak.

- Te, Gagin, mondd csak, ki tudja számítani valamelyikőtök azt a hogyishívjakot, a kilövési szöveget? Távmérőnk nincsen tudniillik...

Gagin, aki a mellvéd mögül nézte a pusztaságot, odafordult:

- Távmérő? - ismételte mogorván, és fekete pillantását Tyeleginre szegezte. - Minek az neked? A görbét is, meg a célt is telefonon mondják be a parancsnoki pontról.

- Persze, persze, ez igaz...

- Célpont meg távmérő meg kilövési szög... ezt mi mind tudjuk, de nem erről van szó, Tyelegin elvtárs. Távmérő ide, távmérő oda, ez az ütközet iszonyú lesz, késhegyre megy... A belét kitaposni, az utolsó lövedékig pusztítani, erre gondolj inkább... Gyere csak ide, mutatok valamit.

Tyelegin felkapaszkodott hozzá. Az ágyútűz erősödött, mintha közelebből jött volna, nyugaton és délen füstfelhő árnyékolta be a láthatárt. Gagin mutatóujjának irányát követve, Ivan Iljics észrevette a síkságon észak felől közeledő embercsoportot és a szekerek hosszú sorát.

- A mieink menekülnek - mondta Gagin, és a délen, Szarepta felé tornyosuló óriási füstgomolyra mutatott. - Már régóta figyelem: ezren meg ezren menekülnek errefelé... Látod azokat a robbanásokat? Az imént még semmi sem volt. Nehézágyúból lőnek. Reggelre ide várhatod Mamontovot.

Ivan Iljics még egyszer apróra megvizsgálta az üteget. Összeszámolta a lövedékeket, a töltényeket, amiből egy-egy puskára mindössze két tárral jutott. Főként az nyugtalanította, hogy az üteg teljesen pőrén áll ott. Alig kétszáz méternyire már látszottak a frissen ázott, kicsiny lövészárkok, de azokban semmiféle mozgás sem volt észrevehető: a vörös csapatok osztagai sokkal messzebb voltak. Tyelegin leült az alvó Szapozskov mellé, akinek arcát redők szántották, mintha az ő álma sem volna valami nyugodt.

- Szergej Szergejevics, bocsáss meg, hogy háborgatlak... Köss össze, kérlek, a tűzérosztály parancsnokával.

Szapozskov felnyitotta zavaros szemét:

- Minek? Az utasítás az, hogy ne lőjünk. Ha kell, majd szólnak... Mit izgulsz? - A telefonhoz mászott, és nyilván erőltetve, nagyot ásított. - Feküdj le inkább, aludd ki magad, ez a legokosabb, amit tehetsz.

Ivan Iljics visszament a mellvédhez, és sokáig ott maradt mozdulatlanul. Sötét narancssárgán süllyedt az óriási napkorong a láthatár fölött emelkedő sötét porfelhőbe, amelyet megszámlálhatatlan kozák ezred lovainak patái vertek fel. Leszállt az éj a síkra, s már nem lehetett észrevenni a csapatok mozgását. Lejjebb valamiféle zöldellő tengerpart fantasztikus birodalmának kínai pagodái szökeltek a csillagfényes égre, egyik messze úszva kétfejű lóvá változott, majd egy kezét tördelő nőalakká...

Mintha csak az ágyúgödörből kellene kimászni, és - mint álmában szokta az ember - óvatosan lépkedve, félig úszva, egyszerre csak oda lehetne jutni abba az isteni birodalomba. Mert másképp miért mutatkoznék ilyen csodásnak; nyilván jelenteni akar valamit a halálos harc órájában.

- „Fekete juharfa, galamb zokog rajta...” - szólalt meg Szergej Szergejevics, és Tyelegin vállára tette a kezét. - Ez, kérlek, tiszta idealizmus, tájképeken merengeni... Akarsz egy szippantást? A kórházban csórtam egy pakli kapadohányt, hadd legyen füstölnivalóm, mielőtt felfordulok...

Gunyorosan beszélt, mint mindig, bár a szája körüli keserű ráncokban és bágyadt szemében búbánat bujkált. Cigaretta sodortak, rágyújtottak. Tyelegin kifújta könnyedén a füstöt, Szapozskov meg mohón mellre szívta.

- Mit kántálsz ilyen gyászosan? - kérdezte halkán Tyelegin.

- Kezdek félni a haláltól... különösen a fejlődéstől. Mást nem sajnálok, de a fejemért kár. Az jobb sorsra érdemes, gondolatok vannak benne...

- Félünk mi mindannyian, Szergej Szergejevics, csak nem kell rágondolni...

- Vajon te törődtél valaha is az én gondolataimmal? Szapozskov egy iszákos anarchista; ennyit tudtál rólam. Te viszont mintha üvegből volnál előttem; úgy beléd látok, el tudok mondani rólad mindent... de te nem tudsz rólam semmit... Kár, nagy kár... Ejnye, bizony irigyellek, Vanyka.

- Ugyan, mi van rajtam irigyelnivaló?

- Az, hogy nyitott könyv az életed: kötelességtudás van benne, odaadó szeretet és szigorúság önmagaddal szemben. Becsületes, jó gyerek vagy. A feleséged is imádni fog, ha kitombolta magát. Meg aztán azért is könnyű az életed, mert ódivatú ember vagy.

- Mondhatom, jó véleményed van rólam...

- De ami engem illet, Vanyka, én bizony sajnálok, hogy akkor Gimza nem lőtt agyon... Vártuk-vártuk reszkető türelmetlenséggel a forradalmat... Csak úgy dobálóztunk a fennkölt eszmékkel: nesze nektek a filozófia aranykora, a teljes szabadság! És most itt az összeomlás, a legszörnyűbb katasztrófa, dúlás, marcangolás... (Úgy a homlokára csapott, hogy sapkája a tarkójára csúszott.) Erre nézve kiáltvánnyal akartam fordulni az emberiséghez, ennél kisebb hallgatóságra fűtülök, és nagyon rossz dolgokat mondtam volna, nem a köz javára, bánom is én azt, hanem az ártalmára... De nincs meg kéziratban, még nem írtam le... sajnos...

Besötétedett. Tűzvész fénye gyúlt ki a láthatár szélén, füstös vörösség terjengett szélében-hosszában, különösen délen, Szarepta irányában. Lángba borultak a tanyák, s megvilágították a gyors iramban támadó ellenség útját. Tyelegin már csak fél füllel hallgatta Szapozskovot; messziről egyenest nyugatra, mintha kígyók nyújtották volna ki világító fejüket a horizont mögül, háromszor lobbant a zöld rakétaláng.

Szergej Szergejevics azért sem vett tudomást erről a kivilágításról, s tovább beszélt remegő hangon, amitől borsódzott Ivan Iljics háta:

- Vagy csak azért élünk, hogy együnk? Hát akkor csak zúzza szét egy golyó a kobakomat, akkor csak pukkadjon szét szappanbuborék módjára az agyvelőm, amelyet én teljesen tévesen a mindenséggel tartottam egyenrangúnak... mert hiszen mi az élet: nitrogén plusz szén plusz még valami vacak. Az egyszerű molekulákból lesznek a bonyolultak, a nagyon bonyolultak, aztán a szörnyen bonyolultak... Aztán: puff! A szén, a nitrogén és a többi vacak szétbomlik a legegyszerűbb állapotára. És kész. Ez az egész, Vanyka... Mi köze ehhez a forradalomnak?

- Mi mindent össze nem hordasz, Szergej Szergejevics! Igenis, éppen a forradalom emeli az embert a mindennapiság fölé...

- Ugyan hagyj békén! Különben is nem neked beszélek. Értesz is te a forradalomhoz! Annak vége... Azt legázolták, nézz csak túl az orrodon... Szovjet-Oroszország máris a Rettegett Iván előtti határok közé szorult... Maholnap minden út csontjainktól lesz fehér. És a nitrogén plusz szénvegyületek fognak diadalmaskodni, azok ott ni, akik errefelé nyargalnak, és ide is érnek reggelre...

Tyelegin hátratett kézzel, egyenesen állt és hallgatott: a sötétben csak homályosan látszott a tűz fényétől vöröses arca.

- Ivan, hidd el, csak a fantasztikus jövőért, a nagyszerű, a végleges felszabadulás kedvéért érdemes élni, amikor semmi és senki sem gátolhatja, hogy az ember a mindenséggel egyenrangúnak érezhesse magát... Hány estét átbeszélgettünk erről a fiúkkal! A nagy Homérosz csillagai fénylettek fölöttünk is, és ugyanazok a tábornokok égtek ott, amelyek évezredek útját világították be. A fiúk hallgattak, és hitték, amit a jövőről beszéltem, szemükben fel-felvillant a csillagok sugara, szuronyaikon a tábornok fénye... Mind elhullt a pusztaságban... Nem vittem győzelemre az ezredemet... Szóval csaló vagyok!

Jobbra tőlük, vagy százötven lépésnyiről az előőrs kiáltása, majd csendes szóváltás hallatszott. Tyelegin arra fordult, szétnézett; úgy látszik, valamelyik matróz odament Gaginhoz, aki azon az oldalon állt őrt.

- Ivan, de mondd, hátha csak afféle tündérmese az a jövő, amiről a végtelen orosz sztyeppeken mesélnek? Hátha nem válik valóra? Akkor borzalmakba vész a világ. - Szapozskov egész közel hajolva suttogta Tyelegin fülébe: - A borzalom már itt is van, csak még senki sem akarja igazán elhinni. A borzalom csak igazodik az ellenállás erejéhez. A négyesztendős emberirtás gyerekjáték volt ahhoz képest, ami most készül. Először is a forradalmat fogják legázolni nálunk s az egész világon... Aztán pedig az egyén általános mozgósítása, borotvált fej, a kézben bádogcsajka... S a világ üszkös romjain a felfuvalkodott borzalom fog tort ülni. Nem a legegyszerűbb akkor megdöglenni egy kozák szablya csapása alatt?

- Pihened kellene, Szergej Szergejevics, gyógykezeltetni magad - szólt Tyelegin.

- Tőled nem is várhattam más feleletet!

Gagin közeledett egy magas, csontos katonával. Tyelegin végtelenül megörült, hogy befejezheti ezt a kibírhatatlanul nyomasztó beszélgetést Szapozskovval. Az idegen katonán végig sáros, szakadt szélű köpeny és - tudjisten, miért - kozák sapka volt. Olyan rekedten beszélt, mintha egy héten át nyakig mocsárvízben ült volna:

- Jó egészséget, parancsnok elvtárs. Hogy és mint? Van elég lőszerük?

- Adjisten! - felelt Tyelegin. - Hát maga kicsoda?

- A kacsalini ezredből; annak a századnak a parancsnoka volnék, amelynek maguk előtt kell az állást elfoglalnia.

- Nagyon örvendek. Már aggódni kezdtem, hogy a gödröcskék megvolnának, de nincs kiket belakoltatni...

- Hát most már elfoglaltuk. Sebesülteket hoztunk, kórházvonalra rakjuk őket. Kenyeret akartam kérni a komendánsuktól, de aszongya, kifogyott, csak holnap lesz... Könnyű ezt mondani... holnap reggel... de az én századom három napja nem evett... maguknak nincs véletlenül? Hacsak egy-egy darabka, ide érezni a szagát... Holnap megadnánk... Vagy pedig egy tehénkét hozhatnánk maguknak ajándékba.

- Ivan Iljics... - Tyelegin megfordult. Anyiszja állt mögötte. Úgy jött oda, mint az árnyék, s odafülett. - Én félretettem három napra való kenyérkét, lehet nekik adni... Holnap megint szerzek.

Tyelegin elmosolyodott:

- Jól van, adjon a századparancsnok elvtársnak négy cipót...

A századparancsnok nem remélte, hogy ilyen könnyen kap kenyeret.

- Nohát, igazán köszönöm. - S amint átvette Anyiszjától, mindjárt hóna alá szorította a cipókat, s már indult volna is velük. Odajöttek a matrózok, s alvás után nyújtózkodva, szemügyre vették ezt a szurtos, rongyos katonát. Az elmondta nekik, milyen derekasan viselkedett az ezred. Tíz nap alatt áttörte magát a gyűrűn, s egyetlen sebesültszállító szekeret sem vesztett. De olyan szaggatottan és zavarosan beszélt, hogy az egyik matróz vállvonogatva el is ment.

Latugin hideg pillantással szólt a katonára:

- Aludd ki magad, aztán mesélj... De aztán tudod, mit jelent ott az a kivilágítás - és Szarepta felé mutatott.

- Igen, tudom - felelte Ivan Gora. - Az állomáson találkoztam egy emberrel, aki onnan jött... Gyenyiszov tábornok ostromolja Szareptát. Aszongyák, hogy a német háborúban sem volt ilyen ágyútűz, a tüzéség mindent elsöpör. A kozákok hullámokban zúdulnak rájuk a szakadékokból, rémes, a szakállukra csurog a nyáluk... Egy lelket se hagynak életben... A Morozov-hadosztály fele elpusztult. Ez a Gyenyiszov a Volgához akar szorítani bennünket, hogy Szarepta és Csapurnyiki között kitörhessen a folyó felé... akkor aztán: ámen!

Intett a matrózoknak, és kimászott a mélyedésből. Tyelegin még megkérdezte:

- Ki az ezredparancsnokuk?

Ivan Gora a sötétségből szólt vissza:

- Pjotr Nyikolajevics Melsin...

6

A Morozov-hadosztály az ötödik hadoszlop nyomására egész éjjel és a következő nap lassan visszavonult Szarepta és a tó melletti Csapurnyiki falu felé. A hullák százával heverték a lapályon. Gyenyiszov tábornok nem engedte, hogy a vörösök lélegzethez jussanak. Minden egyes visszavert roham után azonnal kezdődött a következő. Srapnelek süvítettek s robbantak a lövészárkok felett, a föld rengett, és forgatagokban zúdult a katonákra. A kozák ágyúk elnémultával dühtől, fájdalomtól eltorzult, vérmaszatos arcok bukkantak fel a lövészárkokból.

A dombok mögül és a szakadékokból sűrű lovascsapatok száguldottak elő, mint a láva, a lovak patái alatt porzott a föld... Ősi tatár szokás szerint üvöltöttek, és suhogtatták szablyáikat. Ha csak egyetlen harcos megretten, és futásnak ered a széles szügyű pejlovak sörénye fölé hajoló fekete lovasok rázúduló lavínja előtt, akkor az egész csatárláncnak vége: legázolják, összekaszabolják, vérét veszik...

A Morozov-hadosztálynak Szarepta és Csapurnyiki határához szorított oldalszárnyai derekasan állták a sarat, de a derékhad megtört a Volga felé, éppoly kikerülhetetlenül, mint az erején felül megterhelt kar izmai. A hadosztály parancsnoka a komisszárral, a segédtsízzel és a híradóssal együtt ott guggolt az elesett lovak hullái közt az első vonalban. Az oldalszárnyaktól egyre gyérebben tudta pótolni az itt elesetteket és sebesülteket. De mégsem kért tartalékot a hadseregparancsnokságtól, tudva, hogy Caricinből már semmit sem lehet elvinni.

Aznapi reggel a védelem fővonalán nagy baj történt: a környékbeli tanyákról és falvakból mozgósított Első és Második Parasztezred katonái váratlanul kimásztak a lövészárokból, és a fegyvert fejük fölé emelve, elindultak, hogy megadják magukat a fehéreknek. Az Első Ezred törzsének parancsnokai a tábori konyhánál körülfogták a komisszárt és a kommunistákat, és

valamennyit föbe lőtték. Ugyanabban az órában agyonlőtték a Második Ezred parancsnokát, komisszáriját és kommunistáit is. Csupán két század nem engedett a provokációnak, és tüzet nyitott az árulókra, akik fehér kendőket lobogtatva menekültek a fehérek fogságába. Mamontovék messziről támadóknak véelve ezt a tömeget, irtózatos golyózáporral fogadták. A két parasztezred maradványai erre összezavarodva, fegyvereiket eldobálva visszafordultak, mire körülfogták és elvezették őket. Ilyenformán a fronton csaknem öt versztányi rés támadt.

Caricin fegyver- és gépgyáraiban, fafeldolgozó üzeimeiben riasztóan felbúgtak a szirénák. A Katonatanácstól kiküldött kommunisták bejárták a műhelyeket:

- Elvtársak, hagyjátok itt a munkát, fogjatok fegyvert, a frontot meg kell menteni.

A munkások - pedig már csak öregek, rokkantak és serdülő korú gyermekek maradtak az üzemekben - abbahagyták a munkát, elrakták a szerszámokat, leállították a gépeket, és szaladtak a raktárakba, ahol a fegyvereiket tartották. Felsorakoztak a gyárkapuk előtt, és kimentek a pályaudvarra.

A városszéli házikókból kiszaladtak az anyák, feleségek, és kis elemózsiás batyut nyomtak a kezükbe. Némelyik asszony a pályaudvarig, sőt egyik-másik még tovább, egész az állásokig elkísérte emberét. És még sokáig álltak ott az árokszálen, amíg csak oda nem jött a hadseregparancsnok, és majdhogynem összetett kézzel kérte az asszonyokat, menjenek haza, mert itt csak útban vannak, sőt itt a magaslaton kitűnő célpontul szolgálnak Mamontov tüzérsége számára.

Még mielőtt beesteledett volna, háromezer caricini munkás tömte be a fronton támadt rést, s a már odafurakodó ellenséget súlyos áldozatok árán sikerült visszavetniük.

Azokban az órákban történt ez, amikor a Morozov-hadosztálynak az ellenséges lovasság és gyalogság példátlanul heves rohamát kellett elhárítania. A hadosztály központi osztagai csaknem a Volgához szorultak, s már Szarepta utcáin robbantak a lövedékek. Csapurnyiki falu az ellenség kezére került, és a szalmatetők meg a sekély, pusztai tó körüli nádasok lángba borultak.

A hadosztályparancsnok látcsövön figyelte a síkságot. A nap már lemenőben volt. Jól látta, milyen arcátlan merészséggel sorakoznak fel s bontakoznak ki a kozák lovasszázadok. Tapasztalt szeme a lovak harciasságából meg tudta ítélni, hogy ezek friss csapatok, és utolsó rohamra indulnak. Mire a nap lemegy, úgy látszik, az egész Morozov-hadosztály, parancsnokával az élén, szigorú hadirendben bevonul a történelembe.

Leeresztette a látcsövét s elővette feketére szívozt kis pipáját. Lassan beletömött egy csipet szarotvi mahorkát, és zsebeit tapogatva gyufát keresett, de nem volt. Körülnézett. Pár lépésnyire jobbra és balra, kicsiny földhányások mögött feküdtek a katonák. Egyikük posztó-zubbonya oldalán fekete folt terjedt mind szélesebben, a másik hörgött, mint az eszeveszett, mialatt állához szorította fegyverét.

A hadosztályparancsnok óvatosan a földre, az ürömfű közé dobta pipáját, és újra szeméhez illesztette a látcsövét. Keze önkéntelenül megremegett...

Délnyugaton újabb óriási lovascsapat bukkant fel... Azalatt került elő valamerről, amíg ő a pipáját megtömte... Sok-sok ezer lovas száguldott elő a dombok mögül: a porfelleget bearanyozták a lemenő nap rézsútos sugarai.

A hadosztályparancsnok egy pillanatra levette szeméről a látcsövet. A lövészárkokban egyszerre csend lett, mindenki felneszelt, a katonák egész nagyságukban kiegyenesedve szorították magukhoz fegyverüket. A hadosztályparancsnok még a száját sem nyithatta ki néhány

lelkesítő szóra, amikor messziről eldördültek az ágyúk - mire ismét szeméhez emelte látcsövét. Mi az ördög! Vagy két tucat lövedék robbant fel a síkságon nyargaló kozák századok között, amelyek gyorsan összesereglettek; az atamán zászlaja kimagasodott a tömegből. A kozákok a dombokról lefelé száguldó lovasság ellen fordultak... A pikákkal tűzdelt, tömör kozák had meghátrált, majd felsorakozott, és a lovakat megsarkantyúzva, összezapott a két lávatömeg... Óriási porfelleg kerekedett...

A hadosztályparancsnok közelebbre irányította a látcsövet, és észrevette, milyen fejvesztetten hátrálnak az ellenséges gyalogosok csatárláncai.

„Aha - mondta magában -, most már értem, miért hangsúlyozta annyira telefonon a Katonatanács elnöke, hogy az utolsó emberig tartsuk magunkat... Mert mégis idejében érkezett Dmitrij Zsloba »vashadosztály«...”

A kozákokra zúduló lovasságot a „vashadosztály” gyalogos csatárláncainak sűrű sorai követték. Messzebb pedig, már a láthatár peremén, a porfelhőn át tevék, szekerek, embertömegek tűntek elő. A hadosztály óriási hadtápjá volt az, amely temérdek búzát, pálinkáshordót, száz meg száz menekültet, egész csorda tehenet és birkát hozott magával.

Sok kozák harapott a fübe ebben az ütközetben. A szétvert fehér lovasság nyugat felé vonult vissza, a „vashadosztály” és a Morozov-hadosztály csatárláncai közé keveredett gyalogság pedig részben elpusztult, részben megadta magát. A harc körülbelül egy óra hosszat tartott. Amikor véget ért, a hadosztályparancsnok lóra ült, és végigügetett az elesettekkel és hullákkal borított síkságon. Itt-ott még füstölgött a föld és nyöszörgött néhány, még fel nem szedett sebesült. Egy lovascsoport közeledett a hadosztályparancsnok felé. Az elől lovagló férfi kubanyi kozák módra, derekán hosszú tört, vállán kámzsát viselt, megsarkantyúzta lovát, a hadosztályparancsnok felé ugratott, és parancsoláshoz szokott éles hangon megszólalt:

- Jó egészséget kívánok, ki legyen az elvtárs?

- A Morozov Doni Hadosztály parancsnoka vagyok, jó napot kívánok, és az elvtárs kicsoda?

- Hogy én ki vagyok? - felelte nevetve a lovas. - Hát csak nézzen meg jól. Én vagyok az a bizonyos, akit a Tizenegyedik Hadsereg főparancsnoka körözött, és Nyevinnomisszkájában agyon akart lövetni, de azért én eljöttem Caricinba, és úgy látszik, idejében érkeztem.

A hadosztályparancsnok nem volt elragadtatva ettől a bőbeszédű, hetvenkedő bemutatkozástól, és összeráncolva homlokát, így szólt:

- Ön tehát Dmitrij Zsloba...

- Úgy hívnak pendelyes korom óta. De most aztán mutasd meg, honnan lehet itt telefonálnom a Katonatanácsnak.

- Én már beszéltem velük, tudnak mindenről.

- Mi az nekem, hogy te beszéltél, csak hadd hallják meg az én hangomat! - felelt dölyfösen Dmitrij Zsloba, és úgy megsarkantyúzta lovát, hogy az állat vadul nekiiramodott a pusztának.

7

Ugyanaznap késő este Ivan Iljics cédulát küldött Melsin ezredesnek: „Pjotr Nyikolajevics, nagyon szeretnék találkozni veled...” Melsin ugyanezzel a küldönccel azt üzent: „Nagyon örülök, mihamiham lehet, megyek, sok mesélnivalóm van... Egyébként itt van nálunk a te...”

De vagy a ceruzája tört el, vagy nagyon is sebtében firkált, elég az hozzá, hogy Ivan Iljics nem tudta kibetűzni az utolsó szavakat, pedig jó néhány gyufát elégetett...

Melsin mégsem jöhetett el. Éjfél után rakéták világították be a sztyeppet. Az üteg parancsot kapott, hogy legyen készenlétben.

- Most aztán, elvtársak, úgy látszik, csakugyan megkezdődik - mondta embereinek Ivan Iljics.
- Szóval úgy igyekezzetek, hogy egyetlen lövedék se robbanjon hiába... Meg aztán, tudjátok, hogy szól a hadparancs: további rendelkezésig egyetlen lépést sem szabad hátrálnunk. Sok minden előfordulhat harc közben, szóval... („Az ördög vinné el, hogy mindig belebotlok ebbe a szóba...”). Tizenötben géppuskákkal noszogattak bennünket hátulról, a generálisok nem bíztak benne, hogy a legénység vérét ontja a cár atyuskáért... Habár az is igaz, akárhogy emlegetjük is most Nyikolaskát, azért Oroszország mégiscsak Oroszország... Abban a háborúban sem volt borzasztóbb az oroszok szuronyrohamánál...

- Parancsnok, ugyan minek zengedezel itt nekünk? - szólalt meg hirtelen Latugin. - Mondd, mire jó ez?

Ivan Iljics mintha nem is hallotta volna:

- Most nincs géppuska a hátunk mögött... Mindnyájunknak a halálánál is borzasztóbb a forradalom elárulása, vagyis a bőrünk féltése, nehogy kilyukadjon... Így kell tehát értelmezni a hadparancsot, hogy a döntő órában, amikor ég a föld a talpunk alatt, ne hátráljunk meg. Hogy vannak, akik nem félnek: ez csak amolyan üres beszéd... A félelem igenis bennünk van, de ha felemeli a fejét, vágjuk le... A szégyenérzés erősebb, mint a félelem. Én pedig ezt azért mondom el, Latugin elvtárs, mert nálunk vannak, akik még nem próbáltak komoly ütközetet... Meg aztán megrongált idegzetű elvtársak is akadnak... Előfordul, hogy a legtapasztaltabb ember is elveszti a fejét... Ha én, a parancsnok, tételezzük fel, gyengeséget mutatnék, vagy elhagynám az üteget, megparancsolom, hogy ott nyomban agyonlőjetelek... Én szintén agyonlövöm az ilyet, szóval... Ennyi az egész... Reggelig tilos a dohányzás...

Ismét köhécselt, és fel s alá járkált az ágyúk mögött. Sok mindent akart mondani, de valahogy nem jött a szájára, amit akart...

- Beszélgetni szabad, elvtársak...

- Tyelegin elvtárs - hívta ismét Latugin, és Ivan Iljics hátratett kézzel odament hozzá. - Hát én már a katonai szolgálat előtt is eleget szolgáltam. Rongyosan, mezítláb, éhesen ödöngtem, hol rakodómunkás voltam, hol fát vágtam, klozettot tisztogattam a kupeházakban, meg püspök kocsisa is voltam, szidtam is eleget özsentségét a zsirtalan leves miatt... Egy időben tolvajok közé is keveredtem... Sokat megéltem! S micsoda vadmarha voltam: mennyit verekedtem, ha lerészegedtem, félholtra püföltek.

- Már tudniillik fehérnép miatt - szólt közbe Bajkov, és a távol kigyúló rakéták fénye megcsillant sűrű szakállából kifehérlő egérfogain.

- Az is volt, asszony miatt is, de nem erről van szó, Tyelegin elvtárs, hanem arról, hogy te csak kerülgetted, de mégsem mondtad el nekünk azt, ami a legfontosabb... Forradalmi kötelesség, nos igen, ez helyes. De miért vállaltuk jószántunkból ezt a kötelességet? Erre felelj meg nekem. Nem tudsz? Persze, téged más fából faragtak. De mi három lúgban áztunk, a lelkünket is kirázták; azt hiszem, nincs az az állat, amelyik annyi kíznást elbír... Te a mi helyünkben már rég elcsüggedtél volna, mint egy kiherélt gebe... Várj csak, nem kell megsértődni, beszéljünk, mint ember az emberhez. Miért kellett az én anyámnak, egész életében más szennyesét mosni? - Mennyivel rosszabb ő, mint a görög királyné?

- Ej, de rátapintottál! - szakította félbe megint csak Bajkov. - Tizenháromban, emlékszel, láttuk Athénban a görög királynét. Hogy jutott most eszedbe?

- Miért élt az én apám úgy, mint egy kutya, miért korbácsolták meg a hajcsárok, s még ráadásul meg is köpdösték? Miért hínak engem ebadtának?

- Hát ez nem helyes dolog - szólalt meg Sarigin térdre emelkedve, szokott helyén ült eddig a lövedékhalmoz tövében. - Latugin, te fegyelmezetlenül beszélsz. Mi köze ehhez az ebadtának meg a görög királynénak? Ez mind csak felépítmény. A lényeg az osztályharcban rejlik. El kell döntened, mi vagy: proletár vagy osztályától elrugaszkodott elem...

- Vigyen el téged az ördög! Én a természet királya vagyok! - kiáltott rá Latugin. - Érted ezt, vagy még nem éred fel ésszel?... Olvastam egy könyvben: az ember a természet királya. Ezért állok én itt az ágyúnál. Bennünk igenis a természet királya él. Mit nekem kötelesség, meg veszély, meg félelem! A magasságos úristenre is ráreccsintek én ebből az ágyúból, nemhogy Mamontov generálisra! Nesze neked felépítmény! A fogammal megyek a torkának...

- Csendet, elvtársak! - kiáltott fedezékéből Szergej Szergejevics, aki a tábori telefonnál ült. - Hírül adom: Szareptánál nagy sikert arattunk. Két lovasezredet és egy gyalogezredet szétvertünk, másfél ezer halott, nyolcszáz fogoly...

Villámgyorsan járta be a frontot a szareptai siker híre. A Tizedik Hadseregnek egyik köteléke - Bugyonnij lovasdandárja -, amelyet az ötödik hadoszlop a támadásával elvágott, ezalatt már közeledett is a szalszki sztyeppen Caricin felé. Keserves hadjárat volt, emberek, lovak végképp kimerültek. És amikor az egyik közbeeső állomáson a véletlen csodájából sikerült telefonösszeköttetést kapni a morozoviai hadosztálytörzsével, valaki mindenféle jóízű kiszólással fűszerezte beszédét, derűsen szólt a kagylóba: „Tán elaludtatok ott valamennyien, nem tudjátok, hogy Szareptánál a disznófülűek két lovashadosztályát kutyául elvertük, gyertek összeszámlálni a foglyokat...” Ezt a nagyszerű, bár eléggé felnagyított hírt hallva, a dandár a hadtápját őrizet alatt hagyva, lóhalálában északra nyargalt, Gyenyiszov tábornok bandája ellen...

De a szareptai siker mégiscsak helyi jellegű volt, a caricini fő állások helyzete nem lett könnyebb tőle, sőt nehezebb lett. Mamontov azonnal felhasználta a két parasztezreddel történt szerencsés esetet, még azon éjjel átcsoportosította rohamoszlopait, és virradóra a támadás egész súlypontját a frontnak erre a legsebezhetőbb, ötversztás szakaszára összpontosította, amelyet csak a munkásosztatok ritkás csatárlánca fedezett.

A Doni Hadsereg színe-java támadott a síkon, amelyen nyugat-keleti irányban két óriási, mély szakadék szelte át a frontot, s húzódott egészen a városig. Ezekben a mély és széles árkokban ért a kozák lovasság a vörösök lövészárkainak közvetlen közelébe. Mint megannyi hangyaboly, úgy lepték be a lopva, hasalva közeledő gyalogság apró földhányásai a síkot. Előttük, utánuk hatalmas hernyótalpakon óriási tankok kúsztak-másztak. Repülőgépek keringtek az ütegek felett s a hadtápszekerek mögött, amelyek Caricinból és Caricinba vonultak a sztyeppen. A repülőgépről körte alakú kis bombák hulltak alá, s robbantak fel iszonyatos erővel.

A látóhatár szélén Mamontov páncélvonata füstölgött. Tőle jobbra és balra az egész sztyeppet ellepték a kozák lovasság szekerei; löcsöt löcsbe akasztva kocogtak közvetlenül a csapatok nyomában. A kozák kupecok már jól láthatták a város kupoláit, gyárkéményeit s a határában égő házak füstjét. Hej, hogy lobogtak a szemek a zsír- és kátrányszagú, füstös kozákok bozontos szemöldökei alatt...

A sztyepp fölött a levegőt szaggatva sívítottak az ágyúlövedékek, és robbanva csaptak be a vörösök fedezékei körül, forgatagot kavarva a földön. A mély szakadékból iszonyatos iramban száguldott elő a lovasság, és árkon-bokron, tüskés drótakadályokon át oly szörnyű dühvel robogott, hogy némelyik kozák már golyót kapott, s szemére halálos hályog borult, de vágatában még suhogtatta kardját, amíg csak meg nem ingott nyergében, és mintha valami vad kacagás rázná, kinyújtott karral bukott le összeroskadó lováról.

A gyalogosok kúszva előrelopakodó csatárláncai támadtak. A vörösök lövészárkainál lovasok, gyalogosok összekeveredtek a kézitusában. Mamontov ezen a napon elrendelte, hogy minden kozák kis fehér szalagot tűzzön sapkája szélére, nehogy a harc hevében egymást pusztítsák. S annál vadabb, annál szörnyűbb volt ez a harc, mert mindkét oldalon oroszok viaskodtak... Az egyik fél egy még ismeretlen, új életért; a másik azért, hogy a régi érintetlen maradjon.

És a rohamhullámokat mindannyiszor visszavetették a vörös „repülő” páncélvonatok. Ezeket a két benzintartályból álló páncélvonatokat sietve tákolták össze a caricini üzemekben, és most, középen mozdonyokkal, ide-oda robogtak részben a front előtt, részben mögötte. Géppuska- és ágyútűzzel olykor egyenest a leghevesebb tusa sűrűjébe rontottak. Az ócska kis mozdonyok utolsó erejét is kiszipolyozva, robbanások közepette, a rostává lőtt víztartályból elősistergő gőzfelhőkben döcögtek a megrongált pályatesten, s vittek kenyeret, vizet meg lőszert a lövészárkokba.

- Feküdj!

Körös-körül olyan öldöklés folyt, hogy minden elsötétült a szemek előtt, robbanásoktól magasba csapódó göröngyök záporoztak a hátakra, a két kézbe fogott fejekre.

- Ágyúhoz!... Mindenki a helyére! - kiáltott Tyelegin előreiramodva, s a porfelhőn át homályosan látta, hogy az ágyú egyik kereke a levegőbe mered, és dühödten dolgozik rajta a legénység. Megvan Latugin is, meg Bajkov, Gagin, Zadujvityer... Sarigin nincs meg... de nem... él... A második ágyú rendben van... Pecsonkin, Vlaszov, Ivanov... a feje reszket...

- Bal felé: hat-nyolcvan, cél: hat-null, üteg: tűz! - ordított rekedten Szapozskov, aki fülén telefonkagylóval kiemelkedett az omladozó fedezékből.

Tyelegin köhögött a portól, s megismételte a tűzparancsot. Sarigin odadobta a lövedéket Bajkovnak, az megnézte rajta a gyújtókészüléket, majd Gaginnek adta, aki betolta az ágyúba; Zadujvityer elrántotta a závarzatot, Latugin pedig célzott, és felemelte a kezét: - Tűz!

Az ágyúcsövek megrándultak, a lövedékek kirepültek...

Azután az emberek sürgése egyszerre megdermedt, megállt, mintha a film megszűnne peregni... És valóban: megint közeledett a szörnyű árny, aztán becsapott a mennykő, épp mellettük.

- Feküdj!

És minden megismétlődött: a robbanás, a felkavart földforgatag, a fuldoklás... A düh majd szétvetette az embereket... De mit lehetett tenni, amikor amazok ott nem sajnálták a lövedéket, emitt meg már szűkösen maradt, és a hadosztály figyelőállásában valami vaksi marha ül, aki nem tud rátapintani arra az átkozott nehézütegre...

Latugin megsebesült, és most fogcsikorgatva ül a földön. Anyiszja nem tudni, hol bújt meg eddig, honnan termett mellette, de már ügyesen, halkan ott sürgölődött. Sebtiben lehúzta róla a köpenyt és a zubbonyt, és bekötözte a vállát.

- Gyerünk, lelkem - mondta, leguggolva előtte -, gyerünk, elvezetlek a kötözőhelyre. - Latugin övig csupaszon, véresen, dühödten, mintha csak valakinek a torkát akarná átharapni, eltolta Anyiszját, és rohant az ágyúhoz.

Végre bekövetkezett, amit az órák óta fojtogató düh oly türelmetlenül várt az egyenlőtlen tűzérési párbaj kezdetétől fogva. Szapozskov épp az imént közölte a tűzér osztályparancsnok kérdésére, mennyi lövedék van még, s most várt a válasza: gyulladt szemhéja alól piszkos könny csurgott arcára, időnként elvette fülétől a telefonkagylót és belefújta. De a levegőben történhetett valami: hirtelen csend lett, és csak a fülkagylók zúgtak. Tyelegin nyugtalan lett, és kimászott a mellvédre: épp jókor. Megkezdődött a döntő, általános roham. Szabad szemmel ki lehetett venni a kozák lovasság és gyalogság sötét tömegeit. Köztük itt-ott aranyhímes templomi zászlók csillantak fel: gépkocsikon odaszállított pópák megáldották a csapatokat a csatamezőn a vörös útegek szeme előtt...

A matrózok is kimásztak hason csúszva a mellvédre. Hevesen ziháltak. Bajkov így akarta megnevetetni a többi:

- Ej, egy jó telitalálat nem ártana az angyaloknak...

De senki sem nevetett. Latugin éles, szinte parancsoló hangon megszólalt:

- Parancsnok, gyerünk, oszt húzzuk ki nyílt állásba az ágyút, mit kuksoljunk itt a gödörben, mint a patkányok...

- Lófogat nélkül nem fog menni, Latugin...

- De fog menni...

- Te ne merj ütközet alatt a parancsnokkal vitatkozni, ez anarchia! - kiáltott Sarigin, olyan csúnyán, gyerekesen, hogy a matrózok mind mérgesen néztek rá.

Sarigin mindkét kezével felmarkolt egy csomó homokot, és teljes erejéből dörzsölni kezdte vele az arcát. Visszatért helyére, az ágyú mellé, és megállt mozdulatlanul, csak hosszú szempillái remegtek vörösre dörzsölt arcán.

Tyelegin lement a mellvédről, az ágyúhoz lépett, és megfogta a kerekét.

- Latugin javaslata helyes, elvtársak... Mindenesetre próbáljuk meg elhordani a földet az útból.

A matrózok, akik eddig szemmel kísérték mozdulatait, most szó nélkül fogták az ásót, és kezdték kihányni a földet az ágyúgödör elől, ott, ahol a legkönnyebbnek látszott kivonszolni az ágyút a nyílt állásba.

- Tyelegin! - kiáltott rekedt köhécselés után Szapozskov. - Tyelegin, a parancsnok kérdezteti, ki tudjuk-e vinni saját erőnkkel az ágyút a fedezékből?

- Igen, mondd meg neki...

Tyelegin nyugodt, magabiztos hangon felelt. Latugin ásás közben, bár sebesült válla tűrhetetlenül sajgott az átvérzett kötés alatt, könyökével oldalba bökte Bajkovot:

- Szeretem az efféle értelmiségieket.

- Sokra viszi ez még, ne félj, a paraszttól is eltanul egyet-mást - felelt Bajkov.

Hirtelen sortüzek ropogása szakította meg a csendet. Tyelegin a mellvédhez rohant. Az egész síkságot előnyomuló csapatok lepték el. Jobbra egy keresztbe futó, alacsony dombháton sítolva, füstölögve, rozsdaszín párát köpködve, az ezen a napon híressé vált Aljabjov parancsnok páncélvonatai robogtak tova. Ivan Iljics a legközelebbi fedezékre összpontosította

figyelmét, a kacsalini századra, amely drótsövény mögött nem is lövészárkokban, hanem apró gödrökben helyezkedett el. Épp most hoztak nekik szekéren egy hordó vizet. A ló megbokrosodott, felborította a hordót, és zablával a szájában elszaladt. Tyelegin észrevette Ivan Gorát, azt a tegnapi hórihorgas, furcsa embert, aki nagy bakugrásokkal bukdácsolt a gödrök mentén, bizonyára töltényt oszt szét, az utolsó adagokat...

A századtól és Tyelegin ütegétől balra, alig fél versztányira húzódott ez a bizonyos szakadék, amely egészen a városig szelte át a frontot. Ezt a szakadékot egész nap tűz alatt tartották, s a kozákok is onnan zúdították a tüzet szerte. Mialatt Ivan Iljics különös nyugalommal figyelte Ivan Gora katonáit, rájött, hogy a kozákok biztosan tovább fognak hatolni a szakadékban, a lövészárkokban levőket hátba, az ütegeket oldalba támadják, és komoly kellemetlenséget okozhatnak. Így is történt.

A fedezékek közvetlen közelében lovasok ugrattak elő a szakadékból és szétoszlottak. Egy részük Ivan Goráék hátába került, a többi az ütegre rontott. Tyelegin visszarohant az ágyúhoz. Az egyiket most vonszolták ki szuszogva, káromkodva a matrózok a fedezékből az árokpártra. A kerekek elakadtak a homokban.

- Jönnek a kozákok! - mondta Tyelegin a lehetőséghez képest nyugodt hangon. - Készülj! - S olyan erősen feszült a keréknek, hogy a háta beleroppant. - Gyorsan! Kartácsot rájuk!

Már hallatszott a kozákok vad üvöltése, mintha a bőrüket nyúznák. Gagin a talapzat alá bújt, és vállával megemelte: „Egy, kettő, föl!” Végre kivonszolták az ágyút a homokból, és az árokpártra emelve, csövét lefelé irányították. Gagin nagy kezébe vett egy lövedéket, és látszólag kényelmesen betolta az ágyúba. Vagy harminc lovas ezalatt már a domb alá ért, és kivont karddal rontott az ütegre. Amint egy hosszú lángnyelv csapott feléjük, és eldőrdült a kartács, néhány ló összeesett, több más visszafordult, de vagy tíz kozák lovas nem bírta visszatartani lovát, és az árokpárton temett.

Itt aztán kirobbant a belül forrongó düh. Latugin övig meztelenül, rekedt ordítással elsőnek rohant oda, és görbe szabályját egy fekete kozák bekecsébe dőfte a derékszíj alatt. Zadujvityer egy ló alá került, nagy dühösen hasba szúrta, s még le sem eshetett róla lovasa, azt is levágta kardjával! Gagin, szerencsésen kikerülve egy kardcsapást, birokra kelt egy zászlóssal - a novgorodi a Don-vidékivel -, lehúzta a lóról, földhöz vágta, és maga alá gyűrte. A legénység többi tagja az ágyúfedezékből szórta a puskatüzet. Tyelegin azzal a higgadsággal, ami ilyen esetekben jellemezte (az izgalom később, utólag tört ki rajta), nyomta meg revolverének ravaszát. A tusa nem tartott sokáig, négy kozák az árokpárton maradt holtan, kettőt, akik futásnak eredtek, menekülés közben ért a halálos golyó.

Az utolsó roham is elcsitult, mint aznap már jó néhány. A vörösök frontját nem sikerült áttörni, csak egy helyen, a legsebezhetőbb ponton tudott a gyalogság két vörös hadosztály közé mélyen beékelődni. Közben este lett. Az ágyúcsövek átforrósodtak, a lovak kidőltek, a lovasok dühe elpárolgott, és a gyalogságot egyre nehezebben lehetett kiugrasztani a fedezékből. A harc elült, a fegyverzaj elnémult a puszta síkságon, ahol már csak szanitécek kúsztak meglapulva, és szedték össze a sebesülteket.

Szekerek vizeshordókat, dinnyét vittek az ütegekhez és a lövészárkokba; visszafelé a sebesülteket szállították hátra. A Tizedik Hadsereg kötelékei irtózatos veszteségeket szenvedtek. De a legnagyobb veszteség az volt, hogy ezen a napon elfogyott minden tartalék, a város már semmit sem tudott nyújtani.

A hadseregarancsnok visszatért Voroponovo állomás mögött levő vasúti kocsijába. Lassan szállt le lováról, ránézett a hadsereg tüzérségi főnökére - arra a tagbaszakadt, pirospozsgás, szakállas emberre, aki Tyelegin ütegénél tárgyalt a földmunkára kirendelt intelligenciával - és

Aljabjovra, a páncélvonatok parancsnokára, aki olyan izgatott volt, mint egy diák a barikádon. Pillantására mindkét elvtárs mosollyal felelt: örültek, hogy a hadseregparancsnok épségben került vissza a tűzvonalból, ahol aznap több szuronyrohamban vett részt. Át is volt löve a bekecse, s válláról csüngő karabélyának agya darabokra tört.

A hadseregparancsnok bement a szalonkocsiba, és vizet kért. Felhajtott több pohárral, utána cigarettára gyújtott. Szigorú pillantása megenyhült, cigarettáját az asztal szélére tette, közelebb húzta az asztalon egymásra rakott jelentéseket, és fölējük hajolt... Igen... a veszteség súlyos, nagyon súlyos, és holnapra kevés, kétségbeejtően kevés lőszer maradt. Szétterítette a térképet, és mind a hárman fölėje hajoltak. A hadseregparancsnok ceruzahegye lassan húzta meg a frontvonalat, amely azon a napon csak itt-ott és jelentéktelen réseket kapott, sőt Szareptánál mélyen beékelődött a fehérek felé; ám azon a szakaszon, ahol tegnap az a kellemetlenség történt a parasztezredekkel, a frontvonal éles szögben Caricinnak fordult. A hadseregparancsnok ceruzája egyre lassabban mozgott.

- Lássuk csak - mondta -, nézzük meg még egyszer.

A jelentések pontosak voltak. A ceruza Caricintól hét versztányira, épp a szakadék végénél állapodott meg, és ugyanolyan élesen fordult vissza, nyugat felé. Itt ék képződött. A hadseregparancsnok a ceruzát a térképre dobta, és tenyerével erre az ékre csapott:

- Ez dönt el mindent.

A tüzérfőnök szakállába túrva, elfordított tekintettel, komoran mondta:

- Magamra vállalom, hogy lemetszem ezt az éket, küldj oda éjjel lövedéket.

A páncélvonatok parancsnoka hozzátette:

- A csapatok harci kedve kielégítő: ha esznek s aludtak néhány órát, megállják a sarat.

- Az kevés - felelt a hadseregparancsnok -, szét kell verni az ellenséget, és ehhez a frontvonal nem kedvező. Mondd, a mozdonyt hozzácsatolták már? Helyes, akkor indulok... - Fáradtságtól lenyűgözve ült még egy percig, aztán felkelt, és átölelte az elvtársak vállát: - No, sok szerencsét...

A tüzérfőnök és a páncélvonatok parancsnoka visszatért a figyelőállásba, amely egy magányos, kimagasló vasúti víztorony tetején volt, s amelyet egész nap erősen lőttek földről és levegőből egyaránt. Felérve a telefonkészülékhez, ott találták vacsorájukat: két karéj másnapos kenyeret és kettőjüknek egy fél éretlen görögdinnyét. A tüzérfőnök bővérű, életvidám ember volt, és ez a szűkös porció bizony elkedvetlenítette.

- Vacak ez a dinnye - mondta, és a téglafalba vágott lőréshez állt. - Ha a dinnyét késsel szelik, az már nem dinnye. A dinnyét kézzel kell széttörni. - Szemét összehúzáva köpködt ki a magot, s a remekül látható síkságot szemlélte az alkonyatban. - Egy tál forró galuska, az igen, az jóllakat. Mit gondolsz, Vaszilij, majdnem úgy fest a dolog, hogy az éjjel parancsot kapunk visszavonulásra...

- Hogyhogy? Talán odaadjuk a vasútvonalat? Elment az eszed?

- Hát neked hol volt az eszed, amikor hagytad, hogy áttörjék a frontot; aludtak a páncélvonatjaid?

A tüzérfőnök beszéd közben folyton-folyvást a szeméhez emelgette két kinyújtott ujját, vagy pedig zsebéből gyufaskatulyát vett elő, és előrenyújtott kezében tartva, ötven lépésnyi pontossággal meg tudta állapítani a kilövési szöget és a távolságot.

- Igen, de a fehérek a gyalogosaik után utászokat küldtek, akik sok helyen megrongálták az utakat.

- És mégsem lett volna szabad megengedni a beékelődést - hajtogatta makacsul a tüzerfőnök. - Te, figyelj csak, nem látsz ott valamit?

Csak nagyon tapasztalt, éles szemmel lehetett észrevenni, hogy a nyugat felé húzódó fekete síkság már nem olyan csendes és néptelen, hogy ott valami óvatos mozgolódás megy végbe. A föld minden apró kiemelkedése, ezer meg ezer hangyabolynyi zsombékja hosszú árnyékot vetett, és egyik-másik árnyék lassan összefolyt.

- Leváltják a csatárláncokat - jegyezte meg a tüzerfőnök. - Ni, hogy csúsznak-másznak... Látnod, mintha vékony sávok csillognának ott.

- Persze hogy látom... A tisztí vállpántok...

- Ezt értem, hogy a tisztí vállpántok fénylenek... Az anyjuk istenit... lám, hogy másznak, mint a pókok... De valahogy nagyon is sok a tisztí vállpánt... Egyebet nem is látni.

- Igen, ez furcsa...

- Három napja Sztálin ezt előre megmondta... Most aztán itt vannak.

Aljabjov ránézett. Levette sapkáját, tarkóját vakarva felborzolta izzadságtól csapzott haját. Szürke szeme elködösödött, lehajtott fővel így szólt:

- Igen. Világos, miért nyugodtak meg ilyen korán... Előrelátható volt... Bizony, ez nehéz ügy lesz...

Gyorsan telefonhoz ült, és felhívott néhány számot. Aztán felvette sapkáját, és leszaladt a csigalépcsőn.

A tüzerfőnök napnyugtáig figyelte a síkságot. Aztán felhívta a Katonatanácsot, és csendesen tagolva mondta:

- Sztálin elvtárs, a fronton egy tisztí dandár váltja le a gyalogságot.

Erre ezt a választ kapta:

- Tudom. Hamarosan levél megy önökhöz.

És valóban, kisvártatva motorkerékpár berregése hallatszott. Léptek közeledtek a recsegő csigalépcsőn, és nagy nehezen kibújt onnan egy talpig fekete bőrbe öltözött férfi. A tüzerfőnök sem volt kistermetű ember, de ez a motorkerékpáros jóval magasabb volt nála.

- Hol van a hadsereg tüzerfőnöke?

S mikor az így szólt: „Én vagyok” - a jövevény még igazolványt is követelt, s gyufafény mellett gondosan elolvasta, míg a gyufaszál a körmére nem égett. Csak akkor adta át a legnagyobb gyanakvással a levelet, s botorkált le a lépcsőn. A levélben - egy nyolcadnyi, érdes, sárgás papirosan - ez állt a Katonatanács elnökének keze írásával:

Megparancsolom önnek, hogy ma éjjel, reggelig, az egész („az egész” alá volt húzva) tüzérseget és löszert a Voroponovo-Szadovaja közötti ötversztányi szakaszra összpontosítsa. Az átcsoportosítást lehetőleg észrevétlenül kell végrehajtani.

A tüzerfőnök újra meg újra elolvasta a váratlan és félelmetes parancsot, amelynek végrehajtása több mint kockázatos s hihetetlenül nehéz, és azt jelenti, hogy egészen kis szakaszon - az áttörés körzetében - kell összpontosítani mind a huszonhét üteget, kétszáz ágyút!... És ha az

ellenségnek nincs kedve pontosan erre a helyre lopózni, hanem jobbról vagy balról támad, vagy ami még veszélyesebb, oldalozó csapást mér Szareptára és Gumrakra! Ez bekerítést jelent, vagyis pusztulást.

Leverten ült a telefonhoz, egymás után felhívta a tüzérsztályok parancsnokait, és megadta az utasításokat, milyen utakon induljanak el, és milyen helyeken szállítsák keresztül a nehézesen mozgó, óriási hadtápot, a sok-sok ezer embert, lovakat, kordékat, szekereket, sátrakat, ezt mind el kellett most pakolni, elindítani, kirakni, helyére állítani, beásni az ágyúkat, megteremteni a telefonösszeköttetést - és mindezt hajnal előtt, néhány óra alatt.

A telefon mellett maradva lekiáltott, hogy hozzanak lámpást, és mondják meg minden futárnak, hogy a lovát tartsa készenlétben. Posztózubonyának nyakát kigombolva, kopaszra borotvált fejét simogatva diktálta szűkszavú parancsait. Amint a küldöncök kézhez kapták azokat, lerohantak a víztoronyból, lóra pattantak, s elvágattak az éjszakában. Ravasz ember volt a tüzérfőnök: elrendelte, hogy az ütegek eltávolítása után azon a helyen tábornüzeket gyűjtsanak, nem túl nagyokat, csak épp hogy elhitesseék az ellenséggel, hogy a vörösök ott melegítik csupasz lábukat a hideg éjszakában.

A kapott parancsot még egyszer elolvasta, és arra gondolt, hogy mégsem lehet a szárnyakat teljesen fedezetlenül hagyni, ezért harminc ágyút otthagyt Szarepta-Gumrak szakaszán. Mihelyt a tüzérsztályok parancsnokai jelentették, hogy az ágyúfogatok, a lövedékek és az egészségügyi felszerelés útra készen áll, s hogy a tábornüzek a parancs szerint itt-ott már kigyúltak, a tüzérfőnök azon a kis ócska gépkocsin, amelyet borszesszel vegyített petróleum hajtott, és amely úgy nyekergett, mint a kenetlen szekér, elhajtott Caricinba, a törzshöz.

Keresztülrobogott a sötét, néptelen utcákon. Megérkezve, felszaladt a kivilágítatlan lépcsőn az emeletre, és benyitott egy csúcsíves ablakú, tölgyfa mennyezetes, nagy szobába, amelyet csak két gyertya világított meg: az egyik egy papírokkal teli, hosszú asztalon állott, a másikat a hadseregparancsnok tartotta magasra, a falon függő térkép előtt. Mellette a Katonatanács elnöke jelölte meg színes ceruzával a csapatok elhelyezkedését a holnapi ütközetre.

Jóllehet csak ezt a két régi elvtársát és barátját találta a szobában, a tüzérfőnök katonásan jelentette a parancs végrehajtását. A hadseregparancsnok leeresztette a gyertyát, és feléje fordult, a Katonatanács elnöke pedig otthagya a térképet, és az asztalhoz ült.

- Virradatig húsz üteg az arctámadás helyén lesz - mondotta a tüzérfőnök -, hét üteget a szárnyakon hagytam Szarepta és Gumrak között.

A Katonatanács elnöke, aki éppen pipára gyújtott, erre elfújta arcától a füstöt, és csendes, szigorú hangon megkérdezte:

- Micsoda szárnyakon? Mi köze az egészhez Szareptának és Gumraknak? A parancsban egy szó sincs ezekről; úgy látszik, nem értette meg a parancsot.

- De igenis megértettem.

- A parancs világos - és a férfi alsó szemhéja megrebbent összehúzott szeme alatt -, a parancs világosan megmondta: az egész tüzérséget, az utolsó ágyúig a központi szakaszra kell összpontosítani.

A tüzérfőnök a hadseregparancsnokra pillantott, de az is komolyan és szemrehányóan nézett rá.

- Elvtársak - szólalt meg most hevesen a tüzérfőnök -, de hiszen ez a parancs halálos kockázattal jár!

- Úgy van - erősítette meg a Katonatanács elnöke.

- Úgy van - mondotta a hadseregparancsnok is.

- De hát mit használ, ha a központi szakaszra mégoly erős csapást mérünk is, hogyha a szárnyakat teljesen fedezetlenül hagyjuk? Ki biztosít bennünket, hogy a fehérek épp középén fognak támadni? És ha máshol indítják meg a harcot? A gyalogság egyedül nem állja a rohamot. A tegnapi összecsapásokban nagyon kimerült. Az ütegeket pedig már késő átszállítani... Ez az, amitől félek... A páncélvonatok már nem sokat segítenek rajtunk, a gyalogságot az éjszaka folyamán úgy is el kell vonnunk a vasútvonaltól... Ez az, ami aggaszt...

- Nem kell aggódni! - A Katonatanács elnöke az asztalra koppantott. - Nem kell ingadozni! Nem kell félni! Hát nem világos, hogy a fehérek, igenis, erre a központi szakaszra kell hogy dobják holnap az összes erőiket?... A tegnapi hadműveletek minden körülményéből erre lehet következtetni: Szareptánál szenvedett igen komoly vereségük után másodszor már nincs kedvük odaütni az orrukát, ismerve Bugyonnij dandárjának mozdulatait az ötödik hadoszlop hátában; tegnapi sikerük a központi szakaszon, ahol be tudtak ékelődni arcvonalunkba; végül a Voroponovo-Szadovaja közötti előnyös hídfőállás, a szakadékok és Caricin közelsége. Saját maga jelentette nekem, hogy a gyalogos közkatonaságot tisztí dandár váltotta fel. Vonja le ebből a következtetést. A tisztí dandár, ez a tizenkétezer önkéntes, volt aktív tiszt, akik aztán tudnak verekedni. Mamontov pusztá demonstrációból nem dob ütközetbe ilyen csapatot. Tehát minden alapunk megvan arra, hogy a központi szakaszon várjuk az arctámadást.

- Az esti jelentés is megerősíti ezt - mondotta a hadseregparancsnok. - A fehérek délről és északról tizennégy vagy tizenöt ezredet ide csoportosítanak át... Még a tisztí dandáron felül...

- Ilyenformán - folytatta a Katonatanács elnöke - az ellenség maga teremt olyan helyzetet, amelyben ha ingadozás nélkül, elszántan és bátran lépünk fel, ő maga kínálja fel szétverésre fő erőit. S a mi feladatunk holnap nem az, hogy visszavessük a támadást, hanem hogy elpusztítsuk a Doni Hadsereg magvát...

A tüzérfőnök szélesen elmosolyodott, leült és öklével a térdére csapott:

- Nagyszerű! Ez ellen csakugyan nincs mit mondani. Hát úgy befűtök én is nekik, hogy ijedtükben meg sem állnak a Donig a bitangok...

A Katonatanács elnöke odavitte a gyertyát a lepedőnyi térképhez, és a tüzérfőnök elmagyarázta, hogyan, hányas sorokban szándékozik üteget üteg mellett elhelyezni.

- Ne ássátok be őket - mondta a hadseregparancsnok. - Nyílt halmokra állítsd fel az ágyúkat. A gyalogságot közvetlenül az ütegek közelébe kell vinni. Eredj, telefonálj a parancsnokoknak.

Néhány perc múlva az egész negyvenversztás fronton csendes, de gyors mozgólódás kezdődött. A csillagfényes égen a tejút úgy tündökölt, mint ahogyan csak nagy néha fénylik őszi éjszakákon, s alant a sötét síkságon megindultak az ágyúszekerek. Nyolc-nyolc pár ló vont a nehézágyúkat, mögöttük a szekerek és kordék nyikorogtak. A gyalogság is észrevétlenül a védelmi félgyűrű köré tömörült.

A dérlepte mezőségen harci riadót fújtak a kozák ezredek kürtösei. A Volga-parti sztyepp mögött most kelt fel a nap. Messziről megdördültek az ágyúk, kattogtak a géppuskák. A nappal szemben, az árnyékban húzódó vörös front még hallgatott.

Minden üteggel közölték: várniuk kell, négy magasan robbanó srapel lesz a jeladás.

A fehérek rohamát tűzfergeteg nyitotta meg a láthatár peremén. Minden élőlény lehasalt, a földhöz tapadt, elrejtőzködött - minden göröngy, minden kis gödör fedezék lett. Olykor vad üvöltés csapott fel a robajból, a földgöröngyökkel ívbe görbült emberi testek, füstölgő katonaköpenyek repültek a levegőbe. A tűzérési előkészítés negyvenöt percig tartott. Mire az emberek felemelték a fejüket, már az egész lapály előrenyomuló csapatoktól hemzsegett. A tisztek többszörös csatárlánca lassan, szuronyt szegezve, lépésben közeledett, mögötte tizenkét oszlopban, mint valami díszfelvonuláson, jöttek a tiszt zászlóaljok. Fennen lobogott két ezred magasra emelt zászlója. Szaggatottan peregtek a dobok, harsogott a trombita. A gyalogság mögött pedig kozák századok beláthatatlan, fekete tömege hullámozott...

- Ivan Iljics, ez az, ez az osztályellenség! Micsoda harcosok!
- Jól kiöltöztették őket. Micsoda csizmák!... Húson nevelkedtek a fickók!
- Hejnye, de kár lesz ezt a sok jó ruhát szétszaggatni...
- Elvtársak, elég a tréfából, teljes figyelmet követelek!
- De hiszen ijedtünkben locsogunk, Tyelegin elvtárs...

Az első sorok meggyorsították lépteiket, már alig ötszáz lépésnyire voltak... Az arcokat is meg lehetett különböztetni... Az Isten őrizzen meg minden jótét lelket ettől a látványtól: csupa beesett arc, gyűlölködő, meredt szem, a pofacsontokon megfeszülő bőr, s az állkapcsok már a velőtrázó „hurra” üvöltésre nyíltak.

A tűzérőnök derékig kihajolt a víztorony téglafalának résén, hátranyújtotta kezét, s már-már jelt adott a telefonosnak a négy srappellövésre, de még várt egy percig. A trombita- és dobszóval, kimért léptekkel közeledő csatárláncnak át kellett lépnie a vasútvonalon... Még egy perceskét! Csak valahogy futni ne kezdjenek ezek az ördögök!...

- Századparancsnok elvtárs... isten bizony, nem állom ki tovább...
- Még vissza mindjárt a fedezékbe, az anyád keserves istenit...
- A hasam fáj... Csak épp félremegyek...
- Te, megöllek, az istenedet...
- Gora elvtárs, ne bántson!
- Fogd a puskát!

A tűzérőnök találgatta: azok ott elöl még elérnek a cölöpig... A legelső már összevissza botladozva lépkednek... Összehúzott szemmel jól látta ezt a cölöpöt s a rajta lógó telefonvezeték-darabot... Bizony, most az ő kezében van az egész támadás eldőlt, a mai nap kimenetele, egész Caricin sorsa!... Az ott legelöl, az a sárgacsizmás már a cölöpnél jár... A tűzérőnök kinyitotta háta mögött összeszorított öklét, szétterpesztette ujjait, kihajolt a résen, és ráordított a telefonistára:

- Jeladás!

A derült égen, magasan a menetelő hadoszlopok fölött, gyapotgomolyagként pukkadt szét négy srappellövés. Rémséges, soha nem hallott robaj rázta meg a levegőt. A víztorony kőfala megingott. A telefonista leejtette a kagylót, és a füléhez kapott. A tűzérőnök toporzékol, mintha táncolna, s a keze úgy hadonászott, mint egy karmesteré a zenekar előtt...

A mezőség, amelyen még az imént félelmetes hadirendben hömpölygött előre a csapatok szürkészöld tömege, most egy tűzhányóhegy füstölögve zubogó, gigászi kráteréhez vált hasonlón. A por- és füstgomolyok közt látni lehetett, hogyan hasalnak le a tűz alatt az elöl

támadók, s hogyan kavarnak össze a mögöttük jövők. Észak felől pedig, a még el nem foglalt vasútvonal mentén, már robogtak feléjük a páncélvonatok. A vörös osztagok kiugráltak a lövészárkokból, és ellentámadásba mentek át. A tűzérőnök kitépte a telefonista kezéből a kagylót és belekiáltott: „Tűzet mélyebbre!” És amikor a tűzáradat elzárta a fehérek visszavonulását, géppuskákkal megrakott teherkocsik robogtak oda, és megkezdődött a csapatok szétzúzása.

8

Dása az udvaron ült egy lán, amire rá volt írva, hogy „gyógyszer”, a térdére ejtette kezét, amelyet az imént mosott meg, és vörös volt a jéghideg víztől. Behunyt szemmel tartotta arcát az októberi napsugár felé. A meztelen akácfán, ott, ahol a háztető árnyéka végződött, tele begyű verebek tollázkodtak, tisztálkodtak, begyeskedtek egymás előtt nagy hangosan. Most röppentek be az utcáról, ahol a fehérre meszelt köház előtt annyi a zabszem meg a lótrágya, mint égen a csillag. Az arra haladó szekerek elriasztották őket, és ezért a verebek a nyírfákra röppentek. Dásának mennyei muzsika volt a csiripelésük, kimondhatatlanul kedves zene ezzel a motívummal: élünk, azért is, akárhogy is...

Vérfoltos fehér köpeny volt rajta, a fején fehér vászonkendő, amit szorosan a szemöldökéig húzott. A városban már nem zörgette az ablakokat az ágyúzás, már nem búgtak a bombavető a légben. Ennek a két napnak a borzalma madárcsipogásba fűlt. Ha az ember mélyebben meggondolja, szinte személyes sérelemnek érzi a szárnyas kis himpellérek hengegését: „Csipcsirip, kicsi a veréb, de okos, trágyácskát csipeget, verébkisasszonyok feje felett ugrál ágról ágra, csiripelve búcsúztatja a lemenő napot, s aztán - alszik reggelig, ez az élet egész bölcsessége...”

Dása hallotta, hogy szekerek állnak meg a kapu előtt... Új sebesülteket hoztak, s bevitték őket a házba. Lehunyt pilláit, amelyeken átrózsaszínlett a napfény, meg sem bírta rebbenteni a fáradságtól. Majd kiszól érte az orvos, ha kell... Ez az orvos kedves ember. Gorombán kiabál néha, az igaz, de a tekintete gyöngéd. „Mars ki az udvarra! - mondta neki. - De ebben a minutumban! Darja Dmitrijevna, maga már se holt, se eleven. Üljön le valahol egy kicsit, majd felkeltem, ha szükségem lesz magára...” Mennyi nagyszerű ember van a világon! Dása arra gondolt, hogy jó volna, ha a doktor is kijönne cigarettázni, és akkor ő elmondaná neki mély értelmű megfigyelését a verebekről... Mi van abban rossz, ha ő tetszik a doktornak? Dása felsóhajtott, s aztán még egyet sóhajtott, már keserveset... Mindent kibír az ember, még a legborzasztóbbat is, ha csak néha-néha rávetődik egy gyöngéd tekintet. Ha csak egy pillanatra is, de utána az emberben lelkielő, önbizalom éled, s valami homályos remény... S ettől újra él az ember... Verebecskék, ti ezt nem értitek!

A doktor helyett egy ideges, sárga arcú, tragikus tekintetű ember botorkált elő a pincéből, ahol a konyha volt. Közoktatásügyi formaruha volt rajta, de már nem volt zsinaggal átkötve a derekán. Feljebb jött néhány lépcsőn, s kinyújtotta vékony nyakát az udvar felé, mintha hallgatóznék. De csak a verebek csiripeltek.

- Rémes - mondotta -, mint egy rossz álm. Irtózat! - Tenyerével befogta fülét, de nyomban le is vette róla. Az alacsonyán álló napocska oldalról világította meg vékony arcát, duzzadt ajkát.

- Hát ennek soha nem lesz vége, te jóisten! Tudja, mi az a hallucináció? - fordult váratlanul Dásához. - Pardon, még nem mutatkoztunk be egymásnak, de én ismerem magát... Még a háború előtt találkoztam magával Pétervárott a „Filozófiai esték” egyesületében... Maga akkor

fiatalabb volt, de most szebb, jelentékenyebb... A hallucinációt valami távoli lavina jelzi, ami még nesztelen, de iszonyú sebességgel közeledik. Aztán sok szólamú üvöltözés lesz belőle, aminőt a természet nem ismer. Megtelik az ember füle, agya. Az ember tudja, hogy igazában csend van, de ez az üvöltés mégis benne feszül... Belülről jön, bent van. Az egész bensőnket feszíti, még egy pillanat, s a jerikói trombiták harsogása széthasítja agyunkat. Jó, hogy ilyenkor az ember elveszti eszméletét: ez menti meg. Kérdelem, mikor lesz ennek vége?

Megállt Dása előtt, és eltakarta előle a napot. Vékony ujjait tördelte, ropogtatta.

- Agyagot kell összeszednem valahol és meggyúrnom, hogy a kályhát megtapasszam, mert minket, mint nem dolgozó elemeket, a pincelakásba költöztettek. Az apám egész életében a gimnázium igazgatója volt, s megtakarított pénzéből építtette ezt a házat. Megmondhatja nekik... A pincében pár égett téglát van csak, s két apró ablak néz a járdára, olyan porosak, hogy nem engedik be a világosságot. A könyveim a sarokban hevernek... Anyámnak érlelmeszedése van, ötvenöt éves, a nővéremnek pedig a malária megbénította a lábát. S most jön a tél... Te jóisten!

Dása arra gondolt, hogy ez itt úgy letördeli mind a tíz ujját, mint a Cukor szelleme a »Kék madárban«, amit a Művész Színház előadásán látott.

- Aki nem dolgozik, ne is egyék!... Hiába végeztem a történelem-filológiai fakultást, s majdnem befejeztem disszertációm... Három évig tanítottam a leánygimnáziumban, ebben az átkozott városban, ebben a reménytelen fészekben, ahova anyám és nővérem betegsége kezemet-lábamat odaláncolja... És az életem fináléja: aki nem dolgozik, ne is egyék! Lapátot nyomnak a kezembe, erőszakkal hajszolnak ásni, és meghajolni kényszerítenek a forradalom előtt... Erőszakot követtek el a szabadságon! Ez a kérges tenyér diadala. A tudomány sárba tiprása... Én nem vagyok nemesember, nem vagyok burzsuj, és nem tartozom a „fekete százak”-hoz. Itt a sebhely a fejemen, a diáktüntetések idejéből való, amikor követ dobáltak meg. De én nem akarok meghajolni a forradalom előtt, amely engem a pincébe kergetett... Én nem ezért kínoztam az agyamat éveken át, hogy most a pinceablakból nézzem a győzők járdatipró lábait. S ahhoz sincs jogom, hogy magam vessek véget az életemnek, anyám, nővérem van. Álmomban sem menekülhetek sehová, nincs búvóhelyem... „A kigyúlt fény terjesztői vagyunk”, de nincs merre vigyünk, nincs már magányos barlang sehol a földön...

Hihetetlenül gyorsan mondta el mindezt, a szeme elrévedt. Dása csak hallgatta, nem csodálkozott, és részvétet sem érzett, mintha ez a pincéből előbukkant ideges ember is szükségszerű betetőzése volna ezeknek a szörnyű napoknak, a sebesültek nyögésének, tűzvésznek, haláliszonyoknak...

- Mi vitte magát közéjük? - kérdezte a férfi váratlanul köznap, zsémbes hangon. - Meggondolatlanság? Félelem? Éhség? Hát tudja meg: ez alatt a két nap alatt szemmel kísértem magát, és eszembe jutott, hogy a pétervári „Filozófiai esték”-en némán imádtam, nem mertem közeledni, féltem bemutatkozni. Maga nekem majdnem az, ami Blok »Ismeretlen asszonya«... (Dása ezt gondolta: „Miért csak majdnem?”) Aranyfonállal hímző királynő itt cipeli a sebesülteket, piszkos köpenyben, kivörösödött kézzel... Szörnyű, szörnyű!... És ezt úgy hívják, hogy forradalom...

Dása hirtelen úgy felbőszült, hogy összeszorított ajakkal, mit sem felelve ennek a pergamenképű neuraszténiásnak, faképnél hagyta, és bement a házba. Az udvar friss levegője után megcsapta a jodoform, s a szenvedő emberi test szaga. Minden szobában sebesültek feküdtek a gyalulatlan fából szűkösen összetákoltyúzott ágyakon. A műtőben, ahol a leánygimnáziumi tanár körmölte disszertációját, amíg ki nem telepítették onnan, most a doktor könyökön felül csupasz karját törülgette; mikor meglátta Dását, szemével ráhunyorogott.

- Nos, kiszunyókálta magát? Közben érdekes műtétet volt: kivágtam egy legénynek a vékonybeléből vagy három métert, s egy hónap múlva már koccintani fogok vele. Hoztak még ide egy parancsnokot is, a hűdéses sokk nehéz esete. Kámfort spricceltem belé, s a szíve működik, de még eszméletlen. Figyelje a pulzusát, ha gyöngülni kezd, adjon neki még egy injekciót...

A törülközőt a vállára dobva odavezette Dását a rozoga ágyhoz. Ivan Iljics Tyelegin feküdt ott hanyatt, mozdulatlanul. A szempillái erősen összehúzódtak, mintha valami vakító fény ellen védekeznek. Szája szigorúan zárva. Mellén nyugvó balját a doktor fölemelte, s a pulzusát tapintva, könnyedén megrázta.

- Látja, máris javul, pedig az imént még egészen görcsösen összeszorította a kezét. Mondom magának, hogy ez az idegsokk néha a legfurcsább kórképet adja. Hiába, még nincs kitanulmányozva... Mint a csecsemők anyajegye, afféle dolog ez is... A központi idegrendszernek nincs ideje kivédeni a váratlan rajtaütést...

A doktornak torkán akadt a szó, hirtelen ő is szinte kisebbfajta sokkot kapott: Darja Dmitrijevna puhán térdre esett az ágy előtt, és egész arcával beletemetkezett ennek az eszméletlen férfinak a kezébe, amelyet a doktor visszajett az imént a takaróra...

9

Vagyim Petrovics Roscsin későn ébredt a vékony takaró alatt. Az undorító szállodai szoba piszkos ablakait megsárgult újságpapiros függönyözte el, az ágy rövid volt. Roscsin vonatja késő este indult - egész napja üresen ásított feléje. Tárcájában egyetlenegy cigarettája maradt, azt megropogtatta és rágyújtott, s tekintete rajtafeledkezett saját, inas, lesóványodott, lúdbőrző kezén. Eddig kereste Kátyát, de hiába kutatott utána, nem talált rá. A szabadságideje lejárt, vissza kellett térnie Kubanyba, az ezredéhez...

Két nap múlva tehát leszáll a vonatról, felül a reá váró kocsira, s a bakon ülő alantassal szóba nem ereszkedve, zötykölteti magát a sztyepp göröngyein. A kozák falu széles főutcáján a kocsikerék elakad a novemberi esőktől felázott agyagos sárban, ő leszáll, parancsot ad, hogy a bőröndjét vigyék utána, aztán a ragacsos latyakon át bemegy a faluházára, ahol a törzs van, egyenest az ezredparancsnokhoz, Svegye vezérőrnagyhoz.

Ez a kikent-kifent tökfilkó biztosan szimbolista versekbe lesz beleájulva: Szologub »Lánggyűrűjét« vagy Gumiljov »Gyöngyeit« szokta böngészni. Jelentkezés után Vagyim Petrovics átveszi szakaszát. Lehet az is, hogy századot bízna rá. S akkor megkezdődik az örökös egyforma alaki kiképzés, a tiszti kaszinó, ahol nőügyek, lumpolások felől fogják faggatni, s élceket faragnak soványságáról, fejről és egész fanyar mivoltáról. Esténként fel-alá járkálás szobájának egyik szögletéből a másikig. Tíz órakor hallgató tisztiszolgája lehúzza róla a csizmát... Ez az egyik lehetőség... A másik az, ha az ezrede a fronton van és harcol...

És maga előtt látta ugyanazt a kihalt pusztaságot, északról tornyosuló felhők alatt, az üszkös romokból kimeredő kéményeket, a sárban megrekedt, sebesültekkel rakott szekereket, döglött lovakat, és a puszta peremén a lövészárkokat, bennük az ürülék és véres cafatok közt nyüzsgő embereket... Elképzelte magát hivatásos hősnek, aki legendás halálmegvetéssel ad példát a hideg gyűlöletre, ami öbelőle hiányzik, ami már rég nincs meg benne. Csak ingerült utálkozást érez, ha az emberekre gondol.

Felült ágyán, begombolta ingét, és lehajolt földön heverő nadrágjáért - dohányt keresett a zsebében -, aztán visszafeküdt, és keresztbe fonta karját.

„Ilyen hangulatban mégsem lehet élni - mormolta maga elé; ez az idegen hang nem tetszett neki, undor támadt benne attól, ahogy ezt mondta. - De miért nem lehet? Mi az, hogy mégsem lehet? Minden lehetséges! Még az is, hogy a derékszíj egyik vége az ajtókilincsen, a másik vége a nyakamon... Legyünk csak őszinték, Roscsin... Mit kényeskedsz?... Aljas vagy, mint a többi.”

Dühös bosszúérzettel gondolt arra a tömérdek emberre, akikkel itt Jekatyerinodarban találkozott: a nőkre, akik az evakuáció hányattatásainak és a megközelíthetlenség némi szármalmas maradványának bélyegével arcukon szaladgálnak szállodáról szállodára, és kínálgatják ócskaságaikat, amelyekhez „drága emlékek fűződnek”; a tábornokokra, akik vállon veregetik, és öcsémuramozzák az egészségtől duzzadó, kékre borotvált, dőzsölő síbereket, mert ezek értenek a legjobban a kincstári áruk vasúti szállítóleveleivel való bonyodalmas adás-vevéshez; a kastélyukból kiebrudalt hangos földbirtokosokra, akik ostoba feleségükkel és hosszúra nyúlt, szeplős és blazírt lányaikkal együtt nyüzsögnek a szállodákban, és pénzükből jó étvággyal falatoznak az étteremben, ahol mindenféle képtelen ételekre tanítják a szakácsokat, a forradalmat bolond zúrzavarnak nevezik és általában azokkal a szivárványos reményekkel kecsegtetik magukat, amelyek az orosz földbirtokost még a legválságosabb időkben sem hagyják cserben. A szállodák előcsarnokában lézengők nagy részéről hihetetlen gyorsasággal vedlett le a társadalmi méltóságérzet, legfeljebb a gombjaik vésetéről vagy a sapkájukról lehetett még megismerni, hogy ez itt államügyész, s lám, egy nyegle sihederrel, az egyik leghírhedtebb üzérrel van most sülve-főve, mert rá akarja sózni eltört rugójú óráját; amaz ottan adóhivatali igazgató volt, ősz hajú, beteges külsejű, bottal jár, nyilván már minden értékpapírját elkótyavetyélte, s irigyen pislog a gazdag üzérekre, a bankókkal hadonászó kezekre...

Elegánsan öltözött, agyafűrt kalmárok sürgölődnek a szállodák főbejáratánál, kezük, tekintetük meg nem áll, összeverődnek, idegesen sugdolóznak, s ismét az utcára tódulnak a lánc-kereskedelemnek és a gazdagságnak e szárnyas Hermesei... A szállodák halljában villámgyorsan híre megy, hová, merre indítottak kincstári szállítmányt, hol vezett el egy vagon kenőolaj, mi a dollár árfolyama, amely naponta többször esik és emelkedik, s mindez közvetlen összefüggésben a nyugati fronton végbemenő francia vagy német ellentámadások kimenetelével. De ezek persze már igen komoly üzletek... A kisebb spekulánsok riadt, hódoló udvariassággal nyitnak utat az előcsarnokon hadvezérként keresztülvonuló „nagy” embernek...

Lassan, méltóságosan jön ő, csaknem földig érő kabátban, tarkójára tolt ellenzős sapkában, avagy bársony fényű puhakalapban, kezében ernyő; nyakára simuló kifogástalanul fénylő szakállának egy-egy szőrszálát az összpontosított elméleti tevékenység pillanataiban sodor-gatni szokta. A szeme megfeszített szellemi életet tükröz, mert hiszen a kicsinyes dolgok fölé emelkedett gondolkodó: ő az, aki kifürkészi, megtalálja és összeegyezteti ama tényezőket, amelyekről a sűrített világenergia, vagyis a szilárd valuta esése vagy emelkedése függ...

Itt, a szállodai előcsarnokban s a közeli utcákon folyik a játék, amelyet hivatalosan mind a hetman-hatóság, mind a német katonai parancsnokság eltiltott. A játékosok folytonos mozgásban vannak a szálloda bejáratától a legközelebbi utcasarokig. Kifejező szemjáték, ujjmozdulatok és néhány szó segítségével adnak-vesznek. Egyiknél sincs valuta, az el van dugva, s általában senki sem tudja, mennyi valuta leledzik a városban. Az árfolyamkülönbözetre játszanak, és hetman-féle pénzzel fizetnek. Pillanatok alatt vagyonok keletkeznek, és pillanatok alatt lesz a gazdagból koldus. A szerencsés játékos tányérnyalóival kávéházba vonul, ahol süteményt esznek malátakávéval, a vesztes pedig kétségbeesetten csatangol a

fasorban, ahol a novemberi szél papírfoszlányokat, száraz leveleket sodor hosszú kabátjának porlepte szegélyéhez.

A szálloda lakói, akik alkudozva, egymást becsapva, az utcán, a dohánytőzsdék előtt, kávéházakban és falatozóknak verődtek össze: ez a társaság csak egy része volt annak a lármás, falánk csordának, amely mindenütt megjelent, minden városban, mihelyt a forradalmi hadsereg kénytelen volt kiűriteni. Ennek a csöcseléknek itt szabad a vásár, esznek-isznak, bandába gyűlnek, csalhatnak, üzérkedhetnek... Ezt a csordát kellett ágyúval, szuronnal védelmezni, s helyreállítani számára a bolsevik nyavalyától megtisztított, nagy, egységes és oszthatatlan Oroszországot.

- Aljasság és undok hazugság! - mondta megint fennhangon Vagyim Petrovics. - És ha megszöknék?

És ezen kezdett most tűnődni, életében először eresztve ki kezéből az erkölcs gyepelőjét, s nyilalló élvezettel fedezte fel magában az alantasság, hitványság rejtett készleteit... Még el is mosolyodott ezen, noha fogvicsorgatva... Gondolatmenete váratlan leleménynek tűnt fel neki, mint az első bűn.

„Ugyan, micsoda szent dolgok nevében húztad mindig oly feszesre a kantárszárat, barátom? Tisztességes embernek tartottad magad, a tisztességes társasághoz tartoztál, még az ezrededtől is megváltál, és egyetemet végeztél, hogy tágítsd a látókörödet... Fiatal korodban azt hitted, hogy hasonlítasz Andrej Bolkonszkijhoz. Erkölcsi érzéked kielégített, és ez elég volt ahhoz, hogy tiszta lelkűnek tartsd magad. Mint a szemétdomb előtt, úgy fintorogtál mindentől, ami gyanús vagy nem tiszta. Mindössze három viszonyod volt férjes asszonyokkal, s mindannyiszor a legfinomabb érzelmek tetőpontján szakítottál velük, mihelyt az izgalmas vonzalmat ízesen sablonos csókok váltották fel... S most végeredményben hova vezetett téged a büszkén, felemelt fővel leélt élet? Üszkös rommá lettél. Az egész emberből csak egy kormos kémény maradt...”

Vagyim Petrovics erre a következtetésre jutva, módszeresen kezdte átgondolni a szökés lehetőségeit. Külföldre meneküljön? Az egész világon dúl a háború. Titkosrendőrök mindenfelé gyanús idegenek után szimatolnak, bebörtönzik, akasztófára juttatják őket... Mindenütt virgonc fiatalok szállnak hajókra... „Trulalla - így kurjongatnak a legények -, csak még gyorsan szétkergetjük a disznó németeket, s akkor mehetünk vissza a kislányokhoz...” Megtorpedózzák őket az óceánokon, s akkor a víg legények a kőolajfoltos, jéghideg tengervízbe vesznek... Európában fiatalok tömegei hullákra szabott, kekiszínű egyenruhában, sűrű sorokban, reménytelen, kétségbeesett megadással mennek a géppuskák, bombavető, aknavető, lángszórók elébe, elől-hátul tűz hull rájuk... A külföldi utazás elmarad... El lehet jutni esetleg Odesszába, ott hamis papírral beállni, pincérnek egy sasliksütőhöz... Igen, de minden percben a vállára csaphat valaki: „Teringettét, kit látnak szemeim, bizisten Roscsin ez, csakugyan te vagy az, pajtás? Mi szél hozott erre?...” Apró tételekben spekulálni, vagy pláne lopni? Ehhez nagy adag életvidámság kellene, ami nincs... Selyemfűnek - öreg. „No és tegyük fel, hogy valahogy megérem a végső győzelmet: a szocialisták akasztófára kerülnek, a parasztok deresre, az angolok megbocsátanak nekünk, és mi bűnbánó képpel felállítunk egy hadsereget a Volgán túl a németek ellen. A fegyvereket kiosztjuk, s akkor egy szép napon a legénység megint nekimegy a tiszt uraknak, a »jégahadjárat« hőseinek, és előlről kezdődik a mese. Az én szegény, elvesztett Kátyám valahol egy kitört ablakú váróteremben, alvók, lázbeteg, halottak között még egyszer utoljára felsóhajt utánam: »Vagyim, Vagyim...« Tehát egy lehetőség marad: felkötni magam, de most nyomban. Talán félek? Dehogys!... Csak kicsit undorító ez a művelet, erőszakot elkövetni az embernek saját magán...”

A keze mint a jég: tarkóján érezte hidegét. Nem tudott határozni. S mintha apró emberi lények nyüzsögnének rajta, mint a legyek, és lenyűgöznék akarátát, lelkierejét... Mire besötétedik, felkel, felöltözik, kigyalogol az állomásra, és biztosan még cigarettát is vesz az útra... És élni fog, az ilyent, mint ő, kard sem fogja, golyó sem találja, még a tifuszt terjesztő tetű se csípi meg...

Azon a falon túl, ahol az ajtót egy szekrény torlaszolta el, már rég veszekedett két dühös férfihang. Az egyik folyton ezt hajtogatta: „Hallja, Paprikaki úr, ha én volnék az Úristen...” De a másik nem hagyta végigmondani:

„Hallja-e, Gabel, maga nem Isten, maga egyszerűen agyalágyult. Csak egy sült bolond vásárol fél órával az újság megjelenése előtt Krupp Acélműveket...” - „De hallgasson ide, én nem vagyok Isten...” - „Tudja mit, Gabel, ha a bele kifordul, akkor se tudja megtéríteni a káromat... maga hull...”

Ez a szóváltás erőszakkal furakodott Vagyim Petrovics fülébe. „Hej, az ördög vigye el, de jó volna abba az ajtóba belelőni...” Most aztán a folyosóra nyíló ajtó mögött kezdődött nagy futkosás és izgatott hangú kiáltozás: „Orvost kell hívni...” - „Minek ide orvos, hiszen már egészen megdermedt...” - „Mi az, hogy történt?” - „Így vagy úgy történt, nem mindegy az magának?”

A beszéd elcsendesedett, sarkantyú pendült:

- Rendőrfőnök úr, bocsánat, igaz, hogy ez az osztrák császár unokaöccse volt?

- Igaz, igaz... csak kérem, uraim, hagyják el a folyosót.

Majd közvetlen Roscsin ajtaja előtt kezdtek sugdolózni:

- Fenét öngyilkosság, saját szárnysegéde lőtte agyon, egy bolsevik.

- Pardon, hogy érti ezt: osztrák tiszt... és bolsevik?

- Hát maga mit gondol? Hiszen azok mindenütt ott vannak... Nemcsak hogy Bécs, de tegnap óta Berlin is az ő kezükben van...

- Uramisten, nem is tudom elhinni...

- Bizony, kérem, jó lesz kereket oldani...

- De hová?

- Tudja az ördög, talán valami szigetre.

- Igazad van... Épp tegnap mesélte valaki: Holland-Indonéziában kenyérfa nő a szigeteken... Ruha egyáltalán nem kell. De hát hogyan lehet odajutni?

Ezután egy fiú nyitott be kopogtatás nélkül, a szálloda fitos orrú, vidám, vigyorgó cipőtisztítója, s széles mosollyal jelentette:

- Különkiadás, forradalom Németországban... Vendég, fizessen három rubelt.

Roscsin mellére dobott egy újságot, észre sem vette ennek a vendégnek ijesztő pillantású szemét és halottsárga arcát...

- Vendég, a pénzt tegye az ablakba. Olvassa el az újságot...

Ezzel kiszaladt. Vagyim Petrovics szíve vesztetül dobogott, de az újság még sokáig hevert összehajtván a mellén...

- Forradalom Németországban!... Katonák a vonatok tetején, szétlőtt vasútállomások, vadul rivalgó tömeg, szobortalpazatról szavaló szónokok, akik öklükkel csapkodnak a levegőbe: szabadság, szabadság! Mintha a szabadság pótolná nekik a kenyeret, a hazát, a kötelesség-érzetet és a sokszázados állam higgadt nyugalalmát! Forradalom: beszenyezett városok, kócos leányok az utcákon... És az ember búbánata, aki az ablakból nézi a város színehagyott háztetőit, amelyek alatt már semmi sem titok... Még a nap is elérhetetlen magasságokba emelkedett... Az ember bánata, aki oly keserves kínnal próbálta átvonszolni az életén saját magát, függetlenségét, szomorúságát...

Vagyim Petrovics most végre észbe kapott, hogy fennhangon beszélget magával. Olyan volt már ez, mint amikor valaki nyitott szemmel félrebeszél. Szétnyitotta az újságot. Az egész lap a Németországban kitört forradalom híreit harsogta, nagy betűkkel. Abban az órában robbant ki a népmozgalom, amikor a compiegne-i erdőben megindultak a fegyverszüneti tárgyalások, és Weygand tábornok tüzéségi tűz alatt álló vonatán megjelentek a német megbízottak...

Megkérdezték, mik a francia ajánlatok. A tábornok, le sem ültetve őket, kezét sem adva, hideg dühvel felelt: „Én nem teszek semmiféle ajánlatot... Németországot térdre kell kényszeríteni...”

Ugyanaznap megdöntötték azt a kormányt, amely Németországot gyalázatba vitte. Berlinben megalakultak a Munkás és Katonatanácsok. Vilmos császár titokban elhagyta Spát, volt főhadiszállását, és Hollandiába szökött. A határon átadta kardját a holland hadsereg egy tisztjének.

Vagyim Petrovics néhány perc múlva szoros derékszíjjal övezett köpenyben és sapkában még egyszer elolvasta az ablaknál az újságot. Néhány gyűrött bankjegyet gyömöszölt a zsebébe, és kilépett az utcára.

Ott egy nagydarab ember ötlött a szemébe, aki mint egy mély tengerfenékről felszínre került bűvár, duzzadt, vörös arccal, meredt szemmel járkált a szálloda előtt, és kicserepesedett, vastag ajka folyvást hajtogatta: „Adok Krupp Acélműveket, adok, eladok...” Azzal az eszeveszett reménységgel fürkészte a járókelők arcát, hátha akad még nálánál is bolondabb...

Csakhamar ellökték és falhoz szorították az osztrák katonák, akik rendetlen tömegben haladtak el arra, puskájukat csővel lefelé lógatva hátukon... Ez volt a forradalom egyik ismeretetőjele, annak a jele, hogy rögtön, még aznap, véget vetnek az emberirtásnak... A gyalogjárón egy nyúlánk, fiatalosan selymes bajuszú tiszt lépkedett együtt ezzel a katonatömeggel; kínosan megfeszülő, finom vonású arcát hetykén felvetette, tisztí pántján piros szalagszokor díszlett. Ez a gyerek a háború alatt vonult be ezredéhez, és nyilván nem volt módjában, hogy vadonatúj egyenruháját, csörömpölő tisztkardját megsétáltassa a vidám Bécs utcáin, ahol a nők oly búbájosan könnyűvéreiek. Az lett a sorsa, hogy fiatalságára és jólelkűségére való tekintettel beválasztották a katonabizottságba, és most ő vezeti a századát a pályaudvarra; kárörvendő, gúnyos pillantások oldalozó sortüzeiben evakuál... Bécsben pedig zűrzavar, éhínség, a munkások torlaszokat emelnek...

Roscsin hosszan nézett e büszke európaiak után. Őbenne is káröröm támadt: „Nem sokáig vendégeskedtek Ukrajnában, zabálták a libapecsenyét meg a szalonnát... Breszt-Litovszk, úgy látszik, cigányútra ment nekik...” De nyomban elkomorodott: „És te, teneked mi közöd mindehhez? Moszkva ujjong. Te meg mehetsz vissza a bűdös lövészárókba, az ellenforradalmáraidhoz...” És még inkább elkomorodott először kapva magát rajta, hogy ily cinikus nyugalommal mondta ki ezt a szót... Mert éppen ebben a szóban rejlett az oka az ő lelki meg tépettségének. Kátya előrelátóbb volt nála, amikor Rosztovban, dühös összeszólalkozásukkor azt mondta neki: „Ha lelked egész erejével hiszed, hogy a te eszméd igazságos, akkor eredj és

gyilkolj...” Minden tisztességes és önmagát valamire becsülő intellektuel hagyományos értelmezése szerint, aki ellenforradalmár, az utolsó aljas gazember... Most aztán menjen, és próbáljon így tovább élni...

Zsebre dugott kézzel bandukolt felfelé a széles Katalin sétányon. Még a járása is olyan hányaveti volt, mint holmi semmire való himpelléré. Egy fodrászüzlet előtti keskeny tükörben akaratlanul megpillantotta képét, gonosz vigyorral nézett rá hullaszürke arca. Bement s köpenyét le sem vetve, leült a karosszékbe: „Borotválás!” Itt is minden undort keltett benne: az alacsony, fülledt helyiség, melynek falait holmi olcsó tapétamaradékok takarták úgy-ahogy, s maga a fodrász is, korpás hajába dugott fésűvel, akinek piszkos, puha kezéről émelygős bűz párolt...

A fodrász habot vert, és nagy kényelmesen beszappanozta Vagyim Petrovics arcát, miközben így beszélt:

- Mikor az asszony azt sem tudja, hol áll a feje a sok dolgától, ráadásul malacot hizlal... Négy esztendeig háborúztak, most meg forradalom is kell nekik... Hogy mi jutott az eszükbe, nem értem... kérdeztek volna csak engem... - Kinyitotta a borotvát, és vadul fenni kezdte...

- Önnek kívánom a különbséget a nagypolitika meg a mi kis apró-cseprő ügyeink között. - S most még serényebben szappanozta Roscsin képét a forró habbal. - Ma uraságod az első vendégem. Az emberek megőrültek. Amiért Vilmos császár Hollandiába menekült, most aztán itt senki sem akar borotválkozni. Azt is megmondom, miért. Félnek a bolsevikoktól, félnek Mahnótól, valamennyi tüskés szakállt ereszt, csak hogy minél proletárosabbnak lássék. (Sercegve húzta végig a pengét Roscsin bőrén.) Bocsánat, ön bizonyára nem kedveli, ha megfogják az orra hegyét. Pedig vannak, akik direkt szeretik. Én Kurszkban tanultam ki a szakmát, a mesterünk régivágású ember volt, az ujjával mászott a vendég szájába, finomabb urak részére uborkát tartott. Ujjal: tíz kopejka, uborkával: tizenkettő; szép pénz volt az, kérem. Még egyszer végigmegyek uraságodon, ráérek. Az imént járt itt az az örült Paprikaki. Tetszik ismerni? Nagy pénzügyi kapacitás. Az idegei tönkrementek, nem lehet megborotváltni, csupa merő pattanás, ha csak hozzá ér a pamacs, már ordít, úgy fáj neki. Mostan a kiütés az egész testen elterjedt, hálstennek. Hát ez az úr megvigasztalt engem: a németek, aszongya, haza készülnek Ukrajnából. Belgorodnál már támadnak a bolsevikok. Belaja Cerkovban pedig új ukrán kormány alakult: a Direktórium. Rada már volt, Szovjetek is, hetman is, de Direktórium még nem volt. Petljura és Vinnyicsenko állnak az élén. Kijevben mind a ketten vendégeim voltak, még tizenhatban. Petljura könyvelő volt a Faluszövetkezeten, Vinnyicsenko pedig író, eljártunk megnézni a darabjait; egyik se volt valami különös; egy festőt, képzelje, megcsal a felesége, s mikor javában veszekszenek, jön az asszony szeretője, és a hölgyike berendezkedik vele ott rögtön, a szomszéd szobában. A festő meg, képzelje, nem megy be oda, hogy elkeresse a pasast, mert azt a ringyót nem akarja kidobni, beleharap az ujjába, hogy a nő bosszantására nyomorékká tegye magát. Sokszor borotváltam én Vinnyicsenkót, petyhüdt, likacsos bőre van neki... Paprikaki azt mondja: a Direktórium már kiáltványt intézett a parasztokhoz, hogy űzzék el Szkoropadszkij hetmant... Hát nincs is más baja a hetmannak!... - Mikor a borbélymester másodszor is megborotválta Roscsint, rosszállóan szemügyre vette sörtes, ősz haját. - Engedelmeivel, megnyírom á la box, és maradt még egy kis külföldi hajfestékem, hollófekete. Kinek kell ilyen ősz csutak?

- Borotválja le a hajamat - mondta Vagyim Petrovics, foga közt szűrve a szót.

- Kérem, ahogy parancsolja... (És már a füle mellett csattogtatta az ollót: vajon elég jól vág-e?) Tudja, kapitány úr, én csak egyet szeretnék; ha volna a világon valami csendes kis város, akár az isten háta mögött, nem bánom, ha nincs is villanyvilágítás. Mert mi kell az

embernek? Egy-két tucatnyi vendég. Munka után az ember pipára gyűjt, és kiül a kapuba... Csöndesség, nyugalom, békés öregek jönnek arra, az ember feláll, meghajol, ők is meghajolnak. A kismembekre, kapitány úr, most senkinek sincs gondja, azok kiesnek a számításból. Pedig ha mi nem volnánk, mindenkit benőne a sörte. Tessék megnézni magát, mit csináltam uraságodból: csókolnivaló!

Roscsin megnézte magát a tükörben. Fénylő koponyája boltozatos, jó formájú volt, nemes, fennkölt gondolatoknak való. Az arca keskeny, az alig kiálló pofacsontokból finoman ívelt a nem nagyon erős, de azért nem erélytelen állig. A két sötét, összenőtt szemöldök szeszélyesen futott a halánték felé, s enyhítette a kitágult pupilláktól feketének látszó, okos szempár szigorúságát. Egy ilyen arcot nem kellett szégyenkezve eltakarni. Talán csak a száj rontotta el. Szemmel lehet hazudni, a szem csalóka, nem őszinte, de a száj nem tud leplezni... Lám, annak nincs igazi formája, csupa mozgás, mint a csiga... „Ördög tudja, mi ez! Faust nem lesz belőled, Vagyim Petrovics...” Felállt, fejébe húzta golyólyuggatta, piszkos tábori sapkáját, kicsit félrecsapta, bőkezűen fizetett és elment... Még mindig nem döntött, mit tegyen, de már nem érezte ócska rongynak a lábát, nem csoszogott csizmájával a kövezeten... Lám, mit jelent egy kis tisztálkodás a borbélynál! És lelkének kétségbeesett zűrzavarába valamelyes önszeretet férközött.

Az ablakokban kigyúltak a fények. Fűtyült a szél a sudarukkal homályba vesző, csupasz jegenyék között. Az utca másik végéről szemtelenül hívogatott a „Bi-Ba-Bo” kabaré kimázolt bejárata fölött fénylő, nagy ívlámpa. Ez a kabaré kitűnő saslikjáról volt híres. Vagyim Petrovicsnak az evés gondolatára összefutott a nyál a szájában: tegnap óta nem evett. Hatalmas, férfias étvágy volt ez, amely felülkerekedett mindenféle lelki bonyodalmon. Roscsin elszántan fordult a kivilágított bejárat felé. Egy fehér szoknyás valaki elmozdult egy fától, és útját akarta állni. Roscsin már a háta mögött hallotta a könyörgését: „Tisztecske, jöjjön be hozzám, nem bánja meg...”

Alacsony, hosszúkás helyiség volt a „Bi-Ba-Bo”, amelyet nemrég festett ki Valet, a Petrográdból menekült híres, baloldali festőművész. A „Bi-Ba-Bo” mennyezete fekete volt, rajta ezüstpapírból kivágott nagy csillagok. A fekete falakon férfi és nőalakok narancssárga és téglaszínű, szögletes árnyai üzték egymást, mintha valami orkán ragadta volna el őket. Egy éjjeli mulató számára ezek a falfestmények túl komolyak voltak, ez a mezítelen embercsorda a falakon nemhogy érzéki, inkább borzalmas képzetet keltett. A tőkepénzes, az a bizonyos Paprikaki, aki rubelt fektetett ebbe a vállalatba, meg is mondta egy ízben: „Ha kerékbe törnek, se értem ezt a mázolmányt, hányingerem van tőle, de a közönségnek tetszik...”

Roscsin megvacsorázott, és bort ivott rá. A vonatja reggel négykor indult; elhatározta, hogy háromig mindenesetre itt marad, aztán majd meglátja... Melege lett, és kissé zúgott a feje.

A pincér régi ismerőse volt, még a boldog emlékezetű, moszkvai „Jar” mulatóból. Többször odajött az asztalához, és miközben előhúzta a jeges vödörből az üveget, s töltött neki, így szólt:

- Ne vegye tolakodásnak, Vagyim Petrovics, de jólesik önnel visszagondolni Moszkvára... Ej, látja, látja, mire jutottunk... Még az álmát is elveszi az embernek ez a siserahad...

A városban meglehetősen izgalom uralkodott, hiszen a kültelken, a mellékutcák sötétjében itt-ott puskalövés dörrent, csak a kormányzósági palotát őrző lovas hetman-csendőrök tettek úgy, mintha nem hallanák; a zugtőzsdén, igaz, pánik tört ki e napon, de azért a „Bi-Ba-Bo” tömve volt. A kabaré-előadás még nem kezdődött meg. A kicsiny színpadon egy bolyhos sörényű, vékony nyakú, hosszú fiatalember ült a pianínó előtt, és valami operettegyveleget játszott.

Roscsin asztala körül lármás italozás folyt.

Földbirtokosok, akik már nem bírták ki tovább a szobájukban, fanyar kedvű nőrokonaik társaságában poharaztak itt kedvükre.

- Elhíhetik, uraim - kiabált az egyik simára borotvált képű bácsi -, a németeknek már kaput. Az angol expedíciós csapatok újévre Moszkvában lesznek. Legalább igazi jó skót whiskyt fogunk inni. Nincsen ürmöm öröm nélkül! - És a jámbor férfiú pompás fogazatát közszemlére téve, teli torokból kacagott. - Egyszóval: éljen a német forradalom!

Egy másik, egy elegánsan sovány ember, akinek hamuszürke, beesett arcából gúnyszikrákat szórt a szeme, fölemelt kézzel kért szót:

- Az angol felsőházban a lordkancellár tudvalevőleg gyapjúsákon ül. A szibírszki nemes urak pedig arra a márványoszlopra voltak büszkék, amely gyűléstermük előtt jelképesen azt hirdette, hogy a birodalom oszlopos nemességének, míg a világ világ, soha egyetlen haja szála sem görbülhet meg... Ezért is szunyókáltak olyan békésen a számarkórák árnyékában... Az orosz nemesség története lezárult, elfogyott a gyapjúsák alattunk... Ezzel, uraim, lezárult anyuskánk, Oroszország története is. Elolvastuk a példabeszédet Glupov városáról, és a könyvet sutba dobtuk. Mégpedig nem is vihar és égiháború közepette, mint ahogyan egy igen kiváló emberünk várta, hanem egy közönséges hétfői napon fújta el az Úristen a gyertyánkat... Én még tizennégyben eladtam a földcskémet, és azóta világpolgár vagyok... Vagyis jobban mondván...

- Könnyű magának, tisztelt barátom, maga Oxfordban tanult, de mit csináljak én három leánnyal a nyakamon? Hová menjek? - A pirospozsgás bácsi szuszogott, és a konyakosüveg után nyúlt. - Ami pedig Oroszország pusztulását illeti, arra nézve sem osztom nézetét, ez csak afféle angломánia magánál... Felcsapok kereskedősegédnek, vagy akár kaszárnak, vagy magam szántom fel a három holdat, de mégis, én hiszek Oroszországban. - Töltött és aztán nehézkesen a harmadik szomszédjához fordult: - Mit csináljak velük? Megnőttek, mint három égimeszelő, soványak, mint a deszka, lapos mellűek, szeplősek, folyton sírnak-rínak, szóval igazi turgenyevi leányzók, manapság! Az anyjuk a hibás, de bevallom én is. A legidősebb el akarta végezni a Besztuzsev-főiskolát, lebeszéltük... de különben is lusta jószág... A legkisebb a színházért élt-halt, és mondhatom, elsőrendű színésznő válhatott volna belőle... Nagy bölcsen lebeszéltük, sőt megtiltottuk neki... Egyszóval: szigorú családi nevelés, manapság... Ez mind csak a mi ügyefogyottságunk, kérem... Az angolok gyapjúsákjaikon ülve, három esztendővel előre látnak, ez igaz... Mi meg, hogy úgy mondjam, évszázakra rendezkedtünk be. - Poharát fenékgig ürítve, csettintett és váratlanul hozzátette: - De egyébként... majd csak megleszünk valahogy...

A harmadik vendég az asztalnál, már olyan részeg volt, hogy csak a fogát vicsorgatta, és az asztalon álló cserépvirágról tépegette és rágcsálta az apró őszirózsák szirmait, s nem hallott semmit a beszélgetésből. Le nem vette zavaros pillantását a szomszéd asztalról, ahol egy kislányosan nagy hajkoronájú, szép, szőke leány ült egy félig-meddig katonásan öltözött, szép szál fiatalemberrel. Ez a fiú nem törődött senkivel, mintha valóban csupa kísértet ülne körülötte, kezébe hajtotta fejét, és hangtalanul zokogott. A fiatal leány nagy, kék szemét szánakozón összehúzza, a fiú keze fejét simogatta, ajkához emelte, közel hajolt hozzá, és ijedten, szaporán suttogott valamit neki, de ez csak lassan rázta nagy fejét. Roscsin hallotta élettelen, tompa hangját, mintha álmában beszélne:

- Hagyd el, Zina, hagyj békén... Semmi sem kell már énnekem, se te, se én magam...

Ha nem is mondott volna többet, világos volt, hogyan végződik a fiatalembernek ez az éjszakája... A leány valahogy emlékeztet Kátyára; nem az arca, inkább csak halk, gyöngéd mozdulatai... Ez is biztosan kiütéses tífuszosok között pusztul el valami vasútállomáson... Két siheder takarta el most őket, gyorsan lefoglalva a felszabadult asztalt. Mind a kettőnek divatos

frizurája, odvas foga és briliánsgyűrűkkel ékes, piszkos keze volt... „Úgy elnászpángoltam Mását egy vaspálcával - hetvenkedett az egyik -, még meg is rugdostam azt a ringyót, csak úgy ropogott a csontja.”

- Kapitány úr, leülhetek az asztalához?

Roscsin szó nélkül bólintott. Egy nikkal keretű szemüveges férfi ült le vele szemben, nagy nehezen helyezte el hosszú lábait az asztal alatt. A német népfölkelők mellben szűkre szabott, zöldesszürke egyenruhája volt rajta. Tört oroszszággal szól a pincérnek:

- Kérem, enni szeretnék valamit, nagyon régen nem ettem, s azután sört kérek, sört!

Felduzzasztotta sovány képét, hogy mutassa, mennyire kívánja az italt, elnevette magát, s aztán kissé csodálkozva pillantott szelíd, kék madárszemével a mogorva Roscsinra.

- Kapitány úr, beszél németül?

- Igen.

- Ha zavarom, szívesen átülök máshová.

- Nem zavar.

Ezt már szelídebben mondta Roscsin. A népfelkelő keskeny képe, kissé lefelé görbült szájával, azok közé a német arcok közé tartozott, amelyek késő vénségükig megőrzik gyerekes kifejezésüket és hamvas pirosságukat. Piszor orra jóindulatú kíváncsisággal fordult minden ember felé.

- Azelőtt nekünk, közkatonáknak, tilos volt étteremben mutatkozni - mondta -, de tegnap óta a német katonai fegyelemnek megjött az esze.

Roscsin fanyarul mosolygott. A népfelkelő sietett pontosan megmagyarázni szavait, és professzorosan felemelte erős körmű ujját:

- A fegyelemnek ésszerűnek kell lennie, mert csak úgy lehet a társadalmi rend egyik formája és a fejlődés elengedhetetlen feltétele. Ez az ésszerű fegyelem mélyreható szociális mozgalmakból születik. Ha ez nem így van, ha csupán a kényszer egyik eszköze, akkor mi nem nevezzük fegyelemnek...

Vidám bólogatással fejezte be kissé homályos gondolatmenetét.

- Hazamegy Németországba? - kérdezte Roscsin.

- Igen. A mi csapatunk bizottságot választott, és az szerencsére, bár nem minden harc nélkül, tisztán elvi határozatot hozott.

- Nos, hát, mint oroszul mondani szokás: szerencsés utat.

- Annyira már én is elsajátítottam az orosz nyelvet, hogy tudjam: „szerencsés utat”, ez azt jelenti: „Vigyen el az ördög!”

- Van benne valami... Ön, úgy látszik, okos ember! Mit áltassuk magunkat? Ellenségek voltunk, azok is maradtunk...

- Igaz, igaz - mondta a népfelkelő, s elgondolkodva bólogatott hozzá. - Részemről hiábavaló, sőt talán tapintatlan is volna ezt cáfolni.

Ismét mosolyra vonta keskeny ajkát, s végzett ezzel a témával is. Ételt és italt hoztak neki. Engedelmet kért, hogy kis időre kikapcsolódik a társalgásból, és megfontoltan hozzálátott a saslikhoz, lassú áhítattal rágva a húsdarabokat, hozzá búzakenyeret és párolt paradicsomot.

- Finom - mondotta, érezve, hogy Roscsin nem veszi le róla haragos fekete szemét. Az utolsó morzsaig megevett mindent, kenyérhéjjal kitörülte a tányért, és a héjat is megette. Majd félig lehunytt szemmel lehajtott egy nagy korsó hideg sört.

- A németek igen komolyan veszik az evést. A németek sokat éheztek, és sokat is fognak éhezni, mielőtt sikerül végleg megoldaniuk az evés problémáját.

És megint oktatóan emelte fel hosszú mutatóujját.

- Valamikor az ősidőkben, amikor az emberiség a természet ajándékainak kezdetleges gyűjtögetéséről áttért a természet erőszakos meghódítására, az evés a táplálékmegszerzés nehéz és veszélyes folyamatának eredménye lett. Ekkor avatták szent cselekménnyé. A falás: idegen élet, idegen erő bírását jelenti. Innen ered az a hiedelem, hogy a természet bosszút is állhat, vagyis innen ered a mágia... Az evés mágikus szertartásán alapul minden misztikus kultusz... Az Isten testét is megeszik... Érdekes beszélgetést jegyeztem fel egy orosz tudóssal a palacsinta eredetéről. A farsangi palacsintasütés: ez a napevés ünnepe. Előbb körtánccal, énekkel dicsőítették, aztán megették a képmását: a palacsintát. Mint látja, a szlávok világnézete mindig igen magasröptű volt...

Nevetett. Kigombolta egyenruhájának fémgombjait, és elővette kopott bőrkötésű, vaskos jegyzetfüzetét, ugyanazt, amiből két hónappal azelőtt a vasúton Jekatyerina Roscsinának olvasott fel egy idézetet Ammianus Marcellinustól. Az asztalra tette, és óvatosan forgatta a bejegyzésekkel, idézetekkel, lakcímekkel sűrűn teleírt lapokat...

- Itt van, kérem - mondotta, s ujját rátette az egyik oldalra. De Roscsin nem a neki mutatott sorokat nézte, hanem ami fölötte volt beírva: „Jekatyerina Dmitrijevna Roscsinának, Jekatyerinoszlav, poste restante.”

- Honnan van ez a bejegyzés? - kérdezte rekedten. A vér az arcába szökött, kezét zubbonya gallérjához emelte.

A népfölkelőnek úgy rémlett, hogy az orosz tiszt a másik kezével nyomban revolvert fog előrántani, hiszen háború van... De a tiszt félelmetes szemében most csak szenvedés és könyörgés tükröződött... A népfelkelő, amilyen nyájasan csak tudott, így felelt neki:

- Ön úgy látszik, jól ismeri ezt a hölgyet, talán elmondhatok róla egyet-mást.

- Ismerem...

- Hát ez bizony elég keserves történet...

- Hogyhogy? A hölgy talán meghalt?

- Azt nem tudom biztosan állítani. Remélni szeretném a dolog szerencsés kimenetelét... A háború alatt rájöttem, hogy az ember rendkívül szívós lény, dacára annak, hogy könnyen sebezhető, és minden fájdalomra igen fogékony... Ez onnan van...

S már ismét felemelte mutatóujját, mire Roscsin magánkívül ráförmedt:

- Beszéljen, hol látta, s mi történt vele?

- A vasúton ismerkedtünk meg. Jekatyerina Dmitrijevna épp akkor vesztette el forrón szeretett férjét...

- Félrevezették! Láthatja, még életben vagyok...

A népfelkelő hátradőlt székén, kis szája, nagy madárszeme kerekre nyílt, s tenyerével az asztalra csapott:

- Bemegyek egy vendéglőbe, ahol még sohasem jártam, leülök egy asztalhoz, előveszem a noteszomat... És a halottak feltámadnak! Ön tehát a férje ennek a hölgynek? Sokat beszélt önről, és én ilyenek, pontosan ilyenek is képzeltem el... Ó, kérem, kamerád Roscsin, ne, ne, nem szabad...

Elakadt és vékony ajkát összeszorítva, szemüvege fölött szigorúan fürkészve nézett Vagyim Petrovics szemébe, amely könnyben úszott. A népfelkelő jámbor, pisze orrán izzadságcseppek gyöngyöztek:

- Én még Jekatyerinoszlav előtt leszálltam a vonatról, és akkor adta meg a címét felesége önagysága. Én kértem őt erre, nem akartam elveszíteni, mint egy tovaröppenő madarat. Az úton sikerült egy kis életkedvet öntenem beléje. Igen eszes, fogékony, de fejletlen elméje szomjúhozza a derék, a fennkölt gondolatokat. Mondtam neki: „A szenvedés korunkban milliányi asszony osztályrésze, a szenvedésnek és nyomorúságnak társadalmi hajtóerővé kell válnia... Igenis, a szenvedés fog önnek erőt adni.” „Minek nekem az erő - mondta ő -, hát kell nekem az élet?” „Nincs igaza - feleltem neki -, ön igenis akar élni. A legfontosabb a világon: akarni az életet. Ha körös-körül egyebet sem látunk, csak halált, nyomort és szenvedést, meg kell értenünk: magunk vagyunk a hibásak abban, hogy mind ez ideig nem tudtuk ennek okait megszüntetni, s nem tettük a földet olyan békés és boldog hajlékká, aminőt az ember, ez a nagyszerű lény megérdemelne. Mögöttünk örök csend, előttünk is örök csend, és létünk rövid idejét úgy kell leélnünk, hogy »a futó pillanat boldogságával töltsük be a csend egész megmérhetetlen ürességét«...” Azért mondtam ezt, hogy megvigasztaljam. Aztán én leszálltam, és megérkeztem csapatomhoz. Éjszaka megtudtuk, hogy azt a vonatot, amelyen a felesége utazott, Mahno egyik bandája megállította, kifosztotta, s az utasokat ismeretlen helyre hurcolta. Hát ez minden, amit tudok, kamerád Roscsin...

A színpadon megkezdődött az előadás. A pianínót s a felborzolt sörényű zongoristát a kulisszák mögé tolták. Megjelent a konferanszié, Don Limanado, Moszkva egyik híressége, egy bizonytalan korú, kifestett szemű szépmember, szmokingban és homlokára húzott kemény szalmakalapban.

- Gratulálok, uraim, a német forradalom alkalmából! - És erősen kezét fogott saját magával. - Épp most jövök a pályaudvarról. „Van szerencsém, hogy méltóztatik lenni?” - kérdeztem egy német főhadnagyot. „Nagyon jól, és ön?” „Én is kitűnően - mondom -, már itt a november, fázom a szalmakalapban, de a meleg sapkát Moszkvában hagytam, s most nem tudom, mikor jutok hozzá.” „Hát vegyen egy meleg sapkát” - mondta. „Igen - mondom -, már félre is tettem egy sapkára ezer márkát, de ma ezt becserélték öt rubelre.” „Ej-ej-ej” - mondta a főhadnagy. „Jajajajaj” - mondom én. Így diskuráltunk egy darabig, s látom, hogy a katonái felmászni a vonat tetejére. „Elutaznak?” - érdeklődöm. „Igen” - mondja ő. „Végleg?” - kérdem. - „Végleg” - feleli ő. „Igazán kár” - mondom. „Nem tehetünk semmit” - mondja. „Hogy érti ezt?” - kérdem. „Hát csak úgy, hogy sehogy sem értem.” „Hajaj - mondom -, pedig már azt reméltük, hogy maguknál nem lesz efféle.” A katonák a vonat tetején rágyújtottak az Almácska-dalra, erre én elmentem... Sötét volt körös-körül, fújt a szél, a kis utcákban lövöldöztek, nekem meg kell nyitnom az előadást, elkésem... mardos a lelkiismeret. Hát dudorásztam egy kicsit.

A színfal mögött felhangzott a zongora. A konferanszié bokázva rákezdte:

Hej, piros alma...

Sötét az éccaka.

Kószálok bóbiskolva

Hej, hogy jutok most haza...

Roscsin hátat fordított a színpadnak, és a furcsa német szemébe nézve, megkérdezte:

- Nem tudná véletlenül megmondani, merre harcol most Mahno?

- Legutolsó hírek szerint Mahno kezdi komolyan szorongatni a visszavonuló osztrákokat, sőt itt-ott a német csapatokat is. Mahno vezérkara most megint Guljaj-Polében van...

10

November elején a kacsalini ezred kiegészítés végett tartalékban volt és pihent. A harcok végén már csak alig háromszáz katonát számlált. Pjotr Nyikolajevics Melsin meglepetésszerűen egy dandár élére került, s az ő ajánlatára a Katonatanács a kacsalini ezred parancsnokául a kórházban fekvő Tyelegint, helyettesül Szapozskovot és ezredkomisszáru Ivan Gorát nevezte ki. Tyelegin ütegét beosztották az ezred tüzérségének kötelékébe.

Lucskos, nedves napok jártak, füstöltek a kemencék. A fekete háztetőkről csepegett a víz, a föld felázott, és a gyakorlatról hazatérő katonák félmázsás sarat cipeltek a csizmájukon. Ünnepi hangulatban volt valamennyi. A nehéz idők már a hátuk mögött; a Doni Hadsereget messze a Don jobb partjára vetették vissza. Hír szerint Krasznov atamán Novocserkasszkban a falba verte a fejét, amikor megtudta, hogy másodszor is ilyen szörnyű vereség érte Caricinnál.

Amikor vége volt a katonai gyakorlatnak, a politikai oktatásnak és az írni-olvasni tanulásnak, a katonák a szürkület hidegében dideregve széledtek el a faluban, ki a nőismerősehez, ki a frissen felfedezett komájához, azok meg, akiknek se ismerősük, se komájuk nem akadt, egyszerűen végignótázták a falut, vagy valami szárazabb zugban komédiázással csalogatták magukhoz a lányokat. A tréfa, a nevetgélés nemegyszer veszekedéssel, sőt olykor elég durván végződött, mert hiszen mindegyiknek tüskés, támadásra kész volt a lelke.

A Tyelegin-féle üteg tíz matróza közül kettő súlyos sebet kapott, három elesett, öten maradtak. Egy szép, rendes, kozák házban szállásolták el magukat, ahonnét a gazda háznépével együtt elmenekült. Anyiszja, akit formálisan a segédszolgálatosok közé osztottak be, a matrózokkal lakott, velük együtt járt gyakorlatozni, célba löni és a politikai oktatásra is. Most rendes vöröskatona egyenruhát hordott, csak a szép hullámos haját nem akarta levágni. Ennyi szenvedés, ennyi halál láttán úgy gázolt át az októberi hadjárat alatt saját keserves sorsán, mint egy nyakig érő gázlón. Megfiatalodott, szélcserzette arcát már nem torzították ráncok, a front mögötti kosztón kigömbölyödött a képe, dereka kiegyenesedett, a járása könnyed lett. Újjászületett, ahogy mondani szokták. Éjszakánként, mialatt a matrózok hatalmasan horkoltak a jól átfűtött házban, Anyiszja titokban mosott, foltozott, varrogatott rájuk, néha rá is virradt eközben, mikor az ezredkürtös már elnyújtottan fújta a ködös hajnalon a reggeli ébresztőt.

Kuzma Kuzmics Nyefedov is az ezrednél maradt, állományon kívüli írnoki minőségben. Tizenhatodikán és tizenhetedikén, a legnehezebb napokban nemcsak bátran viselkedett, hanem kétségbeesett elszántsággal mentette ki a sebesülteket a tűzvonalból. Ezt mindenki észrevette. Később sem maradt el, amikor a kacsalini ezred maradványai ellentámadásba mentek át, valamint a Donon túl sem, ahol is az ezredet leváltották és hátraküldték.

Amint egyszer Ivan Gora meglátta Nyefedovot a tábori konyha körül - ázottan, piszkosan, véznán, izgatottan -, odaintette magához:

- Mit csináljak magával, Nyefedov?... Sehogy se tudok kiigazodni, miféle maga?... Csuhaból ugrott ki, meg aztán nem is mai gyerek. Ugyan mi hozta magát közénk?

Kuzma Kuzmics dagadt orra most is csöpögött, ezért szipákolt, és úgy nézett Gorára vörös szélű, vidám szemével.

- Már én csak ilyen vagyok, Ivan Sztjepanovics, nem tehetek róla, ragaszkodó a természetem... Hová menjek, hol keressek másutt emberi társaságot? Hiszen gondolkodó lény volnék, vagy mi...

- De várjon csak, nem erről van szó...

- Ami az ezredkosztot illeti - Kuzma Kuzmics a teli katlanra mutatott -, hát én ezt a sós kását becsülettel megszolgáltam, nem sajnáltam az irhámam... Csizmát, nadrágot, tessék nézni, magam szereztem az ellenségtől a harcmezőn... Nem kérek én semmit, senkit se háborgatok. S remélem, továbbra is hasznomat vesznek... Mert hát a forradalomnak ugyebár szüksége van a gondolkodó lényekre. Igaz vagy nem?... Az ezredírnokok közül egy se képzett ember. Én pedig még latinul meg görögül is tudok írni... Ki tudja, mire leszek még jó?

Ivan Gora gondolta magában: „Miért is ne használjunk fel valakit, ha esze van, és akar dolgozni?”

- Csak tudja, a maga származása... azzal vagyok megakadva, nehogy valami zavart ültessen itt a fejekbe...

- Igaz, hajdan, mit tagadjam, valóban nyakig benne voltam a zavaros ábrándokban - mondta Kuzma Kuzmics. - De az régen volt... Az én agitációmától nincs mit félni, én, kérem, pörben állok az Úristennel...

- Pörben? - kérdezte Ivan Gora. - Komolyan mondja?... No jó, estefelé jöjjön el hozzám, majd még beszélgetünk a dologról...

Alkonyattájt Kuzma Kuzmics megjelent a komisszár lakásán, aki köpenyben, sapkában ült az ablaknál, és az újságot silabizálta. Nyefedov beléptekor összehajtotta a lapot, s becsukta az ajtót.

- Üljön le. Kellemetlen históriáról van szó... De tud-e titkot tartani? Különben magának lesz rosszabb, ha eljár a szája; én mindent tudok, még azt is, miről álmodnak a fiúk, bizony...

Köhécselve kezdte hajtogatni az újság fehér széléből letépett keskeny csíkot bütykös, nehézkes ujjai között:

- A gabonát már betakarították itt, csak a csépléssel késtek egy csöppet a csaták miatt. De a nép bízik bennünk, és ez a legfontosabb; hinni akarja, hogy a szovjethatalom most már tartós lesz... Jó... De hát jönnek az ünnepek...

Ivan Gora Kuzma Kuzmicsra emelte szemét, zavartan mozgatta orrcimpáit.

- Jön a Mária-ünnep... A nép még babonás... Rendeletekkel máról holnapra nem lehet megváltoztatni... Hogy úgy mondjam, csak úgy lassacskán... Na, igen... A fehérség lógatja az orrát: jön az ünnep, de kérőre hiába lesnek. Tegnap Szpasszkojében jártam. Az asszonyok megállították a kocsimat, és vége-hossza nem volt a sírásnak, szitkozódtak is, de azért nevettek is nagyokat... A hangulat teljesen szovjethű, csak ez a Mária-ünnep ne volna... Gazdag a falu, jó a termés, gabonabeszolgáltatás még nem volt náluk... Úgyesen kéne beszélni velük, hogy belássák, miért kell a gabonát beszolgáltatniuk... De hát, hogy az ördögbe lehessen agitálni köztük, amikor az asszonyok megfogják a gyeplőt, és azt kiabálják nekem: hozzál nekünk pópát!... Próbáltam rájuk pirítani: „Ti ugyan rosszul ügyeltek a papjaitokra, akik Mamontov generális előtt lóbálták a füstölőket...” „Na igen, merhogy azok a fehérek papjai voltak, ki is kergettük őket a faluból, hanem te küldj nekünk vörös papot... A lányaink eladósorban, nem

tudunk lagzit tartani, de meg vagy másfélszáz szopós gyerek is itt ordít a bölcsőkben keresztvíz híján...” Bizisten, fő a fejem, bele is fájdul... Úgy megmérgezték az asszonyt... Hogy a fenébe adhassak én pópát nekik? Márpedig ezt el kell intézni valahogy. Mert addig török a fejüket, míg a végén még elhozzák Novocserkasszkból a régi pópát... Szóval: konfliktus lesz belőle... Kuzma Kuzmics, te kiismered magad ezekben a dolgokban, ugye? Kisegíthetnél. Ülj kocsira, oszton menj a faluba, beszélj a fejükhöz... De úgy, mintha én semmit sem tudnék róla. A lányokat magam is láttam, mondhatom, csak úgy feszül bennünk minden. - Ivan Gora a mellére mutatott. - Emberi dolog... Elmégy?

- Nagyon szívesen - felelt bólogatva és ajkát csücsörítve Kuzma Kuzmics.

- Unalmasan beszélsz, Sarigin, csak összezavarod a fejüket, legszívesebben elszaladnék. Akkor lássalak, mikor a hátam közepén.

Latugin félrecsapta a sapkáját, és odább húzódott a padon, de nem állt fel, hanem leeresztett szempillájára mögül Anyiszjára sandított.

Anyiszja figyelmesen összehúzott szemmel ült, s mint mindig, amikor oktatáson vett részt, fáradtan szegezte pillantását valamilyen tárgyra; mondjuk egy falba vert szögbe. Palléroztatlan agya nehezen fogta fel az elvont eszméket, s ezek, mint egy idegen nyelv szavai, csak apránként hatoltak be eleven tudatába. A „szocializmus” szó valami sistergő-sustorgó vörös szalag képzetét idézte fel benne, s szinte érezte, hogy a selyem az ujjaira csavarodik. Álmodott is róla. Az „imperializmus” ahhoz a Belzacarhoz hasonlított, akit egy légyköpte, csacska színnyomatról ismert: korona volt a fején, vállán kárminvörös palást, és amikor meglátta a kéz írását a falon: „Mene, Tekel, Ufarszin” - kiejtette kezéből a királyi pálcáját.

De Anyiszja szorgalmas volt, és nagy iparkodással üzte el ezeket a tökéletlen képzelődéseket...

Érezte magán Latugin pillantását, de nem vette le szemét a falból kiálló szögről, csak lassan összeszorította szétnyílt térdeit.

- Miért mondod, Latugin, hogy unalmasan beszélek? Ez a cikk, amiről szó van, az »Izvesztyijában« jelent meg. Talán nem tetszik neked? - kérdezte Sarigin. - Ha a forradalom katonája vagy, akkor mialatt megtöltöd a puskádat, pontos fogalmad kell hogy legyen a világhelyzetről és a legsürgősebb feladatokról.

Sarigin ezeket mondván, szép, kék szemének sötét pillantását Anyiszjára függesztette, aki továbbra is a szöget nézte. Bajkov vékony hangon, komolyan, így szólt:

- Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka. Ész is kell a tudományhoz.

- Majdnem eltaláltad! - felelt nyomban és szintén komolyan Latugin. - De mégsem egészen. Nem az ész hibázik itt... Én tisztelen a tudományt, ha gyerek születik belőle... Csak akkor van baj, ha valaki nem tudja, hogy az elefántnak melyik végiből nő ki a feje, melyikből a lába. Én már torkig vagyok ezzel a tudománnyal. Az igazi szó olyan, mint az asszony, úgy ölel, csak úgy perzsel, az ember csupasz lábbal tűzbe megyen érte... Hát ilyen szavakat mondj nekem, Sarigin... Mert te csak fújod, szajkózod örökké ugyanazt a nótát, a világproletariátust meg a szocializmust. Én az életemet tettem kockára érte! Azt szeretném, ha elmondanák nekem, hol az a fa, amelyet kivághatok, és házat építhetek belőle, hol az az erdő, amelynek szélén selyemingben sütkérezhetek a napon, akkor szívesen foglak hallgatni... Hej, téged is a földgolyóval kéne föbe kólintani, hogy megtanuld, hogyan kell beszélni a világforradalomról.

Anyiszja elnézte Latugin széles, erős arcán a távol ülő fajnő-szemeket, és bánatosan arra gondolt, hogy bár inkább kifolyna az ő szeme.

Sem Gagin, sem Zadujvityer, sem Bajkov nem helyeselték Latugin viselkedését. Nyugodtan, békésen beszélgettek a zsúpfedélre csepegtető eső halk nesze mellett. Igaz, hogy Sarigin fiatal volt, csak kapiskálta a tudományt, néha nehezen mozgott az agya, és kerülte az egyszerű szavakat, mintha attól félne, hogy zsákutcába viszik. A már kipróbált idegen szavakkal jobban megbirkózott. De azért mégsem kellett volna Latuginnak se szó, se beszéd, csak úgy csúfot üzni egy ilyen becsületes elvtársból, befoghatta volna a száját, aztán persze azt is tudta mindenki, mi az oka a hetyke kakaskodásnak - és ezt az okot sem helyeselték.

- A komisszár gabonagyűjtő-osztagot szervez, eredj, oszt jelentkezz nála - mondta Latuginnak Gagin. - Nincs dolgod, hát nem férsz a bőrdobba, csak bajnak vagy itt, megzápultál, barátocskám...

Bajkov megrázta a szakállát, és elnevette magát. Zadujvityer is megértette a célzást, és két erős fogorát kivillantva, hahotázni kezdett. Anyiszját úgy elöntötte a forró pirosság, hogy kicsordult a könnye. Felvette köpenyét, hátat fordítva a többinek, szorosra fűzte derékszíját, és kiment a házból. Kínos csend támadt. Sarigin mosolyogva lassan összehajtotta az újságot.

- Gyerünk ki egy szóra - szólt Latuginhoz. Az ráhunyorított:

- Akár kettőre.

Kimentek az udvarra, ahol a sötétben apró, permetező eső csiklandozta képüket. Sarigin érezte, hogy Latugin nagy csúfondárosan csak azt lesi, hogyan vágjon vissza szemtelenkedő fölényével... Sarigin egészen nyugodtan akart szólni az elvtársi fegyelem megsértéséről és arról, hogyan lehet megszabadulni a rothadt burzsuj csökevényektől... Ehelyett mélyen magába szippantva az esteli párát, csak ennyit mondott:

- Hagyd békében Anyiszját... Nem jól teszed... Piszkos dolog ez, rossz tréfa...

Ennyit mondott s nem többet. Latugin erre a fordulatra nem volt elkészülve, és csak állt, mint akit odaszögeztek. Erre semmilyen válasz sem illett: sem az, hogy: „Nem téged kértelek meg, hogy tartsd a gyertyát, te taknyos, te szűzlány, te dedós néni”; sem az: „Soknak meggyült már a baja velem ilyen dolgok miatt, egy se vitte el szárazon...” Egyszerűen az jött ki mindebből, hogy ő, Latugin, szemét ember... Izzó bántódottság kavardott fel benne... Azelőtt ilyenkor nekiment volna a falnak dühében... De most csak elkomorodva szorította össze a fogát... Nem lehet!

- Igen-igen - dünnyögte -, szóval a szememre hányod, hogy hiába ontottam a véretem, az maradtam, ami voltam: ebadta csavargó, haramia?... Na, Kosztja, köszönöm...

A kapuhoz ment és vadul rácsapott.

Lassan tért vissza Ivan Iljics Tyeleginbe az élet. Idegsokkján kívül, mint kiderült, egy felrobbant lövedék apró szilánkjai is megsebesítették.

Kezdetben volt a nemlét, az öntudatlanság. Majd ezt felváltotta a folytonos alvás, amit csak az ébredés szakított meg néhány percre. Azután a nyugalom áldott érzése töltötte el. A szemén kötés volt. Egyedül feküdt egy teljesen befüggönyözött szobában. Olykor könnyű lépteket hallott, suttogást - ami lombnesznél nem volt hangosabb -, kanálzörgést, ruhasuhogást. A fejénél óra ketyegett, hol erősebben, hol csendesen. A külvilágról nyert érzékelései csupán ennyire szorítkoztak, s még valami óvatos élőlény láthatatlan jelenlétére. Mihelyt Tyelegin

sóhajtott egyet, a levegő könnyedén megmozdult körülötte, és „az” fölébe hajolt, s ő szinte érezte gyöngéd és üde illatát...

Időnként egy durva, erős izzadságszagot és dohánybűzt árasztó valaki is betört a bűvkörébe:

- Na, milyen a pulzusa?

A gyöngéd lény alig hallhatóan suttogott valamit válaszul. A goromba hang vidáman harsogott.

- Nagyszerű! Erős legény ez, nem kell féltetni... Ami a legfontosabb: feltétlen nyugalom, semmiféle izgalom...

Ivan Iljics lassan így dohogott magában: „Te magad izgatsz fel... Eredj már, ne ordíts... Te meg, gondviselőm, hajolj ide, igazíts meg valamit, vagy még jobb lesz, ha megsimítod a kezem... Lám, csak gondolnom kellett rá, s máris megtette. Micsoda ápolónő ez, ugyan hol vettek ilyen kedveset?”

Beszélnie nem volt szabad. De a gondolkozást nem lehet megtiltani. Évek óta nem volt rá eset, hogy - gond és lelkiismeretfurdalás nélkül - egyedül lehetett volna önmagával. Nagy jutalom volt ez a becsületes szolgálat nehéz esztendeiért. Becstelen dolgot nem művelt, és lelkiismerete olyan nyugodtan szunyókált, mint egy cirmos cica esős időben. Gondolatai valami félig valóságos világban kalandoztak. Legtöbbször az északi nyári napfény járt az eszében, aminő Pétervárott szokott lenni, s hűvös napokon elárasztja a kékes színű aszfaltot, amelyet szelecske söpörget... Mennyi gondolat érett meg benne, mennyi mindent átélt Pétervárott!... S most lehunyta szempillái mögé beszivárognak egy faház kis ablakának körvonalai, a nap haloványan fénylik a hólyagos üvegen, s mintha azon túl... De az emlékkép szétfoslott, elúszott, csak valami szerelmes búbánat maradt vissza utána.

Minden átmenet nélkül eszébe jutott egy rég elfelejtett dal, már nem is tudta, hol, talán Novaja Gyerevnyában vagy valahol a Kresztovka folyón túl hallotta valamelyik villában. Egy sovány, lompos cigányasszony énekelt citeraszó mellett az éjszaka halványkék homályában: „Mehettek jobbra, mehettek balra, kutassatok minden zugot, pincét, padlást, hiába minden! - akit kerestek: elszállt, elfutott...”

Nekik énekelt, férfiaknak, akik hallgatva ülték körül, dalolt nekik az örök búról, ami nélkül nem élet az élet... Keresd, keresd, pincében, padláson, hátha ott van? Ej, bolondság - ittassak vagytok! Kit kerestek? Menjetek végig az északi nap bearanyozta, hosszú utcán, ahol enyhe szelecske söpörgeti az út porát, keressétek meg azt a hólyagos üvegű, kicsiny ablakot... Talán amögött üldögél kartonruhácskában a világ legdrágább teremtménye, könyvet tart a térdén, és a könyvből terólad olvas, aki keresed... Örültség! Keresd meg előbb önmagad...

A csendes homályban a ketyegő óra mellett feküdt Ivan Iljics, félig ébren, félig alva, s a lassan visszatérő élet felébresztette benne a mélyen elrejtett önzést, amit elvből mindig elítélt. Ebben a félig képzeletbeli világban most mintha összegyűjtötte volna legszebb, legtisztább, legkedvesebb emlékeit, azt, amit az ember életútján - gyakran visszahozhatatlanul - elveszít. Önmaga szeretete úgy tért vissza, mint az egészsége. Már jó étvággal evett, s amikor ápolónője nem vette észre, nagyokat nyújtózott.

Egy napon, miután jól kialudta magát, jóllakott hajdinakásával, kényelmesen elhelyezkedett párnáján, és meglepően erős hangon megszólalt:

- Nővérke, beszéljessünk egy kicsit, csak úgy, akármiről.

Ijedten hajolt fölébe az ápolónő:

- Csitt - suttogott ijedten, és tenyerével zárta le Tyelegin száját. - Csitt! - De mihelyt levette róla a kezét, Ivan Iljics most már pajkosan így folytatta:

- Akkor maga meséljen valamit... A keze, lám, milyen kicsi, kellemes... Hány éves? Hogy hívják?

A nő sebesen lélegzett, zihálva vagy sóhajtva, nem tudni... Furcsán viselkedett. Pedig Tyelegin csak ezt akarta neki mondani: „Most, amikor felébredtem, eszembe jutott... Aki nem szereti saját magát, mást sem tud szeretni, s akkor mire jó az egész ember. Semmirevaló fickók például nem szeretik saját magukat. Rosszul alszanak, viszket mindenük, egész bőrük fel van horzsolva, hol mérgekben, hol ijedükben fuldokolnak... Az embernek szeretnie kell önmagát, azt az énjét, amit szerethet benne más is... Különösképpen az asszonya, az ő asszonya...”

De Ivan Iljics semmi effélét nem mondhatott: az ápolónő kiment a szobából, s kisvártatva a doktorral tért vissza, az izgalmak ellenségével, aki a legarcátlanabbul a fülébe harsogta:

- Mi az, barátocskám, hogy mer maga itt makrancoskodni? Néhány szót, épp ami a legszükségesebb, még megengedek, de semmi egyebet... Nekem magát teljesen jó karban kell visszaküldenem az ezredhez. És magának, édesem, kutya kötelessége minél előbb abszolút egészségesen távozni innen. Kedvesnővér, adjon be neki altatót...

- Állj meg, lelkem, én itt leszálok, és gyalog megyek a faluba - mondta Kuzma Kuzmics.

- Már ugyan minek, miért gyalog?

- Ne taníts te engem. Nem érted? Úgy megyek oda, mintha zarándok volnék.

- Hát hiszen a te dolgod... - Latugin megállította a jól táplált tüzérségi lovat a dűlőúton, közel az úszatóhoz, amelynek túlsó partján volt Szpasszkoje nagyközség. Ide látszottak a csűrök, körülöttük az idei szalmakazlak. Füst gomolygott a nádfedelek fölött, amelyek melegen takargatták az alacsony, fehérre meszelt házacskákat.

- Az egész falu pálinkát főz - mondta Latugin, és mélyet sóhajtva nézett a kövér, méltóságosan lépegető fehér ludakra. Elöl a gúnár, meglátva a tábori szekeret s rajta két idegent, rosszállóan megállt, s nyomában még vagy ötven liba szintén megtorpant. Gágogva megtanácskozták a dolgot, egymás után lecsúsztak hason a part lejtőjéről, s úgy elúsztak, mintha a szellő hajtotta volna őket a sötét víztükrön a nádas felé.

- Megvan egy ilyen bűdös lúd vagy nyolc kiló - mondta Latugin. - Tyű, micsoda levest lehetne belőle főzni, az anyja keserves mindenit...

- Hát Isten megáldjon, lelkem. - Kuzma Kuzmics sietősen kezét nyújtott Latuginnak. - Mondd meg a komisszárnak, hogy nekem itt szét kell néznem egy kicsit, megtapasztalom a helyzetet. Azután, úgy egy hét múlva, gondolom, jöhet a begyűjtő osztag a gabonáért. Minden szépecskén el lesz intézve.

- Leszopod te magad, Kuzma.

- Én, lelkem, még a számba se veszem a szeszfélét. Hát csak eredj, mert még meglátnak így együtt bennünket...

Latugin megfordította a szekeret, mérgesen ráhúzott az ostornyéllal a ló széles hátuljára, és vissza se nézve, elhajtott. Kuzma Kuzmics pedig a gáton át a faluba ballagott. Vedlett bekecsét, amelyet valaha papkabátból alakítottak át, most kartonkendővel övezte derékban, a

hátán vöröskatona-hátizsák, fején az imperialista háborúból ismert, dicstelen emlékü, magas katonakucsma. Szóval, a külseje mindenképpen megfelelt.

Sivár a falu ősszel. A cseresznyefák, almafák csupaszon álldogálnak, lombjuk a hajnali dértől nedvesen borítja a felkapált kerteket, ahonnan már betakarították a zöldséget. Már nem csalogatják a napraforgók a házak apró ablaküvegeire a napot; helyükön korhadó szárazak búsulnak. Csupa merő sár mindenütt, egészen a házak küszöbéig. Fakó ablaktáblák nyikorognak, csapódnak a hideg szélben, és senkinek sincs kedve kinézni az ablakon, ahonnét csak a varjúra látni, amely mogorván lesi a sövénytetőről, nem dob-e ki a gazdasszony valami ehetőt.

„Élnek nagy lomhán, ha viszket nekik, vakaróznak. A szenvedélyük szunnyad, a vágyaikban nincs fantázia... Pedig hát valamennyi egy-egy Arisztotelész vagy Puskin képére és hasonlatosságára van teremtvé. Mindnek megvan a két szeme, hogy meglássa a világ csudáit, amelyekkel nem lehet betelni... Mindegyiknek van feje, ami a csodák legcsodálatosabbika. (Itt Kuzma Kuzmics még meg is rázta magas kucsmáját.) A mindenséghez mérve egy emberfej nem számít. De másrésről egy ilyen fejben benne van az egész mindenség, és olyan titkokat rejt a fej, amikbe a biblia Istene az orrát se dughatja bele... Hát akkor ugyan minek bámulják a varjakat az ablakokból?”

Körülbelül efféléken tűnődött Kuzma Kuzmics, és vidám kedvében csettintgetve haladt el az alacsony sövénykerítések tövében, a nádfedelel házak mellett. Egy leány jött vele szembe, csizmában, vállára vetett rövid bundában, vállán rúd akasztott két teli vödörrel, szélesen, vaskosan, barátságtalanul.

- Nagyezsdának hívnak, ugye, ha nem tévedek? Adjisten!

A leány megállt, és széles képét lassan feléje fordította.

- Hát igen, Nagyezsdának. Honnan tudja?

- Léleklátó vagyok.

- Olyan nem jár mostanság erre. Menjen a dolgára.

- Na, ugyan szépen elkergetnek innen - mondta Kuzma Kuzmics. - Most mehetek tovább vakondtúrást számolni. Ej, hosszú az út a magányos embernek. Istenem, de messze is van még!

A leány felbiggyesztette az ajkát. Már-már megindult, hogy elmegy, de megint megtorpant, és gyanakodva nézett a vándor hihetetlenül ravasz, mosolygó arcába. Kuzma Kuzmics széttárta karját:

- Ha alhatnékom van, kialszom magam a kazal tövében, ha meg ehetnék, csórok valamit... Nem is ez kell énnekem, édes lelkem. A próféták éles köveken, mezítláb vándoroltak, úgy prédikáltak. A szentek oszlop tetején álltak, rovarokon éltek... Tudod, mi az? Tücsköt, bogarat megettek... S ugyan miért szenvedtek? Na találd ki... Gondolkozz csak... - A leány mellé lépett, ajkát csücsörítette. - Emberszeretből... Minden ember egy csoda, te meg, Nagyezsda, duplán az vagy... Látom ám, szépen kicsépezték a búzát, kisüstön is volt mit főzni, az udvarokról pörkölődő disznó szaga érzik... Bőségben éltek mindenképpen... Csak éppen vidámságnak vagytok híjával... Sötétségben vakoskodtok...

- Mi az, tán petróleumot árulsz? - kérdezte most már tétovázva a leány és körülnézett.

- Nem árulok én semmit, nem is kéregetek. Vigadni jöttem közétek, és vidámságot hoztam tinatek.

A leány hallgatott, s ismét rápillantott hosszúkás, felhőszürke szemével. Leguggolt, hogy a vödrök a földre értek, s aztán rájuk tette a vállrudat.

- Kedvetlen falu a miénk, bennünket te fel nem vidítasz... Aztán mivel is akartál felvidítani?

- Tudom én a módját, ha mondom... Kiugrott pap vagyok...

Nagyezsda kitátotta a száját, amely olyan üde volt, és olyan vakító fehér fogsor villant fel benne, hogy Kuzma Kuzmics toppantott örömeiben. S mintha a szél vitte volna el a leány mogorvaságát.

- Ó! - örvendezett, és két kezét összetette a bekecsből kiduzzadó melle alatt. - Ó! - ismételte, széles csípőjét ringatva. - Hát akkor gyerünk be hozzánk... Apám majd beszél magával, önála van a templom kulcsa...

- Nem a - mondta Kuzma Kuzmics -, én nem megyek be... Jöjjetek ti énhozzám... Érted, galambom, te fekete szemöldökű...

Hunyorított egyet, virgoncan vállat rándított és tovább ment, nézve, hol talál valami szegényesebb viskóra.

Egy szép napon végre leszedték a kötést Ivan Iljics szeméről. Alkonyat felé történt. Az ápolónő ijedten suttogott valamit az ajtóban a doktornak.

- Csacsiság - mondta az újra meg újra. - A férfi nem orchidea, tegye csak, amint mondtam...

A nővér visszajött az ágyhoz, lehajolt, hogy vékony hajszálai Ivan Iljics orrát csiklandozták, levette a kötést, s Tyelegin meghallotta a hangját. Ezúttal nem suttogott, susogott, hanem gyengéden, kissé akadozva így szólt:

- Feküdjön nyugodtan, kedves beteg, szokja meg a világosságot...

A hosszú, hosszú sötétség után, Tyelegin kicsit ijedten nyitotta ki a szemét. Csak homályos körvonalakat látott. Az ablakot befüggönyöző ágytakaró egyik sarka fel volt hajtva: onnan szüremlett be némi világosság. Az ágy lábánál ült az ápolónő - arcát nem lehetett látni -, mélyen lehajolva babrált a gézkötéssel.

Ivan Iljics feküdt és mosolygott. Feje fölött ferde mennyezet - ott biztosan lépcső vezet a padlásra -, ez meg itt az a bizonyos hólyagos üvegű kis ablak... Ennél jobb hely nem is létezik... S most, mintha valami régi sebe szakadt volna fel, emlékezetébe kúszott egy másik hely: füst, ágyúdörgés, robbanás s valami vakítóan sárga örvény rémlett elébe... „Nem, nem akarom...” - Ivan Iljics elhessegette magától ezt az emléket, még mielőtt elbódíthatta volna... Megint hallatszott az óraketyegés, ami fájdalom nélkül tagolta egyforma kis időközökre az életet...

- Nővérke - szólt Ivan Iljics -, nem jól látom magát.

Az ápolónő megrázta a fejét. A gézkötés legurult a térdéről, s ő újra göngyölgetni kezdte. Könnyed mozdulatai voltak, úgy látszik, egészen fiatalka. Pedig milyen ügyes! Akárhogy igyekezett is Ivan Iljics kivenni az arcvonásait, az esthomály sűrűsödött, s már csak alig látszott, szfinx-szerűvé vált.

„Persze, persze, értem már... Szegényke biztosan himlőhelyes, vagy talán különösen csúnya. Természetesen érzi, mennyire hálás vagyok neki. - Ivan Iljics felsóhajtott. - Pedig hány van ilyen: gyöngéd, odaadó, halálíg hű élettárs. És biztosan okos is: a csúnyák mindig okosak... őket kell feleségül venni, szeretni... A férfiak pedig a bőrüket is lenyúztatják, csak hogy valami csinos babafej feküdjön mellettük a párnán, amelyik holmi ostobaságokat súg-büg a fülükbe...

Dása az más, őt nem a szépségeért szerettem meg... - Ivan Iljics behunyta szemét, öklét arca alá tette. - Nem igaz, hazudok... A különös szépségét szerettem, igen, de ő nem akarta...”

Az ápolónő abban a hitben, hogy Tyelegin elszunnyadott, nesztelenül felkelt, kiment és sokáig nem tért vissza. Aztán megint nyílt az ajtó, kis sárga fény jelent meg. Ivan Iljics nem mozdult, csak a pillája rebbent meg. Dását látta belépni fehér köpenyben. Kis bádoglámpát hozott, áttetsző, rózsás tenyeréből ellenzöt formálva elébe.

Ivan Iljics nem csodálkozott, hogy Dását látja, csak éppen nem hitte, hogy ez ő.

Dása a lámpát az asztalra tette. Lángját kissé lecsavarta, leült és Ivan Iljicsre nézett. Soványka volt az arca, mint egy kislányé, aki tifuszon esett át. Alig duzzadó ajka sarkában kis redő. Csak az arca volt megvilágítva, meg a nyugodt, nagy szeme, amelyben most visszatükröződött a lámpafény. Elhelyezkedett, mint aki sokáig szándékozik ott ülni, könyökével a térdére támaszkodott, és állát öklére hajtotta. Így csak Dása tudott ülni.

Egy pétérvári estén látta őt először Tyelegin saját lakásán, ahol a „Harci központ a nyárspolgári életmód ellen” nevű társaság tanyázott, s olyan gyönyörűnek látta, mint a tavaszt. Dása arca égett, melege volt a fekete posztóruhában. A szoba - ahol tuskókra fektetett gyalulatlan deszkákön ültek a költők, a „nagy istenkáromlás” résztvevői - gyengéd illattal telt meg. Dása a bölcselkedő verseket hallgatva, öklére hajtotta állát, s kisujja lebiggyedt, szeszélyes ajkához ért... A széket, amelyen ült, Tyelegin később kivonta a forgalomból és bevitte saját szobájába...

Mindez két szívdobbanás közt merült fel Ivan Iljics emlékezetében. Mind hangosabb volt a szívdobbanása, mint éjfélkor a strázsa hangja: ébredjete! De hát ez a nő ott az ágy lábánál, a zsámolyon, ez mégsem lehet Dása! Tyelegin nem mozdult, csak mohón nézte szempillái résén át... Úgy látszik, Dása észrevette ezt, és mindjobban előrehajolt...

- Nővérke - hívta Tyelegin. Szemét tágra nyitotta és felült... Dása gyenge, izgatott, boldog kis sikollyal borult eléje. Tyelegin átfogta vállát, hátát, mintha félne, hogy eloszlik a látomás... Igen, ez Dása, a véznácska, a törekeny, az élő Dása! Magához vonta arcát, és érezte, hogyan remeg az ajka, reszket egész teste. Megfogta a fejét, kissé eltartotta magától, hogy jól megnézhesse ezt a mindig új, mindig váratlanul szépséges, szeretett arcot...

- Veled vagyok, most már minden jó, minden jól van... - rebege Dása lehunyt szemmel.

Tyelegin csókokkal halmazta el ajkát, szája szögleteit, ahol az átélt szenvedések két cérnavékony vonalat húztak, csókolta, csókolta lehunyt szemmel.

- Most nyugodj meg, Ivan, drágám - suttogta Dása. - Nem megyek sehová, mindig, mindig veled maradok...

Estére az egész falu tudta, hogy a szegény özvegyasszony, Anna Trjohzsilnaja házikójában ül egy ember, aki Nagyka Vlaszovát utolérte az utcán, és azt mondta neki: „Vidámságot hoztam tinéktek, pópa vagyok a vörösöknél...” Ezt az asszonyok apraja-nagyja elhitte. Nagykának már a szája is belefájdult, annyiszor el kellett mondania ugyanazt: hogyan cipelte a vödröket, és még valami előérzete is volt, mikor egyszer csak szózatot hallott: „Nagyezsda!” „Nahát ez igazán Isten csudája - álmélkodtak az asszonyok -, honnan tudta vajon?” „Hát onnan, hogy léleklátó... Arca oroszos, pirospozsgás, mintha most nyúzták volna le a bőrét, a haja vállát veri, ruhája csupa rongy, de azért nem kér enni, huncutkodik, csupa találós mese, amit beszél...”

A férfiak nevetve hallgatták az asszony nép tereferéjét. - Csak valahogy fel ne gyújtsa a falut ez a léleklátó... Ha igazi pópa volna, első dolga lett volna a leggazdagabb paraszt házába betelepüdni... Mert bizony Trjohzsilnájánál még a svábbogaraknak sincs mit enni... Nem, menyecskék, legjobb volna bekísérni a faluszovjet házába, hadd mutassa be az igazolványait... Mer hátha a banditák kémje? Vagy valami efféle?

- Ugyan, ne zsémbelj már, ne nevettesd ki magad - förmedt rá az így beszélőre saját felesége, a többi meg kontrázott neki. - Hallgattunk rátok a forradalom előtt - kiabált az asszony, harciasan villogtatva szemét -, a ti parancsaitokból bizony nem sok jó született... És öklét hatalmas csípőjéhez szorította. - Annyi eszünk nekünk is van, mint nektek. De meg mi élni is tudunk az eszünkkel... Csak nézzetek, lelkeim, az én Nagykámrá, a réklije majd kireped a mellén... Ahogy a tükörbe néz, odahív: „Anyám - mondja -, ugyan miért kell így elhervadni énnekem?” Igaz is, tán jövő ilyenkorig várjon? - S megint a férjéhez fordult: - Hogy mér nem jött a te házadba disznótoros vacsorára? Krisztus talán csak a gazdagokhoz járt? Annál a fancsali Ankánál azért jobb neki, merhogy ő vöröspópa, neki nem a te disznópecsenyéd kell, hanem a mi keserves életünk boldogságára van gondja.

A férj csak legyintett és eloldalgott. Este az asszonyok mind összeverődtek Anna háza körül, és küldötteket menesztettek hozzá. A küldöttek, még mielőtt bementek volna, megtudták a szomszédoktól meg az ott lézengő süldőlányoktól, hogy Anna Trjohzsilnaja ma fürdőt készített (befűtötte a feketére vénhedt, tóparti kis fürdőbódét), ott a pópa megtisztálkodott, és Anna ráadta boldogult férjének tiszta ingét. Most, fürdő után, a pópa Annával együtt éppen zsályafőzetet készül inni (mert tea híján azt ittak az egész faluban).

Ott ült a pópa a padkán, kifakult, égszínkék ingben, két kezét az asztalra téve, és - Nagyka nem hazudott - az arca olyan vörös volt, hogy szinte ijesztő, és a száját édesen összecücsörítette, mint a medve. Anna fahulladékon rántottát sütött; a szelelőlyuk alá tett szamovár lyukas csövéből kék láng duruzsolt.

A három küldött bement, meghajolt és köszönt illendően. Aztán az ajtó közelében a padkára ültek. Egy szót se szóltak, de mindent szemmel tartottak...

- Adják elő, miért jöttek - szólalt meg váratlanul hangosan Kuzma Kuzmics. A küldöttek összenéztek. Egyikük, a Nagyezsda anyja - mézédés hangon felelt:

- A régi jó szokásokat, azt mondják, sutba dobták. Márpedig mi amondók volnánk, bátyuska, az élet hosszú, de lakodalom csak egyszer van... Nem igaz?

- Aki soká él, sok szépet megér - felelt Kuzma Kuzmics. - Hát ti mi járatban vagytok?

- Ne félj tőlünk, mi a szovjetet nem bántjuk. Falutanácsot választottunk, a szovjethatalomra szavaztunk. A templomot lepecsételtük, és elhatároztuk, hogy a pópát, amér géppuskát dugdosott, át kell adni a járási Csekának.

- Ejha - szólt Kuzma Kuzmics -, a ti pópátok, úgy látszik, komoly ember volt.

- Hát fenyegetett is bennünket eleget, hogy aszongya, ti antikrisztusok, pokolfajzatja, géppuskából lövök be az ablakon a gyűlésekkor... Ezzel ijesztgetett... A lányaink persze együtt szavaztak a községgel, de mikor jött a Mária-ünnep, mindenáron templomban akartak esküdni, megmakacsolták magukat, összebeszéltek, vagy mi, elég az hozzá... a lányok, hiszen tudod, nyájba verődnek, abból ugyan egyet se lehet elszakítani... Most aztán adj tanácsot, mitévők legyünk? Aszongyák, te kiugrott pap vagy?

- Való igaz - felelte Kuzma Kuzmics.

- Oszt mért dobtak ki?

- Szabadgondolkodásért: pörben állok az Istennel.

Az asszonyok küldöttei aggodalmas pillantásokat váltottak. Nagyezsda anyja sűgött valamit szomszédja fűlébe, ez meg neki vissza. Aztán már keményebb hangon kérdezte:

- Akkor hát az esketés nem lesz érvényes?

- Már mért ne lenne? Ha a leányzóknak kedvűk van rá... összeadom, anyakönyvbe írom őket, ítéletnapjáig benne marad a nevűk. Koszorút is teszek rájuk, a pikk dáma se kap különbet, körülvezetem őket a templomban, kikérdezem annak rendje s módja szerint, elmondom, amit kell, aztán megűljűk a lagzit, és jóllakunk tiszta lelkiösmerettel... Mi kell még?

A másik küldött is megszólalt.

- Van még egy csomó szopós gyerekűnk is, nincsenek megkeresztelve...

- Hányan?

- Sokan, össze kéne számolni.

- Osztán rosszabbul szopnak, amér nem érte őket a keresztvíz?

A küldöttek megint összenéztek, vállat vontak. Az özvegy az asztalra tette a serpenyűt, és a kemence mellől mogorván nézte, amint Kuzma Kuzmics kedélyesen hunyorgatva kanalazza a tojásrántottát.

- A keresztelés érvényes lesz? - kérdezte megint az előbbi küldött.

- Olyan érvényes lesz, akár Szent Vlagyimir alatt.

- Hogy fogod a szertartást csinálni diakónus meg kántor nélkül?

- Minek azok nekem? Egyedűl is elkántálok én, mindenféle hangon.

Ekkor Nagyezsda anyja odament hozzá, leűlt a közelében, és az asztalra csapott:

- Aztán sok pénzbe kerül?

Kuzma Kuzmics nem felelt rögtön. Az asszony még sóhajtott is egy nagyot, és a keze reszketni kezdett. Az ajtó közelében űlő két másik asszonyküldött kinyűjtotta a nyakát.

- Ez az, hogy egy kopejkába se kerül. Nem azért jöttem ide. Majd csak a bizonyítványért fogtok fizetni a faluszovjetnek.

Ez az ajánlat igen kellemesen érintette mindnyájukat, de féltek is egy kicsit, hátha a végén kiderűl valami turpisság... Másfél hónappal ezelűtt, amikor a falu még Mamontov atamáné volt, járt náluk egy ember mezítláb és sárcipűben, szeméig érű bozontos szakállal. Oda ment, ahol a falu népe alkonyattájt össze szokott gyűlekezni, álldogált egy darabig, amíg megszokták, hogy ott van, aztán leűlt az öreg Akim mellé. Talán arra várt, hogy adnak neki is egy szippantásra valűt, de nem adtak. Keresztbe vetette lábát, és titokban az öreg fűlébe sűgta: „Megismersz, vén katonám?” Az meg még titkosabban visszasűgta: „Nem én.” Erre megint csak titokzatosan: „Hát tudd meg, II. Miklós cár vagyok, nem engem végeztek ki Jekatyerinburgban, és most álruhában járom az országot, amíg csak el nem jön az ideje, hogy magamat felfedjem...” A vén Akim nagyothallott, nem sokat értett az egészből, de azért lármát csapott. A nép se volt rest: fogták ezt a cárt, és csepp híján a tőba fojtották; csak úgy szabadult, hogy ordított torkaszakadtából: „Ne bántsatok, atyámfiak, hiszen csak tréfáltam...”

- Nem vagy olyan, mint a garabonciás, meg osztán most nincsenek is effélék - mondta Nagyezsda anyja, és kigombolta bekecsét, mert átkozottul melege lett. - Mér nem kell neked fizetni?... Mi a szándékod ezzel? Hogy higgyűnk neked?

- A sőt, azt szeretem. Minden házból, ahol esketni vagy keresztelni fogok, adjatok nekem egy csipetnyi sőt. - Kuzma Kuzmics letette a kanalat, és az özvegyhez fordult: - Hozd a szamovárt! - És most Annára mutatott, aki ott állt soványan, barázdás, beesett arccal, felhajtott, agyonfoltozott szoknyában: - Látjátok, ő hitt nekem, s eljön utánam a világ végére is. Ti meg, jóllakott, kiöltözött fehérnép, mind azt keressétek, miféle huncutság van emögött, nem csaplak-e be benneteket. Ej, kulákasszonyok vagytok ti mind, ha megharagszom rátok, hajnalban elmegyek, a lábam se éri a földet, keresek más helyet magamnak a vidámságra...

Anna az asztalra tette a szamovárt, és a küldöttek észrevették, hogy mosolyog, és csúnyácska, ványadt arcát boldogság szépíti. Nagyezsda anyja vércseszemeket meresztett rája.

- Na, jól van - és kemény kezét odanyújtotta Kuzma Kuzmicsnak. - Ne mérgeskedj, minek mennél el innen, meglesz itt mindened.

Kora reggel Kuzma Kuzmics felmászott a toronyba, és meghúzta a nagyharangot; végighullámozott az egész falun a bronz kondulása, és öregemberek, asszonyok kukucskáltak ki az ablakon. Másodszor, harmadszor is kondított, s megragadva a kisharangok kötelét, rákezdett gilingalangozni, majd meg - bim-bam! - megint a háromszáz pudost rántotta meg. Még keresztet se vethet az ember, hisz vigalomra harangoz ez a huncut, kidobott pópa!

Egyik-másik tekintélyesebb falubeli ki is állt a kapujába és rosszállóan pislogott a harangtoronyra.

- Nem fér a bőride...

- Üstökénél fogva kellene lerángatni, és móresre tanítani...

- Majd még a végén ő tanít meg téged...

- De azért ügyesen csinálja a gézengúz... A leányok is örülnek neki, az asszonyok is, miért is ne vigadjon a nép...

Az egész falu apraja-nagyja mulatni készült, rangkülönbség nélkül. Ködös nap volt, a gyepet dér lepte, kenyérsütés, disznópörzsölés szaga terjengett. Itt-ott szárnyast kergettek, nagy riadalom volt a ludak, csirkék között... Egyik házban vőlegény ült a szentkép alatt kiöltözve, frissen borotválva, étlen, még csak rá sem gyújthatott. Másutt a menyasszonyt öltöztették a vénasszonyok, akik úgy érezték, hogy ilyenkor nélkülözhetetlenek; ők oktatták, hogyan kell illendően siránkozni:

Száll a vadlúd a magasban,

Sír a kislány a lugasban...

- kezdte rá nagyanyó halottsirató hangján, egy másik meg mártírcát tenyerébe hajtva nagy keservesen folytatta:

Elbúcsúszom tőled, fényes nap világa,

Eltartó, jó apám,

Édes szülőanyám.

Elgyűrűztek engem,

El is adtak pénzen,

Áldomást isznak rám,

Úgy visznek el messze, idegen világba...

De a menyasszonyok sehogy sem akartak siránkozni, sőt mérgelődtek:

- Ez csak a maguk idejében volt úgy, nagyanyó, hogy idegen világba vitték a leányt, most csak egyféle világ van nálunk, szovjetvilág...

Sütöttek-főztek mindenütt, vödörrel, seprűkkel sürgölődtek. Vőfélyek jártak házról házra, már erősen beszeszelve. A fiatalság a templom udvaron gyülekezett, ahol két harmonikás buzgón gyakorolt...

Ekkor érkezett meg a postáról a faluszovjet elnöke, Sztjepan Petrovics Nyedojeskasi, hadirokkant, aki a háborúban négyszer kapott Szent György-keresztet. A harangzúgást mintha meg se hallotta volna, kinyitotta az ajtót, bement a szovjetházba, s egy kis idő múlva kilépett a tornácra, kezében kalapáccsal meg egy ív papirossal, amit kiszögezett az ajtóra. Aztán a zsebéből elővette az újságpapírba csavart pecsétet, rálehel s odanyomta az aláírás mellé. Az íven ez állt:

Szpasszkoje község lakosaihoz. A németországi forradalom alkalmából ma délelőtt tizenegy órára közgyűlést hívok össze.

A nép erre mind a faluszovjethez özönlött. Kuzma Kuzmics, a toronyból észrevéve, hogy a templomtér kiürült, felhagyott a harangozással, s lemászott a toronyból. Az egyházfi, Nagyezsda apja, buggyos nadrágban, kék kaftánban, mérgesen csapta be a kegyszeres láda fedelét, s így dűnnyögött:

- Az az ebadta Sztjopka Nyedojeskasi a nyáron egy hétig járt utánam kétszáz rubelért, hogy aszongya, a házat akarja zsindelyezni. Most aztán így fizet érte, a sárga kutya! Megzavarja a lakodalmat.

- De hát mi történt?

- Tudja az ördög, hol van már megint forradalom, valahol Németországban... Gyűlésre hajkurássza a népet, politika nélkül egy percre sincs nyugta. Félkótya az, isten látja, nem tökéletes...

Sztjepan Petrovics ezalatt a tornácon öklével is hadonászott, és falábal kopogva a padlón, beszélt a néphez. Kemény vonású arca volt, tuskés bajsza gyéren takarta húsos szája szélét.

- A nemzetközi helyzet a szovjethatalom szempontjából kedvezően alakul! - kiabálta éppen, amikor Kuzma Kuzmics a tornác közelébe furakodott. - A német munkások maguk nyújtják nekünk érdes kezüket. Ez, elvtársak, nagy segítség a mi forradalmunknak. Én láttam a németeket, jártam Németországban. Annyit mondhatok: fukarkodnak, minden falatot számon tartanak, de azért jobban élnek, mint mifelénk. Ez a tény meggondolásra késztet, elvtársak. Olyan községben, mint például a miénk, náluk vízvezeték van, csatornázás, amely a ganéjt egyenest a veteményeskertekre vezeti, telefon, minden lakásban gáz, aztán fodrásműhely, sörcsarnok biliárddal... Nem is beszélek már az iskolákról, meg hogy mindenki tud írni-olvasni... Minden gazdaságban legalább egy kerékpár meg gramofon is van...

A hallgatók álmélkodtak, valaki összeütötte a tenyerét, erre mindenki tapsolt.

- Az én két alsó végtagomat Kelet-Poroszországban német ágyúgolyó vitte el. De e pillanatban az ilyen magánügyeken túlteszem magam...

- Beszélj világosabban! - kiáltott elkeseredetten egy kamaszhang.

- Azért, hogy így megrokkantam, nem a német népet okolom; nem az a hibás, hanem a nemzetközi imperializmus... Annak kell a nyakát kitekerni, de amúgy istenigazában... Ezt mi, oroszok, értettük meg leghamarabb, de végre most a németek is belátják. És mai gyűlésünkön kiadjuk a jelszót, elvtársak, mindkét nép számára: éljen a világforradalom!

- Hurrá! - ordított a kamaszhang, és megint mindenki tapsolt.

- Áttérek a helyi ügyekre... Az iskola teteje lyukas, mint a rosta, erre nézve már hoztunk is határozatot. Kérem: összegyűlt rá a pénz, megvettétek a zsindelyt? Nem. De dáridóra van pénzetek. A papnak is van pénzetek. Tíz versztányira körös-körül majd megsüketít a harangszó... Vajon ilyen dolgok kedvéért nyújtja kérges tenyerét nekünk a német munkás? Az én határozati javaslatom a következő: amíg nincs együtt a pénz az iskola kitatarozására, a tanítónő fizetésére, úgyszintén a füzetekre és a ceruzákra, vagyis az összes kiadások fedezésére négyezerkilencszázhet rubel hét kopejka, addig nem tartunk lagzit, és nem harangozzuk össze vigalomra a népet...

Az elnök beszédének nagy hatása volt, főként az, hogy az emberek elrestellték magukat. Utána többen felszólaltak, de mind az ő szavait ismételték, csak annyit tettek hozzá, hogy már az esküvők ki vannak tűzve, kár volna sokáig halogatni, a pénzt azonban tüstént össze kell szedni, csak éppen nem közadóképpen, hanem attól a tizenhat gazdag háztól kell beszélni, ahol lagzi lesz. Hadd fizessenek. A gyűlés ilyen értelemben hozott határozatot.

A menyasszonyok akkora sivalkodást csaptak, mikor hírt vették a határozatnak, olyan szavakat vagdostak szüleik fejéhez, hogy azok előkaparták a pénzt, s vitték is tüstént a faluszovjetbe. Sztjepan Petrovics nyugtát adott róla, s csak annyit mondott: „Táncolhattok!”

Estére hajlott, mire a menyasszonyokat a templomba kísérték. Hogy mi minden volt azokra ráaggatva - a nép nem győzte bámulni. Szőrmegalléros bundák, arany- meg ezüstrojtos kendők, tíz centiméteres sarkú cipők; a menyasszonyok úgy lépkedtek bennük, mintha lábujjhegyen járnának. Amikor aztán a sekrestyében levetkőztek - uramisten! -, ilyen ékes, gyönyörűséges köntösöket még sohasem látott a falu. Tarka színekben pompáztak, hátul szinte szétpattant, olyan szűk volt a ruhájuk, alul koszorú, nyaknál mély kivágás, Nagyka Vlaszovának még a karja is hónaljig csupasz volt.

„Ugyan, nézzétek mán, csakugyan Olga Golohvasztova az ott ni?” „Sztjoskát nézd csak! Vajon honnan van neki ez mind?” „Honnan? Hát nem tudod, hogy ötször járt benn az apjával Novocserkasszkban, lisztet meg zsírt vittek a városba ökrös szekéren... Az odavalósi kisasszonyokkal csereberélt...”

Még a világlátott emberek is hüledeztek:

- Voltam én már kormányzósági bálon is, de ilyet még ott sem láttam...

- Az még hagyján... De amikor Novocserkasszkban a Romanovok háromszáz esztendősférfordulóját ünnepelték, a kisasszonyok hintóból szálltak ki, oszt szőnyegeken lépkedtek a templomba, de hát az se volt ehhez fogható...

Kuzma Kuzmics palást nélkül, egyszerű karingben volt, kopaszságát egy ócska papi sapka takarta. (Az előző pópának nemcsak a letartóztatás elől sikerült elszékelnie, de még a drága egyházi öltözékeket is magával vitte.) Kuzma Kuzmics kedvtelve nézett végig a díszbe öltözött, jól táplált menyasszonyok gyönyörűséges során. Az ijedt képű vőlegények szinte eltörpültek mellettük. Kuzma Kuzmics elégedetten krárogott, megdörzsölte gémberedett ujjait, és megkezdte a szertartást. Gyorsan, élénken, hol hadarva, hol meg paposan elnyújtva beszélt, ahol kellett, énekelt, egy szót, egy hangot el nem hagyott, megadta a módját.

Összeadván a párokat, összecsókolóztatta őket, és ezen szavakkal fordult hozzájuk:

- A régi időkben a bibliából meséltek nektek, én a való igazat mondom. A forradalom előtt vagy tizenöt esztendővel egy isten háta mögötti faluban szolgáltam az egyházat. Nagy

töprekedésben éltem akkor, kedves atyámfiái. Orosz ember vagyok, nyugtalan lélek, ez se tetszik, az se tetszik, ez is rosszul esik, abba is beleütem az orrom: az igazságot keresem. És íme, történt valami, ami véget vetett lelkem háborgásának, ősz, öreg, világtalan aggastyán jött hozzám. Egy kis suhanc volt a vezetője. Kihúzott bocskorából egy háromrubeles bankót, megforgatta, elém tette és így szólt: „Mondj énekes misét az én öreg hitestársam lelkiüdvösségéért...” „Apókám - mondom én -, tedd el a pénzedet, majd én anélkül is imáimba foglalom a te hitestársadat... Messziről jöttél?” „Bizony, tíznapi járásról.” „Hány esztendő vagy?” „Nem is tudom már, de százéves jócskán elmúltam.” „Gyereked van?” „Volt, mind elhalt, csak a feleségem élt velem hatvan esztendeig, összeszoktunk, jó volt hozzám, én is szerettem, de aztán ő is elhalálozott...” „Kéregets?” „Igen, kéregetek. Légy szíves, vedd el a három rubeletem, osztán mondj misét érte...” „Na, jól van, nem bánom, feleltem, mondd be a nevét.” „Kiét?” „Hát a feleségedét.” Ő meg csak néz rám világtalan szemével. „Hogy minek hívták? Biz én elfelejtettem... fiatalon menyecskének, azután gazdasszonynak, később meg már csak nagyanyónak hítták...” „De hát hogyan emlékezzek meg róla, ha nem tudom a nevét?” Áll soká az öreg, vándorbotjára támaszkodva: „Hát mit csináljak... elfelejtettem. Szűkösen éltünk, szegényesen, ezért felejtettem el. Nem baj, megyek, megtudakolom, talán a falubeliek emlékeznek rá...” Ősz lett, mire a vénember visszajött, s kivette bocskorából ugyanazt a bankót: „Megtudtam - sietett hírül adni -, egyik szomszédnak eszébe jutott, Petrovnának hívták.”

A tizenhat menyasszony lesütött szemmel, összeszorított szájjal hallgatta. Fiatal férjeik, a szoros ingallérban, kivörösödött képpel, mozdulatlanul álltak mellettük. A nép is csendesen figyelt.

- Úgy nőtt az orosz ember, mint a dudva, még a saját nevét is elfelejtette. Az urak uraskodtak, a kupecsek bezsebelték a pénzt, a magunkféle tömjénfüsttel kalmárkodott, tibennetek meg, fiatalok, azokban az átkozott időkben hiába esenkedett a forró véretek, ki se virulva hervadtatok el, mint a virág a gaz között.

Kuzma Kuzmics levette sapkáját, megvakarta kopasz fejét, Nagyezsda Vlaszova halkán megkérdezte:

- Mostan elmehetünk?

- Nem, várj csak... Lám, éltem alkonyán mégis megadatott énnekem, hogy meglássam azt az igazságot. Nem olyan az, ahogy Nyekraszov írta. Olvastátok véletlenül? Nem... Nem is olyan, ahogy én ábrándoztam róla néha, amikor esténként a patakparton horgásztam, és a tábornoknál a szúnyogokat csapkodtam a tarkómon. Az igazság harcos, félelmetes, engesztelhetetlen... Mit tagadjam, bizony nemegyszer megijedtem tőle. Ahogy megszólal a géppuska, és kivont karddal ront rád a lovasság, akkor nem érsz rá filozofálni. (A tömegben visszafojtott kuncogás hullámozott végig.) Az igazságot ott sem találod - és a kupolára mutatott -, sem magad körül. Te magad vagy az igazság, ha nem ismered félelmet. Akarnod kell, és verekedned érte... Mit néztek így rám?... Tán nem érthető, amit mondok? Eljöttem, hogy vigasságot hozzak nektek... Hát te, Olga, Nágya, Sztjoska, Katyerina és sorban rámutatott mindegyikre -, táncoljatok ma úgy, hogy a holtak is felérezzenek, hogy az a Mikola, Fjodor, Ivan meg a többi, mind megvaduljon a ti szemetek ragyogásától. Kész, a prédikációnak vége.

Kuzma Kuzmics ezzel hátat fordított a népnek, és kiment a sekrestyébe.

Ivan Gora ezredkomisszár visszajött Caricinból, ahol elmondták neki, hogy a Petrográdból meg Moszkvából érkezett gabonavásárló osztagok nem mindenütt boldogultak. A sok éhezés miatt elkeseredett, tapasztalatlan emberek vannak köztük, akik nem tudnak uralkodni

magukon, ha látják, hogy a falu libapecsenyét eszik. Egy ilyen osztag nyomtalanul eltűnt, a másikat Voronyezs vasútállomásán fedezték fel egy lepecsételt teherkocsiban: három pityeri munkás feküdt ott felvágott hassal, amely gabonával volt megtömve, s egyikük homlokán a felírás: „Jóllaktál?”

A komisszár megígérte a caricini elvtársaknak, hogy segít, ahogy tud. Mihelyt visszatért ezredéhez, kiszemelt néhány embert, és előzőleg kioktatva őket, osztagokat alakított belőlük. Latugin, Bajkovot és Zadujvityert, akiket Szpasszkoje községbe irányított, elhívta magához. Azelőtt fűtetlen, hideg-rideg lakása most, amióta Agrippina hazajött a kórházból, tisztára volt súrolva, küszöbe előtt lábtörlő, az asztalon hímzett terítő, és már nem savanyú kapadohánytól bűzlött, hanem sülő kenyér finom illata terjengett benne. A házigazda figyelmeztetésére a matrózok meg is törölték a lábukat.

- Foglaljatok helyet. Mi újság?

- Te mondd el, mit akarsz - felelt Latugin.

- Hát igen, úgy hallom, mintha a fiúknak nemigen akaróznék gabonáért menni.

- Mi az, hogy nem akarózik? Ha muszáj, akkor mennek. Azt akarnád, hogy még örüljenek is!

- Márpedig ez igen kényes dolog.

Ivan Gora háttal ült az ablaknak, és most Zadujvityerhez fordult, aki mogorván dobolt ujjjaival az asztalon.

- Te magad is szántó-vető ember vagy, mi a te véleményed?

- Mennyi búzát kell neked kapnod Szpasszkojéból?

- Jócskán. Százhatvankét családtól négy és félezer pud gabonát, természetesen osztályhelyzetüktől függően...

- Annyit aligha adnak.

- Épp ezért küldlek titeket, hogy adjanak. Fegyver nélkül mentek, elvtársak.

- Nem is kell az ottan.

- Fegyver nélkül hamarabb boldogulunk, ugye? - mondta Bajkov hunyorítva. - Hiszen nem ellenséggel lesz dolgunk, hanem barátokkal...

- Baráttal is, ellenséggel is - tette hozzá élesen Gora.

- Hallgass ide, komisszár - szólalt meg Zadujvityer. - Te tudod, én nem ijedek meg a magam árnyékától, de hiába, ez mégsem nekünk való: idegen hombárokban turkálni. Utálatos...

- Hát te, Latugin, mit gondolsz?

- Ne akarj te a vesémbé látni, Ivan... Elhozzuk neked a gabonát és kész.

- Hát te, Bajkov?

- Én víz mellett nőttem fel, halászfaluban...

- Elvtársak, hallgassátok meg, miért hívtalak - és Ivan Gora nagy kezét az asztalra téve, csendes, atyai hangon folytatta: - A gabonamonopólium a forradalom gerince. Ha ezt most eltöröljük, hiába volt a verejtékünk, a kiontott vérünk, a kulák kerekedik felül, ő lesz az úr. Nem a régimódi szatócsféle, aki vedernyi szamovárja mellett üldögél, nem, ez már minden hájjal megkent, edzett, rafinált...

- Szóval kulák, kulák, de mi az a kulák? - kiáltott Zadujvityer. - Magyarázd meg. Otthon énnekem két tehenem van. Mi vagyok én hát?

- Nem a tehenen múlik, hanem hogy kié a hatalom. A falu kuláksága éjjel-nappal ezután töri magát. A béresét elküldte, tehenét levágta, ősszel nem szántotta fel a földjét, a gyűléseken tele szájjal kiabál, és a szovjetre szavaz. Szívós, mint a bolha...

- Jól van, Ivan... Legyek csak otthon, veszek még egy tehenet vagy egy pár ökröt. Akkor az micsoda?

- Te jószántadból vagy kényszerből álltál be a Vörös Hadseregbe?

- Hát igen, jószántamból - hagyta rá Zadujvityer.

- Akkor nem veszel ökröket...

- Mér nem? Mér ne vehetnék ökröket? Nem értem.

- Szélesebb látóköröd kell hogy legyen, biztosan nem azért a két ökörért fogtál fegyvert...

- Megveszi az ökröket és kész - szólt közbe Latugin. - Mit zaklatod annyit, Ivan? Gyerünk tovább.

Ivan Gora megcsóválta a fejét és elmosolyodott:

- Nem vitatkozom, de valahogy szeretnék megbízni az emberekben... Na, mindegy... Mi tehát ennek az osztálynak a feladata? A kulák azt akarja elérni, hogy az övé legyen a gabonapiac. A forradalom felnyitotta a szemét, már nem falusi kocsmá vagy szatócsbolt lebeg előtte, hanem hajók meg gabonaraktárak. Ha sikerül a forradalmat megnyergelnie, akkor te is véres verejtékkel fogsz rá dolgozni, Zadujvityer, és a két ökör nem a tiéd lesz, hanem az övé. A kulák a gabonaforgalmat a saját javára akarja kihasználni. Előfordult például, hogy bementünk egy faluba az osztaggal. Térülünk-fordulunk, mindig melléfogunk, szép szóval nem boldogulunk, ellenségeskedés fogad mindenütt. Az odavaló főpióca, Babulinnak hívták, hitvány bekecsben, rongyos szőrcsizmában járult elénk, mézesházosan, mindig csak a szakállát rágcsálva... „Mi van emögött? - gondoltam magamban. - Nézzük meg a hombárját.” Nem volt abban egyetlen búzaszem se. Ástunk is persze, de sehol semmi. Istállójában egy kehes ló meg két tehénbőr az eszterhéj alatt. Hát tudjátok, mit csinált ez a Babulin? Megtudta előre a gazember, hogy jövünk, s akkor bejárta a falut, hogy aszongya: „Jaj a bőrötöknek, boldogtalanok, még a cári csendőrök se gyötörtek úgy titeket, mint ahogy a szovjethatalom kibabráll veletek. Nekem ugyan édesmindegy - mondogatta -, én úgyis behurcolkodok a városba a lányomhoz, aki a végrehajtóbizottság elnökének lett a felesége, de ti hogy élitek túl ezt az esztendő, fogalmam sincs róla. A bolsevikok mindent elvisznek, még a fejetek felől a szalmatetőt is odaadják a Vörös Hadsereg lovainak... Az Úristen szereti a könnyőreletes szívűeket, hát menjetek, felebarátaim, a hombáromból vigyétek el, osszátok szét magatok közt a gabonát az utolsó szemig, majd osztán idővel elszámolunk...!” Persze, azért nyugtát vett mindegyiktől; meg ne ártson neki a nagy jótékonyság... Nekünk semmit sem adott, a parasztok meg kétszeresét adják neki vissza. Nem nagy valaki, de sok van belőle még mindenütt, felüti a fejét. Nem könnyű elbánni vele. Ezer esztendeje nézi a paraszt száját, tudja, mikor mit vonjon el tőle. Hát így van, elvtársak: a gabonamonopólium alapvető, előrelátó intézkedés. Nehéz dolog, az igaz. De hát mi megy könnyen? Az ugart felszántani sem könnyű. Könnyen csak gitárt pengetni lehet... Ha a paraszt ezt a nagyratörő politikát nem érti meg, elsősorban ti lesztek a hibások benne. Ha bementek egy jómódú gazdához s rászóltok: „Nyisd ki a hombárt”, abban minden gabonaszem egy könnyecsepp. De minden gabonaszem szent, szent ügyet szolgál.

- Aztán hol van a faluszovjet kulcsa?

- Hát önála, az elnöknél...

- És hol az elnök?

- Ő is mulat...

Latugin, Bajkov és Zadujvityer lemásztak a tábori szekérről, és nem tudták, mitévők legyenek. Akitől kérdezősködtek, tovább ment. Sokáig néztek utána, hogyan kacsázik tova, mintha a föld maga emelkednék előtte, mögötte. Leültek a faluszovjet tornáca elé, cigarettát sodortak és rágyújtottak. Felleghajszoló, hideg szél fújt az arcukba, szűrös dara szitált, és egyszerre hó lepte be a fekete kocsit kerékvágásait. Ettől még kietlenebb lett körös-körül.

- A komisszár szavából azt lehetne gondolni, hogy itten azonmód verekedni kell - mondta Zadujvityer. - Pedig fenét: falu, hát falu. Hol van az a sok ellenség? Látod, milyen rendes a nép...

Vagy tíz házzal arrább kisebbfajta tömeg tűnt elő: úgy látszik, azok, akiket nem hívtak meg, vagy már nem értek be a házba. Széles kezek hadonásztak, a lábak harmonikaszóra ropták a táncot.

- Te csak ujjad hegyét akarod bemártani, pedig fejest kell ugranod, pajtás - felelte Latugin. - A forradalom mélyrehatolást követel, erről beszélt a komisszár.

- Mélyrehatolás! Meddig még? Mindent fölforgatunk, pedig élni is kell, vagy mi: szántani, vetni, gyereket csinálni... De mikor?

- Tudja az ördög, ne engem kérdezz.

Latugin dühösen rágszált egy szalmaszálat. Zadujvityer összeráncolt homlokkal egyre csak azon törte makacs parasztesztét, amiről tegnap beszélt velük Ivan Gora. Bajkov felállt:

- Így semmire se megyünk, fiúk, gyerünk megkeresni az elnököt.

Latugin rászólt.

- Ne még.

- Mi az, hogy... Mér ne?

- Nincs kedvem megmagyarázni.

Erre Zadujvityer határozott hangon közbevetett:

- Ha megyünk, hát csak együtt. No, gyerünk.

- Nem megyek.

- Ne okoskodj, Latugin - békítette Bajkov -, nézd, még csak az asztal közelébe se megyünk, egy kortyot sem iszunk, csak hívatjuk az elnököt.

Elindultak hát megkeresni a faluszovjet elnökét. Sztyepan Petrovics Nyedojeskasi két napig megtartóztatta magát, de a harmadikon eszébe ötlött, hogy így el talál szakadni a tömegektől. Lekaparta a sarat falábáról, fekete nadrágot húzott rá, kipödörte bajuszát, és méltósággal elindult végig a falun látogatóba.

„Na hálistennek... Sztyepan Petrovics, tessék, tessék...” A házigazda megölelte, a többiek erősen kezét szorítottak vele. „Tessék az asztalfőre!” A leánykérő asszony kistányéron sűrű, sózott kását hozott neki, amiért váltságpénz járt, és ő egy rubelt le is szúrt érte (sokat nem

adott sehol), poharat ürített, s szárított halat evett utána. Tévedett, amikor azt hitte, hogy a harmadik napon körülbelül véget ér a cécó: még csak harmadnap kezdődött istenigazában; táncoltak, danoltak, összeölelkeztek, beszéltek, összepöröltek meg kibékültek.

De micsoda erő is lakozott ebben a népben! Mi mindenben ment keresztül pár év alatt: mozgósítás a cári hadseregbe, amikor a végén már az ötvennégy esztendő öregeket is behívták, és az asszonyokra szakadt az egész mezei munka: valahol északon egy lóval, faekével is boldogul az asszonyok, erre felé négy vagy hat ökröt fogtak a nehéz ekébe, úgy szántották a zsíros, fekete földet - az asszonyok még most is emlegetik ezt az esztendőt. Igen sokan pusztultak el spanyolbetegségben. A falu kétszer leégett. Alighogy visszatértek a férfiak a világháborúból, jött a Krasznov-féle mozgósítás, a súlyos rekvirálások, a kozák századok garázdálkodása. A kozákok tudvalevőleg nem sokat kukoricáznak. Néha már azt hinné az ember: megjuhászodott, kedves komája lett, de mihelyt nyeregbe ül, nem is kozák, amelyik az utcán végiglovagolva fel nem szúr pikájára egy-egy arra szaladó malacot. Ez már mind elmúlt, most a nép az úr, az adóhátralékokat eltörölték, a földecskék megnövekedtek, a nép most vigadni akar kedvére.

Sztyepan Petrovics csak annyi ideig ült egy helyen, hogy meg ne sértődjön a gazda, aztán odábbállt egy házzal: ott is folyt a dínomdánom. Bölcsen elbeszélgetett a menyasszony meg a vőlegény ipával, napával, beszélt a polgárháborúról is, ami most az északi Don-Vidéken, Voronyezsnél meg Kamisin körül dúlt, ott, ahol Krasznov zajlatta a Nyolcadik és Kilencedik Vörös Hadsereget: „Tehát kedves komámuram, drága komámasszony, tisztelt vendégkoszorú, nem alhatunk; isten őrizze, hogy el találjunk szunyókálni! Segíteni kell erősen a szovjet-hatalmat...” Beszélt a falu ügyeiről, apróságokról is, és a vendéglátók nem győztek bámulni, Sztyepan Petrovics mindent tud: kinek mennyi van a csűrjében, az istállójában, ki mennyit dugott el.

Egyre nehezebbre esett falábain átkecmeregni egyik házból a másikba, s mindenütt előről kezdeni a köszöntgetést, meg ami vele jár. Egy helyen kikapta a leánykérő asszony kezéből a kistányért és a kását - ami csupa só volt -, megette, előkaparta katonaköpenye zsebéből utolsónak megmaradt, gyűrött bankóját, az asszony kezébe nyomta, felemelt egy teli pálinkáspoharat, és odakiáltott a menyasszonynak, aki ebben a fülledt forróságban harmadnap ropta huszadmagával a négyest.

- Héj, Sztyepanida, frissebben!

Ekkor mondták meg neki, hogy három vöröskatona kérdez utána. „Hívd be őket!” „Hívtuk, de nem akartak bejönni...”

Sztyepan Petrovics egy ideig lehajtott fejjel állt, az asztal szélébe fogózva. Aztán kimászott, és széjjellökdöste a mulatókat, kiment a tornácra, ahol csakugyan három komoly férfi várt rá.

- Kifélék vagytok? - kérdezte szilárd hangon.

- Gabonagyűjtők...

Latugin fenyegetően felelt, azt várta, hogy az elnök legalábbis megtántorodik. De Sztyepan Petrovics, akiből olyan sűrű, finom szagok áradtak, hogy Bajkov önkéntelenül közelebb húzódott hozzá, erősen állt a falában.

- Épp jókor. Régen vártam már... Emberek! - ordított be Sztyepan Petrovics a nyitott ajtón, ahonnét láрма, pohárcsengés, vigasság hallatszott ki. - Egy időre vessünk véget a zenének! - E pillanatban olyan erősen megingott, hogy Bajkov gyorsan melléje állt. - Elvtársak, nem akárhová jöttetek, ez itt Szpasszkoje faluszovjetje. - És megfogózva a szemöldökfába, még parancsolóbb hangon bekiáltott a szobába: - Polgártársak, gyérünk gyűlésre!

Kiment az udvarra, ahol három öreg paraszt a kifogott szekérhez támaszkodva, kozák nótákat énekelt összevissza, ketten-ketten összefogózkodva vitatkoztak valamin, egy meg botladozott ide-oda, és sehogy se találta a tágra nyitott kaput: haza akart menni. Itt is, meg az utcán is, ahol harmonikaszóra táncoltak, Sztjepan Petrovics megismételte, hogy azonnal gyülekezzenek a faluszovjet előtt.

Vesztettül iparkodva falábaival a fagyott rögökön, menet közben így dohogott:

- Elég volt a cécóból, térjünk a dologra... A készleteket már jegyzékbe foglaltuk... Sürgönyözzetek Caricinba: Szpasszkoje beszoigáltatta a gabonát!

Bajkov és Zadujvityer rá akarták beszélni, halassza el a gyűlést másnapra, hogy az emberek legalább valamelyest kijózanodjanak, Nyedojeskasi azonban nem engedett:

- Duplán okos, aki részegen is okos! Ne tanítsatok ti engem. Holnap csak rosszabb lenne: még jobb is egyik-másiknak, ha nem ér rá sokat gondolkozni.

Mialatt a nép a faluszovjet házába gyűlt, Sztjepan Petrovics az osztagbeli elvtársak elé teregette az elszámolásokat, s izgatottan súgta:

- Három kulák van minálunk: Krivoszucski, ez a bandita, kilencszázhatvan kirabolta a postát, a postást megölte, és a pénzt tíz évig rejtegette; amikor elévült a dolog, üzletet nyitott, és téglarakart épített. A háború alatt ökörbőrszállításokkal vagyont szerzett. Csak Szpasszkojében a marhaállomány felét ő vágta le. Most szövetkezetalapításon töri a fejét, arra akarja a boltját rásózni. Itt valami csalafintaságot szimatolok, majd még rájövök... Azt állítja, hogy tüdőbajos, és éjszakánként fényességet lát... Veszedelmes ember... A második kulákgazdaság Milovidové. Valamikor alvállalkozó volt a bányában, a háború alatt tért vissza a faluba, titkos lebujt tartott, tolvajok orgazdája volt. Vérszopó uzsorás, aljas gazember, lassanként az egész falut a markába kaparintotta. Ő volt az, megtudtuk, aki próbaképpen ideküldött egy embert azzal, hogy adja ki magát II. Miklós cárnak... A harmadik kulák: Mikityenko; az apja, de már a nagyapja is kupec volt, saját bárkáikon szállították az árut a Don vizén. Ezeken kívül számítsuk még ide az atyafiságukat, az is kitesz vagy egy tucat gazdaságot. No, aztán vannak óvatos parasztocskák: „Ki tudja, mivel végződik ez a história, ki tudja, ki kerül hatalomra, jobb senkivel se ujjat húzni.” Ez elég ronda front... Itt ezek pedig mind a mieink, mind. - És kövér ujjával végigszaladt a névjegyzéken. - A helyzet kiélesedett a faluban: vagy engem tesznek el láb alól, vagy én töröm le egyik-másiknak a szarvát...

A nép sűrűn özönlött a faluszovjet felé, ki józanon, ki részegen. Zsibongva nyüzsögtek a ház udvarán. Bajkov kinézegetett az ablakon, és egy matrónótát dudorászott:

*Sirály kering a part felett.
Matrónoknak könnye pereg,
Hogyha vizet ér a szárnya,
Matrónokat vihar várja...*

Aztán hangosan odaszólt társainak:

- Gyerünk gyorsan a tornácra, mert még elsodor a hullámverés...

A szomszédék leánykája, egy szeplős, kék szemű, kotnyeles jószág, beszaladt Anna házába, és lélekszakadva hadarta:

- Jaj, istenem, mi van a faluszovjetben, rémes, az emberek már a sövényből húzgálják ki a karókat...

Bámész pillantása mindent észrevett: azt is, hogy Annán a bordó ruha van, ami talán csak egyszer volt rajta, míg a férje élt, fehér harisnyájára felhúzta az ünneplő cipőjét, és simára fésült hajjal ott ült az ágy szélén, a kiugrott pópa pedig felhúzott térdel fekszik az ágyon. Anna már megint tiszta inget adott rá, fekete pöttyöset, és most a pap Anna kezét fogja...

- Mit rontasz így be az ajtón, te! - kiáltott Anna a süldőlánnyra, erre az, ijedtében be se fejezve a mondókáját, kiszaladt. De azért csak felköltötte Kuzma Kuzmicsot, akit ezek a napok kimerítettek. Sokat evett, ivott, és még többet beszélt. A parasztok a prédikációjának egyetlen szavát se felejtették el, egyet-mást nemigen értettek belőle, de ezek a homályos helyek csak növelték jelentőségét. Főként arról kellett beszélnie mindenütt, ami leginkább szöveget ütött a fejükbe: az igazságról. Amikor már csak a tekintélyes öregek maradtak ülve az asztalnál, valamelyikük, akiben a szesz gondolatokat ébresztett, eltolta maga elől a csontokat, az ételmaradékot, és így szólt:

- Kuzma Kuzmics, megbántottál te bennünket... Hogy mondhatod olyat, hogy nincs igazság? Hát erdőben vagyunk?

Egy másik félbeszakította:

- Ez a mi fiatalságunk - és a ház másik felére mutatott, ahol viharzottak a szoknyák, szalagok, hajfonatok repdestek, kipirult orcák forogtak. - Bizony, sehogy sem bírunk velük. Most azt beszélnek: minden szabad; Isten nincs, cár nincs, a szülők: buta népség... és ezzel kész... Micsoda karóhoz kötözzük most a gyerekeinket? Mi légyen a támaszunk, éltető erőnk? És te még ráadásul ilyeneket beszélsz, hogy nincs igazság...

Harmadiknak egy szakállas elegyedett a beszédbe:

- Ha az igazság embertől való, akkor annak van igaza, aki felülkerekedett, aki erősebb... És akkor mi megint csak csöbörből vödörbe jutottunk...

- Te erős vagy? - kérdezte Kuzma Kuzmics.

- Én igen... De pénz beszél... Azzal a bűdös pénzzel mindig legyűrtek engem.

- Aztán mentél panaszra valahová?

- Ugyan, hová mehettem volna?

- Voltál a kijevo-pecserszkajai kolostorban, a barátoknál?

- Nem, oda nem mentem el...

- Szóval: nincs igazság?

- Dehogyan nincs. Mikor már majd megfúltam mérgemben, a puskámmal, amit elhoztam a háborúból, kiálltam a határba: „Mi az, azt hittétek, legyűrtek? Kimérítetek a három hektáromat, vagy nem?!”

- Kimérték?

- Hát persze...

- Szóval: van igazság?

- Micsoda igazság az, amikor puskával kell ijesztgetni a népet? Nem, pajtás, én nem bántok senkit, de engem se bántsanak. Nézzétek, ott van Akim apó, egyes-egyedül, mint a szedett fa... Dolgozni már nem bír, kegyelemkenyéren él ott, ahol megtűrik a kemencepadkán. Hol a látszatja a sok munkájának? Volt egy kis háza, Milovidov megkaparintotta az adóssága fejében. Hát az én két kezem munkájából ugyan mi lett? Amennyit én összedolgoztam ötven

esztendő alatt, négy kőháznak kéne lenni legalább; oszt nézzétek, lyukas a könyököm. Az én két kezem munkája úgy elszállt tőlem, mint a galamb, megül az valamelyik portán, csak nem az enyémen. Okosan mondtad, hogy „az igazság te vagy, ha nem ismersz félelmet”. Nézd, Kuzma Kuzmics, nem félek én a haláltól, három mázsát még mindig felcipelek a hegyre, de az igazságot csak nem tudom kiverekedni. Az volna az igazságos, ha az embert nem a pénzéről, hanem a munkájáról ítélnék meg... De hogy lehet ezt elérni? Hej, akkor igazán hálát adhatnánk a szovjethatalomnak...

- Fura ember vagy, hát hiszen éppen ez a szovjethatalom törvénye...

- Igen, de hozzánk, úgy látszik, még nem ért el.

Kuzma Kuzmics igen a szívére vette, hogy hiába minden agyafúrtsága, ilyenkor nem tud mit felelni. Az intelligenciával sokkal könnyebben megértette magát, mint a paraszttal. Minden ilyen beszélgetés alkalmával hol elégedetlenséget, hol zúgolódást, zavart, várakozást vett észre maga körül. Úgy érezte, hogy az emberek valami nagyon fontosat várnak a forradalomtól, és ezzel öntudatlanul sürgetik, siettetik.

A második nap éjszakáján egész rosszul volt, mire Annához vánszorgott. Lekuporodott a padlóra, a lóca mellé, tenyerével verdeste homlokát, kezébe temette arcát, betakarózott, és nevetve hajtogatta: „Gyenge legény vagyok én, megöregedtem, Anna lelkem.”

Anna szót se szólt, csak levitte a tóparti fürdőbe. Ő maga súrolta, gőzölte. Kuzma Kuzmicsnak csupán az arca volt vén, a teste sima, fehér, és Annában felbizseredett a gyöngédség, amikor Kuzma Kuzmics ott forgolódott a padkán, mint egy halacska: „No, még egy kicsit azzal a csutakkal, no, csak suhogtasd rám a levegőt, lelkem!”

A fürdés után elnyugodott, és csendesen szuszogva aludt reggelig. Akkor ivott egy kis tejet. „Már megbocsáss, Annuska, de mit csináljak, fáj a fejem” - motyogta, és megint elaludt. Amikor a szomszédék kislánya felkeltette, már megint virgonc volt.

- Mit akar az a fruska?

- Valami gyűlés készül vagy mi, vöröskatonák jöttek gabona végett, s most ezért van a lárma.

- Szent isten, ezek a mieink!

Kuzma Kuzmics gyorsan öltözködni kezdett. Anna némán, bizalmatlanul nézte. Ekkor megint kinyílt az ajtó, de a kislány most már csak a fejét merte bedugni:

- Verekszenek mán, ölik egymást! Vlasziha hazacipelte az urát, merő vér... Ordít az utcán, magukat szidja... Mitrofan Krivoszucska nyergelni akart, de nem hagyták, úgy húzták vissza az udvarra, még meg is tépázták, istenuccse!

Megint elszaladt. Kuzma Kuzmics épp a nyomába eredt volna, de Anna szörnyűséges hangon rárivallt:

- Nem engedlek!

Ott állt a kemencénél magasan, soványan, férfias válla meggörbült, s mintha a dereka is behorpadt volna. Kuzma Kuzmics teljes erejéből megszorította a karját:

- Anna, legyen eszed! Felkapom az edényfogót!... Nyugodj meg. Mindjárt visszajövök... Ebédre, az elvtársakkal. Süss nekünk palacsintát, hallod... No, hadd már abba, nem hallod?

Anna nagy nehezen nyögte ki a fogai közt:

- Jól van, eredj hát...

A szomszéd kislány valami még borzasztóbbat szeretett volna, mint amit látott, mialatt a faluszovjethoz meg vissza, házról házra rohángált, és vitte a híreket. De a gyűlés valóban elég viharos volt. A gabonabeszolgáltatás kérdése még nem keltett nagy vitát. „Ha kell, hát kell.” Csendesen hallgatták végig az elnököt, amíg felolvasta, igazság szerint kinek mennyi gabonát kell adnia, sőt megisméltették az egészet... Azután itt-ott kisebb szóváltás kezdődött, mozgolódás a tömegben; némelyik ember a tornác felé közeledett, mások a szomszédos kert sövényéhez húzódtak.

- Nem igazság! - kiáltott Mikityenko jól ismert, parancsoló hangján.

- De igenis, helyes! - feleltek számosan.

Ekkor egy tépett ruhájú, szakállas férfi furakodott a tornáchoz, sapkáját a földhöz vágta, és régi sérelmekkel hozakodott elő:

- Mi lett az én kezem munkájából? Már látom. Most aztán térden csússzak előttük egy falat kenyérért, mi? Hát ez a sovjethatalom?

Egy másik ember eltolta, és dühtől halálsápadtan, még borzasztóbb dolgokat mondott. Erre a tömeg egy része, amelyik már távolabb összetömörült, a sövénykerítéshez rohant, karókat rántott ki a földből, és hátba támadta az elől állókat. Latugin, Bajkov és Zadujvityer a tornacról a tömeg közé rohantak, szétlökdösték az embereket, kitépték a kezükből a karókat: „Nem szabad zűrzavart kelteni, minden rendben van, az anyátok keserves mindenségit, a gyűlést folytatjuk...”

A tusa nem tartott sokáig, a támadók aránylag kevesen voltak, sokan elbújtak, sokan az utcán hajkurászták egymást. Néhányan fekvé maradtak, s a daraszerű hó lassan belepte őket...

Kuzma Kuzmics a legrövidebb utat választotta a sövények, kertek között, és egy udvarba tévedt. Asszonyok álltak ott: az egyik jajveszékelt, a többiek hallgatták. Amint Kuzma Kuzmicsot meglátták, felzúdultak; Varvara Vlaszova, Nagyezsda anyja, dühösen kihúzta kezét ördögőr bekecsének hosszú ujjából, Kuzma Kuzmics felé tartott, s a többi asszony a nyomában.

- Most már tudom, miért nem fogadtál el pénzt! - kiáltott Varvara. - Mi meg hagytuk magunkat bolonddá tenni. Az egész falut levette a lábáról... Mindent kiszedett belőlünk... Minden ostobát lóvá tett, a mindenségit... eladott minket a kommunistáknak... Mit néztek rá? Üssétek agyon ezt az ördögöt...

- Engem nem szabad megütni - felelt hátrálva Kuzma Kuzmics -, megbánjátok, asszonyok, majd meglátjátok... Hozzám ne nyúljatok...

- Te talán sajnáltál bennünket?

Az asszonyok lekapták fejkendőjüket, megdühödve kiabálták túl egymást, a papot okolták a kegyetlen harácsért, a faluszovjetben dúló csatáért, meg hogy egy rendes gazdának már nincs maradása a faluban, meg amiért ezekben a napokban annyi tyúkot, libát, malacot levágtak, felfaltak... mindennek ő volt az oka. Az asszonyok a sövényhez szorították. Hiába próbálta Kuzma Kuzmics újból elbűvölni őket, erőltetett nevetéssel kérlelve: „Na, elég a haragból, béküljünk ki!... Beszéljünk okosan.” Varvara Vlaszova elsőnek kapaszkodott Kuzma hajába a füle tövénél, meggörbedt hátát öklök dögönyözték. Eszébe jutott, hogy legokosabb, ha a földre fekszik, és két karjával védi magát. Minden bordája sajgott már. „Jaj, csak valami kemény dologgal ne kezdjenek hozzá...” Vad hangot hallott: „Karót neki, a fajtalanak!” Menekülni próbált, de minden elsötétedett a szeme előtt.

És egyszer csak eleresztették. Ekkor meghallotta saját hörgését; nagy erőfeszítéssel abba-hagyta. Felemelték és a sövényhez támasztották. Kuzma Kuzmics szétfeszítette hóval, pelyvával összetapasztott szempilláját, és Annát látta maga előtt, annak szoknyája mögül pedig a szeplős fruska boldog pofácskáját, azután meglátta Latugin, Bajkovot meg Zadujvityert is.

- Élsz? - kérdezte Latugin. - Hamar egy pohár pálinkát neki, hozzatok gyorsan... Na, Kuzma koma, szép kis históriát kevertél te itten... A gyűlésen köszönetet szavaztak neked a vallásellenes agitációért.

- El sem tudod képzelni, Dása, micsoda szürke, unalmas fráter voltam én az egész idő alatt, vagyis attól fogva, hogy Petrográdon elváltunk... Az voltam, tudod, az voltam... Mindnyájunkban van egy tudat alatti élet... Mint valami kór, úgy rág rajtunk, lassú tűzön emészt... A magyarázat persze kézenfekvő... Te kiábrándultál belőlem, és én...

Dása gyorsan feléje fordult; nedves, szürke szemének mindig riadt pillantása elárulta Tyeleginnek, hogy téved: nem ábrándult ki belőle. Ez a pillantás egy percre elnémította Ivan Iljicsét, szája széles mosolyra nyílt, amitől arckifejezése nem lett túlságosan okos, de mindenesetre boldog. Dása pedig tovább rakosgatta a kis útikosárba, amit Ivan Iljics, miután ma reggel beszaladgált vagy egy tucat üzletet, katonai utalványra kapott.

Sok hasznos és szükséges holmi volt benne: harisnyák, néhány darab maradékkelme, amiből össze lehetett állítani egy ruhát, nagyon szép batiszt fehérnemű, igaz, serdülő korúra szabva, de szerencsére Dása olyan véznácska és törékeny volt, hogy nyugodtan viselhette; még cipő is akadt, aminek megszerzésére Ivan Iljics nem kevésbé volt büszke, mintha legalább egy ellenséges üteget zsákmányolt volna. Olyasmit is vásárolt, amiről nehéz volt megállapítani, felhasználható-e a rájuk váró katonaéletben. Az egyik üzletben lepedő helyett rásóztak Ivan Iljicsre egy porcelán kutyát és egy macskát, bőrből készült hajbodorítókat, egy tucat krimi képeslapot, meg egy rendkívül jó minőségű, halcsontos fűzöt, olyan nagyot, hogy Dása kétszer is belefért volna.

- Dasenya, a búcsúzásunkra gondolok most, tudod, a pályaudvaron... Te akkor ilyesmit mondtál nekem: „Ég veled örökre...” Lehet, hogy csak rosszul hallottam, én magam is nagyon odavoltam... Te olyan zöldike voltál, sápadt, idegen, kiábrándult...

- És utálatos - mondta Dása, oda se fordulva. A macskát becsavarta egy vastag harisnyába, hogy össze ne törjön az úton. A ruhafélével nem sokat törődött, de ez a két porcelán figura, a helyes kis cica meg a lógó fülű, alvó kutya, tudj' isten, miért, nagyon megtetszett neki: mintha a maguk lábán jöttek volna el Dásához, hogy ebbe a szörnyen feldúlt beláthatatlan nagy világba, amely fölött eszmék és szenvedélyek fenyegető fellegei tornyosultak, elhozzák az ártatlan mosolyok derűs kis világát...

- Én mindenesetre ezt a képet vittem el terólad Petrográdból... Magammal vittem, vele éltem... Velem voltál, mint ahogyan a szívem velem van. El is tökéltem már: így élek ezután, aggregény módra...

Igyekezett úgy mozogni a szobában, hogy a felesége mindig látókörének középpontjában legyen. Dása levette fityuláját, és hamvasszőke haját tarkóján piros atlasz-szalaggal fogta össze: ezt a tűzérparancsnokság raktárában kapta. Hol a kis széken álló kosár fölé hajolt, hol leeresztett kézzel elgondolkodott valamin. Minden rafináltan elegáns ruhánál bájosabb fehér ápolóköpeny volt rajta, a derekán szorosra kötve, ami azért nem volt minden számítás nélkül, éppúgy, mint a hajszalag...

- Furcsa, Dasenykám, azelőtt nem törődtem a halálveszedelemmel: ha megölnek, hát megölnek... A katonaságnál ez egyáltalán nem a vitézség tanúbizonysága, legfeljebb arra mutat, hogy az ember búskomorságra hajlamos... Csak most, utólag borzadok el néha... Ezer évig szeretnék élni, csak hogy így nézhesselek, mint most, és hozzád érhessek...

- Gyönyörű is leszek ezer esztendő múlva... Mondd, Ivan, mégis, mit lehetne ebből csinálni? - Megint kigöngyölyítette a fűzöt, és magára téve méricskélte. - Ebbe három nő belefér. Talán visszaadjuk mégis? Mit gondolsz?

- De hátha belehíazol? Akkor elkél...

- Bolondság, én sohasem hordtam fűzöt. Hanem, tudod mit, ha kihúzogatom a halcsontokat és felfejtem, egész jó mellény kerül ki belőle.

Ivan Iljics felhasználta, hogy Dása mindkét keze el van foglalva, és hátulról gyöngéden magához vonta:

- Igaz, ugye, igaz?... Mondd még egyszer...

- Persze, hogy igaz... Te vagy az egyetlen a világon, nélküled semmi sem vagyok... Elin-dultam, hogy megkeresselek... De, Ivan, gondold meg - kiszabadította vállát, és kissé elhúzódott -, számolj az erőviszonyokkal, hiszen egyszer még összetörsz... Várj csak, valamit elfelejtettünk... Különben már késő...

- Szaladok, máris hozom...

- Jó volna egy szivacs...

Ivan Iljics a köpenyéhez ugrott, és zsebéből kihúzott egy szivacsot meg egynéhány nélkülözhetetlen apróságot.

- Itt a szivacs... Hanem nézd, Dása, senki sem tudta megmondani, hogy ez itt micsoda... azért megvettem.

- Ivan, ez már egyenesen fényűzés... tudod, ez gumidörzsölő, arcápoláshoz való, nagyon jó lesz nekem...

Mikor már mindent elcsomagolt, Dása odament Ivan Iljicshez, aki minden pillanatban ugrásra készen ült az ágy szélén, felemelte a férfi arcát, és komolyan a szemébe nézett:

- Fogadalmat tettem: új életet kezdek, nem várok semmit, én nem vagyok Solvejg, én nem akarok többé tenger távolába merengeni. Csak szeretni és cselekedni... Hát így fogadj el engem... Ha jó, ha rossz, de hű feleséged vagyok. Kezdjünk mindent előlről...

A doktor szokásához híven megint kopogtatás nélkül rontott a szobába, a legfrissebb újsággal a kezében, és harsány hangon kezdte magyarázni a híreket:

- Az a bizonyos Kolcsak tengernagy, aki Omszkban szétkergette a Direktóriumot, és vérfürdőt rendezett a munkások között, most se szó, se beszéd, egész Nagy-Oroszország főkormányzója lett... A franciák és az angolok is elismerték... Mit szólnak hozzá? Hatszázezer főnyi hadserege van, s képzeljék, az egész Távol-Keletet nagylelkűen átengedi a japánoknak!... Hallgassák csak tovább: Szevasztopol és Novorosszijszk között megjelent az egyesült angol és francia hajóhad. Kedves kis szövetségesek! Akiknek mi segítettünk megnyerni a háborút, hogy az ördög vitt volna el bennünket! - A doktor rettenetes fintort vágott. - A legleplezetlenebb, a legarcátlanabb fegyveres beavatkozás! Darja Dmitrijevna, ne nézzen rám ilyen rémülten, fogja a hitestársát, s jöjjenek át hozzám egy tányér borscsra... Emlékszik, volt nálunk egy beteg: szuronnyal volt összevissza szurkálva; most küldött egy zsák káposztát, egy ludat meg egy malacot... Hát bizony, kár, nagy kár, Ivan Iljics, hogy ilyen nővért hipp-hopp elhalászott az orrom elől... Tudja mit, ma iszunk egyet, a fene a bőribe, ahány intervencionista van a világon.

Nem sok kellett Vagyim Petrovicsnak ahhoz, hogy véget vessen ingadozásainak: és ez a kevés Kátya újra feltalált nyoma volt, mint ahogyan a parti homokban kirajzolódott női lábnyom egyesek képzeletében egész történetet képes felidézni arról a szépséges valakiről, aki ott lépegetett a tenger hullámverésében. Féltékeny, kínzó szenvedély tört rá, felülkerekedett reménytelen gondolatain, megalázó akaratalanságán, és mindent egyszerűnek, kézenfekvőnek mutatott. A német népfölkelővel folytatott beszélgetés után még azon éjjel elutazott Jekatyerinodarból. Bőröndjét a szállodában hagyta, csak egypár fehérneműt és hátizsákot vitt magával. És már útközben leszedte tisztí rangjelzéseit: a vállpántot, a kokárdát, bal karjáról a paszományt, és kidobta az ablakon. Ezzel a szeméttel együtt kirepült mindaz, amire a „Bi-Ba-Bó”-ban töltött éjszakáig önmaga becsüléséhez szüksége volt. Szétvetett lábbal, tenyerét derékszíja mögé dugva ült a sötét, csaknem üres kocsiszakaszban, és vad öröm lobbant fel benne. Szabad volt! A vonat Kátyához robogott vele. Történhet most már bármi, ha darabokra tépik is, eljut hozzá.

Jekatyerinoszlavban az állomásfőnök figyelmeztette, hogy félúton Rosztov felé megint banditák nyüzsögnek, és hogy ez az utolsó kelet felé induló vonat, amiről még az sem bizonyos, lefelé megyen-e, Guljaj-Pole felé, avagy északra, Juzovkán keresztül. Ugyanott, a pályaudvaron, a főkalauz sokat beszélt az utasoknak a banditákról: szekereken, taligákon járák be a sztyeppet, prédát keresve; felperzselik a kastélyokat, ahol még akad egy-két bolond fővel ottmaradt uraság; vakmerően rátámadnak a katonai raktárakra, szeszgyárakra, és a városok körül is portyáznak.

- Ezt mind ki lehetne bírni - mondta mély basszusán -, ha nem volna köztük az Öreg; de az ott van ám velük, az atamánok atamánja, Mahno. Nagyon népszerű ember. Egész birodalma van, a fővárosa Guljaj-Pole. Mahno kicsire nem néz. A vonatokat áteresztí, persze felülvizsgálat után, néha egy-egy embert leszállítanak, s ott helyben, a jelzőlámpás alatt végeznek vele. Legutoljára átutaztunkban Mahno maga állt ott a jelzőharang alatt, szivarozva. Leugrok: odamegyek, tisztelgek neki. Ő meg rám förmed: „Veszed le mindjárt a kezedet, mi vagyok én: cár vagy isten?... Kommunista van a vonatodon?” „Nincs, kérem, egy se” - feleltem. „Hát fehérgárdista?” „Nincs, kérem, csak helybeli utasok.” „Pénzeszsák van a vonaton?” Nekem még a lélegzetem is elállt... „Gyerünk - mondom -, győződjék meg saját szemével, a csomagszállító meg a postakocsi is üres.” „Na jól van, vidd hát azt a vonatot.”

Kínosan hosszú ideig álldogált Vagyim Petrovics vonatja a kis vasútállomásokon. Elnémult a kerekek beszéde, a mozdulatlan, tehetetlen várakozásban állni látszott az idő. Vagyim Petrovics kiment a peronra: a sötét állomáson és a pályatesten sehol egy lélek. Csak az állomásépület ablakában sárgállik egy olajmécses parányi lángja, és ott ül bent a kalauz meg a távírdász, akik akár egész éjszaka elüldögélnek így, orrukát kabátgallérjukba dugva. Hasztalan menne hozzájuk kérdezősködni, a vonat csak akkor indul el, ha a szomszéd állomás megadja a jelt, ott meg talán már senki sincs életben.

Vagyim Petrovics beszipantotta a hideg levegőt, nyújtózkodott, egész teste megfeszült. A szeles novemberi éjben, a beláthatatlan orosz pusztaságban egyetlen eleven pont volt: az az áldott, meleg, távoli asszony, akihez úgy vágyakozott... Ugyan mi is homályosította el úgy az értelmét, hogy a gyűlölködő bosszúállás vágyának ostorcsapására képes volt ellökni magától Kátya kétségbeesetten ráfonódó karját? Képes volt oly könnyörtelenül egyedül hagyni egy idegen városban. És honnan veszi ő, mi adja neki most a bizonyosságot, hogyha megtalálja, és

szó nélkül, csak úgy egyszerűen a rongyos harisnyába bújtatott lába elé borul - szegénynek a harisnyáján már bizonyosan javítgatni való sem maradt -, akkor megbocsát?... Ilyen bántalmat nehéz lehet megbocsátani!

Mialatt Vagyim Petrovics így, haragos mormogás és szemöldökrángatás közben, egyedül morfondírozott a vonat lépcsőjén, a kalauz kijött az állomásépületből, és megállt a szerelvény előtt, mint akinek édesmindegy, mennyit utazik be a nagyvilágból... Vagyim Petrovics megkérdezte: sokáig állnak-e még itt? Amaz még vállrándításra sem méltatta. A kezében tartott kormos lámpás a szélben inogva megvilágította fekete köpenyének keshedt szegélyét. Egyszer csak kialudt a ház ablakában pislogó mécsvilág, és ajtócsapódás hallatszott. A kalauzhoz odalépett a távírdász, és most ketten fürkésztek a jelzőlámpás irányába.

- Oltsd el - suttogta a távírdász.

A kalauz puffadt, bajuszos képéhez emelte a kormos lámpát, elfújta, s azután mind a ketten felugrottak a kocsilépcsőre, és kinyitották az ajtót a folyosó másik oldalán.

- Szedje a lábát! - szólt oda a vasutas Roscsinnak, sietve leugrott a töltésre és elszaladt.

Roscsin utána eredt. Sínek, talpfarakások között botladozva ért ki a mezőre, ahol egy csöppet világosabb volt, és ki lehetett venni a két ember körvonalait. Utolérte őket. A távírdász így szólt:

- Itt gödrök vannak valahol, ott szoktam elbújni.

- Affene ezt a sötétséget, nem látok...

A gödrök kicsit odább, bal felé voltak. Roscsin a másik kettővel együtt becsúszott valami mélyedésbe. Nyomban utánuk jött a mozdonyvezető is, a fűtővel együtt. Káromkodva másztak a gödörbe. A kalauz keserveset sóhajtott:

- Itt hagyom ezt a szolgálatot. Torkig vagyok vele. Hát forgalom az ilyen?

- Csitt - súgta a távírdász -, már jönnek!

Lódobogás, szekérsörgés közeledett a sztyeppen.

- Ki garázdálkodik erre tifeletek? - kérdezte a kalauz a távírdászt. - Talán a Halál Lovasa, vagy kicsoda?

- Nem, az a gyibrivi erdőben cirkál. Lehet, hogy most Maruszjának szottyant kedve. Különböleg, mert ő fáklyával lovagol... Valamelyik helyi kiskirály lesz...

- Nem az - szólt rekedten a mozdonyvezető. - Mahno embere, Makszjuta jár erre... az anyja keservit...

A kalauz felsóhajtott:

- Egy kis zsidó ül ott a harmadik kocsiban, csomagokkal, ejnye, nem szóltam neki...

A lódobogás mindegyre közeledett, mint zápor előtt a szél. A szekérek már az állomás körüli kövezeten zörögtek. „Gyerünk, mozgás”... Üvegcsörömpölés, lövések, valaki felordít, dörömbölés a vasajton... A kalauz dühösen fújt a markába:

- Hogy mindenáron be kell nekik törni a kocsiablakot, részeg disznók...

Az egész riadalom nem sokáig tartott. Egy kimerült hang indulást vezényelt.

A szekerek megnyikordultak, a lovak felnyerítettek, és az atamán szekértábora elrobogott a pusztába. Akkor aztán a gödörben gunnyasztók kimásztak, lassan visszamentek a sötét

vonathoz, s visszatért ki-ki a helyére: a távírdász meggyújtotta olajmécsesét, és összeköttetést próbált teremteni a szomszéd állomással, a mozdonyvezető meg a fűtő a mozdonyt vizsgál-gatták, nem lopták-e le róla a banditák valamelyik fontos alkatrészét; Roscsin felmászott a kocsiszakaszába, a kalauz pedig az összetört ablakok üvegcserepein csörömpölve dohogott:

- Hát persze, hogy kinyírták szegényt... Ha még csak a csomagjait rabolták volna el, de nem, nekik muszáj embert ölni...

Még jó hosszú idő beletelt, míg végre a kalauz kurta fűtőjelet adott, a mozdony kellemetlenül belesivított a kietlen pusztába, és a vonat megindult Guljaj-Pole felé.

Vagyim Petrovics két keze közé fogott fővel a csapóasztalkára könyökölt, agya egy rejtéllyel kelt birokra: Kátya ugyebár elutazott Rosztovból a rákövetkező napon, hogy az a gazember Onoli elhitette vele, hogy ő, Roscsin, elesett. Tehát alig két nap elteltével találkozott a vonaton a német népfelkelővel... Tételezzük fel, hogy ez a német minden aljas szándék nélkül vigasztalta... Tételezzük fel, hogy Kátya nagyon rászorult erre a vigaszra. De hát hogyan, mivel magyarázható, hogy két nappal a szeretett élettárs elvesztése után olyan aprólékos pontossággal tudta beírni egy idegen jegyzőkönyvébe a címét, nevét, el nem vértve egyetlen írásjelet sem... Talány!... Hiszen a világ összedőlt felette. A szeretett férj holtan hever valahol, mint egy lótetem... Természetesnek látszanék, hogy ilyen esetben legalább az első napok reménytelen kétségbeesésben telnek el. De lám, „poste restante” adta meg a címét. Szóval már valami megoldás derengett előtte... Rejtély!

- Polgártárs, mutassa az igazolványait. - A kalauz leült Roscsinnal szemben, maga mellé tette a kormos lámpást. - Guljaj-Polén túl aztán már nyugodtan alhat.

- De én Guljaj-Polén le is szálllok.

- Úgy... Na, annál jobb... Mert engem megkérdeznek, kit hoztam a vonaton...

- Nincs semmiféle igazolványom...

- Hogyhogy?

- Összetéptem és eldobtam mind.

- Akkor jelentést kell tennem...

- Ördög vigye, hát jelentse, mit bánom...

- Hogy lehet ilyen időkben az ördögöt emlegetni... Ugye, maga tiszt?

Roscsin, akinek gondolatai pattanásig feszültek, fogai közt mormogta:

- Anarchista vagyok.

- Úgy, akkor értem... Sok anarchistát hoztam már ide Jekatyerinoszlavból. - A kalauz két térde közé fogta a lámpást, sokáig nézte a fekete ablak előtt elsuhanó mozdonyszikrákat. - Mindjárt megösmerszik: intelligens embernek tetszik lenni, ugye? - szólt halkán. - Oktasson hát ki, mit csináljak... Legutóbb ezen a vonaton elbeszélgettem ugyancsak egy anarchistával, komoly, borzas, ősz öregember volt... „Nekünk nem kell a te vasutad - mondta -, mi elpusztítjuk, még csak ne is emlékezzenek rá, hogy volt valaha. A vasutak okozzák a rabságot és a kapitalizmust. Mindent el fogunk osztani egyenlően az emberek közt - mondta -, éljen az ember függetlenül, szabadon, mint az állat...” Köszönöm szépen! Harminc esztendeje, hogy utazok, összeutaztam egy házikót Taganrogbán, ahol az anyjukom lakik, meg egy kecske, meg két szilvafa is van a veteményeskertben; ez az egész vagyonom. Mit érek én ezzel a szabadsággal? A kecskének úgyis van hol legelni... Tessék mondani, hát nem volt rend a régi időkben? Kizsákmányolás persze volt, azt nem tagadom. Vegyük csak az első osztályú kocsiszakaszt:

szép finoman utaznak, ki szivarozik, ki meg szundikál méltóságosan. Érezni, hogy ezek a kizsákmányolók, de hogy szidalmat lehetett volna tőlük hallani? Ugyan, soha!... Szépen szalutálva mentem végig a szakaszon... Bezzeg a harmadik osztály, az más, ott magunk között voltunk, nem restelkedtünk... Bizony, sok minden előfordult... Adtak nekem csirkepecsenyét, sonkát, tojást meg kenyeret, és micsoda fehér cipők, tetszik még emlékezni? - Elhallgatott, megint a röppenő szikrákat nézte. - A teherkocsin ég a csapágytok. Nincs kenőolaj. A vasút már anarchisták nélkül is végét járja... Tessék hát megmondani, mi lesz ebből? A cár után jött a Rada, a Rada után a hetman, aztán vajon ki jön? Mahno? Az egyszeri ember is kovácsolta az ekevasat, addig tartotta a tűzben, míg felére nem égett, akkor fejsze lett belőle, ezt is ütötte, míglen már csak egy fűrőnyi maradt, arra úgy ráütött, hogy vége lett... Bizony... Nincs rend, fegyelem, nincs gazda. Majd meglátja Guljaj-Polében, hogy élnek a „szabad anarchisták”. Annyit mondhatok, vígan élnek, olyan dáridót, vigadozást életemben se láttam. Hogy hány szajhát vittem én oda! Az ám... Hát én mondom, öreg fővel, már tessék megbocsátani, anarchista elvtárs: biz odavan Oroszország!

Azok közül a parasztok közül, akik nyáron az atamánosztagokba menekültek, most a gondosabb gazdák kezdtek már a hazatérésre gondolni. Szekérre rakták a sikeres támadások zsákmányából nekik juttatott osztályrészt, cári pénzre váltották be a különféle helyi forgalomban levő bankókat, batyuba kötötték az ágyneműt, a hátsó kerék tengelyére ráakasztották a bográcsot, és - se bí, se bá - felkantározták jól tartott lovaikat. Volt olyan is, aki elbúcsúzott az atamántól: „Isten megáldjon, Hvedor, már nem vagyok a katonád.” „Hogyhogy?” „Hazavágyódom, se ehetném, se ihatnám, se éjjelem, se nappalom. Ha majd megint szükség lesz rám, csak üzenj értem, eljövök.” És eltávoztak a német megszállás alól felszabadult tanyákra és falvakba. Alekszej Kraszilnyikov is elgondolkozott ezen. Tanácskozott erről az öccse feleségével, Matrjonával, sőt Kátya Roscsinával is: nem korai-e még a hazatérés, nehogy baj származzék belőle. Vlagyimirszkojéba csak úgy észrevétlenül nem költözhetnek vissza, a németek, amilyen akkurátusak, még felelősségre vonhatják őket, mert Szemjon eltette láb alól ezt a német altisztet. Másrészt viszont, mivel otthon minden leégett, újra fel kell építeni a házat, lábra állítani a gazdaságot, és ezt csak most lehet, amíg be nem áll a téli fagy.

Öt szép harmadfű csikó és három szekérre való mindenféle ruhanemű meg házieszköz volt Alekszej Kraszilnyikov osztályrésze a Mahno-hadsereg szekértáborában. Nem annyira Alekszej harácsolta ezt össze, mint inkább Matrjona. A gyülekezetben, ahol Mahno felosztotta a zsákmányt, ő mindig ott volt szépen kiöltözve, mérgesen követelözve, és mindig megkapta, amit akart. Ha valamelyik paraszt összekapott vele a prédán, körös-körül hahotázva mulattak rajta, hogyan rántotta el az orra elől Matrjona a kérdéses kendőt, bundát vagy finom posztót: „Én asszony vagyok, nekem jár ez, te úgyis csak elinnád, te haramia, úgyis elhoznád éjszaka...” Mert Matrjona csereberélt is, vásárolt is, és erre a célra mindig volt a szekéren egy hordócska pálinka.

Alekszej csak tűnődött, de nem határozott, míg meg nem jött a jó hír, hogy Szkoropadszkij, akit a németek is, saját csapatai is cserbenhagytak, lemondott a hetmanságról. Kijevbe bevonult Petljura katonasága, és ott kikiáltották a „demokratikus ukrán köztársaságot”. Ezzel egyidejűleg a szovjet határ felől az ukrán Vörös Hadsereg is előrenyomult. Ez már aztán minden kétséget eloszlatott.

Alekszej habozás nélkül nekivágott éjszaka a pusztának, hogy elhozza a ménesből a lovait, felköltötte Matrjonát és Kátyát, hogy készítsenek reggelit, amíg ő befog; jól bereggeliztek a hosszú útra, és még virradat előtt a ködben útnak eredtek a kövezett országúton hazafelé, Vlagyimirszkójába.

Nehéz volt felismerni azt a hajdani törékeny, finom hölgyet, aki az élet minden legkisebb érintésére behúzta érzőkeit, mint egy katicabogár; nehéz volt felismerni Kátya Roscsinát, aki most panyókára vetett bekecsben, kisuvikszolt csizmában, szélből edzett, barackszínű arccal szekerezett a pusztán. A szénában félig elfekve noszogatta a lovat, nehogy elmaradjon az elől haladó trojkától, amelyet Alekszej hajtott, ostorával olykor-olykor nekibuzdítva a lusta pejlovakat. A harmadik szekeret Matrjona hajtotta, aki nem bízott senkiben, se gyalogosban, se lovasban.

A sztyepp néptelen volt. Az árokban, szurdokokban néhol már a hó fehérlett, amit a decemberi szél hordott ide a közeli mészkő hegyhátról. Itt-ott bányatelepek rozsdás vasvázai meredeztek a látóhatár szélén. A megszállóktól kiürített vidéken még nem indult meg az élet. A bánya- és az ipartelepekről sokan beálltak a vörös csapatok közé, és most Caricinnál harcoltak. Mások északra menekültek, ahol már szovjet területen az ukrán Vörös Hadsereg osztagait állították össze. Az utakat benőtte a gaz, az elhanyagolt dudvás szántóföldeken lóbordák fehérlettek. Emberi hajlék alig-alig akadt errefelé.

Matrjona folyvást ezt hajtogatta sógorának: „Kerüld el, ha embert láatsz, jót ne várj senkitől.” Alekszej csak nevetett: „Huh, te vadóc... Pedig micsoda mézes pillangó voltál valamikor... Ragadozó lett belőled, Matrjona lelkem...”

Kátyának bőségesen maradt ideje a tűnődésre, mialatt szalmaszálat rágicsálva rázatta magát a szekéren. Nagyon jól tudta, hogy őt prédaként viszik Vlagyimirszkójába: Alekszej Ivanovicsnak talán ő a legbecsesebb prédája a három szekérre valóból. Mi is lehetett ő egyéb, mint a régi, feldúlt világból harácsolt rabnő? Alekszej Ivanovics szép házat épít a réginek üszkein, erős kerítéssel határolja el a külvilágtól, elrejtí a pincébe minden kincsét, és kemény szóval eléje lép: „Katyerina Dmitrijevna, most már csak egy van hátra: a maga beleegyezése...”

Mint egy hadak dúlta várost, olyan felperzseltnek, romba dőltnek látta Kátya az egész életét. Akiket szeretett, elpusztultak, hozzátartozói eltűntek. Matrjona nemrég kapott levelet Szamarából, férjétől, Szemjontól, aki többek közt megírta, hogy elment a Dvorjanszkájára, a megadott címre, de ott már nem lakik semmiféle doktor Bulavin, és senki se tudja, hogy ő meg a leánya hova lettek. Kátyának csak két barátja maradt, akik szerették és sajnálták, mint egy felszedett kismacskát, és ezek ketten: Alekszej és Matrjona. Vajon megtagadhat-e tőlük valamit?

Ilyen évek után, amelyek alatt mintha egy egész évszázadot élt volna, neki már rég kiégett szemű öregasszonynak kellene lennie. De a hűvös szél csak az arcát pirosította, a meleg báránybőr bekecs alatt ifjú volt ő, és tüzes most is, mint lánykorában. A hervadatlan ifjúság érzete szinte el is keserítette; talán mert a lelke lett öreg? Vagy tán ez sem egészen igaz?

Matrjona nemegyszer mondogatta Kátyának, hogy hát őt „az Isten vezérelte hozzájuk, csak az Isten is fogja elszakítani őtőlük”. Alekszej egyetlenegyszer se kényszerített rá ilyen beszédet. De nem ritkán volt olyan eset is, amikor nagy kockázattal szabadította meg Kátyát igen kínos helyzetekből, úgy lépett fel mellette, mint ahogy férfi csak azért a nőért szokott, akit magának tartogat. Kátya nem utasíthatta vissza, nem tudta volna mivel igazolni hálátlanságát. De azon igyekezett, hogy ez lehetőleg minél később következze be. Alekszej Ivanovics vonzó férfi volt: kissé durva, de nyílt arcát mintha mindig nap sütötte volna, délceg, erős, vállas, dús hajú, szép szál ember, a veszély perceiben bátor és megfontolt, Kátyával szemben mindig nyájas,

mindig jólelkű. De arra a gondolatra, hogy egy napon hozzátartozzék, Kátya lehunyta a szemét, és egész teste összezsugorodott, szeretett volna a széna alá bújni...

Egy ízben, ebéd idő tájt letértek az útról egy patakhoz, amely itt egy kisebb tóvá szélesedett, a partján vízimalom romjai látszottak, és sűrű nád vette körül. Matrjona elindult rózsét szedni, Kátya pedig a patakhoz ment, hogy kisúrolja a bográcsot. Kis idő múlva Alekszej is odament. Sapkáját, kétujjas kesztyűjét a gyepre dobta, leguggolt Kátya közelében a víz mellé, leöblítette arcát, és megtörülte bekecse szélében...

- Megfázik a keze.

Kátya a fűre tette a bográcsot és felállt. A kezét hasogatta a hideg, lerázta a vízcseppeket róla, és ő is a báránybélésbe törülte.

- Valamikor biztosan csókolgatták a kezét, mi? - mondta Alekszej feszült, gonoszkodó hangon, kihívóan.

Kátya nyugodt pillantást vetett rá, mintha kérdezné: mi ütött beléje? Ő sohasem ismerte szépségének erejét, legfeljebb ha csinosnak, olykor igen csinosnak tartotta magát, és szeretett tetszeni, mint a tollászkodó kismadár, amikor a fatörzsek közül felkelő nap rózsaszín fátylat vet a dérlepte mezőre. De arról a szépségről, amelytől Alekszej, mint most is, el kellett hogy fordítsa szárazon izzó tekintetét, sejtelve sem volt.

- Csak azt akartam mondani, kenje be a kezét, az én szekeremen van egy kis üveg napraforgó olaj, még kisebesedik...

A férfi friss ajkán, erősen göndör kis bajusza alatt régi, tréfás mosolya huncutkodott. Kátya megkönnyebbülten lélegzett fel, bár nem is sejtette, milyen közel is volt ebben a pillanatban az, amit annyira nem akart. Alekszej - talán mert sokat szunyókált a rázós szekéren, talán mert oly csendes volt a táj -, amióta Matrjona elindult rózséért, le nem vette a szemét a víznél foglalatoskodó Kátyáról. Úgy settenkedett körülötte, mint egy siheder, aki oda lopózkodik, ahol a szomszédék Proszkája sulykolja, öblögeti a ruhát - magasra feltúrva a szoknyáját ingerlően fehér lábikrája fölött -, labodán, csalánon keresztül kúszik mögéje, és kitágult orrcimpával szívja be a hirtelenében hódítóvá sűrűsödött asszonyi illatot. Csakhogy Kátya gyönyörű szemének nyugodt pillantása - Alekszej Ivanovics nem ijedt meg a saját árnyékától, nem volt ijedős fajta -, ez a pillantás mégis azt mondta neki, hogy így ez nem szép, így nem lehet.

Tudott ő uralkodni magán ennél fontosabb események alkalmával is, de azért most mégis úgy remegett a keze, mintha malomkövet emelgetett volna. Felvette a bográcsot a gyepről:

- No, gyerünk kását főzni. - A szekerekhez ballagtak. - Jekatyerina Dmitrijevna, maga kétszer volt férjnél, hogy-hogy nincsenek gyerekei?

- Olyan idők voltak, Alekszej Ivanovics... Az első férjem nem akart, én meg buta voltam...

- A megboldogult Vagyim Petrovics sem akart?

Kátya összehúzta a szemöldökét, elfordult és hallgatott.

- Már rég meg akartam kérdezni... Magának nagy gyakorlata van benne... Hogy kezdik maguknál a széptevést, vagy hogy is mondjam?... A kezét csókolgatták a kérői, a férjei? Meg beszéltek magának erről, arról, kerülgették, mi? Hogy szokták ezt az uraknál?

A szekerekhez értek. Alekszej a földhöz vágta a szekeren levő lószerszámot, kihúzta a jármot, a rúd alá tette, hogy el ne düljön, és a végére rákötötte a bográcsot...

- Maga az uraságoktól ereszkedett le, én meg a kemencepadkáról. Oszt lám, összetalálkoztunk ezen a szűk ösvényen. Magának nincsen visszaút, annak befellegzett. Amit még nem forgattunk fel egészen, azt hamarosan felforgatjuk... Nincs hova mennie, hacsak nem szegődik más gazdához...

- Alekszej Ivanovics, mivel bántottam meg magát?

- Semmivel... Én szeretném megbántani magát, de nem tudom, hogy kezdjem... Buta paraszt vagyok... Aj, de buta vagyok, az anyja keserves... Látom én, látom: csak azt lesi, mikor oldhat kereket... Külföldre, az igen, az való magának...

- Nem szégyelli magát, Alekszej Ivanovics, hát csináltam én valamit, amiért így, ilyesmivel vádol... Az életemet köszönhetem magának, és ezt sohasem fogom elfelejteni...

- Elfelejti... Láttá, hogy fél Matrjona az emberektől? Én sem bízom bennük. Tizennégy óta vérben fürdöm. Az emberből manapság vadállat lett. Lehet, hogy azelőtt is az volt, csak nem tudtuk. Mindenki csak azt nézi, hogy kaparja ki a belét a másiknak... Én is vadállat vagyok, tán nem veszi észre, ejnye, maga ártatlan kis galamb... De én azt akarom, hogy a gyermekeim kőházban lakjanak, jobban beszéljenek franciául, mint maga, hogy pardon meg merszi...

Odajött Matrjona, hátán rözsével, és a rúd végén függő bogrács alá dobta, aztán figyelmesen pillantott rájuk.

- Mit bántod, Alekszej? - szólt csendesen. - Megitattad a lovakat?

Alekszej megfordult, és elment a lovakhoz. Matrjona forgácsot rakott a bogrács alá.

- Téged szeret. Akárhány leányt ajánlottam, egyik se kell neki... Nem tudom, hogy mi lesz ebből... nehezen lesz valami... azt hiszem...

Matrjona azt várta, hogy Kátya mond erre valamit. Kátya szó nélkül előszedte a kását, a zsírt, abroszt terített a földre, és kenyeret kezdett szeletelni.

- Mér nem beszélsz?

Kátya kenyérszelés közben csak még mélyebbre hajtotta a fejét, arcáról peregtek a könnyek.

Jekatyerinoszlav környékének a Fekete-tenger és az Azovi-tenger felé eső termékeny síksága új föld volt. Ez volt az a vad pusztaság, ahol régi időkben tömzsi, kövér, hosszú hajú szittyák száguldoztak kócos lovaikon, vállig érő fűben; ide törekedtek Olviából és a Tanaisztól, megbízható őrizet alatt, a görög kalmárok, ide nyomultak csordáikkal a gótok, akik óriási szekértáborokkal vándoroltak a két tenger között; erre fordult, mint sáskafelhő, Kína északi határáról a hun hordák sok nyelvű embertömege, amely olyan borzalmat keltett mindenütt, hogy lábuk nyomán nem nőtt fű századokon át; itt ütötték fel tarka csíkos sátraikat a kazárok, amikor Gyerbentből a Dnyeper-parti Oroszország ellen viseltek hadat; erre vonultak teméntelen nagy ménesekkel és tevecsordákkal, s hatoltak el egészen Szvjatoszlav földváráig a horezmi selyemköntösbe öltözött poloveciek; később pedig ugyancsak ezt a földet taposta a tatár hordák könnyű lovassága, amikor Moszkva ellen indított támadást.

Elült a népvándorlás hullámverése, s csak földvárakat, tömegsírokat hagyott maga mögött s itt-ott lapos képű kőbálványokat, hasukon keresztbe rakott, apró kezekkel. Ukrán és orosz szántóvetők népesítették be ezt a pusztaságot, majd a Don és Kubany vidékéről ideszármazott kozákok, később német telepések. Új keletű volt itt a sok óriási falu és számtalan tanya, minden ősi hagyomány, öröklött nótakincs híján, árnyas kertek, patakmosta csalitok nélkül. Tágas búzamezők hazája lett ez a föld, és korlátolt agyú nagybirtokosoké, akik csak a külföldi

gabonaárfolyamok ismerete terén árultak el kiváló tájékozottságot. Új település volt Guljaj-Pole is, ez az unalmas fészek, amely a kiszáradófélben leledző Gajcsur-patak mocsárbűzös partján épült.

A város az állomástól hét versztányira volt. Roscsin „hintót” fogadott, amely elvitte egészen a marhalegelőbe torkolló nagy vásártérig. Vagyim Petrovics mindjárt alkuba is bocsátkozott egy szájas kofával, aki mindenféle jóval megrakott szekéren trónolt, és hol a vevő orra alá dugdosta áruját, hol kikapta a kezéből, és azon óbégatott, hogy meglopják, őt ezüstpénzt követelt a sült csirkéért, s a végén csak egy orsó cérna ellenében volt hajlandó megválni tőle.

- Vedd el a pénzt, te bolond - unszolta Roscsin -, aztán vehetsz magadnak cernát, ott is árulnak, ni...

- Nem érek én rá, nem hagyhatom itt az árut, táguljon innét, nem kell a pénze...

Erre Roscsin odafurakodott egy arra ténfergő, bozontos képű katonához, akinek puska volt a vállán, kinyújtott tenyerén pedig két orsó cérna. Zavaros szemmel nézett Roscsinra, és duzzadt szájával mormolta:

- Nem. Pálinkáért adom.

Így aztán Roscsinnak nem sikerült csirkét vennie. A piacon többnyire a legbarbárabb cserekereskedelem folyt, az ár kizárólag a használati értékhez igazodott: két varrótúért egy malacot s ráadásul még valamit lehetett kapni, egy foltozatlan posztónadrágért meg egyenesen vérét vették a vevőnek. Száz meg száz ember nyüzsgött itt ordítózza, szitkozódva a szekerek közt, a borbélyok egy kis zsámolyon, sőt néhol egyszerűen targoncán rendezkedtek be mozgó üzemükkel, gyorsfényképészek három lábon billegő sötétkamrákban öt perc alatt előhívták s azon nedvesen adták át a kész képmásokat; vak hegedűs gyűjtött játékaival hallgatokat maga köré, akiknek résen kellett lenniük, hogy a művész be ne nyúljon játék közben a zsebükbe... A vásárosok minden pillanatban készek voltak felszedni sátorfájukat és szaladni, ki merre lát, mihelyt komoly lövöldözés kezdődik, mert anélkül Guljaj-Polében nemigen esett vásár.

Vagyim Petrovics a szekerek közt ödöngve, a körhinta közelébe vetődött. Bajuszos férfiak ültek huszárméntében, kozák bekecsben, lovassági köpenyben, övükbe akasztott kézigránáttokkal, puskával, revolverrel, kardosan, feszesen kinyújtott nyakkal a báméskodók tömege közepette a falovakon; a kezdetleges körhintát két toprongyos ember hajtotta nagy keservesen. „Frissebben, hajrá!” - noszogatták őket. Két harmonikás olyan hévvel cifrázta az »Almácskát«, mintha tüzes játékaival akarná érzékelteni a Mahno-féle szabadságot egész féktelen mivoltában. „Gyertek le! Elég volt! Szálljatok le!” - kiabálták, akik sorukra vártak a hinta mellett. „Csak gyorsabban!” - rikoltoztak a nyeregben ülők. Már felrepült néhány szörkucsma, néhányan már mámoros jókedvükben kivont karddal hadonásztak a körülállók bámész tömegében, mire azok egyszerűen leráncigálták őket a fapárlapokról. Dulakodás kezdődött, átható füttyszó mellett zuhogtak az ökölcsepások, és újra megindult a hinta, és új meg új csoportok lovagoltak rajta kitágult orrcimpával, körbe-körbe...

Vagyim Petrovics továbbment, mert egyetlen emberrel sem találkozott, akivel értelmes szót válthatott volna. Vásárolt egy jókora darab túrós bélest, és azt rágtá, nyeldeste a széles, kövezett utcán bandukolva. Éjszakai szállásról is kellett gondoskodnia. Ami kevés pénze maradt, az - a túrós béles árából ítélve - egy hétre se futja. Szórakozottan szemlélte a kupeczek emeletes kőházait, a gabonakereskedéseket, a kopott cégtáblájú szatócsüzleteket, és falatozás közben elkalandoztak gondolatai: apróságok nemigen izgatták azóta, hogy fejest ugrott a zabolátlan, szabad életébe.

Egy kerékpáros közeledett vele szemben, mögötte lovon, félrecsapott báránybőr kucsmában két cserkeszköpenyes katona. Az apró, vézna emberkén szürke nadrág és gimnazista egyenruha volt, vállig érő, sima szálú haján fehér szegélyű, kék diáksapka. Mikor közelebb ért, Vagyim Petrovics csodálkozva nézte ezt a szemöldök nélküli, beesett arcot, amelyből a fürkésző szempár szűrő pillantást lövellt rá, mialatt a kerékpár megbillent alatta. Nagy nehezen mégis rajta maradt, és sárgára cserzett arcán dühös fintorral elkarikázott.

Egy perccel később az egyik lovas megfordította a lovát, és nagy patkócsattogással Roscsin mellett termett, lehajolt hozzá, és alaposan szemügyre vette.

- Mi az? - kérdezte Roscsin.

- Honnan kerülsz ide? Mi járatban?

- Hogy honnan? - Roscsin visszahőkölt a rágózólgó erős hagyma- és pálinkabűztől. - Szabad ember vagyok. Jekatyerinoszlavból jövök.

- Jekatyerinoszlavból? - kérdezte fenyegetően a lovas katona. - Minek?

- Mert keresem a feleségemet.

- Ne mondd! És mért szedted le a tiszti vállpántot?

Roscsin már reszketett dühében, de azért elég higgadtan felelt:

- Leszedtem, mert nekem úgy tetszett. Mi közöd hozzá?

- Fel van vágva a nyelved, hallod...

- Te meg hiába ijesztgetsz, nem vagyok ijedős.

A lovas még mindig Roscsin arcát fürkészte, és válaszolni akart. De aztán kiegyenesedett, keskeny, szabálytalan arcára hetyke mosolyt erőltetett, megsarkantyúzta lovát, és a kerékpáros után eredt. Roscsin izgalmaiban botladozva ment tovább.

A három ember nyomban utolérte. A diáksapkás biciklista fülsértően magas hangon sipította:

- Ha nekünk nem felel, majd beszél Ljovkának...

A lovasok kétfelől közrefogták, és lovuk közé szorították Roscsint. A kerékpáros elöl részeg dühvel taposta a pedált. „Gyerünk, gyerünk” - unszolták Roscsint a lovasok, és csaknem szaladni kényszerítették a két ló között. Tiltakozásnak, menekülésnek nem volt értelme. Egy téglapülete kopott lépcsős bejárata előtt álltak meg. Az ablakok krétával befehérítve, a kapu fölött fekete zászló, az ablakon pedig deszkatábla: »Mahno apó forradalmi néphadseregének közművelődési ügyosztálya.«

Roscsin dühében nem is tudta, hogyan tuszkolták be a házba, hogyan vezették sötét zugokon keresztül egy teleköpdösött, teleszemetelt szobába, aminek savanyú bűzétől majd megfúlt. Egy hájasságában szinte döcögő, fénylő képű alak lépett be afféle rövid zekében, aminő a vidéki operettszínészek, kupléénekesek közt volt divatos.

- Na, mi az? - szólalt meg, az ingatag asztalhoz telepedve, és leseperte a cigarettacsutkákat.

- Az Öreg megparancsolta, hogy ki kell szedni ebből a dögből, ki s miféle - felelte a ferdeképű, aki idekísérte Roscsint.

- Jól van, elmehetsz, Karetnyik elvtárs. - És mikor az kiment: - Na, ülj le.

- Hallgasson ide! - szólt Roscsin izgatottan a rövid zekés, mosolygó, kövér emberhez. - Látom, hogy a kémelhárítókhoz kerültem. Elmondom, ki vagyok, miért jöttem ide, nincs titkolnivalóm... Azért jöttem, hogy...

- Nézz meg jól - mondta rá se hallgatva a kövér ember. - Én vagyok Ljovka Zadov, nekem te ne lefetyelj, én vallatlak, és te felelni fogsz...

Ljovka Zadov nevét legalább úgy ismerték a Délvidéken, mint Mahnoét. Ljovka hóhér volt. Olyan borzalmasan kegyetlen ember, hogy Mahno állítólag már nemegyszer megpróbálta eltenni láb alól, s csak hűsége miatt bocsátott meg neki mindent. Roscsin is hallott róla. Először összeborzadt, amint ott állt előtte. A göndör sörényű, pirospozsgás Ljovka szélesen elterpeszkedve élvezte hatalmát és azt az iszonyatot, amit senki sem tudott leküzdeni vele szemben.

- Na, halljuk. Gyenyikin-tiszt vagy?

- Voltam...

- C-c-c, voltál?... Honnan jössz?

- Jekatyerinoszlavból jöttem ide, mindent elmondok...

- Hajjajaj... Mér mondod Ljovkának, hogy Jekatyerinoszlavból jössz, amikor te Rosztovból jöttél...

- Nem, én Jekatyerinoszlavból jöttem.

Roscsin sietve előkereste vasúti jegyét, közben egy pillanatra meghűlt benne a vér - hátha eldobta? De a jegy ott volt tiszti zubbonya zsebében, Kátya kifakult, gyűrött fényképével együtt. Odanyújtotta a jegyet Ljovkának, aki a világosság elé tartva, soká vizsgálgatta. Akárhogy is, a jegy rendben volt, és ez bántotta Ljovkát, aki úgy látszik, már teljesen világos képet alkotott magának az ügyről, az ítéletet is beleértve. A vasúti jegy megváltoztatta ezt a képet. Ljovka húsos szája széle megrándult mérgében:

- Mit akartál kikémlelni Guljaj-Poléban Gyenyikin vezérkarának?

- Én nem vagyok felderítő. Már két hónapja otthagytam a hadsereget, nem szolgálok tovább, összetéptem a szolgálati könyvem. Ide úgy jöttem már, mint civil ember...

Ljovka nem vette le róla fekete szemét. Pillantásában nem volt semmi értelem vagy emberség, és e tekintet előtt Roscsinnak minden erejét meg kellett feszítenie, hogy leküzdje izgalmát, hogy átgondolt feleleteket adjon, és már-már elkezdte mondani - persze leegyszerűsítve -, milyen okok kényszerítették arra, hogy dezertáljon.

- Ha tovább hazudozol itt nekem, te dög, azt teszem veled, amit még Szodoma sem tett Gomorrhával...

Gyors tolvajmozdulattal kikapta Roscsin kezéből Kátya fényképét. Elmosolyodott, mint aki ért a nőkhöz, és körmével rákoppintva megkérdezte:

- Ki ez a kis lotyó?

- A feleségem... Ómiatta utaztam ide... Adja vissza a fényképet...

- Majd rátesszük a véres hulládra. - És Ljovka vastag, zsíros kezével eltakarta a fényképet. - Most pedig add elő, mit kémleltél ki...

- Egy szót se mondok neked többet! - kiáltott Roscsin.

- Nekem megmondod, fiam. Énnekem mind elmondja... - Ljovka könnyedén felemelkedett ültéből, és mint a macska a mancsával, arcul csapta Vagyim Petrovicsot. Melléfogott, az ütés Roscsin halántékát érte, aki eszméletlenül összeesett.

Az ellenség elképzelése szerint a Szovjetköztársaság halálra volt ítélve, és a rázúdult csapások alatt a legrövidebb idő alatt összeomlik. De a szovjet állam az ész, a tudomány minden eszközét, a nép minden szellemi és anyagi erejét latba vetette, hogy maga mehesse át támadásba. A bolsevikok haditerve abból állt, hogy mindent a honvédelem szolgálatába állítanak, de közben egyetlen percre sem szorítják háttérbe a mélyreható társadalmi átalakulások valórváltását, és semmitől vissza nem riadva, életbe léptetik azokat az elveket, amelyek megvalósítása a jövő feladata lett volna. Továbbá egy hárommillió Vörös Hadsereget kell megteremteni, északot meg kell védeni, Szibériában és Dél-Urálban támadást indítani, s eközben a legfőbb támadó hadműveleteket a Don vidékén Krasznov kozáksága, Észak-Kaukázusban pedig Gyenyikin hadserege ellen kell kifejleszteni.

A mindenfelől fehér hadseregek közé szorult Orosz-Szovjetköztársaság több mint tizenötezer kilométer hosszú frontot teremtett, s az utóbbi időben csatlakozott ehhez a zavaros, bonyolult ukrain front is.

A gazdag Ukrajnában különös erővel lobogott fel a polgárháború. Lakosságát a nemrég történt megszállás, a hetmani hatalom és a bosszúálló nagybirtokosok megtorló intézkedései következtében akkortájt mély ellentétek választották el. A Donyec-medence munkásai, bányászai, az ukrán kisparaszság és mezőgazdasági munkásság a szovjethatalomhoz húzott, a gazdag parasztok és burzsujok, akik félték a különféle helyi forradalmi és végrehajtó bizottságoktól meg a szegényparaszt bizottságoktól és a gabona beszolgáltatásától, inkább az önálló direktórium s annak feje, Petljura köré tömörültek. Ugyancsak őt támogatta az intelligenciának az a része, amelynek számára az egész szovjet forradalom egyetlen mondattá zsugorodott: »Takarodjatok innen, átkozott moszkvaiak!« - és a Fekete-tenger, a buggyos nadrág, a kozák zsupánok és görbe szabályok avított romantikája eltakarta előlük a véres áldozatok súlyos tanulságait, amelyeket az ukrán nép szerzett három évszázados harcában függetlenségéért.

Petljura elcsapta a hetmant, beült a kijevi direktóriumba, kikiáltotta az önálló köztársaságot, és megkezdte a reménytelen harcot a proletárforradalom ellen. Petljura néhány hadosztálya a hetman hozzá pártolt lövészeiből és azokból a kitartó, fegyelmezett galíciaiakból állott, akik hitték, hogy végre teljesedik régi vágyuk, és egyesülhetnek a szabad Ukrajnával; végezetül egy hadizsákmányra éhes, gyűlevész népség egészítette ki Petljura hadosztályait. De ez az ember nem volt eléggé eszes vagy ravasz, hogy a rétegeződő, zavargó ukrán lakosságnak valami kézzelfoghatót is nyújtson, s ne csupán hangzatos kiáltványokat. Tartalékkal Petljura nem rendelkezett. Poltava környékén, Szudzse városkában alakult meg decemberben az illegális ukrán szovjetkormány. A caricini Katonatanács elnöke Vorosilovot, a Tizedik Hadsereg parancsnokát küldte Szudzséba azzal, hogy lépjen be a kormányba. Ott megalakult a Forradalmi Katonatanács.

Akkoriban indította meg támadását nyugaton Kijev ellen, délen pedig Harkov és Jaka-tyerinoszlav irányában a két hadosztályból álló, reguláris ukrán Vörös Hadsereg, amely már jóval előbb, főként a megtorlás és kivégzés elől elmenekült ukrán parasztokból alakult meg Kurszk városában. Mivel két hadosztály nyilvánvalóan nem volt elég, erősen számítottak a partizánosok támogatására. Ezek közül a leghatalmasabbnak Mahno csapata ígérkezett.

Mahno nem fért a bőrébe. A bergyanszki támadás alkalmával szerzett gimnazista egyenruhában, kerékpáron száguldozva tette magát közszemlére, vagy szárnysegédével, Karetnyikkel együtt harmonikaszó mellett tántorgott az utcán, avagy dühöngve, sápadtan mászkált a piacon, keresve, kibe kössön bele. Riadtan kitérték előle, mert mindenki tudta, milyen könnyen kerül elő a revolver Mahno nadrágzsebéből. Saját emberei, akik nem féltek sem Istentől, sem ördögtől, amint meglátták a körhinta közelében, tüstént leszálltak a falovakról, és iszkolt, ki merre látott. Az Öreg addig körhintázott Karetnyikkel kettesben, míg rosszul nem lett.

Városszerte beszéltek, hogy az utóbbi időben az Öreg többet iszik a kelleténél, és képes elinni a hadsereget. De csak kevesen sejtették meg, hogy csak ravaszkodik. Ravasz volt, fondorkodó és szívós, mint egy megsebzett vadállat.

Húzta az időt. Döntő lépésre kellett volna elszánnia magát. Jekatyerinoszlav környékén már nem voltak sem németek, sem a hetman zsoldosai, akik ellen ő hadakozott. A nagybirtokosok elmenekültek. A kisebb városok már ki voltak rabolva. Most új ellenfelek szorongatták három oldalról: a Krím és Kubany felől az önkéntes csapatok, északról a bolsevikok, a Dnyepernél pedig Petljuráék, akik épp akkor foglalták el Jekatyerinoszlavot. Melyik a legveszedelmesebb a három közül? Merrefelé indítsa el géppuskás harciszekereit? A döntést nem lehetett halogatni. A hadsereg meggyérült, megingott. A földműves parasztkatonák így beszéltek: „Hála Istennek, hogy a bolsevikok bevonultak Ukrajnába, legalább hazamehetünk. Aki még mindig nem unta meg, az majd a homlokára tesz egy vörös csillagot.” A hadsereg magva, a „Kropotkinról elnevezett fekete század” martalócai, akiket a szabad portyázás elszoktatott minden rendes munkától, így kiabáltak: „Ha netán az Öreg el akarna adni bennünket a bolsevikoknak, egyszerűen lekasaboljuk az egész front szeme láttára... Petljura, lám, ott ül már Jekatyerinoszlavban, mi meg itt kuksolunk... Felettük mindenünket, mezítláb, rongyosan, ahogy vagyunk, maholnap együtt üvöltünk a pusztai farkasokkal... Testvérek, hajrá Jekatyerinoszlavra!”

Immár harmadnapja időzik Guljaj-Polében Csugaj, az ukrán Vörös Hadsereg főparancsnokságának küldötte, és rendületlen nyugalommal várja, mikor józanodik ki Mahno egy megbeszélés erejéig. Ugyanekkor tájt érkezett oda Harkovból egy híres filozófus, a »Vészharang« nevű anarchista szövetség vezetőségi tagja, aki szintén az Öreggel akart tárgyalni. A Mahno-féle politikai katonatanács tagjai, a helybeli anarchisták, a legmeghittebb cimborák, ahol csak lehetett, rácsimpaszkodtak az Öregre, és hevesen kapacitálták, hogy ne hallgasson senkire, és ne adja ki a kezéből az egyéni szabadság zászlaját.

Mahno tisztában volt azzal, hogy ha most nem szánja el magát egy hadseregére nézve kedvező döntésre, akkor az ő ügyének, az ő hírnevének vége. Csak két megoldás közül választhatott; vagy meghunyászkodik a bolsevikok előtt, azt teszi amit a hadsereg főparancsnok parancsol, és megvárja, amíg önkényeskedésért végül is föbbe lövik, vagy pedig agyonlöveti Csugajt, a bolsevikok küldöttét, és Ukrajnában parasztfelkelést szít mindenféle hatalom ellen. De itt van-e ennek az ideje? Nem lesz-e baj belőle?

Ezek olyan titkos gondolatok voltak, hogy még Ljovkának és Karetnyiknek, két hűséges csahosának is veszedelmes lett volna elárulnia. Kínos zavarban volt. A hadsereg várt, Csugaj, a bolsevik delegátus, meg a vén világhíresség, a harkovi anarchista szintén várakozott. Mahno pedig ivott anélkül, hogy berúgott volna, szándékosan garázdálkodott és handabandázott: szűrös szeme mindent látott, éber füle mindent hallott. Dühöngött.

Kevéssel azután, hogy letartóztatta és Ljovkához vitette azt a tiszti köpenyes ismeretlent, aki azt állította magáról, hogy Jekatyerinoszlavból jött, Mahno maga is megjelent a közművelődési ügyosztályon, és kerékpárjával együtt bement abba a zárkába, ahol vallasni szoktak. Ljovka Zadov, aki olyan rossz helyen találta megütni Roscsint, állát két egymásra tett öklére támasztva ült az asztalnál. Mahno megnézte a földön fekvő embert, és a biciklit az asztalhoz támasztotta.

- Mit csináltál vele?

- Mit, hát megsimogattam - felelte Ljovka.

- Hülye... Megölted?

- Mit tudom én, nem vagyok én sebész...

- Kivallattad? (Ljovka vállat vont.) Csakugyan Jekatyerinoszlavból jött? Mit mond? Gyenyikinnek kémkedik?

Mahno olyan elviselhetetlenül, olyan szúrós szemmel nézett Ljovkára, hogy annak pillája lassan a szemére húzódott.

- Biztosan vannak nála adatok... Hol vannak? A halállal játszol...

- Nem jutottam hozzá, csak éppen elkezdtem, Nyesztor Ivanovics... Az ördög tudja, mi lakik ebben a dögben...

Roscsin ezalatt felnyögött, és felhúzta térdét. Ljovka megörült:

- No, már éledezik.

Mahno már megfogta a kerékpárt, amikor észrevette az asztalon Kátya fényképét és megnézte:

- Őtőle vetted el? Ki ez? A felesége?

Mint minden akaratos, céltudatos, bizalmatlan és nagy élettapasztalattal bíró embernek, Mahnónak is kitűnő emlékezőtehetsége volt. Rögtön visszaemlékezett Kátya első megjelenésére (mikor ő manikűröztetni kívánt vele), Alekszej Kraszilnyikov közbenjárására, és minden adatra, amit erről a szépasszonyról annak idején megtudott. A fényképet zsebre tette, és a kerékpárt maga mellett tolva egy pillanatra megállt: Roscsin arca feléledt, a szája kinyílt.

- Kísérd a szobámba, magam fogom kihallgatni.

A tobzódás napjai alatt erősen befészkelte magát Nyesztor Ivanovics elméjébe egy terv: az, hogy hadseregét okvetlen el kell vinnie Jekatyerinoszlavba, rohammal bevenni és kitűzni a Városi Dumára az anarchia lobogóját. Egy ilyen zsákmány lelkesíti és összetartja a hadsereget. Jekatyerinoszlav gazdag város, az ott levő textiláru és egyéb limlom elég egy egész kormányzáságnak, telik belőle arra, hogy minden vasútállomáson végszámra lehessen kidobni a vagonokból a posztót, lapátszámra a cukrot, a fehérnépnek tarka szalagot, harisnyát, cipőt s egyéb cifraságot: „Nesztek, szántó-vető emberek, egy kis ajándék az öreg Mahnótól! Nesztek, szabad társadalmi rendet adunk, hatalom nélkül, ahol nem parancsol sem az uraság, sem a burzsuj, sem a szovjet, sem a Cseka...”

A továbbiakra nézve még nem döntött. Most, amint Kátya fényképére pillantott, hirtelen megtalálta a dolog nyitját: úgy ugrott eléje, mint a paprikajancsi a bábszínházban. De egy szemrebbenéssel sem árulta el, hogy legszívesebben táncolna örömeiben... Kerékpárra ült, és a hosszú, nagyablakos épülethez száguldott, amely előtt magas jegenyefák álltak sorfalat. Ez

volt az iskola, ahol most a hadseregőrzs tartózkodott, s ahol ő szárnysegédeivel együtt lakott egy szobában.

Egy óra múlva elébe vezették Roscsint. Elöl jött Ljovka, hátulról pedig revolvercsővel taszigálta a foglyot egy Mahno-legény, akin valami pópagallérból készült hódprémsapka volt, rajta ferdén keresztbe futó fekete szalag. Mahno a horpadt kis kartondíványon ült.

- Mi ez? - kiáltott éles hangján. - Börtönösdit, cári zsandárosdit játsztok? Le a fegyvert! Mars!
- kapta fel beesett, sárga képét, mire a Mahno-legény csizmasarkon fordult, s már iszkolt is kifelé. Az Öreg felkelt a díványról, és inas, száraz kezével öklözni kezdte Ljovka orrát, száját, egész arcát.

- Te hóhér, te részeg disznó! - sipította. - Te szifilitikus! Bemocskolod az eszmét, beszennyezed a nevemet!

Ljovka Zadov jól ismerte az Öreget, s nem várta meg, amíg kidühöngi magát, hanem fejét hájas válla közé húzva s karjával védekezve az ütlegek elöl, az ajtóhoz hátrált, és gyorsan behúzta maga mögött.

Mahno levette sapkáját, a homloka verejtékes volt. Megint a kis díványra ült. Csak a rózsafüzér hiányzott a kezéről, másképp tökéletesen olyan volt, mint egy gyóntató pap.

- Tessék, foglaljon helyet - és hosszúkás kezével egy székre mutatott. - Ha végül föbe is kell lövetnem, azért szégyen, gyalázat megsérteni az emberi méltóságot. Gyújtson rá, ott van a cigaretta... Ön felderítő?

- Nem - felelte tompán Roscsin, elmosolyodott és kivett egy cigarettát.

- Az önkéntes hadsereg tisztje?

- Onnan dezertáltam. Végeztem azzal. Ön úgysem hisz nekem, minek meséljem...

- Nekem nem szoktak hazudni - mondta Mahno azon a furcsa, fisztulázó hangon, amit nehéz lett volna hangjegyekkel rögzíteni. (Roscsint vércsevijjogásra emlékeztette.) - Nekem nem szoktak hazudni - ismételte, és száraz, mozdulatlan szeme olyan fölényes akaraterőt lövellt, hogy alig lehetett elbírní tekintetét. Könnybe lábadt a szeme annak, aki ezt a pillantást állni akarta. De Roscsin mégis kiállta. Az iméntiek hatása alatt zúgott ugyan a feje, de leküzdötte a fájdalmat, és kész volt az utolsó összecsapásra.

- Ha adatokra van szüksége, az önkéntes hadseregről, tessék, kérdezzen. De az én adataim régiek. Két hónappal ezelőtt mentem szabadságra. Tavasszal elhibázott lépést tettem, az életemmel fizetek érte... Ön agyon akar lövetni... Akárhogy is, ha most nem, akkor később; úgysem kerülhetem el a golyót azért a hibás lépésért...

Mahno szemében a humor szikrája villant fel egy pillanatra... „Nem hisz nekem...” Vagyim Petrovics mélyen tüdőre szívta a cigarettát, aztán az asztal szélére tette, és kezét derékszíjába dugta: „Na, megállj csak...”

- Mindenekelőtt, hogyan is kerültem a fehérek táborába? Odagurultam, mint alma a dombról. Mit csináljak? Mi voltunk az orosz intelligencia, egyszerűen, az orosz föld sava-borsa, olvastuk Mihajlovszkijt, Kantot, Kropotkint, sőt még Bebelt is, sok más üdvös olvasmány mellett. Emlékszem, nem egy álmatlan éjszakát vitatkoztunk hasonló témákról Alekszej Borovojjal valaha... (Mint előre sejtette, erre a névre - amelynek viselője az Öreg közvetlen környezetéhez tartozott, s egyik legnépszerűbb magyarázója volt akkoriban az anarchizmusnak - Mahno szeme elködösödött, mintha meghülyült volna, de csak egy másodpercre, nem tovább.) Telve voltunk a legszebb reményekkel. S erre jött a februári forradalom! Nyomorúságba fült

minden: a várt nagyszerű ünnep helyett teleszemetelt utcák, matróz- és katonatömegek szürkése, nem ábrándjainknak nagy birodalma, hanem valami keletlen, sötlan kotyvalék...

Mahno addig fészkelődött a kis díványon, míg maga sem vette észre, úgy maradt törökülésben, sovány térdét átfogva, mint valami majálison. Még a szemében is megcsillant valami kutyafigyelem.

- Kiderült, hogy az intelligencia kimaradt a játékból. Októberben aztán nyakon csíptek bennünket, mint a fölösleges macskakölyköket szokás: szemétre velük!... Ezzel tulajdonképpen mindent elmondtam. Az önkéntes hadsereg az ország szemétdombja. Nincs benne semmi alkotó, de még újjáalakító erő sem, és nem is lehet. Rombolni azonban képes, sőt nagyon is képes... Kár, hogy későn ébredtem rá... De örülök, hogy mégis ráébredtem. Így áll a dolog, Nyesztor Ivanovics... (Valahogy önkéntelenül csúszott ki Roscsin száján ez a megszólítás.) Nem kellett volna életben maradnom, nem is nagyon akartam... De van valaki... Drágább nekem minden filozófiánál, drágább a lelkiismeretemenél... Ő az, aki miatt...

- Ez az? - kérdezte hirtelen Mahno, és megmutatta a fényképet.

- Igen, ő az.

- Csak tegye el a képet, nekem nem kell...

Roscsin tisztí zubbonya zsebébe dugta Kátya képét, fogta a félbehagyott cigarettát, és újra meggyújtotta. A keze nem reszketett. Zavartalanul folytatta elbeszélését.

- Összetéptem a katonakönyvemet, és az ő nyomát követtem. S ha már egyszer megint az életbe kapaszkodom, akkor aztán gyerünk a filozófiával, az ideológiával, nem vagyunk mi suszterok... Az egyetlen, ami nekem megfelel - elvben természetesen, kizárólag elvont értelemben -, ez az abszolút szabadság, a vadember szabadsága... Még ha mégoly lehetetlen, örült kívánság is ez... Különben is... Meghalni csak valami teljesen képtelen fantazmagóriáért lehet.

- Adja elő azért, amit kikémlelt. Mondja, hová dugta? - szólt csendesen Mahno.

Roscsin elképedve fordult feléje, s aztán csak legyintett ernyedten, reménytelenül. Mahno sokáig nem mozdult a díványon. Majd hirtelen felugrott, és lázasan keresgélni kezdett a szoba sarkaiban a limlom közt... A fegyverek, lószerszámok, irathalmok közül előkotort egy csomó konzervet, két üveg pálinkát, mindezt az asztalra tette, és buzgón forgatta kifelé a kulccsal a szardíniásdoboz fedelét.

- Magát felveszem a hadseregtörzsbe - mondta. - A felesége a Prohladnij tanyán van, a hatodik században. Kraszilnyikovnál... Most idevárom a bolsevikok küldöttjét. Hadd higgye, hogy kapcsolat van az önkéntesekkel. A maga feladata lesz kicsit megzavarni a fejét. Érti? Tud kártyázni?

Erre aztán Vagyim Petrovics igazán elképedt és csak hüledezett; már meg se próbálta felfogni, miképpen fordult így, és mit jelent mindez. A szardíniásdoboz kulcsa eltört, s erre Mahno elővett a zsebéből egy számtalan pengéjű gyöngyház zsebkést, és azzal munkálkodott tovább. Kinyitott még egy ananászkonzervet, francia pástétomot meg rákpástétomot, és egyszerre fűszeres illat terjedt el a szobában.

- Agyonlőni még mindig ráérek magát, de előbb szeretném kihasználni... - mondta mintegy válaszul Roscsin révedező gondolataira. - Maga a fronton volt vagy a törzsnél?

- A világháborúban Ewert tábornok törzsnél voltam.

- Hát most az öreg Mahno törzsénél lesz... A cári fegyházban engem a fejemnél meg a lábamnál fogva húztak fel, és úgy dobtak le a téglapadlóra... Így kovácsolódnak a népvézérek. Érti?

Megszólint a telefon, amely a limlom közt állt a földön. Mahno melléje guggolt, és belegurgulázott a kagylóba:

- Jól van. Várom!

Csugaj, a bolsevik küldött, tagbaszakadt, lassú mozgású ember volt; viseltes, de jó karban tartott tengerészköpenyben, tarkójára csapott, ellenző nélküli sapkában úgy ült ott, hogy senki sem pislanthatott a kezében tartott kártyába; és kiugró, csillogó szemmel figyelte Nyesztor Ivanovics minden mozdulatát. Széles csontú, fekete bajuszos arca semmit sem árult el, csak a rozoga székek roppant meg olykor a súlya alatt. Ha ezt a matrónadrágos, széles, rövid csizmás embert keresztbe rakott lábakkal leültetnék hét tátott szájú bronzsárkány alá, bálványának is beválna.

„Bakkecskét” játszottak, a frontkatonák kedvenc kártyajátékát, amelynél nevetésbe, tréfába lehetett fullasztani a halálos izgalmat. A vendégek érkeztek Nyesztor Ivanovics fel sem állt, jóformán kezet sem adott, hanem azt ajánlotta, hogy játsszanak huszonegyest. (Ezért is hívatta őket.) Gyorsan osztott, hogy nem követhették szemmel, az asztalra csapott egy ezerrubelest, és letakarta a rákpástétomos dobozzal. De Csugaj a maga két kártyáját is a doboz alá dugta.

- Félsz? - kérdezte Mahno.

Csugaj ezt felelte:

- Velem nem fogsz pénzben játszani. Játsszunk bakot.

Mahno, kártyáit az asztal széle alatt tartva, háttal ült az ajtónak, hogy maga mögött szabad teret biztosítson (amit Csugaj nyomban észrevett). Balján Roscsin ült, jobbán Leon Csornij, a „Vészharang” szövetség vezetőségi tagja, bizonytalan korú, toprongyos kis ember, összeszáradt, tyúkmellű, akibe - azt hinné az ember - már csak háltni jár a lélek. Gyűrött ruhája tele volt ősz hajából ráhullott korpával, kártyáiba mindenki beláthatott, annyira szórakozott volt.

Avval az elképzeléssel jött, hogy kemény összecsapása lesz Csugajjal, aki bitorolni akarja Mahnót és hadseregét, s ez kiszámíthatatlan következményekkel járna. Leon Csornij fejében a gondolatok oly koncentráltan sűrűsödtek, mint a dinamit a bádogburokban. Kissé zavartan, hogy a bolsevikokkal való döntő összecsapás helyett neki most bakot kell játszania, minduntalan elővette vagy az asztal alá ejtette a kártyákat. Már negyedszer maradt „baknak”.

- Mekegj, mekegj, vén bűdös! - csúfolta Mahno, arcának csak alsó felével rávigyorogva.

Mahno minden egyes játszma végén majomügyességgel nyúlt a pálinkásüveg után, és töltött a poharakba, ügyelve rá, hogy mindenki egyformán igyon. A társalgás olyan semmiségekről folyt, mintha csakugyan jó barátok jöttek volna itt össze, hogy elűzzék az unalmat ezen a sáros, lucskos estén, mialatt a sötét ablaküveget szünet nélkül veri az eső, és a csupasz jegenyéket sivítva tépázza a szél, mint valami pokolbeli rossz szellem.

Mahno várakozott. Csugaj is várt nyugodtan, minden fordulatra elkészülve, különösen amikor a házigazda bizonyos célzásaiból rájött, hogy a rendes külsejű, hallgatag, ősz hajú ember - aki szeme alatt kék foltokkal, negyediknek ült az asztalnál - Gyenyikin tisztje. Minden jel szerint Leon Csornij lesz az első, aki megtöri a hallgatás frontját; már előhúzta piszkos zsebkendőjét,

görcsösen csomóba gyúrte, minden korty szesz után az orrához, szájához nyomta. És úgy is történt:

- A vitánk már Párizsban elkezdődött a maguk bolsevikjaival - mondta zsémbesen, szétteretett kártyáival kezében, Csugaj felé intve. - A vita befejezetlen, s még senki sem bizonyította be, hogy Leninnek van igaza. A feudális-polgári állam helyébe megteremteni a munkás-paraszt államot... De az állam, az egyik hatalom helyett egy másik! Levetni az urasági selyemköntöst, és darócot ölteni! S még osztály nélküli társadalomról beszélnek!

Röviden felnevetett, és zsebkendőjét száraz ajkához nyomta. Csugaj arca mit sem árult el, csak a rákkonzervet húzta közelebb, és villájára szúrt belőle, amennyi ráfért:

- És maguk mit javasolnak? Nagyon érdekelne. Talán az anarchiát, a rend szülőanyját?

- A rombolást! - mormogta alkoholtól erőtlen hangon Leon Csornij, és apró szakállá tüskésen fölborzolódott. - A bűnös társadalom helyett a rombolást, a könyörtelen pusztulást, hogy ne maradjon kő kövön, csak a pusztta föld... Hogy az átkozott magból valahogy életre ne keljen újra az állam, a hatalom, a tőke, a városok, üzemek...

- Aztán ki fog élni azon a pusztta földön?

- A nép!

- A nép! - kiáltott Mahno is, Csugaj felé nyújtózva. - A szabad nép.

- Ha kiabálással kezdték, akkor lövöldözéssel végzitek - mondta Csugaj, fogta az üveget, és töltött mind a négy pohárba. (Leon Csornij félrelökte a poharat, és az feldőlt.) - Lerombolni valamit nem nehéz mesterség. De azután, később, hogyan szándékoztok élni?

Leon Csornij megelőzte Nyesztor Ivanovicsot:

- A mi feladatunk az iszonyú, könyörtelen, teljes pusztítás. Erre áldozza a mi nemzedékünk egész energiáját, egész szenvedélyét. Matróz, maga valami gyáva, szárnyaszegett gondolkodás rabja. Hogy hogyan él majd a nép, ha az állam megdől? Hehehe, csak rá kell bízni...

Mahno a szavába vágott:

- Itt már nem vagyunk egy véleményen, Csornij elvtárs. A kisüzemeket nem pusztítom el, a műhelyeket nem pusztítom el, a parasztgazdaságokat nem pusztítom el...

- Tehát maga is olyan gyáva, mint ez a bolsevik...

- Ami azt illeti, gyávasággal éppen nem lehet vádolni - mondta Csugaj, és elismerően hunyorított Nyesztor Ivanovics felé, akinek beesett képe vörös lett, mint a főtt rák. - Nyesztor Ivanovics igazán nem féltette a bőrét, ezt mindenki tudja... Azt már nem, nem adjuk mi őt maguknak csak így, se szó, se beszéd... Megverekszünk érte.

- Verekedni? Tessék. Próbálja meg - mondta Leon Csornij váratlanul higgadtan, és szakállának tüskéi kisimultak. Szórakozottan, mohón esett neki a pástétomnak. Csugaj Roscsinra pillantott, aki a mennyezetet nézte, és közömbösen cigarettázott. Nyesztor Ivanovics hangtalan nevetésre vicsorította nagy, sárga fogait. „Persze, értem már, összebeszéltek” - gondolta Csugaj, és a szék megreccsent alatta. Amellett, hogy a hadsereg főparancsnok megbízása értelmében Mahnót rá kellett bírnia az együttműködésre - elsősorban Jekatyerinoszlav ellen -, Csugajnak minden alapja megvolt arra, hogy sikertelen vita esetén a legkomolyabb következményekre is el legyen készülve evvel az anarchistával, aki biztosan sok száz könyvet felfalt életében. A hallgatag Gyenyikin-tiszt se tetszett neki, a képéről látni, az is az intelligenciából való. Hogy Mahno törzséhez tartoznék, azt persze nem hitte el.

Jobban tarkójára tolta a sapkáját:

- Kérdezek valamit.

- Tessék - felelt Leon Csornij tele szájjal.

- Lenin elvtárs megmondta, hogy fél éven belül hárommillió ember lesz a Vörös Hadseregben. Maga, Leon Csornij, tud mozgósítani ennyi idő alatt hárommillió anarchistát?

- Feltétlenül.

- Szóval megvan már erre a célra a kellő apparátusa?

- Itt az apparátusom - és Leon Csornij villájával Mahnóra mutatott.

- Nagyon jó. Maradjunk tehát ennél a személynél. Szóval maga el tudja látni Nyesztor Ivanovicsot hárommillió harcosra való fegyverrel és lőszerrel, élelmiszerrel, takarmánnyal. Egy ilyen hadseregnek legalább félmillió lóra van szüksége. Mindez tehát már együtt van magánál, ugye?

Leon Csornij eltolta a kiürült konzervdobozt. Homlokát apró ráncok redőzték:

- Nézze, matróz, maga engem számokkal hiába ijesztget. A maga számai semmit sem mondanak, hiába próbálja ezekkel a hitvány fonalakkal befoltozni ezt a bizonyos ronggyá szakadt Oroszországot. Ez csak afféle leplezett nacionalizmus! Hárommillió katona a Vörös Hadseregben! Megijeszt vele... És ha harmincmilliót mozgósít: az igazi, a szent forradalom akkor is a maguk vörös csillaggal felcifrázott, magántulajdonos parasztmilliói nélkül fog végbemenni. A mi hadseregünk - és öklével verte az asztalt - az emberiség; a mi lőszerünk: a népek szent haragja, amely nem hajlandó tovább túrni semmiféle államot, sem a kapitalizmust, sem a proletariátus diktatúráját... Nap, föld és ember! És máglyára minden könyvvel, Arisztoteléstől Marxig! Hadsereg! Félmillió ló! A maga képzelete nem emelkedik fölőbb egy őrmester bajuszánál. Magának ajándékozom mind a félmilliót! Mi másfélmilliárd embert fogunk felfegyverezni. Ha semmink sem lesz, csak a fogunk és körmünk, meg a kő a lábunk alatt, ez nekünk elég ahhoz, hogy megszalasszuk a maguk hadseregét, hogy romhalmazzá tegyük az egész civilizációt, mindent, mindent, amibe maga, matróz, olyan görcsösen kapaszkodik...

„Az öreg nem nyom sokat a latban!” - gondolta Csugaj, és látta, hogy Mahno, aki eleinte szinte megfeszült, annyira figyelt, most lassan leeresztette a vállát, és beesett arcáról elmúlt a pirosság, már elvesztette a fonalat, mert mestere végleg elszakadt a józan gondolkodástól.

Ekkor Csugaj így szólt:

- Még egy kérdésem van magához, Leon Csornij.

- Nocsak...

- Úgy vettem ki a szavából, hogy az általános mozgósítás maguknál nincs előkészítve. De hát minden dologhoz kell valami alkalmatosság: a bombához gyújtózsín, a tűzrakáshoz gyufa. Maguk milyen efféle alkalmatosságra számítanak? Hol vannak a maguk káderei, Mahno apó? (Leon Csornij megrezzent: kelepcét szimatolt.) Igaz, vitéz a hadserege, de abban az anarchisták százalékszámára nem nagy. Ez nem a maguk hadserege.

Csugaj Mahnóra sandított, vajon nem nyúl-e zsebébe bicskáért, de nem, egészen nyugodtan ült. Leon Csornij megvetően mosolygott: - Beszélgetésünk oda vezetett, hogy magát, matróz, az ábécére kell megtanítanom.

- Nagyon üdvös lesz.

- A mi gyűjtőanyagunk, a mi káderünk a zshiványok világa! A rablás a népelet legtiszteletre-méltóbb megnyilvánulása... Ezt tudni kell! A rabló ellensége mindennemű államrendszernek, beleértve a szocializmust is, galambom... A rablás a nép életképességének tanúbizonysága... A rabló zabolátlanul pusztít, kérlelhetetlenül, a pusztításért pusztít: ez az igazi népi ösztön. Vegye tudomásul.

Mahno e szörnyű kitörés alatt lábujjhegyen az ajtóhoz ment, kinyitotta, kinézett a folyosóra, majd újból visszajött az asztalhoz. Roscsin most kíváncsian figyelni kezdte az öreg fantasztát: vajon nem eszelős-e?

- Látom, matróz, kezd már a szeme kinyílni! Ugye meglepi, amit hall, maga felháborodott ártatlanság! - kiabált Leon Csornij. - Tudja meg hát: mi összetörtük az író tollat, kiöntöttük a tintát, most vérnek kell folynia! Itt az ideje! Az ige tette válik. És aki ezen órában nem látja át a pusztításnak mint ösztönös mozgalomnak mélységét, aki nem érzi ezt, az a forradalom ellenségeinek táborába került...

Mahno hunyorogva rágt a körmét. Roscsin azt gondolta magában: „De bizony ez a vénség tudja, mit beszél.” Csugaj az asztalra tehenkedett, rákönyökölt és felemelte egyik ujját, hogy Leon Csornijnak legyen mire összpontosítania figyelmét:

- A harmadik kérdés. Jól van, mozgósították ezeket a kádereket. Azok megtették a magukét. Zshiványkodtak... De ennek is vége kell hogy legyen egyszer, nem igaz? A maguk rablói, a mi nyelvünkön banditák, el lesznek kaptatva, dolgozni nem tudnak. Nem fognak dolgozni. Minek is, mikor elcsórták, ami a kezük ügyébe esett. Szóval mi lesz azután? Valakinek kell rájuk dolgozni! Nem? Rablás, pusztítás: ennyi a tudományuk. Szóval maguknak nem marad más hátra, végezniük kell a banditákkal és kész. Vagy nem? Feleljen erre a kérdésre...

Csend lett a szobában, mintha valamennyien Csugaj görbe körmű ujjára összpontosítanak minden figyelmüket. Leon Csornij, aki ülve magasabbnak látszott, most felállt, és kicsinységében kérlelhetetlenül - mint a bölcselmi eszme - így szólt Mahnóhoz, Csugajra mutatva:

- Lódd le! Lódd le ezt a provokátort...

Mahno tüstént a szoba tágasabb részébe, az ajtó közelébe ugrott. Csugaj gyorsan bececse alatt levő pisztolyához kapott. Roscsin felugrott az asztal mellől, de megbotlott és hátrabukott a díványra. A fegyvert mégsem vették elő: mindegyik tudta, hogy ha pisztolyhoz nyúl, azzal löni is kell. Mahno szeme fénylett az izgalomtól. Csugaj oktató hangon így szólt:

- Nem szép magától, papa... Ilyen olcsó fogásokkal dolgozni érvek helyett... Amiért pedig provokátornak nevezett, megérdemelné... - és Csornij orra alá tartotta öklét, hogy az keserves képpel hőkölt vissza. - Csak azért nem válaszolok, merthogy a tüdeje olyan gyenge. Máskor rájja meg jobban, mit mond...

Mahno ezúttal sem kelt tanítómestere védelmére. Leon Csornij elkomorodott, mintha kis csutkaszakálla mögé bújt volna, aztán vette a kabátját, amelynek hajdan hódrémes gallérja lekopott, feltette ugyancsak vedlett bársonysapkáját, és vitézül lenyelve a vereséget, távozott.

- Na, gyerünk tovább - mondta Mahno, visszatérve az asztalhoz, s nyomban az üveg után nyúlt. - Roscsin elvtárs, eredj az ügyeleteshez, adjon neked valahol egy üres ágyat.

Roscsin tisztelgett és kiment. Már az ajtóban hallotta, amint Mahno így szól Csugajhoz:

- Egyik is „Mahno apó”, másik is „Mahno apó”... Halljuk, te mit tudsz mondani Mahno apónak?

Csak amikor hazajött Vlagyimirszkojéba, megszemlélte felperzselt házának hólepte üszkeit, beszippantotta a szomszédból odaszállongó kéményfüstöt, s elnézte a kövér ludakat, amint az első fagy hidegét érezve, dölyfösen gágogva, kiterjesztett szárnnnyal röppennek a deres mezőre, csak akkor ébredt rá igazán Alekszej Kraszilnyikov, mennyire torkig van a rablóélettel.

Nem parasztnak való az: égő tanyák között szekerezni örökké a sztyeppen. A földdel törődni, a földet megművelni: ez a paraszt dolga. Ha csak egy kicsit nekigyürkőzik az ember, földanyánk bőven fizet. Minden kedvre derítette Alekszej Ivanovicsot: a gazdaság gondja, amitől Mahno mellett elszokott, a szürke égről ritkásan hulló hópelyhek, a falu csendje, az otthon füstjének illata. Nézelődés közben egy-egy rozsdás bádogtetőlapot, kampósszeget vagy ócskavasat egy halomba dobált. Nem a három szekérre való vagyonnak örült, hanem annak, hogy most nem kell a fogához vernie minden garast, s felépítheti a házát, rendbe szedheti gazdaságát. A tűzvész helyén leverte első karótól egészen addig a napig, amikor Matrjona először süt a saját termésű gabonából kenyeret, a frissen sült cipót felvágva, dicsérgeti az új kemencét - addig a napig még tengernyi munka vár rá. És ez jókedvre derítette Alekszejt: a paraszt verejtéke bőven megtérül...

Csizmája orrával a pernyében turkálva, egy fejszére és elégett nyelének csonkjára bukkant. Soká nézegette, és mosolyogva csóválta fejét: csakugyan az! Innen eredt az egész. Eszébe jutott, hogy milyen veszett dühvel rontott ki a házból Szemjon, amint meghallotta Matrjona panaszos sikoltását. Alekszej akkor véletlenül hagyta a tornácon ezt a fejszét a tuskóba vágva, közvetlenül az ajtó mellett. Ha nem akadt volna Szemjon keze ügyébe, talán minden másképp történik...

„Hej, Szemjon, Szemjon - gondolta Alekszej, mialatt a rozsdás fejszét is az ócskavas közé dobta. - Ha mi ketten együtt fogtunk volna a dologhoz... Énnekem már elég volt, pajtás, kitomboltam magam...”

Elgondolkozva nézett maga elé. Abban a levélben, amit még Guljaj-Poléban kapott a testvérétől, Szemjon azt írta:

„Az én Matrjonámnak mondd meg, hogy tessék neki őrizkedni mindenféle dévajkodástól, nem neki való az, nem olyan idöket élünk... Ha én elestem, az más, akkor már nem köti semmi... Olyan világot élünk, össze kell szedni magunkat. Benneteket is csak álmomban látlak. Ne várjatok haza egyhamar; ki tudja, mikor lesz vége a polgárháborúnak.”

Alekszej megrázta magát: bánja az ördög a háborút, az ember úgyse lát tovább az orránál. Megint a békés kéményfüstbe bámult, hol itt, hol ott gomolygott a füst a fonott kerítések, a puszták kertek, a nádfedeles vagy szalmazsúpos házikók felett. A parasztok jó meleg házakban akartak áttelelni. És igazuk van. Egy-két hétbe se telik, s a Vörös Hadsereg ideér. Már mért ne érhetne véget a polgárháború? Miket firkál az a Szemjon? Ugyan ki dugná még ide az orrát? Hej, Szemjon, Szemjon!... Persze ha valaki nem tud megvárni a Kaspi-tengertől meg attól a nyavalyás kis naszádtól, az még mindig vért szimatol mindenütt... De Alekszej azért mégse volt igazán jókedvű. Előhúzta dohányzacskóját - hát nem volt papirosa... Egy felcsertől hallotta ezen a nyáron, hogy Mahno hadseregében sok az ideges ember. Látszatra egészségesek, kilószámra zabálják a kását, de az idegeik, akár a macskabél a hegedűn. „Idegek, idegek - mormogott Alekszej -, azelőtt azt se tudtuk, mi fán terem az ilyesmi...” Odament egy leégett házból maradt magányosan meredező kéményhez, s megpróbálta, elég erősen áll-e. Vállal ment neki, és lám, el tudta mozdítani... „Idegek... majd mit mondtam...”

Alekszej Kátyával és Matrjonával együtt egy özvegyasszony rokona házában szállt meg. Szűkösen, kényelmetlenül tudtak csak elhelyezkedni. Matrjona bemeszelte a kemencét, szürke agyaggal kitapasztotta a padlót, csipkével befüggönyözte a vaksi kis ablakot. Alekszej vásárolt lisztet, krumplit és a lovaknak bőséges takarmányt, hol egy szekérrel, hol kettővel.

Nem alkudozott senkivel, nem sajnálta a pénzt, sőt ha nagyon megkérték, még egy-egy kevéske sőt is adott, ami nagy kincs volt akkoriban. Tudta, hogy a falujabeliek könnyen szerzett vagyonnak tekintik az övét, és három szekérre való „szerzett” holmit meg az öt lovat nehezen bocsátják meg neki.

Még nehezebb volt rábírní a falubelieket házának újjáépítésére. Alekszej kiókumlálta ugyanis, hogy a dombon levő pusztuló parkban lebontja az elhagyott hercegi kastély szárnyépületét. Semmi se maradt ott épségben, a vedlett vakolatú oszlopok között vakon tátongtak az üres ablakszemek. A szárnyépület viszont, ahol azelőtt a kasznár lakott, tűrhető állapotban maradt. Ezt nem volt nehéz lebontani és átszállítani a romok helyére.

De a parasztok még mindig féltek valamitől. A falu gazdátlan, a hetman-katonaságot elkergették, Petljuráék csak a városokban tartották magukat úgy-ahogy. A vörösök viszont még nem érkeztek meg. Azért hatóság, elöljáró nélkül, talán szokatlan volta miatt is furcsa volt kicsit: majd a végén még felelni kell mindenért. Elhatározták, hogy bírót választanak. De senki se vállalkozott rá; a gazdagok, az agyafúrtak csak legyintettek: „Majd még mit, minek az nekem...” Valami szegény ördögöt, akinek nincs veszténivalója, viszont nem akartak ebbe a tisztségbe ültetni. A szovjet vidékről híre járt, hogy az egykori békés „templomegereknek” haj, de nagyon kinyílt a csipájuk...

Végül is az asszonyok akadtak megfelelő emberre. Addig pusmogtak egymás között, amíg végül mindenki belátta, hogy maga az Úristen rendelte Afanaszij bírónak választását. Nyugodtan éledegelt ez a nagyapó két menyje mellett (a fiait még a világháborúban elestek), a mezőn nem dolgozott, csak a baromfira ügyelt, a ház körül foglalatostkodott, meg a menyjeinek parancsolgatott, mert nagyon kicsinyes, szőrszálhasogató vénember volt. Hajdanában, valamikor még Szkobelev generális alatt szolgált.

Afanaszij apó mindjárt beleegyezett, hogy bírónak válasszák. „Köszönöm a tisztességet, de azután tartsatok ki, mert én engedelmisséget követelek.” S azontúl kétfelé fésült Szkobelev-szakállával, a hasa alatt körülszíjazott bőrbekecsben, hosszú mogyorófa bottal járkált a faluban, s csak azt nézte, kibe köthet bele.

Alekszej, valahányszor találkozott vele, levette sapkáját, s mélyen meghajolt előtte. Afanaszij ijesztően bozontos szemöldökét felrántva, megkérdezte:

- Na, hogy ityeg a fityeg?
- Köszönöm, megvagyok, Afanaszij Afanaszjevics, még mindig nagyon bánkódom...
- Sehogyse férsz meg a szomszédaiddal?
- Kelmedben vagyon minden reménységem, Afanaszij Afanaszjevics... Ugyan nézzen el már egyszer hozzám.
- Nem lesz az nagyon is nagy tisztesség neked, mit gondolsz?

Végül is sikerült Alekszejnek magához édesgetnie az öreg Afanaszijt. Matrjonát elküldte a sógorasszonyaihoz hízott libáért, és megüzente, hogy a holnapi névnapra külön senkit meg nem hívhat, mert szűkösen laknak, de azért jó embereiket szívesen látja. A vén bíró kíváncsi is volt. Alighogy a korai téli alkonyat leszállt a falura, ő már beállított a névnap alkalmából kegyetlenül befűtött házba, ahol már készen várta a vendégeket a gazdagon terített asztal.

Másutt gyantás ágakkal vagy olajjal teli konzervesdobozokban égő kanóccal világítottak, de itt petróleumlámpa égett az asztal felett.

Afanaszij apó, úgy is mint a hatalom képviselője, szigorú képpel vette le sapkáját, és meglátta a szép, durcás ajkú, gonosz-feketeszemű Matrjonát, meg azt a másik, szintén igen szép asszonyszemélyt, akinek neve napja volt, és akiről sok mindenfélét beszéltek a faluban. Mind a két nő városiasan volt öltözve, Matrjona piros ruhában, Kátya feketében. Afanaszij apó lecsavarta nyakáról a sálját, lehúzta bundáját, és gyorsan kétfelé simította szakállát.

- Tiszteletem a kedves háznépnek - mondta méltósággal.

Négyesben ültek asztalhoz. Alekszej jóféle, békebeli pálinkát szedett elő a pad alól. Kellemes társalgás indult meg.

- Afanaszij Afanaszjevics, bemutatom a mi ünnepeltünket: a menyasszonyom. Szíves jóindulatába, szeretetébe ajánlom.

- Úgy? Hogyne, hogyne, szeretni fogjuk, az asszonynép szereti, ha cirógtatják. Aztán miféle?

Alekszej válaszolt:

- Tiszt özvegye. Boldogult férjénél szolgáltam, mint küldönc...

- Ahá... - Az öreg álmélkodott: „Na, lesz mit mesélni otthon az asszonyoknak!” Neki magának is kedve szottyant a dicsekvéshez. - Amikor én Plevnánál megkaptam a Szent György-keresztet, Szkobelew tábornok magához rendelt küldöncnek... Küldött is ám golyózáporba, csak úgy füttyögtek a golyók... Be sokszor rám szólt: „Nosza, fuss csak, Afonyka fiam...” Haj, haj, nagyon szeretett!... Szóval a menyasszonya előkelő családból való. Nehéz lesz neki a falusi munka...

- Nem is neki való az, Afanaszij Afanaszjevics. Van miből munkásokat fogadnunk, hál'istennek.

- Persze, persze... Nos, hát ilyünk a menyasszony egészségére, keserűt az édesre.

Ittak. Az öreg krákogott, és megdörgölte, tenyerével törölgette sárgásfehér bajuszát.

- Bezzeg az én menyeim mázsás zsákokat is emelgetnek. Igaz, mikor a férfiakat háborúba vitték, azután nekik kellett helyettük is dolgozni, bizony eleinte jajgattak eleget: „Jaj, a hátam, de hasogat, jaj, a kezem-lábam leszakad...” Azt az óbégatást! - A vénember hirtelen bárgyú nevetésre fakadt: - Mert én jól megférek velük... Már Szkobelew tábornok is úgy hívott engem, hogy aszongya, Afonyka, a fehérség királya...

Matrjona nagy zajjal felkelt, és nevetését palástolva a függöny mögé sietett a kemencéhez, hogy kivegye a libasültet. Kátya lesütött szemmel, csendesen, komolyan ült. Alekszej töltött a poharakba, és meleg hangon mondta:

- Nem az a mi bajunk és keservünk, Afanaszij Afanaszjevics. Én akár holnap megülném a lakodalmat, de hát hozhatok én fiatal feleséget ilyen istállóba? Ők ketten Matrjonával egy ágyon szoroskodnak, én meg a puszta földön hállok... Rosszul esik, hogy a falu népe úgy bánik velünk, mintha idegenek volnánk... Ugyan mitől bokrosodtak meg? Az a szárnyépület ott áll üresen, haszontalan. Hiszen csak puszta véletlen, hogy nem égett le. Önnek kell az? Azt várják talán, hogy visszajön a herceg, és megköszöni nekik?

- Csakugyan gondolnak ilyesmire - mondta az öreg Afanaszij, miközben eltört egy libacombot.

- Előbb jön ide vissza az ördög, mint az uraság... Na, mindegy... Én ezt a házat megveszem a községtől, és vállalom érte a felelősséget... (Matrjona nagy szemeket meresztett Alekszejre, az meg öklével az asztalra csapott.) Igenis, megveszem. Én, kérem, türelmetlen ember vagyok... Hát igaz is... S most a találkozásunk öröme hozd csak ide, Matrjona, azt a valamit a fejpárnám alól, ami egy rongyba van becsavarva. (Matrjona felhúzta a szemöldökét, és fejét rázta.) Add csak ide, ne sajnáld. Egyszer élünk.

Matrjona odahozta, és Alekszej kibontotta a rongyból a kis csomagot, amiben egy kékre futtatott ébresztő-zsebóra volt, acélláncon. Megrázta, füléhez tartotta.

- Véletlenül került hozzám, mintha csak tudtam volna, kinek szerzem. Viselje egészséggel, Afanaszij Afanaszjevics.

- Mi az, le akarsz kenyerezni? - kérdezte szigorúan az öregember, de azért megremegett a keze, amint Alekszej a tenyerébe tette az órát.

- Ne sértsen meg bennünket, Afanaszij Afanaszjevics, tiszta szívből adjuk... Van még vagy két tucat nekem efféle, Matrjona szerezte pálinkáért cserébe. De ez azért becses, mert ébresztő is van benne. Reggel nem kell majd kakasszóra lesni, egyszerűen megnyomja ezt a rugót, és akkor ez magától csörög... Felhúzza a halinát, s máris mehet a tehén után nézni.

- Ó, de jó is lesz a fehérnépet riogatni vele! - mondta Afanaszij és széthúzta száját ritkás fogai fölött. - Most aztán nem heverhetnek délig a vastag fenekükön...

A vénember inas nyakát sálba csavarta, meg-meginogva felhúzta a bundáját és elment. Matrjona lecsavarta a lángot a lámpában, és Kátyával együtt elmosogatta az edényt a függöny mögött. Alekszej az asztalnál maradt.

- Ez a békebeli pálinka olyan erős, vagy elszoktam volna az italtól? - mormogta tompán. - Matrjona, nem mennél ki megnézni az állatokat?

Matrjona nem felelt, úgy tett, mintha nem is hallotta volna. Kicsit később Kátyára nézett és elmosolyodott.

- Nem, nem értem. Ha megöl, sem értem, mi van magával? - kezdte Alekszej. - Vagy csúfot űz belőlünk, vagy tisztára szent lett magából...

Matrjona parázsló szeme Kátyára villant, hallgatást parancsolt, arca lángolt.

- Ha legalább sírna, vagy mi... Istenemre, ilyet még életemben nem láttam. Bemutatja az ember, oda se neki... Csak ül, fel se pillant... Se hús, se hal, lidérc ez, becsületszavamra... Matrjona! - kiáltott. - Hát hiszen még azt sem érti, hogy már a gyerekek is ujjal mutogatnak rá: Alekszej hozta szekerén, kártyán nyerte Mahnótól... Ez neki semmi?... Bánom is én! - ordított vadul - Igenis tudják meg, hogy a menyasszonyom.

Kátya elsápadt, és kezében kistányérral, törlőruhával, már be akart menni. Matrjona a vállánál fogva rántotta vissza.

- Mi megtanultuk, mi az a gyilkolás... Tizennégyben öltem először embert... - Alekszej kurtán felnevetett. - Ülök, hát látom, mászik felém egy német, felemeli az orrát, én megnyomom a ravaszt, ő meg felfordul. Vártam, lestem: elszáll-e a lélek belőle? Sok embert megöltem, egynek se láttam a lelkét... Elég volt belőle, köszönöm a tudományt... Üszökre építünk házat, először fából, aztán kőből, a harmadiknak aranyból lesz a zsindelye... Hiába, Jekatyerina Dmitrijevna, hiába próbál velem taktikázni. Én nem erőszakolom, ha nem tetszem, ha utál: tessék, fel is út, le is út. Menyasszony! Az isten őrizzen meg az ilyen vőlegénységtől...

Matrjona ajka Kátya nyakához ért, s egyenest a fülébe súgta: „Részeg bolond, ne hallgass rá!...” Kátya a törülőruhát a kifeszített spárgára akasztotta és bement. Alekszej oldalvást, keresztbe vetett lábbal ült az asztal mellett, megduzzadt, nagy keze lecsüngött, és beesett szemüregéből merev pillantást vetett Kátyára. Kátya leült vele szemben a zsámolyra. Alekszej fürkésző, egészen józan tekintete előtt lesütötte a szemét.

- Alekszej Ivanovics, régóta akarok beszélni magával... Nézze, én magát derék embernek ismerem. Egész vándoréletünk alatt magától csak jóságot tapasztaltam. Megkedveltem magát... Amit maga most kijelentett, azon nincs mit csodálkozni, én már rég el voltam rá készülve... De most, mióta megérkeztünk, történt valami... Maga itt más ember lett, Alekszej Ivanovics.

Alekszej krákolgott, hogy a hangja kitisztuljon, aztán megkérdezte:

- Mi az, hogy másféle? Harminc évig voltam valamilyen, és most másféle lettem?

- Alekszej Ivanovics, az én életem olyan volt, mint egy álom, amiből nincs ébredés... Hát igen... Haszontalan kis háziállat voltam... Igaz, szerettek, no és!... egy kis undor, egy kis kétségbeesés... Akkor ránk szakadt a háború; ez volt a felébredésem: halál, pusztulás, szenvedés, menekülők, éhezők... Mi maradt egyéb egy ilyen haszontalan kis háziállatnak, mint hogy elbújjon meghalni... Így is történt volna, Vagyim mentett meg... Ő mondta, és én el is hittem, hogy a mi szerelmünk, ez az élet egész értelme. De ő csak bosszút, pusztítást áhított... Pedig ő jó volt... Nem is értem... (Kátya felemelte fejét, és az asztali petróleumlámpa lecsavart égőjét nézte.) Vagyim elesett... Akkor aztán maga szedett fel...

- Felszedtem! - A férfi elmosolyodott, szemét le nem vette Kátyáról. - Kismacska maga, vagy mi...

- Az voltam, Alekszej Ivanovics... De már nem akarom... Nem voltam se jó, se rossz, se nem orosz, se nem külföldi... Lidérc voltam... Sellő. - Szája sarka kicsit csúfondáros mosolyra húzódott, mire Alekszej összeráncolta homlokát. - Pedig kiderült, hogy egyszerű orosz asszony vagyok... És most már az is maradok... Sok bajt, szörnyűséget átéltem magukkal együtt... Kibírtam mukkanás nélkül... Eszembe jut egy este, amikor kifogták a lovakat a szekerekből... Lármásan, felhevülve gyűltek össze a zubogó katlan körül...

- Emlékszik! Matrjona, no nézd csak...

- Mind többen és többen verődtek össze a forró katlan mellett... Mindegyik tudott mesélni valami hőstettet, hogyan kaszabolta, vágta az ellenséget, s ment neki újra meg újra, amíg csak bírta szusszal... Biztosan sokat csak kitaláltak... De volt ebben valami nagyszerű, valami erő...

- Matrjona, hallod, hogy emlékszik mindenre... A Verhnyij tanyánál volt ez a csata a németek ellen... Jó kis csetepaté volt...

- Emlékszem, mikor maga leugrott a géppuskás szekerről, rémes volt ránézni... - Kátya elhallgatott, mintha tágra nyílt szeme a távolban bámulna valamit. - Szóval ez volt... Amikor idejöttünk, azt hittem, most aztán kitáruul előttem teljes nagyságában az élet... Nem csupán egy kis darab föld... De itt csak malacok meg tyúkok szaladgálnak a sövény tövében meg azon is túl... csupa szürke nap követi egymást, virradat nélkül. (Kátya összeráncolta homlokát, esze ki akarta fejezni ezt a nagy, belső élményét itt a pusztában, de képtelen volt rá.) Amikor visszajöttünk, mintha ünnepről jöttünk volna... Maga ma bejelentette, előre megfontolva, hogy én a menyasszonya vagyok. No és ezzel vége. Ezután mi jöhet még? Szülni... Maga házat épít, jómódú lesz, a végén meg is gazdagszik... Ezt én már ismerem, ez az, amit otthagytam... Ez volt Péterváron, ez volt Moszkvában, ez volt Párizsban, most aztán kezdődik minden előről, Vlagyimirszkojében...

Olyan bánatot fejezett ki térdén nyugvó két keze, lehajtott feje, sötétszőke, hamvas hajának tiszta választéka... Alekszej arca keservesen eltorzult... Hiába, nem ült meg a kezén, elszállt tőle a tűzmadár...

- Nagyon rosszul teszi, bolondul csinálja, Jekatyerina Dmitrijevna - szólt halkan. - Összevissza beszél... Mintha csak Szemjont hallanám. Mit? Talán maga is vérben akarna fürödni? Nagyon csodálom, hogy így beszél... Nem, akárhogy is, én magát nem eresztetem el...

13

Ivan Iljics és Dása az ezredhez megérkezve, egy vályogkunyhóban helyezkedtek el a tanyán. Tyelegin szobája a telefonokkal, az ezred pénzével és a tokba csavart zászlóval a szomszédságukban volt, a pitvar túlsó oldalán. De emezt itt Dása rendezte be: a tágas, meleg kemence mélyén fűtés után pompásan lehetett mosakodni a kiterített szalmán, ahogy Dása ezt a kozák asszonyoktól tanulta; egy ágy volt a szobácskában, két kemény párnával és egy hitvány takaróval (Ivan Iljics a köpenyével takarózott); aztán egy tiszta vászonnal letakart asztal - annál ettek -, a falon pedig egy kis tükör, az ajtónál seprű, és a kemence vakablakában: a porcelán kutya meg a kismacska.

Két évvel ezelőtt Dása és Ivan Iljics már egyszer berendezkedtek a páros életre, önfeledten, szerelmesen. Dása sohasem felejtette el a legelső estéjüket, amikor új lakásuk nyitott ablakából kinéztek az eső után felfrissült Kamennooosztrovszkij sugárútra; ő lányosan nyugodt és derűs volt, de látta a félhomályban, hogy Ivan Iljics, aki az ablaknál üldögélt, kínos zavarban van, és ő, érezve, mekkora örömet szerez neki, elsőnek szánta rá magát: „Menjünk, Ivan” - mondta. És bementek a hálószobába, ahol a földön, egy bőszejű vázában óriási mimózacsokor illatozott. Dása a nyitott szekrényajtó mögött levetkőzött, mezítláb szaladt át a szobán, és a takaró alá bújva, hadarta: „Ivan, szeretsz?”

Dása hallatlanul tudatlan volt a szerelemben, noha az a kelleténél többet foglalkoztatta. Ami aznap este ő és Ivan Iljics között végbement, kiábrándította. Kiderült, hogy ez nem az, amit annyiszor megénekeltek versekben, regényekben, zenében; nem az a gyönyört keltő, könnyekre fakasztó bűverő, amely Dását néha hatalmába ejtette Kátya üres lakásában, amint a fekete Steinway-zongoránál ülve, hirtelen félbeszakította játékát, felállt, összekulcsolta ujjait, s ha teste ilyenkor nem lett volna hűvös és áttetsző, mint a tejüveg, akkor az, ami úgy zúgott, forrongott benne, biztosan meg is fojtotta volna.

Akkor Dása nem sokkal ezután teherbe esett. Ivan Iljicset nagyon szerette, de akkor már nemigen engedte magához. Szörnyű hónapok jöttek, a petrográdi ősz ínsége, sötétsége, az az iszonyatos eset a Nyári Kertnél, ami koraszüléssel végződött, majd gyermekének halála és egyetlen vágya: nem élni. Aztán pedig az elválás.

Most minden előről kezdődött. Érzésük mélyebb és bonyolultabb lett, mint az a könnyű szerelem, amely mindent olyan talányosnak, rejtelmesnek tüntetett fel, mint a tarkabarkára festett, váratlan ajándékkal kecsegtető varázsdobozok. Sok mindenben mentek keresztül mind a ketten, és még nem tudtak beszámolni egymásnak élményeikről. Szerelmük most - főként Dásánál - teljesen érzékelhető volt, mint ahogyan a novemberi szélviharok után beáll a korai tél enyhén fagyos csendje, és az első hó illata a frissen felvágott dinnyére emlékeztet. Ivan Iljics mindent ismert, mindennel megbirkózott, mindenre meg tudott felelni, minden kétséget eloszlatott. És a tarka varázsdoboz újra megnyílt Dásának, de már nem holmi akaratos,

önmagukért jelentős érzéseket, nem talányok és rejtélyek sokaságát, hanem a rideg valóság örömeit és bánatait adta ajándékba.

Egyvalami volt Ivan Iljicsben, amit Dása sehogy sem értett meg, sőt zokon is vett tőle: a tartózkodása. Esténként, lefekvés idején Ivan Iljics nyugtalan lett, kerülte Dása pillantását, nyöszörögve lehúzta csizmáját, és olykor már mezítláb búcsúzott: „Dasenka, drágám, aludj jól, kedves!” - és kiment a hideg pitvaron át az irodájába; lábujjhegyen tért vissza, és óvatosan, hogy az ág ne nyikorogjon, a szélére feküdt, s fülig beburkolózva köpenyében, rögtön el is aludt.

Napközben friss volt, pirosposzgás, életvidám, beszaladt hozzá, meg-megcsókolta Dása arcát, kedves, szőke fejét.

- Légy üdvöz újból, ó, parancsnok asszony... No, mi újság, megy a dolog?

Képes volt ezt naponta harmincszor elkérdezni. Dását ugyanis Ivan Gora azzal bízta meg, hogy helyi erőkkkel szervezze meg az ezredszínházat.

Dása először megijedt, szabódott: „Istenem, hiszen én nem értek hozzá...” De Ivan Gora megveregette a kezét:

- Dehogynem, galambocskám, majd a hibákból megtanulja. Nehezebb dolgokkal is megbirkóztunk már. A fő, hogy kicsit kikecmeregjünk a hétköznapiaságból. Kaparjon elő valami forradalmi, lelkesítő, hogy kitüzesedjen a katonák arca.

A komisszár nagyon sürgette az előadást. A kacsalini ezred létszámát és felszerelését a caricini hadtápterület szűkös készleteiből kiegészítették, hogy nemsokára a tűzvonalba menesszék. Bár fárasztó katonai gyakorlatokat végeztek, s naponta kétórai politikai oktatást is kaptak a katonák, de mikor a parasztházakban beebédeltek, utána a túl sok életerőtől kikirúgtak a hámból. Ezért gyűlésre hívták össze őket.

Szergej Szergejevics Szapozskov volt a szónok, aki annyi évi hallgatás után végre hozzájutott, hogy kinyithassa a száját, és a világ elé tárhassa azt a temérdek gondolatot, amely majd szétvetette. Beszélt a színház forradalmi átalakulásáról, beszélt a színpad és a nézők közötti válaszfal teljes megszüntetéséről, a jövőbeli szabadtéri színpadokról és az ötvenezer nézőre berendezett óriási cirkuszokról, ahol egész ezredek szerepelnek majd, ágyúkkal, léghajókkal, valódi vízzuhatokkal, és ahol már nem egyes színészek, hanem a tömegek lesznek a cselekmény hősei.

- Hol vagytok ti, eljövendő színműírók? - kérdezte Szapozskov olyan lendületes taglejtéssel, mintha a fészer tetőgerendáit akarná lerángatni. És a katonák szívesen hallgatták, habár a szónok meglehetősen homályosan fogalmazott, és nagyon is gyorsan következett az egyik gondolat a másik után.

- Hol vagytok ti, csodálatos korunk színpadi szerzői? Ti új Shakespeare-ek, Szofoklészek, akik leszálltok a magasságokból, hogy megosszátok velünk a művészet nedűjét, az alkotás lakomáját? Vajh' feltárult-e valaha is az ember lelkülete úgy, mint most? Vajh' szórta-e valaha is a történelem ily gazdagságban az eszméket?

Ilyen szónoklat után Dása persze végleg elbátortalanodott. De már nem lehetett meghátrálni.

Beutazott Szapozskovval együtt Caricinba könyvekért, vászonért, festékért. Sikerült is beszerezniük egyet-mást. Szergej Szergejevics nagyon sok hasznos és még több esztelen tanáccsal szolgált. Eltökélték, hogy minden további halogatás és előkészület nélkül összeszedik a szereplőket, és megkezdik Schiller színművének, »A haramiáknak« a próbáit.

Tyelegin boldog volt, nem annyira »A haramiák« színre hozatala miatt, mint inkább azért, hogy Dása talált végre munkát, amely érdekli, hogy szaladgál, izgul, vöröskatonákkal tárgyal, bosszankodik, néha még sír is mérgében, s többé nem lesz úrrá rajta - amitől Tyelegin egyszerű lelke leginkább tartott - a kizárólag önmagát, saját élményeit boncolgató, feszült tépelődés.

Ezred-napiparancsban osztották be a színjátszó csoportba Agrippinát, Anyiszját, Latugint - aki maga járt a komisszárnál, hogy őt ki ne hagyják ebből a dologból -, azonkívül Kuzma Kuzmicsot, Bajkovot és még néhány vöröskatonát, akik tudtak énekelni, harmonikázni.

Dása olvasta fel a darabot este a fészerben, olajméc s gyér világánál, amelyben a kilehelt párán át alig-alig s csak homályosan rajzolódtak ki a színjátszók arcvonásai. Az ajtó hasadéka keresztül havat hordott be a szél. Dása csengő hangon, tagoltan olvasott, emlékezetből próbálva utánózni Besszonov modorát, aki valamikor életuntan, egyik kezét fekete kabátja kihajtója mögé dugva, olvasta verseit, és körülötte, a karosszékekben kinyújtózkodó, lihegő irodalmi dámák oly mohón nyelték minden szavát, mintha hűsítő jégdarabok volnának.

Dása már az olvasás közepén megérezte, hogy a darab nem tetszik, bár jókora részeket kihagytak belőle. A végét Dása egészen elsiette, majd kínos csend után ennyit mondott:

- Szóval ez volt Schiller »A haramiák« című színműve, amit elő kell adnunk...

A férfiak rágyújtottak. Egyikük - Latugin - csendesen megszólalt:

- Okosan van kigondolva...

Ekkor Kuzma Kuzmics friss mécskanócot kotort elő a zsebéből, meggyújtotta, és Dása mellé ült.

- Elvtársak, Darja Dmitrijevna ismertette a darabot, most én majd felolvasom.

És kezébe véve a könyvet, elkezdte hangosan olvasni, hangjával, egész arcával kifejezve az öreg gróf Moor atyai keservét.

Aztán fejhangon sipított, orra megduzzadt, szeme kifordult: „...Ugyan, hitvány egy kontár volnék, ha még annyira sem vittem volna, hogy apja szívéből ki tudnám tépni a gyermeket, s ha akár acélpántok kötözték volna hozzá... A lelkiismeret... hát persze! Derék madárijesztő, a verebeket elriasztja a cseresznyefákról! Jó fedezetű váltó, ha szorul a kapca, még a csődbe jutott is kievickél vele!” És most a hallgatók szinte látták a csúszó-mászó Franz Moort.

Majd Kuzma Kuzmics hangja megkeményedett, felborzolta haját, és kopasz feje búbjára gereblyézte, ajkát rettenetesen lebiggyesztette, s szemében nemes felháborodás lobogott: „Emberek... Emberek! Álnok, képmutató krokodilusfajzat! Az ajkukon csók, keblükben kard!... Uramisten... Gyúlj lángra, férfiggadtság, vadulj tigrissé, szelíd bárány, okádjon minden porcikád dühöt és romlást!”

Anyiszja Nazarova halkán felsóhajtott, Latugin majd beleesett a mécslángba, amely a bűvös könyvet fénykörbe foglalta, s amelynek sorain Kuzma Kuzmics körme száguldozott. Maga Karl Moor rivalgott a sötét fészerben, a lázongó ember, akit megértettek a felhevült hallgatók. És hogy milyen csodás szavakkal tud beszélni az őt ért bántalmakról, ez igen, ez darab, ez szíven talál!

Mire a kanóc végigégett, és Kuzma Kuzmics elmondta Karl Moor végszavait - a vesztőhelyre menet megemlékezve a szegény napszámosról -, Anyiszja és Agrippina katonaköpenyük ujjával törölgették a szemüket. „Igaz dolog ez” - mondta Latugin. És valamennyien meg-egyeztek abban, hogy Karl helytelenül cselekedett, amikor haragvó dühében megölte a

szerelmes Amáliát, mert ezt be kellett volna vennie a bandába, és meg lehetett volna nevelni. Ezen a ponton legjobb, ha kiigazítják Schillert, mert különben egy ilyen csekélység miatt nem talál tetszeni a vöröskatonáknak, sőt még ártalmas következményei is lehetnek a katonák körében.

Ott nyomban el is határozták, hogy Amáliát nem fogják leszární, hanem Karl így szól hozzá: „Menj haza, boldogtalan!” - és ő keservesen sírva távozik.

Amikor a szerepet Anyiszjárá bízta, Karl alakítására Latugin vállalkozott. Franzot, az aljas csúszómászót Bajkovval akarták játszani, csak attól féltek, hogy nem fogja megállni, és megneveteti a vöröskatonákat, ha meglátják szakállasan, és mindenki gurulni fog a nevetéstől. Tehát így döntöttek: Franz szerepét Kuzma Kuzmics játssza, és hogy fiatalabbnak lássák, le kell borotválnia egész arcszörzetét. Az öreg Maximilian von Moor gróftól Vanyin vöröskatonára fogja alakítani, akinek jó mély hangja van. A többi szerepen Agrippina és egy pár fiatal katona osztozik.

Valaki csepűt hozott meg olajat, és a fészert megint világos lett. Nem széledtek el, hanem nyomban próbálni kezdtek.

Dása csak reggel felé került haza a próbáról, és még sokáig mesélt Ivan Iljicsnek, aki mezítláb, panyókára vetett köpenyben ült az ágy szélén, és úgy kacagott, hogy a könnye is kicsordult.

- Latugin lesz Karl Moor? Fényes... (És a hasát fogta, szinte fuldoklott a nevetéstől.) De te nem tudod, miért vállalta ezt a szerepet az a gézengúz... Mert Anyiszjának csapja a szelet... Pedig Sarigin fenyegeti, hogy kitapossa a belét... Kuzma Kuzmics meg nem is lesz rossz Franz Moornak... De hát csak nem katonazubbonyban fognak szavalni? Elküldöm a gazdasági főnököt, az egyik tanyán ottrekedt valami petrográdi ügyvéd, temérdek kofferral... Onnan lehet majd frakkot, miegymást szerezni.

- Te, ne kacagj úgy, az ember nem hallja tőled a saját szavát, hogy meséljek akkor?... Eressz. - Dása bemászott az ágyba, és férjének háttal, a fal felé fordulva lefeküdt. Ivan Iljics akkor óvatosan betakargatta, lábát a köpenybe burkolta, mert a kályha kihűlt, és elég hűvös volt a szobában. Dása már félálomban odaszólt neki:

- Majd meglátod, minden jó lesz.

Egyébről sem beszéltek az ezredben ettől fogva, mindenkinek a színházon járt az esze. Szapozskov előadást tartott a német irodalom „Sturm und Drang” korszakáról, és Schillert, Goethét, Klingert, a kornak lángelméit ifjú sasokhoz hasonlította, akiket a nagy francia forradalom közelgő tűzvésze vert fel. Szapozskovot úgy elárasztották kérdésekkel, hogy kénytelen volt egész előadássorozatot tartani a XVIII. század végének történetéről. Egész éjszakákon át kuksolt olajmécsest mellett, fáradhatatlanul róva a sorokat, összeszedte, amire emlékezett, mert forrásművek, adatok híján a kapadohány füstjével kellett beérnie. Az előadásokon csak úgy röpködtek feléje a kérdések: a vöröskatonák mindent tudni akartak. Ha valamiről csak futólag beszélt - nosza, tessék csak részletezni. Vesztére megemléltette a dekabristákat: „Halljuk, mondd csak el.”

Órákon át hallgatták, pedig majd eldőlték a fáradtságtól. Volt, akit közben elnyomott az álom, de aztán megint felrázta magát. Rendkívül lebilincseltek őket a rég múlt időkben, távoli idegenben történetek, ahol, lám, ugyanolyan emberek, vörös sipkát csapva a fejük búbjára, egyedül mentek egy egész világ ellen. Éhesen, rongyosan eszelték ki azt az új taktikát, amellyel győztek. S mikor aztán győztek, kezüket-lábukat gúzsba kötötték azok, akiknek elmulasztották idejében lenyisszantani a fejét.

- Ó, Maximilien Robespierre! - kiáltott fel rekedtesfakó hangján Szapozskov. - Te igen, te győzhettél volna, te megmenthetted volna a forradalmat! Azon a napon telt be végzeted, amikor a párizsi városházáról letépted a Kommün fekete zászlaját.

Itt is, ott is szólt a kakas, már bejött Ivan Gora, és rájuk förmedt: - Elvtársak, három óra múlva ébresztő.

Súgás közben Dása félbeszakította a próbát:

- Stop! Vanyin elvtárs, maga valami sírból kikelt hullát alakít. Nem kell mindenáron köhögni, mire való ez a kiállhatatlan naturalizmus? Beszéljen melegebben, vigyen bele több lelket... Kezdjük az egészet elölről.

A Caricinból hozott könyvek között Dása egy színházi folyóiratban ráakadt Kugel egyik cikkére („Ha ló nincs - számár is jó” - ez volt a Művész Színház elleni förmedvény címe). A szerző megemlékezett a hajdankor nagy orosz tragikus színészeiről, akiknek könyörtelen zsenije megrázott szívet-lelket. „Az akkori színház pogány templom volt, a függöny Thais rejtelmes fátyola. De sajnós, a gigászi, tragikus színművészek kihaltak; a legutolsó, Mamont Dalszkij, kártyapaklira cserélte fel a koturnust. A lelkek nagy döbbenetbe-ejtőinek helyére a rendező lépett, egy tudós úriember, aki nem az emberi lelkek mélységeit tárja fel, hanem holmi tűnő hangulatokat, lebegő függönyöket, igazi ajtófélfákat és szúnyogzümögést nyújt a tisztelt közönségnek... Nem - kiált fel a cikkíró -, a szenvedélyek torzonborz rémségei: ez az igazi színjáték!” Dása innen is merített néhány gyakorlati tudnivalót.

Latugin és Anyiszja, jelenésükre várva, félreültek. A fiatal nő arca egészen beesett e pár nap alatt - nem is tréfadolog egy idegen élet lárvájába bújni. Anyiszja még az étvágyát is elvesztette, nézni sem tudott az ételre. Gondolkozott, törte a fejét, hogyan férközzék ő Amáliához. És rájött. Rájött, amikor meglátta a könyvben ennek a kisasszonynak a képét: bő díszruhában volt, és bánatos fejecskéjét kezébe temette. Sokáig elnézte Anyiszja ezt a képet, nagyokat sóhajtván: „Igen, amikor én bánatomban - ennél sokkal nagyobb bánatom volt nekem - világgá mentem, faluról falura vándoroltam, könnyeimtől nem láttam a napvilágot, és egy darab száraz kenyeret koldultam... talán az kell ide... Ez a kép bizony hamis. Őneki, ennek az Amáliának - még ha selyemben, bársonyban járt is - igenis, az Anyiszja keservét kell átélnie, átszenvednie. Akkor aztán így tördelné a csipkés, fehér ruhájából kifehérlő kezét, így nézne azzal a szemével!”

Ilyenformán lett lassacskán Amália von Edelreichből, Karl Moor szerelmeséből, Anyiszja. Az előző napi próbán mindenki elnémult, amikor levette vöröscsillagos, magas katonasapkáját, szétbomló haját lesimítva leült, és úgy szólalt meg, mintha szívét tartaná a tenyerén:

- „Az Istenre kérlek... kegyelmezz! Nem szerelmet kívánok... Én csak meghalni akarok... Elhagyatva, újra elhagyatva... Vajon megérted-e egész szörnyűségében a szót: elhagyatva!”

Ma reggel a harcászati gyakorlaton hallatlan figyelmetlensége miatt soron kívüli szolgálatra rendelték Anyiszját büntetésből; a komisszárnak kellett közbelépnie, és Anyiszja nagy nehezen megúsza szigorú megrovással. Most csendesén ül Latugin mellett - nagy kék szeme ábrándosan fénylett, ajka hol meg-megremegve, hol mosolyogva, hangtalan szavakra nyílt.

- Volt nálunk odahaza egy kislány, a huncut szemű Szása - beszélte csendesén Latugin. - Tizenhét éves volt akkor, én meg tizennégy. Talán a járásában volt valami különös. Jöttek a lányok haza a mezőről, ő is velük, dévajkodva sárga réklijében, vállán gereblye, mintha csak egyenesen felém repülne... Hát nem eladták valami vén salabakternak? Elhervadt az én Szásám. És még azt kérded, mért küszködik a magunkfajta. (Mialatt beszélt, Anyiszja arca

enyhén kipirult, mintha becézgetnék.) Keressük azt az életet, ami még nem volt, amiből nekünk még nem jutott ki, azt kergetjük mi, kedvesem. Mindig arra várunk, az olyanra, aminőt még álmunkban sem láttunk...

- Olyan nincs az életben.

- Mit tudod te! A Csendes-óceán korallszigetein úgy élnek.

Anyiszja ránézett Latugin bikaképére, az egymástól távol eső két szemre, s valami ismét megrezzent benne, forró gyöngédség áradt el tagjaiban. De ez most nem alázatos, nőies odaadás volt, az már elmúlt - és jobb is, hogy elmúlt -, most inkább felvidult, és mosolyogva kérdezte:

- Te talán jártál arra?

- És ha nem jártam!... Olvastam a hajónaplóban...

- Az mi?

- Abba írják bele a tenger csudáit.

- Te lódítsz, Latugin, rossz téged hallgatni.

- Te csak hallgasd, én meg majd hazudok. De várj, most igazat mondok: bizony én kieszeltem, hogy elbánok veled, Anyiszja, de aztán beszédem volt valakivel. Az az ember a képembe vágta, mint egy pákosztos kandúrnak azt a szót... Na, sebjaj!... Sebjaj... Az ember a természet királya... Köszönöm a tanulságot. - Anyiszja most már csodálkozva pillantott rá. Latugin úgy belehevült a beszédbe, hogy Dása rákopogott a ceruzával: „Eltársak, ne zavarjuk a próbát!”

- Nálunk, a Kerzsenyec felé szakadárak laknak - folytatta Latugin suttogva -, azok kiheréltetik magukat, merthogy nem bírnak a vérükkel. Az egyik ezt mesélte: „Behunyom a szemem: tűzmadarat látok, kinyitom a szemem: bánat vár, meg átok...” S akkor tör-zúz maga körül, félholtra gyötri a feleségét... Megyek a lódoktorhoz, aki szent ember: „Gyógyítsd meg a lelkemet”, arra az eloltja, mint a gyertyát... „Most aztán élj nyugodtan, te herélt. Isten nevében...” Nem, Anyiszja, ha vérben fürdünk, ha három lúgban ázunk, akkor is elfogjuk azt az aranymadarat, akár a világ végén is...

Dása koppantott a ceruzával:

- Elvtársak, Karl Moor, Amália, készüljenek az utolsó jelenésre.

Mikor a tanyai kémények fölött felvirradt a fagyos, bíborvörös hajnal, egy lovas ugrott le a lóról a ház előtt, ahol az ezredtörzs tartózkodott; otthagyta a zúzmara lepte lovat, és vadul bezörgetett. Ivan Iljics nyitott ajtót, a vöröskatona levelet hozott neki. Még aznap mozgósították a közeli tanyák szekereit, és az ezred útra kelt.

A Doni Hadsereg megkezdte augusztus óta immár harmadízben Caricin körülzárását. Ezúttal Mamontov tábornok két oldalról indított támadással szorította harapófogóba Caricint. A várostól északra, mintegy ötven versztányira Tatarkin tábornok három lovasezrede váratlan rajtaütéssel áttörte a frontot, és Dubovka közelében elérte a Volgát.

A rákövetkező napon Szareptától délre Posztovszkij tábornok lovassága támadásba lendült. Szareptát Dmitrij Zsloba „vashadosztályának” csapatai fedezték. Maga Zsloba már nem volt ott: összeveszett a Katonatanáccsal, mert megtiltották neki az önellátást s általában az önkényeskedést, és letartóztatástól tartva, Moszkvába sietett panaszt tenni. Hadosztálya nyugtalan volt, azt beszélték, hogy az öreg Zsloba főparancsnokként tér vissza, mások szerint letartóztatták, s most az egész sereggel Caricin ellen kell menni, kiszabadítani az öreget. De annak

a híresztelésnek volt leginkább hitele, hogy az öreg Asztrahanyba menekült, és szabadcsapatot szervez. Mintegy másfélezernyi lovas elhagyta a frontot, és átkelve a Volgán, a bal parton Asztrahany felé indult. A „vashadosztályt” alaposan megtépázták. Posztovszkij tábornok elfoglalta Szareptát, és dél felől támadta Caricint.

A Tizedik Vörös Hadsereg Katonatanácsa átlátott az ellenség oldaltámadási tervén, és már egy héttel előbb megkezdte két lovasdandár rohamcsapattá szervezését; az egyik a don-sztavropoli dandár volt, a másik Szemjon Bugyonnij lovassága. De még mielőtt egyesülhetek volna, bekövetkezett a frontáttörés, és egész súlya a don-sztavropoli lovasokra hárult. Az ő segítségükre sietve üzte Bugyonnij éjjel-nappal a csoportját.

A rohamcsapat összpontosításának színhelyére dobták át a kacsalini ezredet is. Az egész hátralevő napon s rövid pihenő után még a következő éjszaka is folyvást menetelt az ezred a zúzmárás reggel pirkadata felé. Ködbe fúlt a hajnal is, a nap csak rövid időre mutatkozott meg a rézvörösen erezett felhők között.

Tyelegin, Ivan Gora és Szapozskov lóháton mentek elől, mögöttük több sorban vonultak a vöröskatonák és az ágyúk szekerei, meg a hadtápszekerek. Távolság lovasfelderítők cirkáltak. A két parancsnok és a komisszár nem csekély csodálkozására már elég közről hallatszott az ágyúszó haragos moraja. Előrevágtattak, messze maguk mögött hagyva az ezredet, megálltak és elővéve a térképet, böngészni kezdték. Az a hely, ahová a parancs értelmében el kellett jutnia az ezrednek, még messze volt, de a közeli ágyútűz a front elmozdulására vallott. Nekik pedig nem volt sem telefon-, sem lovas járőr összeköttetésük. Tájékozatlanságuk hamarosan végzetessé válhatott.

- Ez az átkozott sztyepp, úgy mászkálunk rajta, mint a legyek az abroszon - mormogott Ivan Gora. - Még jó, hogy a kozákok nem fedeztek fel bennünket.

- Már hogyan fedeztek volna fel - felelt Tyelegin. - Hiszen megvan a saját postájuk, a tanyáktól kezdve figyelnek bennünket.

Szapozskov szemöldökére húzta sapkáját, és a felderítőkhöz sietett.

Ekkorra odaértek az első szekerek, a hevesen ziháló, izzadságtól csapzott lovakkal. Ivan Iljics ráparancsolt az oda ugrató vöröskatonára, közölje az elmaradókkal, hogy siessenek, zárkózzanak fel. A szekerek közt meglátta Kuzma Kuzmicsot, a feje fülig rongyokba csavarva; Dása a színházi díszleteken ült, csuklyában, fehér bőrbekecsben, az arca piros volt és álmos, mint egy kisgyereké. A fehérlő hótól hunyorgatva odakiáltott valamit Tyeleginnek, de a nagy lármában, szekérnyikorgásban nem lehetett meghallani. Aztán Agrippinát is meglátta, aki három vöröskatona között ült, ő is kiabált valamit, és kesztyűs kezével az égre mutatott. Vajon mit akarhattak? Ivan Iljics fölnézett: odafenn már világosan kirajzolódott egy repülőgép, s mint egy fekete madár lebegett a réteges felhőzet alatt, a nap halvány sugárkékjében.

Most már valamennyien meglátták. Ivan Iljics lovát korbácsolva a szekerek közé ugratott. „Szétszóródni!” Az óriás Ivan Gora felállt a kengyelben, és mély hangon dörögte: „Tüzet a repülőgépre!” Egy szekér rohant el Ivan Iljics mellett - Dása ijedt szeme reávillant. Kuzma Kuzmics a gyeplőszárral verte a lovakat. Rendetlen lövöldözés kezdődött. A vadul vijjogó, csapott szárnyú repülőgép lassan eltűnt a felhő mögött, és hasa alól tojások hulltak sivítva a tiszta óra, ahol fekete bokrok támadtak robbanásuk helyén.

A vöröskatonák közül sokan most láttak először ilyen szörnyűséget, néhány szekér messze elmenekült a sztyeppen. Elnyújtott trombitaszó terelte össze a felbomlott hadirendet. És a fiatal sihederek még sokáig nézegették aggodalmaskodva az eget.

Most már a kozákok sem lehettek messze. A szekerek sűrű, megszakítatlan láncban haladtak tova. A hosszúkás négyszög közepén vontatták az ágyúkat, amelyekről levették a vászonhuzatot. Az alkony lila távolában kibontakoztak egy falu körvonalai. Onnan vágatott elő Szapozskov két felderítővel; izgatottan, virgoncan lovagolt Tyelegin és Ivan Gora elé, levette kucsmáját, és felborzolta csapzott haját.

- Minden rendben van, a tanyán senki sincs, csak asszonyok meg öregek. Tovább, vagy öt versztányira, egy kozák faluban már kozákok vannak.

- Kozákok, kozákok, szép vigasztalás! - szakította félbe mérgesen Gora. - De hol vannak a mieink?

- Mondom, hogy nem tudom... A kozák faluból elmentek, de a tanyán nem voltak...

- El kell foglalnunk a tanyát - mondta Ivan Iljics -, és amíg nincs kapcsolatunk a fronttal, a tanyán túl egy tapodtat sem megyek.

Szürkületkor bevonultak a tanyára, egy gáttal duzzasztott tó szélén. A vöröskatonák bezörgettek az ablakokon, és ijesztgetve kiabáltak: „Hé, gazda, bújj ki!” Bementek a sötét, jól fűtött házakba. Csak itt-ott fedeztek fel a kemencék mögött egy-egy anyát apró gyerekeivel, vagy ijedtében holtra vált öregasszonyt. A férfiak mind a kozák faluba menekültek. Tyelegin megparancsolta, hogy ássanak lövészárkokat. Az utca mindkét végét szekerekkel torlaszolták el. Szapozskovot még hajnal előtt néhány lövész kíséretében elküldte felderítésre, hogy helyreállítsák a kapcsolatot a fronttal.

Izgalmas éjszaka következett. Bár a kozákok éjnek idején nem nagyon szívesen harcolnak, de azért mindenféle disznóságra képesek. Ivan Iljics és Ivan Gora keresztül-kasul bejárták a tanyát, még a tó túlsó partjára is átmerészkedtek az alighogy befagyott jégtükrön. Az ég sűrű sötétbe takarózott, északkeleten megszűnt az ágyúzás. A szél nedvességet hozott, a fagy engedett, és a hó már nem csikorgott a lábuk alatt.

- Egérfogóba, tisztára egérfogóba kerültünk - mormogott Ivan Gora, dühösen lépkedve Tyelegin mellett. - Nem tudtuk az ezredet oda vinni, ahová kell... Gyalázat! Ők minket keresnek, mi meg őket, milyen buta helyzet! Ki a hibás, na mondd, kicsoda?

- Ugyan, kérlek, senki se hibás!

- Kit vonnak legelőször felelősségre? Persze hogy engem. És igaz is. Micsoda komisszár az, aki az ezredével együtt eltéved a sztyeppen? Ej, a fejem szeretném leharapni!

Lövés dördült. Ivan Gora megtorpant. Szinte hallatszott hangos szívverése. És nyomban utána valóságos tűzfergeteg kerekedett, de ugyanolyan hirtelen el is múlt. Csak az emberek beszéltek egymás közt, akik a lövés zajára kitódultak a házakból.

- Idegesek a fiúk - szólt Ivan Iljics. - Fiatalok még, nem szokták meg. Gyere, gyűjtsunk rá.

Pirkadat előtt bement egy percre a házba. Óvatosan lépkedett át az alvókon, és a kemencéhez tapogatózott. Dása keze a sötétben megkereste a férfit, és megsimogatta az arcát. Tyelegin az ajkához szorította feleségének meleg tenyerét.

- Mi az, nem alszol?

- Tudod, mire gondolok, Ivan? Ha még sokáig kuksolunk ezen a tanyán, tulajdonképpen a szabad ég alatt is eljátszhatnánk »A haramiákat«, csak úgy katonaköpenyben, hiszen nem az a fontos...

- Persze, persze, Dasenka, igazad van.

- Olyan jól benne voltak már, kár lenne, ha elfelejtenék...

- Igazad van... Holnap szétnézek, talán akad itt valami fészterféle... Aludj, fiacskám...

Tyelegin ismét kiment az utcára, és mélyen magába szippantotta a nedves levegőt. Miután annyi éven át hiába kereste a boldogságát, most még mindig nem szokta meg a gondolatot, hogy ott van tőle két lépésnyire, a meleg kemencepadkán, a báránybőr bundácska alatt...

„Nem alszik, izgul... És nincs egyetlen zokszava... Megörült nekem. Kinyújtotta a kis kezét... Csodálatos asszony...”

Hogy ott a sötétben Dása megkereste, megsimogatta, és ő a tenyerét ajkához szorította, ez olyan izgalommal töltötte el Ivan Iljicsét, hogy csak úgy izzott az arca a hideg szélben... Hogyan, talán mégis tévedne? „Nem, barátom, ez örültség, tégy le róla... Élettárs, igen... hű is, igen... Ezt is megköszönheted...”

Sohasem tudta elfelejteni azokat a sötét estéket Petrográdon, amikor nagy nehezen szerzett kis darab süteménnyel vagy cukorkával szaladt haza Dásához, s csak ijedelmet és idegenkedést tudott benne kelteni... Szóval, volt őbenne valami, ami Dását elriasztotta, s az meg is maradt. De istenem, hogy szerette ő mégis ezt az asszonyt, mennyire kívánta!

Ivan Gora lépett melléje a sötétből, kezét bekecse zsebébe süllyesztve.

- És mi lesz, ha Szapozskovot is elfogják?

- Ez megeshet. Virradatkor újabb felderítőket küldök ki.

- Már régen, sokkal előbb meg kellett volna tenni! - Ivan Gora kirántotta kezét a zsebéből, és öklével a fejét verte: - Nem szolgáltál rá a bizalomra, híres kommunista! Még ha ki is kecmegünk ebből a keserves istenverésből, ezt én soha nem bocsátom meg magamnak... Én az ilyen komisszárt odavezetném a fészter mögé, ni, osztán golyót beléje!

- De Ivan Sztjepanovics, ha úgy vesszük, én legalább olyan mértékben hibás vagyok...

- Ej, hadd el... Na, gyerünk, gyűjtsunk rá...

Szergej Szergejevics Szapozskov öt önkéntes felderítővel együtt egész éjjel a sztyeppet járta abban a reményben, hogy felfedez valamit, amiből a front közeledtére lehet következtetni. De a sztyepp néma volt és áthatolhatatlan. Gyufát gyújtottak és iránytűvel próbáltak tájékozódni. Az éhes lovak kimerültek; az, amelyik a géppuskát cipelte, megsántult és húzatta magát. Szapozskov parancsot adott, hogy szálljanak le a nyeregből, kantározzák le a lovakat, és engedjék meg a hevedereket. A nyeregtáskából búzát vettek elő, s a lovakat - szélnek háttal fordítva - sapkáikból etették meg.

- Parancsnok elvtárs, én megtaláltam a magyarázatát, miért nem tudunk összeköttetésbe lépni a fronttal - mondta Sarigin, szokásához híven keresett kifejezésekkel. - A front összetömörült... (A fiú didergett, alig tudta a száját mozgatni.) Mi kiterjesztettük oldalszárnyainkat a harcterületen, a kozákok viszont összetömörültek... Lehetséges ez?

- Ó, kozákok, kozákok, ó, hazug, álnok krokodilfajzat! Ezer ördög és pokol! - szólalt meg komolyan Latugin. A kozák tanyákon mozgósított három fiatal vöröskatona majd megpukkadt, úgy röhögött. Sarigin azonnal kész volt a válasszal:

- Nem mindig helyénvaló a tréfa, Latugin elvtárs. Komoly ügyekben tartózkodjék a szemtelenkedéstől.

- Ugyan, ne veszekedjete, fiúk - szólt csendesen Szapozskov.

A lovak zablájukkal csörögve jóízűen ropogtatták a búzát. A felderítők háta mögül szél dudált a puskacsöveken.

- Falj, te nyavalyás, ne játsszál! - förmedt rá Latugin a lovára, amikor az állat kihúzta fejét a sapkából, s bólogatni kezdett feléje.

Előtte való este Szergej Szergejevics Szapozskov a tanyai kútnál, ahol a vöröskatonák összeverődtek, önként jelentkezőket toborzott felderítésre. Elsőnek Sarigin lépett hozzá: - Én elmegyek - de izgalomban nem tudta megállni, hogy hozzá ne tegye: - Ne gondolja, parancsnok elvtárs, nem virtusból akarok előrelovagolni, hanem mint komszomolista, hogy úgy mondjam, öntudatból...

Latugin, aki itatni vitte a kúthoz az ágyúvontató lovakat, és ott vihorászott a vöröskatonákkal, meghallotta ezt, meglátta Sarigin izgatott, kihevült arcát... „Hű, a fitos orrú mindenedet - gondolta -, azért se előzől meg...” És egy vállrándítással Szapozskovhoz lépett:

- Nem vinne el engem is, Szergej Szergejevics? Mert akkor szaladok az üteghez, elkérekedem...

Egész úton Sariginnal kötekedett s ezzel mulattatta a többi is. Most az szemtelennek nevezte, és a parancsnok is ráordított. Úgy! Latugin a sapkából a tenyerébe szórta a megmaradt magot, és a szájába dobta.

- Nyelvet kell szereznünk, anélkül ki tudja, meddig kódoroghatunk a sztyeppen... Akkor aztán megtudjuk, hol tömörült össze a front...

- Helyes - hagyta helyben Sarigin. - Ez jó javaslat. - Lóra, fiúk, indulás!

Szapozskov feltette sapkáját, megzabolázta lovát, szuszogva meghúzta a hevedert, és nyeregbe vetette magát. Hajnal felé ismét fagyott, és már derengett. A felhők széleit a pirkadatot jelző zöldes fény körvonalazta. A fiúk mogorván, félősen ügettek.

- Állj! Ott vannak! - Latugin sapkája lerepült, mert feje fölött rántotta le puskáját. - Hat... hét...

- A zöldes, zavaros ködben csak az ő tengerész-szeme tudott megkülönböztetni valamit. - Nem erre, te buta - mordult az odasiető felderítőkre -, ne erre nézd, hanem arra, ni, ott mozognak...

Mialatt gyorsan felállították a géppuskákat, közeledő lódobogás hallatszott, s lovasok valószínűtlenül hatalmas körvonalai rajzolódtak ki.

- Add meg magad, le a fegyvert, бүдös banda! - üvöltött vadul Latugin; Sarigin ugratott a nyomába, aki lovaskatonához nem illően, puskatussal ösztökelte lovát. - Vissza, vissza! - rivallt rájuk Szapozskov. A szintén megtorpanó kozákok - nyilván ugyancsak felderítők - megfordították lovaikat, és visszafelé indultak. Latugin lóhátról többször utánuk lőtt. Az egyik alatt, aki leghátul lovagolt, oldalra dőlt a ló és összerogyott, a többi már messze száguldott. Latugin és Sarigin a lóról leugró kozákkal bajlódott. - Ide, ide, elvtársak! - kiáltotta Latugin, és tovább birkózott a kozákkal a ló teteme mellett. Mire a többiek odaértek, már rajta ült, és hátracsavarta a kezét. - Kis ember, de fene erős... - A kozák hason feküdt, arccal a havon, és összehunyorítva szemét, rekedten hörgött.

Ráparancsoltak, hogy álljon fel, rángatták, hátára fordították. A kozák olyan ocsmány, kacsaringós káromkodásba fogott, mintha egyenest arra uszítana, hogy minél előbb végezenek vele. Szapozskov elsápadt, rácsapott kardja hüvelyével. - Állj fel! - A kozák felemelte fejét, vad pillantást vetett rá, és meg-megtántorodva lábra állt. Kis növésű, esett vállú ember volt, behavazott széles szakállal dicsfényként vette körül a képét.

- Te mosdatlan szájú, te ronda csirkefogó, ezredparancsnok előtt állsz! - kiáltott rá Szapozskov. - Felelj a kérdéseimre.

A kozák megfeszítette a hátán összeszíjazott karját. Szakállát rázva nézett kerek, sárga szemével a körülállókra, s megnyalta szája szélét:

- Téged ismerlek - szólt rá egyikükre, egy mulatságos, pirospozsgás vöröskatonára. - Te Kurkin édes unokaöccse vagy, nem szégyelled magad?

- Tyű! Hiszen én is ismerlek, Jakov Vasziljevics.

- Isten hozta nálunk, Jakov Vasziljevics - mondta Latugin, és a piros képű vöröskatona felkacagott. - Egész éjjel kerestük, maga csodaszakáll. Melyik ezredből való, melyik hadtesthez tartozik?

Szapozskov eltolta Latugint az útból, térképet vett elő, és megkezdte a kihallgatást. A kozák kelletlenül felelgetett, de aztán nyilván arra gondolt, hogy beszélgetéssel időt nyerhet - a vörös hólyagok kicsit kifűjják magukat, s ő talán kivágja magát valahogy -, ezért beszélni kezdett. Szavaiból kiderült, hogy Tatarkin tábornok áttörte a frontot, s hogy e siker továbbfejlesztését a don-sztavropoliak gátolják, s hogy jelenleg véres harc folyik Dubovkánál, oda igyekeznek most a fehérek is, a vörösök is.

Végre megtalálták az elveszett fonalat. Elhatározták, hogy a kozákot egy ember az ezredhez kíséri, a többi meg lóhalálban Dubovka felé tart, s jelenti a parancsnoknak a kacsalini ezred megérkezését. Csak ekkor kaptak észbe: hova lett Sarigin.

- Miska, elaludtál a lovakkal? - hívogatta Latugin.

Latugin lova lógó kantárral állt a közelben, a másik, sovány nyakú ló hasa alól kilátszott Sarigin furcsán meggörbült két lába. Keze a nyeret fogta, és annak vánkosához nyomta az arcát.

- Miska! - Latugin ijedten megfogta a vállánál fogva, és megpróbálta maga felé húzni. - Mit bolondozol, pajtás!

Sarigin teste megrándult, és teljes súlyával Latuginra nehezedett. Arca földszínű volt. Köpenye elől merő vér. Latugin a hóra fektette, felhúzta zubbonyát, és tenyerével fogta össze a fehér hason tátongó sebet.

- Karddal mentél neki? Ej, Jakov, Jakov... - Latugin lehúzta magáról a köpenyt és a zubbonyt, ingét a nyakánál feltépte, pólyát hasított belőle, és gyorsan, ügyesen bekötözte Sarigin sebet.

- Szergej Szergejevics, el kell vinni a tanyára.

- De hogyan...

- Hogyan... Én egyedül elviszem, és a foglyot is odavezetem.

Sarigin holsárga arcát verejtek lepte el, üveges szeme feléledt, eszméletre tért, de megijedt, s nem tudta felfogni, mi történt vele; erős, fiatal teste, amely sohasem volt még beteg, most iszonyúan lüktetett...

- Mit csináljak most, kedves jó elvtársak?

- Havat, havat a szádba, te mamlasz - és Latugin friss havat tett Sarigin ajkára.

Mialatt Sariginnal foglalatostkodtak, és leszerelték a megsántult lóról a géppuskát, egészen megvirradt, s a szél elűzte az alacsony fellegeket, amelyekből havaseső permetezett. Izgalomban észre sem vették, hogy dél felől a sűrű ködgomolyokkal együtt óriási lovascsapat közeledik.

Az egész rónaság megrendült a lovak dobogásától. Nagy lovasoszlopok száguldottak elől, nyomukban ágyúszekerek, géppuskakocsik. A felderítők a kantárszárat szorongatva pillantottak arra: visszavonulni már késő volt.

Észrevették őket; vagy hús lovas elvált az éppen elhaladó oszlop éléről, és feléjük vágatott. Szapozskov szétnézett s látta, amint Latugin komoly, sápadt arccal lassan kihúzza kardját, a mulatságos képű vöröskatona felrántja puskája závarját, s egész arca ráncokba torzul, mintha fájdalmas ütés érte volna...

Az élen ügető, behorpasztott báránybőr kucsmás lovas, akinek széles vállú, fekete lebernyege egészen eltakarta kicsiny lovát, kiáltott valamit, és a felderítőkre mutatott. Szapozskov lőtt, de ugyanakkor Latugin a nyergéből a keze után kapott:

- Marha! Ne lőj! A mieink!

A lovasok már odaértek. A szélen haladók lovai felágaskodva zárták körül a csoportot. A lebernyeges, magas férfi Szapozskovra rohant, és úgy mellbe lökte, hogy annak mindkét lába kiesett a kengyelből...

- Nem látsz a szemedtől?... Kik vagytok? Melyik csapatból?

Fekete szeme majd kiugrott, bajusza égnek állt, alig bírta türtőztetni magát, hogy kardja markolatával rá ne vágjon a meghunyászkodó Szapozskovra.

- A kacsalini lövészezredhez tartozunk, összeköttetést keresünk a fronttal.

- Rosszul keresitek, mikor itt van az orrotok előtt - felelt lecsillapodva a bajuszos, és csörrentve csúsztatva kardját hüvelyébe. - Ülj lóra, velünk jössz.

- Sebesültünk van, hiszen éppen emiatt...

- Ejnye, uramisten, az egész ezredetek ilyen tökkelütött? Emeld egy lóra a sebesültet, ott ni, ahhoz az egészségeshez! - és Latuginra mutatott. - Hát ez a hős itt kicsoda?

- Foglyul ejtettük.

- A foglyot magunkkal visszük. (Szapozskov olyasmit hebegett, hogy a foglyot az ezredhez kell küldeni.) Ej, mit is beszélek én veletek. Majd a dandárparancsnokság beszél a fejetekkel, ehhez is érteni kell. - Helyrerántotta vállán a gallérköpenyt, és hosszúkat szökellve elszáguldott; lova - csillámló patkójával szertehányva a havat - csak úgy táncolt alatta. A többiek is mind utána vágattak; azután Latugin ügetett nyomukban a hozzája kötött Sariginnal, és a szégyenében dühöngő fogoly kozákkal, akinek feloldották a kezét.

A lovasok kimondhatatlanul csodálkoztak, amikor Szapozskov megkérdezte, micsoda lovasság ez, amelyik ilyen gyors vágásban és hadirendben lovagol, s már alig látszik a köd és az eső függönyén át.

- Hogyhogy milyen lovasság? Hát nem tudod, hogy ez Szemjon Mihajlovics Bugyonnij dandárja?

- Kipihente magát egy kicsit, Darja Dmitrijevna? Miért olyan gondterhelt az arca? Reggel óta nem evett, ugye? Én pedig egy vödörnyi tejet fejtem. Siettem, szaladtam vele, becsület-szavamra, de a vöröskatonák mind megitták. Kenyeret aprítottunk bele, és hárman úgy jóllaktunk, hogy no.

Kuzma Kuzmicsból csak úgy áradt az életöröm. Dása nem bírt ránézni, olyan illetlen lett a képe, mióta megnyírták: kis hetyke álla és szája olyan nyílt és csupasz, mintha egyenest arra várna, hogy valahogy leplezzék póreségét... Dása későn ébredt, amikor már senki sem volt a házban, az udvaron. Olvadás- és trágyaszag terjengett, a ház nádfödele fölött ködgomolyok húztak el. Kuzma Kuzmics a szomszéd udvarból meglátta Dását, fűgén átmászott a sövényen és körütipegte, miközben szurtos kezét törölgette:

- Először is: minden a legnagyobb rendben van, Darja Dmitrijevna... A férje a tó másik partján tartózkodik. Mélyen tetszett aludni, a lövöldözés sem ébresztette fel. Azok a kófic kozákok meg akartak piszkálni bennünket, de mi úgy a körmükre koppintottunk, hogy hanyatt-homlok elmenekültek, a falujukig meg sem álltak. Egyelőre beássuk magunkat... Voltam az ütegnél, Karl Moor még nem tért vissza a felderítésből. Erre szekerezett a hordóval Anyiszja, az orra hegyes, a száját összeszorítja, velem nem áll szóba. Ez a külvilági helyzet. Ami kegyedet illeti, fogja ezt a vödört, hozzon a fazékból egy csöbör meleg vizet, aztán gyerünk tehenet fejni. Semmi sem oly üdvös a test és a lélek megnyugtására, különösen ábrándos, művelt hölgyek számára, mint ha érintkezésbe kerülnek a tehen tőgyével.

Dása elnevette magát. De Nyefedov nem engedett.

- Szép, szép, kérem, a Schiller, hanem hát a háziak meglógtak innen, itt hagyták a barmokat étlen-szomjan, megfejetlen. Ez így nem maradhat. Menjen, hozza a vödört.

- De Kuzma Kuzmics, én nem értek hozzá.

- Ez tipikus válasz, Darja Dmitrijevna, maga semmihez nem értett, egy túbe nem tudott befűzni, a férjéhez sem értett, csepp híján örökre elvesztette. Hanem most azért is megfejjük azt a tehenet, s majd én megtanítom, hogyan kell tejeslepényt keleszteni, hogy lehet aprófán finom rántottát sütni. Megjön Ivan Iljics éhesen, mint a farkas. És szépséges kis felesége elébe teszi majd a serpenyőt, és azon úgy sistereg a sült szalonna, mint a veszedelem... Nekilát és ráadásul még palacsintát is kap. Maga szemközt ül vele, arcán nyugodt mosollyal, ami az ő szemében Gioconda rejtelmes mosolya lesz. Látja, ilyen egy vörös parancsnok felesége.

Kuzma Kuzmiccsal nem lehetett vitatkozni; ha ő egyszer a fejébe vett valamit, addig döngte-zümmögte, míg végre is elérte, amit akart. Dása a félhomályos istállóban eligazította maga alatt a szoknyáját, és leült a tehenhez. Nem öklelte fel, nem bántotta őt a jámbor. Megmosta meleg vízzel az állat érdes tőgyét, és húzogatni kezdte, ahogyan Kuzma Kuzmics oktatta a háta mögül. Szörnyen félt, hogy még a kezében marad az a puha dolog, de Kuzma Kuzmics biztatta: - Csak erősebben, ne féljen tőle! - A nagy darab tehen feléje fordította fejét, és hangos, meleg, jóságos sóhajt lehelt rá. A tej - amelynek szaga gyermekkorára emlékeztette - vékony sugárban csurgott a vödörbe... Ez volt az a névtelen, csendes, „jámbor kis világ”, amiről Dásának eddig nem volt fogalma. Mondta is súgva Kuzma Kuzmiccsnak, aki - szintén suttogva - így beszélt a háta mögül:

- De azért ezt ne mondja el senkinek, kinevetnék, hogy lám, Darja Dmitrijevna a tehenistállóban jött rá a világrejtély nyitjára. Elfáradt az ujja?

- Nagyon.

- Eresszen csak (és a helyére ült), látja, így kell, így ni... Hhajaj, ez az a híres orosz intelligencia. Örök igazságokat keresett, és egy tehénre bukkant.

- Mit akar, hiszen maga is...

- Mit? Én... - Nyefedov felháborodottan még a fejést is abbahagyta.

- No, igen, itt ül a tehén alatt és filozofál...

- Lelkem, egy kiugrott pappal jobb nem vitatkozni.

Fogta a vödröt, és Dásával együtt bement a házba. Aprófát kezdett hasogatni.

- A bölcsekedés a lélek ünnepi sétája. Johann Georg Hamann, akit Észak Mágusának neveztek, megállapította: „Saját létünket és rajtunk kívül álló, más tárgyak létezését semmi-képpen sem lehet bebizonyítani, csak hinni kell benne...” És ha hit nincs, akkor nem létezik a világ? Se maga, se én? És ez itt nem aprófa, hanem egy darab semmi? A semmin süssünk rántottát?

A forgácsot a fogóra tette, a tűzhely mélyéből néhány izzó parazsat kapart oda, és elkezdte fűjni.

- Más dolog az, Darja Dmitrijevna, amit életfilozófiának neveznek. Fürkészd és ismerd meg az életet, s akkor megbirkózol vele... Fennkölt értelem beavatkozása nélkül az élet tévútra jut. Létezésem tény, kétségtelen tény, s számomra rendkívül fontos tény. S mivel közlékeny vagyok, és kíváncsi természetű, mindent látni akarok, és mindent meg akarok érteni. S maholnap igen sok dolgot megértek abból, ami körülöttünk és velünk történik, mert ezt nem elemi ösztön, hanem az emberi értelem irányítja. Sohasem tudok hozzájutni, hogy elbeszélgessek a komisszárunkkal. Tulajdonképpen nem is ővele, hanem egy egyszerű, civil ruhás emberrel szeretnék én néha-néha eldiskurálni egy órácskát... Darja Dmitrijevna, szaladjon csak, kérem, az udvarra, ott van hátul egy kis hombár, azt én tegnap este kipécéztem, sőt a zárját is letörtem. Hozzon egy kis lisztet, mondjuk, két marékra valót...

A reggeli elkészült. De a várva várt Ivan Iljics helyett egy puskás vöröskatona rontott be a házba, tömött patrontáskával.

- A parancsnok üzeni: nyergelni, összecsomagolni! Gyorsan! - Szimatolt, sapkáját a tarkójára tolta, puskáját a földre támasztotta, a kemencéhez ment, összemarkolta a serpenyőről a forró palacsintát, amennyit csak tudott, aztán röstelkedve pillantott Dására és elment.

- Elvtárs, elvtárs! - kiáltotta utána Dása. - Mi az, mi történt?

- Hogyhogy, mi történt? Nézzenek az utcára...

E pillanatban egészen közről, mintha az udvarról hallatszott volna, oly erős robbanás dördült, hogy mindkét kisablak üvege kirepült.

A Caricin ellen decemberben intézett támadás tervét Gyenyikin vezérkarának katonai szakértői készítették el. Az egyik legfiatalabb tábornok: Vrangel báró hangsúlyozta legjobban e város birtokbavételének óriási fontosságát. Krasznov atamán a tervet jóváhagyta. A Doni Hadsereg segítségére odairányították Maj-Majevszkij hadosztályát, amely a vörösök Észak-Kaukázusban szenvedett veresége után felszabadult és kiegészült a Kornyilov-, Markov- és Drozdovszkij-féle kötelékek legjobb csapataival. Maj-Majevszkij a Donyec-medencén vonult át, hogy fedezze a Doni Hadsereg mögöttes területét - amely a nyugatról, Ukrajna felől várható támadás ellen nem volt biztosítva -, saját északi határvonalának fedezésére csak egy erős hátvédet hagyott hátra. Ötvenezer főnyi válogatott doni harcos sietett Caricin ellen.

Ugyanakkor a köztársasági Vörös Hadsereg főparancsnokságának törzse kidolgozta az ellentámadás tervét. E terv szerint a doni terület északi határán álló Nyolcadik és Kilencedik Vörös Hadsereg a Don mindkét partján behatol a területre, Krasznov fehérkozákjait a Tizedik Hadsereg szuronyai elé szorítja vissza, és a Caricini pusztán együttes erővel felőrli a Doni Hadsereget. Ennek szétverése után a Vörös Hadsereg száznolcvan fokos fordulatot téve nyugatra, a Dnyeper felé vonul, hogy megtisztítsa Ukrajnát Petljura hadaitól.

Ez a haditerv figyelmen kívül hagyta a legfontosabbat: hogy a katonai térkép kacskaringós vonalai, jelzései és számai mögött az osztályharc lobogott a maga saját külön törvényei és lehetőségei szerint. A térkép vonalainak és pontjainak más-más minőségük, jelentőségük volt: némelyik új erőt biztosíthatott a vörös ezredeknek, dandároknak, hadosztályoknak, némelyik viszont gyöngíthette, hátba támadhatta őket.

A hadseregfőparancsnokság haditerve nem a polgárháború magasabb szempontjait szolgáló helyekre irányította a vörös csapatokat. Északról délkelet felé törekvő mozdulataik közben a Don, a Hopjor és a Medvegyica folyó mentén fekvő, ellenséges érzelmű kozák falvakon át a támadás ereje megcsappant, szétforgácsolódott, és az ellenségnek lehetővé tette a manőverezést és erőinek átcsoportosítását.

Innen eredtek a lappangó árulás titkos szálai a hadseregfőparancsnokságban, amely elfogadta a törzs e gyarló haditervét. A hiba, amely első látásra nehezen volt felfedezhető, egy fél év alatt fenyegető veszedelemmé fajult.

Megindult tehát a Vörös Hadsereg decemberi ellentámadása. A Donyec-medencétől jóval keletebbre kezdődött meg, ahol a gyárak és bányák körzeteiben már alig várták a Vörös Hadsereget, hogy a lakosság megindíthassa a felkelést. Ám Maj-Majevszkij hadosztálya is ideözönlött dél felől, mégpedig korbáccsal, akasztófákkal. A vörös támadás jobbszárnyát illetéknéppen veszély fenyegette. A támadás megtorpant. Az ellenség csapatainak egész ereje ismét - augusztus óta immár harmadszor - a Tizedik Hadseregre zúdult.

Az ellenség túlerőben volt, létszámát, fegyvereit, felszerelését tekintve egyaránt. Amellett benne feszült a támadás dühös elszántsága. Az erőviszonyok igen aránytalanoknak bizonyultak. Caricin a frontra dobta utolsó tartalékát: ötezer munkást. Ekkor a forradalom alkotóereje jött segítségül.

A francia nép 1792-ben éhesen, lerongyoltan, saját gyártmányú kopjákkal felfegyverkezve, feltalálta a fergeteges ágyútűzet és a tömeges gyalogsági rohamot, Frigyes híres négyszöges hadoszlopai ellen. Ezzel felrúgta a harcászat addig érvényes szabályait, de legyőzte az európai koalíció mintaszerűen kiképzett hadseregét.

Az orosz nép a lovasság megszervezésének új módját eszelte ki. Példája ennek Szemjon Bugyonnij dandára, amely a szalszki sztyepről özönlött elő. Ereje nem csupán bátorságában rejlett. Hiszen a fehérkozákok is tudtak lóhátról kaszabolni. Bugyonnij dandára a nagy szakállú hadtápkocsistól a hosszú bajuszú zászlótartóig, csupa tökéletesen megbízható, fegyelmezett lovasból állt. A századok, szakaszok katonái többnyire egy faluból valók voltak. Olyan harcosok lovagoltak egymás mellett, akik valaha együtt vadásztak tücskökre. A fiúk, unokaöcsők lovon, az apák, nagybátyák géppuskás kocsikon vagy hadtápszekereken. Attól a naptól fogva, amikor Szemjon Bugyonnij osztaga mintegy háromszáz szablyával kivonult Platovszkaja kozák faluból, egyetlenegy szökés sem fordult elő... De meg hát hová is szökhettek volna a harcos? Hacsaknem haza a falujába vagy tanyájára, ahol gyalázat és szigorú ítélet várt rá.

A dandárban - íratlan törvény szerint - kétféle bíróság volt: a hivatalos haditörvényszék és a nem hivatalos, a bajtársi bíróság. A vétkes fölött - akár ha a harcban követett el valami hibát,

akár ha megtagadta az engedelmességet, vagy idegen jószág után nyúlt - a haditörvényszék mondott ítéletet. De emellett a harcosok bizonyos esetekben maguk is bíraskodtak. Alkonyatkor összegyülekeztek valami félreeső, homályos zugban - figyelő szemektől távol -, és így ítélkeztek vétkes társuk fölött. Előfordult ily módon, hogy a haditörvényszék az enyhítő körülmények figyelembevételével felmentett valakit, akit aztán a bajtársi bíróság szigorúbban bírált el, akkor ez az ember el volt veszve, és további sorsáról senki sem adott felvilágosítást.

Újszerű és ugyancsak semmiféle katonai szabályzatban nem szereplő módon szervezték meg itt a hadrendet is. Egy lovasszázad kétsoros hullámban indult rohamra. Elöl vágattak a harcedzett, súlyos öklű hadfiak, többnyire még a régi lovasságból, akiknek rettenetes csapásai után az ellenség lovai gyakran csak gazdájuk alsótestét vitték tovább. Az első sor nyomában lovagoltak a pisztollyal, karabéllyal felfegyverzett mesterlövészek; mindegyik egy-egy előtte valót fedezett; az elöl harcolók, társaik tűzfüggőnye alatt, hidegvérrel kaszabolták az ellenséget, nem nézve se jobbra, se balra; s nem volt rá eset, hogy még kétszeres, sőt háromszoros túlerőben levő ellenséges lovasság is ellen tudott volna állni a Bugyonnij-katonák ily módon tudatos láncszemekből megszervezett, összpontosított lovasrohamának.

A tanya már több helyen égett. Füst gomolygott a nádfedelek körül, itt-ott láng csapott ki, szikrát hányva, izzó szalmacsomókat dobálva az alacsonyan gomolygó füstfelleg közé. A galambok riadtan keringtek egy darabig, aztán rendre a lángokba hullottak. A barmok bögtek az istállókban. Egy fajbika legázolta a sövényt, és bömbölve rontott az utcára. Az asszonyok síró apróságaikkal együtt kirohantak az égő házakból: menedéket kerestek. A kozák falu felől, a dombok mögül szüntelenül ágyúzott a kozákok tüzésége.

Onnan mutatkoztak dél felé az első gyalogos-csatárláncok, amelyeknek nagy területen elszórt, apró egységei be akarták keríteni és elfoglalni az égő tanyát, s annak tüzébe szorítani a hevenyészett lövészárkokban megbúvó kacsalini ezredet. A lövészárkok a faluvégi kovácsműhelytől a tópartig értek, amelynek jegét gránátlövések zúzták be, majd a szélmalomnál húzódtak tovább az ősi földvárak felé.

Tyelegin és Ivan Gora a lövészárkok mentén lovagolt, mögöttük a komisszár küldönce, Agrippina, aki kozák módra behorpasztotta fején a báránybőr kucsmát. Megálltak a szűk árkokban derékig megbújó osztagok vagy géppuskaállások mellett: a vidám tekintetű, piros képű Ivan Iljics és Ivan Gora, az éjszakai tépelődéstől még mindig sötét, beesett arccal, de most, hogy a helyzet tisztázódott, mégis már nyugodtabban. Tyelegin - nyergében kiegyenesedve, s kesztyűs kezével ajkát érintve, mintha a mosolyt törölné le róla - a robbanások közti szünetek csendjében így beszélt a katonákhoz:

- Elvtársak, most itt az alkalom, hogy véres csapást mérjete az ellenségre. Lőjete minden izgalom nélkül, nyugodtan, kiszámítva; minden emberre egy-egy golyót. Ilyen munkát várunk el tőletek, a komisszár meg én. Annál veszettebben lendüljete majd szuronyrohamba... Parancsolom: bármi történjék is, egy tapodtat sem szabad hátrálni.

Ivan Gora, a komisszár, fejét felvetve kiáltotta:

- Éljen Lenin elvtárs! Fulladjon meg, pusztuljon a világkapitalizmus!

Aztán a következő csoporthoz lovagoltak. Az egész frontot bejárták, és csak a szélmalomnál szálltak le a lóról. Ekkorra a felderítők megállapították, hogy az ellenség az éj folyamán nagy erőket vont össze a kozák faluban. Abból, hogy olyan veszett dühvel támadott, arra lehetett következtetni, hogy a kacsalini ezred megjelenése a tanyán váratlanul érte a kozákokat, valami más harci feladat megoldása közben, és ezért, úgy látszik, egyetlen csapással akarták a vörösöket elsöpörni útjukból.

A malom eresze alatt szél sivitott, nyikorogtak a fából készült fogaskerekek, és jó hazai lisztzag és egérbűz érzett.

Ivan Gora nagyokat sóhajtva nézegetett ki a lécek résein, leste, nem tűnik-e föl keletről, a sztyepp sötét lapályán Szergej Szergejevics.

Tyelegin, aki lent a telefonba kiabált valamit, most felszaladt a kis lajtorján.

- Megismételjük a caricini hadműveleteket - mondotta izgatottan, látcsövét szeméhez emelve.

- A fene ette volna meg az ilyen hadműveleteket, hiszen akár a birkákat, úgy körülfognak... Én mondom, megölték azt az embert, hiszen már egy óra elmúlt.

- Szergej Szergejevics nem hagyja magát olyan könnyen megölni...

- De jó kedved van, mi ütött beléd?

- Verekedni vígan illik, Ivan Sztjepanovics.

Az égő szalmakazal füstje alacsonyan a föld fölött húzódott a támadók felé. Már meg lehetett különböztetni néhány futó alakot. Az előretolt osztagok, fegyverüket kilőve, viasszaladtak árkaikba. A kacsalini ezred egész frontja - amely szabálytalan patkó alakban vette körül az égő tanyát - földhöz lapulva várakozott.

- Aha! Lehasaltak! - kiáltotta Tyelegin. - Idegesek a sárgacsőrűek! Nézd csak, nézd, egymás után lehasálnak a csatárláncok... Ivan Sztjepanovics, az isten áldjon meg, ugyan szaladj és kösd a lelkükre, de komolyan, hogy a világért se lőjenek... Egyetlenegy lövést se, amíg nem adok rá parancsot.

- Itt a komisszár! - kiáltotta riasztó hangon Bajkov. - Mindenki a helyére!

Az első ágyú legénysége: Bajkov, Zadujvityer, Gagin és Anyiszja, aki adogató volt, felállt és vigyázzba merevedett. Egy leégett ház vályogfala mögül Ivan Gora s egy lépésnyire mögötte Agrippina tűnt fel. Az üteget fedező osztaghoz mentek. Ivan Gora beszélni kezdett a vöröskatonáknak. Agrippina szálegyenesen kihúzta magát, és leeresztett kezében pisztolyt tartott.

- Külön parancs nélkül a legszigorúbban tilos... egyetlenegy lövést sem... - hallatszott Ivan Gora harsány hangja. - Figyelmeztetem az elvtársakat, aki a parancsot megszegi, azt azonnal agyonlövöm...

Bajkov megrázta esőáztatta, széles szakállát:

- Őrizkedjete, fiúk, attól a pisztolyos fehérszemélytől, mert az lepuffant, hogy még a szempillája se rebben...

- Mit csúfolódsz? - felelt erre Anyiszja. - Agrippina nagyon rendes elvtárs.

Ivan Gora ekkor az ágyúhoz lépett, olyan komolyan, hogy mindenki kővé meredt. Agrippina szinte elválaszthatatlanul ment lépésről lépésre a férje után. Az első számú ágyú egy deszkából, kocsikerekekből összeeszkábált furcsa alkotmányon állt: körös-körül fűrés, fejsze, faforgács. Ivan Gora csak nézte ezt a különös valamit, pislogott, hunyorgott, aztán megkérdezte:

- Hát ez mi?

- Ez a mi találmányunk, komisszár elvtárs - felelte Bajkov. - Olyasmi, mint a forgóbástya a hajókon...

- És a kocsikerekek minek?

- Hát hogy az ágyú gyorsabban forduljon. Ügyes dolog ez, kérem...
- Aha, hm, úgy. - Ivan Gora továbbment, Agrippina a nyomában. Bajkov szemöldökével feléje intett:
- Egy színjátszó csoportban vagyok vele. De a komisszártól nem félek úgy, mint tőle... Kerekre nyitja a szemét, mint az egér... de nincs abban könyörület... Ej, asszonyok, asszonyok, hát ezért harcolunk?
- Darja Dmitrijevna, elvittem neki... A malomba nem engedtek be... Fentről kiáltott, integetett: „Csakugyan Dasenyka sütötte?” „Igen, mondom, csak kár, hogy kihűlt...” „Én meg épp hogy a hideg palacsintát szeretem... Csókoltatom ezerszer...”
- Ezt maga mind csak kitalálta.
- Isten bizony, nem... Hallotta, mi történt? A mi Ivanunk, tudja, az orvos, az a tejfelesszájú, úgy begyulladt, hogy hányt meg a hasa ment... A komisszár méregbe gurult: „Hozzátok rendbe az idegeit.” Le kellett vetköztetni, osztán a kútnál leöntöttük hideg vízzel... Hallja, hogy visít, most kapja a harmadik vödörrel... Van persze röhögés! Pedig én is gyáva vagyok, Darja Dmitrijevna...
- Dása föl-alá járt az ablak és az ajtó közt, mint akit ketrecbe zártak. A szobában már elő volt készítve a kötszer, karbol, jodoform. Kuzma Kuzmics ott lábatlankodott körülötte.
- Ugyanazt az álmod látom csaknem minden éjjel: kezemben puska, a szívem reszket, és azt a bizonyos kakast húzom-nyúzom, lövök, és közben mintha magam is benne volnék abban az átkozott puskában... Az meg, nemhogy kilőné egyszerre a golyóbist, hanem a kakas csak nagy kinnal húzódik hátra, lassan-lassan göndörödik elő egy kis füst a csőből, és akire lövök, annak nincsen arca, az ábrázatát sohasem látom, csak mindig közelebb jön, egyre szélesebb... pfuj, undorító!
- Miért van ilyen csend? - kérdezte Dása, és kezét tördelve megállt az ablak előtt... Leszállt a korai alkony... A tüzek ellobogtak. Már nem hallatszott ágyúzás, fegyverropogás. A kozák csatárláncok egyre közelebb húzódtak, kúsztak, csaknem bekerítették már a tanyát. Dása elfordult az ablaktól, és megint járkálni kezdett. - Sok lesz a sebesült. Hogy látjuk el őket?
- A komisszár ideküldi Agrippinát, ez nagy segítség. Tudja, én őt is, meg Anyiszját is elkértem a komisszártól, merthogy, mondom, nem neki való az, ágyúnál szolgálni, tiszta romantikából... Mit szól az álmodhoz?
- Mondja: csakugyan egészséges Ivan Iljics? Semmi baja?
- Kihajolt hozzám a háztető részén, a szája a füléig szaladt. Abszolút biztos a győzelemben.
- Ah! - Dása megrázta fejét. Kényszerítenie kellett magát, hogy ne gondoljon arra a sok ezer férfira, akik most feléjük kúsznak, loppal, mint a ragadozó vadak. Hiába, ezt sohasem tudja megérteni... Mint valami mesebeli szörnyet, úgy vonszolta vissza képzeletét az asztalon szétrakott apró tárgyakhoz: pólyakötegekhez, üvegcsékhez, orvosi műszerekhez. - Jód, sajnos, nincs elég, szörnyű! - Képzelete lassan megjuhászodott, de olykor, valami óvatlan résen át megint csak előtte termett a rém, s ettől a szeme kitágult, mint két mély tó... Miért, miért kell azoknak ott mindenáron legyilkolni minden ártatlant, mindenkit, aki szívéhez nőtt? Gyűlölet! Lehet-e ennél szörnyűbb valami az emberben? Gyűlölet környékezte Dását, lopva, lesből, döfésre emelve szuronyát, amelyet oly görcsösen akar ellökni a kéz...

- Hát ez gyalázat - suttogta Dása, és tágra nyílt szemének vad pillantása megriasztotta Kuzma Kuzmicsot. - No, mit néz rajtam? Hányingerem van, akárcsak a doktorunknak... Nem bírom elviselni a gyűlöletet... Hogy kényesen neveltek? Nos, hát tegyen róla...

Céltalanul rakosgatta az üvegcséket, kötszercsomagokat:

- Azt sem látom be, minek kellett előtálnia nekem azt az álmát...

- Aha, Darja Dmitrijevna, szóval az álom kapóra jött... Van olyan gyűlölet, amely tisztít, akárcsak a szerelem... Gyűlölet, mely olyan, mint a hajnalszél egy magas homlokán... Aztán van állatias, becstelen, gonosz gyűlölet is, ettől őrizkedjék... Én is elborzadtam, emlékszem, ezerkilencszáztizennégyben, amikor mesélték ezt az esetet az oroszok, akiket külföldön ért a mozgósítás híre, megrohanták az utolsó vonatot... És a német kalauzok szándékosan levágták a vagonajtóval az apró gyermekek kezét... Hogy az álmot miért meséltem el? Hát a komisszárnak nem is mondtam volna el, senkinek sem, csupán magának, és azt is csak ilyen pillanatban... Tudom, hogy földi utamnak végét járom, erőtlenség vagyok én... - Váratlanul kirobbant belőle: - Nem szalad már az én szekerem, csak lassacskán dőcög...

- Gyűlölöm őket! - kiáltotta Dása, és a mellét verte. - Én láttam, ismerem ezeket az arcokat: a műkedvelő gyilkosok szemét, a kielégületlen kéjencek pattanásos képét, nemtelen állat... Szemét nép! Eszelős banda... Nem, az ilyeneknek nincs helyük a földön!

- Nyugalom, csak nyugalom, Darja Dmitrijevna. Nézzük meg inkább, felforrt-e a víz a fazékban?

Dása gyorsan az ablakhoz ment: a szürkés-kék homályban vöröskatonák szaladtak mélyen lehajolva, előrszegezett szuronnal, mintha rohamoznának. Még ráncokba feszült arcuk is látszott. Az egyik megbotlott s már-már elesett, aztán kapkodva tovább rohant, felegyenesegett és fogát összeszorítva megfordult.

Rakéta cikázott a pusztá felett, méregzöld fénysávokat lövellve. Lassan lefelé hullva megvilágította a görnyedt, szürke hátakat az árkokban, és a közelben, alig kétszáz méternyire, a felegyenesegett gyalogosokat. Egy ember futott közöttük, feje fölött kardjával hadonászva. A zöld fény kialudt. A szurokfelete sötétségben vihként felhangzott a „Hurráááá!”.

Tyelegin levette sapkáját, és csapzott haját hátrasímitotta. Végiggondolt, előre látott, megcselekedett mindent, amit csak lehetett. Most aztán a lelki dőnti el a harcot. Az ellenség nyilván legalább négyszeres túlerőben van, azt a tartalékot is beleszámítva, ami látcsövön is alig látszott.

Egész vállával kihajolt a malomtető részén, úgy nézett széjjel. A tanyát egyszer csak fegyvertűz füstje burkolta körül. Ivan Iljics szeme előtt minden összekavarodott. Itt is, ott is kézitusát vívtak az emberek a lövészárkokban. Tyelegin a sapkáját kereste, „ördög vigye, elveszítettem azt a jó sapkát...” S már lent is volt, és rohant, mint a szél, a dombról, a lövészárkok felé!

A kozákok első rohama csaknem mindenütt kudarcba fulladt, csupán - miként Ivan Iljics előre látta - a kovácsműhelynél dült még a harc. Heves tusa volt ott, vad ordítózás, gránátrobbanások. A vályogfészerig futott, ahol a tartaléknak kellett lennie, csakhogy nem volt ott; a vöröskatonák nem bírták megállni, és kérdés nélkül - a maguk szakállára - szaladtak segíteni a kovácsműhelyhez. Ugyanoda iparkodott, lőszeres-zsák alatt görnyedve Ivan Gora is.

- Komisszár! - kiáltott Ivan Iljics. - Micsoda dolog ez! Micsoda fegyelmetlenség! Ezt nem szabad!

Ivan Gora csak bösz orrát fordította feléje a zsák alól. Két lépéssel odább Tyelegin meglátta Dását, amint egy bicegő katonát támogatott be a házba. Ivan Iljics megállt... Felemelte széttárt ujjú kezét: „Igen - mondta -, szóval ezért jöttem ide...” Megfordult s visszaszaladt az üteghez.

- Minden rendben van?

- Mint az Úristennél ünnepnapon... Isten hozta, Ivan Iljics.

- Elvtársak, srapnellel a tartalékokra!

Az egyik közeli ház tetejére kapaszkodva, Tyelegin a látcsőbe pillantott. Az ellenséges tartalékerő, amelyet az imént észrevett a malomtetőről, sűrű tömegben közeledett. Lekiáltott:

- Sortűz!

Az ólomszín homályban egymás után robbantak a srapnellövedékek. A támadók sorai meginogtak, de továbbra is közeledtek. Egyre alacsonyabban robbantak fejük felett a srapnellek, de még mindig közeledtek. Rakéta szökkent fel, és kígyózva lángját az ólomkatonák soraira lövellte, mintegy áldását adva hősködésükre: úgy, úgy, csak táncoljatok a bolsevik csontokon... S mihelyt fénye kialudt, jobbra, kelet felől egymás után három rakéta szökött fel, s hullatta szerte az égboltra baljós, zavaros-vörös tűzfényét. Tyelegin felordított:

- Rakétával felelni, egymás után három vörössel!

Bugyonnij lovassága egy szakadék medrében előrenyomulva s oly bösz erővel vetette magát a sötétből a támadók balszárnnyára, hogy a gyalogság sorai egy perc alatt felbomlottak, meghátráltak, s megkezdődött az, ami elől nincs menekvése a gyalogságnak, ha lovassággal kerül szembe: megkezdődött a futók felkoncolása. A tanyánál felröppenő rakéták fénye bevilágította a sztyeppet, ahol suhogó szablyával aratott a halál. A kozákok futás közben eldobták fegyvereiket, s fejüket a pusztá karjukkal védelmezték, amikor rájuk vetődött a ló és a lovas fekete árnyéka. A Bugyonnij-katona pedig, kengyelvasán rugalmasan himbálózva, balra dülve, vállának teljes lendületével kaszabolt, és csak úgy hullt a kozák a lovak lába alá.

Amikor Bugyonnij észrevette, hogy a kozák tömegek már az egész csatatérről meghátráltak és menekülnek, megállította lovát, és kardját magasra emelte: „Ide hozzám!” A köréje sereglett félszáz lovassal együtt visszatért a tanyához. Lova izgatottan táncolt alatta. Szemjon Mihajlovics nyergében kinyúlva száguldott, megeresztett kantárszárral, kardját a kengyel mellett tartotta, hogy kezét pihentesse, s ezüstszerű báránybőr kucsmáját tarkójára tolta, hogy a szél felfrissítse izzadt arcát, és szabadon lobogtassa bajuszát. A lovasoknak meg kellett sarkantyúzniuk lovukat, hogy ne maradjanak el tőle. A tópartra ügettek, ahol még felfelsziporkázott a rakéták kialvó tüze. Néhány ember félreugrott a lovasok elől, és a földre vetette magát. Szemjon Mihajlovics, ügyet sem vetve rájuk, oda mutatott kardjával, ahol a kovácsműhely körül az ellenséges gyalogosok még mindig a kacsaliniakkal tusakodtak: mind a két fél már több ízben szuronyrohamra ment, majd visszavonult, lehasalt.

Bugyonnij ötven lovasa megeresztett kantárszárral, lávaként zúdult az elől száguldó ezüstszerű szörmekucsma nyomában a tópartról egyenest az ellenségre, és sem a géppuskatűz, sem a puskalövések, sem az előreszegezett szuronyok nem tudták feltartóztatni a vágta közben felhorkanó paripákat. Aki a szablyák sodrába került, annak vége volt. Szemjon Mihajlovics csak a tanyai házsorok közt állította meg lovát.

Tyelegin elébe sietett. Szemjon Mihajlovics nem válaszolt neki rögtön; előbb egy kendővel letörölte pengéjét, a kendőt a földre dobta, s aztán hüvelyébe csúsztatta rézmarkolatú, széles szablyáját, végül kezét halántékához emelve így szólt:

- Jó estét, elvtárs, az ezred parancsnokával beszélek? Én Bugyonnij dandárparancsnok vagyok, ennek a hadcsoportnak a főnöke. Parancsom a következő: egy század kivételével, amely a hadtáp és a sebesültek védelmére itt marad, a többi haderő a tüzéséggel együtt haladéktalanul megtámadja a kozák falut, elfoglalja és megtisztítja a fehérkozákoktól.

- Igenis, meglesz...

- Egy pillanatra, elvtárs...

Leugrott lováról, tenyerét a nyeregszíz alá tette, a ló orrára koppintott, mert az el akarta kapni a kabátja ujját, aztán kezét nyújtott Ivan Iljicsnek:

- Nagy a veszteség?

- Nem, szó sincs róla.

- Nagyon jó. S mondja, saját erőikkel is állták volna a sarat?

- Egész biztosan. Miért is ne, hiszen lőszerünk van elég.

- Nagyon jó. No, intézkedjen.

- A hasüregben teljesen megszűnt a fájdalom, Anyiszja Konsztantyinovna, nem is érzem, hol van a hasam... Milyen rosszul van ez megkonstruálva, a legfontosabb gépezet, és semmi sem védi... Alig egy hüvelyknyire ment be a kardél, és micsoda rombolást végzett... Micsoda rombolást... Szomjas vagyok.

Anyiszja fáradtan, hallgatagon ült Sarigin mellett. A kórház most a kozák falu egyik emeletes téglaházában volt. Csak a könnyű sebesültek maradtak ott és a nehezen szállíthatók, a többiek pár nappal ezelőtt Caricinba vitték. Sarigin haldoklott. Annyira nem akart meghalni, annyira ragaszkodott az élethez, hogy Anyiszja vele együtt szenvedett. Már nem is vigasztalta, csak ott ült az ágya mellett és hallgatta.

Most felkelt, hogy a csuporral vizet merítsen a vederből, és inni adjon a betegnek. A fiú arca égett. Gyermezien nagy, kék szeme szünet nélkül, mindenhova követte Anyiszját, aki most nőiesen volt öltözve, fehér ápolóköpenybe. Aranyhaja, amiről a fiú annyiszor álmodott, koszorúba fonva vette körül a fejét. Sarigin félt, hogy Anyiszja elmegy, s akkor nem marad más, mint összeszorított foggal, fejét a párnába temetve hallgatni halántékában a vér szabálytalan lüktetését, ezért folyvást, szünet nélkül beszélt tehát. Gondolatai fel-fellobbantak, mint kifogyó olajban a kanóc lángja, amely hol felemelkedik a mécses pereméig, és fénye pillanatokra erősen világít, hol meg összetöporodik, hamvába hull.

- Nem volt szép maga akkor, Anyiszja Konsztantyinovna, kétszer olyan idősnek látszott... A keze folyton az arcát takargatta, és a szeme csak nézett, de nem látott: bánatában elsötétedett a szeme... De hiába, én nem vagyok szánakozó lélek, arról leszoktattam magam... A szánakozók a legszárazabbak. Az életben csak egyszer lehet megsajnálni valakit és: stop! A gép álljon meg... A szívét tegye az ember az üllőre, aztán újra vissza az izzó parázsra, s újra a kalapács alá... Ilyennek kell lenni egy komszomolistának... Én akkor a hajón, zárt ülésen magyaráztam az elvtársaknak, hogy a forradalom harcosaihoz nem méltó bántani magát... Latugin akkor megjegyzést tett valami mosogatólányokról... Ej, ez a Latugin! Nem való az magához, Anyiszja Konsztantyinovna... Magát a forradalom felemelte, megszépítette, magát nem öneki szánta... Zsákutca volna magának... Ezt a kérdést fel kell vetni, harcolni kell ezért a kérdésért...

Lángja fellobbant életmécsének pereméig, lemérte a közeledő sötétséget és összezsugorodott. Sarigin megnyalta száraz ajkát. Anyiszja odatartotta neki a csuprot. Sarigin újra megszólalt:

- Tudom, hogy miért halok meg, tisztán és világosan látom... Szeretném, ha nem felejtene el... Petrográdi vagyok, a Vasziljevskij-szigetről. Az öregem asztalos, én ipariskolába jártam, apámmal együtt dolgoztam. Ő gyalult, én is gyalultam; ő gyalult - én is gyalultam, közben hallgattunk nagyokat. Aztán elmentem a Balti Gépgyárba dolgozni... Ott nyílt ki a szemem a földologra, hogy miért is élek. Kezdődött a lázas töprengés, a türelmetlenkedés. Ha egyszer a magasság hív, egy percig se maradhatsz a mélyben... No, aztán jött a háború - haditengerésznek soroztak -, és véresre haraptam a számat dühömben... Nem tudja elképzelni, Anyiszja Konsztantyinovna, milyen volt az, amikor megláttam az élő embert, akit mi magunk gondoltunk el, magunk harcoltunk meg és teremtetünk magunknak... Még mit nem: elengedni magát, hogy megint lehajtott fejjel barangoljon magányosan?... Mire való akkor a forradalom! Nem, ez nem lett volna helyes... magának színésznőnek kell lennie... Ott lődörögtem minden este a fészker körül, láttam, hallottam... „Az istenre kérlek... kegyelmezz!... Elhagyatva, újra elhagyatva...” Bármelyik fronton meglátják magát, megrendülnek. Mire vége lesz a polgárháborúnak, világhírű színésznő lesz magából... Ez a maga útja... Csak ne legyen gyöngye... Ő még sokat fog a fülébe duruzsolni magának, de ne hallgasson rá. Anyiszja Konsztantyinovna, szeretném bizonyítani magának: nincs joga magánéletre. Drága!... Miért fordul el? Most pihenek kicsit, összeszedem magam, mert még mondanom kell valamit... Egy fontos bizonyítékot kifelejtettem...

Fejét ide-oda kapkodta a párnán, aztán elcsendesedett. Olyan sokáig hallgatott, hogy Anyiszja föléje hajolt: félig nyílt szempillái résén át nem látszott a szembogara. Nem a beszédétől szorult össze Anyiszja szíve, hanem üvegessé váló szemének bánatától. Egyszerre megértette mindazt, amit Sarigin lázas, zavaros szavakkal kifejezni igyekezett. Az a két kis apróság is biztosan ugyanúgy hívta őt ott riadtan egymáshoz bújva, a lángoktól körülvelt szárított trágyaboglya alatt. Anyiszja azóta egyetlenegyszer sem merte emlékezetébe idézni gyermekeinek arcát. És íme, most úgy látja maga előtt őket, mintha élnének: a négyéves Petruskát és Anyutát, azt a kis pufók, göndör hajú, fítos orrú csöppséget... És most ez itt, ez a harmadik is őt hívja. Ettől el tud búcsúzni, ezt elkíséri a sírig...

Anyiszja csendesen megsimította a fiú fűrtjeit. Szempillája még megrezzent, és Anyiszja látta, mint borította el halántékát a kékes árnyék...

14

Gyenyikin hadsereg főparancsnok minden pénteken este preferanszot játszott Jekatyerina Alekszejevna Kvasnyinánál, aki anyai ágon távoli rokona volt. Ez a preferansz még a kilencvenes években kezdődött, amikor Anton Ivanovics az akadémián tanult, és Jekatyerina Alekszejevna pétervári otthonossággal berendezett lakásán lakott albérletben a Vasziljevskij-szigeten, az ötödik soron. Abból az időből a négy állandó partner közül csak ők ketten maradtak életben, akiket a súlyos életviszonyok Jekatyerinodarba vetettek; itt Anton Ivanovics Isten kegyelméből a fehér haderők főparancsnoka lett, Jekatyerina Alekszejevna pedig, aki ezerkilencszáztizennyolc elején elmenekült Petrográdról, itt éldegélt szerényen leányával, az ifjabb Jekatyerina Alekszejevnnal együtt.

A hadsereg főparancsnok különböző címen több ízben felajánlotta neki segítségét, de az asszony mindig kitért ez elől: „Jobb, ha ilyesmi nincs köztünk, Anton Ivanovics, a pénz megrontja a barátságot”. A Tájékoztató Hírügynökség kiadványainak kefelevonatait korrigálta otthon, azonkívül szűkös napokra maradt még neki is, leányának is holmi apró-cseprő, eladni való értéktárgya.

A péntek este szent volt. Még Romanovszkij tábornok, a hadseregtörzs főnöke sem merte megzavarni a preferanszot. A város középpontjától távol eső, igénytelen kis faház kapuja előtt este pontban nyolckor megjelent egy felhajtott ernyőjű, egylovas kocsi. A hadsereg főparancsnok utasította kocsisát, egy Szent György-érmekkel teleaggatott, szakállas hadfit, hogy éjfélkor újból itt legyen a ház előtt, aztán csendesen felment a kiskerten át a tornácra, ahol máris feltárult előtte az ajtó.

A rendőrgyőrök, akiket a kémelhárító főnöke minden pénteken ideküldött, vigyáztak, nehogy a hadsereg főparancsnok szeme elé kerüljenek. Az egyik, aki a háztetőn ült, elbújt a kémény mögé, a másik az utca másik oldalán, egy kúp alakú jegenye mögött húzta meg magát, azonkívül még kettő az udvar szemétdombja körül. Gyenyikin, mint igazi katona, nem szívlelhette maga körül a spicliket. Egyszer, kártyázás közben, elmesélt egy esetet, ezzel a szükséges rosszal kapcsolatban, a boldogult cár életéből. II. Miklós szerette a magányos sétákat a carszkoje-szelói parkban. A titkos rendőröket bokrok, díszsövények mögött bújtatták el az utak mentén, amerre a cár elhaladhatott. Téli időben úgy belepte őket a hó, hogy teljesen láthatatlanok voltak. Séta közben egyszer a cár meghallotta, hogy a háta mögött, egy bokor mögül rekedten suttogja valaki: „Numeró hét elment.”

Miklós cárt nagyon elkedvetlenítette, miért éppen „hetes szám” ő a spiclik nyelvén; elmozdította a titkosrendőrség főnökét, s ezek után a cárt „Numeró egy”-nek emlegették.

Gyenyikin belépett a kis előszobába, ahol egy szál gyertya égett, lehúzta gumi sárcipőjét, levetette - mindig egyedül, segítség nélkül - vörös bélésű, bő katonaköpenyét, lesimította hátrafésült, ólomszínű, gyérülő haját, és kezet csókolt Jekatyerina Alekszejevna-nak. Gyöngéd-megpaskolta az ifjabbik Jekatyerina Alekszejevna finom, erőtlen kezét, és szíves hangon, röviden „Jó napot, uraim”-mal üdvözölte a másik két kártyapartnert: hadsegédét, Lobanov-Rosztovszkij herceget és Vaszilij Vasziljevics Sztropét, aki valaha Péterváron miniszteri osztályfőnök s egyébként igen kellemes ember volt.

A fogadószobában már készen állt a zöld posztóval bevont kártyaasztal, rajta két gyertya és a legyező formán szétrakott játékkártyák. Még a hagyományos krétadarabkák és apró, kerek szivacsok is a Vasziljevskij-szigeten töltött régi, szép idők tanúi voltak.

A rendkívül apró termetű Jekatyerina Alekszejevna agyonhordott fekete ruhájában, túlméretezett alfelével vidáman tipegett rövid lábcskáin a kártyaasztalhoz. Kerek arca nevetett, nagy szája kellemesen selypített. Mozgékony személye alatt folyton nyikorgott a szüette szék, amely elé zsámolyt helyezett. Mielőtt helyfoglalás céljából kártyát húztak volna, Jekatyerina Alekszejevna megjósolta, ki lesz a vele szemben ülő, s mindannyiszor a hadsereg főparancsnok lett a partnere. Vidáman tapsolt kövér tenyerével az orra előtt:

- Látják, uraim, eltaláltam... Kátya, megint Anton Ivanoviccsal játszunk együtt...

- Fényes - mondta komor hangján Vaszilij Vasziljevics Sztrope, és miután krétát és szivacsot tett maga elé, leült.

Vaszilij Vasziljevics, ez a mindenhez értő, szellemes, hidegvérű, szkeptikus, sovány, szigorú, koravén férfi és a kártyajátékban veszedelmes ellenfél, mint minden pétervári, komoly eleganciával játszott.

- Fényes - ismételte -, mint az egyszeri címzetes tanácsos szokta mondani, amikor kijátszotta az utolsó tromfját is. - És Sztrupe erős körmű, ápolt kezével gyorsan megkeverte a kártyacsomót.

A még fiatal Lobanov-Rosztovszkij herceg, a negyedik partner, erős játékos volt. Ebben s még néhány személyes természetű megbízás elintézésében merült ki szárnysegédi szolgálata a hadsereg főparancsnok mellett. Hadművelési ügyekben mások, modernebb emberek működtek közre. A herceg - mint egyébként családjának többi tagja is - egyáltalán nem volt szépnak mondható: óriási homlokú, csúcsos, kopasz koponyája volt, és jelentéktelen arca. Eltekintve attól a fogyatékoságától, hogy hosszú lába folytonosan rángatózott az asztal alatt, mint akinek kisdolgát kellene végeznie, a herceg kitűnő nevelésben részesült. Sohasem nyilvánította véleményét, s ha valamiről megkérdezték, elképesztő butasággal válaszolt, mert jól tudta, hogy lényeges dologban úgysem fordulnak hozzá; előzékeny volt anélkül, hogy megalázkodnék, és az az évi nyári harcok során, amíg sebesülése miatt le nem váltották, bátorságról tett tanúságot.

A játék úgy folyt, mint valami ünnepi szertartás. Ebben a házban ilyenkor nem beszéltek a háborúról, nem politizáltak. Csak a legrövidebb kártyaműszavakra szorítkoztak. A két gyertya gyér fényében kéken füstölgött az üveg hamutartóra tett égő cigaretta.

- Nos, mi legyen, Jekatyerina Alekszejevna, odaadjuk?

- Vérző szívvel, de mit csináljunk, Anton Ivanovics?

A fiatal Jekatyerina Alekszejevna szintén itt ült a kis plüssdíványon, és lehajtott fővel, mosolyogva csipkét horgolt. Egyformán fakó színű volt az arca, szeme, haja. Finom ívű nyaka és szép kis keze olthatatlanul áhítozott a gyöngédségre. Jekatyerina Alekszejevna szerelmes természetű volt, elmúlt már huszonhat éves, minden szívügye szomorúan végződött, szerelme tárgya ugyanis vagy a háborúba ment, sietős búcsút véve, vagy egyszerre kiderült, hogy van felesége, akit szeret, s ezt könyörtelenül meg is mondta. Ez idő szerint Lobanov-Rosztovszkijba volt szerelmes. A herceg tréfásan udvarolgatott neki, s ezzel kedvében járt a hadsereg főparancsnoknak is, aki Jekatyerina Alekszejevnaét úgyszólván lányának tekintette. Ez az ódivatú fiatal lány arról ábrándozott, hogy a herceg egyszer náluk felejtí a szivartárcáját, s másnap reggel, a mama távollétében, megjelenik lóháton a ház előtt, sarkantyúját pengetve bejön és köszön, (őrajta fekete posztóruha lesz fehér gallérral, fehér kézelővel.) Bocsánatkérés közben a herceg tréfás mosolya az ajkára fagy, mert arcára pillantva mindent megért. Bemennek a szalonba, mindketten izgatottak... A herceg hirtelen megragadja a karját könyökön felül, és magához vonja: „Nem ismertem magát, maga egészen más, mint hittem - mondja majd izgatottan -, maga egy fennkölt lélek...” Itt a lány képzeletének röpte ellankadt... Jekatyerina Alekszejevna horgolt és mosolygott, a szemét világért sem emelte volna a hercegre, aki itt ült vele szemben, a két gyertya közt; beírte azzal, hogy itt van, s mohón szívta be finom dohányának füstjét...

Ilyen volt az a kis világ, a régi Oroszország egy darabkája, ahol Gyenyikin hadsereg főparancsnok péntek esténként megpihent súlyos gondjai között.

Ma este a hadsereg főparancsnok - szokása ellenére - gondterhelten, szórakozottan és elkésve érkezett; sarcipőjét lehúзва, véletlenül rálépett a lába alatt sündörgő macskára, mire az undorító, vészes hangon felvisított. Lobanov-Rosztovszkij felkapta a macskát, és a konyhába vitte. A háziasszony nevetett, Vaszilij Vasziljevics így szólt: „A kandúrok néha kibírhatatlanok.” Várták, hogy Gyenyikin bejön a szalonba. De az tűnődve akasztotta fel kabátját, és ék alakú, kicsiny, ősz szakállát simogatva, csak állt, álldogált továbbra is az előszobában.

Mindenki elkomolyodott az aggasztó szünet alatt, míg csak a herceg visszatérve nem jelentette, hogy a kandúrnak nem történt baja.

- Annál jobb - mondta Gyenyikin. - Ne vesztegessük hát az időt.

Rosszabbul játszott, mint rendesen, elvétette a kártyákat, s mindegyre az ablak felé nézegetett, bár be volt függönyözve. Jekatyerina Alekszejevna, a fiatalabbik, csendesen felkelt, magára kapott valamit, és az udvarra ment utánanézni, helyén van-e az őrség. A háztetőn, a kémény mögül - ahol kegyetlenül fújt a szél, s feljebb, a felhők mögött a sápatag félhold kószált, mint a tébolyodott - vacogva kiáltott le az örökdő spicli:

- Kisasszony, hozzon ki egy kis pálinkát, az isten is megáldja!

Tíz óra tájt gépkocsi állt meg a ház előtt. A hadsereg főparancsnok letette kártyáit, feszülten figyelő szeme felcsillant. Romanovszkij tábornok lépett be: magas termetű, piros arcú, dolyfős tiszt, köpenyben, csuklyában. Levette sapkáját, összeütötte sarkantyúját, és meghajolt a társaság előtt.

- Anton Ivanovics, önért jöttem.

- Szóval megtörtént?

- Igenis, Anton Ivanovics.

Gyenyikin sietősen szedelőzködött:

- Bocsánat, sajnos, a körülmények úgy hozták... de visszajövök. - Az előszobában, mialatt keze az odatartott kabátja ujját kereste: - Herceg, maga maradjon csak, játsszanak addig egy robbert helyettem; nem is búcsúszom, Jekatyerina Alekszejevna.

Visszatértek a kártyaasztalhoz, de játszani nem volt kedvük. Jekatyerina Alekszejevna, a háziasszony, diszkréten pihegett. Vaszilij Vasziljevics, sűrű szemöldökét felhúzva, kis akasztófákat rajzolgatott krétával a zöld posztóra, kicsi ördögökkel. A herceg a díványra telepedett az ifjabbik Jekatyerina Alekszejevna mellé, aki erre kivirult, és letette horgolását. A herceg, hosszú lábát rezegetve, arról kezdett csevegni, hogy egy igen érdekes jósnőre bukkant a városban, akit el akar hozni Anton Ivanovics-hoz. Kihúzza az embernek egy hajszálat, gyertyalángon elégeti, és habzik a szája.

- Mit jósolt magának?

- Hosszú lovaglást, s képzelje, azt is, hogy háromszor megsebesülök, de végül mégis hegyen-völgyön lakodalom...

Mind a két lába rángatózott, imbolygott, és mintha a vállát is görcs rángatná, olyan féktelen nevetésben tört ki. Jekatyerina gyöngéd nyaka és kis füle kipirosodott.

- Igazán rémes - szólt a mama, s megtörölte a szemét. - Tönkremennek mindnyájunk idegei... Istenem, Uram, gondoltuk volna valaha is, hogy így fogunk élni...

- Bizony, bizony, nemigen gondolkoztunk - felelt Vaszilij Vasziljevics, miközben hóhértönköket és bárdokat rajzolgatott. - Fura ország ez a miénk...

A hadsereg főparancsnok beváltotta a szavát: alighogy elcsilingelte a finom kis angol óra a tokjában a tizenegyet, gépkocsi búgott fel az ablaknál, és Anton Ivanovics ismét lehuzigálva kalocsniját, beszólt:

- Tudtam én, tudtam, Jekatyerina Alekszejevna, hogy ma pulykát süttetett gesztenyével... Kedves herceg, ugyan hozza csak be a kocsimból azt az üveg pezsgőt...

Igen élénken dörzsölte kezét, de a megkezdett játszma már nem kívánt beugrani: „Üsse kő, Jekatyerina Alekszejevna, tudja mit, tegyük le a fegyvert, mentsük a becsületet.” Még rá is gyújtott Vaszilij Vasziljevics aranytárcájából egy cigarettára, pedig sohasem szokott dohányozni. A hölgyek a vacsora körül sűrögtek-forogtak. A társaság bevonult a kis ebédlőbe, ahol két gyertyaláng enyhe, régies világánál, olcsó kis terítőkön, ócska, csorbult tálakon házi sütetű harapnivalók, ízletes csemegék kínálóztak. Csak épp Gyenyikin kedvenc mustáros hala hiányzott. És hiányzott a szokott nyugalom, a kártyajátékot követő terefere: „Hát pedig, higgye el nekem, olcsóbb lett volna megütni...” Vagy: „Kedveském, én tudtam, hogy nála van az ász, a király, a dáma, maga meg csak lökdös az asztal alatt...”

A herceg némi feszültséget érezve a levegőben, önfeláldozóan magára irányította a figyelmet. Elmesélte, hogy ismert egy házmestert a pétervári városrészben, aki ráolvasással gyógyította a fogfájást, az égett sebet, orbáncot, egyébként pedig a csésze alján leülepedett kávéból megjósolta a német háborút is. A háború említése nem volt egészen helyénvaló. Vaszilij Vasziljevics nyomban felkapta a pálinkásüveget, és töltött a poharakba:

- Igyunk hát arra, hogy a csodatevő házmesterek megmaradjanak szép hazánkban...

Ekkorra behozták a pulykát. A hadsereg főparancsnok, széken hátradőlve, szigorúan szemmel tartotta, hogyan helyezik el a szűk asztalon a pecsenyét, amelynek gőzében a gyertyaláng egy pillanatra megrezzent.

- Hát ilyen pulyka nincs sehol a világon, csak Oroszországban - mondotta, és kivett egy szárnyat. A herceg felállt, nesztelenül felnyitotta a pezsgőt, és kitöltötte a teáspoharakba. Anton Ivanovics lassan levette álla alól a szalvétát, poharat emelt, felállt és széke támláját fogva, ezt mondotta:

- Tisztelt társaság, nem tudom megállni, hogy meg ne örvendeztessem önöket... Az történt ugyanis, hogy ma reggel francia csapatok szálltak partra Odesszában, a görög csapatok pedig elfoglalták Herszont és Nyikolajevet. A szövetségesek rég várt segítsége tehát végre-valahára megérkezett.

Az az ember, aki Jekatyerinodarban kiszállt egy angol repülőgépből, olyan különös jelenség volt, hogy a kormányhoz közel álló, befolyásos körök nem tudták, minek véljék: Clemenceau titkos ügynökének-e, vagy holmi kalandornak, vagy - ami szintén lehetséges - valami fontos személyiségnek. Francia neve volt: Girault, de csak Pjotr Petrovicsnak hívták; folyékonyan, noha kissé délies kiejtéssel beszélt oroszul, útlevele uruguayi volt, bár ez a körülmény nem annyira a nemzetiségére, mint inkább agyafúrtságára vallott. Párizsból érkezett egy hajón, amely puskát, löszert és egyéb hadianyagot szállított Novorosszijszkba. A városparancsnokságon bemutatott igazolványai a legnagyobb rendben találtattak. Volt nála több ajánlólevél parlamenti képviselőktől, a kultuszminisztertől és egy kimondhatatlan nevű hercegnőtől, továbbá a »Petit Parisien« újságírói igazolványa, s végül birtokában voltak üzleti ajánlatok különféle vállalatoktól, aminők akkortájt gomba módra nőttek ki a földből, hogy értékesítsék a franciaországi raktárakban felhalmozott romlandó árukat.

Száz szónak is egy a vége - tény az, hogy az isten háta mögötti Jekatyerinodarban, amely még magán viselte a márciusi és nyári harcok nyomait, egyenest az égből pottyant, vagyis Párizsból ereszkedett le egy teljesen európai külsejű, elegáns úriember, szkunszprém-galléros, bolyhos szövésű télikabátban, egész mellét eltakaró tarka sállal, fényképezőgéppel a vállán s olyan észbontóan vastag és széles talpú sárga cipőben, hogy maga a városparancsnok is rajta felejtette a szemét, nem is beszélve a járókelőkről az utcán, amikor Pjotr Petrovics Girault

világosszürke kalapját félrecsapva, vidáman lépkedett a kozák nyomában, aki két vadonatúj bőrpöndöt cipelt előtte.

Az előkelő idegent a legelőkelőbb szállodában helyezték el, a luxus lakosztályban, ahonnan előzőleg kidobták a lánckereskedő Paprikakit, kis nőjével együtt. Girault másnap tiszteletét tette Gyenyikin tábornoknál.

Anton Ivanovics zavarba esett, és maga helyett Romanovszkijt küldte fogadótermébe azzal, hogy a hadsereg főparancsnok rosszul érzi magát, de igen szívesen látja a városban az ilyen érdekes vendéget.

Girault azután Kologrivov professzort látogatta meg, az Állami Duma egyik oszlopos tagját, aki „Nemzeti Központ” néven az államiság légkörét igyekezett megteremteni itt, Gyenyikin körül. Kologrivov professzor jól ismerte és igen szerette Párizst, órákig eldiskurált Girault-val az ottani kisvendéglők ízletes kosztjáról és az éjszakai kujtorgásokról a Montmartre-on. A professzor még a sétányok illatára is emlékezett, s lógó pocakja és torzonborz szakálla ellenére, huncutkodó mosollyal motyogta:

- Cher ami, mit tagadjuk, a párizsi nőknek is megvan a maguk különös, feledhetetlen illata... Ó, én még a követ is megcsókolnám Párizs utcáin! Úgy bizony, talán furcsának is találja, de voltaképpen minden orosz lelkes francia patrióta... Látja, erről kellene írnia.

Elhatározták, hogy egy magánlakásba meghívják villásreggelire a „Nemzeti Központ” bennfenteseinek szűkebb körét, és ott Girault úr előadást tart nekik a nemzetközi politikáról.

- Olyan emberekkel fog megismerkedni, cher ami - mondta a professzor, barátságosan cibálgatva vendégének kabátgombjait -, akik hamarabb felfogták a vörös vágóhíd rémének veszélyét, mint önök ott, Európában... A bolsevizmus az aljanép romboló ösztönének, a csőcselék dühének kitörése... Önöknél még a legkülönb koponyák is meghajolnak a szocializmus előtt. Elég szomorú. Mert miről van szó? A szocializmus elvben lehetséges, de szocialisták nincsenek, minthogy a szocializmus megvalósíthatatlan... Ezt be fogjuk bizonyítani. A történelem jóvoltából Oroszországnak az a hivatása, hogy védőgát legyen, amelyen megtörnek az anarchia állandó hullámai. A mi bordáinkat betörik, de mi tesszük lehetővé az európai civilizáció békés fejlődését... Ezért, hogy megmenthessük Európát és az egész világot a vörös rémtől, ezért nyújtjuk kezünket önök felé: segítsenek nekünk!... Ezért vagyunk hajlandók engedményre. Oroszország kész minden áldozatra... Látja, erről írjon.

Üggyel-bajjal hozták össze a villásreggelit. Jekatyerinodarban disznóhúson vagy hízott libán kívül legfeljebb ha galuskát esznek. Márpedig a párizsi vendég elébe csak nem tehetnek ilyesmit! Von Liese, a „Nemzeti Központ” tagja, aki nagy ínyenc volt, a következő étlapot ajánlotta: erőleves vajassüteménnyel, angolna vörös borban, és harmadik fogásnak: egy csepp víz nélkül, disznóhólyagban párolt tyúkpecsenye. Paprikaki révén tisztességes bort is szereztek. Pont egy órára Sulginnak, a »Szülőföld« szerkesztő-kiadójának lakásán, aki az Állami Dumának is tagja volt, Pjotr Petrovicsot is beleértve hatan jöttek össze. A reggeli valóban finom volt. Amikor feladták az árpakávé, Girault így szólt:

- Elöljáróban néhány szót Párizsról, uraim... Önök bizonyára jól ismerték. Az idegenforgalom évente négymilliárd aranyfrankot jövedelmezett. Nem csoda, ha utcáink levegőjétől még azok az álmodozók is megkötyagosodtak, akik padlásszobáik ablakából nézték a ragyogó gépkocsik tömkelegét. Sajnos, az álmodozók eltűntek Párizsból, bomló hulláik a Somme-nál, Champagne-ban s az Ardennesek-ben rontják a levegőt. Párizs már nem az a vidám város, ahol az utcán táncolnak, és teli torokból kacagnak Lipót király szakállán vagy valamelyik orosz nagyherceg szerelmi kudarcán. Párizsból és Franciaországból hiányzik az a másfél millió férfi, aki elesett a háborúban. Párizs hemzseg a hivatásszerűen homoszexuális

suhancoktól. A kávéházak teraszain csak néhány búskomor öregember kuksol, és azok még a húszfrankos utcalányokat sem érdeklik. A Marne-nál megrokkant autók döcögnek a hepehupás kövezeten. Az elegáns éttermekbe még mindig beengedik a kiéhezett csődörként tomboló amerikai katonákat. A nők! Ó, a nők mindig a helyzet magaslatán állnak: a szoknyájuk térdig sem ér, és nem hordanak fehérneműt.

Hangok az asztal mellől:

- Beszéljen világosabban!

- A párizsi nők, ha este színházba vagy mulatóba mennek, fönt csak azt takarják be, ami lényegtelen, pontosabban: az egész ruházatuk két keskeny pánt, ami a rövid szoknyát tartja. A sikk éppen fedetlen lábukban rejlik, amely a párizsi nőknél igen kecses. Minek oda alsónemű? Miért kínlódtunk a lövészárkokban, az ördög vigye el? De mindez részletkérdés. A fontos az, hogy Párizs ma a győzők városa. Barátságtalan és piszkos, s mindenhol kétértelmű szavakat hallani. Párizs győzött a világháborúban, és most arra készül, hogy győzzön a világ-ellenforradalomban.

Hárman csendesen éljeneztek az asztalnál. A negyedik tartózkodott a véleménynyilvánítástól, mert éppen kenyérgalacsin-gyúrással volt elfoglalva. Az ötödik - határozatlan vállvonogatás közben - bizonytalanul mosolygott.

- Párizs ma egy felbőszült tigris barlangja. Clemenceau bosszút liheg. A békekötésig, ami még elég messze van, Németország az éhségblokádn minden rémségét megismeri. Minden időkre kirántják a fogait, lenyírják a karmait. Clemenceau egy magánbeszélgetés során ezt mondta: „Kiirtom a németekből még a reményét is annak, hogy valaha egyenrangú állammá válhatnak. Krumpli, borsó van náluk annyi, hogy nem fognak éhen halni.” De uraim, Clemenceau ötven évvel ezelőtt Sedan szégyenén kívül még a párizsi Kommüntől való félelem megaláztatását is elszenvedte. Az újságíróknak adott egyik villásreggelijén felidézte emlékeit, és elmondta, hogy annak idején milyen mély benyomást tett rá, amikor meglátta a nagy Napóleon Vendôme téri emlékoszlopának romjait, amit a kommünárok kötelekkel, emelőrudakkal döntöttek le. „Nem a rombolás ténye háborított fel, hanem azok az eszmék, amelyek nevében a francia munkások azt elkövették. A civilizációt halálos veszedelem fenyegeti, amit el lehet odázní, de ami múlhatatlanul bekövetkezik. Bekövetkezik pedig azon a napon, amikor a nép kezébe fegyvert adnak. A Sedanért vett revansunk napján lesz ez, amikor két fronton kell harcolnunk.” Uraim, Clemenceau-nak igaza volt. Párizsba most visszatérnek a leszerelt katonák. Verdun és Somme borzalmain túlesve torlaszokat emelni, utcai harcokban verekedni egyszerűen szórakozás nekik. A kocsmákban összeverődő hallgatóik előtt azt kiabálják, hogy becsapták őket: akik harcoltak, azok rangot, érdemrendet vagy mankót kapnak, azok pedig, akikért a harc folyt, milliárdokat zsebelnek be készpénzben... Az inflációtól tönkretett polgár persze koccint a szájaskodókkal. Párizs külvárosai forronganak. A gyárak leálltak. A párizsi helyőrségre nem lehet számítani. Németországban forradalmi zűrzavar, a szociáldemokraták aligha képesek gátat vetni a tömegnyomásnak. Magyarország maholnap szovjethatalom lesz... Angliát sztrájkok bénítják, Lloyd George kormánya borotvaélen táncol. Minden tekintet Clemenceau-ra irányul. Ő az egyetlen, aki tisztában van azzal, hogy önöknél, Moszkvában kell halálos csapást mérni az európai forradalomra. Az olasz halászok, amikor polipot fognak, először is átharapják a légzacskóját, s akkor az állat félelmetes csápjai erőtlenül lehullanak.

A hallgatóknak égnek állt a hajuk, levették s megtörülgették bepárasodott szemüvegüket. Amikor Girault szünetet tartott, hogy új szivarra gyújtson, kérdésekkel halmozták el:

- Hány francia hadosztály ment Odesszába?

- Szándékoznak-e a franciák az ország belsejébe hatolni?

- Tudnak már Párizsban Krasznovék Caricin elleni támadásának kudarcáról? Küldenek-e segítséget Krasznovnak?

- Fel vannak-e már osztva az érdekkörök Oroszországban? Többek közt: ki szándékozik komoly segítséget nyújtani az önkéntes hadseregnek?

Girault lassan eregette a kék füstkarikákat.

- Uraim, önök úgy kérdeznek engem, mintha legalábbis Clemenceau volnék. Én újságíró vagyok. Néhány újság érdeklődni kezdett az orosz kérdés iránt, ezért küldtek el ide. A csapatoknak nyújtandó közvetlen segítség kérdése egyre bonyolultabb. Lloyd George nemigen állt kötélnek. Hacsak két angol zászlóaljat elküld Novorosszijszkba, legalább két tucat szavazatot veszít a parlamenti pótválasztásokon. Legutóbbi értesülésem a következő: Lloyd George Párizsba repült - tudniillik, inkább ilyenformán akart utazni, tekintve, hogy a La Manche-csatorna a viharok miatt most újra tele van lappangó aknákkal -, és múlt héten a Tízek Tanácsában a következő gondolatot fejtette ki: a bolsevik kormány gyors bukásának reménye füstbement, hírek szerint a bolsevikok erősebbek, mint valaha, a népre gyakorolt befolyásuk erősödött, és már a parasztok is a bolsevikok pártjára álltak. Tekintve, hogy a bolsevik Oroszország most a XV. századbeli Moszkva-Szuzdali állam természetes határai közé vonult vissza, és senkire sem jelent komoly veszedelemet, fel kell szólítani a moszkvai kormányt, jelenjen meg a Tízek Tanácsa előtt, mint ahogyan a Római Birodalom is összehívta a Róma fennhatósága alá került távoli területek vezéreit, hogy adjanak számot cselekedetükről... Ez a helyzet, uraim, nálunk, Nyugaton... Van még kérdésük?

Pár nappal a villásreggeli után (amelyet Kologrivov professzor beiktatott a társaság évkönyvébe), a városparancsnok szokásos jelentése során közölte a hadseregfőparancsnokkal:

- Éppen a Savoy szállodával szemben, képzelje, kegyelmes uram, megnyílt egy bizományi üzlet: csakis aranyat és briliánst vásárol, és feltűnően nagy árakat fizet a doni kormány bankjegyeivel... A pénz minősége kétséges... a papirosa vadonatúj.

- Maga mindig kétségeskedik, Vitalij Vitaljevics - mondta haragosan Gyenyikin, mialatt átnézte a hadijelentések kefelenyomatát. - Már megint megkorbácsoltak titokban valami zsidót, aki egyáltalán nem is zsidó, hanem egy orjoli földbirtokos... Az orjoliak közt akárhány fekete, sőt cigányképű is akad... Ugyan, kérem...

- Elnézést kérek, sötét volt, kegyelmes uram... Hogy visszatérjek a boltra, a jekatyerinoszlavi Paprikaki kérte rá az engedélyt, de kipuhattuk, hogy az igazi gazda, aki azt a kétes minőségű tőkét fektette az üzletbe (és itt a városparancsnok meghajolt, már amennyire a pocakja engedte), egy francia: Pjotr Petrovics Girault...

Gyenyikin a kefelenyomatot az asztalra csapta.

- Hallja, ezredes, maga nekem itt holmi semmiség miatt, tudom is én, miféle gyűrűcskék meg láncocskák miatt el akarja rontani a jó viszonyt Franciaországgal! Mit művelt maga abban a boltban?

- Lepecsételtem a pénztárt...

- Azonnal, de azonnal menjen oda, nyissa fel, és kérjen bocsánatot... És ha nekem ilyesmit még egyszer...

- Igenis, kérem...

A városparancsnok lábujjhegyen hordta el a szobából az irháját. A hadseregfőparancsnok még soká dobolt ujjával a hadijelentéseken, ősz bajusza rángatózott.

- Csöcselék! - morogta, és nem lehetett tudni, saját embereire vagy a franciákra értette.

A Prohladnij tanyán új csalódás várt Vagyim Petrovicsra. Ahol Kátya lakott Kraszilnyikovékkel, annak a háznak a kapuja tárva-nyitva állt, útját vastagon belepte a hó, és az elhagyott házhoz egyetlenegy lábnyom sem vezetett, s a tetőről olvadó hó pöttyöket szórt a küszöbre.

Senki sem akarta megmondani Vagyim Petrovicsnak, hova költözött Kraszilnyikov a két asszonnyal. Nem tagadták: volt itt valami Kraszilnyikov, de hogy honnan jött, hová való, ki tudja. Az öreg Mahno körül sok mindenféle népség megfordult.

A házban kihűlt kemenceszag volt, a padló szemetes, a kitört ablakon bevert a hó, a falnál két üres ágy állt. A repedezett fal még az árnyékát sem őrizte meg az elköltözött Kátyának. Annyi erőfeszítés után keresztezték egymást útjaik, de - elkésett.

Vagyim Petrovics leült az ágy gyalulatlan deszkájára. Vajon ez vagy a másik volt házastársi nyoszolyájuk? Alekszej szép ember, és nem esett a feje lágyára... „Na, kisírtad magad, most aztán elég, töröld meg a szemed” - mondta biztosan, és nem volt goromba: van annyi esze, hogy egy finom úrinővel nem lehet gorombáskodni, csak határozott volt és magabiztos... És a kiscica megbékélt, elcsendesedett, engedett. Szégyenkezve és csinoskán hagyta, tegyen vele, amit akar... Istenem, csak nem verhetette a fejét a falba!... Érzéketlenül, akarat nélkül, mint egy gyenge kis folyondár, keserű kis virágokat hajtva tekerődött a legközelebbi fatörzsre.

Vagyim Petrovics az üres konzervdobozokat félregurítva ténfergett a házban még egy darabig. Micsoda romlott fantáziája van, milyen aljas gondolatokon rágódik! Nem igaz, Kátya viaskodott, nem adta meg magát, hű maradt és tiszta. „Ó, te gyáva fickó, talán a te szent emléked kedvéért maradjon hűséges? Inkább arra felelj: megölted volna kettőjüket itt, ezen a nyikorgó ágyon, vagy csak bámultad volna őket a küszöbről, Kátya szemét, a te elvesztett világodat.” „Bocsánat - mondtad volna -, én itt, úgy látszik, felesleges vagyok...” „Itt van, ni, most aztán nyelheted ezt a mérget... Ez a fájdalom a legszörnyűbb megpróbáltatás... Nem bírod tovább? Nem igaz - bírod, bírod! Fogod még te, fogod még te Kátyát keresni...”

A ferde képű Karetnyik kísérté el Vagyimot, és künn várt a kocsin. Roscsin kiment a házból, felült a kocsira, és a szél ellen feltúrte bundája gallérját. Mahno kocsisa, testőre és parancsainak gyors végrehajtója, a Nagy Néma ült a bakon, egy nyurga, hallgatag ember, akinek arca hosszúra nyúlt, mintha hibás tükörből verődne vissza; olyan iramban hajtotta a négy lovat, hogy még fogózkodva is alig tudtak a kocsiülésen maradni.

Karetnyik a kocsikázás alatt ide-oda inogva, így bizalmaskodott:

- Ugyan, ne ereszd búnak a fejed, te bolond! Ha az Öreg kiadja a parancsot rá, a föld alól is előteremtjük az asszonykát. Van is mit búsulni miatta! Az asszonynép csak kívülről olyan mutatós, különben mind egykutya: ugyanaz a nyersanyag. Fütyülj a magadéra is, azt ajánlom; úgyse hagyja ott Aljoskát, hiszen három szekérre valót összeharácsolt neki... Ő volt a században a legnagyobb zshivány... szerencséje, hogy még idejében meglógott...

Vagyim Petrovics szemöldökéig feltúrte kabátgallérját, csak ezt hajtogatta magában: „Bírod még, bírod. Ez semmi, még csak ezután kezdődik az igazi szenvedés...”

Vágtában robogtak végig Guljaj-Pole macskaköves főutcáján. A Nagy Néma csak a hadsereg-törzs előtt állította meg az izzadt lovakat. Roscsint már várták, és nyomban behívták az Öreghez. Mahno éppen a nagy haditanácson elnökölt egy fűtetlen tanteremben. A parancsnokok kényelmetlenül szorongtak az iskolapadokban, és Mahno úgy járt fel-alá előttük sárga

bőröves, fekete kabátjában, mint egy jaguár. Az arca józanon még gyűröttebb volt, kezét hátrattette; jobbjaival bal kezét markolta, mely úgy csüngött, mint a korbács. Egy percig nézett Vagyim Roscsin rebbenéstelen tekintetébe.

- Elutazol Jekatyerinoszlavba - mondotta harapós hangon -, meghatalmazást adok neked a Forradalmi Katonatanácshoz. Az én törzsem részéről te fogod felülvizsgálni a felkelés haditervét. Elmehetsz.

Roscsin röviden tisztelgett, sarkon fordult és kiment. Ljovka Zadov várta odakünn:

- Minden rendben. A meghatalmazás nálam van. - Átölelte Vagyim Petrovics vállát, és végigvezetve a folyosón, az egyik ajtóhoz nyomta. - A köpenyt eldobhatod. Egy szép bekecsket kapsz tőlem ajándékba. - Még mindig nem eresztve el Roscsin vállát, három kulccsal kinyitotta az ajtót. - Az én saját bekecsemet, pompás szörmebélése van. Ljovkával ajánlatos jóba lenni. Mert akinek Ljovka a barátja, az megcsinálta a szerencsáját.

Bevezette Roscsint egy éppen olyan savanyú szagú szobába, mint amilyenek a közművelődési ügyosztályon voltak, s miközben égis magasztalta saját magát s a szerteszét heverő limlomot, egy valóban jó minőségű, csak épp a mellén és hátán golyó lyuggatta bekeccsel ajándékozta meg Vagyim Petrovicsot. Nehézkesen szuszogva kikotort az ágy alól egy halom sapkát, s egy vörös tetejű, prémszélű fejfedőt odahajított a szoba másik végébe Roscsinnak, biztosra véve, hogy röptiben elkapja. S végül önnön nagylelkűségétől megrészegetve, levett a falról egy ezüstveretű kaukázusi szablyát.

- Volt, nincs, fene bánja - viseld egészséggel... - Aztán ő maga is díszbe vágta magát: mind a két kezére egy-egy arany karkötőórát, zekéje fölé két pisztolyt csatolt, és kopott hüvelybe dugta kardját, amelynek élét először megérintette: - Ezzel dolgozom... - Lábára magas szárú hócipőt húzott. - Huncut, aki még nálam is huszárosabb, mint ahogy a jó öreg Odesszában mondják... - Mindennek a tetejébe még prémes bundáját is magára vette. - Na, gyerünk, bogaram, elkísérlek...

A pályaudvarra is a Nagy Néma vitte ki őket, akiről Ljovka csendesen, hogy ne hallja meg, ezt mondta:

- Ritka nagy erejű ember ez, fegyháztöltelék. Mahno vele szökött meg a cári börtönből. Légy vele óvatos, a disznó nem szereti, ha nézik... Még én is félek tőle...

Ljovka elégedetten nyújtózott ki a kocsiban. Kövér, piros képe majd kicsattant.

- Szerencséd van, Roscsin, tudj' isten, miért, tetszel nekem... Szeretem az arisztokratákat... Nemrégiben három Golicin herceget kellett eltennem láb alól... Hát mondhatom, gyönyörűen tartották magukat...

A kocsizakaszban - ahová Ljovka a vasúti vendéglőből hozatott enni-innivalót - levette bundáját, és kiengedte övét.

- Érthetetlen - csámcsogta, miközben nyelte a vastag szalonnaszeleteket -, érthetetlen, hogy nem hallottál rólam már régebben. Hiszen engem egész Odessza a tenyerén hordott: pénz, asszony csak úgy hullott az ölembe... Persze, nem akárki bírta volna... De hát fiatal voltam! Minden újság tele volt velem: én voltam a költő-humorista. No de igazán, csakugyan nem emlékszel? Az életrajzom is érdekes. A réaliskolát aranyéremmel végeztem. A papám egyszerű házaló volt, én meg egyszerre a dicsőség csúcsára kerültem. Nem is csoda: szép voltam, mint egy isten, ez a pocak még nem volt itt. Szemtelen és bátor. Csodaszép magas bariton, csak úgy ontottam a szellemesnél szellemesebb kuplékat. Meg aztán én hoztam divatba a rövid zekét és a lakkcsizmát, az orosz vitézi viseletet! Odessza minden házfala az én

nevemmel volt teleragasztva. És azt hiszed, sajnáltam otthagyni? Fűtültem az egészre. Az anarchia, az igen, az az igazi élet! Vértóhar szárnyán száguldani. Te meg, bogaram, ne hallgass, mint a kuka, légy kedvesebb Ljovkához. Vagy még mindig haragszol? Szeressél. Sokan sápadoznak, ha csak rájuk nézek... De akiknek barátjuk vagyok, azok tűzbe mennek értem... csüngenek rajtam, én mondom neked...

Vagyim Petrovicsnak szédült a feje. A kora reggeli megrázkódtatás óta szinte legszívesebben vonított volna, mint a kutya a pusztán a teliholdra. Most ez a váratlanul jött, érthetetlen megbízatás újabb erőpróba volt, új erőfeszítést követelt. Tisztában volt azzal, hogy minden gyanús vagy bizonytalan lépéssel életét kockáztatja - ezért is adták mellé Ljovkát. Mi az a Forradalmi Katonatanács, hol és mit kell neki felülvizsgálnia? Mi ez a felkelés, kié, ki ellen? Ljovka persze mindezt tudta. Roscsin többször próbálta ezekre a kérdésekre terelni a szót, de ilyenkor Ljovka csak felhúzta a szemöldökét, szeme megüvegesedett, s mintha nem is hallotta volna, tovább hetvenkedett, csámcsogott, zsíros száját meg se törülte, kivörösödött és kigombolta hímzett inggallérját.

Vagyim Petrovics szintén ivott egy pohár pálinkát, és étvágy nélkül rágcsálta rá a szalonnát. Erőnek erejével elnyomta magában az utálatot, amit ez a szörnyű és egyben nevetséges ripők keltett benne... Ilyenről semmiféle regényben sem olvasott... Hogy az ilyen egyszer csak kiagyalja: „Vértóhar szárnyain száguldani...” A szesz át meg átjárta, az agyát szorító fogó engedett, és a már csaknem gépies és szinte hatálytalan parancsszó: „Bírod, ki kell bírnod!” - helyet adott valami fölényes könnyelműségnek.

- Tudod mit, ne tarts te engem bolondd - mondta Ljovkának. - Mahno nekem határozott utasítást adott, én katona vagyok, nem szeretem a titokzatosságot. Mondd el, miről van hát szó?

Ljovka arcáról megint eltűnt a mosoly. Nagy likacsú, kövér kezében megállt az üveg a pohár fölött.

- Ajánlom, ne sokat kérdezősködj, ne sokat érdeklődj. Minden el van intézve.

- Szóval nem bíznak bennem? Akkor mi az ördögnek az egész?

- Én senkiben sem bízom... Még az Öregben sem... Na, igyunk...

Kinyitotta a száját, hogy a pohár széle alsó fogsorához ért, s aztán lassan torkába döntötte az italt. Az egész embernek édeskés fűszer- és nyershús-szága volt... Lesimítva villamossággal telített göndör sörényét, nekilátott egy csirkecombnak.

- Én a te helyedben nem vállaltam volna ezt a megbízást. Mi az, hogy az Öreg parancsolta? Az Öreg szeret bolondozni. Rajtavesztel, bogaram...

Roscsin a tenyerével letörölte arcát, és elnevette magát:

- Szóval szerinted lépjek vissza? Talán menjek ki az árnyékszékbe, és ugorjak ki a robogó vonatból, mi? Ez a te baráti tanácsod?

- Bánom is én... Megmondtam a véleményem. Tégy, amit akarsz...

- Olcsó fogás... Talán azt gondolod, félek a haláltól?

- Mit gondoljak egyebet, amikor keresztüllátok rajtad, te csúszó-mászó féreg... Ne röhögj, mert kiverem a fogad, te... Na, gyerünk, tölts...

Roscsin nehezet, mélyet sóhajtott:

- Te ismersz engem, te? Nem, Zadov, te nem ismersz engem... Bezzeg, ha téged állítanának a falhoz, tudom, visítanál, mint a poltúrás malac...

Ljovka éppen a csirkehúsból készült harapni, de erre úgy összecsukta a száját, hogy a két fogsora összekoccant, és izzadt képe megnyúlt.

- Eddig még megfordítva történt - morogta -, még mindig mások visítottak. Érdekes, talán te készülsz eltenni láb alól?

- Hát hiszen, ha három hónapja a kezembe kerültél volna...

- Csak mondd végig, te fehérgárdista... bökd ki, amit gondoltál...

- Kíváncsi vagy rá, te mészároslegény...

- Mondd csak ki hamar, hadd halljam...

Gyorsan, szinte zihálva beszéltek - a pad alá húzott lábukkal ugrásra készen -, és kitágult pupillával néztek egymás szemébe. A csapóasztalkára ragasztott gyertyacsonk már csak pislogott, kialvóban volt. Amint Roscsin észrevette, hogy Ljovka vörös arca elszürkül, tompa hangon rászólt:

- Na, gyerünk a folyosóra... eredj előre...

- Nem megyek...

- Nocsak...

- Ne nógass te engem, nem vagyok az igáslovad...

A kanóc végén már csak apró, kékes lángocska haldoklott. Ljovka nyilván belátta, hogy a szűk kupében minden előny a szikár, mozgékony Roscsin oldalán lenne, ha a sötéttségben egymásnak mennének... Vadul felüvöltött:

- Mars ki, a folyosóra!

Ekkor a kupé ajtaja kinyílt, a gyertyaláng fellobbant: Csugaj lépett be.

- Jó egészséget, barátocskáim. - Bajusza alatt, a szája sarkában mosoly bujkált, kiduzzadó szemének pillantása Ljovkáról Roscsinra vándorolt. - Már az egész vonaton kerestelek benneteket.

Leült Roscsin mellé, Ljovkával szemben. Fogta az üres üveget, megrázta, megszagolta, letette.

- De neki vagytok keseredve...

- Különböző a természetünk - mondta Ljovka, és elfordult Csugaj gúnyos pillantása elől.

- Te afféle komisszár vagy mellette?

- Nemcsak afféle, hanem igazán, és fölötte... tudhatnád...

- Annál inkább meg kell értened, milyen felelős munkára viszed a bajtársadat... természetedet pedig tartsd kordában. Tudod mit, pajtás, eredj csak ki a folyosóra, egyedül akarok vele beszélni.

Csugaj kényelmesen elhelyezkedett ültében, keze a hasán, lábát szétvetette, arca a pislá gyertyafényben mintha rózsaszín porcelánból volna, gyerekfejre való matrózsapkáját csak az imádság tartotta a feje búbján. Nyugodtan megvárta, míg Ljovka lenyeli a megaláztatást és engedelmeskedik.

Zadov vérvörös, duzzadt arccal fenyegető pillantást vetett Roscsinra, szuszogva, nehézkesen feltápáskodott, és lakkcsizmáját nyikorgatva kiment. Csugaj behúzta az ajtót:

- Min kaptatok össze?

- Semmiség az egész, sokat ittunk.

- Helyes a felelet. De most aztán, testvér, ha egyszer az én rendelkezésemre bocsátottad magad, hát felelned kell minden kérdésemre.

Csugaj szembe ült, és a gyertya mellett gyorsan kibontott egy kis darab papirost, amely Mahno saját kezű aláírásával, helyesírási hibáktól nyüzsgő gépirással, azt igazolta, hogy Roscsint a jekatyerinoszlavi katonai körlet Forradalmi Katonatanácsa rendelkezésére bocsátják.

- Elég meggyőző ez? (Roscsin igent bólintott.) Akkor jó. Mondd csak, mi vitt téged ezek közé?

- Ez szabályos kihallgatás?

- Igen, eltaláltad, az. Akit nem ismerünk, abban nem bízhatunk meg, különösen, ha ilyen fontos ügyről van szó, igaz? (Roscsin bólintott.) Egyet-mást már tudok rólad... bizony, elég sok épületes dolgot... ellenség vagy te, esküdt ellenség, pajtás.

Roscsin sóhajtva nyújtózott a padon. A sötét ablaküveg visszaverte a gyertyafényt, s mögötte oly sötét volt az éjszaka, mint az örökkévalóság. Roscsin teste megnyugodva, könnyedén ringatózott. A háromnap, csaknem szakadatlan ébrenlét után most elkövetkezik a harmadik, nyilván utolsó, végérvényes kihallgatás. Végül is micsoda igazságot tud ő elmondani saját magáról? Azt a bonyodalmas, zavaros, kusza históriát, hogy az embert ismeretlen emberek kitasztották élete sodrából, kiűzték onnan, ahol született, ami az ő birodalma volt? De vajon igaz ez? Vajon nem ő maga fogta nyakon saját magát, s dobta ki a szemétre? Mitől ijedt meg tulajdonképpen? Mit gyűlölt meg voltaképpen? Vajon csakugyan oly nagyon kellett neki az a régi hajlék, az a birodalom? Nemcsak beteg képzeletének kísértetlátása mindez? Ha visszaemlékszik, egész esztendei viselkedésében semmi ésszerűt, semmi igazolhatót nem tud felfedezni. Itt, ebben a vasúti kocsiban ez nem esküdtbíró, s nem ékesszóló védőügyvéd rázza itt romantikus sörényét. Itt most szemtől szembe kell megtennie a csaknem lehetetlent: elmondani az igazat. „Nem egy kis ember kis ballépését, ez itt nem fontos, nem számít, hanem azét, ami a nagy ember benned... Itt te saját magad vádlottja és bírója vagy... És nem is a beszélgetés gyakorlati eredménye a fontos, ha már egyszer odáig jutott a dolog, hogy a nagy ember jut szóhoz...”

- Mit mormogsz magadban, mért nem beszélsz hangosan? - kérdezte Csugaj.

- Nem, én nem vagyok ellenség, ez nagyon is egyszerű volna - szólalt meg Roscsin, tarkójával a kupé falához dőlve. - Az ellenségnek célja van, az dühös, az agyafűrt... Kérdezni akarok valamit.

- Tessék.

- Szükségük van maguknak énrám, mint katonai szakértőre?

Csugaj hallgatott egy darabig, és Roscsin beesett arcán a mély árnyékfoltokat nézte.

- Te mit gondolsz?

- Azt gondolom, hogy kellek, mégpedig nem is annyira Mahnónak, mint maguknak.

- Tegezz inkább, nekem úgy kényelmesebb a beszéd.

- Jó.

- Az Öreg nekem azt mondta, hogy téged csak úgy bemozgósítottak az önkéntes hadseregbe, hogy meggyőződéses anarchista vagy, és még a származásod is mintha megfelelné...

- Ebből egy szó sem igaz... A származásom egyáltalán nem felel meg. Az önkéntes hadseregbe pedig jószántamból léptem be. És önként is hagytam ott őket.

- Elszégyellted magad?

- Nem... Miért akarsz súgni? Nem kell nekem szalmaszál... én már rég a vízfénéken vagyok... Ha legalább abban tudnék hinni, hogy levezekelhetem a súlyos bűnöket. Még ez a vigasztalásom sincs...

- Sokat vétkeztél?

- Elég sokat... Egész életemben becsületességet követeltem magamtól, és amihez nyúltam, becsstelenség lett belőle... És így volt ez mindennel, minden a feje tetejére állt, a fehérből fekete lett...

- Az életrajzodat mondd el, pajtás, szép sorjában...

- Péterváron végeztem az egyetemet, jogász voltam... Persze a származásom is kell... kisbirtokos nemesi családból származom. Az anyám halála után eladtam a hajdani vagyon utolsó morzsáit: a házat, a kertet és a sírboltot. Az ezredemből kiléptem... Na és mi volt még? Mint minden valamennyire is tisztességes ember, liberális voltam... (Vagyim Petrovics megvető fintort vágott.) Az eljövendő forradalommal természetesen mindig rokonszenveztem, még a sztrájk alatt is - gondolom, tizenháromban volt - kinyitottam a szellőztető ablakot, és lekiabáltam a lovasrendőrökre: „Hóhérok! Bérencek!...” Körülbelül ebben ki is merült forradalmi tevékenységem... Minek is kellett volna különösebben izgulni, mikor úgyis megélt az ember... (Itt Csugaj bajusza mozdult közbeszólásra.) Várj csak, ráérsz még utálkozni... Én őszintén beszélek. Azért banketten mégse üríthettem pezsgőspoharakat a szenvedő orosz nép egészségére. Tizenhétben a fronton majd eszemet vette a szégyen, a gyalázat. Két és fél évig rohadtam a lövészárokban, egyszer sem jelentkeztem raportra... Tetűmentes selyemalsót sem hordtam...

- Ez is érdem.

- Csak ne csúfolódj, megleszünk anélkül is... (Vagyim Petrovics összeráncolta a homlokát. Sovány arcát mély árnyékok barázdálták.) Arra felelj: mi neked a haza? A gyerekkor egy nyári napja, méhdöngés a hársakon, mézízű öröm?... Orosz ég az orosz föld felett?... Talán én nem szerettem ezt? Talán én nem szerettem a milliónyi szürke katonaköpenyt, a vasútról egyenest a tűzbe, halálba marsoló orosz katonát?... A halállal kiegyeztem, nem számítottam rá, hogy élve maradok... A haza, ez én voltam, én magam, a büszke, nagy ember... De kiderült, hogy a haza nem ez, a haza valami más... A haza: ők, a milliók... Felelj hát, mi a haza? Mit jelent neked ez a szó? Hallgatsz... Tudom, mit felelsz... Ezt csak egyszer az életben kérdezik, akkor, amikor már elveszett... Ej, nem a pétervári lakásomat, nem az ügyvédi karrieremet veszítettem én el... Elvesztettem, elveszett belőlem a nagy ember, és kis ember nem akarok lenni... Lőj agyon, ha csak egy szavam is felháborít... A szürke katonaköpenyek eligazodtak a maguk módján... De nekem mi maradt? A gyűlölet! Ólomabroncs a koponyámon... Az önkéntes hadseregbe csak bosszúra éhes, vérengző banditák mennek. „Dörgő hurrával a cáért, ősi hitünkért s hazánkért...” No meg cigánybandával a hajnali lumpolásokért...

- Te, öregem, akár felülnél a lapátra és be a tűzbe! - mondta Csugaj, és duzzadó szemének feszült pillantása felengedett. - Milyen szerencsés vagyok, hogy egy értelmiségivel beszélgethetek! Ugyan honnan van ez a zürzavar a fejetekben? Pedig mégiscsak oroszok volnátok, s még hozzá okos emberek... Szóval a burzsoá nevelés teszi. Saját magát elveszíteni, ki látott

ilyet? Van-e a világon, vagy nincs, még azt se tudja... Ej, ti gyenyikínisták!... Komolyan mondom, jót mulattam... Most aztán miben maradunk? Akarsz dolgozni, nemcsak úgy, hogy éppen megélj belőle, hanem szívből?

- Ha így érted, hát igen, fogok dolgozni.

- Kedvetlenül?

- Ha egyszer mondom, hogy fogok, akkor mérget vehetsz rá.

Csugaj megint felvette az üres üveget, megrázta, a csapóasztal alá nézett, majd a poggyászpalcot tapogatta végig:

- Gyerünk, hívjuk be azt a te gyönyörű mákvirágodat. - Kinyitotta az ajtót és kikiáltott: „Komisszár, hova a fenébe dugtad az innivalót?” És jelentősen hunyorított Roscsinra - Ne sokat kukoricázz vele, ha mukkanni mer, golyót neki. Mahno egész bandájában ő a legártalmasabb ember.

Roscsin, Csugaj és Ljovka - aki még mindig duzzogott az éjszaka történte miatt - a Dnyeper-híd előtti állomáson szállt le. Jekatyerinoszlav a folyóról felgomolygó ködfelhőbe takarózott. A párás hidegben dideregve, mindhárman hallgattak. Az ütközők megzörrentek, s a vonat végre átgurult a hídon. Ekkor egy nő jelent meg a peronon, gyapjúkendőjéből csak eleven szempárja látszott. Elment a három ember mellett, majd visszafelé újra elhaladt, s amikor már lépteit meglassítva harmadszor is arra jött, Csugaj csak úgy maga elé megszólalt:

- Hol lehetne egy kis teát inni?

A nő rögtön megállt.

- Elvezethetem - mondta -, csak hogy cukrunk, az nincsen.

- Nem baj, nekünk van.

Erre a nő lehúzta arcáról a nagykendőt, és csodálatosan kedves, fiatal, gödröcskés állú, üde ajkú teremtes lett belőle.

- Honnan, elvtársak?

- Honnan, hát amonnan: mit kérdezed? Konspiráció és kész! Vezess! - felelt mérgesen Ljovka.

A lány csodálkozva rántotta fel szemöldökét, de Csugaj megnyugtatta, hogy „ők azok, akiket várt”. A lány leugrott a peronról, és a sínek közt vezette őket tovább, ahol temérdek tönkrement vasúti szerelvény vesztegelt. Egyetlen lélekkel nem találkoztak, amikor fékező-bódékon át, vagonok alatt keresztülbujkálva elértek egy teherkocsihoz. A leány bekopogott:

- Én vagyok, Maruszja, megjöttünk.

A vagonreteszt belülről óvatosan félretolták. Sovány, sápadt, szigorú, koromfekete szemű ember nézett ki a résen.

- Gyorsan, gyorsan - szólt -, ne hozzátok be a hideget.

Mindhárman felkapaszkodtak a vagonba, nyomukban Maruszja is. Az ember a reteszt nyomban visszatolta. Bent jó meleg volt a vörösen izzó kis vaskályha körül; egy cipőkenőcsdobozból rögtönzött olajméces csak homályosan világította meg a Forradalmi Katonatanács elnökének kifürkészhetetlen vonásait s távolabb még két elmosódó alakot.

Csugaj felmutatta megbízólevelét. Ljovka is előhúzott valami papirost. Az elnök az olajméceshez hajolva, sokáig nézegette az írásokat.

- Jól van - mondotta és felállt. - Már harmadik éjszaka várunk magukra. Üljenek le. - S mialatt Ljovka lakksizmájára sandított, így szólt: - Mahno apó nem nagyon igyekszik.

Ljovka elsőnek ült le az egyetlen székre a kis deszkaasztalhoz. Csugaj egy fatuskóra telepedett, Roscsin a vagon falához támaszkodott. „Ilyen tehát a bolsevik hadseregőrzs... üres teherkocsiban néhány szigorú arc: külsőre vasúti munkásoknak látszó, hallgatag, éberem figyelő emberek.”

Az elnök nyugodt hangon beszélt:

- Mi készen vagyunk. A nép forrong. Igazán csak egy jelre vár... Híre jött, hogy Petljuráék már megszimatoltak valamit, tegnap egy nehézüteg érkezett a városba. Kijevből csapatokat várnak. Nálunk nincs áruló, tehát csak Guljaj-Poléból vehették neszét a dolognak.

Ljovka fenyegetően szólt közbe:

- Nono, válogassa meg a szavait!

A sötétben álló alakok erre megmozdultak. Az elnök változatlan nyugalommal folytatta:

- Maguknál mindent elhamarkodnak, elvtársak, így nem lehet... Jekatyerinoszlavban megkezdődtek a letartóztatások. Egyelőre legalább csak úgy vaktában csinálják, de többek közt már egy elvtársunkat is lefogták...

- Miska Krivomaz ifjómunkást - szólt bele leányosan megbicsakló, de csengő hangon Maruszja. Kendőjét vállára csúsztotta, és odaállt a falhoz Vagyim Petrovics mellé:

- Maga Naregorodcev, a politikai rendőrség főnöke hallgatta ki. Úgy látszik, begyulladtak.

- Gumibottal verték Miskát, a homlokát szegénynek, hogy a szeme kifolyt - mondta gyorsan Maruszja, és hirtelen szipogni kezdett. - Két ujját levágták, a hasát felmetszették; mégsem árult el semmit.

Ljovka, kardját két térde közé támasztva, megvetően vetette közbe:

- Kontármunka. Naregorodcev a neve? Megjegyezzük. Ki az ügyész? Ki a helyőrség parancsnoka?

- A neveket és a lakcímeket majd közöljük...

Az elnök elhallgattatta Maruszját:

- Tartsunk rendet, elvtársak. Fegyuk jelentést tesz az ellenség erőviszonyairól. (Zömök emberre mutatott, akinek egyik bekecsujja üresen a derékszíja mögé volt dugva.) A Forradalmi Bizottság munkájáról én tartok beszámolót. Mahnóról maguknak adom meg a szót. A negyedik napirendi pont: a mensevikek, anarchisták és a baloldali szociálforradalmárok kérdése. Ez a csöcselék már érzi a pecsenyeszagot, s már vicсорognak egymás közt a Szovjet állásaiért. No, kezd el, Fegyuk.

Fegyuk elszántan elkezdte - Ádám és Évánál, vagyis a világ burzsoáziájának véres terveinél, de az elnök félbeszakította: „Nem vagy népgyűlésen, csak a tényeket mondd el.” A száraz tények komolyak voltak: Petljuráék Jekatyerinoszlavban mintegy kétezer szuronnyal és tizenhat ágyúval rendelkeznek; ezek közül négy nehézágyú.

Mindezen felül a burzsoá és tisztii elemekből osztagok alakultak, sok géppuskával. Aztán Kijev is kész utánpótlást küldeni nekik.

A második beszámolóból kiderült, hogy a Forradalmi Katonatanács számíthat három és félezer munkásra, akik ingadozás nélkül mindenhol követik a bolsevik szervezetet, azonkívül a környékbeli falvak parasztfiatalságára, akiken fogott az agitáció. De a fegyver nem elegendő. „Jóformán csak egy tizedrész van felfegyverezve, a többi - puszta kézzel harcol...”

Az elnök - amikor észrevette, hogy Csugaj erre fészkelődni kezd, és Ljovka a száját biggyeszti - antracit fényű szemét megvillantva, emelt hangon folytatta:

- Mi nem erőltetjük a dolgot, ha az Öreg maga fél a város ellen menni, csak üljön magának Guljaj-Polében, nekünk csupán fegyver és lőszer kell.

Ljovka elvörösödött, és kardjával a földre koppantott:

- Elvtárs, ne jöjjön nekem ilyenekkel... Mi nem árulunk fegyvereket... Mahno egyetlen legyintéssel, mint a legyeket, elsöpri az egész Petljura-bandát...

Ekkor Csugaj megszólalt:

- Ljovka elvtárs, ne izgulj, hallgass egy percig. Szóval, elvtársak, mi megállapodtunk Mahnával. Az Öreg aláveti magát az ukrán hadsereg főparancsnokságnak. A Mahno-féle néphadsereg, mostantól fogva az Ötödik Hadosztály, parancs értelmében haladéktalanul támadást indít Jekatyerinoszlav ellen. A hadsereg főparancsnokság erre vonatkozó parancsa itt van nálam. Most tehát csak meg kell beszélnünk a teendőket... Katonai szakértőt hoztunk magunkkal. Roscsin elvtárs, húzódj közelebb.

Csugaj még azon éjjel visszautazott Mahnához Guljaj-Poléba. Ljovkát is magával vitte, már csak azért is, hogy a munkásoknak szemet ne szúrjon kövér pofája, a lakkcsizmája meg magas szárú hócipője, de meg nem is hagyta volna szívesen ezt az eszelőst Roscsinnal együtt.

Vagyim Petrovics mellé Maruszyát rendelték ki összekötőül és megfigyelőül. A Forradalmi Katonatanács haditerve nem sokat ért. Roscsin nyers őszinteségével ezt mindjárt meg is mondta, ott a vagonban. Erre őt magát bízták meg a város vizsgálata alapján egy új haditerv elkészítésével. Minden reggel áteveztek Maruszyával a párás Dnyeper jégtáblái közt, a jobb parton levő Mandirovkánál kötöttek ki, s ott felkészkedtek valamelyik városba tartó parasztszekérre, hogy vigye el őket a pályaudvarig.

A pályaudvartól aztán - gyalog vagy villamoson - bementek a városba.

A pályaudvar és a vasúti híd a déli oldalon volt, ahonnét kiindulva az egész várost átszelte az akáccokkal, jegenyékkel szegélyezett, széles Katalin sugárút. Mindkét oldalán új, tekintélyes, tükörablakos épületek sorakoztak: bankok, szállodák, a posta, a Városi Duma. A sugárút meredeken emelkedett a régi város felé, amely a templomtér körül tömörült. Ott voltak a laktanyák is.

Vagyim Petrovics megtanította Maruszyát, hogyan kell szöveget, léptéket kiszámítani szem-mérték után, s megállapítani, hol keresendők a legfontosabb céltárgyak. Időnként betértek valamelyik kávéházba, és kis papírlapra tervrajzot készítettek. Maruszya ezt a papírlapot boríték alakban összehajtva a markában tartotta, készen arra, hogy bekapja és lenyelje, ha járőr állítaná meg őket. De soha ügyet sem vetettek rájuk, holott a takaros Maruszya ukránosan megkötött, színes kendőjében a vörös kucsmás Roscsin mellett igazán bárkinek szembe-tűnhetett volna. De itt az embereknek más gondjuk volt. Petljuráék, akik magukat köztársasági demokratikus kormányznak nevezték, a legkülönbözőbb csoportosulások között lavíroztak: ott voltak az ukrán baloldali eszerek, a cionisták, anarchisták, nacionalisták, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés hívei, a szociálforradalmárok, a független szocialisták, a lengyel szocialisták, a

mérsékelték, centralisták - programmal és anélkül -, s ez a temérdek élősdi mind törvényes elismerést, helyiséget, pénzt követelt, és bizalmatlansági nyilatkozatokkal fenyegetőzött. Végleg összezavarta aztán a dolgokat a Városi Duma, amelynek az ifjabb Paprikaki is tagja volt (az idősebb és okosabb Gyenyikinhez szökött). A Duma a párhuzamos hatalom politikáját követte, sőt a petljuristáknak ősi kozák módra még külön köteléket is szervezett, amely a város néhai polgármesterének, Haim Szolomonovics Gisztorijnak nevét viselte. Világos, hogy ily módon a Petljura-hatóságoknak egyetlen szabad működési területük maradt csupán: éjszakánként olykor rajtaütni a kommunista munkásokon, mégpedig azokon, akik a Dnyeper jobb partján, elszórt munkáslakásokban laktak.

Roscsin és Maruszja az egész napi futkosás után estefelé már a legrövidebb úton, a hídon át tértek vissza a szabad bal partra, egy kis fehérre meszelt házikóba, a Dnyeper meredek partján.

A házikónak sajátságos savanykás trágyaszaga volt, és kemencéje mindig enyhe meleget árasztott. Maruszja anyja vasúti gyertyával jött elébük (az apjuk vasutas volt, tenyerével megtapogatta a kemence falát, és csendesen megkérdezte:

- Elég meleg?

- Meleg, édesanyám.

- Fogtok vacsorázni?

- De még mennyire, anyám, éhesek vagyunk, mint a farkas.

Az asszony sóhajtva hozzátette:

- Mi már apáddal ettünk. Menjetek, vacsorázzatok, fiataloknak enni kell.

Lassan, mintha valami kimondhatatlanul bánatos dologra gondolna, ment vissza a benyílóba. A fogóvassal előhúzta a kemencéből a nagy fazekat: - Krisztus segítsen, föl ne borulj nekem, te! - biztatta az edényt, amelyben pompás káposztaleves gőzölgött. Az apa kényelmetlenül ülve az ágy szélén, pipázott. Apa, anya egyaránt igyekeztek közömbösen fogadni Roscsint (maguk közt csak a „titkosnak” emlegették), de azért, ha Roscsin kért valamit - gyufát vagy vizet, ezt-azt -, Maruszja apja sietett érte, és anyja már hozta is.

Roscsin és Maruszja a levest két nagy csorba tányérba töltötték a fazékból, és kanalazni kezdték. Maruszjának közben be nem állt a szája: a nap benyomásainak minden apró részlete ott úszkált friss emlékezőtehetségének áttetsző taván.

- A Krisztus szerelmére, nézd, amit eszel - szólt rá az anyja a kemence mellől. - A sok beszédőtől nem válik véreddé.

- Anyuskám, egész álló nap hallgattam. - Maruszja apró, porcelánkép szeme csodálkozva tapadt Roscsinra. - Tudja, én rémesen beszédes vagyok, alig akartak felvenni a komszomolisták közé. Mert hát igaz is, mi lesz a konspirációval, ha az embernek örökké jár a szája? De aztán kiálltam a próbát, hét napon át egy mukkot se szóltam.

Vacsora után Maruszja meleg kendőt kapott magára, és pártgyűlésre szaladt. Roscsin megköszönte a vendéglátást, s bement abba a parányi kamrába, amelynek alacsony, durván meszelt mennyezetét tenyerével elérhette. Derékszija mögé dugott kézzel járkált fel-alá, az ablaktól Maruszja kis fenyőfa szekrényéig. Aztán vetkőzni kezdett, s közben a bezárt ablakhoz ült, és hallgatta a Dnyeper jégtábláinak ide is behallatszó, egyhangú mormolását. A háziak már aludtak. A kis ház csöndjében csak a kemence pörcent olykor, meg a tücsök cirpelt parányi hegedűjén. Vagyim Petrovics nyugodt és jókedvű lett - maga sem tudta, miért -, s fejében egyszerű, köznapi gondolatok motoszkáltak.

Maruszja hazatérte előtt nem akarózott lefeküdni, s hogy az álmat elűzze, megint járkálni kezdett. Roppantul tetszett neki ez a fehérre meszelt, csöpp szoba; Maruszjának nem volt sok holmija: egy falba vert szögön a szoknyája, a tükör mellett a fésűje, meg néhány könyv a könyvtárból. A falnál kis vaságy, ezt Maruszja átengedte Roscsinnak, ő magának a földön ágyazott egy nagy nemezzarabra.

Künn csapódott a pitvarajtó, óvatosan nyílt a konyha ajtaja. Hidegtől pirosan belépett Maruszja. Mialatt kendőjét kibogozta, így szólt:

- De jó, hogy megvárt. Tudja, mi újság? - kérdezte. - Mahno három nap múlva itt lesz. Holnap magának már be kell mutatnia a haditervet. És micsoda éjszaka van odakünn, csupa, csupa csillag...

Maruszjának úgy tele volt a feje fontos ügyekkel, mindenféle benyomásokkal, és olyan egyszerű lélek volt, hogy miután megágyazott magának, minden röstelkedés nélkül levetkőzött Vagyim Petrovics előtt. Ledobálta magáról a szoknyát, réklit, harisnyát, és egy pillanatig még ott ült, térdét átfogva. - Juj, de elfáradtam! - sóhajtotta aztán, és öklét párnájába fúrva, a fejére húzta a vattás takarót. De mindjárt ki is bújt alóla piros orcája, pisze orra és gödröcskés álla.

Csupasz karját a takaróra csapta:

- Pfű, de meleg van! Mondja, nem alszik?

- Nem, Maruszja, nem.

- Igaz, hogy maga fehér tiszt volt?

- Igaz, Maruszja.

- Hát ma nagy vitám volt emiatt... Van egypár mogorva elvtárs, aki nem bízik magában... Még a saját édesanyjuk is gyanús nekik... Nem is értem, hogy nem bíznak valakiben, akinek lehet hinni. Már akkor inkább tévedjek, mint hogy mindenkit aljasnak tartsak. „Kivel fogtok forradalmat csinálni - mondom nekik -, ha körös-körül mindenki aljas? Pedig hát mi világforradalmat csinálunk... A forradalom - mondom nekik -, az valami különös erő...” Érti? Hát én például mit csinálnék, ha nem volna a forradalom? Csirizelhetnék napi tizenkét órát a dobozgyárban... Nagy gyönyörűség vasárnaponként napraforgómagot köpködni a Katalin sugárúton... No, meg legfeljebb ha összekuporgatnék egy magas sarkú cipőre valót: nesze neked! És ezzel kész a kocsis... „Hát hogy lehet az, elvtársak - mondom -, hogy nem bíztok benne; értelmiségi ember, tévedett, hát osztán; a saját osztályának szolgált, de azért ő is csak ember... A forradalom még sokkal rosszabbakat is meg tud javítani, hát nem? Ott tudta hagyni a maga nyavalyás osztályát? Ott... És aztán tudatosan hozzánk pártolt, és harcol a mi ügyünkért, a munkásosztályért...” Igazán mogorva medve az, aki ebben nem tud hinni... Meg is győztem majdnem mindet...

Roscsin összegubbaszkodva feküdt a rövidke ágyon, és Maruszját nézte, aki hol hadonászott a kezével, hol szenvedélyesen öklöbe szorította. Az apró szobácskát szinte betöltötte lányos frissessége, mintha egy nagy, fehér orgonaágot hoztak volna be.

- Az más dolog, tudja, hogy az intelligenciát igenis át kell nevelni... Mi magát is átneveljük... Mit nevet?

- Nem nevetek, Maruszja... Hosszú évek óta nem éreztem magam olyan jóra valónak, mint most... Tudja, mire gondolok? A legelső osztaggal, amelyik a híd elfoglalására indul, én is elmegyek.

- Jaj, igazán? Komolyan mondja?

Maruszja kibújt a takaró alól, és Roscsin mellé ült, az ágyra.

- Most aztán igazán elhiszem, hogy csakugyan a miénk vagy... Mert kiabáltam, vitatkoztam, veszekedtem, de tudod, addig minden hiába, amíg bizonyíték nincs a kezemben.

A Dnyeper-híd vaslemezein dübörögve robogott át huszonhatodikán egy félszázadnyi Petljura-lovas, megtámadta a teherpályaudvart, felkoncolta a munkásokat, akik a homokzsákokkal páncélozott, négy nyitott teherkocsit védtek, aztán sietősen, de óvakodva, a pályatestről lőtték a vagonokat. A támadás voltaképpen a Forradalmi Katonatanács törzse ellen irányult, de a petljuristák féltek, hogy a szerelvények közötti szűk sikátorokban lesből könnyen végezhetnek velük, azért sietve leugrattak a síkságra, és elvágattak, ahonnan jöttek.

A híd másik végére géppuskákat állítottak, és minden arra menőt igazoltattak. A hangulat egyre feszültebb lett. Híre járt, hogy a belterületeken házkutatások folynak. A környékről ezen a napon már nem egyenként, hanem tucatszámra szekereztek be a parasztok, szoros derékszíjjal, leszorított bőrbekecsben. A Forradalmi Katonatanács külön ezredet alakított belőlük.

Ez nem járt sok formasággal, csak megkérdezték mindegyiktől:

- Minek jöttél?

- Minek... hát fegyverért!

- Minek az neked?

- Meg kell szervezni a szovjeteket, mert különben megint nagy disznóság lesz a dologból.

- Feltétlenül elismered a szovjethatalmat?

- Ugyan, mit ne ismernék el rajta?

- Eredj a második századhoz.

De fegyvernek bizony szűkiben voltak, amíg déltájt váratlanul be nem futott egy szál mozdonyon, egyetlen teherkocsival Csugaj, háromszáz mannlicherrel és a hozzá való töltennyel együtt. Ez némileg könnyítette a helyzetet. Végül késő este feldübörgött, felmorajlott a sztyepp, megkezdődött a rég várt Mahno-hadsereg vonulása.

Legelsőnek a Kropotkinról elnevezett lovasszázad, az öreg Mahno válogatott legénysége jelent meg a helységben. Nyomban megszállták az iskolát, kidobták a padokat, könyveket, a tanítónőt, s aztán nyakukba vették a falut, és lármásan berontottak a házakba. Nyomukban vagy kétszáz szekéren és egyéb fogaton jött a gyalogság. Legutoljára egy tágas - nyilván püspöki - hintó érkezett, négy ló volt egymás mellé befogva, a Nagy Néma ült a bakján; Ljovka s Karetnyik kíséretében nagy rangosan Mahno szállt le róla.

Az öreg Mahno azonnal magához hívatta a Forradalmi Katonatanács törzsét értekezletre. Ekkorra már jó sok munkás csoportosult a törzs vagonja előtt, és izgatottan kiabáltak:

- Miron Ivanovics, gyere és nézd meg saját szemeddel, micsoda szovjetkatonaság ez, hiszen ezek haramiák... Hallgasd csak, mit mesél Gapka néne, majd ő elmondja, mit műveltek vele...

Gapka néne arca könnyben ázott:

- Miron Ivanovics, te tudod, hol lakom... Beront a házikómba két legény: „Tejet ide, szalonát!” Mint két éhes oroszlán... Ki az udvarra a disznót, a baromfit: ami volt, mind elvitték, hogy fulladnának meg benne ott, ahol vannak...

Az elnök szigorú hangon magyarázta, hogy gyorsan kell dűlőre jutni, és ezért behívták Mahno csapatait, most már késő visszatáncolni, most a legfontosabb feladat: rohammal be kell venni a várost, és át kell adni a szovjethatalomnak. Gapka nénire meg rávallt:

- Kapsz két disznót, vagy azt is kevesled? Kapsz egy egész kondát... Csak ne izgasd a népet...

Mahno furcsán viselkedett az értekezleten: szemtelen volt és gyáva. Követelte, hogy őt nevezzék ki az összes haderők főparancsnokául, és fenyegetőzött, hogy ellenkező esetben a hadserege megfordítja a szekere rúdját. Azt ismételtette folyvást, hogy a szovjethatalomnak nincs még egy ilyen harci köteléke, és ezt kímélni kell, nem szabad meggondolatlan csatározásokra fecsérelni. Közben a körmét rágta, és minduntalan vakarózott a bekecse alatt. Kiderült, hogy rettenetesen fél Petljuráék tizenhat ágyújától. Erre Csugaj ezt mondta neki:

- Jól van, ha te úgy begyulladtál ezektől az ágyúktól, én ma éjjel bemegyek a városba, és beszélek a tüzéség parancsnokával.

- Hogyhogy? Nem értem...

- Az már az én dolgom, hogyan...

- Mesebeszéd!

- Nem a, színingagság. Ki a tüzéségük parancsnoka? Martinyenko. Ő is a Balti-flottánál, a Gangut páncéloson volt tüzér, nekem földim, az is lehet, hogy cimborám, édes egy komám... Nem fog ránk lövetni...

- Komolyan beszélsz? - és Mahno körmeivel akaszkodott az elnök kabátujjába. Úgy látszik, hitt neki, mert egyszerűen megnyugodott, s nagyképű méltósággal érdeklődni kezdett:

- Adja tehát elő a támadás haditervét...

A Forradalmi Katonatanács a következő tervet mutatta be: a munkások egy gránátokkal felfegyverzett osztaga éjszaka átmegy a túlsó partra, egyenként a vasúti híd közelébe szállingóznak, pirkadatkor megrohanják a hídfőállást védő géppuskásokat, és tüzet nyitnak a híd felé nyíló utcákra. Amint a gránátok felrobbannak, a négy pőrekocsiból álló páncélvonat felfegyverzett munkásokkal és az épp most megalakított parasztezred egy részével átnyomul a hídon, és megtámadja a városi pályaudvart. Ezalatt a törzs értesítést küld a bolsevikok kerületi bizottságának csupán általa ismert címekre és telefonállomásaira, s azok megindítják a felkelést. Gyülekezés a pályaudvaron, ahol kiosztják a páncélvonaton odaszállított fegyvereket. Ekkor a törzs is áthelyezi oda hadműveleti központját: Mahno lovassága a gyaloghídon tör be a városba. A gyalogság két hadoszlopban átkel a Dnyeperen a híd két oldalán, és a Katalin sugárúton egyesül, ahonnét támadást indít a közigazgatási épületek és laktanyák birtokbavételéért. A felkelés sikere a rajtaütés gyorsaságától és váratlanságától függ, ezért még az éjjel meg kell indítani.

- Az emberek elfáradtak, a lovakat is patkolni kell - vetette ellen Mahno.

A Forradalmi Katonatanács elnöke erre így felelt:

- Majd pihenhetnek az emberek, ha a város a kezünkben lesz, a lovakra meg már szovjet patkót veress.

Csugaj is odaszólt neki:

- Mi az, öreg? Táborot ütsz a város szeme láttára, csak azért, hogy pihenjete? Holnapra a hathüvelykesek egy szálíg lekaszálnak... Egyszóval: vagy ma éjjel, vagy eredj vissza...

A Dnyeper aznap éjjel befagyott ugyan, de a jege nem volt szilárd. A munkások hordták az átkeléshez a deszkákat, fél kapuszárnyakat, egészben hagyott sövényeket, kerítéseket. Velük együtt dolgoztak a Forradalmi Bizottság elnöke és tagjai is.

Csak Mahno nagyszerűen felfegyverzett legényei lődörögtek tétlenül a parton, és kacsingattak egymásnak a túloldalon itt-ott felcsillanó utcai lámpákra. Nagy és gazdag város volt Jekatyerinoszlav.

Hajnal felé huszonnégy ember lement a folyó jegére. Roscsin vezette őket. Mindent előre megbeszéltek. A jégtáblák közt a vékony jégréteg meg-meghasadozott alattuk, néhol a magukkal vitt deszkákat kellett lerakni vagy átdobni. A híd óriási vasváza közelében csak egyetlenegy lövés dördült. Lehasaltak. S ettől fogva már hason kúsztak előre. Lehetőleg nem nagyon közel egymáshoz.

Roscsin annál a félig elsüllyedt bárkánál mászott föl a partra, amit előre kiszemelt. Hepehupás kis utca vezetett innen a dombra. Fölkapaszkodott és éppen a raktár mögé jutott, amely gyülekezőhelynek volt kijelölve. A vasútállomás lámpái úgy-ahogy odavilágítottak. Az egész város mélyen aludt. Roscsin egy ideig a kihalt udvar kerítése mellett sétálgatott könnyed léptekkel, egyre ugyanazt a pár szót hajtogatva: „Ejnye, szedtevette, ugyan ne mondd, eredj már!” Elégedetten szemlélte a magas kerítést, izmaiban érezve, hogy teste pehelysúlyával, ha kell, minden erőlködés nélkül át tudja magát vetni rajta. Egyenként, mint az árnyék, settenkedtek elő társai. Átugratta őket az udvarra azzal, hogy bent a kapunál csoportosuljanak, ő maga pedig tovább járkált fel-alá a kerítés tövében.

Csak huszonhárom ember gyűlt össze, egy, úgy látszik, eltévedt, vagy a járőrök kezébe került. Roscsin felugrott, felhúzózkodott, csizmája orrával a kerítésbe kapaszkodott; nehezebben ment, mint gondolta, de mégis átvette magát, és leugrott egy téglarakásra.

A munkások szótlánul néztek a közeledő Roscsinra. Egyik-másik a földön ült, és fejét a térdére hajtotta. A virradat már derengett. A várakozás utolsó percei voltak a döntőek és a legfeszültebbek, különösen olyan embereknél, akik először indultak harcba. Roscsin csak homályosan látta a görcsösen összeszorított szájakat, a rebbenéstelen szemek száraz fényét. Egyszerű gondolkodású, hívő lelkek, becsületes, nehéz kezű oroszok voltak ezek, saját jószántukból vállalkoztak erre az ördöngösen veszélyes dologra. A „világforradalomért” - ahogy Maruszja mondta a gyertyavilágos, fehérre meszelt kis szobában. Röpké gyönyörűség futott át rajta, s ismét a könnyűség lendülete; a torkát izgalom szorongatta... És ez mind valami semmihez nem fogható, új érzés volt.

- Elvtársak - szólt nagyon komolyan. - Ha mi ezt most nyugodtan végigcsináljuk, akkor tovább is jól fog menni minden. Tőlünk függ most az egész felkelés sikere. (Akik a földön ültek, felkeltek és közelebb jöttek.) Ismétlem, az egész nem nagy mesterség, fő a gyorsaság és hidegvér. Az ellenség ettől fél legjobban, nem a fegyvertől, hanem az embertől... Ha például teneked... (alulról felnézett egy szálas, izmos nyakú legénykére, és ellenállhatatlan vágytól hajtva, a vállára tette kezét, s közben hozzáért meleg nyakához) ha a te szíved körül jéghideget érzel, akkor az ellenség szíve körül is jéghideg van...

A legényke bólogatott, és elnevette magát:

- Ammár igaz, attól függ, melyik jár túl a másiknak az eszin... Ők ostobák, és mi okosak vagyunk... Mer mi tudjuk, hogy miért... - A fiú hirtelen kiszabadította izmos nyakát, és szép szája eltorzult: - Mi tudjuk, miért halunk meg...

Egy másik odafurakodva megkérdezte:

- Azt mondd meg, ha eldobtam a gránátot, mit csináljak aztán fegyver nélkül?

Valamelyik rekedten suttogta válaszul:

- Hát a kezed mire való? Szamár!

- Elvtársak, elmondom még egyszer - szólt Roscsin. - Két csoportra oszlunk...

Beszéd közben folyvást azt nézte, mikor virrad már végre a ködlepte Dnyeper fölött... Sűrű felhőraj tódult a város fölébe.

- Itt az ideje. - Összehúzta magán a derékszíjat. - Oszolj! Kaput kinyitni.

Óvatosan kinyitották a kaput. Egyenként kisompolyogtak, és a kerítés végéig lopóztak. Onnan jól látszott a folyó jégpleple felett a híd. Homályosan még a kimagasodó hídfőállás látszott, ahol a géppuskák voltak. A legénység, úgy látszik, aludt. Ugyanilyen állás volt a pályatest másik oldalán.

- Fogd a gránátot... Futás...

Egyszerre mind a huszonhárman teljes erejükből nekiiramodtak, mintha versenyeznének; a fele egyenest a lövészárók felé, a többi jobbra a töltés felé. Roscsin igyekezett lépést tartani velük. Láta, amint a derékszíjjal övezett bekecses alakok hosszú árnyai átugrálják a vasúti töltést, és ő is utánuk rohant. Láta, hogy baj van, hogy nem érnek át a második lövészárókig, mert az ellenség felneszel. A háta mögül robbanást hallott, eszelősen vad hangokat és újra meg újra gránátrobbanást. Az első lövészárkot már elfoglalták... Tátott szájjal, levegő után kapkodva felkúszott a töltésre. Előtte tizenhárman óriási ugrásokkal rohantak előre... Odaértek... Megvadult lepkék gyanánt röpködött elébük a géppuska tüze. Mintha fuvallat érte volna Roscsin homlokát... „Úristen, tégy csodát, ez előfordul néha - gondolta -, másként... inkább elpusztulni...” Láta, amint az a magas, csupasz nyakú legény le sem hajolva elhajítja a gránátot, és mind a tizenhárman elevenen beugranak a lövészárókba. Láta a birkózó, lihegő testeket. Egy szakállas tiszt kivergődve felegyenesedett, és nekivadulva döfdösött kardjával maga körül. Roscsin rálőtt: a szakállas lehanyatlott, leejtette fejét.

S ekkor egy másik tiszti köpenyes mászott elő ugyanonnan, vad ordítással. Roscsin megmarkolta, a tiszt kitepte magát, és őt ragadta torkon: - Ronda disznó! - de egyszerre elernyedtt ujjának szorítása:

- Roscsin!

Tudja az ördög, ki volt, úgy látszik, Ewert törzskarából valamelyik. Roscsin nem felelt, revolverrel halántékon vágta...

Ezt a lövészárkot is bevették. A munkások megfordították a géppuskákat. A Dnyeper fölött mozdonyfütyty sivített. És zakatolva robogott át a hídon a páncélvonat a pályaudvar megostromlására.

A nap már régen felkelt, kisütött, de nem melegített. A páncélvonat feketén, füstölögve újra áthaladt a hídon, csapatokat és fegyvert vitt az elfoglalt pályaudvarra. A lövészárkokból a fiúk kiáltásokkal kísérték. Jól ment minden. Mahno gyalogsága már rég átkelt a folyó jegén; mint milliónyi hangya, úgy másztak fel a meredek partra, és a rendőrorszemeket leütve, elszéledtek az utcákon. A fegyverropogás hol közelebről, hol messzebből, egy percre sem szünetelt.

- Szasko, eredj a pályaudvarra, keresd meg a főparancsnokot, és mondd meg, hogy mi hajnali öt óra óta itt fagyoskodunk éhen, váltsanak hát fel bennünket - mondta Roscsin a csupasz nyakú legénynek. Az alig pelyhedző, férfias és mégis gyerekes arc csupa véres karmolás volt, olyan vadul ment neki kora reggel, végső vonaglásában egy markos géppuskás.

Szasko könnyű zekéjében, kékre fagyva, rohanvást iramodott a nyílt mezőre, noha folyton golyók sivítottak körülötte. Rá is kiabáltak: „Felfordulsz, te bolond... Szasko, hozzá cigarettát...” Egykettőre visszatért, a lövészárók szélére guggolt, és egy csomag cigarettát nyújtott le a fiúknak, Roscsinnak pedig egy cédulát, frissen rákent pecsétel: „Várjon, küldök, Mahno.”

- Maruszja tisztelteti - szólt oda Roscsinnak. Vagyim Petrovicznak meglepetésében a szája is nyitva maradt, s csak nézett a fölötte guggoló Szaskóra.

- Roscsin elvtárs, bizisten, takaros kislány, jól jártál vele, hallod...

- Hol láttad?

- Az állomáson strázsál... Másképp be se jutottam volna Mahnóhoz. Hej, hogy mennyi nép van ott! Nem győzik őket fegyverrel... Fiúk, a miénk már Jekatyerinoszlav!

Mahno törzse a pályaudvaron rendezkedett be. Az Öreg az első osztályú váróterem műpálmás büféemlévénye mögött trónolt - a különféle üvegholmit egyszerűen a földre szórták előle -, és ott írta hadparancsait. Karetnyik nyomta rájuk a pecsétet. Akinek a kezébe adtak egy ilyet, nyomban rohant vele. Izgatott emberek jöttek folyvást, löszert, utánpótlást, tábori konyhát, cigarettát, kenyeret, betegápolót követeltek... Volt egy parancsnok, aki azon való dühében, hogy már alig két lépésnyire volt a Kereskedelmi és Iparbank ajtajához, s löszer híján kénytelen volt lehasalni és a mérgét nyelni, most odalépett Mahnóhoz, és hogy ráijessen, az övének függő gránátot nagy dühösen a büféasztalhoz vágta:

- Minek vagy itt? Tán imádkozol, vagy mi a mennydörgős mennykő, ahelyett, hogy löszert kerítenél...

Az Öreg csak annak adott ki engedélyt vagy parancsot valamire, aki követelőzőtt. Fogait ijesztően csikorgatva úgy tett, mintha rendelkeznék, de voltaképpen elképzelhetetlen zűrzavar volt a fejében. Most a térkép papirosát kezdte keresztekkel lyukasztgatni azokon a pontokon, ahol a csapatrészek előnyomultak vagy visszanyomultak. Ebben a nyavalyás városban nem volt hol megfordulni, mindenhol nyüzsgés, mindenütt - fönt, lent, elől, hátul - ellenség... A térképen babrálva, az Öreg nem látta ezeket az utcákat, ezeket a házakat. Elvesztette tájékozódását. Vakon játszott. Nemhiába, hogy mindig ártalmas dolognak, a métélyek métélyének tartotta a várost.

Mindezen felül nagyon aggasztotta a bizonytalanság Martinyenkóval is. Csugaj erősítgette, hogy Martinyenko nem fog saját földijeire lőni. Találkoztak-e ők ma éjjel, vagy már régebben összebeszéltek, de tény az, hogy az ágyúparkban minden csendes volt, a légénység fele szétszaladt. Martinyenko pedig, nyilván a kényes helyzetre való tekintettel, holtrészegre itta magát. Mindössze két ágyúja állt a pályaudvar előtt, amelyeket Petljuráék sorsukra bíztak. Mahno annyira megörült - ágyút még sohasem zsákmányolt -, hogy kigurította az ágyúkat a sugárútra, s ő maga húzta meg az elsütőzsinórt; az arca ezer ráncsal nevetett, amikor a lövés eldőrdült - sokan hanyatt estek ijedtükben -, s a lövedék elsüvített a jegenyék fölött.

A Forradalmi Katonatanács törzse a pályaudvar előtti téren volt. Tábornövek égtek ott, körülöttük a város minden részéből munkások verődtek össze. A Bizottság tagjai csaknem valamennyit ismerték, legalább látásból, s azt is tudták, hol laknak, hol dolgoznak. Munkahelyük szerint külön csoportokba osztották a vasasokat, a malommunkásokat, a börtényiákat,

a szövőmunkásokat; a csoportok ekkor otthagyták a tüzet, és ötvenes szakaszokban felsorakoztak. Ha akadt közülük rátermett, az lett a szakasz parancsnoka, vagy pedig valamelyik bizottsági tag állt az élükre. Kiosztották a fegyvereket, s mindjárt meg is mutatták, aki még nem tudta, hogyan kell vele bánni. Minden osztag megkapta harci feladatát. A parancsnok magasba emelte s megrázta fegyverét.

- Előre, elvtársak!

A munkások is felemelték ezt a becses jószágot, amelyet végre kezükbe kaphattak:

- Éljen a szovjethatalom!

És a szakaszok a Katalin sugárút irányában elindultak a csatába.

Roscsin keresztültörte magát a hadsereg főparancsnokig, és részletes jelentést tett a hídfőállások elfoglalásáról s a létszámbeli veszteségről: négyen megsebesültek, egyet halálra gázoltak. Mahno ceruzáját rágva nézte Roscsin beesett, barna arcát, szilaj, eszelős pillantású szemét.

- Jól van, ezüstórát kapsz jutalmul - mondotta, és a büféasztal szélére tolta az előtte kiterített térképet. - Ide nézz. - S ceruzával vonalat húzott a keresztek között. - A támadás meglassúbbodott. Eljutottunk ideig: itt egy utca, egy zezzugos zsákutca, aztán a fasor... s még tovább, látod, ahol a keresztek elhajlanak... Szeretném tudni az okát, miért topogunk egy helyt a pizsokban? - vijjogta élesen, mint a vércse. - Eredj és tudd meg. - Egy papírdarabkára néhány szót firkantott, Karetnyik máris rálehelt a pecsétre, és az aláírásnál rányomta a Mahno karja alól kihúzott papirosra. - A gyávákat lelőheted, felhatalmazlak rá...

Roscsin kiment a térre, ahol még mindig gyülekeztek a munkáosztagok, egyenetlen sorokba verődve; vezényszavakat, „hurrá” kiáltásokat hallott. A bográcsokban itt-ott már rotyogott a kása a füstölgő tűzrakások felett, gőze a fejébe szállt: eszébe jutott az ismerős vassfazék a párolgó levessel, amit Maruszja az asztaltól felugorva szokott átvenni anyja kezéből, s maga előtt látta Maruszja fogait, amint beleharap a kenyérbe. No de hagyjuk ezt!...

Roscsin nyomában Szasko lépkedett s szakaszából még ketten: egy Csizs nevű himlőhelyes, vidám legény, erős, mint a bika, és egy mindig mosolygó s mégis hideg pillantású, szép arcú fiú, vízvezeték szerelő, aki egyik véraláfutásos szemét mélyen homlokára húzott fekete sapkával takarta, s röviden Robertnek nevezte magát. A Katalin sugárúton nehéz volt átjutni, minden utcasarok mögött előbb megbújva, egyik kaputól a másikig lopóztak. A golyók csak úgy fütyültek körös-körül. Az út üres volt, de a szalmazsákokkal eltorlaszolt ablakok mögül minduntalan kíváncsi fejek bukkantak elő. Egy ékszerüzlet bejáratánál apró emberke ült nagy bundában, ínség gyötörte, töpörödött, ősz szakállú arcát az évezredes zsidó égre emelve, mintha csak kérdezné: „Nagy Isten, mi történik velünk?”

- Mit csinálsz itt? - szólt rá Csizs.

- Hogy mit csinálók? - felelt sértődötten a vénember. - Várom, mikor ütnek agyon.

- Eredj haza.

- Minek menjek én haza? Paprikaki úr azzal fogadna: mi ér többet, a te nyavalyás életed vagy az én üzletem... Hát akkor már csak haljak meg itt, az üzlet előtt.

Alig tettek pár lépést, az öreg kidugta szakállát a falmélyedésből:

- Fiatalemberek, ne menjetek arra, ott gyilkolnak.

Amint a sarokhoz értek, fejük felett zúzott be egy ablakot a géppuskasorozat. Meggörnyedve szaladtak a mellékutcába, és egy kapumélyedésből nézték zihálva és számolták meg az utcakeresztezésnél az úttesten fekvő hét hullát s az eldobott puskákat. Az egyik munkásosztagot érte itt a sortűz. Robert keserűen elmosolyodott, és ádázul tagolva minden szót, ezt mondta:

- Az Astoria-szálló padlásáról lő valaki. Azt javaslom, hogy végezzünk vele.

A javaslat helyénvaló volt. Az Astoria-szálló, ahol Roscsin két hónapig lakott, a sugárút másik oldalán magasodott, golyózáporban lehetett csak elérniük. Roscsin kinyújtott kézzel szorította társait a falhoz:

- Csak egyenként, gyors időközökben, akkor nem lehet baj. - Lehajoltában majdnem földet ért, úgy szaladt a sarokig, és egy hulla mögé feküdt. Az Astoria padlásáról két golyó süvített el. Roscsin felugrott, s cikcakkban, mint a nyúl, az út közepén húzódó jegenyesor alá ugrált. A padlásról gyors kattogás kezdődött, de elkésve, mert ő már „holt térben” volt. Egy jegenye-törzshöz támaszkodva, levette sapkáját, megtörülte az arcát, mélyet lélegzett és visszakiáltott: - Szasko, indulj...

A szálló tükörtermébe kézigránáttal kellett bezörgetni; erre bent eltolták a szekrényt, és kinyitották az ajtót. Robert félrelökte a kövér portást, akinek hűledező kiáltását eleresztette a füle mellett: „Romka, te csirkefogó, hova mégy?”, és fölemelt gránáttal előrerontott. Az előcsarnok tele volt az emeletekről összesereglett szállóvendégekkel, akik a romantikus külsejű kézigránátos ifjú és a mögötte jövő három másik fegyveres láttára szó nélkül visszairamodtak a lépcsőn. A kifulladások lihegve támaszkodtak a korláthoz. Roscsin sokukra ráismert. És őt is megismerték - s ha a pillantással ölni lehetne, százszoros halált halt volna. Csak az a jámbor lelkű földbirtokos, akinek három hajadon lánya ült a nyakán, s aki most megkésve jött ki a szobájából, ahol éppen hideg ebédjét fogyasztotta, csupán ő volt olyan naiv, hogy majdnem a keblére ölelte Roscsint, madeiraszagot árasztva.

- Vagyim Petrovics, hát maga az, kedvesem, s lám, az én lányaim meg reszketnek, mint a nyárfalevél, mintha legalábbis bolsevikok törtek volna be...

De a szó elhalt a száján, amikor meglátta az óriás Szasko véresre karmolt arcát, a vízvezetékyszerelő Robert szemét a sapkaellenző alatt és Csizs vidám, piros képét, amely azonban semmi hajlandóságot sem mutatott holmi osztálybékülékenységre...

A szerelő ismerte a szálloda összes be- és kijáratát. A második emeletről egyenest a hátsó lépcsőhöz s onnan a padlásra rohantak. A vasajtó csak be volt téve. „Itt van” - súgta, és az ajtót felrántva, olyan bösz dühvel rontott be, mintha egész életében erre a pillanatra várt volna. Amikor Roscsin a gerendák közt odabotorkált a padlásablakhoz, Robert még mindig szuronnyal döfködött egy városi bundás embert, aki hason feküdt a géppuska mellett.

- Mondtam, ő az, maga a tulaj!

Mikor lementek a padlásról, a fiú hirtelen rosszul lett, a szája remegett, leült a lépcsőre, és sapkájával eltakarta arcát. Szasko dohogva vette el tőle a puskát: „Majd még várni fogunk rád!” Csizs pedig rászólt: „Ej-ej, és méghozzá Robert...” Erre a szerelő felugrott, kikapta puskáját Szasko hóna alól, és három lépcsőt is átugorva rohant le a földszintre. Vagyim Petrovics őt és Csizst hagyta hátra a szálloda őrizetére, Szaskót a törzshöz szalasztotta egy cédulával, hogy az Astoriába küldjenek őrzőjáratot, ő maga pedig egyedül kilépett az utcára.

Már alkonyodott. A munkásosztagok birtokukba vették a postaépületet, a városházát és a közpénztárt. Roscsin mindezekben a helyeken megfordult, és mindenhonnet híradást küldött a törzshöz. A harc minden jel szerint elhúzódott. Mahno gyalogsága, a rajtaütés támadó hevét

elvesztve, unatkozni kezdett a városban... Bezzeg, ha a pusztán viaskodtak volna, már rég felosztották volna a zsákmányt, főznék a gulyást, és körbe gyűlve gyönyörködnének, hogyan ropják a híres táncosok az elesettekről lehúzott csizmában a gopakot. A petljuristák viszont meghökkenésükből felocsúdva, visszavonultak a sugárút közepéig, s itt-ott már ellen-támadással is próbálkoztak.

Sötét lett, mire Roscsin a pályaudvarhoz ért. De Mahno már nem volt ott, áttette székhelyét az Astoriába. Roscsin odament. Tegnap óta nem evett, csak egy bögre vizet ivott. Bokája meg-megbicsaklott a fáradtságtól, bekecse ólomsúllyal húzta le a vállát.

A szállodába nem engedték be. Két géppuska állt a bejáratnál, és sarkantyús Mahno-legények járkáltak előtte az asztalon, guljaj-polei divat szerint homlokra fésült, bodor fűtökkel. Hogy meg ne fázzanak, lovassági bekecsük fölé hódprém bundát, cobolysálakat kanyarítottak. A gárdisták igazolványt követeltek Roscsintól, de egyik sem tudott olvasni, és azzal fenyegették, hogy ott nyomban agyonütik, ha nem kotródik el a kaputól. - Menjetek az anyátok keserves mindenségibe, a Mahnótokkal együtt - mondta nekik Roscsin unottan, és visszament a pályaudvarra.

Ott a félhomályos, feldúlt étteremben, ahová a magas ablakokon át csak a téren lobogó tábortüzek vetettek némi fényt, Roscsin lefeküdt egy lócára, s azonnal el is aludt. Tőle ordítozhattak, lövöldözhetnek, az éles mozdonyfűtők se riasztották fel. De az ólmos fáradtságon át, lehunytt szempillái mögött még mindig az elmúlt nap képei lebegtek előtte. Becsületesen eltöltött nap volt, meg kell adni... De talán mégsem egészen... Miért ütötte föbe azt a tisztet? Hiszen már megadta magát... Hogy az utolsó nyomot is eltüntesse?... Igen, igen, igen... S kártyákat látott az asztalon, pálinkáspoharakat... S mindjárt utána - megölve - Vegyenyapin kapitányt, azt az odvas fogú akarnokot, aki kártyázás közben, tyúk-püspökfalatra emlékeztető nedves száját mintha mindig csókra csücsörítette volna Ewert hadseregtábornok alfele irányában... Ej, ördög vigye, rászolgált erre az ütésre...

Riadozó szívverése elűzte az álmot. Roscsin kinyitotta a szemét, és egy szép, komoly arcba nézett; sóhajtott és felébredt. Maruszja ült mellette, az ablakból beszűrődő vörös napfényben. Egy bögre forró vizet és egy darab kenyeret tartott a térdén:

- No, gyere, egyél... - csak ennyit mondott.

Ezen az éjszakán Csugaj és a Forradalmi Katonatanács elnöke átjutottak a tüzérség állásaiba, ahol csupa ismerős katona állt őrséget, felköltötték Martinyenkót, és Csugaj így szólt:

- Sötét gazemberség, amit te csinálsz, cimborá... Ezért jöttünk most helyedbe... Vagy pártolj végleg Petljurához, csakhogy akkor élve innen nem menekülsz, vagy pedig add ki az ágyúkat...

- Jó, reggel elküldöm, ahány van...

- Nem reggel, pajtás, hanem most mindjárt... Ejnye, kelj fel hát, átalszod a szerencsédet, Martinyenko...

- Jól van, bánom is én, legyen hát most rögvest...

Másnap reggel Jekatyerinoszlavban ágyúdörgéstől csörömpöltek az ablaküvegek. A feltépett úttesteken kövek, letört faágak, bezúzott fabódék deszkái repültek a levegőbe. E dühödt muzsika ütemére a munkásosztagok, a parasztezred és Mahno gyalogsága rárontottak a petljuristákra, és egész a dombokig szorították vissza őket. Erre a különféle pártok és párton-kívüli szervezetek képviselői, úgyszintén az ifjabb Paprikaki, sétapálcáikon fehér zászlókkal,

nagy veszedelmek közt átvergődtek a Forradalmi Katonatanácshoz, és felajánlották közbenjárásukat a fegyverszünet mielőbbi megkötése és a polgárháború megszüntetése érdekében. Miron Ivanovics keshedt, leszakadt gombú kabátjában, zsíros sapkájában görnyedten ült az Astoria előcsarnokának egyik asztalánál, és nyálmirigyeinek legcsekélyebb igénybevétele nélkül rágcsalt egy darab fekete kenyeret. A küldöttségnek így felelt:

- Nekünk magunknak sem érdekünk tönkretenni a várost. Ultimátumunk a következő: délután három órára valamennyi petljurista leteszi a fegyvert, az ellenforradalmi alakulatok beszüntetik a padlásról a lövöldözést. Ellenkező esetben három óra egy perckor tüzéségünk sakktáblaszerűen tüzet nyit a városra.

Az elnök lassan beszélt, még lassabban rágott, az arca fekete volt a koromtól. A küldöttek elcsüggedtek. Sokáig súgtak-búgtak, már-már összevesztek. De ezalatt nagy lármával, tarka összevisszaságban a márványlépcsőn berobogott egy csoport az előcsarnokba: elől ketten egy Lewis-géppuskát öleltek magukhoz, utánuk egy tucatnyi hetyke siheder állig felfegyverkezve, középütt pedig egy eszelős pillantású, hosszú hajú férfi...

A küldöttek kikapták az elnök kezéből az ultimátumot, és kirohantak a fasorba, a friss levegőre, a golyózáporba.

Petljura parancsnoksága visszautasította az ultimátumot. Három óra egy perckor az öreg Mahno megdühödve vágta revolverét az asztalra, amelynél a Forradalmi Katonatanács ülésezett, és követelte a város könyörtelen és módszeres bombázását. A Forradalmi Katonatanács tagjai, többnyire helybeli munkások, sajnálták a várost. De hát nem volt szabad gyengének mutatkozni, meg kellett ijeszteni a burzsujokat. És Martinyenko tizennégy ágyúja - némi késéssel - eldőrdült. Az erődszerű, nagy házakról csak úgy hullott a téglák a vakolat. A bizottságok képviselői, mint az egerek, úgy szaladtak a petljuristáktól a Forradalmi Katonatanácsba. A munkásosztatok nem szüntették be a támadást. Petljuráék kezdtek visszavonulni a fasor végére, egészen a halomig.

A felkelés negyedik napjának éjszakáján a Forradalmi Katonatanács kihirdette a városban a szovjethatalmat.

Egész éjjel a kormány összeállításán dolgoztak. Mint ahogy Miron Ivanovics már akkor a vonaton előre látta: az anarchisták és a baloldali szociálforradalmárok megegyeztek Mahnával, az ő védelme alatt bevonultak az ülésterembe, és most veszettül viaskodtak minden egyes tárcáért. A szociálforradalmárok - hogy, hogy nem, csupa apró növésű, de izmos emberke - frissen, kialudtan jelentek meg, és a vitában nehéz volt fölébük kerekedni.

Amint szólásra emelkedtek, első dolguk volt, hogy megnyerő mosollyal az öreg Mahnához forduljanak: ő, mármint Mahno, a népi indulat igazi hordozója, ő a mesebeli vezér és a nagy stratégia, a tisztító tűz és a vasseprű... S micsoda pompás, nagyszerű vitézek az ő katonái!

A gyűrött képű Mahno, sápadt ajkát beharapva, csak bólogatott. Egy heves vérű szociálforradalmár feltűnően emelt hangon szónokolt, hogy csak hallják meg az ajtókon túl, a folyosón is; ott Mahno-legények nyüzsögtek, s köztük mindenféle népség, amely ki tudja, hogyan, de befurakodott a szállodába.

- Bolsevik elvtársak, mit vitatkozunk ennyit? Önök is a szovjet hívei, mi is azok vagyunk... Csupán taktikai nézeteltérésekről lehet szó köztünk. Egy burzsoá városi közigazgatás gépezetét kapjuk örökségül. Önök ezt egy nap alatt akarják szovjetizálni. Mi azonban tudjuk, hogy a városi hivatalok nem hajlandók kommunistákkal együtt működni. A szabotázs holtbiztos. Az éhség és zűrzavar nemkülönben. Velünk viszont igenis hajlandók dolgozni. A

Városi Duma ilyen értelmű határozatot hozott. Ezért támogatjuk Volin elvtárs jelölését a közellátás vezetésére. Javaslom: fejezzük be a vitát, s kezdjük meg a szavazást.

Az anarchisták kifürkészhetetlenül, sőt bizonyos megvetéssel figyelték a dolgokat, de aztán egyszer csak olyan valakivel rukkoltak ki, hogy Mahno is csavargatta csirkenyákát. Szónokuk ugyanis, egy pipacsvörös sapkás diák, a pénzügyi népbiztos tisztségére az ifjabb Paprikakit ajánlotta:

- Minden rendelkezésünkre álló erővel támogatni fogjuk... Ifjabb Paprikaki, aki a mi elvbarátunk, szobatudós típusú anarchista, kitűnő pénzügyi szakértő, s a mi kezünkben, igenis, a fölkelő szabad nép engedelmes és hasznos eszköze lesz... Javaslom, hogy vita mellőzésével, egyszerű kézfelemeléssel szavazzunk...

Maruszja és Vagyim Petrovics is ott ültek a fal mellett, egy széken. Maruszja izgult, kezét bosszúsan ökölbe szorította, fel-felugrott, hogy magas, ideges hangon közbekiáltson: „Ez gyalázat!”, vagy: „Hol voltatok, amikor mi verekedtünk?”, de megint leült, méregtől tüzelve. Ugyanis csak tanácskozási joggal volt jelen.

Maruszja lesoványodott, és a szél kifújta a bőrét ezekben a napokban. Kigombolt báránybőr bekecsben is melege volt, a haja zilált. A beszédek közti szünetekben sietett elmesélni Roscsinnak élményeit... Eleinte az élelmező bizottsághoz volt beosztva: kenyeret meg forró vizet hordott a katonáknak, aztán egészségügyi osztághoz került, végül összekötő lett, s szaladgált az egész városban keresztül-kasul...

- Százszor is rám lőttek - mutatta Roscsinnak, hány helyen lyukas a szoknyája széle. - Ha nem volnék fürge, már régen ott veszttem volna. Egy helyen valaki rám kiált: „Maruszja!” Én arra fordulok, hát éppen oda esik egy bomba, ahol fél perce voltam, én akkor már, huss! a jegenye mögött voltam... Még most is reszket a térdem, úgy megijedtem.

Maruszja életöröme elég lett volna még tíz felkeléshez is. Ekkor Szasko összekarmolt arca jelent meg az ajtóban. Nem tudott befurakodni, ezért magához intette Maruszját, aki oda-szaladt. A fiú sügött valamit neki. Maruszja összecsapta a kezét.

Éppen Csugaj dörgött a jelölések ellen:

- Elvtársak, nem veszekedni jöttünk ide, nem vitatkozni akarunk, hanem intézkedni... És az intézkedik, akinek megvan az ereje hozzá...

Maruszja alig várta a beszéd végét, akkor az asztalhoz szaladt és közölte:

- A városban dúlnak, fosztogatnak... Hallgassák meg ezeket az elvtársakat... Nem akarják beengedni őket... Majd kicsavarták a karjukat...

Az ajtónál lárma, dulakodás, rekedt kiáltozás kezdődött, végre berobbant Szasko, és nyomában néhány felfegyverzett munkás. Mind egyszerre beszélt:

- Micsoda dolog ez? Ide rakjátok a rendőröket... ahelyett hogy az utcára küldenétek... Hogy ott mi van... Az egész utat lezárták, Mahno-legények fosztogatják az üzleteket... Szekérszámra hordják el a rablott holmit...

Mahno szája megnyílt, mintha harapni készülne... felcihelődött az asztal mellől és kiment... Legényei a folyosón és az előcsarnokban ijedten nyitottak utat előtte, látva, mint vicsorítja a fogát, amely sárga volt, mint egy vén kuvaszé. Nem ment messzire: a sugárút másik oldalán, egy nagy üzlet kirakata mögött árnyak mozogtak. Alighogy kilépett az utcára, Ljovka termett mellette.

- Mi az, micsoda riadalom ez? - kérdezte Ljovka és hátrahőkölt. Mahno rárivallt:

- Hol voltál, te gazember?

- Hol voltam? A kardomat koptattam... Harminchatot vágtam le saját kezűleg... Harminchatot...

- Csinálj nekem rendet a városban, hallod? - vijjogott Mahno, erősen mellbe lökte Ljovkát, és átrohant az úton, az üzlethez. Ljovka és néhány gárdista utána. De azok ott bent már látták, hogy jó lesz iszkolni; az árnyak eltűntek az ablak mögül, s csak néhány ember szaladt, súlyos bugyrok alatt zihálva, de már jó messzire.

A testőrök azért még előkerítettek az üzletből egy ottfeledkezett nagy bajuszú Mahno-legényt. Keservesen vinnyogott, hogy csak meg akarta nézni, hogyan szívták a munkásvért azok az átkozott burzsujok... Mahno egész testében reszketve nézett a martalócra. És amikor a szálloda felől már egész sereg kíváncsi verődött össze, az arcába vágott:

- Ez egy hírhedt ellenforradalmi ügynök... Tudom, istenem, nem fogod tovább üzni gázságaidat!... Széthasítani és kész...

A bajuszos legény felordított: „Ne bántsatok!...” Ljovka kihúzta kardját, és nagyot suhintva lesújtott a nyakára.

- A harminchetedik! - mondta kérkedve és visszavonult.

Mahno vadul rugdosni kezdte a szétfolyt vértócsában vonagló testet:

- Így jár mindenki... Vége az eszeveszett rablásnak, vége! - Hirtelen a köréje sereglett s most hátrálni kezdő közönséghez fordult. - Nyugodtan hazamehettek.

Maruszja vállával Roscsinhoz dülve, egyszer csak elaludt a széken. Borzas feje lassanként a férfi mellére kókadtt. Már reggel hét óra volt. Egy mogorva öreg inas - aki a szovjethatalom megalakulása alkalmából viseltes házikabátjára cserélte fel frakkját - teát meg nagy darab fehér kenyeret hozott be. A kormány megalakult ugyan, de még sok, halaszthatatlan kérdés várt megoldásra. Így például az, amit a vasutasok már az este felvetettek: ki utalja ki és milyen összegben a fizetésüket? Mahno az anarchistáktól támogatva azt javasolta: állapítsák meg maguk a vasutasok a díjszabást, maguk gyűjtsék be a jegyek árát, és maguk osszák ki a saját fizetésüket...

De vitára már nem került sor. A dohányfüsttől ködfelhős szoba ablakai hirtelen megzörrentek. Tompa robbanás hallatszott. A díványon alvó Martinyenko felnyögött. Az ablaküvegek megint megzörrentek. Martinyenko felébredt: „Hogy a mennydörgős ménkü csapna belénk, mit okoskodnak...” - és szörmekucsmáját borotvált fejébe nyomta. Harmadszor is heves robbanás hallatszott. Csugaj és Miron Ivanovics a kenyérdarabot az asztalra ejtették, és riadtan néztek egymásra. Ekkor Ljovka rontott be egy fedetlen fejű lovas katonával, aki egyre bólogatott, mint egy medve.

- Végünk van - mondta a katona, és csüggedten legyintett -, az egész lovasságunk odalett...

- A Gyijevkánál! - rikácsolt Ljovka, és húsos arca megrándult. - Te is csak a szájad jártatod, öreg! Szamokis ezredes támad hat ezreddel... Nehézágyúkból lövi a pályaudvart...

A Katalin sugárút lakói kárörvendve és nyíltan - már nem a szalmazsákok mögött megbújva - nézegették az ablakokból, hogyan vonul vissza Mahno hadserege. Nagy ostopattogtatás közben vágattak a lovasok, a szél felborzolta vállukon a szörmet, lobogtatta a huszárdolmányt, lebernyeket és selyemtakarót... A batyukkal agyonterhelt lovak meg-megbotlottak a kövezet jégpáncélján, és lovasaikkal s a prédával együtt lebuktak a többi ló patkói alá... „Aha

- kiabáltak az ablakokból -, ott is egy, megint egy!” Nekiiramodva robogtak el a rablott jószággal megrakott szekerek, a négylovas géppuskás kocsik, csak úgy szikrázott a sok patkó... rohantak a gyalogosok, akik már nem értek rá szekérre kapaszkodni...

Veszett üvöltés, dübörgés, kerékszörgés közepette tülekedtek a sugárúton felfelé a város hegyre épült részébe, mert Szamokis ezredes a pályaudvart és a vasúti hidat már elfoglalta. Mahno, amikor kirohant a Forradalmi Bizottság helyiségéből, toporzékolt tehetetlen dühében, sírva fakadt, és - mondják - esze nélkül felugrott a kocsira, melyen Ljovka érte jött a szállodához, bundájába takarta a fejét - szégyenében-e, vagy hogy fel ne ismerjék -, és ismeretlen irányban elhagyta ezt az átkozott várost.

Egyetlen lövés nélkül menekült el hadserege is, de váratlanul Petljura állásaival találta szemben magát, mire fejvesztett rémülettel a Dnyeper felé fordították lovaikat, a biztos pusztulásnak. A folyópart itt meredek volt. Mahno legényei árkon-bokron, sövényeken át vágattak a jégre, a szekerek közben felborultak. De a jégréteg megroppant és beszakadt alattuk, és az emberek, lovak, szekerek a jeges, sötét vízbe merültek. Az egész hadseregnek csak száználmas maradványa vergődött ki a túlsó partra.

A munkásosztagokból ezen az éjjelen sokan hazakéredzkedtek melegedni, kapcát váltani, valami meleget enni. Csak a járőr maradt fegyveres szolgálatban, meg a parasztezred, mert annak nem volt hova hazamennie. Ennek a parasztezrednek kellett aztán felvenni az egyenlőtlen küzdelmet Szamokis petljurista ezredeivel. A pályaudvar közelében bekerítették, és szuronyrohammal csaknem egy szálig elpusztították őket, alig egynéhányuknak sikerült átjáróházakon keresztül elmenekülnie, hazatérni a faluba és elmesélni a szörnyű történetet: hogyan pusztult el háromszáz derék legény, akik elmentek Jekatyerinoszlavba, hogy megteremtsék a szovjethatalmat.

A Forradalmi Katonatanács tagjai, Miron Ivanovics és Csugaj rohantak, hogy összeszedjék a munkásosztagokat, és visszavonják az őrséget. Nem számíthattak a város megvédésére; feladatuk az volt, hogy a felkelés valamennyi résztvevőjének lehetővé tegyék az elvonulást a gyaloghídon át a túlsó partra. Az összegyűlt osztagok házak, torlaszok mögül, géppuskával lőtték a támadó petljuristákat. Ezalatt a munkások asszonyaikkal, gyermekeikkel százával menekültek a hídon át. Sokan mindenféle limlomot is cipeltek, amit nyugodtan otthagyhattak volna. Háztetőkről és lent a folyópartról is lőtték őket.

Csugaj, Miron Ivanovics, Roscsin, Maruszja, Szasko, Csizs és még vagy tíz elvtárs utolsónak maradtak. Géppuskából tüzelve szaladtak egyik saroktól, egyik fedezéktől a másikig. Szamokis katonáinak szürke szőrmekucsmái itt is, ott is felbukkantak a közelben. A legnehezebb még hátra volt - a híd, amelyen legfeljebb hullák és eldobott batyuk szolgáltak fedezetül... Csugaj megfordította géppuskáját, mögéje hasalt, s csak Szaskót tartotta magánál, a többire rákiáltott: „Rohanjatok!” Az izzásig hevült géppuska kelepelése közben mind nekiiramodtak.

Maruszja a híd kellős közepén megbotlott, és tántorogva ment tovább... Roscsin utolérte, támogatta, a lány csodálkozva nézett rá, mondani akart valamit, de csak nézett. Roscsin melléje hajolt, és a karjára vette, mint egy gyereket. Maruszja mindinkább elnehezedve simult hozzá. Már itt a híd vége. Végre... S ekkor mintha vasvessző vágta volna oldalba Vagyim Petrovicsot. Minden erejével tovább igyekezett, hogy le ne ejtse, meg ne sebezze Maruszját. Mögötte Csugaj rohant. „Fogd meg, elejtem...” - szólt hátra Roscsin. De a sapkája már előreesett, és lassan elsötétült minden a szeme előtt. Még hallotta Csugaj hangját:

- Szasko, segíts, nem hagyhatjuk itt...

»A haramiákat« csak februárban adták elő, a kacsalini ezred rövid pihenője alatt. Ekkor már maguk mögött tudták a fagyban, hóviharban megtett, végtelennek látszó meneteléseket, amikor meleg szállás helyett komoran virradt rájuk a borús hajnal, és a hólepte pusztaságon még kóro sem akadt, aminek tüzenél felmelegíthették volna megdermedt tagjaikat; a hosszú csaták, a hajnali riadók, a meg-megújuló kisebb összecsapások a kozákokkal - mindez a múlté. Mamontov megtépzott ezredeinek maradványaival messze a Don mögé szorult. Hadserege megfogyatkozott. Már nem bíztak benne, hiszen a Doni Hadsereg színe-javát, tízezreket áldozott fel hiába, a Caricin elleni támadásai során.

A kacsaliniak, akik harc nélkül vettek be egy nagy és megbékélt kozák falut, itt jókedvre derültek, ettek, meleg kuckóban aludtak. A közelgő tavasz pedig a hosszúra nyúlt háború végével kecsegtetett.

A súlyos hadjárat másfél hónapja nagyon kimerítette Dását, s neki már eszébe sem jutott a színelőadás. A színházi kellékek elkallódtak, a társulattól többen megsebesültek, még a szöveggönyv is elveszett. Dása szeretett volna legalább néhány estét kettesben tölteni Ivan Iljicsel a meleg kemence mellett, és szó nélkül, gondolat nélkül hallgatni a homályban a csöndben virrasztó, régi tücsök muzsikáját.

A fehéreneműt is ki kellett mosni, meg kellett varrogatni. Ivan Iljics halinacsizmáját meg kellett talpalni. Aztán rendbe kellett szednie saját magát is, hiszen nemcsak a férje, de mindenki más, sőt ő maga is elfelejtette, hogy Dása - nő. Agrippinával együtt már első este elmentek fürdeni, s micsoda boldogság volt utána felfrissült, piros arccal ballagni hazafelé az enyhe fagyban, a befagyott tócsákon át! Otthon felállították a szamovárt, vacsorát készítettek. Akkorra Ivan Iljics és Ivan Gora is megérkezett a fürdőből, és négyesben ültek asztalhoz. A férfiak élvezték a párologó káposztaleves ínycsiklandozó illatát, a szamovár békés melegét. Ivan Gora meg is jegyezte: - Látod, Ivan Iljics, munka után édes a pihenő...

De Dásának nem sok jutott ki belőle. Már másnap, éppen, mikor hazavárta Ivan Iljicsét, beállított Anyiszja a könyvvel, Schiller könyvével a hóna alatt, komolyan, tartózkodóan, és ábrándos szemét felvetve, így beszélt:

- Nagy bánatom van, Darja Dmitrijevna... Tudjisten, talán romlott vagyok... Mindenki más rendes ember, csak én romlottam el... Már kiskoromban is meglátszott rajtam... Később persze majdhogynem gyerekfővel férjhez mentem... másképp lett minden, jöttek a gyerekek... Hanem most, most bajban vagyok... Darja Dmitrijevna, mihez kezdjek én, ha vége lesz a háborúnak? Huszonnégy éves vagyok. Ülök a kuckóban egy paraszttal, és nézzem a pusztaságot a sztyeppen? Azok után, amit láttam, hallottam, más életre vágyom...

És Anyiszja mellét sóhaj feszítette a katonaköpeny alatt, szemét félig lehunyta:

- Ezt az egész könyvet végigolvastam, a harcok közt sem váltam meg tőle... Lehet, hogy nem vagyok elég öntudatos, buta vagyok és műveletlen, de ezen lehetne segíteni. Darja Dmitrijevna, én bennem sok-sok ember hangja él... Magamról semmit sem tudok, de az embereket jól ismerem... Sírnunk lenne kedvem, ha elgondolom, hogy csak erről az Amália grófnőről is mi mindent tudnék elmondani... Elevenen jönne elő ebből a könyvből... Már a boldogult Sarigin is megmondta, ugyanezt mondta nekem... Darja Dmitrijevna, ma találtunk egy termet, háromszáz nézőre valót, az iskolában. Itt ácsok is vannak, deszkát is lehet szerezni, vásznat is... Miért ne játszhatnánk el »A haramiákat«? A szerepeket még tudjuk... Meg aztán a fiúk is mondogatták: jó volna szórakozni egy kicsit...

Megiött Ivan Iljics, és persze el volt ragadtatva. „Fényes gondolat! Egy hetet legalább itt töltünk még. Nagyszerű ünnepük lesz a fiúknak!” Csodálatos ember volt ez az Ivan Iljics. A világon semmi sem tudta befelhőzni az életörömét: ha egyszer Dása vele van, akkor előre a szelek szárnyán, a boldogság felé... Mint a hajdani, világoskék júniusi napokban, a volgai hajón...

Így aztán Dása nem jutott hozzá, hogy alkonyattájt kilesse kedvese szívdobogását, hogy óvatos-halkan, macskaléptekkel titkolt gondolatai mögé lopózzék... De vajon volt-e neki egyáltalán titka? S különben, minek is fürkészné, Dása? Ivan Iljics bőkezű ember, odaadja mindenét, a rajtavalót is, ha kéri... Még az arca is - szélben, fagyban cserződött arca -, még az is egyszerű, mint a nap... Ó, be másként fordult volna, ha Dásában, véznácska testének gyöngéd melegében áldott élet fogamzott volna, szerelmesének húsából, véréből...

A társulat megkezdte a próbákat. Micsoda kínszenvedés volt az! Dása sirt befelé, a színészek szégyelltek egymás szemébe nézni. Eldurvultak, megkeményedtek, a hangjuk érdes lett... Szapozskov jött segítségül: előadást tartott a színjátszás eredetéről általában, és bebizonyította, hogy bizonyos állatok is szoktak színházat játszani; például a róka, amikor „egerészik”: fog egy egeret, s azzal valóságos színielőadást tart a kölykei előtt: neki-nekiugrik, hátrahemperedik, körbe sétál, farkát kunkorítja... A társulat felvidámódott, és lassacskán belezökkent a kerékvágásba. Az iskolateremben színpadot ácsoltak, színfalakat ragasztottak. A rivaldafényt nagy olajmécsesek pótolták. A hadjárat alatt elkallódott frakkok és szalonruhák - amelyeket Ivan Iljics még a tanyán elrekvirált attól az átutazó ügyvédtől - váratlanul előkerültek a hadtárszekerekről.

S végre felvirradt a nagy nap: alighogy bealkonyodott, tűzészeti pejlovon egy vöröskatonalovagolt végig a falun - ez Ivan Iljics ötlete volt -, és trombitász közben kihirdette: „Polgárok és elvtársak, mindjárt kezdődik Schiller »A haramiák« című darabjának előadása...”

Az egész falu az iskolába csődült. Olyan harc folyt a kapunál és a teremajtó előtt, hogy aki bejutott végre, jócskán beleizzadt, a sapkája leesett, kabátgombja leszakadt... De a kinn rekedtek se sokáig búsultak. A mélykék, kora tavaszi égen vékony holdsarló kélt vándorútra. Megszólt a harmonika az iskola előtt. A vöröskatonák kedvenc nótájukkal gyönyörködttették a lassan megbékélő kozák lányokat: „Angyal szállt az éjen át...” Nagyban folyt az ismerkedés, a tréfa, a „szembe rózsám”, a csókolózás. De azt is lehetett hallani itt-ott, hogy: „Katonaembernek házasodni nem megy könnyen, azzal várni kell ám, lelkem...”

A teremben a közönség eleinte harsányan hahotázott, mikor a kenderkóc parókás öregemberben, akin pópacsuhából átalakított palást díszelgett, felismerte Vanyin vöröskatonát... „Ő az, persze hogy ő az! - kiabáltak. - Gyerünk, Vanyin, ne félj, üss szét közöttük, a mindenit!...” Amikor pedig a színfalak mögül egy új szereplő sompolygott elő csoszogó léptekkel, kétfarkú, zsákszerű köntösben, női harisnyában, villogó foggal, sanda pillantással és kígyósziszegéssel: „Én vagyok itt, apám, hú fiad, Franz” - a közönség rögtön megismerte Kuzma Kuzmicsot, és hasát fogta nevetében. Dása a kulisszák mögött, halántékához szorítva tenyerét, ezt hajtogatta Szapozskovnak:

- Tudtam, hogy ez lesz a vége, csúfos bukás, tudtam, tudtam...

De a színészek leküzdötték a nézőtér viháncoló kedvét. Miután a közönség mindenkit sorra felismert, figyelni kezdett. Latugin a füstölgő faggyúgyertyákhoz lépett, amelyek alulról világították meg hatalmas fejét, a birkagyapjából arcához formált szakállt, vad kifejezést kölcsönző szemöldökét; két kezét úgy a mellére szorította, hogy az ügyvéd kabátja majd szétrepedt, és öblös hangon szavalta:

- „Ó, ha az egész természet harsonáján fújhatnék zendülést, csatasorba állíthatnám a hiénafajzat ellen a földet, levegőget és tengert!”

A nézők elcsendesedtek, s kezdték megérteni, mire céloz a darab.

A díszleteket nem cserélték ki, nem is sokat változtattak a színen. Szergej Szergejevics minden új kép előtt kidugta fejét a függöny mögül, és sokat sejtető mosollyal bejelentette:

- Harmadik kép. Képzeld el a Moorok fényűző kastélyát. Az ablakon beárad a kert virágillata. A szépséges Amália szobájában ül...

A gyertyafényben villózó fej eltűnt, a függöny szétvált. De most senki sem ismerte fel ebben a tarka krinolin, csipke-mellkendős, haragvó szépségben - akinek bodor fűrtjei alól hosszúkásra festett, nagy szempár sugárzott csodálatosan - Anyiszja Nazarovát a második századból.

Mély, reszketeg, szinte éneklő hangon beszélt, s öklével az asztalra ütött: „Eredj, fajtalan kutya...” És a darab folyt tovább, mint a tündérmese, amit gyerekkorában lehajtott fővel hallgatott az ember, amikor téli estéken a kemencepadról leste a szót a nagyapó ajkán...

Kuzma Kuzmics csak attól a helytől félt, ahol Amália arcul üti. Mert akármilyen ábrándos lélek volt ez az Amália, a keze - vöröskatona kéz. Kuzma Kuzmics oda is súgta neki: „Csak ne nagyon...” De Anyiszja, lelke mélyéből felháborodva - „Ó, galád rágalalmazó!” - neki-fohászkodott, s mintha múltjának minden nehéz keservét beletette volna, úgy odacsapott Kuzma Kuzmicsnak, hogy az a színpalak mögé penderült. De nem nevetett senki. Itt-ott kiáltoztak: „Helyes, úgy kell neki!” S mindenki tapsolt, mert mindenki maga is odasózott volna egyet a galád rágalmazónak.

Amália letépte gyöngysorát, a földre dobta és rátaposott: - „Ezüsttel, arannyal, ékszerrel megrakottan, dús lakomán dőzsölve, a kéj puha vánkosain nyújtóztatva tagjaitokat, így kárhozzatok el, ti nagyok és gazdagok! Karl, Karl, most méltó vagyok hozzád...”

Szergej Szergejevics a függönyt összevonva, jelentős mosolyával bejelentette a színpadról: „Szünet következik!”

Anyiszja a kulisszák mögött Dásához simult, fejét a mellére hajtotta, és hideglelősen vacogott:

- Ne dicsérjen, Darja Dmitrijevna, ne dicsérjen engem...

Tovább aztán úgy pergett a darab, mint a karikacsapás. Az első felvonásban a színészek még verejtékeztek, de később egyre inkább felengedett izmaik feszültsége, fojtott hangjuk természetesebb lett, s már fűtültek arra, ami a sugó, Szergej Szergejevics nem nagyon csendes, sípoló suttogásából a fülükhez jutott; restelkedés nélkül mondták a magukét, ami néha élesebb volt, mint Schiller szavai, de mindenesetre közérthetőbb.

A közönségnek nagyon tetszett az előadás. Tyelegin, aki a komisszár mellett ült az első sorban, többször majdnem könnyezett; Ivan Gora, akinek pedig fölényes tartózkodást kellett volna mutatnia, olyan hangosan szuszogott, mintha valami sikeres hadműveletet figyelne. De legfőképpen a színészek voltak megelégedve - sehogy se akartak kibújni jelmezükből, festett maszkjukból, és legszívesebben még egyszer eljátszották volna a darabot elejétől végig, pedig már faluszerte megszólaltak a kakasok.

Az ünnep véget ért. Elnémult az ének meg a harmonikaszó, csak itt-ott csapódott egy-egy kerítésajtó. Már a kakasok is elhallgattak. A falu aludt. Lassan ment-mendegélt az utcán Anyiszja, mellette Latugin, vállra vetett katonaköpenyben, s még így is melege volt.

- Bizony, Anyiszja, csoda ez... Itt mégymellettem, ebbe a vastag köpenybe burkolva, és én mégis keresztüllátok rajtad... Nem tudok és nem is akarok én most közönséges szavakat mondani neked...

A falu végére értek, ahol a sztyepp már a távol homályába vészett. A holdsarló magasan járt az égen. Anyiszja szeme előtt még mindig a rivalda mécszlángjai lobogtak, azokon túl a sötétségből még mindig hallotta saját szavainak visszhangját, a hallgatók halk sóhajtásait, és asszony mivoltának valami mélységes, eddig nem tapasztalt erejét érezte meg magában. Jólesett neki Latugin beszéde.

- Sok nőt ismertem én, kedvesem... ördög vigye valamennyit... Ilyent, mint te, egyet se láttam... Végem van énnekem, akár hiszed, akár nem...

Megtorpant; Anyiszja is megállt. Átölelte az asszonyt, köpenye leesett válláról a hóba. Sokáig, erősen csókolta Anyiszja hűvös száját. Aztán eltartotta magától a céklalével pirosított, látszatra közömbös arcot. Anyiszja nem őrá nézett, hanem a holdra:

- Ott van, ott megy az én bánatom... Jól van, no...

Latugin felemelte köpenyét, és tovább mentek.

Dásának nem akarózott aludni ezen az éjjelen. A párnára könyökölve beszélt:

- Hiszen tudom én, most ezt még nem lehet nyélbe ütni... De nézd csak, itt van Anyiszja, itt van Latugin. Kuzma Kuzmics született tehetség. Jágó... Tudod mit, színre hozzuk az »Othellót«. A társaságot kiegészítjük, holnap add ki az ezredparancsot... Meglátod: a hadosztály, de még a hadtest is megnézi... Hanem ahhoz először is meg kell őrizni a díszleteket... Beszélj a komisszárral, adjon nekünk külön szekereket... És hogy hallgatták! Úgy éreztem, hogy a közönségünk egy nagy szívacs, amely teleszívódik művészettel...

- Igazad van - felelt Ivan Iljics. Hátratett kézzel járkált a szobában, derékszíj és csizma nélkül, puha szőrmepapucsban, amit Dása vett neki egy kozák asszonytól. Tudjisten miért, Dását kellemetlenül érintette, valahányszor Tyelegin járkálás közben nagy árnyékával eltakarta az asztalon álló mécses. De mikor az ablaktól visszafordult, és a mécsfény megvilágította bronzba öntött, erős, mosolygó arcát, feldobogott a szíve.

- Igazad van... Az orosz ember szereti a színházat... Valami különös érzéke van a művészethez, szokatlan mohósággal veti rá magát... Képzeld csak el, a másfél hónapi harc alatt igazán kimerülhettek, csont és a bőr mind, hisz még a kutya is kidőlt volna... Mi köze ehhez Schillernek? Ez a mai est a moszkvai Művész Színháznak sem vált volna szégyenére. Vedd csak akár Anyiszját. Nem is értem, igazi őstehetség... Micsoda mozdulatok, mennyi finomság... S micsoda szenvedély! S amellettszép is.

Hadonászott s megint eltakarta a világosságot. Dása rászólt:

- Ivan, kérlek, talán abbahagynád a járkálást?

Hangjában réges-rég nem hallott ingerültség érzett; a párnára könyökölve, átható pillantású, elsötétült szemmel nézett maga elé. Ivan Iljics nyomban elhallgatott, az ágyhoz ment, és leült a szélére. Nem is leplezte megszeppenését.

- Ivan - és Dása felült -, Ivan, már régóta akarok kérdezni valamit. - Gyorsan végigsimította a szemét. - Nagyon nehéz, de nem bírom tovább...

A férfi arcáról leolvasta, hogy az már tudja, miről van szó, és mégis kimondta, amit már ezerszer elismételt magában:

- Ivan, te már nem tartasz engem asszonynak?

Tyelegin válla lassan emelkedett, és érthetetlen szavakat mormolva a fejéhez nyúlt. Dása fürkészően nézett rá, még nem adta fel a reményt... Vagy mégis jön az ítélet?

- Dása, Dása, ennyire meg nem érteni... Mégiscsak nagylelkűbb lehetnél.

- Nagylelkűbb? („Igen... ez ítélet!”)

- Úgy szeretlek, Dása, ha tudnád... Lehet, hogy te gyűlölsz... bár tulajdonképpen nem is tudom, miért?... Talán, hogy is mondjam, testi ellenszenvet érzel... ezt én meg tudom érteni... Én téged megszerettelek egész életemre, jó ez vagy rossz nekem, szavamra mondom, nem fontos. Velem vagy, mint a szívem is velem van... Te csak élj nyugodtan, légy boldog...

Dása a fejét rázta, mialatt hallgatta, ő pedig homlokát ráncolva, nehezen bökte ki a szavakat:

- Tudjisten, mindig magam elé képzeltem a te szegény kis lábaidat, hányszor elindultak keresni a boldogságot, és mindig hiába...

Dása kidugta véznácska lábát a takaró alól, a földes padlóra ugrott, az asztalhoz szaladt, és eloltotta a mécsest.

Ivan Gora a színielőadás után Agrippinával hazatérve, világot gyújtott, és átnézegette a nap folyamán felgyűlt apró írásokat; lefekvés előtt szeretett mindent rendbe tenni. Agrippina nem vette le köpenyét, sapkáját, hanem leült az ajtó melletti padra.

- Te se játszottál rosszul - mondta Gora ásítva, és a tarkóját vakarva. - Nem jól hallottam, mit is mondtál a színpadon, hiszen csak nyúlfarknyi volt a szereped... De Anyiszja! Anyiszja! - A mécs fölé hajolt, és nevetve lapozgatta papirosait. - Talán kicsit nagyon is riszálja magát, ahogy mifelénk mondják, férfit érez, ez igaz, ez megvan benne... Vigyázni kell rá nagyon... Tudod, hány meg hány illet vetett felszínre a forradalom? Mert hiszen ez a fontos... Erre van tervezve az egész. A nép nem buta, nem... Gazdag a nép... Csak nagyon is pocskoljuk a harcban... Több harci gép kellene... Itt van ni, olvasd... - és kisimította az egyik papirost. - Pusztá kézzel zsákmányoltunk egy tankot... De hiszen ez barbárság... Ha fiam volna, a mellére égetném a taknyosnak: „Ne felejtsd el, emlékezz rá, kinek köszönheted a jó dolgodat, kinek a csontja fehérlik a bojtóján között...”

Agrippina a falhoz támaszkodott, behunyt szemmel, összeszorított szájjal gondolt vissza élete legkeservesebb élményére... Hogyan feküdt Ivan Gora éjszaka a sztyeppen, nem mozdult, nem lélegzett... Ő akkor nem törődött a maga életével... Az utolsó tár volt a puskájában... És nem akart tovább menni a többivel: csak nem hagyja ott a sztyeppen éjnek idején?... Bár inkább ott porladoznának együtt...

- Miért nem fekszel le, Gapa?

Ivan Gora tenyerével feléje irányította a mécses fényét: Agrippina összehúzott szeméből könny szivárgott, sűrű cseppekben hullt hosszú pilláiról, fekete szemöldöke magasra ívelt... Ivan Gora táskájába rakta a papirosokat, odament Agrippinához, és elébe guggolt:

- Mi az, kis butám... Elfáradtál?

- Égesd, csak égesd a mellébe, tanítsd csak, tanítsd a csontokra...

- Gapa, mi van veled?

Az asszony kislányosan kétségbeesett hangon felelt:

- A második hónapban vagyok... Nem tudsz te még semmit... Csak azt hajtogatod, hogy Anyiszja meg Anyiszja...

Ivan Gora azon nyomban leült Agrippina lába elé. A szája kinyílt, mint a bolondnak.

- Gapa, igazán mondd? Gapa, milyen boldogság ez! Igazán teherben vagy? Drágám, Gapuskám...

S mialatt így beszélt, a nő meleg, asszonyos mély hangon megszólalt:

- Eredj a szemem elől, ne is lássalak...

Hozzáhúzódott, megölelte és odaesett melléje, még mindig szipogva, de egyre csendesebben.

Krasznov atamán Caricinnál szenvedett harmadszori veresége felélénkítette az egész déli frontot, amelynek három vörös hadserege - a Nyolcadik, a Kilencedik és a Tizenharmadik - a Don-vidéket és a Donyec-medencét fenyegette. Az eddig gyűlölködő kozákság mintha már hajlandó lett volna szögre akasztani az ellenségeskedéssel együtt a nyeret is a fészerben - hadd piszkítsanak rá a galambok! -, és zsíros rongyba csavarva, jó mélyen elásni a puskát. Tudja az ördög, ki eszelte ki, hogy a bolsevikok alatt nem lehet élni! Hiszen nem kelt lába a földnek, itt párolog a tavaszi napfényben, itt van a dolgos kéz is, a lovak hámba, az ökrök járómba kíváncsognak.

A szerpuhovi hadseregarancsnokság siettetten a támadást. Első gyarló haditerve némileg módosult. A hadseregeket menet közben átszervezték: ahelyett, hogy délkeletnek, a Don felé irányították volna a vörös csapatokat, a tavaszi olvadás járhatatlan útjain délnyugatnak, a Donyec felé kellett vonulniuk. De ez az intézkedés elkésett. A forradalom egyik legfontosabb országútja, a proletár Donyec-medence már lakat alatt volt: Maj-Majevszkij hadosztálya kéthavi vesztegelés után behatolva, Észak-Kaukázusból erős önkéntes osztagokkal gyarapodott, miután ezek az asztrahanyi homokon szétszórták a Tizenegyedik Vörös Hadsereget. A Donyec jobb partján most ötvenezer főnyi válogatott fehér katonaság állt, Maj-Majevszkij, Pokrovszkij, és Skuro vezénylete alatt.

Hirtelen köszöntött be a tavasz. A szikrázó napfényben egyszerre megindult a jég, kéklő vízzel teltek meg a sztyeppi szakadékok, a Donyec megáradt, és sokasodtak a vadvizek a pusztán. Mivel a vasútvonalak errefelé a délkörök irányában futottak, az átcsoportosítást a sárba fült országutakon kellett végrehajtani. A hadtápszekerek feneketlen sárban kecmeregtek, elszakadva egységeiktől. Mindez természetesen gátolta és lassította az átcsoportosítást. A megáradt Donyec gázlóit megszállták a fehérek. A támadás elhúzódó csatározásokba fulladt. S ugyanakkor a mögöttes területeken Gyenyikin ügynökei váratlanul elkecseregett, véres kozák lázadást robbantottak ki Vesenszkaja kozák faluban, amely előzőleg már megbékélt. A fehérek repülőgépen szállítottak oda pénzt, fegyvert és ügynököket.

Csak az egyetlen Tizedik Hadsereg nyomult tovább előre a balszárnyon dél felé, a hadseregarancsnokság rendeletére a vasútvonal mentén, visszaverve és pusztítva Krasznov csapatainak maradványait. A Tizedik Hadsereg a veszébe rohant.

Délidőben nem lehetett szabad szemmel látni a sztyeppet; ahonnét enyhe fuvallat szállongott, olyan erősen izzott a napfény a vadvizek, patakok, tavak tükrén. Madárhad húzott el az áttetsző ég alatt; ék alakban, krúgatva szálltak a darvak; ki tudná röptüket követni a vagon ablakából, a vonat lépcsőjéről!... Hová, merre szálltok? Ukrajnába, Poleszjébe, Volhíniába, vagy még annál is messzebb, Németországba, a Rajnán túlra, a régi fészketekre? Gólyamadár, tiszteltetjük a jóra való embereket, és ha piros lábadon álldogálsz majd a háztetőn, meséld el

nekik, mit láttatok a szovjet földön, ahol megtört már a jég, tavaszi hullámok árasztják el a tájat, és ilyen tavasz még nem volt soha, sehol sem, ilyen vad és fenyegető.

Dása, Agrippina és Anyiszja szinte megrészezültén a napfénytől és a szélről, ekkortájt gyakran álldogáltak együtt a napfényes, széljárta kocsiperonon. A vonat dél felé haladt, a tavasz meg vele szembe. A katonák már köpeny nélkül, kigombolt nyakkal jártak. Olykor a láthatár szélén fel-felmorajlott az ágyúdörgés: a Tizedik Hadsereg előretolt osztagai verték ki a tanyákról a felkelő kozákok utolsó bandáit. Velikoknyazseszkaját minden nagyobb nehézség nélkül elfoglalták. Azon túlhaladva, a kacsalini ezred szerelvénye a Manics folyó partján kirakodott, és elsáncolta magát.

A szalszki sztyepp, amelyet tavasszal elborítanak a Manics zavaros hullámai a nádasok felett, lapos és kopár, mint a tenger zöldbe merevedő felszíne. Itt, a Manics felett röpködtek a nyílvevők egyik partról a másikra, itt viaskodtak Ázsia nomádjai a szittyákkal, alánokkal, gótokkal, innen tették a hunok sivataggá a földet egész Észak-Kaukázusig. Itt hallgatták a kalmükök a kobzosok dalait Manasz hőstetteiről, nemez sátraiknál üldögélve. Tavasszal csodálatosan gazdag ez a sztyepp, a mámoros föld siet virágos rétbe takarózni, az esthajnal rőt fénye besugározza az ég alját a Fekete-tenger felé, óriási csillagok sziporkáznak a magasban, és virradóra a Kaspi-tenger felől, mint tündöklő perzsa pajzs, úgy emelkedik fel a bős sugarú nap.

A kacsalini ezred törzse a pusztaság egyetlen lakható helyiségében szállásolta el magát: egy üres lókarám földkunyhójában, amit fönt benőtt a sás. Ellenség nem mutatkozott a közelben, a hadsereg lovasfelderítői messze jártak, délre Tyihoreckaja felé, nyugatra pedig Rosztov irányában. Nehéz volt megértetni a vöröskatonákkal, hogy a gránáttal nem a halakat kell pusztítani a Manics vizében, a drága tölténnyel nem récékre vadászni jöttek ide, hanem súlyos harc előtt állnak: a hadsereg az ellenség mögöttes területére vetődött, és az ellenség nem afféle magunkfajta, hanem olyan erős, amilyenel még nem álltak szemben...

Ivan Gora egyik nap, visszatérve a hadosztály törzsétől, magával vitte Ivan Iljicsét a folyóhoz. Szó nélkül ültek le a parton és rágyújtottak; a vörös, bársonyfényű nap lemenőben volt, a föld jó szagokat lehelt, a békák pedig arcátlanul brekegtek, kvartyogtak, kuruttyoltak, hogy majd felverték a Manicsot.

- Tojásokat raknak a bitangok - mondta Ivan Gora.

- Hát te mit tudtál meg?

- Minden a régiben. Mindenki izgatott, tudják, miről van szó, és mégse tesznek semmit. A főparancsnokság szigorú parancsa: támadás Tyihoreckaja ellen! Mit szólsz te ehhez?

- Én nem okoskodhatok, Ivan Sztjepanovics, az én dolgom a parancsot teljesíteni.

- Azt kérdelem, hogy te magad mit gondolsz erről?

- Hogy én mit gondolok?... Nem akarsz te engem agyonlőni?

- Az ördög vinne el... Mindegyik így felel... Gyávák vagytok valamennyien...

Ivan Gora hátralökte sapkáját, megvakarta fejét, aztán az oldala kezdett viszketni. Láruk alól egy göröngy lehullott a partról, és puha csobbanással tűnt el a zavaros vízben. A békák olyan kéjes dühvel daloltak, mintha az egész világot be akarták volna népesíteni csúszós magzataikkal.

- Szóval te helyesnek tartod a rendelkezést?

- Nem, nem helyeslem - felelt halkán és határozottan Tyelegin.

- Aha! Szóval nem! Jól van... És miért nem?

- Mi itt már csaknem teljesen elszakadtunk a tartaléktól: ha az ellenség valahol elvágja a vékony fonalat, amely Caricinnal összeköt bennünket, akkor végünk. Ez az egész dolog nincs rendben...

- No aztán? Mondd csak...

- Ha még tovább megyünk délnek, Tyihoreckaja ellen, akkor úgy belemászunk a bajba, mint a macska a csizmába. Ebből semmi jó nem származhat. Még meg tudnám érteni, ha a mi hadseregünkkel akarnánk mindenáron magunkra vonni a fehérek haderőit a Donyec-medencéből...

- Igen, igen...

- De ez kicsit drága multság, efféle tüntetés kedvéért tönkretenni egy hadsereget...

- És teszerinted mi következik ebből?

Ivan Iljics felfújta arcát, és kialudt cigarettáját a vízbe röpítette.

- Hát kérlek, Ivan Sztjepanovics, én nem vontam le következtetéseket...

- Nem igaz, hazudsz... Különböztet hallgass! Így is érthető a dolog... Te, Ivan, egyszer meséltél nekem a komisszárodról, Gimzáról; emlékszel, hogyan küldött téged a főparancsnoksághoz bizalmas jelentéssel, hogy Szorokin áruló lett... Hát figyelj ide... (Ivan Gora szétnézett, és halkabban folytatta.) Én azt hiszem, magam utaznék el, de nem Szerpuhovba, a főparancsnokságra, hanem egyenest Moszkvába... Valahol settenkedik egy gazember, a főparancsnokságon vagy a Legfelsőbb Katonatanácsban, nem tudom... Másképp nem lehet... Hiszen háború van... és mi túlságosan megbízunk az emberekben... Ha valamelyikünk nagyon forró szívű, nagylelkű, akkor már azt hiszi, hogy a burzsujokon kívül az egész világ csupa jó barát. S akkor csak becsületesen kell vagdalkozni és kész... Mikor Pityerben jártam, megnéztem magamnak Vlagyimir Iljicsot, olyan jó kis hunyorgó, orosz szeme van... Lelkes, nagy gondolkodó, a kezét a mellényébe dugva járkál, a homloka mögöl csak egyet pillant az emberre, és máris tud mindent... Ez kell, így kellene. Én, látod, minden szavadat, minden mozdulatodat figyelem... De te, te nem fürkészsz engem, te bennem vakon megbízol... Ha valami ártalmas feladatot bízna rád, azt is teljesítenéd...

- Nem én, azt már nem...

- Hiszen épp most mondtad: te nem okoskodhatsz... Hát akkor mit teszel?

- Igyekezlek meggyőzni, lebeszélni.

- Lebeszélni! Értelmiségi vagy! Agyon kell löni. Hej, édes istenem...

Ivan Gora nagy kezével fejébe húzta sapkáját, és térdére könyökölt. Nem mondta el Tyeleginnek a legfontosabbat, hogy tegnap a hadosztály párttaggyűlésén felolvasták a Köztársaság Legfelsőbb Katonatanácsa elnökének táviratát - választ a Tizedik Hadsereg parancsnokságának sürgető kérdésére -, és ez a távirat gőgös és fenyegető hangon megerősíti a korábban kiadott rendelkezéseket...

- Az utolsó jelentések így szólnak: jobbszárnyunk ellen Pokrovszkij tábornok összpontosítja a Donyec-medencéből idedobott négy hadosztályát: Kutjepov tábornok hadteste arctámadásra készül, és már el is vágta az utunkat Tyihoreckaja felé, kitalálta a főparancsnokság szándékát... A balszárnyon Ulagaj tábornok lovassága gyülekezik... Mögöttünk pedig négyszáz versztányi sivatag...

- Hát ez pedig mindent eldönt - mondta Ivan Iljics. - Az én véleményem, ha tudni akarod: azonnal elszállítani a sebesülteket, és minden fölösleges holmit hátravinni, hogy gyorsan mozoghassunk. A Manicsot úgysem tarthatjuk.

Ivan Gora nem felelt. Hallgatott egy sort, aztán elkeseredetten a vízbe köpött:

- Ilyen beszédekért téged is, engem is haditörvényszék elé kellene állítani... Kimondják, hogy haljunk meg a Manicsért, hát meghalunk...

- Ettől én még sohasem riadtam vissza. Azt hiszem, ezután sem fogok visszariadni.

Május másodikán mutatkoztak először a folyón túl Kutjepov lovasfelderítői, eleinte csak kisebb portyázó csoportokban. Felbukkantak, meg-megálltak, aztán lövöldözve elvágtattak a fénylő tócsák között. Egyre többen, egyre merészebben közeledtek az arcvonalhoz, leszálltak, és lovaik mögül lőtték az előretolt osztagokat.

Május harmadikán aztán fülsiketítő ágyúzás közepette Kutjepov főerői is megjelentek. A vasút közelében összpontosulva, egymást követő hullámokban támadtak a Manics mentén. Felderítő biplánok tűntek fel, amelyek nem hasonlítottak sem az orosz, sem a német repülőgépekhez. Pontonokat szállító teherautók robogtak vizet, sarat fröcskölve. Kutjepov egyik rohamosztaga még azon éjjel átkelt a folyón, a Morozov-hadosztály szakaszán, de ott szuronyharcban egy szálig elpusztult.

Éjszakára a csatárláncok visszavonultak, és beásták magukat. Tüzet nem gyújtottak sehol. A lövöldözés szünetelt, és megint csendes, párás, virágillatos éj terült a rónaságra. A szemtelen békák hada, mintha semmi sem történt volna, kórusban rázendített. Néhányan, akik fülüket a földre hajtva aludtak, hallani vélték, hogyan borzolgatja a növekvő fű csírája halkan, zizegve, körös-körül a síri sötétséget.

Ivan Iljicsnél, az ezredtörzs földbe ásott fedezékében, egész éjjel tanácskoztak. Türelmetlenül várták a hadosztály parancsát a támadásra; mindnyájan tisztában voltak azzal, hogy ilyen ellenségnek egy óra időt sem szabad hagyni büntetlen garázdálkodásra a Tizedik Hadsereg csaknem félszáz versztányi, de hézagos frontján, amely oldalról és mögöttes területéről fedezetlen. A parancsnokok jelentést tettek csapataik hangulatáról: a vöröskatonák izgatottak, nem alszanak, sugdolóznak a lövészárkokban. Ha most még tizenennyolcat írtak volna, akkor az egész ezred legszívesebben gyűlésre szaladna, és ízekre tépné a parancsnokot, ha nyomban nem adja ki a vezényszót: előre! A kétségbeesésnek, a dühnek vannak néha olyan különös pillanatai, amikor az ember azt hiszi, hogy mindent elsöpörhet az útjából.

Moskin századparancsnok mászott le a fedezékbe, az imént gázolt át nyakig érő vízben a Manics túlsó partjáról, ahol századának egy szakasza volt berendezkedve. A caricini vasmunkások közül való volt, de a vadász szenvedélyével vetette magát a katonaéletbe.

- Kellemes illatokat érzek, elvtársak - mondta, és hunyorgott a dohányfüstben, amelyen alig-alig világított át a gyertyafény. Fél lábon ugrálva húzta le mindkét csizmáját, és kicsurgatta belőlük a vizet. - A legényeim megsebesítettek egy „kadetot”, ide akartam hozni, kár, hogy közben meghalt. Tacsó volt még, de micsoda méregzsák: „csőcselék, bitang népség” - egyebet se tudott a taknyos. A fiúk aztán megbámulták. Micsoda felszerelése volt: posztóruha, cipő, derékszij, mind vadonatúj! Mi a kozák ezekhez képest! A kozák buta paraszt, de testvér; te szólsz rá egyet, ő szól rád egyet, és már el is hordja az irháját... De ezek? Ezek úrfiak, ezek aztán nem ismernek irgalmat... A szakasz csupa tiszt; a szakaszparancsnokaik pedig ezredesek. Mindegyiknek a kezén karóra... Meg is mondtam a legényeimnek: nehogy eszetekbe jusson, csibészek, hogy az órák végett odamásszatok a fehér előőrsökhöz, mert összetöröm a csontotokat...

Moskin elnevette magát, és egészséges fogsora a jóság derűjét csillogtatta meg ezen a csúf, ragyás, de okos arcon.

- A helyzet így áll, elvtársak: a sztyepp zajlik, már régóta figyeljük. Kiküldtem felderíteni Sztjopka Scsaveljovot, az egy angyal, nem is ember. Odakúszott, visszakúszott... Azt mondja, a tüzéségük már ott van, és szekereken gyalogság is érkezik... Készüljünk fel, elvtársak...

Ivan Iljicsnek a feje szédült már a füsttől, s levegőre ment egy kicsit. A kihunyó csillagok között éles, vakító fénnel sugárzott a holdsarló. A rudakból összerótt kerítésen három nőalak gubbasztott. Ivan Iljics odament.

- Nem értem: kiadtuk a parancsot, hogy mindenki fedezékben éjszakázzék...

- Nem tudunk aludni - mondta Dása, és hozzáhajolt a kerítésről.

Különösnek rémlett most a felesége, de Anyiszja és Agrippina is - soványak, nagy szeműek... S Tyelegin nem látta a homályban, mosolyognak-e, vagy furcsán eltorzul az arcuk.

- Megvárjuk itt, amíg maguk végeznek odabenn - mondta Agrippina.

- Nekem pedig engedje meg, ezredparancsnok elvtárs, hogy velük maradhassak - szólt Anyiszja.

- Legalább szálljatok le a földre, mit ültök ott fönn, mint a tyúkok... Golyók röpködnek erre, nem halljátok?

- A föld piszkos, meg sok a bolha, itt jó szellős - felelt Dása.

- Nem golyók ezek, hanem bogarak, ne csapjon be bennünket - ellenkezett Agrippina is.

Dása megint lehajolt hozzá:

- A békák megkergültek, azt hallgatjuk...

Ivan Iljics a folyó felé fordult, s csak most lett figyelmes a vágy, a várakozás, e ritmikus, nyögdecslő sóhajaira, mígnem a győztes, egy tátott szájú, kimeresztett szemű, araszos szólista, nekiereszti a hangját, és zengve zeng, mint aki biztos benne, hogy még a csillagok is meghallják örömteli, harsány himnuszát az élethez.

- Bravó, bravisszimó - mondta nevetve Ivan Iljics. - No, nem bánom, üldögéljete, csak aztán, ha kezdődne valami, gyorsan be a fedezékbe... - Vállánál fogva magához vonta Dását, és a fülébe súgta: - Tudja az ördög, olyan jó most, ugye? Gyönyörű vagy...

Intett és lement a földkunyhóba. Amikor megint magukra maradtak, Anyiszja csendesen megjegyezte:

- Akár örökre elüldögnék ott így...

Agrippina:

- Vérrel fizetünk a boldogságért. Azért olyan drága.

Dása:

- Tudjátok, lányok, mi mindent láttam én már életemben, és mind elszállt, elröpült, tán ügyet se vetettem rá... Mindig valami újat, valami különöset vártam... A bolondos szívem önmagát kínoztam, és másokat is kínoztam... Pedig szeretni kell inkább, ha csak egyetlenegy éjszakán, mint most... Mindent megérteni, csordultig telni, egy éjszaka millió évet átélni...

Fejét Anyiszja vállára hajtotta. Agrippina egyet gondolt, s a másik oldalon ő is Anyiszjáéhoz simult. És még sokáig ültek így a csillagok alatt.

Kutyepov tüzéségét új típusú biplánokról irányították. Ezek a kétfedelű repülőgépek jó néhány bombát dobtak a vörösökre, és a robbanások fölött keringve, mint a karvalyok, ők irányították az ütegek munkáját, amelyek hajnalban erős tüzet nyitottak a Manics-vonalra.

Az ellenség visszariasztására a hadosztály egyetlen repülőgépe emelkedett a levegőbe, egy ócska, lassú járatú Newport, amely már az imperialista háborút is kiszolgálta, és csak nagy ügyel-bajjal hozták helyre valahogy Caricinban.

Rémes látvány volt, amint ez a rozoga, foltozott szárnyú alkotmány az aerodinamika minden törvényével dacolva, örökösen haldokolva ott recsegett-ropogott a fejek fölött. Viszont ezen a gépen repült az egész déli fronton jól ismert Valka Cserdakov, a fehér repülők réme, aki egyébként bicegő, ferde vállú, többször sebesült, de újra csak összefoltozott, majomszerű emberke volt. Megkérdezték néha: „Valka, igaz, amit mondanak, hogy tizenhatban lelőttél egy német repülőhóst, aztán harmadnap elrepültél Németországba, és rózsákat szórtál a sírjára?” „No és aztán?” - felelt egykedvűen. Egyik ismert fogása az volt, hogy amikor kifogyott a géppuskatölténye, a magasból rázuhant az ellenségre, és szétzúzta az alvázat. „De hogyhogy te magad nem zúzódál halálra?” - „No és ha elpusztulok, abban mi van?”

Ha meglátták a sztyepp fölött alacsonyan elsikló gépét, mindjárt felvidultak. Pedig a helyzet nem volt vidámnak mondható. A Manics mindkét partján golyózápor söpört és szögezte árkaikba a vöröskatonákat. Mindegyik üteget legalább hat ellenséges üteg ágyúzta szünet nélkül. Gyors, vakmerő rohamokkal, feltartóztathatatlanul közeledtek az ellenség csatárláncai.

Valka Cserdakov gépszárnyait megbillentve ért földet, kimászott a gépből, és bicegve ténfergett körülötte; arca merő gépolaj volt.

Vöröskatonák szaladtak oda.

- No, mi az, nem láttatok még ilyen csudát? - mormogta mérgesen, és kiemelte a fülkéből a szerszámosládát. - Azt nézzétek inkább, nehogy ellenséges repülőgép jöjjön közelünkbe, amíg dolgozom.

De bizony a fehérek észrevették, és három gépük is elkezdett keringeni fölötte, jó magasan, az igaz, mert a vöröskatonák lőttek rájuk. Egyik bomba a másik után zuhant a földre, de Valka nem sokat törődött velük, a benzinvezetéken javítgatott valamit. Egyik bomba olyan közel robbant fel, hogy a felvetődő göröngyök a repülőgép szárnyára estek. Ekkor felnézett az égre, és megrázta az öklét. Amint elkészült a javítással, odakiáltott a vöröskatonáknak:

- Gyertek, csak forgassátok meg a légcsavart! - Bemászott a gépfülkébe és leült. - Elvtársak, frissebben forgassátok, nem asszonnyal játszadoztok, vagy mi, nosza, nyomjátok meg erősebben!

A motor prüsszentett, majd fülsiketítően felvisített, a vöröskatonák elugrottak, s a gép bűgva nekiiramodott, a mezőn nagy sokára végre fölemelkedett. Valka a magasba érve, többször bukfencet vetett, hogy a tartályban az a hitvány benzin- és borszeszkeverék jól felkeveredjen. Széles hurkot írt le a levegőben, és rávetette magát az ellenségre. De a három biplán nem vette fel a harcot, hanem gyorsan elillant a közelből.

Amíg szükségesnek látta, Valka még egy ideig cirkált a levegőben, aztán leszállt, és cédulát küldött Tyeleginnek.

„Nyolc új személygépkocsit láttam náluk. Gyenyikin érkezett a frontra külföldiekkel. Ezt jó lesz figyelembe venni. Két ellenséges ágyú találatot kapott, egy menetoszlopra is lőttem. Most megyek benzinért.”

Gyenyikin a frontot járta. Több mint egy éve annak, hogy tigristakaróba burkolózva, torokfájósan rázatta magát annak a hétezer főnyi önkéntes csapatnak a hadtápszekerén, amely Kornyilov vezérlete alatt vérrel áztatott utat tört magának Jekatyerinodar felé. Gyenyikin tábornok most teljhatalmú diktátora volt az egész alsó Don-vidéknek, a Tyereknek, a dúsan termő Kubanynak és Észak-Kaukázusnak.

Gyenyikin magával vitte Kutyepov tábornok frontszakaszára az angol és francia katonai attasékat, hogy kellemetlenül érezzék és szégyelljék magukat Odessza, Herszon és Nyikolajev miatt, amelyet szégyenszemre átengedtek a bolsevikoknak. S ha legalább a reguláris Vörös Hadsereg verte volna ki onnét a franciákat és görögöket, de nem: parasztok és partizánok hánytak kardélre - a francia torpedórombolók katonáinak szeme láttára - Nyikolajevben egy egész görög dandárt. A világháború győztesei, a franciák, az orosz muzsiktól, hogy, hogy nem, fejvesztett rémületbe estek, gyáván kiürítették Herszont, és két hadosztályt elvontak Odesszából... Mint az ördög a tömjénfüsttől, úgy megijedtek a moszkvai kommunistáktól. Anton Ivanovics most szemléltetően be akarta mutatni a felfuvalkodott európaiaknak, hogyan veri meg a kommunistákat az ő hadserege, amely a babér és kard jegyében harcol.

Még egy titkolt sérelme volt Gyenyikinnek: a Tízek Tanácsa Párizsban Kolcsakot nevezte ki egész Oroszország főkormányzójául. Kolcsak volt a kiválasztottjuk. Ezerkilencszáztizenhétben ő volt az, aki letépte övéről aranyozott kardját, és a parancsnoki hídról a Fekete-tengerbe dobta. Akkoriban csaknem az egész világsajtó hírül adta ezt. Ebben az időben Gyenyikin tábornok a bihovszkajai börtönben raboskodott - erről a lapok hallgattak. Tizennyolcban Kolcsak az Egyesült Államokba szökött, és az amerikai hadiflottának adott szaktanácsokat az aknavetést illetően; a lapok a filmcsillagokkal egy sorban hozták a fényképét... Gyenyikin tábornok megszökik a bihovszkajai börtönből, részt vesz a jégvadjárásban, az elesett Kornyilov holtteste mellett vállára veszi a főparancsnokság súlyos keresztjét, és meghódít egy akkora területet, amely nagyobb, mint egész Franciaország. Egy párizsi zuglap mindössze három sort közöl erről, és valami fantasztikus, pofaszakállas arcképet: „Général Déniquine”. És Oroszország kormányzójául azt a nagyzási hóbortban szenvedő, kokainista reklámhóst, Kolcsakot nevezik ki.

Anton Ivanovics nem bízott Kolcsak fegyvereinek győzelmében. Pepeljajev, Kolcsak újsütetű tábornoka decemberben elfoglalta Perm városát, és az egész külföldi sajtó felujjongott: „Vasököl sújt le a bolsevik Moszkvára!” Akkoriban még Anton Ivanovics is elhitte ezt, és nehezen nyelte le Pepeljajev sikerét. De aztán - mint kémei jelentették - Moszkvából odaküldték a Kámához Sztálin népbiztost, ugyanazt, aki ősszel már két ízben szétverte Krasznov tábornok seregét Caricinnál, és most erélyes intézkedésekkel gyorsan megszervezte a védelmet, majd úgy megbillentette Permben a dicső Pepeljajevet, hogy az meg sem állt az Urálig. Kétségkívül ugyanígy kell végződnie Kolcsak volgai offenzívájának is, ami minden komoly előkészület nélkül folyik, inkább csak a nemzetközi reklám kedvéért, a részeges szibériai kupeczek diadalüvöltésétől kísérve.

- A mi taktikánk némileg különbözik attól, amit annak idején a világháborúban önök, a németek s mi magunk is követtünk. A csatárláncok ritkébbak, és egymástól sokkal nagyobb távolságban sorakoznak fel, minden egyes szakasz önállóan teljesíti feladatát - mondta Gyenyikin a vadonatúj, elegáns, nyitott Fiatban állva, és fehér szarvasbőr kesztyűs kezével mutatta Tyeplov vezérőrnagy lövészdandárának parádés, katonás felfejlődését.

A hadseregfőparancsnok mellett egy francia állt a gépkocsin, finom, égszínkék posztóból készült tiszti egyenruhában, kis fején jól festett az aranyzsinóros bársonysapka; selymes kis bajusza kikandikált a látszó alól, amelyet most szeme elé tartott; oldalán alumínium kulacsban

jóféle konyak kotyogott. Örület, milyen kényelemhez szokott ez a francia! A gépkocsi lépcsőjén egy angol állt, és szintén a látsőbe nézett, valamivel durvább, egyszerűbb khakiszínbe öltözve, óriási zsebei tele voltak dohánnyal, pipákkal, öngyújtókkal, fényképezőgép-alkatrészekkel; tányérsapkáját majd az orrára húzta, s ezzel cégtáblául szolgált a tisztas távolban álldogáló orosz kíséret megjegyzéseinek: „Hiába, mondj, amit akarsz, az angolok nem értenek hozzá, hogyan kell egyenruhát viselni: egy-egy hadihajó mindegyik. Milyen más egy lovasgárdista sapkája! Hát még őfelsége huszárai Carszkoje-Szelóban, azok hogy viselték a sapkát, mi? S akkor ideáll egy ilyen fatuskó?”

A gépkocsi mellett, kalmük csődör hátán ült a fanyar képű, tagbaszakadt, deres fejű Kutjepov, kigombolt báránnyőr bekecsben; a parádé tiszteletére kesztyűt húzott, és sarkantyút kötött. Őt napja vesződött ezzel az átkozott Manics-parttal, és tisztában volt vele, hogy a Tyeplov-dandár felvonultatása e divatos majmok előtt - balettelőadás, amit a dandár drágán fog megfizetni.

- E háború sajátossága a gyors manőverezés - magyarázta Gyenyikin. - Innen ered nálunk a lovasság jelentősége. Itt most én döntő fölényben vagyok; a Tyerek, a Kubany és a Don vidéke százezer kiképzett lovaskatonát ad nekem...

- O, lala - mosolygott látsőve alól a francia.

- A vörösöknek nincs lovasságuk, s nem is tudom, honnan vennék, kivéve az egy Bugyonnij lovasdandárját, amely annyi gondot okozott a szegény ex-ataján Krasznovnak...

- Százezer lovas, az ugyanannyi nyereg és lószerszám - mormogta fogai közt az angol, szintén nem véve le szeméről a látsövet. - Ennyi kellene, ugye?

- Igen, hisz épp erről van szó - felelt szárazon Gyenyikin. Türtőztette magát, holott nagy kedve lett volna ezeknek a kis szövetségeseknek a szemükbe mondani az igazat, itt nyomban a csapatok előtt, ágyúdörgés közepette (a gépkocsik alig egy versztányira álltak az ütegtől). A szemükbe vágta volna, hogy szatócok, hogy a politikájuk rövidlátó, gyáva, garaszkodó aprópénz-politika... Hiszen bebizonyosodott, mint a kétszerkettő, hogy a bolsevizmus nagyobb veszedelmet jelent nekik, mint a kétszázötven német hadosztály - hát akkor adjanak az urak legalább fegyvert, amennyi kell, ha már katonákat félnek Oroszországba küldeni... Majd aztán Moszkvában elszámolunk.

- Ha nem lesz elegendő nyereg, a kozák szőrén üli meg a lovat - tette hozzá végül mégis, ha nem is túlságosan élesen, de nem is nagyon szeretetreméltóan Gyenyikin, és a tolmácshoz fordult: - Magyarázza meg nekik pontosan, mit jelent ez a kifejezés.

A tolmács, egy undorítóan szolgálatkész, délies arcvonású fiatalember, válasz helyett kitérte a száját, és rémülten kapkodott levegő után. Ugyanakkor Kutjepov a lova nyakára hajolva megsarkantyúzta az állatot, és nagyot kiáltott:

- Gyorsan, uraim, azonnal az autó alá!

A harci lármában ugyanis nem vették észre, amint egy otromba, sárga repülőgép egyenesen a gépkocsik fölé repült. Még csak nem is lőhettek rá, oly hirtelen termett ott. A kis borzas hajú Valka Cserdakov oldalt kihajolva belőle, két kézigránát dobott le: az egyik épp a nagyszerű Fiat burkolatát érte, a másik a közelben esett le... Valka fogai kivillogtak, s aztán gépével együtt eltűnt a magasban.

Gyenyikin tábornoknak s külföldi vendégeinek sikerült a gépkocsi alá bújniuk; különösen nehezen ment ez a művelet Anton Ivanovicsnak, akit pocakja és vastag köpenye akadályozott. Az ijedségen kívül más bajuk nem esett. A kíséret, mintha kergették volna, úgy szétszaladt. Kutjepov tábornoknak is sikerült idejében elvágtatnia a veszély színhelyéről.

Az önkéntesek veszett dühvel támadtak. Már sok halott hevert a síkságon. De mindig újabb és újabb csatárláncok nyomultak a Manics felé. Az öldöklő géppuskatűzben fel-felugrálva, meggörnyedve nekiiramodtak, és a folyó partjára érve, csoportba verődtek. Tyelegin parancsot adott, hogy hozzák ki az ezred zászlóját a földkunyhóból és bontsák ki.

Elérkezett a döntő pillanat. A fehérek tüzésége a kacsalini tartalékra tüzet nyitott, és egész földgörgeteget vert fel. A másik partról golyóförgeteg felelt. Az önkéntesek utolsó csatárláncai egészen kiegyenesedve rohantak előre. A géppuskatűz hirtelen elhallgatott, és az önkéntesek százával vetették magukat a Manics vizébe olyan veszett iramban, hogy a víz öles hullámokat vetett. Puskájukkal fejük felett hadonászva gázoltak a mellig, nyakig érő vízben, úsztak, lebuhtak, golyótól találva elmerültek, de a testük felett egyre újabbak vergődtek előre... Ezen a szakaszon alig hatvan méter széles volt a folyó... Már semmiféle géppuskatűz meg nem tudta volna állítani ezt az eszeveszetten üvöltő emberáradatot... Ámde mégis hiába rikoltozott a túlsó part nádasában, kardjával hadonászva Tyeplev vezérőrnagy: „Előre, előre!”, arra számítva, hogy a félelmetes erejű roham visszariasztja, hátrálásra, menekülésre készíti a vörösöket.

A kacsaliniak egész nap erre a pillanatra vártak, de akiknek szívét harci vágy égette, leküzdötték izgalmaikat, és dühös feszültségbe merevedtek. Amikor megindult a roham, a parancsnokok és a kommunisták ingüknél, nadrágjuknál fogva cibálták vissza a vöröskatonákat: „Löni, löni...” Rettenetes káromlások jégesője zúgott fel a lövészárkokból. Sokan voltak itt olyanok, akik kölyökkorukban, vagy már felnőtten is, a befagyott folyón, a hídon vagy akár az utcasarkon összerántva a derékszíjat s bőrkesztyűt húzva - nekimentek egymásnak, mint két áradat, és ütöttek, vágtak. A vérükben volt az ősi hajlandóság a kézitusára, az ökölharcra. „Te, te féreg, te dög...” És a düh vértelte fel szívüket... „Eressz, az anyád keserves...” Legelsőnek Latugin ugrott ki szuronyt szegezve, vad rikoltással a lövészárkokból... Nyomában rohant a többi vöröskatonára, neki a folyó iszapos partjáról rázúduló ellenségnek: „Hurrá! Hurrááá!” Azok a dögök ugyancsak: „Hurrá! Hurrá!” A kacsaliniak szuronyrohama szörnyű volt, feltartóztathatatlan. Visszalökték a partra evickélő ellenséget, a vízbe ugrottak, már a folyó közepén viaskodtak puskatussal, kézigránáttal, ököllel... Ugyan hogy is tartóztathatták volna fel a tisztek - akik, ha mégoly harcedzett, mégiscsak kényes bőrű úricsemeték voltak - a vízből kiugráló falusi legények, Donyec-vidéki bányászok, volgai rakodómunkások, favágók veszett rohamát... A vérvörösen kavargó Manicsot vad üvöltés, fegyverropogás, gránátrobbanás verte fel. Pusztult, hátrált, a túlsó partra szorult a fehérek zöme. Tyeplev vezérőrnagy vetette be a tartalékot. Ekkor Ivan Gora komisszár kivette a zászlótartó kezéből az ezred lobogóját - a meggypiros, aranycsillagos selymet már megannyi golyó lyuggatta a régi harcokban -, magasra emelte, és a kommunároktól kísérve, a Manics felé rohant.

Följebb, ott, ahol elsekélyesedett a folyó - a nádas közt eliszaposodva hömpölygött tova -, Tyelegin még a támadás kezdete előtt tartalékot helyezett el, Szapozskov parancsnoksága alatt. Amikor Ivan Gora felemelte a zászlót, Tyelegin otthagya a parancsnoki állást, és a nádashoz vágatott. Rákiáltott a vöröskatonákra, akik fél napja hasaltak már a sárban, mint konda:

- Elvtársak, az ellenség megszalad, nosza, utána, el ne vigye az irháját!

A másfélszáz harcos, a nehéz géppuskát kézben cipelve, csizmájukkal bele-beleragadva az iszapba, ki mászva, ki kúszva, ki meg úszva átkecmergett a nádas fedezete alatt a másik oldalra, és ott oldalba támadták Kutyepovékat. A csata ezzel eldőlt. A fehérek visszahúzódtak a Manics folyótól, és a keresztűz alatt megfutamodtak. Jobbszárnyuk felé hosszan elhúzódo s elénk kanyarodó áradatként zúdult rájuk a szomszédos frontszakasz lovassága, mely a kacsaliniak támogatására sietett.

Tyeplov dandárjának maradványai egerutat nyertek a körülzárásból. Csak egyes magukra maradt csoportok hullottak el a vörösök szuronyától. A további üldözés veszélyessé válhatott volna. Tyegin utasította Szapozskovot a frontvonal kiegyenlítésére és beásására, maga pedig oda lovagolt, ahol az ezred zászlaját látta a mezőség fölött meg-meglebbenni, vagy fél versztányira. Régóta szemmel tartotta, hogyan jutott át ez a pirosító folt a folyón, egyre tovább: megállt, lehanyatlott, majd újból felemelkedett, és egyre előbbre imbolygott...

Ködfelhők takarták a lemenő napot, a sztyepp gyorsan sötétedett. Feltűnedezték a láthatár peremén Kutyepov ágyúi, sivitottak a lövedékek, ördög tudja, hová, majd minden elcsendesedett, éj borult a véres tusa színhelyére.

Amíg még látni lehetett valamit, Tyegin nem nyugodott: kereste Ivan Gora Komisszárt. A szembe jövő vöröskatonák különféleképpen beszéltek: azt még valamennyien megfigyelték, hogy a zászlót ő vitte át a Manicson. De aztán már Moskin századparancsnok kezében látták a lobogót, aki maga is sebet kapott. A zászló végül egy szálas fiatal legény kezébe került. Latugin és Gagin jöttek oda Tyeginhez: csak ők ketten maradtak életben az üteg legénységéből, amikor egy lövedék végleg szétlőtte öreg ágyújukat, amely oly derekasan és híven szolgált.

Latugin nagy nehezen, a foga közt szűrte a szót:

- Ivan Iljics, rémes, rémes, mi volt itt...

- Még most se lehet a fiúkkal rendes szót váltani - mondta a különben hallgatag Gagin. - Majd szétrebbannak, lihegnek, szuronnal hadonásznak.

- Ivan Iljics, ugye, Ivan Sztyepanovicsot keresi?

- Igen, láttad valahol?

- Gyerünk.

A folyópartra mentek, a hullákat kerülgetve. Itt-ott nyöszörgés, hörgés hallatszott a homályban. Egészségügyiek kiáltoztak, keresgéltek a sebesülteket. Ivan Iljics megismerte Kuzma Kuzmics zokogásba fúló hangját. Az elől haladó Latugin hirtelen megállt és leguggolt.

Ivan Gora hosszan elnyúlva, hasmánt feküdt ott; ahogy a golyó átfúrta szívét, azon nyomban elvágódott széttárt karral, mintha a földet ölelné, és holtában sem akarná odaadni az ellenségnek.

Az ezred legrégibb katonái - akik ismerték Ivan Gorát még vöröskatonák korából, aztán századparancsnokként - éjszaka összegyűltek a mezőn, és megbeszélték, hogy a komisszárt jól látható, szembetűnő helyen temetik el, a Manics partján, egy magas kurgán tetején.

Földhalom volt itt nem egy, de ez hegyként magasodott a többi fölé. Egykor talán vezérsátnak emelték, hogy jól be lehessen látni róla a sztyepp megszámlálhatatlan ménését. Talán a még távolabbi ősidőkben szittyák vitézek temették ide vezérüket lovával és legkedvesebb

feleségével együtt, ormára rutafákat és élével ég felé fordított óriási bronzkardot tűztek, amely szemükben a termékenység s bőség jelképe volt.

A vöröskatonák felemelt karjukon vitték át Ivan Gora komisszárt, a kurgán tetején ráfektették a sarjűfűre, megfésülték és betakarták a testét az ezred zászlajával.

Csendes, holdas volt az éjszaka. A halott lábánál Ivan Iljics állt kivont karddal, a fejénél Babuskin századkomisszár, egy petrográdi kommunista. Sorban elhaladtak mellette a vöröskatonák, s fegyverrel tisztelegtek a komisszárnak:

- Nyugodj békében, elvtárs...

Mikor mind elbúcsúztak, s már le akarták bocsátani tetemét a sírba, Latugin még egyszer felszaladt a domb ormára:

- Megölték! - kiáltott. - Halálos ellenségeink ma megölték legjobb bajtársunkat. Ő tanított meg rá, miért van ez a fegyver a kezemben... hogy az igazságot kiharcoljam... Ezért, csak ezért fogom a kezemben... Ő igaz ember volt, egészen a miénk... Arra tanított: „Ha egyszer megszült az anyád, és te megláttad ezt a napvilágot, nincs egyéb dolgod, mint az igazságért harcolni...” Kérem az ezredparancsnokot és Babuskin komisszárt, vegyenek fel engem a pártba... Őszintén beszélek, tiszta szívből, itt a holttest fölött, a zászló fölött...

A komisszárt eltemették. Késő éjjel Dása kihívta Ivan Iljicsset a fedezékből, és kezét tördelve kérte:

- Menj oda hozzá, kérlek, vezesd el onnan.

A dombhoz kísérté Ivan Iljicsset. Már-már pirkadt, a hold lemenőben volt, a sztyeppi szél a fülükbe füttyölt.

- Már mindent megpróbáltunk Anyiszjával, de nem hallgat senkire...

Ivan Gora frissen hantolt sírjánál, a földvár gyepején ült Agrippina, komoran lehajtott fővel, sapkája, puskája mellette a földön. Kicsit messzebb tőle Anyiszja gubbasztott.

- Mintha kővé vált volna. El kell vinni. Az a legfontosabb, hogy elvezessük innen - suttogta Dása, és Agrippinához lépett. - Látod, az ezredparancsnok is kér téged.

Agrippina nem emelte fel a fejét. Az emberi szó úgy röppent el a füle mellett, mint a szél a sír fölött. Anyiszja továbbra is ott maradt ülve, s arcát a térdére fektette. Ivan Iljics köhintett, és csendesen megszólalt:

- Nem helyes ez így, Agrippina, mindjárt virrad, mi mindnyájan átmegyünk a túlsó partra, aztán egyedül maradsz itt... Nem jó lesz az...

Agrippina - még mindig lehajtott fejjel - tompán mormolta:

- Akkor nem hagytam el, és most, most itt hagyjam... Hova is mennék?

Dása a maga homlokára mutatott, és úgy suttogta:

- Látod, megzavarodott...

- Gapa, nézd csak, légy okos... - Ivan Iljics melléje guggolt. - Gapa, te nem akarod itt hagyni... De mondd, hát csak ez marad meg Ivan Sztjepanovicsból? Mindig emlékezni fogunk rá, lelkesíteni fog bennünket... Értsd meg ezt, Gapa... Hiszen te a felesége vagy... S még hozzá az ő élő magvát érleled a szíved alatt...

Agrippina az arcára szorította kezét, majd lebocsátotta.

- Te most kétszeresen kedves vagy nekünk... A gyermekednek az ezred lesz a nevelőapja... Gondold meg, milyen felelősség nyugszik rajtad... - Megsimogatta Gapa haját. - Fogd a puskád, és menjünk.

Agrippina nehéz búval bölintott a halom felé, amely mellett egész éjjel virrasztott. Felállt, vette puskáját, és lement a sírdombról.

A Manics partján május közepéig folytak a véres harcok, s aztán elcsendesedtek. Gyenyikin, akit elkeserítettek a rendkívül nagy veszteségek, hogy a Tizedik Hadsereg frontját Kutjepovnak nem sikerült áttörnie, magához rendelte Jekatyerinodarba a tábornokot. Anton Ivanovics a dolgozósobájában, a gőgös, fölényes Romanovszkij jelenlétében, igazságtalanul, vastag ceruzáját az előttük fekvő iratokra csapva, ingerülten kifakadt:

- Végül is mi ez, kérem: háború vagy cirkuszi mutatvány a tisztelt szövetségesek mulattatására? Nem vagyunk gladiátorok, értse meg excellenciád! Mire jó ez az egész hősködés? Botrány! Alacsony színvonalú partizánhadműveletek!

Kutyepov jól ismerte Gyenyikint, és tudta, miért dühöng ennyire. Hallgatott s mogorván bandzsított a tintatartó melletti vázában illatozó kis virágcsokorra.

- Itt van, kérem, gyönyörködjék benne - és Gyenyikin felvette a legfelül fekvő papírlapot. - A Kilencedik Vörös Hadsereg frontját elenyésző veszteséggel fényesen áttörtük... Benn vagyunk a kozák fölkelések körzetében. A napokban valószínűleg bevesszük Vesenszkaja kozák falut... De a donyeci hadműveletek már széles offenzívába csaphattak volna, ha nem veszett volna kárba ennyi erőnk a Manicsnál! Szégyenkezmem kell, uraim, a stratégiánk miatt... Az egész világ szeme rajtunk... Legyenek nyugodtak, ott mindenre felfigyelnek... Tessék idejönni...

Megkereste a papirosok közt a csíptetőjét, s Kutjepovval és Romanovszkijjal a nagy tölgyfa asztalhoz ment, ahol a katonai térképek voltak.

Az volt a haditerv, hogy Pokrovszkij és Ulagaj tábornokok nagy lovastömegeket vonnak össze a Tizedik Hadsereg szárnyai ellen, behatolnak arcvonala mögé, szétverik a bolsevikok tábori lovasságát, elfoglalják Velikoknyazseszkaját, és négy-öt napon belül teljesen körülférják a vörösöket a Manicsnál.

Gyenyikin kihúzott kabátja oldalzsebéből egy kölnivízzel szagosított tiszta vászonzsebkendőt, és megtörülgette vele csíptetőjét; szárazon fénylő, tömzsi ujjai kissé remegtek.

- Az önkéntes hadsereg dönti el a világpolitika kérdéseit. Nyugaton, különösen Odessza, Herszon és Nyikolajev eleste után, már kezdik ezt belátni... Villámgyorsan megsemmisítő csapásokkal kell dolgoznunk, a tetszésnyilvánítást ebben a háborúban a fegyverszállítmányok jelentik. Én mindig ellene voltam a kalandoknak, sohasem szerettem a hazárdjátékot. De elveszíteni sem szeretem a játszmat... Ha donyeci sikereink nem fejlődnek általános offenzívává az ország belsejében, s nem végződnek Moszkvában, én főbe lövöm magamat, uraim...

A szép Romanovszkij a beavatottak gőgös mosolyával ütögette cigarettáját ezüstartárcája fedeléhez. Kutjepov tábornok összeráncolt alacsony homloka alól rásandítva kitalálta, honnan ered hirtelenében Anton Ivanovicsnak ez a gondolatmenete. Úgy látszik, itt alaposan megtépták. De Kutjepov nem törzsbeli, hanem fronttábornok volt: a magasabb stratégia kérdései túl homályosak és fárasztóak voltak számára. Az ő dolga: a helyszínen ragadni torkon az ellenséget.

- Mindent megteszünk, kegyelmes uram, amit csak tehetünk - mondotta -, és ha parancsolja, még az ősszel bevesszük Moszkvát.

A kacsaliniak három napja étlen-szomjan menetelve, végre eljutottak a vasútig. Május huszonegyedikén kapták a parancsot a visszavonulásra. A Tizedik Hadsereg a Manics partjától északra, Caricin felé hömpölygött, óriási erőfeszítéssel és nagy áldozatok árán áttörve a körülfalazás gyűrűjét. Száraz szél fűjt, s földhöz lapította a kórót, szürke volt a sztyepp, ködös a láthatár, ahol farkasfalkaként gyülekeztek Ulagaj lovasai.

A hadtáplók kidőlték. A sebesülteket és betegeket kordékra rakták, pedig azok már úgymint tömve voltak. A szekerek mögött vánszorogtak a könnyű sebesültek és az ápolónők. Az ajkuk megdagadt és kicserepesedett a szomjúságtól. A keleti szél ellen összehunyorított, gyulladt szemmel fürkésztek a láthatár peremén a vasúti szivattyúházak körvonalait. A sztyepp széles szakadécai teljesen kiszáradtak, pedig még nemrég övig jeges vízben kellett ott gázolniuk; hej, ha annak az áldott nedűnek csak egy cseppje üdítene most megfeketedett ajkukat!

Egyik ilyen szakadékban ellenségre bukkantak: amint a szekérsor a gyepes halomról arra kanyarodott, gyors egymásutánban lövések dördültek el a közelben, és tudjisten, miféle fedezékből, kozákok törtek a hadtáposzlopra. Nyilván könnyű prédát szimatoltak. Vagy ötven kozák martalóc vágatott szakáll-lengetve a halomra, de éppoly gyorsan vissza is húzódtak, amint valamennyi szekérről lövöldözni kezdtek rájuk. Mindegyik sebesültnél volt puska, még Dása is lőtt; minden erejéből, összehúzott szemmel igyekezett célba találni.

A kozákság megfutamodott, csak egy maradt ott közülük, aki lovával együtt elesett. Odaszaladtak hozzá, hátha van víz a kulacsában. Ezüst vállpánt volt rajta. Kihúzták a döglött ló alól.

- Megadom magam, megadom... - ismételte rémülten -, vezessetek a parancsnokhoz, felvilágosításokat tudok adni...

Lerántották róla kulacsát, és még két teli kulacsot találtak a nyereghez erősítve.

- Élve hozzátok ide! - kiáltott Moskin századparancsnok, aki felkötött karral, bepólyált fejével ült egy szekéren.

A fogoly tiszt vigyázzba vágta magát előtte. Ritka ronda alak volt; lógó haj, ferde száj, élettelen szempár. És valami nehéz, átható bűzt árasztott maga körül.

- Mik vagytok, regulárisok vagy partizánok?

- Rendkívüli kíséretcsapat, jelentem alássan...

- Fölkelésre izgatjátok a hátszágot, igen?

- Ulagaj tábornok parancsa értelmében mozgósítjuk a tartalék évjáratokat...

A menetoszlop újra elindult; a tiszt a szekér mellett haladt. A legnagyobb készséggel, körülményes pontossággal felelt a kérdésekre. Tudta, mivel vásárolhatja meg az életét, nyilván tapasztalt kém lehetett. Egyik-másik vöröskatona, hogy hallgassa, mit beszél, a szekér közelébe jött. Össze-összenéztek az emberek, amikor egy kérdésre elmondotta, hogy a Kilencedik Hadsereg visszavonul a Donyec-vidékről, s hogy a Kilencedik és Nyolcadik között támadt résbe Szekretov tábornok lovashadteste behatolt, és most a vörösök mögöttes területén portyázik.

- Hazudsz, ez nem igaz - mondta bizonytalanul Moskin.

- Jelentem alássan, ez mind igaz, parancsoljon, itt van nálam a legfelső hadvezetőség jelentése...

Anyiszja Nazarova lemászott a szekérről, és elvegyült a fogoly közelében menő vöröskatonák között. Moskin a szélben libegő papirosokat olvasta. Várták, mit fog mondani. Anyiszja betegségtől elgyengült kezével eltolta a többieket, hogy a fogoly közelébe férközhessen. Mondták is neki: „No, mi az, nem láttál még ilyet?...” Anyiszja alig állt a lábán, a feje zúgott, s a szeme mintha száraz homokkal lett volna tele. Mivel nem tudott odafurakodni, megkerülte a többieket, a szekér elé ugrott, megbotolva elkapta a gyeplőt, és megállította a kocsit. Hirtelenében senki se tudta, mit akar. Kinyújtott nyakkal, feketére fonnyadt, lesoványodott arcából kimeredő szemmel nézett a fogolyra.

- Én ismerem ezt az embert! - mondta. - Elvtársak, ez az ember elevenen elégette az én gyermekeimet... Engem majd halálra korbácsolt. A szemem láttára huszonkilenc falunkbelit vert agyon...

A tiszt vállat vont, vigyorgott. Az odasereglő vöröskatonák hol őt nézték, hol Anyiszját. Moskin így szólt:

- Jól van, jól, majd kivizsgáljuk. Eredj, lelkem, feküdj vissza a szekérre, menj csak...

Anyiszja mintegy önkívületben ismételgette:

- Elvtársak, elvtársak, ezt nem lehet életben hagyni, inkább tépjétek ki a szívemet... Kutassátok csak ki... Nyemesajevnak hívják, emlékszik ő énrám... Nézzétek, megismert! - kiáltott örömmel, és rámutatott a fogolyra.

Ekkor már egy csomó kéz nyúlt a tiszt után, letépték róla átizzadt mentéjét, ingét, kifordították a zsebeit - és csakugyan megtalálták a szolgálati könyvét Nyikolaj Nyikolajevics Nyemesajev lovaskapitány nevére kiállítva.

- Nem értem az egészet - hajtogatta konokul. - Ez az asszony hazudik, lázban beszél, tífusza van...

A vöröskatonák ismerték Anyiszja históriáját, és hallgatva félreálltak, amikor az asszony kivette valamelyikük kezéből a puskát, Nyemesajevhoz lépett, megérintette vállát és rászólt:

- Menjünk.

A fogoly vad pillantást vetett a vöröskatonákra, lihegve akart még mondani valamit Moskinnak, a papirosokat böngészte, de az elfordult tőle. Ekkor a szekér oldalába kapaszkodott, mintha ez volna a menedéke. Ám eltaszították onnan s előrelökték.

- Eredj, eredj...

Erre a fogoly, válla közé húzott fejjel, vakon nekiindult a sztyeppnek. Anyiszja tíz lépéssel mögötte lépkedve, felemelte a nehéz puskát, és vállához szorította:

- Fordulj felém...

Nyemesajev ugrásra készen, megfordult. Anyiszja az arcába lőtt, s aztán oda se nézve, feléje se fordulva, visszatért elvtársaihoz, akik mozdulatlanul, szigorúan nézték végig az igazságos ítéletvégrehajtást.

- Vegye el, akié a puska - mondta Anyiszja. Az utolsó szekérhez vánszorgott, felmászott rá, lefeküdt és magára húzta a lópokrócot.

Kátya füzeteket javított. Ezek a füzetek - amelyek különböző színű tapétákból voltak kivágva és összefűzve, s a lapoknak csak egyik oldalára lehetett írni - nagy győzelmet jelentettek az ő szegényes életében. Ő maga utazott el értük Kijevbe. A közoktatásügyi népbiztoshoz könnyű volt bejutnia. Amint a népbiztos megtudta, hogy kicsoda és mi járatban van, könyökön fogva leültette a karosszékre, a szépmívű asztalon álló kormos teáskannából sárgarépa-teát töltött neki, és megkínálta egy darabka savanyúcukorral. Panyókára vetett prêmes kabátban, halinacsizmában sétált a szőnyegen fel és alá, és káprázatos népoktatásügyi programot vázolt fel.

- Tíz-tizenöt év múlva felvilágosult ország leszünk. A néptömegek közkincsévé tesszük az egész világ kultúráit - mondta, kis szakállát fanatikus mosollyal simogatva. - Gigászi munka áll előttünk: az írástudatlanság megszüntetése. Ezt a gyalázatot le kell mosnunk, ez minden intelligens ember becsületbeli ügye... Nevelési, oktatási hálózatunk az egész új nemzedékre kiterjed majd, a bölcsődéktől, óvodáktól kezdve egész az egyetemig... Semmi és senki meg nem gátolhat bennünket, bolsevikokat, hogy valóra váltsuk, amiről szellemi életünk legjobbjai valaha csak álmodoztak.

A népbiztos tízezer füzetet ígért, azonkívül könyveket, ceruzát, palatáblát, amennyi kell; úgyhogy Kátya úgy távozott tőle a széles márványlépcsőn, mintha álmában járna. De aztán hercehurca kezdődött, kellemetlen akadályok sorozata. Minél közelebb vélte Kátya a füzeteket és könyveket, annál elérhetetlenebb távoból ingerkedtek vele, s annál kétértelműbb iróniával, annál fenyegetőbben kezelték azok, akiktől a füzetek és könyvek kiutalása függött. A szálloda fűtetlen szobájában, ahol az ágyon még szalmazsák sem volt, s a mennyezet alatt csupasz villanykörte pislogott kihunyófényben, Kátya télikabátban gubbasztva a nyikorgó díványon, már-már átadta magát a kétségbeesésnek.

Egyszer csak kopogtatás nélkül benyitott szobájába egy nagydarab ember báránybőr sapkában, derékszíjjal övezett bekecsben, és egyenest a dologra térve, dörögte:

- Maga még mindig itt van? Ismerem az ügyét. Mutassa csak, milyen írásokat kapott...

A rőtfényű villanykörte alatt átnézte a papirosokat. Kátya bizakodva nézett szép, erős, kissé gúnyos arcába.

- A bitangok - mondta -, szabotálnak a gazemberek... Holnap kora délelőtt jöjjön el hozzám a városi pártbizottságba, majd kigondolunk valamit, elintézzük... Na, jó egészséget!

Ennek az elvtársnak a segítségével Kátya egyenest a raktárból kapott füzeteket, ceruzákat és egy egész kis könyvtárat, nagyrészt francia nyelven: egy cukorgyáros széplélektől kobozták el. A legfárasztóbb a visszaút volt ezekkel a kincsekkel a teherkocsiban, ahova minden állomáson ijesztő, torzonborz parasztok és veszekedős parasztasszonyok kapaszkodtak fel, rogyásig megrakodva jóféle ennivalóval, ami itt-ott előbukkant kacatjuk, szoknyájuk alól.

Most derült ki, hogy Kátyának van magához való esze, ereje, s nem is afféle gyámoltalan kiscica, amelyik csinos pofácskájával kényeskedve sündörög és dorombol idegen vánkosokon.

Azon az estén ébredt erejének tudatára, amikor Alekszej olyan sután bejelentette, hogy ő a menyasszonya. Kátya akkor bepillantott a számára tervezett sorsba, a falusi boltosné gyöngy-életébe, és olyan iszonyattal hőkölt vissza, mint aki útközben saját megásott sírjára bukkan. Sírjának érezte Alekszej alkoholtól mámoros, mohó szemét: ez lesz a gazdája, férje! Minden csepp vére fellázadt és háborgott, és ez olyan váratlan örömmel töltötte el, mint hosszú betegség után a felbuzgó erő érzete. Ugyanilyen váratlanul eltökélte, hogy mihelyt kicsit

fölenged a fagy, Moszkvába szökik. S volt benne annyi ravaszság, hogy mindezt titokban tartsa.

Alekszej és Matrjona csak annyit vettek észre, hogy felvidult, dolgozik, és még dalolgat is.

Alekszej ebédnél, vacsoránál - máskor nem is igen volt otthon - rá-ráhunyorogott: „Fonjuk már a koszorút, mi?” Ő is jókedvűen járt-kelt: elnyerte a község beleegyezését, lebontotta a hercegi kastély szárnyát, s most téglát meg épületfát hordott a maga telkére.

Január elején, amikor a Vörös Hadsereg bevette Kijevet, és Vlagyimirszkojén keresztülvonultak a csapatok, a gyűlésen Alekszej volt az első, aki a szovjetekre szavazott. De hamarosan másként fordultak a dolgok.

A faluban megjelent Jakov elvtárs. Elrekvirálta a pópa szép házát, és őt magát a papnéval együtt kilakoltatta a fürdőbódéba. Gyűlést hívott össze és kihirdette: „A vallás ópium a népnek. Aki a templomok bezárását ellenzi, az a szovjethatalom ellensége...” - és ott nyomban, anélkül hogy szót adott volna valakinek, leszavaztatott, és a templomot lepecsételte. Ezután kiválasztotta a napszámosokat, a ló nélküli magányos szegényparasztokat és asszonyokat - vagy negyvenen voltak ilyenek a faluban -, és az egész többi lakosságtól elkülönítve őket, összeállította belőlük a szegényparaszt bizottságot. A pópalakásban tartott gyűléseken dühösen rájuk ripakodott.

- Az orosz paraszt buta állat. Ezer évig élt a trágyán, nincs és nem is lehet benne más, mint düh és kapzsiság. Nem bízunk a parasztban, és sohasem fogunk megbízni benne. Kíméljük, amíg útitársunk, de a türelmi időnek hamarosan vége szakad. Tinéktek, a falu proletariátusának kell kezetekbe ragadni a hatalmat, segítenetek kell letörnünk a paraszt szarvát.

Jakov az egész falut megfélemlítette, még a bizottság tagjait is. Falun minden kiejtett szónak híre megy, és meg is indult a suttozás:

- Furán beszél, az már igaz. Mér volnánk mi állatok? Oroszok vagyunk mi, a saját földünkön ne lehetne bennünk megbízni?... Aztán meg micsoda dolog az, egyszerre csak válogatás nélkül mindenkinek letörni a szarvát. Ott van az a bandita Kraszilnyikov, ott van Kondratyenko meg Nyicsiporov, tessék, azoknak lehet, azoknak a hírhedt vérszopóknak... De hogy az én rongyos ingemet is lehúzzák rólam? Neeem, pajtás, itt valami nincsen rendjén...

Azt is mondogatták némelyek:

- Szent isten, hát ilyen ez a híres szovjethatalom!

Amikor Jakov elindult valamerre, mosdatlanul, borostás képpel, rongyos sapkában, vedlett katonaköpenyben - de szemrevaló csizmában, és amint beszéltek: a köpeny alatt jó ruhában -, a parasztok minden ablakból fejcsóválva néztek utána: ugyan miben sántikál már megint?

Márciusban, ahogy megkezdtek a trágyahordást, Jakov közgyűlést hívott egybe, és ismét az ellenforradalmiság vádjával fenyegetőzve, követelte az igáslovak összeírását, a fölösleges igásállatok elrekvirálását, és hogy a hercegi uradalomból haladéktalanul kollektív gazdaságot csináljanak... Befütyült a trágyahordásnak ez a mosdatlan képű, de még a tavaszi szántásnak is!

Nem sokkal ezután gabonagyűjtő osztag jött a faluba. Mindjárt híre ment persze, hogy Jakov akkora gabonafölösleg-jegyzéket állított össze nekik, hogy az osztag csak úgy ámult-bámult. Jakov maga ment tanúkkal házról házra, és krétával írta fel a kapukra: kinek mennyi gabonát kell beszolgáltatnia.

- Életemben nem láttam annyi gabonát! - kiabált egy paraszt, és ruhaujjával próbálta letörölni a felírt számot. Jakov odaszólt:

- Ássátok fel a pincéjét.

A paraszt Jakov előtt félt keresztet vetni, sírva tépte magán a ruhát:

- De ha mondom, hogy nincs ott, istenuccse nincsen...

- Bontsátok ki a kemencéjét, oda dugta az alá... - parancsolta Jakov.

Ilyen módon tisztára kisöpörte a falut, még a vetőmagot is elvitte. Alekszej Kraszilnyikovot külön magához citálta, bezárta az ajtót, amelyre fel volt szegezve a Legfelsőbb Katonatanács elnökének arcképe, maga mellé kitette a revolvert az asztalra, és gúnyolódva kérdezte a mogorva embert:

- No lássuk, mire megyünk veled? Hol a gabonád?

- Honnan volna nekem gabonám? Ősszel nem szántottam, nem vetettem.

- Hát a lovakat hova hajtottad el?

- Ismerősöknél adtak helyet...

- A pénzt hova dugtad?

- Miféle pénzt?

- Amit összeraboltál!

Alekszej fejét lesunyva ült ott komoran, csak jobb kezének ujjai feszültek szét és szorultak ökölbe.

- Nem szépen van ez - mondta. - Az adót még csak értem... az adó az más... De hogy így torkon ragadni az embert, még az ingét is lehúzni...

- Elvitetlek a Csekához...

- De hiszen én nem ellenkezek, ha kell, hát kell, elhozom a pénzt.

Alekszej hazament, egyenesen a pincébe rontott, és útitáskákat, zsákokat, egész vég kelméket hordott fel onnan. Az egyik táska tele volt cári pénzzel meg doni bankókkal - ezt a zsebeibe meg az inge alá gyúrta. A másik táskát, amely értéktelen Kerenszkij-bankóval volt megtömve, Matrjonának adta.

- Eredj, vidd el a bizottságba, mondd, hogy más nincs. Ha nem hiszik, s idejönnek a fészker alatt turkálni, ne ellenkezz. Az órákat, láncokat vedd a kútba, a ruhafélét rakd a szekérre, takard be szénával, éjszaka kérd el az öreg Afanaszij lovát, s gyere vele a Gyementyev tanyára, én ott foglak várni.

- Alekszej, hová készülsz?

- Nem tudom. Egyhamar nem térek vissza, de akkor majd másként fognak velem diskurálni...

Matrjona szemére húzta kötött kendőjét, alája dugta a bugyrot, és elment vele. Alekszej rátolta a reteszt az ajtóra. Kátyához fordult, és kitágult orrcimpával, gonosz-vidáman nézett rá.

- Jó melegen öltözzék fel, Jekatyerina Dmitrijevna... Prémbundába, gyapjúharisnyába... És alul is melegen... De gyorsan, gyorsan, nem érünk rá...

Kitáguló szeme szinte szikrákat szórt pupillája körül; sörtés, vörös bajusza rezgett villogó fogsora fölött. Kátya így felelt:

- Én nem megyek magával sehová...

- Úgy... Egyéb szava nincs?

- Nem megyek...

Alekszej közelebb lépett, kitágult orrcimpája elfehéredett.

- Hát pedig nem hagylak itt, ne is reméld... Nem azért hizlaltalak, te szuka, hogy másé legyél... Kényes nagysága... Még nem nyúltam hozzád, de ha egyszer neked megyek, tudom, istenem, megemlegeted, pozdorjává törlek...

Vasmarokkal megragadta Kátyát - aki könyökét a férfi ádámcsutkájának feszítette -, és hörögve az ágyhoz vonszolta. Kátya nem is tudni, honnan vette az erőt, hogy kivergődjék szorításából:

- Nem és nem akarom, eressz, te állat... - Felugrott, de a férfi megint leteperte... Alekszej nehezen mozgott, majd meggyúlt a pénzzel teletömött bekecsben. Elvakultan ütlegetni kezdte Kátyát, aki a fejét takargatva, vad gyűlölettel hajtogatta a fogai közt: - Ölj meg, ölj meg, állat...

Az ajtóretesz megrándult, Matrjona kiabált be a tornácról:

- Alekszej, nyisd ki! - A férfi eljött az ágytól, az arcát kezébe temette. Matrjona még erősebben zörgött, ekkor ajtót nyitott neki.

- Te őrült - suttogta Matrjona. - Siess! Idejönnek...

Alekszej sokáig bámult rá, míg végre felfogta szavait, s az arcára visszatért az értelem. Felnyalabolta a kelméket, bugyrokot, és kiment. A gazdaságban hagyott egyetlen lóra felugorva, a kertek alatt, sövényeken át a patakhoz vágatott, átgázolt rajta, s a túlparti erdőcskében nyoma veszett.

Valamivel később Matrjona szoknyát meg blúzt vett elő a ládából, és az ágyra dobta, ahol Kátya feküdt, dúltan ahogy volt.

- Öltözz fel és eredj. Rossz rád nézni.

Jakov tanúk jelenlétében tűvé tette Alekszej házát, padlást, pincét, de a szekéren eldugott holmit nem találták meg. Matrjona éjszaka befogott, és a tanyára ment vele. Kátya egész éjjel télikabátban ült a hideg szobában, s várta a reggelt. Mindent nyugodtan, alaposan át kellett gondolnia. Mihelyt megvirradt, elmegy. De hová? Az asztalra könyökölt és felzokogott. Az ajtóhoz ment, ahol a veder állt. Merített belőle és ivott. Természetesen Moszkvába megy. De ki maradt meg régi ismerősei közül? Minden, minden elveszett... Az asztalra dőlve szunnyadt el, és amikor hevesen megrázkódva felébredt, már világos volt. Matrjona még nem tért vissza. Kátya megigazította fején a kendőjét, és a tükörbe nézett - rémes! Elment a bizottságba. Soká várt a sötét tornácon, míg felébredtek a paplakban. Végre kijött Jakov a szennyvizes vödörrel, kilötyintette egy piszkos hókupacra, és odaszólt Kátyának:

- Már épp el akartam küldeni magáért... Gyerünk be.

Bevezette a házba, hellyel kínálta, és egy ideig az asztalfiókban kotorászott.

- A férjét, vagy mije volt magának, agyonlőjük.

- Nekem ő nem volt férjem, semmim sem volt - sietett a válasszal Kátya. - Én csak azt az egyet kérem, hogy elutazhassak innen Moszkvába...

- Moszkvába - ismételte gúnyosan Jakov. - A kivégzéstől kell magát megmenteni, értse meg.

Kátya estig ott ült: elmondott mindent saját magáról, Alekszejjel való ismeretségéről. Jakov közben időnként elment, csak sokára jött vissza, fáradtan leült, és rágyújtott egy cigarettára.

- A közoktatásügyi népbiztosság utasítása szerint - mondta végül - a faluban helyre kell állítani az iskolát. Maga nem épp a legalkalmasabb, de jobb híján megpróbáljuk... Mellékesen az is a kötelessége lesz, hogy mindent elmond nekem, ami a faluban történik. Erről még beszélünk. De egyre figyelmeztetem: ha ezt kifecsegi, kemény büntetés vár magára. Moszkvát pedig, azt ajánlom, egyelőre verje ki a fejéből.

Így lett Kátyából máról holnapra tanítónő. Egy csöpp házikót adtak neki az iskola mellett. Az öreg tanító, aki azelőtt itt lakott, még novemberben meghalt tüdőgyulladásban. A petljurista katonák, akik egy időben itt tanyáztak, mind elfüstölték a könyveket, irkákat, még a térképet is. Kátya nem tudta, mihez fogjon, és Jakovhoz ment tanácsot kérni, de az már nem volt a faluban. Elutazott, ugyanolyan hirtelen, mint ahogy jött, mert valami sürgető táviratot kapott, s csak annyit mondott utoljára Afanaszijnak, aki most, hogy el ne veszítse befolyását, a szegényparasztok bizottsága körül settenkedett:

- Mondd meg az elvtársaknak, nehogy szemernyit is engedjenek a jussukból, nehogy megint lovat adjanak a parasztok alá. Visszajövök majd és ellenőrzöm.

Jakov elutazásával a falu elcsendesedett. A parasztok a paplak tornácán jöttek össze, elüldögéltek, és így beszéltek a szegényparaszt bizottságbelieknek:

- Megbánjátok még, elvtársak, felelni fogtok azért, amit kifőztetek... Hajjaj!

A szegénység maga is tudta, hogy hajjaj, és hogy csak látszatra csendes a falu. Jakov nem jött vissza... Híre járt, hogy Alekszej Kraszilnyikov csapatot toborzott, és Grigorjev atamánhoz szegődött. Hamarosan az egész falu erről a Grigorjevéről beszélt, aki kiáltványt adott ki, és útra kelt, hogy elpusztítsa a szovjet városokat. Megint csak fordulatot vártak.

A faluszovjetben ígértek Kátyának némi segítséget, hogy rendbe hozzák a kályhát, beüvegezik az ablakokat. Az új tanítónő maga súrolta fel a padlót, mosta az ablakokat, állította fel a sánta lábú iskolapadokat. Lelkiismeretes volt, és esténként sokat sírt, mert szégyellte, hogy becsapja a gyerekeket. Mire taníthatta őket, mikor nincs se könyv, se irka? Hogy taníthasson szabályokat, mikor saját magát is olyan szabálytalannak érezte?... Mikor aztán kora reggel felhangzott az iskola körül a kisfiúk, kislányok vidám zajongása, Kátyának le kellett gyűrnie aggályait. A haját simára fésülte, szoros kontyba csavarta, a kezét nagyon tisztára súrolta. Kinyitotta az iskola kapuját, és rámosolygott a kíváncsian feléje forduló pisze orrocskákra:

- Jó reggelt, gyerekek!

- Jó reggelt, Jekatyerina Dmitrijevna! - kiáltották azok olyan tiszta, víg, csengő hangon, hogy egyszeribe megfiatalodott a szíve tőle. Leültette a gyerekeket, felment a katedrára, és felemelte mutatóujját:

- Gyerekek, amíg nem kapunk könyveket meg füzeteket, amikbe majd írtok, mesélni fogok nektek, és ha valamit nem értetek, kérdezzétek meg... Ma a Rjurikokkal kezdjük...

Kátya nagyon szegényesen élt. Alekszej házából semmit sem akart elhozni, meg aztán kellemetlen is lett volna találkoznia a búval bélelt, lesóványodott, mogorva Matrjonával. Kátya szobájában, az ajtó mellett ott állt a seprű, a polcon két cserépfazék, a pitvarban egy ócska dézsa friss vízzel. A fonott sövényvel bekerített kiskertben találta egyetlen örömet: pöszmétebokrok mellett két cseresznyefa meg egy almafa állt benne. A sövényen túl már szántóföld kezdődött.

Amikor kivirágzott a cseresznye, Kátya úgy érezte, mintha tizenhét éves volna.

Rendesen a kiskertben készült a másnapi órákra, és ott olvasta a cukorgyáros könyvtárának francia regényeit. Gyakran eszébe jutott az elszállt évek kékes ködében úszó Párizs. Akkor - ezerkilencszáztizennégyben - Párizs egyik külvárosában lakott erkélyes padlásszobácskában, amely egy csendes kis utcára nyílt, és arra a házra, ahol valaha Balzac élt. Az író dolgozószobájának ablaka nem az utcára, hanem a Szajna felé ereszkedő kertre nézett. Az ő idejében ez még távoli zug volt. Ha az utca felől hitelezők tűntek fel, Balzac szépecskén megugrott előlük a kerten át a Szajnára. Ottlétekor ezek a kertek valami gazdag amerikai hölgyéi voltak, és esténként, amikor Kátya kiment az erkélyre, pávák tavaszi rikoltozását hallotta onnét; épp akkor vált el férjétől, és bús magányában úgy érezte, hogy az élet már semmit sem adhat neki.

A gyerekek megszerették Kátyát, nagy figyelemmel hallgatták, amikor az orosz történelemről beszélt nekik. Persze, a számtan, az egyszeregy, a tollbamondás már nehezebben ment, magának Kátyának sem volt könnyű, de közös erővel valahogy megbirkóztak ezzel is. Most sokkal jobb szemmel néztek a faluban Kátyára: mindenki tudta, hogy Alekszej kis híján megölte. Az asszonyok hoztak neki olykor egy kis tejet, tojást, kenyeret. Kátya csak azt ette, amit így alkalomadtán hoztak neki.

A hernyórágta, vén almafa alatt javítgatta a füzeteket. Az alacsony, hitvány sövénykerítés mögött egy kisfiú szipogott.

- Kátya néni, nem teszem többet.

- Nem, Ivan Gavrikov, haragszom rád, és két napig nem beszélek veled.

Az ártatlan kék szemű Ivan Gavrikov hihetetlen csirkefogó volt. Az órákon a kislányok haját húzgálta, s ha ezért szidást kapott, úgy tett, mintha aludnék, vagy a pad alá bújt; le sem lehet írni, miket csinált.

- Nem, nem, Gavrikov, látom én jól, hogy nem bántál meg semmit, és ide is csak azért jöttél most, mert nincs más dolgod...

- Isten bizony, nem teszem többet...

Az utcáról valaki bejött a házba, és Kátyát szólította. Matrjona volt.

Vajon mit akar? Kátya gyorsan megbocsátott Gavrikovnak és bement. Matrjona fürkésző, haragos pillantással fogadta:

- Hallottad? Alekszej erre tart... Katyerina, én már nem akarom ezt a dolgot, nem vagy te úgyse közénk való... Megöl az téged... Vadállat lett, vérszopó vadállat! És te vagy az oka mindennek... Épp most beszélte egy ember, hogy Alekszej géppuskás kocsikkal tart errefelé, egész bandával... Katyerina, utazz el innen... Adok szekeret meg pénzt is az útra...

Amíg Vagyim Petrovics a harkovi kórházban feküdt, bőven volt ideje a tűnődésre. Íme, itt van a tűzhatár innenső oldalán. Ez az új világ külsőleg nem volt valami kellemes: fűtetlen kórterem, gyenge koszt - örökös halleves -, künn nyirkos havas eső, bent a betegek egyhangú beszélgetése evésről, dohányról, a hidegről, a főorvosról. Soha egy szóval sem említették azt az ismeretlen jövődőt, ahová Oroszország tartott, az országot megrázó eseményeket, a végeérhetetlen, véres harcokat, amelyek résztvevői - ezek a betört fejű sebesültek, gyűrött darócköpenyes betegek - vagy egész nap aludtak, vagy maguk gyártotta figurákkal dámát játszottak, vagy pedig csendes, szomorú nótákat dúdolgattak.

Vagyim Petrovicstól nem idegenkedtek, de nem is számították maguk közé tartozónak. Őneki meg éppen hogy saját magával volt elintéznivalója. Számtalan végig nem gondolt, eldöntetlen kérdés halmozódott fel benne, és számtalan emlék szakadt el benne, mint amikor a regény legérdekesebb részénél tépik ki a lapokat.

Vagyim Petrovics azért fogadta el habozás nélkül ezt az új világot, mert az ő hazájában jött létre. Most aztán át kellett gondolnia, meg kellett rágnia mindent.

A főorvos egyszer moszkvai lapokat hozott neki. Most már egészen más szemmel nézte őket, nem azzal az előlegezett, gúnyos rosszindulattal, mint azelőtt... Az orosz forradalom átsapott Magyarországra, Németországra, Olaszországra... Az újságok tele voltak harcias biztossággal, optimizmussal. Oroszország, amelyet háború gyötört, belviszály marcangolt, amelyen a nagyhatalmak már előre osztottak, a világpolitika élére áll, és félelmetes erővé válik.

Kezdte megérteni szürke köpenyes társainak nyugalmát: azok tudták, mi megy itt végbe, azok megdolgoztak érte... Nyugalmuk, ez az ősi, nehéz mozgású, gondolkodó nyugalom, már öt évszázadot kiállt, pedig - istenemuram - mi minden történt az alatt... Különös és egyedülálló az orosz nép, az orosz állam története. Óriási, de alakot nem öltött gondolatok kísértettek benne századokon át: a világra szóló nagyság és az igaz élet eszméi. Példátlan merész ideák valósulnak itt meg, megzavarva Európa álmát, és Európa rémülten, értelmetlenül bámul erre a keleti csudára, amely gyenge és hatalmas, koldus és mérhetetlenül gazdag, amely sötét méhéből az egész emberiséget érintő eszmék és gondolatok valóságos tömkelegét hozza napvilágra...

S végül Oroszország, igenis Oroszország az, amely egy soha sehol ki nem próbált, új utat választ, és már legelső lépéseinek robaja világot renget...

Érthető, hogy ilyen gondolatok közt Vagyim Petrovicsnak édesmindegy volt, hogy az utcán szennyes patakok sodorják tova az olvadó márciusi havat; hogy a mogorva, elégedetlen szovjet hivatalnok hátizsákkal, hóna alatt petróleumos kannával, lyukas cipőben, éppen a számtalan tanácsulések valamelyikére baktat; mindegy volt neki, miféle halszemeket kerülget a híg levesben. Tükön ült, alig várta, hogy ő maga is a nagy cél szolgálatába álljon.

Ukrajna lassan megtisztult a petljurista hadaktól. A Vörös Hadsereg nemrég bevette Jekatyerinoszlavot. Belaja-Cerkov még Petljura kezén volt, de végül onnan is kiverték, s csapatainak maradványaival külföldre, Galíciába menekült. A Vörös Hadsereg támadó csapatai előtt a partizán felkelők hulláma hömpölygött, amelyet nehéz volt számon tartani és irányítani. Erdőtűzként támadtak fel mindenütt, ahol a szegényparasztság kemény birokra kelt az erős kuláksággal. Ezek is, amazok is csapatokat szerveztek - lovasságot, gyalogságot egyaránt -, és bőszen dühvel vívták véres csatáikat. Mindenütt ott lappangtak Petljura, Gyenyikin és Lengyelország titkos ügynökei, s még ezeknél is sötétebb és titkosabb szervezetek. A városokban, no meg a vasútvonalakon szovjeturalom volt, de mögöttük és a végeken - a páncélvonatok lőtávólán túl - dúlt a harc.

Vagyim Petrovics végre megkapta rég várt kinevezését a tiszti iskola dandárának törzséhez, amelyben Csugaj volt a komisszár. Március közepén elbocsátották a kórházból, és - még sántikálva, botra támaszkodva - elutazott Kijevbe csapatához.

Zeljonij bandája elkülönült Grigorjev atamántól, és a faluszovjeteket pusztítva, kommunistákra vadászva, robogott száz meg száz géppuskás szekéren egyenest Kijev felé.

Zeljonij nyomán lenyúzott emberek hullái heverték az utakon, némelyiket karóba húzva találták, a szegényparaszt bizottságok tagjait hombárokban elevenen elégették, a zsidókat a kapukra szögezték, felvágott hasukba macskákat varrtak. A hadügyi népbiztos törzsénél

készülő haditerv munkálataiban - amely ennek a haramiabandának a kiirtását tűzte ki célul - Roscsin is részt vett. Nem nagy haderő állt rendelkezésükre. Ukrajna hadügyi népbiztosa Kijevből a helyszínre hajózott, hogy maga vezesse a hadműveleteket.

A Dnyeper még nem tért vissza medrébe, fényes vizét csak a hajócsavarok nyomán támadt kis forgatagok fodrozták. Sem a kerékszkatolák, sem a tisztik iskolások beszélgetése nem tudta elnyomni a fülemüledalt a paron, amelynek illatos, zöld lóhereszőnyegét sárga kikirics tarkázta. A fedélzetet már átforrósította a nap heve. Vagyim Petrovics lent, a korlát mellől nézett a tündöklő vízre.

Sok tavaszt ért meg, de még soha nem erjedt benne ilyen erősen az élet bora... S épp a legrosszabbkor, a legkevésbé alkalmas időben... Homályos előérzetek ködlöttek előtte. „Mit nyúlkálsz cigarettáért a zsebedbe, mit ráncolod a homlokod, te elfoglalt, komoly férfiú, úgysem tudod elhessenteni az elragadtatás röpke ígézetét... Érzed a tavasz édes, ködös leheletét a folyó felett, a kis szigetek, a félig vízbe merült házacsok felett... Az óriás napkorong sugara lágyan simul a vízre, a fák sápadt, lengeteg tükörképére, a térdig vízben álló tehén hátára, a gyepes halomra, ahová felballagott egy fiatal bika, hogy ő is elálmélkodjék a tavasz soha nem látott, soha nem ízlelt csodáin.”

Furcsa, nagyon furcsa, de tény, hogy Roscsin Jekatyerinoszlav óta egész idő alatt keveset gondolt Kátyára. Mintha múltjával együtt ő is eltávolodott volna, mert túlságosan elválaszthatatlan volt attól az élettől, amelyet most a leghevesebben elítélt... Ha gondolatban visszatért Kátyához, ahhoz a Roscsinhez tért vissza, akit akkor egyszer a fodrász tükrében látott: akkor nem volt elég undor benne, hogy agyonlője, de legalábbis arcul köpje azt a képmását - most megtenné.

Két tavasszal ezelőtt Kátya iránti érzelmei mintha az egész világot betöltötték volna; azt a világot, amely egy halálosan sértődött és megzavart ember homloka, az ő komor homloka mögött borongott. Akkor nagyon kellett neki Kátya szerelme, különösen kellett abban a magányos órában, amikor a jekatyerinoszlavi szállodaajtó kilincsére úgy tekintett, mint amire fel is kötheti magát... És most - most már valóban nincs szüksége a feleségére? Először Rosztovban árulta el Kátyát, másodszor Jekatyerinoszlavban?

Az eltűnő partra nézett, teli tüdővel szívta be a mézes, párás levegőt, és nem érzett sem lelkiismeretfurdalást, sem bűnbánatot. Nem. Nem, Jekatyerinoszlavban az nem volt árulás... Ott véget ért leszámolása a múltjával. És ott volt Maruszja... Eldalolta rövidke, ártatlan és szenvedélyes dalát az új életről, erről a tavaszi áradásról, erről a mérhetetlen, megfoghatatlan gyönyörűségről.

A gyepes halmon álló bika elbődült. A hajó tatján álló tisztik iskolások kikacagták, valamelyik csúfolódva visszaböngött neki. Roscsin boldogan behuntya szemét. Vajon a halál: végső csüggedés? Maruszja halála derűs volt. Halála mintha a távozó üdvkiáltása lett volna: szeressétek az életet, fogadjátok magatokba lelketek egész szenvedélyével, s tegyétek gyönyörűségessé!

Roscsin nem hagyott fel Kátya keresésével. Kérelmére Jekatyerinoszlav és Harkov körzetének járási végrehajtó bizottságaihoz megkeresés ment a hadügyi népbiztosságtól Alekszej Kraszilnyikovra vonatkozólag, de tartózkodási helyéről még nem jött jelentés. Vagyim Petrovics most többet nem tehetett. Ez a pár óra a hajó fedélzetén, ez volt első fellélegzése másfél hónap óta, amikor napi tizenhét órát dolgozott. Csugaj és a hadügyi népbiztos lépett hozzá. Ez utóbbi szikár, napbarnította arcú, vászonzubonyos ember volt, nedves szeme mintha mindig mámorban úszna, holott sohasem ivott, és gyűlölte az iszákosokat, olyannyira,

hogy egyszer majdnem föbe lőtt egy derék brigádparancsnokot, amikor a kunyhóban egy bögre pálinka mellett bukkant rá...

A népbiztos a magas parton fehérülő harangtoronyra mutatott:

- A szülőfalum... A nagyanyám, aki kardos asszony volt, mihelyt meghallotta a hajókürt szavát, nosza, kezembe nyomta a vesszőkosarat, tele szilvával, körtével, dióval, hogy adjam el a kikötőnél... Hát, nem valami nagy kupec lett belőlem...

- Az én nagyanyám, az meg tyű, de jámbor volt - mondta Csugaj -, örökké búcsúkra járt, tízéves koromig engem is magával cipelt koldulni...

A népbiztos a magáét folytatta:

- Aztán kovácsinasnak adtak; a műhely talán ma is ott áll még, ott ni, a torony tövében. Azóta is szeretem az izzó faszén szagát... Mikor aztán egyszer erősen nyakon találtak vágni, meglógtam Kijevbe, a vasúti fűtőházba, abbizony... Onnan aztán Harkovba, a gépgyárba...

Csugaj nem is figyelt rá:

- Nagy mester voltam én, senki se tudott olyan szívhez szólóan koldulni a templom pitvarában. Kicsit megkarcoltam magam valahol, a képet bemázoltam vérrel, a szemem kifordítottam: kész volt a „Lázár”. Csak néha hajba kaptunk öreganyámmal a kopejkákon... Szóval verekedtünk eleget... - ismételte Csugaj most már szórakozottan.

Az élesen kiszögellő partra nézett, a Dnyeper szélesen elöntötte a parti rétet. Csugaj kiduzadó szeme feszült figyelmet árult el. Félrecsapta szalagos matrósapkáját, és a parancsnoki hídhöz sietett.

- Hej, öregem! - kiáltott fel a kapitánynak, egy csüngő bajszú, szikkadt vénembernek. - Gyerünk minél messzebb attól a füves parttól!

- Nem lehet, elvtársak, a mély vizen kell maradnunk, mert amarra sekélyre megyünk...

- Ne a mély vizen menj, hallod - Csugaj a pisztolyára ütött. - Kanyarodj csak arra!

A hajó megkerülte az öblöt, és a parton lassan előbukkant egy nagy falu magas templomtornya s körülötte malmok, fehérre meszelt házak és sűrű lombú, frissen zöldellő kertek.

- Látja, ott a faluvégen, az ott ni, az a csöpp házikó: ott születtem - mondta Roscsinnak a népbiztos.

Csugaj komolyan parancsolgatott:

- Gyerünk, gyerünk, affene a bőrötökbe, balra, még egy kicsit balra...

A parton temérdek szekér tűnt elő, s a partnál rengeteg csónak. Az emberek rohanvást ugráltak a csónakokba; némelyik már zsúfolásig megtelt s el is indult. Csugaj, mint a szélvész, úgy rohant a fedélzetre. Csaknem egyidejűleg lövések dördültek a partról, a csónakokból - meg a hajó géppuskáiból. A ladikokból sokan a vízbe fordultak. A parton nyüzsgő emberek megzavarodva rohantak a szekerekhez, és úgy elporzottak a széles kocsúton felfelé, mintha ott se lettek volna. A toronyban megszólalt és sokáig kongott a harang.

A lövöldözés és a menekülés alig néhány percre tartott. A part üres lett. Csugaj sugárzó arccal, vígan pislogva ment fel a hágsón:

- Zeljonij volt. Mégis áttört a бүдös! Na, Vagyim Petrovics, látod, mennyit ért a bekerítési terved! Most aztán partra kell szállítani a legényeinket!

Zeljonij bandája, mint egy farkasfalka, ide-oda csatangolt. Egy páncélvonalat tüze végül a vasúti töltéshez szorította, és egy sűrű mogyorócserjésben teljesen elpusztult. A bozótban jó előre csapdákat ástak a szekerekbe fogott lovaknak, s az állatok a puskatűztől, gránátoktól megbokrosodva, négyesével rohantak elő a cserjésből; a hátul rohanók feldöntötték, legázolták az elől futó szekérhadat. A banditák a cserjés felé menekültek, ahol minden bokorból halál várt rájuk, s ők nem is próbáltak kegyelemért rimázkodni. Zeljonij atamánt lábánál fogva húzták ki egy harasztkupac alól; a tisztí iskolások, akik valami szörnyeteg óriást vártak, csak akkor csodálkoztak el: hiszen ez egy ráncos pófájú, hitvány féreg, leködni se érdemes az ilyet; csak a színtelen, gonoszul forgó szeméből villogott a farkasdüh. Kezét-lábát gúzsba kötötték, hogy elevenen vigyék Kijevbe.

Bandájának egyik osztaga mégis kivágta magát, és kelet felé iramodott. A hadügyi népbiztos egy háromszáz szabályát számláló lovasezredet küldött üldözésükre, Csugaj és Roscsin vezetése alatt. Hosszú és óvatos hajtóvadászat kezdődött. A banditák a tanyákon lovakat váltottak, a vörösök egy vágóban üldözték őket. Kiderült, hogy Vlagyimirszkoje felé tartanak. Ezt a parasztok mondták el egy faluban, ahol a haramiabanda előző napon lovat rekvirált, és elrabolt mindent, amit futóban lehetett.

- Hát csak végezzenek velük, elvtársak, minél előbb, mert bizony, az igazat megvallva, szörnyű ez így, meguntuk már az örökös csetepatét - mondták a parasztok Csugajnak és Roscsinnak, mikor a katonák a lovukat itatták a kútnál. - Jól ismerjük mi a bandafőnöküket, vlagyimirszkojei születésű. Aljosa Kraszilnyikov a neve, rendes ember volt, de megbolondította a kapzsiság, aztán elvetemedett betyár lett belőle.

Így akadt Vagyim Petrovics váratlanul Alekszej nyomára, akit már második hete üldözött, és így akadt váratlanul Kátya nyomára is. Volt min tűnődnie: egynapi járásra van Kátyától. Vajon milyen lett? Elgyötört, talán rá se ismer? Talán már csak szótlanul ölelheti ősz fejét magához... Megöszült... „No látod, Kátya, most aztán megpihensz, élni fogunk, mert élni kell...” Lehetetlen, nem lett Alekszej alázatos asszonya!... Még az is inkább lehetséges, hogy egynapi hajsza után a lova Kátya sírjánál fog megállni... Talán jobb is így... érintetlenül, makulátlanul marad meg emlékezetében.

A lovasok gyorsan haladtak a poros úton. Vagyim Petrovics ringatózott nyergében. Kátya képe valahogy kusza lett, elhomályosodott a szeme előtt... Amilyen lesz, olyannak fogadja életébe.

Még füstölögtek Vlagyimirszkoje felperzselt házai, még borzadva nézték a gyerekek az utcai vértócsákat, amelyeket nem lepett be a pernye, még alig mertek előbújni az idegen udvarokból a sírástól dagadt orcájú, reszkető asszonyok, amikor Csugaj és Roscsin a falu két végéről két lovashullámban bezúdult a faluba. De Kraszilnyikov már nem volt ott. Valaki figyelmeztette, s erre lekaszabolta a szegényparaszt bizottság tizenhét emberét, tizennyolcadiknak az öreg Afanaszijt - ezt már pusztá virtusból -, s alig fél órával a vörösök megérkezése előtt bandájával együtt elillant.

A parasztok úgy feldühödtek rá, hogy az egész falu a lovasok köré csődült, akik alatt a lovak már alig álltak a lábukon.

- Siessetek utánuk! - kiabáltak. - Öljétek meg Aljosát, nincs már ereje, kifogyott a lőszere. Nem lehet még messze, tudjuk, merre mentek a bitangok... Pusztá kézzel elfoghatjátok...

- No jó, polgártársak, de adtok friss lovakat nekünk? - kérdezte Csugaj.

- Erre igen, erre adunk.

- Hányat?

- Vagy ötvenet mindenképp felhajtunk... A magatokéit hagyjátok itt, majd aztán visszacseréljük... Siessetek, istenuccse, nem hagy élni bennünket...

Amíg szétszaladtak lóért, nyergeltek. Vagyim Petrovics zsibbadt lábát váltogatva, lassan az asszonyok felé indult. Azok látták, hogy valamit kérdezni akar, közelebb jöttek.

- Én ismerem Kraszilnyikovot még a német háborúból - mondta Vagyim. - Az öccse házas volt, de ő, azt hiszem, nőtlen. Most van családja?

Az asszonyok nem értették mindjárt, miről van szó, s egymás szavába vágtak:

- Nős ember, házas...

- Fenét házas, az nem a felesége...

- Csak úgy élt vele...

- Ez se igaz... Katona elvtárs, majd én elmondom... Kártyán nyerte Mahnótól azt az asszonyt, és idehozta, el akarta venni... Ő meg persze: „Te persze házasodnál, csak hogy én nem szoktam ám meg a paraszti életet”... merthogy városi úrinő volt, szép, fiatal... Aljosa házát a németek még a múlt esztendőben felgyújtották, újat akart építeni... De aztán jött ez a história Jakovval...

Egy harmadik asszony, még jobban volt értesülve, Vagyim Petrovicshez furakodott:

- Ide hallgass, parancsnok elvtárs... ütötte-verte az a gazember, és mégse tudta agyonütni... Március óta ő minálunk a tanítónő...

- Úgy, úgy - szólt köhécselve Vagyim Petrovics. - Szóval most itt van a faluban?

Az asszonyok egymásra néztek. Egy negyedik, aki épp most lépett oda:

- Elvitte szekéren a széna alatt, élve vagy halva, nem tudjuk...

Egy kisfiú, aki eddig megdicsőült arccal nézte Roscsint, a rézmarkolatú kardot, lábán a poros, de sarkantyús csizmát, csuklóján a nagy karkötőórát, derékszíján a revolvért, most egész közel furakodott, hogy az arcát is megnézzze magának és gorombán megszólalt:

- Bácsi, hazudik ez mind. Nem tudnak ezek semmit Kátya néniről. Én mindent tudok.

A háta mögül egy kisebesedett szájú, vézna, csúnyácska kislány így kiáltott:

- Elhiheti, bácsi, amit ez mond, mert ez a gyerek mindent tud.

- Nahát, mit tudsz?

- Matrjona kivitte Kátya nénit a vasúthoz. Kátya néni nem akart menni, sírt, Matrjona is sírt... Aztán Kátya néni azt mondta nekem: „Visszajövök, mondd meg a gyerekeknek...” Ahogy Aljosa bejött a faluba a szekerekkel, Matrjona a másik végén meg elment szekéren Kátya nénivel!... Mikor a dombra értek, visszakergettek...

- Lóra! - kiáltott Csugaj.

Vagyim Petrovics végig sem hallgathatta a fiút. Az osztag friss lovakon, géppuskás szekerekkel kirobogott a faluból. Egy kis fekete paraszt vágatott, könyökét szétfeszítve, Csugaj és Roscsin mellett: egy azok közül, akiknek ezen az egész napon kút fenekén, derékig vízben, latyakban kellett megbújniuk. Szörén ülte meg a lovat, kengyel nélkül, rongyos ingben,

mezítláb, torzonborzan. Ő kalauzolta az osztagot kerülő úton a tölgyesbe, az egyetlen helyhez, ahol a banditák elrejtőzhettek.

Még világosban odaértek, s körülzárták az erdőt, csak egy kijáratot hagyva belőle: a csapdát. Fényes falevelek, korhadtt fatörzsek közül szórta gyér sugarait a lemenő nap. Vagyim Petrovics alatt nyugtalanul ficáncolt a ló, fejét rázva meg-megtorpant, térdét harapdálta, hátsó lábával a hasához kapott. Roscsin végül is megeresztette a kantárszárat, és karabélyát lövésre készen, két kézre fogta. Napsugár aranyozta a szúnyogok raját, sávozta és tarkázta az erdőt, s a szemképrázta fényben elmosódtak a tisztiskolások körvonalai, akik elől és oldalt, ritkás láncban, óvatosan lépkedtek a gallyak s a magas páfrányok közt az avaron.

A vezető szerint egy kis erdészkunyhónak kellett itt lennie valahol és annak az ösvénynek, amelyen a banditák tovább vergődhetnek a sűrűben. Egyszerre csak néhány lépésnyire elő is tűnt a mohalepte háztető. Vagyim Petrovics megállt, kikémlelt a sűrű bozótból. Halkan füttyentett. A katonák léptei alatt erősebben s közelebből zörgött a haraszt. Roscsin újra megindult, és a bokrokon átugratva meglátta az elhagyott kunyhót s előtte, a kis tisztáson, több kifogott szekeret. Mindenféle limlom hevert a gyepen. A banditák elmenekültek innen. Vagyim Petrovics lövésre kész fegyverrel körüljárta a kunyhót. Alekszej Kraszilnyikov ugyanolyan óvatosan hátrált előle egyik szeglettől a másikig, mert szeretne volna megkaparintani alóla a lovat. Roscsin hallgatózva, az oldalfalnál maradt. Alekszej pedig belül, a kunyhóban, a bevert ablak és a kidőlt ajtó előtt rejtőzött. Hogy zaj nélkül végezhesen, csak kését tartotta készenlétben. Amint Roscsin előrelovagolt, Alekszej rávetette magát, de a másíknak sikerült a puskáját maga elé kapnia. Alekszej a kunyhó falához vágódott. Amikor meglátta Vagyim Petrovicsot, a feltámadt halottat, kése kiesett a kezéből, babonás rémülettel felordított, és hadonászva, meggörnyedve eliramodott.

- Alekszej! - kiáltott Roscsin, s megrántva a kantárszárat utána vágatott. Alekszej egy tölgyhöz szaladt, átölelte és arcát a fatörzshöz nyomta. Roscsin leugrott a vágatató lóról, és közélről többször belelőtt Alekszej rángatózó, széles hátába.

- Itt lakott?

- Aha.

Roscsin meghajolva tudott csak belépni a rozoga, egyablakos házikóba, amely olyan alacsony volt, hogy alig látszott ki a bojtortján közül. Az ablakból beszűrődő, zöldes derengésben a szintén alacsony, csöpp asztalon tapétából fűzött irkacsomó és néhány könyv feküdt. Az egyik füzet ki volt nyitva, mellette a tintásüveg és toll. Szóval Kátya az utolsó percben menekült el. Roscsin az asztalka elé guggolt. A kisfiú, kezét szája elé tartva, majd kipukkant nevéttében, és szemével integetett Roscsinnak, hogy nézzon a kemencére.

Kerek szemű, buta kis csóka ült a kemence szájánál a fogórúdon, biztosan a kéményből esett le, ahol a fészek volt. Amint észrevette, hogy figyelik, riadtan visszaugrált oldalvást a kemencelyukba.

- Négyen vannak - mondta a fiú -, majd én kisedem őket...

Vagyim Petrovics szétnézett az asztalon, és megtalálta Kátya iskolai naplóját, amelyben fel volt jegyezve minden lecke és a különösebb események. Majdnem valamennyi bejegyzése ezzel végződött: „Ivan Gavrikov megint rossz volt.” Vagy: „Megfogadom, hogy három napig nem beszélek Gavrikovval...” Vagy: „Ivan Gavrikov megint a háztető szélén mászkált, hogy ijesztgesse a kislányokat. Már egészen odavagyok...”

- Ki ez az Ivan Gavrikov? - kérdezte Roscsin.

- Én.

- Miért rosszkodsz, miért bosszantod Jekatyerina Dmitrijevát?

Ivan Gavrikov mélyet sóhajtott, két szeméből angyali ártatlanság sugárzott.

- Tudom is én, néha muszáj... De jól tanulok. Nézd meg a lányok irkáit, csupa macskakaparás. És nézd meg az enyimet, itt van ni. Az egyszeregyet is végig tudom, kikérdezhetsz. - És iszonyúan összeráncolta a homlokát.

- Elhiszem, no...

Vagyim Petrovics, lábát maga alá húzva, a padlóra ült, és tovább lapozgatta a naplót. Egy szót sem írt Kátya saját magáról. De mintha minden sorból lényének örök fiatalsága, tiszta, bizakodó gyöngédsége áradt volna Vagyim felé. Láttá halványkék eres kezét, meleg, fénylő pillantását.

- Kilencszer kilenc az nyolcvanegy. Tán nem? - mondta Ivan Gavrikov.

- Jól van, helyes... Mondd csak, nem mondta meg neked, hova ment?

- Kijevbe.

- Ez igaz?

- Van eszemben hazudni.

- Nem tudod, hol tartott még papírokat, leveleket?

- Mind itt van... és ezt is hazaviszem. Ő mondta, hogy jobban vigyázzak az irkákra, mint a szemem fényére, mert még megint elfüstölik a parasztok.

A napló utolsó oldalán ezt olvasta Roscsin:

„Valahogy még mindig bízom benne, hogy élsz, s még találkozunk valaha... Képzeld csak el... hosszú, hosszú éjszakából szabadultam... Szeretnék egyet-mást elmesélni neked az én mostani kis világomról. Madárszóra ébredék, s lemegyek a patakhöz mosakodni. Visszafelé tejet iszom Agafja néninél: már egy rubel hatvannal tartozom is neki, de ő nem sürgeti. Aztán jönnek a gyerekek, és tanulunk. Semmi gondunk, senki sem zavar bennünket. Kiderül, hogy az embernek egyáltalán nem az kell, amiről egykor azt hittük, hogy nélküle nem lehet élni... Szinte szégyellem - de mintha megint tizenhét éves volnék -, tudom, megérted, Dasenykám, mit akarok ezzel mondani... Csak kedvenc tanítványom bosszant fel néha, Ivan Gavrikov... Rendkívül.”

Itt a levél félbeszakadt, nem volt több hely a füzetben. Vagyim Petrovics magához húzta Ivant, és két térde közé állította.

- No, mit szeretnél ajándékba?

- Patront.

- De üres nincs nálam...

- Lőjél ki egyet, gyerünk az udvarra.

Vagyim Petrovics feltápáskodott a földről, összehajtotta a füzetet, és zubbonyába dugta.

- Ezt a füzetet elviszem, Ivan.

- Ne, mert megharagszik...

- Nemsokára találkozom Kátya nénivel, és megmondom neki, hogy elvittem... No, menjünk ki az udvarra, kapsz patront.

Napfény égette Caricin szélcsendes, néptelen utcáit. A tárva-nyitva álló kapubejárásokat szeméthegek torlaszolták el. A lakosok elrejtőztek. Csak a Volga felé ereszkedő, meredek utcákon robogtak társzekerek a közüzemek felszerelésével, irattárával megrakodva. A város végőráit élte. A Manicsnál erősen megtépázott Tizedik Hadsereg csak nagy nehezen bírta feltartóztatni a városhoz vezető útvonalakon Vrangel Észak-Kaukázusból frissen érkezett hadseregének rohamait.

A telefon még működött, de már sem víz, sem villanyvilágítás nem volt a városban. A gyárak leálltak. Ami csak elmozdítható, lecsavarható volt, mind szétszedték, leszerelték, s vitték a kikötőbe. A munkástelepeken csak a gyerekek és az öregek maradtak. A caricini proletariátus, amely e kilenc hónap alatt annyi áldozatot hozott a város védelméért, már nem várt irgalmat a fehérektől; aki még bírta, a hadseregben harcolt, a többiek elutaztak, ki vonat tetején, ki a hajók fenekén vagy a fedélközben.

Északra özönlöttek, ki merre látott. A Volga-parti faraktárak porrá égtek. Mind közelebből, egyre erősebben szólt az ágyúdörgés.

A város egész élete a pályaudvarokon meg a kikötőkben összpontosult. A rakparton halomban álltak a ládák, zsákok, gépalkatrészek; száz meg száz ember tolt, taszigálta, cipelte mindezt izzadtan, ordítózva a pallókon a hajókra. Ezrével vártak itt berakodásra, s vagy sűrű sorokban álldogáltak, vagy pedig némán, éhesen heverték a parton, és a napfényben csillogó olajfoltos vizet nézték a mozdulatlan porfelhőn keresztül. A széles Volga június végére olyan sekély lett, hogy a túlsó part homokzátonyain meztelenül fürdő emberek egészen közel kerültek. Az innenső part bódéi, a vízen úszó szemét közt is akadtak fürdőzők. De még a folyó vize sem enyhítette a hőséget.

Egymás után faroltak a kikötőbe a piszkos, elhanyagolt hajók: velőtrázó sikoltozás, jajveszékelés hallatszott róluk. Zsúfolva voltak menekültekkel és vöröskatonákkal, elevenek a sok hulla, a sok hörgő, jajgató, önkívületben félrebeszélő tifuszbeteg között. Temérdek gőzös és uszályhajó szorgoskodott egymás mellett, ki- és berakodásra várva, és eszeveszetten sípolt valamennyi. Mind délről érkezett, Asztrahanyból és Csornij-Jarból.

Mésszel bepermetezett szanitécek szaladtak a hajókra, a földön fekvő betegek közé; kiválogatták és partra dobálták a hullákat, hogy helyet adjanak a még élőknek. Meszet és korbolt locsoltak szét. Parancs értelmében a hullákat a parton levő söröző- és limonádés-kioszkokban kellett elhelyezni. A hullák a forróságban oszlásnak indultak, felfűvódtak, és szétvetették ezeket a hevenyészett deszkaalkotmányokat. Az emberek a döglletes levegő elől különös-képpen igyekeztek minél gyorsabban elmenekülni innen. S amellett Vrangel repülőgépei nemcsak sötét árnyékot vetettek folytonosan Caricinra és a Volgára, hanem bombákat is.

Az emberek áttörték a kordont, batyuikkal fogták fel a szuronydöféseket, úgy vergődtek fel a hajóra. Még hozzá minden cókómókjukkal, ládájukkal együtt, s úgy megterhelték, hogy a korlátig ért a víz.

Ebben az eszeveszett embersűrűben szorongott a parton az a szekér, amelyben Anyiszja és Dása feküdt. Kuzma Kuzmics hozta el őket a frontról az ezredparancsnok szigorú rendeletével: ha belepusztul is, de nem vasúton, hanem hajón szállítsa el a két nőt. Tyelegin ezt mondta neki:

- Nyefedov elvtárs, még sohasem kapott ilyen felelős megbízatást. Ott szálljon partra, s helyezkedjék el velük, ahol majd lehetséges lesz. Lopjon, gyilkoljon, de etesse őket rendesen... Maga felel az életükért...

Mint két csontváz, amelyre rászáradt a bőr, úgy feküdtek holmi rongyokkal betakarva a szénán. Anyiszja már eszméletén volt, de olyan gyenge, hogy a száját sem bírta kinyitni. Dása, aki Anyiszja után kapta meg a kiütéses tifuszt, lázas önkívületben volt, és csendes, haragos hangon mormolt valamit maga elé.

Kuzma Kuzmics már több hajót elszalasztott. Sírva könyörgött, a legkülönbébb ravaszágokhoz folyamodott, hogy engedjék a fedélzetre vinnie a két asszonyt, de ilyen szörnyű körülmények között senki se hallgatott rá. A szekérhez támaszkodva, gyulladt szemmel nézte a porfüggönyön át a nap vörös visszfényét az áporodott, átmelegedett vízen, nézte a hullákkal megrakott, türelmetlenül sípoló hajókat. Megint felhangzott a fenyegető motorbűgás, a bombák ezúttal nem messze értek földet, a robbanás szele odahajtotta a port. Sokan a Volgába vetették magukat, és a kiszemelt hajóhoz úszva, letről kiabáltak: „Dobjatok le kötelet, megfűlok...” De senki se dobott kötelet értük, és még sokáig imbolyogtak a hajó körül a fekete dinnyék: az emberfejek.

Már majdnem utolsónak maradt egy kis alacsony, sárga uszályhajó, óriási, kopott bőrbevonatú kormánykerekekkel. Nem az irodabódénál, hanem kicsit arrább, egyenest a hídnál kötött ki, ahol senki sem volt. Kuzma Kuzmics a mély homokban megfordította a szekeret, és rohanást elsőnek ért oda, a hídra szaladt, és kétségbeesetten hadonászott:

- Hej, kapitány elvtárs! - kiáltotta a régi vágású szürke kis öregnek: - A frontparancsnok feleségét meg a testvérét szállítom; golyót kaphat a fejébe, ha nem segít, adjon gyorsan két matrózt, hogy felvigyük a két nőt az uszályra.

Izgatott arca és parancsoló hangja megtette a magáét. A korláton át a hídra vetette magát egy derékig meztelen, piszkos, morcos fűtő, lyukas nadrágban:

- Na, hol vannak?

- Elvtárs, de egyedül nem bírja...

- Majd mit mondok...

A fűtő a szekérhez ment, megnézte a két fekvő asszonyt, és Anyiszjára mutatott:

- Erre mondja, hogy a frontparancsnok felesége?

- Igen, igen, ez az... Ha csak egy hajszála meggörbül, vége az életünknek...

- Ugyan, miket karattyol itt össze, ez a mi szakácsnőnk, Anyiszja - szólt nyugodtan a kazánfűtő.

- Elvtárs, maga megörült, már hogy volna ez szakácsnő?

- Te meg ne kiabálj velem, te kelekótya! - Könnyedén kiemelte Anyiszját a szekérből, és ügyesen a vállára tette.

- Na, segítsd fel rám a másikat is, így ni...

Átnyalábolta mind a kettőt, és felment az uszályra: a híd deszkái a vízig hajoltak súlyos lépései alatt.

Kuzma Kuzmics pedig elégedetten cipelte utána a kenyeres-szalonnás tarisznját és a gyógyszeres táskát...

Sztyepan Alekszejevics gimnáziumi tanár július harmadikán reggel a pincelakásból mindent kicipelt az udvarra: matracokat, párnákat, a zöld plüsshuzatú karosszékeket, nagy könyv- és kéziratcsomókat. Meg-megbotolva a felnyalábolt férfi és női ruhák térde köré csavarodó

végében, az egész cókmókot a földre dobta, és lihegve törölgette ruhaujjával verejtékes arcát. Sárgás haja, szakállja, vászonnadrágja és lapockájához tapadó, rég nem mosott inge, mindene nedves volt.

Anyja, egy fekete ruhás, dohszagú asszonyság, széken ülve, aprócska nádpálcával porolgatta a szőnyeget. Béna nővére, akinek domború homloka alatt kicsire fonnyadt az arca, most boldog egykedvűséggel feküdt hordszékén az akácfa árnyékában. Még a verebek is tátogtak a hőségtől.

- Azt hiszem, minden itt van, mama - szólt Sztjepan Alekszejevics. - Én tovább nem bírom! Istenem, mit nem adnék egy korsó hideg sörért!

- Sztjopuska, tudod, hogy egy csepp víz sincs itthon, drágám, hoznod kell egy vödörrel.

- Igazán? Valóban hozni kell? Ah! Ez már igazán sírnivaló!

Sztjepan Alekszejevics kétségbeesett: vizet hozni azt jelentette, hogy le kell mennie a Volga partjára, ahol még ott heverték a szörpös bódékban elégetett hullák üszkös maradványai, mellig kellett gázolnia a vízbe, ahol kissé tisztább, megmeríteni a vödört, és felcipelni bokáig érő homokban a partra, olyan rekkenő hőségben...

- Nem lehetne valakit felfogadni erre? Azt hiszem, adnék tíz rubelt egy vödör vízért. Az ember szíve, az ember egészsége többet ér.

- Tégy, amit akarsz...

- Igen, de te, anyám, szívesebben veszed, ha én magam szakadok meg ezekkel a vödrökkel...

A mama nem felelt, hanem tovább ütögette gyengécskén a szőnyeget. Sztjepan Alekszejevics mély sóhajjal nézett kövérkés arcára, amelyről csurgott az izzadság.

- Hol az a vödör? - kérdezte halkan. - Hol van hát az a nyavalyás vödre? - kiáltott olyan kellemetlen hangon, hogy beteg nővére könnyörögve megszólalt az akácfa alól:

- Sztjopa, nem kell, hagyd...

- De igen, kell! Hordom a vizet, hordom az éjjeliedényt utánatok! Életem végéig robotolok, mint egy vízhordó öszvér. A fene megette a jövőmet, a karrieremet, a disszertációm. Mindennek vége, minden odavan!... Tetves nyomorúság, elégetett hullák, temető!... Nincs az a Gyenyikin, aki ezt feltámassza!

Megint tördelte izzadságtól nedves kezét, mint egykor Dása előtt. Akárhogy is, de meg szeretne volna úszni az ügyet vízhordás nélkül. Ekkor váratlanul, zengve megkondult a székesegyház öreg harangja, amely már több mint egy éve hallgatott. Megkondult, és hangja ünnepélyesen végighullámozott a városon, s elcsitított minden háborgást.

Sztjepan Alekszejevics torkán akadt a szó, sovány, rángatózó arca hirtelen kisimult, s kissé együgyű mosoly ömlött el rajta.

- Sztjopuska - mondta a mama -, öltözz át mégis, és menj el a templomba.

- Mama, hiszen ő hitetlen, ateista - mondta csendes dühvel a nővér az akácok alól.

- Hát aztán? Legalább megmutatja magát, mert még holmi vörösöknek fognak gondolni bennünket...

- Nem értelek, mama, miket beszélsz! - kiáltott panaszosan Sztjepan Alekszejevics. - Alighogy megszabadulunk a bolsevik gyönyörűségektől, te máris be akarnál taszítani a kispolgári posványba... Így van! - vicsorgott az akác felé, ahol nővére befogta a fülét, hogy ne

hallja a szavát. - Ki tart engem vörösnek? Csakis a te híres Saverdovjaid, Preiszjeid... Nyárs-polgárok, senkik... Isten őrizz, hogy azok közé süllyedjek! Akkor saját magamat tagadnám meg! Akkor miért tanultam, miért elmélkedtem, álmodoztam! Én nem azért gyűlölöm a bolsevikokat, mert a pincébe kergettek. És nem azért, mert elvitték a szentet a vízművektől. Nem. Hanem azért, mert lábbal tiporták lelki függetlenségemet... Én úgy akarok gondolkodni, ahogyan a lelkiismeretem, a géniuszom diktálja. Én olyan könyveket akarok olvasni, amelyek megihletnek... De nem akarom, értitek, nem akarom Karl Marxot olvasni, még ha ezerszer igaza van is. Én: én akarok maradni! És vegyétek tudomásul, mamuska és nővérem, hogy a ti Gyenyikineteknek sem fogok kezet csókolni... Mégpedig ugyanazon megfontolásokról...

Miután mindezt széles taglejtésekkel elszavalta, Sztjepan Alekszejevics a negyvenfokos hőségben, ugyanilyen következetlenséggel kirángatta a ruhacsomóból nadrágját és kabátját, és lement a pincébe. Egy fél óra múlva megjelent elegánsan, keményített gallérban, kezében tanári föveggel, sétatálcájával. Egy szót sem szólt hozzá senki az udvaron. Kiment és az árnyékos oldalon a templomtérnek tartott.

A templom körüli poros, alacsony akácok alatt néhány toprongyos alak üldögélt. Az egyik alulról felfelé, egyenest a szemébe pillantva, láthatóan jól mulatott a tanár úron.

- Öröm nézni, milyen boszorkányos gyorsasággal történt meg a színváltozás - dörögte jól hallhatóan.

A kerítésen túl egy század himzett inges kozák sorakozott fel, egy szakasz junker pedig teljes díszben, szolgálati övvel, csajkával, ásóval felszerelve hevert a kiégett gyepen... A sekrestye bejáratánál néhány polgár csoportosult. Ott látta köztük tarka himzésű ingben a kenetteljes Saverdov rőföst, kiöltözött feleségével és két gyerekével, ott tüsténkedett az aprócska, vedlett ruhás Preisz, egy kikeresztelkedett nyomdász, szintén családosul: hat gyermeke volt. Sztjepan Alekszejevics hanyagul bólintott feléje, és bement a hűvös templomba; tanári fövegére való tekintettel szó nélkül beengedték, sőt néhányan még ki is tértek előle.

A templomon még meglátszott az elhanyagoltság. (A bolsevikok alatt élelmiszerraktárnak használták.) Az óriási ablakok üvegei be voltak verve, és az egyik mállott vakolatú falon holmi felírások is maradtak: „Burgonya, kilencvennégy zsák... átvettem (olvashatatlan név)”, de a számtalan gyertya fényében tündöklő oltárkép, a kupola felé gomolygó tömjénfüst, a diakónus szenvedélyes felkiáltásai, az énekkar üde gyermekhangjai: mindez együtt egyes érzelmeket keltett Sztjepan Alekszejevicsben; a szokott ünnepi hangulat mellett - ugyancsak szokásos módon - a megalázkodás érzése is lenyűgözte; független intellektuel hetykesége magától lelohadt.

Magas rangú személyek álltak előtte, arccal az oltár felé, élet és halál urai: tíz tábornok, kisebbek, nagyobbak, kövérek, soványak, arany- és ezüstvállpántos, hófehér tiszti zubbonyban. A sapkáját mindegyik a behajlított baljában tartotta, jobb kezük pedig a diakónus szavára - „Könyörögjünk az Úrhoz” - három ujjal a mellüket verte. Legelöl, külön kis szőnyegen állt egy középmagas tábornok, khakiszínű, bő bekecsben, vörös sávós, hosszú nadrágban, hátrafésült őszes haja mintha kikopott volna a tarkóján. A többi tábornoknál sokkal ritkábban hányna a keresztet, nagy, kövér, igen fehér kezével, tempósan, erősen nyomva összeszorított három ujját kissé felemelt homlokának redőihez.

Sztjepan Alekszejevics rájött, hogy ez csak Gyenyikin lehet. Mohón nézte, és - már teljesen tudtán kívül - még mindig szkeptikus mosoly játszott vékony ajkán. A tisztek egyike figyelemmel kísérte, és észrevétlenül közeledve, melléje állt. Sztjepan Alekszejevicsben teljesen ellentétes érzelmek dúltak. Gyenyikin fehér keze valósággal lebilincselte. Ki ne ismerné a tábornoki kezek sajátságosan lomha ernyedtségét? A kezét, bármennyire igyekezzék

is az ember, nem tudja fontossá tenni; éppen ez a meddő igyekezet teszi nevetségessé a tábornoki kezet, különösen amikor hivatalfőnök gyanánt nyújtja felénk leereszkedően, vagy amikor maga akarja szerephez juttatni, miközben ezekkel az izom nélküli virslikkel kártyát kever, vagy szalvétát dug az álla alá. Ez mind igaz. De Gyenyikin fehér keze a történelmet ragadta torkon, és egy mozdulatára egész hadseregek rohantak véres csatákba...

Ezek a gondolatok annyira felizgatták Sztjepan Alekszejevicsét, hogy észre sem vette, amikor vége lett a misének, és a hívek elé lépett az alacsony, szemüveges, öreg főpap, aki Gyenyikinre szegezve tekintetét, így szólt:

- Szeretett vezérünk, Anton Ivanovics Gyenyikin tábornagynak, a dél-oroszországi fehér haderők főparancsnokának korszakalkotó hadparancsát lángbetűkkel vési szívébe minden igazhitű orosz. A hadsereg főparancsnok e szavakkal vezette be kiáltványát: „Végcélomul Moszkvának, Oroszthon szívének bevételét tűztem ki, és július harmadikán megindítom az általános támadást...” Uraim, az égboltozat hasadékein át Mihály arkangyal hívja harcra a nemes fehér hadsereget...

Sztjepan Alekszejevics orra viszketni kezdett, melle hevesen zihált az átnedvesedett, keményített ing alatt, forró lelkesültség fogta el. Látta, amint Gyenyikin lassan homlokához emeli kezét. Sztjepan Alekszejevics hirtelen tudatára ébredt, hogy neki meg kell, okvetlenül meg kell csókolnia ezt a kezet... És amikor pár perccel később Gyenyikin elsőnek járult a futószőnyegen a kereszthez, és rövid, ápolt, ősz szakállával valami kedves, öreg nagyapóra emlékeztetett, Sztjepan Alekszejevics a gyönyörérzet tetőfokán gyorsan feléje indult. Gyenyikin visszahőkölt, karját védekezőn felkapta, arca fájdalmasan panaszos kifejezést öltött. Tábornokai azonnal körülvették. Valaki hátulról megragadta Sztjepan Alekszejevicsét a könyökénél, és olyan erősen elrántotta, hogy térdre kényszerült.

- De kérem, én csak...

A tiszt, aki erősen szorította, az arcát fürkészte:

- Hogy kerül maga ide? Hol az igazolványa?

- Én kérem, csak a kezét...

A tiszt tovább taszigálta a tömegben, és egy pillanatra sem eresztette el Sztjepan Alekszejevicsét. Az oldalkijáratnál odaintett két puskás junker-süvölvényt.

- Fogjátok. Vigyék a városparancsnokságra...

»Mint méltóztatik látni, mélyen tisztelt, kedves jó Ivan Iljics, egész Kosztromáig vetődtünk el. Útközben sehol sem mertem partra szállni, még Nyizsnyij-Novgorod sem látszott szememben alkalmasnak, a háborús veszély miatt. Kosztromában egy városvégi faházikóban szálltunk meg a Volga partján, málnáskert sűrűjében, annak rendje és módja szerint... A városka nyugalmas, halmokon épült, mint Róma, és a vadon csendje veszi körül, éppen ez kell minékünk.

Darja Dmitrijevna lassan, de biztosan gyógyul; még igen gyenge, karon viszem ki az ágyából az udvarra, mint egy kisedet. Étvágya akár a farkasé, bár beszélni még képtelen, csak a szemével kér enni... A szemén kívül alig is maradt belőle valami, az arca csak öklömnyi, és sokszor sír a gyengeségtől, csak úgy magától peregnek a könnyei. Csaknem három hétig, mialatt a Volgán hajóztunk fölfelé, teljes önkívületben volt. Lázálmok kínozták, a lelke szünet nélkül a múlt emlékképeivel tusakodott. Bármily különösnek látszik, de hagymázos állapotában jelentős szerepet játszott valami kincs, holmi briliánsok, amelyek valami büntény nyomán kerültek őhozzá. Delíriumában két

különböző hang beszélt Darja Dmitrijevnből: az egyik szigorúan elítélő volt, a másik vékony, nyafogó hangon mentegetőzött. Nem írtam volna erről önnek, ha véletlenül nem jön közbe egy különös felfedezés...

Szívembe véstem az ön utasítását, hogy jól tápláljam drága betegeinket, ezt tekintettem legfőbb feladatombnak, de gyakran csüggedés, sőt rémület fogott el. Nehéz időköt élünk. Az emberek vagy a legfennköltebb mértéket alkalmazzák, s az egész földkerekség kereteiben gondolkodnak, vagy a legszemérmetlenebb cinizmussal csak a saját irhájukat mentik. Mindkét esetben hiányzik az élők iránti irgalmasság: van, akit lelkesíteni lehet, van, akit megfélemlíteni, de olyan, akit irgalomra lehetne bírni, aki az éhezö könnyeiért tíz font kenyeret adna, olyan nemigen akad.

Minden magunkkal hozott nélkülözhető holminkat kenyérre, tojásra, halra cseréltem. Hányszor estem kísértésbe, hogy eladjam Darja Dmitrijevna posztókabátját is, amelyben Szamarából menekült még a múlt ősszel! De lemondtam erről, mégpedig nem csupán az ősi hidegre való tekintettel, hanem mert ez a kabát minduntalan, s újra meg újra szerepelt Darja Dmitrijevna lázámaiban, mint valami számomra érthetetlen rejtély. Szóval ravaszsághoz kellett folyamodnom, hiszékeny lelkek becsapásához vagy egyenesen lopáshoz.

Megint csak a tenyérjósítás segített. A kikötőben hozzászegődtem a zsákokkal cipekedő falusi asszonyokhoz, és addig puhatolóztam, faggatóztam, míg rá nem tapintottam a gyöngéikre. Mert az élettapasztalat nagy dolog. Csak az antikrisztusra kell terelni a szót; erről sokat lefetyelnek a Volga vidékén, különösen Kazanytól északra. Nem sok kell ahhoz, hogy a dőre asszonynép begyulladjon. S ha egyszer hitelt adott szavaimnak, a zsákja fele az enyém...

Éppen a tegnapi szent napon, vasárnap lévén, kora reggel hozzáláttam rendbe hozni Darja Dmitrijevna toalettjét. Azt hiszem, egész Kosztromában egyedül én vagyok egy nagy orsó cérna birtokában - ez fontos, s számunkra egyenesen üdvös körülmény; néha egész búcsújárás van nálunk, amikor egy gombot kell felvarrni, vagy meg kell foltoztatni valamit. Röstelkedés nélkül fogadok el ezért különböző ennivalót. A tornácon üldögélve nézegettem, megforgattam Darja Dmitrijevna kabátkáját is. Talán tetszik emlékezni, hogy jó erős, kockás flanelbélése van. Mi lenne - gondoltam magamban -, ha kifejteném a bélést, és egy helyes kis szoknyát fabrikálnék belőle. Hiszen a régi, akár a pókháló. Anyiszja Konsztantyinovná is bevontam a töprengésembe, és ő is azt mondta: „Jó lesz szoknyának, csak fejtse szét...” Kezdem fejteni a bélést, hát csak úgy hull belőle a sok briliáns, harmincnégy drágakö... Így lett a lázálomból valóság. Még aznap megmutattam a drágaköveket Darja Dmitrijevának. És látom, egyszerre csak feleszmél. A szemében rémület és irtózás, az ajka rebeg valamit... Mert beszélni még nem tud... Odahajoltam, és vértelen ajkát ekkor hagyta el betegsége óta az első értelmes szó: „Kidobni, kidobni...”

Ivan Iljics, az ön megkérdezése nélkül nem nyúlhatok semmihez. Nem tudom, honnan van nála ez a kincs, és mért irtózik tőle úgy, nem tudom, mit csináljak: otthon tartani félek, elhajítani meg nem tartom ésszerűnek. Darja Dmitrijevának már megesküdttem, hogy csónakon a Volga közepére eveztem és ott a vízbe dobtam a köveket. Erre nyomban megnyugodott, a szeme felcsillant, mintha végre egészen el akarná úzni a révület hálógat. Bocsásson meg, Ivan Iljics, hogy minderről ilyen részletesen írok, de természetem közlékeny és bőbeszédű. Ha szerét ejtheti, írja meg, hogy érzi magát, és arra is feleljen, hogy teleljünk-e Kosztromában, vagy Moszkvába igyekezzünk?... Ezek után pedig vagyok és maradok önnek és Darja Dmitrijevának sírig hű híve, Kuzma Nyefedov...«

- A postát is magammal hoztam - mondta Szapozskov, felmászott a vesszőkasú szekérre és leült a szénába Tyelegin mellé. - Gratulálok, Ivan.

- Keserves dolog ez, Szergej Szergejevics. Ha rajtam állna, szívesebben maradnék a mi kacsalini ezredünk parancsnoka. Új emberek, új gondok, nem nekem való már ez.

- Mit tetteted öregnek magad?

- Tudom is én, majd elmúlik, kicsit fáradt vagyok...

Gyorsan ügettek a lovak a dűlőúton, rázott a szekér. Bal felé tölgyerdő sötétlett, jobbra a szántóföldön alig-alig látszottak a homályban a keresztekbe rakott kékék. A búzaszalma sajátos szaga érzett. Szípkáztak a csillagok az augusztusi égen.

- És ki lesz a dandárodban a törzsfőnök?

- Majd csak kineveznek valakit.

Az út közelebb kanyarodott az erdőhöz, ahonnét pára szállt feléjük. A lovak nyerítettek.

- Nekem nincs levelem? - kérdezte Tyelegin.

- Ejnye, bocsáss meg, Ivan, neked is hoztam.

Ivan Iljics fáradtan, görnyedten ült a szekéren; most hirtelen felriadt szendergéséből:

- Ejnye, Szergej Szergejevics, miért nem mondom... Hol van?

Szapozskov sokáig kotorászott a táskában. Megállították a lovakat, és több szál gyufát meggyújtottak, de mind csak sercegett és kialudt. Tyelegin elvette Kuzma Kuzmics levelét, és megforgatta a kezében.

- Milyen vastag: sokat összeírhatott - suttogta Szapozskov.

- Mit gondolsz, rosszat jelent? - kérdezte szintén sűgva Tyelegin. Leugrott a szekérről, és az erdőszélre ment. Gyorsan letört néhány száraz gallyat, gyufát gyújtott, és szítani kezdte a tüzet.

- Inkább szalmával próbáld, az mindjárt meggyullad. - Szapozskov odaszaladt egy búza-kével, aztán visszament. A szalma nyomban fellángolt, Tyelegin leguggolt, és olvasni kezdte a levelet. Szapozskov látta, hogy végigolvassa, majd megtörli szemét zubbonyujjával, s aztán előlről kezdi. Világos, miről lehet szó. Szergej Szergejevics szípkált, felmászott a kocsira és rágyújtott. A bakon ülő öregember, aki már szeretett volna hazakerülni, mormogott:

- Le találjuk késni a vonatot, merthogy az út innen kezdve csupa homok, még a gázlót is meg kell keresni... Elnyavalyogjuk az időt...

Szapozskov nem mert Tyeleginre nézni, amikor az odajött, nehézkesen felmászott a szekérre, és lehuppant a szénára. A lovak nekiiramodtak. Szapozskov feje felett hárommillió fényév távolságban húzódott a ködbe vesző tejút. Keservesen nyikorgott a meglazult hátsó kerék, de az öreg kocsis nem sokat törődött vele; eltörik, hát eltörik, mit is tehetne egyebet.

Tyelegin bensőséges hangon megszólalt:

- Micsoda lelkerő lakozik ebben az asszonyban! Még mindig harcol a megújulásért, a tisztaságért, a tökéletesedésért... Igazán megrendítő!

- Hát él?

- Hogyne élne! Mit képzelsz? Kosztromában van, lábadozik...

Szergej Szergejevics hevesen feléje fordult, és mind a ketten elnevelték magukat. Szapozskov oldalba bökte Tyelegint, az meg vissza. Aztán részletesen elmondta, mi van a levélben, csak a briliáns-ügyet hagyta ki. Ez volt az a bizonyos kincs, amiről tavaly nyáron írt Dása az apjának, amikor harcot vívott a pusztá létéért, s közben önmagát pusztította. Bizonyosan a drágaköveket is akkor, azokban a zavaros napokban varrta be Dása a kabátja bélésébe. És soha egyetlen szóval sem említette neki - nyilván maga is elfeledkezett róluk -, hisz ez olyan jellemző volt rá, s csak lázalmában jutottak újra eszébe. És az a „kidobni, kidobni”... Ivan Iljicsnek elszorult a torka boldog izgalmaiban... Persze, az egész história még mindig elég homályos, de hát ő soha nem próbálta Dását egészen megérteni.

- Az az egy biztos, Szergej Szergejevics, hogy egy nő szerelmét kiérdemelni, mondjuk, egy olyan nőét, mint Dása, ez nagy nyereség az életben.

- Igen, neked szerencséd volt, mindig is mondtam.

- Ó, mennyire kell vigyáznia magára az embernek, Szergej Szergejevics! Mert bizony könnyű elbukni... Te is biztosan így vagy ezzel, ugye?

- Nálam egészen másképp áll a dolog...

- Csakugyan nem vágyódsz arra, hogy egy olyan nőre találj, mint az én Dásám?

- Az én életemben, tudjisten, nincs a nőknek ilyen szerepük... Sokkal egyszerűbben intézem el ezeket a dolgokat. Nem csinállok ebből olyan gondot.

- No, hiszen ismerlek... Szergej Szergejevics, a mi életünk, mondhatnám, felfokozott élet; győzünk vagy meghalunk... ez minden. Ezzel a gondolattal élünk! Nagyszerű érzés! A nőkhöz fűződő kapcsolatunkból is ki kell küszöbölünk minden sekélyességet... A szerelemre vigyázni kell. Mindig résen kell lenni! Megpróbáltál már belenézni a szeretett nő szemébe? Ez az élet csodája...

Szergej Szergejevics nem felelt, sapkája lassanként egészen a tarkójára csúszott, megint a tejutat nézte.

- Arrafelé valahol megszakadt a mindenség - mondotta. - Csillagtalan sötétség ásit ottan, körvonalai egy lófej alakjára emlékeztetnek. Fényképen az igen különös. Eljön az idő, amikor ráébredünk, hogy nincsen semmi iszonyatos a világűr végtelenségében. Testünk minden atomja ugyanaz a kifürkészhetetlen csillagrendszer. Itt is, ott is a végtelenség. Mi is végtelenek vagyunk, és mindenünk végtelen. És te meg én a végtelenért küzdünk a véges ellen...

Óriási fák homályos körvonalai felé közeledtek, de kiderült, hogy csak holmi elvadult cserjés. Folyóvíz nedvessége érzett. A szekér lefelé haladt a partról, a lovak hangosan nyerítve, óvatosan, cuppogva gázoltak át a sekély folyón.

- Csak örvénybe ne kerüljünk - mondta a vénember, de szerencsésen átjutottak a vízen. A másik oldalra érve, fiatalosan leugrott a bakról, és a szekér oldalára kerülve, fogta a gyeplőt, és a lovakra kiáltott. A lovak felhúzták a kocsit a meredek, homokos partra, s ott zihálva megálltak. Az öreg megint a bakra ült - már nem voltak messze az állomástól - és hátrafordult:

- Úgyse sikerül neki, amit akar, csak hiába piszkálja a népet. Nálunk a faluban úgy beszélnek: úgyse adjuk vissza a földet, ha belefeszülnek, akkor se, most nem vagyunk kilencszázhatban, a paraszt megerősödött, nem fél semmitől. Kolokolcevkában - és ostorával a sötétségbe mutatott - repülőgépről szórtak le cédulákat. A parasztok elolvasták: hát kártérítést ígért a földért. Lám, lám, hova jutott: már nem reméli, hogy ingyen odaadjuk... Sebjaj, kívárvuk: ahogy eljött, el is takarodik... az a fene Gyenyikin!

Tyelegin és Szapozskov reggelre megérkeztek Kozlovba, az alma birodalmába, ahol a Déli Front főhadiszállása volt. Ez az igazi orosz anyaföld! Színehagyott, zsindelytetős házikók, az apró ablakokban muskátli virít, porfelhő az ócska bérkocsi nyomában, amely macskaköveken kocog az unalmas távirópóznák között, a sürgönyhuzalokon papírsárkányok maradványai, elfüggönyözött boltok, beszögezett boltajtók... Meztlábás kislány ijedezve szalad át a kocsiúton, maga után vonszolva görbe lábon bukdácsoló kisöccsét... Lerombolt kápolna eltakarítatlan téglahalmaza a községi itató mellett, a szemetes főtéren, ahol azelőtt vásárokat tartottak, de most néptelen. A kidőlt-bedőlt kerítések mögött almafák görnyedeznek piros-pozsgás meg halványzöld gyümölcssterhük alatt. S a kertek és háztetők felett seregélyek vidám csapata röpköd, s mutogatja szárnyai fonákját.

Az itteni nyárspolgárok nyilván eléledgéltek volna így az idők végtelenségéig, ha nem szól közbe az a bizonyos forradalom. Különbön sok vesztenivalójuk nincsen, az élet nem ér egy kopejkát sem. Csak éppen aludni lehetett sokat.

- És képzeld el - elmélkedett Szapozskov a rázós bérkocsin, Tyelegin mellett ülve -, hogy a tengeren túl minden másodperc pénzt ér, az emberből kisajtolják a maximális termelékenységet, és gyáraik csak úgy ontják az árut; tízmillió embert kellett legyilkolni, hogy egy kis időre megszabaduljanak a fölöslegtől. Ez a civilizáció! Itt meg papírsárkányok lógnak a sürgönydróton... Nézd csak, ott az a vénség az ablakban álmosan vakargatja borzas haját... S mi egyenest innen, ilyen állapotokból ágaskodunk az ismeretlen felé, hogy megvalósítsuk az emberiség ősi álmát... Látod, ez szülőanyánk, Oroszország! Szép az élet, Vanyka. Jó szagú az alma, akár a fiatal fehérnép... Hej, csak még megérjük... Könyvet fogok írni, érzem...

A bérkocsi megállt a főhadiszállás előtt, amelynek valamennyi nyitott ablakából írógépzakatolás hallatszott.

Mialatt sorsukra vártak, minden újságot megtudtak. Az általános helyzet a következő volt: Gyenyikin hadseregőparancsnok fegyveres erői rövid veszteglés után három csoportban folytatják a támadást Moszkva ellen. Elvágva Közép-Oroszországot a termékeny Volga vidékétől, és Szibériától, Vrangel tábornok észak-kaukázusi hadserege (amelytől a Tizedik Vörös Hadseregnek júliusban Kamisin feláldozásával sikerült elszakadnia) a Volga mentén nyomul előre; Bogajevszkij, az új Don-vidéki atamán, Gyenyikin helytartója, újjászervezte a Doni Hadsereget, amely most Gyenyikin emberével, Szidorin atamánnal az élén, Voronyezs felé nyomul Mamontov és Skuro előretolt lovashadtesteivel; az önkéntes hadsereg a tehetséges, de mindig részeg Maj-Majevszkij vezénylete alatt széles fronton fejleszti a támadást, ugyanakkor Ukrajnából kiszorítja a Vörös Hadsereg és a partizánok csapatait, és fenyegető ökle, Kutjepov tábornok gárdahadteste, Orjolt-Tulát-Moszkvát fenyegeti.

Gyenyikin sikereket arat; felszerelése, hadtápjá kitűnő, önkéntes ezredei, bár már erősen keverve vannak parasztkötélékekkel, ügyesen, fölényes biztonsággal verekszenek. De arcvonala mögött a hangulat napról napra aggasztóbb (s amellet Gyenyikin ezt végzetes módon lebecsüli); Kubany teljes önállóságra, elszakadásra törekszik, s hogy a főparancsnok helyreállítsa a központi hatalom tekintélyét, kénytelen volt a kubanyi nemzetgyűlés két tekintélyes tagját felakasztatni; a Tyereknél véres viszályok; a doni kozákság, amikor Moszkva ellen hirdettek hadjáratot, kijelentette: »A csendes Don a miénk volt, és az is marad, Moszkvát vedd be, Gyenyikin, magad«; a parasztkérdést az önkéntes hadsereg elfoglalta területeken katonás egyszerűséggel, vagyis vesszőzéssel oldják meg; kormányzókat, megyefőnököket, cári zsandárokat neveznek ki, a parasztok pedig éppúgy, mint előző évben a németek alatt, készítik a rövid csövű puskákat, és várják a Vörös Hadsereget, Mahno, miután sikerült saját kezűleg lelőnie legfőbb vetélytársát, Grigorjev atamánt, nyíltan szabad anarchista

rendszernek kiáltotta ki Jekatyerinoszlavot és egész környékét, és azzal fenyegetőzik, hogy ötvenezer főnyi rablóhadsergével elhódítja Gyenyikintől Rosztovot, Taganrogot, a Krímet, Jekatyerinoszlavot, Odesszát... Feltűnedezték az úgynevezett „zöldek” is, akik meggyőződésből dezertáltak - ez az atamán-hatalom sajátos formája volt -, és ott, ahol erdős, hegyes volt a vidék, ők is gáncsot vethettek Gyenyikinnek...

A Tizenharmadik és Kilencedik Hadsereg súlyos veszteségei s a Tizenkettediknek a Dnyeszternél és a Bugnál hősieles erőfeszítések közepette végrehajtott visszavonulása után, a Vörös Hadsereg kiegyenesítette frontvonalát. A hangulat javul, a harcképesség szintén, főként azért, mert a kommunisták tömegesen özönlenek a hadseregbe Petrográdról, Moszkvából, Ivanovóból és több más északi városból. A közeli napokban várható, hogy a főparancsnok megindítja az ellentámadást.

Miután hivatalosan is kinevezték Tyelegint a különleges dandár, Szapozskovot pedig a kacsalini ezred parancsnokává, még aznap visszautaztak mind a ketten, egész úton a front-híreket tárgyalva. Egyetértettek abban, hogy Gyenyikin nagyszabású terve homokra épült, és ami tavaly Kubanyban sikerült neki, nem ismétlődik meg Nagy-Oroszországban: ott Szorokin volt az ellensége, de itt magával Leninnel áll szemben, az igazi tősgyökeres proletariátus zömével; meg aztán itt a paraszt is keménykötésű, az itteni orosz paraszt még Napóleont is vasvillára hánnya...

- Elő a zászlót! Kibontani!

A zászlótartó s a mögötte vigyázzban álló Latugin és Gagin előrelépett. Tyelegin megindult komolysággal adta át az ezredet Szergej Szergejevics Szapozskovnak, még a szokott pirosság is eltűnt napbarnított arcáról. Kis cédula volt a kezében, amelyre előre felvázolta a beszédét.

- Kacsaliniak - mondotta, és végignézett a felsorakozott vöröskatonákon, akik fegyverrel kezükben álltak előtte. Ismerte jól valamennyit, tudta, ki milyen sebet kapott, kinek miféle gondja, baja van, mintha valamennyi a rokona, fivére volna. - Elvtársak, sok-sok ezer versztát tettünk mi meg együtt nyári napmelegben, téli hóviharban... kétszer szereztetek dicsőséget Caricin alatt... Ha saját hibákon kívül vissza is vonultatok, drágán fizettettétek meg az ellenséggel átmeneti és bizonytalan sikerét. Sok derék haditett fűződik a nevetekhez, amikről nem írtak nagy szavakat, a róluk szóló jelentések szerényen belevegyültek az általános hadijelentésekbe... Nem baj... - Tyelegin a kezében tartott papírszeletre pislantott. - Figyelmeztetek titeket, még nagy munka vár rátok, az ellenség nem tört meg, s nem is elég megtörni, el is kell pusztítani... Ez olyan háború, amelyben győznünk kell, mert nem szabad nem győznünk. Ha az ember vadállattal veszi fel a harcot, akkor az embernek kell győznie... Vagy vegyük például ezt: a csírázó mag milyen parányinak és gyengének látszik, de átfúrja a fekete földet és a követ is. Az új élet ereje rejtőzik a csírázó magban, és ezt az erőt nem lehet elfojtani, az kibontakozik. Ködös, borús reggelen kezdtük meg a harcot a derűs nappalért, de ellenségeink a haramiák kedvére való fergeteges éjszakát akarják. Pedig a nap felvirrad, ha megfeszülnek, akkor is... - Ismét aggódva pillantott cédulájára, majd összegyűrte. - Nem kis dolog az: egy kerek esztendőn át együtt melegedni esténként a tábortűznél. Harci lobogónkkal búcsúszom el. Azt akarom és el is várom, hogy ez a zászló mindig győzelemre vezesse a derék kacsalini ezredet...

Ivan Iljics levette sapkáját, a zászlóhoz lépett, és ajkához emelte kifakult, átluggatott selymét. Azután feltette sapkáját, tisztelgett s behuntya szemét, hogy egész arcát redők szántották.

Ivan Iljics zúgó fejjel idézte fel a búcsúestét, amit Szapozskov és a többi parancsnok rendezett. Mialatt a kocsin hóna alá szorította hátizsákját, amelyben a ruhaneműbe csavarva ott rejtőzött a porcelán kutya meg a macska is, elérzékenyülten gondolt vissza a lelkes

pohárköszöntőkre. Nem is lehetne jobban szeretni egymást, annyiszor szorítottak kezét, ölekeztek, csókolóztak össze. Milyen derék, becsületes, hűséges lelkek is mindnyájan. A fiatal parancsnokok egymás után köszöntötték fel a világforradalmat: egyszerű szavakkal, sőt talán közhelyekkel, de a meggyőződés erejével. Az egyik zászlóaljparancsnok - egyébként szerény, hallgató ember - egyszerre mindenáron az asztalra akart mászni; fel is mászott, és a lerágott libacsontok és üres dinnyehéjak közt eszeveszett táncra perdült. Ahogy ez eszébe jutott Ivan Iljicsnek, teli torokból felkacagott.

A falu határába érve, a bricska megállt. Három ember lépett oda: Latugin, Gagin és Zadujvityer. Köszöntek, Latugin így szólt:

- Azt hittük, Ivan Iljics, hogy nem felejtess el bennünket, de mégiscsak megfedkezted rólunk.

- Bizony, vártunk - tette hozzá Gagin.

- Hogyhogy, elvtársak, miről van szó?

- Vártunk rád - mondta Latugin, és egyik lábával a kerékre lépett. - Egy álló esztendeig együtt éltünk, a lelkünket odaadtuk egymásért... Hát csak eredj, ha neked mindegy. - A hangja haragos volt és reszketett.

- Várj csak, várj csak! - mondta Tyelegin, és leugrott a kocsiról.

Zadujvityer is megszólalt:

- Mit csináljunk itt a gyalogságnál? Nem ide tartozunk mink. Mit? Hogy most már örökké szárazföldön poroszkáljunk?

- Tengerésztüzért nem találsz minden bokorban - mondta szikrázó szemmel Gagin.

- Nyizsnyijben tizenketten voltunk - mondta Latugin -, hárman maradtunk, te vagy a negyedik... Te meg kocsira ülsz, és alászolgája!... Persze, hiszen mi nem számítunk, három szürke köpenyes Ivan... Voltunk, eltűntünk... Mit is beszélek neked, látom, be vagy csípve...

- Ivan Iljics, a dandárjában nehéztüzérségnek is kell lenni, nem? - szólt Zadujvityer.

- Eredj az anyádba azzal a tüzérséggel! - rivallt rá Latugin. - Kutyamosónak is elmegyek, ha kell! Engem az bánt, hogy elveszítetek egy embert! Megbíztam benned, Ivan Iljics, szerettelek!... És tudod, mi az, ha megszeretünk valakit? De hát teneked én csak az a bizonyos ötödik voltam a jobbszárnyon. Na hagyjuk, elég volt a beszédből... Az úton majd megérted a többit...

- De, elvtársak! - Ivan Iljics ez a szóváltás kijózanította. - Korán ítéleztetek fölöttem. Hiszen nekem éppen az járt az eszemben, hogy mihelyt a dandárnál leszek, titeket hármatokat rögtön áthelyezlek magamhoz, az ágyúkhöz.

- Hát ez nagyon jó lesz, köszönjük - mondta felderülve Zadujvityer.

De Latugin dühösen toppantott keshedt csizmájával.

- Nem igaz, most találta ki. - Majd kissé enyhébb hangon, de még mindig fenyegetőzve Tyelegin felé bökött bütykös ujjával: - Szánom-bánommal nem sokra megy, elvtárs. De azért kijár a köszönet.

Tyelegin elnevette magát, és a hátára paskolt:

- Na, te méregzsák! Igazságtalan ember vagy, barátom...

- Mi a fenének legyek igazságos, mikor én nem akarok becsapni senkit. Teneked is csak azért lehet megbocsátani, mert hogy közvetlen ember vagy. Ezért szeretnek az asszonyok is. Na, jól

van, ne haragudj, ülj csak vissza a kocsira. - És erősen megragadta a könyökét: - Jó cimboráért öltre megy az ember, de még késre is. Vagy te nem tudod? - És távol ülő, hideg fényű világos szeme Ivan Iljics szemébe mélyedt. - No, valld be, hazudtál. Ugye, csak most eszelte ki?

Ivan Iljics elkomolyodva bólintott:

- Mit tagadjam? És jól tettétek, hogy eszembe juttattátok, és nem hagytátok elfelejtenem...

- Ez már aztán igaz beszéd...

- Ereszd már el, mit akaszkozsz belé... Már megint: a természet királya, a természet királya... - dörmögött Gagin.

Ivan Iljics egy szót sem szólt többet, elbúcsúzott és kocsira ült. Az úton még sokáig mosolygott magában és csóválta a fejét.

A különleges dandár törzséhez repülőgépen egy óra alatt el lehetett jutni, szekéren is alig több, mint huszonnégy óra volt az út. A valóságban azonban Ivan Iljics már negyedik napja kínlódott egyik vonatról a másikra szállva piszkos, elhagyott állomásokon. Az ígért külön szalonkocsit persze nem kapta meg, sőt a végén már teherkocsin zötyögött magát, amelyen tömérdek krétát szállítottak. Isten a megmondhatója, kinek kellett ilyen időkben az a sok kréta. Még útítársa is akadt itt: egy pufók pasas, olyan volt a képe, mint egy köcsögnek, amelyre csíptetőt raktak. Egész idő alatt Offenbach melódiákat dúdolgatott, például, hogy: „A toulouse-i sonka, a toulouse-i sonka, de jól el van szóva...” Mihelyt besötétedett, a batyuiban kezdett rakosgatni, elő-elővett valamit, megszagolgotta, visszatette.

Ivan Iljics, aki halálra fáradt és éhes is volt, szimatolgatni kezdte a különféle ennivalók szagát. Mikor aztán ez a gazfickó szuszogva keménytojásokat törögetett fel, és nagy komótosan elfogyasztotta, Ivan Iljics nem állta meg és megszólalt:

- Hallja, polgártárs, a legközelebbi megállónál tünjön el innen a zsákjaival együtt.

Az illető a sötétben abbahagyta a csámcsogást, nem moccant. De egy perccel később Ivan Iljics erős kolbászszagot érzett az orra előtt, és mérgesen eltolt egy láthatatlan, kinyújtott kezét.

- Félreértett engem, katona elvtárs - szólalt meg lágy tenorján az ismeretlen. - Csak meg akartam kínálni egy kis itókéval, harapnivalóval. Ah! - Nagyot sóhajtott, és Tyelegin megint közelből érezte a kolbász szagát. - Mostanában nálunk mindent elvek irányítanak. Ugyan micsoda elvbe ütközik a jó zsíros, fokhagymás, ukrán kolbász? Meg egy-két korty jóféle? - Várakozón elhallgatott, de Tyelegin nem felelt. - Maga biztosan valami spekulánsnak vagy batyuzónak vél engem? Pardon, kérem, én színművész vagyok. Na, persze nem Kacsalov vagy Jurjev, sem Mamont Dalszkij, Isten irgalmazzon bűnös lelkének! Látja, az volt a nagy drámai hős! De a fejébe vette a disznó, hogy ő lesz a nemzetközi anarchia vezére, kedve szottyant moszkvai palotákat fosztogatni, attól meg az isten őrizzen minden jótét lelket, hogy vele leüljön kártyázni... Nevem: Baskin-Razdorszkij, a vidéken elég jól ismert név, kövér betűkkel szedik... - Várta, hátha Tyelegin felkiált: „Á, Baskin-Razdorszkij, persze hogy hallottam, nagyon örvendek!...”, de Tyelegin nem szólt. - Két szezomban Moszkvában is játszottam, Korsnál, az Ermitázsban. Már Vlagyimir Ivanovics Nyemirovics-Dancsenko is kivetette rám a hálóját. „Eee, nem úgy van az, Vlagyimir Ivanovics, mondom én neki, csak hagyja, hogy előbb kedvemre kijátszhassam magamat, azután szerződtesse...” Tizennyolcban a »Danton halálával« nyitottuk meg a szezont Korsnál: én voltam Danton... Üvöltő oroszlán, szájtépő néptribun, bika, vadállat, lángelme, falánk, érzéki... Mi volt ott?! Micsoda siker! De nem volt tüzelő, Moszkva sötétbe borult, gázsít nem kaptunk, a társulat feloszlott... Öten elindultunk

vidékre ripacskodni ugyancsak a »Danton halálával«. Moszkvában Lunacsarszkij népbiztos megtiltotta, de vidéken bánta az ördög: az utolsó felvonásban előszedtük a guillotine-t, és azzal nyisszantották le a fejemet... Zsúfolt házak, képzelheti... A közönség őrjöngött, el se hinné, ezt mindig megújrázták... Játszottunk Harkovban, Kijevben - ez még a vörösök alatt volt, - aztán Umanban, a tűzoltóság udvarán, Nyikolajevben, Herszonban, Jekatyerinoszlavban. Az ördög elvitt bennünket Rosztovba is. Örületes sikerünk volt. Egy tiszt a páholyból le akarta lőni Robespierre-t... Másnap a rendőrfőnök magához rendelt, és mint ahogy a cári időkben, a képemre mászott. „Adjatok hálát Gyenyikin hadseregfőparancsnoknak, ha ő nincs, én bizony felkötnélek, ahányan vagytok... Színeteket se lássam többet Rosztovban.” Bizony, nehéz sora van most a művésznek... Mint a kóbor cigányok, vándorolunk egyik rongyos fészekből a másikba... A díszleteink elrongyolódtak, szégyen felállítani... Kozlovban nem engedték feltenni a vagonba a guillotine-t, mint olyan tárgyat, amelynek rendeltetése ismeretlen... Kéérem! Mi az nekünk, legfeljebb fejszével fogjuk a fejemet levágni! Van gyufája? Mert akkor megmutatnám a fejemet, ott abban a zsákban van, ni! A moszkvai Kisszínház kellékesé csinálta, egy zseni! Na, aztán ez a cenzúra! Odaviszi az ember a sugópéldányt, az elvtárs olvassa, olvassa, az ember magyarázkodik, hogy ez történelmi tény... de az meg tovább gyűrögeti a lapokat: „Hol van itt igazolva, hogy ez valóban történelmi?” Az ember megmutatja Lunacsarszkij elragadtatott bírálatát... a cenzor elolvassa, s aztán: „Mondja, nem tudnának valami vígabbat bemutatni?” Mondhatom, az ember idegein citeráznak... Nem tudom, most hogy s mint leszünk... Enszkbe megyünk, a különleges dandár törzséhez...

Ekkor Tyelegin ezzel a kérdéssel lepte meg:

- És hol van a társulata?

- A mellettünk levő teherkocsiban, a díszletekkel együtt... Robespierre a mozdonyon van, talán ismeri a nevét: Tyinszkij, a köztársaság legkülönb Robespierre-je... S legyen nyugodt, a föld alól is előteremti a szeszt... zseni! Felkapaszkodik a mozdonyra, és kész, el van minden intézve, s mi nyugodtan utazhatunk. De talán lássunk is hozzá, ne vesse meg az elvtárs...

- Hát nem utasítom vissza...

- Rendkívül lekötelez. - Baskin-Razdorszkij a batyuiban turkált, s köhécselve mormogta: - Hová, ugyan háová is tehettem... (Tojás, kolbász, kétszersült került Tyelegin kezébe.) - Enszk után egyenest Moszkvába megyünk. Elég volt a cigányéletből! A Nyeglinnáján, az ötös szám alatt, az udvari lakásban tudok egy falatozót, a gazdája örmény, mondhatom, zseni! Virslit, sült húst ad, amit parancsol. A milícia minden áldott nap körülszimatolja a vendégeket, mindegyik pálinkaszagú. Keresik a pálinkát, és ne adj isten, nem találják... Tudniillik a hordója fönn van a padláson, és összekötötte az üres vízvezetékcsővel. Lent pedig, a falatozóban, egy közönséges vízvezetéki csap. A csapot kinyitja, az ember tölt magának egy pohárával, s minden rendben van, máris otthon érzi magát.

Tyelegin jóízűen falatozott, és a korty ital elnézővé tette:

- Igyekszem majd minden kényelmet előteremteni maguknak, pihenjenek, próbáljanak, ne siessék el a dolgot, csak aztán jók legyenek azok az előadások, hallja kérem. Enszkben az én vendégeim lesznek, én vagyok a dandár parancsnoka.

- No végre, csak hogy megtudtam, kivel van dolgom - szólt csendesen Baskin-Razdorszkij. - Én meg egész idő alatt csak nézem, nézem, és gondolom magamban: „Na, ütött a végórád!” Rémes, hogy rám ijesztett! Beszélek, beszélek, s már magam sem értem, hogy még mindig nem kerültem a kerek alá... Úgy fogunk mi játszani maguknak, galambom, majd meglátja, a lelkünket tesszük ki, mintha csak saját magunknak játszanánk.

Tyelegin a hátizsákjával lemászott a teherkocsiról. A csorba petróleumlámpa gyér fénye néhány katonát világított meg a peronon.

- Jó napot, elvtársak - mondotta Ivan Iljics, hozzájuk lépve. - A dandárparancsnokot várják? Én vagyok, Tyelegin. Bocsássanak meg, kicsit furán festek...

Sorban kezét szorított velük, és csodálkozva nézett az egyikre: középmagas, száraz, szigorú arcú, jó kiállású, ősz ember volt. Amint az állomáson át kimentek a sötét térre, még egyszer rásandított, de az arcát nem tudta kivenni. Kocsira ültek, amely hosszú ideig kocogott vele valami hepehupás, szemétszagú mezőn. Végül egy magas tetejű, raktárszerű, nagy ház előtt álltak meg. Itt készítettek Ivan Iljicsnek egy frissen meszelt üres szobát. Az ablakpárkányon gyertya égett, és tányéron étel várta, egy másik tányérral letakarva. Tyelegin a zsákját a padlóra dobta, levette zubbonyát, nagyot nyújtózott, és a tiszta huzatú ágy szélére ülve, kezdte lehúzni krétafoltos csizmáját.

Csendesen kopogtak az ajtón. „Rögtön el kellett volna fűjnom a gyertyát, mert így nem lesz se vége, se hossza a diskurzusnak, pedig már négy óra is elmúlt...” - gondolta bosszúsan. - Tessék... - mormogta.

Erre gyorsan belépett az a középmagas, ősz hajú katona, bezárta az ajtót, és hirtelen mozdulattal tisztelgett.

Tyelegin sarkával a félig már lehúzott csizmába lépett, s aztán rámeredt erre a »hasonmásra«...

- Bocsánat, elvtárs, a peronon valahogy kicsit ügyetlenül fordult a dolog, de én már úgy gondoltam, hogy a bemutatkozásokat, általában az ügyeket holnapra halasztjuk... Ön az én törzsfőnököm, ha nem tévedek...

A katona tovább is az ajtónál állva, röviden felelt:

- Igenis...

- Bocsánat, mi a neve?

- Roscsin, Vagyim Petrovics.

Tyelegin tanácstalanul bámult rá. Kinyitotta száját, és levegő után kapkodott.

- Aha... Szóval... - Az arca megrándult, és súgva tette hozzá: - Vagyim?

- Igenis.

- Értem, értem... Nagyon különös ez... Te, minálunk, az én törzsfőnököm... Édes jó istenem!

Roscsin még mindig keményen, szárazon felelt:

- Ivan, eltökéltem, még ma beszélek veled, hogy holnap ne kerülj miattam kínos helyzetbe...

- Aha... beszélni akarsz...

Ivan Iljics gyorsan felhúzta a csizmáját, felvette a földről, s magára öltötte zubbonyát. Vagyim Petrovics lehajtott fejjel figyelte mozdulatait, minden türelmetlenség és izgalom nélkül.

- Félek, Vagyim, hogy nem értjük meg egymást.

- Megértjük...

- Te okos ember vagy, igen, igen... Nagyon szerettelek, Vagyim... Emlékszem tavalyi találkozásunkra a rosztovi pályaudvaron... Igazán nagylelkű voltál... Mindig melegszívű embernek ismertelek... Ó, istenem...

Összehúzta deréksziját, zubbonya gombjait csavargatta, zsebeiben keresgélt: hallatlan zavarában-e, vagy hogy minél tovább halassza e kikerülhetetlen, kínos beszélgetést...

- Te bizonyára arra számítasz, hogy egyszerűen szerepet cseréltünk, és most rajtam a sor, hogy jószívű legyek... Hát én igazán forrón szerettelek... Úgy összeforrtunk, mint senki a világon... De hát most... Vagyim, mit csinálsz te itt? Miért vagy itt? Beszélj...

- Hiszen azért is jöttem, Ivan...

- Nagyon helyes... Ha arra számítanál, hogy én szemet hunyhatok... Nézd, te okos ember vagy; állapodjunk meg abban, hogy én, én semmit sem tehetek az érdekedben... Itt aztán elválnak útjaink...

Tyelegin összeráncolt homlokkal elfordult Roscsintól. Vagyim Petrovics hallgatott és mosolygott.

- Te kifőztél valamit... Hiszen érthető, hogy mit. A halálodról elterjedt hír nyilván szintén a tervedhez tartozik. Mondd el, de figyelmeztetek, hogy le foglak tartóztatni. Ó, milyen kínos ez az egész...

Tyelegin reménytelenül legyintett, s ezzel a legyintéssel véleményt mondott róla, önmagáról, és saját szerencsétlen életéről.

Vagyim Petrovics gyorsan odajött, megölelte és szájon csókolta.

- Ivan, milyen drága ember vagy, milyen igazi lélek... Boldog vagyok, hogy ilyennek látlak, s így szeretlek. Ülünk le. - És a vonakodó Tyelegint az ágyra ültette. - Ne félj, nem vagyok én kém, nem vagyok titkos ügynök. Nyugodj meg, már december óta a Vörös Hadseregben vagyok.

Ivan Iljics még nem állt el végleg szándékától, ami egész bensejét megrendítette és megrázta; még kételkedve, de azért már hittel nézett Vagyim Petrovics sötétre barnult, kemény és mégis gyöngéd arcába, szárazon fénylő, okos, fekete szemébe. Az ágy szélén ültek, kéz a kézben. Vagyim Petrovics elmondotta, mi hozta őt erre az oldalra - haza, a hazájába.

Tyelegin már elbeszélése elején a szavába vágott:

- De hol van Kátya? Él, egészséges? Mit tudsz róla?

- Azt remélem, hogy most Moszkvában van... Megint elkerültük egymást, Kijevbe is későn értem, már éppen megkezdődött a kiürítés... De nyomára akadtam mégis...

- És ő tudja, hogy te élsz, és velünk vagy?

- Nem... Hisz épp ez a rettenetes...

19

Két hónap telt el.

Gyenyikin tábornok hadseregének előrenyomulását nem sikerült megállítani. Kolcsak, Oroszország főkormányzója, utolsó kétségbeesett erőfeszítéssel ostromolta az Urált. A Baltikumban a Hetedik Hadsereg nyakába szakadt a feneketlen sárban való visszavonulás egész keserves nyavalyája: Jugyenyics tábornok elől hátrálva, ki kellett ürítenie Pszkovot, Lugát, Gatsinát, és a tábornok már parancsot is adott: „Behatolni Petrográdra...”

A Szovjetköztársaság teljesen el volt zárva a gabonától és tüzelőanyagtól. A vasút már a lőszer- és csapatszállításokat is alig tudta biztosítani. Sírt az októberi ég az orosz föld felett, az éhes városok felett - ahol az élet a még szörnyűbb téltől való félelembe dermedt -, a kihűlt gyárkémények, az elhagyott műhelyek felett, ahonnét a munkások a frontokra szóródtak szét, az összeroncsolt mozdonyok és vagonok temetői felett, a zsúptetős falvak őszi csendjében, ahol alig maradt férfiember, és az özönvíz előtti szurokfáklya komor világa mellett megint, mint hajdanában, nyikorgó, pergő rokkán fonták a háziszóttasnak valót.

Ebben az őszi latyakban törte át immár másodszor Mamontov tábornok a vörös frontot, és dülva-fosztogatva, utakat rongálva, kozák hadtestével behatolt az ország belterületére.

Hárman ültek a rongyosra koptatott, nyállal ragasztott térkép mellett: Tyelegin, Roscsin és Csesznokov, az új komisszár (nemrég küldték a dandárhoz a régi helyett, aki tifuszt kapott), egy korán megöregedett, moszkvai munkásember, aki már a cári börtönben otthagya egészségét. Kopasz homlokát dörzsölgetve, mintha fájna a szemöldöke felett, immár vagy tizedszer olvasta el a főparancsnokság legújabb hadparancsát.

Tyelegin pipázott. Utóbbi időben felhagyott a cigaretta-sodorgatással, és pipára szokott; Latugintól kapta, aki viszont egy fehér tiszttől szerezte felderítés közben. Ez lett minden vigasza, ez volt csillapítószer a nehéz percekben, amelyekből mostanság bőven akadt, és ha sokáig nem tisztította ki, kellemesen duruzsolt, mint őszi estéken a számovár.

Vagyim Petrovics, aki első látásra tisztában volt a hadparancs szűklátókörű hebehurgyságával, várta, mikor fejezi be tűnődését a komisszár e pompás elmeszülemény felett: a gerendafalhoz támaszkodott, s a szeme szikrázott dühében, félig lehunyt pillái alatt.

A fronttól mintegy tíz versztányira ültek azon a tanyán, ahol a dandártörzs helyezkedett el. Abból a két ezredből, amelyet Tyelegin augusztusban átvett, két hónap alatt alig maradt háromszáz ember, mert az utánpótlás nemigen számított. A főparancsnokság azt csak úgy sebtiben állította össze, főként katonaszökevényekből. A „zöld” népség most az őszi esőzés elől a városokba, falvakba szállingózott, ahol összefogdosták és minden testi-lelki előkészítés nélkül beosztották őket a menetzászlóaljakra. Így kerültek újból a frontra, olyan harci feladatok elé, amelyeket csak a vaskos vörös ceruza tudott pontosan végrehajtani a háromméteres térképen, a főparancsnokság dolgozószobájának ünnepélyes csöndjében.

- Nem értem - mondta Csesznokov komisszár, és a hadparancs másik, üresen maradt oldalát nézte. - Nem értem az alapgondolatát.

Roscsin válaszolt:

- Nincs is rajta mit megérteni, akadémikus hadparancs ez az összes front számára. A hadsereg főparancsnok megevett reggelire két tojást, megitta rá a kakaót, rágyújtott egy finom cigarettára, és a térképhez ment. Törzsfőnöke, aki már alig várja, hogy egy szép napon véget érjen ez az átkozott, nyavalyás háború, két ujjal kihúzza azt a vörös zászlócskát, amelyik a mi dandárunknak, a káderosztály jelentése szerint kétezerhatszáz főből álló százhuszonharmadik ezredét jelképezi, és szépen átteszti száz versztával délebbre. „Ily módon Gyermovka község elfoglalásával az ellenség oldalszárnyát fenyegetjük...” Utána veszi a mi dandárunk a harminckilencedik ezredét jelképező zászlócskát, amely a káderosztály jelentéseiben kétezer-száz szuronnyal szerepel, és leszúrja délkeleti irányban kilencvenöt versztányira: „Tehát a harminckilencedik ezred arctámadásba ment át”, és így tovább. A főparancsnok cigaretta-füstön keresztül hunyorog a térképre, és mindenbe beleegyezik, mert hiszen a törzsfőnök már az éjszaka mindezt átgondolta, kék és piros tintával pontosan kicirkalmazta, és mert akár így,

akár úgy állítgatja a zászlócskát, az eredmény ugyanaz: felélénkült harctevékenység a fronton... Egyébre nincs is szükség...

- Na, hallod - szakította félbe Csesznokov nagy, kopasz fejét csóválva -, ez barátom, nem kritika, már a düh beszél belőled...

- Úgy is van, a düh... Miért kellene elhallgatnom, amit gondolok... Tyelegin is ezen a véleményen van, és a katonáink is úgy gondolkoznak, így beszélnek.

Tyelegin pipával a fogai közt nagyot sóhajtott. A komisszár szerette volna, de nem tudta elnyomni a lelkébe nyilalló kétséget, keserűséget. A cári fegyház tíz éve alatt nem maradt el éppen az élettől, csak túl bonyolultnak találta, sok akadályra bukkant, nehezen ismerte ki magát. A szenvedések éveiben megnemesedett szíve nemigen táplált gyanút olyanok iránt, akik a forradalom oldalán harcolnak. Az ilyen embereket nyomban megszerette, holott már nemegyszer ütközött álnokságba. Roscsin azért is tetszett neki, mert dühös, sőt goromba mert lenni, az ördögtől sem félt; még ha pisztolyt szegeznek a homlokára, attól sem ijedt volna meg.

- Aztán mi mindent beszélnek a katonák? - kérdezte tőle a komisszár. - Nemsokára kapnak meleg vattás zubbonyt meg halinacsizmát, akkor majd más húrokat pengetnek. Kiknek jár a szája? A katonaszökevényeknek? Persze, ha bőrig áznak, s a bendőjük üres, akkor vacog a foguk...

- Mikor adjuk ki azokat a csizmákat meg a vattás kabátokat? - kérdezte Roscsin.

- Nekem határozottan megígérték a hadtápfőparancsnokságnál... Láttam az utalványt... Ezerötszáz vágott libát és fél vagon szalonnát ígértek.

- Sült paradicsommadarat nem?

Erre a komisszár nem felelt, csak köhintett. S csakugyan, ígéreteken és utalványokon kívül semmit sem tudott szerezni a dandárnak. Járt Szerpuhovban, telefonon is szitkozódott eleget, éjszakákon át nem aludt, régi börtönszokása szerint fel-alá járkált a szállásán: hat lépést fel, hat lépést le. Egészséges forradalmár ösztöne érthetetlenül mindig valami rejtélyes akadályba ütközött, ami mindent összekuszált, elrontott.

- No mégis, mit beszélnek? - kérdezte újból.

Roscsin dühösen mutatott a hadparancsra:

- Ebben kimondják: két századnyi erővel be kell venni és meg kell tartani Mitrofanovka községet és Dalnij tanyát. Mitrofanovkát is, Dalnijt is elfoglaltuk már egyszer a főparancsnok parancsa értelmében. S úgy kiröpültünk onnan, mint annak a rendje. Ugyanez fog megismétlődni holnapután, amikor végrehajtjuk az utasítást.

- És miért?

- Azért... mert ezt a pozíciót tartani lehetetlen, és nem volna szabad erőszakolnunk.

- Igaza van - intett pipájával Tyelegin.

- És mi mégis odavisszük s ott veszünk száz meg száz embert ebben a hadműveletben, beékelődünk a fehérek frontvonalába anélkül, hogy bárminő kapcsolatunk volna a mieinkkel, s amikor jobbról-balról szorongatnak, nyomban kiugrunk ebből a zsákutcából, miközben háromszor kell átkelnünk a patakon. A gázlóknál megtizedelnek, aztán nyílt mező következik, ahol a lovasság támad ránk, s végül a mocsár, ahol a szekereink fele ottreked.

- Várj csak, kérlek, abban az általános haditervben mintha lett volna valami, ami végett szükségünk volna erre a falura és tanyára.

- Nem... Nézz csak a térképre... Hiszen erről beszélnek a katonáink is, hogy nincs értelme, nincs semmi célja, nincs is benne az utolsó két hónap haditervében... Kilátástalanul egy helyben topogunk, hasztalanul támadunk, mert csak veszteség az eredmény, s az, hogy az emberek nem bíznak már a győzelemben... Majd meglátod, ma éjszaka jó egypár emberünk fogja önkényesen otthagyni a frontot... S egy hónap múlva visszakísérik majd hozzánk, mint dezertőröket... Mi ez, kérdem, mi megy itt végbe? Ez örület!

Tyelegin a pipája mellől odaszólt: - Ma közölték velem a lovasszáznál (vajon honnan tudnak meg ilyesmit a gazfickók), hogy Mamontov állítólag megint áttört a Don vonalán, és hadtápvonalainkat rombolja.

Roscsin felragadta a hadparancsot, átfutotta, lecsapta az asztalra, s újból a falhoz támaszkodott.

- Nagyon lehetséges... Bár itt még csak célzás sincs erre...

Bejött a napos, egy alacsony, szakállas bácsi, oldalán piszkos vászontáskával:

- A dandárparancsnok elvtársat a telefonhoz hívják.

Tyelegin csodálkozva nézett a komisszárra, gyorsan feszesebbre húzta köpenyét és kiment. A komisszár megint a homlokát dörzsölgette:

- Aki rád hallgat, Roscsin, elveszti minden hitét. Mi van hát emögött? Árulás van a dologban?

- Nem tudok semmit, nem állítok semmit. De azt tudom, hogy így nem lehet tovább harcolni.

- Végre kell hajtanunk a hadparancsot vagy nem?

- Igenis, végre kell hajtanunk. És én holnap meg is teszem...

A komisszár gondolkozott, aztán elmosolyodott:

- Mindenáron fűbe akarsz harapni, vagy mi?

- Ez egyáltalán nem tartozik a dologra, s a legkevésbé terád... De különben, én nem keresem a halált... Ha nem tegnap jöttél volna hozzánk, tudnád, hogy az ezred ezt a parancsot nem akarja teljesíteni. Márpedig meg kell tenni... A hadsereg élete a parancs teljesítése. Enélkül szétszűlés vár ránk, anarchia, pusztulás... Magam olvasom fel a hadparancsot, és támadásba viszem a fiúkat... Ezt a hadműveletet tekintsd úgy, mint vizsgát a fegyelemből... Végeztünk.

Tyelegin visszajött, és kezét köpenye zsebében tartva, leült. A szeme kerekre nyílt:

- Elvtársak, a Legfelsőbb Katonatanács elnöke szemleutat tesz a fronton. Egy óra múlva itt lesz.

Eltelt egy óra, két óra. Szitált az eső. A lovasszáznak parancsnokaival együtt teljes létszámban felsorakozott a tanya mögötti legelőn. Esőcseppek öltöztették díszbe a lovak sörényét, simára kefélt szőrét s a katonák vedlett köpenyét. A sárban toporzékoló lovak - kiálló bordáikkal, leffentyűs pofájukkal - vízből kihúzott lótetemekhez hasonlítottak... A kamaszosan kerek arcú Immermann századparancsnok, aki azelőtt a grodnói huszároknál volt főhadnagy, kétségbeesetten nézett Tyeleginre: micsoda szégyen! S ráadásul valahonnét odavetődött egy hosszú lábú, vedlett kuvasz, és a legjámborabb kíváncsisággal a század elé heveredett. Immermann ráförmedt, el akarta kergetni, de a kutya csak a fülét hegyezte, s fejét fordította oldalt. S akkor

a dombon őrt álló lovas gyorsan megfordította lovát, megsarkantyúzta és sarat fröccsentve maga körül, Tyeleginhez vágatott.

Egy óriási, csillogó hűtőjű gépkocsi két egymástól távoleső fényszórója cikázott fel a dombra, s teljes nagyságában felbukkant a hosszúkás, világosszürke, nyitott fedelű autó.

Az erős motorzúgástól a lovak toporzékolni kezdtek, fejüket kapkodták. „Vigyázz!” - vezényelt Immermann. A gépkocsi, mielőtt megállt, majdnem elgázolta a kuvaszt, amely csak félre gurult előre, mintha vattából volna, s újra leült. Tyelegin odalovagolt, kardjával találomra tisztelgett egynek a három benn ülő közül, akiknek köpenye nem látszott a vörös takaró alatt. A sofőr mellett ülő most felállt, és kezét a szélfogón nyugtatva, Tyeleginre rá se nézve fogadta a jelentést.

Aztán hirtelen a front felé fordult. Mögüle felállt egy viaszfehér arcú, csapzott szakállú parancsnok, meg egy másik, kövér, puffadt, dühös képű; mind a kettő tisztelgett. A főparancsnok heves, ugató hangon beszélt, és úgy hátravetette fejét beszéd közben, hogy az orrlíka feketéllett, és képén szinte táncolt páralepte csíptetője.

- Katonák, a munkás-paraszt kormány nevében parancsolom, hogy élesebbre fenjétek a kardot, erősebben markoljátok meg a fegyvert. Ki nem akarja a csendes Don torkolatában megitatni a lovát? Csak a gyáva nem akarja... Miért nem vagytok máris ott? A Köztársaság legendás hőstetteket vár tőletek. Előre! Verjétek vissza az ellenséget, s még a porát is tüntessétek el a honi mezőkről...

Így és még ígybben beszélt jó sokáig. Mikor befejezte, végignézett a fronton. „Hurrá!” - kiáltott, és feje fölé emelte öklét. A katonák sok szolamú kórusban feleltek rá. A szónoklat zavarba hozta őket. Talán a holdból pottyant ide ez az ember? Akárhogy is, de ilyen sértésre nem voltak elkészülve, hogy gyávának nevezze őket.

Fejmozdulattal magához intette Tyelegint:

- Nem vagyok megelégedve a katonáival: gyülevész banda! - Nem vagyok megelégedve lovaik állapotával, ezek gebék, nem lovak! Kövessen...

Visszaesett a sofőr mellé. Az óriási gépkocsi elrobogott a tanya felé. Tyelegin utána ügetett, s hirtelen átvillant rajta: talán csak nem kap golyót a fejébe...

A gépkocsi a parancsnokság előtt állt meg. A dandárparancsnok s a nyeregben utánazötyögő Csesznokov odalovagoltak. A tornácon ijedt arccal állt a telefonista, sapkájához emelt keze reszketett. Pillantása könyörgött Tyeleginnek, hogy beszélhessen. Izgalmában, hogy a formáságokat el ne vétse, dadogva jelentette, hogy egy perccel előbb felhívták a dandárparancsnokságtól (mert a dandár irodája, készletei, pénztára és iratai Gajvoroni faluban voltak, vagy negyven versztányira észak felé). Annyit tudtak csak közölni vele, hogy a fehérek egy lovascsapata, nyilván Mamontovék, betörték a faluba... és ekkor a telefonkapcsolat megszakadt.

A puffadt képű parancsnok - a főparancsnokság törzsfőnöke - nehezen mozgatva térdét, előrehajolt az elülső üléshez, és súgott valamit a Katonatanács elnökének fülébe. Az bólintott rá, s aztán félvállról odaszólt Tyeleginnek:

- Utasításaimat megkapja tábori postán.

Tyelegin és Csesznokov még sokáig néztek szó nélkül, hűledezve a fekete országútra, amelyen mint egy rossz álom, úgy tűnt el a gépkocsiszörny, a messzeségben, a permetező esőben.

Dása a végrehajtó bizottság talajjavító osztályán dolgozott, mint a „tervezőiroda” főnökének másodhelyettese. Néha-néha egy-egy foltot festett vízfestékekkel a kosztromai kormányzóság térképére, ahol mocsárlecsapolást vettek tervbe, hogy kiaknázzák a mérhetetlen mennyiségű tőzeget. Olykor lemásolta Griboszolov mérnök lelkesítő jelentéseit, amelyek állandóan ideges feszültségben tartották a végrehajtó bizottságot, mert a tervek, amilyen nagyszabásúak, éppen olyan kivihetetlenek voltak, minthogy a tervezőiroda egy ládányi festéken, ecseten és némi rajzpapíron kívül nem rendelkezett semmivel, nem volt se lapát, se szekér, se ló, se szivattyú, se pénz, se munkaerő.

Dása természetbeni fizetést kapott, napi negyedfont korpás kenyeret, néha egy kis babérlevelet vagy feketeborsot. Anyiszja, aki küldönc volt a végrehajtó bizottságnál, hadiérdemeire való tekintettel jobb ellátást, mindezen felül még másfél heringet vagy szárított halat is kapott.

Anyiszja mellékesen a színjátszó csoportban is foglalatzkodott, és a kazanyi egyetem idetelepült történelem és filológiai fakultásának előadásait is hallgatta. Közvetlen szolgálati kötelezettségét - a végrehajtó bizottság elnökének szobája előtt kellett ülnie a folyosón, egy kopott Voltaire-karosszékekben - Anyiszja fölényes göggel végezte: vagy egyáltalán nem volt a helyén található, vagy pedig a fülét is befogva, Shakespeare tragédiáinak olvasásába merült, s ha hívták, csak szórakozottan mormogott: „Mindjárt, mindjárt”, és még zokon is vette a többszöri felszólítást, hogy vigyen el egy levelet vagy iratcsomót a rengeteg szoba valamelyikébe, ahol egymás hegyén-hátán ültek az emberek az íróasztaloknál, s nem tudták, mivel üssék agyon az időt. Egyszer, amikor megint nem jelentkezett a hívásra, és ezért az egyik holdvilágképű irodahölgy rászólt, Anyiszja sötét pillantással így felelt: „Kár kiabálni, elvtársnő, én a kozák szabályától se ijedtem meg...!”, mire az illető, aki azelőtt hevesen kardoskodott a nőemancipáció mellett, jobbnak látta békén hagyni ezt a szemtelenkedő munkás-parasztasszonyt...

Dása hat órára került haza, Anyiszja gyakran csak késő este. Egy Volga-parti kis faházban laktak. Kuzma Kuzmics - szívébe vésve Tyelegin intelmét, hogy Dását és Anyiszját jól kell táplálni - jobb meggyőződése ellenére további homályos ügyekbe keveredett, hogy előteremtessen valami enni- és tüzelnivalót, noha ez sokszor nehezen ment: az évek is nyomták már, de meg az őszi esőzés is inkább a csendes bölcsekedésre ösztönözte, fűtött kis kályha mellett, a zsendelyre hulló eső egyhangú kopogása közben.

Dása és Anyiszja kora reggel bekaptak valamit a sárgarépa-teához és elmentek. Kuzma Kuzmics elmosta az edényt, kivitte a piszkos vödört, felsöpörgette a két kis szobát, nem nagyon sietve, s közben nagyokat fohászkodva azon törte a fejét, ugyan honnan, kitől szerez aznapra pár tojást, egy darabka szalonnát, egy üveg tejet, egy fél sapkára való krumplit... Kuzma Kuzmics nem kéregetett, isten őrizz! Ő csak tisztességesen élelmiszerre cserélte a bölcselmi és erkölcsi eszméket. E két hónap alatt már megismerte csaknem az egész város, s nemegyszer ellátogatott a közeli falvakba is.

Elmélkedés közben többnyire javíthatott valamit vagy varrt az ablaknál. Az élet hatalmas hajtóerő. Még a legviharosabb történelmi idők súlyos megpróbáltatásai között is kifurakodik fejével az anyaölből az embercsemete, és dühös sivalkodással követeli helyét ezen a világon, akár tetszik a szüleinek, akár nem; az emberek egymásba szeretnek tekintet nélkül arra, hogy a szerelemhez sokkal kisebb a külső adottságuk, mint például a fajdkakasnak, amely a hótól megtisztult tavaszi tisztáson oly pompásan illeg-billeg hatalmas farktollazatával. Az emberek vigaszt keresnek, és készek egy fél cipót leszelni annak, aki egyszer csak nyugodalmat önt lelkükbe, amelyet gyötör a kétség: „Ugyan, hová jutunk végül is: legelni fogunk talán, s sze-

mérmünket káposztalevéllal takarjuk?” Mások meg örülnek a türelmes, megértő hallgatónak, aki előtt feltárhathják haragvó bensejüket, anélkül, hogy tartaniuk kelljen a Csekától.

Kuzma Kuzmics elindult házalni. A sötét pitvarokban gondosan letörölte csizmáját, és bement a konyhába. Némelyik háziasszony dühösen förmedt rá: „Már megint itt vagy, te léhűtő! Eredj isten hírével, nincs semmi!”

- Én csak Marja Szavvisna felől érdeklődöm - bólogatott üdvözlésül vörös képével, összecsucsorított ajkával Kuzma Kuzmics. - Nagyon rosszul van?

- Bizony rosszul.

- Higgye el, Anna Ivanovna, nem a halál a borzasztó, hanem a hasztalanul eltöltött élet tudata tölti el keserűséggel a szívet. Ilyenkor kell igazán a vigasztalás, s jólesik a homlokon a felebarát hús simogatása, ki így szól a szenvedőhöz: „Hitványka volt az életed, Marja Szavvisna, nincs mit sajnálnod rajta, de te megdolgoztál, miként a parányi hangya, amely örömtelen gonddal cipeli szalmaszálát. A munka pedig sohasem megy kárba, minden számba vétetik, az embernek az ő hajléka hosszában-széltében egyre nő, és abban a te szalmaszálad is alátámaszt valamit. Gyermekeidet és unokáidat felnevelted, úgy érted meg élted alkonyát, zárd le hát a szemed, s nyugodj békével. Nem kell bánkódnod, tiszta a lelkiismereted...”

Kuzma Kuzmics az ajtó melletti zsámolyon ülve zümmögött, a háziasszony pedig, aki aprófát hasogatott, letette a nagy kést, hirtelen mindent otthagyt, sűrűn sóhajtozni kezdett, és megeredt a könnye.

- Él, csak él az ember... S ha felfordul, senkinek sincs egy jó szava hozzá...

- Ez azért van, mert mi még nem élünk helyesen, úgy, ahogy kell... Minden ember szobrot érdemel a munkájáért... A jövőben is így lesz, Anna Ivanovna, ezentúl szép rendes lesz az életünk...

- Talán a másvilágon, úgy érted?

- Miért? Ezen a világon...

- Csak te vagy ilyen jámbor lélek, merthogy ilyen fura a képed.

- Ez az én hivatásom, Anna Ivanovna, különben nem vagyok jámbor... Én kíváncsi vagyok. Az embert nem sajnálni kell. Az ember azt szereti, ha érdeklődnek iránta. Szóval be lehet menni Marja Szavvisnához?

- Nem bánom, eredj...

Ilyen házból aztán nem távozott Kuzma Kuzmics üres kézzel. Este, miután felfűrészelte és felaprózta az innen-onnan összeszedett deszkákat, befűtötte a „női szakaszt”, s a forró számovárt az asztalra helyezte, akkor aztán elmesélte Dásának és Anyiszjának aznapi kalandjait.

- Konkurencsem akadt - mondotta, mialatt a kistányérba töltött teát fúvogatta. - Egy öregember jár most házról házra zsákból varrt ingben, mezítláb, szándékosan felborzolt szakállal, és különösen az orra tesz feledhetetlen benyomást, amely akkora, mint az egész arca, Angyal atyának hívják. Ez a szélhámos egy ostoba adomát agyalt ki; amint bemegy egy házba, leül a földre, jobbra-balra dülöngél, és csodálkozva összecsapva kezét, óbégatni kezd: „Látod, látod, Angyal, nem hitted el, pfuj, pfuj...” A hallgatók persze ámulnak-bámulnak, ő kéreti magát még egy ideig, aztán elmondja, hogy az éjjel egy asszony, akinek a férje a Vörös Hadseregben van, egy vaskos fiút hozott a világra, akinek már foga is van. Megfürdették, bepólyálták s odaadták az anyjának. Az asszony a mellét nyújtja neki, de a fiú nem veszi el, hanem ránéz az

anyjára, és aszongya, hogy: „Mama, mama, látod, megjöttem!” - Kuzma Kuzmics felhőrpintett egy kis teát és nevetett. - Elhódítja ez az Angyal a közönségemet. És milyen irigy! Egy helyen szembetalálkoztunk, hát szarvat mutat nekem. „Mi az - mondja -, Kuzka, te az én ebédemért jössz? Megállj csak, ha még egyszer előtállak, a hátadon töröm el a pásztorbotomat...”

- Hagyja már egyszer abba ezeket a badarságokat, Kuzma Kuzmics - szólt rá Dása szigorúan. - Lépjen szovjet szolgálatba. Nem baj, megleszünk valahogy abból, amit kapunk... Már kezdenek pletykálni magáról, ez nagyon kellemetlen nekem...

Anyiszja, mint mindig, most is ábrándozásaiból ocsúdott fel:

- Ma én is beszéltem eggyel, hitvány fickó volt, mondhatom. - És élénk arcjátékkal, hangját változtatva elmondta a következőt: - Ülök és persze olvasok. Odajön a lakosságellátó osztályról egy munkatársunk, ferde képű, hitvány, nyavalyás. „Nagyon szeretnék megismerni - azt mondja - a maga bácsikájával.” „Miféle bácsikával?” „Akivel együtt laknak, mint hallom... Lelki tanácsra volna szükségem...” „Ő pedig nem ad semmiféle tanácsot.” „Márpedig én hallottam - azt mondja -, hogy sokan járnak hozzá, és megkönnyebbül a lelkük...” „Eltárs - mondom én -, nem érek én rá a maga buta beszédeit hallgatni, látja, hogy el vagyok foglalva.” Ő meg erre egyenest a fülembe fröcsköli a nyálát: „Maga nem hallott a beszélő szopós gyerekről?” „Menjen a pokolba” - mondom én... „Úgyse vagyunk már messze onnét, már rég az ördögé vagyunk... Talán éppen az a poronty az Antikrisztus?”

- Ez nagyon, nagyon kellemetlen - mondta Dása.

- Igen... őserdő ez... - Kuzma Kuzmics eltűnődve töltött magának még egy pohár forró vizet. - Olyan vadság, hogy az embernek égnek áll a haja. De hiába, mégiscsak azt tartom: az orosz ember mindenre kíváncsi, szomjas és fogékony. Nagy érték van a fejében. Csak egyszer tudáshoz jusson, bizonyosan kitalál ebből a bizánci útvesztőből. Már régóta motoszkál a fejemben, nagyra becsült hölgyeim, csak éppen nem szóltam róla... Azt ajánlom, kedveskéim, költözzünk Moszkvába.

- Moszkvába? - És Anyiszja kék szeme kerekre nyílt.

- Igen, a fény, az eszmények városába, a nagy dolgok közelébe. Becsületszavamat adom, hogy föl hagyok ezekkel a bolondságokkal... Már magam is megutáltam régen... Amióta pedig megláttam a képmásomat, Angyal atyát, mondhatom, végképp elment a kedvem...

- Moszkvába, Moszkvába! Volna is hol meghúzni magunkat - mondta Dása -, Kátya lakása, ahol együtt lakott azzal az öregasszonnyal, Marja Kondratyevnával... Bár lehet, hogy már nincs meg... De nem baj, csak egyszer ott legyünk... Kuzma Kuzmics, kedves, ne halogassuk a dolgot, jó?... Hiszen mi itt a maga néhány falatjáért, lepénykéiért elkótyavetyéljük, ami mindennél drágább... Egészen megváltoztunk itt, rosszabbak lettünk... Moszkvában Anyiszját rögtön beírathatjuk színiiskolába...

Anyiszja erre nem szólt semmit, csak elvörösödött, és lesütötte szemét.

- Kuzma Kuzmics, holnap menjen és tudja meg, indul-e hajó innen Jaroszlavlba?

Dása iszonyú izgatott lett, még a lélegzete is elakadt. Kuzma Kuzmics haja felborzolózott, és kezét a hasán összetéve, arra gondolt, hogy talán nem is lesz Moszkvában olyan nagyon nehéz a nők élelmezése, hiszen legrosszabb esetben előszedi Dása drágaköveit, amelyeket titokban mégis megtartott... Meg aztán innen is vihetnek magukkal vagy két pud rozslisztet... Hogy éppen ma pedzette meg előttük Moszkvát! Mit csináljon, nem tehet róla, kijött belőle, na!

Persze hogy jobb lesz... S gondolatban már magyarázkodó levelet fogalmazott Ivan Iljicsnek, aki nemrég levelezőlapon közölte pár szóval, hogy él, egészséges, tisztelteti, csókoltatja őket.

Anyiszja az asztalra könyökölve nézett a bádogmécses gyenge lángjába, és hol olyan széles lépcsőn látta önmagát, amilyen a végrehajtó bizottság épületében van, mélyen kivágott selyemruhában, uszályosan, amint véres kezét törülgeti, hol pedig hosszú fenyőfa koporsó rémlett fel előtte, amelyben ő eszméletre tér, felül és meglátja Rómeót s a méreggel telt üvegcsét...

Így üldögéltek még sokáig hármasan a zümmögő szamovár mellett. Az éjszaka dühösen verte az esőt a kicsiny ablak üvegéhez. De mit törődtek ők a fergeteges idővel, a nyomorúságos hajlék sivárságával, amikor a szívük oly hevesen, oly bizakodva dobogott az élet kapujában, mintha sohasem akarna megvénülni...

Ivan Iljics kiegyensúlyozott embernek tudta magát: akárhogy történt is, nem vesztette el soha a fejét. Nagy dolognak kellett történnie ahhoz, hogy egyszer csak minden meggondolás nélkül, szinte vakon, tétova ujjaival nehezen előhúzza tokjából a revolverét, halántékához illessze, és megnyomja a ravaszt. A lövés csak azért nem dördült el, mert valaki jó előre gondosan kiszedte a golyókat.

Roscsin és Csesznokov komisszár rátámadtak Ivan Iljicsre, és mindennek elmondták, hogy taknyos gyerek, mamlasz intellektuel, aki még arra sem jó, hogy egy vén gebe hátulját kipucolja. A szóváltás a mezőn folyt le, egy esőtől megfeketedett szénakazal tövében. Nem messze állt a lovasszákad és a parancsnoki század, szintén lovon. Ennyi maradt meg Tyelegin dandárából.

Mamontov hadteste széles fronton behatolt a dandár mögöttes területére, megrongálta az utakat, elvágta a hírszolgáltatást, elpusztította Gajvoroniban az élelem- és lőszerraktárakat. Huszonnégy óra leforgása alatt a dandár hadtápterületén óriási zűrzavar keletkezett, az emberek minden kapcsolat és vezetés híján fejetlenül kóboroltak, csoportosan és egyenként bujkáltak.

A két gyalogezred azon vette észre magát, hogy csapdába került: Mamontovék hátra támadták, a doni kozákság meg szembe. A vöröskatonák otthagyták állásaikat, és menekültek, ki merre látott.

A katasztrófa méretei csak lassan bontakoztak ki. Tyelegin lovascsapatával és parancsnoki századával dandárja keresésére indult. Azt remélte, hogy mivel Mamontov már messze van, s a pánik elmúlt, talán mégis sikerül összeszednie dandárjának maradványait. De hamarosan kiderült, hogy a hepehupás szántóföldeken, az ingoványos legelőkön, ködös szakadékokban, vízmosásokban nincs egy lélek sem az ólomszürke ég alatt... Sokan valamelyik frontcsapathoz csatlakoztak, mások elszéledtek a tanyákon, ahová bekérezkedtek melegedni, a többi pedig mintha csak arra várt volna, hogy kereket oldhasson, és hazaszökhessen asszonya mellé a kemencepadkára.

A harminckilencedik ezred két vöröskatonája teljesen kimerülve, elcsigázva gunnyasztott egy boglya tövében, és bizony szomorú történetet meséltek el, amikor Tyelegin, Roscsin és Csesznokov komisszár odalovagolt hozzájuk.

- Hiába, úgysem tudnak itt összeszedni senkit - mondotta az egyik. - Az ezred volt, nincs.

A másik, hátával a boglyának dőlve, a fogát csikorgatta:

- Elárultak minket, ez az egész... Mi? Talán mi nem értjük, mi van a hadparancsokban? Nagyon jól értjük, eladtak bennünket... Az anyja keservit az ilyen hadvezetésnek! Papírtalpat rakni a csizmába, azt igen, azt értik! - és csizmájából kikandikáló, csupasz lábujjait mozgatta.
- Többet nem háborúzunk... Kész... Vége!

Ennél a szénakazalnál mondták fel a szolgálatot Tyelegin idegei. Felrémlt emlékezetében az a szörnyű autóhűtő, két egymástól távol eső, óriási fényszórójával. De hát lehet itt mentegődni? Lusta hiszékenységével elmafláskodott, tönkretett mindent...

- Elég már, ne ordítsatok rám - mondta, és az önundor fintorával csúsztotta vissza revolverét. - Gyenge voltam, jó, gyáva voltam, elismerem... Egész életemben minden sikerült, azért is vártam mindig, hogy egyszer csak beüt a baj... Jól van, a haditörvényszék majd ítélkezik...

- De az ördög vigyen el, nem terólad van most szó! - kiáltotta rángatózó arccal Roscsin. - Hova viszed a lovasságot? Keletre, nyugatra? Mi a terved? Mi a legközelebbi feladatunk? Gondolkozz!

- Add ide azt a térképet...

Tyelegin mérgesen kapta ki a térképet Roscsin kezéből, s mialatt nézte, halkan még mindig a legútszélibb szavakkal becsmérelte önmagát. Ugrált szeme előtt a városok, falvak, tanyák neve. Végre nagy nehezen visszanyerte önuralmát. Rövid vita után elhatározták, hogy kelet felé tartanak, s a Nyolcadik Hadsereggel keresnek kapcsolatot.

A nap egész hátralevő részét nyeregben töltötték, legalábbis ahol lehetett. Koromsötét éjjel, amikor már a lovak füle se látszott, felderítőket küldtek a közeli Rozsgyesztvenszkoje községbe, amely a sötétségben elveszett szem elől. Megálltak és sokáig várakoztak. Vagyim Petrovics lovával Tyelegin lóva mellé állt, térdük egymást súrolta.

- Nos, talán megmagyaráznád - szólalt meg. - Lehet veled beszélni?

- Lehet.

- Miért rendezted ezt a komédiát?

- Milyen komédiáról beszélsz, Vagyim?

- Hát a töltetlen revolverrel...

- Megörültél?! - Ivan Iljics nyergében feléje fordult, de így sem látott egyebet, mint homályos foltot s benne egy fekete szempár villogását.

- Vagyim, hát nem te szedted ki a patronokat?

- Én nem szedtem ki a patronokat a te revolveredből... Kezdem hinni, hogy ravaszabb vagy, mint látszol...

- Nem értelek. Jól van, gyáva lettem, de hol itt a ravaszság? Én a te helyedben nem piszkálnálak már annyit.

- Ne köntörfalazz, kérlek...

Halkan beszéltek. Roscsin egész testében remegett, mint vadászeb a pórázon.

- Az egész lovasszáad nagyon jól látta ezt a felháborító históriát ott a szénakazalnál... Tudod, mit beszélnek? Hogy komédiáztál... Hogy így akarod menteni az irhát a haditörvényszék előtt.

- Miket beszélsz, az ördögbe is...

- Csak hallgass végig! - Már a ló is berzenkedett Roscsin alatt. - Felelj nekem igaz lelkedre... Ez az igazi próbatétel... Megálltad a próbát? Hát nem látod be, hogy folt esett rajtad?... Nem tűrhetsz magadon ilyen foltot...

Lova csaknem megbokrosodott, farkával erősen arcul csapta Tyelegint. Ekkor Ivan Iljics torkaszakadtából ráivallt:

- Eredj innen... Megöllek!

Csesznokov komisszár rájuk szólt a sötétből:

- Fiúk, elég az ugatásból. Én vettem ki a patronokat.

Egyik sem felelt. Nem látták egymást, ziháltak: egyik sértett dühében, a másik még mindig gyűlölettől forrva. Rövid, puskalövésszerű hangok hallatszottak a sötétből: „Állj, ki vagy?” „Mifélék ezek?” „Ne nyúlj hozzám!” „Kik vagytok?” „Mi jó barátok, hanem ti mi a fenét kerestek itt?”

Felderítők bukkantak felderítőkre, és a lovasok egymás közé keveredve, nem mertek ilyen vaksötétben fegyvert rántani, de nem is akartak úgy egyszerűen napirendre térni az összeütközés felett. Veszettül ordítottak, szitkozódtak, és az ízes káromkodásból már érezték, hogy itt is, amott is jó baráttal, vörösökkel van dolguk.

„Mit kapkods a kantárom után, te?...” „Hova tartoztok?” „Az anyád keservit, hát nem hallod, egy nagy lovascsapathoz!” „Hol van a csapatotok?” „Gyere, megmutatjuk...”

Végre is megbékélve odajöttek a csapathoz. Kiderült, hogy Rozsgyesztvenszkoje már nincsen messze, ott van a patakon túl, az erdő mögött. Arra a kérdésre, milyen egység tartózkodik a faluban, az idegen felderítők egyike nem nagyon udvariasan odavetette:

- Ha odaérünk, megtudjátok...

Szemjon Mihajlovics Bugyonnij és két hadosztályparancsnoka egy parasztházban ültek a nagy szamovár körül és teáztak. Amikor Bugyonnij meglátta Tyelegint, Roscsint és Csesznokovot, jókedvűen így szólt:

- Gyarapszik a seregünk. Foglaljanak helyet. Teázzanak velünk.

Az asztalhoz léptek, és kezét szorítottak Bugyonnijjal (aki bajusza alatt mosolyogva nézte végig a kóborló dandárparancsnokot és vezérkarát: ő ugyanis már mindenről értesült); kezét fogtak a Negyedik Hadosztály parancsnokával, akinek kis ember létére akkora bajusza volt, hogy a fülére csavarhatta volna, és a Hatodik Hadosztály parancsnokával, aki óriási kezével úgy megszorította mindhármasuk kezét, mintha vaspatkót hajlítana, s fiatal, piros arca rendíthetetlen nyugalmat árukt el.

Szemjon Mihajlovics megkérdezte, jó szállást kaptak-e éjszakára, s nincs-e valami panaszuk.

Roscsin azt felelte, hogy panaszra nincs ok, úgy-ahogy elhelyezkedtek.

- No, annál jobb - felelt Bugyonnij, aki nagyon jól tudta, hogy már egy legyet sem lehet rendesen elszállásolni a faluban, ahol megszállt lovashadteste rövid éjszakai pihenőre. - De mért álltok? Fogjatok egy széket, telepedjete közé, így ni. Nagyon jól emlékszem rátok, Tyelegin elvtárs, alaposan befűtöttetek akkor a doni kozákoknak... - És nagyon elégedetten hunyorgott mellette ülő társaira. A Hatodik Hadosztály parancsnoka nyugodt fejbólintással erősítette meg, hogy akkor a kozákoknak csakugyan jól befűtöttek, a Negyedik pedig szárazon, büszkén bólintott rá kalmük fejével. - Szóval ezúttal kicsit megtépázott Mamontov benneteket. Kiket hoztatok magatokkal? Csak a parancsnokokat vagy csapatokat is?

- Egy kibővített lovasszázadot - felelte Tyelegin.

- A lovak milyen állapotban vannak?

- Kitűnő állapotban - felelte gyorsan Roscsin. - Első lábuk meg van patkolva.

- No lám, még meg is van patkolva az első lábuk! - álmélkodott Bugyonnij. - Azt hiszem, nem érdemes tovább kóborolnotok, hisz a Nyolcadik Hadsereg, amelyet kerestek, talán már nincs is ott, ahol volt...

- Jelentést kell tennem a hadseregparancsnoknál - mondta Tyelegin.

- Nekem is leadhatod a jelentést... No, mit gondoltok, bevegjük ezt a dandárparancsnokot a kibővített lovasszázadával?

Mind a két hadosztályparancsnok beleegyezően bólintott. Bugyonnij egy bádogdobozból dohányt vett elő, és cigarettát sodort.

- Maradjatok csak itt - ismételte. - Csatlakozzatok mihozzánk. Most éppen azért ültünk össze egy kicsit, hogy megtanácskozzuk a dolgokat. És oda lyukadtunk ki, hogy a lovaink elhíznak, a katonák elunják magukat, gyerünk hát észak felé, megkeressük Mamontov tábornokot. Ő előlünk fut, mi meg utána.

Szemjon Mihajlovics tréfálkozott, de a dolog fele sem volt tréfa. A fejével játszott, amikor - megtudva, hogy Mamontov áttörte a vörös frontot - fittyet hányt a Legfelsőbb Katonatanács elnökének személyes parancsára, amely szerint tovább is a nyilvánvalóan ostoba, rég csődöt mondott - ha nem árulás diktálta - haditerv értelmében kell folytatni a hadműveleteket, és saját elgondolása alapján Mamontovot vette üldözőbe. Bugyonnij is, hadsegédei is, nagyon jól elképzelték, milyen veszettül nyargalásznak a tollak a főparancsnokság irodáiban, s milyen sir-penész szagú dörgedelmeket tartogatnak számukra a hadseregtörzs távirdáinak Morse-gépei... De Moszkva megmentése fontosabb volt nekik, mint saját életük. Márpedig Moszkvát csak azzal vélték megmenthetőnek, ha nyomban Mamontov után erednek, és szétverik a fehérek legjobb lovasságát. Abban pedig egy percig sem kételkedtek, hogy Mamontov csapata nem fog ellenállni Bugyonnij hétezer szabályjának, mert az bizonyosan lekaszabolja valahol a Cna és a Don között. Ritka vitézség is volt elcsípni Mamontovot, aki felvette azt a banditaszokást, hogy kimerült lovait a falvak és a tanyák állatállományából pótolta és váltotta fel.

Mamontov vakmerő, de elbizakodott doni lovasezredei sokkal több szablyát számláltak. De ő nem kereste a viadalt Bugyonnijjal, félt az üldöző, harcedzett ellenféltől. Ez már nem afféle partizáncsapat volt, hanem a legfélelmetesebb lovasság, amellyel isten őrizz nyílt terepen felvenni a harcot, ez már igazi reguláris, orosz lovasság volt. Bugyonnij lassabban haladt, de okosabban. Vagy a rövidebb, kényelmesebb utat választotta, vagy pedig olyan helyekre szorította Mamontovot, ahol nehéz volt takarmányhoz, friss lovakhoz jutnia.

Nap nap után folyt ez a hajtóvadászat, két hatalmas lovasság halálos játszámája. Mamontov útját tűzvészek lángja festette vörösre az őszi ködben. Rá-rávetette magát a vörösök hadtápterületére, aztán gyorsan odábbállt. De végül Bugyonnij kelepcébe csalta s utolérte. Kora hajnalban, alighogy feltűntek a konyhakertek végében meghúzódó fűzek s a szélmalomok körvonalai, Szemjon Mihajlovics lovasságával beözönlött abba a faluba, ahol Mamontov éjszakázott.

Ám a falucska másik végén azon nyomban kivágódott egy kapuból egy rőt-vörös trojka, és útnak iramodott. Mamontov ült a kocsiban, fedetlen fővel, kigombolt köpenyben, és

visszafordulva többször rálőtt az élen vágató nagy bajuszos, fekete köpenyes lovasra - megismerte Bugyonnijt -, de a fegyver táncolt a kezében. Utána eredtek kocsijának, de a doni lovak elragadták, mint a szélvész.

Minden házból vad üvöltözés hallatszott. A tábornok kozák testőrsége viaskodott életre-halálra. A faluban száguldozó vörös lovasság minden zugból az utcára kergette a házakban megbújó, halálra rémült embereket, nagy részük ingre-gatyára vetkőzve, némelyik meg fél lábára felrántott csizmában. Kiderült, hogy muzsikusok. Körülvették őket, s nevettek rajtuk. Szemjon Mihajlovics odalovagolt, s mikor megtudta, miről van szó, rájuk parancsolt, hogy kerítsék elő a hangszereket.

Mikor a zenészek látták, hogy Bugyonnij lovasai nem hányják kardélre, legfeljebb kicsit kinevetik őket, hazaszaladtak, gyorsan felöltözködtek, s kihordták a harsonákat, az óriás trombitákat, kürtöket, kornétákat. Csupa színezüst volt valamennyi. Bugyonnijék csodálkozva csettintettek: ez aztán a zsákmány.

- Ez is valami - mondta Szemjon Mihajlovics -, koszos kutyának legalább a szőre bolyhos... Hát aztán, el tudjátok-e játszani az Internacionálét?

A zenekar mindent eljátszott, amit csak kívántak tőle. Egyébként a moszkvai konzervatórium növendékei is dolgoztak közöttük. Jó fizetésért és fehér kenyérért már vagy másfél éve kóboroltak, városról városra menekülve a pogromok, kérdőív-kitöltések és az utcai lövöldözések elől, míg Rosztovban a fehérek be nem sorozták őket is a hadseregbe. Karnagyuk, akinek olyan orra volt, mint egy alkoholtól átítatott szivacs, kijelentette, hogy régi, meggyőződéses forradalmár. Kékeslila orráról ítélve el is hitték neki, hogy nem fog ártani.

Mamontov ezúttal is kitért az útból. Hadteste gyors mozdulattal elkerülte az összeütközést. De már világos volt, hogy a vörös fronton keresztül akar az övéihez áttörni. Bugyonnij ettől félt legjobban, mert akkor hiábavaló az egész hadjárat, s akkor talán felelnie kell a főparancsnokság, s ami még rosszabb, a Legfelsőbb Katonatanács elnöke előtt.

Az is baj volt, hogy nem sikerült helyreállítani a hírszolgálatot, s nem tudhatták, mi történik a nagyvilágban... Végre elérték a vasútvonalat. Bugyonnij egyik hadsegédjével és komisszárával előrelovagolt, s a pályaudvaron azonnal a táviróhivatalba ment. Olyan híreket hallott telefonon, hogy sürgősen összehívta a hadosztály- és a rangidős parancsnokokat.

A vasúti vendéglőben gyűltek össze, ahol a nagy, betört ablakon át látni lehetett a töltésen keresztül hadirendben felvonuló lovasszázadokat. Mögöttük komor naplemente vetett rőt sugarakat az alacsony fellegekre. A lovasok pikájukra tűzött jelvényeikkel mintha ércből lettek volna öntve, olyan hatalmasnak látszottak pompás paripáikon. Tyelegint meglepte az ablakban álló Vagyim Petrovics büszke arcéle, amely a lemenő nap fényében szinte rajongó kifejezést öltött.

- Jobban kellett volna ismernünk ezt a hazát - szólt tompán, és Ivan Iljics közelebb lépett, hogy jobban hallja. - Elfelejtettük... Nincs az a fejvesztés, amely méltó büntetés volna ezért az árulásért... Csókoljuk meg ezt a földet, amiért megbocsátott...

A szénakazalnál történt eset óta most először beszélt így Vagyim Petrovics. Tyelegin megértette, tudta, hogy gyötrődik, és nem gögből, hanem kétségbeesésből hallgat; nem tudja s a szokványos „Bocsáss meg, Ivan”-nal nem is képes kiengesztelni Tyelegint. Most a hosszas feszültség és fáradtság nyomán túlradó érzés tört fel belőle elvesztett, elfelejtett s újból visszanyert hazája iránt, s ez volt egyben a bocsánatkérése is.

Ivan Iljics köhécselt, ő is akart valami kedveset mondani, ami azt az ostoba szóváltást meg nem törtéنتé tenné... De ekkorra bejött a távíróhivatalból Bugyonnij. Nyomban körülvették. Ezt mondotta:

- Elvtársak, nagy újságok vannak... Kezdjük a rossz hírekkel. Orjolt, elvtársak, Kutjepov elfoglalta. Felderítői elérték Tulát. Ezzel a támadással széles éket vert frontvonalunkba. Nyolcadik és Tizedik Hadseregünket keletre vetette vissza, a Kilencediket és Tizenharmadikat nyugatra... Szóval ez történt a múlt héten. - Bugyonnij elhallgatott, a szeme derűsen felcsillant. - Azóta azonban sok minden megváltozott, elvtársak... Először is hadd örvendeztesselek meg benneteket: a főparancsnokságot leváltották. A Legfelsőbb Katonatanács elnöke többé nem uralkodik a déli fronton... Orjolt a mieink visszavették. A híres Kornyilov-, Markov- és Drozdovszkij-féle ezredeket Orjol és Kromi között pozdorjává zúzták. Amit régóta vártunk, megkezdődött tehát... Részleteket még nem tudok, csak annyit, hogy Kutjepov ellen sikerrel harcol egy külön rohamcsoport...

Szemjon Mihajlovics megint elhallgatott, és ujjai közt forgatva a sürgőnyszalagot, sastekintetét végighordozta a körülötte álló parancsnokokon:

- Hadtestünk a hadműveleteket nem a főparancsnokság parancsa értelmében, hanem annak ellenére hajtotta végre... Parancsot kaptunk, hogy délre menjünk a szalszki sztyeppre, a Manics felé, ahol a Tizedik Hadsereg majdnem otthagya a fogát, mi pedig északra tartottunk. A Don bal partja helyett jobb partjára értünk. Ahelyett, hogy elvonultunk volna a doni kozákság elől, üldözőbe vettük. Ilyen szófogadatlan, rossz fiúk voltunk! És micsoda dolog az, hogy a magunk egyszerű kozákparaszt eszével próbáltunk gondolkodni! Mikor arra ott van a törzsnél az a sok felvilágosodott, nagy ész!... Szóval mi csak mentünk a magunk feje után, a főparancsnokság parancsai meg miutánunk. Én azokat kézbe se vettem, el se olvastam, nehogy olvasás közben a kardom kihulljon a kezemből... De azért, akár akartam, akár nem, egy parancs mégis eljutott hozzám... Nincsen abban sok fölös szó... - Széthúzott egy összecsavarodó sürgőnyszalagot, és ezt olvasta: - „Bugyonnij lovashadtestparancsnok... Felderítőink legújabb adatai szerint az ellenséges lovasság Voronyezs közeléből észak felé nyomul. Megparancsolom, hogy Bugyonnij lovashadtestparancsnok verje szét ezt az ellenséges lovasságot...” Ennyi az egész, rövid, de érthető. Szóval helyesen gondolkoztunk... A hadparancsot a déli front Forradalmi Katonatanácsának elnöke, Sztálin írta alá Szerpuhovban, a főhadiszálláson.

Kátya visszatért Moszkvába, ugyanannak az Arbat környéki mellékutcának, a Sztarokonyusennijnak félelemes házába, ahová a háború elején Nyikolaj Ivanovics Szmokovnyikov költözött be Dásával, s Kátya Párizsból szintén oda tért meg; ugyanabba a szobába, ahol Nyikolaj Ivanovics temetése után oly reménytelenül összeroppant az élete. Akkor bundájával takarózva az ágyára kuporodott, s nem akart tovább élni... Egy sóhajjal felállt, s az ebédlőbe ment vízért, hogy morfiumot vegyen be, s akkor látta meg a félhomályban második életét: Vagyim Petrovics ült ott, és őrá várt...

És lám, életének e második, izgalmas, szerelmes, kínzó köre is lezárult. Mennyi, mennyi mindent veszített el, visszahozhatatlanul. Különös erővel támadt fel benne ez az érzés, mialatt most, július közepén, batyúval a karján, elindult a Kijevi Pályaudvarról... A Moszkva folyó sekély vizében kisgyerekek pocsoltak, s hangjuk szinte még szomorúbbá tette a környezet csendjét; a part ritkás gyepeén egy öregember ült és horgászott. A Szadovaján, ahol a házak elől eltűntek a virágoskertek és kerítések, Kátyát még jobban meglepte a csend; csak az óriási hársak susogtak, pompás, zöld terebélyükkel takarva a néptelen lakóházakat; a hajdan nagy forgalmú Arbaton se villamos, se bérkocsi, csak néhány járókelő lépkedett lehajtott fővel a

rozsdás sínek között. Kátya befordult a Sztarokonyusennij utcába, s végre meglátta a házat... Remegő térdel sokáig állt az átellenes gyalogjárón. Képzeletében ez a ház mindig csodaszép aranszínben tündökölt, hófehér oszlopok közt, függönyös tükörablakaival... Árnyak imbolgyogtak ott: Kátya, Vagyim Petrovics, Dása árnyai... Vajon elmúlhat-e nyomtalanul, ami volt valaha? Vajon az élet is úgy tűnik el, mint a párnán nyugvó fej álma, és csak terméketlen csalódást hagy a sóhajjal ébredőnek? Nem, nem, az elmúlt napok valahol úgy maradtak megdermedve a váratlan örömben, mikor Kátya a szőnyegre ejtette a morfiumos üvegcsét, és erőtlenséggel megkapaszkodott Vagyim Petrovics acélosan megfeszülő karjába, s hallgatta a férfi szerelmes szavait. Ez nem álom, ez nem tűnt el, mindez most is ott van a fekete ablakok mögött. És ott rejlik első éjszakájuk is, álomtalan, kízóan mélységes, néma csókjaikban, mindig egyforma s mégis mindig új szavaikban, gyönyörűségükben, hogy ez a föld egyetlen csodája, amely oly szorosan összeforrasztja az izmos barna és törékeny fehér karokat, amelyek a legférfiasabbak és a leggyöngédebbek e világon.

A házikó szegényes volt, teljesen üres, kidőlt-bedőlt, és hófehér oszlopoknak nyoma sem volt rajta: Kátya csak képzelődött. A földszinten a két szélső ablak belülről újságpapírossal volt beragasztva, a többi ablakot olyan vastag pizokréteg borította, hogy ott nyilván senki sem lakott... A félemeleten, ahol Dása hálószobája volt, egyetlen ablaküveg sem maradt épségben.

Kátya átment az utcán, és bekopogtatott a kapun, amelynek barna festéke tenyérnyi darabokban lehámlott. Sokáig zörgetett, míg végre észrevette, hogy a kapukulcs helyén pókháló fedte lyuk van csak. Akkor jutott eszébe, hogy a hátsó ajtóhoz be lehet jutni a mellékutcából. A kerítés ajtaja nyitva volt, és a begyepesedett udvaron alig észrevehető ösvény vezetett befelé. Szóval mégis lakik itt valaki. Kátya bekopogott a konyhaajtón. Kisvártatva egy sápadt képű, szemüveges, bozontos, szőke, nagyfejű emberke nyitott ajtót:

- Mióta kiabálok, hogy az ajtó nyitva van! Mi tetszik?

- Bocsánat, csak azt akartam megtudni, itt lakik-e még az öreg Marja Kondratyevna.

- Igen, itt, csak hogy már meghalt... - felelt a kérdezett olyan hangon, ahogyan matematikai problémákat szoktak fejtegetni.

- Meghalt? Mikor?

- Nem nagyon régen, pontosan nem tudom már...

- Mit csináljak? - mondta Kátya zavartan. - Az én szobámban lakik most valaki?

- Nem tudom, a magáé vagy nem a magáé ez a lakás, de el van foglalva...

Az emberke már-már bezárta az ajtót, de meglátva, hogy a szép nő szeme könnybe lábad, mégis habozott.

- Milyen kellemetlen... Egyenest az állomásról jöttem ide; hova, merre menjek most? Két évig nem voltam Moszkvában, most aztán hazajövök és tessék...

- Hazajött? - kérdezte amaz csodálkozva. - Moszkvába?

- Igen. Egész idő alatt délen voltam, azután Ukrajnában...

- Mondja, maga meghibbant?

- Hogyhogya? Mi van abban különös, ha valaki hazajön?

A férfi pergamenszínű, nyűtt arcára keskeny ajkának vigyora csúf ráncokat vetett:

- Hát maga nem tudja, hogy Moszkvában éhen halnak az emberek?

- Hallottam, hogy az élelmezés bajos... De nekem kevés kell... Meg aztán majd jobbra fordul... Nagy bajban jobb otthon.

- Kicsoda is ön tulajdonképpen?

- Tanítónő vagyok... Jekatyerina Roscsina... meg is mutathatom az irataimat.

Kátya fogával, körmével bontotta ki a csomót zsákvászonbugyrán, s kivette a közoktatásügyi népbiztosság igazolványát.

- Az evakuációig Kijevben dolgoztam orosz elemi iskolában... A népbiztos követelte, hogy semmi szín alatt se maradjak a fehér fennhatóság alatt... Én magam sem maradtam volna ott... És még ezt az ajánlólevelet is adta Lunacsarszkijhoz... De ez le van pecsételve...

A férfi elolvasta az igazolványt, és megnézte a lezárt boríték címezését; mindezt nagyon lassan tette.

- Az öregasszony szobája tulajdonképpen üres. Ha mindenáron itt akar lakni, tessék... Bár minden csupa piszok és penész... Moszkvában akármelyik lakatlan házba be lehet költözni...

Félrehúzódott és bebocsátotta Kátyát a félhomályos konyhába, amely tömve volt törött bútorral. Megmutatta a folyosó falán függő szobakulcsot, és visszavonult saját lakrészébe, amely hajdan Nyikolaj Ivanovics dolgozószobája volt. Kátya nagy nehezen kinyitotta a berozsdásodott zárat, és benyitott a fülledt levegőjű szobába, amelynek két ablakát kívülről vastagon befröcskölte a sár. Ez volt a hálósobája, az ágya ugyanott állt, s a falon függött még a faragott gyógyszeres szekrényke - a mitikus madarak kifakult képével az ajtaján -, amelyből akkor kivette a morfiumos üvegcsét. A megboldogult Marja Kondratyevna ebbe a szobába cipelte be az egész lakásból a bútorzat legjavát; diványok, karosszékek, állványok egymás hegyén-hátán, összevissza töredezve, por- és pókhálólépten heverték egymásra halmozva.

Kátyát kétségbeesés környékezte: ebben a néptelen, ínséges, hőség gyötörte óriás Moszkvában, ebben a haszontalan limlommal zsúfolt, fülledt szobában éljen, itt kezdje meg életének harmadik szakaszát?! Leült a pusztá matracra, és elsírta magát. Nagyon elfáradt, és éhes is volt. Az eléje tornyosuló nehézségekkel szemben erőtlennek érezte magát. Eszébe jutott az az aranyos, kedves, rozoga házikó az iskola mellett, a virágos, csöppnyi ablak s a virágos rét a sövényen túl... A kis seprű a küszöbnél, a vizesdézsa a tornácon, az ablakban bólogató falomb, amely zöldes fényt vetett a gyerekek írkáira... A gondtalan, csintalan gyereksereg és kedvence: Ivan Gavrikov... Miért is nem maradhatott ott örökre?

Felállt és a konyhába ment egy kis vízért, hogy beáztassa a Kijevből hozott száraz zsemlét. De még egy pohara sem volt az új élethez! Most már haragosan megtörülte szemét, és halkan bekopogott a sápadt ember szobájába:

- Bocsásson meg, kérem, hogy annyit háborgatom...

Az lassan az ajtóhoz jött, kinyitotta és mintha el is felejtette volna, hogy Kátya a világon van, meglepetten nézett rá.

- Bocsásson meg, kérem, nem volna egy pohara? Inni akarok.

- Maszlov a nevem, Maszlov elvtárs - mondta a férfi. - Milyen pohár kell?

- Akármilyen, amire nincs szüksége...

Nyitva hagyta az ajtót, és bement a szobába. Kátya rengeteg könyvet látott a gyalulatlan deszkapolcokon, nyitott könyveket s kéziratokat az íróasztalon, egy hitvány vaságyat, azon is könyveket, a padlón szemetet és megsárgult újságpapirost az ablaküvegen. Maszlov lassú léptekkel visszajött, és egy piszkos poharat nyújtott át Kátyának:

- Meg is tarthatja...

A konyhában Kátya nagy nehezen utat tört a vízcsaphoz, ami körül minden csupa szemét volt, de folyt belőle a víz. Kimosta a poharat, és jóízűt ivott, aztán visszament a szobájába. Még mielőtt a zsemléhez fogott volna, ki akarta nyitni az ablakot, s kicsit meg is akart mosakodni. De a betapasztott ablakot nem egykönnyen lehetett felfeszíteni. Kátya sokáig kínlódott vele, húzta-rázta, széklábbal próbálta letolni a reteszeket, hangosan zihált. A zajra megjelent Maszlov, s kis ideig szótlánul álmélkodott:

- Miért akarja kinyitni az ablakokat?

- Hiszen itt meg lehet fulladni.

- Azt hiszi, talán az utcán tisztább a levegő? Por és métely, ahová lép. Minden udvaron rothadás... Nem ajánlom. (Kátya az ablakpárkányon állva végighallgatta, aztán ajkát összeszorítva, tovább vesződött.) Tételezzük fel, hogy sikerül kinyitnia, éjszakára megint csak be kell majd zárnia... Fölösleges erőfeszítés.

A retesz végre engedett. Kátya leugrott az ablakpárkányról, kitárta az ablakot és mohón szívtá tüdejébe a levegőt.

- Igen, igen - mondotta Maszlov tűnődve -, még nem oldottuk meg a város problémáját. - Térde hirtelen megbicsaklott, szétnézett, hova üljön, végül az ajtófélfához dőlt, hüvelykujját a zsinór mögé dugva, amely lazán övezte rajta a pállott vitorlavászon inget. - A hó elolvadt, és minden szenny, piszok, a sok kutya-, macska- és lóhulla az utcákon, az udvarokon maradt... Az esőzés lemosott egyet-mást, de ezzel nincs megoldva a probléma.

- A fürdőszoba használható? - szakította félbe Kátya.

- Sejtelmem sincs róla... Egy időben lakott itt egy vízvezetékszerelő... Vasárnaponként saját jószántából javíttatott valamit a konyhában, fürdőszobában, de aztán kiment a frontra.

- Tudja, kérem, most menjen ki innen - mondta elszántan Kátya. - Legalább úgy-ahogy rendbe hozom a szobát, megmosakszom s aztán bemegyek magához... Először is meg kell tudnom néhány címet... Hiszen most egyáltalán nem ismerem ki magam Moszkvában. Ugye, kérem, segítségemre lesz majd?

- Igen, igen, ma vasárnap van, egész nap itthon maradok.

Lassan elmozdult az ajtófélfától és távozott. Kátya kulccsal bezárta az ajtót mögötte. Csak ki kell jönnie a sodrából egy kicsit, s mindjárt megy a dolog. Levetette blúzáát és szoknyáját, hogy be ne piszkítsa, s megkezdte harcát a porral. Rongy akadt elég a fiókokban. Kutatás közben talált saját monogramjával kihímzett ágyneműt, megtalálta ingeit, nadrágjait, sőt néhány pár kijavíttatott harisnyáját is. Aranyba kéne foglalni a kezét annak a Marja Kondratyevnának, hogy megőrizte ezt a felbecsülhetetlen értékű holmit! Pedig általában elég kapzsi, sőt enyveskezű volt a megboldogult... No mindegy, nyugodjék békében.

Maszlov még aznap este megmutatta Kátyának a kéziratait, sőt az egyikből fel is olvasott, amely az utópista szocializmus klasszikusainak oknyomozó története volt. Kátya Maszlov beágyazatlan fekhelyén ülve hallgatta.

- Különösnek találja - mondotta Kátyának -, hogy valaki ilyen időkben az utópistákkal foglalkozzék? Utópia a proletárdiktatúra korszakában! Hol itt a logika! Vallja be, hogy csodálkozik ezen.

Kátyának majd leragadt a szeme, bólogatva ráhagyta, hogy igen, csodálkozik.

- Pedig, igenis, van ebben logika... Részletesen megvilágítom, miként próbálkoztak egyesek és kisebb csoportok megvalósítani az utópisták eszméit a tizenkilencedik század közepén. A társadalmi mozgalmak történetének ez az egyik legérdekesebb fejezete.

Elfordult Kátyától, hogy elrejtse csúnya fogait, mert szája gúnyos nevetésre húzódott.

- De csak vasárnaponként írhatok. Egyébként a kerületi bizottságban dolgozom, és elég kevesen vagyunk. Moszkvában alig maradt párttag... Csak rendkívül győnge egészségi állapotomra való tekintettel mentettek fel a frontszolgálat alól... Testileg-lelkileg ki vagyok merülve.

Beteges állapota s látszólag csaknem teljes átszellemültsége ellenére, Maszlov meglehetősen élelmesnek bizonyult. Már másnap elkísérte Kátyát a közoktatásügyi népbiztossághoz, megismertette az elvtársakkal, segített a bejelentés elintézése és az élelmiszerjegyek megszerzése körül.

Nélküle Kátya nem tudott volna eligazodni a népbiztosság óriási épületében, számos ügyosztályának számtalan főnöke és alkalmazottja közt, annál is kevésbé, mert a munkatársakat heves vérmérsékletük és a „rutintól” való irtózásuk legalább minden héten egyszer arra indította, hogy asztalukkal, szekrényükkel, irattárukkal együtt egyik emeletről a másikra hurcolkodjanak, s ezzel a szolgálati viszonyok, kapcsolatok és a felelősség belső rendszerét is megváltoztassák.

Kátyát nyomban kinevezték elemi iskolai tanítónőnek a presnyai kerületbe. Egy másik asztalnál társadalmi munka gyanánt óraadással bízták meg az analfabéták esti iskolájában is. A harmadik asztalnál egy hihetetlenül sovány, olajbarna arcú, lázas szemű ember állította meg; a folyosók és lépcsők útvesztőjén át elvezette Kátyát a művészeti propaganda osztályára, ahol üzemekben tartandó alkalmi előadásokkal bízták meg.

- Az előadások tartalmát később beszéljük meg - mondotta az olajbarna ember. - Majd megkapja a tervezetet és az idevágó irodalmat. Nem kell megijednie, maga művelt ember, és ez elég. Az a tragédiánk, hogy igen kevés művelt emberrel rendelkezünk, az intelligenciának több mint a fele szabotál. Még keservesen meg fogják bántani. A többit a front emészti föl. Az ön megjelenése igen kedvező benyomást tett mindenütt...

Végül valamelyik folyosón egy rendkívül temperamentumos ember fogta el Kátyát. Vászoningének hóna alatt izzadságfoltok látszottak.

- Maga színésznő, ugye? Épp most hallottam magáról - hadarta, ügyet se vetve Kátya tagadó válaszára; átölelte és úgy kísérte a folyosón. - Beosztom a fronttársulatba, a frontra utazik külön kocsiban, kap az útra bőségesen kenyeret, cukrot, legjobb minőségű teavaját... A műsor elsőrendű. A maga alakjával, ha egy kicsit énekel, táncol, a vöröskatonák máris megtapsolják... Én küldtem a frontra Csebutikin professzort is, hatvanéves vegyész, vagy tán csillagász, mit tudom én? Elég az hozzá, hogy most ő a frontszínházak férfiszárja: Béranger-dalokat énekel... Nem szükséges hálálkodnia, engem kizárólag a lelkesedés vezérel...

- Hallgasson ide! - kiáltott rá Kátya, és kiszabadította magát a karja alól. - Nekem ott van az iskola, a gyári előadások, az írástudatlanok tanítása! Fizikai képtelenség, hogy...

- Hogyhogy fizikai képtelenség?... Hát én talán bírom? Saljapin se bírja fizikailag, csakhogy én szereztem neki egy láda konyakot, most aztán ő maga kérezkedik a frontra... Na jó, majd még gondolja meg... Én mindenestre szem előtt tartom...

Kátya a felelősségérzettől roskadozva ért haza. Az üres mellékutcákból fúvó forró szél por- és szemétfellegeket kavart fel az úttesten. Kátya a Tverszkoj sétányra ért. Összeszámolta, marad-e mindenre ideje hat óra alvás mellett. „Nem, tizennyolc óra kevés!... Tanítás az iskolában, füzetjavítás, felkészülés másnapra... Az esti oktatás legalább két óra naponta... Istenem, és az előadás meg az oda-vissza út gyalog? Aztán meg... arra készülni is kell... Tizennyolc óra kevés lesz!”

Leült egy padra a sétányon, talán ugyanarra, ahol tizenhatban Dásával együtt ültek, és találkoztak Besszonovval... Csupa por volt az egész ember, alig vánszorgott... Milyen rémes is volt az egész, két teljességgel haszontalan fiatal nő, aki nem tudott mit kezdeni a sok szabad idejével, és ezért képzelt tragédiákban szenvedtek, mikor Besszonov - akárcsak Alekszander Blok versében, a »Haláltáncok«-ban - meghajolt előttük, és lassan eltávozott; ők utána néztek, és különösen azért szánakoztak rajta, hogy járás közben majdnem leesett róla a nem rászabott katonanadrág.

Csak négy órát fog aludni, s majd vasárnaponként kipihen magát. De még az élelmiszerért is sorba kell állni! Kátya lehunyta szemét és sóhajtott... A szél vékony nyakára fújta egy hajfűrtjét, s feje fölött megrázta a hárslombokat. Végül is nem kínoztta magát tovább azzal, hogyan kanyarítson ki egy napból több mint huszonnégy órát. Majd csak meglesz valahogy!... Gondolatai az önmagának is érthetetlen változás körül kalandoztak, amin nem győzött csodálkozni és örvendezni. Abban az órában, amikor a kemencének támaszkodva Alekszej bösz arcába vágta, hogy nem! - valami új boldogság nyugodt és biztos előérzete fogamzott meg benne. Tavasszal már némi ízelítőt kapott belőle: elalvás előtt minden este átgondolta a napját, s nem talált benne semmi homályosat, nyugtalanítót. Tetszett önmagának. S most túlozva tette a kétségbeesést, hogy nem tud megbirkózni társadalmi feladataival... Egyáltalán nem erről van szó. A nemrég oly gyámoltalan, gazdátlan kismacska egyszerre jelentős személy lett. Szükség van rá; az a felelős beosztású, olajbarna arcú, nagyon szép szemű elvtárs rendkívül tisztelettudóan beszélt vele... Ezt mind ki kellett érdemelnie; rémes volna, ha a népbiztosságon azt mondanák: „Pedig hogy megbíztunk benne...” Itt Moszkvában más a helyzet, mint amikor a sztyeppen nyikorgott a szekere Alekszej trojkája nyomában, és ő szalmaszálat rágcsálva tűnődött: „Minek ez a szépség, rabsorsra jutottam...”

Maszlov részletesen megtudakolta, mit végzett. Amikor Kátya elmondta az olajbarna elvtárral folytatott beszélgetést, Maszlov jobb arca számtalan ráncot vetett, és ferde mosolyra húzódott.

- Igen, igen - mondta és elfordította a fejét -, az intelligencia tragédiája még nem is minden... Van ennél még sokkal tragikusabb dolog is.

Kátya augusztus elsején elkezdte a tanítást. Csendesen állítottak be s ültek helyükre a mezítlábas kislányok, akiknek hajfonata szalag helyett spárgával vagy rongydarabkával volt megkötve, s a kopaszra nyírt kisfiúk, vedlett, agyonfoltozott ingben. Legtöbbjük arca koravén, és áttetszően sovány volt.

Kátya az egész napot ismerkedésre szánta, a gyerekek közé ült a padba, kikérdezgette és beszélgetésre bírta őket. Már volt egy kis tapasztalata, hogyan lehet felkelteni a gyermekek érdeklődését. Kézbe vett egy könyvet, felütötte: „Ez itten könyv: fehér lapok, fekete betűk, szürke sorok, több semmi, ha reggeltől estig nézitek, akkor sincs más benne. De ha megtanultok olvasni, írni, számolni, ha tanultok történelmet, földrajzot és még sok mindent, ez a könyvecske egyszer csak meglevenedik...”

Visszaemlékezett, milyen kíváncsian csillant fel néha az apróságok szeme a vlagyimirszkojei iskolában. Különösen Szaltan cár regéjét tudta lebilincselően előadni.

„Az ábécével kezdtem, aztán leírtuk a táblára, majd kibetűztük a szavakat, azután, természetesen fennhangon, elismételtük az egész mondatot... És egyszer csak egy szép napon a sorok kezdenek eltűnni a szemünk előtt, és helyettük kék tengert látunk, s még halljuk is, amint a hullámok megtörnek a parton, és a tajtékzó tengerből kikel csuromvizesen negyven daliás páncélos vitéz és velük a nagy szakállú Csernomor apó...”

Amikor ezt itt a moszkvai Presznyán elmesélte, úgy érezte, mintha szavai nem találnának el a gyermekfülekbe, hanem valahogy elhervadnának ebben a rideg tanteremben, ahol az ablakszemek fele deszkákkal van elsötétítve, és a falak omladozó vakolata helyén itt-ott kibukkan a téglá. A lányok karja olyan vékony, hogy belefér egy szalvétagyűrűbe, a ráncos, varas képű kisfiúk pedig csendesen, leereszkedő elnézéssel hallgatnak. Mindegyiknek máson jár az esze.

A nagyszünetben kimentek az udvarra a gyerekek, de csak néhány kislány kezdett eldobott kövecskék után fél lábon ugrálni, no meg két fiú hajba kapott valamin. A többség a kerítés tövébe ült, a dudva közé, és ott kuksoltak, egyikük se hozott magával tízórait. Ebből a kerületből való munkások gyerekei voltak valamennyien, soknak az apja a fronton volt. Az egyik fiúcska a földre támaszkodva a felhőt nézte, amely a Presznya fölött gomolygott, mint a füst. Kátya a közelébe ült, és közvetlen hangon megkérdezte:

- Ugye, te vagy Petrov Mitya... jól megjegyeztem?

- Ühüm.

- Hol dolgozik az édesapád?

- Apu rég a fronton van.

- Hát az édesanyád?

- Ő otthon: beteg.

- Apád ír a frontról?

- Nem a!

- Mért nem ír?

- Hát mit írjon... Sok jót nem írhat... Elment, oszt azt mondta anyunak: „Amér te így elnyomorodtál a sok munkában, megölök tíz generálist”... Rém bátor.

- Te mi akarsz lenni, ha megnősz?

- Nem tudom... Anyu azt mondja, ezt a telet nem éljük túl...

Fehér hordák közeledtek Moszkvához, hamar beköszöntött az ősz. Felcsillámlott még néhány szomorkásan aranyló napja a vénasszonyok nyarának, de aztán az északi szél szomorú esőfelhőket hajtott arra.

Az iskolában nem volt mivel fűteni a vaskályhát. Kátya panaszra ment a népbiztosság olajbarna emberéhez, de az lázas szemét le nem véve róla, csak bólogatott:

- Megértem aggodalmát, és becsülöm buzgalmát, Jekatyerina Dmitrijevna, de hiába, ezen a télen nagyon nehéz lesz a fűtés. A népbiztosságnak ígérték ugyan fát, de az a vologdai kormányzásában van, s onnét kell ideszállítani lófogatgal. De azért csak ne hagyja annyiban a dolgot, próbálkozzék, ahol csak lehet.

A kékre fagyott, átázott gyerekek olyan madárijesztőre való, silány kis kacabajkában jártak iskolába, hogy Kátya végül nyílt rablásra vetemedett, és kitűzte a napot, amikor közös erővel lebontják az iskola kerítését. Az iskolaszolga - egy féllábú, siket vénység -, Kátya és a gyerekek, akik csaknem kivétel nélkül eljöttek, késő este, a sivító, hideg szélben szétszedték és az iskola fészerebe hordták az egész kerítést. A pedellus felfűrészelte a fát, és reggelre jó meleg lett az osztály. A nedves falakból csak úgy dőlt a pára, a gyerekek fel voltak villanyozva, és Kátya mesélt nekik a nap hőenergiájáról (amiről ő maga is csak előző este olvasott el egy hasznos könyvecskét, a »Természet erői« címmel).

- Amit csak itt láttok, gyerekek, ez a katedra, a padok, a kályhában a tűz s ti magatok is: ez mind a nap energiája... Az emberiség feladata, hogy szolgálatába állítsa... Ezért kell tanulni, tanulni és harcolni, küzdeni... S most áttérünk az orosz nyelvre... Az orosz nyelv szintén napenergia, ezért azt is alaposan el kell sajátítani...

A szünetben a gyerekek mindenféle újságot meséltek Kátyának. Mindent tudtak, ami a Presznyán történt, de még azt is, ami külföldön a „mordlordok”-nál. Kátya igen sokat merített ezekből a tudósításokból. Így például előbb tudta meg tőlük, mint az újságokból, hogy a fehérek Orjólnál áttörtek, mivel már sebesültek érkeztek onnan. Két kislány saját fülével hallotta, amint Mikulinéknál - ahova bejáratosak voltak - Sztjepan Mikulin vasesztergályos, aki épp most jött haza szegény, csupa seb mindene, felült az ágyán, pedig a doktor megtiltotta, és borzasztó hangon kiabálta a feleségének meg az anyjának:

- Árulás van a frontunkon, árulás! Adjatok tollat, tintát, papirost, megírom Vlagyimir Iljicsnek! A legjobb elvtársak vérüket hullatják, vizes földön hálnak, csak hogy Moszkva ne jusson a fehér generális kezébe... Nem mi tehetünk róla, hogy Orjol elesett... Árulás!

Amikor Petrov Mitya meghallotta ezt, fehér lett, mint a fal, szeme kikerekedett, s úgy szenvedett, hogy Kátya melléje ült a padba, és magához ölelte a fejét, de a fiú elhúzódt: nem használt itt se vigasztalás, se becézgetés.

Már napok óta szakadt az eső, mintha dézsából öntenék, az egész Presznja szinte belesüppedt a híg, olajos latyakba. A gyerekeket nagyon felzaklatták a pestisként terjedő rémhírek, nehéz volt figyelmüket a tanulásra összpontosítani. A kis vörösszőke Klavgyija nem készítette el a házi feladatát a számtanórára, és keserves sírásra fakadt. Kátya ceruzával az asztalra koppantott:

- Azonnal hagyd abba a sírást, Klavgyija.

- Ne-e-em bí-í-rom, Kátya néni...

- Mi történt? Mi van veled?

A kislány rekedtes hangon hüppögött:

- A mamám azt mondta: hiába tanulsz, Klaska, ne tanulj te számtant!

- Micsoda csacsiság ez, a mamád ezt nem mondhatta!

- De igen, mondta, hogy piszokból jöttünk, piszokban is maradunk... A tiszt urak a lovak alá taposnak...

Estefelé Kátya az analfabéták tanfolyamára ment; kerítésekhez lapult, hogy amennyire lehet, kikerülje a nagy tócsákat, s kétségbeesetten nézett szét az utcasarkokon: hogyan jusson tovább. Csesznokov munkás lakásán (aki nemrég ment ki komisszárként a frontra) a hozzá beosztott tíz asszony közül ezen az estén egyik se jelentkezett. Csesznokovné fél éve ment férjhez, teherben volt, és rettentően lesoványodott, az arca tele volt sárga májfoltokkal.

- Ne járjon el most hozzánk - mondta Kátyának -, várjon vele, most más bajunk van... magának is könnyebb lesz...

Megmutatta a levelet, amelyet férje küldött a frontról:

»Ljuba, ha Tula elesik, készüljete a legrosszabbra. Moszkvát nem adjuk, csak a holttestünkön keresztül... Sietve írok, mert alkalom kínálkozik... Nincs kizárva, hogy elmegy hozzád egy bajtársunk, Roscsin elvtárs, megbízhatasz benne. Majd mesél mindenről, nem árt, ha az elvtársaink is meghallgatják... És segítsenek is neki, ha kell. Mindamellett élek és egészséges vagyok, megtanultam lovagolni, amit sose hittem volna...«

- Ezt a Roscsin elvtársat várjuk, nem is értem, mért nem jön - mondta Csesznokovné, s borúsán nézett az esőverte ablakra. - Akkor majd jöjjön el hozzánk, elküldöm magáért a kislányt... Ez a Roscsin nem a maga férje?

- Nem - felelte Kátya -, az én férjem régen elesett.

Hazament, befűtött a kis kályhába, amelynek a csöve egy ablakszem helyére volt beillesztve, és amelyet „méhecskének” neveztek el, mert az ilyen csöppnyi kályhákban az égő aprófa olyan kedélyesen zümmögött; a preszniai munkások csinálták neki, hogy a tanítónőjük jobban bírja a hideg éjszakákat. Kátya levette átázott szoknyáját, sáros cipőjét, harisnyáját, jéghideg vízben megmosta a lábát, vizet töltött a teáskannába, és föltette a kályhára, kabátja zsebéből elővett egy darab szürke, korpás kenyeret, apró szeletekre vágta, majd rátette a tiszta asztalkendőre a csésze és az ezüst teáskanál mellé. Szórakozottan csinálta mindezt, az esze máshol járt. Amikor a konyhaajtó becsapódott, és Maszlov kibírhatatlanul lassan végigcsoszogott a folyosón, Kátya bekopogott hozzá.

- Á, van szerencsém, Jekatyerina Dmitrijevna. Tessék helyet foglalni. Ronda idő van... De kegyed, mint látom, egyre szépül... Úgy bizony.

Ezen az estén a szokottnál is epébb volt. Kátya kérdésére: mi történik tulajdonképpen, miért ez az izgalom városszerte, Maszlov már nem is fordult félre, vékony szája széle a lehető leggúnyosabb fintorra biggyedt.

- A párthírek érdeklik kegyedet? Avagy a fronthelyzet? Csepülnek bennünket. Mit mondhatok egyebet, csepülnek! Moszkvában pedig a szokott derűs, bizakodó hangulat... Tömeges mozgósítás a párttagok közt Gyenyikin ellen... Petrográdon a burzsuj városrészekben sorozatos házkutatások... A gyárakat, az üzemeket bezárják, mert nincs fűtőanyag. A végére hagyom a legvidámabb újságot: ellenőrzik a párttagsági könyveket, vagyis megkezdik Augiász istállójának tisztogatását. Ezzel aztán meg is verjük Gyenyikint, Jugenyicset, Kolcsakot...

Ide-oda ténfergett a szemetes padlón, nedves, sáros nadrágjából kifityegett a gatyamadzag... Közben ujjával csettintgetett, de még az se sikerült neki, olyan gyenge volt.

- Most aztán okvetlenül győzünk, ha a fene fenét eszik, akkor is... - hajtogatta gúnyosan. - Ön persze nem érti ezt. És nem is csoda, ha nem érti... Sokkal csodálatosabb, hogy például én sem értem... Most már a világon semmit sem értek, ha megölnek, akkor se... A szocializmus az anyagi jólét bázisára épül... A szocializmus a munka termelékenységének legfejlettebb for-

mája... Ugyebár... Szükséges ehhez jól fejlett ipar? Föltétlenül. Szükséges ehhez fejlett és nagy létszámú munkásosztály? De még mennyire! Hiszen olvastuk Marxot, éppen eleget. Most elő a pártkönyvekkel... Van még elég puskaporunk...

Ettől Kátya nem lett okosabb. Másnap elment utasításokért a népbiztosságra; a folyosón, ahol eddig sohasem volt léghuzat (kitört egy ablak talán, vagy szándékosan hagyták nyitva), kegyetlen, hideg szél fűtyült, de ennek ellenére az alkalmazottak lépten-nyomon sugdolózó csoportokba verődtek; Kátya hiába járta sorra a hivatali szobákat, csak egy helyen szólt oda neki egy nő, kidugva orrát vedlett cobolygallérijából:

- Mi az, polgártársnő, maga alvajáró? Hát nem tudja, hogy valószínűleg Vologdába települünk...

S egyszerre, ugyanilyen váratlanul, éles fordulat állt be. Alig világosodott, Kátya az iskolába rohant. A Szadovaján meg kellett állnia, nem lehetett átmenni: a már téliesen csupasz, óriási hársak alatt felfegyverzett munkásosztatok robogtak a keményre fagyott sáron, pocsolyákon, nyomukban hadtápszekerek. Utána megint, egyik hadoszlop a másik után, lassan lépkedve, akár a megigézettek... Itt is, ott is belevágott néhány gyakorlatlan hang az Internacionáléba. A vörös vászonplakátokon girbegurba betűk hirdettek harcot Gyenyikin bandái ellen. „Éljen a proletárforradalom!” „Le a burzsoáziával!” A reggel borús homályában mind újabb és újabb oszlopok bukkantak fel. Kátya nézte, nézte ezeket a sovány, borostás, kimerült, sötét arcokat, s mintha mindegyikük tekintetében, szorosan összezárt szájuk körül ugyanaz a szenvedésen diadalmaskodó elszántság, könyörtelenség volna...

Az iskolában a gyerekek elújságották Kátyának: tegnap a presznjai gépgyárban Lenin beszédet tartott, és megkezdődött a pártkongresszus...

Voronyesztől nem messze Skuro kubanyi hadteste csatlakozott Mamontovhoz, így most hat lovashadosztálya volt Bugyonnij két hadosztályával szemben; ekkor Mamontov megállapodott, és várta ellenfelét. De azért óvatos volt. Erőinek egy részét Voronyezs helyőrségének erősítésére hagyta, a két hadtestet három oszlopra osztotta, és a vörös lovasság bekerítésére és elpusztítására egy óriási térséget jelölt ki, amelynek egyik szélén vasúti töltés húzódott, ahol egy hathüvelykes ágyúkkal felszerelt páncélvonat mozgott ide-oda, mint egy lomha acél-teknősbéka.

Bugyonnij merészsége számítással párosult. Mamontov tábornok előkészületeiről és cselekedéseiről a legpontosabb értesüléseket kapta. Valami kis parasztlány a kendője vagy kontya alá dugva, vagy egy púpos vénasszony a koldustarisznyája fenekén hozta a girbegurba betűkkel írt jelentéseket a fehérek táborából; ugyan ki törődött egy tetves csittrivel, a vénasszony előtt meg egyenesen kiköpött a kozák, így aztán azok szépen átadogatták Bugyonnij felderítőinek a kémjelentéseket.

Bugyonnij az erdő és a mocsár között maradt, nem vonult ki arra a szabad térségre, amelyet Mamontov vesztőhelyének szánt. Parancsot adott, hogy a lovakat jól etessék, és a patkolásuk is rendben legyen (csak az első lábaikon volt patkó). Kiegészítette a lőszerkészleteket, és elrendelte, hogy az örökös köleskása helyett adjanak a katonáknak zsákmányolt szalonnát babbal, édes konzervtejet meg száraz teasüteményt és illatos dohányt, hogy kicsit elszórakozzanak a tábortüznél. Mindez a „mozgó arzenálból” került, ahogyan a fehérek gazdag hadtápszállítmányait elkeresztelték. Éjjel-nappal vonultak a hadtápkocsik Voronyezsből Mamontovék felé. Szemjon Mihajlovics főleg az új típusú japán karabélyokra vetett szemet, hogy lehetőleg azokra cserélje ki a harcokban alaposan kiszolgált, ócska puskákat, no meg irodai felszerelésre.

Az erdők, ingoványok fedezékében jól kialhatták magukat a súlyos hadműveletek előtt. De a katonák olyan fenyegetőnek látták az összecsapást hat teljes doni hadosztállyal, hogy nemigen tudtak nyugodtan pihenni. Nemcsak úgy tessék-lássék pucolták a lovakat, hanem tükörfényesre tisztították, buzgón javígtatták a lószerszámokat, élesítették a kardokat. Nem hallatszott se nóta, se harmonikaszó; komoly beszélgetések estek inkább. Ha feltűnt egy komisszár a közelben, a katonák maguk közé tessékelték: „Ugyan mondd már, kedves elvtárs, ha Mamontovval végzünk, csak nem hagyjuk meg neki Voronyezst, hiszen ott van a fő ereje meg mindenféle jószága!” A komisszár azt válaszolta, hogy Voronyezsre nézve Szemjon Mihajlovics még nem rendelkezett. Erre megindult a vita: lehet-e lovassággal bevenni egy megerősített körzetet? Az egyik szerint nagy lelkesedéssel igenis lehet, mások azt állították, hogy ez ellentétben áll a katonai törvényekkel.

Tyelegin lovasszázada őrszolgálatra volt kirendelve az ingovány szélére. Délre tőlük mezőség kezdődött, ahol olykor már fehér felderítők mutatkoztak. Tudvalevőleg azon az oldalon csoportosult Mamontov három hadoszlopának egyike. Éjszakánként fel-felcsillant a felhők közt a tábortüzek halovány visszfénye.

A lovasszázadban is töviről hegyire megtárgyalták a küszöbönálló csatát, amelyre ilyen példátlan tömegű lovasság gyülekezett mindenfelől. Egy Gorbusin nevű régi lovaskatona elmondta, hogyan folyt le tizennégyben egy ilyen ütközet Brodi mellett:

- Az osztrákok négy lovasezredből álló gárdahadosztálya merészen rátámadt a mi könnyű lovashadosztályunkra, igaz, hogy ez után az összecsapás után az osztrákok siettek hátravinni egész lovasságukat... Fönről, a dombról rohamoztak, a völgybe akarták szorítani a mieinket, de azok oldalozva odafönn termettek négy-négy kozák századdal, középuzt az ulánusok, azok is pikákkal, meg sárga hajtókás, sárga pitykés ahtiri huszárok: derék huszárság volt az ott együtt! A mieink tudták, hogy az osztrákok lefelé rohantukban nem tudnak fordulni, pedig mihelyt közel értek, akkor látták csak, milyen rettenetes dühvel fogadják őket, rántották is vissza a lovakat, de már későn! Az oroszok meg rájuk a pikákkal, alulról felfelé, egész kényelmesen, amelyik leszúrt egyet, bennhagyta a pikát, felugrik, oszt elő a szablyát! De nem a vállára sújt, mert ott a pánt alatt acéllemez van, hanem a derekára... Fübe is harapott ottan azonmód mind a négy osztrák gárdaezred: lekasabolva vagy pikával a földhöz szögezve feküdt a hegyoldalban. Rémes volt még nézni is!

Latugin, aki nemigen szívelte, ha valaki nagyon érdekeset mesélt, félbeszakította a vén hadfit:

- Na igen, volt efféle is, miért ne lett volna, de hát ez a véletlen játéka... Hanem mondd el inkább azt, hogy fogott el három vöröskatona egy német zászlóalj... Nem tudod? Ej-ej... Ezt pedig tudni kéne...

- No, meséld el, Latugin - hallatszott innen is, onnan is. Latugin közvetlenül a tűz mellett ült; rőt fény vetődött beesett arcára: a háromheti lovaglás alaposan megviselte. Gagint, Zadujvityert meg őt Tyelegin a tiszti iskolások zászlóaljába osztotta be, ahol két hónap alatt összeszedték magukat, s most a lovasszázad kötelékébe tartoztak.

- Volt nálunk a Tizedik Hadseregben egy fiú, Ljonka Scsurnak hítták, olyan ördögös fickót keresve se lehetett találni - kezdte Latugin, kezét kardja markolatán nyugtatva. - A múlt ősszel, amikor még egy ukrán dandárban szolgált, elindult két cimborájával felderítésre. Mennek, mendegélnek, persze lovon, egyszer csak azon veszik észre magukat, hogy kevés híján egy egész német zászlóalj van előttük. Jól megbújtak a sűrűben a németek, és levest főztek nagyban...

- Na, emmár nem igaz - szólalt meg a hallgatóságból valaki -, mer a német nem áll oda levest főzni a sűrűben...

Latugin megvető pillantást vetett a közbeszólóra:

- Megmondjam neked, mért főzték a levest? Jó!... A németek akkor már hazakészültek, odahaza forradalom volt náluk... Ukrajnában meg mindenféle felkelés, a falvak géppuskákkal védekeznek, se ide, se oda, hát megérkezett a német... Most már érted? Észbe se kaphattak a németek, Ljonka előhúzta a tiszta kapcáját, kardjára tűzi, és odalovagol közéjük: „Adjátok meg magatokat - mondja. - Itten egy óriási lovashaderő kerített be benneteket, még a kardunkat se akarjuk bevérezni, egyszerűen legázolhatunk mindnyájatokat...” Akadt tolmács is, lefordította Ljonka szavait. A zászlóalj parancsnoka, egy vaskos német altiszt, ezt feleli: „Nem hiszem, amit mondasz...” „Jól teszed, ha nem hiszed - mondta neki Ljonka -, üljetek lóra, gyerünk a mi törzsünkhöz, ott tisztességes feltételeket szabnak majd...” A németek tanácskozásba fogtak, aztán az őrmesterük így szólt: „Gut morgen, jól van, elmegyünk veletek, háromannyian, mint ti, és ha csalafintaság van a szavad mögött, az úton leütjük a fejed...” Ljonka erre: „Tessék, csalafintaságról szó se lehet, a forradalom harcosaival van dolgotok...” Elindultak. Odaértek a törzshöz. Tárgyalásba bocsátkoznak a németekkel. Azok azt követelik, hogy vasúton szállítsák el őket, s ráadásul huszonöt pud kölest adjanak nekik. A mieink meg a németek puskáit meg két ágyújukat követelik. A németek megkötötték magukat. A mieink is. Ljonka meg folyton ott settenkedett, és odasúgott parancsnokának: „Nézd, parancsnok elvtárs, éhesek ezek, azért olyan csökönyösek, majd én megagitálom őket, adass nekik egy kis jóféle szalonnát meg búzakenyeret!” Pálinkáról nem is beszélt hivatalosan a kutyafulú, mert a gazdasági főnök édeskomája volt, attól kapott egy nagy üveggel. Asztalhoz ült a németekkel, felvágta a kenyeret, szalonnát, pálinkát töltött, s megindult a beszéd erről-arról: hogy milyen jól esznek-isznak nálunk Ukrajnában, meg hogy milyen derék nép lakik erre. A németeket is agyba-főbe dicsérte, amiért kirúgták Wilhelmet. Ezúttal a tolmács se kellett, a németek anélkül is gyönyörűen megértettek mindent. Scsur ökölrel dögönyözte a hátukat, s fülüknél fogva képen csókolta őket. Idestova már csak ketten maradtak az asztalnál, ő meg az altiszt. Ljonka iparkodik, de a német csak nevet, és a fejét csóválja... Kérdeztették a törzstől: hogy áll a dolog? Ljonka üzeni: „Rosszul, nem használ az agitáció a németeknek, küldjenek még egy iccével...” Na, a második porció után már csak Ljonka ült egyenesen. A németek ott aludtak. Reggelre kelve az altiszt nyolc társát túsznak hagyta - az ivászat után úgysem tudtak volna lóra ülni -, s Ljonkával együtt visszalovagoltak. Estére aztán hozta az egész zászlóaljat, négyszáz embert, vörös zászló alatt... Ízlett neki Ljonka agitációja...

Alighogy Latugin befejezte meséjét, amely sokkal nagyobb sikert aratott, mint Gorbusiné a brodi ütközetről, és a vöröskatonák olyan jóízűen kacagtak, hogy némelyik a könnyeit törülgette, odajött Roscsin, és Latuginhoz hajolt:

- Keresse meg Gagint és Zadujvityert, és velük együtt jöjjön a sátorhoz.

Tejfehér hajnali ködben vágatott el öt lovas: nyírott sörényű pejlovon Roscsin, valamivel előtte pompás, fekete kancán a kis Dundics, Bugyonnij egyik századparancsnoka, életvidám, hallatlanul vakmerő, derék szerb, aki mint hajthatatlan forradalmár, második hazájaként szerette a beláthatatlan orosz földet és a beláthatatlan orosz forradalmat; ő meg Roscsin aranyvállpántos, világos, tisztí köpenyben voltak, mögöttük hetykén félrekapott, kokárdás sapkájában, altiszti rangjelzésű bekecsben Latugin, Gagint és Zadujvityer.

Azt a feladatot kapták, hogy be kell jutniuk Voronyezsbe, kipuhatolni a tüzérség állásait, a lovasság és a gyalogság létszámát, s végül a helyőrség parancsnokának, Skuro tábornoknak kézbesíteniük kell egy lepecsételt borítékot, amiben Bugyonnij levele volt.

Dundics szerette az életét, és szeretett vele veszedelmes játékot játszani, s ezekben a friss, októberi napokban, amikor izmai csak úgy feszítették katonablúzáát, a reggel mindenféle jó szaggal teli ködében különösen nehezen bírta a tétlenséget. Ő maga jelentkezett, hogy átadja a pecsétet levelet Skurónak. Felkereste Roscsint:

- Vagyim Petrovics, maga nagyszerűen alkalmas erre a kis kalandra, jól ismeri a tisztek szokásait és mindenféle ceremóniájukat. Nem volna hajlandó átszaladni velem Voronyezsbe? Egnapi út, jó kis lovaglásnak ígérkezik. Bugyonnij pompás lovakat ad alánk, Petuskát és Aurorát...

Nevetséges, hogy hajlandó-e... Vagyim Petrovicsot csak a tisztek ceremóniáiról ejtett szavak érintették kellemetlenül. De valójában egész este azzal foglalkozott, hogy kioktatta a legénységi elvtársakat, hogyan kell feszítenie egy közkatonának, hogyan kell tisztelni, felelni, milyen az önkéntes tisztek külseje: Drozdovszkijék többnyire csíptetőt hordanak holt vezérük emlékére, és gúnyos orrhangon beszélnek, Kornilovékra az üveges pillantás és a megvető közöny jellemző, Markov tisztjei piszkos köpenyükről és káromkodásukról híresek.

A megbeszélés szerint, ha feltartóztatják és megkérdezik őket, ezt felelik: „Bizalmas levelet viszünk Voronyezsbe az önkéntesek tartalékezedének parancsnokától, aki délről érkezett Kasztornaja körzetébe.”

Vagy háromórai gyors ügetés után, a ködből alighogy kibontakozó fehéres ég alatt megjelentek Voronyezs templomkupolái, tűzoltótornyai, vörös háztetői. Egész úton egyetlen járőr sem tartóztatta fel őket; csak ránéztek a város felé ügető öt lovas távcsöveire s továbbmentek. A legelső igazoltatás a hídnál történt. A rozoga fahidat őrizték, tekintélyes külsejű férfiak járkáltak rajta ellenző nélküli sapkában s vállukra vetett fehér bőrkabátban, aminőt az ukrán asszonyok hordanak - s tudjisten, mért, valamennyi lengő szakállt viselt. A túloldalon néhány junker cigarettázott a hídfőállások körül.

Dundics megállította a lovát, leugrott róla, és a nyereghevedert kezdte húzogatni.

- Hamis papírokkal előhozakodni nem nagyon ajánlatos - mormogta. - A folyó megáradt, átgázolni valahol szintén nem kellemes, csuromvizesek leszünk. Szóval a hídon kell átmennünk.

- Annyi baj legyen, kivágjuk magunkat - mondta mogorván Latugin.

Zadujvityer hahotázni kezdett:

- Vakuljak meg, ha azok ott a hídon nem csuhások...

- Lépésben és vidáman előre - vezényelt Dundics, és macskaügyességgel penderült nyergébe. A hídon a szakállasok felhorkantak:

- Állj, állj! - Dundics feléjük tartott, sarkantyújával csiklandozva Petuskát. De azok akkora lármát csaptak, s úgy hadonásztak puskájukkal, hogy a ló eléjük érve dühösen felágaskodott, és csapkodott a farkával. Meg kellett állítani. Több kéz kapott a kantárszár felé.

Latugin odaugrott, és rákiáltott az egyikre:

- Te nyavalyás, hogy mersz öméltósága gyeplőjéhez nyúlni! És egyáltalán kifélék vagytok, igazoljátok magatokat!

- Hallgass! Állítsd meg a lovat - szólt rá félvállról a legnagyobb nyugalommal Dundics, és kipödrött bajusza alatt mosolyra villantva fehér fogait, lehajolt nyergéből a szakállasokhoz:

- A hídra szóló igazolványt kívánják? Nincs nálam. Dundics alezredes vagyok, ez itt a testőrségem... Rendben van? Köszönöm.

Nevetve megsarkantyúzta lovát, az állat nyerítve felágaskodott, sima, szürke hasát mutatta, és úgy elnyargalt az őrség mellett, hogy alig tudtak félreugrani. De Dundics nyomban megbabolázta, és lépésben ment át. A túloldalon izgalom támadt. A junkerek eldobták a cigarettát, s földig érő köpenyük szélébe botladozva, az agyagos lövészárkokhoz iramodtak, ahonnan két géppuskát vonszoltak elő a lovasok ellen. A hídfőállás őrpáncsnoka, egy cingár, beesett arcú, lelógó bajuszos tiszt olyan undorítóan ismerős, lusta hangon kiabált, hogy Roscsin összeszorította fogait a viszolygástól:

- Hej, ott a hídon, le a lóról, igazolványt előkészíteni, különben lövök...

Dundics félrehúzza száját, odaszólt Roscsinnak:

- Hiába, támadnunk kell.

A keze már a kardja markolatán volt. Roscsin gyors mozdulattal visszatartotta:

- Tyeplov! - kiáltott a hosszú tisztre. - Hagyd azt a géppuskát... Én vagyok, Vagyim Roscsin...

Gyorsan leszállt lováról, és száron vezetve, egyedül ment át a hídon. Ez a tiszt az a bizonyos Tyeplov volt, hajdani ezredtársa, iszákos, hetvenkedő, ostoba fráter, akit Roscsin egy ízben komolyan figyelmeztetett, hogy pofon vágja, ha tovább szemtelenkedik, és jártatja a száját. Tyeplov gyanúsán nézett a közeledő Roscsinra, s lassan tokjába csúsztotta revolverét.

- Alig ismertelek meg... Talán sokat ittam... a kutya-fáját... szervusz...

Roscsin nem vette le kesztyűjét, úgy adott kezet.

- Mit csinálsz itt? Micsoda pohos, szakállas barmokat válogattál össze magadnak... Ideje volna, hogy ezred legyen a kezed alatt... Hogy? Megint lefokoztak, mi? Persze részegeskedésért?

- Ejnye, nézze meg az ember, Vagyim Roscsin! - selypítette Tyeplov, akinek bajsza alatt, elülső fogai helyén lyuk feketélt, és a szeme alatt a lilás zacskók remegni kezdtek. - Az égből pottyantál ide... Már azt hittük, átszöktél...

- Köszönöm! - Roscsin villogó szemmel nézett a szemébe. (Tyeplov mindig félt egy kicsit ettől a pillantástól, és jobbnak látta elejteni ezt a témát.) - Szép kis véleménnyel vagytok ti rólam... Egész idő alatt Odesszában voltam Grisin-Almazov mellett... Most pedig az ötvenegyedik tartalékezred főnöke vagyok. Talán mégis látni óhajtod az igazolványomat? - kérdezte kihívóan, aztán megfordult és intett: - Dundics, gyere csak, nem kell leszállnod a lóról...

Tyeplov haragosan szipogott, mindig félt Roscsintól:

- Ugyan, kérlek, ne bolondozz... Nem értem, miért beszélsz velem mostanában ilyen különös hangon, Roscsin... Hova mentek?

- Skuro tábornokhoz. Egy ezreddel jövünk támogatni benneteket. Állítólag begyulladtatok Buggyonijtól...

- Hát igen, hiszen tudod, micsoda bordély ez itt minálunk... Az egész polgári lakosságot mozgósították, a nyugalmazott generálisokat is, meg holmi barom irodakukacokat... Az én nyakamra áttöltöztetett pópákat küldtek.

Roscsin kivette a tárcáját, zsákmányolt külföldi cigaretta volt benne, amit tegnap kapott a törzsnél. Tyeplov rágyújtott, és tüdőre szívta az illatos füstöt.

- No, nézze meg az ember, igazi külföldi, a kutyateremtésit. Honnan? Nekünk meg csak kapadohányt adnak... Pokoli gyomorégésem van tőle... Adjál, kérlek, még egy párat, tartaléknak...

- No és hogy vagy általában, Vaszka?

- Kutyaúl... Pénz az nincs... Unom az egészet... - Fél szemmel Dundicsra s a három mogorva lovasra sandított. - Ha lumpolni akartok Voronyezsben, annak befütyültek, uraim... A vörös csőcselék mindent kisöpört, nem maradt egyetlen kocsmá, egyetlen örömtanya sem, még kiszuszogni sem tudja magát sehol az ember.

- Ismerkedjete meg: Dundics alezredes.

- Tyeplov törzskapitány.

Tisztelegtek egymásnak. Dundics egész arca nevetett, szeme csillogott.

- Kár, nagy kár - mondta -, pedig mi lumpolni akartunk egy kicsit... Pénzmagot is hoztunk...

- Na persze, magánlakásokban még vannak kislányok, békebeli pálinka is akad, jó pénzért pezsgő is... ötszáz rubel üvegje, hát nem rémes? - Tyeplov kidülledt, örökké könnyező szemében szinte felháborodás tükröződött. - A városparancsnokság meg úgy bánik a spekulánsokkal, mint a hímes tojással... A haza megmentői! Tudod, Tambovban leittuk magunkat... mit mondjak? Örült számla, pénz nincs, hát a képükre másztam... Bepanaszoltak... Tudod, Vagyim, nagyon nyomott a hangulat minálunk... Végül is az életünket adjuk oda... A fiatalságunk elmúlik... És mi vár ránk? A tönkrejutott Moszkva... pénztelenség... Neked jó, egyetemet végeztél, ha ledobod a tetves mundért, még mindig elmehetsz előadásokat tartani... De én húzhatom az igát valahol... Hiszen még rendes hadsereget sem szabad majd tartanunk...

- Törzskapitány úr, magának okvetlenül szórakozásra van szüksége - mondta Dundics. - Gyerünk a városba. Annyi a dolgunk, hogy átadjuk a levelet a parancsnoknak, de azután... az egész éjszaka a miénk... Pezsgőről gondoskodom.

- Fene tudja, mégse lehet itt hagyni az őrséget - mormogta Tyeplov, és megvakarta a füle tövét - csak úgy, se szó, se beszéd...

- Tudod mit, add át a parancsnokságot a rangidősnek - tanácsolta Roscsin. - A fölöttesednek meg azt mondd majd, hogy gyanút fogtál, nem vagyunk-e átöltözött vörös kémek... Legrosszabb esetben lemarháznak...

Tyeplov tátott szájjal hahotázott, és szemét törölgetve mondta:

- Jó gondolat! Én meg le akartalak benneteket tartóztatni...

- Úgy van, helyes...

- Gvozgyev törzsőrmester! - kiáltott most már zabolátlan jókedvvel Tyeplov a lövészárók felé, ahol már megint ott lődörögtek a géppuska körül a junkerek. És amikor a törzsőrmester, egy tizenhét év körüli, kék szemű, hetyke siheder odajött és könyökét vállmagasságba emelve tisztelgett, Tyeplov átadta neki a parancsnokságot, és elővezettette a lovát.

Útközben Tyeplov a nyergében fészkelődve a türelmetlenségtől, mindent elmondott, ami kellett: mennyi katonaság van Voronyezsben, mennyi tüzérség, hol vannak elhelyezve...

- Kutyaúl begyulladtak, ez az igazság... kérlek alássan, ha Kutjepovot valami baj éri Orjolban, attól itt már a nadrágba csinálnak... Ilyesmi azelőtt sosem fordult elő... Emlékszel, Vagyim, a jégahadjárra? Nálunk most ez a szállóige: „Elvesztették a szívüket...” Ez az, elveszett valami, a régi tűz... Na meg a paraszt is nagy bitang itt, mind úgy néz az emberre, mint a farkas. Ezerszer igaza van Kutjepov tábornoknak, mondják, ő adta azt a tanácsot a főparancsnokságon: „Moszkvát csak úgy lehet bevenni, ha a lakosság számára bevezetjük a földreformot és az akasztófát...” Hogy egyetlen sürgőnypózná se álljon üresen... Ha már akasztunk, akkor

tegyük úgy, mint Pugacsov idejében: faluszámra... Különben ez unalmas... Szereztem egy címet: két nővér, garantáltan szűz mind a kettő, gitárkísérettel énekelnek, meg lehet örülni, az istenüket... tudjátok mit, gyerünk egyenesen oda.

Tyeplovot, úgy látszik, jól ismerték; a szembejövő járőrök tisztelegtek, és rá se néztek Roscsinra meg Dundicsra. A főutcán befordultak a nagyszálloda vaskapuján. Tyeplov leszállt a lováról, és zsibbadt lábával topogva, zavartan mondta:

- Nem szeretek fölösleges feltűnést kelteni, inkább itt lent várlak meg... A főparancsnokság az emeleten van... De siessetek, urak... - És nyersen rászólt az ajtóban álló tatár bajuszú kubanyi kozákra: - Ereszd be őket, te hülye!

Dundics és Roscsin felmentek a huzatos vaslépcsőn. Bugyonnij küldeménye így volt megcímezve: „Skuro vezérőrnagynak, saját kezébe, bizalmas...” Úgy határoztak, hogy a szárnysegéd útján juttatják el hozzá. A szálloda nagytermében volt az iroda, oda tartottak. Egy másik ajtón, közvetlen öelőttük belépett két tiszt: egy magas, testes férfiú, durva vonású, de szép arcát bolyhos szakáll keretezte, világosszürke tábornoki köpenyének egyik karöltőjébe mankó nyomódott. Roscsin megismerte Mamontovot. A másik - Skuro tábornok - barna cserkeszkabátban volt, pisze orra, rossz arcőre, széles pofacsontja visszataszító benyomást keltett. Amint beléptek, megálltak az asztalnál, ahol egy széles bricesznadrágban feszítő tisztecske diktált valamit egy csinos szőke nőnek, aki magasról csapkodott ujjával az írógép billentyűire.

Roscsin, Skuróra mutatva, Dundicsra nézett: „Most aztán mit csináljunk?” Mamontov ezalatt arra fordult, és meglátva a két idegen tisztet, parancsoló basszus hangon odaszólt:

- Kérem az urakat...

Roscsin kihúzta magát, s állva maradt az ajtóban. Dundics Skuróhoz lépett:

- Küldemény van nálam a kegyelmes úr számára.

Skuro csaknem háttal állt Dundicsnak, nem fordult meg, csak gallérba szorított, erős, vörös nyakával fordult feléje, és anélkül, hogy arcába nézett volna, felső fogsorát farkas módra kivillantva megkérdezte:

- Ki küldte?

- Az ötvenegyedik tartalékezred parancsnokától, amely a Don jobb partjáról érkezett kegyelmességed rendelkezésére.

- Micsoda ezred az már megint? Ötvenegyedik? - szólalt meg még mindig mogorván, de már odafordulva Skuro, és megforgatta kezében a levelet. - Ki a parancsnoka?

Az ajtóban álló Vagyim Petrovics kellemetlen, hideg borzongást érzett a hátában, és kezét köpenye zsebébe csúsztatta, pisztolya markolatára. Ennél butábban nem is történhetett volna, milyen ostobaság, kárba vészett az egész... Dundics most valami lehetetlen nevet fog kibökölni... Kár! Pedig milyen értékes adatokat vihettek volna Bugyonnijnak...

- Az ötvenegyedik ezred parancsnoka gróf Chambertin - felelt habozás nélkül Dundics, és fürge pillantása elkapta Skuro kialvatlan, gyulladásoz szemének sanda tekintetét. - Megengedi, kegyelmes uram, hogy távozzam?

- Várjon csak, várjon, alezredes - Mamontov ügyetlenül arra akart fordulni mankójával. - Mintha ismerném ezt a nevet... - Szép, telt arca hirtelen fájdalmasan eltorzult: ügyetlen mozdulatára hevesen megsajdult nemezipapucsba bújtatott lába, amelyet a múlt héten roncsolt

szét egy golyó, amikor trojkán menekült Bugyonnij elől. - Jaj, az ördögbe... ssz... Elmehet, alezredes...

Dundics tisztelgett, szabályosan sarkon fordult, és az ajtó felé ment. Roscsin még látta, amint Skuro mondott valamit a kínjában sziszegő Mamontovnak, és lassan felbontotta a borítékot, amelyben a Szemjon Bugyonnij aláírásával ellátott levél volt. Dundics és Roscsin tudták a levél tartalmát:

Október huszonnegyedikén reggel hat órakor Voronyezsben leszek. Megparancsolom önnek, Skuro tábornok, hogy az egész ellenforradalmi haderőt sorakoztassa fel erre az időpontra azon a téren, ahol ön munkásokat akasztatott. A díszszemle levezetésével önt bízom meg...

Lementek a vaslépcsőn. Junkerek jöttek velük szemben, libasorban, puskával, Roscsin úgy találta, hogy a kis Dundics, aki büszkén felvetett fejjel, sarkantyúpengetve elől ment, nagyon is lassan lépked. Fölösleges és ostoba bravúroskodás...

Az emeletről éles, rekedt kiáltás hallatszott... Dundics és Roscsin a kapu alá értek, ahol Tyeplov sietett eléjük az utcáról, lógó bajuszú, vézna ábrázatán a pezsgőzés, nőzés, nótázás türelmetlen izgalmával.

- Na, hálistennek... Gyerünk, urak...

Egy lábbal már a kengyelben volt, másik lábával toporzékoló lova mellett ugrált. Roscsin nyeregbe lendült. Dundics elővette cigarettáját, rágyújtott - száraz, sötétbarna ujjai kicsit remegtek -, eldobta az égő gyufát, elvette Latugin kezéből a kantárt, és élesen vezényelt:

- Balra az első utcába vágásban, indulj!

Az első utcasarok alig tíz házzal volt odább. Latugin, Gagin és Zadujvityer a kövezeten száguldva elsőnek fordultak be, de Tyeplov, lovát visszatartva, meg akart fordulni:

- Urak, urak, nem ez az, jobbra a következő utca...

Ám lova a többivel együtt őt is balra vitte. Roscsin a sarkon befordulva visszanézett, és látta, hogy a szálloda kapujából junkerek rohannak az utcára, gyorsan körülnéznek, és puskájuk záváráján motoznak.

- Roscsin, mi az ördög?! - kiáltott majdnem sírva Tyeplov, aki szintén galoppozni kezdett. Dundics vágatás közben lovával szorosan melléjük férközött, odahajolt, erősen csuklón ragadta, és a zsinórt eltépve, kirántotta tokjából Tyeplov revolverét.

- A pezsgőt én fizetem! - kiáltott rá nevetve. Most már ő is, Roscsin is, a többi három katona is szilaj vágásban száguldott el a kis házak, kerítések mellett a vén hársak alatt, amelyeknek csupasz koronája sapkájukat súrolta. Mögöttük lövések dördültek. A mezőre érve még nem lassítottak, csak a híd közelében, és a hídfőállás lövészárkaihoz már léptetve értek oda.

Dundics megveregette lova izzadt nyakát, és így kiáltott:

- Gvozgyev törzsőrmester! - és mikor a cigarettáját gyorsan kabátja ujjába rejtve odajött, így folytatta: - Tyeplov törzskapitány üzeni, hogy egy fél óra múlva itt lesz. Huszonnegyedikén reggel megint erre jövünk, nehogy ránk fogjátok a géppuskát...

- Igenis, alezredes úr...

Mikor a híd már messze maradt mögöttük, besötétedett, és tajtékzó, izzadó lovaik botladozni kezdtek, végre megpihentek. Dundics így szólt Roscsinhoz:

- Nagyon kellemetlenül érzem magam ön és az elvtársak előtt... Már sokszor dühöngtem magamra ezért a hencegésért... A veszély valahogy megrészegeti, az ember agya veszettül dolgozik, önteltségében megfélelkezik a célról, a felelősségről... Utána persze mindig szánom-bánom... Ha most az elvtársak leszállnának a lóról, leráncigálnának és alaposan eltáncolnának, nem érezném magam sértve, talán meg is könnyebbülnék...

Roscsin hátraszegte fejét, és hangosan felkacagott, ő is boldogan szabadult fel a feszültség alól, amely oly sokáig vasmarokra fogta.

- Már az igaz, Dundics, megérdemelné, hogy jól elagyabugyáljuk, különösen azért a cigarettáért, ott a kapu alatt...

Bugyonnij cselfogása bevált. Mamontov és Skuro, amikor elolvasták a levelet, amelyet hallatlan vakmerőséggel egyenest a kezükbe nyomtak, leírhatatlan dühre gerjedtek. Aki így ír, s a város bevételének még a napját, óráját is kitűzi, az biztos lehet a dolgában. A két tábornok teljesen kijött a sodrából.

Bugyonnij a fehér lovasság szétverésének tervét arra alapozta, hogy amikor majd a doni és kubanyi hadosztályok be akarják keríteni, egész összpontosított haderejét ellentámadásba viszi egymás után mind a három hadoszlop ellen. Azok eddig nem siettek a támadással, csupán felderítésre szorítkoztak. De most biztosra vette, hogy ezek után sebbel-lobbal megindítják a támadást.

Október tizenkilencedikére virradó éjjel a felderítők jelentették, hogy az ellenség megmozdult, a véres összecsapás órája elérkezett. Szemjon Mihajlovics tábornokarával a térképre hajolva, ennyit mondott: „Épp jókor!”, és kiadta a parancsot: „Lóra!”

Megszólalt a tábori telefon a sötét parasztházakban, a mezőn, a gallyakkal, szalmával fedett lövészárkokban és a szénaboglyák tövében: a híradósok a fülkagylókon hallgatták, amit már óráról órára vártak mindannyian. A küldöncök lovuk nyakára hajolva, megeresztett kantárszárral vágattak el a sötétségbe. A harcosok - akik e sírfekete, szélcsendes éjjelen le sem vetkőzve szunnyadtak el - elnyújtott kiáltásra ébredtek: „Lóóóóra!” Talpra ugrottak, kidöröglték szemükből az álmot, gyorsan felnyergeltek, úgy megrántva a nyereghevedert, hogy a lovak majd eldőltek.

Egymás után nyargaltak a lovasszázadok, és a szaggatott vezényszavakra elfoglalták kijelölt helyüket a frontvonalon. Felsorakoztak és soká váraakoztak a hajnali pirkadásra. A lovak ziháltak, mintha még éjszaka volna. Hátborzongató hideg futott a bebecsek, rövid bundák és vedlett katonaköpenyek alá. Hallgattak, nem is dohányoztak.

És ekkor messziről eldőrdült az első gurgulázó ágyúlövés. A komisszárok a csapatok elé álltak: „Elvtársak, Szemjon Mihajlovics megparancsolta, hogy verjétek szét az ellenséget... A burzsoázia bérencei Moszkvára törnek, halál rájuk! Szerezzetek dicsőséget a forradalom fegyvereinek!”

A hajnal nem árasztott fényt, köd ült a tájon. Súlyos dobogással - kengyel kengyelvas mellett -, hullámokban fejlődött fel több versztányi fronton Bugyonnij nyolc ezrede. A sűrű ködben ki-ki csak a jobb és bal szomszédját látta, meg a tejfehértégekben előtte ügető ló farkát.

Az ellenség nem volt messze, s egyre közeledett. Már hallatszott rendetlen lövöldözése. A harcosok, lovukat féken tartva, kinyújtott nyakkal fürkésztek a távolban az ellenséget... És egyszerre az egész harci renden rettenetes, dühös, veszett üvöltés zúgott végig. Az elől haladók már meglátták őket...

Lovasok árnyai bontakoztak ki a távol ködéből. A doni kozákok szíve megdobbant az ijedtségtől, veszett iramban robogtak a vörösök felé... Az ördög hozta őket ide, szülőfalujuktól ilyen messzire, ezekkel a vörös ördögökkel viaskodni. Hallották a földrengető robajt, tudták, milyen iszonyatos erővel ront tüstént egymásnak lovas és ló, ember, állat hogyan keveredik s tipródik össze egyetlen gőzölgő, véres hústömeggé... Legalább volna miért? És a kozákok, doni paripájuk gyors lábaira számítva, megtorpantak és visszafordultak... Csak néhány legelszántabb, leitatott katona vetette magát kétségbeesett bátorsággal a Bugyonnij-lovasság zömébe, és vagdalkozott jobbra-balra, mint az örült...

A doni paripák nem mentették meg lovasaikat. A meghátrálók összeütköztek az előretörőkkel... Sajátjaik taposták le őket. Bugyonnij lovasai rájuk rontva üldözőbe vették, levágták, felkoncolták, kit hol értek... Szörnyű üvöltözés támadt... A ködből csak egy-egy lósörényre hajló felsőtest látszott, amint a másik utoléri, és felágaskodva nyergében, lesújt rá kardjával... A lovak megbokrosodtak, nyerítve harapdáltak...

Ekkorra már valamennyi kozák ezred hanyatt-homlok menekült, de messziről géppuskás szekerek oldaltűzet nyitottak rájuk, és irányváltztatásra kényszerítették őket. A fejvesztetten menekülők tömkelegébe pedig friss vörös lovasság özönlött.

Világos nappal volt már, s még mindig üldözték Mamontov két hadosztályát. Ezer meg ezer hulla hevert a mezőn kék kozák besmetben, vörös sávós, buggyos nadrágban, s a gazdátlan lovak riadtan száguldoztak szerteszét.

Bugyonnij lovasai ebédre óriási táborba gyülekeztek az ellenségtől zsákmányolt rézüstök, tábori konyhák körül. Szalonnás köleskása volt az ebéd, de ezúttal füstölt húst, babot, rizst, makarónit és még sok jó falatot kevertek bele a szakácsok.

A katonák jóllaktak, és cigarettára gyújtva dicsekedtek egymásnak: ki a harcban szerzett fegyverrel, ezüst lovassági karddal, japán karabéllyal, ki meg szép doni paripával, keselábú pejjel.

A csata izgalma nem ült el - ki gondol ilyenkor pihenésre! Harmonikaszóra dúdolták halkan: „Felhős az ég, köd ült a mezőre...” Itt-ott balalajka mellett táncra perdültek, és kiterjesztve karjukat - mint a hattyú a szárnyát -, guggolva, füttyszóra verték ki a taktust.

De felharsantak a kürtök, megint csatára, nehéz munkára! Távolról lépésben arra lovagolt Bugyonnij fekete köpenyben, ezüstszerű kucsmában, és két hadosztályparancsnoka. S az ezredek megint felsorakoztak, és soraik sűrűjéből kimagasodva lobogott a nyolc vörös zászló.

Miután az első hadoszlop szörnyű vereséget szenvedett, a fehérek lemondtak róla, hogy Bugyonnijt bekerítsék; minthogy tervük meghiúsult, Bugyonnij nyomban kihasználta az ellenség zavarát. A vörös lovasság még aznap éjjel megtámadta a második Mamontov-hadoszlopot, de az sem állta a sarat és visszavonult a vasúti töltéshez, a páncélvonat védelme alá, amely súlyosan keresztüldübörögve a hidakon, Voronyezsből érkezett. Acéltornyai mögül, a hathüvelykes ágyúk s géppuskák mellől tüzértisztek bámulták a lassan oszladozó ködöt. Elöl, a töltésen időnként megjelent egy zászlójeleket adó híradós, mire a páncélvonat egy percre megállt, hogy átvegye a jelentést. Így tudták meg, milyen siralmas sorsra jutott a második hadoszlop, amelyet Bugyonnijék a töltéshez kergettek.

A páncélvonat gyorsított, és mozdonya szüntelen, éles sivítással tudatta, hogy a segítség nincs messze.

A torony lőrésein kinéző tüzérek valami homályos árnyat láttak közeledni a ködben a töltésen, egyenesen a páncélvonat felé. A mozdony fékezett, a vonat hátrált, és ágyútűzet nyitott az

árnyékra, de már későn. Egy nagy tehervonati mozdony, amelyen ember nem volt, teljes gőzzel nekiszaladt a páncélvonat első kocsijának. A mozdony elől és oldalt is dinamittal volt körülrakva, s amint összeütközött a páncélvonat elől haladó lőszerkocsijával, irtózatosszerű robbanás ráta meg a levegőt. Göröngyök, homok, füst és láng fergeteges kavargásában a páncélkocsi ég felé ágaskodva felfordult, legázolva és a töltésről magával rántva az egész óriási acélteknősbékát.

Mamontovék második hadoszlopa Voronyezsbe menekült. Ugyanoda kezdett visszavonulni - egyetlen kardvágás nélkül - a harmadik hadoszlop is. De ezt is harcra kényszerítették, és a szörnyű viadal negyedik napján pozdorjává zúzták, fehérkozák hulláival borítva a síkot s a környező halmokat.

A megtépázott - némelyik ezredben a létszám felére csökkent - doni és kubanyi hadosztályok a folyó mögé húzódtak. Ugyanoda nyomult huszonnegyedikén kora reggel a Bugyonnij-hadsereg zöme. A pópák és Tyeplov-junkerek őrizetére bízott fahidat a fehérek otthagyták, anélkül, hogy felrobbantották volna maguk után. Csupán a város felől lövöldözött néhány üteg, vízoszlopot, sarat a magasba csapva. Bugyonnij a hídhöz lovagolt, és látta, hogy milyen rozoga állapotban van. Odarendelte az ezüstrombitás muzikusokat, s rájuk parancsolt, hogy menjenek át a túlsó partra, és zendítsenek rá a legtüzesebb indulóra meg más vidám zenére. A konzervatórium hallgatói úgy, ahogy akkor fogságba kerültek - hitvány kis köpenyükben, vállukon sárgás-vörös jelzéssel -, nekiiramodtak. Alighogy átértek a túlsó partra, a hidat egy ágyúlövedék érte s beszakadt. A robbanások szörnyű zsvajától félholtra rémülten zendítettek rá ezüstrombitáikon az indulóra...

Minden lovas egy-egy ágyúlövedéket kapott a kezébe.

„Utánam, előre!” - kiabáltak a parancsnokok és a komisszárok, s a századok élén vetették magukat a jéghideg vízbe, amelyben örvényeket kavart a sok felrobbant ágyúlövedék. Az emberek a folyó közepén lecsúsztak nyergükből, és fél kézzel lovuk sörényébe kapaszkodva, másikon a lövedéket magasra tartva, evickéltek tovább. A tűzérségi lovak a haragos folyó medrében vonszolták keresztül az ágyúkat. A partra érő lovasok dühösen vetették magukat csuromvizes lovaikon Voronyezsre. De Mamontov és Skuro hadosztályai nem vették fel a harcot, hanem elinaltak a Don mögé, Kasztornaja irányában.

A fehérek legkülönb lovasságának szétverése és Voronyezs elfoglalása a déli front új parancsnoksága által kidolgozott nagyszabású haditerv legelső hadműveletei közé tartozott.

E haditerv szürkés-kék papirosra nyomott íveit Sztálin aláírásával megkapták a hadseregek, a hadtestek, hadosztályok, dandárok és ezredek parancsnokai. Részletesen és gyakorlatian, minden vöröskatona számára érthetően írta elő ez a terv valamennyi kötelék hadműveletét a déli fronton, kezdve Orjol és Kromi körzeténél, ahonnét Szergo Ordzonikidze különleges hadcsoportjának csapásai elől rendületlenül vonult vissza Gyenyikin gárdája ugyanazon Kutjepov tábornokkal az élén, aki megesküdött, hogy elsőnek tör be Moszkvába; folytatva a Voronyezs és Kasztornaja környéki hadműveleteket, ahol a Bugyonnij-hadtest feladata volt, hogy a fehérek frontját a Doni és az önkéntes hadsereg érintkezési pontján kettévágja; s végezve Rosztov bevételével, amelyhez vezető út a Donyec-medence bányászproletár vidékén keletkezett áttörésben feküdt.

A bekövetkező fordulat mindenkit váratlanul ért: azt is, aki a teleköpdösött szállodákban már útra készen ült becsomagolt bőröndjén, s meg volt győződve arról, hogy a franciák újesztendőre pezsgőt, osztrigát, sőt még párizsi ibolyát is hoznak Moszkvába; azt is, aki Párizsban órákat elácsorgott Európa urának előszobájában, míg végre felemelt fővel, zsebében már-már egy alkotmányos Oroszországgal, akadály nélkül belép Georges Clemenceau szentélyébe, ahol

pattogó kandallótűznél ül a görnyedt kis diktátor - busa fehér szemöldökével a világ síri csendjét lehelő terv fölé hajolva -, majd feláll, és az orosz elragadtatva szorítja meg a francia bütykös ujjait; végül váratlanul érte magát Anton Ivanovics Gyenyikint is - aki már régen nem játszott preferanszot péntek esténként, hanem... ó, emberi gyengeség! kezdett komolyan hinni isteni küldetésében -, merthogy a bolsevikok, akik már a végét járták, valami egészen érthetetlen dolgot műveltek: a vészes tifuszijárvány, a legszörnyűbb ínség és a teljes gazdasági bomlás tetőfokán hatalmas ellentámadást szerveztek meg, minek következtében megrendült az egész világpolitika, amely arra irányult, hogy megfojtsa és feldarabolja a vörös Oroszországot, ezt a beláthatatlan - s az igazat megvallva, minden nyugat-európai számára rejtélyes - birodalmat.

Mert rejtélyes volt az orosz nép lelki nagyságának forrása... Mintha az általános boldogság és az igazságos társadalmi rend eszméit - amelyeket a világháború hulláhegyei látszólag örökre maguk alá temettek -, az édenkerti gyümölcsfák e magvait, valami vihar egyszerűen a tönkretett, koldus Oroszországba sodorta volna; ott pedig az írástudatlan parasztok még mindig a Bolond Ivanról, a vasorrú bábáról meg a repülő szőnyegről meséltek egymásnak, és a világtalan vénségek a hajdani daliák vitéz harcairól, lakomáiról, szerelmeiről énekeltek hosszú-hosszú hősregéket.

De ezek az eszmék Oroszország népeiben olyan törhetetlenné és élessé váltak, mint az acélpenge. A tündérmeséken édelgő parasztok, a félig romba dőlt, régen leállt gyárak munkásai, leküzdve éhséget, tifuszijárványt és gazdasági összeomlást, megkergetik és tönkreteszik Gyenyikin elsőrendűen felszerelt hadseregét; Petrográd kapuinál megállították és visszaszorították Észtszországba Jugyenyics rohamcsapatait, szétverték és Szibéria hómezőin széjjelszórták Kolcsak óriási hadseregét, s magát Kolcsakot, Oroszhon főkormányzóját is elfogták és agyonlőtték. Távol-Keleten agyba-főbe verik a japánokat, s mindebben Lenin eszméi lelkesítik őket; csakis az eszmék, mert hiszen Oroszországban nincs mit enniük, nincs mit magukra öltetniük az embereknek, de hiszik, hogy ők a világon a legerősebbek, és koldusszegény országuk romjain a legrövidebb idő alatt felépítik az igazságos kommunista társadalmat.

20

Kátyának úgy rémlett olykor, hogy az egész gyomra nem nagyobb, mint egy kisebbfajta pénztárca. Pontosan öt deka kenyér, kis darabka főtt hal és pár kanál leves fért beléje. Meggyűlt a baja a szoknyaival, majdnem leestek róla, s átalakításukra nem volt ideje, de cérna híján nem is volt mivel. Viszont a szeme kétakkora lett, mint tavaly ősszel, mikor Matrjona hájas pogácsákon hizlalta.

Az iskolában a kislányok, kedvesen összecücsörítve éhes szájacskájukat, mondogatták is néha: „Kátya néni, milyen szép maga...”

Ez jólesett neki, mert hiszen mindent a jövőtől várt. Egyetlen emléktárgya a múltból, a zöld tűzű smaragdgyűrű, még Vlagyimirszkojében elkallódott. Szívének oly drága árnyaira - amelyek ezt a rozoga házat itt, a Sztarokonyusennij utcában benépesítették - már alig emlékezett. Az ínségtől, hidegtől, éhezéstől, háborútól meggyötört emberek minden reményüket a jövőbe vetették. Kátya a jövőt széles, napfényes, tükörsima útnak képzelte; zöldellő ligetek, csillogó tavak, terebélyes lombkoronájú fák között látta ezt a messzibe vezető utat, ahol már kirajzolódtak a boldogok szépségesen kéklő városának nagyszerű körvonalai.

Egyszer az iskolában is beszélt erről. A gyerekek elcsendesedve hallgatták. Az érzelmesebb kislányoknak különösen az tetszett, hogy a jövőbe vezető út zöld ligetek közt vezet, ahol lehet pillangót kergetni, és csokrot kötni csupa apró virágból, mint a kis csillagok. A fiúkat nem elégítette ki a mese: Kátya nem mondta el, milyen vonatok fognak átrobogni ezeken a ligeteken, jelzőlámpák mellett, vasvázás hidakon, sötét alagutakon keresztül, meg sem említette az óriási gyárkémenyeket, amelyekből vígan gomolyog a füst. Abban valamennyien megegyeztek, hogy a jövő városa igenis világoskék lesz, a házak a felhőkbe nyúlnak, a villamosok borzasztó gyorsan mennek, minden fasorban hajóhinta lesz és sok-sok bódé, ahol zsemlét meg kolbászt fognak osztogatni. „No meg fagylaltot...” - tette hozzá Kátya. De kiderült, hogy egyik gyerek sem evett még fagylaltot, vagy ha igen: csak egész csöpp korában, mert nem emlékeznek rá.

Kátyának nagyon kellett takarékoskodnia az erejével. Nemrég egy teli vödör vizet hozott az udvarról, s mert érezte, hogy nem bírja tovább, le kellett tennie a földre és a falhoz támaszkodnia, annyira elsötétedett a szeme előtt. Szerencsére a művészettörténeti előadások elmaradtak: Moszkva egészen elnéptelenedett, az Arbattól a Sztrasztnajáig sokszor egy lelket sem látott az ember. Viszont az »Izvesztyija« mindennap győzelmi jelentéseket közölt. A vörös csapatok a kasztornajai áttörés után széles fronton hömpölyögtek a Donyec-medencébe, s a fehérek mögöttes területén parasztfelkelések törtek ki. Mintha már valóban vége közeledne a háborúnak, a szenvedéseknek.

Este nyolc óra tájt Kátya otthon ült; nem gyújtott mécsest, mert a félig nyitott kályhaajtó elég világosságot árasztott. Ott ült egy alacsony zsámolyon, és óvatosan rakta a tűzre az aprófát. Fényesen lobogott s vígan pattogott a tűz, az a bizonyos hőenergia, amiről annyit mesélt az iskolában.

Kátya a »Bűn és bűnhődés«-t olvasta. Úristen, micsoda kilátástalan volt az az élet! Kezét könyvére téve, a kályhatűzbe bámult. Micsoda szörnyű volt az az éjszaka, amit Szvidrigajlov ott töltött a Bolsoj prospekt szállodájában. Ez volt az a bizonyos szálloda, ahol Kátya életében egyetlenegyszer együtt volt Besszonovval, talán éppen abban a szobában, ahol Szvidrigajlov űzte az időt óráról órára, de már tudta, hogy nem bírja leküzdeni borzalmát és életundorát.

Ez az átok megtört, elhamvadt, elenyészett. És végre nyugodtan ülhet az ember - úgy, mint ő teszi most itt -, s olvashat a múltból, aprófát rak a tűzre, és hisz a boldogságban.

A folyosóról folyvást jövés-menés hallatszott, úgy látszik, Maszlovnál megint tanácskozássra gyűltek össze; az utóbbi időben esténként gyakran jártak hozzá mindenféle emberek, és dühös vitáik lármája még Kátya szobájába is behallatszott. Maszlov, bármilyen későn végződött is az értekezlet, a vendégeket a konyháig kísérve, óvatosan bekopogott Kátyához:

- Igazán lefeküdt volna már? Nem szégyelli magát: a tyúkokkal aludni menni, ki látott ilyet?... És modern nő akar lenni... hajjaj...

Makacsul nyomogatta a kilincset, és Kátya reszketett mérgében: Maszlov konok és veszettül csökönyös volt, képes volt reggelig ott állni az ajtóban.

- Jekatyerina Dmitrijevna, de hiszen csak szép csendesén melegedni szeretnék magánál egy kicsit... Ideges vagyok... No, ne legyen olyan barátságtalan...

Buta dolog lett volna süketnek tettetnie magát, végül is ajtót nyitott neki. Maszlov leült a kályhához, egész hasáb fát rakott rá - pedig mostanság minden darab aranyat ért -, és rejtélyes mosollyal dörzsölgetve keskeny kezét a meleg kályha fölött, a kozmikus félelmetes nemi vonzásról elmélkedett fennhangon. E vonzásnak engedni gyönyörűség! Minden egyéb rothadt

puritanizmus. S ráadásul Kátya szép, egyedülálló és - Maszlov kifejezése szerint - nincs lakója. Tűrhetetlenül meg volt győződve, hogyha ma nem, holnap beengedi a takarója alá.

Ma Dosztojevszkij olvasásába merülten, Kátya aggódva neszelt fel a Maszlov szobájából kiszűrődő hangokra. Dühös ordítózás és időnként csapkodás hallatszott, mintha könyveket dobálnának. Ma aztán, idegállapotára hivatkozva, bizonyosan bekéredzkedik...

Az ajtó megcsikordult, és az ajtó felől vékony hangocskát hallott: - Kátya néni, itthon van? - Klavgyija volt, lábára kötözött óriási halinacsizmában.

- Csesznokov néni küldött magáért, ott van nála Roscsin a frontról...

- Mondd, nagyon hideg van künn?

- Rémes, Kátya néni, csak úgy sívít a szél az ember arcába, s ha legalább havat söpörne, de hó csak nincs és nincs... Rettenetes ez a tél. Itt jó meleg van, Kátya néni...

Kátyának egy csöppet sem akarózott kimenni a hidegbe, és elbandukolni Csesznokovékhoz a Presznyára, de még fárasztóbbnak tetszett a kikerülhetetlen éjszakai beszélgetés. Felvette a kabátját, és még meleg kendőbe is bebugyolálta magát. Halkan, hogy Maszlov meg ne hallja, kisurrant Klavgyijával az utcára. A szél olyan erővel süvített a sötét mellékutcából, hogy a kendője szélébe takargatta a kislányt; szúrós, hideg por csapódott az arcukba, dübörögtek a bádogtetők. Olyan rémes volt ez a szélvihar, hogy Kátyának szinte úgy tetszett, ők ketten maradtak utolsónak a kihűlt földön: mindennek vége, többé sohasem kel föl a nap...

Egy kis faház homályosan kivilágított ablakánál Kátya háttal fordult a szélnek, hogy kicsit megpihenjen. A félig elfüggönyözött ablakon át Kátya egy zsúfolt szobát látott, egy kandallót, amelyből fekete cső nyúlt a szoba közepén álló kis kályhába, s körülötte karosszékekben néhány embert. Valamennyien tenyerükbe hajtott fővel hallgattak egy fiút, aki előttük állt, és pisze orrát büszkén magasba emelve, egy füzetből felolvasott valamit. Vedlett kabát volt rajta, melyből kilátszott meztelen melle, és rongyokkal lábára erősített halinacsizma, akárcsak Klavgyijának. Keze mozgásából és abból, hogy oly hősiesen rázta sűrű, borzas haját, Kátya rájött, hogy a fiú verseket olvas. Ettől melege lett a szíve körül, elmosolyodott, szembefordult a széllal, és Klavgyiját kendője alá vonva, nekiiramodott az Arbatnak.

Csesznokovéknál sokan voltak: csupa hadba vonult munkás felesége meg néhány öregember, akiket tiszteletből az asztalhoz ültettek, ahol a frontról jött vendég a hadihelyzetet ismertette. Most már kérdésekkel ostromolták, egymás szavába vágva érdeklődtek: mikor lesz már jobb a kenyérellátás, lesz-e karácsonyra tüzelő Moszkvában, meg aztán, hogy odakünn kapnak-e meleg csizmát, bekecset a csapatok. Név szerint kérdezősködtek férjéről, testvérekről - élnek-e még, hogy s mint vannak? -, mintha ez a katona névről ismerhetné mindazt a sok ezer munkást, aki a fronton harcol.

Kátya nem tudott befurakodni a zsúfolt szobába, és az ajtóban maradt. Lábujjhegyre állva annyit látott egy pillanatra, hogy a vendég pólyával bekötött fejét lehajtva, valamit ír egy papírlapra.

- Nincs több kérdés, elvtársak? - kérdezte, és Kátya úgy összerezzent, mintha ez a halk, szigorú hang egyenest a szívébe vágott volna. Nyomban megfordult, hogy elmegy. Szóval máig sem feledett semmit... E hang csengése, amely emlékeztet arra a drága, örökre elnémult hangra, máris felkavarta benne a régi bánatot, a hasztalant, a hiábavalót... így jelenik meg a magányos ember álmában valami régen elenyészett emlék: sohasem látott erdei házikót lát hamuszín homályban, s a ház előtt az elhalt édesanyját, ott ül és mosolyog, mint hajdan, a rég múlt gyermekévekben; az ember odasietne hozzá, s hívná az álomból az életbe, de nem

érintheti meg a mosolygó édesanyát, s akkor az alvó ráeszmél, hogy mindez csak álom, és sírás fojtogatja...

Kátya arcán bizonyára olyan kifejezés tükröződött, hogy egy asszony az ajtóban megszólalt:

- Engedjük már előre a tanító nénit, egészen ellökdösték...

Előre eresztették, a szobába. Bement... Az az ember az asztalnál éppen felemelte bepólyázott fejét, és most az arcába látott. Még mielőtt az öröm felderíthette, kerekre nyithatta volna a férfi sötét szemét, Kátya megtántorodott, elsédült, tudata elhomályosult, a hangok lármája eltávolodott, s minden elsötétült előtte, mint akkor, ott a tornácon, amikor majdnem elejtette a vizesvödröt... Bocsánatkérően mosolygott, levegő után kapkodott, elsápadt és már-már összeroskadt...

- Kátya! - kiáltott az az ember ott, és félrelökte az embereket. - Kátya!

Néhány kéz feltartotta, nehogy lerogyjon a padlóra. Vagyim Petrovics a tenyerébe fogta ezt az édes, bájos, lehanyatló arcot, amelynek kinyíló ajka hidegre vált, s szemére ráborultak a pillák.

- Ez az én feleségem, elvtársak, az én feleségem... - ismételte Roscsin remegő szájjal.

Együtt mentek haza, a szél most a hátukba fújt. Vagyim Petrovics gyenge vállánál fogva szorította magához feleségét. Kátya egész úton sírt, olykor megállt, és összecsókolta Vagyimot, aki már mesélni kezdte, miért is hitték halottnak, mikor már egy esztendeje keresi Kátyát az egész országban. De mindez hosszú és bonyodalmas s most teljesen felesleges is volt. Kátya néha közbeszólt: „Várj csak, nem erre kell menni...” Megfordultak és sokáig tévelyegtek a néptelen, sötét kis utcákon, ahol megcsikordult egy-egy rozsdás szélkakas a kéményeken, zörögtek a félig elszakadt esőcsatornák, vagy felnyögött a kidőlt kerítések mögül kihajló csupasz, fekete koronájú hársfa, amely még emlékezett rá, hogy - talán egy ugyanilyen éjszakán - erre futott bő lebernyejében, az ördögöktől rettegve, Nyikolaj Vasziljevics Gogol.

A Sztarokonyusennij utcába értek.

- Emlékszel a házunkra? - kérdezte Kátya. - Csakhogy te akkor a főkapun jártál hozzánk. Ugyanabban a szobában lakom, Vagyim.

Átszaladtak az udvaron. A konyhaajtó be volt zárva.

- Ejnye, de kellemetlen... Most kopogni kell... Zörögj csak jó erősen...

Kátya nevetett, aztán sírt egy keveset, megcsókolta Vagyimot, és megint elnevette magát. Roscsin két öklével dörömbölt az ajtón.

- Ki az? Ki az? - kérdezte riadtan az ajtó mögül Maszlov.

- Nyissa ki, én vagyok, Kátya.

Maszlov kinyitotta az ajtót, kezében reszketett a gömbölyű üvegű bádoglámpa. Megpillantva Kátya háta mögött a katonát, hátrahőkölt, arca ezer ráncba futott, szeme gyűlölködve összehúzódott...

- Köszönöm - mondta Kátya, és Vagyim kezét fogva, a szobájába szaladt. A kályha még nem hűlt ki egészen. Suttogva kérdezte:

- Van nálad gyufa?

Vagyim izgalmában szintén suttogva felelt:

- Van.

Felesége meggyújtotta a csöppnyi mécsest: éppen elég volt arra, hogy egész éjjel nézhessék egymást. Mialatt lefejtette magáról a nagykendőt, le nem vette szemét Vagyimról, aki egészen megőszült, még a szemöldöke is, és arcát valami eddig nem ismert határozottság és nyugalom férfiasabbá tette. Kátya egészen el volt ragadtatva: ez a Vagyim szebb volt, fiatalabb, férfiasabb, mint az, akire Rosztovból emlékezett. Csak most látta meg a fején a kötést, és sóhaj röppent el ajkáról:

- Megsebesültél?

- Csak egy kis karcolás... De mégis emiatt kaptam kétheti szabadságot Moszkvába... Tudtam, hogy itt vagy. De hogy is akadtam volna rád?... (Kátya boldogan, huncutul elmosolyodott.) Képzeld, már majdnem megtaláltalak abban a faluban... Kraszilnyikovot hajsoltam... (Kátya állta megrándult, s haragosan rázta a fejét.) Te, megöltem azt az embert... (Erre Kátya lesütötte szemét, és fejét is lehajtotta.) Azt már mesélni kezdtem, hogyan történhetett, hogy neked holt híremet vitték... Tulajdonképpen meg is haltam... (Kátya riadtan nézett rá, és nagy szeme könnybe lábadt.) Éjszaka ültem a vonaton, nem volt már miért élnem, a legfőbb dologban tévútra jutottam, tisztában voltam vele, hogy vagy más pusztít el, vagy én végzek magammal... Ne haragudj, Kátya, ez nyomasztó, keserves történet, de el kell mondanom... Csakis a rád emlékezés: nem a szerelem, nem hogy szeressek, ahhoz már nem volt bennem szív, hanem csak a folytonos visszaemlékezés, amit nem lehet széttépni, eldobni, elfeledni, elárulni: csakis ez tartott meg. Az az éjszaka a vonaton: az énem összeomlása volt... Ha most ismerős arcokat látok a fegyverem célkömbjében, csak akkor tudom, értem meg igazán, milyen üres, fekete lelket oltok ki a golyómmal...

Kátya a kezét a férfi vállára tette, és arcát erősen és gyorsan dobogó szívéhez szorította. Így álltak a szoba közepén, a férfi kigombolt köpenyben, a nő is még bundában. Kátya megértette, hogy Vagyim most arról beszél, ami a legfontosabb... Drága, nagyszerű ember... Siet igazolni magát, hogy felesége megszeresse azt, ami új benne, ami becsületes, hajthatatlan, szenvedélyes... Amikor Rosztovban esztelenül otthagya feleségét, Kátya tudta, hogy rettenetesen megszenvedti majd, és mindenre rá fog döbbsenni. Hozzásimulva hallgatta most szaggatott, zavaros beszédét, mintha súlyos emlékeinek hieroglifáit rajzolná... De szó nélkül is kitalált mindent...

- Kátya, a feladat mérhetetlen, példátlan... Nem is álmodtuk, hogy mi fogjuk megvalósítani... Emlékszel, hiszen sokat beszélgettünk róla, milyen értetlenül szemléltük a történelem fordulatát, a nagy civilizációk pusztulását és a szálnalmas paródiává silányuló eszméket... A frakking alatt a barlanglakó ős szőrös melle... Hazugság! A hályog lehullt a szemekről!... Egész múltunk vétek és hazugság! Oroszhon új embert szült, aki jogot követel ahhoz, hogy az ember emberré legyen. Ez nem ábránd, ez eszme, szuronyunk hegyére tűzött gondolat, amely igenis megvalósítható... Káprázatos fényben tündöklenek az elmúlt évezredek omladozó boltívei... Minden átgondolt, törvényszerű... Megvan a cél... minden vöröskatona ismeri... Kátya, értesz már egy kicsit?... Egész éneket át akarom adni neked, szívem, szerelmem, boldogságom, csillagom...

Hirtelen úgy magához ölelte, hogy Kátyának minden íze beleroppant, és még erősebben simult a férfi szívéhez. Kopogtak: Maszlov hangja hallatszott kívülről.

- Jekatyerina Dmitrijevna, szabad egy pillanatra... - És mert senki sem felelt, szokása szerint a kilincset nyomogatta. - A dolog úgy áll... maga tudja, hogy a városban ostromállapot van. És maga tíz óra után férfilátogatót fogad... Minthogy én vagyok a felelős...

- Várj csak, majd én beszélek vele - mondta Roscsin, és levette válláról Kátya kezét.

- Vagyim, ne légy őrült, majd inkább én... Drágám, légy szíves, kérlek...

Gyorsan kiment, és betette maga után az ajtót.

Maszlov mosolyogva állt ott, még mindig lámpással a kezében.

- Nem lehet bejönni hozzám, Maszlov elvtárs - mondotta Kátya keményen, ahogyan még sohasem beszélt vele. A férfi magához intette az ajtóból, és hisztérikus tekintettel meredt rá. Kátya utána ment és megkérdezte:

- Nos? Mit akar? Nem értem...

- Figyelmeztetni akarom, Jekatyerina Dmitrijevna, ne tulajdonítson különös jelentőséget a katasztrófámnak. Nem történt katasztrófa... Magának már bizonyára elmondták... Az egész terület kárörvendőn ujjong... Pedig korán örülnek, korai az ujjongás...

- Egy mukkot sem értek - felelt haragosan Kátya - egyszóval kérem, ne kopogtasson nálam.

- Ne tagadja, mindent tud... Ó, hogy kiismertem magát! Tehát először is: beszéljen velem továbbra is úgy, mintha nem vették volna el a párttagsági könyvem... Sokkal célszerűbb lesz... - Maszlov torka gurgulázott, noha halkán, sőt vontatottan beszélt. - Semmi sem változott, Jekatyerina Dmitrijevna!... Másodszor: a maga éjszakai vendége tüstént távozik... Tudni kívánja, miért ragaszkodom ehhez? Tessék, itt a felelet... - Kezét zsírfoltos, szakadozott kabátjának zsebébe süllyesztette, kihúzott egy lapos pisztolyt, és tenyerébe fektetve megmutatta Kátyának. - Ezután pedig továbbra is fenntartjuk eddigi kapcsolatunkat...

Kátya úgy meghökkent, hogy csak pillogni tudott. Roscsin kinyitotta az ajtót és odament:

- Mit akar a feleségemtől?

Maszlov arca egészen a füléig ráncos lett, lehajolt, hogy a földre tegye a lámpást, és megmarkolta a revolvert.

- Ugyan hagyja, kérem - mondta Roscsin melléje lépve, kirántotta a kezéből a fegyvert, és zsebre vágta. - Holnap leadom a kerületi Csekánál, ott megkaphatja... Ha még egyszer az ajtónkhoz jön, letöröm a derekát...

Visszamentek a szobába. Kátya szótlánul tördelte kezét. Roscsin lesegítette róla a bundát.

- Mindent értek, Kátya, ez többet nem teszi be ide a lábát. Azt hiszem, ez az a Maszlov, akiről már a fronton is hallottam. Ez is azok közül való, akik tönkre akarták tenni a hadsereget.

Levette a köpenyét, a földre kuporodott, és az asszony térdére hajtotta fejét, aki zavartan ült a karosszékekben. Kátya megsimogatta Vagyim haját, arcát, nyakát. Nyomban el is felejtették mind a ketten az előbbi kínos ügyet. Hallgattak. Új izgalom fogta el őket, hatalmas, halhatatlan, szűziesen erős gerjedelem - a férfiban a megkívánás öröme és a nő gyönyörérzete a férfi örömén...

- Most még milliószor jobban, Kátya... - mondotta a férfi.

- Én is... Bár én... én mindig, mindig, Vagyim...

- Nem fázol?

- Nem, dehogy... Csak nagyon szeretlek...

Vagyim melléje ült az ócska, öblös karosszékre, és csókolta a szemét, száját, ajka szögletét. Megcsókolta a keblét, és Kátyának eszébe jutott, hogy mennyire szerette bal mellén a kis anyajegyét: kigombolta gypjúblúzát, hogy Vagyim rátaláljon...

A kályha kihűlt, és a szoba is. Vagyim le nem vette szemét Kátyáról, és egészséges fogsorát rá-rá villantva, a kályhához kuporodott, felszította a parazsat, és dobott néhány fadarabot, valami mahagóni karosszékről lefűrészelt lábak, támlák darabjait. Újra meleg lett. Kátya vetkőzés közben elpirult, Vagyim ránevetett, és tenyerébe fogott arcát csókolgatta...

Egész éjjel fűtyült a szél a kéményben, és zörgette a bádogcsatornát. Kátya többször fölkel, megigazította a mécses kanócat, és pislá fényénél nézte, nézte - mint Psyche - az alvó Vagyim arcát. Tele volt örömmel, és tudta, hogy a másik is boldog, azért oly nyugodt és komoly az arca.

- Kátya! Kátya! - sikoltozott a konyhába rontva Dása... - Drága Kátyám! - és összefagyott szőresizmájában csak úgy repült, Kátya nyakába borult, csókolgatta, eltartotta magától, hogy jól megnézzze, aztán újra magához szorította és simogatta. Dásából áradt a friss hó, a feketekenyer és a báránybőr szaga. Prémbekecs volt rajta és parasztkendő, a hátán kis batyu. - Kátya, aranyom, drága testvérem... Hogy bánkódtam, mennyire vágyódtam utánad... Jaj, képzeld... jövőnk gyalog a Jaroszlavli Pályaudvarról. Moszkva egy nagy falu: csönd, csókák a hóban, az utcákon kitaposott gyalogutak... Kegyetlen hosszú út, sajog a lábunk... Kuzma Kuzmics két pud lisztet is cipel... Eljutunk a Sztarokonyusennij utcába... Hát nem találok a házat! Háromszor végigjártuk az utcát, ne adj isten, hogy megleljük... Kuzma Kuzmics azt mondja: „Nem ez az utca...” Én dühöngök; ilyen örült vagyok, elfelejtettem, hol laktunk... Egyszerre, képzeld csak el!... a sarkon befordul egy katona... Én odalépek: „Eltárs, egy pillanatra...” Ő csak rám mereszt a szemét... Nekem a szám is nyitva maradt, s hanyatt esem a hóban... Vagyim! Azt hittem, elment az eszem, vagy kísértetek sétálnak Moszkvában... Ő kacag, összecsókol... Én meg nem tudok felállni... Kátya, szépségem, drága, okos Kátyám... Tíz éjszaka sem győzünk mindent elmondani egymásnak... Istenem, ez az a szoba... Az ágy is a helyén, meg a házipatika a madarakkal... Vagyim mesélt nekem Ivanról. Elhatároztam, odamegyek ápolónőnek, néhány nap múlva indul hozzájuk egy kórházvonat... Anyiszja és Kuzma Kuzmics is velem jön... Azt nem lehet itt magára hagyni, elkutyul... Kátya, először is enni akarunk... Tegyel fel teavizet... Aztán megmosakszunk... Jaroszlavlból egy hétig jöttünk tehervagonban... Ami rajtunk van, mindent leszedünk és átvizsgáljuk. A szobába be se megyünk addig, majd itt a konyhában intézzük el... Gyerünk, megismertetlek a barátaimmal... Micsoda emberek azok, Kátya! Nekik köszönhetem az életemet és mindent... Mi magunk fűtünk be, melegítünk vizet, van itt elég ócska bútor... Kátya, nincs egyetlen ősz hajszálad... Isten bizony, tíz évvel fiatalabb vagy nálam... Hidd el, én bizonyosra veszem, hamarosan valamennyien együtt leszünk...

Moszkvában zabot adtak a kenyérjegyekre. Sohasem élt a Köztársaság fővárosa olyan nehéz időket, mint ezerkilencszázhusz telén. A Vörös Hadsereg offenzívája minden erőt felemésztett. A fehérektől zsákmányolt gabona- és szénkészletek hamar kiapadtak. A gazdag vidékeket a kozákság vagy az önkéntes hadsereg kipusztította. A gabonabegyűjtő munkásosztagok ott már alig találtak valami fölösleget.

Az önkéntes hadsereg a jéghadjárat évfordulóján hanyatt-homlok menekült Novorosszijszkba, temérdek hadtápkocsit, megrakott szekeret, fegyvert és lóhullát hagyva a feneketlen kubanyi sárban. Mindennek vége volt. A megöszült, összeroskadt Anton Ivanovics Gyenyikin egy francia torpedónaszádon elhagyta az országot, hogy az emigrációban megírja visszaemlékezéseit. A doni és kubanyi kozákság végre ráeszmélt, hogy kegyetlenül félrevezették, s konok-ságáért a Voronyezstől Novorosszijszkgig domboruló temérdek névtelen sírral fizetett meg.

Moszkvában még tél volt. A márciusi viharok hóval lepték be a várost. Minden kerítést, minden nélkülözhető bútort felemésztettek a „méhecskék”. A gyárak, üzemek álltak. A hivatalok alkalmazottai télikabátban ülve fújták pufffedtre fagyott ujjait, hogy el ne ejtsék a

ceruzát, mert a tintatartóban tavaszig végleg befagyott a tinta. Az emberek lassan bandukoltak az utcán az örökös batyuval a vállukon, s alig akadt olyan, aki elért a munkahelyéig anélkül, hogy le ne ült volna egy hóbuckára, vagy a szélvihar elől be ne állt volna valami kapualjba. Az inség irtózatossá volt. Az emberek álmukban sült malacot láttak, még petrezselymet is beleálmodtak nevető pofájába, azt álmodták, hogy zsíros sonkát esznek keménytojással. De gondolataik még lelkesültek voltak, tudták, hogy megtörték az ellenforradalom konokul marcangoló, véres dühét, az élet felfelé ível, még néhány hónapi nélkülözés, szenvedés, s akkor itt az új kenyér, és a Vörös Hadseregéből leszerelő katonák békés munkába foghatnak, hogy eltakarítsák a romokat, és felépítsék az új életet, amely elfeledteti a százados sérelmek minden baját és keserűségét.

Dása vágya teljesült: megint együtt voltak valamennyien. Ivan Iljics és Roscsin rövid szabadságra Moszkvába érkeztek Dása kórházvonatán egy komor márciusi reggelen: nyirkos felhők gomolyogtak a város fölött, hógöröngyök hulltak a tetőkről, óriási jégcsapok estek a kövezetre, és a dús, jóillatú levegő felpezsdítette az embereket.

Kátya kiment elébük. Vagyim Petrovics látta meg legelőször a vagonlépcsőről, és még meg sem állt a vonat, leugrott róla. Kátya ragyogó szemmel, boldog mosollyal futott eléje, a vascölöpöket kerülgetve a mozdonyfüstben. Vagyim most még kedvesebbnek látta, mint decemberi találkozásuk idején. Szerelmi életük ezekben a rövid találkozásokban teljesedett ki. Mindjárt félre is vonultak az óra alá. De a féltékeny Dása odacipelte az ő Tyeleginjét is. Nagyon fontos volt neki, hogy nővére hangosan dicsérje Ivan Iljicset.

- Kátya, nézd... Észreveszed, hogy megváltozott? Pétervárott volt az arcában valami éretlen... Még a szeme is más lett... Bocsáss meg, Ivan, de amikor Szamarába hajózáztunk, a szemed egészen világoskék volt, egy kicsit butácska, még zavart is engem... Most: akár az acél...

Ivan Iljics Kátya mellett állt, és vigyáznia kellett, nehogy érzelmei elragadtassák. Kátyának is nagyon tetszett: olyan higgadt, férfias nyugalom áradt belőle.

- És hogy lásd, Kátya, milyen ez az ember... Az egész hadjárat alatt, képzelj csak el, még amikor lovon üldözte Mamontovot, akkor is magával hordta a nyeregtáskájában... találj ki, micsodát! Egy porcelán kiskutyát meg kismacsát, amit Caricinban ajándékozott nekem... Merthogy én, kérlek szépen, olyan nagyon megkedveltem ezt a két állatot...

Kuzma Kuzmics - aki csak egypár percre hagyhatta el a vagon - szaladt oda Kátyához. Sokáig rázta mind a két kezével Kátya kezét, csupaszra borotvált, vörös képéről sugárzott az öröm és az odaadás, a fehér köpenyben olyan jól tápláltnak látszott, hogy a peronon járókelő, sovány emberek szinte ellenségesen nézegették...

- Megszerettem magát, Jekatyerina Dmitrijevna, akkor a rövid néhány nap alatt, éppen úgy, mint Darja Dmitrijevna... Mindig is mondom, nincs a világon nagyszerűbb, mint az orosz asszony... Becsületesek, önfeláldozók, szeretik a szerelmet, bátrak is, ha kell... Mindig boldogan állok szolgálatára, Jekatyerina Dmitrijevna... Még itt el kell intéznem egyet-mást; ebédre odaszaladok majd, viszek valami harapnivalót is. Rosztovból hoztam. Ott náluk már tavasz van. De hiába, északon kedvesebb szívünknek. Nos akkor, megbocsát, ha most ajánlom magamat...

Anyszja is odajött, szintén fehér köpenyben. Arcán, nagy szemében csalódás tükröződött: Moszkvában ugyanis le szeretett volna maradni a vonatról, de a főorvos hallani sem akart róla, ami igazán nem volt „szovjet” eljárás tőle! „Majd még mit nem, színiiskolába! Most, amikor megint súlyos harcoknak nézünk elébe, és hozzuk a sok sebesültet... Semmi szín alatt.”

- Mit csináljak? Várok őszig - mondta Dásának, és kendője csücskébe törölte orra hegyét. - Csak az a baj, hogy időt veszítetek, múlnak az évek... Latugin itt van, kijött elibém, annak is ördöge van... A pártkongresszusra küldték ide, delegátusnak! Cc, milyen büszke lett, milyen komoly. Aszongya, három napja szaladgál az állomásra, hogy elcsípje a kórházvonatunkat... Most elment, hogy kicsikarjon egy nap szabadságot a főorvostól. Darja Dmitrijevna, ő mesélt nekem Agrippináról. Szaratovban van, szült már, nem tudom, fiút vagy kislányt. Sokáig betegeskedett utána... A gyerekkel ment vissza az ezredhez... Sajnálom szegényt, nehéz a természete, egyszerűelmű.

Az állomásról gyalog mentek haza Moszkva másik végébe, a Sztarokonyusennij utcába; Tyelegin és Dása számára már elő volt készítve az a szoba, ahol azelőtt Maszlov lakott... Vagy két hónapja hült helye, előbb a könyveket hordta el, aztán saját magát is... Kátyára való tekintettel lassacskán mentek. Vagyim Petrovics szerette volna ölben vinni a Moszkva fölött gomolygó, tépett, kora tavaszi felhők alatt. Tyelegin és Dása kissé hátramaradtak, hogy ne zavarják őket. Dása így suttozott:

- Félttem Kátyát. Tönkreteszi Moszkva meg az iskola. Nem eszik semmit... Három hónap alatt egészen átlátszó lett... Hozzánk kellene jönnie neki... Jól feltáplálnám a vonaton... Hiszen már csak hálni jár belé a lélek... Mi értelme van ennek?

Tyelegin halkán és jelentősen megjegyezte:

- De meg Vagyim is elsorvad nélküle...

Latugin és Anyiszja hamarosan utolérte őket. Az asszony már levette a fehér köpenyt, orcája virult. Latugin komolyan összeráncolt homlokkal, tartózkodva köszönt, és köpenye ujjából kihúzott négy jegyet a Nagyszínházba, a legfelső emeletre...

- Bizony, a fronton könnyebb, mint itt maguknál, Moszkvában - mondotta, szétszítva a jegyeket. - Kézitusát kellett vívni ezekért a hogyishívjákokért... Jó, hogy a színház gondnoka jó cimborám még az Auróráról... Hát szóval el ne késsenek, ma igen fontos ülés lesz. Na, gyerünk, Anyiszja.

A Nagyszínház ötpáholysoros, zsúfolt nézőterének sötétjét alig világította meg az emberi lélegzettől párás száz és száz villanykörte vöröses fénye. Hideg volt, mint a pincében. Az óriás színpadon, a kulisszákra aggatott textilanyagból készült boltívek előtt, a homályos rivaldánál felállított asztalnál ült az elnökség. Mindannyian a színpad háttérébe néztek, ahol Európai-Oroszország óriási bekeretezett térképe függött, rajta különböző színű körökkel és karikákkal, amelyek csaknem egész felületét elfoglalták. A térkép előtt, télikabátban, fedetlen fővel egy alacsony ember állt, nagy homlokából hátrafésült haja árnyékot vetett a térképre. Kezében hosszú biliárd-dákót tartott, és sűrű szemöldökét fel-felrántva, a pálca végével rámutatott hol az egyik, hol a másik színes karikára, amely nyomban olyan éles fényre gyúlt, hogy felcsillant a páholysorok sápadt aranya, és látszottak a sovány arcok, a figyelemtől tágra nyílt szemek.

A férfi magas hangja jól hallatszott a feszült csendben:

- Minálunk, csupán az Európai-Oroszországban, sok trillió pud tőzeg van. Ezzel évszázadokra el vagyunk látva. A tőzeg helyi fűtőanyag. Egy gyeszjatyina tőzeges mocsár huszonötször annyi hőenergiát ad, mint egy gyeszjatyina erdő. Elsősorban a tőzeg, majd pedig a fehér- és feketeszen dönti el a forradalmi építkezés előttünk álló feladatait. Mert az a forradalom, amely csak a harcmezőkön győzött, és nem tér át nyomban eszméinek gyakorlati megvalósítására, elül, mint a száguldó szélvész. Vlagyimir Iljics Lenin, aki itt ül közöttünk, ő sugalmazta mai előadásomat, ő mutatta meg az építés forradalmának fő irányvonalát. A kommunizmus egyenlő: szovjethatalom plusz villamosítás...

- Hol van Lenin? - kérdezte Kátya az ötödik emelet magasságából. Roscsin, aki kezében tartotta és egy pillanatra sem eresztette el Kátya vézna kis kezét, suttogva válaszolt:

- Ott ül, fekete kabátban, látod, gyorsan ír valamit, most felemeli a fejét, és a cédulát átdobja az asztal végére... Ő az... A szélén pedig az a sovány, fekete bajuszos, az Sztálin, tudod, aki Gyenyikint megverte...

Az előadó folytatta:

- Ott, ahol Oroszhon ősi rengetegekben milliárd pudszámra hever a tőzeg, ahol vízzuhatag ömlik, vagy bővizű folyam hömpölyög, mindenütt vízierőműveket építünk, a társadalmasított munka megannyi világítótornyát. Oroszország minden időkre megszabadult a kizsákmányolóktól: a mi feladatunk, hogy villamos tábertüzek ki nem hunyó fényével világítsuk meg ezt a földet. A munka, amely hajdan átok volt, így örömmé válik.

Fölemelte pálcáját, és megmutatta a majdani villamosenergia-központokat, kirajzolta a térképen azokat a területeket, amelyekre az új civilizáció kiterjed, és pálcája nyomán a köröcskék felragyogtak: mint a csillagok, úgy tündököltek az óriási színpadon. Hogy néhány pillanatra így kivilágíthassák a térképet, a moszkvai villanyközpontnak minden energia-készletét ide kellett összpontosítani, még a Kremlben, a népbiztosok dolgozószobáiban is kicsavarták az összes villanykörtét, kivéve egy tizenhat voltos kis égőt.

A hallgatók, akiknek csak a kenyérjegyre aznap kiadott maréknyi zab volt vedlett katonaköpenyük, viseltes bekecsük zsebében, lélegzetüket visszafojtva hallgatták a káprázatos, de reális, megvalósítható tervet, az alkotás útjára lépő forradalom ragyogó távlatait.

Tyelegin halkán így szólt Dásához:

- Okos előadás. Én jól ismerem ezt a Krzsizsanovszkij mérnököt. No, legyen csak vége a háborúnak, visszamegyek az üzembe, nekem is van egypár ötletem... Dasenykám, borzasztóan szeretnék már dolgozni... Ha meglesz ez az energiabázis, hihetetlen, mi mindent fogunk létrehozni... Nem is tudjuk, milyen gazdagok vagyunk! Ha egy ilyen gépezetet igazi színvonalra emelünk, mit nekünk Amerika! Mi gazdagabbak vagyunk... Elmegyünk együtt az Urálba, jó?

Dása így felelt:

- Faházikóban fogunk lakni, tiszta lesz, mint a hó, gyantaillatú nagy ablakkal... Téli reggeleken lobogni fog a kandallóban a tűz.

Roscsin Kátya fülébe súgta:

- Tudod, milyen értelmet nyer a mi rengeteg erőfeszítésünk, a kiontott vér, a mérhetetlen, szótlannul viselt szenvedés?... Átalakítjuk az egész világot, hogy jó legyen, érted? Itt, ebben a teremben mindenki kész az életét áldozni ezért... Ez nem üres szó, valamennyi megmutathatja a sebhelyeit, a puskagolyó kékes nyomát a testén... És ez az én hazám... Oroszország.

- Ez a sors döntése - mondotta a térképnél álló férfi, és úgy támaszkodott a mutatópálcára, mintha kopja volna. - Mi itt, a barikádokon, azért küzdünk, mert egyszer s mindenkorra végét akarjuk vetni annak, hogy nálunk és bárhol a világon ember az embert kizsákmányolhassa.

1941 június 22.